

NEVŞEHİR
HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt:12 Sayı:2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SBE DERGİSİ

HAZİRAN 2022

2022 - Haziran Sayısı

E-ISSN: 2149-3871

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published twice a year. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.



Haziran 2022
June 2022

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbederji@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behaviour, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published four times a year.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbederji@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Editör (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Editör Yardımcısı (Assistant Editor)

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Öğr. Gör. Mustafa Cihan YARALI

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bahar İŞİGÜZEL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat KOÇAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULIYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sevtap Günay KÖPRÜLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner METE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Serkan DERİCİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cesur PEHLEVAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YAVUZER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Lütü Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutie
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**2021 YILI- ARALIK SAYISI (CİLT:11 SAYI:4)**Web: <http://dergipark.org.tr/nevsosbilen> E-Mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr**BU SAYININ HAKEM LİSTESİ**

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite/Kurum
Prof. Dr. Adem BALTACI	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur BOSTANCI	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Bahri AYDIN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Candan ÜLKÜ	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz EKİNCİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay OKTAY	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Girne Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah HACAR	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah ÖZDAĞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Barış SEMİZ	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Betül KERAY DİNÇEL	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru ERTÜRK	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ergün HAMZADAYI	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Eylem ÖZDOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Eyyub ŞİMŞEK	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ARASTAMAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Halime Miray SÜMER DODUR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Halil TEKİN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Erdem MUMCU	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Yaşar KAZU	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. İlknur TAŞTAN BOZ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut AYDIN	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri Özgür DOĞAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay BOZAN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Sevgi SARIKAYA	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin TUNCER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Yahya ÖZDOĞAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup ALAN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış ERİÇOK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Behiye DAĞDEVİREN ERTAŞ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berna YÜNER	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beste DİNÇER	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cansu TOR KADIOĞLU	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRME LİOĞLU PARLAR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem KARAKAYA CİRİT	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine ATALAY	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ender AKYOL	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esen KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zehra YILDIZ	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve KOLCU	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mesut GÖK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt DEDE	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet SEVİNÇ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necati BARIŞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nusret GEDİK	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ALTUN	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rümeyza KARS Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Çiğdem GÖREN	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Savaş MARAŞLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ŞENTÜRK	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sonay Zeki AYDIN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turgay POLAT	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yakup ASLAN	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Voşlan HAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurşah ÇOKBANKİR ŞENGÜL	Akdeniz Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Ahmet GÜLAY	Trabzon Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Coşkun DOĞAN	Trakya Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Mahmut BAYDAŞ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Pınar ÇAYLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Umut YAKARUÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Ali Fuat BİROL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Çağla MAVRUK CAVLAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Duygu BÜYÜKKÖSE	Anadolu Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Serdar ÇAKMAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Serkan CİHAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Yusuf ÖTENKAYA	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Ergün YURTBAKAN	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Fatma İSLAM	Ankara Üniversitesi
Dr. Hamza KAYA	İnönü Üniversitesi

Sekreteryaya (Secretary)

Yusuf AKANDERE

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	Sayfa / Page
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MIZAÇ ÖZELLİKLERİ VE BABA-ÇOCUK İLETİŞİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ / INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PRESCHOOL CHILDREN'S TEMPERAMENT CHARACTERISTICS AND FATHER-CHILD COMMUNICATION.....	656
Nalan ARABACI Arzu ÖZYÜREK Özlem GÖZÜN KAHRAMAN	
MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MUHASEBE MESLEĞİ HAKKINDAKİ METAFORİK ALGILARI / METAPHORICAL PERCEPTIONS OF ACCOUNTING PROFESSIONALS ABOUT ACCOUNTING PROFESSION	676
Kadir GÖKOĞLAN İbrahim ÇEMBERLİTAŞ	
THE EVALUATION OF THE DATA-DRIVEN MANAGEMENT APPLICATIONS AT SCHOOL / OKULDA VERİYE DAYALI YÖNETİM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	691
Necati CEMALOĞLU Ayhan DUYKULUOĞLU	
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN KONUŞMA KAYGILARI / THE SPEECH ANXIETIES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS.....	709
Abdurrahman GÜNDÜZ Sezgin DEMİR	
DİL VE KONUŞMA TERAPİSTLERİNİN İKİ DİLLİLİĞE YÖNELİK BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ / EXAMINATION OF SPEECH AND LANGUAGE THERAPISTS' KNOWLEDGE LEVELS ABOUT BILINGUALISM	727
Ahsen ERİM Şaziye SEÇKİN YILMAZ	
PSİKOLOJİK DANIŞMA KONULU DOKTORA TEZLERİ: YÖNTEM VE VERİ ANALİZ TEKNİKLERİNİN İNCELENMESİ / DOCTORAL DISSERTATIONS ON PSYCHOLOGICAL COUNSELING: INVESTIGATION METHOD AND ANALYSES	745
Yaren NADİR Cahit KAYA Tolga ŞEN Gizem UYUMAZ	

ÖĞRETİM ELEMANLARININ YURT DIŞI DENEYİMLERİ: YAŞAM ÖYKÜSEL BİR ANALİZ / <i>TRANSNATIONAL EXPERIENCES OF ACADEMICS: A LIFE STORY ANALYSIS</i>	758
Eray KARA Temel ÇALIK	
THE AUKUS DEAL THROUGH A NEOCLASSICAL REALIST LENS: OFFSHORE BALANCING AND ELITE PERCEPTIONS / NEOKLASİK REALİST BAKIŞLA AUKUS ANTLAŞMASI: AÇIK DENİZ <i>DENGELEMESİ VE ELİT ALGILAMALARI</i>	773
Fatih BAYEZİT	
HAKEMİ USE'DEN KOYU YÜZLÜ PERDAH BEZEMELİ BİR KÂSE ÜZERİNE DEĞERLENDİRME / AN EVALUTION OF THE DARK FACED PATTERN BURNISHED BOWL <i>FROM HAKEMI USE</i>	791
Filiz İLHAN	
DOKUNSAMATERYALLERE YÖNELİK ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ VE AİLE GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ: FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖRNEĞİ / DETERMINING TEACHER, STUDENT AND <i>FAMILY VIEWS ON TACTILE MATERIALS: EXAMPLE OF SCIENCE LESSON</i>	803
Gülistan YALÇIN	
EVALUATION OF TURKISH ONLINE MOVIE REVIEWS: AN EXAMPLE OF PROMOTIONAL GENRE / TÜRKÇE ÇEVİRİMİÇİ FİLM İNCELEMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TANITIM <i>TÜRÜ ÖRNEĞİ</i>	823
Hülya ÜNSAL ŞAKİROĞLU	
MEVLÂNÂ MÜBAREKŞAH'IN ŞERHU KİTÂBİ'L-EDVÂR'INDA SES PERDELERİNİN TAKSİMİ / THE PARTITION OF SOUND FRETS IN MEVLANA MUBARAKSAH'S SERHU <i>KITABI'LEDVAR</i>	840
Hüseyin YÜNER	
FİNANSAL PERFORMANS, KURUMSAL YÖNETİM VE MARKA DEĞERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BORSA İSTANBUL KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ KAPSAMINDAKİ BANKALAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA / THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL PERFORMANCE, <i>CORPORATE GOVERNANCE AND BRAND VALUE: AN APPLICATION ON BANKS COVERED BY</i> <i>THE BORSA ISTANBUL CORPORATE GOVERNANCE INDEX</i>	852
Hüseyin ERGUN Mustafa Çağrı SUCU Mustafa Cihan YARALI Metin GÜLAL Abdullah KILIÇARSLAN	

TAŞKINPAŞA KÜLLİYESİ'NİN SÜSLEMELERİNDE YAPILAN RESTORASYON HATALARI / RESTORATION ERRORS MADE IN THE DECORATIONS OF THE TAŞKINPAŞA COMPLEX870
Alper ALTIN
AKSARAY'DAKİ ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KAMU YAPILARINDA ÇİNİ KULLANIMI / TILE USAGE IN PUBLIC BUILDINGS IN AKSARAY EARLY REPUBLICAN PERIOD885
Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN Tuğba BAĞBAŞI
BİR LİTERATÜR VE COĞRAFYA KARMAŞASI: KAFKASYA ALBANYASI VE ARNAVUTLUK / A COMPLEX OF LITERATURE AND GEOGRAPHY: ALBANIA AND ALBANIA909
Bekir Yüksel HOŞ
KAPADOKYA ÇAVUŞİN KÖYÜ, KIZILÇUKUR VE GÜLLÜDERE VADİLERİNDE BULUNAN KAYA KİLİSELERİNİN TAŞIYICI KAYAÇLARININ ARKEOMETRİK ANALİZLERİ VE KORUNMUŞLUK DURUMLARI / ARCHAEOMETRIC ANALYSIS AND CONSERVATION STATUS OF THE BEARING ROCKS OF CHURCHES IN ÇAVUŞİN VILLAGE, KIZILÇUKUR AND GÜLLÜDERE VALLEY OF CAPPADOCIA920
Bilgesu ŞEN EKİNCİ Ali Akın AKYOL Yusuf Kağan KADIOĞLU
IUSTINIANUS'UN KÜÇÜK ASYA YAPI POLİTİKASI: KAYNAKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME / JUSTINIAN'S BUILDING POLICY IN ASIA MINOR: AN EVALUATION BASED ON SOURCES938
Emine BİLGİÇ KAVAK
NORM KADRO UYGULAMASI VE ÖRGÜTLERİN EKONOMİK PERFORMANSINA ETKİSİ YA DA ETKİSİZLİĞİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ / STANDARD POSITION PRACTICE AND ITS EFFECT OR INEFFECTIVENESS ON ECONOMIC PERFORMANCE OF THE ORGANIZATIONS: TURKISH BANKING SECTOR948
İhsan Oğuz BAKKALBAŞI
RUMELİ MÜFETTİŞLİĞİ'NİN SELANİK KAZASINDA ZİRAAT GELİRİNİ ARTIRMA FAALİYETLERİ (R.1321/M.1905-06) / ACTIVITIES TO INCREASE AGRICULTURAL INCOME IN THESSALONIKI DİSTRİCT OF THE RUMELI INSPECTORSHIP (R.1321/M.1905-06)969
Kemalettin KOÇ
GÜVERCİNKAYASI'NDA BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN MİMARİ İZLERİ / ARCHITECTURAL TRACES OF NUTRITIONAL ANTHROPOLOGY IN GÜVERCİNKAYASI987
Pınar ÇAYLI F. Işıl DEMİRTAŞ

ÇATIŞMA VE SUSUZLUK GÖLGESİNDE BİR ŞEHRİN DOĞUŞU: BİR KAZA MERKEZİ OLARAK MİDYAT / THE BIRTH OF A CITY IN THE SHADOW OF CONFLICT AND THIRST: MİDYAT AS A KAZA (DISTRICT) CENTER	1005
Ekrem AKMAN Remzi AVCI	
ÂŞIK PAŞA’NIN GARİBNÂME’SİNİN POLİTİK VİZYONUNA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME: GARİBNÂME’DE POLİTİK VE ETİK BİR DEĞER OLARAK ALPLIK / AN ASSESSMENT ON THE POLITICAL VISION OF ÂŞIK PAŞA’S GARİBNÂME: “ALPLIK” AS A POLITICAL AND ETHICAL VALUE IN GARİBNAME	1017
Zübeyir OVACIK	
BİR MESLEK YÜKSEKOKULUNDA ÖĞRENİM GÖREN BEŞİKTAŞ TARAFTARLARININ LİSANSLI ÜRÜN SATIN ALMA NEDENLERİNİN AHP YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ / INVESTIGATION OF THE REASONS FOR BUYING LICENSED PRODUCTS OF BEŞİKTAŞ FANS STUDYING IN A VOCATIONAL SCHOOL WITH AHP METHOD.....	1028
Hazal AKBAL	
BÜYÜK SAVAŞ SIRASINDA İNGİLİZ AJANI BİNBAŞI HARRY SAİNT JOHN BRİDGER PHİLBÝ’NİN NECİD GÖREVLENDİRİLMESİ / NAJD APPOINTMENT OF BRITISH AGENCY HARRY SAINT JOHN BRIDGER PHILBY DURING THE GREAT WAR	1038
Özer ÖZOCAK	
KOVID 19 SÜRECİNDE GEMİ ADAMLARINA YÖNELİK ORTAYA ÇIKAN İNSAN HAKLARI İHLALLERİ / HUMAN RIGHTS VIOLATIONS AGAINST SHIPMEN DURING THE COVID 19 PROCESS	1052
Aziz MUSLU	
TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ’NİN “MEDRESETÜ’L-MEŞÂYİH TOLAYISIYLA BİR HATIRA” BAŞLIKLİ YAZISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME / AN EVALUATION ON TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ’S ARTICLE ENTITLED “MEDRESETÜ’L-MEŞÂYİH TOLAYISIYLA BİR HATIRA”	1068
Mustafa Hilmi ÇOLAKOĞLU Şebnem Şerife ÖRDEK	
ÇALIŞANLARIN ELEKTRONİK İZLEMeye İLİŞKİN ALGILARININ PERFORMANSLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İŞ STRESİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ / THE MODERATING ROLE OF JOB STRESS IN THE EFFECT OF EMPLOYEES’ PERCEPTIONS OF ELECTRONIC MONITORING ON THEIR PERFORMANCES	1078
Korhan KARACAOĞLU Hasan EROĞLU	

WEB SİTESİ KALİTESİ DEĞERLENDİRİMİNDE BULANIK EDAS UYGULAMASI:
ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTELERİ ÖRNEĞİ / FUZZY EDAS APPLICATION IN WEBSITE QUALITY
ASSESSMENT: EXAMPLE OF RESEARCH UNIVERSITIES.....1094

Eda ÇINAROĞLU

GEREME'DE BULUNAN ROMA DÖNEMİNE AİT ANADOLU'NUN İLK BİYODİNAMİK
TARIM TAKVİMİ / THE FIRST BIODYNAMIC AGRICULTURAL CALENDAR OF ANATOLIA
FROM THE ROMAN ERA FOUND IN GEREME.....1115

Bilgin YAZLIK

DUYGUSAL BAĞLILIK VE BİREYSEL YARATICILIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE BİLGİ
PAYLAŞIMININ ARACI ROLÜ / MEDIATING ROLE OF KNOWLEDGE SHARING IN THE
RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL COMMITMENT AND INDIVIDUAL CREATIVITY1134

Murat BAŞ

Göknur ERSARI

İLETİŞİM KRİZİ VE DEMOKRASİ KRİZİYLE İLİŞKİSİ / COMMUNICATION CRISIS AND ITS
RELATION WITH THE CRISIS OF DEMOCRACY.....1145

Mehmet Cevat YILDIRIM

KORUMA SORUMLULUĞUNDA ULUSLARARASI TOPLUMUN SEÇİCİ YAKLAŞIMI: LİBYA
VE SURİYE ÖRNEKLERİ / THE SELECTIVITY OF INTERNATIONAL SOCIETY ON THE
RESPONSIBILITY TO PROTECT: CASES OF LIBYA AND SYRIA.....1157

Asiye Gün GÜNEŞ GÜLAL

ORDU. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN SPOR HİZMETLERİ VE UYGULAMALARI / SPORTS
SERVICES AND ACTIVITIES OF ORDU METROPOLITAN MUNICIPALITY.....1178

Ahmet İSLAM

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN DÜŞÜNME STİLLERİ PROFİLLERİNİN ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ / EXAMINATION OF SCIENCE TEACHERS'
THINKING STYLES PROFILES IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES.....1196

Aysel MURAT KARATÜRK

Hilmi ERTEN

HELAL KONSEPTLİ KRUAZİYER TURİZMİ: ASYA PASİFİK'İN İLK HELAL DOSTU YOLCU
GEMİSİ / HALAL CONCEPT CRUISE TOURISM: ASIA PACIFIC'S FIRST HALAL-FRIENDLY
CRUISE SHIP.....1212

Cemil GÜNDÜZ

COVID-19'UN İNSANLARIN BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE FİZİKSEL AKTİVİTELERİ
ÜZERİNE ETKİSİ / *THE EFFECT OF COVID-19 ON HUMAN NUTRITION HABITS AND
PHYSICAL ACTIVITIES*1220

Duran KURU

Yunus DURSUN

DUYGUSAL EMEK VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI İLİŞKİSİ: BİR ALAN
ARAŞTIRMASI / *THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL LABOR AND ORGANIZATIONAL
CITIZENHIP BEHAVIOR: A FIELD RESEARCH*1239

Edip ÖRÜCÜ

İtir HASIRCI

Figen ÖZİŞ

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN COVID-19, YÜZ YÜZE EĞİTİM VE UZAKTAN EĞİTİM ALGILARI /
*HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS FOR COVID-19, FACE-TO-FACE EDUCATION AND
DISTANCE EDUCATION*1253

Merve AYDINCI

Seraceddin Levent ZORLUOĞLU

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARININ DUYGU DÜZENLEME BECERİLERİ: ÇOCUĞUN MİZACI
İLE EBEVEYNİNİN DUYGUSAL ZEKÂSİ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUNUN ROLÜ NEDİR? /
*EMOTION REGULATION SKILLS OF PRE-SCHOOL CHILDREN: WHAT IS THE ROLE OF
THE CHILD'S TEMPERATURE, THE EMOTIONAL INTELLIGENCE AND THE
PSYCHOLOGICAL WELLNESS OF THE PARENTS?*1268

Zeynep KARAŞ

Fatma ALTUN

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MIZAÇ ÖZELLİKLERİ VE BABA-ÇOCUK İLETİŞİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PRESCHOOL CHILDREN'S TEMPERAMENT CHARACTERISTICS AND FATHER-CHILD COMMUNICATION

Nalan ARABACI

Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
drnalanarabaci@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9811-349X

Arzu ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü
Gelişimi ve Eğitimi Bölümü
arzuozyurek@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3083-7202

Özlem GÖZÜN KAHRAMAN

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü
okahraman@karabuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2767-0592

ÖZ

Geliş Tarihi:

15.11.2021

Kabul Tarihi:

29.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Okul öncesi dönem, mizaç, baba-çocuk iletişimi

Keywords

Pre-school period, temperament, father-child communication

Bu çalışmada, okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkinin çocukların cinsiyeti ve doğum sırası, babaların yaş ve öğrenim düzeyi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. İlişkisel tarama modelindeki çalışmada, 232 çocuk ve babaları araştırma grubunu oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği, Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde kişisel bilgilerin frekans ve yüzdeleri alınmış, değişkenler arası farkın belirlenmesinde Mann Whitney-U, Kruskal Wallis H Testi, iki ölçüm seti arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Sonuç olarak, çocukların mizacı ile baba-çocuk iletişimi arasında anlamlı bir fark olduğu; çocukların tepkisellik durumu, duygusal hassasiyet ve duygusal duyarlılık mizaç özellikleri arttıkça baba-çocuk iletişiminin tüm alanlarda daha olumlu düzeyde gerçekleştiği saptanmıştır. Kız çocuğu olan babaların çocuklarıyla iletişimlerinde konuşma ve dinleme düzeyleri, erkek çocuğu olanlara göre daha yüksektir. Çocuğun doğum sırasına ve babanın öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık vardır. Baba yaşına bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

ABSTRACT

In this study, it was investigated whether the relationship between temperament characteristics of preschool children and father-child communication differs according to the variables of children's gender and birth order, fathers' age and education level. In the study in the relational screening model, 232 children and their fathers formed the research group. Temperament Scale for Children, Parent-Child Communication Evaluation Tool and Personal Information Form were used to collect data. In the analysis of the data, the frequencies and percentages of the personal information were taken, the Mann Whitney-U and Kruskal Wallis H Test were used to determine the difference between the variables, and the Spearman Brown Correlation coefficient was used to determine the relationship between the two measurement sets. As a result, there is a significant difference between children's temperament and father-child communication; It has been determined that as the children's reactivity, sensory sensitivity and emotional sensitivity temperament characteristics increase, father-child communication occurs at a more positive level in all areas. The speaking and listening levels of fathers with daughters in their communication with their children are higher than those with sons. There is a significant difference according to the birth order of the child and the education level of the father. No significant difference was found depending on the age of the father.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsoybilim.1023795>

Atıf/Cite as: Arabacı, N., Özyürek, A. ve Gözün Kahraman, Ö. (2022). Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ve baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 656-675

Giriş

Doğumu izleyen ve yaşamın en kritik dönemlerinden biri olan okul öncesi dönemde, çocuğun sosyal ilişkilerinin gelişmesinde ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemli bir rolü vardır (Taylor & Machida, 1994). Çocuğun mizaç gibi kalıtımla getirdiği özelliklerinin ne kadar gelişeceği ve daha sonraki yıllara nasıl etki edeceği, ailenin yapısı ve bu yapı içindeki aile üyelerinin sahip olduğu özelliklerle yakından ilişkilidir. Ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliği, aile içinde kurulan iletişim biçimleri ve ilişkiler, çocuk yetiştirme konusundaki bilgi, görgü, inanç ve tutumlar, çocuğa sunulan ortam, deneyim fırsatı ve çeşitli olanaklar gibi özellikler çocuğun tüm gelişim alanlarını etkileyen önemli unsurlardır. Çocuğun ilk başta kendisi daha sonra da en yakın çevresinden başlayarak, en uzak çevresiyle olumlu iletişim ve ilişkiler kurabilmesi bu unsurların onu ne kadar etkilediği ile yakından ilişkilidir (Berns, 2007; Knapp & Vangelisti, 2005).

Doğuştan gelen kişilik özelliklerinin bütünü olan mizaç, bireyin dikkati, duyguları, davranışları ve kendini düzenlemedeki özgün davranış tarzını belirleyen bireysel farklılıkları olarak tanımlanmaktadır ve mizaç, bireylerin ne yaptıklarıyla değil o duruma nasıl tepki verdikleri konusu ile ilgilenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, pek çok teorisyen (Thomas, Chess, Birch, Goldsmith, Rothbart, Buss ve Plomin) çocuğun değişik durumlarda nasıl davrandığı konusu ile ilgilenmiş, çocukların mizacını tanımlamak ve özelliklerini belirlemek için çeşitli teoriler oluşturmuşlardır. Mizacın ne olduğuna yönelik görüş birliğine varılamasa bile hemen hemen tüm modeller benzer temeller üzerine yapılandırılmıştır. Bu modellerin aynı görüşte birleştikleri noktalar; mizacın kalıtsal kökenlere sahip olduğu, oldukça erken yaşlarda oluşmaya başladığı ve çocuklukta meydana gelen davranış biçimlerinde belirgin olarak görüldüğü ve etkili olduğu şeklindedir. İlk olarak Thomas vd. (1968), duygusal eşik, aktivite seviyesi, tepki, ritmik olma, uyum sağlayabilirlik, duygu durumu, yaklaşma-uzak durma/çekinme, sebat etme ve çelinebilirlik şeklinde çocuğun davranış tarzını açıklayan dokuz farklı mizaç özelliği tanımlamışlardır. Mizaç özelliklerinin kombinasyonları sınırsız olmakla birlikte, "kolay", "zor" ve "yavaş ısınan çocuklar" olmak üzere üç tür mizaç özelliği öne çıkmıştır (Akt. Akın-Sarı, 2018; Akt. Özdemir & Budak, 2019). Zor mizaca sahip olan çocukların aile içindeki çatışmalı durumlardan etkilenme düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu olumsuz etki, çocukların davranış sorunlarının artması üzerinde etkili olduğu gibi ilkökul dönemine kadar da devam etmiştir. Bu bulgular, çatışmaların yoğun olduğu ailelerde çocukların davranış sorunlarının gelişiminde zor mizacın bir kırılma faktörü olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Zor mizaç özellikleri, uyumsuz/çatışmalı aile ortamında çocuklar için risk faktörü oluştururken, kolay mizacın da koruyucu özelliği olduğu ortaya konulmuştur (Akt. Yağmurlu, Sanson & Köymen, 2005). Alanyazında, 3-8 yaş arasında yapılan bazı araştırmalarda da mizacın; tepkisellik (belirli bir uyarana veya olaya tepki göstermeye hazır olma), sebatkarlık (dikkatini bir aktivite üzerinde yoğunlaştırabilme), sıcakkanlılık (yeni insan ve ortamlara yaklaşma eğiliminde bulunma) ve ritmiklik (çocuğun yemek ve uyku gibi rutinlerinde düzenli olma) olmak üzere dört özelliği vurgulanmıştır. Bu özellikler, duygu, dikkat ve davranış düzenleme becerisi ile ilişkilendirilmiştir (Yoleri, Işıkoğlu-Erdoğan & Tetik, 2018).

Mizacın genetik kökenlerinin olması yanında zaman içinde ve çocuğun içinde yaşadığı çevresel özelliklere bağlı olarak bir değişim potansiyeli taşıdığını ifade etmek mümkündür. Yani çevreyle etkileşim, çocuğun uyumu ve davranışları üzerinde önemli bir role sahiptir (Chess & Thomas, 2012). Bireyin mizacı ile çevresi arasında bir uyum varsa optimal gelişim sağlanabilir. Tersine, uyum zayıflığı uyumsuz işleyişe yol açabilmektedir. Ebeveynlerin çocukların mizacı ile uyumlu davranışlar sergilemesi, çocuğun uyum sürecinin daha kolay bir şekilde gerçekleşmesi ve davranış sorunlarının azaltılması bakımından oldukça önemlidir (McClowry, Rodriguez & Koslowitz, 2008; Wachs, 2006). Ancak yapılan araştırmaların sonuçları, ebeveynlerin genellikle ikinci çocuklarının doğumuna kadar mizaca inanmadıklarını ortaya koymaktadır (Akt. Putnam, Sanson & Rothbart, 2002). İkinci çocuğun doğumundan önce, ilk çocuğun davranışı, ebeveynin yetiştirme biçiminin basit ve doğrudan bir sonucu olarak görülür ve ebeveynler için "bir övgü" veya "hata" olarak değerlendirilebilir. İkinci çocukta, birinci çocukta iyi çalışan yönetim stratejileri etkili olmayabilir. İlk çocukta yaşanan sorunlar (beslenme, uyku ve yabancılarla iletişimde) ikinci çocukta görülmeyebilir ancak yeni sorunlar ortaya çıkabilir. Bu tür deneyimler, "doğa"nın yanı sıra "yetiştirme"nin de çocuğun gelişimini etkilediğini, çocukların yaşamın çok erken dönemlerinden itibaren birbirlerinden farklı olduklarını ve bu farklılıkların ebeveyn-çocuk etkileşiminde önemli etkileri olduğunu kuvvetle desteklemektedir (Putnam, Sanson & Rothbart, 2002).

Bronfenbrenner'in biyo-ekolojik modelinde de vurgulandığı gibi, pek çok kuram ve kuramcı bireyin mizaç gibi kişilik özellikleri ile çevrenin etkileşiminin önemini ortaya koymaktadır. Bu modellere göre, bireyin

gelişimi ve öğrenmesi; kişi içi süreçler, kişiler arası süreçler ve çevresel faktörler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bireyler, mizaç ve kişilik özellikleri aracılığıyla ebeveynler, akranlar ve öğretmenlerle kurdukları ilişkiler sonucu gelişip öğrenmektedir (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Mizaçla ilgili pek çok araştırmada, belirli mizaç türlerinin birey için nasıl bir risk veya koruyucu faktör olabileceği ortaya konulmuştur. Örneğin, dışa dönük ancak engelleyici kontrolü az olan yeni yürümeye başlamış çocuklar, fiziksel yeteneklerini olduğundan fazla zannederek daha fazla kasıtsız yaralanmalara maruz kalmışlardır. Bir başka çalışmada, davranış bozukluğu olan ergenler, yenilik aramada yüksek mizaç özellikleri gösterirken, zarardan kaçınmada düşük mizaç özellikleri sergilemişlerdir. Bu sonuçlara göre, mizaç özelliklerinin, bireyler için fiziksel güvenlikle ilgili durumları yordadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle hem ev hem de okul ortamındaki yaşantılarda, çocukların mizaç özelliklerinin dikkate alınması son derece önemli görülmektedir. Konu bağlamında yapılan pek çok araştırmanın sonuçları da mizaç özelliklerinde çevresel faktörlerin etkisiyle değişimin olabileceğini ve bu çevresel faktörlerin önemini göstermesi bakımından anlamlıdır (Akt. McClowry, Rodriguez & Koslowitz, 2008). Ebeveynlik ve mizaç arasında bazı genel olumlu ilişkilerin olması da beklenmektedir: Örneğin, uyumlanabilen, yatıştırılması kolay veya girişken bir çocuk, sıcak ve duyarlı ebeveynliği ortaya çıkarabilirken, sınırlı, talepkar veya geri çekilen bir çocuk, ebeveyn öfkesine veya uyarımın geri çekilmesine neden olabilmektedir. Tersine bir ifadeyle de sıcak ve duyarlı ebeveynlik, çocukta olumsuz duygusal ifadelerini azaltabilirken, mesafeli veya tutarsız ebeveynlik bunu artırabilir. Alanyazında, sözü edilen tüm bu beklentilerin lehine kanıtlar mevcuttur. İlgili çalışmaların çoğu (Buss, 1981; Crockenberg & Acredolo, 1983; Hinde, 1989; Linn & Horowitz, 1983), zayıf ebeveynlik ve genel tepkisizlikle birlikte değişme eğiliminde olan sıkıntılı mizaç özelliklerine (sınırlılık, zorluk, olumsuz ruh hali gibi) odaklanmıştır. Diğerleri (Hinde, 1989; Kyrios & Prior, 1990), çocuğun olumlu duygulanımı ve öz-düzenlemesi ile ebeveyn duyarlılığı, sosyal etkileşimi ve ödül kullanımı arasındaki ilişkilere dikkat çekmiştir (Akt. Putnam, Sanson & Rothbart, 2002).

Bütün bunların yanında ebeveynlik ve çocuk mizacı arasındaki ilişkide, üçüncü değişkenlerin ılımlılıktaki rolüne dair anlamlı kanıtlar da bulunmaktadır. Crockenberg (1986) tarafından öne sürülen bu değişkenlerden biri, çocuğun yaşıdır. Ebeveynler, zor mizaca meyilli çocuklarına daha fazla çaba harcayarak işe başlayabilirler, ancak bu çabayı zaman içinde sürdürmezler. Bu yaklaşımla tutarlı olarak Peters-Martin ve Wachs'ın (1984) araştırma bulgularında, annelerin bildirimine göre altı aylık bebeklerin geri çekilmesi, annenin daha fazla duygusal ve sözel tepkisi ve daha az kısıtlama ve cezalandırma ile ilişkili bulunmuştur. 12.ci aya gelindiğinde, yoğunluk daha az anne katılımı ve daha fazla kısıtlama ve ceza ile ilişkili çıkmıştır. Benzer şekilde, Maccoby, Snow & Jacklin (1984) tarafından yapılan gözlemsel bir çalışmada, 12 aylık zor (telaşlı, yatıştırması güç) mizaca sahip erkek çocukların annelerinin, çocuklar 18 aylık olduklarında, ortak bir öğretme-öğrenme görevindeki öğretme çabalarında azalma olduğu gösterilmiştir. Uysal çocuklar arasında, annelerin öğretme çabaları bu süre içinde artış göstermiştir. Çocuklar 12 aylıkken annelerin daha fazla öğretim çabası içinde olmaları, erkek çocukların zor mizaca sahip olmalarında bir düşüş öngörmüştür ve bu da ebeveyn-çocuk arasındaki çift yönlü etkilere işaret etmektedir (Akt. Putnam, Sanson & Rothbart, 2002; Maccoby, Snow & Jacklin, 1984; Peters-Martin & Wachs, 1984). Erkek ve kız çocukları için mizaç ve ebeveynlik ilişkilerinde de farklılıklar belgelenmiştir. Gordon'ın (1983) çalışmasında, iki ve dört yaşlarındaki çocukların anneleriyle etkileşimleri gözlemlenmiştir. Annelerin bildirimine göre "kolay" olarak sınıflandırılan çocukların davranışları "zor" çocuklardan farklı değildir ancak anneler "kolay" olarak tanımlanan erkek çocuklara "zor" olan erkek çocuklara göre daha fazla, "kolay" olarak tanımlanan kız çocuklara ise "zor" olan kız çocuklarına göre daha az yönerge vermişlerdir. Bunun yanında Crockenberg (1986), annelerin sınırlı kız çocuklarının ağlamasına erkek çocuklardan daha duyarlı olduklarını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, ebeveynlerin, çocukların mizaç ve cinsiyet özelliklerine göre iletişim biçimlerini düzenlediklerini göstermektedir (Akt. Putnam, Sanson & Rothbart, 2002; Gordon, 1983). Üçüncü bir düzenleyici değişken kategorisi, ebeveynlerin psikolojik ve sosyal özelliklerini içermektedir. Prior, Sanson, Carroll & Oberklaid (1989), büyük bir örneklemin alt ve üst sosyo-ekonomik düzey gruplarından seçilen üç ve dört yaşlarındaki çocuk grupları arasındaki mizaç ve ebeveynlik ilişkilerini incelemişlerdir. Yüksek sosyo-ekonomik düzey grubunda mizaç faktörleri ile ebeveynlik boyutları arasında düşük sosyo-ekonomik düzey grubuna göre neredeyse iki kat daha fazla anlamlı korelasyon bulunmuştur (Prior, Sanson, Carroll & Oberklaid, 1989).

Görüldüğü üzere, ebeveynlerin çeşitli özellikleriyle birlikte temel inançları, değerleri ve beklentileri gibi değişkenlerin, çocukların bireysel özelliklerine yönelik tepkilerini önemli ölçüde etkilemesi muhtemeldir. Ebeveynlerin, sınırlı ve esnek olmayan bir çocuğa, çocuğu sakinleştirmenin ve yönetmenin etkili yollarını bulma çabalarıyla mı yoksa çocuğu "zor" veya "kötü" olarak etiketleyerek mi tepki verdiği de buna dahildir.

Bununla birlikte, çocukların benzer ebeveynlik modellerine verdikleri tepkiler de farklı olabileceğinden, ebeveynlerin çocuklarının mizaç özelliklerine dikkat etmeleri ve ebeveynlik davranışlarını onlara adapte edebilmeleri gerekmektedir. Bu konu, çocuğun durumu ve ihtiyaçları ile ilgili işaretlerine dikkat etmeyi gerektirir. Ebeveynlik hedefi, çocuğun mizaç özelliklerine bağlı olarak, bir çocuk için bir şekilde ve diğer çocuk için farklı bir şekilde gerçekleştirilebilir (Putnam, Sanson & Rothbart, 2002). Sonuç itibarıyla, aile ortamındaki ebeveyn tutumları, çocuğun mizacıyla etkileşime girerek onun çocukluktan yetişkinliğe doğru gelişimini etkilemektedir. Diğer yandan, bireyler arasındaki iletişim ve ilişkinin iki yönlü bir süreç olması nedeniyle de ebeveynler kendi davranışlarını çocuklarına uyarlayarak çocukların mizacına uyum sağlamaktadır. Dolayısıyla hem çocukların hem de ebeveynlerin mizaç özellikleri, iki taraf arasındaki iletişimi ve ilişkileri etkilemektedir (Yolcu, Işıkoğlu-Erdoğan & Tetik, 2017).

Gelişimsel bağlamda bebeklerin dünyaya gözlerini açtıkları ilk andan itibaren kendilerini ifade etme kapasiteleri sınırlı olmasına rağmen çevreleriyle aktif iletişim kurma çabası içinde oldukları düşünüldüğünde, iletişimin insan hayatında ne kadar önemli bir rolü olduğu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bebeklerin, iletişim etkinliğine uyum sağlamaya hazırlayıcı bir potansiyel ile dünyaya geldikleri de bilinen bir gerçektir (Arabacı & Ömeroğlu, 2016; Greenspan & Salmon, 1998). İlk olarak, bebeğin doğuştan getirdiği refleksler onun çevresiyle iletişim kurma sürecine aracılık eder ve ebeveyn-çocuk arasındaki iletişim daha çok sözlü olmayan iletişim unsurlarıyla gerçekleşir. Bebekler, vücut ve yüz hareketleriyle ifade edilen sevgi, onaylanma, yüceltilme, tehdit ve öfke gibi duygusal temaları anlayarak buna uygun şekilde iletişim kurmaya çalışırlar. İletişim, daha sonra sesler ve sözcükler aracılığıyla gelişir. Böylece, kendilerine iletilen sözlü ve sözsüz mesajlar ardındaki niyetleri tam olarak anlayamazlar da ebeveyn-çocuk arasındaki ilk gelişimsel bağlar kurulmuş olur. Bu beceri, çocuğun tüm gelişim alanlarındaki ilerlemeyle ve çevredeki uyaranların da etkisiyle birlikte zaman içerisinde gelişerek çeşitlenir ve daha fonksiyonel bir hale gelir (Dowling, 2007). Genel olarak, duygu, düşünce ve bilgilerin aktarılması amacıyla sözlü, sözsüz ve yazılı yöntemlerden yararlanarak karşılıklı şekilde duygu, düşünce ve bilgileri paylaşma süreci olarak tanımlanabilen iletişim; konuşma ve etkin dinleme, mesaj, geribildirim, empati gibi unsurları barındıran çok dinamik bir süreçtir. İletişimin, davranış değişikliği yaratma ve ilişkileri düzenleme gibi özellikleri de bulunmaktadır. Bu nedenle, okul öncesi dönemde ebeveyn-çocuk arasında kurulan sağlıklı iletişim, çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyen ve onun sağlıklı bir kişilik geliştirmesine katkı sağlayan çok önemli bir etkidir (Adair 2003). Bu bağlamda, çocuğun içine doğduğu aile ortamı ve aile ortamında kurulan ilk ilişkiler, onun gelişiminin en önemli belirleyicilerinden biridir. Bu dönemde, iletişim sürecinin doğru işletilebilmesi için ebeveynlerin oldukça büyük sorumlulukları vardır. Çünkü çocukların iletişim biçimleri aile ortamında, ona ilk bakım sağlayan ebeveynlerinden gördüğü biçimde şekillenir. Aile ortamında kurulan olumlu iletişim dili, çocuğun da her yaşta ve her ortamda olumlu bir iletişim süreci başlatmasında ve sürdürmesinde etkilidir. Çocukları ile olumlu iletişim kuran ve onu da bu yönde teşvik eden ebeveynler, çocuklarının doğru iletişim yöntemlerini öğrenmelerine katkı sağlamaktadır (Ersoy & Tezel-Şahin, 1999; Kandır & Alpan, 2008).

Öte yandan, çocuğun kişiliğinin ve çevresiyle kurduğu iletişimin önemli bir parçasını oluşturan “mizaç” kavramı evrensel olarak yaygın bir şekilde kabul edilse bile, sosyal gelişim bağlamında mizacın belirli özelliklerine değer verilme, ifade edilme ve teşvik edilme derecesi kültürden kültüre önemli farklılıklar göstermektedir. Bu yönüyle mizaç, bireyin içinde bulunduğu sosyo-kültürel bağlama çok dikkat edilmeden ve ondan ayrı bir şekilde düşünülememektedir. “Mizaç”, “gelişim” ve “iletişim” birbirlerinden ayrı kavramlar olsa da yapılan pek çok araştırma birbirleriyle önemli derecede ilişki içinde olduklarını göstermiştir. Çevreyle etkileşim tarzından oluşan mizacın, etkileşim sırasında bireye sunulan olumlu ve olumsuz uyaranları kullanma biçimini etkilemesi beklenebilir. Bu doğrultuda, mizacın, çocuğun çevresini algılama ve bu algılama doğrultusunda da ona bir tepki oluşturma neticesinde iletişime ve sosyal gelişime etki ettiği düşünülmektedir (Akın-Sarı, 2018). Alanyazında günümüze kadar olan ebeveyn-çocuk araştırmalarının çoğu, özellikle doğumu izleyen ilk yıllarda annelerin çocuğun fizyolojik gereksinimlerini karşılayarak ona bakım sağlayan ve daha çok vakit geçiren kişiler olması nedeniyle, anne-çocuk iletişimi üzerine odaklanmıştır. Anne-bebek bağlanmasının önemli olduğu kabul edilerek, baba-çocuk ilişkisine ve bu ilişkinin önemine pek fazla ilgi gösterilmemiş, gereken değer verilmemiştir. Ancak geçmişte babalar ve çocuklar arasında yapılan sınırlı sayıda araştırmanın nispeten artış göstermesi ve bu araştırmalarda babaların da bir çocuğun gelişiminde önemli rol oynadığını gösteren bulguların ortaya konulması ile bu görüş değişmektedir (Çağdaş, 2003; Segrin & Flora, 2005).

Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ve çevreleri ile iletişimleri üzerine yapılan araştırmalarda mizacın sosyal davranışlar, sosyal uyum, sosyal yeterlilikler/beceriler, iletişim ve akran ilişkileri ile ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur (Arabacıoğlu, 2019; Başaran, 2005; Goldsmith vd., 1987; McClowry, Rodriguez & Koslowitz, 2008; Ramos, Wright-Guerin, Gottfried, Bathrust & Oliver, 2009; Wamboldt & Wamboldt, 2000; Zembat, Koçyiğit, Akşin-Yavuz & Tunçeli, 2018). Ancak yine de yapılan çalışmalarda, ebeveynlik ve mizaç hakkında basit sonuçlara varılamamaktadır. Çünkü metodolojik sorunlar dikkate alındığında bile, bulgulardaki değişkenlik yaygındır ve aynı mizaç özelliklerinin (örneğin, olumsuz duygusallık, sinirlilik) hem "iyi" hem de "kötü" ebeveynlikle ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu nedenle, Bates'in (1987) etkilerin küçük, tutarsız ve sonuçsuz olduğuna dair vardığı sonuç, bir dereceye kadar geçerliliğini koruyor görünmektedir. Diğer taraftan, üçüncü değişkenlerin etkisini araştıran çalışmaların miktarı sınırlı olmakla birlikte, çocuğun mizaç dışı özelliklerinin (yaş ve cinsiyet), bakım sağlayan kişinin ve çevrenin özelliklerinin (cinsiyet, psikolojik sağlık, sosyal destek, yaşam stresleri, sosyal sınıf/statü ve kültürel aidiyet gibi) tümünün, mizaç ve ebeveynlik arasındaki bağlantıları etkilediğine dair ikna edici kanıtlar mevcuttur (Akt. Putnam, Sanson & Rothbart, 2002). Maccoby vd. (1984), muhtemelen mizacın doğası gereği nispeten değişmez olduğu inancı nedeniyle, mizaç üzerindeki potansiyel ebeveynlik etkilerinin yeterince araştırılmadığına dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, istikrar bağlamındaki tartışmalarda da değinildiği gibi, mizaç değişmez değildir ve ebeveynliğin değişimi için itici bir güç olacağı iddia edilebilir (Maccoby, Snow & Jacklin, 1984).

Sonuç olarak, alanyazından elde edilen bilgilerin ışığında görüldüğü üzere, okul öncesi, çocuğun tüm gelişim alanları açısından kritik bir dönemdir ve bu dönemdeki çocuklar olumlu ya da olumsuz pek çok uyarıcıya açıktır. Aile ortamında, ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimde yaşanan çeşitli olumsuzluklar, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimine olumsuz yönde etki edebilmektedir. Bu nedenle baba-çocuk arasındaki iletişimde, iletişime etki eden olumlu ve/veya olumsuz unsurların belirlenmesi, olumlu yönlerin pekiştirilerek olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılabilmesi için çeşitli öneriler sunulması yapılan araştırmalar doğrultusunda mümkün olacaktır. Alanyazında, çocukların mizaç özellikleri ile baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kişiliği oluşturan önemli faktörlerden biri olarak "mizaç" hakkında bilgi sahibi olunmasının, özellikle çocuğun gelişiminin şekillendiği ve yaşamın en kritik yılları olarak kabul edilen okul öncesi dönemdeki çocuklarla iletişim bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda, babalarla yapılan çalışmaların, çocuğun gelişimindeki rolün sadece anneye atfedilmesi klişesine karşı, çocuğun yetiştirilmesi sürecinde babaların da demokratik bir şekilde katılım sağlaması ve çocuğun gelişiminden sorumlu tutulması gerektiği savının güçlendirilmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu araştırma, babaların çocuklarıyla iletişim durumlarının belirlenmesi, iletişime etki eden faktörlerin ortaya konulması ve bu bağlamda önleyici hizmetler açısından erken müdahale çalışmalarına yardımcı olunması bakımından önemli görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ve baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkinin kişisel bazı değişkenlere göre incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi dönemdeki çocukların mizacı ile baba-çocuk iletişimi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimi çocuğun cinsiyetine göre farklılık göstermekte midir?
3. Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimi çocuğun doğum sırasına göre farklılık göstermekte midir?
4. Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimi babanın yaşına göre farklılık göstermekte midir?
5. Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimi babanın öğrenim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ve baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada, betimsel tarama modelinde ilişki tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırmalardır. İlişkisel çözümleme, korelasyon ve karşılaştırma olmak üzere iki türlü yapılabilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012; Karasar, 2005). Bu çalışmada, çocuğun cinsiyeti ve doğum sırası ile babanın yaşı ve öğrenim düzeyi gibi değişkenlerle, çocukların aktivite düzeyi, yakınlık ve

uyum, duyuşsal hassasiyet, tepkisellik, dikkat ve sebat, ritmiklik ve duyuşsal duyarlılık olarak belirlenen mizaç özellikleri arasındaki ilişkiler iletişim bağlamında incelenmiştir. Alanyazına göre; ebeveynlerin yaşları, eğitim düzeyleri, çalışma durumları, ailenin geliri, ailenin yapısı, ailenin yaşadığı yer, ailedeki çocuk sayısı, çocuğa ayrılan zaman, çocuğun yaşı, cinsiyeti ve okula devam süresi gibi sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişkenler aile ortamında çocuğun gelişimini, aile üyelerinin birbirleri ile olan iletişimlerini ve ilişkilerini etkilemektedir (Başaran, 2005; Erdoğan 2012; Güler, Uzun, Boztaş ve Aydoğan, 2002; Kaya & Akgün, 2016). Çalışmada incelenen değişkenler bu bilgiler doğrultusunda belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde, olasılığa dayalı olmayan, kolay örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolay örnekleme yöntemi, sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan örnekleme türlerinden biridir. Kolay örnekleme yönteminde, her örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı verilir. Bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimlerin örnekleme seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansı vardır. Diğer bir deyişle, tüm katılımcıların seçilme olasılığı aynıdır ve bir katılımcının seçimi diğer katılımcıyı etkilemez. Kolay örnekleme yönteminin temsil sağlamada diğer yöntemlere göre daha üstün olduğu söylenebilir (Büyüköztürk vd., 2018; Koç-Başaran, 2017; Yıldırım & Şimşek, 2011). Çalışmanın özellikle pandemi sürecine denk gelmesi nedeniyle ve zaman, emek, maliyet güçlükleri de göz önünde bulundurulduğunda, kolay örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Ordu'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 4-6 yaş grubunda 103'ü kız ve 129'u erkek olmak üzere 232 çocuk ve bu çocukların babaları oluşturmuştur. Tablo 1'de, araştırmanın örnekleme grubuna ilişkin kişisel bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 1. Örnekleme Grubuna İlişkin Kişisel Bilgiler

Çocuğun Doğum Tarihi	n	%
2014	29	12,5
2015	155	66,8
2016	48	20,7
Çocuğun Cinsiyeti		
Kız	103	44,4
Erkek	129	55,6
Çocuğun Doğum Sırası		
İlk çocuk	107	46,1
2. çocuk	98	42,2
3. çocuk	27	11,6
Babanın Yaşı		
26-30 yaş	12	5,2
31-35 yaş	89	38,4
36-40 yaş	77	33,2
41 yaş ve üzeri	54	23,3
Babanın Öğrenim Düzeyi		
İlkokul	14	6,0
Ortaokul	38	16,4
Lise	84	36,2
Ön lisans	23	9,9
Lisans	55	23,7
Lisans üstü	18	7,8

Tablo 1'de, çalışmaya katılan çocukların özellikleri incelendiğinde; çocukların çoğunluğunun (n=155; %66,8) 2015 doğumlu oldukları görülmektedir. Çocukların %44,4'i kız, %55,6'sı da erkek çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların çoğunluğu (n=107), %46,1 oranında ilk çocuktur. Çalışmaya katılan babaların yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde, 31-35 grubundaki babaların %38,4 ile çoğunluğu oluşturdukları görülmektedir. Bu grubu, %33,2 ile 36-40 yaş grubundaki babalar izlemektedir. Babaların öğrenim düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde, lise mezunu olan babaların (n=84) %36,2 oranı ile en yoğun grubu temsil ettikleri görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği (ÇİMO), Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABCİDA) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği (ÇİMO): Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği (ÇİMO), Özyürek, Gözün Kahraman ve Pekdoğan (2020) tarafından 4-8 yaş arasındaki çocukların mizaç özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Form, anne-baba tarafından çocuğa ilişkin gözlemlere dayalı olarak doldurulmaktadır. “Her zaman-5 puan” ile “Hiçbir zaman-1 puan” arasında değişen beşli likert tipindedir. Yapılan AFA sonucunda, 33 madde ve yedi alt boyuttan oluşan ölçme aracının toplam varyansın %57,20’sini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğin tümü için elde edilen iç tutarlılık katsayısı 0,85 olarak belirlenmiştir. Alt boyutlar açısından incelendiğinde Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları; Aktivite Düzeyi alt boyutu için 0,79, Yakınlık ve Uyum alt boyutu için 0,82, Duyusal Hassasiyet alt boyutu için 0,57, Tepkisellik Durumu alt boyutu için 0,82, Dikkat ve Sebat alt boyutu için 0,62, Ritmiklik alt boyutu için 0,78, Duyusal Duyarlılık alt boyutu için 0,80 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, baba tarafından doldurulması istenen ÇİMO için güvenilirlik analizleri yapılmış; Aktivite Düzeyi alt boyutu için 0,67, Yakınlık ve Uyum alt boyutu için 0,80, Duyusal Hassasiyet alt boyutu için 0,51, Tepkisellik Durumu alt boyutu için 0,77, Dikkat ve Sebat alt boyutu için 0,64, Ritmiklik alt boyutu için 0,72, Duyusal Duyarlılık alt boyutu için 0,77 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlardan alınan yüksek puan ise şu şekilde yorumlanmaktadır: “Aktivite Düzeyi” çocuğun etkinlikler içerisindeki motor hareketlilik düzeyinin yüksek olduğunu, “Yakınlık ve Uyum” çocuğun yeni tanıştığı bireylere sıcak/yakın davranma ve yeni durumlara/ortamlara uyum sağlama düzeyinin yüksek olduğunu, “Duyusal Hassasiyet” çocuğun öfke, korku, üzüntü gibi duygu ifadelerini gösterme yoğunluğunun normal/kabul edilebilir düzeyde olduğunu, “Tepkisellik Durumu” çocuğun ses, ışık, koku gibi duysal hassasiyet düzeyinin yüksek olduğunu, “Dikkat ve Sebat” etkinliklerdeki dikkat ve sebatkarlık düzeyinin yüksek olduğunu, “Ritmiklik” çocuğun biyolojik ritmiklik düzeyinin yüksek olduğunu ve “Duyusal Duyarlılık” ise çocuğun diğerlerinin duygu durumlarına karşı hassasiyet düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABCİDA): Arabacı (2011) tarafından 48-72 aylık çocuğa sahip anne-babaların çocukları ile iletişimlerini değerlendirmek üzere geliştirilmiştir. Ölçek, 37 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. ABCİDA’nın “Konuşma” alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısının (α) .67, “Dinleme” alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısının (α) .70, “Mesaj” alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısının (α) .60, “Sözsüz İletişim” alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısının (α) .56 ve “Empati” alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısının (α) .73 olduğu görülmüştür. Test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin sonuçlar incelendiğinde; test-tekrar test korelasyonları, konuşma alt boyutu için .93, dinleme alt boyutu için .96, mesaj alt boyutu için .98, sözsüz iletişim alt boyutu için .95 ve empati alt boyutu için .96 olarak belirlenmiştir. ABCİDA, anne-babaların formu doldurmasına dayalı bir kağıt-kalem testidir. Cevapları uygulama formu üzerine işaretlenebilen ölçek, “Her zaman-5 puan” ile “Hiçbir zaman-1 puan” arasında değişen beşli likert tipindedir. Anne-babalara bireysel ya da grup olarak uygulanabilen araçta; konuşma alt boyutunda sekiz, dinleme alt boyutunda altı, mesaj alt boyutunda sekiz, sözsüz iletişim alt boyutunda altı ve empati alt boyutunda dokuz madde bulunmaktadır. Alt boyuttaki bazı maddeler iletişim sırasındaki olumsuz davranışları ifade ettiği için ters olarak kodlanmaktadır. Ölçme aracında toplam bir puan bulunmamaktadır. Alınan yüksek puan, ilgili alt boyuta ilişkin olumlu iletişim özelliğini ifade etmektedir. Ters durum, iletişimin ilgili alt boyutuna ilişkin yetersizlik ve aksayan yönler olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada babalar tarafından doldurulması istenen ABCİDA için güvenilirlik analizleri yapılmış; konuşma alt boyutu için .50, dinleme alt boyutu için .70, mesaj alt boyutu için .56, sözsüz iletişim alt boyutu için .51 ve empati alt boyutu için .70 olarak belirlenmiştir. Alanyazında, iç tutarlılık katsayısı için orta düzeyde değerler .60-.80 arasında belirtilmektedir (Kayış, 2009). Ancak bu çalışmadaki gibi, kullanılan ölçme aracının alt boyutlarında bu değerin altında sonuçların çıktığı mizaçla ilgili bazı çalışmalar da (Işıkoğlu-Erdoğan, Yoleri & Tetik, 2017; Kaya & Akgün, 2016; Yağmurlu & Sanson, 2009) mevcuttur. Bu durum, çalışmanın bir sınırlılığı olarak ifade edilebilir.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen form, çocukların yaş, cinsiyet ve doğum sırası ile babaların yaş ve öğrenim düzeyi bilgilerinin elde edilmesi amacıyla hazırlanan beş adet sorudan oluşmuştur.

Veri Toplama Yöntemi

Verilerin toplanabilmesi için çalışma öncesinde Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan (09.01.2020 tarih ve 2020/01 sayılı karar) ve MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel

Müdürlüğü Araştırma Değerlendirme Komisyonu'ndan (21.01.2020 tarih ve 1563890 sayılı karar) gerekli etik ve resmi izinler alınmıştır. İzinlerin alınmasından sonra, okul öncesi eğitim kurumları ziyaret edilerek okul yöneticilerine ve öğretmenlere çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma verilerinin toplanmasından önce katılımcılara, araştırmanın amacı, verilen yanıtların gizliliği gibi konuları içeren bir onam formu ulaştırılmış, böylelikle araştırmacılar, anonimliği ve veri gizliliğini garanti etmişlerdir. Araştırmaya katılmayı kabul eden babalara ÇİMÖ, ABCİDA ve Kişisel Bilgi Formu çocukların öğretmenleri aracılığıyla ulaştırılmış ve doldurulan formlar yine öğretmenler aracılığı ile iki hafta içinde geri toplanmıştır. Formların nasıl doldurulması gerektiği, her formun başında verilen ayrıntılı yönergede açıklanmıştır. Ayrıca, formlarda yer alan sorular hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen katılımcılar için form üzerinde araştırmacıların iletişim bilgilerine de yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kişisel bilgilerin frekans ve yüzdeleri alınmış, ABCİDA ve ÇİMÖ puanlarının genel olarak ve kişisel değişkenlere göre ayrı ayrı normallik dağılımları Kolmogorov Smirnow testi, basıklık ve çarpıklık değerleri, varyasyon katsayıları ve histogram grafikleri incelenmiştir. Kolmogorov Smirnow testi sonucu $p < 0.05$, basıklık ve çarpıklık katsayıları ± 2 'den ve varyasyon katsayısı 0,3'ten büyük bulunmuş, histogram grafikleri tek tepeli bir yapı oluşturmamıştır. Buna göre verilerin normal dağılmadığına karar verilmiş, verilerin analizinde non-parametrik testlerden Mann Whitney-U (MWU), Kruskal Wallis H (KWH) Testi ve Spearman Brown Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmış, değişkenler arası farkın anlamlı çıkması durumunda farkın kaynağı MWU testi ile incelenmiştir.

Bulgular

1. Okul öncesi dönemdeki çocukların mizacı ile baba-çocuk iletişimi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 2. ÇİMÖ ve Baba ABCİDA Puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi Sonuçları

		Konuşma	Dinleme	Mesaj	Sözsüz İletişim	Empati
Aktivite Düzeyi	r	,198**	,044	-,049	,167*	,249**
	p	,002	,505	,461	,011	,000
Yakınlık ve Uyum	r	,117	,001	-,055	,107	,285**
	p	,076	,984	,406	,103	,000
Duyusal Hassasiyet	r	,634**	,580**	,368**	,652**	,577**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Tepkisellik Durumu	r	,679**	,652**	,341**	,808**	,464**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Dikkat ve Sebat	r	,328**	,297**	,099	,206**	,233**
	p	,000	,000	,132	,002	,000
Ritmiklik	r	,143*	,185**	,108	,119	,021
	p	,029	,005	,101	,070	,755
Duyusal Duyarlılık	r	,293**	,159*	,186**	,197**	,370**
	p	,000	,015	,004	,003	,000

* $p < 0.05$

Tablo 2'ye göre, ÇİMÖ Aktivite Düzeyi alt boyutu ile babaların ABCİDA Konuşma, Sözsüz İletişim ve Empati alt boyutları; ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum alt boyutu ile baba ABCİDA Empati alt boyutu; ÇİMÖ Dikkat ve Sebat alt boyut puanlarıyla baba ABCİDA Konuşma, Dinleme, Sözsüz İletişim ve Empati; ÇİMÖ Ritmiklik alt boyut puanlarıyla baba ABCİDA Konuşma ve Dinleme alt boyutları; ÇİMÖ Duyusal Hassasiyet, Tepkisellik Durumu ve Duyusal Duyarlılık ile baba ABCİDA tüm alt boyutları ortalama puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0.05$). Bu ilişki Duyusal Hassasiyet ile baba ABCİDA tüm alt boyutları, Dikkat ve Sebat ile Konuşma alt boyutu, Duyusal Duyarlılık ile Empati alt boyutu puanlarında orta düzeyde iken diğer alt boyutlar arası ilişkiler düşük düzeydedir. Buna göre çocukların aktivite düzeyi arttıkça babaların çocuklarıyla iletişimlerinde konuşma, sözsüz iletişim ve empati düzeylerinin de arttığı; çocukların yakınlık ve uyumu arttıkça babaların çocuklarıyla empati düzeylerinin arttığı; çocukların ritmikliği arttıkça babaların çocuklarıyla konuşma ve onları dinleme düzeylerinin arttığı; çocukların duyusal

hassasiyet, tepkisellik ve duygusal duyarlılıkları arttıkça genel olarak çocuklarıyla iletişimlerinin arttığı söylenebilir. Özellikle çocukların tepkisellik durumu, duygusal hassasiyet ve duygusal duyarlılık mizaç özellikleri arttıkça baba-çocuk iletişiminin tüm alanlarda daha olumlu düzeyde olmasının dikkat çekici olduğu söylenebilir.

Tablo 3 ve Tablo 4'te, babaların çocuklarıyla iletişimlerinde çocuğun cinsiyetine göre Spearman Brown Korelasyon Analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Kız Çocukların ÇİMÖ ve Baba ABCİDA Puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi Sonuçları

		Konuşma	Dinleme	Mesaj	Sözsüz İletişim	Empati
Aktivite Düzeyi	r	,240*	,113	-,016	,184	,242*
	p	,015	,256	,869	,062	,014
Yakınlık ve Uyum	r	-,023	-,164	-,217*	-,013	,229*
	p	,817	,098	,028	,894	,020
Duyusal Hassasiyet	r	,653**	,565**	,294**	,649**	,589**
	p	,000	,000	,003	,000	,000
Tepkisellik Durumu	r	,668**	,638**	,222*	,811**	,437**
	p	,000	,000	,024	,000	,000
Dikkat ve Sebat	r	,342**	,370**	,079	,265**	,185
	p	,000	,000	,425	,007	,061
Ritmiklik	r	,160	,184	,041	,190	-,046
	p	,107	,063	,679	,054	,645
Duyusal Duyarlılık	r	,234*	-,011	,106	,184	,388**
	p	,017	,911	,286	,063	,000

*p<0.05

Tablo 3'te kız çocukların ÇİMÖ puanlarıyla babaların ABCİDA puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir (p<0.05). Kız çocukların ÇİMÖ Aktivite Düzeyi ile baba ABCİDA Konuşma ve Empati alt boyutları; ÇİMÖ Yakın ve Uyum ile ABCİDA Mesaj ve Empati alt boyutları; ÇİMÖ Duyusal Hassasiyet ve Tepkisellik ile ABCİDA tüm alt boyutları arasında; ÇİMÖ Dikkat ve Sebat ile ABCİDA Konuşma, Dinleme, Sözsüz İletişim ve Empati alt boyutları; ÇİMÖ Duyusal Duyarlılık ile ABCİDA Konuşma ve Empati alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir fark vardır. Bu ilişkiler düşük, orta ve yüksek düzeyde ilişkiler olup özellikle ÇİMÖ Duyusal Hassasiyet ve Tepkisellik Durumu ile ABCİDA alt boyut puanları arasındaki orta ve yüksek düzeyde ilişkiler dikkat çekmektedir. Buna göre kız çocuklarının aktivite düzeyi arttıkça babaların konuşma ve empati becerileri; çocukların yakınlık ve uyumu arttıkça babaların mesaj ve empati becerileri; çocukların duygusal hassasiyet ve tepkisellik durumu arttıkça babaların konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati becerileri; çocukların dikkat ve sebat düzeyi arttıkça babaların konuşma, dinleme, sözsüz iletişim ve empati becerileri; çocukların duygusal duyarlılıkları arttıkça babaların konuşma ve empati becerileri artmaktadır.

Tablo 4. Erkek Çocukların ÇİMÖ ve Baba ABCİDA Puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi Sonuçları

		Konuşma	Dinleme	Mesaj	Sözsüz İletişim	Empati
Aktivite Düzeyi	r	,159	-,022	-,088	,152	,252**
	p	,072	,803	,321	,086	,004
Yakınlık ve Uyum	r	,197*	,084	-,002	,180*	,289**
	p	,025	,344	,980	,041	,001
Duyusal Hassasiyet	r	,601**	,562**	,394**	,632**	,546**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Tepkisellik Durumu	r	,666**	,654**	,409**	,799**	,471**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Dikkat ve Sebat	r	,281**	,205*	,075	,124	,255**
	p	,001	,020	,400	,161	,004
Ritmiklik	r	,129	,187*	,147	,078	,065
	p	,145	,034	,096	,381	,465
Duyusal Duyarlılık	r	,322**	,271**	,204*	,181*	,337**
	p	,000	,002	,021	,041	,000

*p<0.05

Tablo 4'te erkek çocukların ÇİMÖ puanlarıyla baba ABCİDA puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Erkek çocukların ÇİMÖ Aktivite Düzeyi ile baba ABCİDA Empati alt boyutu; ÇİMÖ Yakınlık ve Uyum ile baba ABCİDA Konuşma, Sözsüz İletişim ve Empati alt boyutu; ÇİMÖ Duyusal Hassasiyet ve Tepkisellik ile baba ABCİDA tüm alt boyutları arasında; ÇİMÖ Dikkat ve Sebat ile baba ABCİDA Konuşma, Dinleme ve Empati alt boyutları; ÇİMÖ Ritmiklik ile baba ABCİDA Dinleme alt boyutu arasında; ÇİMÖ Duyusal Duyarlık ile baba ABCİDA tüm alt boyut puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir fark vardır. Bu ilişkiler düşük, orta ve yüksek düzeyde ilişkiler olup özellikle ÇİMÖ Duyusal Hassasiyet, Tepkisellik Durumu ve Duyusal Duyarlık ile ABCİDA alt boyut puanları arasındaki orta ve yüksek düzeyde ilişkiler dikkat çekmektedir. Buna göre erkek çocukların aktivite düzeyi arttıkça babaların empati becerileri; çocukların yakınlık ve uyumu arttıkça babaların konuşma, sözsüz iletişim ve empati becerileri; çocukların duyusal hassasiyeti, tepkisellik durumu ve duygusal duyarlılıkları arttıkça babaların konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati becerileri; çocukların ritmikliği arttıkça babaların dinleme becerileri artmaktadır.

2. Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimi çocuğun cinsiyeti ve doğum sırası değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 5. Çocukların Cinsiyeti ile Baba ABCİDA Puanları MWU Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{x}	S	z	p
Konuşma	Kız	103	31,57	3,21	-2,269	,023*
	Erkek	129	30,65	3,11		
Dinleme	Kız	103	27,01	2,70	-1,706	,088
	Erkek	129	26,44	2,80		
Mesaj	Kız	103	32,90	3,26	-2,276	,023*
	Erkek	129	31,70	4,07		
Sözsüz İletişim	Kız	103	26,34	2,67	-1,845	,065
	Erkek	129	25,70	2,67		
Empati	Kız	103	35,40	4,94	-1,665	,096
	Erkek	129	34,45	4,75		

* $p<0.05$

Tablo 5'e göre, çocukların cinsiyeti ile babaların ABCİDA Konuşma ve Mesaj alt boyut puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Kız çocuğa sahip babaların Konuşma ($\bar{x}=31,57$) ve Mesaj ($\bar{x}=32,90$) alt boyut ortalama puanları erkek çocuğa sahip babaların puanlarından ($\bar{x}=30,65$ ve $\bar{x}=31,70$) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna göre kız çocuğu olan babaların çocuklarıyla iletişimlerinde konuşma ve dinleme düzeylerinin erkek çocuğu olanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Çocukların Doğum Sırası ile Baba ABCİDA Puanları KWH Testi Sonuçları

	Doğum Sırası	n	\bar{x}	S	H	p
Konuşma	İlk çocuk	107	31,60	2,91	5,886	,053
	2.çocuk	98	30,56	3,25		
	3.çocuk	27	30,74	3,70		
Dinleme	İlk çocuk	107	27,35	2,44	11,903	,003*
	2.çocuk	98	26,02	2,83		Fark: 1-2
	3.çocuk	27	26,55	3,20		
Mesaj	İlk çocuk	107	32,47	3,69	1,139	,566
	2.çocuk	98	31,92	3,84		
	3.çocuk	27	32,40	3,91		
Sözsüz İletişim	İlk çocuk	107	26,49	2,500	6,935	,031*
	2.çocuk	98	25,46	2,82		Fark: 1-2
	3.çocuk	27	25,88	2,60		
Empati	İlk çocuk	107	35,62	4,56	4,370	,112
	2.çocuk	98	34,45	4,68		
	3.çocuk	27	33,44	6,10		

* $p<0.05$

Tablo 6'ya göre, çocukların doğum sırası ile babaların ABCİDA Dinleme ve Sözsüz İletişim alt boyut ortalama puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0.05$). Farkın kaynağı incelendiğinde, çocuğu ilk sırada doğan babaların Dinleme ve Sözsüz İletişim ortalama puanlarının ($\bar{x}=27,35$ ve $\bar{x}=26,49$) çocuğu ikinci veya üçüncü sırada doğanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre; çocukları ilk sırada doğmuşsa, babaların çocuklarıyla iletişimlerinde dinleme ve sözsüz iletişim becerilerinin daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

3. Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimi babanın yaşı ve öğrenim düzeyi değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Tablo 7. Babanın Yaşı ile ABCİDA Puanları KWH Testi Sonuçları

	Baba yaşı	n	\bar{x}	S	H	p
Konuşma	26-30 yaş	12	31,16	2,62	6,716	,082
	31-35 yaş	89	31,69	3,37		
	36-40 yaş	77	30,76	2,99		
	41 ve daha büyük	54	30,42	3,12		
Dinleme	26-30 yaş	12	26,58	3,28	4,950	,175
	31-35 yaş	89	27,22	2,42		
	36-40 yaş	77	26,22	2,91		
	41 ve daha büyük	54	26,53	2,87		
Mesaj	26-30 yaş	12	31,91	3,65	4,181	,243
	31-35 yaş	89	32,93	3,55		
	36-40 yaş	77	31,74	3,98		
	41 ve daha büyük	54	31,87	3,80		
Sözsüz İletişim	26-30 yaş	12	25,75	3,36	7,636	,054
	31-35 yaş	89	26,58	2,39		
	36-40 yaş	77	25,36	2,99		
	41 ve daha büyük	54	25,96	2,36		
Empati	26-30 yaş	12	34,75	6,22	4,169	,244
	31-35 yaş	89	35,71	4,43		
	36-40 yaş	77	34,62	5,04		
	41 ve daha büyük	54	33,88	4,82		

* $p<0.05$

Tablo 7'ye göre, babaların yaşı ile ABCİDA alt boyut puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p>0.05$). Buna göre baba-çocuk iletişiminin babaların yaşına bağlı olarak bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Tablo 8. Babanın Öğrenim Düzeyi ile ABCİDA Puanları KWH Testi Sonuçları

	Baba Öğrenim Düzeyi	n	\bar{x}	S	H	p
Konuşma	İlkokul	14	30,23	4,06	2,713	,744
	Ortaokul	38	30,63	3,68		
	Lise	84	31,05	3,04		
	Ön lisans	23	31,04	2,97		
	Lisans	55	31,32	3,13		
	Lisans üstü	18	31,88	2,39		
Dinleme	İlkokul	14	25,35	3,41	12,238	,032*
	Ortaokul	38	25,81	3,16		
	Lise	84	27,05	2,51		
	Ön lisans	23	27,95	2,24		
	Lisans	55	26,47	2,75		
	Lisans üstü	18	27,00	2,35		
Mesaj	İlkokul	14	33,35	4,12	5,736	,333
	Ortaokul	38	31,23	3,12		
	Lise	84	32,10	4,15		
	Ön lisans	23	32,69	3,46		
	Lisans	55	32,60	3,65		
	Lisans üstü	18	32,38	3,68		
Sözsüz İletişim	İlkokul	14	24,35	3,54	11,136	,049* Fark: 1-4, 5, 6; 2-5
	Ortaokul	38	25,36	2,76		
	Lise	84	25,86	2,76		
	Ön lisans	23	26,56	2,17		
	Lisans	55	26,52	2,50		
	Lisans üstü	18	26,77	1,86		
Empati	İlkokul	14	30,64	5,67	9,467	,092
	Ortaokul	38	35,07	4,32		
	Lise	84	35,23	4,87		
	Ön lisans	23	35,17	4,57		
	Lisans	55	35,27	5,07		
	Lisans üstü	18	34,50	3,66		

*p<0.05

Tablo 8'e göre, babaların öğrenim düzeyleri ile ABCİDA Sözsüz İletişim alt boyut ortalama puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05). Farkın kaynağı incelendiğinde, ilkokul mezunu babaların Sözsüz İletişim ortalama puanlarının (\bar{x} =24,35) ön lisans, lisans ve lisans üstü öğrenime sahip babaların ortalama puanından (\bar{x} =26,56, \bar{x} =26,52 ve \bar{x} =26,77) ve ortaokul mezunlarının ortalama puanının (\bar{x} =25,36) lisans mezunlarının puanından (\bar{x} =26,52) anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Buna göre, baba-çocuk iletişimde, ilkokul mezunu babaların daha üst düzey öğrenim gören babalardan ve ortaokul mezunu babaların ise lisans mezunu olan babalardan daha az sözsüz iletişimi kullandıkları söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bir çocuğun biyolojik ve psikolojik doğumunun birbirinden farklı zamanlarda gerçekleştiği, biyolojik doğumun gözlemlenebilir ve kesin sınırlara sahip olmasına rağmen, psikolojik doğumun yavaş bir şekilde gerçekleştiği bilinmektedir. Bu süreçte babalar, bir bebeğin yaşamında en az anne figürü kadar önemli rol oynamaktadır. Çünkü babalar, bebeğin ilk kez, anne dışındaki başka birinin varlığından haberdar olmasını sağlamaktadır. Birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen alt sistemlerden oluşan "aile" içindeki babalık rollerinde son yıllarda pek çok değişiklikler yaşanmaktadır. Ebeveyn-çocuk arasındaki iletişim ve ilişkiler de hem ebeveyne hem de çocuğa ait bazı özelliklerden etkilenmektedir (Öngider, 2013).

Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmanın sonuçlarına göre; çocukların aktivite düzeyi arttıkça babaların çocuklarıyla iletişimlerinde konuşma, sözsüz iletişim ve empati düzeylerinin de arttığı; çocukların yakınlık ve uyumu arttıkça babaların çocuklarıyla empati düzeylerinin arttığı; çocukların ritmikliği arttıkça babaların çocuklarıyla konuşma ve

onları dinleme düzeylerinin arttığı; çocukların duyuşsal hassasiyet, tepkisellik ve duyuşsal duyarlılıkları arttıkça genel olarak çocuklarıyla iletişimlerinin arttığı saptanmıştır. Çocukların tepkisellik durumu, duyuşsal hassasiyet ve duyuşsal duyarlılık mizaç özellikleri arttıkça baba-çocuk iletişiminin tüm alanlarda daha olumlu düzeyde olması dikkat çekicidir. Sosyal ve duyuşsal gelişim alanındaki önemli bileşenlerden olan sosyal uyum ve mizacın, bireyin iletişim becerileri ve ruh sağlığı ile doğrudan ya da dolaylı bir ilişki içinde olduğu bilinmektedir. İletişimin, karşılıklı konuşmaya, anlamaya ve empatiye dayalı bir süreç olduğu ve kişilerarası ilişkilerin oluşmasında bir köprü vazifesi gördüğü de bilinmektedir (Arabacı, 2011; Kılıç & Güngör-Aytar, 2017). Araştırmada ortaya çıkan bu sonuç, alanyazında da vurgulandığı gibi, iletişimin iki yönlü bir süreç olduğunu ve olumlu iletişim özelliklerinin kaynak ve hedef arasındaki olumlu iletişim sürecini pekiştirdiğini destekler niteliktedir. Alanyazında yapılan araştırmaların sonucunda (Arı & Yaban, 2016; Aytemiz, 2010; Barber, 2001; Dereli & Dereli, 2017; Dixon & Shore, 1997; Gözün-Kahraman & Gökşen, 2021; Ladd & Burges, 1999; Morales vd., 2000; Slomkowski vd., 1992; Spere vd., 2004; Yağmurlu & Altan, 2010; Yağmurlu, Sanson & Köymen, 2005; Yaman, 2018; Yoleri & Küçükyeşil, 2014), çocukla iletişimdeki olumlu ve demokratik ebeveyn tutumlarının çocuklardaki sıcakkanlılık mizaç özelliğini, duyu düzenleme becerilerini, olumlu sosyal davranışları ve bilişsel becerileri öğrenmeyi anlamlı derecede yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ebeveyn davranışlarının oluşmasında, ebeveynlerin kişisel özellikleriyle birlikte, çevresel unsurlar ve çocuğun mizacı gibi kişisel özellikleri de etkilidir. Çocukların mizaç özelliklerinin ebeveynlerin tutumu üzerinde etkili olabileceği, özellikle yüksek sebatkarlık mizacına sahip çocukların, ebeveynlerdeki yüksek düzeyde gelişime açıklık ve demokratik ebeveyn tutumu ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Sıcakkanlı mizaç özelliğine sahip çocukların ebeveynlerinin daha duyarlı ve olumlu ebeveyn davranışları gösterdiği bulguları da alanyazında mevcuttur. Neville-Nelson & Simmerer'in (1984) araştırmasında, okul öncesi dönemdeki çocukların sebatkarlığı, uyum yeteneği, ritmiklik düzeyi, iyi oluşu ile ebeveynin ilgisi, yakınlığı, duyarlılığı ve yol göstericiliği gibi özellikleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre, çocukların davranış biçimlerinin ebeveynlerin davranış biçimine de katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rubin, Nelson, Hastings & Asendorpf (1999), yaptıkları boylamsal araştırmada, çocuğun mizaç özelliklerinin anne ve baba davranışlarını yordadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çocuğun utangaç olarak algılanması daha sonraki ebeveyn algılarını da sabit kılmıştır. Buna bağlı olarak, çocuğun iki yaşındayken utangaç olarak algılanması iki yıl sonra ebeveynin çocuğun bağımsızlığını cesaretlendirme davranışındaki azalmayı yordamıştır. Bu sonuç, çocukların mizaç özelliklerinin ve ebeveynlerin mizaç algısının, ebeveynlerin daha sonraki çocuk yetiştirme davranışlarını öngördüğü ve ebeveynlik stresini etkilediği varsayımını desteklemektedir. Ayrıca, çocukların mizacına ilişkin sıcakkanlılık ve ritmiklik özelliklerinin, konuşma ve dinleme gibi alıcı ve ifade edici dil becerileri, dolayısıyla iletişim becerileri üzerinde yordayıcı etkisi bulunduğu sonucu da elde edilmiştir. Çocukların dili kazanım süreçlerinde, sebat, dikkat, uyumlu ve olumlu bir ruh haline sahip olma gibi mizaç özellikleri etkili olmuştur. Örneğin, utangaçlık ve içedönüklük mizaç özelliklerine sahip olan çocukların, bu özelliklere daha az sahip olan çocuklara göre, alıcı ve ifade edici dil kazanımları bakımından daha az kelime sayısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Çekingen mizaç özelliğine sahip çocuklar hem akranları hem de öğretmenleriyle daha az yakınlıkta iletişim halinde olmuşlardır. Bununla birlikte çekingen mizaç özelliğine sahip olan çocuklar öğretmenlerine karşı daha fazla bağımlılık geliştirmişlerdir. Ayrıca, mizacın, çocukların uyumuna ilişkin öğretmen algıları üzerinde de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada, kız çocuğu olan babaların çocuklarıyla iletişimlerinde konuşma ve dinleme düzeylerinin erkek çocuğu olanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Araştırmalar, kadınlar ve erkekler arasında, konuşmanın süresi ve konusu, konuşmada gramer yapısı ve kelime kullanımı, konuşmayı yönetme, espri yeteneği ve konuşmada açıklık gibi konular bakımından iletişimsel farklılıklar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimlerinde, fiziksel temas ve sevginin gösterimi, oyun oynama biçimi, oyuncak ve kıyafet seçimi gibi konularda da farklılıklar bulunmaktadır (Akt. Arabacı, 2011). Bununla birlikte, Block, Block & Morrison (1981) tarafından anne-babaların kız ve erkek çocuklarına yönelik davranışlarının farklılığına ilişkin olarak yapılan çalışmada, çocuk yetiştirmede çocuğun cinsiyetinin yarattığı farklılığın, erken çocukluk döneminden itibaren başladığı ve çocukluk döneminde de devam ettiği saptanmıştır. Altın'ın (2014) çalışmasında, babaların kız çocuklarına karşı daha fazla duyuşsal yakınlık hissettiği yönünde bulgular elde edilmiştir. Chaplin, Cole & Zahn-Waxler'in (2005) araştırmalarında, annelerin değil de babaların, kızlarının anlık üzüntü ve kaygı ifadelerine erkek çocuklarından daha fazla tepkiler verdiklerini ve erkek çocuklarının öfke ve uyumsuz duyuş ifadelerine de kızlardan daha fazla tepki gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Erkek çocukların bebeklik döneminde kızlardan daha yüksek uyarılma düzeylerine sahip olduğu ve erken çocukluk döneminde erkeklerin kızlardan daha az dil becerisi ve

engelleme kontrol sergilediği gösterilmiştir. Eisenberg, Fabes, Karbon, Murphy, Wosinski, Polazzi, Carlo & Juhnke (1996) ile Kaya'nın (2014) araştırmalarında, okul öncesi dönemdeki çocukların okula uyum alt ölçeği puanlarında kendi kendini yönetme, işbirlikli katılım ve genel uyum düzeyi puanlarında da kız çocukları lehine anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kızların daha fazla toplum yanlısı, akranlarından daha çok kabul gören, sosyal açıdan yetkin ve erkeklerden daha popüler oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Arabacıoğlu'nun (2019), okul öncesi dönemdeki çocukların okula uyumlarında ebeveyn tutumları ve mizaç özellikleri ilişkisini incelediği araştırmasında da kız çocuklarının okula uyum puanlarının erkek çocukların puanlarından daha yüksek düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmalarla elde edilen veriler ayrıca, sözel olmayan duyarlılık, öfke, korku ve üzüntünün dışavurumu, savunma şekli vb. duygusal işleyişin çeşitli alanlarında cinsiyet farklılıkları olduğunu göstermektedir. Yine araştırmalar, gelişimle birlikte, erkeklerin çoğu duygunun ifade edilmesini ve atfedilmesini giderek daha fazla engellediğini, kızların ise sosyal olarak kabul edilemez duyguların, örneğin öfkenin ifade edilmesini ve tanınmasını giderek daha fazla engellediğini göstermektedir. Erkekler ve kızlar arasında oluşan bu farklılıklar, cinsiyet farklılıklarına doğuştan gelen mizaçla ilişkili adaptasyonlar veya mevcut sosyokültürel baskılara adaptasyonlar gibi farklı sosyalleşme süreçlerinin bir işlevi olarak düşünülmektedir. Tüm bu örneklerde de görüldüğü gibi, yapılan araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde, okul öncesi dönemde iletişim ve sosyal duygusal gelişim alanında cinsiyet ve mizaç farklılıklarını vurgulayan pek çok araştırma bulunmaktadır.

Çalışmada, ilk sırada doğan çocukların babalarının çocuklarıyla olan iletişimlerinde, dinleme ve sözsüz iletişim becerilerinin daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Genel olarak ebeveynlerin ve özelinde de babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla iletişimini ve ilişkisini inceleyen araştırmalarda, çocuğun yaşı, ebeveyn-çocuk ilişkisinde anlamlı fark yaratan değişkenler arasında gösterilmektedir (Aksoy & Tatlı, 2019; Bükün & Parlar, 2021; Kaytez & Durualp, 2016; Uzun & Baran, 2019). Bununla birlikte, ebeveynlerin, ilk ebeveynlik heyecanı ile çocuklarını yaşamlarının odak noktasına yerleştirmeleri beklenen bir durumdur. Bilindiği üzere, bebeğin doğuştan getirdiği refleksler, onun iletişim kurma sürecine aracılık etmektedir. Bu nedenle, ebeveyn-çocuk arasındaki iletişim ilk başlarda daha çok sözlü olmayan iletişim unsurlarıyla gerçekleşmektedir. Vücut ve yüz hareketleriyle ifade edilen sevgi, onaylanma, yüceltilme, tehdit ve öfke gibi duygusal temalar karşılıklı olarak anlaşılabilir, buna uygun şekilde iletişim kurma çabası görülmektedir (Arabacı & Ömeroğlu, 2016). Araştırmanın örnekleminde yer alan çocukların küçük yaş grubunda olmaları ve dil gelişimi bakımından henüz yeterli olgunluğa ulaşmamış olmalarının da ortaya çıkan bu sonuç üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Araştırmadaki bir diğer bulguda, baba-çocuk iletişiminin babaların yaşına bağlı olarak bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Alanyazında yaşın iletişime etki etmesi durumu oldukça değişkendir ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile sosyo-kültürel özellikleri gibi bazı değişkenlerden oldukça etkilenmektedir. Ancak, özellikle genç ya da ileri yaş grubundaki ebeveynlerin ebeveynlikle ilgili tutum ve davranışlarında daha olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalara göre (Aksoy & Tatlı, 2019; Dunn, 1988; Güzel & Tüfekci-Akcan, 2019; Lowenthal & Lowenthal, 1997; Meriç & Özyürek, 2018; Parke & Clarke-Stewart, 2001; Pekkarataş, 2010; Tezel-Şahin & Özyürek, 2008; Thornberry, Smith & Howard, 1997; Uzun & Baran, 2019), ebeveynliğin başladığı andaki yaş, kadınların ve erkeklerin annelik ve babalık rollerini nasıl yönettikleri konusunda önemli etkilere sahip olabilir. Bireyin yaş, cinsiyet, sosyal statü gibi özelliklerinin diğerleriyle kurdukları iletişim üzerinde etkisi olduğu saptanmıştır. Bu araştırmadaki 232 kişilik örneklem grubu incelendiğinde, babaların çoğunluğunun (n=166) 31-35 yaş (n=89) ve 36-40 yaş (n=77) aralığında, yani orta yaş grubunda oldukları görülmektedir. Ayrıca, araştırmanın verilerinin toplanmasının pandemi sürecine denk gelmesi ve her yaş grubundan babanın izole yaşam nedeniyle ev ortamında daha uzun süreler vakit geçirmesi nedeniyle iletişimde yaştan kaynaklanan bir farklılığın ortaya çıkmamış olduğu şeklinde düşünülebilir.

Bu çalışmada, baba-çocuk iletişimde, ilkökul mezunu babaların daha üst düzey öğrenim gören babalardan ve ortaokul mezunu babaların ise lisans mezunu olan babalardan daha az sözsüz iletişimi kullandıkları saptanmıştır. Düşük sosyo-ekonomik düzey grubundaki babaların eğitim ve kültür düzeyleri, orta ve üst sosyo-ekonomik düzey grubundaki babalara göre daha düşük olmaktadır. Bu bağlamda, babanın eğitim durumu, işi, yaptığı işin niteliği, aylık geliri, çocuğu ile bir arada bulunma süresi, ailenin sık sık yer değiştirmesi gibi değişkenler çocuğun gelişimini ve kişiliğini, aile üyelerinin birbirleri ile olan iletişimini ve ilişkisini etkilemektedir (Aksoy & Tatlı, 2019; Altın, 2014; Başaran, 2005; Güzel & Tüfekci-Akcan, 2019; Liman, 2020; Meriç & Özyürek, 2018; Tezel-Şahin & Özyürek, 2008; Uzun & Baran, 2019). Babaların, eğitim düzeylerinin

düşük olmasına bağlı olarak, küçük çocukları ile olan iletişimlerinde özellikle çocuğun yaşına ve gelişimsel özelliklerine bağlı olarak göz teması, dokunma, okşama vb. sözsüz iletişimle ilgili unsurları kullanmanın önemini bilmemelerinin, sonucun bu yönde çıkmış olmasında etkisi olduğu düşünülebilir.

Çocukların mizaç özelliklerinin baba-çocuk çocuk iletişimine etkisinin, çocuklara ve babalara ait bazı değişkenler açısından incelendiği bu araştırmadan elde edilen bulgular ve araştırmanın sınırlılıkları doğrultusunda gelecekte planlanacak çalışmalara ışık tutması amacıyla araştırmacılara, okul öncesi dönemde çocuğa sahip ebeveynlere, sahada çocuğun gelişiminden ve eğitiminden sorumlu olarak çalışan uygulayıcılara yönelik bazı önerilere yer verilmiştir.

- Araştırma, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Ordu'da okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş grubundaki 232 çocuk ve onların babaları ile sınırlı olmuştur. Sonraki çalışmalarda farklı bölgelerde ve daha büyük örneklem grupları ile çalışmalar planlanabilir.
- Araştırmada çocukların mizaç özellikleri ile baba-çocuk iletişimi arasındaki ilişki incelenmiştir. Gelecekte, mizaç ve iletişim bağlamında, çocuğa ve babaya ait farklı değişkenlerin (özgüven, öz değer, öz-düzenleme gibi kişilik özellikleri, iyi oluş, problem çözme becerileri vb.) ele alınarak incelendiği ilişkisel, niteliksel ve karma desenlerde araştırmalar ve boylamsal çalışmalar planlanabilir.
- Araştırmalar, okul öncesi dönemdeki daha küçük yaş gruplarını içerecek şekilde genişletilebilir ve bu gruplar arasında karşılaştırma çalışmaları yapılabilir.
- İletişimin iki yönlü bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, baba-çocuk iletişiminin mizaçla ilişkisinin “babadan çocuğa” olmakla birlikte “çocuktan babaya” doğru olacak şekilde karşılıklı olarak incelenmesine yönelik çalışmalar planlanabilir.
- Bazı kültürel ortamlarda (örneğin, bireyselliğe daha az değer verilen daha toplulukçu kültürlerde), ebeveynlik tarzlarının bir çocuğun belirli özelliklerine göre uyarlanması daha az gerekli veya daha uygun görülebilir. Bu nedenle, ebeveynlik-mizaç ilişkileri üzerindeki bağlamsal etkileri anlamak için daha fazla sayıda çalışma yapılmalıdır.
- Alanyazında da belirtildiği üzere, zor mizaç özelliklerine sahip çocuklar ve ebeveynleri yüksek risk altında görülmektedir. Zor mizaç, çocuk yetiştirme konusunda özel talepler doğurur ve bu da ebeveynlerin psikolojik iyi oluşlarını ve ebeveynlik algıları ile tutum ve tarzlarındaki duyarlılık derecesini tehdit edebilir. Bu nedenle, ailelere yönelik mizaç ve iletişim temelli davranışsal ebeveynlik müdahalelerinin planlanması, uygulanması ve yaygınlaştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu programlar, bu araştırmadan elde edilen sonuçla da bağlantılı olarak, özellikle eğitim düzeyi düşük ve dezavantajlı gruptaki ebeveynler için öncelikli olarak hedeflenmelidir.
- Okul/kurum ortamının çocuğun ev ortamını desteklemedeki önemli rolünden hareketle, çocuğun gelişimi ve eğitiminden sorumlu eğitimciler, çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanları, psikolojik danışma ve rehberlik elemanlarına yönelik iletişim, gelişim ve mizaç gibi ilişkisel bağlamlardaki konulara yönelik hizmet içi eğitimler verilebilir.
- Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi çocuğun gelişiminden ve eğitiminden sorumlu olan kurumlarda görevli eğitimcilerin ve uzmanların, ebeveynlere yönelik mizaç ve iletişim temelli ebeveynlik uygulamalarını içeren eğitim programlarını hazırlayarak uygulamaları teşvik edilebilir. Bu bağlamda, ebeveynler için, iletişim ve mizaç konusyla ilgili görsel, işitsel, basılı veya dijital kaynaklar hazırlanabilir.

Kaynakça

- Adair, J. (2003). *Etkili iletişim* (Ö. Çolakoğlu, Çev.). Babıalı Kültür Yayıncılığı.
- Akın-Sarı, B. (2018). Mizaç özellikleri ve gelişime etkileri. *Türkiye Klinikleri*, 4(1), 5-9.
- Aksoy, A. B., & Tatlı, S. (2019). Okul öncesi dönem çocuğu olan babaların çocuklarıyla olan ilişkileri ile babalık rolü algıları arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/45470/570876>
- Altın, M. (2014). *Bireysel görüşme yöntemiyle babalık görev algısının incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arabacı, N. (2011). *Anne-baba-çocuk iletişimini değerlendirme aracı'nın (ABCİDA) geliştirilmesi ve anne-baba-çocuk iletişiminin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].

- Arabacı, N., & Ömeroğlu, E. (2016). Anne-baba-çocuk iletişimi değerlendirme aracı'nın (ABCİDA) geliştirilmesi: geçerlik güvenirlik çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(7), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb/issue/34069/376868>
- Arabacıoğlu, B. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum düzeyleri ile ebeveyn tutumları ve çocuğun mizaç özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arı, M., & Yaban, E. H. (2016). Okulöncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışları: mizaç ve duygu düzenlemenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-141. DOI:10.16986/HUJE.2015014655
- Aytemiz, T. (2010). *Ebeveyn kişiliği, çocuğun mizaçı ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Barber, A. (2001). *Finding the right fit: the relation between children's temperament and adjustment in two divergent daycare settings*. [Master thesis, Carleton University]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim psikolojisi*. Nobel Yayıncılık.
- Berns, R. M. (2007). *Child, family, school and community: socialization and support*. Thomson Wadsworth Corporation.
- Block, J. H., Block, J., & Morrison, A. (1981). Parental agreement-disagreement on child-rearing orientations and gender-related personality correlates in children. *Child Development*, 52, 965-974.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: theoretical models of human development* (p. 793-828). John Wiley & Sons Inc.
- Bükün, Z., & Parlar, H. (2021). Sosyo-kültürel yapı ve babalık doyumu (Diyarbakır ili örneği). *Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 450-476. <https://doi.org/10.47793/hp.945343>
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2018). *Sosyal bilimler için istatistik*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chaplin, T. M., Cole, P. M., & Zahn-Waxler, C. (2005). Parental socialization of emotion expression: gender differences and relations to child adjustment, *Emotion*, 5, 80-88. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.5.1.80>
- Chess, S., & Thomas, A. (2012). *Goodness of fit: clinical applications for infancy through adult life*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Çağdaş, A. (2003). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Dereli, E., & Dereli, B. M. (2017). Ebeveyn-çocuk ilişkisinin okul öncesi dönem çocukların psikososyal gelişimlerini yordaması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 227-258. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/28496/304177>
- Dixon, W. E., & Shore, C. (1997). Temperamental predictors of linguistic style during multiword acquisition. *Infant Behavior and Development*, 20(1), 99-103. [https://doi.org/10.1016/S0163-6383\(97\)90065-5](https://doi.org/10.1016/S0163-6383(97)90065-5)
- Dowling, M. (2007). *Young children's personal, social and emotional development*. Paul Chapman Publishing.
- Dunn, (1988). Sibling influences on childhood development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 29(2), 119-127. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1988.tb00697.x>
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Karbon, R., Murphy, B. C., Wosinski, M., Polazzi, L., Carlo, G., & Juhnke, C. (1996). The relations of children's dispositional prosocial behavior to emotionality, regulation, and social functioning. *Child Development*, 67, 974-992. PMID: 8706539.
- Erdoğan, T. (2012). *Ailede cinsiyet sosyalizasyonunu etkileyen faktörlerin araştırılması: Denizli örneği, Bilimsel araştırma projesi sonuç raporu*. <http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11499/63/T%0c3%bcrkan%20Erdo%0c4%9fan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ersoy, Ö., & Tezel-Şahin, F. (1999). 0-6 yaş döneminde anne-baba eğitiminin önemi. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(1), 58-62.
- Goldsmith, H. H., Buss, A. H., Plomin, R., Rothbart, M. K., Thomas, A., Chess, S., Hinde, R. A., & McCall, R. B. (1987). Roundtable: what is temperament? Four approaches. *Child Development*, 58(2), 505-529. <https://doi.org/10.2307/1130527>
- Gordon, B. (1983). Maternal perception of child temperament and observed mother-child interaction. *Child Psychiatry and Human Development*, 13, 153-167. DOI: 10.1007/BF00705856
- Greenspan, S. I., & Salmon, J. (1998). *Meydan okuyan çocuk*. (Çev.) İsmail Ersevîm. Özgür Yayınları.

- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., & Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihtimal davranışı ve bunu etkileyen faktörler, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134.
- Güzel, H., & Tüfekci-Akcan, A. (2019). 3-6 yaş çocuğu olan babaların çocuklarıyla ilişkilerinin incelenmesi (Gaziantep örnekleme). 6. *Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Eğitim Bilimleri Tam Metin Bildiri Kitabı* içinde (s. 245-255). Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Kandır, A., & Alpan, Y. (2008). Sosyal duygusal değerlendirme aracının (ITSEA) farklı sosyo-ekonomik düzeylerde uygulanması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 41-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26113/275115>
- Kanpp, M. L., & Vangelisti, A. L. (2005). *Interpersonal communication and human relationships*. Pearson Education, Inc.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, S. Ö. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların okula uyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(4), 1311-1324. <http://dx.doi.org/10.17051/io.2016.51992>
- Kaya, S., & Akgün, E. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların okula uyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *İlköğretim Online*, 15(4), 1311-1324. doi: <http://dx.doi.org/10.17051/io.2016.51992>
- Kayış, A. (2009). Güvenirlilik analizi. Ş. Kalaycı (Ed), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. (403-419). Asil Yayıncılık.
- Kaytez, N., & Durualp, E. (2016). Annelerin kabul-red düzeylerinin çocuğun mizacı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 418-431. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32971/366454>
- Kılıç, K. M., & Güngör-Aytar, F. A. (2017). Erken çocuklukta sosyal becerilere sosyal beceri eğitiminin etkisi, sosyal becerilerle mizaç arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 185-204. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.7162>
- Koç-Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *The Journal of Academic Social Sciences*, 5(47), 480-495. doi: [10.16992/ASOS.12368](https://doi.org/10.16992/ASOS.12368)
- Ladd, G. W., & Burges, K. B. (1999). Charting the relationship trajectories of aggressive, withdrawn, and aggressive/withdrawn children during early grade school. *Child Development*, 70(4), 910-929. doi: [10.1111/1467-8624.00066](https://doi.org/10.1111/1467-8624.00066).
- Liman, B. (2020). 60-72 aylık çocukların sosyal yetkinlik ve davranış durumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(37), 8-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/54277/609992>
- Lowenthal, B., & Lowenthal, R. (1997). Teenage parenting: challenges, interventions and programs. *Childhood Education*, 74, 29-32. DOI: [10.1080/00094056.1997.10521910](https://doi.org/10.1080/00094056.1997.10521910)
- Maccoby, E. E., Snow, M. E., & Jacklin, C. N. (1984). Children's dispositions and mother-child interaction at 12 and 18 months: A short-term longitudinal study. *Developmental Psychology*, 20, 459-472. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.20.3.459>
- McClowry, S. G., Rodriguez, E. T., & Koslowitz, R. (2008). Temperament-based intervention: Re-examining goodness of fit. *European Journal of Developmental Science*, 2(1-2), 120-135. DOI: [10.3233/DEV-2008-21208](https://doi.org/10.3233/DEV-2008-21208)
- Meriç, A., & Özyürek, A. (2018). Anne-babaların okul öncesi dönem çocuklarıyla iletişimlerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(73), 391-411. DOI: [10.16992/ASOS.13923](https://doi.org/10.16992/ASOS.13923)
- Morales, M., Mundy, P., Delgado, C. E. F., Yale, M., Messinger, D., Neal, R., & Schwartz, H. K. (2000). Responding to joint attention across the 6- through 24-month age period and early language acquisition. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21(3), 283-298. [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(99\)00040-4](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(99)00040-4)
- Neville-Nelson, J. A., & Simmerer, N. J. (2007). A Correlational study of children's temperament and parent behavior. *Early Child Development and Care*, 16(3-4), 231-250. <https://doi.org/10.1080/0300443840160307>
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440. doi: [10.5455/cap.20130527](https://doi.org/10.5455/cap.20130527)
- Özdemir, A. A., & Budak, K. S. (2019). Mizaç ve özdüzenlemenin çocukların oyun davranışını yordamadaki rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 78-98. doi: [10.9779/PUJE.2018.223](https://doi.org/10.9779/PUJE.2018.223)
- Parke, R. D., & Clarke-Stewart, K. A. (2001). *Effects of parental incarceration on young children*. U.S. Department of Health and Human Services The Urban Institute.
- Pekkarataş, E. (2010). *3-6 yaş çocukların babalarının çocuk yetiştirme tutumları ile eğitime katılım düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Peters-Martin, P., & Wachs, T. (1984). A longitudinal study of temperament and its correlates in the first 12 months. *Infant Behavior and Development*, 7, 285-298.
- Prior, M., Sanson, A., Carroll, R., & Oberklaid, F. (1989). Social class differences in temperament ratings of pre-school children. *Merrill-Palmer Quarterly*, 35, 239-248. <http://www.jstor.org/stable/23086367>
- Putnam, S. P., Sanson, A. V., & Rothbart, M. K. (2002). *Child temperament and parenting*. In: Handbook of parenting: children and parenting. Ed. M. H. Bornstein, Vol. 1, (NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers), 255-277.
- Ramos, M. C., Wright-Guerin, D., Gottfried, A. W., Bathurst, K., & Oliver, P. H. (2009). Family conflict and children's behavior problems: the moderating role of child temperament. *Structural Equation Modeling*, 12(2), 278-298.
- Rubin, K. H., Nelson, L. J., Hastings, P., & Asendorpf, J. (1999). The transaction between parents' perceptions of their children's shyness and their parenting styles. *International Journal of Behavioral Development*, 23(4), 937-957. <https://scholarsarchive.byu.edu/facpub/4667>
- Segrin C., & Flora, J. (2005). *Family communication*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Slomkowski, C. L., Nelson, K., Dunn, J., & Plomin, R. (1992). Temperament and language: relations from toddlerhood to middle childhood. *Developmental Psychology*, 28(6), 1090-1095.
- Spre, K.A., Schmidt, L. A., Theall-Honey, L.A., & Martin-Chang, S. (2004). Expressive and receptive language skills of temperamentally shy preschoolers. *Infant and Child Development*, 13(2), 123-133. <https://doi.org/10.1002/icd.345>
- Taylor, A., & Machida, S. (1994). The contribution of parent and peer support to Head Start children's early school adjustment, *Early Childhood Research Quarterly*, 9, 387-405. [https://doi.org/10.1016/0885-2006\(94\)90016-7](https://doi.org/10.1016/0885-2006(94)90016-7)
- Tezel-Şahin, F., & Özyürek, A. (2008). 5-6 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin demografik özelliklerinin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 395-414. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26111/275098>
- Thornberry, T. P., Smith, C. A., & Howard, G. J. (1997). Risk factors for teenage fatherhood. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 505-522. <https://doi.org/10.2307/353942>
- Uzun, H., & Baran, G. (2019). Babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla ilişkisinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 47-60. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.518207>
- Wachs, T. D. (2006). The nature, etiology and consequences of individual differences in temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8(4), 271-89.
- Wamboldt, M. Z., & Wamboldt, F. S. (2000). Role of the family in the onset and outcome of childhood disorders: Selected research findings. *Journal of the American Academy of Child Adolescent Psychiatry*, 39, 1212-1219. DOI: 10.1097/00004583-200010000-00006
- Yağmurlu, B., & Altan, O. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development*, 19, 275-296. DOI: 10.1002/icd.646
- Yağmurlu, B., & Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(3), 361-380.
- Yağmurlu, B., Sanson, A., & Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramı belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoleri, S., & Küçükçeşil, G. (2014). Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile dil becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 20-38. <https://doi.org/10.17556/jef.95780>
- Yoleri, S., Işıkoğlu-Erdoğan, N., & Tetik, G. (2017). Ebeveyn tutumlarının okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile ilişkisinin incelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 226-239. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/30534/330333>
- Zembat, R., Koçyiğit, S., Akşin-Yavuz, E., & Tunçeli, H. İ. (2018). Çocukların benlik algısı, mizaç ve sosyal beceriler arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 548-567. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/36208/407461>

EXTENDED SUMMARY

During the pre-school period, as one of the most critical periods of life following birth, there is a close relationship between the extend of development of temperamental characteristics of the child that are genetically carried over and the structure of the family as well as the characteristics of family members. Pre-school period is a critical period, and children are very receptive to positive and negative stimuli during this time. Some of the negative aspects of father-child communication within the family environment can have a negative effect on the social and emotional development of the child. For this reason, it will be possible to come up with suggestions with the help of relevant research studies that would identify the positive and negative aspects of father-child communication and reinforce positive sides whist eliminating negative sides. In this study, it was investigated whether there is a significant relationship between the temperament of preschool children and father-child communication, and whether the relationship between children's temperament characteristics and father-child communication differs according to the variables of children's gender and birth order, fathers' age and education level.

Correlational survey model has been used as the research method in this study. The study group for this research consists of randomly-selected 232 children, 103 female and 129 male students between the ages 4-6, studying in pre-schools located in Ordu province during the school year 2020-2021 and their fathers who were willing to participate in the study. Data was collected with Scale for Temperament Traits of Children (CIMO/STTC), Evaluation Tool for evaluating Mother-Father-Child Communication (ABCIDA/ETMFC) and Personal Information Form. Frequencies and percentages of personal information have been analysed; Kolmogorov Smirnov test, Mann Whitney-U and Kruskal Wallis H tests as nonparametric tests and Spearman Brown Correlation Coefficiency have been used.

According to the findings of the research, there are significant relationships between the CIMO/STTC scores of female and male children and the ABCIDA/ETMFC scores of fathers on the positive side ($p < 0.05$). The difference between the gender of children and the scores of speaking and message sub-dimensions of the ABCIDA/ETMFC have been found to be significant ($p < 0.05$). The birth order of children and the scores of fathers on listening and non-verbal communication sub-dimensions of ABCIDA/ETMFC are significant ($p < 0.05$). The difference between fathers' ages and ABCIDA/ETMFC scores are not significant ($p > 0.05$). The difference between the educational level of fathers and the average scores on the non-verbal sub-dimension of ABCIDA/ETMFC is significant ($p < 0.05$).

As a conclusion, this study identifies that as the activity levels of children increase; conversation, non-verbal communication and empathy levels of fathers increase accordingly. As the proximity and adaptation of children increase, the empathy of fathers increase accordingly. As the children are more eurhythmical; the fathers speak with and listen to their children more. As childrens' sensivity towards senses increase as well as their emotional sensitivity; so does the communication of fathers with their children in general. As the reactivity of children and their emotional sensitivity increase, it is remarkable that father-child communication tbecomes more positive. This conclusion is also emphasized in the relevant literature; and supports the idea that communication is a two-sided process and positive communication characteristics reinforce positive communication process between the resource and the object.

Fathers who have daughters have higher levels of speaking and listening when compared with fathers with sons. Several studies (Block, 1984; Chaplin et al., 2005; Eisenberg et al., 1996) also have the conclusion that there are differences in communication styles of parents with their children according to the gender of children. There are many research studies emphasizing gender-based and temperamental differences within the scope of social and emotional development during pre-school period.

In the study, it was identified that fathers have higher levels of communication with the youngest children of the families, as well as better listening and non-verbal communication skills. This outcome is in line with the research conducted in this field. This is an expected outcome and could be due to the fact that parents have the excitement of becoming a parent for the first time and put their children on the focal spot of their lives; resulting in a more active and visible communication behaviour.

Another outcome of the study shows that fathers' age group does not create a difference with the father-child communication. The literature suggests that the effect of age on communication differs significantly and gets affected by certain variables such as social and economical level of the family and their social and cultural background. The relationship of age group with communication can vary within the literature; and other variables such as social and economical level of the family and their cultural background can also affect the situation. Again, based on the literature, negative outcomes can be seen with younger or older parents; in terms of their communication and parenting behaviours. When the sample group is reviewed, it is observed that 166 fathers are between the ages 31 to 40, who can be considered as middle-aged men. This factor is considered to have an effect on the outcome.

In father-child communication, it was identified that fathers who are primary school graduates use less of a non-verbal communication compared to fathers who are more educated. The same case applies to fathers who are secondary school graduates when compared to fathers with a college degree. In research studies, it was observed that changes may occur in communication and perception patterns of mothers and fathers towards their children, based on negative effects due to their past lives, social and cultural factors, and their knowledge and experience on parenting. The outcome of this study is consistent with the outcomes of studies conducted in this field.

In father-child communication, it was identified that fathers who are primary school graduates use less of a non-verbal communication compared to fathers who are more educated. The same case applies to fathers who are secondary school graduates when compared to fathers with a college degree. In research studies, it was observed that changes may occur in communication and perception patterns of mothers and fathers towards their children, based on negative effects due to their past lives, social and cultural factors, and their knowledge and experience on parenting. The outcome of this study is consistent with the outcomes of studies conducted in this field.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MUHASEBE MESLEĞİ HAKKINDAKİ METAFORİK ALGILARI

METAPHORICAL PERCEPTIONS OF ACCOUNTING PROFESSIONALS ABOUT ACCOUNTING PROFESSION

Kadir GÖKOĞLAN

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Bölümü

kadir.gokoglan@dicle.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6397-8477

İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

drcemberlitas@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2489-9060

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, belirli metaforlar kullanılarak muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleği üzerindeki algılarını belirlemektir. Araştırmanın örneklemini Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler oluşturmaktadır (n=257). Belirlenen örneklemden elde edilen veriler içerik analizi yapılarak sonuç ve bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma öncelikle demografik verilerin analizi ve muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla oluşturulan 7 adet anket sorusunun (*Eğer muhasebe bir renk/bayvan/besin türü/mevsim/oyun/çiçek/şey olsaydı, "...." olurdu. Çünkü "...."*) içerik analizleri yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre muhasebe meslek mensupları muhasebe mesleği hakkında oldukça zor, sıkıcı, hata kabul etmeyen ve karmaşık bir yapıya sahip olan bir meslek dalı olarak görmektedir. Ayrıca muhasebe meslek mensupları ile devlet, mükellef arasındaki ilişkilerin yoğunluğu konusunda olumsuz görüşlere sahip olduğu belirlenmiştir.

ABSTRACT

the perceptions of accounting professionals on the accounting profession using certain metaphors. The sample of the research is the Chartered Accountant Financial Advisors and Certified Financial Advisors operating in Diyarbakir province (n=257). The data obtained from the specified sample were analyzed and the results and findings were reached. The research was primarily conducted to determine demographic analysis and the perceptions of accounting professionals regarding the accounting profession (if you were a color/animal/Food type/Seasons/Game/Animal/Flowers/Item, "... Because" ... ") content analyses have been made. According to the research findings, accounting professionals see the accounting profession as a very difficult, boring, error-free and complex profession. In addition, it has been determined that it has negative opinions about the intensity of relations between accounting professionals and the state and the taxpayer.

Geliş Tarihi:

03.03.2022

Kabul Tarihi:

14.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebe Mesleği, Metafor, Muhasebe Algısı.

Keywords

Accounting Professionals, Accounting Profession, Metaphor, Perception of Accounting

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1082456>

Atf/Cite as: Gökoğlan, K. ve Çemberlitaş, İ. (2022). Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleği hakkındaki metaforik algıları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 676-690.

Giriş

Metafor, sözcüklerin günlük dildeki anlamlarıyla kullanılmadığı yeni şiirsel dil olarak adlandırılmaktadır. Klasik dil teorilerinde metafor, düşünülmeyen bir dil meselesi olarak görülmektedir (Walters-York, 1996: 46). Ayrıca metafor sadece bir dil değil aynı zamanda düşünce ve akıl meselesi olarak dikkate alınmaktadır (Lakoff, 1993: 203). Metafor, genel olarak “görüntü ve fikirlerin her türlü şiirsel bağlantısı” olarak tanımlanmıştır (Scholes vd, 1986: 521). Metaforlar, bize yalnızca düşündüklerimiz hakkında konuşmanın bir yolunu sağlamıyor; onlar ayrıca deneyimlerimizi de oluştururlar (Gibbs, 1993: 253). Metaforlar, yeni fikirlerin kavramsallaştırılmasını mümkün kılmaktadır, soyutlamaları ve karmaşıklıkların anlaşılmasını sağlamaktadır, çıkarımsal öneriler sunarlar, çözüm gerekçelerini ve hatta yaptırım eylemlerini ima etmektedir (Lakoff, 1993; Lakoff ve Johnson, 1980).

Bir söylem olarak muhasebe, pratikte sosyal ve yorumlayıcı bir bağlama sahiptir. Muhasebe uygulaması karmaşık ve çeşitlidir. Pek çok farklı aktör (organizasyon, politikacı, finans endüstrisi, devlet düzenleyici kurumları, muhasebe meslek organları ve temsil ettikleri meslek dalları, muhasebe firmaları, muhasebeciler, yöneticiler) bu tür karmaşıklık ve çeşitlilik çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu aktörler muhasebeyi farklı bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Muhasebe bilgisi bu nedenle bireysel olarak inşa edilmiş, sorunlu ve sürekli gelişen bir olgu olarak konumlandırılmaktadır. Bir uygulama olarak muhasebe temel olarak, her zaman sınırlı ve eksik olan metaforik yapılar yoluyla karmaşık ve çok boyutlu realiteleri temsil sorunuyla ilgilenmektedir (Morgan, 1988: 480; Marriott ve McGuigan; 2018: 549).

Son dönemlerde metaforun dil ve iletişimi anlamadaki rolüne ilişkin bir ilgi dalgası yaşanmaktadır. Hart ve diğerleri (2005) tarafından belirtilen metaforların çıkarımları konusunda muhasebe açısından iki sebep ön plandadır. İlk olarak metaforlar, ideolojik taahhütlere ve gizli değerlere işaret etmektedir. Ayrıca içimizde saklı olan inanışların dışı vurumuna işaret etmektedir. İkinci olarak metaforlar, kültürel değişime işaret etmektedir. Muhasebenin metaforik olarak betimlenmesinde metaforların fenomeni nasıl tanımladıkları, kavramları nasıl yapılandırdıkları ve çıkarımlar ürettikleri önemli bir yere sahiptir (Miller, 2001: 379).

Teorik Çerçeve

Muhasebede metaforlar önemlidir, çünkü insanların muhasebe ile ilgili kavram ve olguların doğru bir şekilde anlaşılması ve muhasebeye ilişkin doğru bilgilerin sunulmasına yardımcı olmaktadır. Muhasebe, en başından beri karmaşık kavramları içeren ve görsel metafor kullanımı için verimli bir alan haline getiren bir süreçtir. Davison’un (2015) metaforlar, muhasebe bilgilerinin son kullanıcılarına yardımcı olabilmektedir. Muhasebe, çoğunlukla sayıları ve metni ima eden iş dili olarak bilinmektedir. Bununla birlikte, Davison ve Warren (2009), muhasebe tanımını görsel görüntüleri içerecek şekilde genişletmiştir. Davison (2015), muhasebe mesleğinin, görüntülerin yeterince objektif veya titiz olarak algılanmadığı için görsel formları finansal raporlamaya entegre etmede yavaş kaldığını kabul etmiştir. Davison ve Warren (2009), hissedarların daha görsel raporlama sağlayan muhasebecilerden yararlanacağını vurgulamıştır. Genellikle muhasebe meslek mensupları ve işletme sahipleri muhasebe olgusunu ve kavramlarını kar elde etmek olarak “net kar”, çalışma dili olarak muhasebeleştirme ve defter açmak gibi metaforlar muhasebe açıklamalarında dikkat çekmektedir. Ayrıca ticari anlamda muhasebe metaforları stratejik amaçlar için kullanılmaktadır (Amernic ve Craig, 2009: 876).

Muhasebe ve örgütsel çalışmalar metaforik formların incelenmesine yabancı değildir (örneğin, Meyer, 1984; Tinker, 1986; Heath, 1987; Morgan, 1988; Thornton, 1988; Boland ve Greenberg, 1992; Tsoukas, 1993; Moore, 1994; Walters-York, 1996; Young, 2001; Nörreklit, 2003; McGoun ve diğerleri, 2007; Walters ve Young, 2008).

Bu çalışmaların çoğu, metaforik modellerin veya paradigmalardan muhasebe ve örgütsel bilgi, uygulama ve yapıların biçimlendirilmesinde ve oluşturulmasında güçlü bir role sahip olduğunu kabul etmektedir.

Gibbs ve Steen (1997) ve Holme (2003) çalışmalarında metaforların düşünce ve kavramları insanların dünyalarıyla nasıl ilişki kurduğunu güçlü bir şekilde etkilediği belirtmişlerdir. Walters and Young (2008) Profesyonel ve popüler iş dünyasında ve ilgili duruşmalarda yer alan diyaloglara atıfta bulunmak suretiyle zaman içerisinde hisse senedi seçenekleri söyleminde yer alan belirli metaforları araştırmıştır. Çalışmaları, muhasebe söyleminde gizli metaforlar hakkında iyi bir fikir sunsa da, odak noktası muhasebenin özümüle ilgili değildir.

Walters-York (1996) tarafından yapılan çalışma sonucunda muhasebede metaforların kullanımına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Metaforların tüm söylemlerin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir. Metaforlar yalnızca

okuyucunun zevkine yönelik olarak kullanılan vazgeçilmez özellikler değildir. Muhasebe metinlerinde veya herhangi bir metinde bazı metaforların kullanılması kaçınılmazdır. Metaforlar farklı biçimlerde görünebilir ve farklı işlevlere hizmet edebilir. Aynı zamanda metaforik formlar, bir metinde ikna etmenlerini yerleştirmeye ve gizlemeye yarayan retorik olarak da çalışabilir. Metaforlar basit olabilir, tek bir muhasebe metninde tek bir izole edilmiş ifade olarak ortaya çıkabilir veya bütün bir muhasebe metninin, durumunun veya söyleminin kontrol edici bir görüntüsü olarak hizmet verebilir.

McGoun ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışmada muhasebe eğitimi ile ilgili finansal tablolar için üç metafor kullanılmıştır. Lensler, fotoğraflar ve masa oyunu, Scrabble. Bu metaforlar sadece finansal tabloları tanımlamakla birlikte aynı zamanda onların yorumları ve onlara yönelik davranışları da etkilediği belirtilmiştir. Walters ve Young (2013) hisse senedi opsiyonlarının muhasebeleştirilmesine yönelik metaforları belirlemek amacıyla yaptığı çalışmalarında birçok metaforik kavram elde etmişlerdir. Ayrıca metaforların keşif için bir mantık görevine sahip olabileceğini; politika kararlarını değiştirmek için güçlü bir araç olabileceğini belirtmiştir. Bu metaforlar analiz edilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Türkiye’de metafor kullanılarak muhasebeciler üzerine bir çalışmanın yapılmadığı fakat farklı gruplar üzerine pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları, Uçma (2010), Gökğöz ve Dzikırcı (2013), Aslan (2015), Ayyıldız (2016), Güler, Ağca ve Boz (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma Diyarbakır Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası’na kayıtlı ve fiili olarak çalışan muhasebe meslek mensuplarının muhasebe algılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının yaptıkları meslek hakkındaki algılarının neler olduğu tespit edilerek mesleğe yönelik eleştiriler, beklentiler ve uygulamalar konusunda bilgi sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Veri Seti

Bu çalışma Diyarbakır Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası’na kayıtlı muhasebe meslek mensupları üzerinde uygulanmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan anketin yüz yüze anket uygulaması yapılmasıyla yoluyla veriler elde edilmiştir. Çalışmanın anket formu Akpınar ve Yıldız (2018) tarafından yapılan çalışmadan yararlanılarak oluşturulmuştur.

297 muhasebe meslek mensubuna uygulanan anket çalışmasında 40 anket eksik veya yetersiz doldurulması nedeniyle çalışmadan çıkarılmış ve 257 anket araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmada öncelikle demografik verilerin analizi ve muhasebe meslek mensuplarının muhasebe mesleğine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla oluşturulan 7 adet anket sorusunun (*Eğer muhasebe bir renk/ hayvan/ besin türü/ mevsim/ oyun/ çiçek/ eşya olsaydı, “...” olurdu. Çünkü “...”*) içerik analizleri yapılmıştır. Veriler değerlendirilerek sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında belirlenmiş olan sorulara verilen cevaplar ve bu cevaplar doğrultusunda içerik analizleri tablolar halinde sunulmuştur. Öncelikle katılımcıların demografik özelliklerinin yer aldığı frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra araştırma kapsamında belirlenmiş olan ifadelere verilen cevapların içerik analizleri yapılarak elde edilen bilgiler doğrultusunda sonuçları yazılmıştır.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

<i>Demografik Özellikler</i>		<i>n</i>	<i>%</i>		<i>n</i>	<i>%</i>	
<i>Yaş</i>	<i>21 – 30</i>	64	24,9	<i>Mezuniyet Bölümü</i>	<i>İşletme</i>	134	52,1
	<i>31 – 40</i>	101	39,3		<i>İktisat</i>	36	14
	<i>41 – 50</i>	70	27,2		<i>Kamu Yönetimi</i>	14	5,5
	<i>51 ve üzeri</i>	22	8,6		<i>Maliye</i>	29	11,3
	<i>Toplam</i>	257	100,0		<i>Diğer</i>	44	17,1
<i>Cinsiyet</i>	<i>Kadın</i>	70	27,2	<i>Hizmet Süresi</i>	<i>Toplam</i>	257	100,0
	<i>Erkek</i>	187	72,8		<i>0-2</i>	19	7,4
	<i>Toplam</i>	257	100,0		<i>3-5</i>	53	20,6
<i>Öğrenim Durumu</i>	<i>Lise</i>	16	6,2	<i>6-10</i>	42	16,3	
	<i>Ön lisans</i>	24	9,3	<i>11 ve üzeri</i>	143	55,6	
	<i>Lisans</i>	168	65,4	<i>Toplam</i>	257	100,0	
	<i>Lisansüstü</i>	49	19,1				
	<i>Toplam</i>	257	100,0				

Tablo 1 dikkate alındığında araştırmaya katılanların %24,9'u 21-30 yaş aralığında olduğu, %39,3'ü 31-40 yaş aralığında, %27,2'si 41-50 yaş aralığında ve %8,6'sı 51 ve üzeri yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %27'si kadın, %78'i ise erkektir. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının %65,4'ü lisans mezunu iken %19,1'i lisansüstü seviyede eğitime sahiptir. Katılımcıların yarısından fazlası işletme bölümünden mezun olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlasının 11 yıl ve üzeri mesleki hizmet süresine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Bir Renk Olarak Muhasebe Algıları ve Gerekçeleri

<i>Renk</i>	<i>f</i>		<i>Çünkü</i>	
	<i>Olumlu</i>	17	<i>“Muhasebe gibi kesin ve net. Asil bir meslek.”</i>	
<i>Siyah</i>	<i>64 (%25)</i>	<i>Olumsuz</i>	47	<i>“Günyüzü görülüyor. Mesleğin gelecekteki durumu oldukça belirsiz. Çok fazla angarya için mevcut olması dolayısıyla hayatımız kararmaktadır. Meslek olarak faaliyetler oldukça karışıktır. Muhasebe o kadar renkli değil. Bütün ilgilileri memnun etmek zorunda olduğun fakat bunun imkânsız olduğunu bildiğin bir meslektir muhasebe. İçimizi karartan bir meslek. Yalan söylemek zorunda kaldığın bir meslek dalıdır. İş yükü, piyasa durumu, yüksek vergi durumundan dolayı mükelleflerin sıkıntısı bize yansıyor. Verilen emeklerimizin karşılığı hiçbir zaman verilmiyor bizde karalar bağlayarak hayatımıza devam ediyoruz. Mesleği yaptıkça için karıyor. İşleri yanlış yapmamak için aldığımız renk. Konu maddiyat olduğu zaman hayatımızı karartabilecek bir alan.”</i>
		<i>Olumlu</i>	45	<i>“Sonu olmayan sürekli bilgi birikimi gerektiren bir meslektir. Mesleki logonun rengi ve her zaman resmi davranmak gerekiyor. Muhasebe çok geniş mevzuat ve iş alanına sahip tıpkı mavi renkteki okyanuslar gibi uçsuz bucaksız. Mesleğimiz gökyüzü kadar güzel ve zevkli bir meslek. Muhasebede şeffaflık en önemli ilkedir. Muhasebeciler için ucu açık bir kavram ifade etmektedir. Resmîyeti temsil etmektedir. Mavi yoğunluktur, bu meslekte yoğunlaşarak elde edilebilecek bilgi birikimi sağlanabilir. Tek düzen olduğu için. Çözüm odaklı bir renk tıpkı muhasebenin de doğasında çözüm odaklılık söz konusudur. Muhasebe her daim canlı ve hayatın içerisinde yer almaktadır. Pozitif düşüncenin hakim olduğu bir meslek dalıdır. “</i>
<i>Mavi</i>	<i>51 (%19,8)</i>	<i>Olumsuz</i>	6	<i>“Artık dosyalarda görmemeyi istediğimiz bir renk. Soğukkanlılık gerektiren bir meslek dalıdır. Bürokratik bir meslek dalıdır.”</i>
		<i>Olumlu</i>	25	<i>“Yapılan işler her zaman doğru ve gerçeği yansıtmalıdır. Her zaman şeffaf ve anlaşılır faaliyetler yapmak zorundasınız.”</i>
<i>Kırmızı</i>	<i>40 (%15,6)</i>	<i>Olumsuz</i>	15	<i>“Tehlikeli ve dikkat edilmesi gerekir.”</i>

Beyaz	37 (%14,3)	Olumlu	25	“Tüm verileri şeffaf bir şekilde raporlayıp ilgililere sunar. Yapılan faaliyetler net, belgeye dayalı açık ve anlaşılır yapılmaktadır. Sade ve anlaşılır bilgiler önemlidir.”
		Olumsuz	12	
Gri	23 (%9)	Olumlu	8	“Yapılan bir bata hemen gün yüzüne çıkacaktır. Asla bata kabul etmez.” “Siyah ve beyazın birbirini tamamladığı gibi muhasebedeki işlerde birbirini tamamlar. Olması gerekene uyum sağlar tıpkı muhasebede mükellef ve devlet isteklerine uyum sağladığı gibi.”
		Olumsuz	15	
Yeşil	19 (%7,3)	Olumlu	17	“Şuan itibarıyla sistem oldukça karmaşık ve işlemler yoğun. Mükelleflerin yarattığı sıkıntılar, oluşan angarya işler mesleğin olumlu ve olumsuz taraflarını göstermektedir. Bir netlik söz konusu olmuyor her geçen gün mevzuat değişiyor.” “Tabiatın yenilenmesi ve belirli bir düzen halinde hareket etmesi tıpkı muhasebede olduğu üzere her şey bir düzen çerçevesinde devam etmektedir. Adaletin sembolüdür, doğruluktan şaşmayan her daim kazançlıdır. Muhasebe mesleği parasal işlemlerin yoğun olmasından dolayı maddiyat ile ilişkilidir.”
		Olumsuz	2	
Diğer	23 (%9)	Olumlu	0	“Sonsuz tonu var muhasebede olduğu gibi.” “Hayal ettiğiniz mesleğe kavuştuğunuzda bu hayallerin toz pembe olduğunu görürsünüz. Gün sonunda morarmış gözlerle eve dönmek.”
		Olumsuz	23	
Toplam			257	(%100)

Tablo 2 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının “renk olarak muhasebe” algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine verdiği cevaplar yer almaktadır. Siyah, mavi kırmızı ve beyaz muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan metaforlar olarak dikkat çekmektedir. Renk metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin asillığı, kesinliği, şeffaflığı ve netliği ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebenin iç karartıcı, zor ve karışık olarak anlamlandırıldığı, ayrıca meslek mensupları ve mükellefleri arasındaki olumsuzlukların cevaplarına yansıtıldığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 2’de görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının en fazla olumsuz cümle kurulan rengin siyah, en fazla olumlu cümle kurulan rengin ise mavi olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Bir Hayvan Olarak Muhasebe Algıları ve Gerekçeleri

Hayvan	f	Çünkü	
Aslan/ Kaplan/ Çita	49 (%19,1)	Olumlu 30	“Seni hem yok edebilir hem de zirveye çıkarabilir. En ufak bir hatayı kabul etmez. Hızlı bir değişim içerisinde her zaman. Yetişmek için sabır ve gayret gerekiyor. Ormanı düzene soktuğu gibi muhasebe de işletmeleri düzene sokmaktadır. Herkesin saygı duyduğu ve özendiği bir meslek dalıdır. Muhasebe cesaret gerektirir.”
		Olumsuz 19	“Mükellefler muhasebecileri bir aslan olarak algılıyor. Her an stresi artan bir meslek, tıpkı karında bir yırtıcı gördüğünde hissettiğin duygu gibi. Devletin ve mükelleflerin beklentileri sürekli olarak bızlı olmak. Mükelleflere karşı zamanı geldiğinde pençelerini çıkarmanız gerekiyor.”
Karınca	49 (%19,1)	Olumlu 9	“Kuralcı bir meslektir.”
		Olumsuz 40	“Sürekli çalışmak bu işin doğasında var tıpkı karıncanın doğasında olduğu gibi. İş yükü her geçen gün artmaktadır.”
Eşek/At	33 (%12,8)	Olumlu 8	“Dayanıklılık ve hız seni başarıya ulaştıracak unsurlar. Değişen mevzuata ayak uydurmak için dayanıklılık gerektirmektedir.”
		Olumsuz 25	“Mükellef ve devlet adına her türlü yükü taşıyorsunuz. Her şeyi taşımak zorunda ve zamanla yarışmak zorundasın. Semer vuran çok oluyor. Mükellefler oldukça inatçı ve onlarla uğraşmak çok zor. Sürekli bir yarışta gibi koşturuyoruz. Sürekli koşturman gereken bir meslek dalıdır.”
Kuş Türleri	32 (%12,4)	Olumlu 7	“Uçsuz bucaksız bir alana sahip.”
		Olumsuz 25	“Kuşların kafese hapsedilme durumu gibi muhasebecilerde bürolara hapsediliyor. Baykuşlar gibi geceleri dahi çalışıyor. Sürekli mevzuat değişiyor kuşlar gibi oradan oraya konuyorsun.”

Tilki	28 (%10,9)	Olumlu	28	“Her zaman gözü açık ve akıllıca davranmak gerekmektedir. Muhasebe zekâ işidir.”
		Olumsuz	0	
Köpek/Kurt	20 (%7,8)	Olumlu	15	“İşine ve mükelleflerine sadık bir meslektir. Gereken ilgi ve alaka gösterildiğinde sadakati fazlasıyla görürsün. Tecrübe ile büyür ve öğrenirsiniz.” “Mükelleflere kaşı bazen dişinizi göstermelisiniz.”
		Olumsuz	5	
Sürüngenler	16 (%6,2)	Olumlu	9	“Bukalemun gibi içerisinde birçok alanı barındırmaktadır. Her ortama uygun renk değiştiriyor.” “Zor ve kafa yorucu bir o kadar da karmaşık. Sürüne sürüne işlemleri yapmak ve yetiştirmek zorundasınız.”
		Olumsuz	7	
Kedi	14 (%5,4)	Olumlu	6	“Kedi gibi uysal emeğin karşılığı alınmadığında kedi gibi tırmalama ihtimali yüksek bir meslektir.” “Oldukça sevimli görünse de pençelerinin olduğunu unutmamak gerekir. Mükelleflerin isteklerini yaptığınızda uysal, yapmadığınız zaman tırmalamaya başlarlar. Nankör bir meslektir.”
		Olumsuz	8	
Diğer	16 (%6,2)	Olumlu	10	“Arılar gibi sürekli çalışma yaşamının devam ettiği bir meslektir. Devenin hörgücüne su depoladığı gibi muhasebeci de sürekli bilgi birikimi yapmak zorundadır, tecrübe kazanmalıdır. Arı gibi sürekli vızır vızır çalışıyorsunuz. Ahtapot gibi eli kolu her yere yetiştiriyor. Zebra gibi uzaktan baktığında karışık fakat detaylı incelediğinde ne kadar anlamlı olduğu anlaşılıyor.” “Tanşanlar gibi işleri zıplaya zıplaya yetiştirmeye çalışıyoruz. Kirpi gibi üzerinizde taşıdığımız sorumluluk can yakıcı bir durum oluşturuyor. Deve yüküyle her zaman iş vardır. Yengeç gibi yukarı çıkmak isteyen arkadaşımı aşağı çeker. Mükellef ve devlet baskısına dayanmak için kaplumbağa gibi sert bir kabuğun olması gerekiyor. Maymun gibi her mükellefe kendimizi sevdirmeye çalışıyoruz.”
		Olumsuz	6	
Toplam				257 (%100)

Tablo 3 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının “bir hayvan olarak muhasebe” algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine verdiği cevaplar yer almaktadır. Aslan/Kaplan/Çita ve Karınca muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan metaforlar olarak dikkat çekmektedir. Hayvan metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin işletme faaliyetlerini belirli bir düzen çerçevesinde yapmasına yardımcı olduğu, kuralcılığı, birçok alana sahip olduğu konusunda muhasebeyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebecilerin yaşadığı sıkıntılar dile getirildiği görülmektedir. İş yükünün ağırlığı, mevzuat ve yasaların ağırlığı gibi birçok konu üzerinde meslek mensupları şikâyetlerini dile getirilmişlerdir. Ayrıca tablo 3’te görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının en fazla olumsuz cümle kurulan hayvan metaforunun ise Aslan/kaplan/Çita olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Bir Besin Maddesi Olarak Muhasebe Algıları ve Gerekçeleri

Besin	f	Çünkü	
Sebzeler	85 (%33,1)	Olumlu 35	“Brokoli gibi sevilmeyen bir meslek fakat yararları oldukça çoktur. Sindirim sisteminizi rahatlatıp midenizin temizlenmesine yardımcı olmaktadır, tıpkı muhasebede işletmelerin iç sistemlerini rahatlatıp faaliyetlerde devamlılığ sağlamaktadır.” “Acı biber gibi mesleğin yoğunluğundan dolayı sıkıntıya düşersiniz. Yersen pişman olursun yemezsen yine pişman olursun. Yeterince besin almadığında vücut iflas ediyor tıpkı muhasebede yeterince dinlenme imkânın olmadığında fiziksel ve psikolojik iflas ettiğin gibi. Acı biber gibi yerken güzel fakat sonra acısı çıkıyor yıpratıyor.”
		Olumsuz 50	
Meyveler	51 (%19,9)	Olumlu 32	“Nar gibi dışarıdan bir tane görünse de içini açtığımızda (işe başladığımızda) parçalara ayrılmaktadır. Sürekli olarak vitaminlere ihtiyaç duyuyorsun tıpkı muhasebede mevzuatlar kanunlar gibi her gün yenilenme gerekiyor. Anlaşılması ve öğrenilmesi zaman ister tıpkı ayranın sindirimi gibi.”

Et / Balık	41 (%16)	Olumsuz	19	“Her şeyi hazırlar yersiniz ama sadece geçici mutluluk verir. Bazen yiyorsunuz doyuyor fakat tat alamıyorsunuz.”
		Olumlu	36	“İyi yönetildiği gibi muhasebenin de iyi yönetilmesi gerekir. Muhasebesiz işletme olmaz. Her zaman her şartta olması gerekir. Muhasebesiz bir hayat etsiz bir yaşam olamaz. Bir parçayla doyamazsınız muhasebe gibi, yedikçe yiyenin gelir muhasebe de çalıştıkça daha çok çalışmak istersin. Sonunu görmeden bırakmazsınız. Doğru kullanıldığında faydaları oldukça fazla fakat yanlış kullanıldığında geri dönüşü çok zor.”
Ekmek	25 (%9,7)	Olumsuz	5	“Ulaşılması oldukça güç ve zor bir meslektir.”
		Olumlu	21	“Muhasebe olmadan işlemlerin tam anlamıyla yolunda gitmesi zordur. Bu meslekten hayatımızı idame ettiriyoruz. Bir işletme için muhasebe vazgeçilmez temel gıdası gibidir. Ne onsuz ne de onunla olunuyor. İşletme faaliyetlerinin temel gıdası muhasebe işlemleridir.”
Salata	24 (%9,3)	Olumsuz	4	“Meslek aslanın ağzında ekmek gibi ona ulaşabilmek için oldukça çaba sarf etmen gerekiyor.”
		Olumlu	4	“Hayatın her alanında olmazsa olmaz.”
Baklagiller	13 (%5)	Olumsuz	20	“Her yönüyle oldukça karmaşık bir meslek. Gereğinden fazla tuz atarsan yiyemisin fakat eksik atarsan tadı olmaz. Her zaman her türlü iş için bizzi arıyorlar ve her zaman beklenti oluşmaktadır. Her şeyin içine karıştığı bir meslek türüdür. İnişli ve çıkışlı karışık bir meslektir.”
		Olumlu	5	“İnsan hayatına önemli katkılar sağlamasına rağmen tercih edilmez tıpkı muhasebenin işletmelerin hayatına katkı sağladığı gibi.”
Diğer	18 (%7)	Olumsuz	8	“Her ne kadar yararlı olduğunu bilsen de hiçbir zaman sevmeyişin tıpkı muhasebede olduğu gibi. Kuru fasulye tadında yenildiğinde dokunmaz, fazla yediğinizde gaz yapar muhasebeye de kendiniz fazla kaptırmamak gerekir.”
		Olumlu	10	“Su gibi bütün işletmelerin temel hayat kaynağıdır. Gerektiğinde mükellefe karşı kendinizi savunmalı ve zeytinyağı gibi üste çıkmanız gerekebiliyor. Su gibi ne doyurur ne de öldürür.”
Toplam		Olumsuz	7	“Sakız gibi mükellefe vergi çıkartıldığında bir köşeye atılabiliyorsunuz. Yemek yemeye vakit olmadığı için sürekli atıştırmalık bir şeyler yemek zorunda kalıyorsunuz. Zehir gibi dikkat edilmesi gereken işlemleri içerisinde barındırır.”
			257	(%100)

Tablo 4 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının “bir besin maddesi olarak muhasebe” algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine verdiği cevaplar yer almaktadır. Sebzeler muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan metaforlar olarak dikkat çekmektedir. Besin maddesi metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin işletmeler açısından önemi, hayatın her alanındaki varlığı, işletmeye yararları konusunda muhasebeyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebenin yoğunluğu, sevilmeyen bir meslek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Tablo 4’te görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının en fazla olumlu ve olumsuz cümle kurulan besin maddesi metaforunun sebzeler olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Bir Mevsim Olarak Muhasebe Algıları ve Gerekçeleri

Mevsim	f	Çünkü		
İlkbahar	89 (%34,6)	Olumlu	61	“Her yıl yeni bir başlangıcı gösterir. Yeniliklere sürekli açık bir meslektir. Sıcak ve soğukun dengede olduğu gibi muhasebede denge önemlidir. Her zaman yeni ve farklı konular karışımıza çıkmaktadır. Sürekli, verimli ve eğlenceli bir meslek. Yeniliklere her zaman açık ve geniş bir yelpazeye sahip bir meslektir.”
		Olumsuz	28	“Sürekli yenilenen mevzuat ve yasalar baharda ağaç dallarında yeşeren tomurcuklar gibidir. Karmaşık, yoğun ve heyecanlı. Tam rabata kavuşum

				<i>derken bir iş çıkar bütün bayalınız yerlebir olur. Mükellefin istediği şekli almak zorundasın.”</i>
Kış	63 (%24,5)	Olumlu	23	<i>“Bütün son’lar ve başlangıçlar bu mevsimde yaşanmaktadır. Zorlu şartlar altında işlenen bir sisteme sabiptir. Tüm zorluklara rağmen severek çalışmaya devam ediyorsunuz. İşini doğru yapabilmen için sınıksız giyinmen gerekiyor.”</i>
		Olumsuz	40	<i>“Saatlerin çok zor geçtiği kış günleri gibidir. Her evresi zor zahmetli ve sancılı geçiyor. Baharı yaşatmayan bir meslek. Her zaman zor şartlarda bir yaşam sürersiniz. Meslek mensuplarının en yoğun olduğu dönemdir. Sürekli soğuk bir saatin içerisinde yasalarla boğuşan bir meslek gibi. Bitmek bilmeyen mesai saatleri uzun kış geceleri andırır. Hep soğuk ve zor bir yaşam sunuyor. Her zaman baharı beklersin. Yoğunluk ve ağır iş yükünün ağırlığı soğuk bakış açısını ön plana çıkarıyor. Her zaman içeridesiniz dışa çıkamıyorsunuz.”</i>
Yaz	59 (%23)	Olumlu	4	<i>“Her daim sıcaklığını koruyan bir meslek.”</i>
		Olumsuz	5	<i>“Sürekli hareketlilik söz konusudur. Bunaltıcı ve her zaman sıkıcı. Terletiyor. Fazla çalıştığında beyin yanar. Mesleki mevzuat değişimleri bunaltıyor.”</i>
Sonbahar	46 (%17,9)	Olumlu	25	<i>“İşimizin stresi dolayısıyla bir tarafımız yaprak dökerken, diğer tarafımız tekrar işe sıkı sıkıya sarılarak bitirmeye çalışırız.”</i>
		Olumsuz	21	<i>“Yıpratıcı bir meslektir. Her zaman bir şeyleri kaybetme korkusu yaşarsın. Ömrünüzdən yılları tek tek alıp götürüyor.”</i>
Toplam				257 (%100)

Tablo 5 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının “mevsim olarak muhasebe” algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine verdiği cevaplar yer almaktadır. İlkbahar muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan metafor olarak dikkat çekmektedir. Mevsim metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin yeniliklere açıklığı, işletmeler açısından başlangıç ve sonların yaşandığı faaliyetler ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebenin stresli bir meslek grubu olduğu, yıpratıcılığı, zahmetli ve sancılı dönemlere sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tablo 5’te görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının en fazla olumlu ifadelerin ilkbahar metaforunda belirtildiği ve en fazla olumsuz ifadelerin kullanıldığı mevsiminin kış olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Bir Oyun Olarak Muhasebe Algıları ve Gerekçeleri

Oyun	f	Çünkü	
Satranç	69 (%26,8)	Olumlu 36	<i>“Stratejik ve kuralları bellidir. Akal işi tıpkı muhasebe gibi. Kıvrak bir zekâyı sahip olmak gerekir. Her şey zamanında yapılmalı, önceden belirli stratejiler uygulanmalıdır. Ciddiyetin ön planda olması gereken bir meslek dalıdır.”</i>
		Olumsuz 33	<i>“Dikkat ve hata kabul etmeyen bir meslek. Mükellef ile devlet arasında yapacağınız hamle her iki tarafı da mutlu etmesi gerekmektedir. Beyni oldukça fazla yoran bir meslek dalıdır. En ufak bir hata sizin kaybetmenize yol açabilir.”</i>
Online Oyunlar	35 (%13,6)	Olumlu 14	<i>“Sürekli gelişimi takip etmeli ve mesleğinize uygulamalısınız. Çalıştıkça kazanabileceğiniz bir meslek dalıdır. Bir amaç uğruna peşinden koşuyorsunuz. Her şey sizin elinizde ne yapmak isterseniz onu yapabiliriniz.”</i>
		Olumsuz 11	<i>“Gelişemezsen bayatta kalırsın. Bazen bütün işler üzerine kalyon ve sürekli kovalanmak zorunda kalıyorsunuz. Beklemediğin yerlerden düşman çıkabilir.”</i>
		Olumlu 9	<i>“Ayrıntılar gizlilikte saklıdır. Bazı şeyleri saklamak gerekiyor. Muhasebede kayıt ve belgelerin saklanması zorunlu söz konusudur.”</i>
Saklambaç	30 (%11,7)	Olumsuz 21	<i>“Bilanço eşitliğini sağlamak bazen saklambaca benzeyiyor. Başı var sonu yok. Her adımı her hareketi ünayla yapılmaktadır. Mükelleflerden kaçma ve saklanmak gerekiyor. Bazen mükelleflerden, işlerden kaçıp saklanmak istersiniz. Vergi ve ceza söz konusu olduğunda muhasebeci ve mükellefin oynadığı oyundur.”</i>
		Olumlu 17	<i>“Hesapların işleyişi ve faaliyetler tıpkı bulmacayı yerleştirmek gibidir. Her bir işlem ayrı bir özellik göstermekte bazen de zorlamaktadır. Fakat işinizi keyifle yapıyorsunuz.”</i>
Bulmaca	27 (%10,5)	Olumsuz 10	<i>“Sürekli olarak güncellenen mesleğimiz bizden bilinmedik soruları cevaplamamızı istiyor. Zahmetli ve yorucudur.”</i>
		Olumlu 5	<i>“Sayılarla uğraşmak sabır ister.”</i>

Körebe	25 (%9,7)	Olumsuz	20	“Yeri geldiğinde mükellefi ve devleti memnun etmek için taş çalman gerekiyor. Eğlenirken hesaplama ve kurnazlık gerektirmektedir.”
	20 (%7,8)	Olumlu	16	“Genellikle gizli bilgiler sahip olup gizli bilgilerin açığa çıkarılması gerekiyor. Herkesin dokunmak istediği ve aynı zamanda herkesin kaçmak istediği bir oyun.”
		Olumsuz	4	“Sonucunun ne şekilde biteceği belli değildir.”
Yap-boz	19 (%7,4)	Olumlu	7	“Bulduka taşlar yerine oturmaya başlar, her şey daba canlı hale gelir.”
		Olumsuz	12	“Sektör olarak sürekli yazılıp çizilen bir meslek. Sürekli mükelleflere bir şeyler anlatman gerekiyor.”
Diğer		Olumlu	6	“Halay gibi tek başınıza yapılma imkânı olmayan bir ekip dâhilinde yapılması gereken işti.”
	32 (%12,5)	Olumsuz	26	“Mendil kapmaca gibi bazen meslektaşlarımız mükellefleri kapmak için çalışabiliyor. Tetris gibi doğru parçayı doğru yere eklemediğin takdirde oyunun sonunu göremezsin. Domino taşları gibi yapacağın bir batı devamını tetikler. Mayın tarlası gibi yapacağın bir hata her şeyin sonunu getirir.”
Toplam			257 (%100)	

Tablo 6 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının “bir oyun olarak muhasebe” algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine verdiği cevaplar yer almaktadır. Satranç muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan metafor olarak dikkat çekmektedir. Oyun metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin stratejik, kurallara sahip, düzenli, ayrıntılı ve sürekli gelişen ve takip edilmesi gereken faaliyetlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebenin zahmetli ve yoruculuğu, hata ve yanlışlıkların cezasının büyüklüğü ile mükellefler ile olan olumsuz ilişkilerin belirtildiği görülmektedir. Ayrıca Tablo 6’da görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının oyun metaforunda en fazla olumlu ve olumsuz ifadelerin satranç oyununda olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Bir Çiçek Olarak Muhasebe Algıları ve Gerekçeleri

Çiçek	f	Çünkü		
Gül	75 (%29,2)	Olumlu	27	“Birçok anlam ifade ettiği gibi muhasebe de detaylıca düşünüldüğünde birçok anlamda kullanılmaktadır. Tutmasını bilersen diken batmaz.”
		Olumsuz	48	“Meslek sevebilir fakat çalışma koşulları oldukça zordur tıpkı gülü seversin fakat dikenlerini unutmamak gerekir. Mesleğe ilk başladığımızda gülin rengi ve kokusu etkilerken ilerleyen zamanlarda dikeninin olduğunu fark ediyorsunuz. Yoğun stres altında çalışma koşullarının varlığı solmamıza neden olmaktadır. Dünyanın en güzel mesleklerinden biri fakat sorumlulukları can acıtıyor.”
Papatya	58 (%22,6)	Olumlu	39	“Her yaprağı kopara kopara hem işi öğreniyorsun hem de sabrımız artıyor. Her bir yaprağı mesleğin bir özelliğini oluşturur. Falda olduğu gibi bazen seviyorsun bazen de sevmiyorsun.”
		Olumsuz	19	“Muhasebe fal açmaya benziyor. Dalından koparıldığında bütün zarafeti bitiyor. Mükelleflerde eleme yaparsın emeğe-hizmete-zamana değer veriyor- vermiyor şeklinde.”
		Olumlu	12	“Dışardan çok güzel görünmez fakat içeride çok faydaları mevcuttur. Ömrü uzun bir meslek dalıdır. Zorluklara katlanmayı gerektiren bir meslektir.”
Kaktüs	47 (%18,3)	Olumsuz	35	“Mükellefler genelde işi olduğu zaman siz sever fakat işi bittiğinde hiç sevilmeyen bir meslektir. Ciddi bir iş yükü nedeniyle diken üzerinde durulmaktadır. Dokunmadan önce herkes şüphe ile yaklaşmaktadır. Mükellef gözüyle boşuna ücret ödenen yer olarak algılanmaktadır. Kötü enerjiyi her zaman kendimize saklıyoruz. Muhasebenin içi bize dışı mükellefe batıyor.”
		Olumlu	17	“Muhasebe mesleği her zaman sıkıntılı bir meslek olmasına rağmen bu sıkıntılardan kurtulmak için sabır gerektirmektedir. Zorluklara göğüs gerdiğin takdirde başarıya ulaşabilirsin.”
Kardelen	25 (%9,7)	Olumsuz	8	“Ne zaman ne iş yapacağın belli değildir. İşinizi doğru ve dürüst yapabilmemiz için kardelenler gibi hayatımızı riske ediyorsunuz.”
		Olumlu	11	“Muhasebe gibi gösteriş ön plandadır. İşinizi severek yaptığımızda hayranlık uyandırıyor. Zor zamanlarda mükellefler her zaman siz bulur.”
Karanfil	17 (%6,6)	Olumsuz	6	“Herkes tarafından sevilen bir meslek değildir.”
		Olumlu	12	“Özgen ve kimseye bağlı olmamanın sembolüdür. Yeri geldiğinde gergin zamanlarda dahi yaşamayı başarırız. Meslek yaşamı boyunca renkli renkli insanlarla tanışma imkânı sağlamaktadır.”
Lale	12 (%4,7)	Olumsuz	0	
		Olumlu	7	“Kokusu olmadığı halde talep görüyor tıpkı zor ve karmaşık olmasına rağmen muhasebenin talep görmesi gibi.”

		Olumsuz	5	"Kokusuz ve görünüşte güzel tıpkı muhasebe dışarıdan kolay, zevkli ve sorumluluğun olmadığı bir meslek gibi görünmektedir."
Diğer	11	Olumlu	5	"Orkide gibi asaleti temsil eden bir meslektir."
	(%4,2)	Olumsuz	6	"Muhasebe de dört yapraklı yonca gibi bulunması zor ve uğraşılması zaman alıyor."
Toplam				257 (%100)

Tablo 7 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının "bir çiçek olarak muhasebe" algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelere verdiği cevaplar yer almaktadır. Gül muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan çiçek metaforu olarak dikkat çekmektedir. Çiçek metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin detaylara sahip olduğu, uzun ömürlü bir meslek olduğu, sabır gerektiren bir meslek olduğu ve zor zamanlarda işletmelerin ve mükelleflerin yardımına koşan faaliyetler ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebenin çalışma koşullarının zorluğu, herkes tarafından sevilmeyen bir meslek olduğu ve faaliyetlerin zaman alıcılığı konusunda ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca Tablo 7'de görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının en fazla olumlu cümle kullanılan çiçek metaforunun papatya ve en fazla olumsuz ifadelerin yer aldığı çiçek metaforunun gül olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Bir Eşya Olarak Muhasebe Algıları ve Gereçekleri

Eşya	f	Çünkü
Bilgisayar	57 (%22,2)	Olumlu 47 "Çok işleve sahip her şeyin temelini oluşturmasına rağmen üçüncü kişiler tarafından hakedilen değeri görmüyor. İşlemler sürekli yenilenmekte ve güncellenmektedir. Meslek artık bilgisayar ile yürütülmektedir. Bütün bilgiyi yüklemek gerekiyor. Tüm karmaşık yapıları barındırır ve çözümünü yapar."
		Olumsuz 10 "İnsanlar duyguları olmayan, dinlenmeyen, istedikleri zaman çalışan bir bilgisayar olarak algılıyorlar."
Hesap Makinesi	49 (%19,1)	Olumlu 34 "Muhasebede hataya yer yoktur. Meslekte vaz geçilmez tek şey. Sürekli rakamlar hayatımızın içerisinde yar almaktadır."
		Olumsuz 15 "Sürekli bir hesap peşinde olduğunuz meslek dalıdır."
Masa	34 (%13,2)	Olumlu 0
		Olumsuz 34 "Mesleğimiz gereği sürekli olarak baştır neşir olduğun eşyalardan biridir. Bütün yük sizin üzerinizdedir. Sürekli üzerine yığılan bir yük. Her türlü yükün altında kalınmasına rağmen hiçbir zaman değer verilmemektedir."
Kalem	32 (12,5)	Olumlu 25 "Bütün doğru ve yanlışlar bu araç ile yapılıyor. Herkesin ihtiyaç duyduğu ve kullanılmaktan kaçınılmadığı bir nesnedir. Kendini ifade edebildiğin tek nesne."
		Olumsuz 7 "Hiçbir muhasebeci kalemini paylaşmaz. Herkes sizi bir kalem gibi her işinde kullanabiliyor."
Saat	28 (%10,8)	Olumlu 15 "Zaman ilerledikçe yeni şeyler öğreniyorsun. Süre ve zamanın iyi değerlendirilmesi gereken bir meslek dalıdır."
		Olumsuz 13 "Her işlemden zamanla yarışılmaktadır. Hiç durmadan saatlerce çalışırsınız. Her saniye sizin aleyhinize işliyor."
Buzdolabı	25 (%9,7)	Olumlu 25 "Sahip olduğun bilgilerin bozulmaması gerekir. Çalışma, bilgileri saklama süreklilik arz etmektedir."
		Olumsuz 0
Telefon	9 (%3,5)	Olumlu 9 "Teknolojinin etkisiyle her zaman değişime açık olması dolayısıyla muhasebe de sürekli değişim yaşanmaktadır. Onsuz yaşanmaz ve vaz geçilemez bir nesne, tıpkı işletmelerin muhasebeden vaz geçemeyeceği gibi."
		Olumsuz 0
Diğer	23 (%9)	Olumlu 16 "Kibrit gibi bazen yakan bazen de aydınlatan olursunuz. Kasa gibi içerisinde yılların bilgilerini saklar. Ayakkabı gibi onsuz ilerlemek mümkün değildir. İşletmelerin kapanması sırasında devreye girerek hayatı kurtarmakta tıpkı bir jeneratörün devreye girip hayatı kaldığı yerden devam ettirdiği gibi. Mesleğimiz bizim için yaşlandıkça hayattaki destekçimiz ve dayanacağımız baston olacaktır. Ayna gibi her şeyi olduğu gibi göstermeniz gerekiyor."

Tablo 8 dikkate alındığında muhasebe meslek mensuplarının “bir eşya olarak muhasebe” algılarındaki farklılaşmanın olumlu ve olumsuz ifadeleri ile birlikte frekans sonuçları ve muhasebe meslek mensuplarının ifadelerine verdiği cevaplar yer almaktadır. Bilgisayar ve hesap makinesi muhasebe meslek mensupları tarafından en fazla kullanılan eşya metaforları olarak dikkat çekmektedir. Eşya metaforu kapsamında muhasebe meslek mensuplarının olumlu anlamda muhasebeye ilişkin verdiği cevaplar dikkate alındığında; muhasebenin birçok işleve sahip olduğu, herkes tarafından ihtiyaç duyulduğu ve işletmeler açısından hayati öneme sahipliği ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Olumsuz anlamda muhasebeye verilen cevaplar dikkate alındığında genellikle muhasebenin sürekli hesap işlemlerinin gerçekleştirildiği, sürekli olarak çalışılması gerektiği ve her kesimin sizi kullandığı konusunda ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca Tablo 8’de görüldüğü üzere muhasebe meslek mensuplarının en fazla olumlu cümle kullanılan eşya metaforunun bilgisayar ve en fazla olumsuz ifadelerin yer aldığı oyun metaforunun masa olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında birçok eşya metaforunda olumsuz ifadeler yer verilmediği dikkat çekmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının muhasebe kavramına (mesleğine) bakış açıları, belirlenen yedi adet metafor (renk, hayvan, eşya, besin türü, mevsim, çiçek ve oyun) aracılığıyla tespit edilmek istenmiştir.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının renk metaforuna ilişkin duygu ve düşüncelerini en fazla yansıtan renk siyah olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en fazla olumsuz düşüncelerin paylaşıldığı renk siyah olurken en fazla olumlu düşüncelerin paylaşıldığı renk mavi olduğu tespit edilmiştir. Renk metaforu çerçevesinde muhasebe meslek mensupları muhasebenin karışık, zor, işlerin oldukça yoğun ve mükellefler ile ilgili kurumlar arasında köprü görevine sahip olmaktan dolayı sıkıntılı faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Olumlu anlamda ise muhasebeyi zevkli, bilgi birikiminin ön planda olduğu ve pratik düşüncenin hakim olduğu bir meslek dalı olarak görmektedirler.

Katılımcıların hayvan metaforuna ilişkin duygu ve düşüncelerini en fazla yansıttığı hayvan Aslan/Kaplan/Çita olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en fazla olumsuz duygu ve düşünceleri karınca, en fazla olumlu duygu ve düşüncelerin belirtildiği hayvanın Aslan/Kaplan/Çita ve Tilki olduğu tespit edilmiştir. Hayvan metaforu çerçevesinde muhasebe meslek mensupları muhasebeyi hata kabul etmeyen, stresi yüksek, bürolara hapsedilmiş, sabır ve dayanıklılık gerektirmesi gereken bir meslek olarak görmektedir. Ayrıca olumlu anlamda muhasebeye ilişkin düşüncelerinin temelinde muhasebenin zeka gerektiren bir iş olduğu, birçok alana sahip ve sürekli çalışmanın gerektiği bir meslek olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Besin maddesi metaforuna ilişkin en fazla duygu ve düşüncelerin paylaşıldığı besin maddesi sebzeler olarak tespit edilmiştir. Ayrıca en fazla olumsuz duygu ve düşüncelerin yer aldığı besin maddesi sebzeler olurken, en fazla olumlu duygu ve düşünceler Et/Balık besin maddesinde paylaşılmıştır. Besin maddesi metaforu çerçevesinde muhasebe meslek mensupları muhasebeyi muhasebe işlerinin oldukça yoğun, riski yüksek ve psikolojik baskı altında yapılan bir meslek dalı olarak belirtmişlerdir. Ayrıca olumlu anlamda işletmeler açısından hayati öneme sahip olduğu konusunda görüş bildirilmektedir.

Katılımcıların mevsim metaforuna ilişkin duygu ve düşüncelerini en fazla yansıttığı mevsim ilkbahar olarak belirtilmiştir. Ayrıca en fazla olumsuz duygu ve düşüncelerinin yaz, en fazla olumlu duygu ve düşüncelerin belirtildiği mevsim ilkbahar olarak tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensupları muhasebeyi zahmetli, karmaşık, yıpratıcı bir meslek olarak algıladıkları görülmektedir. Olumlu anlamda ise sevilerek yapılan, yeniliklere açık bir meslek dalı olarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların oyun metaforuna ilişkin duygu ve düşüncelerini en fazla yansıttığı oyun satranç olarak belirtilmiştir. Ayrıca en fazla olumlu ve olumsuz duygu ve düşüncelerin belirtildiği oyun türü satranç olarak tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensupları muhasebeyi dikkat gerektiren ve hata kabul etmeyen, ayrıntılı, mükellefler ile sürekli iletişim halinde olunan bir meslek dalı olarak belirtilmişlerdir. Olumlu anlamda muhasebeyi dinamik, kurallı, işlemlerin zamanında yapılması gereken faaliyetler olarak ifade edilmiştir.

Katılımcıların çiçek metaforuna ilişkin duygu ve düşüncelerini en fazla yansıttığı çiçek gül olarak belirtilmiştir. Ayrıca en fazla olumlu duygu ve düşüncelerin belirtildiği çiçek papatya, en fazla olumsuz duygu ve düşüncelerin belirtildiği çiçek gül olarak tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensupları muhasebeyi çalışma koşullarının zor olmasından, mükelleflerin gereğinden fazla işe müdahil olmasından dolayı sıkıntılarının varlığından, belirli dönemlerde işin çok yoğunluğundan dolayı olumsuz duygu ve düşüncüler belirtmişlerdir. Ayrıca muhasebe mesleğinin talep görmesi ve zevkli taraflarının bulunduğu konusunda ortak görüşe sahiptirler. Katılımcıların eşya metaforuna ilişkin duygu ve düşüncelerini en fazla yansıttığı eşya bilgisayar olarak belirtilmiştir. Ayrıca en fazla olumlu duygu ve düşüncelerin belirtildiği eşya bilgisayar, en fazla olumsuz duygu ve düşüncelerin belirtildiği eşya kalem olarak tespit edilmiştir. Genel anlamda eşya metaforu çerçevesinde olumsuz anlamda muhasebenin gereken değeri görmeyen bir meslek dalı olması, mükellef, ilgili kurum ve kuruluşlar gibi üçüncü kişilerle çok fazla iletişimin zorluğu, zamanla yarışılan bir meslek ve mükellef tarafından işin bitmesi sonucunda bir kenara atıldığı konusunda görüşler bildirilmiştir. Olumlu anlamda ise işletmeler ve mükellefler açısından önemi, teknolojinin muhasebe mesleğindeki önemi konusunda görüş bildirmişlerdir.

Araştırma sonucunda bütün metaforlar dikkate alındığında renk, hayvan, besin türü, mevsim, çiçek, eşya ve oyun metaforunda muhasebeyi zor, sıkıcı, risk oranı yüksek, mükelleflerle ilişkiler konusunda sıkıntılarının fazlalığı ve genelde seilmeyen bir meslek dalı olarak algılandığı görülmektedir. Olumlu anlamda ise işletme ve mükelleflerin vazgeçemeyeceği, hayati öneme sahip bir meslek dalı olarak algılandığı görülmektedir. Bu sonuçlar literatürde benzer çalışmaları destekler niteliktedir. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının belirtilen olumsuz düşüncelerin temelinde mükellefler ile olan ilişkilerin olumsuz tarafları, mesleğe yönelik mevzuat ve kanunların değişim hızının yüksek olması ve yoğun iş yükünün yattığı düşünülmektedir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının gereken önem ve değeri verilmediği konusunda ortak bir görüş birliği söz konusudur.

Muhasebe mesleğine ilişkin olumsuz duygu ve düşüncelerin değişmesi konusunda muhasebe mesleğine ilişkin odaların mesleğin önemi ve değerinin artırılması konusunda çalışmalar yapmalıdırlar. Mükellefler ile muhasebecilerin ikili ilişkilerde daha hassas davranılmasına yönelik gerekli kanun ve düzenlemeler yapılmalıdır. Son olarak genel bir sıkıntı olan yapılan işin karşılığının maddi ve manevi anlamda alınmadığı yöndeki olumsuz düşüncelerin gerekli düzenlemeler yapılarak tatmin edici düzeylere çekilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bununla birlikte mesleki eğitim ve meslek etiği derslerin ilgili bölümlerde ciddi bir şekilde öneminin artırılması konusunda üniversiteler ile işbirliği yapılarak, çeşitli projeler, kurslar düzenlenerek ileride muhasebe mesleğini yapacak olan öğrencilerin bu olumsuz algılara düşülmesi önlenmelidir.

Bu çalışma sadece muhasebe meslek mensuplarını kapsadığından dolayı gelecek çalışmalarda muhasebe dersi veren öğretmenler veya öğretim elemanları, meslek lisesi öğrencilerini kapsayan çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca bu gruplardan farklı metaforlar üretmeleri ve uygulamaları istenebilir.

Kaynakça

- Akpınar, S. ve Yıldız, Ş. (2018). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Sayı 77. Ocak. pp. 91-114.
- Amernic J and Craig R (2009). Understanding accounting through conceptual metaphor: Accounting Is An Instrument?, *Critical Perspectives on Accounting*, 20 (2009), 875-883.
- Aslan, Gülay (2015), “Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Algılarına İlişkin Metaforik Bir Çözümleme”, *Eğitim ve Bilim*, Cilt 40, Sayı 181, ss.363-384.
- Ayyıldız, Tebessüm (2016), “Üniversite Öğrencilerinin Dans Kavramına Yönelik Metaforik Algılarının Analizi”, *Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık, ss. 13-25.
- Boland, R.J. Jr and Greenberg, R.H. (1992). Method and metaphor in organizational analysis. *Accounting, Management & Information Technology*, Vol. 2 No. 2, pp. 117-41.
- Davison, J. (2015). Visualising accounting: An interdisciplinary review and synthesis. *Accounting and Business Research*, 45(2), 121-165.
- Davison, J., & Warren, S. (2009). Imag[in]ing accounting and accountability. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 22(6), 845-857.
- Gibbs Jr RW, Steen GJ. (1997). *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Gibbs, R.W. Jr (1993). Process and products in making sense of tropes. in Ortony, A. (Ed.), *Metaphor and Thought*, 2nd ed., Cambridge University Press, New York, NY, pp. 252-76.

- Gökgöz, A. ve Dizkırıcı, A. S. (2013), “How is Accounting Perceived in Cognitive Level? A Study Based On Metaphor”, *International Journal of Education and Research*, Vol 1, No 7, July, pp. 1-6.
- Güler, M., Ağca, A., ve Boz, D. (2016), “İşletme Öğrencilerinin Muhasebe Algılarının Metaforlar Yardımıyla Anlatılması”, *PressAcademia Procedia*, Vol 2, ss. 298-309.
- Hart RP, Jarvis SE, Jennings WP, Smith-Howell D. (2005) *Political keywords: using language that uses us*. New York: Oxford University Press.
- Heath, L.C. (1987). Accounting, communication, and the pygmalion syndrome. *Accounting Horizons*, Vol. 1 No. 1, pp. 1-8.
- Holme R. (2003). *Mind, metaphor and language teaching*. London: Palgrave Macmillan.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. in Ortony, A. (Ed.), *Metaphor and Thought*, 2nd ed., Cambridge University Press, New York, pp. 202-51.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- Marriott P and McGuigan N (2018). Visual metaphor and visual tools in accounting education, *Accounting Educatio*. 27(6): 549-551.
- McGoun, Elton G., Bettner, Mark S., Coyne, Michael P. (2007). Pedagogic metaphors and the nature of accounting signification. *Critical Perspectives on Accounting*. Volume 18, Issue 2, February 2007, p. 213-230.
- Meyer, A.D. (1984). Mingling decision making metaphors. *Academy of Management Review*, Vol. 9 No. 1, pp. 6-17.
- Miller P. (2001). Governing by the numbers: why calculative practices matter. *Social Research*. 68(2):379–96.
- Moore DC. (1994). Feminist accounting theory as a critique of what’s ‘natural’ in economics. In: Mirowski P, editor. *Natural images in economic thought*. Cambridge,
- Morgan, G. (1988). Accounting as reality construction: towards a new epistemology for accounting practice. *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 13 No. 5, pp. 477-85.
- Nörreklit H. (2003). The balanced scorecard: what is the score? A rhetorical analysis of the balanced scorecard. *Accounting Organizations and Society*. 28(6): 591–619.
- Scholes, R., Comley, N.R., Klaus, C.H. and Silverman, M. (1986). *Elements of Literature*, Oxford University Press, New York, NY.
- Thornton, D.B. (1988). Theory and metaphor in accounting. *Accounting Horizons*, Vol. 2 No. 4, pp. 1-9.
- Tinker, T. (1986). Metaphor or reification: are radical humanists really libertarian anarchists?. *Journal of Management Studies*, Vol. 23 No. 4, pp. 363-84.
- Tsoukas, H. (1993). Analogical reasoning and knowledge generation in organizational theory. *Organization Studies*, Vol. 14 No. 3, pp. 323-46.
- Uçma, T. (2010) “Kavramsal Metafor Olarak Muhasebeyi Anlamak”, *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 12, Sayı 2, Haziran, ss. 123 – 141.
- Walters M and Young JJ (2008). Metaphors and accounting for stock options. *Critical Perspectives on Accounting*. 16(6): 805–33.
- Walters M and Young JJ (2013). Metaphors and accounting for stock options. *Critical Perspectives on Accounting*. 19(2013): 805-833.
- Walters-York, LM (1996). Metaphor in accounting discourse. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol 9, Issue 5, pp. 45-70.
- Young JJ. (2001). Risk(ing) metaphors. *Critical Perspectives on Accounting*. 12(5):607–25.

EXTENDED SUMMARY

Metaphor is called the new poetic language, in which words are not used with their meaning in everyday language. Accounting as a discourse has a social and interpretive context in practice. Accounting practice is complex and varied. Many different actors (organizations, politicians, financial industries, state regulators, accounting professions and the professions they represent, accounting firms, accountants, managers) operate within the framework of such complexity and diversity. These actors consider accounting from a different perspective.

Purpose: This research was carried out in order to determine the accounting perceptions of the accounting professionals who are registered with the Diyarbakir Chamber of Chartered Accountants and Financial Advisors and are actually working.

Methodology: This study was applied to accounting professionals registered with diyarbakır Chamber of Chartered Accountants and Financial Advisors. The surveys created within the scope of the research were conducted in person and the data was obtained. In the survey of 297 accounting professionals, 40 questionnaires were dismissed as a result of incomplete or inadequate filling and 257 surveys were included in the research. The research was primarily conducted to determine demographic analysis and the perceptions of accounting professionals regarding the accounting profession (if accounting was a color/animal/nutrient type/season/game/flower/ item, "...." Because "....") content analyses have been made. As a result of the analysis of the data, the following assessments were reached.

Findings: It was determined that 24.9% of the participants were between the ages of 21-30, 39.3% were in the 31-40 age range, 27.2% were in the 41-50 age range and 8.6% were in the 51 and older age range. 27% of the participants were female and 78% were male. While 65.4% of the accounting professionals who participated in the study were undergraduates, 19.1% had postgraduate education. More than half of the participants graduated from the business school. In addition, more than half of the participants had a professional service period of 11 years or more.

The accounting professional members participating in the study was found to be the color that reflects the feelings and thoughts of the color metaphor. It has also been found that the most negative thoughts are the color that the most positive thoughts are shared while the color is black shared. In the framework of the color metaphor, accounting profession members have been stated that the accounting has been mixed, difficult, difficulties with the task of bridging among the institutions related to the density and taxpayers related to taxpayers. In the positive sense, the accounting is delighted, the knowledge of knowledge is in the forefront and as an occupation that practical consideration is dominated.

It was determined that the animal that the participants most reflected their feelings and thoughts about animal metaphor was Lion/Tiger/Cheetah. In addition, it was determined that the animal with the most negative emotions and thoughts was ant, the animal with the most positive emotions and thoughts was Lion/Tiger/Cheetah and Fox. Within the framework of animal metaphor, accounting professionals see accounting as a profession that does not accept mistakes, is highly stressed, confined to offices, and requires patience and endurance. In addition, it has been determined that accounting is a job that requires intelligence, and that they perceive it as a profession that has many areas and needs to work continuously. Vegetables were identified as the nutrient in which the most feelings and thoughts related to the nutrient metaphor were shared. In addition, vegetables are the nutrient with the most negative emotions and thoughts, while meat/fish nutrients are shared with the most positive feelings and thoughts

The seasons in which participants most reflect the feelings and thoughts about the metaphor of the metaphor are stated as spring. In addition, the most negative emotions and thoughts have been identified as the spring of the most positive feelings and thoughts in the spring. Accounting Professional Members are seen to perceive the accounting as a laborious, complex, frustrating profession. In the positive sense, he expressed as well as loved, as an open profession to innovations. The game is stated as chess that participants reflect the feelings and thoughts about the game metaphor. In addition, the most positive and negative feelings and thoughts are determined as the game type chess. Accounting Professional Members are stated as an occupation that requires attention to accounting and accepting errors, detailed, taxpayers. In the positive sense, the accounting is dynamic, guided as activities that are required to be made in time.

It is stated as a flower rose in which participants reflect the feelings and thoughts about the flower metaphor. In addition, the most positive feelings and thoughts are stated in the flower chamomile, the most negative feelings and thoughts are stated as a flower rose. Accounting professional members have stated negative feelings and thoughts due to the fact that the work conditions are difficult for working conditions, due to the fact that the taxpayers are intervened than the need for overwork, due to the very intensity of the work in certain periods of work. They also have a common view on the demanding of the accounting occupation and the pleasurable parties. The items in which the participants reflected the feelings and thoughts about the metaphor of the item are as a computer. In addition, the most positive emotion and thoughts are specified in the computer, the most negative feelings and thoughts are identified as the item marked. In general terms, in the framework of the

adverse value in the framework of the metaphor, there is a professional branch that does not see the required value of accounting, and the difficulty of very much communication with third parties such as the taxpayer, relevant institutions and organizations has been discussed as a result of a vocation and taxpayer by the tax payoff. In the positive sense, the importance of enterprises and taxpayers have reported the importance of technology in the importance of the accounting occupation.

Conclusion: Considering all the metaphors as a result of the research, it is seen that the color, animal, nutrient type, seasonal is difficult to account for accounting in the metaphor, articles and game metaphors. In the positive sense, it is seen that the operations and taxpayers cannot be perceived as an occupation of vital importance. These results support similar studies in the literature. The negative aspects of the relationships with taxpayers on the basis of the negative thoughts of the accounting professional members of the research are considered to be high in terms of the occupation and the rate of change of the change for profession. In addition, it is a common view of the necessary importance and value of accounting professional members.

Studies should be carried out to increase the importance and value of the business of the accounting occupation on the change of negative emotion and thoughts on the accounting occupation. Laws and regulations should be made to treat accountants with more precise treatment in bilateral relations. Finally, it is thought that negative thoughts in which the employment of a general distress is not taken in a material and spiritual sense of the necessary regulations to be attracted to satisfactory levels. However, vocational training and professional ethics are cooperated with universities in cooperation with the universities in increasing the importance of the courses in the relevant sections, various projects, courses will be arranged and the students who will do the accounting occupation will be prevented in this negative perceptions.

According to research findings, accounting profession members see the accounting profession as a professional branch which is quite difficult, boring, bugs that have no accepted and complex structure. In addition, with accounting occupational members, the state has been determined to have negative views on the density of the relations between the taxpayer. However, in order to make accounting profession members, patience, durability, intelligence and all interest groups in order to make accounting occupation stated that there was a vital profession.

This study only includes teachers or teaching teachers or teaching staff, which includes accounting courses in the future studies because they cover the accounting professional members. They can also produce and practice different metaphors from these groups.

THE EVALUATION OF THE DATA-DRIVEN MANAGEMENT APPLICATIONS AT SCHOOL OKULDA VERİYE DAYALI YÖNETİM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Necati CEMALOĞLU

Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı

necem@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7753-2222

Ayhan DUYKULUOĞLU

Kastamonu Fen Lisesi

ayhan.duykuluoglu@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6986-6799

ÖZ

Geliş Tarihi:

20.04.2022

Kabul Tarihi:

10.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Keywords

1. Learning analytics
2. Metadata
3. Data management
4. Data driven management
5. Big data

Anahtar Kelimeler

1. Öğrenme analitiği
2. Üst veri
3. Veri yönetimi
4. Veriye dayalı yönetim
5. Büyük veri

Araştırmanın amacı okulda veriye dayalı yönetim uygulamalarının değerlendirilmesidir. Araştırma nitel betimsel tarama modelindedir. Çalışma grubu Kastamonu ilinde görev yapan 46 okul yöneticisinden oluşmuştur. Veri yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. 39 yönetici ile okullarında yüz yüze ve altı yönetici ile Zoom programı üzerinden toplantı gerçekleştirilmiş, bir yönetici ise görüşlerini mail yoluyla iletmıştır. Analizde özetleyici içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma verinin yalnızca yönetsel karar süreçlerinin değil diğer tüm yönetsel süreçlerin de önemli bir bileşeni olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Araştırmada veri hedef belirleme, karar, planlama, örgütlenme, eşgüdüm ve kontrol süreçleri ile ilişkilendirilmiştir. Veri kaynakları makro, mezo ve mikro düzey öğrenme analitiği, veri depolama ve yedekleme, gerçek zamanlı veri akışı, erişilebilirlik, hız, davranış yönetimi, kestirim, dijital dönüşüm, eş zamanlı kontrol ve geri bildirim kontrolü, kanıta dayalı ve bireyselleştirilmiş öğrenme ve sanal öğrenme süreçlerinin geliştirilmesi işlevlerine sahiptir. Karşılaşılan sorunlar senkronizasyon, sahte korelasyon, veriye erişim, dokümantasyon, büyük veri, veri gizliliği, güvenilirlik, veri okuryazarlığı, veriden değer yaratma, yığın veri, veri yönetimi, veri kültürü, üst veri ve ağ bağımlılığıdır. Çözüm önerileri kurumsal örgütlenme, durumsal liderlik, ulusal politika, işlevsel arşivleme, ölçek veri marketi, temsili deneyim, veri aktarımında otomasyon, veri ekosistemi, veriye dayalı karar destek mekanizmaları ve yetkilendirmedir.

ABSTRACT

Purpose of study is to evaluate data-driven management applications at school. Study is in a qualitative descriptive survey model. Study group consists of 46 school administrators in Kastamonu province. Data was collected through semi-structured interview form. With 39 of administrators, interviews were carried out through face to face meetings, six of them through Zoom program and one of them sent views through e-mail. Summarizing as content analysis was applied for analysis. Study is important as it puts forth data can be an important component of all other management processes in addition to decision. In the study, data was associated with goal-setting, decision, planning, organizing, coordination, control. Data sources function as macro, mezzo and micro level learning analytics, data storage, back up, real time data-flow, accessibility, velocity, behavior management, prediction, digital transformation, concurrent and feedback control, evidence-based and individualized learning and developing virtual learning. Problems encountered are synchronization, spurious correlation, data access, documentation, big data, privacy, reliability, data literacy, value extraction, batch data, data management, data culture, metadata and dependency on web. Suggestions for solutions are institutional organization, situational leadership, national policy, functional archiving, scale data mart, representative experience, automation in data transfer, data ecosystem, data-based decision support systems, authorization.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.1106692>

Atıf/Cite as: Cemaloğlu, N., ve Duykuluoğlu, A. (2022). The evaluation of the data-driven management applications in education. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 691-708.

Introduction

To clarify what role data-driven applications can play for effectiveness of school administration processes is the driving force of this study. In Turkey, there have been many researches about school effectiveness. For instance, in a research carried out by Memduhoğlu and Karataş (2017, p. 227) teachers regarded the effectiveness level of their schools and school administrators as *average*. Similarly, in the research carried out by Toprak (2011, p. iii) primary school teachers asserted that the effectiveness level of their schools is average level. The same results were reached by Duranay (2005, p. 38) in which the secondary schools' efficacy level was found to be *average*. The international test scores can also be regarded as there are problems about school effectiveness in Turkey (Uğurlu & Demir, 2016, p. 68). There can be many components of school efficacy but effective leadership and effectiveness in administrative processes can be among the most important elements. Ertürk and Memişoğlu (2018, p. 55) found out that management skills of school administrators is an important part of school efficacy. Similarly, Gökçe and Kahraman (2010, p. 173) found out that school leadership is an important determinant for school efficacy. Moreover, Çubukçu and Girmen (2006, s. 121) concluded that the school administrator is the most important component of an effective school. These studies prove that efficiency of school administrators is one of the most important determinants of school effectiveness.

Problems encountered in school management processes constitute the most important threat for school effectiveness. So, it can be put forward that solution of the administrative problems at school through effective instruments can add to the efficacy of the schools. Solving problems can be regarded as a decision process (Arslanargun & Bozkurt, 2012, p. 362). Because decision processes are the base of all management processes including problem solving. School administrators face problems during their administrative roles and they cannot carry out their duties efficiently. As in other institutions, decision and problem solving processes are the most basic functions of school administration. Thus, effective management is directly related to effective decisions. Decisions taken at an organization are expected to be desirable for organization and employees. The achievement of administrators is determined by the outcome of the decisions they take. Thus, efficiency of an administrator in decision processes is a must beyond a desirable situation (Çelikten, 2001, p. 2).

Despite its importance, it can be alleged that school administrators do not have the desired capability for healthy decisions. Tabak, Şahin & Tabak (2020, p. 721) found out that administrators strictly adhere to the laws and regulations. Sezer (2016, p.132) reached the same results. Dynamic structure of schools requires dynamic solutions taking the situational elements into account. Thus, strictly adhering to the laws and regulations may hinder administrators from taking efficient decisions. Healthy decision making require setting up criteria but school administrators lack establishing consistent criteria decisions (Yaylacı & Beldağ, 2015, p. 173). Some factors can play an important role in effective decision making processes. For instance, Çelikten (2001, p. 9) asserts the efficient decisions of school administrators depend on having the necessary information for decision components and distinguishing facts from personal judgments. In this sense, it can be alleged that data can be the bases for effective decisions at school. Despite its importance, data driven decision making applications are not the at desired level in Turkey. The results of the research carried out by Tabak et al (2020, p. 721) confirm this thesis and they put forward that data driven decision making applications are limited at schools. Decisions are the base of all other managerial processes (Robbins & Coulter, 2012, p. 182) therefore it can be put forward that data driven decision making can also have a positive impact on all administrative processes at school.

Review of Literature

The concepts of *data* and *information* are generally used interchangeably but in fact they are different terms. *Data* consists of numbers and symbols whose correlations have not been set, whereas *information* is obtained from data sets the relationship of which are established in a given context (Liew, 2007, pp. 2-3). *Data* are facts which have not been processed and it cannot lead the activities. To be able to turn *data* into functional *information*, it has to be processed in a meaningful context (Melkas & Harmaakorpi, 2008, p. 108). To be able to make use of

data in the administrative processes at school, it has to be transformed into functional information. In this sense, the concept of data management treads the stage.

Data Management

Data management refers to the policies, plans and applications aimed at extracting value from data. Data management can be defined as the coordination and control of information production services dealing with identifying reliable information about a specific context and problem (Gordon, 2007, p. 54). Data management comprises all analysis processes for transforming raw data to information. Data management is important in all organizations as information management systems in an organization cannot be made compatible with each other without data management. Data management also ensures sharing information among information operating systems in an organization. Data management can also hinder communication gap and information loss in organizations (Gordon, 2007, p. 55). So, data management plays an important role for making use of data in the administrative processes in organizations.

Data Driven Management

Data driven management is a management approach which attaches importance to data flow in administrative processes aiming at minimizing ineffective applications by decreasing the unknown. A data driven approach in decision processes conserves organizations from facing surprises in administrative applications and thus contribute to making more effective decisions (Curuksu, 2018, p. 59). Understanding the importance of data and information for organizations lead institutions to store more data by establishing extensive databases (Jank, 2011, p. 1). This in turn resulted in utilizing data in administrative processes. Data driven management can have important functions in an organization and perhaps one of the most significant is the contribution to organizational learning processes. Anderson (2015, p. 214) denotes that data is significant for organizational learning processes. Therefore, data driven management can also add to the organizational learning. Through advances in obtaining, storing and analyzing data, tendency towards data driven management applications began to influence educational institutions too.

Data Driven Management at School

Today the school and its environment are increasingly becoming data rich. There are student information systems in many schools and school regions in which such data as the test scores, course transcripts, attendance, discipline, program participation is stored (Dougherty, 2015, p. 1). The complicated problems of education require a deeper understanding towards them (Knapp, Copland & Swinnerton, 2007, p. 76). Data can play a central role for such an understanding by clarifying conditions and contextual elements bearing problems. Data driven management in education can be defined as the educational management approach which regards data as a guide in administrative decisions and processes. Different types of data can be functional in data management processes and those are demographic data, instructional data, students' academic performance data (Datnow & Park, 2014, pp. 20-21) and perception data (Bernhardt, 1998; as cited in Datnow & Park, 2014, p. 21). These four types of data can contribute to the management processes at schools by guiding the administrative decisions and by enabling the school leaders to develop a deeper understanding for complex problems and dynamic structure towards their institutions. This study can play a significant role shedding light on the functions of data for educational management and on the current applications of data driven management processes at schools. The main goal of this study is to evaluate the data driven management processes at schools. In the framework of this main goal, the answers to the following questions will be searched for;

1. What level is the knowledge of school administrators regarding the concept of data and its extent?
2. What kind of data do the school administrators utilize during the school management processes?
3. How do school administrators make use of data in the management processes?
4. What are the opinions of school administrators regarding the effectiveness of data sources which can be applied in data driven management processes?
5. What are the problems encountered by school administrators for utilizing data in management?
6. What are administrators' suggestions for making data-driven management processes more effective?

Method

This study is a qualitative case study. The sampling consists of 46 school administrators who work in Kastamonu. Maximal variation and cluster sampling techniques were applied.

Data Collection Tool and Process

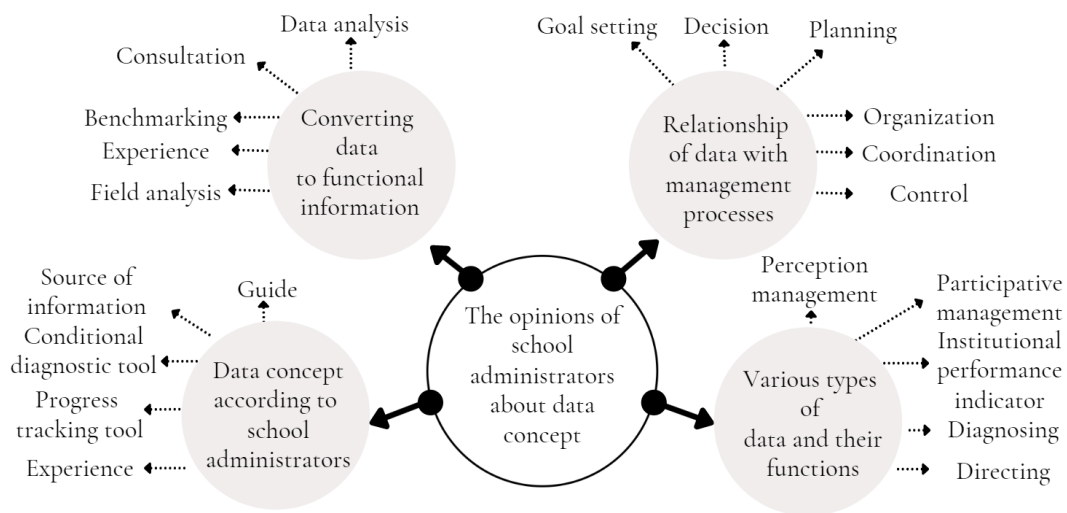
Data was collected by the semi-structured interview form developed by the researcher. For the development of the tool, first the literature was reviewed and a draft form was developed. The draft form was then sent to the experts to be reviewed. Finally, a pilot study was carried out with the draft interview form before the main application. The data was collected in four different ways; with 33 of the participants, face to face meeting was carried out and voice recordings obtained. With six of them, meetings on Zoom program was carried out and voice recordings were again obtained. With six of the participants, face to face meetings were carried out the data was collected in written form and with one of them, the data was gathered through e-mail in written form.

Data Analysis

For data analysis, summarizing as content analysis was applied through NVivo 12.2.0 Plus program. During coding process, for questions 2-6, closed coding technique was utilized. For question 1, open and closed coding were used together. After the meetings respondent validation technique was applied to ensure the correctness of the answers. After the data collection process, a focus group meeting was carried out to compare and contrast the collected data and the data gathered from the focus group meeting. To check the validity and reliability of the coding process, crosscheck technique was applied. The transcriptions were sent to three different experts¹ and they were requested to form codes and categories. When all the codes and categories were collected, they were compared and contrasted with each other and the with the codes and categories formed by the researcher.

Findings

In the research, six main questions were directed to the participants and the answers to these questions established the basis for the six main themes. Moreover, participants were addressed exploratory questions under the main questions and the answers to these questions formed the basis for categories and codes. The first theme determined in the study is *opinions of school administrators about the concept of data*. Categories and codes for the first theme have been presented in Figure 1;



¹ Ali Duran, Şehit Gültekin Tırpan Vocational and Technical Anatolian High School, Amasya; Sinan Özdemir, Özlem Burma Vocational and Technical Anatolian High School, Kastamonu; Fatma Kalkan, Şehit Öğretmen Mehmet Ali Durak Secondary School, Yenimahalle, Ankara

Figure 1. Categories and Codes Under Theme 1

The school administrators regard *data* as *guide*, *source of information*, *conditional diagnostic tool*, *progress tracking tool* and *experience*. M13 stated; *the data can always be a guide for us as it was in the past and at present*. Data was also seen as the source of information as it was stated by M4; *data is the basis of knowledge...* The data was also regarded as a tool to diagnose current conditions at schools. Performance data was also asserted as an instrument to monitor progress at school. School administrator also regarded data as *experience*. To transform data to functional information, data analysis is one of the ways put forward. Opinion sharing among the shareholders at school can also be an effective tool to obtain information. Benchmarking is comparing and contrasting performance data of different organizations (Daft, 2008, p. 54). School administrators asserted that benchmarking might be an effective tool to make raw performance data meaningful; *the data gathered at the school can be made functional by comparing and contrasting with the data gathered in the similar schools* (MY45). Data obtained about the effectiveness of the previous applications can serve as *source of experience*. Field analysis carried out by visiting schools was also put forward as a tool to reach functional information. School administrators associated data concept with goal setting, decision, planning, organization, coordination and control. Various types of data have five different functions. The first of them is perception management. Perception data gathered from shareholders can play an important role in managing the perception about school. Opinion data can be a tool for participative decision making processes. Different types of performance data can serve as an institutional performance indicator. Data can also function as a tool to diagnose problematic areas. Academic performance data of the students can be a mediator for effective guide for directing student towards appropriate areas. The second theme of the study was determined as *the various types of data which school administrators utilize in administrative processes*. Categories and codes determined are presented in Figure 2;

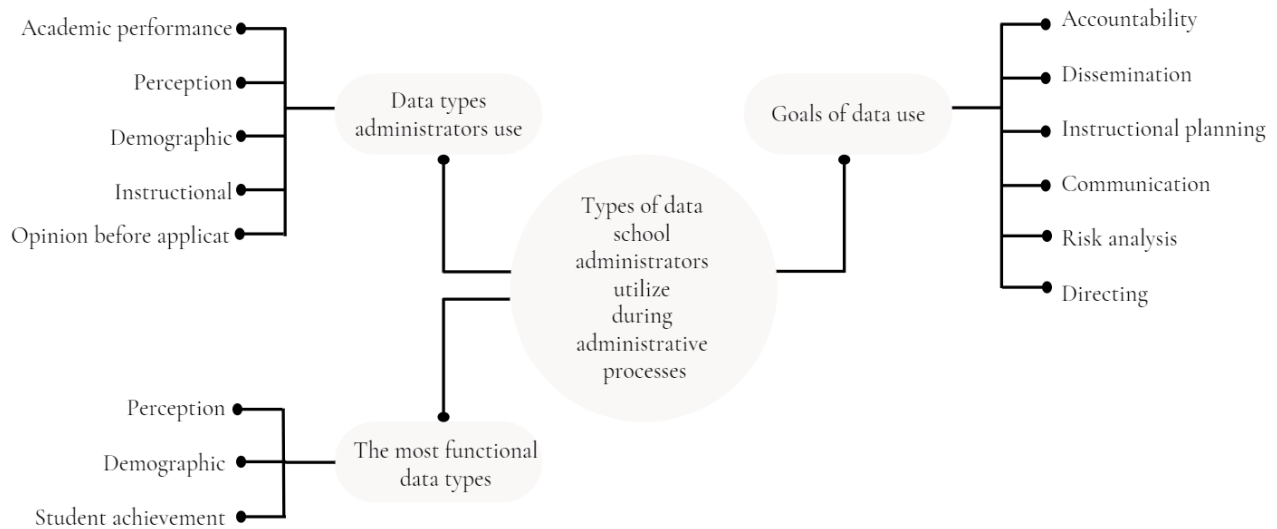


Figure 2. The Categories and Codes Under Theme 2

Data types which administrators make use of at school are *academic performance*, *perception*, *demographic*, *“instructional”* and *opinion before application data*. School administrators regarded perception, demographic and student achievement data as the most functional data types. Data plays an important role for accountability of administrative decisions and applications. Evaluation data about the effective instructional and administrative applications is functional for the dissemination of the best practices. Administrator also use data for instructional planning. Data based communication add to the communication processes at school. Data can also guide school administrators for the risk analyses. Performance data of the students can be a tool for effective directing. The third theme determined in the study is *how data is used in administrative decision processes*. Categories and codes determined under the theme are presented in Figure 3;

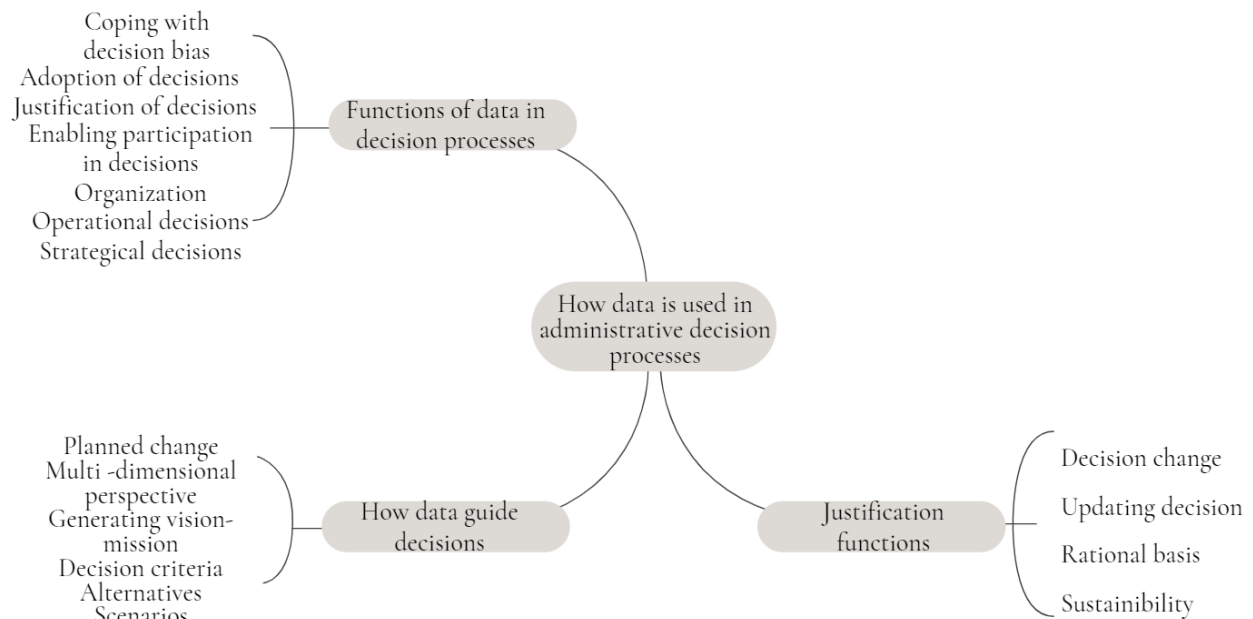


Figure 3. The Categories and Codes Under Theme 3

Data can be a tool for coping with decision bias. M10 stated that he made use of data to convince 12th grade students to attend universities with the entrance exam grades of the first year. The perception and opinion data can help adoption of the decisions by the shareholders. Moreover, the evaluation data for the administrative applications can justify decisions. Opinion data can be the basis for participative decision making. Data about students and teachers can be a tool for establishing effective working teams. Trainings which the teachers and students attended can lead team forming effective teams. Data can be functional both for the operational and strategic decisions. Data can be functional in planned change processes at school as M20 states data can have a *softener* role during management change. Data can also pave the way for a multi-dimensional perspective. As data will enable administrators to form a healthier understanding towards their schools, it can also be the basis of generating vision and mission. Data can accelerate the decision processes by setting the basis for decision criteria. Decision can be defined as the process of choosing among alternatives (Fitzgerald, 2002, p. 8) and data can serve as a tool to diversify the alternatives for administrators. Scenarios are also at the center of the decision processes (Grünig & Kühn, 2005, p. 44) and as M9 mentions data can be a basis for scenarios especially in rural areas housing risks for students. School administrators utilize data for changing and updating decisions. They also apply to data to form a rational basis for their decisions as M4 denotes; *“Data is an evidence to justify our decisions and I believe we should perpetually base our decisions on rational roots...”*. The fourth theme is *the functions of the data sources which school administrators make use of*. Categories and codes determined under this theme are presented in Figure 4;

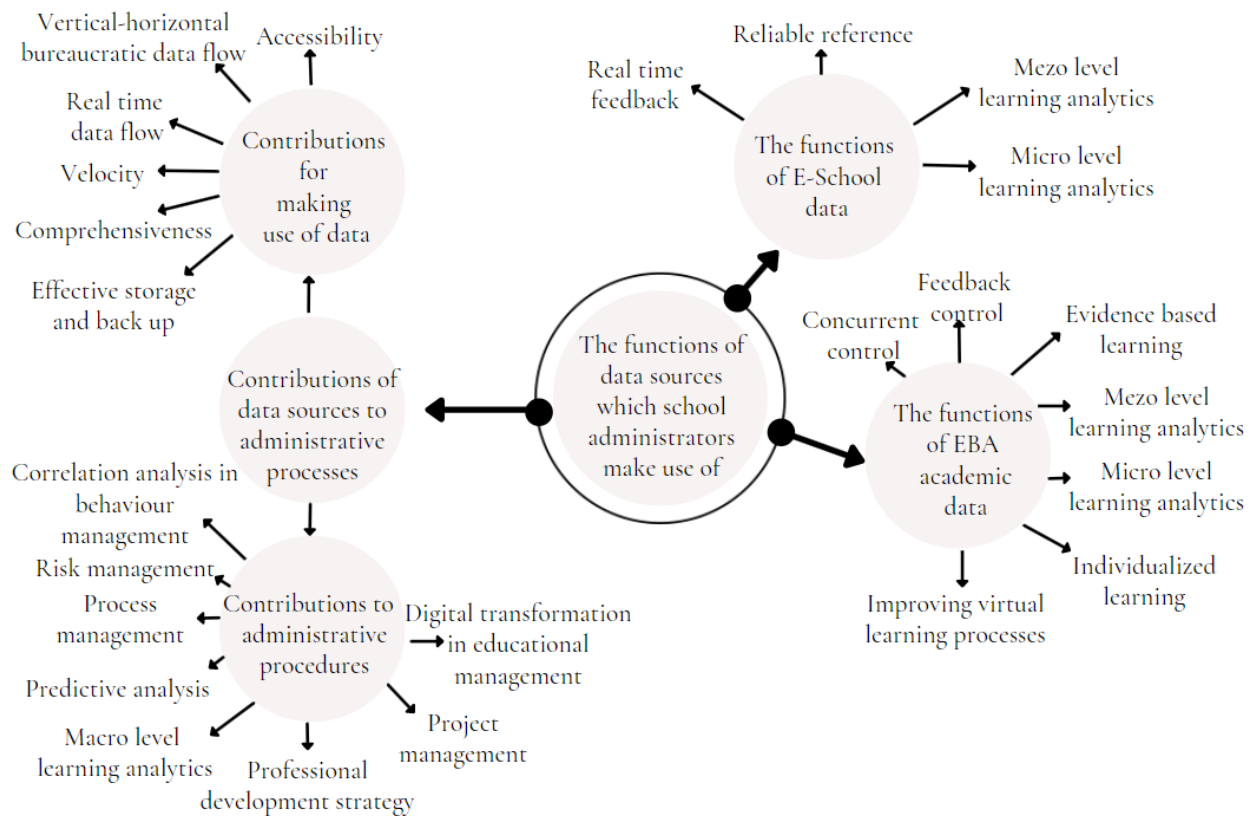


Figure 4. The Categories and Codes Under Theme 4

Data sources used by school administrators are functional in storing and backing up data. M16 attracted the attention to the importance of management information system (MEBBIS) in preventing data loss. School administrators also asserted that the information systems utilized at school enable them with access to extensive data about students. M22 denoted that it is possible to get information about all the students through management information systems. The systems also ensure administrators to reach data faster. Systems also provide real time data flow to management. Management information systems are also functional in data exchange among different levels of educational management. Data sources at school make data accessible for administrators. Demographic data can shed light on the reasons why students develop certain behavior modes. Data gathered from psychological consultation and counselling service about health conditions of the students can play an important role in risk management. Data can also be a tool for process management. Data can add to educational planning processes by providing consistent predictions. M13 asserted that the number of students who will enroll determines such factors as the number of the sessions teacher will attend each week. Data gathered from MEBBIS can contribute to healthy professional development strategies as the system houses trainings teachers obtained before and as it sheds light on their professional development needs. As data sources provide administrators with educational and training backgrounds of the teachers, they might help establish skills based project teams and this in turn will contribute to the project management processes.

M37 denoted the importance of E-School system for providing real time feedback for students' attendance data. M11 asserted the importance of the E-School system for ensuring reliable data. Learning analytics is the process of gathering, analyzing and reporting data about learners and learning environments to be able to improve learning (Siemens, 2013, p. 1382). M20 attracted attention to the function of E-School for learning analytics by saying; *... We can monitor the grades of the students and when we notice a failure we try to understand whether there is a problem or not....* When data about learning processes gathered about the school level this is called mezzo-level learning analytics (Shum, 2012, s. 3). As students can track their own progress on E-School, system can be the basis for

micro-level learning analytics (Shum, 2012, p. 3). MY45 denoted this function; *As e-School demonstrates personal and academic situation of students, it can be functional in both personal and educational-instructional planning.*

EBA academic platform can serve some functions and the first one is concurrent control. Concurrent control refers to the control processes where one intervene performance deficits at times when they are observed (Williams, 2009, p. 597). M41 denoted that especially during the pandemic EBA played an important role in monitoring student performance and in diagnosing performance drawbacks. It was also found out that EBA can also play an important role for feedback control which aims at correcting performance flaws after they are observed (Williams, 2009, p. 597). M32 drew attention to the significance of EBA academic platform for feedback control with the following words; *...These were also reflected on EBA reports. How many students attended the sessions? How many activities were fulfilled?* It was also revealed that data gathered from EBA can help processes of evidence based learning as the data for achievement can be regarded as an evidence for learning. As in the case of E-School, EBA academic can also be a functional tool for both mezzo and micro-level learning analytics. Arnold and Pistilli (2012, p. 267) put forward that data about students can contribute to individualizing learning. M17 denoted that; *“...EBA shows how motivated our students and teachers are. It also clarifies what level of achievement we expect from some of the students in the following year and what precautions we should take for some students...”*. Thus, EBA academic can help individualizing learning processes by letting administrators focusing on the individual learning needs. M4 stated; *“...We make use of EBA data to improve distance learning...”*. As the fifth theme *the problems school administrators face during utilizing data* was formed. Categories and codes nested under it are presented in Figure 5;

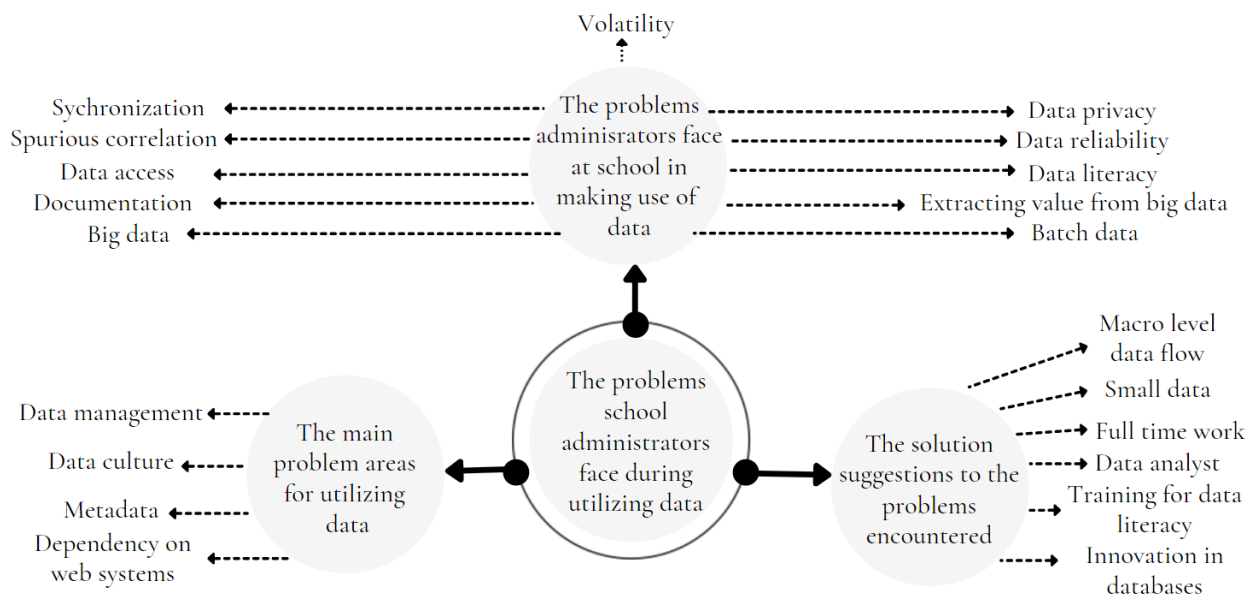


Figure 5. The Categories and Codes Determined Under Theme 5

Big data was put forward as an important problem for making use of data. M43 denoted this problem by denoting the statistics about the number of students fir each classroom recorded on province level. Another problem is documentation. MY 1 stated that there can be some data storage problems in databases. M5 denoted the problem of data access; *We can have access problems to data and we need more detailed data about students.* Spurious correlation occurs when the results of the data analysis cannot be interpreted correctly and this might result in false inferences (Fan, Han & Liu, 2014, s. 298). M38 stated that either due to the difficulty of getting reliable data or of interpreting the results, it is possible to make false correlations among situations. Synchronization problem has been taken as the problem of real time data sharing among different institutions. M23 voiced about the problem of data sharing between Ministries of Health and National Education especially during the

pandemic. Volatility refers to the situation that data loses its validity very easily (Srinivasu, Koushik & Santhosh, 2017, p. 253). M12 denoted this problem with the following words; *We get data from MEBBIS and e-School, but as the school is a live environment, things are changing monthly, weekly and even daily...* Data privacy and reliability were asserted as important problems by school administrators. Furthermore, data literacy is regarded as a significant problem and MY1 asserted that the school administrators' knowledge about data concept is not sufficient. Another problem encountered during using data is *batch data*. Batch data is the data stored in databases by collecting and storing as a whole in different times (Asunção, Calheiros, Bianchi, Netto & Buyya, 2014, p. 6). M32 denotes this problem by saying; *We have data but it may not encompass our research. We have data we still have to collect data to meet our need or solve the current problems at hand.*

One of the problem areas asserted is data management. M5 emphasized the problem of data collecting and analyzing problems for making use of data. Absence of data culture was put forward as another main problem area as M4 remarked: *...but unfortunately, we do not have a data collecting culture at schools.* Metadata was alleged as another problem area. Metadata can be defined as *data describing other data* (Caplan, 2003, p. 1). Metadata eases reaching data related data among big data sets. M10 remarked that databases used do not provide administrators with getting access to data about students from different perspectives such as their hobbies, inclinations, social activities etc. The last main problem area mentioned is the dependency on web. M5 emphasized the problem; *We get the data from the systems and in case there is a problem in the system resulting from the server, we have problems obtaining data. We experience problems as we are dependent on the systems.*

The last category determined under the theme is *the solution suggestions to the problems encountered*. The first code nested under this category is macro-level data flow. MY15 attracted the attention to the data sharing among schools from different educational levels for solving the problems of data use. Another solution was alleged to be using small data. School administrators (M43, M25) think that when assessing schools, local data instead of big data should be referred. M30 puts forward that teachers are the best sources of data and a full time work for teachers can be functional in solving problems of data use. M43 alleges that data analysis is a professional process and thus data analysts should be responsible for analyzing data. MY3 stated that training both teachers and students about data literacy can be functional for coping with the difficulties. M22 offered E-School system to provide e-portfolio for students to deal with the problems. This can be regarded as innovation in databases used at school. The last theme determined in this study is *suggestions to make data driven management applications at school more effective*. Categories and codes nested under the theme are presented in Figure 6;

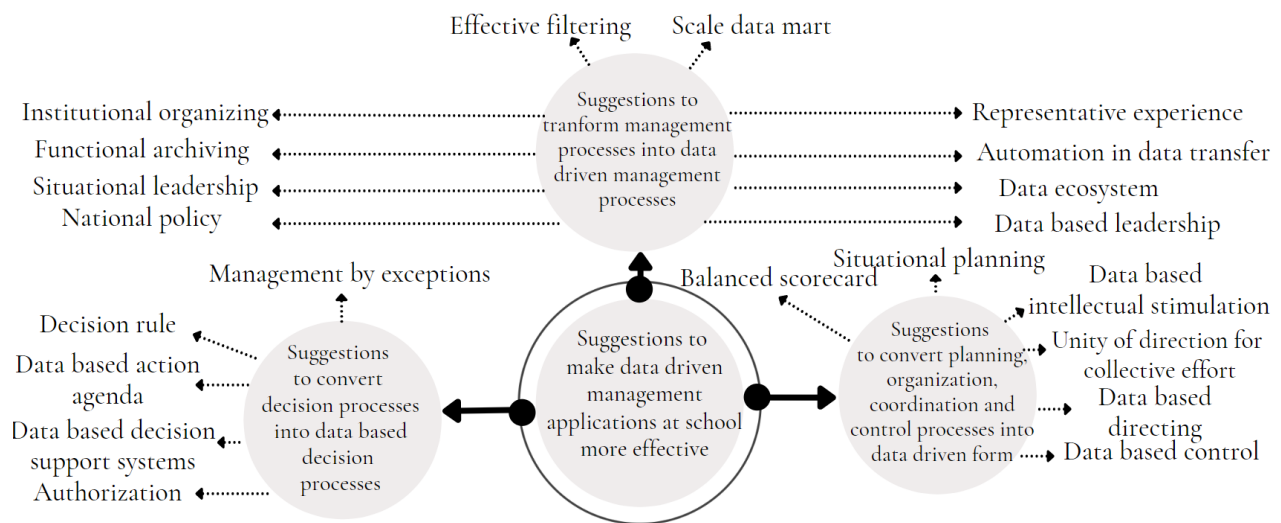


Figure 6. Categories and Codes Nested Under Theme 6

Suggestions asserted by the school administrators have been studied under three main categories. The first category is the *suggestions to transform management processes into data driven management processes*. Under this category, the first code is *national policy*. MY3 emphasized the significance of *national level policy* to standardize data driven management applications. M30 denoted the importance of situational leadership: *I think some rules should be made flexible depending on data....* M43 stated that never changing data about his school is requested from the upper level management authorities from time to time and he thinks this results in an undesirable workload for him. Functional archiving can be the solution. MY7 offered charging a teacher for being responsible for data flow from classroom level to management. MY21 denoted that he wanted to group students in e-School system according to some of their characteristics but the system did not allow to do so. Effective filtering installed in databases can solve this problem. M12 denoted that there are many scales used to collect data in different schools and school regions and he offered to set up a scale data mart in EBA system from which similar schools can make use of. M34 stated that evaluative data about the activities can serve as a reference for future activities and administrative applications. Therefore, this can be regarded as representative experience for school administrators. M26 offered automatic transfer of the students' data between different levels of schools to convert management processes into data driven management form. Another solution alleged is *data ecosystem*. M11 stated that achievement measurement tests, evaluation surveys and participative meetings should be carried out. M23 voiced the significance of data based leadership by focusing unifying power of data driven management approach: *"Data is important for gathering the views of different shareholders and increasing the respect for the school administrator"*.

The second category under the theme is *suggestions to convert decision processes into data based decision processes*. The first code is management by exceptions. School administrators think they should be allowed to take initiatives and upper level management should interfere only when there is a problem beyond their capacity. M28 offered grouping students according to their profiles to make administrative decisions more effective. They asserted that grouping students according to their profiles can be the basis for decision rules during the distribution of social aids. Administrator also suggested basing actions on a data based approach in order to transform decision processes into a data driven form. M32 offered setting up public relations units at crowded schools to allow data sharing between school and its environment. M36 suggested establishing a module for psychological consultation and guidance department where teachers could write open ended ideas about students. These could be regarded as data-based decision support systems. M5 and M42 suggested authorizing school administrators to get access to private data about students to turn decision processes into a data based form.

The last category under the theme is *suggestions to planning, organization, coordination and control processes into data driven form*. It was found out that *balanced scorecard* could be a tool. A balanced scorecard is a reference for the fulfilled performance of organizations (Gough, Harper, Hill & Selden, 2009, pp. 30-31). M11 stated that data about performance should be gathered on a regular basis and they should be compared with each other. Situational planning was put forward as another instrument. M30 stated: *The time the lessons start is determined in a scheme or by the governor. But if I work in a school which is located in a rural area...I worked at... before and I used to start the lessons at 09:00... because the students came from rural areas 30-35 kilometers away....* M19 thinks that data about skills and capabilities could be used to stimulate the students towards the suitable areas and activities for them. MY3 offered a booklet which would be prepared by the ministry to form unity in data driven management applications at schools. It was found that student academic performance data could be used for directing students to areas of study appropriate for them. It was also revealed that data based control processes can serve as a springboard to convert management processes into a data driven form.

Discussion

School administrators have some kind of understanding for the data concept and the concepts which they associate data with complies with literature. For instance, Schumaker (2011, p. 43) defines data as the main constituent of information, knowledge and wisdom. The fact that administrators defined data as *source of information* can be the sign of an understanding towards data concept. School administrators alleged different

premises about converting data to functional information such as data analysis, benchmarking, consultation, experience and field analysis although data analysis is regarded to be the most significant tool (Abecassis, Flores & Montakhab, 2014, p. 2). Though they have an understanding for the importance of data analysis, the competency of the administrators is prone to questioning. In a research carried out by Dilekçi, Nartgün and Nartgün (2020, p. 236) %80 of participants remarked they needed training for data analysis. Therefore, training school administrators for data analysis might be crucial for data-driven management applications.

When literature is reviewed, it is observed that data driven management studies focus on data based decision making processes (Blake, Gregory, James & Hasan, 2016; Keuning, Geel, Visscher & Fox, 2016; Kowalski, 2009; Orland, 2015; Reeves & Burt, 2006; Schildkamp, Poortman, Luyten & Ebbeler, 2016; Spillane, 2012). This study is important as it proves the functions of data in other management processes as planning, organization, coordination and control. In addition to these processes, data was also associated with goal setting and it can be put forward that current performance data of schools can guide goal setting procedures. Actually, it is not surprising that data can play an important function in all phases of management as well as decision as decisions are the base of all other managerial processes (Robbins & Coulter, 2012, p. 182).

About the data types which are used at school, administrators alleged instructional data. Administrators confine instructional data only to the instructional performance data of teachers. Administrators make use of only the data which they gather from classroom observations. However, their competence and knowledge about the curriculums, latest teaching and learning tools and the latest trends in instructional performance can also be the components and sources of instructional data used during data driven management processes. The most functional data were found out to be perception data, demographic data and student achievement data. Findings are supported by literature. In the study carried out by Sun, Johnson and Przybylski (2016, p. 96), these three kinds of data were founded out to be among the six most functional data types at school. Dilekçi et al. (2020, p. 238) revealed that perception, demographic and student achievement data are the most common data types used by school administrators. Although all kinds of data can be functional in school management processes, some variables as the type of school and the environment which it serves can be determining factors about which types of data will be more influential. Data is applied for many functions at schools and directing is one of those. In the research carried out by Eğmir and Çelik (2021, p. 952), directing was revealed to be one of the most prevalent problem areas in education. A data driven approach can play an important role in solving directing problems at schools in Turkey.

Data driven approach in administrative decision processes at school can fulfill certain functions as coping with decision bias, participation in decision processes and adoption of the decisions taken by administrators. Data can also be in the center of planned change processes. Pelletiere (2006; as cited in Douglas, Muturi, Douglas & Ochieng, 2017, p. 680) alleges that %70 of change initiatives at school result in failure. Data can add to change processes by establishing a more systematic and planned basis for change. Evaluative data about administrative applications can be the tool for smooth transition in cases of management change.

Data sources applied at school have important functions as effective storage and back up, comprehensiveness, velocity, real time data flow, vertical and horizontal bureaucratic data flow and accessibility. The dynamic structure of school (Chongbang, 2021, p. 106) require real time data flow in school management processes. In this regard, data sources can play an important role in keeping up with the dynamism of schools. As schools are open systems, they have a close relationship with their environment (Himmetoğlu, Ayduğ & Bayrak, 2017, p. 47) and data can be a tool for schools to establish healthy relationships with their environment by allowing to monitor the perception of the institutions in societies and environments they serve and by setting up a better understanding for the expectations of society. Data sources applied at school might also have functions in operational procedures. One of the main objectives of schools is to develop desired behaviors for students (Metzler, Biglan, Rusby & Sprague, 2001, p. 448). So, data can assist administrators develop desired student behaviors by enabling them to obtain an understanding towards the reasons of undesired behaviors. Başar (2001,

p. 130) denotes that having data about students is significant in terms of setting up an understanding for student behaviors. In this sense, it can be alleged that data is important for behavior management. Data sources are also functional in macro-level learning analytics as they allow comparisons of performance on national level. E-School is important for both mezzo and micro-level learning analytics as it provides data for comparison among classes and also performance data for individual assessment for academic achievement levels. EBA academic is also an important data source for concurrent and feedback controls, mezzo and micro-level learning analytics, evidence based and individualized learning and improving virtual learning processes.

As it was also put forth by this research, big data is one of the most prevalent problems of utilizing data in school management processes. Cielén, Meysman & Ali (2016, p. 1) define big data as the type of data which is difficult to analyze through classical data management systems. When the competency of administrators for analyzing data is taken into consideration, it can be alleged that big data sharpens the analyzing problem. Local data can be the solution for problems arising out of big data. Moreover, it difficult to extract meaning out of big data sets which poses another serious problem. Analysis capacity of administrators might also lead to spurious correlations for variables of school management processes. Volatility of data gathered at school is also an important problem as data at school loses validity very fast. Data privacy also hinders administrators from reaching functional data in school management processes. Main problem areas are data management, data culture, metadata and dependency on web.

To convert management processes into a data-driven form, national policy, situational leadership, scale data marts, data ecosystem and data-based leadership can play a central role. Cemaloğlu (2007, p. 75) asserts that situational leadership takes contextual components into account during management. Thus, decentralization in education can help placing data in the center of school management processes. Performance data plays an important role in school management processes. Therefore, creating a balanced scorecard for schools can contribute to data-driven management processes. Taking precautions for unity of collective effort on national level can also be functional for data-driven transformation.

Conclusion and Recommendations

School administrators have an understanding for *data* concept and its significance in school management processes. However, their competency is limited in such areas as data analysis and converting data to functional information. Data can play a central role in all phases of school management as well as decision processes. Data sources have important functions in data-driven management applications. School administrators face different problems during data-driven management processes and in the light of their experiences, they have some solution offers. There are certain precursors for data-driven management at schools. Though the most important responsibility is in the hands of school administrators, for a whole transformation to data driven management or converting the current applications into more effective processes, some suggestions can be made. First, on the national level, policy put forth by 2023 vision document (MEB, 2018, p. 38) should be converted into concrete action plans. For instance, school administrators ought to be provided with training on data analysis and tools to convert data to functional information. Legal basis for decentralization in educational management should be set up to allow school administrators utilize small local data in administrative processes. Precautions ought to be taken to increase the data literacy levels of administrators. Balanced scorecards ought to be prepared for each school for every year. A digital transformation office should be established in the Ministry of National Education and a system allowing data flow among different levels of educational institutions should be set up. A big data database should be set up (Cemaloğlu, 2019, p. 323) and it should be referenced by the authorities in the central management organization. Researches about macro, mezzo and micro-level learning analytics should be carried out by authorities. Innovation and improvement activities ought to be carried out for management information systems. Scale data marts should be established in regional level and these should be designed in open access mode. Accountability based on performance data should be encouraged. Schools ought to be encouraged and assisted in developing data-based decision support systems.

School administrators will play the most important part in this process so they should take it as a personal responsibility to improve themselves in terms of data analysis. They ought to develop in terms of digital literacy as digital platforms play an important role for data-driven management applications. Data should be placed in the center of all change processes at schools and it must be utilized a soft transition tool during management changes. School administrators must refer to data about needs and competencies of teachers for establishing professional development strategies. Effective metadata must be created for archiving the data gathered. Data based action agendas ought to be created at schools.

References

- Abecassis, D., Flores, N., & Montakhab, S. (2014). *Data-driven innovation in Japan: Supporting economic transformation* (Analysys Mason Report). https://www.analysismason.com/globalassets/x_migrated-media/media/analysismason_ddi_in_japan_english_version.pdf
- Anderson, C. (2015). *Creating a data driven organization: Practical advice from the trenches*. O'Reilly Media.
- Arnold, K. E., & Pistilli, M. D. (2012, April 29). *Course signals at Purdue: Using learning analytics to increase student success*. [Conference presentation]. 2nd International Conference on Learning Analytics and Knowledge, New York, NY: ACM, United States of America <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=822B3991F4538BF787376EF1FF8DECB0?doi=10.1.1.395.794&rep=rep1&type=pdf>
- Arslanargun, E., & Bozkurt, S. (2012). Okul müdürlerinin okul yönetiminde karşılaştığı sorunlar. *Gaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 349-368. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223336>
- Asunção, M. D., Calheiros, R. N., Bianchi, S., Netto, M. A. S., & Buyya, R. (2014). Big data computing and clouds: Trends and future directions. *Journal of Parallel and Distributed Computing*, 79(80), 3-15. <https://arxiv.org/pdf/1312.4722.pdf>
- Başar, H. (2001). *Sınıf yönetimi*. Pegem Akademi.
- Blake, J. J., Gregory, A., James, M., & Hasan, G. W. (2016). Early warning signs: Identifying opportunities to disrupt racial inequities in school discipline through data-based decision making. *School Psychology Forum*, 10(3), 289-306. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1148995>
- Caplan, P. (2003). *Metadata: Fundamentals for librarians*. American Library Association. <https://epdf.pub/metadata-fundamentals-for-all-librarians.html>
- Cemaloğlu, N. (2019). *Yönetimin pin kodu*. Pegem Akademi.
- Cemaloğlu, N. (2007). Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 73-114. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/256353>
- Chongbang, K. B. (2021). System dynamics of school classroom dynamism: A complexity understanding. *Scholars' Journal*, 4(December 2021), 106-117. <https://www.nepjol.info/index.php/scholars/article/view/42472/32270>
- Cielen, D., Meysman, A. D. B., & Ali, M. (2016). *Introducing data science: Big data, machine learning, and more, using python tools*. Manning. <http://bedford-computing.co.uk/learning/wp-content/uploads/2016/09/introducing-data-science-machine-learning-python.pdf>
- Curuksu, J. D. (2018). *Data driven: An introduction to management consulting in the 21st century*. Springer International. <https://www.springer.com/gp/book/9783319702285>
- Çelikten, M. (2001). Etkili okullarda karar süreci. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(11), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23744/252917>
- Çubukçu, Z., & Girmen, P. (2006). Ortaöğretim kurumlarının etkili okul özelliklerine sahip olma düzeyleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2006), 121-136. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/843732>
- Daft, R. L. (2008). *Management* (8th ed.). Thomson South-Western. <http://www.gbv.de/dms/zbw/538936827.pdf>
- Datnow, A., & Park, V. (2014). *Data-driven leadership*. John Wiley & Sons. http://www.thecircleofdata.com/uploads/7/8/8/2/78829528/five_good_ways_to_talk_about_data_-_dd_mod_5.pdf
- Dilekçi, Ü., Nartgün, S. S., & Nartgün, Z. (2020, 16-19 Eylül). *Okullarda veriye dayalı yönetim*. Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi (IPCEDU-2020) de sunulmuş bildiri. Online kongre.

- Dougherty, C. (2015). How school district leaders can support the use of data to improve teaching and learning. ACT. <http://www.act.org/content/dam/act/unsecured/documents/Use-of-Data.pdf>
- Douglas, J. A., Muturi, D., Douglas, A., & Ochieng, J. (2017). The role of organisational climate in readiness for change to lean six sigma. *The TQM Journal*, 29(5), 666-676. https://researchonline.ljmu.ac.uk/id/eprint/6395/1/PDF_Proof.pdf
- Duranay, P. Y. (2005). *Ortaöğretim kurumlarının etkili okul özelliklerini karşılama düzeyleri*. [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Eğmir, E., & Çelik, H. (2021). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin sorunlarına olan yaklaşımı ve kültürel bazda küresel problemlere yakınlık düzeyleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 940-979. <https://dergipark.org.tr/en/pub/opus/issue/60099/773110>
- Ertürk, R., & Memişoğlu, S. P. (2018). Öğretmenlerin etkili okula yönelik görüşleri. *International Journal of Social Science*, 68(Summer, 2018), 55-76. <https://jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=7665>
- Fan, J., Han, F., & Liu, H. (2014). Challenges of big data analysis. *National Science Review*, 1(2), 293-314. <https://academic.oup.com/nsr/article/1/2/293/1397586>
- Fitzgerald, S. P. (2002). *Decision making*. Capstone. <https://epdf.pub/decision-making.html>
- Gordon, K. (2007). *Principles of data management: Facilitating information sharing*. The British Computer Society Publishing and Information Products. <https://es.b-ok.com/book/2715462/8e3a49>
- Gough, J., Harper, K. A., Hill, S. D., & Selden, H. M. (2009). *Encyclopedia of management* (6th ed.). Gale, Cengage Learning. <https://epdf.pub/encyclopedia-of-management.html>
- Gökçe, F., & Kahraman, P. B. (2010). Etkili okulun bileşenleri: Bursa ili örneği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 173-206. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/153403>
- Grünig, R., & Kühn, R. (2005). *Successful decision-making: A systematic approach to complex problems*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-3-642-32307-2%2F2%2F1.pdf>
- Himmetoğlu, B., Ayduğ, D., & Bayrak, C. (2017). Eğitim örgütlerinde hesap verebilirliğe ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(1), 39-68. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/272055>
- Jank, W. (2011). *Business analytics for managers*. Springer Science+Business Media, LLC. <https://epdf.tips/queue/business-analytics-for-managers-use-r80168.html>
- Keuning, T., Van Geel, M., & Visscher, A. (2017). Why a data-based decision-making intervention works in some schools and not in others. *Learning Disabilities Research & Practice*, 32(1), 32-45. <https://sci-hub.se/10.1111/ldrp.12124>
- Knapp, M. S., Copland, M. A., & Swinnerton, J. A. (2007). Understanding the promise and dynamics of data-informed leadership. *Yearbook of the National Society for the Study of Education*, 106(1), 74-104. https://www.academia.edu/16415145/chapter_4_Understanding_the_Promise_and_Dynamics_of_Data_Informed_Leadership?auto=download
- Kowalski, T. J. (2009). Evidence and decision making in professions. In T. J. Kowalski & T. J. Lasley II (Eds.), *Handbook of data-based decision making in education* (pp. 3-19). Routledge. <https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9780203888803&type=googlepdf>
- Liew, A. (2007). Understanding data, information, knowledge, intelligence, wisdom and their interrelationships. *Journal of Knowledge Management Practice*, (7)2, 1-10. https://www.researchgate.net/publication/224937037_Understanding_Data_Information_Knowledge_And_Their_Inter-Relationships
- Melkas, H., & Harmaakorpi, V. (2008). Data, information and knowledge in regional innovation networks: Quality considerations and brokerage functions. *European Journal of Innovation Management*, 11(1), 103-124. <https://sci-hub.se/10.1108/14601060810845240>
- Memduhoğlu, H. B., & Karataş, E. (2017). Öğretmenlere göre çalıştıkları okullar ne kadar etkili? *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 227-244. <https://acikerisim.siirt.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12604/2476/51.%20Etkili%20Okul.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Metzler, C. W., Biglan, A., Rusby, J. C., & Sprague, J. R. (2001). Evaluation of a comprehensive behavior management program to improve school-wide positive behavior support. *Education and Treatment of Children*, 24(4), 448-479. <https://sci-hub.se/10.2307/42900503>
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). 2023 eğitim vizyonu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf
- Orland, M. (2015). Research and policy perspectives on data-based decision making in education. *Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education*, 117(4), 1-10. <https://doi.org/10.1177/016146811511700406>
- Reeves, P. L., & Burt, W. L. (2006). Challenges in data-based decision-making: Voices from principals: The case for the principal as shaper of data-based decision-making. *Educational Horizons*, Fall(2006), 65-71. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ750644.pdf>
- Robbins, S. P., & Coulter, M. (2012). *Management* (11th bed.). Pearson Education. <https://hostnezt.com/cssfiles/businessadmin/Management%20by%20Robins%2011th%20ed.pdf>
- Schildkamp, K., Poortman, C., Luyten, H., & Ebbeler, J. (2016). Factors promoting and hindering data-based decision making in schools. *School Effectiveness and School Improvement: An International Journal of Research, Policy and Practice*, 28(2), 242-258. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09243453.2016.1256901>
- Schumaker, R. P. (2011). From data to wisdom: The progression of computational learning in text mining. *Communications of the IIMA*, 11(1), 39-48. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED571398.pdf>
- Sezer, Ş. (2016). Okul müdürlerinin görev öncelikleri ve karar alma süreçlerini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 121-137. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/267738>
- Shum, S. B. (2012). *Learning analytics, Policy brief*. UNESCO. https://iite.unesco.org/files/policy_briefs/pdf/en/learning_analytics.pdf
- Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergence of a discipline. *American Behavioral Scientist*, 57(10), 1380-1400. <https://sci-hub.se/10.1177/0002764213498851>
- Spillane, J. P. (2012). Data in practice: Conceptualizing the data-based decision-making phenomena. *American Journal of Education*, 118(2), 113-141. <https://sci-hub.se/10.1086/663283>
- Srinivasu, M. A., Koushik, A., & Santhosh, E. B. (2017). Big data: Challenges and solutions. *International Journal of Computer Sciences and Engineering (IJCSSE)*, 5(10), 250-255. https://www.researchgate.net/publication/321488240_Big_Data_Challenges_and_Solutions
- Sun, J., Johnson, B., & Przybylski, R. (2016). Leading with data: An increasingly important feature of school leadership. *International Studies in Educational Administration (Commonwealth Council for Educational Administration & Management (CCEAM))*, 44(3), 93-128. https://www.edu.uwo.ca/faculty-profiles/docs/other/pollock/Pollock%20ISEA%202016%2044_3.pdf
- Tabak, H., Şahin, F., & Tabak, B. Y. (2020). Okul yöneticilerinin karar alma yaklaşımları: Veriye dayalı karar almaya geçiş. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 715-723. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1072257>
- Toprak, M. (2011). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okul etkililiğine ilişkin görüşleri (Adıyaman ili örneği). [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://acikerisim.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/16598/285887.pdf?sequence=1&isAllow-ed=y>
- Uğurlu, C. T., & Demir, A. (2016). Etkili okullar için kim ne yapmalı? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2016, 12(1), 53-75.
- Williams, C. (2009). *Management 5^e*. Mason: South-Western Cengage Learning. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/161087>
- Yaylacı, A. F., & Beldağ, A. (2015). Karar verme sürecinde okul yöneticileri ve değerler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11)1, 165-176. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/161085>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Araştırmanın amacı okulda veriye dayalı yönetim uygulamalarının değerlendirilmesidir. Araştırma betimsel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Araçsal durum incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Örneklemi Kastamonu ilinde görev yapan 46 okul yöneticisi oluşturmuştur. Okul yöneticilerinin 34'ü okul müdürü, 12'si müdür yardımcısıdır. Maximum çeşitlilik ve kümeleme örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Alan yazın taranarak taslak form oluşturulmuş ve form uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşü sonrası taslak form pilot uygulamaya tabi tutulmuştur. Süreçte 39 okul yöneticisinin okulu ziyaret edilmiş, altı okul yöneticisi ile Zoom programı üzerinden toplantı gerçekleştirilmiş, bir yönetici ise görüşlerini e-mail yoluyla iletmıştır. Verilerin analizinde özetleyici içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Analizler NVivo 12.2.0 Plus programı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Analizde ilk soruda açık ve kapalı kodlamadan birlikte, diğer sorularda ise açık kodlamadan yararlanılmıştır. Transkripsiyonlar için Jefferson transkripsiyon sisteminden yararlanılmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlik için çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Veri toplama sürecinde günlük rapor tutulmuştur. Yanıtlayan doğrulaması yönteminden yararlanılarak bazı katılımcılarla birden fazla görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca üçleme yönteminden yararlanılmış ve bazı okul yöneticilerinden yazılı dokümanlar da alınarak incelenmiştir. Görüşmeler sonrasında ana uygulamada yer almayan dört yönetici ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler ana uygulama verileri ile karşılaştırılmıştır. Gerçekleştirilen kodlamaların geçerliliğini test etmek amacıyla üç farklı uzman ile çapraz kontrol uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada altı alt amaç çerçevesinde bulgular altı farklı tema altında ele alınmıştır. İlk tema altında dört, diğer temaların her birinin altında ise üçer kategori yer almıştır. Çalışmada belirlenen ilk tema *okul yöneticilerinin veri kavramı hakkındaki düşünceleridir*. Bu tema altında oluşturulan ilk kategori *okul yöneticilerine göre veri kavramı* kategorisidir. Okul yöneticileri veri kavramını rehber, bilgi kaynağı, durumsal tanılama aracı, gelişim izleme aracı ve tecrübe kavramları ile özdeşleştirmişlerdir. İkinci kategori *verinin işlevsel bilgiye dönüştürülmesi* kategorisidir. Kategori altında yer alan kodlar ise veri analizi, istişare, kıyaslama ve saha analizidir. Birinci tema altındaki üçüncü kategori *verinin yönetim süreçleri ile ilişkisi* kategorisidir. Okul yöneticileri veriyi hedef belirleme, karar, planlama, örgütleme, koordinasyon ve kontrol süreçleri ile ilişkilendirmişlerdir. Birinci tema altındaki son kategori *farklı veri türlerinin yönetsel süreçlerdeki işlevleri* kategorisidir. Kategori altında yer alan kodlar ise algı yönetimi, katılımcı yönetim, kurumsal performans göstergesi, tanılama ve yönlendirmedir.

Araştırmada ikinci tema *okul yöneticilerinin yararlandıkları veri türleri* temasıdır. Tema altında yer alan ilk kategori *okul yöneticilerinin yararlandıkları veri türleri* kategorisidir. Kategori altında yer alan kodlar akademik performans verileri, algı verileri, demografik veriler, öğretimsel veriler ve uygulama öncesi görüş verileridir. İkinci kategori *okul yöneticilerine göre en işlevsel veri türleri* kategorisidir. Kategori altında yer alan kodlar algı verileri, demografik veriler ve öğrenci akademik başarı verileridir. Tema altındaki son kategori ise okul yöneticilerinin veriden ne amaçla yararlandıkları kategorisidir. Okul yöneticileri veriden hesap verebilirlik, iyi uygulamaların yaygınlaştırılması, öğretimsel planlama, iletişim, risk analizi ve yönlendirme amaçlarıyla yararlandıklarını dile getirmişlerdir.

Araştırmada üçüncü tema *yönetsel karar süreçlerinde veriden nasıl yararlanıldığı* temasıdır. Tema altında yer alan ilk kategori *yönetsel karar süreçlerinde verinin işlevleri* kategorisidir. Kategori altında yer alan kodlar; karar yanılırları ile mücadele, kararın benimsetilmesi, kararın gerekçelendirilmesi, karara katılımın sağlanması, örgütleme, operasyonel kararlar ve stratejik kararlardır. İkinci kategori olan *verinin yönetsel kararlara nasıl yön verdiği* kategorisi altında yer alan kodlar planlı değişim, çok boyutlu perspektif, vizyon-misyon oluşturma, karar kriterleri, seçenekler ve senaryolardır. Üçüncü kategori verinin kararların gerekçelendirilmesindeki işlevleridir. Bu kategori altında karar değişikliği, kararın güncellenmesi, rasyonel temel ve sürdürülebilirlik kodları yer almıştır.

Araştırmada dördüncü tema *okul yöneticilerinin yararlandıkları veri kaynaklarının işlevleri* temasıdır. Tema altında yer alan ilk kategori veri kaynaklarının yönetsel süreçlere katkıları kategorisidir. Kategori iki alt kategoriye ayrılarak incelenmiştir. İlk alt kategori *veri kaynaklarının veriden yararlanma hususundaki katkılarıdır*. Alt kategori altında okul

yöneticilerinin görüşleri etkin depolama ve yedekleme, kapsayıcılık, hız, gerçek zamanlı veri akışı, dikey-yatay bürokratik veri akışı ve erişilebilirlik olarak kodlanmıştır. İkinci alt kategori *veri kaynaklarının yönetsel işleyişe dönük katkılarıdır*. Alt kategori altında yer alan kodlar davranış yönetiminde ilişki analizi, risk yönetimi, süreç yönetimi, proje yönetimi, kestirim analizleri, makro düzey öğrenme analitiği, mesleki gelişim stratejisi, proje yönetimi ve eğitim yönetiminde dijital dönüşümdür. Tema altında yer alan ikinci kategori *e-Okul verilerinin yönetsel süreçlerdeki işlevleri* kategorisidir ve kategori altında yer alan kodlar gerçek zamanlı geri bildirim, güvenilir referans, mezo düzey öğrenme analitiği ve mikro düzey öğrenme analitiğidir. Tema altında yer alan son kategori EBA verilerinin yönetsel süreçlerdeki işlevleridir ve kategori altında eş zamanlı kontrol, geri bildirim kontrolü, kanıta dayalı öğrenme, mezo düzey öğrenme analitiği, mikro düzey öğrenme analitiği, bireyselleştirilmiş öğrenme ve sana öğrenme süreçlerinin geliştirilmesi kodlarına yer verilmiştir.

Araştırmada beşinci tema *okul yöneticilerinin veriden yararlanma noktasında karşılaştıkları sorunlardır*. Tema altında yer alan ilk kategori yöneticilerin okulda veriden yararlanma hususunda karşılaştıkları sorunlardır. Kategori altında büyük veri, dokümantasyon, veriye erişim, sahte korelasyon, senkronizasyon, süreksizlik, veri gizliliği, veri güvenilirliği, veri okuryazarlığı, büyük veriden değer yaratma ve yığın veri kodları yer almıştır. İkinci kategori olan *veriden yararlanma noktasında en temel sorun alanları* altında veri yönetimi, veri kültürü, üst veri ve ağ bağımlılığı ileri sürülmüştür. Son kategori olan *veriden yararlanma noktasında karşılaşılan sorunların çözüm yöntemleri* altında ileri sürülen önerilere ilişki kodlar makro düzey veri akışı, küçük veri, tam zamanlı mesai, veri analisti, veri okuryazarlığı eğitimi ve veri tabanlarında yenileşmedir.

Araştırmada *okulda veriye dayalı yönetim uygulamalarını daha etkili hale getirmek için öneriler* son tema olarak belirlenmiştir. Tema altındaki ilk kategori olan *yönetsel süreçleri veriye dayalı yönetsel süreçlere dönüştürmek için öneriler* kategorisi altında yer alan kodlar şu şekildedir; ulusal politika, durumsal liderlik, işlevsel arşivleme, kurumsal örgütlenme, etkin filtreleme, ölçek veri marketi, temsili deneyim, veri aktarımında otomasyon, veri ekosistemi ve veriye dayalı liderliktir. İkinci kategori ise *karar süreçlerini veriye dayalı karar süreçlerine dönüştürmek için önerileri* kapsamaktadır. Kategori altında yer alan kodlar istisnalarla yönetim, karar kuralı, veriye dayalı eylem gündemi, veriye dayalı karar destek mekanizmaları ve yetkilendirmedir. Son kategori ise planlama, örgütlenme, eşgüdüm ve kontrol süreçlerini veriye dayalı bir forma dönüştürmek için öneriler kategorisidir. Kategori altında kurumsal karne, durumsal planlama, veriye dayalı entelektüel uyarım, kolektif çabaya yön birliği, veriye dayalı yönlendirme ve veriye dayalı kontrol kodları yer almıştır.

Okul yöneticileri veri kavramı ve yönetsel süreçlerdeki işlevlerine dönük sınırlı bir anlayışa sahiptirler. Veri okuryazarlığı eğitimi veri kavramı ve yönetsel süreçlerdeki işlevlerine dönük anlayışa katkı sunabilir. Eğitim yönetiminde yerleşme yerel verinin okulda yönetsel süreçlere yansıtılmasında önemli bir rol oynayabilir. Kurumlar arası veri paylaşımına olanak sağlayacak tedbirler de veriye dayalı yönetsel süreçlere önemli katkılar sunabilir.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN KONUŞMA KAYGILARI¹ THE SPEECH ANXIETIES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abdurrahman GÜNDÜZ

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi

abdurrahman_gunduz@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-4447-3243

Sezgin DEMİR

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

sezgin.demir@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0466-2218

ÖZ

Geliş Tarihi: 20.08.2021
Kabul Tarihi: 21.06.2022
Yayın Tarihi: 30.06.2022
Anahtar Kelimeler: Dil, İletişim, Konuşma kaygısı, Ortaokul öğrencileri
Keywords: Language Communication Speech anxiety Secondary school
Konuşma kaygısı, konuşmanın verdiği/vereceği bunalıttır. Yaygın bir kaygı türü olan konuşma kaygısı nitelikli iletişimin önündeki temel engellerden biridir. Bu çalışmayla konuşma kaygısı yaşayan ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygılarına yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel türde olgubilimsel desende gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu amaçlı örneklem yöntemlerinden tipik durum örnekleme ile belirlenmiş 5'i erkek 10'u kız olmak üzere 15 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, 7 soru ile sınırlandırılan yarı yapılandırılmış görüşme kılavuzu üzerinden bire bir görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, betimsel ve içerik analizi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Katılımcı görüşlerinin modellenmesinde Maxqoda programı kullanılmıştır. Sonuç olarak katılımcılar çoğunlukla kendilerinden kaynaklı kusurları ve dinleyici kaynaklı uyarıları konuşma kaygı düzeylerini artıran bir faktör olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte konuşma kaygısına dönük farkındalık ve bu süreçte sergilenen zihinsel ve motivasyonel stratejiler katılımcıların konuşma kaygılarını dengeleme çabalarına katkı sunmaktadır. Katılımcılar, kendi konuşma kaygılarını daha çok fiziksel ve duygusal tepkilerden sezerken başkalarının yaşadıkları konuşma kaygısını ise fiziksel ve davranışsal tepkilerden sezmektedir. Katılımcıların çoğu konuşma kaygısı yaşayan kişilere destek olmak istemektedir.

ABSTRACT

The anxiety of your speech is the anxiety that the speech gives / will give. Speech anxiety, which is a common anxiety, is one of the obstacles to quality communication. With this study, it was aimed at the opinions of secondary school students who had speech anxiety about their speech anxiety. The study was carried out in a qualitative type of phenomenological design. The study group consists of 15 secondary school students, 5 of whom are male, 10 of which are female, determined by typical case sampling, among purposeful sampling methods. The data were obtained through one-to-one interviews over the semi-structured interview guide, which was limited to 7 questions. The data obtained from the interviews were analyzed using descriptive and content analysis methods. Maxqoda program was used in modeling the participant opinion. As a result, the participants mostly have their own faults and listeners evaluate stimuli as a factor that increases speech anxiety levels. In addition, awareness of speaking anxiety and the mental and motivational strategies contributed to the efforts of the participants to compensate their speaking anxiety. offers. While the participants intuit their speech anxiety more from physical and emotional reactions, they sense the speech anxiety of others from physical and behavioral reactions. Most of the participants want to support people with speech anxiety.

DOI: <https://doi.org/10.30783/neysosbilen.985315>

Atıf/Cite as: Gündüz, A. ve Demir, S. (2022). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 709 – 726.

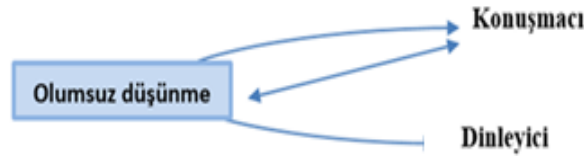
¹ Bu çalışma “Duygusal Zekâ ile Konuşma Kaygısı Arasındaki İlişki” adlı yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuştur.

Giriş

Günlük hayatımızda çoğunlukla konuşma yoluyla etkileşime, doğal olarak da iletişime gireriz (Aktaş ve Gündüz, 2005; Calp ve Calp, 2016). Çevremizde ise bu etkileşimin niteliğini olumsuz yönden etkileyen etkenler bulunmaktadır. Kaygı da bunlardan biridir (Gölpınar vd., 2018). Bireyin yaşantısını olumsuz yönde etkileyen kaygı (Roth, 2016) anlaşılması ve tanımlanması zor olgulardan biridir (Köknel, 1998). Bununla birlikte kaygının doğasına yönelik bazı noktalarda uzlaşılar söz konusudur. Kaygı; gelecek yönelimli (Butcher vd., 2013; Köroğlu, 2012), nedeni belirsiz (Seyrek, 2019), bedende fiziksel ve ruhsal uyarılmalara yol açan (Berksun, 2003) bir tepkidir (Tallis, 2003). Aslında normal ve hayatî bir duygu olmasına rağmen kaygının abartılması ve ortada gerçek veya ciddi düzeyde bir neden yokken hissedilmesi durumlarında, kaygının normal olmadığı söylenebilir (Kennerley, 2017).

Kaygı kavramını öne çıkaran Psikanalizm'dir ve kaygı ilk olarak Freud tarafından ele alınmıştır (Manav, 2011). Freud, kaygı sebebine yönelik ilk teorisinde biyolojik bir açıklama yapmış, ikinci bir teorisinde radikal bir değişiklikle kaygının tehlike beklentisiyle ilişkili olduğu belirtmiştir (Selacı, 2018). Speilberger, Freud ve Cattell'in görüşlerinden hareketle durumluk ve sürekli kaygı kuramı geliştirmiştir (Yıldız, 2011). Speilberger, sürekli kaygıyı dış tehlikelerden bağımsız, bireyin kendisinin sürekli öz değerlerini tehdit altında hissetmesi olarak ifade etmiştir (Şahin, 2019). Durumluk kaygı ise koşulların oluşturduğu, stresli ortamdan kaynaklı oluşan kaygıdır (Özgüven, 2014). Sürekli kaygı ile durumluk kaygı arasında ilişki söz konusudur (Başarır, 1990) Sürekli kaygı düzeyi yükselmesi durumlu kaygı seviyesini artırabilir, durumluk kaygının da yüksek düzeyde ve uzun süre yaşanması sürekli kaygının seviyesini etkileyebilir (Köknel, 1988).

Kaygının yaygın bir türü olan (Breakey, 2005), sosyal fobi ile ilişkilendirilen (Dilbaz, 2000) fiziksel ve duygusal belirtilere sahip (Demir ve Melanlıoğlu, 2014), kimi zaman içinde bulunduğu stres artırıcı ortamdan ötürü durumluk olarak seyreden (Yıldırım, 2015) kimi zaman da sürekli olarak hissedilen konuşma kaygısının oluşumunda ise birçok neden söz konusudur: Konuşma kaygısına yönelik eğilimin, olumsuz düşünme biçimlerinin (Condrill ve Bough, 2004; Doğru-Çabuker vd., 2020; Er, 2014; Esposito, 2010; Linver, 1997; Maviş, 2013; Suroğlu-Sofu, 2012; Stuart, 2005; Topçuoğlu-Ünal ve Özden, 2015; Tunalı 2007), konuşmacı kusurlarının ve dinleyici kaynaklı etkenlerin konuşma kaygısına yol açtığı bilinmektedir (Bippus ve Daly, 1999; Gündüz ve Şimşek 2014; Muallimoğlu, 2011; Şahin ve Kana, 2014). Birey, olumsuz düşünme ile kendinden kaynaklı kusurları ve dinleyici kaynaklı uyarıları konuşma kaygı düzeyini artıran bir unsura dönüştürebilir.



Şekil 1. Konuşma Kaygısını Artıran Olumsuz Düşünme ile Konuşmacı ve Dinleyici İlişkisi

Alan yazında konuşma kaygısı ile birçok nicel araştırma gerçekleştirilmiştir. Konuşma kaygı düzeyleri ile birtakım değişkenleri karşılaştıran (Akalin ve Adıgüzel, 2020; Baki ve Karakuş, 2015; Deringöl, 2018; Durmuş ve Baş, 2016; Gedik, 2015; Gülbahçe vd., 2019; Harmandar-Demirel vd., 2017; Kavruk ve Deniz, 2015; Kuru, 2018; Lüle-Mert, 2015; Özkan ve Kınay, 2015; Sevim ve Gedik, 2014; Suroğlu-Sofu, 2012; Şen, 2017; Temiz, 2013, 2015; Tolun, 2019; Yıldırım, 2015); konuşma kaygısını azaltmada çeşitli teknik ve yöntemlerin etkisini test eden (Asan, 2019; Aydoğan, 2019; Bulut, 2015; Demirci, 2019; Hasırcı, 2018; Kardeş ve Şahin, 2016; Kardeş ve Akın, 2019; Katrancı ve Kuşdemir, 2015; Kemiksiz ve Güneş, 2017; Tüzemen, 2016; Özdemir, 2018; Sarıkaya, 2020); konuşma kaygısı ile birtakım değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçen (Arslan, 2018; Arslan vd., 2019; Baki ve Kahveci, 2017; Çodur, 2019; Gölpınar vd., 2018; Kartal, 2019, Özdemir, 2019) araştırmalar söz konusudur. Ortaokulda görev yapan öğretmenlerin konuşma eğitimine yönelik görüşlerini (Karakoç-Öztürk ve Altuntaş, 2012), öğretmenlere göre öğrencilerin konuşma becerilerini (Demir ve Gül-Özgül, 2019), konuşma eğitiminde karşılaşılan sorunları (Topçuoğlu-Ünal ve Degeç, 2012), 8. sınıf öğrencilerinin konuşma kavramına yönelik algılarını (Akkaya, 2011), konuşma kaygısına yönelik yürütülen karma metotlu çalışmayla öğrencilerin konuşma kaygılarına yönelik öğretmen görüşlerini (Tekşan vd., 2019) belirlemeye yönelik nitel çalışmalar yürütüldüğü

tespit edilmiştir. Ancak ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygısına yönelik görüşlerini tespit etmeye yönelik, analitik genellemeyi hedefleyen, bu kaygının “nedenini, niçinini ve nasılını” derinlemesine ele alan bir çalışma tespit edilememiştir. Çalışmanın bu yönleriyle alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygılarına yönelik görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda katılımcılar tarafından konuşma kaygısının nasıl deneyimlendiğinin anlaşılması için aşağıda sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşadıklarını hangi tepkilerinden sezmektedir?
2. Katılımcıların konuşma kaygısına neden olan düşünceleri nelerdir?
3. Katılımcıların konuşma kaygı düzeyini artıran ortamsal faktörler nelerdir?
4. Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşadığı süreçte hangi tür stratejiler kullanarak konuşma kaygılarını dengelemeye çalışmaktadır?
5. Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşadığı süreçte hangi tür motivasyonel tekniklerle kaygı düzeylerini dengelemeye çalışmaktadır?
6. Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşayan kişilerin hangi tepkilerinden konuşma kaygısı yaşadıklarını sezmektedir?
7. Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşayan kişilerle karşılaştığında neler hissetmektedir?

Yöntem

Çalışmanın Deseni

Çalışma, nitel türde fenomenolojik desende yürütülmüştür. Veri toplama yöntemi olarak da yarı yapılandırılmış bire bir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel çalışmalar, araştırdığımız olguyu doğal ortamında, gerçekçi ve bütüncül bir tarzda ele alan (Yıldırım ve Şimşek, 2016), kişilerin problemlere karşı yüklediği anlamları ortaya koyma ve anlamaya dönük (Creswell, 2016) bir yaklaşımdır. Nitel bir araştırma türü olan olgubilimsel çalışmalar (Merriam, 2018), katılımcıların olguyu “nasıl deneyimlediklerini” anlamaya çalışmaktadır (Christensen vd., 2020). Bu türden çalışmalarda ilk olarak olguyu deneyimlemiş kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmelidir (Patton, 2014). Daha sonra kuramsal tatmin, analitik genelleme, derinlemesine analiz, betimsel ve yorumsayıcı fenomenoloji ışığında veri analiz edilmeli ve olgu açıklanmaya çalışılmalıdır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, 2018-2019 öğretim yılında Bitlis il merkezindeki devlet okullarında eğitim gören 5 erkek, 10 kız öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örneklemeyle oluşturulmuştur. Bu örnekleme türündeki çalışma grubu, araştırılan olguyu temsil eden (Sönmez ve Alacapınar, 2018), toplumdaki sıra dışı olmayanın (Yıldırım, 2019) tipik olanın yansıtıldığı türdür (Creswell, 2020). Çalışma grubu oluşturulurken tipik olan durumun konuşma kaygısı yaşayan ve bu kaygının farkında olan öğrenciler olmasına dikkat edilmiştir. Örnekleme sürecinde “görüş tekrarının” başladığı 13. katılımcıdan sonra 2 katılımcı ile daha görüşülmüş ve görüş tekrarı devam ettiği görülünce 15. katılımcıda örnekleme süreci tamamlanmıştır. Tünnüklü (2000) görüşmede yeterince bilgi elde edildiğinde örneklemin tamamlanabileceğini belirtmektedir..

Tablo 1. Katılımcıların Temel Özellikleri

Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Sınıf Düzeyi
K ₁₂	Kız öğrenci	11	5
K ₁₃	Kız öğrenci	11	5
K ₁₄	Erkek öğrenci	11	5
K ₁₅	Kız öğrenci	10	5
K ₁	Kız öğrenci	13	6
K ₂	Kız öğrenci	11	6
K ₃	Erkek öğrenci	12	6
K ₄	Kız öğrenci	12	6
K ₅	Erkek öğrenci	13	7
K ₆	Kız öğrenci	12	7
K ₇	Kız öğrenci	14	8

K ₈	Erkek öğrenci	15	8
K ₉	Kız öğrenci	14	8
K ₁₀	Erkek öğrenci	14	8
K ₁₁	Kız öğrenci	14	8

Veri Toplama Aracı

Alan yazından hareketle yarı yapılandırılmış görüşme kılavuzu için bir taslak ölçek form oluşturulmuş. Bu taslak form, Bitlis il merkezinde devlet okullarında aktif olarak çalışan 5 Türkçe öğretmeni tarafından değerlendirilmiştir. Öğretmenlerin görüş ve değerlendirmelerinden sonra iç geçerliğinin artırılması adına Fırat ve Amasya üniversitelerinde görevli 2 öğretim üyesinin görüşlerine sunulmuştur. Uzmanların eleştirileri ve değerlendirilmesi neticesinde 10 sorudan 3'ü form dışına çıkarılmıştır. Böylece görüşme sorularının 7 sorudan oluşmasına karar verilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler, 7 soruluk görüşme kılavuzu üzerinden yarı yapılandırılmış biçimde bire bir olarak gerçekleştirilip görüşme sırasında veriler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme türü, araştırılacak olgunun farklı yapılarını ortaya çıkarmamıza yardım etmektedir (Coşkun vd., 2017). Ayrıca bu türden görüşme, katılımcıların algılarını detaylı araştırma imkânı veren “sondalara” uygundur. Görüşmeler, katılımcıların okullarında gerçekleştirilmiş, katılımcıların kendisini rahat ifade edebileceği bir ortam oluşturulmuştur. Katılımcılar; görüşmeler öncesinde “aktarılabilişliğin” sağlanması için çalışmanın amacı, süreci vb. hakkında detaylı şekilde bilgilendirilmiştir. “İnandırıcılığın” sağlanması için toplanan veriler araştırmacı tarafından bilgisayarda yazılı hâle getirilip katılımcılara görüş ekleme, çıkarma ve düzenleme imkânı verilmiştir. Araştırmada toplanan veriler, betimsel ve içerik analizi yöntemleri ile çözümlenmiştir. Görüşlere ilişkin kodların frekansları çıkarılmış, tablolaştırılmış ve “betimsel ve yorumsayıcı fenomenolojiye” tabi tutulmuştur. Katılımcı görüşlerinin modellenmesinde Maxqoda programı kullanılmıştır. Katılımcılara sorulan her bir maddeden elde edilecek verilerin “kodlayıcı güvenilirliğini” sağlamak adına araştırmacı tarafından 30 gün ara ile iki defa kodlanmıştır. Verilerin “kodlayıcı güvenilirliğini” sağlamak için Miles ve Huberman (2016, s. 64) tarafından geliştirilen güvenilirlik formülü uygulanmıştır ($Güvenirlik = \frac{Toplam\ Görüş\ Birliği}{Toplam\ Görüş\ Birliği + Görüş\ ayrılığı} \times 100$). Uygulama neticesinde $(245/245+41 \times 100)$ %86 güvenilirlik katsayısı elde edilmiştir. Kategorilerin ve kodların alan yazınla uyumlu olmasına dikkat edilip “kategori netliğinin” kazanılmasına çalışılmıştır. Bulguların, “nasılına” ve “niçinine” yönelik çıkarımlar yapılarak veriler yorumlanmıştır. Çünkü nitel çalışmaların doğal üyesi olan araştırmacının düşünceleri önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde betimsel analiz neticesinde ulaşılan kodlar kategorilendirilip frekanslarıyla birlikte tablolar şeklinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Ayrıca tabloların altında “sağlamlığın ve saydamlığın” sağlanabilmesi için bazı katılımcıların görüşlerine (K-1, K-2, K-3...) yer verilmiştir:

Tablo 2. Katılımcıların Konuşma Kaygılarını Hangi Tepkilerinden Sezdiklerine Yönelik Görüşleri

Kaygı tepkileri	f
Fiziksel tepki	15
Duygusal tepki	12
Davranışsal tepki	9
Bilişsel tepki	5
Toplam	41

K-7: Yanlış söylerim, kekelerim. Kazarırım ellerim titrer. Sanki deprem oluyormuş gibi. Konuştukça daba rahat hissediyorum. Kalbim hızlı atar. Heyecanlanırım. Ya bir süre verilmişse istediklerimin hepsini anlatamazsam. Ya eksik anlatmışsam. Gerginlik oluyor, kaygılanıyorum.

K-5: *Vücutumun çeşitli yerlerinde kollarımda, suratımda ensemdede, terleme hissederim. Yüzüm kızarır. Elim titrer bazen. Korkarım insanlar orada beni izliyorlarsa, konuşma kaygısı yaşadığımı düşünürlerse dalga geçerlerse.*

K-6: *Ellerim titrer, ayaklarım titrer, kalbim hızlı atar. Heyecanlanırım. Ellerim titrerse karşımdaki kişiye mahcup olacağım. Bu beni çok etkiliyor.*

K-13: *Anlarım. Yüzüm kızarır, kalbim hızlı atar, terlerim. Ellerim titremeye başlar. Benzer harfleri karıştırırım, “i” ve “ı” karıştırabiliyorum mesela. Heyecan çok yaşarım.*

Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşadıklarının farkındadır. Özellikle konuşma kaygılarını terleme, titreme, nefes alış verişinde hızlanma, yüzde kızarma, kalp atışlarında hızlanma gibi fiziksel tepkilerinden sezdikleri anlaşmıştır. Anlaşıyor ki katılımcılar, konuşma kaygılarını somut tepkiler üzerinden açıklamaya eğilimlidir. Görüşme esnasında çoğu katılımcı kaygı esnasında duygusal tepkiler yaşayıp yaşamadığı sorulduktan sonra buna yönelik görüşlerini açıklamıştır. Duygusal tepkileri ise genel olarak heyecan, gerginlik, mahcubiyet ve korku olarak yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, fiziksel tepkilerden sonra ağırlıklı olarak duygusal tepkilerle konuşma kaygısı yaşadıklarının farkına vardıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılarda görülen gerek fiziksel tepkiler gerekse psikolojik tepkiler, kaygıya eşlik eden durumlardır. Bazı katılımcılar konuşma gerçekleşirken ses kısıklığı, kekeleme, sözleri ve benzer harfleri karıştırma ve kontrolünün dışında bazı davranışsal tepkiler verdiklerini ifade etmiştir. Bu durum bazı katılımcıların kaygı esnasında davranışlarının ve konuşmalarının üzerindeki kontrolünün zayıfladığını göstermektedir. Ayrıca bazı katılımcılar; unutma, küçük düşme, gülünme, rezil olma, dalga geçilme, ya şöyle bir sorun yaşanırsa gibi zihinlerinden olumsuz düşünceler geçirdiklerini ifade etmiştir. Yaşanılan bu fiziksel, psikolojik, davranışsal ve bilişsel durumlar bir tehdit algısının sonucudur. Konuşma yapmanın bedensel/fiziksel bir tehdit içermemesi, konuşmacılarda ortaya çıkan durumun algısal bir tehdit üretiminin sonucu olduğunun göstergesidir. Söz konusu algısal tehdit, olumsuz durumların yaşanma olasılığının ve dinleyenler tarafından benliği tehdit eden birtakım olumsuz etiketler yapılandırılmasının getirdiği çekincedir. Görülüyor ki algısal tehdit yorumu, kaygı düzeyini rahatsız edici bir boyuta taşımakta ve kişinin farklı tepkiler vermesine sebep olmaktadır. Olumsuz düşüncelerle başlayan kaygı, vücut sistemlerini etkilemekte ve bireyi fiziksel, bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkilerin döngüsü içerisine sıkıştırmaktadır.

Tablo 3. Konuşma Kaygısına Yol Açan Düşüncelere Yönelik Katılımcı Görüşleri

Olumsuz Düşünce	f
Dinleyicilerin gülmesi	7
Dinleyicilerin dalga geçmesi	6
Kötü performans	4
Hata yapma korkusu	4
Konuşacaklarını unutma korkusu	4
Rezil olma	4
Özgüven eksikliği	4
İzlenilme hissi	2
Dinleyicinin ilgisizliği	1
Kaygının fark edilmesi	1
Mahcubiyet	1
Küçük düşme korkusu	1
Toplam	39

K-9: *Yanlış kelime söyleyeceğim, bana gülecekler, rezil olacağım. Unutulmayacak bu söylediğim kelimeler, her yerde karşıma çıkacak, alay edecekler.*

K-11: *Dalga geçeceklerini düşünürüm. Düzgün konuşamayacağımı ve konuşacaklarımı unutturum diye düşünürüm.*

K-13: *Beceriksiz diyecekler diye düşünebiliyorum. Unuttuğum bir şeyden dolayı dalga geçecekler, gülecekler. Dinleyiciler, beni dinlemeyince kötü anlattığımı düşünürüm.*

Katılımcıların konuşma kaygısına yol açan olumsuz düşünceleri, konuşmacının kendisinden kaynaklı kusurlarından ve dinleyicinin benliğine tehdit eden birtakım davranışlar sergileme olasılıklarından

kaynaklanmaktadır. Katılımcıların dinleyici etkisiyle “ya yaşarsam” biçiminde ürettiği olumsuz düşünceler; gülünç duruma düşme, dalga geçilme, küçük düşme, rezil olma, izlendiğini hissetme, kaygının fark edilmesi, mahcup olma olasılıklarından oluşmaktadır. Konuşmacının şahsından kaynaklı sorunlar ise kötü performans sergileme, konuşacaklarını unutma, hata yapma olasılığının düşünülmesi gibi olası senaryolardır. Konuşma kaygı düzeyini artıran bir başka etken ise katılımcılardaki özgüven eksikliğinden kaynaklı “yapamama, becerememe” düşünceleridir. Katılımcıların ürettiği korku senaryolarının temelinde, dinleyenlerin kendi benliğine yönelik birtakım olumsuz etiketler atfedeceği kaygısı bulunmaktadır. Katılımcıların dinleyici davranışlarının etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kendilerinden kaynaklı olumsuz düşünce tarzlarının birbirini beslediği de söylenebilir. “Dinleyici dinlemiyorsa, konuşmada iyi bir performans sergilemiyorumdur; gülmüşlerse, dalga geçiyorlarsa hata yapmışımdır” şeklindeki görüşler dikkat çekicidir.

Tablo 4. Konuşma Kaygı Düzeyini Artıran Ortama Yönelik Katılımcı Görüşleri

Ortam Etkisi	f
Kalabalık	12
Önemli kimse	9
Yabancı kişiler	9
Tanıdık kimse	6
Dinleyici davranışları	5
Mikrofonla konuşma	2
Kayda alınma	1
Sahne	1
Toplam	45

K-1: *İnsanların beni dinlememesi, dinleyicilerin ses çıkarmaları, konuşma yaparken kamera ile beni çekmeleri ve mikrofon ile konuşma yapmak.*

K-7: *Önemli kişilerin olması önemli. Onlar önde oturuyor. Onlarla göz teması kurmam daha da heyecanlandırır. Onların ne düşündükleri ilk defa karşılına çıkmışım. İlk defa konuşuyorum onlara karşı.*

K-9: *Çok kişi gelmişse etkiler, orada konuşacaklarıma daha dikkat ederim, daha çok heyecanlanırım. Mesela bizim sınıfta olursa iki üç kişi olursa o kadar heyecanlanmam. Biz bizyiz diye düşünürüm. Üst düzey kişiler olursa daha çok etkilenir, yanlış bir şey söylerim.*

K-14: *Mikrofondan konuşursam utanırım. Kalabalık olursa yabancı olursa daha kaygılı olurum ilk defa konuşacağım için.*

Katılımcıların konuşma kaygılarını artıran ortamsal faktörler içerisinde dinleyenlerin niteliği ve dinleyicilerin davranışları baskın gözükmektedir. Özellikle dinleyen kişinin çok olması, dinleyenlerin içinde önemli görülen kişilerin varlığı ve dinleyenlerin tanınmayan kimselerden oluşmasının konuşmacı kaygı düzeyini artırdığı anlaşılmıştır. Bu baskın değişkenlerin konuşmacıyı kaygılandırmasının arka planında, konuşmacı tarafından bu değişkenlerin heyecan artırıcı bir unsur olarak görülmesi ve kalabalıkta tanımadığı/tanıdığı kişilerin kişiliğine yönelik olumsuz birtakım etiketler yakıştırması endişesidir. Tanınmayanların karşısına ilk defa çıkılacak olması da kaygıyı tetikleyen unsur olarak görülmektedir. Tanıdık kimselere karşı yapılan konuşma da kaygıya yol açabilmektedir. Dinleyicilerin konuşmayı dinlememesi, ses çıkarmaları, dikkatli dinlemesi bazı katılımcıları kaygılandırmaktadır. Bunlar, dinleyici davranışı kaynaklı kaygı unsurları olarak değerlendirilebilir. Dinleyicilerin ses çıkarmaları konuşmacı tarafından iyi bir konuşma yapamadığına yordandığından dinleyicilerin dikkatle dinlemesi ise konuşan tarafından izlendiği hissi uyandırmasından ötürü gerginliği artıran bir etmen olarak görülmektedir. Mikrofon, konuşma kaygısını artıran bir diğer faktör olarak iki katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Mikrofonun kaygı uyandırmasının temelinde, kaygının mikrofondan belirgin bir şekilde yansması ve konuşmada sesin farklı çıkması durumunda dinleyicilerin gülme olasılığı yatmaktadır. Bir katılımcının kayda alınmanın kendisini kaygılandıracağı ifadesi dikkate değerdir. Bu sebebin temelinde, konuşmasının daha fazla kişi tarafından izlenebileceği ve konuşma anında yapılacak yanlışın unutulmayıp ileride karşısına çıkabilecek olması düşünülebilir.

Tablo 5. Konuşma Kaygısını Hafifletip Konuşmayı Etkili Performansa Dönüştüren Stratejilere Yönelik Katılımcı Görüşleri

Stratejiler	f
Pratik yapma	9
Metne çalışma	6
Zihnen canlandırma	4
Planlama	2
Prova	2
Göz teması	1
Geri bildirim	1
Duyguları gizleme	1
Konu bilgisi	1
Toplam	27

K-1: *Ayna karşısında konuşurum, karşımda bir topluluk varmış gibi konuşmaya çalışırım. Ailemin karşısında konuşur, beğenip beğenmediklerini sorarım.*

K-8: *Üzerinde çalışırım aklımda. Konuşacağım konu hakkında daha fazla bilgi edinirim. Kekeleye yapmadan aklımda tutmaya çalışırım.*

K-7: *Zamanımı üçe bölerim. Önce hazırlık, giriş nasıl bitireceğim bunun üstünde çok çalışırım. Daba zamanın var çalışırım. Gitmeden önce bir daha hazırlığımı yaparım. Ayna varmış gibi, biri varmış gibi çalışırım. Hayal ederim, hazırlık bir yana sabneye çıktığımda yolunda gitmiyor benim için. Önce bunu yaparım burada geçişler yaparım öyle hayal ederim.*

K-9: *Aynanın karşısına geçiyorum, tekrarlıyorum. Sınıftaki arkadaşlarıma "beni dinler misiniz?" diye söylerim, heyecanım o anda yatışsın diye. Arkadaşlarımla göz teması kurarım. Topluluk varmış gibi onların önündeymiş gibi. Heyecanlanınca tekrar başa alıyorum.*

Katılımcıların stratejileri, konuşma öncesi ve konuşma sırasında kullanılan birtakım becerilerden oluşmaktadır. Konuşma öncesinde sık sık pratik yapma, prova, konuşulacak metne çalışma, topluluk karşısında olduğunu zihnen canlandırma ve planlama yapma biçiminde görülmektedir. Bazı katılımcılar, pratikleri ailesinden ya da arkadaşlarının karşısında gerçekleştirirken bazıları da aynanın karşısında gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Birilerinin yanında yapılan pratikler, heyecanını ve korkuyu hafifletmeye dönük çabalarlardır. Ayrıca birilerinin karşısında yapılan konuşmanın yapılacak konuşmaya dair genel performans hakkında birtakım izler taşıması bakımından önemlidir. Ayna karşısında yapılan pratikler, konuşma esnasında yansıtılacak beden diline yönelik ipuçları taşıması açısından aynanın bir geri bildirim niteliği taşıdığını söylenebilir. Zihnen canlandırma, dinleyicileri karşısında hissetmesine yardımcı olarak konuşma esnasındaki atmosfere hazırlamaya yardımcı olmaktadır. İki katılımcı da konuşmayı planlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Planlama stratejisinde ne konuşulacağı ve konuya girişin nasıl yapılacağı ve nasıl sürdürüleceği tasarlanmıştır. Bir katılımcı ortamda tanıdık kişilerin olması durumunda o kişilerle göz teması kurma girişimi yapacağını belirtmiştir. Bu davranışın kaygıyı hafifleteceği ifade edilmiştir. Bir katılımcı da konuşma sırasında yaşadığı duyguları gizlemeye çalıştığını belirtmiştir. Konuşmacının kaygıyı dinleyiciye hissettirmek istemediği anlaşılmıştır. Katılımcılar, konuşma kaygısı tepkilerini daha çok konuşma öncesinde yapılan zihinsel yönden hazırlanma yoluyla hafifletmeye çalışmaktadır. Katılımcılar, konuşma öncesinde konuşma kaygısını hafifletmeye dönük çeşitli stratejiler kullanılırken konuşma sırasında az strateji kullanmakta ve konuşma sonrasında ise strateji kullanımına hiç başvurmamaktadır.

Tablo 6. Konuşma Kaygısı Yaşadığı Durumlarda Katılımcıların Kendilerini İyi Bir Konuşma Gerçekleştirmeye Nasıl Motive Ettiklerine Yönelik Görüşleri

Motivasyon Teknikleri	f
Olumlu düşünme	11
Özgüven eksikliği	6
Metne çalışma	3
Dinleyici etkisi	3
Planlama	3
Yarışma hissi	2

Motivasyon Teknikleri	f
Yalnız olmadığını bilme	1
Prova	1
Kaygıyı kabullenme	1
Hedef	1
Zihnen canlandırma	1
Toplam	33

K-5: *Yapacağım konuşma kâğıda yazılı ise kâğıda çalışırım, aklıma geldikçe tekrar ederim o kâğıdı. Konuşma sırasında beni kötü yönden, izleyicileri de sıkacak olan şeyleri düşünüp onlar için önlem almaya çalışırım. Ailemle çalışırım.*

K-10: *Konuşmamdan sonra güzel konuşursam insanlar beni alkışlar, beğenir, geleceği sevinçli anlarımı düşünürüm.*

K-13: *Öncelikle kendime güvenirim. Kendine inanınca her şey oluyor.*

Katılımcılar; yapacakları konuşmaya kendilerini güdülemek amacıyla “yapabileceğime, başarabileceğime inanıyorum, kendime güveniyorum” gibi olumlu düşünerek özgüvenlerini artırmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Olumlu düşünme, katılımcıların kaygı esnasında verdiği fiziksel ve psikolojik tepkilerin normalleşmesine katkı sunmaktadır. Kendine güvenmemek, iyi bir performans sergilemeyeceğine olan inancın yansımasıdır. Bu olumsuz inancın oluşturduğu psikoloji, katılımcılar tarafından iyi performans sergilemenin önünde engel olarak görülmektedir. Bir katılımcı konuşma kaygısını birçok kişinin yaşadığını, yani “yalnız olmadığını” bilmenin rahatlatıcı olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı da konuşma kaygısını kabullenmektedir. Böylece gerçeklikle bağını koparmayıp kendisini ona göre hazırlamaktadır. Bazı katılımcıların en iyi ben olacağım hissi ile hareket edip yapılacak konuşmaya kendilerini güdüledikleri tespit edilmiştir. Bazı katılımcılar da konuşmayı sevebileceği hâle sokma, konuşma anında kendisini ve dinleyiciyi zora sokacak birtakım olayları öngörüp önlem alma çabalarıyla planlama içerisine girmektedir. Metne çalışma yoluyla iyi bir performans gösterme gayreti bazı katılımcıları güdülemektedir. Katılımcılar, konuşma kaygısına yol açan etmenlerin farkındadırlar. Buna yönelik birtakım tedbirler alarak kendini motive etmektedir. Sonuçta iyi bir performans gösterme eğilimi ve olası kötü durumları engelleme isteği, bireyi motive edici teknikler kullanmaya yöneltmektedir. Motivasyon teknikleriyle zihinsel hazırlığın birbirine destek verdiği düşünülebilir. Pratik ve prova yapma, metin okuma gibi çalışmaların özgüveni artırdığı düşünülmektedir.

Tablo 7. Konuşma Kaygısı Yaşayan Konuşmacıların Konuşma Kaygı Yaşantısını Nasıl Sezdiklerine Yönelik Görüşleri

Tepkileri Okuyabilme	f
Davranışsal tepki	14
Fiziksel tepki	10
Kendinden hareket etme	8
Duygusal tepki	2
Toplam	34

K-1: *Konuşan kişinin sesi titrer, göz teması kuramaz. Genellikle yukarıya bakıyorlar, yere bakıyorlar.*

K-7: *Ben de önceden bir şey yaşadysam bir konuşma yapmışsam topluluk önünde ben de o duruma öyle olmuşsam kendim aklıma gelir. Kendimde olan şeyler görürsem bu kaygı yaşıyor, bu kaygı yaşıyorsa. Sabnede kekelese ben de derim ben de oluyor.*

K-9: *Hissederim. Kendimde olan şeyleri, onda da görürsem hissederim. Elleri titremesi ya da böyle elini saçına sürmesi, kekelemesi, aslında çok kolay bir kelimeyi kekelemesi ile anlarım.*

Katılımcıların hepsi, konuşma kaygısı yaşayan kimselerin kaygı yaşayıp yaşamadıklarını sezebildiklerini ifade etmiştir. Katılımcılar, konuşma kaygısı yaşayan kişilerin daha çok kekeleme, dil sürçmesi, konuşmayı sürdürememe, gözleri kaçırma, yüz ve el hareketleri gibi davranışsal; titrememe, terleme, kızarma gibi fiziksel tepkilerinden sezebildiklerini belirtmiştir. İki katılımcı, konuşma kaygısı yaşayan bireylerde utanma ve üzülmeye

duygu durumlarının belirmesinin kendileri için kaygı belirtisi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar, konuşmacının yaşadıklarının kaygı olarak anlamlandırılmasında kendilerinde de benzer tepkileri tecrübe etmelerine yardımcı olduğunu söylemiştir. Kendi konuşma kaygılarını daha çok fiziksel, duygusal ve davranış problemlerinden sezen katılımcılar, karşılarındaki kimselerde de daha çok davranış ve fiziksel tepkilerden anlayabildiklerini ifade etmiştir. Anlaşıyor ki katılımcılar, konuşmacıda kaygı esnasında beliren duygusal tepkilerin okunmasında zorlanmakta ya da fiziksel ve davranışsal tepkilerin baskın olmasından ötürü duygusal tepkilerin kaygı belirtisi olarak sezinlenmesini gölgede bırakmaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların Konuşmacıdan Konuşma Kaygısı Yaşantısını Sezdiklerinde Neler Hissettiklerine Yönelik Görüşleri

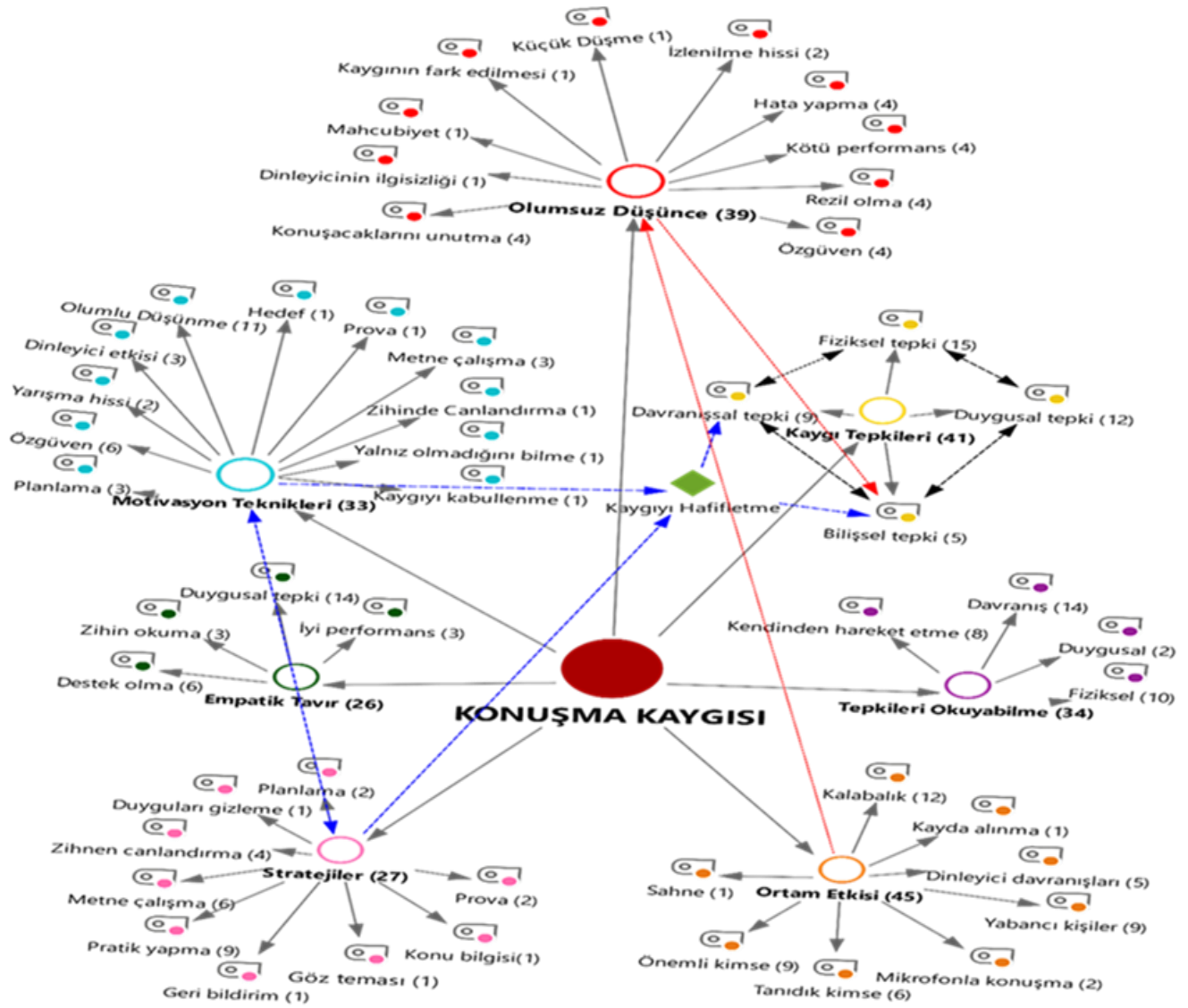
Empatik Tavır	f
Duygusal tepki	14
Destek olma	6
Zihin okuma	3
İyi performans	3
Toplam	26

K-5: *Kendi kendime utanırım. Onun adına utanırım. Dinleyemem yani onu.*

K-9: *Rezil olacağını düşünür. Ben o kişi adına üzülürüm. Güven vermeye çalışırım. Göz teması kurarım. İyi olduğunu hissettirmeye çalışırım. Topluluk önünde konuşma kaygısı yaşamamasını istemem.*

K-10: *Acırım o kişiye. Belki konuşmaya hazırlık yapmış utandığı çekindiği için konuşamamış.*

Bazı katılımcılar, konuşma kaygısı yaşayan birilerini gördüklerinde konuşan kişi adına üzülüklerini, utandıklarını; kendilerinin de kaygı ve korku duyduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca konuşan kişilerde utanma, heyecan, korku, güven eksikliği, kaygı duygularını sezdiklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar, konuşma kaygısı yaşayanların “rezil olma, dalga geçilme” tarzında bilişsel çarpıtmaları zihinlerinden geçirdiğini düşünmektedir. Söz konusu bilişsel tepkilere bakıldığında katılımcıların bu tepkileri kendilerinden hareketle anladıklarını ileri sürebiliriz. Nitekim konuşmacının zihnini okuma, ancak bu gibi deneyimleri yaşamayla açıklanabilir. Bazı katılımcılar da konuşma kaygısı yaşayan bir kimse gördüklerinde iyi bir hazırlık süreci yaşanmadığı düşüncesinin kendilerinde uyandığını belirtmişlerdir. Yani katılımcılar, konuşmaya iyi bir hazırlık süreci yaşanılması durumunda konuşma kaygısının daha az hissedilebileceğini düşünmektedirler. Psikolojik olarak zor bir durum yaşayan konuşana, destek olmak ve konuşanı rahatlatmak amacıyla göz teması kurma, teselli etme ve güven verme gibi birtakım yollarla yardımcı olunmaya çalışıldığı birçok katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Bu davranışın arka planında kaygı yaşayan konuşana merhamet duyulmasının ve “ben de bu durumda olabilirdim” düşüncesinin rol oynadığı söylenebilir. Katılımcıların konuşma kaygısına yönelik ifade ettiği görüşleri bütüncül olarak görebilmek için şöyle bir görselleştirme yapılabilir:



Şekil 2. Konuşma Kaygısına Yönelik Katılımcı Görüşleri

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Katılımcılar, konuşma kaygı düzeyleri arttığında duygusal, fiziksel, davranışsal ve bilişsel birçok tepki verdiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcıların konuşma kaygısı yaşadıklarını en çok fiziksel tepkilerle anladıkları tespit edilmiştir. Kaygının vücutta birçok tepki oluşturmakla birlikte (Beck ve Emery, 2017; Fossum, 1999; Rapee vd., 2003) çoğunlukla bedensel belirtiler gösterdiği bilinmektedir (Köknel, 1998). Çoğu katılımcı, konuşma kaygısı yaşadıklarında zihinlerinden birçok olumsuz düşünce geçtiğini belirtmiştir. Bu nedenle olumsuz düşünme biçimlerinin konuşma kaygısı ile ilişkili olduğu söylenebilir (Aydoğdu, 2017; Condrill ve Bough, 2004; Er, 2014; Esposito, 2010; Maviş, 2013; Linver, 1997; Tunali, 2007; Suroğlu-Sofu, 2012; Stuart, 2005). Gülünme, alay edilme, rezil olunma, küçük düşürülme ihtimallerinin yaşattığı kaygılar, konuşmacı tarafından oluşturulan dinleyici kaynaklı olumsuz düşüncelerdir. Dinleyicinin kalabalık, yabancı ya da tanıdık olması, dinleyici içerisinde önemli kimselerin varlığı ortam kaynaklı kaygı artırıcı unsurlar olarak değerlendirilirken dinleyicilerin aralarında konuşması, susup dikkatlice dinlemesi ve kaydetme davranışları dinleyici davranışları kaynaklı kaygı artırıcı unsurlar olarak tespit edilmiştir. Konuşmacının dinleyicinin kendisiyle alay etmesi (Arslan, 2012; Tekşan vd., 2019), birden çok kişinin önünde yapılan konuşma (King, 1998), dinleyicilerin uzman kişilerden (Gündüz ve

Şimşek, 2014) ve tanıdık kişiler olması (Baucom, 1994) konuşma kaygısını artırmaktadır (Gündüz ve Şimşek, 2014). Katılımcıların konuşurken hata yapma, konuşulacakları unutmaya kötü performans sergileme kaygısı, özgüven eksikliği, konuşmacının kendisinden kaynaklanan kaygı artırıcı unsurlar olarak belirlenmiştir. Özgüven eksikliği (İşcan ve Karagöz, 2016) konuşmacının olumsuz düşünme biçimleri konuşma kaygı düzeyini artırmaktadır (Esposito, 2010; Linver, 1997; Stuart, 2008).

Konuşma kaygısının ve konuşma kaygısını tetikleyen düşüncelerin farkında olan katılımcıların motivasyonel ve zihinsel birtakım stratejiler kullanarak kaygılarını dengelemeye çabaladıkları anlaşılmıştır. Nitekim konuşma kaygısının etkili bir konuşma performansı göstermede sorun oluşturduğu tespit edilmiştir (Baki ve Kahveci, 2017; Gölpınar vd., 2018). Katılımcılar; prova yapma, ayna ve birilerinin karşısında pratik yapma, pratik yaptığı kimselerden dönüt alma, konuşma metnine çalışma, topluluk önünde olduğunu zihninde canlandırma, konuşmanın nasıl yapılacağını planlama, konuşma sırasında tanıdık birileri ile göz temasına girme, konu bilgisini artırma faaliyetlerini yaparak gerçekleştireceği konuşmaya hazırlanıp olası aksilikleri önlemeye çalışmış, bu şekilde konuşma öncesi ve sırasında zihinsel hazırlık yapmışlardır. Katılımcılar tarafından ifade edilen görüşlerin konuşma performanslarına fayda vereceği birçok kaynaktan ifade edilmiştir. Provanın (Stuart, 2008), hazırlığın (Menzel ve Carell, 1994), neler yapılacağını planlanması (Şahin ve Kana, 2015), pratik yapmanın (Holgate, 2018; Tsipursky, 2016; Witz, 2005) konuşma kaygısını hafifleteceği belirtilmektedir. Zihinsel olarak hazırlığın yanında katılımcılar kendilerini motive eden teknikler de kullandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların özellikle olumlu düşünmeye çalışarak rahatlamaya ve özgüvenlerini artırmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Özgüven eksikliğinin konuşma gerçekleştirmede önemli bir sorun olduğu bilinmektedir (Akkaya, 2012; Arslan, 2012; Başaran ve Erdem, 2009). Olumlu düşünmenin konuşma kaygısına olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir (Esposito, 2010; Suroğlu-Sofu, 2012; Tunali, 2007; Tsipursky, 2016). Olumlu düşünme ve özgüven verici telkinlerin yanında konuşma kaygısını başkalarının da yaşadığını bilme, konuşma kaygısını kabullenme, hedef koyma bazı katılımcılar tarafından kullanılan motivasyonel stratejilerdir. Bu stratejiler, kişiyi iyi bir konuşma yapmaya güdülemekte ve konuşma kaygı düzeyini azaltmaktadır. Er (2014) konuşma kaygısını kabullenmenin kişiyi rahatlatacağını ifade etmektedir. Zihinsel ve motivasyonel stratejilerin birbirini beslediği söylenebilir. Koç-Akran ve Özdemir (2018) konuşma kaygı düzeyini hafifletmek amacıyla yapılan egzersizin güven duygusunu artırdığını tespit etmiştir. Tsipursky (2016) ise pratik yaptıkça yeteneklere güvenin artacağını ifade etmektedir.

Katılımcılar, ağırlıklı olarak konuşmanın davranışsal ve fiziksel tepkilerinden konuşma kaygısı yaşantısını sezdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar, duygusal tepkilerin de konuşma kaygısının yaşanıldığına dair ipucu olduğunu belirtmişlerdir. Konuşma kaygısı yaşayan birey; fiziksel, duygusal ve davranışsal tepkiler vermektedir (Demir ve Melanlıoğlu, 2014). Bazı katılımcılar da konuşmacının kaygı yaşadığında zihinlerinden ne gibi düşünceler geçtiğini okuyabildiklerini belirtmiştir. Goleman (2018) bilişsel empatinin başka bireylerin bakış açılarını sezmeye yardımcı olduğunu belirtmektedir. Katılımcılar, konuşmacının yaşadıklarının konuşma kaygısı olarak anlamlandırılmasında kendilerinin de benzer tepkileri tecrübe etmelerinin yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Yani “kendilerinden hareketle” konuşma kaygısı yaşanıldığının yorumunu yaptıklarını ifade etmişlerdir. Konuşma kaygısı yaşayan bireyi gördüklerinde onlar için üzüldüklerini ve konuşmacıya destek olmak istediklerini belirtmişlerdir. Empati kuran kişiler, çevresindeki bireylere önem vermekte ve duyarsız kalamamaktadır (Arslan, 2016). Bazı katılımcılar da konuşma kaygısı yaşayan konuşmanın iyi bir hazırlık süreci geçirmediğini düşündüklerini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin, öğrencilerde yüksek düzeyde konuşma kaygısı hissetmesine neden olabilecek olumsuz düşüncelere yönelik farkındalık oluşturması ve konuşma kaygısı azaltıcı zihinsel, motivasyonel ve fiziksel teknikleri öğrencilere kavratması öğrencinin konuşma kaygısı yaşadığı süreci iyi yönetmesine sağlayabilir. Alan araştırmalarında ilkökul, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerinde doğrudan konuşma kaygısı olgusuna yönelik öğrenci görüşlerin tespitinin de yapılmasının alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, S., & Adıgüzel, A. (2020). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1345-1356. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3956>

- Akkaya, A. (2011). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin konuşma kavramına ilişkin algıları. *Adyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 1-9. <https://doi.org/10.14520/adyusb.168>
- Akkaya, A. (2012). Öğretmen adaylarının konuşma sorunlarına ilişkin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 405-420.
- Aktaş, Ş., & Osman, G. (2005). *Yazılı ve sözlü anlatım kompozisyon sanatı* (7. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Arslan, A. (2012). Üniversite öğrencilerinin “topluluk karşısında konuşma” ile ilgili çeşitli görüşleri (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi örneği). *Turkish Studies*, 7(3), 221-231.
- Arslan, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları ve akademik özyeterlilik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies*, 2(3), 26-43. <https://doi.org/10.31458/iej.399014>
- Arslan, A., İlman, E., & Aslan, R. (2019). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin konuşma kaygıları ve öz-yeterlilik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 124-147. <https://doi.org/10.35235/uicd.526073>
- Arslan, Y. (2016). Kim daha iyi duygudaşlık kuruyor-empati üzerine mikro bir sosyolojik araştırma-. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 51-64.
- Asan, H. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerine ve konuşma kaygılarına eğitimsel oyunların etkisi* [Yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.]. Ulusal Tez Merkezi.
- Aydoğan, Y. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin konuşma becerilerinin geliştirilmesinde ve konuşma kaygılarında kavram haritalarının etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Aydoğdu, Y. (2017). *Topluluk önünde konuşma korkusu ve çözüm yöntemi*. Milliyet Gazetesi. <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/yasemin-aydogdu/topluluk-onunde-konusma-korkusu-ve-cozum-yontemi-2499009>
- Baki, Y., & Karakuş, N. (2015). A research on speech anxiety of prospective Turkish teachers. *Anthropologist*, 21(1,2), 271-276. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891816>
- Baki, Y., & Kahveci, G. (2017). Türkçe öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının etkili konuşma becerileri üzerindeki etkisi: bir yapısal eşitlik modellemesi. *Turkish Studies*, 12(4), 47-70. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11373>
- Başaran, M., & Erdem, İ. (2009). Öğretmen adaylarının güzel konuşma becerisi ile ilgili görüşleri üzerine bir araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 743-754.
- Başarır, D. (1990). *Ortaokul son sınıf öğrencilerinde sınav kaygısı, durumluk kaygı, akademik başarı ve sınav başarısız arasındaki ilişkiler* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.
- Baucom, J. A. (1994). *An exploratory study of public speaking anxiety and audience familiarity* [Doctoral dissertation, California School of Professional Psychology]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Beck, A. T., & Emery, G. (2006). *Anksiyete bozuklukları ve fobiler: Bilişsel bir bakış açısı*. (4. Baskı) (V. Öztürk, Çev.). Litera Yayıncılık.
- Berksun, O. (2003). *Anksiyete ve anksiyete bozuklukları* (2. Baskı). Turgut Yayıncılık.
- Bippus, A.M., & Daly, J. (1999). What do people think causes stage fright?: Naive attributions about the reasons for public speaking anxiety. *Communication Education*, 48(1), 63-72. <http://dx.doi.org/10.1080/03634529909379153>
- Breakey, L. K. (2005). Fear of public speaking—the role of the SLP. *Semin Speech Lang*, 26, 107–117. <https://doi.org/10.1055/s-2005-871206>
- Butcher, J. N., Mineka, S., & Hooley, J. M. (2013). *Anormal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Bulut, K. (2015). *Mikro öğretim tekniğinin Türkçe öğretmen adaylarının konuşma beceri ve kaygılarına etkisi* [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Calp, M., & Calp, Ş. (2016). *Özel eğitim alanı olarak Türkçe öğretimi I-II*. Nobel.
- Condrell, J., & Bough, B. (2004). *101 İletişim Yolu* (A. Şahin, Çev.). Beyaz Yayınları.
- Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerden araştırma yöntemleri: Spss Uygulamalı* (9. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2020). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz*. A. Aypay (Çev. Ed.). Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. S. B. Demir (Çev. Ed.). Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2020). *Eğitim araştırmaları nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. H. Ekşi (Çev. Ed.). EDAM.
- Çodur, H. (2019). *Farklı programlardaki öğretmen adaylarının konuşma kaygı düzeyleri ile yaşam becerileri arasındaki ilişkinin fiziksel aktiviteye katılım ve farklı değişkenler açısından incelenmesi: Atatürk üniversitesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Demir, S., & Gül-Özgül, B. (2019). Öğretmen görüşlerine göre ortaokul öğrencilerinin konuşma becerileri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 865-881.
- Demir, T., & Melanlıoğlu, D. (2014). Ortaokul öğrencileri için konuşma kaygısı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(1), 103-124. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001319
- Demirci, E. (2019). *5E öğrenme modelinin ortaokul öğrencilerinin konuşma becerileri ve konuşma kaygılarına etkisi*, [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Deringöl, Y. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının konuşma kaygıları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 23-36. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.465705>
- Dilbaz, N. (2000). Sosyal anksiyete bozukluğu: Tanı, epidemiyoloji, etiyoloji, klinik ve ayırıcı tanı. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(2), 3-21
- Doğru-Çabuker, N., Balcı-Çelik, S. & Aldemir, A. (2020). Topluluk önünde konuşma kaygısı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 601-1610. <https://doi.org/10.17755/esosder.674060>
- Durmuş, E., & Baş, K. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(19), 325-336. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9981>
- Er, S. (2014). *Topluluk önünde etkili konuşma teknikleri*. Hayat Yayınları.
- Esposito, J. (2010). *Sabne ışıkları altında: Topluluk önünde konuşma ve performans sergilemeyle ilgili korkularınızdan kurtulun* (K. Önem, Çev.). Elips Kitap.
- Fossum, L. (1999). *Endişeyi yenmek: Daha iyi bir yaşam yönetimi için* (M. Sağlam, Çev.). Alfa Yayınları.
- Gedik, M. (2015). Siirt örneğinde ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *ODU Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13, 77-93.
- Goleman, D. (2018). Empati nedir? *Duygusal Zekâ: Empati* içinde (ss. 9-19). (L. Göktem, Çev.). Optimist Yayıncılık.
- Gölpınar, Ş. Hamzadayı, E., & Bayat, N. (2018). Konuşma kaygı düzeyi ile konuşma başarımı arasındaki ilişki. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 75-85. <http://dx.doi.org/10.1010.31464/jlere.425224>
- Gülbağçe, A. Tozoğlu, E., & Gülbağçe, Ö. (2019). Üniversite öğrencilerinin konuşma kaygı düzeylerinin sportif aktivite ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 78, 61-78. <http://dx.doi.org/10.1010.17753/ekv1162>
- Gündüz, O., & Şimşek, T. (2014). *Uygulamalı konuşma eğitimi el kitabı*. Grafiker Yayınları.

- Harmandar-Demirel, D., Serdar, E., Uludere, E., & Karakaş, Z. (2017). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının konuşma kaygıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 510-516. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1684>
- Hasırcı, S. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygıları üzerindeki etkisi açısından akran ve öğretmen geribildirim. *Turkish Studies*, 13(4), 685-706. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13078>
- Holgate, M. (2018). *Korkunu yen: Olumsuz düşüncelerle mücadele edip hayatta başarılı olma rehberi* (İ. Dinç, Çev.) Nobel.
- İşcan, A., & Karagöz, B. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 193-206.
- Kavruk, H., & Deniz, E. (2015). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları (Samsun ili örneği). *Journal of Language and Literature*, 15, 63-89.
- Karakoç-Öztürk, B. & Altuntaş, İ. (2012). İlköğretim ikinci kademedeki konuşma eğitimine yönelik öğretmen görüşleri: Nitel bir çalışma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 342-356.
- Kardaş, M. N., & Şahin, E. (2016). Mikro öğretim yönteminin öğrencilerin türkçe konuşma beceri ve kaygılarına etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 30, 263-275. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.1314>
- Kardaş, N., & Akın, E. (2019). Drama etkinliklerinin 7. sınıf öğrencilerinin Türkçe konuşma kaygılarına etkisi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 91-113.
- Kartal, M. (2019). *Beden eğitimi ve spor bölümü öğretmen adaylarının konuşma kaygısı ve kültürel zekâ arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Katranç, M., & Kuşdemir, Y. (2015). Öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi: Sözlü anlatım dersine yönelik bir uygulama. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2015), 415-445. <https://doi.org/10.14582>
- Kemiksiz, Ö., & Güneş, F. (2017). Doğrudan öğretim modeline dayalı konuşma eğitiminin 5. sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerine ve konuşma kaygılarına etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), 384-405. <http://dx.doi.org/10.7884/teke.3795>
- Kennerley, H. (2017). *Kaygı (anksiyete): Yaşanmış örnekler, pratik öneriler, uygulamalar* (N. Yener, Çev.) Kuraldış Yayıncılık.
- King, L. (1998). *Kiminle, ne zaman, nerede, nasıl konuşmalı?* (Y. Özdemir, Çev.). İnkılap Kitapevi.
- Köknel, Ö. (1988). *Zorlanan insan: Kaygı çağında stres* (2. Basım). Altın Kitaplar.
- Köknel, Ö. (1998). *Korkular, takıntılar ve saplantılar* (4. Basım). Altın Kitaplar.
- Köroğlu, E. (2012). *Kaygılarımız Korkularımız* (6. Baskı). HYB Yayınları.
- Kuru, O. (2018). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2193-2206. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.41844-428575>
- Linver, S. (1997). *Konuşma eğitimi* (A. Özlü, Çev.). Mert Yayıncılık.
- Lüle-Mert, E. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarına ilişkin bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 784-789. <https://doi.org/10.17719/jisr.20153710644>
- Manav, F. (2011). Kaygı kavramı. *Toplum Bilimleri*, 5(9), 201-211.
- Maviş, A. (2013). *Etkili ve başarılı konuşma sanatı*. Yediveren Yayınları.
- Menzel, K. E., & Carrell, L. J. (1994). The relationship between preparation and performance in public speaking. *Communication Education*, 43(1), 17-26. <https://doi.org/10.1080/03634529409378958>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: Nitel veri analizi*. S. A. Altun ve A. Ersoy (Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev. Ed.). Nobel.
- Muallimoğlu, N. (2011). *Bütün yönleriyle hitabet: Konuşma sanatı* (8. Baskı). Avcıol Basım Yayın.

- Özdemir, G. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile konuşma kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi: Niğde ili örneği* [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, S. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının gidermede hazırlıklı konuşmaların rolü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 361-374. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018...-360001>
- Özgül, İ. E. (2014). *Psikolojik testler* (12. Basım). Nobel.
- Özkan, E., & Kınay, İ. (2015). Öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının incelenmesi (Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Örneği). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(3), 1290-1301. <https://doi.org/10.7884/teke.519>
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün & S. B. Demir (Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Rapee, S. M. Spence S. H., Cobham, V., & Wignall, A. (2003). *Kaygılı çocuğa yardım* (R. Baykaldı, Çev.). Arkadaş Yayınevi.
- Roth, W.T. (2016). Giriş. W. T. Roth & I.D. Yalom,. (Ed.), *Anksiyete Terapisi* içinde (ss. 11-28). Prestij Yayınları.
- Sarıkaya, B. (2020). Konuşma eğitimi dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel konuşma becerilerine ve konuşma kaygılarına etkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 6(1), 79-91. <https://doi.org/10.32570/ijofe.699046>
- Seyrek, A. M. (2019). *Psikoloji sözlüğü* (2. Baskı). Yediveren Yayınları.
- Sevim, O., & Gedik, M. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, 379 -393.
- Şahin, M. (2019). Korku, kaygı ve kaygı (anksiyete) bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117-135.
- Şen, Ü. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 2(2), 70-84.
- Stuart, C. (2008). *Etkili konuşma* (4. Baskı). (M. Sağlam, Çev.). Alfa Yayınları.
- Suroğlu-Sofu, M. (2012). *Öğretmen adaylarının konuşma kaygıları*. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2018). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şahin, A., & Kana, F. (2015). Konuşma kaygısı. A. Şahin (Ed.), *Konuşma Eğitimi Yöntem-Teknik* içinde (ss. 271–281). Pegem Akademi.
- Tekşan, K., Mutlu, H. H., & Çinpolat, E. (2019). The examination of the relationship between the speech anxiety and speaking skill attitudes of middle school of teachers students and the opinions on speech anxiety. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 15(4), 1395-1412. <https://doi.org/10.17263/jlls.668527>
- Tallis, F. (2003). *Kaygıları aşmak* (O. Cem, Çev.). Sistem Yayıncılık.
- Temiz, E. (2013). Speech anxiety of music and Turkish language teacher candidates. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 3(2), 101-105.
- Temiz, E. (2015). Pedagojik formasyon alan öğretmen adaylarının konuşma kaygıları. *Turkish Studies*, 10(3), 985-992. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7767>
- Tolun, K. (2019). *Sınıf öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Topçuoğlu-Ünal, F., & Degeç, H. (2012). Öğretmen görüşlerine göre konuşma eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 735-750. <https://doi.org/10.9761/JASSS178>
- Topçuoğlu-Ünal, F., & Özden, M. (2015). *Diksiyon ve konuşma eğitimi*. Pegem Akademi.
- Tsipursky, G. (2016). *Conquer public speaking anxiety via emotional intelligence*. Psychology Today. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/intentional-insights/201609/conquer-public-speaking-anxiety-emotional-intelligence>.
- Tunalı, M. (2007). *Başarılı ve güzel konuşma sanatı* (36. Baskı). Yediveren Yayınları.

Tüzemen, T. (2016). *Akademik çelişki tekniğinin 6. sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerine ve konuşma kaygılarına etkisi* [Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitelikte bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(4), 543-559.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, G. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları* [Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yıldırım, M. (2019). Örneklem ve örnekleme yöntemleri, S. Şen & İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 317-331). Nobel.

Yıldız, B. R. (2011). *Kaygının dikkat süreçleri üzerine etkisinin olaya ilişkin potansiyeller ile değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Witz, M. (2004). *1000 kişi önünde konuşmak ve bundan keyif almaya dair* (M. Gürsel, Çev.). Dharma Yayınları.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Veriler toplanılmadan önce 15.11.2018 tarihli (toplantı sayısı 12 karar no 6) 97132852/302.14.01/sayı yazı ile Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan araştırmanın oluru alınmıştır. Daha sonra 11.01.2019 tarih ve 76 sayılı oluru ile okullardan veri toplanılması amacıyla izinler alınmıştır. Örneklem olarak belirlenen ve araştırmaya gönüllü olarak katkı sunmak isteyen öğrencilerin velilerinden bilgilendirme onam formu ile onam alınmıştır.

EXTENDED SUMMARY

With this study, it was aimed at the opinions of secondary school students who had speech anxiety about their speech anxiety. In line with this general purpose, which responses are perceived by the participants of speech anxiety, what are the thoughts that cause speech anxiety and the environmental factors that increase speech anxiety, which strategies and motivational techniques are used to compensate the anxiety level in the process of speaking anxiety, which reactions of people with speech anxiety answers were sought for the questions of sensing anxiety experience and what was felt in this situation.

The study was conducted in a qualitative type of phenomenological design. Semi-structured one-to-one interviews were conducted as a data collection method. The working group consists of 5 male and 10 female students studying at public schools in the city center of Bitlis in the 2018-2019 academic year. The study group was created with typical case sampling, one of the purposeful sampling methods. While creating the study group, attention was paid to the typical situation being students who are aware of speech anxiety. The interviews were conducted one-on-one in a semi-structured form over the 7-question interview guide, and the data were recorded with a voice recorder during the interview. The data collected in the study were evaluated by the descriptive analysis method. The frequencies of the codes related to the opinions were extracted, tabulated and subjected to "descriptive and interpretive phenomenology". By paying attention to the compatibility of the categories and codes with the field literature, "category clarity" has been tried to be gained..

As a result, the participants mostly have their own faults (making mistakes while speaking, forgetting what was said, being disgraced, anxiety about performing poorly, lack of self-confidence) and listeners (crowd, foreign or familiar listeners, the presence of important people in the audience, the audience talking among themselves and listening carefully, being recorded) evaluate stimuli as a factor that increases speech anxiety levels. In addition, awareness of speaking anxiety and the mental (rehearsal, practice in front of the mirror or in front of someone, getting feedback from the practices, studying the text to be spoken, mental visualization of being in public) and motivational strategies (positive thinking, increasing self-confidence) contributed to the efforts of the participants to compensate their speaking anxiety. offers. While the participants intuit their speech anxiety more from physical and emotional reactions, they sense the speech anxiety of others from physical and behavioral reactions. Most of the participants want to support people with speech anxiety.

Participants stated that when their speech anxiety levels increased, they had many emotional, physical, behavioral and cognitive reactions. However, it was found that the participants mostly understood their speech anxiety through physical reactions. Although anxiety creates many reactions in the body (Beck and Emery, 2017; Fossum, 1999; Rapee et al., 2003), it is known that it mostly shows somatic symptoms (Köknel, 1998). Most of the participants stated that when they have speech anxiety, many negative thoughts pass through their minds. Therefore, it can be said that negative thinking styles are related to speech anxiety (Aydoğdu, 2017; Condrill and Bough, 2004; Er, 2014; Esposito, 2010; Maviş, 2013; Linver, 1997; Tunalı, 2007; Suroğlu-Sofu, 2012; Stuart, 2005). The flaws of the listener and the speaker turn them into a factor that increases their anxiety with their negative thinking style. It has been stated in many sources that factors originating from listeners or speakers can cause speech anxiety (Bippus and Daly, 1999; Er, 2014; Gündüz and Şimşek, 2014; Muallimoğlu, 2011; Şahin and Kana, 2015). It was understood that the participants who were aware of the speech anxiety and the thoughts that trigger speech anxiety tried to balance their anxiety by using some motivational and mental strategies. Participants; Doing rehearsals, practicing in front of the mirror and others, getting feedback from the people he / she practicing, studying the speech, envisioning being in front of the public, planning how to make the speech, making eye contact with familiar people during the speech, getting ready for the speech to be performed by increasing the subject knowledge and possible setbacks. They tried to prevent, in this way they made mental preparation before and during the conversation. It has been stated in many sources that the opinions expressed by the participants will benefit their speaking performance. It is stated that rehearsal (Stuart, 2008), preparation (Menzel and Carell, 1994), planning what to do (Şahin and Kana, 2015), and practicing (Holgate, 2018; Tsipursky, 2016; Witz, 2005) will alleviate speech anxiety. In addition to mental preparation, the participants stated that they also use techniques that motivate them. It has been determined that the participants try to relax and increase their self-confidence, especially by trying to think positively. There are studies showing that lack of self-confidence leads to speech anxiety (İşcan and Karagöz, 2016; Tekşan et al., 2019). It is also known that lack of self-confidence is an important problem in making speeches (Akkaya, 2012; Akif Arslan, 2012; Başaran and Erdem, 2009). It is thought that positive thinking will have positive effects on speech anxiety (Esposito, 2010;

Suroğlu-Sofu, 2012; Tunalı, 2007; Tsipursky, 2016). Participants stated that they predominantly sensed the speech anxiety experience from the behavioral and physical reactions of the speaker. Participants stated that their experiences of similar reactions helped the speaker to interpret his experiences as speech anxiety.

DİL VE KONUŞMA TERAPİSTLERİNİN İKİ DİLLİLİĞE YÖNELİK BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF SPEECH AND LANGUAGE THERAPISTS' KNOWLEDGE LEVELS ABOUT BILINGUALISM

Ahsen ERİM

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi Dil ve Konuşma Terapisi Bölümü

ahsen.erim@sbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3191-6236

Şaziye SEÇKİN YILMAZ

saziye.seckinyilmaz@uskudar.edu.tr

Maltepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Dil ve Konuşma Terapisi Bölümü

ORCID: 0000-0003-0488-9639

ÖZ

Geliş Tarihi:

04.08.2021

Kabul Tarihi:

14.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Çok Dillilik

Dil Terapisi

İki Dilli

İki Dillilik

Keywords

Bilingual

Bilingualism

Language Therapy

Multilingualism

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de hizmet veren dil ve konuşma terapistlerinin (DKT’lerin) iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerini belirlemektir. Tarama yöntemi ile yürütülen bu çalışmaya, 124 DKT gönüllü katılım göstermiştir (Ortalama yaş: 24.07±2.2). Verilerin toplanabilmesi için Leon (2015) tarafından geliştirilen bir anket çevrimiçi hale getirilerek kullanılmıştır. Katılımcıların anket maddelerine verdikleri doğru yanıtlar için frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Anket maddelerinin çoğuna, katılımcıların önemli bir kısmı yanlış yanıt vermiştir. Konu ile ilgili eğitim aldığını belirten katılımcıların bilgi düzeyinin ise eğitim almadığını belirten katılımcılardan anlamlı olarak daha fazla olduğu görülmüştür (U=1452.5, p= .025). Çalışma sonuçlarına göre, katılımcıların çoğunluğu (%74.2, n=92), herhangi bir bozukluğu olan ve olmayan çocukların sahip olduğu kapasiteleri göz önüne alarak iki dil öğrenimini mümkün kılacak en uygun koşulları sağlamanın, DKT’lerin önemli bir görevi olduğunu bilmektedirler. Buna karşın katılımcıların iki dil edinimi, iki dilli çocukların değerlendirilmesi ve müdahalesine ilişkin önemli bilgi eksikliklerinin olduğu görülmüştür. DKT’lerin iki dillilik hakkında teorik bilgilerini artırmaları önerilmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the knowledge levels of speech and language therapists (SLTs) serving in Turkey about bilingualism. A total of 124 SLTs voluntarily participated in this survey method study (Mean age: 24.07±2.2 years). In order to collect the data, a questionnaire developed by Leon (2015) was turned into an online questionnaire and used. Frequency and percentage values were calculated given by the participants. A significant portion of the participants gave wrong answers to most of the questionnaire items. It was observed that the levels of knowledge of the participants who stated that they received training on the subject was significantly higher than those who stated that they did not receive any training (U=1452.5, p= .025). According to the results of this study the majority of the participants (74.2%, n=92) know that it is important that SLTs to provide the most appropriate conditions that will enable bilingual learning, taking into account the capacities of children with and without any developmental disorder. On the other hand, it was observed that the participants had significant lack of knowledge about bilingual acquisition, assessment and intervention of bilingual children. It is recommended that SLTs increase their theoretical knowledge about bilingualism.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.978766>

Atf/Cite as: Erim, A. ve Yılmaz, Ş.S. (2022). Dil ve konuşma terapistlerinin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 727-744.

*Bu çalışma II. Uluslararası Disiplinlerarası Sağlık Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Küreselleşmenin sonucu ile birlikte günümüz modern dünyasında çok dillilik ve çok kültürlülük kavramları giderek önem kazanmakta ve çok dilli nüfus sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Şakar, 2019). Öyle ki Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne göre Dünya'da resmi olarak birden fazla dil kullanan ülke sayısı, 20'den daha çok olarak ifade edilmektedir (UNESCO, 2003). Çok dilliliğin en basit şekli, iki dillilik olarak belirtilmektedir (Saydı, 2013). Sözlük tanımı olarak iki dillilik, bireyin iki farklı dilbilimsel kodu sosyal iletişim işlevi olarak kullanabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Hamers ve Blanc, 2004). İki dillilik aynı zamanda eş zamanlı (iki dil ediniminin üç yaş öncesinde gerçekleşmesi) ve sıralı (ikinci dil ediniminin üç yaştan sonra gerçekleşmesi) iki dillilik olarak da sınıflandırılmaktadır (ASHA, 2014).

Değişen dünya koşulları paralelinde ailelerin bir bölümü, çocuklarını iki dilli olarak yetiştirmek istemektedirler (Lee vd., 2015). Ancak iki dilli çocuk yetiştirme konusunda da pek çok yaygın yanlış inanışa rastlanmaktadır (Byers-Heinlein ve Lew-Williams, 2013). İlâveten gelişimsel bozukluğu olan çocuğa sahip ebeveynlerin, çocukları ile birden fazla dil kullanma konusunda endişeleri olabilmektedir (Yu, 2013). Dolayısıyla ebeveynler, konu ile ilgili doğru rehberlere ihtiyaç duymaktadırlar (Lee vd., 2015).

Sağlık meslek elemanları olan dil ve konuşma terapistleri (DKT); dil, konuşma, ses ve yutma alanlarında önleme, tarama, değerlendirme, tanılama, danışmanlık ve terapi gibi çeşitli hizmetler vermektedirler. Ayrıca DKT'lerin meslek yaşamları içerisinde değişen dünya standartlarına, kültürel ve dilsel çeşitliliklere uygun olarak hizmet vermeleri gerekmektedir (ASHA, 2007). Dolayısıyla DKT'lerin iki dillilik konusunda çeşitli rolleri olduğu söylenebilir. Nitekim öğretmenler, pediatrişter ve DKT'lerin; iki dillilik ile ilgili yaygın yanlış inanışları, bilimsel gerçeklerle yer değiştirme konusunda önemli sorumlulukları olduğu belirtilmektedir (Byers-Heinlein ve Lew-Williams, 2013).

Bebekler ana dillerindeki sözcükleri oluşturan sesler (Kuhl vd., 2006) ile birlikte diğer dillerdeki sözcükleri oluşturan sesleri de algılama yeteneği ile doğmaktadırlar (Eimas vd., 1971). Üstelik bebekler altı aya kadar dünya vatandaşı olarak tanımlanmaktadırlar ve hem ana dillerindeki hem de diğer dillerdeki sesleri ayırt edebilmektedirler. Bununla birlikte bebekler altı ile 12 ay arasında ana dillerini baskın biçimde dinlemelerinin sonucunda ana dillerindeki sesler ile yabancı dillerdeki sesleri ayırt etme yeteneklerini kaybetmeye başlamaktadırlar. Böylece bir yaşlarına doğru kendi ana dillerinin uzmanı olmaktadır (Kuhl vd., 2006). Ayrıca erken çocukluk dönemi, dil gelişimi için kritik dönem olarak belirtilmektedir (Johnson ve Newport, 1989; Newport, 1990). Tüm bunlar ışığında ikinci dil edinimi için en uygun zaman olarak da erken çocukluk dönemine işaret edilmektedir (Ferjan Ramirez ve Kuhl, 2017). Ancak bu durum, ikinci bir dilin erken çocukluk dönemi sonrası edinilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Burada vurgulanan, ikinci dil edinimi için ne kadar erken başlanırsa o kadar iyi olacaktır (Byers-Heinlein ve Lew-Williams, 2013).

Doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocukların dil ediniminin başlangıcından itibaren iki ayrı dil sistemi oluşturdukları bilinmektedir (Hoff ve Core, 2015). Örneğin çocukların ürettikleri seslerin fonetik özellikleri, kullandıkları dile göre farklılık göstermektedir (Fabiano-Smith ve Barlow, 2010). İki ayrı fonolojik sistem olduğu bilgisi ile birlikte bu iki sistemin etkileşim içerisinde olduğu da belirtilmektedir. Bir başka deyişle, çocuğun köken dilinden ikinci diline ya da ikinci dilinden köken diline dilsel özellikler aktarılabilir (Hambly vd., 2013). İki dilli çocuklardaki bu iki ayrı dil sisteminin sözcük bilgisi açısından da kanıt temeli vardır. Bir diğer deyişle, çok küçük iki dilli çocuklar bile aynı şey için iki dilde de sözcük bilgisine sahiptirler (Core vd., 2013; Pearson vd., 1993). Ayrıca maruz kalınan iki dil benzer olsa da dört aylık çocukların bile bu iki dili ayırt edebildikleri görülmektedir (Bosch ve Sebastian-Galles, 2001).

Bunlarla birlikte iki dilli çocuklar her ne kadar iki farklı dil sistemi oluştursalar da konuşurken her zaman bu dil sistemlerini ayıramayabilirler. Bir dilden diğer dile aktarılabilen sözcükler ve/veya ifadeler (kod değişimi), çocuğun iki dili ayırt etmekte zorlandığı anlamına gelmemektedir (Hoff ve Core, 2015). Hatta kod değişimi, iki dilli çocukların yaratıcılık becerilerinin bir işareti olarak sayılabilir (Byers-Heinlein ve Lew-Williams, 2013).

Yaygın yanlış inanışın aksine iki dil öğreniminin, çocukların kafasını karıştırmadığı ve çocukların dil gelişimi açısından bir risk faktörü olmadığı belirtilmektedir (Hoff ve Core, 2015). İki dilli çocuklar ile tek dilli akranlarının dil gelişimlerinin benzer olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (David ve Wei, 2008; MacLeod vd., 2011; Özpolat ve Sağlam, 2020). Yapılan çalışmalar, okul öncesi dönemde iki dilli eğitimin desteklenmesinin bilişsel beceriler açısından (Örn. yürütücü işlevler, bilişsel esneklik) avantaj sağladığını da göstermektedir (Barac

ve Bialystok, 2012; Karşı ve Karakelle, 2018). Ayrıca iki dilliliğin, dil bozukluğu olan veya olmayan çocuklarda dil gelişimini engellemediği de belirtilmektedir (Paradis, 2010). Üstelik iki dilliliğin, gelişimsel bozukluklar üzerinde de olumsuz etkisinin olmadığı görülmektedir. Örneğin otizmli çocuklarda iki dilliliğin, dil gelişimi açısından bir risk faktörü olmadığı ifade edilmiştir (Drysdale vd., 2015). Yapılan bir başka çalışmada, iki dilli bir çevrede yetişmenin, Down sendromlu çocuklar üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığı görülmüştür (Kay-Raining Bird vd., 2005).

İki dilli çocukların erken dönemdeki önemli gelişimsel dil becerilerinde, tek dilli çocuklara kıyasla daha yavaş olduklarına dair sistematik bir kanıt bulunmadığına da dikkat çekilmektedir (Leon, 2015). Sistematik bir derleme çalışmasında, iki dilli çocukların tek dilli akranlarına kıyasla daha yavaş bir konuşma gelişimi gösterdiklerine dair sınırlı kanıt temeli olduğu ifade edilmiştir (Hambly vd., 2013). İki dilli bir ailede büyüyen çocukların babıldama ve ilk sözcük üretimleri gibi dil gelişimi için temel becerileri, tek dilli akranları ile benzer zamanda gösterdikleri görülmektedir (Petitto vd., 2001). Yine bir çalışmada, iki dilli çocukların baskın olan dillerinde hem 18 hem de 36 aylıkken tek dilli akranları ile benzer dil gelişim hızı gösterdikleri bulunmuştur. İki dilli çocukların tek dilli akranlarına kıyasla baskın olmayan dillerinde gösterdikleri fonolojik gelişim farklılıklarının ise iki dilli çocuklarda fonolojik edinimin yavaş olmasından ziyade o dile daha az maruz kalmalarından kaynaklanabileceği düşünülmüştür (MacLeod vd., 2011).

Bir diğer çalışmada, iki dilli çocukların iki farklı dilleri için de ayrı ayrı tek dilli akranları ile karşılaştırıldıklarında hem sözcük bilgisi hem de dil bilgisel gelişim hızı açısından tek dilli akranlarına kıyasla daha geride oldukları görülmüştür. Yine bu çalışmada, iki dilli çocukların bir dile diğerinden daha baskın olarak maruz kalabildikleri ve bunun neticesinde de baskın dillerindeki dilsel gelişimlerinin, tek dilli akranlarının dilsel gelişimi ile benzer olabildiğinden bahsedilmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak da çocuğa iki farklı dil için dengeli bir dilsel girdinin sunulması ile iki dilli çocukların her iki dillerinde de tek dilli akranları ile benzer gelişim hızı gösterebilecekleri belirtilmiştir (Hoff vd., 2012). Bununla birlikte iki dilli çocukların her iki dilde de değerlendirildiklerinde tek dilli akranlarına kıyasla sözcük bilgisi açısından çok az geride olduklarını gösteren başka çalışmalar da vardır (Bialystok vd., 2010; Vagh vd., 2009). Bu durum iki dilliliğin, dil gelişimi açısından bir risk faktörü olduğu şeklinde değil; ancak iki dil öğrenmenin, tek dil öğrenmeye kıyasla daha uzun zaman alabileceği şeklinde de yorumlanabilir (Hoff ve Core, 2015).

Bunlarla beraber tek dilli çocukların dil değerlendirmeleri için kullanılan standart norm değerlerinin, iki dilli/çok dilli çocuklar için geçerli olmadığına bunun için de ebeveyn raporları ve dil örneği analizi gibi alternatif ölçümlerin gereğine dikkat çekilmektedir (Restrepo ve Silverman, 2001). Çünkü iki dilli çocukların standardize dil testlerinde genellikle tek dilli çocuklara göre, her iki dilde de daha az sözcük dağarcığına sahipken her iki dildeki sözcük dağarcıkları birlikte ele alındığında (birleşik sözcük dağarcığı) genellikle yaşlarına uygun düzeyde sözcük dağarcığına sahip oldukları görülmektedir (Hoff vd., 2012). Bu nedenle iki dilli çocukların dil değerlendirilmelerinin daha sağlıklı yapılabilmesi adına dinamik değerlendirmelerden yararlanılması (Kapantzoglou vd., 2012), her iki dilde de değerlendirme yapılması (Armon-Lotem ve Ohana, 2017; Yazıcı ve Temel, 2011), iki dilli çocuklara özel norm standartlarının oluşturulması ve iki dilli çocukların, tek dilli akranları ile kıyaslanırken birleşik sözcük dağarcıklarının kullanılması önerilmektedir (Armon-Lotem ve Ohana, 2017). Ayrıca iki dilli çocuklar için her iki dilde verilen müdahalenin, en uygun müdahale yöntemi olduğu belirtilmektedir (Gutiérrez-Clellen, 1999).

Çocuğa sunulan konuşma biçimi (Örn. annece konuşma) ve sosyal etkileşim (Örn. çocuk ile bire bir etkileşim), tek dilli çocukların mevcut ve gelecekteki dil üretimlerinde etkili olmaktadır (Ramírez-Esparza vd., 2014). İki dilli çocuklar ile yapılan bir çalışmada da çocuğa yöneltilen annece ve bire bir konuşma biçiminin, her bir dildeki sözcük üretimleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Ramírez-Esparza vd., 2017). Çocuğun ikinci diline ilişkin üretimlerinin; erken yaşta ikinci dile maruz bırakılmaya ek olarak her bir dil için sunulan dil girdisinin nicelik (Örn. sözcük sayısı) (Garcia-Sierra vd., 2016) ve niteliğine (Örn. etkileşim türü) bağlı olduğu belirtilmektedir (Ramírez -Esparza vd., 2017).

Tüm bunlarla birlikte DKT'lerin günümüz dünyasında nüfusu gittikçe artan iki dilli çocukların dil ve konuşma özelliklerini değerlendirme noktasında da önemli rolleri bulunmaktadır (McLeod vd., 2017). Örneğin bir DKT, iki dilli bir çocuğun dil gelişimindeki olası gecikmenin sebebinin dilsel gecikmeden mi yoksa gelişimsel bir dil bozukluğundan mı kaynaklandığını iyi ayırt edebilmelidir (Cincinnati Children's, 2015). Ne var ki dil ve iletişim güçlüğü olan bireyler ile çalışan uzmanların iki dilli çocukları değerlendirirken çeşitli zorluklar ile karşılaştıkları

da görülmektedir (D'Souza vd., 2012). Buna paralel biçimde uluslararası alanyazında DKT'lerin iki dilli çocukları değerlendirme (Caesar ve Kohler, 2007; D'Souza vd., 2012; Oxley vd., 2019) ve müdahale (Jordaan, 2008) prosedürlerini inceleyen çeşitli çalışmalara rastlanmıştır.

Ayrıca DKT'lerin herhangi bir bozukluğu olan ve olmayan çocukların sahip olduğu kapasiteleri göz önüne alarak iki dil öğrenimini mümkün kılacak en uygun koşulları sağlamalarının önemi vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası alanyazında yapılan bir çalışmada ise DKT'lerin ve DKT adaylarının iki dilliliğe yönelik bilgi düzeyleri incelenmiş ve bazı alt maddelerdeki bilgi eksikliklerine dikkat çekilmiştir (Leon, 2015).

Ulusal alanyazına bakıldığında öğretmenlerin ve ebeveynlerin ikincil dil edinimine ilişkin görüşlerine (Bal vd., 2020; Çetintaş ve Yazıcı, 2016; Oturak, 2021), iki dilliliğin çocuğun dil becerileri üzerindeki etkisine (Özpolat ve Sağlam, 2020), iki dillilik ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkilere (Karslı ve Karakelle, 2018), iki dilli çocukların okuma-yazma öğrenme süreçlerine ve yazma becerilerine (Kan ve Yeşiloğlu, 2017; Kan ve Hatay, 2017) ve iki dilli gelişimsel dil bozukluğu olan çocukların morfolojik ve sentaktik özelliklerine (Esersin, 2017) odaklanan çalışmalara rastlanmaktadır. Öte yandan iki dillilik konusunda önemli rol ve sorumluluğu bulunan DKT'lerin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerinin incelendiği bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Oysaki DKT'lerin iki dillilik konusunda yukarıda bahsedilen bilimsel bilgilere sahip olmalarının, ailelerin iki dillilik konusunda doğru yönlendirilmeleri ve iki dilli çocukların uygun değerlendirme ve müdahale hizmetlerini alabilmeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu gereksinimlerle bu çalışmanın amacı, Türkiye'de hizmet vermekte olan DKT'lerin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerini belirlemektir. Bu kapsamda aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Çalışmaya katılan DKT'lerin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeyleri nasıldır?
- 2) Çalışmaya katılan DKT'lerin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeyleri, konu ile ilgili daha önce eğitim alma durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, tarama yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Tarama yönteminde, düşük maliyetle ve kısa sürede geniş kitlelere ulaşılabilmektedir. Yapılış şekillerine göre ise elektronik tarama yöntemi tercih edilmiştir (Sevinç, 2017).

Katılımcılar

Çalışmada olasılıksız örnekleme yöntemlerinden elverişlilik örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Elverişlilik örneklemesinde, araştırmacı evren içerisinde öğeleri elverişli olduğu için örnek için tercih etmektedir. Bu yöntem her ne kadar zaman tasarrufu sağlayıp ekonomik olsa da olasılık hesabı yapma imkanı vermemektedir (Böke, 2017). Bu doğrultuda çalışmaya, Türkiye'nin farklı şehirlerinde hizmet veren 124 DKT katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 24.07 ± 2.2 olup en genci 21 en yaşlısı ise 39 yaşındadır. Katılımcıların %44.4'ü (n=55) daha önce iki dillilik hakkında eğitim aldığını; %56.6'sı (n=69) ise eğitim almadığını belirtmiştir. Eğitim aldığını belirten katılımcıların %67.3'ü (n=37), lisans dersinde; %20'si (n=11) yüksek lisans dersinde; %12.7'si (n=7) ise kongrede/kursta ilgili eğitimi aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %50'si (n=62) iki dilli vakalarının olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %45.2'sinin (n= 56) iki dilli vaka oranı %1-24 iken %3.2'sinin (n=4) iki dilli vaka oranı %75-100 olarak belirtilmiştir. Bir katılımcı, %25-49 ve bir başka katılımcı ise %50-74 oranında iki dilli vakalarının olduğunu ifade etmişlerdir. Tablo 1'de katılımcıların cinsiyet, deneyim süresi ve çalışma yerlerine ilişkin demografik bilgileri gösterilmektedir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Erkek	10	8.1
	Kadın	114	91.9
Deneyim Süresi	0-5 yıl	120	96.8
	5-10 yıl	2	1.6
	10 yıl+	2	1.6
	Rehabilitasyon Merkezi	68	54.9
Çalışma Yeri	Hastane	16	12.9
	Özel Klinik	14	11.3
	Akademi	6	4.8
	Rehabilitasyon Merkezi+Özel Klinik	20	16.1

Not: f = frekans, % = yüzdelik

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, DKT'lerin iki dillige yönelik bilgi düzeylerini belirlemeyi amaçlayan ve Leon (2015) tarafından yürütülen *'Investigation of Bilingualism Knowledge of Speech-Language Pathologists and Speech-Language Pathology Students'* başlıklı araştırmada kullanılmış olan bir anket, veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bunun için öncelikli olarak anket, araştırmacılar tarafından orijinalinden Türkçe'ye çevrilmiştir. Ardından anket maddelerinin iki farklı çevirisi, İngilizce düzeyi iyi olan ve DKT alanında uzman üç kişi tarafından kontrol edilmiştir. Uzmanlar, her bir anket maddesi için araştırmacıların iki farklı çevirisinden orijinal maddeye en yakın olanı belirtmişlerdir. Uzmanların en çok işaretledikleri maddeler ile 'İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeyi Belirleme Anketi' (Ek 1) başlıklı orijinal anketin Türkçe formu oluşturulmuştur.

Hazırlanan anket formu, toplamda 22 maddeden oluşmaktadır. Bu anket maddelerinin yedisi, katılımcıların demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, çalışma yeri, deneyim süresi, vakaları arasındaki iki dillilik oranı, iki dillilik hakkında eğitim alma durumu ve eğitimi nereden aldıkları) değerlendirmektedir. İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeylerini Belirleme Anketi ise 'kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum' şeklinde hazırlanmış beşli derecelendirmeye dayanan yanıt seçeneklerinden ve 15 maddeden oluşmaktadır. İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeylerini Belirleme Anketi içerisinde yer alan maddeler, iki dilli bireyler, iki dilli bireylerin değerlendirilmesi ve müdahalesi ile ilgili inançları belirlemeyi amaçlamaktadır.

Veri Analizi/Uygulama

Çalışmada kullanılan anket, Google forms üzerinden çevrimiçi (online) hale getirilerek elektronik ortama aktarılmış ve sosyal medya grupları üzerinden link daveti ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Çalışma verileri, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı ocak ayı içerisinde toplanmıştır. Çalışma verilerinin analizi için SPSS 21.0 (NY IMB Corp., 2012) paket programı kullanılmıştır. Katılımcıların anket maddelerine verdikleri doğru yanıtlar için frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca katılımcıların doğru yanıtlarının daha önceden iki dillilik hakkında eğitim alıp almama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesinde normal dağılım varsayımı karşılanmadığı için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Çalışma bulgularının yorumlanmasında anlamlılık değeri .05 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde DKT'lerin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Katılımcıların İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeyleri

Katılımcıların iki dillilik ile ilgili bilgi düzeylerini değerlendirebilmek için 'Kesinlikle katılıyorum' ve 'Katılıyorum' seçenekleri ile 'Katılmıyorum' ve 'Kesinlikle katılmıyorum' seçenekleri aynı kategori altında değerlendirilmiştir. Soruların bazıları için 'Kesinlikle katılıyorum/katılıyorum' seçenekleri bazıları için ise 'Katılmıyorum/Kesinlikle katılmıyorum' seçenekleri doğru yanıttır. 'Kararsızım' seçeneğini işaretleyen katılımcıların yanıtları, yanlış kabul edilmiştir. Katılımcıların soru maddelerine verdikleri doğru yanıtların frekans ve yüzde değerleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeyleri

Sorular	f	%
1. Dil ve konuşma terapistinin görevi, herhangi bir bozukluğu olan ve olmayan çocukların sahip olduğu kapasiteleri göz önüne alarak iki dil öğrenimini mümkün kılacak en uygun koşulları sağlamaktır.	92	74.2
2. İki dilli çocukların bakım verenleri (anne, baba veya diğer birincil bakıcılar) evde yalnızca Türkçe konuşmaya çalışmalıdır.*	82	66.1
3. Doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocuklar, edinimin başlangıcından itibaren iki ayrı dil sistemi oluştururlar.	75	60.5
4. İkinci bir dili edinmeden önce bir dili iyice edinmek en iyisidir.*	73	58.9
5. Gelişimsel dil bozukluğu olan çocuklar birden fazla dil öğrenebilirler.	71	57.3
6. İki dilli çocuklar, her iki dildeki sözcük dağarcıkları birlikte ele alındığında (birleşik sözcük dağarcığı) genellikle yaşlarına uygun düzeyde sözcük dağarcığına sahiptirler.	70	56.5
7. İki dilli çocuklar, standardize dil testlerinde genellikle tek dilli çocuklara göre, her iki dilde de daha az sözcük dağarcığına sahip olduklarını gösterirler.	69	55.6
8. İki dilli çocukların babıldama ya da ikili sözcük birleşimlerinin üretilmesi gibi erken dönemdeki önemli gelişimsel dil becerilerinde tek dilli çocuklara kıyasla daha yavaş olduklarına dair sistematik bir kanıt bulunmamaktadır.	66	53.2
9. Özellikle erken dönemdeki erken okuryazarlık becerileri bir dilden diğer bir dile aktarılabilir.	63	50.8
10. İki dilli ortamlarda büyüyen bebekler, her iki dil için de fonetik temsilleri, tek dil için fonetik temsiller oluşturan bebeklerle hemen hemen aynı şekilde ve aynı zamanda kurarlar.	63	50.8
11. İki dile maruz kalma dil gelişimi açısından bir risk faktörüdür.*	60	48.4
12. İki dile maruz kalan çocuklar iki dilde terapi almalıdır.	49	39.5
13. Doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocuklar ilk başta iki dili de edinmezler. Maruz kaldıkları iki dili tek bir dil gibi işlemedikleri bir aşamadan geçerler.*	43	34.7
14. Bir çocuğu baskın olmayan dilinde klinik açıdan değerlendirmek uygundur.	24	19.4
15. İki dilli çocuklar tek dilli çocuklar gibi dil konuşma performansı gösterdiklerinde tipik gelişim gösterdikleri düşünülmelidir.*	17	13.7

Not: Katılmıyorum/Kesinlikle katılmıyorum seçeneklerinin doğru olduğu maddeler, f = frekans, % = yüzdeler, anket maddeleri yüksek doğru yanıt oranından düşük doğru yanıt oranına doğru sıralanarak sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların doğru yanıt oranının en yüksek olduğu madde (%74.2, n=92), ‘Dil ve konuşma terapistinin görevi, herhangi bir bozukluğu olan ve olmayan çocukların sahip olduğu kapasiteleri göz önüne alarak iki dil öğrenimini mümkün kılacak en uygun koşulları sağlamaktır’ maddesi olmuştur. Bu maddeden sonra doğru yanıt oranının en yüksek olduğu diğer madde, yanlış ifade içeren ‘İki dilli çocukların bakım verenleri (anne, baba veya diğer birincil bakıcılar) evde yalnızca Türkçe konuşmaya çalışmalıdır’ maddesi olmuştur. Ayrıca katılımcıların %60.5’i (n=75), doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocukların ediniminin başlangıcından itibaren iki ayrı dil sistemi oluşturduğunu bilmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların doğru yanıt oranının en düşük olduğu madde (%13.7, n=17) yanlış ifade içeren ‘İki dilli çocuklar, tek dilli çocuklar gibi dil konuşma performansı gösterdiklerinde tipik gelişim gösterdikleri düşünülmelidir’ maddesidir. Katılımcıların sadece %19.4’ü (n=24), bir çocuğu baskın olmayan dilinde klinik açıdan değerlendirmenin uygun olduğunu bilmektedir. Ayrıca katılımcıların %34.7’si (n=43), doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocukların ilk başta iki dili de edinmediklerini, maruz kaldıkları iki dili tek bir dil gibi işlemledikleri bir aşamadan geçtiklerini bilmektedir. Katılımcıların %39.5’i (n=49), iki dile maruz kalan çocukların iki dilde terapi almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların %48.4’ü (n=60) ise iki dile maruz kalmanın, dil gelişimi açısından bir risk faktörü olduğunu düşünmektedir.

Katılımcıların İki Dilliliğe İlişkin Bilgi Düzeylerinin Konu İle İlgili Eğitim Alma Durumuna Göre İncelenmesi

Katılımcıların iki dilliliğe ilişkin bilgi düzeylerinin, eğitim alma durumuna göre incelenmesi için doğru yanıtladıkları her soru “1” yanlış yanıtladıkları ve/veya kararsızım şeklinde işaretledikleri her soru “0” ile puanlanmıştır. Tablo 3’te katılımcıların bilgi düzeylerinin eğitim durumuna göre incelenmesine ilişkin betimsel istatistikler gösterilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Bilgi Düzeylerinin Konu İle İlgili Eğitim Alma Durumuna Göre İncelenmesine İlişkin Betimsel İstatistikler

Gruplar	n	Ortanca	Ort.	Min.	Maks.	S.S	Çarp.	Bas.	S-W	
										P
Eğitim Alanlar	55	8	8.13	2	14	3.2	-.067	-.884	.96	.081
Eğitim Almayanlar	69	6	6.81	1	14	3	.339	-.516	.96	.024*

Not: $p < .05$

Tablo 3’e bakıldığında iki dilliliğe ilişkin daha önce eğitim alanların bilgi düzeyi puanları normal dağılmaktadır (Shapiro Wilk Test; $p > .05$) Eğitim almayan katılımcıların bilgi düzeyi puanları ise normal dağılıma uyum göstermemiştir (Shapiro Wilk Test; $p < .05$). Bu nedenle grupların puanları arasındaki farklılıkların belirlenmesi için parametrik olmayan istatistiklerden Mann Whitney U Test kullanılmıştır. Bu teste ilişkin bulgular, Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların iki dilliliğe ilişkin bilgi düzeylerinin konu ile ilgili eğitim alma durumlarına göre karşılaştırılması

Gruplar	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Eğitim Alanlar	55	70.59	3.882,5	1.452,5	-2.249	.025*
Eğitim Almayanlar	69	56.05	3.867,5			

Not: $p < 0,05$

Tablo 4’e göre iki dilliliğe ilişkin daha önce eğitim alan ve almayan katılımcıların iki dilliliğe ilişkin bilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($\mu = 1.452,5$, $p = .025$). Buna göre iki dillilik ile ilgili daha önce eğitim aldığını belirten katılımcıların bilgi düzeyi ortalamaları, konuya ilişkin eğitim almadığını belirten katılımcıların bilgi düzeyi ortalamalarına kıyasla anlamlı düzeyde daha fazladır.

Tartışma

Bu çalışmada, Türkiye’de hizmet vermekte olan DKT’lerin iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 124 DKT’ye, ‘İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeyi Belirleme Anketi’ uygulanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, analiz neticesinde elde edilen sonuçlar, konu ile ilgili diğer araştırmalar ile birlikte ele alınmış, araştırma ve uygulama alanlarına yönelik uygun öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Yanıtlar analiz edildiğinde, katılımcıların iki dilliliğe yönelik önemli bilgi eksikliklerinin olduğu görülmüştür. Daha önce Leon (2015) tarafından DKT ve DKT adayları ile yürütülen ve bu çalışmada kullanılan anketin orijinalinin kullanıldığı bir çalışmada da katılımcıların belirli maddelerde iki dilliliğe yönelik bilgi eksikliklerine dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada katılımcıların sadece %60.5’inin (n= 75), iki dilli çocukların, dil edinimin başlangıcından itibaren iki ayrı dil sistemi oluşturduklarını bildiği görülmüştür. Buna paralel biçimde katılımcıların çok az bir kısmı (%34.7, n=43), iki dilli çocukların iki dili, tek bir dil gibi işlemedikleri bir aşamadan geçtiklerine ilişkin yanlış ifadeye doğru yanıt verebilmiştir.

Ayrıca katılımcıların yalnızca %58.9’u (n=73), bir dili, diğerinden önce öğrenmeye gerek olmadığını bilmektedir. Oysaki alanyazında iki dilli çocukların iki ayrı dil sistemi oluşturdukları belirtilmektedir (Core vd., 2013; Fabiano-Smith ve Burlow, 2010; Hoff ve Core, 2015). Dolayısıyla bir dili, diğerinden önce öğrenmenin bir gereklilik olmadığı ifade edilmiştir (Akt: Leon, 2015; Geneese, 1989). Bu doğrultuda çalışmaya katılan DKT’lerin iki dilli çocuklarda dil edinimine ilişkin kafa karışıklığı yaşadıkları söylenebilir.

Katılımcıların, iki dilli çocukların, erken dönemdeki önemli gelişimsel dil becerilerinde tek dilli çocuklara kıyasla daha yavaş olduklarına dair sistematik bir kanıt bulunmadığını (%53.2, n=66) ve iki dilli ortamlarda büyüyen bebeklerin, her iki dil için de fonetik temsilleri, tek dil için fonetik temsiller oluşturan bebeklerle hemen aynı şekilde ve aynı zamanda kurduklarını (%50.8, n=63) belirten maddelerde de doğru yanıt oranlarının yüksek olmadığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların sadece %57.3’ü (n=71), gelişimsel dil bozukluğu (GDB) olan çocukların birden fazla dil öğrenebildiklerini bilmektedir. Nitekim bu bulgulara paralel biçimde katılımcıların yarısından çoğu (%51.6, n=64), iki dil edinimini bir risk faktörü olarak düşünmüştür. Alanyazına bakıldığında iki dilliliğin, dil gelişimi açısından bir risk faktörü olmadığı belirtilmektedir (Hoff ve Core, 2015). Üstelik iki dilliliğin, GDB ya da diğer gelişimsel bozukluklar üzerinde de olumsuz bir etkisinin olmadığına dikkat çekilmektedir (Drysdale vd., 2015; Kay-Raining Bird vd., 2005; Paradis, 2010).

Öte yandan alanyazında belirtilen iki dilli çocukların tek dilli akranlarına kıyasla daha yavaş bir konuşma gelişimi gösterdiklerine dair sınırlı kanıt temeli (Hambly vd., 2013), iki dilli çocukların tek dilli akranlarına kıyasla baskın olmayan dillerinde fonolojik gelişim farklılıkları göstermeleri (MacLeod vd., 2011) ve iki dilli çocukların her iki dilde de değerlendirildiklerinde tek dilli akranlarına kıyasla sözcük bilgisi açısından çok az geride oldukları (Bialystok vd., 2010; Vagh vd., 2009) gibi sonuçların eksik yorumlanması, DKT’lerin iki dilliliği, bir risk faktörü olarak algılamalarını etkilemiş olabilir. Oysaki bu sonuçların, iki dilli çocuklarda dil ediniminin yavaş olmasından ziyade o dile daha az maruz kalınmasından (MacLeod vd., 2011) veya iki dil öğrenmenin, tek dil öğrenmeye kıyasla daha uzun zaman alabileceğinden (Hoff ve Core, 2015) kaynaklanabileceği belirtilmektedir. İki dillilik konusunda şüpheleri bulunan ebeveynlerin, danışabilecekleri önemli bir sağlık meslek elemanı olan DKT’lerin (Byers-Heinlein ve Lew-Williams, 2013) bu alandaki bilgi eksikliklerinin, ebeveynlerin yanlış yönlendirilmelerine yol açabileceği düşünülmüştür.

Ayrıca katılımcıların sadece %50.8’i (n=63), erken dönemdeki erken okuryazarlık becerilerinin bir dilden diğer bir dile aktarılabildiğini bilmektedir. Alanyazında iki dilli bireylerin iki ayrı fonolojik sistem oluştursalar da diller arasında dilsel özelliklerin aktarılabileceği belirtilmektedir (Hambly vd., 2013). Bu açıdan çalışmaya katılan DKT’lerin yaklaşık yarısının, iki dil ediniminin doğasına ilişkin bilgi eksiklikleri olduğu da söylenebilir.

Ankette yer alan ‘İki dilli çocukların bakım verenleri, evde yalnızca Türkçe konuşmaya çalışmalıdır’ yanlış ifadesine verilen doğru yanıt oranının (%66.1, n=82) da yüksek olmadığı görülmüştür. Yine bir başka çalışmada da DKT’lerin iki dilli çocukların ailelerine çocuklarıyla her iki dilde de konuşmaları üzerine danışmanlık verme noktasında eksik kaldıkları görülmüştür (Jordaan, 2008). Alanyazında çocuğa her bir dil için sunulan dil girdisinin nicelik ve niteliğinin, çocuğun dil gelişimi üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Garcia-Sierra vd., 2016; Ramírez -Esparza vd., 2017). Ayrıca çocuğa birincil bakım verenin sözcük bilgisinin, çocuğun köken diline kıyasla ikinci dilinin sözcük bilgisi üzerinde daha güçlü etkisinin olduğu da ifade edilmiştir (Buac vd., 2014).

Çalışmaya katılan DKT'lerin bu bağlamda bilgi düzeylerinin artırılmasının, iki dilli çocukların ailelerine daha nitelikli danışmanlık hizmeti verebilmek açısından önemli olduğu düşünülmüştür.

Anket içerisinde DKT'lerin iki dilli bireylerin değerlendirilmesine yönelik bilgi düzeylerinin incelendiği maddelere bakıldığında katılımcıların önemli bilgi eksikliklerinin olduğu görülmektedir. Örneğin katılımcıların yalnızca %55.6'sı (n=69), iki dilli çocukların standardize dil testlerinde genellikle tek dilli çocuklara göre, her iki dilde de daha az sözcük dağarcığına sahip olduklarını bilmektedir. Buna paralel biçimde katılımcıların yalnızca %56.5'i (n=70), iki dilli çocukların her iki dildeki sözcük dağarcıkları birlikte ele alındığında genellikle yaşlarına uygun düzeyde sözcük dağarcığına sahip olduklarını bilmektedir. Oysaki alanyazında iki dilli çocukların değerlendirilmesinde brileşik sözcük dağarcığının kullanılması önerilmektedir (Armon-Lotem ve Ohana, 2017). Çünkü iki dilli çocukların standardize dil testlerinde tek dilli çocuklara göre, her iki dilde de daha az sözcük dağarcığına sahipken her iki dildeki sözcük dağarcıkları birlikte ele alındığında genellikle yaşlarına uygun düzeyde sözcük dağarcığına sahip oldukları görülmektedir (Hoff vd., 2012). Dolayısıyla mevcut çalışmanın sonuçları, katılımcıların iki dilli bireyleri değerlendirme prosedürlerine ilişkin bilgi eksikliklerine işaret etmektedir.

DKT'lerin iki dilli bireylerin değerlendirilmesine yönelik bilgi düzeylerinin incelendiği diğer maddelere bakıldığında katılımcıların çok az bir kısmı (%13.7, n=17) 'İki dilli çocuklar, tek dilli çocuklar gibi dil konuşma performansı gösterdiklerinde tipik gelişim gösterdikleri düşünülmelidir' yanlış ifadesine doğru yanıt verebilmiştir. Bu sonuç, katılımcıların büyük çoğunluğunun, iki dilli çocukları değerlendirirken iki dilli çocuklara özel norm standartlarının oluşturulmasının gereğini (Armon-Lotem ve Ohana, 2017) bilmediklerini göstermiştir. Ayrıca katılımcıların çok az bir kısmı (%19.4, n=24), bir çocuğu, baskın olmayan dilinde de değerlendirmek gerektiğini bilmektedir. Bir diğer deyişle katılımcıların büyük çoğunluğu, iki dilli çocukların her iki dilde de değerlendirilmeleri gerektiğini (Armon-Lotem ve Ohana, 2017; Yazıcı ve Temel, 2011) bilmemektedir.

Kanadalı DKT'ler ile yapılan bir anket çalışmasında da katılımcıların yarısından çoğunun, iki dilli çocukları yalnızca bir dilde (terapistin ana dilinde) değerlendirdikleri görülmüştür. Bu sonuçtan yola çıkarak da birden fazla dil kullanabilen DKT'lerin yetiştirilmesinin gereğine dikkat çekilmiştir. Dahası DKT'lerin lisans dersleri içerisinde çeşitli yabancı dil derslerinin eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte DKT terminolojisine, değerlendirme ve müdahale prosedürlerine hakim çevirmenlere ihtiyaç olduğuna ve DKT'lerin, bu şekilde eğitilmiş çevirmenler ile de iki dilli çocuklara uygun hizmeti verebileceklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca DKT'lerin iki dilli bireyleri değerlendirirken uygun değerlendirme araçlarına ulaşmakta güçlük yaşadıkları da vurgulanmıştır (D'Souza vd., 2012).

Bir başka çalışmada, DKT'lerin iki dilli çocukları değerlendirirken informal değerlendirmelerden ziyade standardize testleri kullandıkları görülmüştür (Caesar ve Kohler, 2007). İçlerinde DKT'lerin de bulunduğu uzmanların iki dilli çocukların değerlendirilmesine ilişkin bilgi düzeyleri ve görüşlerinin incelendiği bir çalışmada ise DKT'lerin informal testleri, formal testlere kıyasla daha çok kullandıkları görülmüştür. Ayrıca katılımcıların yaklaşık olarak üçte birinin iki dilli çocukları değerlendirirken kullandıkları değerlendirme araçlarında kendilerini güvenli hissettikleri görülmüştür (Oxley vd., 2019). Bu çalışmaların ortak sonucu, DKT'lerin iki dilli çocukları değerlendirme konusundaki uygulamalarını iyileştirmelerinin gerektiği yönündedir. Mevcut çalışmanın sonuçları ise DKT'lerin iki dilli bireylerin değerlendirme sürecine yönelik bilgi eksikliklerini göstermiş olup uygulamada iyileştirmeye gidilmesi adına öncelikle konuya ilişkin teorik bilgilerin artırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

DKT'lerin iki dilli çocukların müdahalesine ilişkin bilgi düzeylerini değerlendiren 'İki dile maruz kalan çocuklar iki dilde terapi almalıdır' maddesine verilen doğru yanıt oranı da düşüktür (%39.5, n=49). Oysaki her iki dilde verilen müdahalenin, iki dilli çocuklar için en uygun müdahale yöntemi olduğu belirtilmektedir. Bu şekilde her iki dilde de okuma, sözlü ifade ve daha hızlı öğrenme gerçekleştiği ayrıca çocukların güven ve motivasyonlarının da olumlu yönde etkilendiği görülmektedir (Gutiérrez -Clellen, 1999). Mevcut çalışmanın sonuçları, katılımcıların iki dilli bireylerin müdahalesine yönelik önemli bilgi eksikliklerinin olduğunu da göstermiştir. Yapılan bir başka çalışmada da DKT'lerin, iki dilli çocuklara yönelik müdahale içeriklerini geliştirmeleri, en az iki dilde uzmanlaşmaları ve çevirmenleri etkin şekilde kullanabilmelerinin gerektiğine işaret edilmiştir (Jordaan, 2008).

Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonuçları katılımcıların çoğunluğunun (%74.2, n=92), herhangi bir bozukluğu olan ve olmayan çocukların sahip olduğu kapasiteleri göz önüne alarak iki dil öğrenimini mümkün kılacak en uygun koşulları sağlamanın, DKT'lerin önemli bir görevi olduğunu bilmektedirler. Buna karşın katılımcıların iki dil edinimi, iki dilli çocukların değerlendirilmesi ve müdahalesine ilişkin önemli bilgi eksikliklerinin olduğu görülmüştür.

Katılımcıların iki dillilik alanındaki teorik bilgi eksiklikleri, iki dilli çocukların yanlış tanılanmasına, iki dilli çocukların ve ailelerin eksik ya da yanlış yönlendirilmelerine yol açabilir. Ülkemizde iki dilli nüfus sayısının giderek arttığı ve dil ve konuşma bozukluklarının bu nüfus içinde de mevcut olduğu göz önüne alınınca DKT'lerin iki dillilik konusunda bilgi düzeylerini artırmalarının son derece önemli olduğu söylenebilir.

Nitekim konu ile ilgili eğitim alan katılımcıların bilgi düzeyi ortalamalarının daha yüksek olması, bu konuda verilecek hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin önemini ortaya koymaktadır. Daha önce Leon (2015) tarafından yürütülen çalışmada ise iki dillilik konusunda eğitim alan ve almayan katılımcıların bazı maddelerde doğru yanıtlarının farklılaşırken bazı maddelerde farklılaşmadığı görülmüştür. Madde bazında yapılacak ayrıntılı bir analiz ile bu çalışmanın sonuçlarının da eğitim alma durumunun, yanıtlar üzerindeki etkisi açısından daha ayrıntılı yorumlanabileceği düşünülmüştür. Ayrıca konuya ilişkin eğitim aldığını belirten katılımcıların yalnızca %67.3'ünün (n=37), lisans dersinde ilgili eğitimi aldıkları görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak DKT'lerin lisans düzeyinde eğitim programlarının iki dillilik hakkında zenginleştirilmesi önerilmektedir. İlaveten öğrenilen bilgilerin kalıcılığının sağlanabilmesi adına mezuniyet sonrası hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarının yaygınlaştırılması önemlidir.

Bunlarla birlikte bu çalışmada tek bir ölçme aracının kullanılmış olması ve katılımcı sayısının azlığı, çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Ayrıca ölçeğin orijinalinde bulunan ve iki dilli çocuklarda kod değişimine ilişkin bilgi düzeyini değerlendiren maddede uygulama esnasında veri kaybı yaşanmış olup söz konusu maddenin analize dahil edilememesi bir diğer sınırlılık olmuştur. Tüm bunlar ışığında katılımcı sayısının artırıldığı ve DKT'lerin iki dilli çocukları değerlendirme ve müdahale prosedürlerine ilişkin uygulamalarının ayrıntılı olarak incelendiği çalışmalara da gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca bu çalışmada katılımcıların iki dilli olup olmamaları ya da deneyim sürelerine göre iki dilliliğe yönelik bilgi düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmemiştir. Gelecek araştırmalarda bu değişken de eklenebilir. İlaveten konu ile ilgili diğer uzmanların iki dillilik konusunda DKT'lerin çalışmasına yönelik farkındalıkları da incelenebilir. Bunlarla birlikte iki dilli çocuğu olan ailelerin, DKT'lerden aldıkları danışmanlık hizmetlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesinin de gerekli olduğu düşünülmektedir. Uygulamacılara ise iki dillilik hakkında teorik bilgilerini artırmaları ve bilimsel bilgilerini, klinik uygulamalarına yansıtılmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- American Speech Language and Hearing Association (ASHA) (2007). Scope of Practice In Speech-Language Pathology. https://www.govst.edu/uploadedFiles/Academics/Colleges_and_Programs/CHHS/Departments/Communication_Disorders/Master_of_Health_Science_in_Communication_Disorders/Scope%20of%20Practice%20in%20Speech%208-26-09.pdf adresinden 07 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- American Speech Language Hearing Association [ASHA]. (2014). *Bilingual Service Delivery*. <https://www.asha.org/practice-portal/professional-issues/bilingual-service-delivery/> adresinden 10 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Armon-Lotem, S., & Ohana, O. (2017). A CDI study of bilingual english-hebrew children—frequency of exposure as a major source of variation. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 20(2), 201-217. <https://doi.org/10.1080/13670050.2016.1179257>
- Bal, Ç. B., Tona, F., and Akman, B. (2020). The views of parents and teachers of bilingual children about bilingualism. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 21(3), 1695-1725. <https://doi.org/10.29299/kefad.854001>
- Barac, R., & Bialystok, E. (2012). Bilingual effects on cognitive and linguistic development: role of language, cultural background, and education. *Child Development*, 83 (2), 413–422. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01707.x>
- Bialystok, E., Luk, G., Peets, K. F., and Yang, S. (2010). *Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 13(4), 525–531. <https://doi.org/10.1017/S1366728909990423>
- Bosch, L., & Sebastian-Galles N. (2001). Evidence of early language discrimination abilities in infants from bilingual environments. *Infancy*, 2 (1), 29–49. https://doi.org/10.1207/S15327078IN0201_3
- Böke, K. (2017). Örneklem. In K. Böke (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı) içinde (s. 105-147). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Buac, M., Gross, M., and Kaushanskaya, M. (2014). The role of primary caregiver vocabulary knowledge in the development of bilingual children's vocabulary skills. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 57(5), 1804-1816. https://doi.org/10.1044/2014_JSLHR-L-13-0055
- Byers-Heinlein, K., & Lew-Williams, C. (2013). Bilingualism in the early years: What the science says. *Learning landscapes*, 7(1), 95-112. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6168212/>
- Caesar, L. G., & Kohler, P. D. (2007). The state of school-based bilingual assessment: Actual practice versus recommended guidelines. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 38 (3), 190-200. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2007/020\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2007/020))
- Cincinnati Children's (2015). Speech-Bilingualism. <https://www.cincinnatichildrens.org/search?q=bilingualism> adresinden 07 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Core, C., Hoff, E., Rumiche, R., and Señor M. (2013). Total and conceptual vocabulary in Spanish-English bilinguals from 22 to 30 months: implications for assessment. *J Speech Lang Hear Res.*, 56(5), 1637–1649. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2013/11-0044\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2013/11-0044))
- Çetintaş, B. G., & Yazıcı, Z. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Anaokulu ve Anasınıflarında İki Dilli Eğitim Uygulamaları ve Deneyimleri Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(2), 173-187. <https://doi.org/10.13114/MJH.2016.292>
- D'Souza, C., Kay-Raining Bird, E., and Deacon, H. (2012). Survey of Canadian Speech-Language Pathology Service Delivery to Linguistically Diverse Clients. *Canadian Journal of Speech-Language Pathology and Audiology*, 36(1), 18-39. https://www.researchgate.net/publication/286163231_Survey_of_Canadian_speech-language_pathology_service_delivery_to_linguistically_diverse_clients

- David, A., & Wei, L. (2008). Individual differences in the lexical development of French-English bilingual children. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11 (5), 598–618. <https://doi.org/10.1080/13670050802149200>
- Drysdale, H., van der Meer, L., and Kagohara, D. (2015). Children with autism spectrum disorder from bilingual families: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2(1), 26-38. <https://doi.org/10.1007/s40489-014-0032-7>
- Eimas, P. D., Siqueland, E. R., Jusczyk, P., and Vigorito, J. (1971). Speech perception in infants. *Science*, 171, 303-306. <https://doi.org/10.1126/science.171.3968.303>
- Esersin, S. (2017). *Tek dilli Türkçe ve iki dilli Türkçe-Kürtçe konuşan dil bozukluğuna sahip çocukların morfolojik ve sentaktik özelliklerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Fabiano-Smith, L., & Barlow, J. A. (2010). Interaction in bilingual phonological acquisition: Evidence from phonetic inventories. *International journal of bilingual education and bilingualism*, 13(1), 81-97. <https://doi.org/10.1080/13670050902783528>
- Ferjan Ramirez, N., & Kuhl, P. (2017). Bilingual baby: foreign language intervention in Madrid's infant education centers. *Mind, Brain and Education*, 11(3), 133-143. <https://doi.org/10.1111/mbe.12144>
- Garcia-Sierra, A., Ramirez-Esparza, N., and Kuhl, P. K. (2016). Relationships between quantity of language input and brain responses in bilingual and monolingual infants. *International Journal of Psychophysiology*, 110, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2016.10.004>
- Gutiérrez-Clellen, V. F. (1999). Language choice in intervention with bilingual children. *American Journal of speech-language pathology*, 8(4), 291-302. <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0804.291>
- Hambly, H., Wren, Y., McLeod, S., and Roulstone, S. (2013). The influence of bilingualism on speech production: A systematic review. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 48 (1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1460-6984.2012.00178.x>
- Hamers, J. F., & Blanc, M. H. A. (2004). *Bilinguality and bilingualism (2. Baskı)*. Cambridge University Press.
- Hoff, E., & Core, C. (2015). What clinicians need to know about bilingual development. *Seminars in speech and language*, 36 (2), 89-99. <https://doi.org/10.1055/s-0035-1549104>
- Hoff, E., Core, C., Place, S., Rumiche, R., Señor, M., and Parra, M. (2012). Dual language exposure and early bilingual development. *Journal of Child Language*, 39 (1), 1–27. <https://doi.org/10.1017/S0305000910000759>
- Johnson, J. S., & Newport, E. L. (1989). Critical period effects in second language learning: the influence of maturational state on the acquisition of English as a second language. *Cognitive Psychology*, 21(1), 60-99. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(89\)90003-0](https://doi.org/10.1016/0010-0285(89)90003-0)
- Jordaan, H. (2008). Clinical intervention for bilingual children: An international survey. *Folia Phoniatrica et Logopaedica*, 60(2), 97-105. <https://doi.org/10.1159/000114652>
- Kan, M. O. ve Hatay, F. (2017) İki dilli ilkökul öğrencilerinin dikte ve yazma becerisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 217-225. <https://doi.org/10.16916/aded.287872>
- Kan, M. O. ve Yeşiloğlu, F. (2017). İlk okuma yazma öğretiminde izlenen aşamalarda iki dilli çocukların yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözüm önerileri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 519-533. <https://doi.org/10.16916/aded.331270>
- Kapantzoglou, M., Restrepo, M. A., and Thompson, M. S. (2012). *Dynamic Assessment of Word Learning Skills: Identifying Language Impairment in Bilingual Children*. *Language Speech and Hearing Services in Schools*, 43(1), 81-96. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2011/10-0095\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2011/10-0095))
- Karlı, Y., & Karakelle, S. (2018). Bilişsel Esneklik, İki Dillilik ve Üstbilişsel Kararlar Arasındaki Bağlantılar. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(2), 171-200. <https://doi.org/10.26650/SP2018-0005>

- Kay-Raining Bird, E., Cleave, P., Trudeau, N., Thordardottir, E., Sutton, A., and Thorpe, A. (2005). The language abilities of bilingual children with Down syndrome. *American journal of speech-language pathology*, 14 (3), 187-199. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2005/019\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2005/019))
- Kuhl, P. K., Stevens, E., Hayashi, A., Deguchi, T., Kiritani, S., and Iverson, P. (2006). Infants show a facilitation effect for native language phonetic perception between 6 and 12 months. *Developmental Science*, 9(2), F13-F21. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2006.00468.x>
- Lee, M., Shetgiri, R., Barina, A., Tillitski, J., and Flores, G. (2015). Raising bilingual children: A qualitative study of parental attitudes, beliefs, and intended behaviors. *Hispanic journal of behavioral sciences*, 37(4), 503-521. <https://doi.org/10.1177/0739986315602669>
- Leon, M. (2015). *Investigation of bilingualism knowledge of speeclanguage pathologists and speech-language pathology students*, Yüksek Lisans Tezi, Florida International University, Florida.
- MacLeod, A. A., Laukys, K., and Rvachew, S. (2011). The impact of bilingual language learning on whole-word complexity and segmental accuracy among children aged 18 and 36 months. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 13(6), 490-499. <https://doi.org/10.3109/17549507.2011.578658>
- McLeod, S., Verdon, S., Baker, E., Ball, M. J., Ballard, E., David, A. B., ... and Zharkova, N. (2017). Tutorial: Speech assessment for multilingual children who do not speak the same language (s) as the speech-language pathologist. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 26(3), 691-708. https://doi.org/10.1044/2017_AJSLP-15-0161
- Newport, E. L. (1990). Maturation constraints on language learning. *Cognitive Science*, 14(1), 11-28. [https://doi.org/10.1016/0364-0213\(90\)90024-Q](https://doi.org/10.1016/0364-0213(90)90024-Q)
- Oturak, E. H. (2021). *Okul öncesi öğretmenlerinin iki dillilik, iki dilli çocuklar ve iki dilli eğitim ile ilgili inançlarının incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Oxley, E., Cattani, A., Chondrogianni, V., White, L., and De Cat, C. (2019). Assessing bilingual children: a survey of professional practices in the UK. *OSF Preprints*, 1, 1-62. <https://doi.org/10.31219/osf.io/2vjwv>
- Özpolat, M., & Sağlam, M. (2020). Erken çocukluk döneminde iki dilliliğin çocukların alıcı ve ifade edici dil gelişimine etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 788-814. <https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202043282>
- Paradis, J. (2010). The interface between bilingual development and specific language impairment. *Applied Psycholinguistics*, 31 (2), 227-252. <https://doi.org/10.1017/S01427164099903>
- Pearson, B.Z., Fernández, S.C., and Oller, D.K. (1993). Lexical development in bilingual infants and toddlers: comparison to monolingual norms. *Language Learning*, 43 (1), 93-120. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1993.tb00174.x>
- Petitto, L.A., Katerelos, M., Levy, B.G., Gauna, K., Tétreault, K., and Ferraro, V. (2001). Bilingual signed and spoken language acquisition from birth: Implications for the mechanisms underlying early bilingual language acquisition. *Journal of Child Language*, 28 (2), 453-496. [10.1017/s0305000901004718](https://doi.org/10.1017/s0305000901004718)
- Ramírez-Esparza, N., García-Sierra, A., and Kuhl, P. K. (2014). Look who's talking: Speech style and social context in language input to infants are linked to concurrent and future speech development. *Developmental science*, 17(6), 880-891. <https://doi.org/10.1111/desc.12172>
- Ramírez-Esparza, N., García-Sierra, A., and Kuhl, P. K. (2017). The impact of early social interactions on later language development in Spanish-English bilingual infants. *Child Development*, 88 (4), 1216-1234. <https://doi.org/10.1111/cdev.12648>
- Restrepo, M. A., & Silverman, S. W. (2001). *Validity of the Spanish Preschool Language Scale-3 for Use With Bilingual Children*. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 10(4), 382-393. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2001/032\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2001/032))

- Saydı, T. (2013). Avrupa birliği vizyonuyla ikidillilik, çokdillilik ve eğitimi. *Journal of International Social Research*, 6(28), 269-284. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=e0c94972-53ef-4ccd-a2e7-b8b8b9481f26%40sessionmgr103>
- Sevinç, B. (2017). Survey araştırması yöntemi. K. Böke (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı) içinde (s. 245-283). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Şakar, R. (2019). Çok dilli ve çok kültürlü şehirler: Moskova ve İstanbul örneği. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7 (4), 380-391. <https://doi.org/10.29228/ijlet.39949>
- UNESCO. (2003). *Education in a Multilingual World*. Paris, Fransa: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129728> adresinden 07 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Vagh, S.B, Pan, B.A., and Mancilla-Martinez, J. (2009). Measuring growth in bilingual and monolingual children's English productive vocabulary development: the utility of combining parent and teacher report. *Child Dev*, 80(5), 1545–1563. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01350.x>
- Yazıcı, Z., & Temel, Z. (2011). İki Dilli ve Tek Dilli Çocuklarda Dil Gelişimi Okuma Olgunluğu İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 145-158. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/181345>
- Yu, B. (2013). Issues in bilingualism and heritage language maintenance: Perspectives of minority-language mothers of children with autism spectrum disorders. *American Journal of SpeechLanguage Pathology*, 22 (1), 10–24. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2012/10-0078\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2012/10-0078))

EKLER

Ek-1: İki Dilliliğe Yönelik Bilgi Düzeyi Belirleme Anketi

- 1- Doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocuklar ilk başta iki dili de edinmezler. Maruz kaldıkları iki dili tek bir dil gibi işlemedikleri bir aşamadan geçerler.
 - Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 2- Doğuştan itibaren iki dile maruz kalan çocuklar, edinimin başlangıcından itibaren iki ayrı dil sistemi oluştururlar.
 - Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 3- İki dilli çocuklar, standardize dil testlerinde genellikle tek dilli çocuklara göre, her iki dilde de daha az sözcük dağarcığına sahip olduklarını gösterirler.
 - Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 4- İki dilli çocuklar, her iki dildeki sözcük dağarcıkları birlikte ele alındığında (birleşik sözcük dağarcığı) genellikle yaşlarına uygun düzeyde sözcük dağarcığına sahiptirler.
 - Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 5- İki dilli çocukların babıldama ya da ikili sözcük birleşimlerinin üretilmesi gibi erken dönemdeki önemli gelişimsel dil becerilerinde tek dilli çocuklara kıyasla daha yavaş olduklarına dair sistematik bir kanıt bulunmamaktadır.
 - Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum

- 6- Özellikle erken dönemdeki erken okuryazarlık becerileri bir dilden diğer bir dile aktarılabilir.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 7- İkinci bir dili edinmeden önce bir dili iyice edinmek en iyisidir.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 8- Gelişimsel dil bozukluğu olan çocuklar birden fazla dil öğrenebilirler.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 9- Bir çocuğu baskın olmayan dilinde klinik açıdan değerlendirmek uygundur.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 10- İki dile maruz kalma dil gelişimi açısından bir risk faktörüdür.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum
 - Kesinlikle Katılıyorum
- 11- İki dilli ortamlarda büyüyen bebekler, her iki dil için de fonetik temsilleri, tek dil için fonetik temsiller oluşturan bebeklerle hemen hemen aynı şekilde ve aynı zamanda kurarlar.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katılıyorum

- Kesinlikle Katlıyorum
- 12- Dil ve konuşma terapistinin görevi, herhangi bir bozukluğu olan ve olmayan çocukların sahip olduğu kapasiteleri göz önüne alarak iki dil öğrenimini mümkün kılacak en uygun koşulları sağlamaktır.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katlıyorum
 - Kesinlikle Katlıyorum
- 13- İki dilli çocuklar tek dilli çocuklar gibi dil konuşma performansı gösterdiklerinde tipik gelişim gösterdikleri düşünülmelidir.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katlıyorum
 - Kesinlikle Katlıyorum
- 14- İki dilli çocukların bakım verenleri (anne, baba veya diğer birincil bakıcılar) evde yalnızca Türkçe konuşmaya çalışmalıdır.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katlıyorum
 - Kesinlikle Katlıyorum
- 15- İki dile maruz kalan çocuklar iki dilde terapi almalıdır.
- Kesinlikle katılmıyorum
 - Katılmıyorum
 - Kararsızım
 - Katlıyorum
 - Kesinlikle Katlıyorum

EXTENDED SUMMARY

In parallel with the changing world conditions, some of the families want to raise their children bilingual (Lee et al., 2015). However, there are many common misconceptions about raising bilingual children (Byers-Heinlein & Lew-Williams, 2013). In addition, parents who have children with developmental disorders may have concerns about using more than one language with their children (Yu, 2013). Also it is known that misconceptions about bilingualism are quite common both among professionals and in the community. Therefore, parents need the right guides on the subject (Lee et al., 2015). Speech and language therapists (SLT), who are healthcare professionals, have important roles and responsibilities in guiding families with bilingual children. In addition, SLTs are required to serve in accordance with the changing world standards, cultural and linguistic diversity in their professional lives (ASHA, 2007). In the light of all this, the aim of this study is to determine the knowledge levels of SLTs serving in Turkey about bilingualism. A total of 124 SLTs voluntarily participated in this survey method study (Mean age: 24.07 ± 2.2 years). In order to collect the data, a questionnaire developed by Leon (2015) was turned into an online questionnaire and used. Seven of the prepared questionnaire items evaluate the demographic characteristics of the participants (age, gender, place of work, duration of experience, bilingualism rate among SLTs' cases, education about bilingualism, and where they received the education). The Questionnaire for Determining Knowledge Levels for Bilingualism consists of five-point response options prepared as "strongly disagree, disagree, undecided, agree, strongly agree". The items in the Questionnaire for Determining Knowledge Levels for Bilingualism aims to identify false beliefs about bilingual individuals, the evaluation and intervention of bilingual individuals. Frequency and percentage values were calculated for the correct answers given by the participants to the questionnaire items. In addition, the Mann-Whitney U test was used to determine whether the correct answers of the participants differed according to whether they had received training on bilingualism or not, since the assumption of normal distribution was not met. In order to examine the knowledge level of the participants on bilingualism according to their educational status, each question they answered correctly was scored as "1", each question they answered incorrectly and/or marked as undecided was scored with "0". The significance value in the interpretation of the study findings was determined as .05. A significant portion of the participants gave wrong answers to most of the questionnaire items. It was observed that the levels of knowledge of the participants who stated that they received training on the subject was significantly higher than those who stated that they did not receive any training ($U=1452.5$, $p=.025$). The results of this study indicate that the majority of the participants (74.2%, $n=92$) know that it is important that SLTs to provide the most appropriate conditions that will enable bilingual learning, taking into account the capacities of children with and without any developmental disorder. On the other hand, it was observed that the participants had significant lack of kn

Knowledge about bilingual acquisition, assessment and intervention of bilingual children. The lack of theoretical knowledge of the participants in the field of bilingualism may lead to misdiagnosis of bilingual children, incomplete or misdirection of bilingual children and their families. Considering that the number of bilingual population in our country is increasing and speech and language disorders are also present in this population, it is extremely necessary for SLTs to increase their knowledge levels about bilingualism. As a matter of fact, the average levels of knowledge of the participants who received training on the subject is higher reveals the importance of pre-service and in-service trainings on this subject. In addition, it was observed that only 67.3% ($n=37$) of the participants who stated that they received training on the subject received the relevant training in the undergraduate program. Based on these results, it is recommended to enrich the undergraduate education programs of SLTs about bilingualism. In addition, it is important to disseminate pre-service and in-service training programs after graduation in order to ensure the permanence of the learned information. There is also a need for studies in which the number of participants is increased and the practices of SLTs regarding assessment and intervention procedures for bilingual children are examined in detail. In addition, in this study, it was not examined whether the participants' knowledge levels of bilingualism differed according to whether they are bilingual or not. This variable can be added in future research. Also the awareness of other experts on the roles and responsibilities about bilingualism of SLTs can be examined.

PSİKOLOJİK DANIŞMA KONULU DOKTORA TEZLERİ: YÖNTEM VE VERİ ANALİZ TEKNİKLERİNİN İNCELENMESİ

DOCTORAL DISSERTATIONS ON PSYCHOLOGICAL COUNSELING: INVESTIGATION METHOD AND ANALYSES

Yaren NADİR

Giresun Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü

ya.ren6116@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7144-4683

Cahit KAYA

Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

rehber.cahit@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0757-320X

Tolga ŞEN

Fatsa Sosyal Hizmet Merkezi

tolgasen61@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0608-7832

Gizem UYUMAZ

Giresun Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü

gizemuyumaz@gmail.com

ORCID: 0000-0030-7922-2289

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

01.07.2021

Kabul Tarihi:

29.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Psikolojik danışma

Psikolojik
danışmanlık

Danışan

Doktora tezi

Yöntem

Keywords

Psychological
counseling

Counseling

Client

Doctoral
dissertations

Method

Değişen ve gelişen topluma ayak uydurmada, bireysel ve kitlesel sorunlarla baş etmede psikolojik destek alma büyük pay sahibidir. Birey için psikolojik danışmanın önemi göz önünde bulundurulduğunda bu alanda yapılan psikolojik danışma konulu çalışmaların incelenmesi önemli bulunmuştur. Bu çalışmada Türkiye’de yapılan psikolojik danışma konulu doktora tezleri incelenmiştir. Nitel araştırma desenlerinden betimsel model kullanılmış olup araştırmanın örneklemini; YÖK Yayın Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından arşivlenen, konu bölümü psikolojik danışma olarak belirtilen 83 doktora tezi oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre; çalışma sayısının yıl aralıklarına göre geçmişten günümüze artış gösterdiği, nicel araştırma desenlerinden deneysel yöntemin daha çok kullanıldığı bulunmuştur. Çalışmalarda en çok üniversite öğrencilerinin tercih edildiği ve veri analizlerinde sırasıyla ANOVA ve t testinin en fazla kullanılan analizler olduğu bulunmuştur. Geçmişten günümüze çalışmalarda faktör analizi uygulanma sıklığının artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Getting psychological support has a great role in keeping up with the changing needs of society and coping with individual and societal problems. Considering the importance of psychological counseling for individuals, it is important to examine the studies on psychological counseling. In the current study, doctoral theses in departments of psychological counseling in Turkish universities were examined. This study used a qualitative descriptive research designs to investigate research trends in doctoral dissertations. The results indicated that the number of completed dissertations has increased from past to present, the dissertations mostly used experimental method, the studies mostly included university students; and ANOVA and t-test were the most used statistical analyses. Using more qualitative or mixed method research design with different populations and utilizing more advanced statistical analysis would bring diversity and improvement to Turkish dissertations on psychological counseling.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.961064>

Atıf/Cite as: Nadir, Y., Kaya, C., Şen, T., & Uyumaz, G. (2022). Psikolojik danışma konulu doktora tezleri: Yöntem ve veri analiz tekniklerinin incelenmesi *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 745-757.

Giriş

Günümüzde yaşanan sosyal, toplumsal, teknolojik vb. hızlı değişimler bireyin destek ihtiyacının artmasına yol açarken, psikolojik danışmaya duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Türkiye’de ilk olarak psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında 1965-1966 yıllarında Ankara Üniversitesinde Eğitim Psikolojisi ve Rehberlik bölümü adıyla lisans programı açılmıştır (Kuzgun, 1993). 1982 yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun yürürlüğü girmesiyle birlikte “Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı” adı altında birçok üniversitede psikolojik danışma ve rehberlik programları başlatılmıştır (Doğan, 2000). Günümüzde okul, hastane, Rehberlik ve Araştırma Merkezi, rehabilitasyon merkezi, askeriye, özel klinik ya da danışmanlık merkezi psikolojik danışmaların gerçekleştirildiği kurumlardandır. Bu da göstermektedir ki psikolojik danışmanlık alanı zamanla Türkiye’de daha geniş bir yer bulmuş ve birçok kurumda bu alanda eğitim görmüş insanlar tarafından hizmetler sunulmuştur.

Bunula beraber geçmişten günümüze birçok psikolojik danışma kuramı geliştirilmiş ve geliştirilmeye de devam edilmektedir. Psikolojik danışmanlık; Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (1997) tarafından psikoloji, gelişim ve ruh sağlığı ilkelerinin, kişinin kişisel ve mesleki gelişimi, iyi oluşu ve patoloji konularının bilişsel, davranışsal, duyuşsal, etkileşimsel müdahale yöntemleriyle uygulanması şeklinde tanımlanmıştır. Çağımızda ise psikolojik danışma; bağımlılık, aile ilişkileri, cinsel kimlik, stres, çift ilişkileri, depresyon, benlik kavramı, öz saygı gibi kavramları da içine alan geniş bir konu alanına sahiptir (Hays, 2012; akt., Kılıç, 2019). Psikolojik danışmanlık uygulamaları bu alanda eğitim almış olan uzmanlarca gerçekleştirilmekle beraber üniversitelerin eğitim bilimleri enstitüleri ya da sosyal bilimler enstitülerinde verilen psikolojik danışma eğitimleri çeşitli kuruluşlarda var olan bu ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanındaki bu uzmanlık alanları ABD’ de bulunan üniversitelerin yüksek lisans programlarında okul psikolojik danışmanlığı, eğitim danışmanlığı, kariyer danışmanlığı, ruh sağlığı danışmanlığı, rehabilitasyon danışmanlığı gibi birçok uzmanlık alanlarında verilmekte iken Türkiye’de Psikolojik Danışmanlık alanındaki eğitim lisans düzeyinde başlamakta ve lisansüstü seviyedeki meslek alt alanlarındaki uzmanlaşmanın istenilen düzeyde olmadığı vurgulanmaktadır (Bilgin, 2000; Doğan, 1996).

Psikolojik danışma kavramının günümüzdeki önemi, çağın gereklerine ve alandaki ilerlemeye paralel olarak, bu alanda gerçekleştirilecek akademik çalışmaları gerekli kılar. Bununla birlikte psikolojik danışma uygulamalarının sürekli gelişen ve değişen yaşam koşullarına ve rollere uyum sağlamada, değişen bu koşullar ile çeşitlenen problem durumlarına yenilikçi çözüm yolları sunmada topluma katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle son yıllarda psikolojik danışmanlık alanında yapılan araştırmaların niteliği ve içerikleri, psikolojik danışmanlık alanının yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesi için lokomotif görevi görmektedir. Bu nedenle bu konuyla ilgili yapılan araştırmaların ve doktora tezlerinin niteliği ve içeriklerinin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Alan yazın incelendiğinde genel olarak psikolojik danışma alanındaki problem türleriyle ilgili tez çalışmalarının incelendiği araştırmaların var olduğu görülmüştür. Kılıç (2020) tarafından yapılan çalışmada, saldırganlık üzerine yapılan psikolojik danışma ve rehberlik ile psikoloji alanlarında yapılan doktora tezleri disiplin, yıl, çalışma grubu, yöntem, ölçme aracı ve istatistiksel analiz ölçütleri yönünden ele alınmıştır. Bilgin (2019) tarafından Türkiye’de özgüven ile ilgili yapılan lisansüstü tezler yıl, yapıldığı enstitü/bilim dalı, örneklem grupları, kullanılan desen/yöntem, model, veri analiz teknikleri, birlikte çalışıldığı konu alanlarına göre analiz edilmiş, Seçer, Ay, Ozan ve Yılmaz 2014 yılında yaptıkları araştırmada, rehberlik ve psikolojik danışma alanındaki araştırma eğilimlerini belirlemek için 250 makale incelemiş, 2017 yılında yapılan çalışmada ise Güven, Aslan ve Akyol 2000-2016 yılları arasındaki Türkiye’de psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan doktora tezlerini; araştırma düzeneği, çalışma türü, örneklem/çalışma grubu, örnekleme tekniği, örneklem sayısı, veri toplama araçları, kullanılan istatistiksel teknikler ve ele alınan konular açısından ele almışlardır.

Bununla beraber geçmişten günümüze psikolojik danışma konulu doktora tezlerini inceleyen kapsamlı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Psikolojik danışma, psikolojik danışmanlık, psikolojik danışman kavramlarını içerisine alan doktora tezlerinin geçmişten günümüze kapsamlı bir şekilde incelenmesi, yapılan araştırmaların niteliğini ve araştırma eğilimlerini belirlemek ve daha iyi çalışmalar yürütmek için önemli bir adımdır. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, Türkiye’de YÖKTEZ veri tabanında bulunan psikolojik danışma konulu doktora tezlerini

kapsamlı bir şekilde geçmişten günümüze yönetsel açıdan incelemektir. Bu amaç doğrultusunda yıl ve ana bilim dalı sınırlandırması olmaksızın yazılan tezler yayın yılına, örneklem seçimine, örneklem büyüklüğüne, araştırma desenine ve veri analizine göre incelenmiştir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel betimsel modeldir. Araştırmada Türkiye’de gerçekleştirilen psikolojik danışma konulu doktora tezleri yayın yıllarına, örneklem seçimine, örneklem büyüklüğüne, araştırma desenine ve veri analizine göre incelenmiştir. Nitel araştırmalar algıların ve olayların doğal ortamlarında gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemleri kullanılarak bütüncül bir şekilde ortaya konulmasını sağlamaya yöneliktir (Yıldırım, 1999). Betimsel modelde araştırılan konu belirli özellikleri açısından açıklanmaya çalışılmaktadır.

Evren ve Örneklem

İncelenecek tezlerin seçimi amacıyla, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ‘psikolojik danışma’ anahtar sözcüğü genel arama butonuna yazılarak tarama yapılmıştır. Psikolojik danışma anahtar sözcüğünün; yapılan inceleme sonucunda psikolojik danışmanlık, psikolojik danışman anahtar sözcüklerini de kapsadığı görülmüştür. Bu doğrultuda yıl ve ana bilim dalı sınırlandırması olmaksızın veri tabanında yer alan tüm tezler belirlenmiştir. Tarama sonucunda 05.01.2021 tarihinde 100 doktora tezine ulaşılmıştır. Erişim izni açık olmadığı için indirilemeyen 17 tez araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmanın örneklemini erişim izni olan psikolojik danışma konulu 83 doktora tezi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen Tez İnceleme Formu kullanılmıştır. Form, araştırmanın amacına uygun şekilde tezlerin yöntem kısımlarını incelemek üzere hazırlanmıştır. Form geliştirilirken alan yazın incelenmiş ve benzer çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları taranmıştır. İncelenen formlara göre geliştirilen form iki uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri sonucu son şekli verilen formda yayın yılı, araştırma deseni, araştırma yöntemi, evren ve örneklem, veri analiziyle ilgili kategoriler yer almaktadır. Çalışmaların iki araştırmacı tarafından incelenerek görüş birliğine dayalı olarak analiz edilmesine güvenilirliğin sağlanması açısından dikkat edilmiştir. Doktora tezlerinin incelenmesinde elde edilen ve tablolaştırılan tüm veriler saklanmaktadır.

Verilerin Analizi

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde psikolojik danışma konulu erişim izni olan 83 doktora tezi bilgisayar ortamında indirilmiştir. Verilerin analizinde doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi tekniği var olan belgelerin bir sistem içerisinde ayrıntılı olarak incelendiği nitel bir tekniktir (Wach, 2013; akt., Kıral, 2020). İndirilen tezler ilk olarak yayın yılına göre sıralanmıştır. Sıralanan tezler araştırma yöntemlerine göre kategorize edilmiştir. Hangi araştırma yönteminin kullanıldığını belirlemek amacıyla tezlerin araştırma deseni kısımları incelenmiştir. Tezler evren ve örneklem kısımları incelenerek hedef kitle ve örneklem sayıları belirlenerek kategorize edilmiştir. Tezlerde kullanılan istatistiksel teknikler tezlerdeki veri analizi bölümü incelenerek kategorilere ayrılmıştır. Araştırma sonuçları, frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak tablolar halinde sunulmuştur.

Bulgular

Türkiye’de psikolojik danışma konulu doktora tezlerinin yönetsel açıdan incelenmesine yönelik elde edilen bulgular tablolaştırılarak sunulmuştur. Tez sayılarının ve kullanılan araştırma desenlerinin yıllara göre dağılımı, araştırmada yıl sınırlandırması olmamasından dolayı gruplandırılmış, verilerin kolay tablolaştırılabilmesi için eşit yıl aralıkları belirlenerek incelenmiştir. Doktora tezlerinin yayın yılına ve araştırma desenine göre dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Doktora tezlerinin yayın yılına ve araştırma desenine göre dağılımı

Yıl Aralığı	Araştırma deseni	<i>f</i>	%	Toplam %
1987-1993	Nitel	0	0	0
	Nicel	3	100	3.61
	Karma	0	0	0
	Toplam	3	100	3.61
1994-2000	Nitel	0	0	0
	Nicel	5	100	6.02
	Karma	0	0	0
	Toplam	5	100	6.02
2001-2007	Nitel	1	10	1.20
	Nicel	8	80	9.64
	Karma	1	10	1.20
	Toplam	10	100	12.05
2008-2014	Nitel	2	8.33	2.41
	Nicel	20	83.33	24.10
	Karma	2	8.33	2.41
	Toplam	24	100	28.92
2015-2021	Nitel	3	7.32	3.61
	Nicel	20	48.78	24.10
	Karma	18	43.90	21.69
	Toplam	41	100	49.40
Toplam	Nitel	6	7.23	7.23
	Nicel	56	67.47	67.47
	Karma	21	25.30	25.30
	Toplam	83	100	100

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de yazılan psikolojik danışma konulu doktora tezlerinin sayısı, yıl aralıklarına göre geçmişten günümüze doğru artmıştır. Nicel araştırma yönteminin 56 (%67.47) tez ile en çok kullanılan yöntem olduğu görülmektedir. Nicel araştırma yöntemlerinden sonra en fazla karma yöntemlerin (%25.30) kullanıldığı saptanmıştır. Nitel araştırmaların diğer araştırma yöntemlerine göre daha az tercih edildiği ve sayısının 6 (%7.23) olduğu görülmüştür. Karma ve nitel araştırmaların 2001-2007 yıl aralığı ve sonrasında yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu araştırmada incelenen tezlerden edinilen verilere bakıldığında, son yedi yıl içerisinde karma araştırmaların sayısının (n=18) bir önceki yıl aralığına (n=2) göre dokuz kat arttığı saptanmıştır. İncelenen tezlerin nicel ve nitel araştırma yöntemi çeşitlerine göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tezlerin Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemi Çeşitlerine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni		<i>f</i>	%
Nicel	Tarama	14	25
	Deneysel	41	73.21
	Nedensel Karşılaştırma	1	1.78
	Toplam	56	100
Nitел	Eylem	1	16.66
	Gömülü	1	16.66
	Durum	1	16.66
	Tarihi	1	16.66
	Betimsel	1	16.66
	Belirtilmemiş	1	16.66
	Toplam	6	100

*Araştırma desenleri Tablo 1’de yıllara göre kategorize edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, nicel araştırma yöntemlerinden en fazla deneysel desenin kullanıldığı görülmektedir. Deneysel desene 41 (%73.21) tez yazılmıştır. Tarama yöntemiyle 14 (%25), nedensel karşılaştırma yöntemiyle 1 (%1.78) tez yazılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde eylem, gömülü, durum, tarihi ve betimsel araştırma yöntemlerinin her birinden 1 (%16.66) çalışma olduğu görülmektedir.

Tezlerin hedef kitlelerine ait dağılım Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Tezlerdeki Hedef Kitlelerin Dağılımı

Hedef Kitle	<i>f</i>	%	
Okul Kademesine Göre	Lise öğrencileri	9	10
	İlkokul öğrencileri	1	1.11
	Ortaokul öğrencileri	4	4.44
	Üniversite öğrencileri	37	41.11
	Toplam	51	56.67
Diğer	Psikolojik danışman	23	25.56
	Psikolojik danışan	2	2.22
	Diyabet hastaları	1	1.11
	Yaşlılar	2	2.22
	Öğretmenler	2	2.22
	Evli çiftler	1	1.11
	Ebeveynler	4	4.44
	Boşanmış kadınlar	1	1.11
	Tutuklular	1	1.11
	Çocuk yuvası	1	1.11
	Üstün yetenekli öğrenciler	1	1.11
	Toplam	39	43.33
	Toplam	90	100

Tablo 3 incelendiğinde, tezlerin 51'inde (%56.67) hedef kitle olarak öğrencilerin tercih edildiği, diğer grupların 39 (%43.33) tezde kullanıldığı görülmektedir. Öğrenciler içerisinde de üniversite öğrencilerinin en çok tercih edilen grup olduğu ve 37 (%41.11) tezde kullanıldığı görülmektedir. Diğer grupların içerisinde ise psikolojik danışmanların 23 (%25.56) tez ile en çok tercih edilen hedef kitle olduğu görülmüştür.

Tezlerdeki araştırma yöntemine göre örneklem sayılarının dağılımı Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Araştırma yöntemine göre örneklem sayılarının dağılımı

Araştırma deseni	Örneklem sayısı	<i>f</i>	%
Nicel	0-30	16	28.57
	31-100	25	44.64
	101-200	0	0
	201-500	8	14.29
	500'den fazla	7	12.50
	Toplam	56	100
Nitel	0-20	3	60
	21 ve yukarısı	2	40
	Toplam	5	100
Karma	0-30	7	33.33
	31-100	7	33.33
	101-500	4	19.05
	500'den fazla	3	14.29
	Toplam	21	100

Tablo 4 incelendiğinde, nicel araştırma yöntemiyle yazılan tezlerin (n=56) örneklem sayısının en çok 31-100 (%44.64) aralığında seçildiği görülmektedir. Tabloda görüldüğü üzere, nitel araştırmaların toplam sayısı 5 olarak alınmıştır. Araştırma deseni tarihi olan ve örnekleme olmayan bir teze tabloda yer verilmemiştir. Nitel araştırma yöntemiyle yazılan tezlerin (n=5) örneklem sayısının en çok 0-20 (%60) aralığında seçildiği görülmektedir. Karma araştırmalar için hem nicel hem de nitel örneklem gruplarının toplam sayıları elde edilerek tabloda gösterilmiştir. Karma araştırma yöntemiyle yazılan tezlerde (n=21) örneklem sayısının 0-30 ve 31-100 (%33.33) aralığında eşit derecede seçildiği görülmektedir.

Araştırma yöntemlerine göre kullanılan analiz tekniklerinin dağılımı Tablo 5'te verilmiştir. Karma araştırmalarda kullanılan analiz yöntemleri de nitel ve nicel yöntem ayrımı yapılarak tabloya işlenmiştir.

Tablo 5. Araştırma Yöntemine Göre Tezlerde Kullanılan Analizler

Araştırma Yöntemi	İstatistiksel Teknikler	f	%	
Nicel	t testi	34	21.25	
	ANOVA	45	28.13	
	Parametrik Testler	Regresyon	6	3.75
		ANCOVA	6	3.75
	Yapısal Eşitlik Modeli	4	2.50	
	Toplam	95	59.38	
	Parametrik Olmayan Testler	Wilcoxon	13	8.13
		Mann-Whitney U	15	9.38
		Kruskal-Wallis H Testi	5	3.13
		Friedman Testi	4	2.50
Toplam		37	23.13	
Nitel	İçerik Analizi	24	15.00	
	Betimsel Analiz	4	2.50	
	Toplam	28	17.50	
Toplam		160	100	

Tablo 5 incelendiğinde, tezlerde toplamda 160 istatistiksel analiz tekniği kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda kullanılan parametrik testlerin sayısı 95'tir (%59.38). Parametrik testlerin içerisinde en çok kullanılan istatistiksel analiz ANOVA'dır (%28,13). Nicel araştırmalarda kullanılan parametrik olmayan testlerin sayısı 37'dir (%23.13). Parametrik olmayan testlerin içerisinde en çok kullanılan istatistiksel teknik Mann-Whitney U testidir (%9.38). Nitel araştırmalarda kullanılan istatistiksel analiz tekniklerinin toplam sayısı 28'dir (%17.50). Bu teknikler arasında ise en çok kullanılan istatistiksel teknik içerik analizidir (%15).

Tablo 6'da tezlerde kullanılan diğer analizlere ait dağılım verilmiştir.

Tablo 6. Tezlerde Kullanılan Diğer Analizler

Diğer Analizler	f	%
Levene	23	33.33
Scheffe	7	10.14
Bonferroni	7	10.14
Tukey	5	7.25
Kolmogorov-Smirnov	7	10.14
Shapiro Wilk	15	21.74
Mauchly Küresellik Testi	5	7.25
Toplam	69	100

Tablo 6 incelendiğinde, ön analizlerde en çok Levene'nin (%33.33) kullanıldığı görülmektedir. İkinci en çok kullanılan analizin Shapiro Wilk (%21.74) testi olduğu görülmektedir.

Tablo 7’de tezlerde faktör analizi kullanımına ilişkin dağılım verilmiştir.

Tablo 7. Tezlerde Faktör Analizi Kullanımı

Yıl Aralığı	f	%
1987-1993	0	0
1994-2000	1	3.85
2001-2007	2	7.69
2008-2014	11	42.31
2015-2021	12	46.15
Toplam	26	100

Tablo 7 incelendiğinde, 83 doktora tezinin 26 (%31.33) tanesinde faktör analizi kullanılmıştır. 1987-1993 yılları arasındaki tezlerde faktör analizi yapılmamıştır. 2008-2014 yılları arasındaki 11 tezde (%42.31), 2015-2021 yılları arasındaki 12 (%46.15) tezde faktör analizi yapılmıştır. Yıl aralıklarına göre faktör analizi sayısında günümüze yaklaştıkça artış görülmektedir.

Sonuç

Türkiye’de yapılan psikolojik danışma konulu doktora tezlerinin yöntemlerine yönelik elde edilen bulgulara bakıldığında yapılan tez sayısının yıl aralıklarına göre günümüze yaklaştıkça arttığı görülmüştür. Güven ve arkadaşları (2017) tarafından Türkiye’de psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan doktora tezleri incelenmiş ve yıllara göre artış olduğu ortaya koyulmuştur. Türkiye’de psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümlerinin üniversitelerde gün geçtikçe daha çok açılmasının bu duruma etkisi olduğu düşünülebilir. 1983 yılında Eğitim Bilimleri Bölümü içerisinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı 7-8 üniversitede açılmıştır (Poyraz, 2006). Günümüzde ise Yükseköğretim Kurulu’na bağlı 98 üniversitede rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü bulunmaktadır. Üniversitelerin ücretli, burslu, indirimli programları ve fakülte farklılıkları dikkate alınarak değerlendirildiğinde 135 rehberlik ve psikolojik danışmanlık programı olduğu görülmektedir (YökAtlas, 2022).

Tezlerin araştırma desenleri incelendiğinde çoktan aza doğru sırasıyla nicel, karma ve nitel araştırma desenleri kullanıldığı görülmüştür. Benzer olarak Seçer ve arkadaşları (2014) rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanındaki araştırma eğilimlerine yönelik yaptıkları içerik analizinde en fazla kullanılan araştırma deseninin nicel araştırmalar olduğunu bulmuştur. Tosun Sümer ve Güven (2018) lisansüstü tezlere yönelik yaptıkları araştırmada nicel desenlerin daha çok kullanıldığını ortaya koymuştur. Arık ve Türkmen (2009) eğitim bilimleri alanında yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan makaleleri inceledikleri çalışmada, nicel araştırma desenlerinin daha fazla kullanıldığını saptamıştır. Sonuçların araştırma bulgularıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda nicel araştırma desenleri içerisinde sırasıyla en çok deneysel ve tarama yöntemleri kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Karadağ (2010) tarafından yapılan çalışmada en çok deneysel ve tarama modellerinin kullanıldığı raporlanmıştır. Kılıç (2020) saldırganlık üzerine yapılan psikolojik danışma ve rehberlik ve psikoloji doktora tezlerinin incelenmesine yönelik yaptığı çalışmada, en fazla sırasıyla deneysel ve ilişkisel yöntemlerin kullanıldığını göstermiştir. Deneysel çalışmaların ilişkisel çalışmalara nazaran daha fazla olması yapılan çalışmanın doktora seviyesinde olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Elde edilen sonuçlarda karma araştırmaların 2001-2007 yıl aralığına kadar hiç yapılmadığı, en çok araştırmanın ise 2015-2021 yılları arasında yapıldığı görülmüştür. Keldal ve Bilge (2016) 2010-2015 yılları arasındaki psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki karma yöntemli araştırmalara yönelik yaptıkları içerik analizinde, 9 araştırma içerisinde en çok araştırmanın 2012 ve 2015 yıllarında yapıldığı sonucunu ortaya koymuştur. Karma araştırmalarla ilgili aydınlatıcı çalışmaların artmasıyla birlikte günümüze yaklaştıkça karma araştırma sayısının arttığı düşünülebilir. Karma araştırmaların bazı güçlü yönleri bulunmaktadır. Karma araştırmalarda araştırmacı tek bir yöntem veya yaklaşımla sınırlı olmadığı için daha geniş ve daha eksiksiz araştırma sorularına cevap verebilir, başka bir yöntemin zayıf yönlerinin üstesinden gelmek için ek bir yöntemin güçlü yönlerini kullanabilir. Teori ve uygulamaya ilişkin daha kesin ve tam bilgiler üretilmesi nitel ve nicel araştırmaların birlikte kullanımıyla

sağlanabilir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Bu açıdan bakıldığında ilerleyen dönemlerde karma araştırmaların sayısının artması önemli görülmektedir.

Araştırma sonucunda nitel araştırmanın en az kullanılan desen olduğu görülmüştür. Benzer olarak Güven ve arkadaşları (2009) Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisinde yayınlanan makaleleri çeşitli özellikler açısından incelemiş ve nitel araştırmaların daha az yapıldığı sonucuna ulaşmıştır. Nitel araştırmaların sayısının az olması iki açıdan değerlendirilebilir. Son yıllarda karma araştırmaların sayısının artmasıyla birlikte bu araştırmaların içerisinde nitel araştırma yöntemlerine yer verildiği düşünülebilir. Diğer açıdan nitel araştırma yöntemlerinin, nicel araştırma yöntemlerine göre daha az bilinirliğinin olmasıdır. Saban (2006) tarafından lisansüstü öğrencilerinin nitel araştırma metodolojisine ilişkin algıları araştırılmış ve araştırmanın örneklem grubunun dörtte üçe yakın bir kısmının nitel araştırma yöntemleri dersini danışman isteği dolayısıyla seçtiği görülmüştür.

Tezlerde kullanılan örneklem gruplarına bakıldığında en çok kullanılan örneklemin üniversite öğrencileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında ise psikolojik danışmanlar gelmektedir. Güven ve Aslan'ın (2018) psikolojik danışma ve rehberlik alanında Türkiye'deki bilimsel dergilerde yayınlanan makaleler üzerine yaptıkları çalışmada örneklem olarak en çok üniversite öğrencilerinin tercih edildiği bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin daha fazla tercih edilmesinin sebebi üniversitelerde yapılan araştırmalar için daha kolay ulaşılabilen bir örneklem olması olabilir. Bunun yanı sıra farklı örneklem gruplarının seçildiği çalışmaların sayısının artmasına oldukça ihtiyaç vardır. Farklı örneklem gruplarıyla yürütülen çalışmalar psikolojik danışma alanına, toplumun farklı kesimlerine ve bilime katkısı açısından önemlidir. Tez yazımında süreci hızlandırmak için ölçek uygulanan kitlenin kolay ulaşılır kitle olarak seçilmesi yerine literatüre katkı sağlayacak, araştırmanın sorusuna/hipotezine kaliteli yanıtlar verebilecek ve sonuçları çeşitlendirebilecek kitlelerin dahil edilmesinin bilime daha verimli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Psikolojik danışmanların ikinci en çok tercih edilen örneklem olması psikolojik danışma anahtar sözcüğünün psikolojik danışman sözcüklerini kapsamaması ve bu doğrultuda psikolojik danışmanlar üzerine yazılan tezlerin de incelenmesinden kaynaklı olabileceği düşünülebilir.

Çalışmanın önemli bulgularından bir diğeri kullanılan istatistiksel analiz teknikleridir. Tezlerde sırasıyla en çok ANOVA ve t testinin kullanıldığı görülmektedir. Benzer olarak Bilgin (2019) tarafından Türkiye'de özgüven ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesine yönelik yapılan araştırmada en çok kullanılan üç tekniğin ANOVA, kolerasyon ve t testi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkoğlu Mutlu ve Güven (2018) grupla psikolojik danışmayla ilgili Türkiye'de yapılmış deneysel çalışmaları inceledikleri çalışmasında en fazla kullanılan yöntemlerin sırasıyla ANOVA ve t testi olduğunu ortaya koymuşlardır. Arık ve Türkmen (2009), Seçer ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmalarda da kestirimsel yöntemler içerisinde ANOVA ve t testinin en sık kullanılan teknikler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma bulgularında regresyon analizi ve yapısal eşitlik modeli kullanımının daha az olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum tezlerde araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan ANOVA ve t testinin, karmaşık istatistiksel tekniklere göre daha çok tercih edildiğini düşündürülebilir. Tezlerde kullanılan diğer analizlere bakıldığında en sık Levene ve Shapiro Wilks testlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ön analiz olarak normallik ve varyansların homojenliği testinin yapılması için kullanılan testlerin diğer analiz tekniklerine göre fazla olması en sık kullanılan istatistiksel teknikler ANOVA ve t testi olduğundan, olası bir durum olarak düşünülebilir.

Tezlerde kullanılan örneklem grubu niceliksel açıdan incelendiğinde, nicel araştırmalarda en çok kullanılan örneklem sayısının 31-100, daha sonra 0-30 aralığında değiştiği görülmektedir. İncelenen doktora tezlerinde daha çok t-testi ve ANOVA kullanılması bu sonuç ile bağdaştırılabilir. Nitel araştırmalara bakıldığında net bir ayırım görülmezken örneklemelerin 0-20 aralığında daha çok değiştiği görülmüştür. Nitel araştırmalarda amaçlı örneklemelerin kullanılması ve nitel araştırmaların doğası gereği derinlemesine incelemeler yapılması bu durumu açıklayabilir. Karma araştırmalarda örneklem sayısının 0-30, 31-100 aralıklarında eşit derecede dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır, ki bu Türkiye'de yapılan nitel ve nicel araştırmadaki örneklem sayılarıyla uyumludur.

Araştırma sonucunda, incelenen tezlerde faktör analizinin yapılmasının yıl aralıklarına göre dağılımına bakıldığında günümüze doğru yaklaştıkça bir artışın olduğu görülmektedir. Güven ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada ölçek geliştirme ve ölçek uyarlama çalışmalarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alanda kullanılan ölçeklerin uyarlanması, geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi ya da yeni bir ölçeğin geliştirilmesinin gerekliliği geçmişten günümüze artmaktadır. Bu doğrultuda faktör analizinin yıl aralıklarına göre artış göstermesi anlamlı görülmektedir.

Öneriler

Araştırmada Türkiye’de yazılan psikolojik danışma konulu doktora tezleri yöntem açısından incelenmiş ve sonuçların gelecek araştırmalara ışık tutması amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre nicel araştırma yöntemlerinden deneysel yöntemin en fazla kullanılan yöntem olduğu görülmüştür. Alana katkısının çokça fazla olacağı düşünülen karma ve özellikle sayısı oldukça düşük olan nitel araştırma yöntemlerine daha fazla yer verilebilir. Bununla birlikte araştırmalarda sayısı az olan nedensel karşılaştırma ya da etnografik çalışmalar gibi farklı yöntemlere başvurulabilir. Araştırmalarda kullanılan örneklem seçimi çoğunlukla üniversite öğrencileridir. Bu durum alanda daha çok erişimi kolay olan bir örneklem grubunun seçildiğini ve kolay ulaşılabilirliğin temel alındığını göstermektedir. Halbuki bu alanın ve bilimin gelişmesi için daha farklı örneklem gruplarına ulaşılması gerekmektedir. Yeni yapılacak olan tez çalışmalarında hedef kitle geniş bir tabana yayılarak, toplumun farklı kesimlerinden ve öğrenim kademelerinden seçilebilir. Psikolojik danışma konulu doktora tezlerinde en çok ANOVA ve t testi tekniklerinin kullanıldığı bunun yanında üst düzey istatistiksel analiz tekniklerine az yer verildiği görülmüştür. Bu durumda yapılan çalışmaların analizlerinde daha çok basit ve kolaya doğru bir yönelmenin olduğu düşünülebilir. Yeni yapılacak olan çalışmalarda çok boyutlu analizlerin yapılabilmesi için ileri düzey istatistiksel teknikler kullanılabilir. Yıl aralıklarına göre günümüze geldikçe faktör analizi çalışmalarının arttığı saptanmıştır. Bu doğrultuda psikolojik danışma alanında kullanılacak yeni ölçeklerin geliştirilmesi ya da uyarlanması alana önemli bir katkı sağlayacağından önerilmektedir.

Sınırlılıklar

Doktora tezlerinin incelenmesinde matbu bir form olmamasından dolayı bu çalışmada tez inceleme formu araştırmacılar tarafından sınırlı bir kapsamda oluşturulmuştur. İleriki araştırmalarda, tez incelemelerinde kullanılacak kapsamlı bir matbu form oluşturulmasının objektifliği arttıracığı düşünülmektedir. Araştırmada YÖKTEZ veri tabanında yer alan psikolojik danışma konulu doktora tezleri incelenmiş, yüksek lisans tezleri ele alınmamıştır, sonraki araştırmalarda yüksek lisans tezleri de incelenebilir.

Kaynakça

- American Counseling Association (1997). Governing council minutes of the September 1997 governing council meeting. Alexandria, VA.
- Arık, R. S. ve Türkmen, M. (2009, Mayıs). *Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi*. I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulan sözel bildiri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Bilgin, M. (2000). Psikolojik danışma ve rehberlik eğitiminde çağdaşlaşma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6), 1-16.
- Bilgin, O. (2019) Türkiye'de özgüven ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 371-393.
- Doğan, S. (1996). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanında meslek kimliğinin gelişimi ve bazı sorunlar. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 32-44.
- Doğan, S. (2000). Psikolojik danışman eğitiminde akreditasyon gereği bir model önerisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 31-38.
- Güven, M., Kısaç, İ., Ercan, L. ve Yalçın, İ. (2009). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi'nde yayınlanan makalelerin çeşitli özellikler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 80-87.
- Güven, M., Aslan, B. ve Akyol, E. Y. (2017). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi (2000-2016). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 136-147.
- Güven, M., Aslan, A. M. (2018). Psikolojik danışma ve rehberlik alanında Türkiye'deki bilimsel dergilerde yayınlanan makaleler üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 593-604.
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, 33(7), 14-26.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(1), 49-71.
- Keldal, G. & Bilge, F. (2016). Psikolojik danışma ve rehberlik alanında karma yöntemli araştırmalar: Bir içerik analizi çalışması, Ö. Demirel & S. Dinçer (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler ve Nitelik Arayışı* içinde (s. 643-654). Ankara: Pegem Akademi.
- Kılıç, C. (2020). Saldırganlık üzerine yapılan psikolojik danışma ve rehberlik ve psikoloji doktora tezlerinin incelenmesi. *Öğretmen Eğitiminde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 01-17.
- Kılıç, M. (2019). *Psikolojik danışman adaylarının bazı değişkenlere göre duygusal ve psikolojik danışma öz yeterlik alguları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sürt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kuzgun, Y. (1993). Türk eğitim sisteminde rehberlik ve psikolojik danışma. *Eğitim Dergisi*, 6, 3-8.

- Saban, A. (2006). *Lisansüstü öğrencilerin nitel araştırma metodolojisine ilişkin algıları*. 15. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Muğla Üniversitesi.
- Seçer, İ , Ay, İ , Ozan, C , Yılmaz, B . (2014). Rehberlik ve psikolojik danışma alanındaki araştırma eğilimleri: Bir içerik analizi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41) , 49-60.
- Tosun-Sümer, E. ve Güven, M. (2018). Okul psikolojik danışmanlarıyla ilgili lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Journal of International Social Research*, 11(60), 794- 801.
- Türkoğlu-Mutlu, Z., & Güven, M. (2018). Grupla psikolojik danışmayla ilgili Türkiye'de yapılmış deneysel çalışmaların incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 11(60), 684-691.
- Poyraz, C. (2006). Türkiye'deki rehberlik hizmetlerinin tarihsel gelişimi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 187-209.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- YökAtlas (2022). Lisans Bölümleri. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10172> (Erişim Tarihi: 27.03.2022)

EXTENDED SUMMARY

Today, in parallel to societal changes and technological advancements, the importance of psychological counseling necessitates that quality academic research studies be carried out in this field. The quality and content of the research studies in the field of psychological counseling would serve as a locomotive for the development of innovative approaches for the betterment of people and society. For this reason, it is necessary to carefully examine the nature and content of the doctoral dissertations on this subject. A comprehensive examination of doctoral dissertations covering the concepts of psychological counseling, and psychological counselor from past to present would help to determine the quality of research studies in the field of psychological counseling in Turkey. Therefore, the aim of this study is to examine doctoral dissertations on psychological counseling from a methodological perspective using a qualitative descriptive research design. For this purpose, the doctoral dissertations on psychological counseling were examined according to publication year, sample selection, sample size, research design and data analysis.

This study used qualitative descriptive research designs to investigate research trends in doctoral dissertations on psychological counseling in Turkey. The database for Turkish doctoral dissertations was reached through the Turkish Higher Education Council website: (The URL for the website is <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>). The dissertations related to “psychological counseling” and “counseling” were searched through the website. The accessible doctoral dissertations were selected and analyzed. A thesis Review Form developed by the researchers was used for the analyses. The form includes categories related to publication year, research design, research method, universe and sample, and data analysis, as shown in the Appendix.

The results indicated that the number of completed dissertations has increased from past to present as we approach the present day. When the research designs of the dissertations were examined, the results indicated that from most to least, quantitative, mixed and qualitative research designs were used. When the sample groups were examined, it was found that the most commonly used sample was university students, followed by psychological counselors. Another important finding of the study is the statistical methods used. ANOVA and t tests are the most commonly used statistical analyses, and there were very few research studies that used advanced statistical analyses, such as structural equation modeling. When the sample size was examined, the results indicated that the most commonly used sample size in quantitative research varied between 31-100 and then 0-30. More detailed results are shown in Tables 1, 2, 3, 4, 5, 6 and 7.

This study examined doctoral dissertations on psychological counseling from a methodological perspective. It is believed that the findings would shed light on the future research in the field of psychological counseling in Turkey. The results indicated that the number of doctoral dissertations has increased over time. The newly established psychological counseling and guidance programs in Turkish universities might have a positive effect on this. The most commonly used research methods were quantitative, mixed, and qualitative research designs respectively. It is possible that qualitative research methods are less preferred than quantitative research methods among Turkish researchers. Saban (2006) investigated the perceptions of graduate students regarding qualitative research methodology, and the results showed that nearly three-quarters of the sample group of the study chose the qualitative research methods course, not because they wanted but because of their advisor's request. The results also indicated that mostly university students and psychological counselors were selected as participants. It is possible that university students are more preferred because they are an easily accessible sample for research studies conducted at universities. However, for future studies, the target audience can be chosen from different segments of society. ANOVA and t test statistics were the mostly used statistical analyses, while high-level statistical methods were rarely used in the dissertations. It is possible that advanced statistical methods to perform multidimensional analyses are less known among researchers in Turkey. The results also indicated that factor analysis studies have increased over the years. The necessity of developing a new scale or adapting the used scales and testing the validity and reliability of the psychological measurements are increasing from past to present. In this respect, it seems significant that factor analysis studies have increased over the years.

Ek-1

TEZ İNCELEME FORMU

TEZ NO			
TEZ ADI			
TEZ TÜRÜ			
YAZARI			
YILI			
İZİN DURUMU			
KONU/TEMA			
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	NİTEL <input type="checkbox"/>	NİCEL <input type="checkbox"/>	KARMA <input type="checkbox"/>
ÖRNEKLEM SAYISI	NİTEL <input type="checkbox"/> 0-20 <input type="checkbox"/> 21+	NİCEL <input type="checkbox"/> 0-30 <input type="checkbox"/> 31-100 <input type="checkbox"/> 101-200 <input type="checkbox"/> 201-500 <input type="checkbox"/> 5001+	KARMA <input type="checkbox"/> 0-30 <input type="checkbox"/> 31-100 <input type="checkbox"/> 101-500 <input type="checkbox"/> 501+
KATILIMCI KİTLESİ	<input type="checkbox"/> Üniversite Öğrenci <input type="checkbox"/> Lise Öğrenci <input type="checkbox"/> Ortaokul Öğrenci <input type="checkbox"/> İlkokul Öğrenci		<input type="checkbox"/> Psikolojik Danışman <input type="checkbox"/> Diğer
ARAŞTIRMA DESENİ	VERİ ANALİZİ		
<input type="checkbox"/> Betimsel Araştırma <input type="checkbox"/> İlişkisel Tarama <input type="checkbox"/> Deneysel Desen <input type="checkbox"/> Nedensel Karşılaştırma <input type="checkbox"/> Diğer (Belirtiniz)	<input type="checkbox"/> İçerik Analizi <input type="checkbox"/> Faktör Analizi <input type="checkbox"/> Friedman <input type="checkbox"/> Wilcoxon Analizi <input type="checkbox"/> Kruskal Wallis <input type="checkbox"/> Mann-Whitney U Testi <input type="checkbox"/> Yapısal Eşitlik Modeli <input type="checkbox"/> Regresyon Analizi <input type="checkbox"/> Betimsel Analiz		
	<input type="checkbox"/> ANOVA <input type="checkbox"/> MANOVA <input type="checkbox"/> T Testi <input type="checkbox"/> ANCOVA <input type="checkbox"/> Diğer (Belirtiniz)		

ÖĞRETİM ELEMANLARININ YURT DIŞI DENEYİMLERİ: YAŞAM ÖYKÜSEL BİR ANALİZ

TRANSNATIONAL EXPERIENCES OF ACADEMICS: A LIFE STORY ANALYSIS

Eray KARA

Giresun Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu

eray.kara@giresun.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-8614-4918

Temel ÇALIK

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

temelc@gazi.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-3656-6260

ÖZ

Geliş Tarihi:

24.03.2022

Kabul Tarihi:

22.04.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Akademik hareketlilik, akademik destekler, beyin göçü, yükseköğretim, akademisyen

Keywords

Academic mobility, scholarships, brain drain, higher education, academics

Bu çalışmada, Türkiye’de görev yapmakta iken akademik çalışmalar yapmak amacıyla en az bir yıl süreyle yurt dışına giden/orada bulunan ve yurt dışı yükseköğretim kurumlarında akademik çalışmalar yapan akademisyenlerin deneyimleri incelenmektedir. Yaşam öyküleri katılımcıların yurt dışı akademik deneyimlerinin öncesi, deneyim süreci ve sonrasını kapsamlı bir şekilde ele almaya imkân vermiştir. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yapılandırılmış bir görüşme formu ile toplanmıştır. Toplanan veriler, anlatı analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Bulgular katılımcıların hareketlilik kararında üniversitelerdeki akademik ortam ve istihdam koşullarının etkili olduğunu göstermektedir. Yurt dışında geçirdikleri süre içinde akademisyenler yabancı dil kullanımında ve mesleki anlamda yetersizlik hissetmişlerdir. Olumsuz durumlara danışman ve arkadaşlarından aldıkları destekle başa çıkabilmişlerdir. Geri dönen akademisyenler Türkiye’deki çalışma koşulları ve Türkiye’deki akademik ortamının bireyi geliştirmekten uzak olduğunu düşünmektedirler. Özellikle Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Öğrencileri Seçme ve Yerleştirme (YLSY) programını tamamlayıp dönen akademisyenlerin döndüklerinde bir uyum programına gereksinim duyduğu araştırmanın ortaya koyduğu bulgular arasındadır.

ABSTRACT

This paper presents transnational experiences of Turkish academics who have spent/been spending at least one year abroad for professional purposes. The experiences were collected through interviews for life stories of the participants, which gave way for a detailed and comprehensive perspective to the researchers. Consisting of three chronological order (before, during and post parts of the mobility), life story form was designed by the researchers. The narratives were analysed accordingly with the narrative analysis method. Findings reveal that academic culture and employability play an important role in deciding the target country. During the time abroad, the participants stated that they felt professionally illiterate and inadequate in mastering the dominant language. While the difficulties were eased with the help of academic advisors and close friends/family the returnees thought that the academic environment in Turkey was far from being improving the individuals. The study reveals that researchers taking part in academic mobility, but especially the ones who benefited from Selecting and Appointing the Candidates to Go Abroad for Postgraduate Education (YLSY) need a re-integration program on returning.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.1093059>

Atıf/Cite as: Kara, E. ve Çalık, T. (2022). Öğretim elemanlarının yurt dışı deneyimleri: yaşam öyküsel bir analiz. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 758-772.

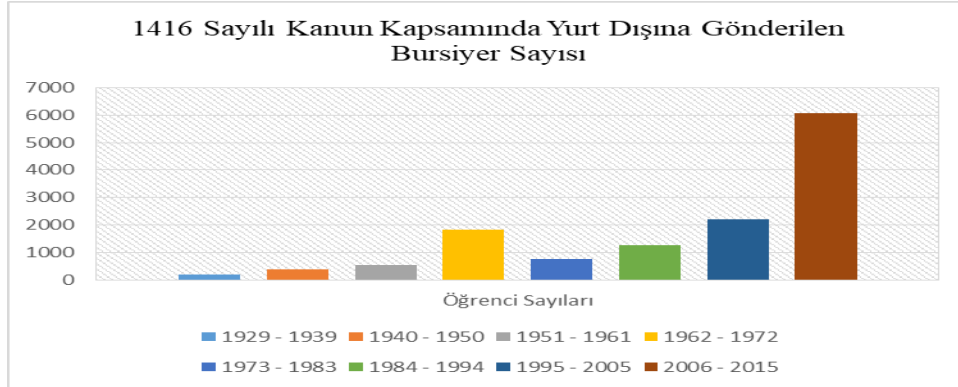
Giriş

Dünya üzerinde var olan bütün ülkelerin mevcut kaynaklara erişebilmek için bir rekabet içinde oldukları bilinmektedir. Bu kaynaklardan en uzun süre yatırım yapılan beşeri sermayenin ülkeyi terk etmesi beyin göçünün neden olduğu ekonomik ve toplumsal kayıpları beraberinde getirmektedir. Yetişmiş insan gücünün ülkeyi terk etmesi gelişmiş ülkeler için de dikkate almaya değer bir durum olarak varlığını sürdürmesine karşın asil kayıp gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır. Araştırmalar yurt dışında öğrenim gören öğrencilerin 1/5'inin ülkesine geri dönmediğini ve yurt dışında edinilen derece lisansüstü olduğunda yabancı ülkede kalma oranının daha da arttığını göstermektedir. Yurt dışında öğrenim görmek için ülkesinden ayrılan Çinli öğrencilerin %70'inin ülkelerine bir daha dönmediği bilinmektedir (World Government Summit, 2017). 1960'lı yıllardan itibaren, ülkelerin kalkınması ile doğrudan ilgili olan faktörlerin fiziki sermayenin yanı sıra beşeri sermaye ile de ilişkili olduğu yönündeki düşünceler 2000'li yıllarda ivme kazanan küreselleşme, nitelikli insan kaynağının gerek uluslararası rekabette gerekse demokratik ve refah bir toplumun inşasında en önemli yapı taşı olduğunu göstermiştir (Friedman, 1955; Kaya, 2009). Günümüzde gelinen noktada nitelikli iş gücü az bulunur, pahalı ve elde tutması zor bir hal almıştır. Eğitimin amacının yeniden sorgulandığı İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda bireylerin daha üretken kılmanın yolunun eğitimden geçtiği fikri gün yüzüne çıkmıştır. Eğitimli bireylerin daha üretken ve daha verimli olması eğitime devlet desteği konularını gündeme getirmekle beraber beşeri sermaye kavramının orta çıkmasına zemin hazırlamıştır (Friedman, 1955). Nitelikli işgücünün elde ettiği yüksek gelir, eğitime yapılan yatırımları artırmış ve özellikle yükseköğretim bu yatırımlardan daha büyük pay almıştır. Yükseköğrenimini tamamlamış nitelikli işgücü, bulunduğu ülkenin toplumsal hayatına katkıda bulunmaktadır. Ülkelerine döndüklerinde ise anavatanlarının kalkınmasını hızlandıracak bilgi, beceri ve sosyal ağlarını beraberlerinde getirmektedirler (Durmaz, 2018). Bu edinimlerin yerinde kullanılarak toplumsal kalkınma sağlanması ise beyin göçü politikalarıyla ilgili olduğu kadar kök ülkenin ekonomik yapısı ve siyasi istikrarı ile doğrudan ilişkilidir (Şimşek, 2006). Örneğin Tayvan, kendi topraklarında silikon vadisi ve bilim parkları açarak dönen nitelikli işgücünün girişimlerini uygulayabilecek mesleki becerileri halkına kazandırarak beyin göçünü tersine çevirebilmiş ve kaybettiği nitelikli iş gücünü yeniden kazanabilmiştir. Bilimsel diaspora faaliyetlerinin kazanımları olarak yürürlüğe konan uygulamalar Tayvan'ı vatandaşları için mecburiyetten ziyade iyi bir fırsat haline getirmiştir (World Government Summit, 2017). İşgücünün niteliği ve planlanması hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri tarafından ele alınmıştır.; nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla yurt dışı akademik hareketliliği destekleyen programların temeli III. Selim döneminde atılmıştır. Akademik hareketliliğin yönünü belirleyen temel unsurlar nitelikli insan gücünü doğrudan etkileyen ekonomik ve teknolojik gelişmeler olmuştur (Aktekin ve Tekben, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda, hedeflenen toplumsal düzenin inşa ve bekasını sağlayabilecek nitelikli insan gücünün ve bu kaynağı sağlayabilecek yükseköğretim kurumlarının nicelik ve nitelik açısından yeterli olmadığı bilinmektedir. Bu dönemde Türkiye'ye davet edilen yabancı uzmanlar (John Dewey, Alfred Kühne, Albert Malche, Kate Vixon Wofford) ve onların eğitim sisteminde yapılacak iyileştirmeler ve yükseköğretim reformuna ilişkin detaylı raporları dikkat çekmektedir. Yerinde yapılan gözlem ve analiz raporları politik girişimlere yol açmış ve yurt dışına Türk araştırmacıların gönderilmesi de sağlanmıştır. Ancak, yabancı uzmanların tavsiyelerinin köklü hükümet politikaları yapılması gerekliliği ortak paydasında bulunduğu görülmektedir. Muhasır medeniyetler düzeyinde eşit şartlarda yer alabilmek için özellikle Avrupa'da yetişmiş insan gücünün temini hususunda yasal bir düzenleme yapılması gerekliliği bu şartlar altında "Memâlik-i Ecnebiyeye Gönderilecek Talebe Hakkında Nizamname" adı ile 1416 sayılı Kanun ile düzenlenerek İsmet İnönü tarafından 29 Aralık 1928'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) sunulmuş ve 16 Nisan 1929 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Ulu, 2014). 1416 sayılı Kanunun yayınlanması, birçok bakanlığın gereksinim duyduğu insan kaynağını yetiştirmek için yurt dışına öğrenci göndermesinin önünü açmıştır (Arslan, 2014). Çeşitli bakanlıkların (Maarif, Ticaret, İktisat, Bayındırlık, Ziraat, Maliye) yanı sıra valilik ve belediyeler de bu teşebbüsten faydalanarak, ihtiyaç duydukları insan kaynağının yurt dışında öğrenim görmesini desteklemişlerdir. Sanayileşme hamlesi ile Etibank, Makine ve Kimya Endüstrisi (MKE), Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (SEKA) ve Sümerbank gibi kuruluşlar da yurt dışında eğitim almaları için bursiyerler göndermişlerdir (Ulu, 2014). Üniversite reformunun başlaması ile 1933'ten itibaren üniversitelerin sayısındaki artış ile beraber akademisyen ihtiyacı (Aktekin ve Tekben, 2019) önemli bir sorun olmaya başlamıştır. Bu ihtiyacın karşılanması gerekliliği, 1416 sayılı Kanuna, yetişmiş öğretim elemanı kazandırma görevini de yüklemiştir (Gümüş ve Gökbel, 2012). Yurt dışına öğrenim görmek üzere gönderilen bursiyerlerin yasal

dayanağını oluşturan bu kanun, bursiyerlerin hakları, seyahat koşulları, eş ve çocuklarına sağlanacak destek ve tazminat koşullarını düzenlemektedir. Yurt dışında akademik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yönelik destekler Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) ilave olarak, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından da sağlanmaktadır.

Yurt dışına maddi destekler sağlanarak gönderilen araştırmacılardan beklenen yaygın etkilerden biri araştırma ve yayınlardır. Uluslararası tecrübeye sahip olan akademisyenlerin en çok alıntı yapılan araştırma makalelerini yazdıkları ve en yüksek ortalama atıf etkisini yarattıkları bilinmektedir (British Council, 2012). Türkiye'de 2001-2010 yılları arasında, SCI-E veri tabanı kapsamında indekslenen Türkiye adresli tüm makaleler içinde uluslararası ortak yazarlık makalelerin oranı %16,5 ve SSCI veri tabanı kapsamında %22,6 olarak hesaplanmıştır (Zan, 2012). En çok uluslararası ortak çalışma sayısına sahip olan Bilkent ve Orta Doğu Teknik Üniversitelerinin (Zan, 2012) en fazla yabancı uyruklu öğretim üyesine sahip olan üniversiteler (Gür, Çelik ve Yurdakul, 2019) olmaları, uluslararası deneyimin yükseköğretimin niteliğine olumlu katkı yaptığının göstergesi olarak değerlendirilmiştir. 1416 sayılı Kanun kapsamında MEB ve YÖK tarafından akademisyen ihtiyacını karşılamaya yönelik tedbirler doğrultusunda atılan adımların en kapsamlısının beş yılda 5.000 araştırmacının yurtdışına lisansüstü eğitim almak üzere gönderilmesinin hedeflendiği YLSY Programı olduğu bilinmektedir (MEB, 2019). 1950'li yıllarda sayıları artan devlet üniversitelerine 2006-2008 arasında kurulan 41 yeni üniversitenin eklenmesi, aynı hızda artan vakıf üniversiteleri ve 1992 yılında kurularak hâlen gelişmekte olan üniversitelerin mevcut sorunları ile birleştiğinde akademisyen sayısındaki nicelik sorunlarına yenisini eklemekle kalmamış niteliğe ilişkin tartışmaları derinleştirmiştir (Gümüş ve Gökbel, 2012; Kavili Arap, 2010). Akademisyen yetiştirilmesine ilişkin hem nicelik hem de nitelik sorunlarını birlikte çözmeyi hedefleyen YLSY programı yılda 1000 araştırmacının desteklenmesini öngörmektedir. Buna karşın program kapsamında, belirlenen kontenjanın çok altında araştırmacı desteklenmiştir. MEB tarafından sağlanan verilere göre, 1416 sayılı kanun kapsamında yurt dışına gönderilen araştırmacı sayısı grafikte gösterilmiştir:



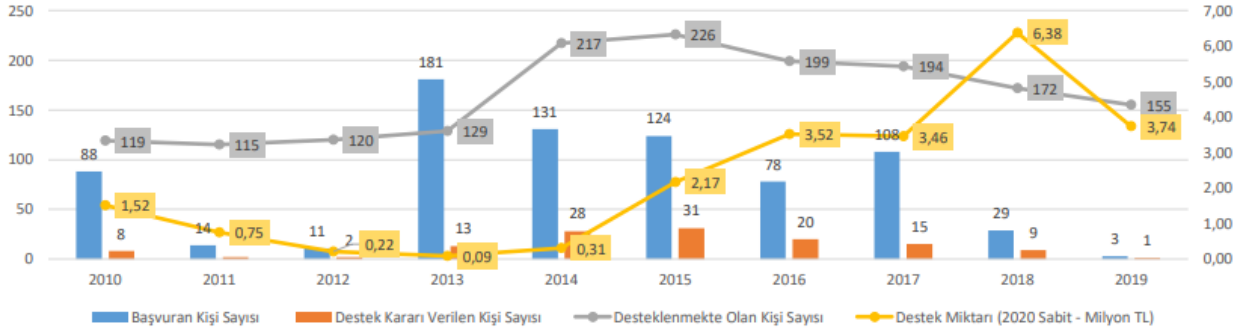
Grafik 1. 1416 Sayılı Kanun Kapsamında Yurt Dışına Gönderilen Bursiyer Sayısı*

*Milli Eğitim Bakanlığı verilerinden araştırmacılar tarafından derlenmiştir.

Şekil 1 incelendiğinde, MEB tarafından 1416 sayılı kanun kapsamında desteklenen bursiyer sayısının 2006 – 2015 döneminde diğer dönemlere nispeten büyük oranda bir artış olduğu görülmektedir. VI. Plan döneminde hız kazandırılan öğretim üyesi olarak yetişmeleri amacıyla yurt dışına gönderilen araştırma görevlilerin sayıları 2.006 iken, VII. Plan döneminde bu sayı 416'ya gerilemiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Bu durum aynı zamanda, yükseköğretim kurumlarının sorunlarının (bürokratik ve merkezi yapı, rekabet edebilirlik, üniversite ve fakülte yetkileri, akademisyenlerin yönetime katılımı, bilimsel özerklik ve işbirliği) devam ettiğini de ortaya koymuştur. X ve XI. Kalkınma Planları kapsamında uygulama alanları genişleterek oluşturulan yeni planlar kapsamında yeni kurulan üniversiteler başta olmak üzere, öğretim üyesi ihtiyacını karşılamak amacıyla yurtiçi ve yurtdışında öğretim üyesi yetiştirme programlarına daha fazla öğretim elemanının katılımı desteklenmeye başlanmıştır.

MEB gibi TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB), bilgiye dayalı ekonomilerin rekabet edebildiği günümüz dünyasında bilim ve teknoloji üretebilen ve bunları ekonomik faydaya dönüştürebilen insan

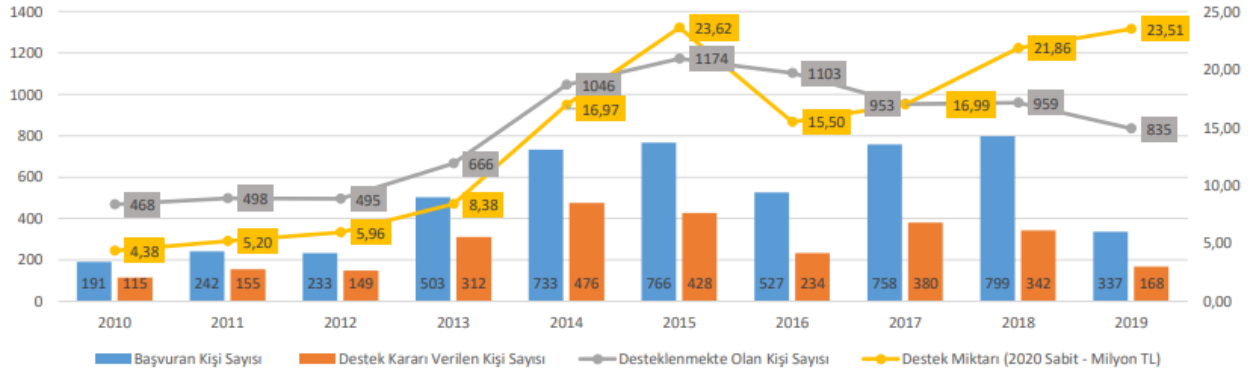
kaynağının yetiştirilmesi amacıyla destekleyici teşviklerde bulunmaktadır (BİDEB, 2020). Bilim insanlarının yetiştirilmesi ve geliştirilmesi için olanaklar sunan bu kurumdan 2010 – 2019 yılları arasında faydalanan bursiyer sayısı grafikteki gibidir:



Grafik 2. 2213 Yurt Dışı Lisansüstü Burs Programı*

* 2213-Yurt dışı Lisansüstü Burs Programı, TÜBİTAK verilerinden alınmıştır (BİDEB, 2020).

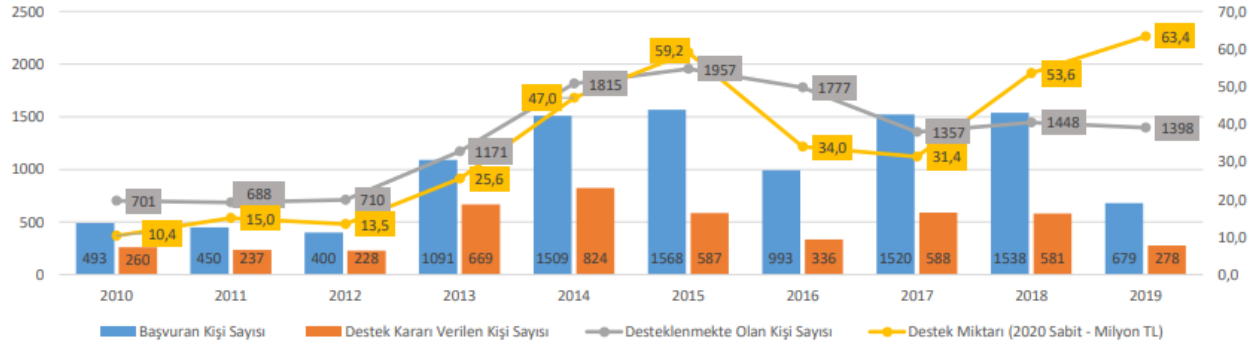
2020 verilerine göre 2213 – Yurt dışı lisansüstü burs programlarından 155 araştırmacı yararlanmakta ve bu araştırmacılara 3,4 milyon TL maddi destek ayrılmaktadır. Başvuranların ortalama %21'inin desteklediği bu programlara başvuruların 2013 yılında artış gösterdiği, 2019'a gelindiğinde verilen maddi desteğin azalmasıyla birlikte başvuruların da azaldığı görülmektedir.



Grafik 3. 2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı

*2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı, TÜBİTAK verilerinden alınmıştır (BİDEB,2020).

BİDEB tarafından araştırmacılara sağlanan bir diğer destek programı 2214/A kodlu yurt dışı doktora sırası araştırma burs programı kapsamında Türkiye'de doktora öğrenimini sürdüren araştırmacılara, doktora öğrenimleri süresince destek sağlamaktadır. Türkiye'de doktora programlarına kayıtlı olanlar ile diğer araştırma kuruluşlarında çalışan doktora öğrencisi araştırmacıların, araştırma sorularını yurt dışında bir araştırma ortamında çözmelerini sağlamak üzere başvuran araştırmacıların sayısı 2010'da 468 iken 2019'a gelindiğinde bu rakam 835'e ulaşmıştır. 2013 yılına gelindiğinde başvuruların yaklaşık üç kat arttığı görülmektedir.



Grafik 4. 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı*

*Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı, TÜBİTAK verilerinden alınmıştır (BİDEB, 2020).

2219 kodlu yurt dışı doktora sonrası araştırma bursu programından 2010 yılında 701 araştırmacı yararlanırken, 2019 yılında 1398 araştırmacı faydalanmıştır. 63,4 milyon TL maddi destek verilen doktora sonrası araştırma bursundan faydalananların desteklenme oranı %46'dır. 2013 yılında bu program dahilinde en yüksek oranda araştırmacının desteklediği görülmektedir. 2236 Uluslararası Deneyimli Araştırmacı Dolaşım Programı (CoCirculation2) kapsamında ise 605 başvurunun 141'i desteklenmiştir (BİDEB, 2020).

Bilim insanları kariyer tercihlerinin gereği olarak farklı coğrafyalarda çalışmalarını gerektiğine inanmaktadırlar (Mahroum, 1998). Başka bir ülke ve yükseköğretim kurumunda çalışmak akademisyenlerin mesleki kimliklerinde değişimler yaratmakta ve onları farklı fikirlere, farklılıklara saygı duyan, bireysel farklılıklar konusunda daha özenli davranan ve farklı millet, etnik köken ve din mensuplarına karşı önyargıları ile baş edebilen kişiler haline getirmektedir (Erdem, 2013). Bu değişimlerin sebebi ev sahibi ülkenin sağladığı sosyo-kültürel, politik ve akademik koşullar olarak değerlendirilmektedir. Bursiyerler, yabancı bir ülkedeki yükseköğretim kurumu ve sosyal yaşamından aldıklarını ifade ettikleri desteği ülkelerine döndüklerinde görev yaptıkları yükseköğretim kurumlarında da görmek istemektedirler. Bu sayede bireyler yetenek, bilgi ve becerileri doğrultusunda istihdam edilecek, istihdam koşullarındaki eşitsizlik eritilerek yükseköğretim kurumları beyin kurutma ve beyin göçünün olası zararlarından önce üniversitelerini, ardından Türkiye'yi koruyabileceklerdir. Kurumlar tarafından fark edilmeyen bilgi ve beceriler sinik davranışlara ve kalıcı göçe sebebiyet verebilmektedir. Çünkü bekledikleri değeri bulamayan akademisyenlerin tazminat ödeyerek zorunlu hizmet süresini doldurmadan başka bir ülkede çalışmaya başladıkları ya da burslarından vazgeçerek o ülkede kalıcı pozisyon arayışında oldukları bilinmektedir (Gümüş ve Gökbel, 2012). Beklenti – değer kuramıyla açıklanabilecek bu tablo, akademisyenlerin yurda döndüklerinde maddi kazanımların ötesinde alışageldikleri özgürlükte bir çalışma ortamına, mesleki gelişim olanaklarına ve belli toplumsal standartlara gereksinim duydukları çeşitli araştırma bulgularında yer almaktadır (Aktekin ve Tekben, 2019; Gümüş ve Gökbel, 2012; Erdem, 2013; Yılmaz, 2019).

Buradan hareketle, akademisyenlerin yurt dışı deneyimlerine ilişkin bir analiz, akademisyenlerin yurt dışı hareketliliğinin nedenleri, yurt dışı deneyimlerini ve sonuçlarının açıklığa kavuşturulması gereken yanlar barındırdığı düşünülmektedir. Bu çalışma, en az bir yıl yurt dışında bulunmuş akademisyenlerin gitme/kalma sebeplerini, ülke seçimlerindeki ölçütlerini, yurt dışında yaşadıkları olumlu ve olumsuz durumları ve buldukları ülke ile Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının genel durumuna ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirmelerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede araştırmanın problem cümlesi şöyle ifade edilmiştir:

Öğretim elemanlarının akademik çalışmalar yapmak için yurt dışına gidiş nedenleri, yurt dışı akademik çalışma süreçleri ve yurt dışından döndükten sonraki süreçteki deneyimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Bu ana probleme cevap bulmak amacıyla aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Öğretim elemanları yurt dışı akademik çalışma yapmalarının nedenlerini nasıl tanımlamaktadırlar?
2. Öğretim elemanlarının yurt dışındaki akademik çalışma süreçleri ve beklentilerinin karşılanma durumlarına ilişkin görüşleri nasıldır?
3. Öğretim elemanları yurt dışı akademik çalışmalarını tamamlayıp Türkiye dönmelerinden sonraki akademik deneyimlerini nasıl tanımlamaktadırlar?

Yöntem

Araştırma Modeli

En az bir yıllık yurt dışı deneyimine sahip akademisyenlerin hareketlilik sebeplerini, ülke seçimlerindeki ölçütlerini, yurt dışında yaşadıkları olumlu ve olumsuz durumları ve buldukları ülke ile Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının genel durumuna ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirmelerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma tarama modelinde, nitel desende tasarlanmıştır. Katılımcıların yaşam öykülerine başvurularak anlatılarının analiz edildiği ilk çalışmalar 1910'lu yıllarda Freud ve onu takip eden Adler ve Jung gibi psikoloji alanının önemli isimlerinin bireyi tanıma teknikleri kapsamında alan yazında yer almaktadır. Alan yazında oldukça eski ve tanınmış bir nitel yaklaşım türü olarak yer bulan “yaşam öyküsü”, “hayat hikâyesi” ya da “yaşam hikâyesi” araştırması olarak ifade edilen yaşam öyküsü araştırması bir anlatı desenidir (Merriam, 2015). Bu çalışma kapsamında toplanan hikâyelerin, akademisyenlerin yurt dışı deneyimlerini ve dönüş sonrası içinde buldukları akademik ortama dair düşüncelerini ayrıntılı olarak sunulmasına imkân sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışma Grubu

Akademisyenlerin mesleki gelişim amaçlı yurt dışı deneyimlerini kendi tarihsel süreçleri içerisinde gelişimsel ve kronolojik olarak dönemlere ayırarak ele aldığımız ve yurt dışı deneyimlerini kendi bakış açılarıyla yansıtma amaçladığımız için bu çalışmada yaşam öyküsü yöntemi tercih edilmiştir. Yaşam öyküsü araştırmalarında, gerçekliğin inşası gerçeklerle daha az, anlamlarla daha çok ilgilidir (Shamir ve diğerleri, 2005). Bu anlamların detaylı bir biçimde elde edilmesi için katılımcıların, araştırdığımız konuya ilişkin deneyim sahibi bireylerden oluşması gereklidir (Creswell, 2016). Bu gerekliliği karşılayabilecek nitelikteki akademisyenlerin araştırmacıların görev yaptıkları üniversitede mevcut olduğu göz önüne alınarak, araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmada kolay ulaşılabilir örneklem seçimi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda bu araştırma, yurt dışı deneyimlerine ilişkin görüşme yapmayı kabul eden 11 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların isimleri yerine rumuzlar kullanılmıştır (Ayça, Arzu, Ali, Ayşe, Ata, Alp, Alev, Arda, Ashı, Adil, Asya) kullanılmıştır. Katılımcıların 6'sı evli, 5'i bekârdır. Göç etme kararlarında etken olup olmadığını belirlemek amacıyla medeni durumları sorulmuştur). Katılımcılardan 4'ü ileri düzeyde İngilizce bilgisine ek olarak Almanca, Fransızca ve Korece gibi ikinci bir dili de konuşabildiklerini belirtmişlerdir. Ölçüt örneklem tekniği gereğince, katılımcıların yurt dışında geçirdikleri sürenin bir yıldan az olmaması gerektiği, araştırmacılar tarafından kararlaştırılmıştır. Bu sayede, yurt dışında buldukları ülke ve Türk yükseköğretim sistemi arasında yapacakları karşılaştırma ve değerlendirmelerin daha derin ve zengin olabileceği düşünülmüştür. Katılımcıların yurt dışında geçirdikleri süre 1 yıl ile 8 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların 7'si Türkiye'ye dönerek görevine devam etmeyi tercih ederken, 3'ü halen yurt dışında çalışmalarına devam etmekte ve 1'i Türkiye'ye dönmüş olmasına karşın başka bir ülkeye göç etme kararı almıştır. Katılımcıların 9'u yurt dışı maddi desteğini bir burs aracılığıyla sağlamaktadır. 2 katılımcı kendi olanakları ile yurt dışında akademik gelişimini sürdürme kararı almıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma için gerekli verilerin toplanması amacıyla bir yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu görüşme formunun yapılandırılmasında Demir (2011), Saruhan ve Özdemirci (2016) tarafından önerilen ve deneyimin öncesi, deneyim süreci ve sonrası olmak üzere üç bölümden oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Bu çerçevede görüşme formunda katılımcıların yurt dışı deneyiminin *öncesinde*, yurt dışı deneyimi *süresince* ve *bugüne* ilişkin ekonomik, politik, akademik ve sosyal deneyimlerine ilişkin görüşleri ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular yer almıştır. Yaşam öyküsü formunda yer alan soruların bazıları şu şekildedir:

Bölüm II. Soru 2: Yurt dışında bir üniversitede mesleki gelişime yönelik olarak çalışma kararı almanızda etkili olan etmenler hakkında neler söylemek istersiniz?

Bölüm III. Soru 1: Yurt dışında bulunduğunuz dönemde yaşadığınız zorluklar ve bu zorluklarla nasıl başa çıktığınız hakkında ne gibi bilgiler verebilirsiniz?

Bölüm IV. Soru 4: Yurt dışından dönüşünüzden sonra Türkiye'de çalıştığınız üniversitenin size sağladığı imkân ve desteklere ilişkin görüşlerinizi nelerdir?

Verilerin Toplanması, Güvenirlik Çalışması ve Analizi

Türkiye’de bir devlet üniversitesinde görev yapan ve az bir yıl yurt dışında bulunma ölçütü dâhilinde seçilen katılımcılar e-posta ve telefon yoluyla, araştırmanın konusu, içeriği ve yöntemi hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Ardından, çevrim içi görüşmeler için randevu tarihleri belirlenmiştir, Covid – 19 kısıtlamaları kapsamında ölçüt örneklem yoluyla seçilerek, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı tercih eden 11 katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Creswell (2013), anlatı araştırması için konusunu hassasiyetine göre 1-2 kişiyi incelemenin dahi yeterli olabileceği söylemesine karşın, belirlenen ölçüte uyan ve görüşmeyi kabul eden tüm gönüllü katılımcılarla görüşülmüştür.

Bu araştırmada, veri toplama ve analiz sürecinde güvenirlilik ve inandırıcılığı sağlamak için alan yazına sıklıkla başvurulmasının yanı sıra şu hususlara dikkat edilmiştir (Clandinin ve Connolly, 2000; Riessman, 2008):

- 1) Katılımcıların yaşam deneyimlerinin detaylı şekilde tasvir edilebilmesi için anlatı yönteminin araştırmanın amacına uygun olup olmadığını kontrol edilmiştir.
- 2) Bir hikâyesi veya deneyimiyle ilgili söyleyecek sözü olan kişi ya da kişileri seçerek hikâyelerini öğrenmek için her görüşme için 1-2 saat zaman ayrılmıştır. İkinci kez yapılan görüşmeler, doğrulama ya da düzeltme amaçlı olup daha kısa sürmüştür (15 – 30 dakika).
- 3) Görüşmeler esnasında kayıt alınarak, verilerin eksiksiz kaydedilmiş ve bu veriler katılımcılar ile paylaşılıp onayları alınmıştır.
- 4) Anlatı araştırmacılarının, bireysel hikâyeleri katılımcıların kişisel deneyimleri, kültürleri ve tarihsel bağlamları içerisinde ele alması gerektiğinden hikâyelerin bağlamı ile ilgili bilgi toplamaları gerekir. Deşifre edilen görüşme notlarını katılımcılara göndererek eklemek istedikleri ilave bilgiler varsa bunları ilave etmeleri istenmiştir.
- 5) Süreç içinde aktif rol almak isteyen katılımcılar ile hikâyeler yeniden yazılmış; mimik ya da jestlerle ifade edilen bazı kısımları yeniden yazılarak onaylarına sunulmuştur.
- 6) Katılımcılarla araştırmacılar tüm süreçlerde işbirliği içinde kalmışlardır.

Nitel çalışmalarda güvenirlilik yerine kullanılan inanılırlığı artırmak için kullanılan uzun süreli etkileşim (prolonged involvement), katılımcı teyidi (member checking) ve uzman incelemesi (peer debriefing)dir (Holloway ve Wheeler, 1996) araştırma verilerinin toplanması ve analizi aşamalarında kullanılmıştır.

Anlatı analizlerinde kullanılan birçok teknik vardır. Bunlardan bazıları *hikâye yapısı yaklaşımı* (Yussen ve Ozcan, 1997), *iç boyutlu alan yaklaşımı* (Clandinin ve Connelly, 2000), *kronolojik yaklaşım* (Denzin, 1989) ve *dört analitik veri analizi tipolojisi* (Riessman, 2008). Bu tekniklerde kronolojik yaklaşım bu araştırmada tercih edilmiştir. Analiz çerçevesi yapısal analiz türleri için Labov (1972) tarafından tanımlanan altı ögeyi takip edildi. Bunlar (1) özet, (2) durum hakkında bilgi, (3) deneyimler, (4) deneyimlerin anlatı sahibindeki etkisi, (5) sonuç ve (6) değerlendirme olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların yaşam öyküleri bu ögeler çerçevesinde analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Öğretim Elemanlarının Yurt Dışı Akademik Çalışma Yapmalarının Nedenleri

Katılımcıların anlatıları analiz edildiğinde maddi olanaklar, mesleki gelişim, dil becerilerini geliştirme isteği ve Türkiye’deki akademik ve toplumsal ortamın hareketlilik kararında ön plana çıkan temalar olduğu söylenebilir. Ayça adlı katılımcı, halen yurt dışında yaşamakta ve *‘gitme kararı alma seabim akademik çevrenin kısır bir döngü içinde olduğunu düşünmem ve tabi ülkenin içinde bulunduğru bunalım süreci de buna dâhil’* ifadelerini kullanmıştır. Benzer nedenler öne süren başka bir katılımcı olan Arzu’nun ifadeleri ise şöyledir:

Yürüttüğümüz proje kapsamında özellikle bebekleri gözlem amacıyla İstanbul’un dört bir yanında yaşayan ailelerin evlerine ziyaretlerde bulunuyordum ve bu benim için çok yıpratıcı olmaya başlamıştı. Hem ben hem o zamanki erkek arkadaşım işimizden ve ülkenin politik durumundan bunalmış olduğumuz için yurtdışına gitmeyi düşünüyorduk. Bu sırada aslında akademiye tamamen bırakma kararı almış olsam da, hocalarımın ikna etmesiyle ve yurtdışında yine akademik bir işi daha rahat bulabileceğim fikriyle Avrupa’da doktora programlarına başvurmaya başladım.

Yukarıdaki alıntı, katılımcının içinde bulunduğu koşullardan memnuniyetsizliğinin hareketlilik kararında etkili olduğunu göstermektedir. Bu faktörlere bağlı akademik hareketlilik durumlarında, gidilmek istenilen ülkelerin göç yasaları ve istihdam olanakları göz önüne alınmaktadır (Hagen-Zanker, 2008). Avrupa'daki iş olanaklarının daha fazla olduğunu düşündüğü için hareketlilik kararı alan Arzu'nun ifadeleri, kısa süreli hareketliliğin kalıcı bir göçe sebebiyet verebileceğini göstermektedir. Rasool, Maqbool, Samma, Zhao ve Anjum (2019) tarafından da ortaya konulduğu üzere 'zehirli' bir iş ortamı akademisyenlerin verimliliğini düşürmekte ve ruhsal sorunları artırmaktadır. Bu kapsamda taciz, zorbalık, dışlanma ve kaba davranışlarla tanımlanan zehirli iş ortamlarının, akademisyenlerin hareketlilik kararını almalarına neden olabildiği belirtilmektedir. Hareketliliğin akademisyenliğin doğasında olan bir aktivite olarak görülmesine (Mahroum, 1998) karşın akademisyenlerin dönme kararlarının gecikmesinde yukarıda belirtilen olumsuz durumların etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi söz konusu olumsuz çalışma koşulları ve çevresel koşulların Türk yükseköğretim sisteminin de sahip olduğu nitelikli akademisyenleri kaybetme riskiyle karşı karşıya getirebileceği söylenebilir.

Katılımcıları hareketlilik kararı almaya iten bir diğer neden maddi olanaklarıdır. Özellikle, Türkiye'ye dönmüş akademisyenler YLSY, TÜBİTAK, MEB ve diğer kurumlardan aldıkları bursları *kaçırılmayacak* maddi fırsatlar olarak değerlendirmektedirler. Ali, '*maddi açıdan böyle bir şeyi karşılayamayacak olmam bir yana, bu konuda bilgim de oldukça kısıtlıydı ama burs programının uçak bileti dâhil her şeyi karşılaması ve dönüşte işimin hazır olmasının kaçıramayacağı fırsatlar olduğunu belirtmiştir. Bir diğer katılımcı yaşadığı maddi sorunları ele alarak şu ifadeleri kullanmıştır: 'Maddi sorunlar yaşadım. 15 Temmuz darbe girişiminden dolayı birçok devlet kurumunda olduğu gibi TÜBİTAK bünyesinde de ihraçlar olduğundan TÜBİTAK burs başvurularını durdurmuştu. Bu nedenle maddi olarak hiçbir burs almadan sadece kendi imkânlarımla gitmek zorunda kaldım.'* (Ata). Yanıtlar lisansüstü eğitimleri için gereksinim duyulan maddi kaynakların karşılanmasının katılımcılar için oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Titrek, Erkiliç, Süre, Güvenç ve Pek (2016) tarafından 20 lisansüstü öğrencisi ile yürütülen çalışmanın bulguları, katılımcıların bu ifadeleriyle desteklenmektedir. Hâlihazırda psikolojik, sosyal sorunlar yaşayan lisansüstü öğrencileri arasında en sık dile getirilen problem maddi zorluklar olarak yerini almaktadır. Mesleki gelişim fırsatları ve yabancı üniversitelerin sunduğu olanaklar katılımcıları yurt dışına çeken başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. Yurt dışına göç etme kararını etkileyen etkenlerden '*en önemlisi şu an çalıştığım laboratuvarın yaptığım çalışmalar ve bölümün kaliteli eğitim durumu belirleyici oldu*' (Ayça) diyen bir katılımcıyla benzer görüşleri paylaşan Ata '*doktora yeterliliği vermiştim ve yurtdışına gidiş sebebim doktora tezimle bağlantılı olduğundan kendim için çok büyük bir fırsat olarak görüyordum*' ifadelerini kullanarak akademik gelişimi açısından yurt dışı deneyimini önemli bulduğunu belirtmektedir. Akademisyenlerin ülke ve üniversite tercihlerini yapmalarında çalışma alanları ve alanlarındaki uzmanların hangi üniversitelerde olduğu belirleyici olmuştur. Arda, Yurt dışında ziyaret edeceği üniversite ve ülkeyi belirlerken şu kriterleri gözettiğini belirtmektedir: '*Akademik eğitimimi en iyi şekilde tamamlamak istemekteydim. Bunu da yurt dışında yapabileceğimi düşünüyordum. Alanımda çalışan akademisyenlerin en iyilerinin ABD'de olması ABD'ye gitmemi etkileyen en önemli unsurdu.*' Alanlarının önde gelen akademisyenleri ile birlikte çalışma fırsatı akademisyenlerin rol model olma davranışlarıyla açıklanabilmektedir. Yükseköğretimde akademisyenlerin öğrencileri veya mentörlük yaptıkları araştırmacılar için rol model olduklarını ortaya koyan araştırmalar mevcuttur (Bettinger, Long, Ehrenberg, Jacob ve Murnane, 2005; Hochrinner, 2019; Rask ve Bailey, 2002). Katılımcılar tarafından dile getirilen daha çok olanak sunabilen üniversitelerde mesleki gelişimleri için bulunma isteği Budiharso ve Tarman (2020) tarafından yürütülen araştırmanın bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Mesleki gelişim ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi duruma ek olarak katılımcılar ülke tercihlerini etkileyen etkenler olarak yaşam standartları yüksek (Arzu, Ata, Alp, Arda, Asya), mesafe olarak Türkiye'ye yakın (Ali, Arzu) ve ana dili İngilizce (Aslı, Adil, Ali) olan ülkeleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bireylerin hareketlilik tercihlerinde, sosyo-ekonomik olarak daha çok olanaklar sunan ülkeleri tercih ettikleri yaygın bilinen bir gerçektir (Niedomyśl, 2008). Katılımcıların dil yeterlikleri farklı düzeylerde olmasına rağmen çoğunlukla İngilizce bilmeleri, onların İngilizce konuşulan bir ülkede eğitim alma kararlarında belirleyici olmuştur. Birden çok yabancı dil bilgisine sahip olan katılımcıların (Ayça, Arzu, Ata, Asya) ülke tercihlerinin de İngilizce konuşulan ülkeler olmadığı görülmektedir. Altbach ve Knight (2007) İngiliz dilinde öğretim yapan programları ve dil edinimini uluslararasılaşmanın temel öğeleri olarak tanımlamışlardır. Aracı dilin uluslararasılaşmaya doğrudan bir etkide bulunduğu bu araştırma bulgularıyla da desteklenmiştir. Diğer yandan Lasanowski (2011) 'konuşabilirsen gezersin' (can speak, will travel) yaklaşımıyla akademik hareketlilik

için dil yeterliğinin olmazsa olmaz bir beceri olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan, hareketliliği kısıtlayarak beyin hareketliliğinden istenen faydayı sağlamayı hedefleyen YLSY ve TÜBİTAK araştırma burslarının bu hedeflerine ulaşabildiği görülmektedir. Burslar kapsamında İngilizce konuşulan ülkelerin daha çok tercih edilmesi ve danışmanların alanlarının öncülleri olması Gopinathan ve Altbach (2005) tarafından açıklanan merkez – çevre teorisini güçlendirmektedir.

Bu araştırmanın bulgularına göre Türkiye’den yurt dışı yönündeki hareketliliğin nedenlerine bakıldığında çoğu katılımcı için Batı üniversiteleri bilimsel açıdan en uygun eğitim ortamları olarak algılanmaktadır. Alanlarında öncü isimlerin Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi İngilizce konuşulan ülkelerde istihdam ediliyor olması birçok katılımcının ülke tercihi doğrudan etkilemiştir. İkinci dil bilen akademisyenlerin tercihlerinin bu rotadan sapabildiğini, dünyanın kendileri için daha çok seçenek sunabildiğini göstermektedir. Ülke tercihi ve gitme sebebini açıklayan bir diğer etken ülkelerin refah düzeyi ve Türkiye’nin içinde bulunduğu toplumsal ve akademik ortam olarak belirtilmiştir. Akademik ortamını *zehirli* ya da *liyakatten yoksun* olarak tanımlayan akademisyenler için gelişmiş ülkelerde bulunan üniversitelerde deneyim sahibi olmak hizmet ettikleri evrensel topluluğun nasıl işlediğini görmek açısından oldukça büyük bir fırsat olarak görülmektedir.

Öğretim Elemanlarının Yurt Dışındaki Akademik Çalışma Süreci ve Beklentilerin Karşılama Durumu

Akademisyenler yurt dışında geçirdikleri süre içinde kendilerini dil açısından ve mesleki yönden yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. *‘Telefon almaya gittim, nasıl söylemem gerektiğini bilemedim’* ifadelerini kullanan Adil *‘hocalarla iletişim kurmada çok sorun yaşadım, özellikle yüksek lisans aşamasında yazdıklarım olmadı, okulun editörlük servisleri olmasına karşın Amerikalı bir öğrenciden ne bekleniyorsa bizden de aynıının beklenmesi başta yorucu oldu’* sözleriyle hem dil hem de mesleki açıdan zorlandığını belirtmiştir. *‘Kullandıkları programlar bile farklı, akademik anlamda kendimi çok yetersiz hissettim, her etkinliğe katıldım, insanlarla tanışıp üstesinden gelmeye çalıştım’* ifadeleriyle Aslı mesleki yönden kendini yetersiz hissettiğini ve konferans, tartışma grupları ve etkinliklerle bu olumsuzluğun üstesinden gelmeye çalıştığını belirtmiştir. Son olarak katılımcılar kendilerini yalnız hissettiklerini ve ev bulma, çocuklarına uygun okulu seçme, banka hesabı açma gibi günlük işlerinde desteğe ihtiyaç duyduklarını ve yardım için dernek ve diğer Türk kökenli arkadaşlarından destek aldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle yabancı öğrenciler ile yürüttükleri çalışmalarında Sawir, Marginson, Deumert, Nyland ve Ramia (2007) öğrencilerin özellikle ilk aylarda benzer sorunlarla baş etmek durumunda kaldıklarını ortaya koymuşlardır.

Katılımcılar, yurt dışında buldukları olumlu deneyimlerini danışmanları, kültüre karşı tutumları ve değerli hissettikleri durumlar ile ilişkilendirmişlerdir. Bu durum Arzu tarafından şöyle dile getirilmiştir: *‘danışman hocamın benim bir başarımla gurur duyduğunu paylaşması bana kendimi oldukça değerli ve ait hissettirmişti’*. Benzer deneyimler Arda tarafından ise şöyle ifade edilmiştir: *‘üniversite içerisinde kendimi o akademik topluluğun bir parçası olarak hissettiğim zamanlar oldu. Çalıştığım üniversiteden oldukça memnundum. Bu kararında etkili olan faktörlerin başında çalışma alanının en iyi akademisyenlerden olan hocalarla çalışmış olmamdı’*. Katılımcıların bu ifadeleri katılımcıların yurt dışında buldukları üniversitede akademik bir topluluğun parçası olarak kendilerine değer verildiğini ve danışmanları sayesinde buldukları ülkenin akademik hayatına ait hissetmelerine yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer bulgulara ulaşan Van Benthem, Adi, Corkery, Inoue (2020) doktora sonrası araştırmacıların iş tatmin düzeylerini inceledikleri çalışmalarında danışman desteği ve değerli hissedilen araştırmacıların iş tatminlerinin daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırma bulgularının işaret ettiği bir diğer kavram kültüre duyarlılık olmuştur. Katılımcılar yurt dışında buldukları zaman içinde kültürel farklılıklara daha duyarlı hale geldiklerini, daha çok empati kurmak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu, Özdem (2013) tarafından yapılan, Erasmus programı ile yurt dışında bulunmuş üniversite öğrencilerinin kültürel farklılıklara karşı değişen bakış açıları benzerlik göstermektedir.

Mesleki gelişimi için yurt dışında bulunmalarının akademisyenlerin birden çok kazanımla dönmelerini sağlayabilmiştir. Dil becerilerini geliştirme imkanı bulan, usta – çırak ilişkisi içerisinde alanlarının önde gelen isimlerinden danışmanlık alabilen, üniversite servisleri sayesinde kendilerini gerçekleştirme fırsatı bulan akademisyenler mesleki yönden kendilerini daha nitelikli olarak tanımlamaktadırlar. Yaşadıkları zorlukları aile, arkadaş ya da danışmanlarından aldıkları desteklerle geride bırakan akademisyenler kendilerini daha güçlü, yetkin ve başarılı bulduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle kültürel farklılıklara daha duyarlı hale gelen

akademisyenler, ülkelerine döndüklerinde alışkın oldukları akademik kültürün inşasına da katkıda bulduklarını belirtmişlerdir.

Öğretim Elemanlarının Yurt Dışı Akademik Çalışmalarını Tamamlayıp Türkiye Dönemlerinden Sonraki Deneyimleri

Araştırmanın Türk yükseköğretim sistemi için oldukça önemli olduğu düşünülen bulguları katılımcıların önerilerini kapsamaktadır. Yurt dışındaki deneyimleri ile Türkiye'ye döndükten sonraki (dönen akademisyenler için) dönemlerine ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirme sunan akademisyenler Türk yükseköğretiminin gelişimi açısından önemli görüşler sunmuşlardır. Yaşam öykülerinin yurt dışı kısmını bizimle paylaşan katılımcıların tamamı kendilerini sadece mesleki değil, bireysel ve kültürel olarak da geliştirebildiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar kendilerinde gözlemedikleri bu değişimin Türkiye için de olumlu sonuçları olduğunu düşünmektedirler. Arzu, değerlendirmesinde *'İsviçre'ye gelmem yabancı bir ülkede tek başıma ayakta durabilmemi sağladı... Uluslararası arenada Türkiye'yi modern, başarılı ve kendi ayakları üzerinde duran bir kadın olarak temsil ettiğim için olumlu bir etkim olduğunu düşünüyorum'* ifadeleriyle bu olumlu etkiden söz etmiştir. Hedef kültüre ilişkin önyargılarından kurtularak karşılıklı anlayışa dayalı ilişkiler kurmayı tercih eden akademisyenlerin anlatıları Siddle (1992) tarafından ifade edilen göç sayesinde yeni kültürel bağların oluşturularak, olası ve hâlihazırdaki önyargıları yok ettiği durumlara örnek olabilmektedir.

Akademisyenler aynı zamanda kendilerini Türkiye'nin tanıtımını yapmaktan ve adını duyurmaktan sorumlu hissetmişlerdir. Hem yeni kültürel bağlantılar kuran hem de bireysel gelişimlerinin Türkiye için olası etkilerini akıllarından çıkarmayan akademisyenler şu ifadeleri kullanmışlardır: *'Türkiye konusunda fazla bilgiye sahip olmayan arkadaşlarıma kültürümüzü iyi bir şekilde yansıttığımı düşünüyorum'* (Ali). *'Kendimi tabi ki Atatürk döneminde gelen akademisyenler gibi değerli görmüyorum ya da koca bir ulusun temsilcisi gibi hissetmiyorum ama Türkiye ile bağımın asla kopmayacağını geldiğim günden beri biliyorum. Konferanslarla, çalışmalarla burada yaptığım her şeyin Türkiye'de karşılığı var'* (Asya). *'Umarım bir gün ülkemde okula gitmeyen gidemeyen kız çocuklarına daha çok destek olabilirim'* (Ayça). *'Özellikle farklı insanlar ve farklı kültürler tanımak, burada öğrendiğim şeyler ile Türkiye'ye dönmek farklı ve daha özgür bir akademik düşünce sistemi ortaya koymamı sağladı'* (Alp). *'Öğretim görevlisi doktor olarak ülkeme dönmek iyi bir his'* (Alev).

'Doktora tezim tamamladığımda Türkiye için sunduğum en büyük katkıyı sunacağımı düşünüyorum. Bunun dışında ülkenin tanıtımında gerek Güney Kore de gerekse akademik etkinlikler nedeniyle ziyaret ettiğim sekiz Asya ülkesinde olumlu işler yaptım. Güney Kore de ise ülkeye doğrudan bir katkı olmasa da ülkedeki bazı bireylere katkı olmuştur.' (Ata).

Katılımcıların gerek kendilerini kültür elçileri gibi hissetmeleri, anavatanlarına karşı sorumlu hissederek projeler üretiyor olmaları diaspora kavramı ile açıklanabilmektedir (Docquier, 2014). Buna göre bireyler, anavatanları ile bağlarını koparmadan topluluklar, etkinlik ve projeler aracılığıyla bilimsel kazanımlarını vatandaşlarının hizmetine sunabilmektedir. Katılımcıların Türkiye'deki akademik ortama ilişkin önerileri benzerlikler içermektedir.

Henüz dönmedim Türkiye'ye ama tabii ki akademik özgürlük ve üniversite özerkliği, yeterli fon, insancıl bir çalışma ortamı, araştırma yapmaya da fırsat tanyacak ders verme yükümlülüğü, hırslardan arınmış saygılı çalışma arkadaşları isterim. Bence ister yerli ister yabancı uyruklu olsun nitelikli öğretim üyelerinin yer alması için akademinin cazip hale getirilmesi gerekir. Bu da yukarıda yazdığım beklentilerle doğru orantılı. (Arzu)

Türkiye'ye dönmedim ve şu an dönmeyi düşünmüyorum. Kendi laboratuvarımı kurup kendi master ve doktora öğrencilerimle araştırmalar yapabileceğim bir kurum olursa neden olmasın ama bu koşulları sağlayan bir üniversite var mı bilemiyorum. Bir de akademik camiadaki o toxic ortam olmasın yeterli, yani herkes birbirine saygı duysa ve destek olsa o zaman ilerleme olurdu diye düşünüyorum. Kalite kontrol, hak eden ve yetenekli kişilerin kadroları alması en önemli şeyler. Böylelikle inanın o zaman yurtdışından da öğretim üyeleri gelecektir. (Ayça).

Henüz dönmedim, döner miyim bilmiyorum. Paris'te bir konferansa katıldım 25 ülkenin durumu tartışılıyor, Orta Doğu ve Yakın Doğu çalışmaları kapsamında Türkiye'yi anlatan tek kitap satılmıyordu bu eksikliği gördüm, üzuldüm istediğim konuyu çalışarak bunu değiştirebileceğimi düşünüyorum. Türkiye'de iyi bir üniversitede olmama karşın, bitirme tezimizde istediğimiz konuyu çalışmadık. Hocalarımız ihraç edilmekten korkuyordu. Bunların önce düzeltilmesi gerek. (Asya)

Türkiye'ye henüz dönmemiş olan araştırmacıların yurt dışında buldukları üniversitelerden oldukça memnun oldukları ancak Türkiye'deki akademik ortam ve olanaklar söz konusu olduğunda kaygılı oldukları görülmektedir.

Gümüş ve Gökbel (2012) tarafından yapılan bir çalışmada YLSY burs programının olumsuzluklarını deneyimleyen bir katılımcının tezini erken bitirdiği için cezalandırıldığını, tazminat ödemek durumunda kaldığını belirtmesi dikkat çekicidir. Ayrıca döndüğünde uzun süren güvenlik soruşturması nedeniyle görevine başlayamamış ve akademisyenlik dışında işler yaparak geçimini sağlamak zorunda kalmıştır. İşe başladığında ise *'ders yükü, maddi yetersizlikler yüzünden bir bayli sorun yaşadım. Doktora mezunuyum, lisans mezunu gibi işe başlattılar beni... Burada gözetmenlik yapıyorum. ABD'deki ortam beni çalışmaya itiyordu. Burası öyle değil'* ifadeleri ile beklentilerinin karşılanmadığını belirterek, ABD veya başka bir ülkeye göç ederek kariyerini sürdürmektedir. Yurda dönen akademisyenlerden Ali, özellikle ilk aylarda uyum sorunu yaşadığını şöyle ifade etmiştir:

Yurtdışında insanların bir kapıdan geçerken karşı karşıya geldiğinde özür dileyip yol verdiği bir durumdan, omuz atıp yüzüne bakmayan ortamlarla karşılaştım. İnsanların birbirinin hayatına çok fazla karışması, önyargılı olması, saygısız davranması gibi konularda belli bir süre uyum sorunu yaşadım. Bunun için özellikle genç nesil için daha çok yurtdışında eğitim almalarını sağlayacak programların geliştirilmesi ve böylelikle farklı kültürleri yakından tanımaları sağlanmalıdır. Akademisyenlerin daha çok yurt dışına çıkması sağlanmalı, üniversiteler arası uzun süreli değişim programları anlaşmaları yapılmalı, akademik çalışmalar için daha çok maddi destek verilmeli, bu bilincin oluşması için erken yaşta öğrencilerin eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum.

İki farklı ülkedeki üniversitelerde eğitimini tamamlayan Ayşe, Türkiye'ye döndükten sonra göreve başladığı üniversitedeki duruma ilişkin gözlemlerini şöyle ifade etmiştir:

Döndüğümde insanların kurallara uymaması, sosyal ve iş hayatında eksik olan etik değerler ile ilgili sorunlar yaşadım. Yöneticiler dönüş yapan bilim insanına kendisini değerli hissettirmeli, çok fazla ders vererek akademik verimini düşürmemeli, araştırma desteği ve imkânları sağlamalı, kaynakları kullanırken adam kayırma yapmamalı, etik değerler ve adalet herkes için geçerli olmalı.

Liyakat, akademik ortam ve adalet yurda dönen akademisyenlerin yükseköğretim kurumlarından beklentileri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitelikli akademisyenler vasıtasıyla akademide fark yaratılabileceği Ata tarafından da belirtilmiştir:

Farklı kültürler farklı çalışma biçimleri farklı ders işleme farklı problem çözme metotları gerek akademik gerekse bireysel anlamda kendimi geliştirmememe katkı sağladı. Adaptasyon sorunu kısa süre yaşadım. Hiçbir destek sunmadı desem sanırım yanlış olmaz. Desteği kurumum değil çalışma arkadaşlarımdan bazıları sundu oldukça yeterliydi. Bulduğum kurumda bırakın yurtdışı görmeyi, neredeyse üniversitenin bulunduğu il dışında başka il görmemiş akademisyenler bulunmakta... Ayrıca tüm öğretim üyelerinin hayatlarında en az birkaç yılını yabancı bir üniversitede geçirmeleri için zorunlu burs imkânları oluşturulmalıdır.

Üniversite'den herhangi bir destek almayan ve zorluklarla baş etmek durumunda kalan bir diğer katılımcımız Alp de Ata ile benzer örnekler aktarmıştır.

... iş hayatında uyum sağlamakta bazı sorunlar yaşadım. Bunların başında ders yükünün fazla olması ve akademik çalışma yapma ortamının ABD'de alıştuğım şekilden çok farklı olması geliyor. Çok ders yükü olmasına rağmen derslerde yardımcı olacak asistanın olmaması ders vermede performansı düşürücü bir etkiye sahip. Diğer yandan akademik çalışma yapmak için üniversitenin hiçbir teşviki bulunmamakta.

Hem ders konusunda hem de akademik çalışma konusunda daha iyi çalışanlar teşvik edilmemekte çalışmayanlar ise hiçbir yaptırıma uğramamakta. Bu durumlar ABD’de tamamen farklı idi. Akademik çalışma yapanlar ödüllendirilirken, yapmayanlar cezalandırılmakta. Burs programı güzel bir düşünce olsa da öğrenciler dönme süreci doğru bir şekilde planlanmamıştır. Döndüğümde herhangi bir destek sunulmadı. Her şeyi karşılaştıkça öğrendim. Bir uyum programı hazırlanabilirdi. Örneğin dersi baştan savma yapan bir hoca ile derse çok ciddi zaman harcayarak en iyi şekilde yapan bir hoca arasında fark yok. Mesela profesör olduktan sonra hiç çalışma yapmayan bir kişi çok nitelikli yayın yapan bir doktor öğretim üyesinden fazla maaş alıyor. Bunun çözümü akademisyenlerin unvanına göre değil yaptıkları nitelikli çalışmalar veya ders verme başarısına göre maaş alması olduğunu düşünüyorum.

Arda, diğer katılımcıların da özellikle vurguladığı liyakat, nitelik, akademik kültür ve YLSY programının geliştirilmesi gereken noktaların önemine dikkat çekmektedir. Katılımcıların dile getirdiği bu hususlar Balyer (2011) tarafından yapılan araştırma bulgularıyla benzerlik içermektedir. Balyer’in bulgularına göre akademisyenler Türkiye’deki akademik özgürlükten memnun değillerdir ve son yıllarda gerileme hızı artarak sürmektedir. Maddi kaynak ve destek bulmak akademisyenlerin araştırma yürütürken en çok zorlandıkları alanlar olarak tanımlanmaktadır. Katılımcıların anlatılarında sıklıkla vurgulanan liyakat ve etik uygulamalara ilişkin olumsuzluklar, Varol ve Şeker (2008) tarafından kısır bir döngü olarak nitelendirilmiştir.

TÜBİTAK ve YLSY burslarıyla desteklenen akademisyenlerin sözleşme sürelerinin bitmesi ve kendilerini bekleyen hizmet süresi yükümlülüklerinden ötürü yurda döndükleri görülmektedir. Ancak, hedef ülke tarafından desteklenen akademisyenlerin o ülkelerde daha uzun süre kalma eğilimindedir. Bu nedenle, TÜBİTAK ve YLSY burslarıyla desteklenen akademik hareketliliğin Türk yükseköğretim sistemi için istenen etkiyi yaratabildiği söylenebilmektedir. Dönen akademisyenler buldukları üniversitelerde, yurt dışında gelişmiş bir yükseköğretim kurumunda edindikleri deneyimleri aktarma ve bilimsel ilkeleri koruma sorumluluğu hissetmektedirler. Akademik hareketliliği destekleyen programların esnek yapıda olması ve kapsamının genişletilmesi burs programlarının iyileştirilmesine yönelik eleştiriler arasındadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, yükseköğretimde hareketlilik olgusu en az bir yıl yurt dışında bulunmuş ya da halen yurt dışında yaşamakta olan araştırmacıların görüşlerine dayalı olarak ele alınmıştır. Akademisyenlerin Türkiye’den yurt dışına gitme nedenleri akademik olarak çalışmaya elverişli bir akademik ortama ulaşmak olduğu gibi aynı zamanda toplumsal açıdan da algıladıkları mesleki ve toplumsal sorunların onları yurt dışında akademik çalışmalar yapmaya yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

Akademisyenler, anlatılarında yurt dışında buldukları süre içinde deneyimledikleri birçok olumlu ya da olumsuz duruma örnek vermişlerdir. Mesleki anlamda kendilerini daha çok çalışmak zorunda hisseden akademisyenler bu sorunlarını danışmanları ya da yakın çevrelerinden aldıkları destek aracılığıyla çözebilmişlerdir. Çalışma disiplini olan alanının önde gelen isimlerinden öğretim üyeleri ile çalışma fırsatı bulan akademisyenler, danışmanlarının kendilerine iyi birer model olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan akademisyenler dil becerilerinden ötürü sorunlar yaşamışlardır. Günlük dile hâkim olsalar dahi akademik yazma, düzeltme, kelime seçimleri gibi konularda zorluklarla yüzleşmişlerdir. Arkadaş, danışman ve üniversite servisleri sayesinde bu zorluğun üstesinden gelebilmişlerdir. Özellikle ziyaretlerinin ilk dönemlerinde akademisyenler yeni bir ülkede oldukça yalnız hissettiklerini belirtmişlerdir. Aile ve arkadaşlarının desteği ile üniversitelerinde düzenlenen etkinlikler aracılığıyla bu güçlüğü aşılabildiği ortaya konmuştur. Bireysel ve mesleki yönden geliştiklerini ifade eden akademisyenler kendilerini daha güçlü, daha donanımlı ve özgüvenli hissettiklerini belirtmişlerdir. Türkiye’ye ve Türk eğitim sistemine borçlu olduklarını belirten akademisyenler, yurt dışında kalmayı tercih etseler dahi ülkeleri ile bağlarının kopmayacağını; etkinlik ve projeler yoluyla desteklerini sürdüreceklerini belirtmişlerdir. Dönen akademisyenler ise etik ilkeler ve akademik kültür açısından Türkiye’de çalıştıkları akademik ortamlara akademik açıdan olumlu katkılar sağladıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir.

Öğretim elemanlarının Türkiye’ye döndükten sonraki sürece ilişkin deneyimlerinin ise genellikle olumsuz olduğu görülmektedir. Bu olumsuz algının nedeni yurt dışında gördükleri akademik ortam, imkân ve ilişkileri Türkiye’de bulamamaları olduğu anlaşılmaktadır. Türk yükseköğretim sisteminin küresel hareketliliğe cevap verebilmesi için akademisyenlerin çalışma koşullarında iyileştirme yapılması, disiplinler arası çalışmaların desteklenmesi, ders yükünün azaltılması, maddi kaynak sağlanması, liyakate dayalı istihdam sağlanması, performans değerlendirme

sistemine geçilmesi, hareketliliği destekleyen daha çok program sağlaması ve etik ilkelerin gözetilmesi önerilmiştir.

Bulguların işaret ettiği bir diğer sonuç yurt dışında bulunmuş/bulunan araştırmacıların çoğu Türkiye’de gelişmekte olan üniversitelerde görev yapmaktadırlar. Özellikle YLSY programı aracılığıyla öğrenimini sürdüren araştırmacılar, ABD ve Avrupa’nın önde gelen üniversitelerini tercih etmişlerdir. Ortalama yedi yıl süren burs programı sonunda döndükleri üniversitelerin fırsat ve olanaklarına ilişkin karşılaştırmalar sert olabilmektedir. Bu durum, araştırmacıların Türk yükseköğretim sisteminin dünyayla kıyaslandığı zaman geliştirilmeye muhtaç yönleri olarak ele alınmalı ve araştırmacıların kendilerinden beklenen katkıyı sağlayabilmeleri için gereken kurumsal ortamın sağlanmasına yönelik adımları şekillendirebilmelidir. Bu adımların hayata geçirilmesi iki yönlü olarak değerlendirilebilir. Kurumsal açıdan, uzun bir süre sonunda görev yaptığı üniversiteye dönen araştırmacıların yetenek, beceri ve kapasitelerinin çalıştıkları kurumlarca bilinerek anlaşılması gelecek projeler için yol gösterici olabilecektir. Bireysel anlamda, araştırmacılar kendilerini değersiz hissettiklerini ve aynı alanda çalıştıkları meslektaşlarının dahi kendilerini mesleki anlamda tanımadıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle, Türkiye’ye dönen akademisyenler için yeniden uyum programının hazırlanması oldukça önemli bir ihtiyaç gibi görünmektedir. Sahip oldukları yeteneklerin farkında olmak bu araştırmacıların görev yaptıkları üniversiteler için de bir katma değer oluşturabilecektir. Ayrıca, program vasıtasıyla yurt dışı görevlendirmeleri sonrasında Türkiye’ye dönme konusunda kararsız olan öğretim elemanlarının dönme kararları olumlu yönde etkilenebilecektir.

Kaynakça

- Arslan, C. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim bilimleri alanında yurt dışına öğrenci gönderilmesi olgusu (1923-1940) [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Aktekin, S., & Tekben, İ. (2019). 1416 Sayılı Kanun Kapsamında Yurt Dışında Lisansüstü Öğrenim Görenlerin Çalıştıkları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Yaptıkları Katkıları ile İlgili Görüşlerin Analizi. *Milli Eğitim*, 48(224), 123–147.
- Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3–4), 290–305. <https://doi.org/10.1177/1028315307303542>
- Balyer, A. (2011). Akademik Özgürlük: Türkiye’deki Akademisyenlerin Algıları. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 138–148. Tarihinde adresinden erişildi <https://core.ac.uk/reader/270293890>
- Bettinger, E. P., Long, B. T., Ehrenberg, R., Jacob, B., & Murnane, R. (2005). Do faculty serve as role models? the impact of instructor gender on female students. *American Economic Review*, 95(2), 152–157. <https://doi.org/10.1257/000282805774670149>
- Budiharso, T., & Tarman, B. (2020). Improving Quality Education through Better Working Conditions of Academic Institutes. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 7(1), 99–115. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.29333/ejecs/306>
- Docquier, F. (2014). The brain drain from developing countries. *IZA World of Labor*, (May), 1–10. <https://doi.org/10.15185/izawol.31>
- Durmaz, A. (2018). *Beşeri Sermaye Kaynağı Olarak Diaspora*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Friedman, M. (1955). The Role of Government in Education. İçinde R. A. Solo (Ed.), *From Economics and the Public Interest*. Tarihinde adresinden erişildi <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEEFriedmanRoleOfGovttable.pdf>
- Gopinathan, S., & Altbach, P. G. (2005). Rethinking Centre–Periphery. *Asia Pacific Journal of Education*, 25(2), 117–123. <https://doi.org/10.1080/02188790500337882>
- Gümüş, S., & Gökbel, V. (2012). *2023 için Akademisyen Yetiştirme Çabaları: MEB ve YÖK Yurt dışı Lisansüstü Bursları*.
- Gür, S. B., Çelik, Z., & Yurdakul, S. (2019). *Yükseköğretime Bakış 2019*.
- Hagen-Zanker, J. (2008). *Why do people migrate? A review of the theoretical literature* (Sayı MGSoG/2008/WP002). Tarihinde adresinden erişildi <file:///C:/Users/PC/Downloads/SSRN-id1105657.pdf>
- Hochrinner, H. (2019). New role model for teachers in Higher Education? *Balkan Region Conference on Engineering and Business Education*, 3(1), 62–67. <https://doi.org/doi:10.2478/cplbu-2020-0007>

- Holloway, I., ve Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- Kathleen Van Benthem, Mohamad Nadim Adi, Christopher T. Corkery, Jiro Inoue, N. M. J. (2020). The changing postdoc and key predictors of satisfaction with professional training. *Studies in Graduate and Postdoctoral Education*, 11(1). <https://doi.org/https://doi.org/10.1108/SGPE-06-2019-0055>
- Kavili Arap, S. (2010). Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavusurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kurulus Gerekselleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 1–29.
- Labov, W. (1972). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Lasanowski, V. (2011). *Can Speak, Will Travel: The Influence of Language on Global Student Mobility BT - International Students and Global Mobility in Higher Education: National Trends and New Directions* (R. Bhandari & P. Blumenthal, Ed.). https://doi.org/10.1057/9780230117143_10
- Mahroum, S. (1998). Europe and the Challenge of the Brain Drain. *IPTS Report*, 29, 21–27.
- MEB. (2019). Faaliyet Raporu. Tarihinde adresinden erişildi http://yegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/25110141_2019_YYIY_Birim_Faaliyet_Raporu_-_PDF.pdf
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Niedomyśl, T. (2008). Residential Preferences for Interregional Migration in Sweden: Demographic, Socioeconomic, and Geographical Determinants. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 40(5), 1109–1131. <https://doi.org/10.1068/a39177>
- Özdem, G. (2013). Yükseköğretim Kurumlarında ERASMUS Programının Değerlendirilmesi (Giresun Üniversitesi Örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 61–98.
- Rask, K. N., & Bailey, E. M. (2002). Are Faculty Role Models? Evidence from Major Choice in an Undergraduate Institution. *The Journal of Economic Education*, 33(2), 99–124. Tarihinde adresinden erişildi <http://www.jstor.org/stable/1183389>
- Rasool, S. F., Maqbool, R., Samma, M., Zhao, Y., & Anjum, A. (2019). Positioning Depression as a Critical Factor in Creating a Toxic Workplace Environment for Diminishing Worker Productivity. *Sustainability*, C. 11. <https://doi.org/10.3390/su11092589>
- Sawir, E., Marginson, S., Deumert, A., Nyland, C., & Ramia, G. (2007). Loneliness and International Students: An Australian Study. *Journal of Studies in International Education*, 12(2), 148–180. <https://doi.org/10.1177/1028315307299699>
- Siddle, D. J. (1992). Urbanisation, Population Mobility and the Evolution of Cultural Prejudice: Some speculations on the geography of ignorance and the growth of national identity. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 74(3), 155–166. <https://doi.org/10.1080/04353684.1992.11879640>
- Şimşek, M. (2006). *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (y.y.). Kalkınma Planları. Tarihinde adresinden erişildi https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf
- Titrek, O., Erkiliç, A., Süre, E., Güvenç, M., & Pek, N. T. (2016). *The Socio-cultural, Financial and Education Problems of International Postgraduate Students in Turkey* *. 4, 160–166. <https://doi.org/10.13189/ujer.2016.041320>
- Ulu, C. (2014). 1416 SAYILI“ECNEBİ MEMLEKETLERE GÖNDERİLECEK TALEBE HAKKINDA KANUN” VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDAKİ UYGULAMALARI. *Tarib Okulu Dergisi*, 7(XVII), 495–525. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.14225/Joh424>
- Varol, A., & Şeker, S. (2008). Öğretim Elemanlarının Etik İhlalleri. *Öğretim Elemanlarının Etik İhlalleri”, Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı*, 719–734. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- World Government Summit (2017). What is Brain Drain? Tarihinde adresinden erişildi https://www.youtube.com/watch?v=wQVNjUAxhcg&list=PL9ZxsXshsb1Y_yUcs6flF7r0M1u5HwqN
- Kaya, Y.K. (2009). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz* (5. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Zan, B. U. (2012). *Türkiye’de Bilim Dallarında Karşılaştırmalı Bibliyometrik Analiz Çalışması* (Ankara Üniversitesi). Tarihinde adresinden erişildi www.yoktez.gov.tr

EXTENDED SUMMARY

This paper aims to present a perspective for transnational experiences of Turkish academics who have spent or still been spending at least one year abroad for professional purposes. It is thought that understanding the drives and motives behind the academic mobility could be enlightening for further projects and policy planning for higher education institutions. Analysing the narratives of these academics, we could have joined the dots of their perception and evaluation towards the academic, institutional and social life in both countries. In order to get a comprehensive insight into the contributions they have made to the institutions they are employed, we applied to their life stories. With this approach, we deal with the before, during and after processes in detail. By doing so, it has become clearer to see the whole picture behind the mobility and the changes in academic identity. The life story form designed by the researchers included four parts: personal background, academic, social and economic reasons affecting the mobility, experiences abroad and the evaluation of the whole process on returning. Eleven researchers were interviewed to reach a conclusion about the drives and outcomes of academic mobility. In order to learn all the motives and drives in their mobility decisions, narrative analysis was used to categorize the data.

Findings reveal that working conditions and employability have been the greatest factors of making their decisions to move. The fund given by the Turkish government has been seen as a great opportunity as it covers transportation and monthly allowance for the whole time abroad. This seems to be motivating as all of the participants have preferred a developed country in the centre. As the researchers from the peripheral as Altbach (2013) stated, their expectations about the working conditions, academic, economic and social life were high before leaving. This may have created hesitations about making the most of themselves; however, most participants state that during their time abroad, they have questioned their proficiency in their fields. Already overwhelmed with the problems regarding speaking the target language, the researchers admit having hard times to overcome these difficulties especially during first two – three months. These hard times have mostly been eased with the help of their advisors/mentors from the university or the immediate people around them. In addition, researchers have given good examples of the times they felt valued by their colleagues or advisors in the host institutions. For most of the participants, these times were recorded as a milestone for meeting minds abroad. The researchers who have already returned back to Turkey make comparisons between the host and home country and the institutions as a matter of course. The most common instinct is that the working conditions and academic culture in Turkey are far from pushing academics to produce more. This feeling may be acceptable after spending a long time (7 years) in a higher education institution in the centre. Particularly the researchers supported by the YLSY (A scholarship given by the Turkish Government for post graduate studies) are found to be in need of a re-integration program. These researchers have felt downsizing in the work they do and the duties expected from themselves. As this could be a both way process for both the people and the institutions, a re-integration program is considered to be enlightening for the parties involved. From the institutional perspective, the occurring problem seems to be arising from being unaware of the researchers' capacity and proficiencies. From the researchers' point of view, the institutions fail to value their transnational experience and proficiencies they have got during scholarship span. Therefore, eradicating the misunderstanding a plan to re-integrate and being aware of the talent the institutions have may be helpful for future projects.

In conclusion, researchers in Turkey prefer to go abroad as the opportunities are inadequate for their professional development. As a result of which, they prefer higher education institutions to improve their capacities especially in the Europe and the United States. The narratives of the researches show that academic environment and working conditions in the host institutes were satisfactory. The stated problems do stem from inadequate financial support and language issues, but not from the institutions or the countries themselves. Even if the researchers put dissatisfaction regarding the weaknesses of the higher education system in Turkey into words, they never drift away the idea of contributing to Turkish HE with their research. Last but not least, the findings point that funding for research need to be increased to attract the academics continuing their research abroad.

THE AUKUS DEAL THROUGH A NEOCLASSICAL REALIST LENS: OFFSHORE BALANCING AND ELITE PERCEPTIONS

NEOKLASİK REALİST BAKIŞLA AUKUS ANTLAŞMASI: AÇIK DENİZ DENGELMESİ VE ELİT ALGILAMALARI

Fatih BAYEZİT

T.C. Karlsruhe Başkonsolosluğu
fbayezit@europe.com
ORCID: 0000-0003-1229-6200

Geliş Tarihi:

02.05.2022

Kabul Tarihi:

14.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

AUKUS,
Hint-Pasifik,
dengeleme,
Avustralya,
elit algılamaları

Keywords

AUKUS,
Indo-Pacific,
balancing,
Australia,
elite perceptions

ÖZ

ABD, İngiltere ve Avustralya tarafından imzalanmış olan AUKUS antlaşması Hint-Pasifik jeopolitiği içerisinde yeni bir ittifak dinamiğini harekete geçirmiştir. Sürprizle karşılanan ve bölgeyle ilgili olan pek çok aktörün tepkisini çeken antlaşma yapısı itibarıyla bilinen ittifak antlaşmalarından ayrılmaktadır. Antlaşma Avustralya'ya herhangi bir güvenlik garantisi vermekten ziyade ülke donanmasına Amerikan üretimi nükleer güç ile çalışan deniz altların verilmesini garanti etmektedir. Bu yönüyle söz konusu antlaşmanın ABD ve İngiltere'nin bölgesel politikasını destekleyecek bir açık deniz dengeleme stratejisi olduğu anlaşılmaktadır.

Avustralya donanmasının bu kazanımı bir yandan bölgesel güç dengesi dinamiklerini etkilerken Canberra'nın Fransa ile yapmış olduğu silah satış antlaşmasının da iptaline yol açmıştır. Hiçbir imzacı devletin Çin'e karşı bir ifade kullanmamasına rağmen antlaşma Çin tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Dolayısıyla kazanımları olduğu kadar maliyetleri de olabilecek bir antlaşma olarak imzalanan AUKUS'un ortaya çıkmasındaki yönetici elitlerin mevcut uluslararası sistemdeki kırılganlık ve fırsatlar ile bölgesel tehdit ortamına ilişkin algılamaları önem kazanmaktadır. Bu çalışmada AUKUS ittifakı neoklasik realizmin analitik yöntemleri etrafında değerlendirilmiş ve imzacı ülkeleri AUKUS antlaşmasına taraf olmaya iten gerekçeler yönetici elitlerin algıları çerçevesinde incelenmiştir.

ABSTRACT

The AUKUS deal, signed by the USA, the UK and Australia has revealed a new alliance dynamic within the Indo-Pacific geopolitics. The deal, which was met with surprise and attracted the reaction of many actors concerning the region, differs from the known alliance treaties in terms of its structure. Rather than giving any security guarantees to Australia, the treaty provides the delivery of American-made nuclear-powered submarines to Australian navy. In this respect, it is understood that the agreement in question is an offshore balancing strategy which will be expected to support the regional policies of the USA and the UK.

This acquisition of the Australian navy, while affecting the regional balance of power, also led to the cancellation of the arms trade agreement between Canberra and France. Although none of the signatory states used a statement against China, the treaty was also met with a reaction by China. Therefore, the AUKUS may have costs besides its gains and it is thus important to understand the perceptions of the ruling elites regarding the constraints and opportunities in the current international system and the regional threat environment. In this paper, the AUKUS deal was evaluated through the analytical methods of neoclassical realism which allows analyzing the perceptions of the ruling elites.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nvsosbilen.1067398>

Atıf/Cite as: Bayezit, F. (2022). The Aukus Deal through a neoclassical realist lens: Offshore balancing and elite perceptions. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 773-790.

Introduction

Announced by Australia, the USA, and the United Kingdom on 15 September 2021, the AUKUS deal has revealed a new partnership layout which defines the emerging balance of power in the Indo-Pacific region. The deal made a tremendous impact on all around the world as it provides Australia nuclear-powered submarines with American technology. It would obviously strengthen Australian Navy against the growing influence of P.R. China in the region. This will help restore the balance of power and counterbalance China, which is the untold propose of the agreement. The deal brought three like-minded, democratic states with a long alliance background. But it also surprised and even deteriorated the relations with some other European actors. The AUKUS infuriated the French, who made an historical arms sale agreement with the Canberra in 2016 for the construction of diesel-electric powered submarines, as Canberra terminated the contract following the new agreement with the US and the UK. The AUKUS deal is also widely criticized on the acquisition of nuclear technology by Australia as a non-nuclear power and the possibility of a possible nuclear armament in the future. The US president Biden and Australian government declared this submarine acquisition is not an intention to obtain nuclear weapons and all three signatory states are “deeply committed to leadership on global non-proliferation” (Media Statement, 2021). It is reminded that the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) permits countries to run nuclear-powered submarine without nuclear weapons. Beyond that, one of the actors most disturbed by the deal was undoubtedly China. The Beijing government accused the US of acting with a Cold War mentality. Actually, stated by realist thinkers like John Mearsheimer, a new Cold War is emerging between China and the USA, and this Cold War is more likely to turn into a hot conflict than the former one (Mearsheimer, 2021).

Neoclassical realism differs from common structural theories in the way it analyses systemic constraints along with states' internal factors. The imposed constraints and possibilities of the international system are refined through unit level variables and turn out to foreign and security policies (Rahman, 2021: 26). The internal factors vary from national makeup to political and economic sentiment of a state; from political regimes to strategic culture (Rose, 1998: 147-148). Furthermore, as the foreign policy decisions made by, mostly, a small group of people, elite and leader perception of the threats and opportunities is crucial for policy outcomes. Sometimes imperatives of the international system may not be perceived correctly by the leaders or the leaders cannot respond to the systemic constraints in a certain rationale (Rispman, 2011). As Wohlforth (1993: 2-3) pointed out, it is necessary to focus on the main factor, the perceptions of people, those who rule states and decides the foreign policy behaviors. Thus, with the recent, AUKUS, agreement, a new generation arms sale or a new alliance layout in the Indo-Pacific region is emerged as a result of perceptions of various leaders and decision makers. The regional imperatives and systemic stimuli shape the conditions for the agreement. In the light of above-mentioned considerations, the purpose of this paper is to understand the systemic and regional conditions within a framework of elite perceptions of Australia, the USA and the United Kingdom which lead to AUKUS deal.

Stephen Walt (2018) asserts that the US foreign policy understanding, which is shaped by experts, divides the world between virtuous allies, mostly democracies, that Washington can cooperate with and hostiles, mostly dictatorial regimes, that must be fought fiercely. So, the world is not absolute insecure as there are allies to fight for virtuous aims. This very American worldview considers alliances as natural elements of US grand strategy. While the Trump era can be considered as an exception, the above-mentioned statement can be confirmed by political history of the USA. Even though Trump administration aimed to limit China, it was a game without the consent of many US allies in the region. The Trump presidency was rude, inconsistent and oppressive towards its allies despite the need. Because of this, Walt (2018) points out that this period was a time without any rational or strategic approach. However, when Joe Biden took the office in January 2021 as the 46th US president, this was very welcomed by most American allies. The first step of Biden's policy on the field, which supports the alliances with a discursive slogan he put forward as “America is back”, was the AUKUS agreement signed with Australia and the United Kingdom.

Randall Schweller (2018: 26) pointed out that China, with an increased economy and military power, will definitely seek hegemony in its region, like other examples in history, and that the USA should follow a strategy known as “offshore balancing” based on strengthening its allies. Announced in September 2021, AUKUS can

be considered as an obvious example of offshore balancing. It is thus possible to assume the AUKUS as a very rational and strategically-traditional foreign policy move for the USA, as Schweller, Walt and Mearsheimer put forward. The deal is obviously a power play that Washington has been accustomed to for many years. And it is easier to understand the inner motivation, the elite perceptions to build this act, respectively. On the other hand, the UK, along with the USA, is an actual off shore balancer (Mearsheimer, 2001). However, the motivation and elite perceptions for a signature in the AUKUS deal can be found in different background. In this paper, it is claimed that the will to lead a foreign policy differs from continental Europe in the post-Brexit period has been the main drive for the AUKUS.

For the Australian case, the elite perceptions of threat, mostly caused by the aggressive foreign policy of Beijing, seem to be the driving force behind the AUKUS deal. However, it is widely known that Australia has long been a loyal ally of the USA and has significant political and historical bonds with the UK. On the other hand, Australia has long been in a neutral position between China and the USA, while she enjoys economic leverage of China. It is thus important to understand the elite and leader perceptions to take side with the USA, which is a balancing act rather than a bandwagon with China. While the systemic stimuli shaping the US strategy are perceived almost in the same way by the British and Australian decision makers, there are different motivations that bring actors together for a controversial nuclear submarine sale deal.

This paper thus attempts to understand the reasons that push London and Canberra to join the US in its geopolitical rivalry against China from neoclassical realist perspective, through a discussion on elite perceptions and systemic constraints. Paper analyses the AUKUS deal, the independent variable of the study, through intervening variables, those are elite perceptions of rise of China and security threats in the region, which form the independent variables at the system level.

This paper is structured as follows. In the first part, the systemic rivalry between the USA and China is discussed along with the term *offshore balancing*, which is also reviewed and detailed within the first part of the study. The regional dynamics are becoming the main determinant of the international relations in the Indo-Pacific. To clarify this, the second part of the paper, particularly focusing on the rise of China, emphasizes the emerging geopolitical and geo-economical dynamics that shaped by global pandemic and the increasing importance of trade routes and supply chain networks in the Indo-Pacific. In the third part, the process building AUKUS deal is assessed through the elite perceptions of signatory states, the outcome of those above-mentioned systemic power competition and regional dynamics. So, the case aims to illustrate how systemic imperatives affect the perceptions of the ruling elites and have an impact on the foreign policy behavior.

Systemic Competition, Alliances and Offshore Balancing as a Part of the U.S. Great Power Politics

Alliances, crucial for the United States both historically and politically, formed among some friendly, like-minded countries for security purposes (Bayazit, 2021: 95). Historically, the Americans signed a treaty of alliance with France on February 6, 1778, albeit diplomatically at first, during the American Revolution. Thus, the Americans, who were still in the establishment phase and were fighting for independence, entered into military solidarity with a European power for the first time. The French made enormous military contributions to the United States during its founding (Office of the Historian, 2021). However, after becoming independent, the decision makers in Washington decided that the USA should stay away from the constant wars of the states, especially in Europe. The Washington Doctrine, shaped by the phrases “it is our true policy to steer clear of permanent alliances with any portion of the foreign world” used by George Washington (1796: 27) in his farewell speech, shaped American foreign policy for a long time. Throughout the 19th century, the primary purpose of the USA was to establish hegemony in the Western hemisphere (Mearsheimer, 2001: 236). By achieving this, the Americans gained a geopolitical advantage that can be considered unique in the world and created an extremely secure region away from the possible threats of other great powers. On the other hand, the crises of the 20th century proved that the USA can only be safe, despite its geopolitical advantages, when the balance of power maintained in the Atlantic and Pacific regions. The United States has indeed enjoyed the advantages of a stable balance of power in Asia and Europe for several hundred years.

According to Walt (2021), the USA is the world’s greatest power not because of its innovative and big economy nor mighty army, although it is extremely important. It is not even a wide network of allies that makes it the world’s greatest power. It is the regional hegemony, which is achieved and maintained only by the United States in modern political history (Walt, 2021). As the only regional hegemony in the world, the foreign and security policy of the USA thus has been to prevent emergence of any regional hegemons in Europe and East Asia as

well as keeping the balance of power unchanged in favor of any actor (Ross, 2013: 20). Throughout history, such mentality of security prompted the US to enter into active international politics. Whenever the balance of power is lost and a rising power began to dominate any of those regions, the USA, somehow, intervened in either by blood and iron or backing the countries of the region to restore the balance of power. Twice in the 20th century, regional actors could not maintain the regional balance of power in Europe and Asia until Washington intervenes in. In other words, by joining in both world wars, the USA itself prevented the overtake of regional hegemony by any dominant actor. When the Second World War ended and the Soviet Union emerged as a rival superpower, this time the US did not leave it to regional powers to maintain the balance of power. Throughout the Cold War, American powers stationed in Europe and Asia as a part of complex network of alliances and the US took the responsibility of regional peace. So, in this way, the US won three world wars and prevented the rise of four regional hegemonies in history (Mearsheimer, 2021; Zakaria, 1992: 21). Those are the Imperial Germany in the First World War; Imperial Japan and Nazi Germany in the Second World War; and the Soviet Union in the Cold War.

In the post-Cold War period, the main challenges to the world order as well as the US security has multiplied. From globalization to global terrorism threat; from regional conflicts to civil wars and increasing ethnic clashes; from economic and social problems to environmental and global health crises, the world seems to keep suffering (Tao, 2016). Yet the main security issue for the USA recently, after several military campaigns and invasions in the Middle East, is widely accepted as the rising China (Allison, 2017; Brands, 2021; Mearsheimer, 2001; 2021). China has one-fifth of the world total and a population of more than four times that of the United States, and is on track to become the world's largest economy economically (The World Bank, 2022). In particular, the economic growth has led to a more aggressive and expansionist China. China is thus seen as a challenge to US traditional foreign policy to avoid any hegemonic power in any other part of the world and an ideological threat to US values. President Biden organized Summit for Democracy and pointed out the battle between autocracies and democracies will repeat in the 21st century (The White House, 2021). The emphasis on democracy versus autocracy give a clue on the elite perceptions of threat in the US capital. Indeed, geopolitics in Asia after the Cold War have affected the US foreign policy regarding its global position. Thus, along with several issues like Taiwan, trade and technology, China and the USA now turned into rival powers of the region. And this has the potential to be a real source of regional and global instability that can displace the regional balance of power (Zhu, 2006: 90).

In this paper, thus, the rise of China is claimed as the most important challenge to foreign and security policy of the USA within the elites' perception after the Cold War. At the beginning of the 21st century, the general opinion among American foreign policy experts was the possible consequences of Chinese economic development, was focusing on Beijing's satisfaction with the system. The question aroused commonly was if China would rise peacefully or would be more integrated with the world economy. If so, the USA would not expect to have a problem with this country. However, John Mearsheimer (2001: 4) stated that China, let alone integrating into the world economy, cannot escape the consequences of a great power competition, even if it turns into a democracy. This has repeated several times throughout history. Democracies, also, prioritize their security not less than autocracies. And in an insecure world where there is no supreme authority, no state can be sure of the intentions of the other. At this point, states continue to rely on their armed forces. This argument based on Mearsheimer's historical analyzes seems to correspond to the situation after China's accession to the World Trade Organization (WTO) in 2001. Because Beijing's integration into the global economy accelerated its growth and it reduced the competitiveness of western powers such as the USA. In 2008 the economic crisis in western economies sparked a great recession. China, despite export-dependent economy, was one of the least hurt major economies (Womack, 2017: 391). This heated up US-China rivalry in terms of economy. Graham Allison (2017) thus pointed out that the USA and China cannot escape the trap of Thucydides, which is a historical phenomenon, and that it is inevitable for those to be systematically rivals that pushes them to a war.

By contrast, Mahbubani (2020), Overholt (2007) and some other pro-China researchers think differently about the future role of China in the global system and China-US relations. Overholt (2007: 229) pointed out that contrary to realist views of Allison (2017) and Mearsheimer (2001; 2021), the USA has produced a pragmatic policy against China since the presidency of Richard Nixon. This pragmatism has deterrent politics and some tensions correspondingly, like the Taiwan crisis in 1996, on one hand. On the other hand, it encourages China to play an active role in the international system both economically and politically. Although this strategy had

different orientations, it was implemented along the Ford, Carter, Reagan, Bush, Clinton and George W. Bush administrations. However, the USA has kept its military assets, stationed and deployed its troops throughout the region against possible security problems, despite the policy of mutual dependence and bilateral relations with China. Additionally, the USA has alliance agreements in effect since the end of the Second World War. In addition, Washington managed to maintain its relations with the allies even though there were problems occasionally. In this respect, the US policy towards China and Asia-Pacific on a large scale has a tradition of pragmatic balancing that is also followed by US presidents like Obama, Trump and Biden in the post-Cold War era.

Hillary Clinton, former Secretary of the State, highlighted that the USA should get away from the turmoil in Iraq and Afghanistan as soon as possible, and seek its interests in Asia-Pacific region, in a 2011 article she wrote for Foreign Policy magazine. Clinton stated that the USA has an inevitable place in the architecture of Asia-Pacific, which is determined by security and economic parameters (Clinton, 2011). The economic opening and reform process initiated by China in the late 1970s under the leadership of Deng Xiaoping has enabled China to become an increasingly powerful military-political actor as well as being a developing economy. Since 2009, China has become a more aggressive actor, giving unprecedented diplomatic reactions. Beijing, for instance, canceled the China-US security dialogue for the first time in 2009. Moreover, China imposed sanctions on American companies that sell weapons to Taiwan, and on Norway, after a Chinese activist awarded the Nobel Peace Prize. And also, Beijing had disputes on maritime regions with Japan and harshly criticized South Korea's naval drill with the USA in the Yellow Sea (Ross, 2012: 70). Therefore, the Obama administration announced a new regional strategy focusing more on Asia-Pacific, namely "Asia Pivot", in 2012.

Obama's foreign policy didn't satisfy many people (Kolmas & Kolmasova, 2019: 61-62). Donald Trump, before he took the office as Obama's successor, was one of those dissatisfied people. Trump's mentality was to overturn the economic supremacy of China and Japan which he perceived as a main threat to US interests. Moreover, Trump considered American military assets and bases in Japan and South Korea as an economic burden for the US economy (Nakamura, 2016). This was just the contrary of Obama's policy of strong relation with the allies. However, Joe Biden's inauguration, the political perspective of Obama administration revived in Asia-Pacific. When Biden took the office, China has already taken more attraction than ten years ago. The US foreign policy turned to China more than before as Beijing has become more aggressive since 2013 under Xi Jinping's leadership. The COVID-19 pandemic was also considered by the Trump administration as a problem related to Chinese rule. So, the US foreign and security policy recently has and will have an inevitable Chinese dimension. And one can expect this policy would emerge as a part of long tradition.

The foreign and security policy of the USA has been affected by a kind of great power competition that is analyzed at the systemic level. In the last systemic competition against the Soviet Union, the USA strategically built alliance networks and supported the allies with unmatched American power. However, the US alliances after Soviet dissolution are thought to be in decline, as the common threat of communist expansionism is disappeared and threats to national securities vary (Casey, 2011: 2). But, in contrast, the alliances didn't dissolve as expected and Washington still trusts its strong alliance networks all around the world. As stated above, historically, the US foreign and security policy is based on its regional hegemony and prevent any other regional hegemon to emerge (Mearsheimer, 2001: 236; Ross, 2013: 20). The balance of power in Asia-Pacific and Europe thus helped US to stay safe from 1776 to 21st century. After the Second World War the US, itself, engaged in world politics actively to prevent any geopolitical rival to dominate its region (Layne, 1997: 89). And alliances played a vital role in both regions supporting American engagement and balance of power.

Balance of power, through many International Relation (IR) theories, compel states to follow two types of balancing act. States, especially the ones under threat, first tend to increase the own military firepower to deter the others to attack. This is called internal balancing. If this doesn't satisfy the state, then building alliances is the second option to increase the national power. This is strategy generally accepted as external balancing. As John Mearsheimer (2001: 156) pointed out, recruiting allies increases the quantity of firepower, thus increases the usefulness of deterrence. The alliances are formed to restore the balance of power, or as a result balance of threat or balance of interests (Waltz, 1979; Walt, 1985; Schweller, 1994). Within the traditional policy of the USA, each has its own justification in various cases. However, the balancing model, one of the dominant strategies in the post-Cold War period, which was built on the basis of the US strategy to strengthen the allied states, is defined as *offshore balancing* (Layne, 1997).

Offshore balancing, as a concept, is part of the realist theory of international relations. This strategy is supported by balance of power approaches and highlights the geographical advantages it has for the USA. Layne (1997) stated that the USA can support the dynamics in the current alliance relations with an offshore balancing strategy. Since power transitions in various parts of the world continue to constitute a vital security concern for the USA, offshore balancing has a wide range of advantages by supporting the alliance networks in ensuring the power balance. Realists like Mearsheimer and Layne consider this strategy to be part of the traditional foreign policy of the United Kingdom and the USA. This strategy based on supporting the allies distantly by providing them arms or other resources instead of backing them with ones' own army. Both the British and the Americans tend to have relatively fewer military forces in areas where potential hegemon are located (Mearsheimer, 2001: 141).

Offshore balancing, for instance, was used by the USA against USSR in its competition regarding the Asian geopolitics. Particularly in the Soviet invasion of Afghanistan in 1979, the USA preferred to support pro-Afghan powers. Besides local fighters, Washington supported neighboring countries like Pakistan. Thus, until Soviets leave Afghanistan in 1989, offshore balancing was the distinctive feature of US-Pakistan relations (Rudolph and Rudolph, 2006: 705-707). This was an effective and cheaper way for the U.S. as well as keeping the American forces away from conflict zones. Considering the expenses of the primary goal of the U.S. foreign policy both for economic and human resources, preventing emergence of regional hegemon in different corners of the world, the offshore balancing is one of the most useful. It helps keeping the balance of power without engaging directly. Besides, supporting allies has many things in return. That's why the balancing offshore alliances is seen a very American, and suitable for American interests. Layne (1997: 87) stated that such a strategy has two purposes: The first is to keep the U.S. forces distant from a dispute, which may have nuclear threats. And the second is to increase the relative power of the USA in the international system. This strategy, the offshore balancing, help USA to achieve its ultimate foreign policy goal just as John Mearsheimer (2001: 42) pointed out, the USA played the primary role to prevent rise of any hegemon four times in a century. This balancing act can thus be very optimal choice for the U.S. in its policies against Chinese domination in the Indo-Pacific region.

Layne (1997: 93) stated that followers of offensive realism believe the necessity of American hegemony for global stability. Nevertheless, decrease in U.S. power and hegemony has become more likely in a multipolar international system. Offshore balancing can thus be seen as a more appropriate strategy for the new multipolar world order (Layne, 1997: 112). Layne's anticipation was that the United States would avoid costs, reduce the number of soldiers and support allied countries in the Asia-Pacific, such as Japan and South Korea, those played crucial roles during the Cold War. However, the USA largely preserved its forces in these countries despite the costs and discussions about the high costs in American domestic politics. At this point, it can be understood that it is not easy for the U.S. to leave the region and it is sensible to preservation of the balance of power in the Asia-Pacific. On the other hand, the AUKUS agreement is likely to support current U.S. forces and allies by, besides controlling the balance of power, supporting Australian Navy with U.S. made nuclear-powered submarines. In this case, the offshore balancing strategy plays an assistive role for USA's overall Indo-Pacific strategy.

According to Walt (2020: 71), the USA maintained its relations with the allies, albeit the end of Cold War and they were the victorious side. This was a part of the worldview of liberal hegemony adopted by the American leaders. According to this approach, the spread of liberal values by the USA constitutes one of the basic elements of national security. This provides a convenient basis for the implementation of American foreign policy, and also makes it easy to convince American public and politicians in the domestic policy. It is more likely to get public support in this way. However, the liberal hegemony pursuit of the USA is not enough to solve the problems in the world, and it is not enough for American interests in terms of costs and consequences (Mearsheimer & Walt, 2016: 70-71). Within the framework of the Bush doctrine, it can be well seen that the USA attempted to promote democracy all over the world, but it has been successful neither in Iraq nor in Afghanistan in its consequences. For American leaders, the ideal of liberal hegemony constitutes an important portion of the American perception of security. Because the USA has not hesitated to implement its world view based on this for over 60 years and therefore built its foreign policy around liberal hegemony (Walt, 2020: 71-73). However, it is believed that offshore balancing, which has also a traditional position among the grand strategies of the USA, has features far superior to the liberal hegemony approach (Mearsheimer & Walt, 2016). Because this strategy can be considered as a cheaper, less risky and more efficient approach.

By definition, offshore balancing is a proactive strategy in terms of supporting the balance of power, not isolationism that suggests stepping aside and watching developments. It makes relations with America's allies and regional partners possible, both economically and diplomatically. Rather, it ensures the safety of the United States without the loss of its soldiers and big financial loss. In addition, it stops U.S. allies being free-riders who make unlimited use of the American security umbrella, making them the actor that takes the initiative in regional security problems (Walt, 2020: 79). As a result, it is obvious that the offshore balancing approach is seen as a great strategy that paves the way for the USA to take advantage of its unique position in the world. At this point, by signing AUKUS deal, it is seen that the USA aimed to strengthen its military presence in Northeast Asian countries such as Japan and South Korea with a second assistive offshore balancing strategy in the Indo-Pacific region.

In American politics, the increasing tendency to prevent China to establish a regional hegemony emerged during the Obama administration. The first step was moving the U.S. forces away from the endless conflicts in the Middle East and turning towards Asia. The U.S. thus implemented QUAD with India and Japan, and then to declare AUKUS with its allies like Australia and Britain after leaving Iraq and Afghanistan largely (Alagoz, 2021: 499; Khan, 2021). The plan to deliver American high-tech nuclear-powered submarines to Australia through the AUKUS treaty particularly demonstrates that Washington has adopted an offshore balancing approach, by which the U.S. administration support and strengthen the allied state rather than directly deploying American military assets.

Structural Strains of the Indo-Pacific Region: Assertive China as a Rising Power and the U.S. Strategy to Balance

With the economic reforms it put into practice about 40 years ago, China has become industrial center of the world. Its economic development and economic opening policy has enabled China to grow by an average of ten percent each year, reaching the status of an upper middle-income country and lifting 800 million people out of poverty each year (The World Bank in China, 2021). China's growing economy has become a strategic tool after the election of Xi Jinping as Chinese president in 2013. China's efforts to build multinational and China-centered global economic system, with the Belt and Road Initiative (BRI) and the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), and the estimates that its increasing economic capacity will surpass the USA which make them the world's largest economy in a short time have required special attention of American politicians and IR researchers.

The economic development of China has turned the Asia-Pacific into a global trade zone, thus creating an extremely important geo-economic area. Besides China, the region also includes Japan, the world's third largest economy, and India, the sixth (The World Bank, 2022). According to estimates, these actors, which are the engines of economic growth in Asia, will host 90 percent of the 2.4 billion new middle-class people by 2030 (Yendamuri & Englishian, 2019). However, with its economic development, China started to pursue an offensive policy towards its neighbors and this jeopardize its relations with major U.S. allies in the region such as Australia, India and Japan. In addition, the increase in military expenditures and disputed territorial claims in the South China Sea strengthen the sense that China is increasingly pursuing a regional hegemony. Many scholars thus resemble 21st century China to 20th century Germany, the rise of which resulted in a great war.

In this respect, China is perceived as a systemic rival and threat to American interest as the balance of power is shifting to China. This completely contradicts the in the USA's understanding of foreign policy that the balance of power in different regions does not deteriorate in favor of a certain actor has caused the American politicians and security experts to perceive China as a systemic rival and threat. As a result, it is possible to associate the current Indo-Pacific strategy of the USA with the increasing influence of China and the increasing economic importance of the region. Therefore, American policy regarding this region has geo-strategic and geo-economic dimensions.

Indo-Pacific term conceptually defines the commercial and strategic international relations in the region, which includes the Indian Ocean, outstretches from east of the African coasts to the western coasts of the Pacific Ocean (Roy-Chaudhury & Estrada, 2018: 181). Here, the main factor that distinguishes the concept from Asia-Pacific is its focus on the South and Southeast Asia, and the importance of regional security, which is basically the security of maritime zones at its center (Alagoz, 2021: 794). The Indo-Pacific also is perceived differently by different countries. For example, for India, the Indo-Pacific stretches from eastern Africa to the western coast of the Americas. French perception of the region is limited to the extent of French-speaking communities in

the region; on the other hand, Japan champions the idea of *Open and Free Indo-Pacific* based on their offshore perspective (Pascal, 2021: 6-7). For the Netherlands, which announced its Indo-Pacific strategy in November 2020, the region stretches from Pakistan to the Pacific islands (Okano-Heijmans, 2021). For the United States, besides being a new geopolitical competition area, Indo-Pacific can be limited geographically within American Indo-Pacific Command's (USINDOPACOM) area of operation. But beyond that, for the United States, the Indo-Pacific seems to be perceived as a region to prevent the influence of China and its like-minded countries. In this region, the perception that China poses a threat to both the USA and its democratic allies is increasing day by day. In this respect, it can be understood that the USA urges to strengthen its solidarity with its allies in order to prevent China from being the dominant power in the Indo-Pacific. The tensions between the USA and China build the regional political background and thus create systemic constraints in the international relations within the region.

Therefore, recently, strategic transformation in the Indo-Pacific region has been the centerpiece of modern international politics. In particular, China's economic and military expansion and the USA's focus on approaches that emphasize hard power methods show the two ends of the strategic tension in the region. The perception of threat to current position of the USA in terms of the international system and the values it represents by the rise of China and the reality that it offers an alternative form of governance may unfold events between these two actors. China's filling and arming of disputed islands and reefs in the South China Sea, moreover, is an important security concern that creates pressure on the neighboring states. In addition, China established a military base in 2015 in Djibouti, a former French colony located at the important transit point of Africa, overlooking the Bab-el Mandeb Strait and the Red Sea. This is in an important strategic position between the Middle East and Indian Ocean (Cabestan, 2020: 731). China has also territorial disputes with India, and maritime disputes with South Korea and Japan. Apart from that, China has a major disagreement on Taiwan's international status. Beyond, China gives impression as an expansionist state to protect its national interests. As in the example of Djibouti, it is thought that China sees some places as commercially and strategically important for the projects like BRI (Pascal, 2021: 3).

It is possible to trace the increasing attention of the USA in this region to Obama's *rebalance* strategy, aka Asia Pivot (Davidson, 2014; The White House, 2015). The 2000s started with the military intervention in Afghanistan and Iraq and occupation of those countries by the USA. Barrack Obama, taking the office in 2008, laid the groundwork for a U.S. withdrawal from the Middle East, and for America's security and economic interests, focused more on China-centered politics in the Indo-Pacific. Although the USA could not always maintain favorable relations with its allies during the Donald Trump era, the USA focused too much on China. In 2021, Joe Biden, the vice president of Obama administration replaced Trump. With the inauguration of Biden, it has been seen that the USA has adopted the approaches reminiscent of Obama's, as the importance given to bilateral relations with the allies increased and the USA demonstrated that it would be show more presence in the Indo-Pacific.

Roy-Chaudhury and Sullivan (2018: 182) stated that although it is claimed that Washington's policy is not directly against China, it may be well understood that many American attempts in the Indo-Pacific aim to restrict Beijing's infrastructure and investment-oriented moves in the region. To achieve this purpose, the USA picks its regional partners from those with democratic identity and care about Western-style society and economy management. The solidarity of these democratic nations against China's alternative social rule can be understood as an effort of justification. This makes it very meaningful that why USA works with states like Australia, India, Japan and South Korea. Tow and Stuart (2014) pointed out that there's no way for the USA to achieve its goals without any support of allied states. Thus, the current U.S. strategy of Indo-Pacific form an internal part of its traditional foreign policy based on historical facts, those are which the American power economically corresponding to the growing power of Asia, the security of democratic nations in the region, and the key importance of democracy for the liberal order.

The Motivation of the U.S. for an Indo-Pacific Approach

The relationship between the economy and security has been central to international relations in East Asia and the Asia-Pacific after the Cold War. Economy plays a crucial role is United States' foreign policy as well. This provides the maintenance of economic prosperity and encourages the spread of the liberal economic order, and helps the creation of a democratic peace order through the globalization of democratic government forms. Duc Cuong (2018) stated that the strategic approach of the USA here is based on two basic elements, one is internal

and the other is external. Accordingly, this article focuses more on the internal factors of the U.S. foreign policy regarding the Indo-Pacific region. These internal elements can be listed as follows: The policy of maintaining its global leadership position; maintaining commercial superiority based on the freedom and security of the oceans, and thus maintaining its profits in the markets; strengthening the American-style notion of democracy, democratic institutions and culture, and human rights understanding; supporting the stability of the region through balance of power (Hasan, 2021). On the other hand, the external motivation is the increasing threat perception of the rise of China among American elites.

Returning to the internal motivations, the motto echoing the U.S. political approach towards this region has been “Free and Open Indo-Pacific” since Obama administration. This short phrase, obviously, means a lot to the USA. While the emphasis on freedom and openness evokes democracy, it also describes the basis of liberal economy. Therefore, with this statement, both the economic and political expectations of the USA in the region are revealed. Rapp-Hooper (2018: 7) stated that the “Free and Open Indo-Pacific” approach put forward during the Trump era is actually not much different from Obama’s policy of Asia Pivot, alias Rebalance. Essentially, Obama’s policy was based on three key elements. These were an active military, which was built on economic and political pillars, to be more visible in the region; to strengthen the integration between the countries of the region and the USA by the Trans-Pacific Partnership (TPP), and to strengthen the democratic ties with the allies in the region. Secretary of the State Hillary Clinton (2011) noted the importance of the security and economic architecture of the region at an early stage, emphasizing that America’s future cannot be separated from the future of the region. When Trump took office, he declared Obama’s strategy dead and pulled Washington out of the TPP. On the other hand, the motto “Free and Open Indo-Pacific”, which was used for the first time by Rex Tillerson in 2017, was again stressed in the important strategy documents of the USA such as the National Security Strategy (NSS, 2017) and positioned China at the very center of national security understanding. According to the American security documents, while the interests of the USA in the region extend back to its foundation years, China represents the evil side in a struggle between the free and oppressive world order understandings in the region (NSS, 2017: 45-46). Although the importance of alliances in any America’s strategy in the Indo-Pacific region was emphasized during the Trump era, there were problems in practice. On the other hand, it is possible to say that Biden has turned to the strategy of cooperation with the allies. Secretary of the State Anthony Blinken (2021) repeated the slogan “Free and Open Indo-Pacific” in his speech in Indonesia on 14 December 2021. According to Blinken, while freedom is an important key to the future, openness is in the natural process of freedom (Blinken, 2021). In his speech, Blinken stated what this motto of the American strategy means at three levels: First of all, at the individual level, the individuals living here should be free in their daily lives; at the state level, it describes the existence of countries that can pursue their own path, and at the regional level, a system where problems can be resolved openly, rules are transparent and fairly applied, and ideas, products and goods can move freely between countries.

As pointed out by realist thinkers, understanding of America’s role in the Middle East, Europe and the Indo-Pacific for the maintenance of American primary in the world is also expressed in the American Security Strategy document (NSS, 2017: 45). At this point, both the Democratic political wing, represented under the presidency of Obama and Biden and the Republican political wing, represented under the presidency of Donald Trump have consensus on America’s leading position an economic, military and political power. Hence, it can be claimed that that the perceptions of the elite, as put forward by this study, have a common-sense despite being in different political spectrums.

Therefore, it can be claimed that the Indo-Pacific approach of the USA is based on the spread of the American worldview, with principles like freedom and liberty, both in the economic and political context, and stopping the rival ideology and its precursor China, and furthermore, strengthening the relations with the American allies in the region. The main reason for this is the threat perception which is based on the prevention of any regional hegemony to emerge in other parts of the world. In this respect, if it wasn’t for the China’s economic development, the American Indo-Pacific policy would most likely have focused on completely different factors. It makes thus sense, as a part of the traditional foreign policy, the USA tends to take a position against the possible challenge by China. Strengthening the relationship with democratic allies and partners in the region, which is one of the main elements of the U.S. approach in this region, is also meaningful in this respect. In other words, the AUKUS deal is an expected maneuver while it is rational in terms of traditional foreign policy and

offshore balancing acts of the United States. Nevertheless, the elite perceptions of the other signing parties have different motives which is discussed in the next part of the article.

Great Britain's Tilt to Indo-Pacific: Brexit's First Blossom Forth

It may be very assertive to say that Great Britain has put forward a totally new foreign policy agenda with the AUKUS agreement, but a significant number of people believe it that way (Major & von Ondarza, 2021). However, the AUKUS functions as an offshore balancing act for the British just like the Americans. Britain and the USA, which Mearsheimer (2001) considered as offshore balancers traditionally, have once again revealed their identities. Because the primary aim of AUKUS is to ensure Australia a powerful navy in the region. For this purpose, the deal promises the delivery of cutting-edge US-made nuclear-powered submarines. In this respect, AUKUS is not an alliance agreement in terms of its widely accepted meaning (Perot, 2021: 2). Nevertheless, this treaty brings the western democracies significant military power together and increases their influence in the region, while shifting the balance of power to Australia. Canberra, London and Washington, which have been allies for a long time, thus have increased the deterrence and succeed in placing nuclear submarines that can serve with long-term and durable structures in the Indo-Pacific region with the help of Australia. Thus, it helps to keep the USA and Britain away from threats caused by a sudden shift in the balance of power in Asia. This proves that the issue is also an offshore balancing issue for the British.

The commercial, economic, military and security interests of the British, as well as of many nations in recent times, lie in this vast Indo-Pacific region. One of the factors that pushed the British to pursue an active policy here is, undoubtedly, the history of the region which the British played an important role (Pant & Milford, 2021: 12). As several independent countries today, like India, one of the biggest actors in the region and supported by the West against the expansion of China as an important partner, remained under the British colony for a long time. However, British left the region gradually and London lost its effect on the regions' politics. The most important step in Britain's return to the region recently is brought to public by the British government with a document titled as "Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defense, Development and Foreign Policy" (Brooke-Holland, 2021).

The future plannings with an ambitious slogan like *Global Britain* can be seen as the first important step in the post-Brexit foreign policy of the UK. This hadn't been possible so far for Britain as a part of the European Union (EU). But soon after Brexit, it is thus possible for the British to plan a policy, which is not a part of collective security of Europe nor NATO, and on a region miles away from their borders. It is clear that British elites widely expressed their opinions in this point of view. British Prime Minister Boris Johnson, for instance, has openly declared in the introduction pages of this document that the quit from the EU is a new historical start and that the UK has now gained its freedom to deal with political and economic issues differently and better than before (Cabinet Office, 2021: 3). In this respect, it is seen that the British attach importance to the Indo-Pacific and AUKUS as a post-EU foreign policy step. At this point, it can be said that the British want to separate themselves from the EU member countries and to position its security policies at a more global level. Despite the increasing Russian threat perceptions of the EU member states, especially through the Ukraine crisis, the British focused their security emphasis on the Indo-Pacific region rather than continental Europe. It is clearly seen in the "Global Britain" document as Elhefnawy (2021: 2) found that the term Indo-Pacific was used in at least 22 of the total 69-page of the document. This points the outlines of the future security and foreign policy of the British. Even this trend reveals that the UK wants to play a more global role in the post-Brexit era.

Indeed, the UK was not restricted by the EU. But the areas of interest of the British are somewhat different from the common EU policies (Pant & Milford, 2021: 18). Therefore, the main factor pushing the British to be a part of AUKUS is the will of to become an economic and military actor on a global scale in the post-Brexit process. While doing this, the British aimed to strengthen transatlantic ties with the USA. At this point, it can be stated that London put forward a free will to further strengthen its unity with the Anglo-Saxon world (Major and von Ondarza, 2021).

In terms of elite perceptions and government policies, it is seen that the British wanted to display their position along with Washington to support democratic international order, and prove the UK can play more globally in contrast to the EU member states. Just like American politicians, the British also emphasized the principle of openness and freedom of the international order and announced that liberal democracies had an obligation to prove this (Cabinet Office, 2021: 11-12). At this point, it is more courageous than the EU member states in

supporting the anti-Chinese policies of the USA. Making a strategic difference with Brussels, London had previously supported the U.S. sanctions on Huawei and did not hesitate to criticize the EU-China Comprehensive Investment Agreement (Major & von Ondarza, 2021). The sudden announcement of AUKUS to everyone's surprise, moreover, overshadowed the EU's own Indo-Pacific strategy, which was declared the same day with the AUKUS. With an emphasis on Global Britain, it is possible to say that the British, in a way, reflects their desire to return to the pre-EU period. Indeed, Elhefnawy (2021: 6) pointed out that the aims of the document are quite ambiguous. But as an impression it has a milder resemblance to the 1960s British stance. As a result, it is seen that the UK wants to solve its security problems at a more global level along with the USA, despite the increasing political problems in Europe and the aggressive attitudes of foreign actors such as Russia. It is understood that the reason for this is the desire for a more global Britain regarding the post-Brexit world, which is reflected in the policies and discourses of British decision makers.

Australia as a Balancer Against China

In the post-Cold War period, intra- and extra-regional trade, investment and other economic developments in Asia expanded rapidly. In addition, the Asia-Pacific region has been away from important wars and intra-regional conflicts for a long time. The conditions described as "Pax Asiatica" in the region, where a period of almost 70 years of peace was followed, started to be questioned more and more as a result of the recent tensions between China and the USA (Solingen, 2021: 1). On the other hand, China's growing economy has become an important springboard in achieving foreign policy goals (Jain, 2019: 28). In the region where Australia is located, China has gradually increased its influence economically and militarily. In addition, regional tensions have deepened as the conflicts between South Korea and Japan have increased and North Korea has become an increasingly aggressive actor. Furthermore, China's activities in the South China Sea and the problems regarding the maritime zones have created military tensions despite the growing and developing economic infrastructure in the region (Solingen, 2021: 2).

In fact, there were tensions between the USA and China in the Taiwan Strait in the mid-90s, as well. However, the USA had a significant military advantage, especially with its aircraft carrier technologies (Sullivan, 2015). This pushed Beijing to seek supremacy in the sea. With the allocation of its increasing economic capacity to military resources, by the year 2000, China's submarine power has become an important concern of security for the American surface fleet, especially for the aircraft carriers (Ross, 2013: 25). At this point, factors such as increasing Chinese naval power and the capture and arming of disputed areas in the South China Sea have raised the issue of openness of maritime routes, which provides the flow of international trade. Therefore, these security problems that emerged in the geo-economic area, where the world economy is highly dependent and global supply chains form an important network, attracted not only the countries of the region but also other important actors of the world to the region (Solingen, 2021: 1). These new regional dynamics thus plays an inevitable role in Australia's foreign policy.

China's increasing share in world trade and its increasing influence in maritime power have affected the national security and threat perceptions of Canberra governments and the Australian political elites. In particular, China's plans to have a new generation nuclear submarine fleet of Type 095 (09-V) has aroused concern in Canberra while, then, China would become an under-balanced actor in the Pacific Ocean (Wieslander, 2021: 36). Indeed, it is generally accepted by the realist IR theory, that states have two main strategic options such as balancing and bandwagoning in case of a shift in the balance of power or a threat emerged to their national securities (Walt, 1985: 4). Apart from this, some Asian states (such as South Korea), which have adopted the economic benefits of China but are also America's ally, follow a third way, the hedging strategy. In this respect, it was expected that Australia would follow a policy by avoiding a choice between the USA and China, and it was claimed that a policy in this direction would serve Canberra's economic and national interests more (Chan, 2019). However, many incidents, especially since 2009, have led to deterioration in Canberra-Beijing relations (Bisley, 2013: 413). Therefore, it is understood that the perception of rising China by the Australian political elites is closer to a threat perception due to the increasing pressures of Beijing and the foreign policy it follows. In this case, it is more likely to expect Canberra to balance or bandwagon (Schweller, 1994). Hence, Australia is impelled to follow a balancing strategy.

Chinese attempts to increase its naval power with new generation submarines prompted Canberra, at first, primarily to a strategy known as internal balancing. In this regard, Canberra made an arms-sale agreement with France in 2016 for the purchase of submarines that run on conventional energy but with new generation

features. In accordance with this agreement, that worth 55 billion USD and is seen as the contract of the century by France, Paris would produce diesel-electric Barracuda class submarines for Australia (Fathi, 2021). This agreement, which had many economic and geopolitical advantages for France, also responded to the search for a balance of power in the face of increasing pressure from China. However, with the election of Joe Biden as president, the US policy of forming a strong anti-China bloc became more concrete. With their long-standing alliance relations, such as the Five Eyes Intelligence agreement and ANZUS, Washington considered it should be the primary actor for Australia's security, rather than France. At this point, the United States stepped in and the understanding of "you are either with us or against us" introduced by the Bush doctrine was revived. Biden administration provided more attractive and special offers than France and somehow draw Canberra to choose a more prominent place in an anti-Chinese bloc rather than pursuing a policy in an ambiguous position between the USA and China (Fathi, 2021).

As a state with deep-rooted democracy in the Asia-Pacific, Australia is also an important Western partner due to especially its historical and political ties to the monarchy of the Great Britain. The role it played among the Western powers in both world wars is well-known (Bisley, 2013). In this respect, the elites in Canberra have chosen to sit at the table with their Western partners and to be on the balancing side, in terms of their long-term relations with the West and being like-minded, against the rising China. At this point, it is obvious that the AUKUS is seen as a win-win process for the Australian elite. Australian Prime Minister Scott Morrison stated that with the AUKUS, Canberra has now access to a very important technology as Australia will be able to purchase eight American nuclear-powered submarines in accordance with the treaty (Nicholson, 2021). However, this situation would enable Australia to become an important actor in the Indo-Pacific axis, with access to an extremely superior technology not only in terms of purchasing American technology, but also in production and use. In this respect, Canberra's main elite perception in signing AUKUS can be listed as follows: First, China's increasing pressure and its perception of a threat for Australian national security. Secondly, the influence of the Anglo-Saxon state traditions and mentality as well as the long history of alliance with democratic like-minded states. And lastly, the chance of ending up profitable in U.S.-China tensions by gaining technological qualities and thus deterrence against possible future threats.

Conclusion

One of the most recent concerns in international politics is the future of the relations between the USA and China. The AUKUS agreement, which was announced unexpectedly, was met with a sense of surprise and some criticism in the Europe as well as in Asia. Of course, it has a clear purpose within the geopolitical lines that are already becoming increasingly evident in the Indo-Pacific region. This paper thus aims to help understanding the regional dynamics and the motives of states against this, through perceptions of the elite, as neoclassical realism proposes an analytical perspective taking unit-level factors into account along with constrains and opportunities in the international system. The way leaders perceive threats and opportunities is one of those analytical elements. Hence, this study evaluated the process of the emergence of the AUKUS agreement by taking advantage of neoclassical realism, focusing on the perceptions of the elite in Washington, London and Canberra.

AUKUS, which can be considered as a part of offshore balancing strategy of the USA, is an example of traditional American and British policies to ensure national security. In this respect, it's been clear that both London and Washington follow a well-known strategy regarding the Indo-Pacific region. After Joe Biden's take the office, the U.S. foreign policy on Asia and China turned the way it was in Obama administration. Biden withdraw the American forces in Afghanistan and right after that declared the AUKUS with Britain and Australia. This was one of the main policy agendas of the Obama presidency. For the British, AUKUS means more than it does for Washington. The need for the UK to put forward an ambitious project in its foreign policy and economic policies after Brexit, which has important crises in itself, came into being with the AUKUS deal. The ambitious Global Britain document prepared by the British government shows British priorities until 2030. This document contains an important message about where the British see their place in world politics. It can be seen that this document focuses more on the Indo-Pacific region and the British are trying to leave the EU countries behind with its ability to pursue a global and flexible foreign policy agenda. At a time when Europe was more local and reserved in security issues, the British tried to show that they would follow an ambitious and global policy. At this point, the AUKUS seems to be a reflection of elite perceptions of the UK's self-confidence with a new foreign policy agenda in the post-Brexit period.

For the Canberra administration, choosing a side in the China-U.S. tension has become a necessity as a result of the geopolitical constraints. China's naval capacity has become a threat to Australia over time. At this point, Canberra management first made an important submarine agreement with the French defense industry in 2016. However, the increasing influence of the USA in the region after Biden's inauguration caused Canberra to abandon its agreement with Paris. This was in favor of a more profitable one proposed by the Americans. Australia can enjoy both the technological gains of the AUKUS deal as well as a significant deterrent against China by purchasing Washington's high-tech nuclear submarines. It is seen that the past experiences and the idea of forming a strong democratic bloc in the region constitute the common ground that affects the elite perceptions of the three states.

References

- Alagöz, E. A. (2021). Hint-Pasifik Stratejisi Kapsamında Hindistan-Japonya Güvenlik İlişkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 591-608.
- Allison, G. (2017). *Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap?*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Bayezit, F. (2021). *Amerika'nın Müttefikleri: Soğuk Savaş Sonrası Düzeninde Türkiye ve Güney Kore'nin İttifak Politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bisley, N. (2013). 'An ally for all the years to come': why Australia is not a conflicted US ally. *Australian Journal of International Affairs*, 67(4), 403-418.
- Blinken, A. (2021). A Free and Open Indo-Pacific. Speech at Universities Indonesia. Jakarta. <https://www.state.gov/a-free-and-open-indo-pacific/>
- Brands, H. (2021). *China's Rise is a Threat to US has Faced for a Century*. The Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-10-24/china-s-rise-is-a-threat-the-u-s-has-faced-for-a-century>
- Brooke-Holland, L. (2021, 11 October). Integrated Review 2021: The defense tilt to Indo-Pacific. Research Briefing Nr 09217, UK Parliament. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9217/>
- Cabestan, J. P. (2020). China's military base in Djibouti: A microcosm of China's growing competition with the United States and new bipolarity. *Journal of Contemporary China*, 29(125), 731-747.
- Cabinet Office. (2021). Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defense, Development and Foreign Policy.
- Casey, S. (2011). *Obama's Alliances*. Lowy Institute for International Policy.
- Chan, L. H. (2019). Australia's Strategic Hedging in the Indo-Pacific: A Third Way Beyond Either China or the US. *Australia-China Relations Institute Policy Paper*.
- Clinton, H. (2011). America's Pacific century. *Foreign policy*, (189), 56.
- Davidson, J. (2014). The US "Pivot to Asia". *American Journal of Chinese Studies*, 77-82.
- Duc Cuong, Le (2018). On the U.S. Indo-Pacific Strategy. National Defense Journal. <http://tapchiquptd.vn/en/events-and-comments/on-the-us-indopacific-strategy/12014.html>
- Elhefnawy, N. (2021). The 2021 British Defence Review and the British "Tilt to the Indo-Pacific". Available at SSRN 3890869.
- Fathi, R. (2021). *Why the Australia-France submarine deal collapse was predictable*. The Conversation. <https://theconversation.com/why-the-australia-france-submarine-deal-collapse-was-predictable-168526>
- Hasan, M. (2021). The Indo-Pacific Strategy: Promoting Democracy in South Asia. SFS Georgetown Journal of International Affairs. <https://gija.georgetown.edu/2021/08/27/the-indo-pacific-strategy-promoting-democracy-in-south-asia/>
- Jain, R. (2019). The South China Sea Issue: A Critical Appraisal of China's Geo-economic Strategy. *Indian Journal of Asian Affairs*, 32.
- Khan, Z. (2021). AUKUS: U.S. Offshore balancing strategy to contain China. *The Express Tribune*.
- Kolmaš, M., & Kolmašová, Š. (2019). A 'pivot' that never existed: America's Asian strategy under Obama and Trump. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(1), 61-79.
- Layne, C. (1997). From preponderance to offshore balancing: America's future grand strategy. *International Security*, 22(1), 86-124.
- Major, C. & von Ondarza, N. (2021, 30 September). "Afghanistan, AUKUS and Albion". *International Politik Quarterly*. <https://ip-quarterly.com/en/afghanistan-aukus-and-albion>
- Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company.

- Mearsheimer, J. (2021). The Inevitable Rivalry America China and the Tragedy of Great Power Politics. *Foreign Affairs*, November/December 2021.
- Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2016). The Case for Offshore Balancing: A Superior US Grand Strategy. *Foreign Aff.*, 95, 70.
- Media Statement. (2021). Prime Minister, Minister for Defence, Minister for Foreign Affairs, Minister for Women of Australia. <https://www.pm.gov.au/media/australia-pursue-nuclear-powered-submarines-through-new-trilateral-enhanced-security>
- Nakamura, D. (2016). An incomplete victory lap for Obama on his final presidential trip to Asia. https://www.washingtonpost.com/politics/no-victory-lap-for-obama-on-his-final-presidential-trip-to-asia/2016/09/08/fb9a56ce-75d2-11e6-b786-19d0cb1ed06c_story.html
- Nicholson, B. (2021) Morrison says AUKUS will strengthen cooperation on critical technologies. The Strategist. ASPI Australian Strategic Policy Institute.
- NSS. (2017). National Security Strategy of the United States of America 2017, December.
- Office of the Historian. (2021). French Alliance, French Assistance, and European Diplomacy during the American Revolution, 1778–1782, <https://history.state.gov/milestones/1776-1783/french-alliance>
- Okano-Heijmans, M. (2021, 14 July). The Netherlands and the EU Turn to Indo-Pacific. *Research Paper*. Clingendael Netherlands Institute of International Relations. <https://www.clingendael.org/publication/netherlands-and-eu-turn-indo-pacific>.
- Overholt, W. H. (2007). *Asia, America, and the transformation of geopolitics*. Cambridge University Press.
- Pant, V. H. & Milford, T. (2021). “The UK Shifts to the Indo-Pacific: An Opportunity for India-UK Ties,” ORF Issue Brief No. 444, February 2021, Observer Research Foundation.
- Perot, E. (2021). The AUKUS agreement, what repercussions for the European Union? Vrije Universiteit Brussels Robert Schuman Foundation European Issue, (608).
- Rahman, M. M. (2021). A Review of Neo-Classical Realism and its Assessment of Independent and Intervening Variables in Foreign Policy Analysis. *International Journal of Politics and Security*, 3(2), 24-47.
- Rapp-Hooper, M. (2018). The Indo-Pacific Strategy in Limbo: A Foreign Policy Case Study for the Trump Era. IFRI Center for Asian Studies, November 2018 (102). https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rapp-hooper_indo_pacific_vision_2018.pdf
- Ripsman, N. M. (2011). Neoclassical realism. In *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*.
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World politics*, 51(1), 144-172.
- Ross, R. S. (2012). The problem with the pivot: Obama’s new Asia policy is unnecessary and counterproductive. *Foreign Aff.*, 91, 70.
- Ross, R. S. (2013). US grand strategy, the rise of China, and US national security strategy for East Asia. *Strategic Studies Quarterly*, 7(2), 20-40.
- Roy-Chaudhury, R. & Sullivan de Estrada, K. (2018) India, the Indo-Pacific and the Quad, *Survival*, 60:3, 181-194, DOI: 10.1080/00396338.2018.1470773
- Rudolph, L. I., & Rudolph, S. H. (2006). The making of US foreign policy for South Asia: Offshore balancing in historical perspective. *Economic and Political Weekly*, 703-709.
- Schweller, R. L. (1994). Bandwagoning for profit: Bringing the revisionist state back in. *International security*, 19(1), 72-107.
- Schweller, R. (2018). Opposite but compatible nationalisms: a neoclassical realist approach to the future of US–China relations. *The Chinese Journal of International Politics*, 11(1), 23-48.
- Solingen, E. (Ed.). (2021). *Geopolitics, Supply Chains, and International Relations in East Asia*. Cambridge University Press.
- Sullivan, D. (2015). Rebalance to Asia calls for 3-pronged strategy. The Hill. <https://thehill.com/opinion/op-ed/241681-rebalance-to-asia-calls-for-3-pronged-strategy/>
- Tao, Z. (2016). Five Challenges to Post-Cold War World Order. China-US Focus. <https://www.chinausfocus.com/peace-security/five-challenges-to-post-cold-war-world-order#:~:text=The%20sum%20up%2C%20the%20main,diffusive%2C%20cascading%2C%20and%20unpredictable>
- The White House. (2015). Factsheet: Advancing the Rebalance to Asia and the Pacific. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/fact-sheet-advancing-rebalance-asia-and-pacific>
- The White House. (2021). Summit of Democracy Summary of Proceedings. Briefing Room. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/12/23/summit-for-democracy-summary-of-proceedings/>
- The World Bank. (2022). *GDP Current (USD)*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- The World Bank in China. (2021). *Overview*. <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview#1>

- Tow, W. T., & Stuart, D. (Eds.). (2014). *The new US strategy towards Asia: Adapting to the American Pivot*. Routledge.
- Walt, S. (1985). Alliance formation and the balance of world power. *International security*, 9(4), 3-43.
- Walt, S. (2018). The world wants you to think like a realist. *Foreign Policy*, 30.
- Walt, S. (2020). There's no such thing as good liberal hegemony. *Foreign Policy*.
- Walt, S. (2021). *Breaking Up Is Bad for the United States*. Foreign Policy.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Waveland Press.
- Washington, G. (1796). *Washington's farewell address to the People of the United States*, 106. Congress, 2nd Session [1796]. Senate Document No. 106–21, Washington. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CDOC-106sdoc21/pdf/GPO-CDOC-106sdoc21.pdf>
- Wieslander, A. (2021). AUKUS: A Permanent Divide between Europe and the United Kingdom? In Swanström, N., & Panda, J. (2021). *Resetting European Thinking on the Indo-Pacific?* Pp. 33-41.
- Wohlforth, W. (1993). *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Womack, B. (2017). International Crises and China's Rise: Comparing the 2008 Global Financial Crisis and the 2017 Global Political Crisis. *The Chinese Journal of International Politics*, 10(4), 383-401.
- Yendamuri, P. & Ingilizian, Z. (2019). "In 2020 Asia will have the world's largest GDP. Here's what that means", World Economic Forum Annual Meeting, 20 December 2019. <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/asia-economic-growth/>.
- Zakaria, F. (1992). Is Realism Finished? *The National Interest*, (30), 21-32.
- Zhu, Z. (2006). *US-China relations in the 21st century: Power transition and peace*. Routledge.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam

15 Eylül 2021'de Avustralya, ABD ve Birleşik Krallık tarafından açıklanan AUKUS anlaşması, Hint-Pasifik bölgesinde ortaya çıkan güç dengesini tanımlayan yeni bir ortaklık düzeni ortaya koymuştur. Anlaşma, Avustralya'ya Amerikan nükleer denizaltı teknolojisini sağladığı için tüm dünyada muazzam bir etki yaratmıştır. Anlaşma, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgedeki artan etkisine karşı Avustralya donanmasını güçlendirmeyi ve açıkça dile getirilmemiş olmasına rağmen bölgedeki Çin lehine değişmekte olan güç dengesinin yeniden tesis edilmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Anlaşma, uzun bir ittifak geçmişine ve benzer yönetim biçimine sahip üç demokratik devleti bir araya getirmiştir. Ancak anlaşmanın gizli yapılmış olması ve beklenmedik bir anda duyurulması bu üç ülkenin bazı Avrupalı aktörlerle olan ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Canberra'nın ABD ve İngiltere ile yaptığı yeni anlaşmanın ardından 2016 yılında Fransa ile yaptığı dizel ve elektrikle çalışan denizaltıların inşasına yönelik tarihi silah satış anlaşmasını iptal etmesi Fransızları oldukça kızdırmıştır. Diğer bir yandan AUKUS anlaşması, Avustralya'nın nükleer olmayan bir güç olarak nükleer bir savunma teknolojisini edinmesi ve gelecekte nükleer bir silah edinmeye yol açabileceği gibi unsurlar üzerinden de eleştirilmektedir. Buna karşın ABD başkanı Joe Biden ve Avustralya hükümeti, bu denizaltı satışında nükleer bir silah elde etme niyeti olmadığını ve üç imzacı devletin de "küresel nükleer silahların yayılmasını önleme konusunda yürüttükleri liderliğe derinden bağlı olduğunu" dile getirmiştir (Media statement, 16 Eylül 2021). Ancak anlaşmanın yol açtığı nükleer tartışmalar ve silah antlaşmasının iptalinin yol açtığından çok daha fazla rahatsızlık kuşkusuz Çin yönetimi tarafından duyulmuştur. Zira anlaşmanın duyurulmasının hemen ardından Pekin hükümeti ABD'yi Soğuk Savaş zihniyetiyle hareket etmekle suçlamıştır. Bu noktada Soğuk Savaş ifadesi dikkat çekici durmaktadır. Aslında John Mearsheimer gibi realist düşünürlerin de ifade ettiği gibi, Çin ile ABD arasında yeni bir Soğuk Savaş yaşandığından bahsetmek mümkün görünmektedir ve bu Soğuk Savaş'ın bir öncekinden daha fazla sıcak bir çatışmaya dönüşme olasılığı bulunmaktadır (Mearsheimer, 2021).

Stephen Walt (2018) Amerikalı dış politika uzmanlarının dünya görüşlerine göre ABD'nin dış politikasına şekil veren anlayışın dünyayı mutlak güvensizliğin olduğu bir yer olmaktan ziyade, iş birliği yapılabilecek çoğunlukla demokrasilerden oluşan erdemli müttefikler ile savaşılması gereken çoğunlukla diktatoryal rejimlerden oluşan kötü düşmanlar arasında böldüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla, onlara göre erdemli amaçlar için savaşacak müttefikler olduğu müddetçe dünya mutlak güvensiz bir yer değildir. Bu Amerikan dünya görüşü, ittifakları ABD'nin büyük stratejisinin doğal unsurları olarak görmektedir. Bu durum belki Trump dönemi için bir istisna olarak kabul edilebilir. Ancak tarihsel bakımdan ele alındığında ittifakların ABD'nin siyasi tarihi önemi anlaşılmaktadır. Her ne kadar Trump yönetimi de Çin'i sınırlamayı amaçlayan pek çok politika izlemiş olsa da bu bölgedeki birçok ABD müttefikinin rızası olmadan oynanan bir oyunun parçası olmuştur. Ayrıca Trump başkanlığı sürecince müttefiklere ihtiyaç duymasına rağmen zaman zaman kaba, tutarsız ve baskıcı bir tutum sergilemiştir. Bu nedenle Walt (2018), bu dönemin herhangi bir rasyonel veya stratejik yaklaşımın olmadığı bir zaman olarak ele alınması gerektiğini dile getirmiştir. Gerçekten de Joe Biden'ın Ocak 2021'de ABD başkanı olarak göreve gelmesi pek çok Amerikan müttefiki tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Biden'ın "Amerika geri döndü" şeklinde öne sürdüğü söylemsel bir sloganla ittifakları destekleyen yaklaşımının sahadaki ilk adımını ise Avustralya ve İngiltere ile imzalanan AUKUS anlaşması oluşturmuştur.

Bu yönüyle AUKUS anlaşması hem Amerikan büyük stratejisi içerisinde bir süreklilik, hem de ABD'nin Çin'e karşı yürütmekte olduğu büyük güç stratejisi içerisinde müttefik devletlerle iş birliğine dayalı bir dengeleme yaklaşımı oluşturmaktadır. Offshore dengeleme ya da tam olarak açık deniz dengeleme stratejisi, bir kavram olarak, realist uluslararası ilişkiler teorisinin bir parçasıdır. Bu strateji, güçler dengesi yaklaşımlarıyla desteklenmekte ve ABD için sahip olduğu coğrafi avantajları vurgulamaktadır. Layne (1997), ABD'nin mevcut ittifak ilişkilerindeki dinamikleri bir offshore dengeleme stratejisi ile destekleyebileceğini belirtmiştir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki güç geçişleri ABD için hayati bir güvenlik endişesi oluşturmaya devam ettiğinden, offshore dengeleme, güç dengesinin sağlanmasında ittifak ağlarını destekleyerek çok çeşitli avantajlara sahiptir. Mearsheimer ve Layne gibi realistler, bu stratejiyi Birleşik Krallık ve ABD'nin geleneksel dış politikasının bir parçası olarak görmektedirler. Bu strateji temel olarak, müttefikleri kendi ordusuyla desteklemek yerine onlara silah veya başka kaynaklar sağlayarak uzaktan desteklemeye dayanmaktadır. Hem İngilizler hem de Amerikalılar, potansiyel hegemonların bulunduğu bölgelerde nispeten daha az askeri güce sahip olma eğilimindedir (Mearsheimer, 2001: 141). Bu bakımdan bu devletlerin geleneksel güvenlik politikaları açısından tarihsel yeri olan bir stratejik yaklaşımdır.

Offshore dengeleme daha önce ABD tarafından Asya jeopolitiğine ilişkin rekabetinde SSCB'ye karşı kullanılmıştır. Özellikle 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinde ABD, Afgan yanlısı güçleri desteklemeyi tercih etmiştir. Washington, yerel savaşçıların yanı sıra Pakistan gibi komşu ülkeleri de desteklemiştir. Böylece, Sovyetler 1989'da Afganistan'dan ayrılana kadar, ABD-Pakistan ilişkilerinin ayırt edici özelliği açık deniz dengelemesi olmuştur (Rudolph & Rudolph, 2006: 705-707). Bu, ABD için hem etkili hem de daha ucuz bir yol olmuş hem de Amerikan güçlerini çatışma bölgelerinden uzak tutarak olası kayıpların ve beklenmedik savaşların önüne geçmiştir. ABD dış politikasının birincil hedefinin hem ekonomik hem de insan kaynaklarına yönelik maliyetleri göz önüne alındığında, dünyanın farklı köşelerinde bölgesel hegemonların ortaya çıkmasının önlenmesi, offshore dengelemenin en faydalı olanlarından biri olarak görülmektedir. Doğrudan devreye girmeden güç dengesini korumaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca müttefikleri desteklemenin karşılığında çok şey mevcuttur. Bu nedenle dengeleyici offshore ittifakları oldukça Amerikan ve Amerikan çıkarlarına uygun bir strateji olarak görülmektedir. Layne (1997: 87), böyle bir stratejinin iki amacı olduğunu belirtmiştir: Birincisi, ABD güçlerini nükleer tehditler içerebilecek bir anlaşmazlıktan uzak tutmaktır. İkincisi ise ABD'nin uluslararası sistemdeki göreceli gücünü artırmaktır. Bu strateji, yani offshore dengeleme, ABD'nin nihai dış politika hedefine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. John Mearsheimer'ın (2001: 42) belirttiği gibi, ABD bir yüzyılda dört kez herhangi bir hegemonyanın yükselmesini önlemede öncelikli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla bu dengeleme eylemi, ABD için Hint-Pasifik bölgesindeki Çin egemenliğine karşı politikalarında çok optimal bir seçim olarak görülebilmektedir.

Bu makalede offshore dengeleme kavramsal olarak AUKUS antlaşmasını tanımlayıcı bir özellikte kabul edilmiştir. Ancak AUKUS antlaşmasının ortaya çıkmasını sağlayan etmenlerin farklı ülkelerde nasıl algılandığı asıl araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu bakımdan ABD için geleneksel büyük güç siyasetinin bir parçası olan bölgesel hegemonların ortaya çıkmasını önleme yaklaşımı mevcut ABD-Çin gerilimi içerisinde kendisine yer bulmuştur. Dolayısıyla ABD için Çin'e komşu bir müttefikin güçlendirilmesi Çin'e karşı hem bir offshore dengeleme oluşturmakta hem de yıllardır izlediği büyük güç stratejisini desteklemektedir. Bu noktada Amerikalı yöneticilerin algılarını bu ikisi oluşturmuştur. Öte yandan İngilizlerin elit algılamaları Brexit sonrası İngiltere'nin iddialı bir dış politika arayışı ile ilgili olmuştur. Avusturyalı elitleri ABD-Çin arasında seçim yapmaya zorlayan koşulların oluşması sonrası caydırıcılık arayışı ile yüksek teknoloji elde edecek olmanın getirdiği kazanç duygusu olmuştur. Yukarıda belirtilen değerlendirmeler ışığında bu makalenin amacı Avustralya, ABD ve Birleşik Krallık hükümetlerindeki lider ve elitlerin AUKUS antlaşmasına zemin hazırlayan algıları çerçevesinde sistemsal ve bölgesel koşulları anlamaktır.

Yöntem

Neoklasik realizm diğer sistemsal analiz yapan teorilerden sistem düzeyindeki baskıların devletlerin içsel faktörleriyle bir arada değerlendirmesi yönüyle ayrılmaktadır. Uluslararası sistemin dayattığı kısıtlamalar ve olanaklar, birim düzeyindeki değişkenler aracılığıyla rafine edilmekte ve dış ve güvenlik politikalarına dönüşmektedir (Rahman, 2021: 26). Bu iç etmenler, bir devletin ulusal yapısından siyasi ve ekonomik duyarlılığına; siyasal rejimin yapısından stratejik kültürüne kadar farklılıklar göstermektedir (Rose, 1998: 147-148). Ayrıca, dış politika kararları çoğunlukla küçük bir grup insan tarafından verildiğinden, elit ve liderin tehdit ve fırsatları algılaması politika sonuçları için çok önemlidir. Zira uluslararası sistemin zorunlulukları kimi zaman liderler tarafından doğru algılanamayabilmekte veya liderler sistemsal kısıtlamalara belirli bir mantıksal işleyiş içerisinde cevap veremeyebilmektedir (Rispmann, 2011). Bu noktada William Wohlforth'un (1993: 2-3) belirttiği gibi, devletleri yönetenlerin temel özellikleri olan insani yapılarına ve dolayısıyla dış politika davranışlarını belirleyenlerin algılarına odaklanmak gerekmektedir. Bu çalışmada ele alınmakta olan AUKUS antlaşmasıyla, Hint-Pasifik bölgesinde yeni nesil bir silah satışı veya yeni bir ittifak düzeni ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu süreci ortaya çıkaran rasyonalitenin çeşitli liderlerin ve karar vericilerin algılarının bir sonucu olduğu gerçeğinden hareketle bu algılamaların dikkate alınması gerekliliği ortaya konulmaktadır.

Sonuç

Bu makalede offshore dengeleme kavramsal olarak AUKUS antlaşmasını tanımlayıcı bir özellikte kabul edilmiştir. Ancak AUKUS antlaşmasının ortaya çıkmasını sağlayan etmenlerin farklı ülkelerde nasıl algılandığı asıl araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu bakımdan ABD için geleneksel büyük güç siyasetinin bir parçası olan bölgesel hegemonların ortaya çıkmasını önleme yaklaşımı mevcut ABD-Çin gerilimi içerisinde kendisine yer bulmuştur. Dolayısıyla ABD için Çin'e komşu bir müttefikin güçlendirilmesi Çin'e karşı hem bir offshore dengeleme oluşturmakta hem de yıllardır izlediği büyük güç stratejisini desteklemektedir. Bu noktada Amerikalı

yöneticilerin algılarını bu ikisi oluşturmuştur. Öte yandan İngilizlerin elit algılamaları Brexit sonrası İngilteresinin iddialı bir dış politika arayışı ile ilgili olmuştur. Avusturyalı elitleri ABD-Çin arasında seçim yapmaya zorlayan koşulların oluşması sonrası caydırıcılık arayışı ile yüksek teknoloji elde edecek olmanın getirdiği kazanç duygusu olmuştur. Yukarıda belirtilen değerlendirmeler ışığında bu çalışmada Avustralya, ABD ve Birleşik Krallık hükümetlerindeki lider ve elitlerin AUKUS anlaşmasına zemin hazırlayan algıları çerçevesinde sistemsal ve bölgesel koşulları irdelenmiştir.

HAKEMİ USE'DEN KOYU YÜZLÜ PERDAH BEZEMELİ BİR KÂSE ÜZERİNE DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUTION OF THE DARK FACED PATTERN BURNISHED BOWL FROM HAKEMİ USE

Filiz İLHAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

flzilhn51@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0662-8603

ÖZ

Geliş Tarihi:

02.02.2022

Kabul Tarihi:

14.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Hakemi Use
Geç Neolitik
Koyu Yüzlü Perdahlı
Çanak-Çömlek
Perdah Bezeme

Keywords

Hakemi Use
Late Neolithic
Dark Faced
Burnished Ware
Pattern Burnished

Yukarı Dicle Vadisi içerisinde bölgenin Geç Neolitik hakkında önemli veriler sunan Hakemi Use yerleşimi Yukarı Mezopotamya'da yaratılan çanak-çömlek kültürünün yayılımının en kuzey hattında yer almaktadır. MÖ 6100-5950 yılları arasında tarihlenen ve Dicle Nehri üzerine inşası yapılan İlisu Barajı projesi kapsamında araştırılan yerleşim alanında Geç Neolitik Dönem'e ait beş yapı katı tespit edilmiştir. Hakemi Use'de hem mimaride kullanılan teknikler hem de buluntular açısından Yukarı Mezopotamya'nın parçası niteliğindedir. Mimaride pisé tekniğinde dörtgen planlı binalar yapıların iki katlı olduğu, alt katın depo üst katın ise yaşam alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Hakemi Use'de Geç Neolitik Dönem'e ait ve dört mal grubundan oluşan çanak-çömlek beş tabakada da ele geçirilmiştir. Özellikle Hassuna/Samarra olarak tanımlanan oldukça kaliteli yapılmış çanak-çömlek mal grupları içerisinde önemli bir grubu oluşturmaktadır. Çanak-çömlek arasında Koyu Yüzlü Mallar sayıca en fazla olan örneklerden oluşmaktadır. Koyu yüzlüler arasında değerlendirilen perdah bezemeli örnekler ise özellikle Levant/Kilikya ve Mezopotamya'nın kuzeyindeki çağdaşları ile paralellikleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu çanak-çömlek grubu içerisinde değerlendirilen tam kap örneğinin incelenmesi ile bu grubun varlığının Yukarı Dicle alanı içerisinde yayılımını göstermektedir.

ABSTRACT

The settlement of Hakemi Use, which provides essential data about the Late Neolithic region within the Upper Tigris Valley, is in the northernmost line of the spread of the pottery culture created in Upper Mesopotamia. Five structure levels relating to the Late Neolithic period were identified in the settlement area, which was investigated within the scope of the İlisu Dam project built on the Tigris River and dated to 6100-5950 BC. There are parallels with the Northern Mesopotamian line in terms of the techniques used in architecture and the finds in Hakemi Use. It is thought that the rectangular planned buildings in the pisé technique in architecture are two-storey, and the lower floor is used as a warehouse, and the upper floor is used as a living space.

Pottery belonging to the Late Neolithic period and consisting of four ware groups was found in all five layers at Hakemi Use. It constitutes an important group among the high-quality pottery ware groups defined as Hassuna/Samarra. The Dark Faced Burnished Ware consist of the most numerous examples among the pottery. It is understood that the burnished decorated samples evaluated among the dark-faced ones have parallels with their contemporaries, especially in the Levant/Cilicia and the north of Mesopotamia. The examination of the complete vessel sample evaluated in this pottery group shows the spread of the existence of this group in the Upper Tigris area.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilim.1067410>

Atf/Cite as: İlhan, F. (2022). Hakemi Use'den koyu yüzlü perdah bezemeli bir kâse üzerine değerlendirme. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 791-802.

¹ Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda devam etmekte olan "Hakemi Use Geç Neolitik Çanak Çömleği ve Yukarı Mezopotamya'daki Konumu" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Geç Neolitik Dönem'i hakkında önemli veriler sağlayan Hakemi Use, Diyarbakır il merkezinin yaklaşık 70km doğusunda, Bismil ilçe merkezinin 12 km güneydoğusunda ve Tepe beldesinin 3km batısında yer almaktadır². Hakemi Use'de kazı çalışmaları "Ilısu Barajı Göl Suları Altında Kalacak Kültür Varlıklarının Belgelemesi ve Kurtarılması" projesi kapsamında yürütülmüştür. Yan yana iki höyükten oluşan yerleşim alanı 2001-2013 yılları arasında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve Diyarbakır Müze Müdürlüğü desteği ile Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Doç. Dr. Halil Tekin'in bilimsel danışmanlığında kazılmıştır. Söz konusu yerleşimler Hakemi Use I ve Hakemi Use II şeklinde adlandırılmıştır(Şekil 1). Bunlardan doğuda bulunan Hakemi Use II küçük boyutlu ve kısa süreli, MS 13-14 yüzyıl yerleşimi olup, bu köyün sakinleri batıdaki Hakemi Use I höyüğünü mezarlık olarak kullanmıştır³.

Yaklaşık 200m batıdaki Hakemi Use I ise Geç Assur ve Geç Neolitik dönemlerde iskân edilmiş yayvan bir höyük yerleşimidir⁴. Yaklaşık 4 m'lik dolgu kalınlığa sahip Geç Neolitik dönem beş tabakaya ayrılmıştır. Geç Neolitik yerleşiminin yapılan radyokatbon (14 C) sonuçları buradaki ilk iskânın MÖ 6.100 civarında başladığını ve MÖ 5.950 civarında da terk edildiğini göstermektedir⁵. Hakemi Use'de Geç Neolitik dönem Yukarı Mezopotamya kronolojisine göre Arkaik Hassuna/Pre-Halaf (MÖ 6300-6000) ve Hassuna/Samarra/Proto-Halaf (MÖ 6000-5900) sürecine denk gelmektedir. Geç Neolitik Dönem'e ait beş tabakada da mimari unsur olarak kerpiç ve *pisé* tekniği kullanımının olduğu belirlenmiştir. Taş temelsiz birkaç odadan oluşan dikdörtgen yapılar beş tabakada da benzer özellikleri yansıtmaktadır. Bu tabakalardan elde edilen çanak-çömlek kendi içerisinde Standart Mal, Koyu Yüzlü Açıklı Mal, Nitelikli Turuncu Mal ve İnce Mal olmak üzere dört gruba ayrılmıştır⁶. Tabakalarda ele geçirilen çanak-çömlekte çok az farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir⁷.



Şekil 1 Hakemi Use Yerleşimi⁸

² Tekin 2002; Tekin, 2007, s.47; Tekin 2020, s.148.

³ Tekin 2018, s.422. Orta Çağ'a ait mezarlık alanı Hakemi Use II alanında tespit edilmiştir.

⁴ Tekin 2020, s.149. Geç Assur Dönemi'ne ait kalıntılar Hakemi Use I alanında tespit edilmiş ve bu dönem kendi içerisinde iki yapı katı ile temsil edilmiştir.

⁵ Tekin 2006, s.272; Tekin, 2020, s. 150.

⁶ Tekin 2007, s.49; Tekin 2006, s.273.

⁷ Tekin, 2020, s. 150.

⁸ Tekin, 2020, s. 157, fig. 1a.

Geç Neolitik çanak-çömleği arasında sayıca en fazla olan grup Standart Mal grubuna ait olanlardır. Bu gruba ait çanak-çömleğin hamurunda yoğun bitkisel katkının yanı sıra taşçık ve kalker katkıları da bulunmaktadır. Nitelikli Turuncu Mal (Orange Fine Ware) olarak tanımlanan gruba ait örneklerin genelinin hamurunda çok az miktarda organik madde ve nadir olarak kireç ve kum katkısı gözlenmiştir. Bu grupta değerlendirilen boyalı örneklerde ağız kenarının hemen alt kısmından başlayan ve gövdeye kadar uzanan üçgen, yatay ya da dikey çizgi motifleri kırmızı tonlarında boyanmıştır⁹. Nitelikli Mal (Fine Ware) olarak değerlendirilen çanak-çömlek örneklerinde bej hamur üzerine kahverengi tonlarında yapılmış çizgisel (linear) boya bezemeleri dikkat çekicidir. Bu grup içerisinde Standart Hassuna boyalıları ve Samarra boyalılarını görmek mümkündür. Hakemi Use yerleşiminde diğer önemli bir mal grubunu oluşturan Koyu Yüzlü Açıklı Mal grubudur. Bu mal grubunun Suriye-Kilikya bölgesinden tanınması çanak-çömlek açısından organik bağlantıyı göstermekte ve bu iki coğrafi bölgenin yakın ilişkisini kanıtlamaktadır. Koyu Yüzlü Açıklı Mal grubu içerisinde bulunan perdah bezemeli örnekler arasında alçıyla onarılarak tümlenmiş kâse bu makale konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda perdah bezemeli kap örneği ayrıntılı olarak ele alınacak ve aynı dönem çağdaşları hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Koyu Yüzlü Perdahlı Mal

Hakemi Use’de Yukarı Dicle Vadisi ile Suriye-Kilikya Bölgesi arasında bağlantıyı gösteren Koyu Yüzlü Perdahlı Mal (KYPM) grubu Geç Neolitiğe ait beş tabakada da ele geçirilmiştir. Koyu Yüzlü Perdahlı çanak-çömlek grubu oldukça kaliteli hamura sahip bir grubu temsil etmektedir.¹⁰ Genelde koyu gri ya da kırmızı tonlar ile az da olsa vişneçürüğü rengi kullanılarak yapılmışlardır. Bu örneklerin iç ve dış kısımları parlak perdahlıdır¹¹. Mal grubundaki örneklerin hamurunda yoğun miktarda mineral katkı ve kireç katkısı olduğu görülmüş organik katkıya ise rastlanılmamıştır¹². Düşük ısıda pişirilen seramiklerin ortalama hamur kalınlığı 5 mm civarındadır. Hakemi Use’de Koyu Yüzlü Perdahlı Mal Grubu; Vişne Çürüğü Renk Astarlı, Gri-Siyah Astarlı, Perdah Bezekli ve Çizi/Kazı Bezekli olarak dört alt grupta değerlendirilmiştir.

MÖ 7. binyıldan itibaren Yakın Doğu genelinde yaygın olarak kullanılmaya başlanan çanak-çömlek, bölgeler bazında zamanla hamur niteliği ve yapım tekniği açısından farklı adlandırmaları da beraberinde getirmiştir. Ayrıntılı bir şekilde irdeleyeceğimiz Koyu Yüzlü Perdahlı Bezekli örnekler Özellikle Kuzey Levant Bölgesi içinde üretilen Koyu Yüzlü Perdahlı Mal grubu içerisinde bulunmaktadır. Bu çanak-çömlek grubu Kuzey Levant Bölgesi içinde "Dark Faced Burnished Ware Culture" olarak değerlendirilmiştir¹³. Koyu Yüzlü Perdahlı çanak-çömlek örnekleri MÖ 6. binyılın ilk yarısında Yukarı Mezopotamya’nın birçok merkezinde ele geçirilmiştir (Şekil 2)¹⁴. Hakemi Use çanak-çömlek grubu içerisinde özellikle Yukarı Mezopotamya’nın diğer çağdaşı yerleşimleriyle paralellik gösteren Koyu Yüzlü Perdahlı çanak-çömlek tanımı ilk kez Robert Braidwood tarafından yapılmıştır¹⁵. Braidwood bu tanımlamayı Amuq (Amik) Ovası’nda (Hatay) bulunan Tell el-Cüdeyde’deki örneklerden yola çıkarak ortaya koymuştur¹⁶. Amuq A ve B evrelerinde ele geçirilen bu tip örnekler renginden dolayı Yakın Doğu Neolitik çanak-çömlek repertuarında "Dark Faced Burnished Ware" olarak adlandırılmıştır. Kuzey Suriye ve Kilikya’nın Geç Neolitik döneminde oldukça yaygın olarak kullanılan bu çanak-çömlek¹⁷ grubu için Braidwood Yakın Doğu’nun doğusunda bulunan örneklerden teknik açıdan farklı olduğu yorumunu yapmıştır¹⁸.

⁹ Tekin, 2020, s. 151.

¹⁰ Tekin 2006, s. 274.

¹¹ Tekin 2002, s. 62.

¹² Tekin 2006, 274; s.50. Tekin 2007, s.50.

¹³ Vieugué ve diğerleri 2016, s.98. MÖ 7. Binyılın ikinci yarısı için üretilen çanak-çömlek dört ana bölgede değerlendirilmiştir. Kuzey Levant Bölgesi’nde "Dark Faced Burnished Ware", Doğu Mezopotamya’da "Proto-Hassuna", Batı Mezopotamya’da Pre/Proto- Halaf, Güney Levant Bölgesi’nde ise "Yarmukian" çanak-çömlek stili hâkimdir.

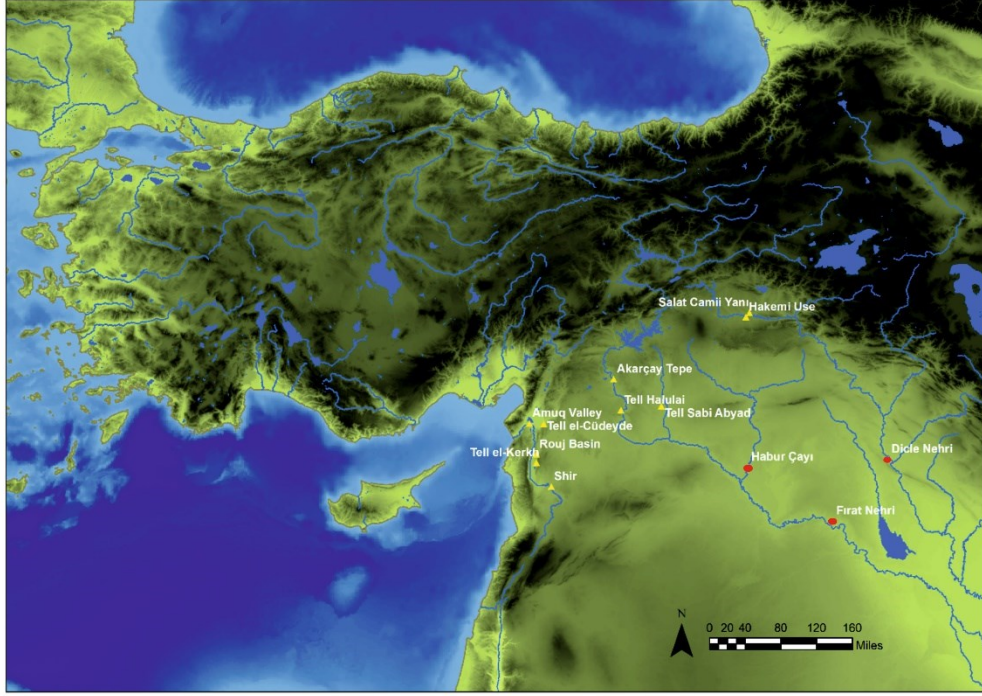
¹⁴ Tekin 2017, s.244.

¹⁵ Tsuneki ve Miyake 1996, s.114; Restelli 2006, s.1; Tekin 2007, s.50; Tekin 2004, s.265.

¹⁶ J. Braidwood ve L. Braidwood 1960, s.502; Tekin 2003, s.274; Tekin 2004, s.265; Cruells ve Nieuwenhuyse 2004, s.62. Başlangıçta Amuq Ovası için tanımlanan bu çanak-çömlek grubu hakkında son zamanlarda yapılan çalışmalarla Pre-Halaf, Proto-Halaf ve hatta Halaf seramik topluluklarının bir parçası olduğu yönündedir.

¹⁷ Contenson 1992; Breniquet 1995, Diebold 2004.

¹⁸ J. Braidwood ve L. Braidwood 1960, s.502.



Şekil 2 Koyu Yüzlü Mal Grubunun Dağılımı

Koyu Yüzlü çanak-çömlek topluluğunun Çanak-Çömlekleli Neolitik dönemde başladığı (Pottery Neolithic-PN), Halaf Kültürü'nde ise geliştiği öngörülmektedir¹⁹. Dağılım oranına bakıldığında Kuzey Suriye'de ve Kilikya Bölgesi'nde Erken Neolitik Dönem'den itibaren yerleşim alanlarında yaygın olarak kullanılmış ve oldukça kaliteli yapılmışlardır²⁰. Bu tip kapların dış yüzeyleri oldukça iyi perdahlanmış, iç yüzeylerinde ise bazen düzleştirilme izleri görülmektedir²¹. Renk aralığı siyahtan kahverengiye kadar değişmekte hatta kahvemsî kırmızı ve turuncu tonlarda yapılmış örnekler de rastlanmaktadır²². Ancak bu mal grubunda ağırlıklı olarak koyu renkler tercih edilmiştir²³. Bu çanak-çömleği standart bir form altında tanımlamak mümkün değildir. Bu grubun yayılım bölgesi olarak ilk Suriye-Kilikya Bölgesi olduğu düşünülmüştür. Ancak yapılan yeni çalışmalar Yukarı Mezopotamya'nın Irak bölümü ile Kuzey Suriye ve Toros Dağlarının güney eteklerini içine alan coğrafyada yaygın olduğu göstermektedir²⁴. Yakın Doğu'da Geç Neolitik süresince batıda ağırlıklı olarak Koyu Yüzlü çanak-çömleğin tercih edildiği, doğu kesimde ise açık renkli ve Hassuna ve Samarra boyalılarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Yeni yapılan çalışmalar Koyu Yüzlü çanak-çömleğin Suriye'de Rouj Deltası, Khabur Vadisi, Tell el-Kerkh²⁵,

¹⁹ Restelli 2006, s.5.

²⁰ Restelli 2006, s.1. Koyu Yüzlü perdahlı çanak-çömlek grubu gelişimini Kalkolitik Çağ'a kadar sürdürmüştür. Bu gelişim Amug A'dan Amug E'ye kadar izlenebilmektedir.

²¹ Tsuneki ve Miyake 1996, s.114.

²² Restelli 2006, s.1.

²³ Tsuneki ve Miyake 1996, s.114.

²⁴ Restelli 2006, s.2. Özellikle James Mellaart'ın Çatalhöyük'te yaptığı çalışmalar, koyu yüzlü çanak-çömlek kullanımının olduğunu göstermiştir. R. Braidwood Çatalhöyük örneklerini Mersin'de bulunanlar ile kıyasladığında üretim teknolojisinin bağlantılı ve benzer olduğu yorumunu getirmiştir.

²⁵ Tsuneki ve Miyake 1996, s.114; Odaka 2017, s.62. Kerkh Ware ve Dark Faced Burnished Ware olarak değerlendirilen kaplar birbirine benzese de aslında birbirlerinden farklıdır. Kerkh Ware olarak değerlendirilen kaplar genelde daha az dekorasyona sahip ağır mineral katkılı 10mm aşan cidar kalınlığı ve 20 cm çapında çanak formunu veren basit kap formları ile Dark Faced olarak tanımlanan gruptan ayrılmakta ve daha eski olarak nitelendirilmektedir. Tell el-Kerkh II'de Koyu Yüzlü Çanak-Çömlekler yapılış ve fiziksel özelliklerine göre dört grupta değerlendirilmiştir. Ayrıntı için bkz. Tsuneki ve Miyake 1996, s.114-116.

Shir²⁶, Kosak, Tell Sabi Abyad²⁷, Tell Halula²⁸ ve Fırat'ın Türkiye bölümünde Akarçaytepe civarında yaygın olduğu yönündedir²⁹. Konu üzerine ayrıntılı çalışmalarda bulunan Marie Le Mière, bu gruba ait örneklerin geniş bir coğrafyada bulunduğunu, üretim teknoloji bakımından ise benzer özellikleri yansıttığını vurgulamıştır. Ele geçirilen örneklerin genelinin hamurunda ortalama 2 mm boyutunda mineral katkının bulunduğu gözlenmektedir³⁰. Buna karşın, organik katkının hamurda görülmediğini vurgulamak gerekir. Le Mière, çanak-çömleğin dış yüzeyinin koyu olmasının ise fırınlanma yönteminden ziyade üretim aşamasında değil üretim aşamasında kullanılan kilden kaynaklandığını söylemiştir³¹.

Amuq A-B ve hatta *C*'de çok fazla görülen bu çanak-çömlek grubunun MÖ 7000-5600 yılları arasında Mezopotamya'nın kuzey kesiminde yaygın olduğu³² ve benzer yaşam tarzları benimseyen yarı göçer topluluklar tarafından kullanıldığı görüşü kabul edilmektedir.



Şekil 3 (a) Hakemi Use Yerleşim Planı (b) II. Kat Yerleşimi

Hakemi Use'nin Koyu Yüzlü Perdah Bezemeli Tam Kâse Örneği

Suriye-Kilikya Bölgesi'ne özgü olarak kabul edilen ve ilk kez Amik Ovası'nda gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar neticesinde tanımlanan Koyu Yüzlü çanak-çömlek Yukarı Mezopotamya genelinde bölgeler arasındaki

²⁶Nieuwenhuyse ve diğerleri 2017, s.1-4. Shir'de Koyu Yüzlü Mallar pişirme stratejilerindeki farktan dolayı iki gruba ayrılmıştır. İlki oksitlenmiş örneklerdir. Bu çanak-çömlek kırmızı-kahve ile turuncu dış yüzey rengine sahiptir ve iyi perdahlamıştır. İkinci grup ise çeşitliliği daha az indirgenmiş örneklerden oluşmaktadır. Bu örneklerin dış rengi siyah ve gri tonlara sahiptir.

²⁷ Akkermans ve Le Mière 1992, s.5. Tell Sabi Abyad'da ele geçirilen Koyu Yüzlü Çanak-Çömlek örneklerine yapılan kil analizleri bu mal grubuna ait kapların Batı Suriye ve Kilikya kökenli olduğunu ortaya koymuştur.

²⁸ Cruells ve Nieuwenhuyse 2004, s.53. Tell Halula'da bulunan koyu yüzlü mal oranı diğer çanak-çömlek grubuna göre azdır. Ele geçirilen koyu yüzlü çanak-çömlek çok kaliteli kategorisindedir ve çok iyi okside edilmiştir.

²⁹ Restelli 2006, s.2.

³⁰ Nieuwenhuyse 2007, s.79.

³¹ LeMière 2001, s.180.

³² Balossi-Restelli 2006, s.2.

bağlantının en açık kanıtlarından birisidir. Birçok merkezde Koyu Yüzlü Perdahlı Mal grubuna ait örneklerin hamur özellikleri, rengi ve kabın üzerine uygulanan motif özellikleri bakımından alt gruplara ayrıldığı görülmektedir. Hakemi Use yerleşiminde de her tabakada ele geçirilen Koyu Yüzlü çanak-çömlek yukarıda sıralanan özelliklere göre alt gruplara ayrılmıştır (Şekil 3). Bu alt grup içerisinde değerlendirilen perdah bezemeli örnekler sayıca az olsa da çağdaşları ile kıyaslanabilecek üretim teknolojisini göstermektedir.

Araştırma kapsamında ele alınacak olan Perdah Bezekli (Pattern Burnished) tam kâse örneği Koyu Yüzlü Perdahlı Mal Grubu içerisinde bulunmaktadır. Hakemi Use'nin 2012 yılı kazı sezonunda yapılan çalışmalar sonucunda F8 açmasının II. tabakasına ait dolgu toprağında açığa çıkartılmıştır (Şekil 3). Derin kâse formundaki bu kap Perdah Bezemeli alt grup içinde formu bütünüyle veren tek örnektir. Kâsenin ağız kısmında oluşan aşınmalardan dolayı alçıyla onarımlar yapılmıştır. Yüksekliği 11,6cm ve genişliği 14cm olan kabın içe dönük basit ağız kenarı dik bir gövdeyle aşağıya doğru inmekte ve yaklaşık ağız çapına eşit bir ölçüde genişliğe sahip düz dip ile sonlanmaktadır. Hamuru koyu kahve tonlarındadır ve hamur içerisinde oldukça yoğun mineral katkısı olduğu gözlenmiştir. Dik kâse formundaki kabın ağız kenarının hemen altından başlayarak gövdenin orta kısmına kadar paralel dört kabartma belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu bant dizisinin alttaki sonuncusundan başlayarak dip kısma kadar ise perdah bezek düzenlemesi yer almaktadır. Söz konusu perdah bezeme düzenli olmayan dikey çapraz tarama şeklindedir.



Şekil 4 Koyu Yüzlü Perdah Bezemeli Kap

Hakemi Use çana-çömlek topluluğu içinde Koyu Yüzlü Perdahlı Mal grubun oranı yaklaşık %10-12 kadardır. Perdah Bezekli alt grup ise birkaç düzine kadardır. Ağız kenarı tamamlanmış basit ağız kenarlı dik kâsenin form açısından benzerlerini Yukarı Mezopotamya Neolitik merkezlerinde görmek mümkündür. Kabın üzerine perdah bezeme tekniği ile yapılan motif aslında Mezopotamya'da boyama geleneğinin başladığı ilk zamanlardan itibaren oldukça yaygındır. Bu tip motife özellikle Yakın Doğu'nun doğu kısmında yoğun olarak görülen ve ağırlıklı olarak çanak-çömlek ile özdeşleştiren Hassuna/Samarra boyahılarında da rastlanıldığını unutmamak gerekmektedir. Bölge genelinde perdah bezemeli motifin ağırlıklı olarak kabın ağız ya da gövde kısmına yapıldığı incelenen perdah bezeli tam kâse örneğinde de görülmektedir. Kilin hamuru ve pişirme tekniğinden dolayı koyu renge sahip bu çanak-çömleğin Yukarı Mezopotamya'da Geç Neolitik Dönem süresince revaçta olduğu anlaşılmaktadır. Koyu yüzlü dik kâse üzerinde perdah bezeme olarak kullanılan çapraz tarama motifini kullanan alan kabın alt kısmında yatay bir düzleme yerleştirilmiştir. Her dönemde çanak-çömlek üzerine uygulanan perdah bezemede kap yüzeyinin taş, deri ve ahşap yardımı ile düzeltilmesi ile kap üzerinde istenilen motiflerin oluşturulması tekniği olarak tanımlanmaktadır. Bu teknikte yapılan motif hamur rengine göre farklılık göstermektedir. Desenlerde kullanılan perdah aletin izlerini yansıtmaktadır³³. İncelenen perdah bezekli kâse

³³ Ökse, 1993, s.29.

elle şekillendirilip pişirildikten sonra yüzeyine deri, ahşap ya da taş yardımı ile motifler yapıldığı görülmektedir. Ancak kabın geneline bakıldığı zaman uygulanan motifin orantısız bir dağılım vermediği, bazı çizgilerin gelişigüzel yapıldığı gözlenmektedir.

Hakemi Use’de perdah bezekli örnekler dışında oldukça ustaca yapılmış Hassuna/Samarra boyalıları dikkat çekicidir. Bu örneklerde uygulanan motifler kap içine ya da dışına oldukça ustaca yerleştirilmiştir. Ancak boyama tekniği açısından bakıldığında boya bezeme tekniğinin alt yapısının perdah bezeme tekniğine göre daha uygulanabilir olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan Hakemi Use’de yerel olarak üretilen bu iki boyama geleneğinin aynı ustaların elinden çıkmış olması muhtemeldir. Kap üzerinde bulunan motifin erken dönem boyalı örnekler üzerinde de görülen ve sıkça kullanılan motifler arasında olduğu daha öncede belirtilmiştir. Bu kabı yapan ustanın bu motife aşikâr olduğu bir gerçektir. Benzer motiflerin Hassuna/Samarra boyalılarında da görüldüğü göz önünde bulundurulduğunda oldukça “özel” bir örnek yaratıldığı görülmektedir.

Hakemi Use perdah bezekli tam kap üzerinde uygulanan motifin bire bir benzeri olmasa da benzer perdah bezemeli örneklerini bölge genelinde görmek mümkündür. Koyu yüzlü malın ilk olarak tanıtıldığı merkez olan Tell el-Cüdeyde’de (Tell Judaidah) benzer örnekler bulunmuştur. İlk kez *Amuq A-B* safhasında görülmeye başlanan örnekler az miktarda olsa da yeni bir süsleme tekniği olarak görülmektedir³⁴. Bu süsleme geleneğinin C Evresi’nde de az da olsa örnekleri mevcuttur³⁵. Bu yerleşim safhasında perdah bezekli mal Braidwood tarafından bir yenilik olarak tanımlanmış ve doğunun Hassuna kültürü ile temasların güçlenmesi olarak yorumlanmıştır³⁶. Braidwood, Kuzey Suriye-Kilikya’nın Koyu Yüzeyle Perdah Bezekli Mal grubunun, Halaf ve Ubeyd dönemlerine kadar kullanıldığını ve sürekli bir gelişim içerisinde olduğunu savunmaktadır³⁷. Rouj Havza alanında da koyu yüzlü örnekler arasında perdah bezemeli çanak-çömlek karakteristik motifleri yansıtmaktadır³⁸. Özellikle Rouj 2d evresine tarihlenen perdah bezemeli örneklerde perdah bezemeli motif kabın ağız kısmına yakın bir alanda çapraz tarama, üçgen ve kafes motifleri gibi çeşitli formlardan oluşan örnekleri yansıtmaktadır. Koyu yüzlü örnekler ve bu grup içerisinde değerlendirilen perdah bezemeli kaplara Balikh Havzası boyunca rastlamak mümkündür. Bu havza içerisinde yer alan Tell Sabi Abyad yerleşimi bu örneklerin en iyi değerlendirildiği merkezlerden biridir. Bu yerleşim yerinde koyu yüzlü çanak-çömlek mineral katkılı mallar içerisinde değerlendirilmiştir. Özellikle burada ayaklı kâse olarak tanımlanan perdah bezemeli tam kap örneğine bakılarak bu ve benzeri dekorasyon ürünlerinin batıdan bölgeye ithal edildiği düşünülmüştür³⁹. Türkiye sınırları içerisinde bulunan Mersin Yumuktepe yerleşiminde *Amuq B* evresine tarihlenen tabakalarında (XXVII-XXVI) ender de olsa perdah bezemeli örneklerin varlığı bilinmektedir. Yumuktepe’de bu örneklerin nadir olmasının yerel üretimden ziyade ithal olabileceği, belki de güneyden alınmış bir gelenek olduğu görüşü savunulmuştur⁴⁰.

Kap formu açısından bakıldığında ise bu tip formu birçok Yukarı Mezopotamya’nın Geç Neolitik Dönem kazılarında görmek mümkündür. Hakemi Use’de de ele geçirilen perdah bezemeli örnekler arasında tam kap formuna benzer derin kâseleri görmek mümkündür. Bu formda kullanılmış kapların mutfak kapları içerisinde daha çok sıvı yiyeceklerin tüketilmesi ve korunmasında kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

³⁴J. Braidwood ve L. Braidwood 1960, s.77, fig. 51.

³⁵J.Braidwood ve L. Braidwood 1960, s.141, fig. 110.

³⁶Balossi-Restelli 2006, s. 116, Pl. 5.5-d. Tell el-Cüdeyde’de (Tell Judaidah) İnce Boyalı olarak tanımlanan perdah bezemeli örnekler yoğun mineral katkılı, yüzey rengi kahverengi-siyah ile devetüyü bazen turuncu-devetüyü, çoğunlukla perdahlı ya da düzleştirilmiş, motifler perdahlamadan önce ya da sonra yapılmış ve kırmızı-turuncu, mor-kırmızı ve siyah tonlar kullanılmış, yüksek kenarlı yarım küre kaseler ve yüksek boyumlu çömler kap formları arasında yer alan özellikleri yansıtmaktadır.

³⁷Balossi-Restelli 2006, s. 123.

³⁸Balossi-Restelli 2006, s. 151 pl. 6.10.

³⁹Balossi-Restelli 2006, s. 230-231. Pl. 11.2c

⁴⁰Balossi-Restelli 2006, s. 121.

Sonuç

Yakın Doğu'da çanak-çömleğin MÖ 7. Binyıldan itibaren bölge geneline yayılması ile birlikte koyu yüzlü çanak-çömleğin de yayılım alanı dikkat çekmektedir. Özellikle bölgenin doğu kesiminde etkili olan ve boyama motifleri ile dikkati çeken Hassuna/Samarra çanak-çömleği bir kültürün ögesi olarak tanımlanmıştır. Aynı döneme denk gelen süreçte bölgenin batı kesiminde özellikle, Suriye-Kilikya'da Koyu Yüzlü seri ön plana çıkmaktadır. Bu seri erken dönemden itibaren bölgede ve Anadolu'nun orta kesiminde Erken Mineral, Siyah Mal ya da Erken Koyu Mal olarak tanımlanmıştır⁴¹. Çanak-çömleğin erken aşamasında üretilen ve mineral katkılı olarak yapılan bu çanak-çömleğin zamanla bölgede "Dark Faced Burnised Ware" olarak tanımlanan Koyu Yüzlü Perdahlı Mallara evrildiği düşünülmektedir.

Koyu Yüzlü grup içerisinde değerlendirilen perdah bezemeli örnekler bölge genelinde bakıldığında sayıca az olduğu dikkat çekmektedir. Bu tip çanak-çömlek Koyu Yüzlü çanak-çömleğin hâkim olduğu merkezlerin çoğunda alt grup olarak değerlendirilmiştir. Perdah Bezek uygulamasının bu geniş coğrafyada benzer şekilde uygulandığı gözlemlenmektedir. Kabın son yüzey işleminde sert bir cisimle yapılmak istenilen bezek kimi zaman bir yardımcı alet çoğu zaman da serbest elle geometrik şekiller halinde yüzeye uygulanmaktadır. Bu bezekler çoğunlukla kapların gövdelerinin üst kısmına uygulanmaktadır. Ayrıca bu tip bezemeler ağırlıklı olarak çanak-çömlek tipi kaplar üzerine uygulanmaktadır. Hassuna/Samarra boyalı örnekler ile beraber görülen bu tip bezeme motifinin basit şekillerden oluştuğu ve Hassuna/Samarra motifleri ile benzediği görülmektedir. Perdah bezemenin tekniğinden dolayı uygulanan motiflerin ağırlıklı olarak dik ya da yatay çizgilerden oluşan motifler olduğu dikkat çekmektedir.

Gerek Koyu Yüzlü Perdahlı Mallar gerekse alt grubunu oluşturan Perdah Bezekli Malların kökeni konusunda uzmanlar arasında bir uzlaşma olmasa da özellikle koyu rengin tercihinde tercih edilen kilin niteliğinin öne çıktığı görülür. Koyu rengin seçiminin üretim aşamasında tercih edilen kilden kaynaklandığını söylemektedir. Erken Neolitik Dönem 'de klorit ve nefrit gibi koyu renkli taşların kullanılmasının sonraki Geç Neolitik'te de bir gelenek olarak devam etmesi ihtimal dâhilindedir. Geç Neolitik Dönem 'de kilden kap-kacak üretiminin yaygınlaşmasına karşın yüzeylerine uygulanan motiflerin eski taş kapların benzeri olması da dikkat çekmektedir. Gerek motiflerin benzerliği gerekse tıpkı taş kaplarda olduğu gibi çizi ve kazıma bezeklerin devamlılığı çanak-çömlek ustalarının taş kap geleneğini sürdürdüklerini akla getirmektedir.

Yukarı Dicle Havzası'nda Geç Neolitik Dönem için önemli veriler sağlayan ve Hassuna /Samarra'nın yayılımını en açık bir biçimde gösteren Hakemi Use'de Koyu Yüzlü çanak-çömleğin kullanımı önemlidir. Hakemi Use'nin bir taraftan Yukarı Dicle geleneği diğer taraftan batıda, Suriye-Kilikya geleneğini yansıtmaları bakımından dikkat çekmektedir. Bu çalışmada tanıtılan Perdah Bezekli kâseden hareketle, bu türden kapların görüldüğü kazılar ile karşılaştırıldığında üretim teknolojisi ve bezeme tekniğinin benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Doktora tezi kapsamında ayrıntılı incelenen Koyu Yüzlü çanak-çömlek ve onun alt grubu perdah bezemeli örneklerden çıkan sonuç Yakın Doğu Geç Neolitik Dönem çanak-çömlek geleneği hakkında önemli veriler sağlayarak bu tip malzemenin Yukarı Dicle Havzası'ndaki genel durumu ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

Kaynakça

- Akkermans, P. M. M.G. & Le Mièrre M. (1992). The 1988 Excavations at Tell Sabi Abyad, a Later Neolithic Village in Northern Syria. Syria. *American Journal of Archaeology*, 96(1), 1-22.
- Braidwood, R. J. & Braidwood, L. S. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Breniquet, C. (1995). La Stratigraphie des Niveaux Préhistoriques de Mersin et l'évolution Culturelle en Cilicie. *Anatolia Antiqua III*, 1-31.
- Contenson, H. (1992). *Préhistoire de Ras Shamra, Ras Shamra-Ougarit VIII*. Paris : ERC.

⁴¹ Le Mièrre, 2017, s. 21. Lübnan kıyılarında koyu renkteki hamurun içine kirecin eklenmesi ile "White Ware" olarak tanımlanan çeşitli çanak-çömlek formları bulunmuştur.

- Cruells, W. & Nieuwenhuysse, O. (2004). The Proto-Halaf Period in Syria. New Sites, New Data. *Paléorient*, 30(1), 47-68.
- Diebold, B. H. (2004). "Excavations at Tell Kurdu, 2001: Pottery". *Anatolica XXX*, 52-55.
- LeMièrre, M. (2001). The Neolithic Pottery from Kosak Shamali. Y. Nishiaki, T. Matsutani, (Eds). *Tell Kosak Shamali. The Archaeological Investigations on the Upper Euphrates, Syria. Chalcolithic Architecture and the Earlier Prehistoric Remains Vol 1* içinde (ss.79-211). Tokyo.
- Le Mièrre, M. (2017). The Earliest Pottery of West Asia: Questions Concerning Causes and Consequences, A. Tsuneki, O. Nieuwenhuysse, S. (Eds), The Emergence of Pottery in West Asia içinde (ss.19-26). Oxbow Books.
- Nieuwenhuysse O.P. (2007). *Plain and Painted Pottery, The Rise of Neolithic Ceramic Styles on the Syrian and Northern Mesopotamian Plains*, Belgium: Brepols Publ.
- Nieuwenhuysse, O.P., Cruells, W. & Mateiciucová, I. (2017). Late Neolithic Pottery Studies in the Ancient Near East, W. Cruells, I. Mateiciucová, O. Nieuwenhuysse (Eds.), *Painting Pots-Painting People Late Neolithic Ceramics in Ancient Mesopotamia* içinde (ss.1-10). United Kingdom: Oxbow Books.
- Odaka, T. (2017). The Emergence of Pottery in Northern Levant: A Recent View from Tell el-Kerk. A. Tsuneki, O. Nieuwenhuysse, (Eds). *The Emergence of Pottery in West Asia*, 59-68.
- Ökse, A. T. (1993). *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Restelli, F. B. (2006). *The Development of 'Cultural Regions' in the Neolithic of the Near East, The Dark Faced Burnished Ware Horizon*. Oxford, England: BAR International Series 1482.
- Tekin, H. (2002). (2001, Mayıs 27-31). *Hakemi Use 2001 Kazısı*. 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt (ss.59-70). Ankara.
- Tekin, H. (2003). (2002, Mayıs 26-31). *Hakemi Use (Diyarbakır) 2002 Kazısı*. 25. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt (ss.273-278). Ankara.
- Tekin, H. (2004). *Yukarı Dicle Vadisi'nde Bir Hassuna/Samarra Yerleşimi: Hakemi Use*. I. ve II. Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu (ss.263-273). Ankara.
- Tekin, H. (2006). Hakemi Use: A Newly Established Site Dating to the Hassuna/Samarra Period in Southeastern Anatolia, J. M. Córdoba, M. Molist, M. C. Pérez, I. Rubio, S. Martínez (Eds.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, April 3-8 2006-Madrid içinde (ss.271-283). Madrid: Uam Ediciones.
- Tekin, H. (2007). Hakemi Use: Güneydoğu Anadolu'da Son Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Merkez. M. Özdoğan, N. Başgelen(Eds.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular* içinde (ss.47-56). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tekin, H. (2017). *Tarih Öncesinde Mezopotamya Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji*. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Tekin, H. (2018). Hakemi Use: Yukarı Dicle Vadisi'de Bir Yeni Assur Köy Yerleşimi. K. Köroğlu, S Ferruh Adalı (Eds.), *Assurlular, Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* içinde (ss.420-435). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, H. (2020). Hakemi Use Excavations within The Ilsu Project. *Anatolia*, 46, 147-165.
- Tsuneki, A. & Miyake, Y. (1996). The Earliest Pottery Sequence of the Levant: New Data from Tell El-Kerkh 2, Northern Syria. *Paléorient*, 22(1), 109-123.
- Vieugué, J., Garfinkel, Y., Barzilai, O. & van den Brink, E. C. M. (2016). Pottery Function and Culinary Practices of Yarmukian Societies in the late 7th Millennium cal. BC: First Results. *Paléorient*, 42(2), 97-115.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The settlement of Hakemi Use, dated to 6100-5950 BC, helped the late Neolithic of the Southeastern Anatolia Region, especially the Upper Tigris part. This region is one of the areas where the Pre-Pottery Neolithic-PPN period is best reflected. Hakemi Use settlement area stands out as the most important Hassuna/Samarra settlement, where systematic excavations of the Late Neolithic period of the region were made.

This article discusses an example of burnished, decorated complete vessel within the Dark Faced Burnished Ware Group, which is among the main pottery groups of Hakemi Use. In the light of detailed information about the burnished decorated sample, some examples found in contemporary settlements are mentioned.

Methodology

In this article, a complete vessel sample found among the burnished decorated samples from the "Hakemi Use" settlement dated to the Late Neolithic period is discussed. Some brief descriptions are given, such as shape, dimensions of the container, and usage of the piece and characteristics of the ware group in which the sherd was found. In addition, a rough distribution area is given with the data obtained from some contemporary settlements where dark-faced burnished decorated samples were found.

Findings

The vessel sherds dated to the Late Neolithic period, which is the most important layer of the "Hakemi Use" settlement located within the borders of "Bismil" District of "Diyarbakır" Province, has been evaluated in four groups according to the ware groups. These ware groups are Standard Ware, Dark Faced Burnished Ware, Fine Ware, and Orange Fine Ware. These vessel groups evaluated within the Late Neolithic period reflect similar features along the Upper Mesopotamian line. It is seen that there is an interaction, especially in terms of pottery characteristics, between the Hakemi Use settlement and regions up to the Upper Tigris Valley.

The complete vessel sample discussed in this article is one of the burnished decorated samples from the subgroup of the Dark Faced Burnished Ware Group. The sample obtained from II. Layer fill soil of trench F8 shows a particular vessel pattern. The handmade bowl is 11.6 cm long and 14 cm wide, giving the form of a deep bowl with a straight rim. The burnished decorated examples found among the dark-faced pottery a prominent vessel tradition in the Levant/Cilicia region, show resemblance with their contemporary Hassuna and Samarra's motifs used in the paintings. The general view of the northern Mesopotamia Neolithic studies on the period where pottery is dominant, the Hassuna/Samarra pottery culture was prevalent in the east, and the Dark Faced pottery tradition in the west. In this context, it is clear that the east-west tradition is seen at the same time in the settlements where both traditions are dominant. This feature is also evidenced by the fact that presence of Hassuna/Samarra and Dark Faced wares and their subgroups in "Hakemi Use" settlement. The vessel sample evaluated in Hakemi Use gives the form of a vessel that quite common vessel in the northern part. The vertical cross motif, made on a horizontal line in the middle part of the vessel near the bottom, is among the motifs we see in the dark-faced vessels and the Hassuna/Samarra painted ones in this period.

The burnished decorated examples evaluated in this article were found on a single vessel which is a natural result since small numbers of vessels found in Hakemi Use within the Dark Faced Burnished Ware Group. Similarly, it is observed. That the burnished decorated samples are also few the centers evaluated in Northern Mesopotamia. This may be due to the fact that burnished decorated vessels have a more trying pattern-making phase compared to the painted pottery vessels. Or, perhaps these burnished decorated examples may be the designs that are designed quite rarely and are intended for private use rather than daily use. Regardless of the intended use of these vessels, these burnished decorated examples were widely used throughout the region during the pottery stage of the Neolithic era.

Conclusion and Discussion

The widespread use of the pottery traditions was encountered in different regions in the Near East from the 7th millennium BC. Dark-faced pottery, which reflected one of the techniques and traditions applied during the

pottery-making process and started to be seen in the Levant/Cilicia region, continued to develop until the end of Halaf. Dark Faced pottery usage is especially widespread in the areas around Rouj Delta, Khabur Valley, Tell el-Kerkh, Shir, Kosak, Akarçaytepe, Tell Sabi Abyad, Tell Halula, and the Euphrates.

Although the burnished decorations, which are considered a subgroup in many centers where Dark Faced specimens were found, are a few, their distribution area is quite broad. The presence of these examples together with the Hassuna/Samarra painted ones in Hakemi Use can be considered a clear indication of the interaction of both traditions. In fact, burnished decoration examples can be seen as adapting the eastern tradition to the west with a different style. However, although they are similar in terms of motifs, it is clear that there are differences between them in terms of pot making technique and clay used in the dough. These are and similar samples were found in every layer in Hakemi Use caused it to be accepted as the northernmost tip and closest parallel of the Late Neolithic of Mesopotamia in the Upper Tigris Valley.

The settlement of Hakemi Use, an important Late Neolithic center of the region, reflects similar characteristics with its contemporaries in the region in terms of pottery. As a result, this example is considered concrete proof of this interaction, and it is accepted that Hakemi Use reflects the Upper Mesopotamian culture for this period.

**DOKUNSA MATERYALLERE YÖNELİK ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ VE AİLE GÖRÜŞLERİNİN
BELİRLENMESİ: FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖRNEĞİ**
**DETERMINING TEACHER, STUDENT AND FAMILY VIEWS ON TACTILE MATERIALS:
EXAMPLE OF SCIENCE LESSON**

Gülistan YALÇIN

Aksaray Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Özel Eğitim Bölümü

gulistanyalcin@aksaray.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-9668-0359

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

29.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Total görme
yetersizliği
Fen bilimleri
Dokunsal materyal

Keywords

Blind
Science
Tactile material

Bu çalışmada, Sabancı Vakfı Hibe Programı kapsamında desteklenen Görme Engelli Öğrenciler İçin Engelsiz Fen Öğretimi adlı projede 3 ve 4. Sınıf fen bilimleri dersine yönelik dokunsal formatta hazırlanan 9 materyale ilişkin görme engelliler öğretmenlerinin, total görme yetersizliği olan öğrencilerin ve onların ailelerinin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 8 görme engelliler öğretmeni, 15 total görme yetersizliği olan öğrenci ve 10 aile ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce 9 materyal ve özelliklerini katılımcıların incelemesi istenmiştir. İnceleme işleminin ardından görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler, betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiş ve katılımcıların görüşlerini desteklemek için gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Çalışma sonucunda, öğretmenlerin geliştirilen dokunsal materyallere ilişkin olumlu görüşler bildirdikleri, diğer akademik derslerde de benzer materyallerin geliştirilmesi gerektiğine dair görüş bildirdikleri görülmüştür. Öğrencilerin geliştirilen dokunsal materyalleri sevdiği, diğer derslerde de benzer materyallerin yapılmasını istedikleri ve arkadaşlarına da materyallerin verilmesini istedikleri ve dolayısıyla materyale ilişkin olumlu görüşler ifade ettikleri görülmüştür. Aileler, geliştirilen materyallerin çocuklarına uygun olduğunu, bazılarının benzer özellikteki materyalleri kendilerinin de geliştirmek istediklerine ilişkin görüşler bildirdikleri görülmüştür. Sonuç olarak eğitim öğretim faaliyetinin paydaşlarından olan üç grubunda geliştirilen materyallere ilişkin olumlu görüşler bildirdiği söylenebilir.

In this study, it was aimed to determine the opinions of teachers of the blind students, blind students, and their families on 9 materials prepared in tactile format for the 3rd and 4th grade science lesson in the project called Barrier-Free Science Teaching for blind students supported by the Sabancı Foundation Grant Program. For this purpose, interviews were conducted with 8 teachers of the blind, 15 blind students, and 10 families. Before starting the interviews, the participants were asked to examine the 9 materials and their properties. After the review process, interviews were held. As a result of the study, it was seen that the teachers expressed positive opinions about the tactile materials developed, and they expressed their opinions that similar materials should be developed in other academic lessons. It was observed that the students liked the tactile materials developed, they wanted similar materials to be made in other lessons, and they wanted the materials to be given to their friends, and therefore they expressed positive opinions about the material. It was observed that the families expressed that the materials developed were suitable for their children, and that some of them wanted to develop materials with similar characteristics themselves.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064931>

Atf/Cite as: Yalçın, G. (2022). Dokunsal materyallere yönelik öğretmen, öğrenci ve aile görüşlerinin belirlenmesi: Fen bilimleri dersi örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 803-822.

Giriş

Total görme yetersizliği olan (kör) bireylerin çevreleri hakkında bilgi toplamalarında ve günlük yaşamlarındaki görevleri yerine getirmelerinde dokunma önemli bir duyudur (Withagen, Vervloed, Janssen, Knoors & Verhoeven, 2010). Total görme yetersizliği olan bireyler, yönelim ve bağımsız hareket becerilerini, okuma-yazma becerilerini, matematik becerilerini, günlük yaşam becerilerini yerine getirmede sıklıkla bu duyudan yararlanırlar. Bu nedenle öğretmen ve ailelerin, öğrencilere oldukça karmaşık olan dokunma duyusunu, çevreleri hakkında bilgi edinmede ve akademik becerileri sergilemede nasıl kullanacağını erken dönemden başlayarak öğretmeleri gerekir. Diğer bir ifade ile total görme yetersizliği olan bireylere çocukluktan başlayarak dokunma duyusundan nasıl yararlanacakları ile ilgili eğitimler vermek bağımsız yaşam sürdürmeleri için son derecede önemlidir (McLinden & McCall, 2002).

Eğitim ve öğrenimin başarısı, öğretim materyallerinin erişilebilirliğine ve güçlü kullanımına bağlıdır. Total görme yetersizliği olan öğrencilerin görsel içeriklerin ve görsel materyallerin yoğun olarak kullanıldığı derslere erişimde güçlükler yaşadığı (Yalçın & Kamalı Arslantaş, 2020) ve bunun bir sonucu olarak da bu derslerde akademik başarılarının düşük olduğu bilinmektedir. Nitekim alan yazında yapılan bir çalışmada (Akakandelwa & Munsanje, 2011) görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun uyarlamalar yapılmadığında ve yeterli sayıda öğretim materyali sağlanamadığında öğrencilerin derslerde ciddi performans düşüklüğü yaşadıkları ortaya konulmuştur.

Görsellerin ve soyut kavramların ön planda olduğu derslerde materyal uyarlamaları derslere erişim ve katılım için kritik derecede önemlidir (Yalçın & Kamalı Arslantaş, 2020). Özellikle dokunsal uyarlamalar veya dokunsal materyallerin hazırlanması derslerde kullanılan materyallere total görme yetersizliği olan öğrencilerin erişimi için önemli bir kolaylaştırıcıdır. Alan yazında dokunsal uyarlama/modelleme, öğrencinin bir beceriyi öğrenmesine ve anlamasına yardımcı olabilecek bir görselin veya bir nesnenin dokunarak incelenmesi şeklinde tanımlanmıştır (Lieberman & Cowart, 1996). Dokunsal uyarlama/modelleme, total görme yetersizliği olan öğrencilere, hissetme ve keşfetme fırsatı verir (O'Connell, Lieberman & Petersen, 2006). Dolayısıyla dokunsal materyaller görme yetersizliği olan öğrenciler için önemli öğrenme araçları (Downing & Chen, 2003; Shi, Zhao, Gonzalez Penuela, Kupferstein & Azenkot, 2020; Withagen & diğ., 2010) olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte dokunsal materyallerin hazırlanması büyük bir ivme kazansa da (Shi & diğ., 2020) hala beklenen düzeyde değildir.

Görsel içeriklerin ve soyut kavramların yoğun olduğu derslerden biri olan fen bilimleri derslerine yetersizliği olan pek çok öğrencinin gören akranları kadar katılım sağlayamadığı bilinmektedir. Alan yazında bu durumun nedenleri arasında, öğretmenlerin yetersizliği olan öğrenciler için uygun düzenlemeleri yapacak bilgi ve beceri eksikliği (Stefanich, Gabriele, Rogers & Erpelding, 2005; Yuen, Westwood & Wong, 2004) olarak görülmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada (Rule, Stefanich, Boody & Peiffer, 2011) ortaokul ve lisede görme yetersizliği olan öğrencilerin bulunduğu sınıflarda eğitim veren öğretmenlerin, görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamayacakları konusunda büyük endişe duyduklarını, uyarlanabilir materyaller ve ekipmanlar sağlandığında kendilerini daha rahat hissettikleri rapor edilmiştir. Total görme yetersizliği olan öğrencilerin fen bilimleri gibi görselliğin ön plana çıktığı derslerde materyaller kadar braille formatta kullandığı ders kitaplarında da sınırlılıklar yaşadıkları bilinmektedir. Özellikle şekil, grafik, diyagram gibi görsellerin erişilebilir olmadığı, kitaplarda bulunan bu görsellerin yalnızca öğretmenler tarafından öğrenciye anlatılarak öğrenmelerinin sağlandığı bilinmektedir (Karakoç & Aslan, 2022; Mukhiddinov & Kim, 2021).

Alan uzmanları, fen bilimleri derslerinde kullanılan ders materyallerinin dokunsal formatta uyarlandığında total görme yetersizliği olan öğrencilerin de gören akranları gibi ilgili materyale erişim sağladığını ifade etmektedir (Yalçın, 2020; Yalçın & Kamalı Arslantaş, 2020). Görme yetersizliği olan öğrencilere fen bilimlerinde dokunsal formatta hazırlanmış ders materyalleriyle öğretimlerin yapıldığı çalışmalarda, yaşamımızdaki elektrik (Okçu & Sözbilir, 2016), solunum sistemi (Yazıcı & Sözbilir, 2020), yoğunluk (Zorluoğlu & Sözbilir, 2017) gibi kavramlara yönelik öğretim materyallerinin geliştirildiği/uyarlandığı görülmektedir.

Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde görme yetersizliği olan öğrencilere fen bilimleri derslerine yönelik materyal geliştirme süreci ve geliştirilen materyallerin uygulanmasını (Cooperman, 1980; Graybill, Supalo, Mallouk, Amorosi & Rankel, 2008) konu alan, yaşanan sorunları ortaya koyan (Ingraham & Andrews, 2010) araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak geliştirilen materyallerin değerlendirilmesine yönelik sınırlı sayıda çalışmanın (Bromfield-Lee & Oliver-Hoyo, 2009; Cole & Slavin, 2013) gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Oysaki görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına yönelik uyarlanan/geliştirilen materyallerin

eğitim sürecinin paydaşları tarafından değerlendirilmesi, ortaya konulan ürünün öğrencilere ve öğrenme süreçlerine ne denli uygun olduğunun belirlenmesi için kritik derecede önemlidir. Bu değerlendirmeler sayesinde hem görme engelliler öğretmenleri hem total görme yetersizliği olan öğrenciler hem de onların aileleri tarafından öğrencilere geliştirilen/uyarlanan materyallerin uygunluğu belirlenecek, gerekli durumlarda düzenlemeler yapılarak çok daha nitelikli materyallerin geliştirilmesi/uyarlanması sağlanacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Sabancı Vakfı Hibe Programı kapsamında desteklenen *Görme Engelli Öğrenciler İçin Engelsiz Fen Öğretimi* adlı projede 3 ve 4. Sınıf fen bilimleri dersine yönelik dokusal formatta hazırlanan 9 materyale ilişkin görme engelliler öğretmenlerinin, total görme yetersizliği olan öğrencilerin ve onların ailelerinin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Total görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan dokusal materyallere ilişkin görme engelliler öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
2. Total görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan dokusal materyallere ilişkin total görme yetersizliği olan öğrencilerin görüşleri nelerdir?
3. Total görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan dokusal materyallere ilişkin ailelerin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, 3 ve 4. Sınıf fen bilimleri dersine yönelik dokusal formatta hazırlanan 9 materyale ilişkin görme engelliler öğretmenlerinin, total görme yetersizliği olan öğrencilerin ve onların ailelerinin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma desenlerinden, durum çalışması modeli kullanılmıştır. Çünkü durum çalışmalarında bir olgu, olay, durum, birey veya gruplar üzerinde odaklanılıp derinlemesine inceleme yapılabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Görüşmeler nitel veri toplama tekniklerinden “yarı-yapılandırılmış görüşmeler” yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Katılımcı Grubu

Fen bilimleri dersine yönelik hazırlanan dokusal materyallere ilişkin öğrenci, öğretmen ve aile görüşlerinin belirlenmesini hedefleyen bu çalışmaya, 8 görme engelliler öğretmeni, 15 total görme yetersizliği olan öğrenci ve 10 aile katılmıştır. Aşağda her bir katılımcı grubuna yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Öğretmen bilgileri

Çalışmaya katılan öğretmenlerin (n=8) tamamı, Gazi Üniversitesi Görme Engelliler Öğretmenliği Bölümünden mezun olmuş öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin demografik özelliklerine aşağdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlere İlişkin Demografik Özellikler

Cinsiyet	F	%
Kadın	6	75
Erkek	2	25
Yaş	F	%
20-30	2	25
31-40	5	62.5
41-50	1	12.5
Meslek yıl	F	%
1-10	3	37.5
11-20	4	50
21-30	1	12.5

Toplam	8	100
---------------	----------	------------

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (n=6) kadın olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin en çok (n=5) 31-40 yaş aralığında olduğu, en az 41-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların yarısının (n=4) 11-20 yıl aralığında mesleki deneyime sahip oldukları ve az sayıda öğretmenin (n=1) 21-30 yıl aralığında mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir.

Öğrenci bilgileri

Çalışmaya katılan öğrencilerin tamamı (n=15), total düzeyde görme yetersizliğine sahiptir. Öğrencilerin demografik özelliklerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilere İlişkin Demografik Özellikler

Cinsiyet	F	%
Kız	6	40
Erkek	9	60
Sınıf düzeyi	F	%
3.Sınıf	8	53.3
4.Sınıf	7	46.7
Toplam	15	100

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlasını (n=9) erkek öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin, 3. Sınıf (n=8) ve 4. Sınıfa (n=7) devam ettikleri görülmektedir.

Aile bilgileri

Çalışmaya katılan ailelerin tamamı (n=10) görüşme yapılan öğrencilerin ailelerinden oluşmaktadır. Ailelere ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 3. Ailelere İlişkin Demografik Bilgiler

Yakınlık	F	%
Anne	8	80
Baba	1	10
Abla/abi	1	10
Yaş	F	%
20-30	3	30
31-40	4	40
41-50	3	30
Eğitim düzeyi	F	%
İlkokul	3	30
Ortaokul	2	20
Lise	2	20
Üniversite	3	30
Toplam	10	100

Tablo 3 incelendiğinde çalışmaya katılan ailelerin yakınlık derecesine bakıldığında en çok (n=8) annelerin çalışmaya katıldığı, bununla birlikte katılımcılar arasında baba (n=1) ve kardeşin de (n=1) bulunduğu görülmektedir. Katılımcı ailelerin yaş aralığının 20 ila 50 yaş aralığında değiştiği ve farklı eğitim düzeylerinden oluştuğu görülmektedir. Ailelerin en çok ilkokul (n=3) ve üniversite (n=3), en az ortaokul (n=2) ve lise (n=2) düzeyinde eğitime sahip oldukları görülmektedir.

Fen Bilimleri Dersine Yönelik Hazırlanan Dokümental Materyaller

Fen bilimleri 3 ve 4. Sınıf derslerine yönelik total görme yetersizliği olan öğrenciler için dokümental formatta 9 materyal hazırlanmıştır. Aşağıda her bir materyale ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

- **Dokunsal Küre**



Resim 1. Dokunsal Küre

Sınıf düzeyi: 3. Sınıf

Kazanım: Dünya'nın yüzeyinde karaların ve suların yer aldığını kavrar.

Materyalin özellikleri: Resim 1'de görüldüğü üzere materyal tamamen dokunsal formatta hazırlanmıştır. Materyalde karalar kumaşlarla kaplanmış, ileriye dönük kıtalarla ilgili kazanımların öğretiminde de kullanılması amacıyla her bir kıtada farklı dokunsal özelliklerde kumaşlar kullanılmıştır. Küre üzerinde yer alan sular ise soğuk silikon ve mürekkep karışımı kullanılarak yapılmıştır.

- **Dokunsal Çevre**



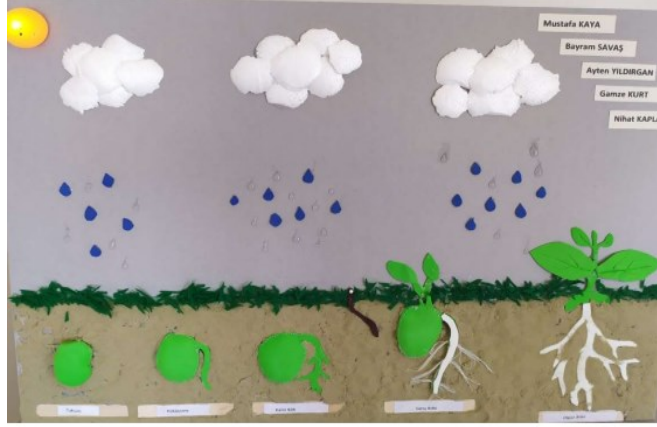
Resim 2. Dokunsal Çevre

Sınıf düzeyi: 3. Sınıf

Kazanım: Beş duyu organını kullanarak maddeyi niteleyen temel özellikleri açıklar.

Materyalin Özellikleri: Resim 2'de görüldüğü üzere materyal tamamen dokunsal formatta hazırlanmıştır. Farklı özelliklerde (sert, yumuşak, pürüzlü vb.) malzemeler kullanılmıştır. Örneğin yumuşak için sünger, pelüş vb. sert için ceviz, taş vb. kullanılmıştır. Materyal üzerinde yer alan yazıların tamamı gören yazı üzerine braille formatta basılmış yazıların yapıştırılması şeklinde sunulmuştur.

- **Bitkiler Büyüyor**



Resim 3. Bitkiler Büyüyor

Sınıf düzeyi: 3. Sınıf

Kazanım: Bir bitkinin yaşam döngüsüne ait gözlem sonuçlarını sunar

Materyalin Özellikleri: Resim 3'te görüldüğü üzere tamamen doküman formatta hazırlanan materyalde, bir bitkinin büyüme evresinde gerekli olan durumlar (yağmur, güneş vb.) farklı doküman özelliklere sahip malzemelerle yapılmıştır. Örneğin güneş için yarım pinpon topu içine ışık düzeneği yerleştirilerek materyal üzerine yerleştirilmiştir. Materyalin en arka kısmında ise anahtar yer almaktadır. Anahtara basıldığında güneş ışığı izlenimi sunulmaktadır. Işık algısı olan öğrencilerin güneşi algılaması bu şekilde sağlanmaya çalışılırken hiç ışık algısı olmayan öğrencilerin güneşe dokunarak ısıyı hissetmelerini sağlamak amaçlanmıştır.

- **Beş Duyu Büstü**



Resim 4. Beş Duyu Büstü

Sınıf düzeyi: 3. Sınıf

Kazanım: Duyu organlarının temel görevlerini açıklar.

Materyalin Özellikleri: Resim 4'te görüldüğü üzere duyu büstünde yer alan her bir duyu doküman formatta hazırlanmıştır. Örneğin dil için, pütürlü doküman sahip bir kumaş, göz için boncuklar ve kirpikler kullanılmıştır.

- **Kayaç Kutusu**



Resim 7. Kayaç Kutusu

Sınıf düzeyi: 4. Sınıf

Kazanım: Yer kabuğunun kara tabakasının kayalardan oluştuğunu belirtir. Kayalarla maddeleri ilişkilendirir ve kayaların ham madde olarak önemini tartışır. Türkiye'deki önemli maddelere değinilir; altın, bor, mermer, linyit, bakır, taşkömürü, gümüş vb. örnekler verilir.

Materyalin Özellikleri: Resim 7'de görüldüğü üzere dokunsal formatta ve gerçek nesnelere kullanımı ile hazırlanmış olan bu materyalde her bir kutucukta farklı kayalara yer verilmiştir. İlgili kutucuğun üzerinde ise o kayaya ait özelliklerin yer aldığı kısa bir metin hazırlanmıştır. Gören yazı ile hazırlanan metinlerin üzerine Braille formatta hazırlanmış yazılar yerleştirilmiştir.

- **Dokunsal Katmanlar**



Resim 8. Dokunsal Katmanlar

Sınıf düzeyi: 3. Sınıf

Kazanım: Dünya'nın yüzeyinde karaların ve suların yer aldığını kavrar. Dünya'da etrafımızı saran bir hava katmanının bulunduğunu açıklar. Dünya yüzeyindeki kara ve suların kapladığı alanları model üzerinde karşılaştırır. Dünya'nın katmanlardan oluştuğuna değinilir.

Materyalin Özellikleri: Resim 8'de görüldüğü üzere dokunsal formatta hazırlanan materyalde dünyanın katmanlarının her biri farklı özelliklere sahip malzemeler kullanılarak hazırlanmıştır. Örneğin çekirdek ikiye bölünmüş ceviz kabuğu ile karalar akvaryum kumu ile dokunsal formatta sunulmuştur.

görüşme formunda hem açık hem de kapalı uçlu formatta hazırlanan 3 soru ve son olarak ailelere yönelik hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda hem kapalı hem de açık uçlu formatta hazırlanan 3 soru yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verilerinin tamamı araştırmacı tarafından toplanmıştır. Üç farklı grubun görüşlerine başvuru bu çalışmada ilk olarak öğretmenlerle görüşülmüştür.

Öğretmenler

Görüşmeler yapılmadan önce ilkököl kademesinin 3 ve 4. Sınıflarında fen bilimleri derslerini yürüten görme engelliler öğretmenleri ile toplantı yapılmıştır. Toplantıda öğretmenlere araştırmanın amacı açıklanmış ve araştırma hakkında genel bilgiler verilmiştir. Öğretmenlere, elde edilen verilerin yalnızca araştırmada kullanılacağı, kişisel bilgilerin açık olarak verilmeyeceği ve istemeleri halinde ulaşılan bulguların kendileri ile paylaşılacağı aktarılmıştır. Öğretmenlere araştırmaya katılıp katılmayacakları tek tek sorulmuş ve bunun gönüllülük esasına dayalı olduğu ve görüşmeye katılma/katılmama hususunda özgür oldukları belirtilmiştir. Araştırmaya katılmak isteyen öğretmenlerin bir listesi hazırlanmış ve onlardan ses kaydı alınmasına yönelik izin istenmiştir. Çalışmaya katılmak isteyen öğretmenlerle bir çalışma takvimi hazırlanmıştır. Bu takvimde çalışmanın ne zaman ve nerde yapılacağına dair bilgiler öğretmen ile birlikte belirlenmiştir.

Araştırmada veri toplama süreci her öğretmen ile ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı ilgili öğretmenle görüşmeden önce okullarda bulunan boş bir sınıfa fen bilimleri 3 ve 4. Sınıf derslerinde yer alan 9 farklı kazanıma yönelik dokümental formatta hazırlanmış materyalleri yerleştirmiştir. Her materyali ayrı ayrı sıralara koymuş ve materyallerin yanına hangi kazanıma ve hangi sınıf düzeyine ait olduğunu yazılı olduğu kağıtları yerleştirmiştir. Ardından öğretmen ile sınıfta buluşmuş ve öğretmenden her bir materyali tek tek incelemesini istemiştir. İnceleme işlemi 30-45 dakika arasında sürmüştür. İnceleme işleminin ardından öğretmen ile araştırmacı karşılıklı oturmuş ve araştırmacı, görüşme formunda yer alan soruları tek tek öğretmene yöneltmiştir. Öğretmenin verdiği yanıtları ses kayıt cihazına kaydetmiş ve öğretmene teşekkür ederek çalışmayı sonlandırmıştır. Öğretmenlerle görüşmeler 30-60 dakika arasında sürmüştür.

Öğrenciler

Öğretmenlerle görüşmeler tamamlanmasının ardından öğrencilerden veri toplama sürecine geçilmiştir. Araştırmacı okulların müdürleri ile görüşmüş ve çalışmanın amacı hakkında bilgi vermiştir. Ardından müdürlerin belirlediği gün ve saatte okullarda bulunan 3 ve 4. Sınıfları ziyaret etmiştir. Ziyaretler sırasında öğrencilere çalışma ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ardından öğrencilere araştırmaya katılıp katılmayacakları tek tek sorulmuş ve bunun gönüllülük esasına dayalı olduğu ve görüşmeye katılma/katılmama hususunda özgür oldukları belirtilmiştir. Araştırmaya katılmak isteyen öğrencilerin bir listesi hazırlanmış ve aileleri ile görüşülerek hem çocuklarının çalışmaya katılması konusunda hem de ses kaydı yapılması konusunda izin alınmıştır. Çalışmaya katılmak isteyen öğrencilerle bir çalışma takvimi hazırlanmıştır. Bu takvimde çalışmanın ne zaman ve nerde yapılacağına dair bilgilere yer verilmiştir.

Veri toplama süreci öğrencilerle tek tek gerçekleştirilmiştir. Çalışma takviminde yer alan buluşma saatinden önce araştırmacı boş bir sınıfa materyalleri tek tek yerleştirmiştir. Ardından öğrenciyi veri toplama sürecinin gerçekleştirileceği sınıf ortamına getirmiştir. Öğrencinin sınıf öğretmeninin de eşlik ettiği süreçte öğrenciden her bir materyale tek tek dokunarak incelemesi istenmiştir. Bu süreçte öğrenci ile öğretmen ve araştırmacı materyale yönelik konuşmalar gerçekleştirmiştir. Örneğin, öğrenci dokümental dünya modelini incelerken *'Bu bir küre, üzerinde elini geçdir ... bu dokunduğun kara Burası da su ...'* gibi konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Öğrencilerin materyalleri incelemesi 25-50 dakika arasında sürmüştür. Öğrenci materyalleri inceledikten sonra sınıf öğretmeni ortamdaki ayrılmış ve araştırmacı öğrenci ile görüşme sürecine geçmiştir. Bu süreçte araştırmacı öğrencinin yanına oturmuş ve *'Şimdi sana incelediğin materyallerle ilgili sorular soracağım. Beni dikkatlice dinle. Soruyu anlamazsan yeniden okumamı isteyebilirsin. Seninle konuşurken ses kayıt cihazını açacağım. Hazır olduğunda başlayabiliriz, Hazır mısın?'* diye sormuş öğrenci hazırım, dediğinde soruları öğrenciye tek tek yöneltmiştir. Tüm sorular öğrenciye yöneltildikten sonra görüşme süreci sonlandırılmış ve öğrenci sınıfına götürülmüştür. Öğrencilerle yapılan görüşmeler 10-20 dakika arasında sürmüştür.

Aileler

Çalışmaya katılan öğrencilerin aileleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çocuğunun çalışmaya katılmasını isteyen ancak kendisi çalışmaya katılmak istemeyen aileler olduğundan veri toplanan öğrenci ve aile sayısı farklılık göstermektedir. Ailelerle görüşmeler yapılmadan önce, aileler telefonla aranmış ve çalışma ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ardından ailelere çalışmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuş ve çalışmaya katılmak isteyen ailelerle ön görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştirileceğine dair bilgiler paylaşılmıştır. Daha sonra her ailenin uygun olduğu gün ve saat belirlenmiştir. Ailelerle veri toplama süreci okulun boş bir sınıfında araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacı veri toplama saatinden önce materyalleri tek tek sıraların üzerine yerleştirmiş ve materyallere ilişkin bilgilerin yer aldığı bilgi kağıtlarını materyalin yanına koymuştur. Ardından ilk aileyi sınıfa almış ve materyalleri incelemesini istenmiştir. Ailelerin materyalleri incelemesi 55-75 dakika arasında değişmiştir. Materyal inceleme işleminin ardından araştırmacı ve aile karşılıklı oturmuş ve araştırmacı görüşmeye hazır olduğunda başlayabileceklerini söylemiştir. Ailenin onayı ile birlikte araştırmacı formda yer alan soruları aileye tek tek yönelmiş ve yanıtlarını ses kayıt cihazına kaydetmiştir. Veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından aileye teşekkür ederek diğer aileler ile aynı süreci tekrar etmiştir. Aileler ile yapılan görüşmeler 15-35 dakika arasında sürmüştür.

Araştırmacı, tüm gruplardan veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından, öğretmen, öğrenci ve ailelere, okul yöneticilerine teşekkür ederek okullardan ayrılmıştır.

Verilerin Analizi

Öğretmen, öğrenci ve ailelerle yapılan görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Bu ses kayıtlarının transkriptasyonu yapılmış ve 52 sayfalık yazılı metin oluşturulmuştur. Elde edilen veriler, betimsel analiz yaklaşımı ile görüşme formunda kullanılan sorular dikkate alınarak sunulmuştur. Betimsel analizde (Yıldırım & Şimşek, 2008), görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara da yer verilmektedir. Bu araştırmada da katılımcıların görüşlerini desteklemek için gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bulgular ise, araştırma sorularına paralel başlıklar altında öğretmen, öğrenci ve aile görüşlerine göre yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması beklenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada her bir katılımcı ile görüşmeler yapılırken ses kayıt cihazı kullanılmış ve görüşmelerin tamamı kayıt altına alınmıştır. Elde edilen kayıtlar özel eğitim alanında doktorasını tamamlamış bir uzman ile paylaşılmış ve yorumlaması istenmiştir. Daha sonra araştırmacı ve uzmanın yorumları birlikte değerlendirilerek yorumlar arasındaki farklılıkların en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan Yıldırım ve Şimşek'in (2008) de belirttiği gibi araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini ortaya koymada görüşme yapılan öğretmen, öğrenci ve ailelerin doğrudan ifadelerine yer verilmiştir.

Bulgular ve Yorumları

Araştırmanın bu bölümünde bulgular, araştırmanın amaçları doğrultusunda tek tek ele alınmıştır. Aşağıdaki ilk olarak öğretmenlerin görüşlerine dair bulgular, ardından öğrenci ve ailelere yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Öğretmen Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumları

Araştırmada fen bilimleri dersine yönelik dokümanal formatta hazırlanan materyallere ilişkin öğretmen görüşleri görüşmede yöneltilen sorulara yönelik tek tek tablolar halinde sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda 'Hazırlanan materyallerin total görme yetersizliği olan öğrenciler için uygun olduğunu düşünüyor musunuz?' sorusuna yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4. Hazırlanan Materyallerin Total Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler İçin Uygun Olduğunu Düşünüyor Musunuz? Sorusuna Yönelik Bulgular

Hazırlanan materyallerin total görme yetersizliği olan öğrenciler için uygun olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet		Hayır		Emin değilim	
	F	%	F	%	F	%
	8	100	-	-	-	-

Tablo 4 incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı fen bilimleri derslerine yönelik hazırlanan dokunsal materyallerin total görme yetersizliği olan öğrenciler için uygun olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları materyallerin uygunluğunu şu şekilde ifade etmişlerdir.

Ö2: ‘Sayın hocam, bizim her zaman bu çocuklar için materyallere ulaşmamız kolay olmuyor. Bazen de kendimiz yapacak zaman bulamıyoruz ... Çocuklar bu materyalleri kullanarak vermek istediğimiz kazanımı edinebilirler. Fen derslerinde yer alan konuları bizim çocuklara kazandırmak gerçekten çok ama bu tür materyaller dokunarak öğrenen çocuklar için çok güzel ...’

Ö5: ‘Elbette uygun olduğunu düşünüyorum. Kör öğrenciler dokunarak ya da dinleyerek öğreniyorlar. Dolayısıyla görsel destekli derslerde dokunmaya yönelik hazırlanan materyaller hem öğrencinin hem de bizim işimizi kolaylaştırır.’

Aşağıdaki tabloda ‘Hazırlanan materyallerin total görme yetersizliği olan öğrencilere ilgili hedef kazanımları öğretmede yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?’ Sorusuna ilişkin bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. ‘Hazırlanan Dokunsal Materyallerin Total Görme Yetersizliği Olan Öğrencilere İlgili Kazanımları Öğretmede Yeterli Olduğunu Düşünüyor Musunuz? Sorusuna Yönelik Bulgular

‘Hazırlanan dokunsal materyallerin total görme yetersizliği olan öğrencilere ilgili kazanımları öğretmede yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?’	Evet		Hayır		Emin değilim	
	f	%	f	%	F	%
	4	50	4	50	-	-

Tablo 5 görüldüğü üzere öğretmenlerin yarısı (f=4) hazırlanan dokunsal materyallerin ilgili kazanımları öğretmede yeterli olmadığını ifade ederken diğer yarısı materyallerin yeterli olduğuna dair görüş bildirmişlerdir. Aşağıda bazı öğretmen görüşlerine yer verilmiştir.

Ö8: ‘Bence hayır, yeterli değil. Bir materyalle öğretim yapmak her zaman sınırlılık sadece görme engelli öğrenciler için değil, gören öğrenciler için de öyle. İncelediğim materyaller çok güzel ama bir kazanım için en az dokunsal ve işitsel yapıda en az 3 materyalin hazırlanması gerektiğini düşünüyorum.’

Ö3: ‘Yeterli diyebilirim. Zaten öğrencilerimiz bu tür materyalleri her zaman elde edemiyorlar. Bu nedenle bir kazanım için dokunsal formatta hazırlanmış bir materyalle öğrenciye istediğimiz amacı kazandırırız. Tabii oyunlara şarkılara da yer vermek gerekiyor. Çok küçükler bir şeyi oyunla verdiğimiz zaman daha hızlı alıyorlar.’

Aşağıdaki tabloda ‘Materyallerin total görme yetersizliği olan öğrencilerin bulunduğu sınıflarda kullanılabilir olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?’ sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 6. ‘Dokunsal Materyallerin Total Görme Yetersizliği Olan Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Kullanılabilir Olduğunu Düşünüyor Musunuz?’ Sorusuna İlişkin Bulgular

‘Dokunsal materyallerin total görme yetersizliği olan öğrencilerin bulunduğu sınıflarda kullanılabilir olduğunu düşünüyor musunuz?’	Evet		Hayır		Emin değilim	
	F	%	f	%	f	%
	3	37.5	1	12.5	4	50

Tablo 6’da görüldüğü üzere öğretmenlerin yarısı (f=4) geliştirilen dokunsal materyallerin total görme yetersizliği olan öğrencilerin bulunduğu sınıflarda kullanımını konusunda emin olmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmı (f=3) materyallerin sınıflarda kullanımının uygun olduğuna yönelik görüş bildirirken sınırlı sayıda öğretmen (f=1) kullanımının uygun olmadığına yönelik görüş bildirmiştir.

Ö5: ‘Hocam ben bu konuda çok emin değilim. Mesela özel alt sınıfta olsam iki öğrencim olsa ya da rehabilitasyonda çalışan bir öğretmen olsam tek öğrenci ile bu materyaller kullanmak çok harika olur. Ama bizim şu eğitim verdiğimiz sınıflarda zor olabilir diye düşünüyorum. Yani düşünüyorum bu halyle de kullanılabilir, iki tane olsa aynı materyalden daha mı rahat oluruz bilemedim.’

Ö1: ‘Hocam bu tarz materyaller bizim okullarımız için ihtiyaç çoğu zaman kitaplarda bile görseller kabartma formatta sunulmuyor. Bu nedenle ben incelediğimiz dokunsal materyallerin sınıf ortamımızda küçük gruplar halinde kullanılabilir olduğunu düşünüyorum.’

Ö8: ‘Sayın hocam materyaller hazırlanırken gerçekten emek harcanmış ve öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun olarak uyarlanmış. Ancak görme engelli öğrencilerin her biri için bu materyallerden geliştirmek gerekiyor. Benim sınıfta 6 öğrenci var, hepsi için ayrı ayrı geliştirilmiş olursa elbette kullanılabilir derim. Ama kesinlikle öğrenci sayısı kadar materyal hazırlanması gerekiyor. Sesli materyaller için değil ama dokunsal materyalle için durum böyle.’

Aşağıdaki tabloda ‘Dokunsal materyalin total görme yetersizliği olan öğrenciler için güdüleyici ve ilgi çekici nitelikte olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?’ sorusuna yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7. ‘Dokunsal Materyalin Total Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler İçin Güdüleyici ve İlgi Çekici Nitelikte Olduğunu Düşünüyor Musunuz?’

Materyalin total görme yetersizliği olan öğrenciler için güdüleyici ve ilgi çekici nitelikte olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet		Hayır		Emin değilim	
	f	%	F	%	f	%
	8	100	-	-	-	-

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin tamamı hazırlanan dokunsal materyalleri total görme yetersizliği olan öğrenciler için güdüleyici ve ilgi çekici bulmuşlardır. Aşağıda bazı öğretmen görüşlerine yer verilmiştir.

Ö4: *Hocam görme engelli öğrenciler için dokunmak önemli bir bilgi kaynağı ... Elbette öğrenci kendi ihtiyaçlarına uygun materyallerle ders yaparken kendilerini daha değerli hissediyorlar. Bazen kitaplarda aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi ifadeler oluyor. Tabii kitap braille baskı öğrenci dokunuyor o alana hiçbir şey yok, bu çok üzücü olabiliyor. Niye bir şey yok diye soruyorlar. Bu nedenle bu tarz materyallerin öğrencilerin ilgisini çekeceğini düşünüyorum.*

Ö1: *Ben bazı derslerde tabii fen dersinde de materyalleri dokunsal hale getirmeye çalışıyorum. Öğrenci o materyali incelendiğinde derse daha aktif katılıyor. Bazen sadece sesli olarak ders yapıyorum ben anlatıyorum onlar dinliyor. Görüyor çok sıkılıyorlar. Ama dokunsal ve işitsel materyaller her zaman ilgilerini çekiyor hoşlanıyorlar.*

Öğrenci Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumları

Araştırmanın bu bölümünde fen bilimleri dersine yönelik dokunsal formatta hazırlanan materyallere ilişkin öğrenci görüşleri sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda öğrencilerin her bir soruya yönelik yanıtlarına içeren bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 8. Öğrenci Görüşlerine Yönelik Bulgular

Sorular	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
‘İncelediğin materyalleri sevdiğin mi?’	15	100	-	-
‘Diğer dersler için de dokunsal materyallerin hazırlanmasını ister misin?’	15	%	-	-
‘Diğer arkadaşlarına da böyle dokunsal materyaller yapılınsın ister misin?’	15	100	-	-

Tablo 8 incelendiğinde çalışmaya katılan total görme yetersizliği olan öğrencilerin tamamı (f=15) dokunsal formatta hazırlanmış materyalleri sevdiğine yönelik görüş bildirmişlerdir. Yine öğrencilerin tamamı (f=15) dokunsal materyallerin diğer dersler için de hazırlanmasına ve diğer arkadaşlarına da dokunsal materyaller hazırlanmasına yönelik görüş bildirmişlerdir. Aşağıda her bir soruya yönelik bazı öğrenci ifadelerine yer verilmiştir.

‘İncelediğin materyalleri sevdiğin mi?’ sorusuna yönelik; Ö1, *‘Materyaller çok güzel öğretmenim. Dokunduğumda sertleri yumuşakları anladım.’* Ö4 *‘Öğretmenim ben çok sevdim en çok da dünyamızı sevdim.’* Ö9, *‘Ben severim böyle olunca öğretmenim.’* Şeklinde görüş bildirmişlerdir.

‘Diğer dersler için de dokunsal materyallerin hazırlanmasını ister misin?’ sorusuna yönelik; Ö7, *‘Öğretmenim matematikte de oluyor mu, olursa ona da yapalım.’* Ö11, *‘Din kültürü dersinde olsun öğretmenim anlamadık.’* Ö10, *‘Hepsinde olsun öğretmenim.’* Şeklinde görüş bildirmişlerdir.

‘Diğer arkadaşlarına da böyle dokunsal materyaller yapılınsın ister misin?’ sorusuna yönelik; Ö13, *‘Öğretmenim zaten aynı sınıftayız. Benim olsa onların da olur değil mi.’* Ö8, *‘Öğretmenim benim arkadaşlarım çok iyi onlara yapabilirsiniz.’* Ö5, *‘Bence onlara da yapılınsın öğretmenim. Onlarda öğrensin.’* Şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Aile Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumları

Araştırmanın bu bölümünde fen bilimleri dersine yönelik dokunsal formatta hazırlanan materyallere ilişkin aile görüşlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Aşağıdaki tabloda ailelerin her bir soruya yönelik yanıtlarına içeren bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 9. Aile Görüşlerine Yönelik Bulgular

Sorular	Evet		Hayır	
	F	%	F	%
Hazırlanan dokunsal materyallerin çocuğunuz için uygun olduğunu düşünüyor musunuz?	10	100	-	-
Başka derslere dokunsal materyallerin hazırlanması gerektiğini düşünüyorsunuz?	10	100	-	-
Benzer materyalleri evde çocuğunuz için yapmayı düşünüyor musunuz?	9	90	1	10

Tablo 9’da görüldüğü üzere ailelerin tamamı (f=10), hazırlanan dokunsal materyallerin çocukları için uygun olduğunu ve başka derslerde dokunsal materyallerin hazırlanması gerektiğine dair görüş bildirmişlerdir. Ailelerin neredeyse tamamı (f=9), benzer materyalleri evde çocukları yapmayı düşündüklerine yönelik görüş bildirmişlerdir. Aşağıda her bir soruya yönelik bazı aile ifadelerine yer verilmiştir.

‘Hazırlanan dokunsal materyallerin çocuğunuz için uygun olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusuna yönelik; A1, ‘*Bence uygun hocam. Benim kızım görmüyor. Görmediği için dokunarak ya da dinleyerek öğreniyor. Bunların bepsine dokununca anlaşılıyor ... bence bizim hep böyle materyallere ihtiyacımız var.*’ A4, ‘*Hocam uygun tabi. Görmeyen çocuk dokunarak öğreniyor. Dokunarak dünyayı öğrenir, fasulyenin büyümesini öğrenir.*’ A9, ‘*Çocuklar materyalleri sever gördüğünde bakar, bizim çocuklarda dokunarak öğreniyor. Bu nedenle kesinlikle uygun olan bu tür materyaller.*’ Şeklinde görüş bildirmişlerdir.

‘Başka derslere dokunsal materyallerin hazırlanması gerektiğini düşünüyorsunuz?’ sorusuna yönelik; A3, ‘*Benim bir çocuğum daha görme engelli. O liseye gidiyor. Çok fazla ders var ve ona uygun hiç materyal yok. Bu oğlum şimdiden her derste böyle materyalleri kullansa ileride lise üniversitede daha rahat eder. Bu yüzden hocam her derste böyle materyaller olmalı.*’ A5, ‘*Hocam biz isteriz. Ama her zaman mümkün olmaz bunu biliyoruz. Devlet bu okullara bu materyallerin bepsini vermeli öğretmenden beklememeli.*’ A10, ‘*Hocam hayat bilgisi, fen, matematik, Türkçe bence her ders için olmalı. Kızım kitapları okurken resimlerine bakıyor. Oğlumda dokunabilir böyle hissedilebilir olsa.*’ Şeklinde görüş bildirmiştir.

‘Benzer materyalleri evde çocuğunuz için yapmayı düşünüyor musunuz?’ sorusuna yönelik; A7, ‘*Hocam bu konularda bize eğitim verilmesi gerekiyor. Bugün gösterdiğiniz materyaller ne kadar kolay yapılabilir aslında. Onları incelerken bir silikon tabanca ile her şeyi kabartacağımı öğrendim. Her şeyi yapabiliriz. Sadece dersleri değil ki her şeyi böyle yapmak lazım. Ben kendi adıma hem dokunsal hem dinleme ile ilgili bize eğitim verilmesi gerektiğini söyleyebilirim. Ama bunlar bana çok fikir verdi. Bazen soruyor çocuk merak ediyor. Şimdi ben de bir şeyleri hazırlayabilirim.*’ A6, ‘*Hocam kesinlikle yapacağım. Küçük dokunuşlarla her şeyi öğretebiliriz. Bu hafta sonu Türkiye haritasını sizin gibi dokunduğunda hissedeceği hale getireceğim.*’ A5, ‘*Hocam bu konuda kendime güvenemem. Benim eğitim almam lazım. Bazen iyi yaptığımız iyi olacağını düşündüğümüz şeylerde bata yapınca çocuğumuz yanlış öğreniyor. O zaman onu düzeltmek daha zor oluyor. Bu yüzden ben yapamam. Ama dediğim gibi eğitim alsam yaparım. Çocukla braille öğrenmeye başladım mesela ama kendi kendime daha ona yardımcı olacak durumda değilim. Her konuda eğitime ihtiyacımız var hocam.*’ Şeklinde görüş bildirmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Sabancı Vakfı Hibe Programı kapsamında desteklenen *Görme Engelli Öğrenciler İçin Engelsiz Fen Öğretimi* adlı projede 3 ve 4. Sınıf fen bilimleri dersine yönelik dokunsal formatta hazırlanan 9 materyale ilişkin görme engelliler öğretmenlerinin, total görme yetersizliği olan öğrencilerin ve onların ailelerinin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan çalışmanın bu bölümde, araştırmanın soruları çerçevesinde çalışmanın sonuçlarına ve bulguların tartışılmasına yer verilmiştir.

Öğretmen Görüşlerine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda, total görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik dokunsal formatta hazırlanan 9 materyale ilişkin görme engelliler öğretmenlerinin olumlu görüşler bildirdiği görülmüştür. Öğretmenlerin tamamı (f=8) hazırlanan materyallerin total görme yetersizliği olan öğrenciler için uygun olduğunu ve materyallerin öğrenciler için güdüleyici ve ilgi çekici nitelikte olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim alan yazında yapılan pek çok çalışma, görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun materyallerle öğretimler gerçekleştirildiğinde derslere aktif katılım sağladığı ve daha kolay güdülendikleri görülmüştür (Zorluoğlu & Sözbilir, 2017; Yalçın, 2020).

Çalışmada, öğretmenlerin bazılarının (f=4) geliştirilen materyallerin ilgili kazanımların ediniminde yeterli olmadığını ifade ettikleri görülmüştür. Bu durumun her kazanıma ilişkin yalnızca bir materyalin uyarlanması kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim alan yazında yapılan çalışmalar, ilgili kazanım/hedef/davranış

öğretiminde materyal çeşitliliğinin öğrencilerin öğrenmelerinde etkili olduğu rapor edilmiştir (Horzum & Bülbül, 2017; Okçu & Sözbilir, 2016). Öte yandan bu durum, total görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik hazırlanan dokümental materyallerin grup halinde kullanımının zor olacağı ve bu nedenle öğrenci sayısı kadar materyalin hazırlanma şeklinde de düşünülebilir. Görme duyusu ile materyalleri incelerken birden fazla öğrenci aynı materyale dikkatini yoğunlaştırabilir ve inceleyebilir. Oysaki total görme yetersizliği olan öğrencilerin aynı anda tamamının aynı materyale dokunması oldukça güç olmakla birlikte nitelikli bir durum olmayacaktır. Dolayısıyla öğretmenlerin bu görüşü alan yazın ve gerçek ortamda uygulamalar için önemli bir bulgudur.

Görüşme yapılan öğretmenlerin yarısı (f=4) geliştirilen materyallerin görme engelliler sınıflarında kullanımı konusunda emin olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri *'Mesela özel alt sınıfta olsam iki öğrencim olsa ya da rehabilitasyonda çalışan bir öğretmen olsam tek öğrenci ile bu materyaller kullanmak çok harika olur. Ama bizim şu eğitim verdiğimiz sınıflarda zor olabilir diye düşünüyorum. Yani düşünüyorum bu haliyle de kullanılabilir, iki tane olsa aynı materyalden daha mı rahat oluruz bilemedim.'* Şeklinde ifade etmiştir. Bu durum, bilginin özellikle dokunma duyusu aracılığıyla elde edilmesi gerektiğinde, her öğrencinin önünde bir materyalin olması gerektiğini düşünmesinden kaynaklanabilir. Bu durum aslında şaşırtıcı olmamakla birlikte, dokümental formatta hazırlanan materyallerin öğrenci sayısı kadar sınıflara sunulması gerektiğinin de bir göstergesidir. Yine katılımcılardan birinin, dokümental formatta hazırlanan materyallerin görme engelliler sınıflarında kullanımının diğer katılımcının belirttiği nedenlerle uygun olmadığını ifade ettiği görülmüştür.

Öğrenci Görüşlerine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Total görme yetersizliği olan öğrencilerin, soyut kavramlar ve görsellerin yoğun olduğu fen bilimleri derslerinde bilgiye erişimde güçlükler yaşadıkları ve bu nedenle işitsel ve dokümental uyarlamalara ihtiyaç duydukları yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Bell & Silverman, 2019; Fraser & Maguvhe, 2008; Cole & Slavin, 2013). Örneğin Weems (1997), ders kitaplarını, ders araç gereçlerini ve materyalleri, Graybill ve diğ. (2008) laboratuvar ortamını ve araçlarını, Zorluoğlu ve Sözbilir (2017) öğretim materyallerini görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenme kanallarına uygun hale getirmişlerdir. Bu çalışmada da 3 ve 4. Sınıf fen bilimleri derslerine yönelik total görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenme kanallarına uygun olarak dokümental materyaller geliştirilmiş/uyarlanmıştır. Geliştirilen/uyarlanan materyalleri inceleyen öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda, total görme yetersizliği olan öğrencilerin dokümental formatta hazırlanan 9 materyale ilişkin olumlu görüşler bildirdiği görülmüştür. Total görme yetersizliği olan öğrencilerin tamamı (f=15) inceledikleri materyalleri sevmişler, diğer derslerde de dokümental materyallerin hazırlanmasını istemişler ve arkadaşları için de bu materyallerin hazırlanmasını söylemişlerdir. Elde edilen bu bulgu, öğrencilerin kendi öğrenme ihtiyaçlarını farkında olduğunu ve öğrenmede hangi duyu kanallarını kullanmaları gerektiği ile ilgili bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.

Total görme yetersizliği olan öğrencilerin dokümental formatta hazırlanan materyalleri incelerken heyecanlandıkları, bir an önce diğer materyalleri de incelemek istedikleri gözlenmiştir. Bu durum öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun materyaller hazırlandığında onların da derslere ilgi ve motivasyonlarının artacağı şeklinde düşünülebilir. Alan yazında (Kızılaslan & Zorluoğlu, 2019; Yazıcıoğlu & Sözbilir, 2020) görme yetersizliği olan öğrencilere fen kazanımların öğretimini konu alan çalışmalarda da öğrencilerin kendi öğrenme kanallarına yönelik hazırlanan materyalleri sevdikleri ve o materyallerle ders yapmaktan hoşlandıkları rapor edilmiştir.

Materyallerin tamamı 3 ve 4. Sınıf öğrencilere uygun olarak hazırlanması nedeniyle sadece bu sınıflara devam eden öğrencilere materyallerin inceletirilmesi hedeflenmiştir. Ancak özellikle teneffüslerde diğer sınıflarda eğitim gören öğrencilerin de materyalleri incelemek istedikleri görülmüştür. Diğer sınıflarda öğrenim gören öğrenciler dokümental materyalleri incelerken kendileri için de bu tür materyallerin yapılması gerektiğini ifade ettikleri ve hatta bazılarının inceledikleri materyallerle öğretilmesi hedeflenen pek çok kazanıma sahip olmadıklarını söyledikleri görülmüştür. Bu durum sınıf düzeyi ne olursa olsun total görme yetersizliği olan öğrencilerin fen bilimleri derslerinde dokümental materyallere ihtiyaç duyduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bu çalışma geliştirilen/uyarlanan materyallere yönelik görüş belirleme çalışması olsa da gözlenen bazı durumlarında ortaya konulmasının alan yazın için önemli olduğu düşünülmektedir. Bu durumlardan birinin total görme yetersizliği olan öğrencilerin dokunma duyularını kullanarak bir materyali incelemede güçlükler yaşadıklarıdır. Materyalleri inceleyen öğrenciler, materyallere nasıl dokunacaklarını, dokümental bölümleri ve dokularını nasıl yorumlayacaklarını farkında olmadıkları görülmüştür. Diğer ise dokümental ayırt etme becerilerinin oldukça düşük olduğudur. Materyalleri inceleyen öğrencilerin bazılarının farklı dokulara olan kumaş, keçe vb.

malzemeleri dokunsal olarak ayırt etmede güçlükler yaşadıkları gözlenmiştir. Dolayısıyla bu durum görme yetersizliği olan öğrencilerin diğer duyularını bilgiyi edinmede nasıl etkili kullanacağı ile ilgili öğretime ihtiyaç duyduklarının bir göstergesidir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nde görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik genel eğitim müfredatı ile birlikte uygulanan Genişletilmiş Çekirdek Müfredatta (Expanded Core Curriculum) *Duyuların Etkili Kullanımı* adı altında yer almaktadır (Hatlen, 1996; Yalçın & Altunay Arslantekin, 2019). Ortaya çıkan bu durum Türkiye'de de son yıllara sınırlı çalışmada vurgulanan (Yalçın & Altunay Arslantekin, 2019; Yalçın, 2020; Yalçın & Altunay, 2021; Yalçın & Tuncer, 2021) görme yetersizliği olan öğrencilere sunulan müfredatta görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik güncellemelerin yapılması gerektiğinin önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Aile Görüşlerine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Çalışma sonucunda görüşme yapılan ailelerin, dokunsal formatta hazırlanan materyale ilişkin olumlu görüşler bildirdikleri görülmüştür. Ailelerin tamamı (f=10) geliştirilen materyallerin çocukları için uygun olduğunu ve diğer derslerde de benzer materyallerin geliştirilmesi gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür. Bu durum ailelerin çocuklarının öğrenme kanalları konusunda bilgi sahibi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ailelerin büyük çoğunluğunun (f=9) benzer özelliklerde materyalleri kendilerinin de evde hazırlayabilecekleri konusunda görüş bildirdikleri görülmüştür. Bu durum ailelere destekler sunulduğunda, fikirler verildiğinde onların da çocuklarının ihtiyaçlarına yönelik materyal uyarlamaları yapacakları şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan çalışmada sınırlı sayıda (f=1) ailenin bu konuda kendini yeterli görmediği görülmüştür. Nitekim aile, *'Hocam bu konuda kendime güvenemem. Benim eğitim almam lazım. Bazen iyi yaptığımız iyi olacağını düşündüğümüz şeylerde hata yapınca çocuğumuz yanlış öğreniyor. O zaman onu düzeltmek daha zor oluyor. Bu yüzden ben yapamam. Ama dediğim gibi eğitim alsam yaparım.'* Şeklinde ifadeler kullanmıştır. Elde edilen bu bulgu, şaşırtıcı olmamakla birlikte ailelerin bu konularda eğitime ihtiyaç duyduklarının önemli bir göstergesidir. Nitekim alan yazında yapılan bir çalışmada (Küçüközyiğit, Aslan & Yalçın, 2021) görme yetersizliği olan ailelerin akademik beceriler konusunda desteğe ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Özellikle çocuklarına uygun materyaller hazırlamada, ev ödevlerini yaptırma bu ihtiyacın daha çok öne çıktığı rapor edilmiştir.

Total görme yetersizliği olan pek çok öğrenci, eğitim öğretim faaliyetlerinde gören akranlarından farklı materyallere ihtiyaç duyabilirler. Örneğin okuma yazmada braille alfabesi, matematik işlemlerinde küptaş kasa bunlardan bazılarıdır. Çoğu aile bu materyallerle çocukları ile aynı anda karşılaşmaktadır. Dolayısıyla etkili bir eğitim öğretim sürecinin önemli paydaşlarından olan ailelerin bu materyalleri nasıl kullanacakları ve gerekli durumlarda materyalleri nasıl uyarlayacakları konusunda eğitime ve desteğe ihtiyaç duydukları bu çalışmada elden edilen en önemli sonuçlardan biri şeklinde ifade edilebilir.

Öneriler

Araştırma sonucunda görme engelliler öğretmenleri, total görme yetersizliği olan öğrenciler ve onların aileleri geliştirilen/uyarlanan materyallere ilişkin olumlu görüşler bildirmişlerdir. Dolayısıyla geliştirilen/uyarlanan 9 materyalin her grup tarafından uygun bulunduğunu söylemek mümkündür. Aşağıda bu bulgular ışığında bazı önerilerde bulunulmuştur.

Total görme yetersizliği olan öğrencilere dokunma duyusundan yararlanarak nasıl bilgi edinecekleri ile ilgili görme engelliler alan uzmanları tarafından eğitimler verilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte okul müfredatına ek olarak, görme yetersizliği olan öğrencilere bilgiye erişimde duyularını etkili bir şekilde nasıl kullanacakları ile ilgili derslerin yerleştirilmesi önerilmektedir.

Total görme yetersizliği olan öğrencilerin özellikle soyut kavramların ve görsel imgelerin yoğun olduğu derslerde kullanılan öğretim materyallerine ucuz, ulaşılabilir malzemelerle öğretmenler ve aileler tarafından dokunsal uyarlamalar yapılması önerilmektedir. Öte yandan bir derse erişim yalnızca materyal uyarlamaları ile sağlanamayacağından diğer ders materyallerinin de (ders kitapları, çalışma kitapları vb.) öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına yönelik uyarlanması önerilmektedir.

Total görme yetersizliği olan öğrencilerin öğretmenlerine ve ailelerine materyal uyarlamalarını nasıl yapacakları konusunda eğitimler ve atölye çalışmalarının alan uzmanları tarafından sunulması önerilmektedir.

Matematik ve sosyal bilgiler gibi derslerde de benzer materyal uyarlamalarının yapılarak öğrenci, öğretmen ve aileler tarafından değerlendirilmesine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akakandelwa, A., & Munsanje, J. (2012). Provision of learning and teaching materials for pupils with visual impairment: Results from a national survey in Zambia. *British Journal of Visual Impairment*, 30(1), 42-49.
- Bell, E. C., and A. M. Silverman. 2019. "Access to Math and Science Content for Youth Who are Blind or Visually Impaired." *Journal of Blindness Innovation and Research* 9. doi:10.5241/9-152.
- Bromfield-Lee, D. C., & Oliver-Hoyo, M. T. (2009). An esterification kinetics experiment that relies on the sense of smell. *Journal of Chemical Education*, 86(1), 82.
- Büyüköztürk Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem yayıncılık, Ankara.
- Cole, R. A. & Slavin, A. J. (2013). Use of a video assistive device in a university course in laboratory science: A Case Study. *Journal of Visually Impairment and Blindness*, 107(4), 311- 315.
- Cooperman, S. (1980). Biology for the visually impaired student. *The American Biology Teacher*, 42(5), 293-304.
- Downing, J. E., & Chen, D. (2003). Using tactile strategies with students who are blind and have severe disabilities. *Teaching Exceptional Children*, 36(2), 56-61.
- Fraser, W. J., & Maguvhe, M. O. (2008). Teaching life sciences to blind and visually impaired learners. *Journal of Biological Education*, 42(2), 84-89.
- Graybill, C. M., Supalo, C. A., Mallouk, T. E., Amorosi, C., & Rankel, L. (2008). Low-cost laboratory adaptations for precollege students who are blind or visually impaired. *Journal of Chemical Education*, 85(2), 243.
- Hatlen, P. (1996). The core curriculum for blind and visually impaired students, including those with additional disabilities. *RE:view*, 28(1), 25–32.
- Horzum, T., & Bülbül, M. Ş. (2017). Görme engelliler için bir geometri öğretim materyali: Geometri kafesi. *Sürdürülebilir ve Engelsiz Bilim Eğitimi*, 3(1), 1-15.
- Ingraham, C. L., & Andrews, J. F. (2010). The hands and reading: What deafblind adult readers tell us. *British Journal of Visual Impairment*, 28(2), 130-138.
- Isidro, G. M., & Pantoja, C. A. (2014). Tactile Sun: Bringing an Invisible Universe to the Visually Impaired. *Tactile Sun*, p5.
- Karakoç, T., & Aslan, C. (2022). Teaching Experiences of Science Teachers Working in Schools for the Visually Impaired. *International Journal of Progressive Education*, 18(1), 128-146.
- Kızılaslan, A., & Zorluoğlu, S. L. (2019). Contribution of activities developed for visually impaired students to scientific process skills. *European Journal of Physics Education*, 10(1), 49-58.
- Küçüközyiğit, M. S., Aslan, C., & Yalçın, G. (2021). Görme Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(3), 1214-1239.
- Leuders, J. (2016). Tactile and acoustic teaching material in inclusive mathematics classrooms. *British Journal of Visual Impairment*, 34(1), 42-53.
- McLinden, M., & McCall, S. (2002). *Learning through touch: Supporting children with visual impairment and additional difficulties*. London: David Fulton
- Mukhiddinov, M., & Kim, S. Y. (2021). A Systematic Literature Review on the Automatic Creation of Tactile Graphics for the Blind and Visually Impaired. *Processes*, 9(10), 1726.
- O'Connell, M., Lieberman, L. J., & Petersen, S. (2006). The use of tactile modeling and physical guidance as instructional strategies in physical activity for children who are blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 100(8), 471-477.
- Okçu, B. & Sözbilir, M. (2016). 8. Sınıf Görme Engelli Öğrencilere "Yaşamımızdaki Elektrik" Ünitesinin Öğretimi: Mıknatıs Yapalım Etkinliği. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 202-223.

- Rule, A.C., Stefanich, G.P., Boody, R.M. & Peiffer, B. (2011). Impact of adaptive materials on teachers and students with visual impairments in secondary science and mathematics classes: *International Journal of Science Education*, v. 33, no. 6, p. 865–887.
- See, A. R., & Advincula, W. D. (2021). Creating Tactile Educational Materials for the Visually Impaired and Blind Students Using AI Cloud Computing. *Applied Sciences*, 11(16), 7552.
- Shi, L., Zhao, Y., Gonzalez Penuela, R., Kupferstein, E., & Azenkot, S. (2020, April). Molder: an accessible design tool for tactile maps. In *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-14).
- Sözbilir, M., & Okçu, B. (2016). 8. sınıf görme engelli öğrencilere "yaşamımızdaki elektrik" ünitesinde "elektrik motoru yapalım" etkinliği. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(1), 23-48.
- Stefanich, G.P., Gabriele, A.J., Rogers, B.G. & Erpelding, C. (2005). Improving educator attitudes about inclusive science through dissemination workshops: *Journal of Science Education for Students with Disabilities*, v. 11, no. 1, p. 6–24.
- Van Boven RW, Hamilton RH, Kauffman T, Keenan JP, PascualLeone A (2000) Tactile spatial resolution in blind Braille readers. *Neurology* 54:2230–2236.
- Yalçın, G., & Altunay Arslantekin, B. (2019). Görme yetersizliği olan öğrenciler için genişletilmiş çekirdek müfredat ve dinleme becerileri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 298-323.
- Yalçın, G. (2020). Uyarlanmış çok öğeli bilişsel strateji öğretiminin görme yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin dinlediğini anlama ve özetleme becerileri üzerine etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yalçın, G., & Kamalı Arslantaş, T. (2020). Mentoring inservice teachers to support their inclusive science teaching practices for students with visual impairment. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 7(2), 112-131.
- Yalçın, G., & Altunay, B. (2021). Total Düzeyde Görme Yetersizliği Olan Öğrencilerin Bilgi Veren Metinlerde Dinlediğini Anlama Düzeylerinin Belirlenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(3), 771-786.
- Yalçın, G., & Tuncer, T. (2021). Görme Yetersizliği Olan Öğrencilerin Tamamlayıcı Akademik Becerileri Gerçekleştirme Düzeyleri ve Tercihlerine Yönelik Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), 1651-1686.
- Yazıcı, F., & Sözbilir, M. (2020). 6. Sınıf Görme Engelli Öğrencilere Solunum Sistemi Kavramlarının Öğretimi. *Erciyes Journal of Education*, 4(2), 68-97.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yuen, M., Westwood, P. & Wong, G. (2004). Meeting the needs of students with specific learning difficulties in the mainstream education system: Data from primary school teachers in Hong Kong: *The International Journal of Special Education*, v. 20, no. 1, p. 67–76.
- Withagen, A., Vervloed, M. P., Janssen, N. M., Knoors, H., & Verhoeven, L. (2010). Tactile functioning in children who are blind: A clinical perspective. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104(1), 43-54.
- Zorluoğlu, S. L., & Sözbilir, M. (2017). Birbiri içinde çözünmeyen sınırlarda yoğunluk kavramının görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilere öğretimi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(2), 211-231.

EXTENDED SUMMARY

The success of education and learning depends on the accessibility and vigorous use of teaching materials. It is known that blind students have difficulties in accessing the courses in which visual content and visual materials are used extensively (Yalçın & Kamalı Arslantaş, 2020) and as a result, their academic success in these courses is low. As a matter of fact, in a study conducted in the literature (Akakandelwa & Munsanje, 2011), it was revealed that students experience serious decrease in performance in lessons when adaptations to the needs of blind students are not made and when sufficient teaching materials are not provided.

In lessons where visuals and abstract concepts are at the forefront, material adaptations are critically important for access and participation in lessons (Yalçın & Kamalı Arslantaş, 2020). In particular, tactile adaptations or the preparation of tactile materials are an important facilitator for blind students to access the materials used in the lessons. In the literature, tactile adaptation/modelling has been defined as examining an image or an object by touch that can help the student learn and understand a skill (Lieberman & Cowart, 1996). Tactile adaptation/modelling gives blind students the opportunity to feel and explore (O'Connell, Lieberman & Petersen, 2006). Therefore, tactile materials appear as important learning tools for blind students (Downing & Chen, 2003; Shi, Zhao, Gonzalez Penuela, Kupferstein & Azenkot, 2020; Withagen et al., 2010). Although the preparation of tactile materials has gained great momentum with the developments in today's technologies (Shi et al., 2020), it is still not at the expected level. In this study, it was aimed to determine the opinions of teachers of the visually impaired, students with total visual impairment, and their families on 9 materials prepared in tactile format for the 3rd and 4th grade science lesson in the project called Barrier-Free Science Teaching for Visually Impaired Students, supported by the Sabancı Foundation Grant Program.

8 visually impaired teachers, 15 blind students and 10 families participated in this study, which aims to determine the views of students, teachers and families on tactile materials prepared for the Science Lesson. In the study, data were collected using separate personal information forms and semi-structured interview forms for each group. Interviews with the teacher, blind students and their families were recorded on a voice recorder. These audio recordings were transcribed and 52 page written text was created. The data obtained were presented separately for each group, taking into account the questions used in the interview form with the descriptive analysis approach. Validity and reliability studies are expected to be conducted in qualitative studies. In this context, a voice recorder was used while conducting interviews with each participant in this study and all of the interviews were recorded. The records obtained were shared with an expert who completed her doctorate in the field of special education and she was asked to interpret. Then, it was aimed to minimize the differences between the comments by evaluating the comments of the researcher and the expert together.

As a result of the research, it was seen that the teachers of the visually impaired reported positive opinions about 9 materials prepared in tactile format for blind students. All of the teachers (f=8) stated that the materials prepared were suitable for blind students and that the materials were motivating and interesting for students. As a result of the interviews with the students who examined the developed/adapted materials, it was seen that the blind students reported positive opinions about the 9 materials prepared in tactile format. All of the blind students (f=15) liked the materials they studied, they wanted tactile materials to be prepared in other lessons as well, and they told their friends to prepare these materials as well. As a result of the study, it was seen that the interviewed families reported positive opinions about the material prepared in tactile format. It was observed that all of the families (f=10) stated that the materials developed were suitable for their children and that similar materials should be developed in other lessons.

It is recommended that blind students be trained by field experts for the visually impaired on how to obtain information by using the sense of touch. It is recommended that teachers and families make tactile adaptations to the teaching materials used in lessons where abstract concepts and visual images are especially intense for students with total visual impairment, using inexpensive and accessible materials. On the other hand, it is recommended that other course materials (textbooks, workbooks, etc.) be adapted to meet the learning needs of students, since access to a course cannot be achieved only with material adaptations.

EVALUATION OF TURKISH ONLINE MOVIE REVIEWS: AN EXAMPLE OF
PROMOTIONAL GENRE
TÜRKÇE ÇEVİRİMİÇİ FİLM İNCELEMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TANITIM
TÜRÜ ÖRNEĞİ

Hülya ÜNSAL ŞAKIROĞLU

Kafkas Üniversitesi

hulyaunsal@kafkas.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3191-6236

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

05.08.2021

Kabul Tarihi:

14.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Tür analizi

Film İncelemeleri

Retorik Özellikler

Sözcüksel-Dilbilgisel
analiz

Profesyonel Eleştiri

Keywords

Genre Analysis

Movie Reviews

Rhetorical Features

Lexical-Grammatical
analysis

Professional Critics.

In this paper, the genre of online movie reviews was examined by the Systemic Functional Linguistics (SFL) approach and register analysis. Previous corpus analyses showed that there are specific stages in this genre. The stages are determined as *Subject Matter*, *Plot*, *Characters*, *Background* along with a mandatory *Evaluation* stage. Each stage is defined in detail with the features and exemplified how they occur in the texts. Lexical and grammatical characteristics of the main stages were described. Besides lexico-grammatical features, rhetorical features and context of situation were also specified. Results of the analysis have shown that the online film reviews written by Turkish critics also follow macro structures in this genre and lexical and grammatical features presented proper attitude regarding to promotional genre. *Background*, *Plot* and an *Evaluation* were found to be three obligatory stages in Turkish reviews unlike previous studies pointed in literature. Movie reviews created by Turkish critics distinctively initiated with the Background or Subject Matter not with an Evaluation stages.

ÖZ

Bu makalede, çevrimiçi film incelemelerinin türü, Sistemik İşlevsel Dilbilim (SFL) yaklaşımı ve kesit analizi ile incelenmiştir. Daha önceki derlem analizleri, bu türün belirli aşamaları olduğunu göstermiştir. Aşamalar, zorunlu bir Değerlendirme aşaması ile birlikte Konu, Tema, Karakterler, Arka Plan olarak belirlenir. Her aşama, özellikleri ile tanımlanmış ve metinlerde nasıl gerçekleştiği örneklenmiştir. Ana aşamaların sözcüksel ve dilbilgisel özellikleri açıklanmıştır. Sözcüksel-dilbilgisel özelliklerin yanı sıra retorik özellikler ve kesit analizi de belirtilmiştir. Analiz sonuçları, Türk eleştirmenleri tarafından yazılan çevrimiçi film eleştirilerinin de bu türdeki makro yapıları takip ettiğini, sözcüksel ve dilbilgisel özelliklerin tanıtım türüne uygun bir tutum sergilediğini göstermiştir. Arka plan, Konu ve Değerlendirme aşamaları, uluslararası literatürde belirtilen önceki çalışmalardan farklı olarak Türkçe incelemelerde üç zorunlu aşama olarak bulunmuştur. Türk eleştirmenler tarafından oluşturulan film incelemeleri, bir *Değerlendirme* aşaması ile değil, *arka plan* veya *Konu* aşaması ile belirgin bir şekilde başlatılmaktadır.

Doi: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.979219>

Atıf/Cite as: Ünsal Şakiroğlu, H. (2022). Evaluation of Turkish online movie reviews: An example of promotional genre. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 823-839.

Introduction

The word genre is etymologically borrowed from French and it means the 'form' or 'type'. The term genre is subsequently used in a wide range of areas, such as film, literature, etc. In music, for example, genre is used to refer to music classification such as heavy metal, classic. In literature, it indicates the types such as story, drama, novel etc. In cinema sector the term refers to movie types such as drama, western, science fiction, and so forth (Dirgeyasa, 2016).

Several features of a genre can be explored in genre analysis, but the essence of a genre is found in its communicative objective (Bhatia, 1993; Swales, 1990). One of the claims of genre analysis is that all texts in the same genre have a same communication objective (Bhatia, 1993; Swales, 1990), which is mirrored in other features of the genre text such as content, medium, and style. The communicative purpose in movie reviews could be attributed the fact that advertisements about movies have an agenda of increasing the revenue while providing some form of information. Therefore, before any further investment of time and money, consumers and the public seek the third party opinions. Film reviews provide audiences with ample details on a film's content and quality to help potential audience to make a decision without spoiling the movies. In fact, several studies have found that both professional and consumer reviews influence sales performance, but that these genres influence various types of consumers in different ways.

Some research has been done to better comprehend genre analysis of online film reviews by examining and comparing the moves and strategies used by professional and consumer reviewers in online film reviews (Taboada, 2011; De Jong & Burgers, 2013). These two classes of texts vary based on both quantitative and qualitative analyses. For Instance, the audience reviewers generally analyze the films from a personal viewpoint. Reviews written by professional critics, on the other hand characterize the film comprehensively instead of judging it. The findings also indicate that online reviews published by professional and consumer critics vary in terms of discourse (De Jong & Burgers, 2013).

Another study aimed to examine the characteristics and differences in sentiment expression in movie review documents. Through blog entries, discussion board threads, user reviews, and critic reviews, a total of 520 movie reviews were analyzed to evaluate the content and textual features across the four genres on four different web sources. The length of the document and sentences, the distribution of parts of speech, language, characteristics of the movies mentioned, star ratings employed, and multimedia information in the evaluations were all examined. The study also discovered the most often used positive and negative phrases in various genres, as well as the reaction patterns in discussion threads. Critic reviews and blog posts were found to be longer and contain longer sentences than user reviews and discussion threads. In terms of content, critic reviews were more thorough, and the movie director was mentioned far more frequently than in other genres. User reviews tended to focus on scene elements more than other genres, whereas blogs tended to focus on the characters and discuss music and sound slightly more frequently (Na, Thet, & Khoo, 2010).

In genre analysis mostly two different approaches are employed; Multidimensional Approach and Systemic Functional Approach. Former was developed by Douglas Biber in 1988 to provide detailed explanations of register variation patterns in a language whereas later was introduced by Halliday (Halliday, 1994). In this study we used systemic functional approach to data.

SFL focus on seeking to understand how language is used for a variety of purposes and in a variety of settings, so functioning as a communicative motivation in language. In addition, by analyzing texts, it offers “*a method of observing the relation between meaning and form in the different alternatives available in the language grammatical systems, and the methods used by schools in interpreting knowledge*” (Schleppegrell, 2004). To sum up, as it gives an innovative value from functionalism perspective and an instrument for people who seek to evaluate texts, SFL is regarded a significant tradition in linguistic studies.

Movie audience often follow the online reviews to explore new and most rated movies to watch or purchase. These reviews can be written by professional critics and guest writers or by other users/consumers. Although examining film reviews is a fruitful subject matter there is no study under movie reviews in Turkish and it is an unstudied subject. Therefore, little is known on the issue that how drama genre of movies would be written by professional Turkish reviewers and whether this genre follows the similar moves and what kind of lexical-grammatical, and rhetorical features they show. To answer these questions, we provide a study that incorporates a genre analysis of online film reviews by examining and comparing the moves and strategies in online film reviews on Turkish drama films written by only professional reviewers. Our research questions are;

- I. Do movie reviews written by Turkish professional critics have superstructures?
- II. What kind of lexical-grammatical, registral and rhetorical features do they show?

Methodology

Data Collection and Data Analysis

The corpus defined in this paper is made of movie reviews collected from the professional critics posted on <https://ortakoltuk.com/> official website. The genre of movies was determined as merely drama to keep the homogeneity of data. In addition, the drama and comedy movies have been the most frequent in the recent Turkish movie genre. The other influential reason was that significant research demonstrates that professional and consumer critics perceive different movie genres differently (Holbrook, 1999). The movies were selected randomly among the most recent released and reviewed Turkish movies (2014-2020) on the same website. The reason why we included the movies between the years 2014-20 was that the reviews written on Drama genre was limited and in order to reach the number we targeted (20) we had to go back till 2014. The reviews were able to be written by both critics and guest authors on that particular website yet the movie reviews we selected were written by only the professional writers. When other writers wrote a review on a movie they define them as the “Guest Author.” Hence it was easy to differentiate professional and user/guest author. To provide a homogenous corpus, we provide only one genre and one platform and only on Turkish movies by Turkish reviewers. For the corpus, we gathered 20 reviews from the same online platform but different reviewers for the same genre. The movies analyzed included those recently reviewed on the online platform at the time and ordered based on the year they are released: “Acı Kiraz (2020)”, “Nasipse Adayız (2020)”, “Körleşme (2020)”, “İki Gözüm Ahmet (2020)”, “Kovan (2020)”, “Mendilim Kekik Kokuyor (2020)”, “Plaza (2020)”, “Bağlılık-Aslı (2019)”, “Uzun zaman önce (2019)”, “Şair (2020)”, “Aşk, büyü, vs. (2019)”, “Soluk (2019)”, Bilmemek (2019)”, “Ceviz Ağacı (2019)”, Nuh Tepesi (2019)”, (2019)”, “Görölmüşdür (2019)”, “Çınar (2018)”, “Bozkır (2018)”, “İşe Yarar Bir şey (2017)”, and “Kış Uykusu (2014). Due to the nature of the study, informed consent or ethics committee approval was not required.

Theoretical Framework

The Genre of Movie Reviews

The reviewers are prone to describing and evaluating a film along expected lines, such as storyline, director, character, and other aspects. In this study, we will base the stages determined by Taboada, M. (2011) to analyze the online movie reviews.

We included an overview of the stages and presented how stages are arranged. In addition to the stages of Subject Matter, Plot, and Evaluation, two further stages are usually referenced in literature. The first is a description of the characters, as well as maybe the actors who play them. The other stage is *Background* that is a factual information or explanation of events that help to explain the current movie without referring the movie itself.

Stages in Movie Reviews

Subject matter.

In most situations, the Subject Matter stage is categorized as a synopsis, or it is described by the writers as the film's premise. It is a general overview of the content of the film. It differs from the plot stage in which it draws a very broad outline and in the explanation of events it does not generally follow a temporal sequence. It also serves a classification purpose often, categorizing the film into a specific genre (family, comedy, drama, etc.) (Taboada, 2011).

Plot.

Even though *Plot* is not present in all of the reviews, the description of the plot is usually the longest step in reviews. It gives a chronological overview of the events in the movie. The timeline refers to the timeline in which events are represented in the movie, not necessarily the timeline in the real order of occurrence in the world of the movie. Often the explanation is short, but when all the incidents are described in detail, it can expand to a few pages. The author outlines the events in the film pointing some parallels or comparing with other films at the same time (Taboada, 2011).

Characters.

Characters could be presented and described either in the plot stage or characters stage can be their own stage as well. These appear after the main storyline and provide additional information about what characters do and why they do it. In this case, the *Characters* stage comes after summary of a story. (Taboada, 2011). Similarly, we may come across the example of *Characters* occurred in evaluation assessing the characters in the way how they act and perform. The readers might also see *Characters* described where plot is presented together in evaluation stage. Each character is evaluated in depth in the character stage, mixing in some assessment of the actors themselves while telling the plot at the same time.

Background.

This stage takes several different forms, but the goal of all of them is to provide information that is deemed important by the author to understand either the film or the analysis. The data may be regarding the reviewer himself or herself (Taboada, 2011). These experiences can relate both to features of the current product, and features of the product related to current products (e.g. sequels, prequels) or other aspects, for example, distribution channels, social interactions, and the 'standards set for a genre' at a specific time (De Jong & Burgers, 2013).

Evaluation.

The core step of the reviews is the evaluation stage, and all of the reviews included some form of assessment of varied lengths. Because it is such an important point, the various aspects of the film that can be evaluated could be outlined as the entire film, the storyline, the director, and the actors. There's also an "other" category for all other components of the production, such as cinematography, sound, costumes, and art direction. Some examples present the whole text of a review, which is composed entirely of an *Evaluation*. The *Evaluation* begins with a general assessment and reasoning, then moves on to an assessment of the art direction and finally to the writing, which the critic considers to be the weakest aspect of the movie. Finally, there is a general assessment about quality of the film with the recommendation whether it could be watched (Taboada, 2011).

Findings and Discussion

Move Structures Appeared in Movie Reviews

The analyses revealed that the reviews tend to contain three obligatory parts: Plot, Background and an Evaluation stages as shown in the table 1.

Table 1. Move Structures in movie reviews.

Stages	Frequency	Percentages
--------	-----------	-------------

Subject matter	9	45%
Plot	12	60%
Characters	7	35%
Background	17	85%
Evaluation	18	90%

Table 1 indicates how many stages are present in movie reviews and how Turkish movie reviews in present study satisfy these move structures quantitatively with frequencies and percentages. *Evaluation* stage is most common stage (90%) in reviews inscribed by Turkish professional critics. *Background* follows *Evaluation* having a closer percentage (85%). *Plot* was the third most common element observed in reviews with the percentage of 60 preceding subject matter. Out of the remaining 8 reviews either did not consist of this phase or did not occur as a specific paragraph. The three reviews evaluated here did not have the stage at all; the other five occurred in the *Evaluation* stage. *Subject matter* occurred in reviews with a 45%. *Characters* stage, however was the least observed separate element with a percentage of 35. Although characters stage was defined in a total of 17 reviews, they were not independently built in every single review. There were seven reviews having *Characters* merely in a separated stage while in the remaining reviews the *Characters* stages were blended either in evaluation or in plot stages. We see the beginning of a review in the example (1), which begins with a stage of Subject Matter.

(1) [Subject matter]: “Kovan filminde, ölen annesinin “Köydeki Arılara sahip çık” vasiyeti üzerine Almanya’dan memleketi Artvin’de ki köyüne dönen Ayşe isimindeki bir kadının doğa ve insanlarla mücadelesi hikâye ediliyor (Kovan, 2020).

In the movie ‘Kovan’, the story is about the struggle towards nature and people of a woman named Ayşe who returned to her village in Artvin from Germany upon her deceased mother’s will " Protect the bees in the village.

In the movie reviews. The Subject Matter stage is more particular than a general overview in that it gives a comprehensive understanding of the issue as well as a possible genre classification (comedy, science fiction etc.). Of the 20 reviews, 9 reviews included a Subject Matter stage. In all reviews, the subject matter exists first except for four cases, and the rest occurs either in the background stage (2), which is where the majority of Turkish reviewers begin their evaluations, or in the evaluation stage.

(2) “Bugüne kadar çektiği bütün filmlerinin senaryosunu tek başına ya da ortaklaşa yazmış bir “auteur” olan Semih Kaplanoğlu, yazıp yönettiği bu son filmde, bebeğini dünyaya getirmek için işinden ayrılmış olan Aslı’nın doğumdan birkaç ay sonra tekrar işe başlamak için bir bakıcı aramasını, uzun arayışlar sonrası bulunan Gülnihal’in Aslı’nın hayatına girmesiyle, Aslı’da bir iç hesaplaşmasının başlamasını, bebeğiyle olan ilişkisini ve kendi varoluşuyla ilgili meseleleri sorgulamasını anlatıyor”.

“Semih Kaplanoğlu, who is an auteur has written the scenarios of all the films he has shot so far, alone or jointly. In this last movie he wrote and directed tells about Aslı, who left her job to give birth to her baby, was looking for a caregiver a few months after birth, with Gülnihal, who was found after long searches, entering Aslı's life, the start of an internal showdown in Aslı questioning matters for her relationship with her baby and her own existence” (Bağlılık-Aslı, 2019).

The second stage defined in movie reviews in literature is Plot stage. *Plot* descriptions were present in 12 of the 20 movie reviews. Out of the rest 8 reviews that did not include direct and separated *Plot* stage may either not consist of this stage or occur not as a particular paragraph but blended in an evaluation stage. Thus, while three of the reviews in this study did not have the stage at all, the other five presented in *Evaluation* stage. Online review writers see it as their responsibility to provide views and not necessarily to provide comprehensive data. Plot stages appear after *Background*, *Evaluation*, and *Character* description in some cases. Although they appeared to be the second phase in the analysis after either a *Background* or *Evaluation* stages in literature. In Turkish

reviews, they followed *Background* or *Subject Matter* stages (separated or blended description total) and three of the reviews occurred immediately after *Subject Matter* and they preceded *Evaluation* stage mostly. The plot stages are generally the longer stage among others. The example shown below (3) is chosen as it is one of the shortest *Plot* stage samples.

(3) [Plot] “Birçok müzisyen gibi Ahmet de çocukluktan tutkuludur müziğe, babasının aldığı bağlamayla başlar saz çalmaya, öyle ki sazıyla kümes hayvanlarına konser verir. Aradan geçen zaman içinde kendi kendine hobi olarak uğraştığı müzik büyük bir hayale dönüşür. Yoksul olmalarına rağmen bu hayalinden vazgeçmez ve kalabalık kitlelere ulaşana kadar sürer. Gençliğe adım attığı günlerde bir kamyonun arkasına binerek İstanbul’a taşınırlar. Asıl hikayesi de bundan sonra başlayacaktır...” (İki gözüm Ahmet, 2020).

Like many musicians, Ahmet is passionate about music since his childhood, starting with the bağlama (a traditional Turkish musical instrument) that his father bought, playing his instrument, so much so that he gives a concert to poultry with it. In the meantime, the music that he takes up as a hobby turns into a big dream. Although they are poor, he does not give up this dream and continues until it reaches the crowded masses. On the days when he steps into youth, they, as family, get on the back of a truck and move to Istanbul. The real story will start from this moment on.

Characters is another defined stage in literature. In our study we also observed Characters phase. In some reviews the *Characters* can be analyzed in detail in separate paragraphs where this is not indicated in Turkish reviews. In the movie reviews by Turkish critics, *Characters* stage either occurred in *Evaluation* or *Plot* stages i.e. there was only seven pure *Characters* description stage. Generally, the description of character is blended in an evaluation of the performance of actors, which is labeled *Evaluation*. The reviewers, like the narrative, do not consider it their job to describe every aspect of the film, including the characters. In the present study, seven out of 20 reviews show *Characters* stage as specific stage. While three out of 13 movie reviews had *Character* description in *Plot* stage as seen in example (4), seven other reviews had the Characters presented in evaluation stages assessing the characters in the way how they perform as in (5). There are three reviews which do not specify characters at all.

(4) [Characters] “Sarıkamış’ta, zorlu doğa koşullarıyla boğuşmanın yanısıra, engelli çocuklarının her türlü ihtiyaçlarını gidermeye çalışan, yoksunluklar içerisindeki bir aileyi kerteriz noktası olarak belirlemiş. Baba Mustafa (Sezgin Cengiz) ile eşi Suna’nın (Şilan Düzbakan) engelli çocukları Rıza (Yunus Emre Çelik) ile iki gözlü bir evde, kıt kanaat geçindiklerini, zorlu ekonomik durumlarına karşın nasıl da büyük bir gayretle mücadele verdiklerini izliyoruz. Anne Suna o kadar fedakârdır ki, sürekli “kurban olduğum” dediği çocuğunu sırtına alarak uzun yollar kat ettiği okuluna götürür, sonra onu bekler, tüm o soğuk, puslu havaya karşın onu dışardan izler, okul bitimi yine sırtına alır çocuğunu, evine götürür. Fedakârlık yarışdır sanki anne ve baba arasındaki. Baba Mustafa, oldukça kompleksli bir şube müdürünün makam şoförüdür, ailesindeki dertler azmış gibi, bir de amirinin tuhafıkları ile boğuşur “(Çınar, 2018).

In Sarıkamış, in addition to struggling with difficult natural conditions, it has determined a family in deprivation that tries to meet all kinds of needs of disabled children as the bearing point. We are watching how Baba Mustafa (Sezgin Cengiz) and his wife Suna (Şilan Düzbakan) made a living with their disabled children Rıza (Yunus Emre Çelik) in a two-bedroom house and struggled with great effort despite their difficult economic situation. Mother Suna is so self-sacrificing that she always takes her child, whom she says "I was the victim", to his school, where she travels long distances, then waits for him, watches him from outside despite all the cold, hazy weather, she takes him on her back to their home. It is like a race of sacrifice between mother and father. Baba Mustafa is the driver of a branch chief, as if the troubles in his family were not severe and he also grapples with the oddities of his superior.

(5) [Characters] “Filmde, Başak Köklükaya, yıllar sonra sinemaya dönüşünü, oldukça başarılı bir performansla taçlandırmış. Pelin Esmer’in sıklıkla yaptığı gibi, onun yönetiminde ayakları yere basan kadın figürü, bazen Yavuz ile olduğu sahnelerde görüldüğü gibi, erkeği komik hale düşüren, çıkmazlara sürükleyen bir kadın bakışı ile iyi

bir oyuncu olduğunu kanıtlamış. Zaten oyunculuğu ile Adana Film Festivali'nde En İyi Kadın Oyuncu Ödülünün de sahibi olmuştu. Canan'a hayat veren Öykü Karayel, aslında Pelin Esmer'in hep takibinde bir oyuncu. Kararsız, Leyla'ya nazaran hayata daha pratik bir pencereden bakan yapısı ile o da çok başarılı. Yavuz rolünde görece daha az ekranda görünen Yiğit Özşener de yine görüldüğü her anda; işte oyunculuk bu, dedirtiyor" (İşe Yarar Bir Şey, 2017).

In the film, Başak Köklükaya crowned her return to cinema years later with a very successful performance. As Pelin Esmer often does, the female figure standing on the ground under her direction has proved to be a good actress with a woman's look that makes the man funny and leads him into dead ends, as she sometimes appears in the scenes with Yavuz. She already won the "Best Actress Award" at Adana Film Festival with her acting. Öykü Karayel, who acts as Canan, is actually an actress who is always followed by Pelin Esmer. She is also very successful with her ambivalent, more practical view of life compared to Leyla. Yiğit Özşener, who appears on the screen relatively less in the role of Yavuz, also makes people say "that's the acting" every time he appears.

Characters description might also be seen where plot is presented together in evaluation stage by the readers. Consider the example (6)

(6) [Characters] "Yeğenler Şükrü ve Rıfat (Ozan Dağara) amcalarını ikna edemeyince babası ile uzun süredir konuşmayan Harun'u (Mücahit Koçak) ikna için çağırırlar. Ancak Harun, annesinin ölümünden babasını sorumlu tutar..." (Bozkır, 2018).

When the nephews Şükrü and Rıfat (Ozan Dağara) could not convince their uncle, they summon Harun (Mücahit Koçak), who has not spoken to his father for a long time, to persuade. However, Harun blames his father for his mother's death.

The *Background* stage is also observed in this study. They were most frequently found at the beginning of the reviews, but it can occur in another stage when the reviewer wishes to include background details about specific aspects as addressed. In present study, 16 of the 17 cases where the reviews start with a *Background* stage, in one case it is seen after *Plot* and between evaluation paragraphs.

(7) [background] "Mantığın zorlanması, olayların geçtiği dönemle başlar. "Ceviz Ağacı" Hayati'nin geçmişle ve babasının ölümüyle 12 Eylül 1980 darbesi üzerinden hesaplaşması gibi durur ama cep telefonlarının henüz kullanımda olmayışı, öykünün "bugününü" en geç 1990-1995 arası olarak işaret ediyor. Ahmet'le Hayati'nin tahminen 35 yaşlarında olduklarına bakılırsa, Hayati babasının ölümünde 10 yaşlarında olduğuna göre kurcaladığı geçmiş kesinlikle 1980'ler olamaz [...]" (Ceviz Ağacı, 2019).

The challenge of logic begins with the period in which events take place. "Walnut Tree" seems to be like Hayati's reckoning with the past and his father's death over the September 12, 1980 coup, but the fact that cell phones are not yet in use indicates the story's "present" as 1990-1995 at the latest. Considering that Ahmet and Hayati are estimated to be around 35 years old, since Hayati was around 10 years old at the time of his father's death, the past that he had tampered with could definitely not be in the 1980s.

When it comes to the Evaluation stage that is defined in literature, this stage was observed also in our study. Every review in the corpus had an *Evaluation* stage. Merely two of the 20 evaluations began with a general assessment. A total of 18 reviews contained evaluation stage in varying length corresponding to 90% of the reviews.

(8) [Evaluation (other)] "Bence asıl başarı, görüntü yönetmeni Gökhan Tiryaki'nin kuşkusuz. Çünkü film edebi, şiirsel yanını, ancak onun ekrana yansıttığı o enfes görüntülerle ulaşıyor. Alfred Hitchcock esintili başarı çitası o anlarda o kadar yükseliyor ki, tren içinde, camın ardından yansımalarda, Yavuz'un penceresinde perdenin yarım, salınan halinin peliküle kıvrımlarında, tünele trenin girişlerinde, o uzun yemek bölümünde, hep bir iç sesle birlikte sanki canlı bir parça oluveriyor görüntüler" (İşe yarar bir şey, 2017).

I think the real success is undoubtedly the cinematographer Gökhan Tiryaki. Because the film reaches its literary and poetic side only with those exquisite images that it reflects on the screen. The Alfred Hitchcock-inspired success bar rises so high at that time that images become like a living piece with an inner voice, in the train, in the reflections behind the glass, in the half of the folds of the swinging curtain in Yavuz's window, at the entrance of the train to the tunnel, in that long dining section.

(9) [Evaluation (characters)] “Eğitim düzeyi demişken, yan karakterlerin oluşturduğu “entelektüel” kesim, sadece içki masası geyik muhabbeti yapan son derece yüzeysel ve iki boyutlu “entel” insanlardan oluşuyor [...]” (Körleşme, 2020).

Speaking of education level, the "intellectual" segment formed by the side characters consists of extremely superficial and two-dimensional "intellectual" people who only talk about the alcohol table.

(10) [Evaluation (script)] “Önce metin. Romanları da senaryo akıcılığında sinemasal öğeler içeren Ercan’ın bu son senaryosu, tıkır tıkır işleyen, en ufak bir mantıksal kusuru olmayan, üstelik yaşamış olduklarıyla ve titizlikle yapmış olduğu incelikli gözlemler üzerinden gittiği için müthiş inandırıcı ve doğal olan bir çalışma [...]” (Nasipse adayız, 2020).

Text first. This last script of Ercan, whose novels also contain cinematic elements in the fluency of the script, is a work that works perfectly, does not have the slightest logical flaw, and is incredibly convincing and natural because it is based on what he has lived and meticulously made observations.

(11) [Evaluation (Plot)] “Filmin açılışı, göz yoran, derin bir karanlıkla başlıyor. Sonra yavaş yavaş ışıma başlıyor. Sanki izleyenlere filmin olay örgüsünün karanlıktan aydınlığa giden yol gibi yavaş yavaş verileceğinin işareti olarak sunuluyor. Film boyunca özellikle şimşeklerin çakması, tıpkı bir Karadeniz kentindeymişiz hissini veren doğası zor bir köyde olduğumuzu hissettiriyor. Sofrada üç erkek ve bir kadın oturmakta, erkekler arasında hararetli bir tartışma olmaktadır. Şunu anlamaktayız ki, ilerleyen sahnelerde görürüz ki, Konya’nın Hadim ilçesinde yapılacak baraj nedeni ile köy tamamen sular altında kalacaktır [...]” (Bozkır, 2018).

The opening of the movie begins with a tiring, deep darkness. Then it starts to glow slowly. It is presented to the audience as a sign that the plot of the film will be given slowly, like the road from darkness to light. Throughout the film, especially the flash of lightning makes us feel like we are in a village with a difficult nature that gives the feeling of being in a Black Sea city. Three men and a woman are sitting at the table, and there is a heated discussion between the men. We understand that in the following scenes, the village will be completely flooded due to the dam to be built in the Hadim district of Konya.

There was one review that includes only *Evaluation* stage from the first paragraph to the end covering the plot, characters, director, scenes and what they symbolize in 1637 words of a complete evaluation. We might not have the whole review but we demonstrate a paragraph for sampling in example (12).

(12) [Evaluation (overall)] “Soluk”, gerçekçi bir öyküyü, sağlam bir anlatım ve başarılı bir oyunculukla aktaran eli yüzü düzgün bir film. Ancak yıllardır Bunalım Sinemasına dönmüş olan Türk Sinemasında en iyisinden en orta hallisine çok sayıda iç karartıcı film izlemiş bir seyirci olarak bu “Soluk” bana fazla geldi. Başladığı andan itibaren nasıl gelişeceğini nasıl biteceğini de az buçuk hissettirdiği için, ben sonlara doğru Tamer’den bile soluksuz kalarak, “şu adamcağız ölse de, hem o, hem Aslı, hem Celil, hem de biz izleyiciler kurtulsak” demeye başladım” (Soluk, 2019).

Soluk is a smooth movie that conveys a realistic story with a solid narrative and successful acting. However, as a spectator who has watched many depressing films from the best to the average for years in Turkish Cinema which has returned to Depression Cinema this “Soluk” was too much for me. Since the film made me feel a little bit about how it will develop and how it will end from the moment it started, towards the end, staying

breathless even more than Tamer I started to say, "I wish that guy dies, he, Aslı, Celil and we, the audience, will be saved".

Only one of the reviews contained only one stage: a general assessment of the film. The review was also among the shortest of the 20 and is comprised of mere 143 words quoted below. Although it includes some information about the subject of the film, it is hard to differentiate a narrative description from an assessment and the whole text has therefore been categorized as a single evaluation stage (13).

(13) Doğum günü için gelen arkadaşlarıyla geçirilen gece, her anı ve her sözcüğüyle gerçek ve inandırıcı. Kadın arkadaşıyla ikili sohbeti, sanki tasarlanmış bir sahne değil de iki insanın gerçekten yaşadığı bir sekans olarak çok başarılı. Sonlara doğru gelişen gerilimin müthiş inandırıcı anlatımına kimi küçük gerçeküstücü ayrıntıların ustaca yerleştirilmesi de etkileyici [...] (Şair, 2020).

The night spent with friends who come for his birthday is real and convincing with every moment and every word. His bilateral conversation with his female friends is very successful as a sequence where two people actually live, rather than a designed scene. It is also impressive that some small surrealistic details are skillfully placed in the incredibly convincing narrative of the tension that develops towards the end.

Lexicogrammatical Data for Stages

Genre studies combine structural features with lexical and grammatical elements to arrange for a complete overview of how genre and lexico-grammatical features work together. The forms of lexical organization and grammatical structures that will arise in each step are determined by the stages, and lexical and grammatical data can be used to predict stage boundaries as well.

Table 2. Frequency and percentages of Lexical items in reviews

Word category	Frequency	Percentage
Nouns	3580	25.6%
Pronouns	1201	8.5%
Adjectives	1448	10.3%
Adverbs	634	4.5%
Verbs	498	3.5%
Total	13967	53.4%

Table 2 shows the word categories and their corresponding frequencies. Nouns and adjectives are two mostly observed word categories in reviews. Adjectives and Nouns are correlated with communicative intent as movie review is a sub-genre of promotional genre. Thus, it is natural to have words that describe the qualities or states of words to promote the product where potential readers/watchers are persuaded. **Adverbs** were also common following **Pronouns** with a percentage of 4.5. The adverbs were used to modify or qualify an adjective, verb, other adverb, or a word group that expressed a relationship in terms of place, time, manner, cause, or degree. One excerpt from reviews including adjectives and adverb is shown in (14). Pronoun usage can be associated with flexible style of writing in this genre. The most common pronoun was third person singular **O** (52%) preceding to third person plural **Onlar** with a percentage of 25%. The story line requires using the pronoun "O" particularly in plot sections while story telling of the movies. Pronoun **Ben** comes right after **O** (9.5%) and **Biz**, first person plural, is on the other hand (6.8%) the fourth common pronoun through reviews as informal text types fulfilling the interactive, informality feature and communicative purpose. The verbs, on the other hand, were the least present word category through the reviews as 3.5%.

(14) Ancak filmin **görkemli** siyah-beyazını, **kusursuz** görselliğini, **müthiş** atmosferini, yarattığı **çok inandırıcı** distopyayı, dışsal ve içsel yolculuğu **başarıyla** iç içe geçiren senaryosunu, **dört dördlük** oyunculuklarını göz ardı ederek **çok başarılı** bir sinemasal yapıt olduğunu reddetmek de mümkün değil (Bağlılık-Aslı, 2019).

However, it is not possible to deny that the film is a very successful cinematic work, ignoring its magnificent black and white, flawless visuals, awesome atmosphere, very convincing dystopia it creates, its scenario that successfully intertwines external and internal journeys, and its perfect acting.

Table 3. Tense usage in the reviews.

Tenses	Primary	Secondary	Tertiary	Percentages
Present S.	16	1	1	90%
Present Con.	3	12	0	75%
Simple Past	0	2	1	15%
Past perfect	1	2	3	30%

Tense usage varies from present simple to past perfect but intensifies on present simple tense showing itself on 16 of 20 reviews as primary used tense. In the rest four reviews, three uses Present Continuous and the other one employs Past Perfect as primary tense but in two reviews, it was secondary and three of the reviews it was rarely used tense among others. As secondary tense Present Continuous precede others as 12 of 20 reviews overlaps Simple Present at the same reviews.

Plot stages generally have usually been mentioned in the present tense, depending on the storytelling of the movies. When considered the plot part typically conform of the overall review of story, it is natural to recognize present tenses to occur in general. The percentages of present tenses usage in plot is 19 out of 20 reviews (i.e. 95% of reviews) contain present tenses (17 of reviews have present simple, two have present continuous tense) only in one review, the plot is told by using past perfect tense.

Besides its rare usage, the past perfect tense appeared in the *Evaluation* stage.

(15) “Filmde, Başak Köklükaya, yıllar sonra sinemaya dönüşünü, oldukça başarılı bir performansla **taçlandırmış**. Pelin Esmer’in sıklıkla yaptığı gibi, onun yönetiminde ayakları yere basan kadın figürü, bazen Yavuz ile olduğu sahnelerde görüldüğü gibi, erkeği komik hale düşüren, çıkmazlara sürükleyen bir kadın bakışı ile iyi bir oyuncu olduğunu **kandılamış**” (İşe yarar bir şey, 2017).

Başak Köklükaya crowned her return to cinema years later with a very successful performance in the film. As Pelin Esmer often does, the standing feet on the ground female figure under her direction has proved to be a good actress with a woman's look that makes the man funny, as she sometimes appears in the scenes with Yavuz.

Table 4. Grammatical features movie reviews show.

Type	Frequency	Percentage
Embedded sentences	460/658	69.9%
Inversions	61	9.2%
Passivization	22	4.4%
Ellipticals	16	2.4%
Nominal (non-verbal) sentences	160	24%
Verbal sentences	498	75%

Embedded sentences (relative clauses, adverbial clauses, complement cl, etc.) are frequently employed in Turkish reviews on movies as shown in Table 4. Out of 658 sentences, 460 of them were constructed using complex/compound sentences. We know that embedded sentences, which mostly employed relative clauses in this case (378), are used to give more information to the readers. This is a parallel feature to the communicative purpose of movie review sub-genre that belongs to promotional genre because it is expected to give extra information to persuade and affect the audience while promoting/marketing a product. A word counting program was used to estimate the average number of words in sentences and it was found that the average

words per sentence were around 18 words. Thus, it is observed that long sentences were preferred. As shown in the examples (16):

(16) “10 yıl boyunca BEKSAV yönetim kurulu başkanlığı ile Sanat ve Hayat dergisinin genel yayın yönetmenliğini birlikte yürüten, görme engelliler için Türkiye’de yayımlanan ilk kültür sanat dergisi Konuşan Dergi’nin kurucu yayın yönetmenliğini yapan Orman, Harold Pinter’in Dağ Dili oyununun Kürtçe prodüksiyonunda da yer almış” (Körleşme, 2020).

For 10 years, holding together chairman of the BEKSAV and the chief editor of Arts and Life magazine, founding chief editor of the first art and culture magazine ‘Konuşan Dergi’ published in Turkey for the visually impaired, Mr. Orman has also taken part in Harold Pinter's Kurdish productions of play named ‘Dağ Dili’.

Ellipticals and inversions were also observed in Turkish reviews although Ellipticals were not as frequent yet capturing the attention. On the other hand, the use of inversions was not restricted. They appeared 61 times and with 9.2% depending on the flexibility, informality and the communicative purpose of the text; and hence they make the text catchy as other lexico grammatical features of the reviews. Consider the examples (17);

(17) Tıpkı Innaritu’nun “Babil” filmindeki gibi, aslında birbiri ile kopuk, ama aynı zamanda bağlı bir çok kişi ve olaylar sonrasında bir imgelem üzerinden, acı bir kiraz meyvesi/ağacı ile bütünleşilerek sunulmak isteniyor izleyicinin önüne (Acı Kiraz, 2020).

Just like in Innaritu's movie "Babil", many people who are actually disconnected from each other, but at the same time connected to each and events are intended to be presented to the audience through an imagination integrated with a bitter cherry fruit / tree.

We reviewed the passive constructions in reviews and found out that only 22 out of 498 finite verb phrases were structured in passive voice with a single by passive construction which is mentioned below. Frequency of passives were 4.4 % and the rest of 476 were active sentences.

(18) “Festivalde gösterildiğinde sinema eleştirmenlerinden ciddi eleştiriler aldı, hatta kimi festival seyircisi tarafından izlenmeye değer bulunmayıp, salon terkedildi” (Bozkır, 2018).

When it was screened at the festival, it received serious criticism from cinema critics, and it was not found worth watching by some festival audience and the theater was abandoned.

The reason why we measured the frequency of passive sentences is that they indicate about the register in terms of complexity and the language use in text. These reviews, based on their communicative purposes, were not supposed to be difficult to understand since it is a kind of promotional genre, they are supposed to reach as many people as possible. Besides doer(s) (director, screen writer, actors/actresses etc.) is important because critics focus on them as well.

(19) “Öncelikle filmin en önemli anlarına sahne olan final kısmı oldukça alalecele filme dahil ediliyor” (Çınar, 2018).

First of all, the final part, which is the scene of the most important moments of the movie, is included in the film very quickly.

Among the 22 passive constructions, one was by passive (4.4%) as seen in the excerpt (20).

(20) “45 yıl önce bir arazi kavgasının konusu olan tepede, Nuh Peygamber tarafından dikildiğine inanılan ağaç, köylü için adeta bir geçim kapısı olmuş, günde onlarca kişi tarafından ziyaret edilir hale gelmiştir” (Nuh Tepesi, 2019).

The tree, believed to have been planted by the Prophet Noah on the hill, which was the subject of a land fight 45 years ago, became a source of livelihood for the villagers and became visited by dozens of people a day.

Another feature of Turkish movie reviews is that positive and negative aspects are included together. We may unlikely see a review full of negative or positive criticism toward a particular movie. In evaluation part, both negative and positive sides of movie from director to screen writer or to actors and actress' performance were discussed in a detailed way in the same review. One example can be seen in (21)

(21) “Diğer taraftan Ahmet Kaya’yı canlandıran başrol oyuncusunun rolünde zayıf kaldığını söyleyebilirim. İnandırıcı olmamış, müzisyenin o ateşli ruhunu şahsen ben hiç hissedemedim. Oyuncunun bakışlarında anlam ve ışık görmedim desem yeridir [...] Film kurgusunu beğendim. Ödül gecesinden başlayan zaman geçişleri iyiydi, taşradaki görüntüler; özellikle tavukların, horozların ve hindilerin bulunduğu sahne ve kamyonun terkindeki göç görüntüleri gerçekçiydi...” (İki gözüm Ahmet, 2020).

On the other hand, I can say that the lead actor who plays Ahmet Kaya is weak in his role. It was unconvincing, I personally could not feel that fiery spirit of the musician. If I say I did not see meaning and light in the actor's gaze, it would be appropriate. I liked the fiction of the film. Time transitions starting from the award night were good, the scenes in the countryside; especially the scene with chickens, roosters and turkeys and the migration images in the back of the truck were realistic ...

Verbal sentences were found to be much higher compared to nominal sentences by 75% to 24%, respectively. The common usage of verbal sentences indicate that the action is mostly focused than statistical facts. The description of Plot stages plays relatively larger role in the evaluation of verbal statements. They are usually used in the assessment of the Plot and they are predominant choices of sentence type in coherence with the narrative style of movie review genre and communicative intention of the text.

Rhetorical Features of Reviews

Considering the rhetorical features of movie reviews, the first noticeable element is rhetorical questions. Rhetorical questions are used to take attention of the readers/audience and let them think on a subject matter. The corpus of this study has 20 rhetorical questions and they were employed to get the attention of readers on the obvious part of the film in accordance with its communicative purpose.

Table 5. Rhetorical features used in movie reviews.

Features	Frequency	Percentage
Rhetorical questions	20	3%
Personification	6	0.9%
Metaphor and simile	21	3.1%
Reduplication	52	7.9%
Oxymoron	36	5.4%
Figurative expression	33	5%
Rhyme	2	0.3%

Table 5 shows how rhetorical features are employed in the genre of movie reviews. To parallel with its communicative purpose under promotional genre, to render the text attractive and influential, a number of rhetorical and literary features were used such as employing rhetorical questions, personification, metaphors and reduplication etc. Examples related with rhetorical questions shown in (22);

(22) “Trenler farklıdır. Otobüs ya da uçak, bizi hapseden, gözetleyen kloströfobik bir alana daha çok imkân tanır çünkü. **Ya trenler öyle mi?** Değildir; kaçıştır, cesameti ile gizleniriz ardı sıra” (İşe yarar bir şey, 2017).

Trains are different. Because the bus or plane gives more room to a claustrophobic space that imprisons us, spying on us. What about trains? They are not; they are escape; we hide behind them.

Some of the rhetorical features shown in the table 5 were exemplified below. Those could be seen as literary features such as figurative language, metaphor or simile, oxymoron, reduplication, and rhyme etc. as part of persuasive language based on communicative purpose of promotional genre. The examples of (23), (24), (25) included samples of simile, reduplication and rhyme, respectively.

(23) “Mektupları çalar, bu durum iş arkadaşları tarafından da, kamera vb. yöntemlerle üstelik bilinmeye başlar. Gittikçe bir **anafor gibi kendisini çeken çukura** gömülmektedir” (Görölmüştür, 2019).

He steals the letters, and this situation becomes known by his colleagues, by means of cameras, etc. He is gradually buried in the pit that attracts him like an eddy.

(24) [...] “Ercan’ın bu son senaryosu, **tıkır tıkır** işleyen, en ufak bir mantıksal kusuru olmayan [...]” (Nasipse adayız, 2020)

This last scenario of Ercan works perfectly, without the slightest logical flaw ...

(25) [...] “İşte yitirdik bütün taşlarımızı darmadağınık oyun **tahtası** Bir tek şahımız duruyor sevgilim o da evli iki çocuk **babası**” (İşe yarar bir şey, 2017)

Here we have lost all our pieces, a messy game **board**
We have only one king, darling, he is married and **father** of two children.

As part of the promotional genre, we also observed that such texts are convincing based on its communicative purpose. There are a number of suggestive phrases as part of persuasive language, using phrases such as “kaçırmayın” (6) (do not miss it), or “mutlaka izleyin” (3) (you should watch this) and “çok beğendim” (9) (I liked it a lot).

(26) “Sonuç olarak, **çok başarılı** bir senaryonun, çok **ustaca** sinemaya aktarıldığı, hem festivalin hem de bu senenin **en iyi** filmlerinden biri. Vizyona girdiğinde **kaçırmayın** derim”.

In conclusion, it is one of the best films of both in the festival and of this year, in which a very successful script was transferred to the cinema very skillfully. I say “don't miss it when it is released”.

(27) “Vizyonda izlerseniz **pişman olmazsınız**” (Şair, 2020).
If you watch it in the theatre, **you won't regret it**.

Register Analysis

Halliday models the context of situation that is the technical term for register, where the features of the context directly related to the language used to generate text in terms of three important components: Field, Tenor and Mode (Almurashi, 2016). The field informs us about the topic or what is being discussed. The topic of movie genre is always movies. Second, Tenor indicates who is involved in the conversation as well as their relationships. Tenor affects and determines features of the language. In the category of tenor, we include degrees of formality, the roles played by the participants and the focus of the activity. Tenor has an impact on and includes the characteristics of a language. The degrees of formality, the roles played by the participants, and the activity's purpose are generally comprised under the category of tenor. Participants of movie reviews genre of promotional genre are senders and receivers who in this case generally are reviewers and readers and/or movie audience. The relationship between participants is informal as part of promotional genre. The readers could understand what the critics convey and that is the reason why the language instances of informality we could encounter. Consider the example (28)

28) “Efendim, İngiliz donanması onun çaraları Yunanlısı da; Kara Fatmalar... Gördesli Makbuleler, Nene Hatunlar ile hem de savaşarak kazanmıştır. Konuşarak, değil! Öyle bir sohbet ki zannedersiniz Çanakkale’de

turistik seyahate çıkmışlar. Allah aşkına; Kurtuluş Savaşında kendini dinlemeye bile vakti yokken, bu nasıl bir anlatımdır?” (Mendilim kekik kokuyor, 2020).

My dear, the war was won against the British navy and its apprentices such as Greeks with Kara Fatma, Gördesli Makbule, Nene Hatun and the like by fighting not by talking! Such a conversation that you think they went on a touristic trip in Çanakkale. For the love of god; What kind of a narrative is this when he doesn't even have time to rest during the independence war?

Mode, on the other hand, indicates what role language has in the relationship and in what form it takes (written or spoken). The mode of movie genre is only written form to promote the product on websites to persuade potential audience. These three Register variables are used to explain people's intuitive understanding that individuals use different resources, different kinds and different parts from the system of language (Almurashi, 2016).

Conclusions

The present study aims to find whether Turkish critics follow macro structures while writing movie reviews. There is a general paucity of research targeting lexical and grammatical features the Turkish movie review texts. Using a corpus-based genre analysis, this study examines movie reviews written by professional critics. We created a small corpus composed of approximately 14000 words to analyze and compare 20 film reviews. As a first research question, we asked whether Turkish movie review writers follow move structures in movie genre that were identified in the early research. We realized that the general macro structures of *Subject matter*, *Plot*, *Characters*, *Background* and *Evaluation* stages are present. The results of this study demonstrated both consistent and distinct features with previous studies (Taboada, 2011; De Jong and Burgers, 2013) including the stages in reviews.

An analysis of the 20 Turkish reviews contains three obligatory stages: *Background*, *Plot* (whether and an *Evaluation* unlike what Taboada (2001) draws. She defined the *Plot* and *Evaluation* as two necessary stages in analysis she conducted. Another difference was observed in the evaluation stages. While the present study had only one review starting with evaluation stage, half of the 50 reviews started with an overall evaluation in Taboada (2011) (the other half open with a Background or Subject Matter stage, but contain evaluation later on).

In Turkish reviews, we observed that negative and positive criticism coexists in reviews. Evaluations do not include only the negative or sole affirmative aspects differentiating than the western equivalents.

Our second research question targeted the lexico-grammatical, rhetorical and register analysis of reviews. The language used in reviews is not significantly deviating from the expected. The communicative purpose of movie genre is primarily promotional and adjectivals and adverbials are employed frequently to describe the movies comprehensively. Previous marketing research compared the effect on sales success of both professional and customer reviews and concluded that both types of reviews have influence on sales performance with a reflection of the choice of words. (Chen and Xie, 2008; Zhang et al., 2010). In an earlier study it was pointed out that critic reviews and blogs contained more nouns (Na, Thet, & Khoo, 2010). That was another parallel outcome of present study as professional reviews had nouns the most (3580).

Secondly, the results presented here are in agreement with what Schleppegrell (2004). She defines systemic functional linguistic employing a method of observing the relation between meaning and form in the different alternatives available in the language grammatical systems, and interpreting knowledge. There is indeed relationship in form and function of language used in reviews because there are not frequent passive voice usage overlapping the communicate purpose and function of the genre since passive constructions are common where action is important not doers and generally formal texts require recurrent passive structures as law and legislation texts. On the other hand, the reviews indicated many rhetorical features namely, the usage of reduplication, oxymoron, metaphor, rhetorical questions and figurative language as they convey the message effectively and flexibly on potential readers and movie lovers.

References

- Almurashi, W. A. (2016). An introduction to Halliday's systemic functional linguistics. *Journal for the study of English Linguistics*, 4(1), 70-80.
- Biber, D. (1986). Spoken and written textual dimensions in English: Resolving the contradictory findings. *Lg*. 62.384-414.
- Bhatia, Vijay, K. (1993). *Analyzing Genre: Language Use in Professional Settings*. Longman, London. 22
- Chen, Y., Xie, J. (2008). Online consumer review: word of mouth as a new element of marketing communication mix. *Management Science* 54 (3), 477–491.
- De Groot, E.B., Korzilius, H., Nickerson, C., Gerritsen, M. (2006). A corpus analysis of text themes and photographic themes in managerial forewords of Dutch English and British annual general reports. *IEEE Transactions on Professional Communication* 49 (3), 217–235.
- De Jong, I. K., & Burgers, C. (2013). Do consumer critics write differently from professional critics? A genre analysis of online film reviews. *Discourse, Context & Media*, 2(2), 75-83.
- Dirgeyasa, I. W. (2016). Genre-Based Approach: What and How to Teach and to Learn Writing. *English Language Teaching*, 9(9), 45-51.
- Holbrook, M.B. (1999). Popular appeal versus expert judgments of motion pictures. *Journal of Consumer Research* 26 (2), 144–155.
- Hsu, Greta & Joel M. Podolny. (2004). Critiquing the critics: An approach for the comparative evaluation of critical schemas. *Social Science Research* 34. 189–214.
- Leggett, B. J. (2005). Convergence and divergence in the movie review: Bonnie and Clyde. *Film Criticism* 30(2). 1-23.
- Na, J. C., Thet, T. T., & Khoo, C. S. (2010). Comparing sentiment expression in movie reviews from four online genres. *Online Information Review*.
- Schleppegrell, M. (2004). *The language of schooling: A functional linguistics perspective*. Erlbaum, Mahwah
- Swales, J. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: CUP.
- Upton, T., Cohen, M.A. (2009). An approach to corpus-based discourse analysis: the move analysis as example. *Discourse Studies* 11 (5), 585–605.
- Taboada, M. (2011). Stages in an online review genre. *Text & Talk*, 31(2), 247-269.
- Zhang, Z., Ye, Q., Law, R., Li, Y. (2010). The impact of e-word-of-mouth on the online popularity of restaurants: a comparison of consumer reviews and editor reviews. *International Journal of Hospitality Management* 29, 694–70

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu çalışmada, Türkçedeki çevrimiçi profesyonel film eleştirileri türü, Sistemik İşlevsel Dilbilim (SFL- Halliday, 1985) yaklaşımı, kesit çözümlemesi ve retorik perspektifinden incelenmiştir. Daha önce yapılmış uluslararası araştırma makaleleri, film eleştirisi türünün belirli aşamaları olduğunu göstermiştir. Ancak ülkemizde henüz benzer bir çalışma yapılmamıştır. Bu amaçla, Türk film eleştirisi yazarlarının bu makro yapıları takip edip etmediklerini ve hangi özel dilsel özelliklere işaret ettiklerini öğrenmek amacıyla araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- Türk profesyonel eleştirmenlerin yazdığı film eleştirilerinin üst yapıları var mı?
- Ne tür sözcüksel-dil bilgisel, kesitsel ve retorik özellikler gösterirler?

Hâlihazırdaki bu makale kuramsal geri plana dayalı uygulamalı ve keşifsel bir çalışmadır. Bu yazıda tanımlanan derlem, <https://ortakoltuk.com/> resmi web sitesinde yayınlanan profesyonel eleştirmenlerden toplanan film incelemelerinden oluşmaktadır. Verilerin homojenliğini korumak amacıyla filmlerin türü salt drama olarak belirlenmiştir. Ayrıca dram ve komedi filmleri son dönem Türk sineması türünde en çok izlenen filmler olmuştur. Diğer etkili neden ise, önemli araştırmaların profesyonel ve tüketici eleştirmenlerinin farklı film türlerini farklı algıladığını göstermesidir (Holbrook, 1999). Filmler, aynı web sitesinde en son yayınlanan ve incelenen Türk filmleri (2014-2020) arasından rastgele seçilmiştir. 2014-20 yılları arasındaki filmlerini kapsamasının nedeni, Drama türünde yazılan eleştirilerin sınırlı olması ve hedeflediğimiz sayıya (20) ulaşmak için 2014 yılına kadar geriye gitmemiz gerektiğiydi. Belirlenen sitede hem eleştirmenler hem de konuk yazarlar tarafından incelemeler yazılabilmektedir. Diğer yazarlar bir film hakkında film eleştirisi yazdığında onlar “Konuk Yazar” olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle profesyonel veya kullanıcı/misafir yazarı ayırt etmek oldukça kolaydır. Ancak bu çalışmada sadece profesyonel yazarlar tarafından yazılan film incelemeleri seçilmiştir. Homojen bir veri seti sağlamak için tek tür (Drama), tek çevrimiçi platform (ortakoltuk) ve sadece Türk filmleri konusunda yapılan ve Türk eleştirmenler tarafından kaleme alınan eleştiriler dâhil edilmiştir. Derlem için, aynı çevrimiçi platformdan aynı tür için farklı eleştirmenlerden 20 film eleştirisi toplanmıştır. Taboada (2011) tarafından film incelemesi için tür analizi alt alanı olarak belirlenen makro yapılar göz önünde bulundurularak, Sistemik İşlevsel Dilbilim Yaklaşımı (Halliday, 1985) ile analiz edilen filmler, o sırada çevrimiçi platformda yakın zamanda incelenenleri ve yayınlandıkları yıla göre sıralananları içermektedir.

Türk eleştirmenler tarafından yazılan film eleştirilerinin bu türdeki makro yapıları takip ettiği, sözcüksel-dil bilgisel özelliklerin tanıtım türüne uygun bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Literatürde belirtilen çalışmalardan farklı olarak Türkçe eleştirilerde Arka plan, Konu ve Değerlendirme, üç zorunlu aşama olarak yer almıştır. Türk eleştirmenler tarafından yazılan eleştiriler, Değerlendirme kısmı ile değil, Arka plan veya Konu bölümleri ile başlamaktadır. Karakterler kısmı her ne kadar bazı eleştirilerde müstakil olarak belirtilmemişse de, Değerlendirme bölümleri ile olay örgüsünün bir arada sunulduğu kısımlarda da görülebilmektedir. Arka plan, Türk yazarların film eleştirilerinde en sık yer verdiği bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde tanımlanan Değerlendirme aşamasına gelindiğinde bu aşama bizim çalışmamızda da gözlenmiştir.

Bir tür çalışması olarak film eleştirileri sözcüksel-dil bilgisel özellikler bakımından da incelenmiştir. Her adımda ortaya çıkan sözcüksel organizasyon biçimleri ve dilbilgisi yapıları aslında film eleştirilerinde gözlemlenen üst/makro yapı tarafından belirlenmekte ve sözcüksel-dil bilgisel veriler de bu yapıların sınırlarını belirlemek için kullanılmaktadır.

Dil bilgisel incelemelerde isimler ve sıfatların en çok gözlemlenen iki kelime kategorisi olduğu bulunmuştur. Film incelemesi tanıtım türünün bir alt türü olduğundan, sıfatlar ve isimlerin sık kullanımı bu türün iletişim amacıyla yakından ilişkilidir. Zarflar, % 4,5 ile Zamirlerden hemen sonra gelmektedir. Bu türde zamir kullanımı esnek yapı stiliyle ilişkilendirilebilir. Fiiller ise %3,5 ile incelemelerde en az yer alan kelime kategorisi olmuştur.

Film eleştirisi türünde 20 eleştirinin 16'sında öncelikli olarak geniş zaman, diğer dört eleştiriden, üçü şimdiki zaman ve sonuncusu ise –mişli geçmiş zaman yoğunluktadır. Birleşik cümleler (bağlaç tümceleri, zarf tümleçleri vb.) Türkçe film eleştirilerinde sıklıkla kullanılmaktadır. 658 cümleden 460'ı okuyucuya daha fazla bilgi vermek için bileşik cümleler kullanılarak oluşturulmuştur, bu da tanıtım türüne özgü iletişimsel amaç ile doğrudan ilgilidir.

Türkçe film eleştirilerini farklı kılan bir özelliği, belirli bir filme yönelik olumlu ve olumsuz eleştirilerin bir arada yer almasıdır. Film eleştirilerinin retorik özelliklerine bakıldığında ilk göze çarpan unsur retorik sorulardır ve bunlar filmin iletişimsel amacına uygun olarak okuyucunun dikkatini filmin bariz yönlerine çekmek ve okuyucuların bir konu üzerinde düşünmelerini sağlamak için kullanılmıştır. Tanıtım türünün iletişimsel amacına paralel olarak, metni çekici ve etkili kılmak için, figüratif dil, mecaz, benzetme, tezat, ikileme, kafiye ve kişileştirme gibi bir dizi edebi özellik kullanılmıştır.

Bu çalışmada, verileri homojenize etmek amacıyla Türk film kategorisindeki tüm türler ele alınamamış, yalnızca Drama türünde yazılan eleştiriler analize tabi tutulmuştur. Bir diğer sınırlılık, yalnızca tek bir çevrimiçi platformdan toplanan film eleştirilerinin kullanılmış olmasıdır.

Farklı film türlerini hedef alan gelecekteki çalışmalar türlerin karşılaştırmalı incelemelerini sağlayarak tam bir resmin çıkarılmasına yardımcı olacaktır. Sonraki araştırmalarda farklı ve hâlihazırda var olan tüm platformlardan veri toplanarak derlemin oluşturulması örneklem zenginliğini arttırarak genelleme kolaylığı sağlayacaktır. Ayrıca, Türk ve yabancı eleştirilenleri aynı tür filmler üzerinde karşılaştırmaya odaklanmak yine ilginç bir araştırma konusu olabilir ve bu çalışmanın tamamlayıcı çalışması olabilir. Bir diğer öneri de aynı eleştirilenler tarafından Türk filmleri ve yabancı filmler arasındaki incelemelerdeki benzerlik ve farklılıkların incelenmesi olacaktır.

Türkçe yazın türlerinin çoğunda üst yapı analizleri gerçekleştirilmesine rağmen Türkçe sinema filmlerine yapılan eleştiri metinleri henüz böyle bir analize tabi tutulmamış, bu yazın türünün sözcüksel-dil bilgisel, kesit çözümlemesi ve retorik özellikleri değerlendirilmemiş, bu yazın türü farklı dillerdeki türdeşleri ile karşılaştırılmamıştır. Eldeki çalışmanın sonuçları, bu boşluğu doldurarak daha sonra yapılacak olan çalışmalara yol gösterme potansiyeli vardır.

MEVLÂNÂ MÜBAREKŞÂH'IN ŞERHU KİTÂBÎ'L-EDVÂR'INDA SES PERDELERİNİN TAKSİMİ

THE PARTITION OF SOUND FRETS IN MEVLANA MUBARAKSAH'S *SERHU KITABI'L-EDVAR*

Hüseyin YÜNER

Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Sanatları ve Dini Musiki Anabilim Dalı

huseyin.yuner@yobu.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5169-7886

ÖZET

Geliş Tarihi:

20.04.2022

Kabul Tarihi:

15.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Kitabu'l-Edvâr,
Perde,
Nağme,
Urmevi,
Mübarekşah.

Keywords

Kitabu'l-Edvâr,
Frets,
Note,
Urmevi,
Mubarekşah.

Safiyüddin Urmevî, sistemci ekolün ilk temsilcilerinden olup on yedi aralıklı ses sisteminin kurucusu olarak kabul edilir. 13. yüzyılda kurduğu bu sistemin teorisini *Kitabu'l-Edvâr* adlı eserinde anlatmıştır. Mantık, kelâm ve astronomi ilimlerinde tanınan bir âlim olan Mevlâna Mübarekşah el-Buhari, tıp ve musiki alanlarında da çok derin bir bilgi birikimine sahiptir. Adı geçen kitap üzerine yazılan ilk şerhlerden biri olan *Şerhu Kitabi'l-Edvâr* adıyla *Kitabu'l-Edvâr* üzerine çok geniş bir şerh yazmıştır. Eser en genel tasnifle ses teorisi, perdeler ve aralıklar, aralıklar arası uyum, dairelerin, çalgıların ve bunların ses-akort düzenlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması, ika konularını içerir. On beş bölümden oluşan çalışmanın ikinci bölümünde sayısal oranlar ve on yedi aralıklı sistemdeki perdelerin oluşumu ele alınmıştır. Telli sazlarda seslerin tizlik ve pestliğini etkileyen temel faktörler telin boyu, kalınlığı ve gerginliğidir. Bu şartlar sabit olmak kaydıyla hayali bir telin belli matematik kurallar çerçevesinde farklı şekillerde bölümlenmesiyle perde denilen ses noktaları elde edilir. Perdeler arasındaki uyum gözetilerek yapılan besteler, ses gruplarından oluşan ve makamları meydana getiren dizilerden yapılır.

ABSTRACT

Safiyuddin Urmevi, is one of the first representatives of the systemist school and is considered to be the founder of the seventeen-interval sound system. He explained the theory of this system, which he established in the 13th century, in his work called *Kitabu'l-Edvar*. Mevlana Mubarakşah al-Bukhari, who is known scholar in the sciences of logic, theology and astronomy, also has a very deep knowledge in the fields of medicine and music. He wrote a very extensive commentary on *Kitabu'l-Edvar* with the name *Serhu Kitabi'l-Edvar*, which is one of the first commentaries written on the aforementioned book. In the most general classification, the work includes sound theory, frets and intervals, harmony between intervals, determination and classification of circles, instruments and their sound-chord schemes, ika. In the second part of the work, which consists of fifteen chapters, numerical ratios and the formation of frets in the seventeen system are discussed. The main factors affecting the high and low pitch of string instruments are the length, thickness and tension of the string. Provided that these conditions are constant, an imaginary string is divided in different ways within the framework of certain mathematical rules to obtain sound points called fret. Compositions made by observing the harmony between the frets are made from the scales consisting of sound groups and forming the maqams.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.1106690>

Atf/Cite as: Yüner, H. (2022). Mevlânâ Mübarekşâh'ın Şerhu Kitâbî'l-Edvâr'ında ses perdelerinin taksimi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 840-851.

Giriş

Türk müziği açısından XIII. asra kadar uzanan ilk dönemi hazırlık veya oluşma dönemi (Koca ve Demirci, 2018) buradan XV. yüzyıla kadar geçen dönemi de geleneksek Türk müzikisinin tekâmül ettiği periyot varsayarsak (Levendoglu, 2005), müzikimizin temel taşlarını meydana getiren eserlerin bu dönemde ortaya konulduğunu söyleyebiliriz. Müslüman bilim adamları içerisinde müzik nazariyesine dair elimize ulaşan en eski tarihli eserler Ya'küb b. İshâk el-Kindî'ye (ö. 252/866?) aittir. Kindî, Grek'lere ait müzik eserlerini Arapçaya çevirmiş ve birçok müzik terimini Arapçaya kazandırmıştır. Kindî'den XV. yüzyıla kadar geçen dönemde serdedilmiş eserlerin en meşhurlarından bazıları; Fârâbî'nin *el-Mûsîka'l-Kebîrî*, İhvânü's-Safâ'nın *Risaleler'i*, İbn-i Zeyle'nin *el-Kâfî fi'l-Mûsikî*'si, İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*'sıdır (*Cevâmi'u ilmi'l-Mûsikî*). *Şerbu Kitâbi'l-Edvâr*, XIII. Yüzyılda yazılan kaynak eserlerin belki de en önemlisi olan Safiyyüddin Abdülmümin b. Yusuf b. Fahir el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr*'ının ayrıntılı şekilde açıklandığı ve kendisinden sonraki birçok çalışmaya kaynaklık ettiğini düşündüğümüz bir eserdir.

Safiyyüddin'in, Nasirüddin Tûsi'nin tavsiyesi üzerine yazdığı ve kendi oluşturduğu müzik sisteminin ayrıntılarına da yer verdiği *Kitâbu'l-Edvâr*, o dönem ve sonraki birkaç yüzyılda ortaya konulacak eserler için mihenk taşı mahiyetindedir (Farmer, 1929; Uygun, 1996). Safiyyüddin Edvâr'ı yazmadan Kindî, Fârâbî, İbn Sina gibi âlimler ile İhvânü's-Safâ mensuplarının müzik konusunda yazdığı tüm eserleri iyi tetkik etmiş, onların Grek müzik mirasından elde ettiklerine eklemeler yaptığını belirtmiştir (Aslan, 2005; Can, 2001). Kadim Grek geleneğinde müzik müstakil bir bilim alanı kabul edildiğinden çok geniş bir etki ele alınmıştır. O dönemde farklı müzik türlerinin insanlar üzerinde farklı etkiler yarattığına inanılmaktaydı (Güray, 2017). Bu nedenle müzik nazariyesi üzerine oldukça tafsilatlı çalışmalar yapılmıştır.

XIV. ve XV. yüzyıllarda "*Kitâbü'l-Edvâr*"a ya doğrudan eseri sistematik şekilde cümle cümle ele alan şerhler yahut telif eser niteliğinde olup Urmevî'nin kurguladığı sistemi yine onun eserleri bağlamında kritik eden çalışmalar ortaya konulmuştur (Akdoğan, 2009; Kamiloglu, 2007; Kolukıncık, 2009; Özergin, 2002; Tekin, 1999). Bunlardan bazıları;

Hülâsatu'l-Efjââr fî Ma'rifeti'l-Edvâr, Şihabeddin Abdullah Sayrâfî. (ö. 1342)

Şerbu'l-Edvâr, Abdulkâdir-i Meragî (ö. 1435).

Er-Risâletü fî İlmi'l-Mûsikî, Fethullah Mü'min Şirvânî (ö. 1486).

Risâle-i Mûsikî, Amasyalı Ahmedoğlu Şükrullah (ö. 1489[?]).

er-Risâletü'l-Fetbiyye, Ladikli Mehmet Çelebi (ö. 1494).

Muhammed b. Mübarekşâh'ın *Şerbu Kitâbi'l-Edvâr* adlı eseri, *Edvâr*'a yazılmış ve elimize ulaşan ilk şerhlerden olup bunların en kapsamlısı ve ehemmiyetlisi olması münasebetiyle çok müstesna bir yerdedir (Öztuna, 1988).

Şarihin tam ismi Mîrek Şemsüddin Muhammed b. Mübarekşâh el-Buhârî'dir. Adındaki "Mîrek" kelimesi "küçük bey" anlamındadır (Sarton, 1947). İlmî literatürde ismi daha çok Mevlânâ Mübarekşâh olarak geçmektedir. Kaynaklarda, doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ölüm yılı konusunda 1340'tan 1413'e varana kadar birbirinden oldukça farklı tarihler zikredilmekle birlikte Şeyh Bedreddin Simâvî'nin 1382'den sonraki bir tarihte Mübarekşâh ile hacca gitmiş olduğu bilgisi en azından bu tarihlerde hayatta olduğunun kanıtıdır (İsmail, 1967). Eğitim amacıyla Herat'ta uzun bir dönem kaldığı, Rey'de kelâm ve mantık âlimi Kutbuddin Razi'nin tedrisatında bulunduğu bilinmektedir (Karlığa, 2005; Özen, 2008; Bekdemir, 2017). Müellifin eser verdiği temel bilim alanları mantık ve kelâm olmakla birlikte felsefe ve astronomi konusunda yazılmış eserlere de yaptığı çok önemli şerhler mevcuttur. Şerhleri dışında telif (özgün) eseri bulunmamaktadır.

Şerbu Kitâbi'l-Edvâr'ın günümüze ulaşan tespit edilmiş iki el yazma nüsha mevcuttur. Bu nüshalardan biri A3458 kaydıyla İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi III. Ahmed kitaplığında, diğeri ise Londra British Museum, Or., nr. 2361'da bulunmaktadır. Daha önce üzerinde tahkik çalışması yapılmamış eserin her iki el yazma nüshası karşılaştırılarak tarafımızca hazırlanan doktora tezi çerçevesinde tahkikli bir metin oluşturulmuştur.

Mübarekşâh *Şerbu Kitâbi'l-Edvâr*'ı hicri 777 (m. 1375) yılında tamamlamıştır. Eserin müellif nüshası mevcut olmadığından şerhin Mübarekşâh'a aitliği konusunda bazı tereddütler vardır. Bu konuda aslında alternatif tek

görüş Seyyid Şerîf el-Cürcânî'ye (ö. 816/1413) ait olduğudur. Böyle düşünenlerden birisi; Dr. H. George Farmer, Baron Rodolphe d'Erlanger'ın *La Musique Arabe* adlı eserinde yer alan Mübarekşâh şerhinin Fransızcasına yazdığı önsözde bu görüşünü dile getirmiştir (d'Erlanger, 1938). d'Erlanger, Farâbî'den başlamak üzere mûsikî üzerine yazılmış Arapça birçok kadim kaynağın Fransızcaya çevirisini yaparak "La Musique Arabe" adlı altı ciltlik ansiklopedik eserinde toplamıştır. Üçüncü ciltte Safiyyüddin'in eserlerine yer vermiştir ve Mübarekşâh'ın şerhi de bu ciltte bulunmaktadır. d'Erlanger bu şerhin çevirisinde "Les Commentaires De Mawlana Mubarak Sah Sur Le Kitâb Al-Adwar" başlığını kullanmıştır. Şu var ki başlığa yaptığı dipnot açıklamasında, kitabın Arapça el yazma nüshasında başlığın böyle olduğunu fakat Arap müziği üzerine yaptığı çok sayıda çalışmayla tanınan Glasgow Üniversitesi'nden ünlü oryantalist ve müzikolog Dr. H. George Farmer'ın, kitabın başlığında kullanılan "Mübarek" ibaresinin isme ait olmadığını, Edvâr kitabının yazarını yücelten bir sıfat olarak kabul etmesini ve bu şekilde tercüme etmesini önerdiğini söylenmektedir (d'Erlanger, 1938). Farmer bu fikrine delil olarak herhangi bir argüman ortaya koymamakla birlikte böyle bir eserin olsa olsa dönemin en önemli alimi ve o yıllarda Şâh Şücâ'ın himayesinde yaşayan Seyyid Şerîf Cürcânî'ye ait olabileceğini düşünmektedir. Oysa Cürcânî Şâh Şücâ'ın yanına kitabın telifinden daha sonraki yıllarda (muhtemelen 1377-79) gitmiş ve himayesine girmiştir (Shiloah, 1965). Elde ettiğimiz veriler neticesinde yazarın Muhammed b. Mübarekşâh el-Buhârî olduğu görüşüne itibar ettik (Öztuna, 1988). Ünlü bilim tarihçisi George Alfred Léon Sarton da bu şerhin muhtemel yazarının Mübarekşâh olduğu görüşündedir (Sarton, 1967).

İçeriği *Kitabü'l-Edvâr*'daki tertibe uygun şekilde olan eser on beş bölümden oluşmaktadır ve bölüm başlıkları şu şekildedir:

Birinci bölüm: Nağmelerin tarifi, tizlik ve pestliğin açıklanması.

İkinci bölüm: Perdelerin taksimi.

Üçüncü bölüm: Aralık oranları.

Dördüncü bölüm: Uyumsuzluk sebepleri.

Beşinci bölüm: Uyumlu (kulağa hoş gelen) seslerin açıklanması.

Altıncı bölüm: Devirler ve oranları.

Yedinci bölüm: İki telin hükmü.

Sekizinci bölüm: Ud tellerinin düzeni ve devirlerin çıkışı.

Dokuzuncu bölüm: Meşhur devirlerin isimleri.

Onuncu bölüm: Devirlerdeki ortak nağmeler.

On birinci bölüm: Devirlerin tabakaları.

On ikinci bölüm: Yaygın olmayan akortlar.

On üçüncü bölüm: İkâ devirleri.

On dördüncü bölüm: Nağmelerin etkisi.

On beşinci bölüm: İcraya başlama.

Biz ise bu çalışmada şerh eserin ikinci bölümünde ele alınan ve perdelerin taksimi ile oranların anlatıldığı içeriği esas alarak konuyu muhtasar ve anlaşılır şekilde incelemeye çalışacağız.

Perdelerin Sınıflandırılması

Mübarekşâh'a göre edebiyatta şiirin terkibi ile mûsikîde lahnin terkibi aynıdır. Dizelerin harflerden oluşması gibi elhânın da temel parçaları nağmelerdir. Arapçada bulunan yirmi dokuz harfle üretilebilecekler sınırsızdır, mûsikîde de on yedi nağme vardır ve bunlarla sınırsız beste üretmek mümkündür.

Telden çıkan en kalın ses telin açık pozisyonundan duyulur. Bundan sonra telin bölümlenmesine göre basılan yerlerden çıkan sesler bu ilk sestene daha tizdir ve aralarındaki orana göre uyumlu ya da uyumsuz olurlar. Burada

bahsedilen, telin bölümlenmesiyle elde edilen aralıklar arasındaki uyumdur. Uyum ise insanın kulağına hoş gelip gelmemekle ilgili kayıttır (Yüner, 2022).

İki sayı arasında mutlaka bir oran vardır. Sayısal oranlar birbirine nispet edildiğinde on iki kısımdır. Bunlar;

A- Eşit(lik) oranı (müsavat),

B- Misil ve cüz',

C- Misil ve eczâ,

D- Dı'f,

h- Dı'f ve cüz',

V- Dı'f ve eczâ,

Z- Emsal,

H- Emsal ve cüz',

T- Emsal ve eczâ,

Y- Eda'f,

YA- Eda'f ve cüz',

YB- Eda'f ve eczâ" şeklinde.

Telli sazlar *Mutlak Olanlar* ve *Mutlak Olmayanlar* şeklinde iki kısma ayrılır.

Mutlak Olanlar; telin herhangi bir yerine parmakla basmaya gerek olmadan telin bütününden nağme çıkanlardır. Günümüzde açık tel üzerinden çalınan kanun, arp ve benzeri enstrümanlar bu kategoridedir.

Mutlak Olmayanlar; nağmenin çıkabilmesi için telin sap kısmında belli bölümlerine basmayı gerektiren enstrümanlardır. Perde (destan) denilen belli noktalara parmak basılarak telin titreştirilmesiyle sesler elde edilir.

Mübarekşâh, *Şerhu Kitâbi'l-Edvâr*'da, Urmevî'nin tespit ettiği on yedi sesin bir tel üzerinde olduğu faraziyesiyle tek bir telden icranın aslında çok zor olduğunu, bunu bir şekilde yapabilmek mümkün olsa bile mûsikîdeki güzelliği olumsuz etkilediğini belirtmektedir (Mübarekşâh, vr. 8B).

Urmevî bahsedilen bu teli taksim ederken başlangıç ve bitiş noktalarını A ve M harfleriyle işaretlemiştir. Aslında mühendisler ve geometri alimleri böyle bir doğruyu A ve B harfleriyle işaretlerler lakin musikide bu uygulanmaz. A ve M harfleri Arapçadaki burun ve tarak kemiği (الانف، المشطة) kelimelerinin ilk harfleridir ve bu kelimelerden alınmışlardır. Bunlardan burun anlamındaki Enf, tel gerilmiş enstrümanın belli bir yüksekliği bulunan ve üzerinde tel sayısı kadar çentik olan ahşap bölümüdür ki bu, burgu tarafındadır. Tarak kemiği anlamındaki Muşt ise, enstrümanın alt taraflarındadır, âletin yuvarlak tarafının (göğüs) sonuna yapıştırılıp üzerinde tellerin gerili olduğu yerdir (eşik).

Mübarekşâh, A ve M harfleri (ا ve م) aynı zamanda Arapçada anne/ana anlamına gelen el-Ümm (الأم) kelimesinin terkiibini oluşturmaktadır ve bu da bütün telin (mutlak sesi çıkaran) ana tel olduğu anlamına gelir şeklinde bir yorum yapmaktadır (Mübarekşâh, vr. 9A).

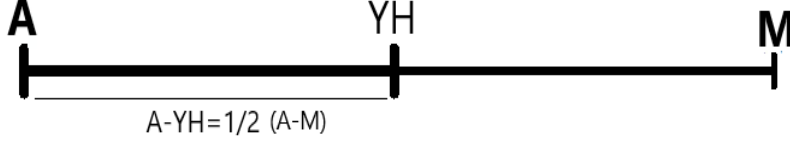
Urmevî A-M telinin tam ortasını YH olarak belirler. Şârih buna bazılarının itiraz ederek şöyle dediğini aktarır: Madem teldeki taksimat ebced harflerindeki sıralama esas alınarak işaretlenmiştir o halde hesaplama ebced harflerinin değerleri dikkate alınarak yapılmalıdır ki bu durumda orta nokta YH değil K olur. Bu görüşe göre hesaplama şöyle yapılır;

A=1, M=40, Y=10, H=8, K=20 ebced değerleriyle A–M telinin yarısı $40/2=20$ yani K olması gerekirken, YH olarak belirlenmiş ki bunun değeri $10+8=18$ olduğundan bu da A–M telinin yarısı değil 36'nın yarısıdır.

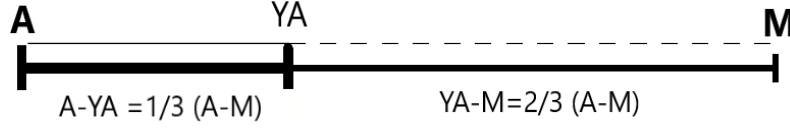
Aynı yerde bu itiraza; “A ve M iki sayı değerine işaret etmez, A burun M ise tarak kemiği kelimelerinden alınmıştır” şeklinde cevap vererek aslında A ve M'nin bir anlamda telin adı olduğunu, ebced harflerinin bu ikisi arasında kalan ses noktaları için kullanıldığını söyler.

Telin on yedi perde olarak taksimine gelince; Mübarekşâh burada açıklamasını *Edvâr*'da perde taksimini anlatan ilgili cümleleri sırayla tek tek ele alıp bunların oran hesaplamalarını harf karşılıklarını vererek yapmakta, herhangi bir şekil üzerinde göstermemektedir. Biz, hesaplamaların daha anlaşılır olması için her bir perdenin yerini ve elde edilmesini, şerhte anlatılanları aynı zamanda çizimlerle de göstererek maddeler halinde tek tek açıklayalım.

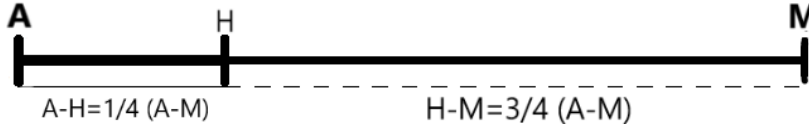
1. Önce A-M teli ikiye bölünüp orta noktasına YH adı verilir. A nağmesi YH nağmesinin pestlik bakımından iki katıdır. Tel üzerindeki nağmeleri çoğaltırken pestlik esas alınır zira telin boyu uzadıkça pestlik doğru orantılı olarak artar, kısalıkça da azalır, tizlik artar.



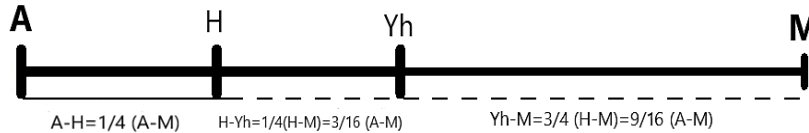
2. Sonra YA nağmesinin tespiti yapılır. Burada tel üç kısma ayrılır ve birinci kısmın sonuna YA ismi verilir. Bu bölümlenme misil ve yarım oranını ortaya çıkarmak içindir. YA'nın YH'ye oranı $1 + \frac{1}{3}$ tür şöyle ki; tel önce iki sonra üç parçaya bölündü. Telin, iki ile üçün çarpımı olan altı parçaya bölüldüğü farz edilirse YA-M telin üçte ikisi olduğundan dört parçaya karşılık gelir ve YH-M de telin yarısı olduğu için üç parça olur, bu şekilde YA-M'nin YH-M'ye oranı dördün üçe oranıdır yani $1 + \frac{1}{3} = \frac{4}{3}$ tür.



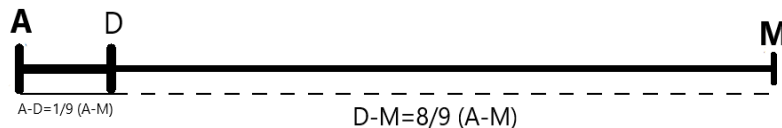
3. H nağmesinin elde edilışı şu şekildedir: Tel dört parçaya ayrılır ve ilk kısmın sonuna H denir. Tel önce üç sonra dört kısma bölündü, bu bölenlerin çarpımları on iki yapar. A on iki H dokuz YA ise sekizdir. Bu durumda H'nin YA'ya oranı (misil ve sekizde bir) $1 + \frac{1}{8} = \frac{9}{8}$ dir. H-M'nin tüm tele oranı ise $\frac{3}{4}$ tür.



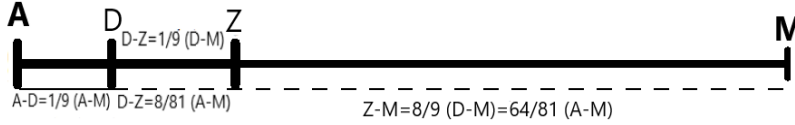
4. Telin $\frac{3}{4}$ lük kısmı olan H-M arası da dört parçaya ayrılır ve ilk kısmın sonuna Yh adı verilir. Bu durumda tel önce H'yi sonra da Yh'yi belirlemek için iki kez dörde bölünmüş olur ve bölen çarpımları on altı yapar. Bu on altı parçada H on iki, Yh dokuz ve YH sekiz olur. H'nin Yh'ye oranı, $1 + \frac{1}{3}$, A'nın Yh'ye $1 + \frac{7}{9}$, Yh'nin YH'a oranı $1 + \frac{1}{8}$ dir. YA'nın Yh'ye oranı ise paydaların çarpım değeri olan kırk sekiz olur. Yh-M'nin A-M teline oranı $\frac{9}{16}$ 'dır.



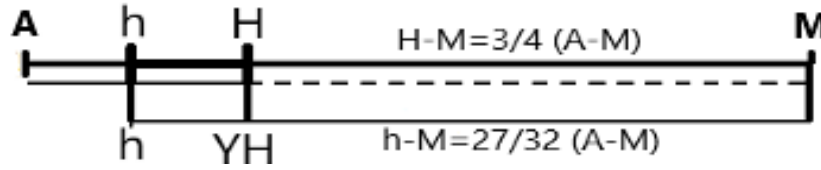
5. D nağmesi için ise tel dokuz parçaya bölünür ve D telin ilk kısmıdır. Bu *Tanini* aralığıdır. Yani D'nin A'ya oranı $\frac{8}{9}$ dur. D nağmesinin elde edilmesini ve yerini gösteren şekil ise şöyledir;



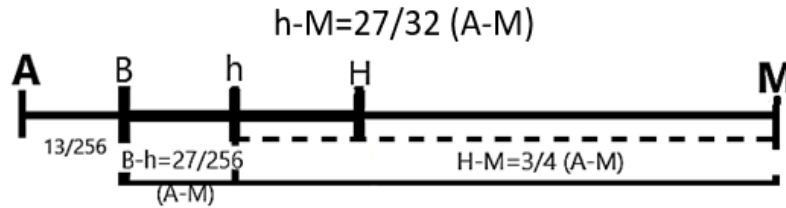
6. Z nağmesini elde etmek için ise D-M dokuz parçaya bölünür, ilk kısmına Z denir. Bu şekilde ikinci bir $\frac{9}{8}$ oranı elde edilmiş olur. D-M uzunluğunda Z-M $\frac{8}{9}$, D-Z ise $\frac{1}{9}$ oranına sahiptir. D-M, A-M telinde $\frac{9}{8}$ oranındadır ve bu durumda D-Z'nin A-M'ye oranı $\frac{8}{81}$ olacağından Z-M'nin A-M'ye oranı $\frac{64}{81}$ 'dir.



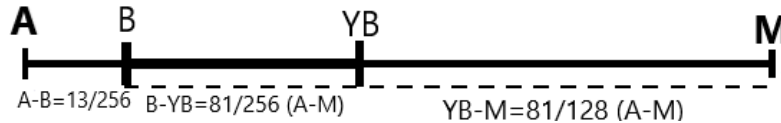
7. H-M arası sekiz parçaya bölünüp pest tarafa bir parça eklenir ve h nağmesi elde edilir. Bu bölümlenmeyle H nağmesinin pest tarafından bir $\frac{9}{8}$ oranı elde edilmiş olur. Bu durumda h-M arası $\frac{27}{32}$ olur çünkü H-M'nin tüm tele oranı $\frac{3}{4}$ 'tü ve bu, sekiz parçaya bölündüğünde $\frac{3}{32}$ olur, bu da $\frac{3}{4}$ 'e eklenirse $\frac{27}{32}$ elde edilmiş olur.



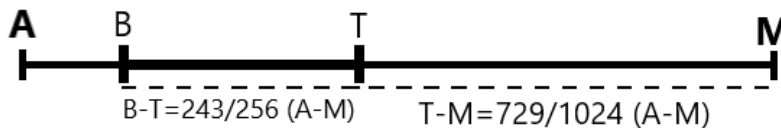
8. B nağmesine gelince; h-M arası sekiz eşit parçaya bölünüp pest tarafına bir parça eklenir ve B nağmesi elde edilir. Bu değer, h-M'nin A-M'ye oranı olan $\frac{27}{32}$ ile çarpıldığında $(\frac{1}{8} \times \frac{27}{32} =) \frac{27}{256}$ değeri elde edilir ve bu B-h aralığıdır. Bu değer de $\frac{27}{32}$ ile toplandığında $(\frac{27}{32} \times \frac{27}{256} =)$ B-M'nin A-M teline oranı $\frac{243}{256}$ olarak bulunur. Bu **Bakiyye** aralığıdır.



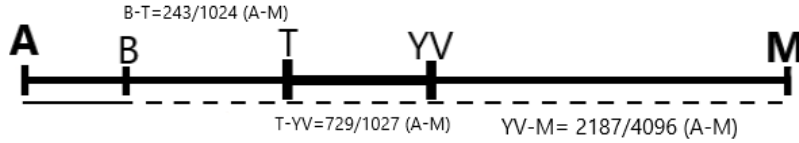
9. B ile M arası üç eşit kısma bölünür ve birinci kısmın sonuna YB işareti konulur. YB-M'nin A-M'ye oranı $\frac{81}{128}$ 'dir. Eğer B nağmesinden M'ye doğru $\frac{81}{256}$ oranında ilerlenirse varılan noktada YB nağmesi elde edilir. Böylece B-YB oranı $\frac{81}{256}$ olur ve YB-M aralığının A-M teline oranı da $(\frac{243}{256} - \frac{81}{256} = \frac{162}{256} =) \frac{81}{128}$ olur.



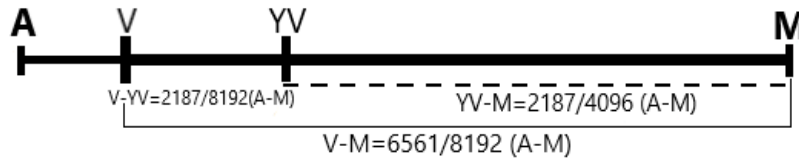
10. B ile M arası dörde bölündüğünde birinci kısmın sonunda T nağmesinin yeri tespit edilir. T nağmesinin A-M teline oranı $\frac{729}{1024}$ 'tür. Hesaplaması şöyledir: B-M aralığı oranı $(\frac{243}{256})$ dörde bölündüğünde $(\frac{243}{256} : 4 =) \frac{243}{1024}$ oranı elde edilir. Bu B-T'nin A-M'ye oranıdır. B-T, B-M'den çıkarıldığında ise T-M'nin A-M'ye oranı bulunur ki bu da $\frac{729}{1024}$ 'tür.



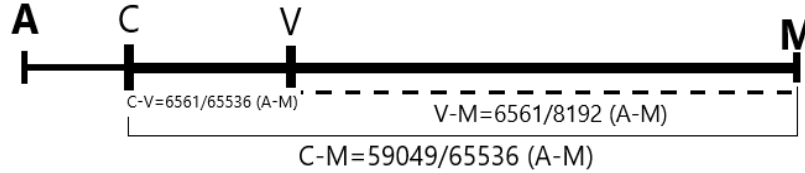
11. T–M dört parçaya ayrılıp ilk parçanın sonuna YV adı verilir. T-YV aralığının oranı ($\frac{729}{1024} : 4 = \frac{729}{4096}$ olur. Elde edilen bu değer de $\frac{729}{1024}$ 'ten çıkarıldığında YV nağmesinin A-M teline oranı bulunur. Bu da ($\frac{729}{1024} - \frac{729}{4096} = \frac{2187}{4096}$)'dir.



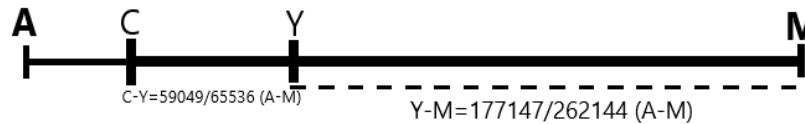
12. YV–M iki eşit parçaya bölünüp pest tarafa bu parçalardan birine eşit bir kısım eklenir ve buna da V nağmesi denir. YV–M'nin yarısı ($\frac{2187}{4096} : 2 = \frac{2187}{8192}$)'dir ki bununla da YV-M aralığı toplandığında V-M'nin A-M'ye oranı elde edilir. Bu da $\frac{6561}{8192}$ 'dir.



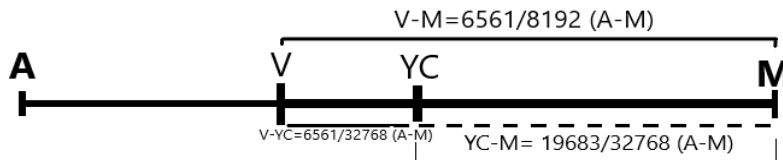
13. V–M sekiz eşit parçaya bölünüp pest tarafa bu parçalardan birine eşit bir kısım eklenir ve buna da C adı verilir. Bu aralığın oranı ($\frac{6561}{8192} : 8 = \frac{6561}{65536}$)'dir. Bu oran V-M ile toplandığında C-M aralığının A-M'ye olan ($\frac{6561}{65536} + \frac{6561}{8192} = \frac{59049}{65536}$) oranı elde edilir.



14. C–M dört eşit parçaya bölünüp tiz tarafın ilk kısmına Y ismi verilir. Bu oran ($\frac{59049}{65536} : 4 = \frac{59049}{262144}$)'tür. Bunu C-M'den çıkarınca bulunan değer ($\frac{59049}{65536} - \frac{59049}{262144} = \frac{177147}{262144}$) olur. Bu değer C-M aralığının A-M'ye oranıdır.

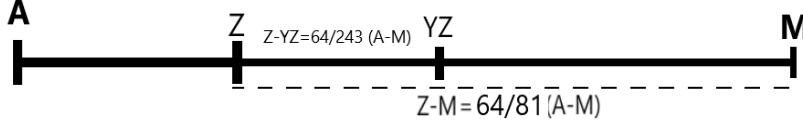


15. V–M dört eşit parçaya ayrılıp ilk kısmın sonuna YC işareti konur. Bu aralığın oranı da ($\frac{6561}{8192} : 4 = \frac{6561}{32768}$)'dir. Bu değer V-M'den çıkarılınca YC-M'nin A-M'ye oranı olan ($\frac{6561}{8192} - \frac{6561}{32768} = \frac{19683}{32768}$) bulunur.

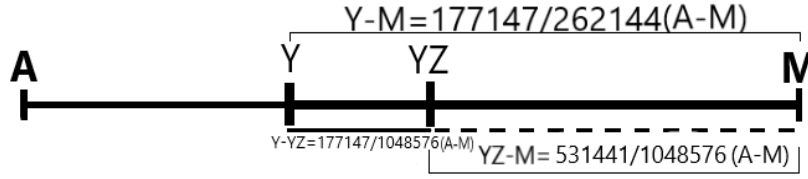


16. YZ perdesinin tespitinde iki yöntemden bahsedilir: İlk yöntemi beşli aralığı önemseyenlerin kullandığı, ikincisinin ise udun perdelerine daha uygun olduğu ifade edilmiştir.

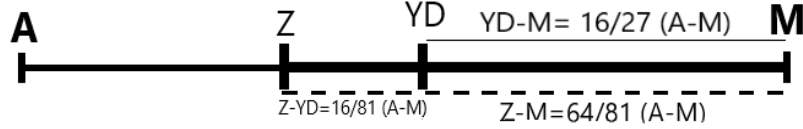
Birinci yöntem: Z–M üç eşit parçaya ayrılır ve ilk kısmın sonuna YZ işaretini konur. Bu aralığın oranı ($\frac{64}{81} : 3 =$) $\frac{64}{243}$ değerinde olur. Bunu da Z–M’den çıkarınca ($\frac{64}{81} - \frac{64}{243} =$) $\frac{256}{243}$ değeri elde edilir. Bu, Z–M’nin tüm tele oranıdır.



İkinci yöntem: Y–M dört eşit parçaya ayrılır ve ilk kısmın sonuna YZ işareti konur. Y–M oranı ($\frac{177147}{262144} : 4 =$) $\frac{177147}{1048576}$ değerindedir. Burada YZ–M’nin A–M’ye oranı ($\frac{177147}{262144} - \frac{177147}{1048576} =$) $\frac{531441}{1048576}$ değeriyle elde edilir.

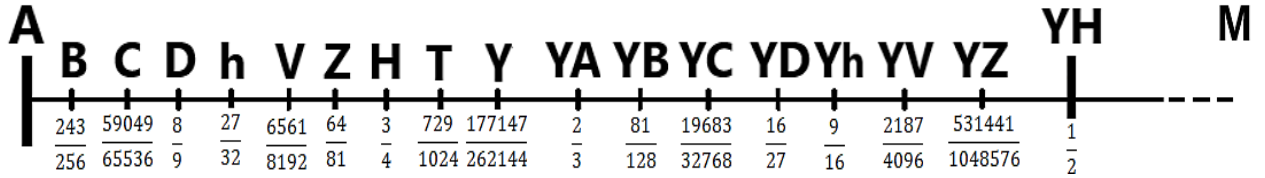


17. Z–M dört eşit parçaya ayrılır ve ilk kısmın sonuna YD işareti konur. Böylece ($\frac{64}{81} : 4 = \frac{64}{324} =$) $\frac{16}{81}$ değeri elde edilir. Bu değer de Z–M’den çıkarılınca ($\frac{64}{81} - \frac{16}{81} =$) YD aralığının tüm tele oranı ($\frac{48}{81} =$) $\frac{16}{27}$ olur.



Bu şekilde A–YH arasındaki bir oktavlık alanda tespit edilen on yedi perdenin nasıl elde edildiği ortaya konulmuştur. Biz burada bu oranları, aynı zamanda hesaplamalarını da yaparak şekiller üzerinde göstermek suretiyle ayrıntılı şekilde vermiş olduk.

Bu perdelerle ait nağmeleri toplu halde sanal bir tel üzerinde tüm tele olan oran değerlerini vererek şöyle gösterebiliriz:

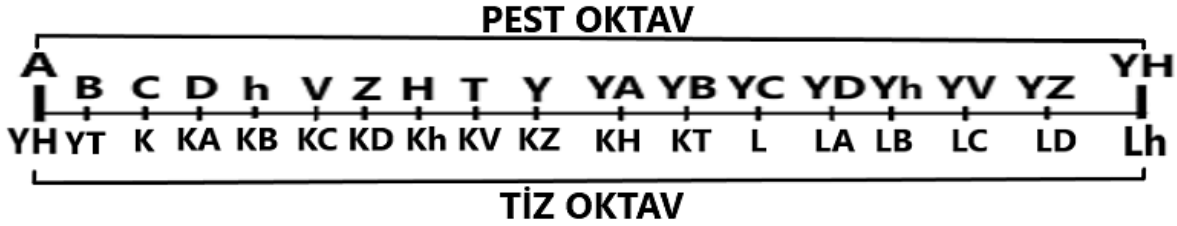


Aşağıda, sesler arasındaki oranların hesaplamasını gösteren ve “Mübarek Cetvel” adı verilen tabloda, yukarıdaki her bir nağmenin elde edilişi ile ilgili yaptığımız hesaplamalar yer almaktadır.

Sonuç

Perde, enstrümanların sap kısmının belirli ölçülerle ayrılmış ses noktalarıdır. Mutlak olmayan enstrüman grubunda sesler arasındaki tizlik pestlik farkı bu ses noktalarına parmakla basıp telin titreştirilmesi ile oluşur. Mutlak enstrümanlarda ise farklı boylardaki tellerin bir düzenek üstüne iki nokta arasına gerilerek herhangi bir ses noktasına basmaya gerek olmaksızın titreştirilmesiyle sesler arasındaki tizlik pestlik farkı oluşur.

Mübarekşâh, nağmelerin daha tiz oktavlarında bulunan karşılıklarının keyfiyet bakımından aynı olduklarını fakat kemiyet (frekans) bakımından farklı olduklarını vurgular. Zira on yedi nağmeden her birinin (teldeki) yarısı, onun bir tiz oktavına denk gelmesi demektir. Bu şekilde telin her bir nağmesinin çeyreğindeki karşılığında duyulan ses, yarısından duyulandan tiz karşılığı olur. Örneğin; teldeki YH-M kısmı yarıya bölündüğünde bulunan nokta Lh olur ki bu şekilde YH, Lh'nin ses olarak dengidir fakat tiz frekanstır. Bu, A-YH arasındaki tüm sesler için geçerlidir. On yedi perdede bulunan seslerin tamamının bir tiz oktavdaki karşılıklarını bir şekil üzerinde şöyle gösterebiliriz;



Bu çalışmada, Safiyyüddin Abdülmü'min el-Urmevî'nin *Kitabu'l-Edvâr*'ında ilk defa ortaya koyduğu ve mûsiki tarihimizde önemli bir dönüm noktası olan on yedi aralıklı sistemin en önemli başlıklarından birisi durumundaki perde taksimatına Mübarekşâh'ın *Şerhu Kitâbi'l-Edvâr*'ında yaptığı oldukça ayrıntılı izahları olabildiğince muhtasar bir şekilde ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Akdoğan, B. (2009). *Fethullah Şirvânî ve mûsikî risâlesi Mecelletun fi'l-Mûsîka*, Bilge Ajans.
- Arslan, F. (2005). Safiyyüddîn Abdülmü'min el-Urmevî'nin er-Risâletü's-Şerefiyye'sinde mûsikî matematiği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46, 267-306.
- Bekdemir, S. (2017). *Orta Asya'da Hanefîliğin gelişimi, Sadrişşeria Ubeydullah b. Mes'ud*. Hikmetevi yayınları.
- Farmer, H. G. (1929). *Historical facts for the Arabian musical influence*. London.
- Can, M. C. (2001). *XV. yüzyıl Türk mûsikîsi nazariyatı (ses sistemi)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Güray, C. (2017). *Bin yılın mirası-makamı var eden döngü: edvar geleneği*. Pan Yayıncılık.
- d'Erlanger, B. R. (1938). *La Musique Arabe*. Paris: Tome 3, VIII.
- Gölpınarlı, A. (2017). *Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*. Step Ajans Matbaa.
- Kamiloğlu, R. (2007). *Ahmed Oğlu Şükrullah ve edvâr-ı mûsikî adlı eseri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Karlığa, H. B. (2005). Muhammed b. Mübârekşah. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Koca, F., ve Demirci, M. (2018, Mayıs 10-11). *Ali b. Osman Siraceddin el-Üşî'nin yaşadığı XII. yüzyıl Türk coğrafyasında Türk din mûsikîsi'nin gelişimi* [Sözlü sunum]. *Uluslararası Ali b. Osman el-üşî Sempozyumu*, Osh Kırgızistan, 89-98.

- Kolukırcık, K. (2009). *Abdülkâdir Merâğî ve “Şerbu'l-Edvâr” adlı eserinin XV. yüzyıl Türk mûsikâsi nazariyatındaki yeri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Levendoğlu, O. (2005). Tarih içinde geleneksel Türk sanat müziği ve diğer kültürlerle etkileşimleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 253-262.
- Mübarekşah, Muhammed b. *Şerbu Kitâbi'l-Edvâr*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, A3458.
- Özen, Ş. (2008). Sadrüşşeriâ. *Türkiye diyanet vakefi İslâm ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Özergin, M. K. (1984). Geç ortaçağ klasik mûsikisinde ezgi dizileri. *Mısrâp*, 2(18), 4-6, 33-34.
- Öztuna, Y. (1988). *Abdülkâdir Meragi, Türk Büyükleri Dizisi: 83*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarton, G. (1948). Abd al-Qadir Ibn Ghaibi, *Introduction to the history of science*. Associate in the History as Science Carnegie Institution of Washington, vol. III, part II.
- Shiloah, A. (1979). *The theory of music in Arabic writings (c.900-1900) descriptive catalogue of manuscripts in libraries of Europe and the U.S.A.* München.
- Tekin, H. (1999). *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Niğde Üniversitesi.
- Uygun, N. (1996). *Safîyyüddin El Urmevî ve Kitâbü'l-Edvâr'ı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Yüner, H. (2022). *Muhammed b. Mübarekşâh ve Şerbu Kitâbi'l-Edvâr Adlı Eseri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

EXTENDED SUMMARY

The Partition of Sound Frets in Mevlana Mubarakshah's Serhu Kitabi'l-Edvar

Safiyüddin Urmevi, one of the most important names in the history of Turkish music, is one of the first representatives of the systemist school and is considered to be the founder of the seventeen-interval sound system. He explained the theory of this system, which he established in the 13th century, in his work called Kitabu'l-Edvâr. Before writing Edvar, Safiyüddin Urmevi thoroughly examined all the works written by scholars such as Kindî, Fârâbî, İbn Sina and İhvânü's-Safâ on music. This theory was highly accepted in the next few centuries and many works were written on it. Mevlana Mubarakshah al-Bukhari, who is known scholar in the sciences of logic, theology and astronomy, also has a very deep knowledge in the fields of medicine and music. He wrote a very extensive commentary on Kitabu'l-Edvâr with the name Serhu Kitabi'l-Edvâr, which is one of the first commentaries written on the aforementioned book.

It is one of the commentaries and was completed in 1377. Although there are opinions that argue that the commentary belongs to Sayyid Sharif al-Jurjani, the available data support that the commentator is Mubarakshah. There are two copies of the work that have survived to the present day. One of them is in the library of Istanbul Topkapi Palace Museum and the other is in the British Museum in London. The commentary of Mubarakshah, which is the source of many annotations and copyrighted works after it, consists of fifteen chapters. In the most general classification, the work includes sound theory, frets and intervals, harmony between intervals, determination and classification of circles, instruments and their sound-chord schemes, ika. In the second part of the work, which consists of fifteen chapters, numerical ratios and the formation of frets in the seventeen system are discussed. There must be a ratio between the two numbers. When numerical ratios are compared to each other, they are twelve parts. These are “¹ – Equality rate (musavat), ب - Misil and cüz, ج - Misil and eczâ, د - Dı'f, ه - Dı'f and cüz', و - Dı'f and eczâ, ز - Emsal ح - Emsal and cüz', ط - Emsal and eczâ, ي - Eda'f, يا - Eda'f and cüz', يب - Eda'f and eczâ”. According to Mubarakshah, the composition of poetry in literature and the composition of music are the same. The things that can be produced with twenty-nine letters in Arabic are unlimited, there are seventeen tunes in music likewise, and it is possible to produce unlimited compositions with them. The basic parts of the songs are the melodies, just as the lines are made up of letters. Elhan tunes are determined by detecting the sound points on a string. The length and shortness of the string, as well as its thickness and thinness, cause differences in treble and bass. The numerical ratios of the sound points on the wire are calculated with the principles of the science of arithmetic. The deepest sound from the string is heard from the open position of the string. The sounds coming out of the pressed parts according to the division of the string are higher than this first sound and will be harmonious or discordant according to the ratio between them. The sound heard from half of the string is octave which has twice the frequency value of the sound. A string, symbolized by the letters A on one head and M on the other, is divided into three, four and half; so different interval ratios are obtained. At the midpoint of the A-M string is the YH sound, which is a octave of the A sound. Seventeen intervals occur in the one octave. Each sound point is named according to the order of the abjad letters. From the eleventh fret, the sequence is placed next to the tenth sound, Y, to start from A again, and continues in pairs. These seventeen frets are obtained by dividing the string into sections in certain proportions. While some proportions of the tunes are considered more harmonious and more natural, some of them are more incongruous, worse and far from natural. Harmonious proportions are easily accepted. When a person hears a bad and incompatible ratio, the human soul hates it. String instruments that produce tunes are two types; mutlak and non-mutlak ones. Mutlak instruments do not have frets, non-mutlak instruments are played by pressing certain points of the string, called frets, with the fingers. Although seventeen sound points are determined on one string, performing on a single string is both difficult and unpleasant to the ear. In this article, it is discussed how to detect all pitches in seventeen intervals.

FİNANSAL PERFORMANS, KURUMSAL YÖNETİM VE MARKA DEĞERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BORSA İSTANBUL KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ KAPSAMINDAKİ BANKALAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL PERFORMANCE, CORPORATE GOVERNANCE AND BRAND VALUE: AN APPLICATION ON BANKS COVERED BY THE BORSA ISTANBUL CORPORATE GOVERNANCE INDEX

Hüseyin ERGUN

Karatay Üniversitesi, İİBF, İslam İktisadı ve Finans Bölümü

huseyin.ergun@karatay.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-0237-2978

Mustafa Çağrı SUCU

Türk Telekom

mcagris@gmail.com

ORCID No: 0000-0001-5124-4046

Mustafa Cihan YARALI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir SBMYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

cihanyarali@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-8296-051X

Metin GÜLAL

SBE, İşletme Bölümü

gulalmetin@gmail.com

ORCID No: 0000-0001-8731-5328

Abdullah KILIÇARSLAN

abdullah_kilicarslan@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-7251-9990

ÖZ

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

26.04.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Finansal
Performans
Kurumsal
Yönetim
Marka Değeri
Çok Kriterli
Karar Verme
Yöntemleri

Keywords

Financial
Performance
Corporate
Governance
Brand Value
Multicriteria
Decision Making
Methods

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) kapsamında işlem gören altı bankanın finansal performanslarının Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile ölçülmesi, elde edilen finansal performans sıralama sonuçlarıyla kurumsal yönetim derecelendirme skorları ve Brand Finance tarafından hesaplanan marka değerlerinin karşılaştırılmasıdır. İlgili bankaların finansal performansları, Ocak 2016-Aralık 2020 verileri ve 10 rasyo üzerinden, Gri İlişkisel Analiz (GİA), TOPSIS, ARAS, MOORA yöntemleriyle analiz edilmiştir. Finansal performans sıralama sonuçları, Copeland yöntemiyle, yedi farklı bütünlük sıralama sonuçlarına dönüştürülmüştür. ÇKKV yöntemleri, alternatifleri kriter değerlerine ve belirli bir kriter değerinden uzaklığa göre sıralamaya izin verdiğinden dolayı, birden fazla bütünlük sıralama sonucu hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar, Spearman rho analizinde kullanılmıştır. GİA, TOPSIS, ARAS, MOORA ve Copeland yöntemlerinin sıralama sonuçları, kurumsal yönetim ve marka değerleri arasındaki ilişkiler, Spearman rho analiziyle tespit edilmiştir. Marka değeri ve kurumsal yönetim skorlarının bankaların finansal performansları üzerinde yıl ve veriler bağlamında ilişki dereceleri farklılaşmakla birlikte etkili olduğu saptanmıştır.

ABSTRACT

The aim of this study is to measure the financial performance of six banks traded on the Borsa İstanbul Corporate Governance Index (XKURY) by the Multicriteria Decision Making (MCDM) methods, and compare the financial performance ranking results with the corporate governance rating scores and brand values calculated by Brand Finance. We analyzed the financial performance of the relevant banks through January 2016-December 2020 data and 10 ratios using Gray Relational Analysis (GRA), TOPSIS, ARAS, and MOORA methods. The financial performance ranking results are translated into seven integrated ranking results, using the Copeland method. Because the MCDM methods allow sorting alternatives by criterion values and distance from a particular criterion value, more than one integrated ordering result has been calculated, and the results obtained have been used in the Spearman rho analysis. The ranking results of the GIA, TOPSIS, ARAS, MOORA and Copeland methods are determined by Spearman rho analysis for the relationships between corporate governance and brand values. We have determined that brand values and corporate governance scores have a positive effect on the financial performance of banks, although their relationship levels vary in year and data.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064918>

Atıf/Cite as: Ergun, H., Sucu, M. Ç., Yaralı, M. C., Gülal, M., Kılıçarslan, A. (2022). Finansal Performans, Kurumsal Yönetim Ve Marka Değeri Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Bankalar Üzerine Bir Uygulama, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 852-869.

Giriş

Karar vericilerin karar verme süreçlerinde karşı karşıya oldukları faktörlerin çeşitliliği ve değişkenliği, sağlıklı karar alma noktasında farklı problemlere yol açabilmektedir. Küresel piyasalarda yaşanan gelişmeler ayak uydurabilmek, muhtemel riskleri yönetilebilir kılarak fırsata çevirmek, birleşme veya satın alma durumlarında doğru tercihte bulunabilmek, uygun maliyetle finansmana erişmek ve sağlıklı bir fonlama imkânını sürdürülebilir kılmak, finansal kurumlar açısından önem taşımaktadır. Finansal kurumlar, kurumsal yönetim uygulamaları ile gerek küresel piyasalarda yaşanan değişime ayak uydurmak, gerek sağlam finansal temel üzerinde sürdürülebilir bir performans sergileyebilmek, gerekse uygun maliyet ile finansman sağlayıp ilgili alanlara plase etmede, rakiplerine göre daha rekabetçi bir konuma gelebilme potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda kurumsal yönetim derecelendirmesi, stratejik bir enstrüman olarak kurumsal yönetim kültürünün edinilmesinde, finansal kurumların işini kolaylaştırıcı bir fonksiyon icra etmektedir. Kurumsal yönetimin kalitesi, özellikle halka açık işlem gören şirketlere yatırım yapmayı düşünen taraflar açısından, diğer finansal faktörlerle birlikte, karar vericilerin kararlarında dikkate alınan kritik faktörlerdendir. Makro veya mikro düzeyde yatırım kararı alınmadan önce, yatırımcılar, finansal performansın yanı sıra yönetimin kalitesini de derecelendirme notları üzerinden gözlemlemek isterler (Toraman ve Abdioğlu, 2008: 107). Kurumsal yönetime ek olarak marka değeri de, şirketlerin finansal performanslarına katkı sağlayan önemli stratejik faktörlerden birisidir. ISO 10668 standartları temel alınarak, şirketlerin satın alma, birleşme, uyumsuzluk, raporlama vb. amaçları çerçevesinde şirketin markaya ilişkin finansal değerinin ortaya konulmasında, marka değeri, yasal analiz, davranışsal analiz ve finansal analize tabi tutulmaktadır (Heberden, 2011). Şirketler finansal performanslarına katkı sağlayan değerli bir varlık olarak marka değerini güçlendirmek için, stratejik olarak marka sürecini etkin bir şekilde yönetmek durumundadırlar. Literatürde, karar vericilerin karar aşamalarında kullanabilecekleri veri ve analizlerin, sağlıklı, bütünlük ve basit yapıda göstergelere indirgenebilmesi için yapılmış farklı çalışmalar bulunmaktadır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKK) yöntemleri de bu çalışmalar içerisinde yer almaktadır. ÇKKV yöntemleri ile uygulamalar, farklı özelliklere sahip alternatiflerin belirli ölçütler kapsamında, çeşitli aşamalara tabi tutulması ile alternatifler arası ilişkilerin ortaya konulması ve böylece rasyonel olarak sağlıklı seçimlere imkân sunabilecek tarzda (Akhisar ve Tunay, 2015), sayısallaştırılmış ve ölçülebilir sonuçların sunulması şeklindedir. Küreselleşmenin etkisiyle gelişen hiper rekabet ortamında, ulusal ve uluslararası piyasalardaki gelişmelere daha duyarlı olarak hizmet sunan bankaların değerlendirilmesinde, salt finansal raporlardan elde edilen rasyolarla karar verebilmek, oldukça güçleşmiştir (Saldanlı ve Sırma, 2014: 186). Bu bağlamda, alternatifler açısından n farklı faktörün etkisini ölçebilmek ve sağlıklı karar vermeye yardımcı olabilecek basit, anlaşılabilir ve etkin sonuçların (Deng vd., 2000) ortaya konulabilmesinde ve elde edilen sonuçlarla kurumsal yönetim notları ve marka değerleri arasındaki “sıralama, performans ve üstünlük” (Gençtürk vd. 2021) ilişkilerinin belirlenmesinde ÇKKV yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) kapsamında işlem gören Albaraka Türk (ALBRK), Garanti Bankası (GARAN), Halkbank (HALKB), Şekerbank (SEKER), Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ve Yapı Kredi Bankasının (YKBNK) finansal performansı, Ocak 2016-Aralık 2020 dönemi verileri ve 10 rasyo üzerinden, Gri İlişkisel Analiz (GIA), TOPSIS, ARAS ve MOORA yöntemleri ile analiz edilerek değerlendirilmektedir. Kullanılan bu yöntemlerin sıralama sonuçları, Copeland yöntemi ile birleştirilmiş ve bütünlük sıralama sonuçları elde edilmiştir. ÇKKV yöntem sıralama sonuçlarıyla ilgili bankaların kurumsal yönetim ve marka değeri sıralamaları arasındaki ilişkiler, Spearman korelasyon testi ile analiz edilmiştir.

Çalışmada kullanılan verilere Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.gov.tr), Brand Finance (www.brandirectory.com), Türkiye Bankalar Birliği (tbb.org.tr), Halk Yatırım (www.halkyatirim.com.tr/skorkart), Matrics veri terminali ve Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (www.tkyd.org/tr/) üzerinden erişilmiştir. Çalışmanın, kurumsal yönetim endeksi kapsamında yer alan bankaların marka değeri, kurumsal yönetim skoru ve finansal performans ilişkisi bağlamında literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Kurumsal Yönetim ve Marka Değeri

Kurumsal yönetim; şirket karı ve hissedar menfaatleri çerçevesinde, şirketlerin üst yönetim erkinin faaliyetlerinin gözetiminin sağlandığı sistematik bir yönetim mekanizmasıdır (Millstein ve MacAvoy, 1998). Bir şirketin yönetimi, temelde, yönetim kurulu, hissedarlar ve diğer menfaat sahipleri arasındaki ilişkiler üzerine inşa edilmiş bir yapı hüviyetindedir. Yönetim yapısı unsurları arasındaki ilişkiler, şirket yapısı dışındaki tüm makroekonomik faktörlerden de etkilenebilmektedir. Şirketlerin kurumsal yönetim çerçevesi, yasal, düzenleyici ve kurumsal faktörleri kapsamaktadır (OECD, 2016). Şirketler, sahip oldukları maddi ve maddi olmayan her türlü değer ile kuruluş felsefelerine uygun olarak, menfaat sahiplerine, hissedarlarına ve içerisinde buldukları sosyal çevreye, uzun vadeli

ve sürdürülebilir bir ekonomik katma değer sağlama fonksiyonlarını, kurumsal yönetim perspektifiyle ortaya koymaktadırlar. Kurumsal yönetim perspektifi özetle, hissedar ve menfaat sahipleri arasındaki mevzuat ve uygulama kombinasyonu olarak ifade edilebilir. Yani, şirket yönetiminin dürüst bir şekilde şeffaf olarak müşteri, hissedar, yatırımcı ve tedarikçilerine adil davranması ve işleri standartlara uygun olarak gerçekleştirmesi ve raporlamasıdır (Gregory, 2003; USAID, 2006). Kurumsal yönetim; adillik, şeffaflık, sorumluluk ve hesap verilebilirlik ilkeleri temellidir (OECD, 2016). Şirketlerin borçlanma maliyetlerinin düşürülmesi, muhtemel risklere karşı etkin korunması, finansal performans artışı, marka değerinin yükselmesi vb. açılardan kurumsal yönetimin şirket bazında faydaları söz konusudur. Kurumsal yönetimin gelişiminde; şirket iflasları, birleşme ve satın almalar, küreselleşen piyasalarda sermaye hareketlerinin artışı ve hızı, bireysel yatırım kültürünün yanı sıra kurumsal yatırımcı kültürünün gelişimi vb. faktörler önemli rol oynamıştır (Mohamad, 2018). Dünyada yaşanan şirket iflasları ve muhasebe skandalları, kurumsal yönetimin önemini daha algılanabilir hale dönüştürmüştür (Altıntaş, 2010). Kurumsal yönetimin Türkiye’de gelişim süreci ve öneminin kavranmaya başlanması, 2000’li yılların başında gerçekleşmiştir. 2002 yılında TÜSİAD tarafından "Kurumsal Yönetim: En İyi Yönetim Kodu" nun yayımlanmasının akabinde 2003 yılında SPK, OECD ilkelerini referans alarak kurumsal yönetim ilkelerini yayımlamıştır. Borsa İstanbul (BIST), 2005 yılında kurumsal yönetim endeksi düzenlemesini yapmış ve 2007 yılında XKURY’yi hesaplamaya başlamıştır (Çonkar vd., 2011).

Çalışma kapsamında, XKURY endeksinde yer alan bankaların kurumsal yönetim skorları ve sıralamaları, Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Bankaların Kurumsal Yönetim Derecelendirme Skorları

Banka	2016		2017		2018		2019		2020	
	Kurumsal Yönetim Notu	Sıra	Kurumsal Yönetim Notu	Sıra	Kurumsal Yönetim Notu	Sıra	Kurumsal Yönetim Notu	Sıra	Kurumsal Yönetim Notu	Sıra
ALBRK	8,75	6	8,81	6	8,92	6	9,04	6	9,09	6
GARAN	9,27	4	9,51	2	9,6	1	9,73	1	9,77	1
HALKB	9,3	3	9,38	4	9,4	4	9,43	4	9,43	4
SEKER	9,17	5	9,19	5	9,27	5	9,42	5	9,42	5
TSKB	9,53	1	9,54	1	9,54	3	9,56	3	9,56	3
YKBNK	9,34	2	9,43	3	9,58	2	9,62	2	9,62	2

Kaynak: <https://www.tkyd.org/tr/kyd-kurumsal-yonetim-komisyonlar-calisma-gruplari-sermaye-piyasasi-calisma-grubu-ve-bist-kurumsal-yonetim-endeksi-kurumsal-yonetim-endeksi-tum-firmalar.html> verilerinden derlenmiştir.

Şirket markalarının ileriye yönelik kar potansiyelinin bir göstergesi olarak marka değeri, bir yönüyle tüketicilerin ilgili markaya duydukları güven ve sadakatin bir ölçüsü iken, diğer taraftan birleşme veya satın almalarda varlık toplam değerini ortaya koymaktadır. (Feldwick, 1996; Aaker, 1996).

Şirketlerin marka değeri uygulamalarına refere edilen ilk vaka, 1988 yılında Good Fielder Wattie şirketinin Rank Hovis McDougall isimli şirketi satın almak üzere sunduğu alım teklif fiyatının düşük olduğunun marka değerlemesi ile ortaya konulmasıdır (Salinas, 2012). Şirketlerin birleşme, satın alma veya yatırımlarında, şirketlerin marka değerleri, dikkate alınan kıstaslar içerisinde yer almaktadır. Özellikle, finansal yapısı güçlü avcı şirketlerin, değerinin altında düşük fiyatlardan satın aldıkları şirketleri yüksek fiyatlardan satmaları, marka değerinin şirketler açısından önemini ortaya koymaktadır (Hill ve Jones, 2006; McAuley, 2013).

Brand Finance tarafından yayınlanan ve Türkiye’de ilk 100 marka arasında, XKURY endeksinde yer alan bankaların marka skorları, Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Bankaların Brand Finance Marka Skorları

	YIL	ALBRK	GARAN	HALKB	SEKER	TSKB	YKBNK
Brand Finance Skoru	2020	44	3	19	60	55	9
	2019	50	3	12	56	54	9
	2018	42	5	11	39	54	9
	2017	43	6	13	46	58	11
	2016	56	5	10	41	68	9

Kaynak: <https://brandirectory.com/verilerinden> derlenmiştir.

Literatür

Literatürde, ÇKKV yöntemleri ile bankaların finansal performansları ve finansal performansları ile kurumsal yönetim skorları arasındaki ilişkiler üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Kurumsal yönetim performansı ile finansal performans sıralamaları arasında ilişki bulunduğu ortaya koyan çalışmaların (Çonkar vd., 2011; Ege vd., 2013; Isiaka, 2014; Acaravcı vd., 2015) yanı sıra, herhangi bir anlamlı ilişki bulunmadığını ortaya koyan çalışmalarda (Karakoç vd., 2016; Gupta vd., 2009; Büyüksalvarcı ve Abdioğlu, 2010) mevcuttur. Bankaların marka değeri ile finansal performansları arasındaki ilişkileri ÇKKV yöntemleri ile ortaya koyan farklı çalışmalar (Kahraman ve Gacar, 2019; Uygurtürk ve Yılmaz, 2020; Apan, 2020) bulunmaktadır. Literatürde, finansal performans, marka değeri ve kurumsal yönetim performansı arasındaki ilişkileri ÇKKV yöntemleri ile ortaya koyan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu bağlamda, çalışmada kullanılan ÇKKV yöntemleri ile, bankalara yönelik marka değeri, kurumsal yönetim ve finansal performans analizlerini konu alan bazı çalışmalara değinilmektedir.

Gupta vd. (2009), 2002-2005 dönemi verileri üzerinden 158 şirketin kurumsal yönetim skorları ile şirket değerleri arasındaki ilişkileri analiz ettikleri çalışmada, kurumsal yönetim performansları ile şirketlerin finansal performansları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

Demireli (2010), TOPSIS yöntemiyle, üç kamu bankasının (Halk, Ziraat ve Vakıf) 2001-2007 verileri üzerinden, 10 finansal rasyo kullanarak performans sıralamalarını değerlendirdiği çalışmada, kamu bankalarının global finans krizlerinden önemli ölçüde etkilendiklerini ve performans sıralamalarının uluslararası piyasalardaki gelişmelere göre değişkenlik sergileyebildiğini ifade etmiştir.

Çonkar vd. (2011), BİST'te işlem gören on büyük şirketin 2007-2008 verileri üzerinden TOPSIS yöntemini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirdikleri çalışmada, TOPSIS sıralama sonuçları ile ilgili şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notlarını karşılaştırmışlardır. Çalışma ile ulaşılan sonuç, kurumsal yönetim derecelendirmesini gerçekleştiren farklı şirketler nedeniyle, şirketler açısından farklı kurumsal performans skorlarının ortaya çıkabileceği, bu nedenle de şirketlerin finansal performans sıralamaları ile kurumsal performans sıralamalarının benzerlik gösterebileceği veya farklılaşabileceği değerlendirilmiştir.

Eyüboğlu (2011), kurumsal yönetim uygulamalarının şirket getirileri üzerindeki etkilerini analiz ettiği çalışmada, şirketlerin kurumsal yönetim endeksine girmeden önceki getirileri ile girdikten sonraki getirileri arasında anlamlı derecede fark bulunmadığını bulmuştur.

Yayar ve Baykara (2012), dört katılım bankasının 2005-2011 verileri üzerinden TOPSIS yöntemini kullanarak, faizsiz bankaların kaynak kullanımının etkin ve verimli kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek için gerçekleştirdikleri çalışmada, etkinlik skorunda başarılı olan bir bankanın verimlilik performansında aynı sıralamada yer alamadığını tespit etmişlerdir.

Doğan (2013), İMKB'de işlem gören 10 bankanın 2005-2011 verileri üzerinden GİA yöntemini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirdiği çalışmada, varlık karlılığı yüksek olan bir bankanın finansal performans sıralamasının da iyi olabileceğini bulmuştur. Çalışma kapsamında en iyi banka olarak Akbank ilk sırada yer alırken, Yapı Kredi bankası son sırada yer almıştır.

Ege vd. (2013), BİST'te işlem gören 18 şirketin 2009-2011 verileri üzerinden TOPSIS yöntemini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirdikleri çalışmada, TOPSIS sıralama sonuçları ile ilgili şirketlerin kurumsal yönetim skorlarını karşılaştırmışlardır. Çalışma bulguları, performans sıralamaları ile kurumsal yönetim sıralamalarının farklı olduğunu ve kurumsal yönetim performanslarının finansal performanslarına tam olarak yansıtılmadığını ortaya koymaktadır.

Hosseini vd. (2013) tarafından, Tahran Borsasında işlem gören 50 şirketin 2009-2011 dönemlerini kapsayan verileri üzerinden likidite, karlılık, faaliyet ve kaldıraç rasyoları kullanılarak AHP ve TOPSIS yöntemleriyle finansal performans sıralaması yapılmıştır. ÇKKV yöntemleri ile elde edilen sıralama değerleri ile ilgili rasyolara göre yapılan sıralama sonuçları arasındaki ilişkiler de analiz edilmiştir. Çalışma bulgularına göre, 2009 yılı sonuçlarının yöntemlere göre farklılaştığı, iki yöntem sıralama verileri arasında negatif yönlü ilişkinin mevcut olduğu, 2010 yılı sıralamaları ile 2009 yılı sıralamaları arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca ilgili rasyolara göre sıralama ile ÇKKV yöntemlerine göre sıralama sonuçları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmadığı belirtilmiştir.

Saldanlı ve Sırma (2014), BİST’te işlem gören 44 imalat şirketi ve 11 banka verisi üzerinden TOPSIS yönteminin, halka açık şirketler açısından finansal gösterge olarak kullanılabilirliğini ölçmeye çalışmışlardır. Çalışmada, karar vericiler açısından halka açık şirketlere yönelik karar süreçlerinde, TOPSIS yöntemi sonuçlarının, karar almaya yardımcı olabilecek niteliklere haiz olmadığı bulgulanmıştır.

Acaravcı vd. (2015), panel veri analizi ile kurumsal yönetimin, şirketlerin finansal performansları üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmada, BIST imalat sektöründe yer alan 126 şirketin 2005-2011 verilerini kullanmışlardır. Aktif karlılık, özsermaye karlılığı ve tobin q değeri olmak üzere üç bağımlı, firma aktif büyüklüğü ile kaldıraç dahil dokuz bağımsız değişkenin kullanıldığı çalışmada, genel olarak finansal performans ile kurumsal yönetim arasında pozitif veya negatif yönlü ilişkiler bulunduğu bulgulanmıştır.

Kandemir ve Karataş (2016), BİST’te işlem gören 12 mevduat bankasının 2004-2014 verileri üzerinden GİA, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirmişlerdir. GİA ve TOPSIS yöntemlerine göre en başarılı banka Vakıfbank, en düşük performansa sahip banka Şekerbank olarak bulunmuştur. VIKOR yöntemine göre ise en başarılı banka Denizbank, en düşük performansı gerçekleştiren banka ise Tekstilbank olarak tespit edilmiştir.

Karakoç vd. (2016), XKURY kapsamında işlem gören beş şirketin 2007-2014 verileri üzerinden Gri İlişkisel analiz (GİA) yöntemini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirdikleri çalışmada, GİA yöntemiyle elde edilen sıralama sonuçlarını ilgili şirketlerin kurumsal yönetim skorlarıyla karşılaştırmışlardır. Çalışmada, ilgili şirketlerin kurumsal yönetim notları performansları ile finansal performanslarının iki yönlü olarak birbirleri üzerinde etki sağlayamadığı bulgulanmıştır.

Alper ve Aydoğan (2017), BIST’te işlem gören 17 şirketin 2009-2016 verileri üzerinden, ilgili şirketlerin finansal performansları ile marka değerleri arasındaki ilişkileri analiz ettikleri çalışma kapsamında, artan marka değerinin finansal performansı artırıcı etki gösterdiğini bulgulamışlardır. Ayrıca, kriz dönemlerinde marka değerine yönelik yatırımların azaldığını tespit etmişlerdir.

Ünlü vd. (2017), XKURY kapsamında yer alan 10 şirketin de içerisinde bulunduğu BİST 30 endeksi kapsamındaki 22 şirketin 2014 yılı verileri üzerinden TOPSIS yöntemini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen sıralama sonuçları ile kurumsal yönetim notları arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. BIST 30 kapsamındaki bir şirketin XKURY kapsamında yer alıp almamasında, finansal performans ve hissedar değeri yaratma açısından herhangi bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir.

Yüksel vd. (2017), Türkiye’deki bankaların finansal performanslarını analiz etmek üzere gerçekleştirdikleri çalışmada, 23 mevduat bankasının 2015 yılı verileri üzerinden 13 kriter çerçevesinde veri madenciliği ile elde edilen sonuçlar, bütünlüsel DEMATEL-GİA ve DEMATEL-MOORA yöntemleri ile sıralamışlardır. Çalışmada, veri madenciliği süreçlerinin ÇKKV yöntemlerine uyarlanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca çalışma ile yabancı bankaların özel ve kamu bankalarına göre daha iyi performans sergiledikleri bulgulanmıştır.

Manta vd. (2018), kurumsal yönetim ile Romanya bankalarının finansal performansı arasındaki ilişkileri analiz ettikleri çalışma kapsamında, 23 ticari bankanın 2013-2015 verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, kurumsal yönetim ile bankaların karlılığı ve performansı arasında pozitif yönlü, anlamlı ilişkiler bulunduğu değerlendirilmiştir.

Arora ve Bodhanwala (2018), kurumsal yönetim ile Hindistan’daki halka açık ticari şirketlerin finansal performansı arasındaki ilişkileri panel veri analizi ile analiz ettikleri çalışma kapsamında, 407 şirketin 2009-2014 verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, kurumsal yönetim ile bankaların finansal performansı arasında pozitif yönlü, anlamlı ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir.

Özkan (2019), BİST’te işlem gören mevduat bankalarının 2013-2017 verileri üzerinden TOPSIS yöntemini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirdiği çalışmasında, QNB Finansbank finansal performansı en iyi banka olarak ilk sırada yer alırken, Halkbank ikinci sırada yer almıştır.

Kahraman ve Gacar (2019), Türkiye’de marka değeri açısından ilk 10 içerisinde yer alan bankaların Brand Finance marka değeri ile finansal performansları arasındaki ilişkileri TOPSIS yöntemi ile analiz ettikleri çalışma kapsamında,

10 bankanın 2010-2017 verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, en yüksek marka değerine sahip bankanın finansal performans sıralamasında son sırada, marka değeri en düşük bankanın ise finansal performans sıralamasında ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Apan (2020), TOPSIS yöntemini kullanarak, 16 kriter ve 2012-2018 verileri üzerinden 10 mevduat bankasının marka değeri ile finansal performansları arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada 6 bankanın marka değeri ile finansal performansı arasındaki ilişki pozitif yönlü tespit edilirken 4 bankanın negatif olarak tespit edilmiştir.

Bağcı ve Kaygın (2020), BİST holding ve yatırım endeksine dahil 43 şirketin 2000-2017 yılı verileri üzerinden ARAS ve WASPAS yöntemleri ile finansal performans sıralamaları arasındaki ilişkileri Spearman korelasyonu ile analiz etmişlerdir. Çalışmada, ilgili şirketlerin iki yöntem kapsamında elde edilen sıralama sonuçları arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Uygurtürk ve Yılmaz (2020), BİST'te tekstil, giyim ve deri sektöründe işlem gören 13 şirketin finansal rasyoları ile Hirose yöntemine göre hesaplanan marka değerleri arasındaki ilişkilerin oran analizi ile analiz edildiği çalışmalarında, ilgili şirketlerin 2014-2018 yılı verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, ilgili şirketlerin marka değeri ve finansal oranlar arasında herhangi bir ilişki kurulamadığı bulgulanmıştır.

Afriye vd.(2021), kurumsal yönetimin Gana'da bulunan ticari bankaların performansı üzerindeki etkilerini oran analizi ile değerlendirdikleri çalışma kapsamında, 20 ticari bankanın 2011-2017 verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, kurumsal yönetim bileşenlerinin (Yönetim kurulu büyüklüğü, banka yaşı, maliyet/gelir oranı hariç olmak üzere) banka karlılığı ve performansını önemli derecede etkilediği değerlendirilmiştir.

Gülay vd. (2021), XKURY kapsamında işlem gören dört bankanın 2018-2020 verileri üzerinden MABAC yöntemini kullanarak, ilgili bankaların finansal performans analizini gerçekleştirmişlerdir. Garanti bankasının ilgili yıllar kapsamında en etkin banka olarak ilk sırada yer aldığı, Yapı Kredi bankasının ikinci sırada yer aldığı ve Şekerbank'ın ise son sırada yer aldığı bulgulanmıştır. Ayrıca, kurumsal yönetim endeksinde bulunan bankaların hisse senedi getirilerinin pozitif yönlü olarak daha fazla olduğu tespitine yer verilmiştir.

Vargün ve Doğan (2021), şirketlerin kurumsal yönetim notları ile bağımsız denetim görüşleri, şirketlerin yıllık getirisi ve kar zarar durumları arasında anlamlı ilişkiler bulunup bulunmadığını TOPSIS yöntemi ile analiz ettikleri çalışmalarında, XKURY kapsamında yer alan şirketlerin 2016-2018 verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, şirketlerin kurumsal yönetim notları ile bağımsız denetim görüşleri, şirketlerin yıllık getirisi ve kar zarar durumları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı bulgulanmıştır.

Yılmaz ve Yakut (2021), BİST'te işlem gören 22 bankanın 2009-2018 verileri üzerinden 29 kriter ile TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak finansal performans analizini gerçekleştirmişlerdir. Her iki yöntemde göre ilk üç sırada Adabank, Birleşik Fon bankası ve Citibank yer almıştır. Çalışmada ayrıca sermaye yeterlik oranının iyi seviyelerde olmasının bankaları açısından önemli olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Değerlendirme Kriterleri ve Yöntemler

XSKUR endeksi kapsamında yer alan bankaların finansal performanslarının belirlenmesinde, literatürde yer alan, Tablo 3'teki kriterler dikkate alınmıştır (Barnes, 1987; Ercan vd., 2003; Demireli, 2010; Doğan, 2013; Okka, 2013; Kula ve Baykut, 2014; Oral, 2016; Yenisu, 2019; Benvenuto vd., 2021; Gürkan ve Aldoury, 2021).

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Kriterler

Kod	Kriter	Hesaplama	Nitelik
O1	Sermaye Yeterliliği	(Özkaynaklar / (Toplam Risk Ağırlıklı Tutarlar)*100)	Maksimum
O2	Uzun Vadeli Borç Ödeme Kapasitesi	Özkaynaklar / Aktif Toplam	Maksimum
O3	Ortalama Aktif Karlılığı	Yıllıklandırılmış Net Kar (Zarar) / Son 2 Yılın Aktif Toplamının Aritmetik Ortalaması	Maksimum
O4	Ortalama Özkaynak Karlılığı	Yıllıklandırılmış Net Kar (Zarar) / Son 2 Yılın Özkaynaklarının Aritmetik Ortalaması	Maksimum
O5	Aktif Kalitesi	Toplam Kullanılan Fonlar/ Aktif Toplam	Maksimum
O6	Mevduatın Krediyeye dönüşümü	Toplam Kullanılan Fonlar/ Toplam Mevduat	Maksimum
O7	Hisse Başına Kazanç	Net Dönem Kârı (Zararı) / Hisse Senedi Sayısı	Maksimum
O8	PD/DD	Piyasa Değeri / Defter Değeri	Maksimum
O9	Finansal Kalıdraç	Borç Toplamı / Aktif Toplam	Minimum
O10	Borçlanma Katsayısı	Borç Toplamı / Özkaynaklar	Minimum

ÇKKV yöntemleri kapsamındaki analizlere konu banka verileri, Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Banka Verileri

Yıl	Banka	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	O10
2020	ALBRK	13,51	5,83	0,37	6,30	74,46	78,63	17,66	0,65	0,17	2,75
	GARAN	18,54	12,60	1,41	10,77	63,94	98,00	148,52	0,70	0,11	0,99
	HALKB	15,23	6,31	0,46	6,92	66,14	98,35	105,10	0,31	0,29	4,79
	SEKER	14,47	7,03	0,15	2,28	69,13	84,33	2,83	1,07	0,13	1,83
	TSKB	19,41	11,86	1,57	12,45	75,61	-	26,17	0,82	0,82	7,03
	YKBNK	18,23	10,35	1,20	11,45	63,79	115,32	60,13	0,55	0,27	2,74
2019	ALBRK	14,97	7,44	0,12	1,66	77,04	74,80	7,05	0,54	0,16	1,98
	GARAN	19,57	13,75	1,64	12,26	64,21	100,97	146,64	0,87	0,14	1,07
	HALKB	14,33	7,04	0,41	5,62	67,65	103,85	137,62	0,27	0,31	4,56
	SEKER	13,40	6,46	-2,21	-31,42	71,32	88,89	-59,07	0,77	0,16	2,69
	TSKB	17,79	13,49	1,75	13,51	74,51	-	25,06	0,66	0,85	6,82
	YKBNK	17,81	10,63	0,98	8,98	62,06	107,93	42,62	0,51	0,25	2,46
2018	ALBRK	14,66	7,72	0,32	4,11	67,79	91,48	14,88	0,34	0,23	2,79
	GARAN	18,31	12,99	1,94	15,08	62,11	102,40	158,05	0,72	0,19	1,59
	HALKB	13,80	7,67	0,74	9,27	66,23	100,71	201,74	0,25	0,32	4,21
	SEKER	15,14	7,59	0,28	3,39	65,66	89,06	7,46	0,54	0,20	2,66
	TSKB	16,20	12,32	1,97	16,02	72,37	-	23,60	0,48	0,86	7,64
	YKBNK	16,07	11,21	1,45	13,51	60,72	104,34	55,26	0,35	0,26	2,46
2017	ALBRK	17,06	6,85	0,65	9,55	69,86	99,54	26,34	0,56	0,24	3,31
	GARAN	18,68	12,71	2,08	16,51	64,47	115,77	151,05	1,09	0,26	2,19
	HALKB	14,18	8,31	1,39	15,96	66,63	105,30	298,04	0,54	0,32	3,80
	SEKER	15,40	8,65	0,42	4,38	65,95	104,79	9,92	0,78	0,31	3,70
	TSKB	17,05	12,23	2,25	18,43	76,90	-	24,82	0,98	0,84	6,39
	YKBNK	14,49	10,11	1,31	12,86	65,46	115,12	83,14	0,63	0,32	3,27
2016	ALBRK	13,46	6,94	0,66	9,55	70,49	98,13	24,18	0,47	0,25	3,61
	GARAN	16,21	12,51	1,88	15,25	65,47	115,39	120,73	0,90	0,26	2,20
	HALKB	13,08	9,21	1,22	12,56	68,42	105,38	204,66	0,55	0,33	3,57
	SEKER	13,10	10,63	0,52	4,95	73,92	109,11	10,81	0,54	0,23	2,36
	TSKB	14,33	12,20	2,13	17,59	72,16	-	23,24	0,99	0,83	6,14
	YKBNK	14,21	10,33	1,24	11,92	68,28	111,89	67,47	0,57	0,28	2,78

Çalışmada, Normalize Edilmiş Maksimum Değerler Yöntemi (NMD) üzerinden (Bulut, 2017) kriter ağırlıkları belirlenmiştir. NMD yöntemi, literatürde yoğun olarak kullanılan AHP, ANP ve Entropi gibi ağırlıklandırma yöntemlerine göre daha kısa ve kolay uygulama aşamalarına sahiptir. NMD yöntemi, kriterlerin belirlenmesinin akabinde, kriterlerin önem sırası ve ağırlığının belirlenemediği durumlarda, karar vericiler açısından karar verme problemlerinin çözümünde kullanılabilir olması bakımından diğer ağırlıklandırma yöntemlerinden farklılaşmaktadır. Literatürde ilk kez Bağcı ve Sarıay (2021) tarafından kullanılmıştır. NMD yönteminin uygulama aşamaları ve detaylarına, Bulut (2017; 2022)'dan ulaşılabilir. Ağırlık değerleri, Tablo 5'te yer aldığı şekilde ilgili kriterler ve yıllar bazında hesaplanmıştır. NMD ile hesaplanan ağırlık değerleri, TOPSIS, ARAS ve MOORA yöntem uygulamalarında kullanılmıştır.

Tablo 3. Kriter Ağırlıkları

Kod	2016	2017	2018	2019	2020
O1	0,0806	0,0673	0,0778	0,0724	0,0550
O2	0,0476	0,0581	0,0564	0,0644	0,0577
O3	0,0591	0,0567	0,0513	0,0481	0,0558
O4	0,0564	0,0486	0,0487	0,0375	0,0501
O5	0,2437	0,2306	0,2343	0,2225	0,2185
O6	0,0253	0,0267	0,0266	0,0377	0,0422
O7	0,0763	0,0833	0,0704	0,0656	0,0742
O8	0,0652	0,0660	0,0753	0,0676	0,0717
O9	0,0895	0,0935	0,0935	0,1066	0,0933
O10	0,2563	0,2694	0,2657	0,2775	0,2815

Çalışmada finansal performansı değerlendirmek üzere kullanılan yöntemlerden TOPSIS yöntemi, ideal çözüme en yakın ve negatif ideal çözümden en uzak olan en iyi alternatifini seçmek için geliştirilen bir yöntemdir (Hwang ve Yoon, 1981; Tzeng ve Huang, 2011; Jahanshahloo vd., 2006). Aras yöntemi, alternatiflerin kriter değerlerine göre sıralanmasına imkân sunmaktadır (Shariati vd., 2014). Farklı öngörülerin gruplandırılması (oran sistemi ve referans noktası yaklaşımı/RNY) temeline dayalı olan MOORA yönteminde alternatifler, kriter değerlerine göre sıralanmaktadır (Brauers ve Zavadskas, 2006; Şimşek ve Çatır, 2020). Kriterler ve alternatifler arasındaki geometrik ilişkinin ilişki derecesinin ölçülebilmesi amacıyla geliştirilen Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemi, karmaşık çoklu işlem yanıtlarının optimizasyonunu, tek bir gri ilişkisel derecenin optimizasyonuna dönüştürülebilmesine imkan sunmaktadır (Cui vd., 2009; Ramesh vd., 2019). GİA, alternatifleri kriter değerleri esaslı olarak sıralamaktadır. Copeland Yöntemi, alternatifler arası ikili karşılaştırma yoluyla ulaşılan skorlar çerçevesinde alternatifleri üstünlüklerine göre sıralama imkânı sunmaktadır (Sanver, 2000; Çakır, 2017). Çalışmada kullanılan ÇKKV yöntemlerinin uygulama adımları, özetle aşağıda Tablo 6'da yer aldığı şekildedir.

Tablo 6. ÇKKV Yöntemlerinin Uygulama Adımları

TOPSIS	<ol style="list-style-type: none"> 1. Belirlenen amaçlar doğrultusunda değerlendirme kriterlerinin tanımlanması, 2. Karar matrisinin oluşturulması, 3. Oluşturulan karar matrisi üzerinden, normalleştirilmiş performans değerlerinin hesaplanması, 4. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin oluşturulması, 5. Pozitif/negatif ideal çözüme uzaklık değerlerinin hesaplanması, 6. İdeal çözüme göreceli yakınlık değerlerinin hesaplanması, 7. İdeal çözüme göreceli yakınlık değerlerine göre alternatiflerin sıralanması.
ARAS	<ol style="list-style-type: none"> 1. Karar matrisinin oluşturulması, 2. Oluşturulan karar matrisinin normalleştirilmesi, 3. Kriter performans değerleri maliyet yönlü kabul görüyorsa, değerlerde öncelikle fayda yönlü dönüşüm sağlanması, akabinde normalleştirme uygulanması, 4. Ağırlıklı normalize karar matrisinin elde edilmesi, 5. Optimallik fonksiyon değerleri ve fayda derecelerinin hesaplanması.
MOORA ORAN VE REFERANS NOKTASI	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oran analizi karar matrisinin oluşturulması, 2. Alternatiflerin kareleri toplamının karekökü ile kriterlerin bölünmesi ve normalize matrisin elde edilmesi, 3. Her bir alternatifin özet endeksinin hesaplanmasıyla optimizasyonun sağlanması, 4. Alternatiflere ait optimizasyon değerlerinin büyükten küçüğe doğru sıralanması, 5. Referans nokta yöntemine göre amaç çerçevesinde minimum ve maksimum değerlerin referans noktası olarak belirlenmesi 6. Elde edilen matrisin Tchebycheff'in Min-Max metriğine göre revize edilmesi 7. Sonuçların küçükten büyüğe doğru sıralanması
GİA	<ol style="list-style-type: none"> 1. N uzunluğundaki referans serilerinin belirlenmesi ve verilerin normalizasyonu 2. Mukayeseye konu serilerin belirlenmesi 3. Gri ilişki katsayılarının belirlenmesi 4. Gri ilişkisel derecesinin belirlenmesi
COPELAND	<ol style="list-style-type: none"> 1. Alternatiflerin ikili karşılaştırmalı üstünlüklerinin hesaplanması ve toplam karşılaştırmalı üstünlüklerin elde edilmesi 2. Alternatiflerin değerleri üzerinden yenilgi ve galibiyet puanlarının hesaplanması 3. Yenilgi puanlarının galibiyet puanlarına eklenerek Copeland puanının bulunması 4. Copeland puanlarının kendi içerisinde sıralamaya tabi tutulması ile birleşik sıralama puanlarının elde edilmesi
NMD	<ol style="list-style-type: none"> 1. Karar matrisinin oluşturulması 2. Oran matrisinin oluşturulması 3. Maksimum kriter değerleri üzerinden normalize edilmiş değerlerin hesaplanması 4. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi

Kaynak: (Uzun, 2019: 127; Çakır, 2017: 46; Chakraborty, 2021: 4-6; Zavadskas ve Turskis, 2010: 163-165; Yıldırım, 2015: 19-21; Yazdani ve Payam, 2015; Bulut, 2017; 2022; Bağcı ve Sarıay, 2021)

Bulgular

Ocak 2016 - Kasım 2020 dönemi verileri üzerinden hesaplanan GİA sonuçları, Tablo 7'de yer aldığı şekildedir.

Tablo 7. GİA Sonuçları

	Banka	ALBRK	GARAN	HALKB	SEKER	TSKB	YKBNK
2020	Derece	0,6949	0,5609	0,6338	0,7487	0,4543	0,5399
	Sıra	2	4	3	1	6	5
2019	Derece	0,5909	0,5137	0,5823	0,7786	0,4448	0,5449
	Sıra	2	5	3	1	6	4
2018	Derece	0,7610	0,5224	0,6581	0,7696	0,4879	0,6046
	Sıra	2	5	3	1	6	4
2017	Derece	0,7203	0,5498	0,6316	0,7359	0,4750	0,6379
	Sıra	2	5	4	1	6	3
2016	Derece	0,7460	0,5506	0,5919	0,7804	0,4842	0,5959
	Sıra	2	5	4	1	6	3

Tablo 7 incelendiğinde, Ocak 2016 - Aralık 2020 dönemi verilerinde, performansı en yüksek çıkan bankaların ŞEKER ve ALBRK olduğu görülmektedir. İlgili dönemlerde en son sırada yer alan bankanın TSKB olduğu görülmektedir. YKBNK ve HALKB'nin ise sıralamalarının farklılaştığı görülmektedir. GİA'nın performans sıralamalarının 2020 yılı hariç, diğer yıllar için aynı olduğu görülmektedir. TOPSIS yöntemine göre, Ocak 2016 - Kasım 2020 dönemi verileri üzerinden yapılan hesaplama ile elde edilen finansal performans sıralamaları, Tablo 8'de yer aldığı şekildedir.

Tablo 8. TOPSIS Sonuçları

	Banka	ALBRK	GARAN	HALKB	SEKER	TSKB	YKBNK
2020	Si*	0,0825	0,0222	0,1234	0,0747	0,1981	0,0694
	Si-	0,1440	0,2041	0,0957	0,1712	0,0506	0,1452
	Vi	0,6357	0,9019	0,4368	0,6963	0,2034	0,6765
	Sıra	4	1	5	2	6	3
2019	Si*	0,0615	0,0169	0,1137	0,1091	0,1939	0,0610
	Si-	0,1732	0,2143	0,1214	0,1479	0,0816	0,1631
	Vi	0,7379	0,9270	0,5165	0,5755	0,2961	0,7277
	Sıra	2	1	5	4	6	3
2018	Si*	0,0741	0,0190	0,0822	0,0716	0,1801	0,0556
	Si-	0,1425	0,1838	0,1177	0,1476	0,0432	0,1522
	Vi	0,6579	0,9064	0,5889	0,6732	0,1933	0,7324
	Sıra	4	1	5	3	6	2
2017	Si*	0,0813	0,0395	0,0541	0,0907	0,1439	0,0668
	Si-	0,1014	0,1374	0,1124	0,0889	0,0437	0,1018
	Vi	0,5550	0,7768	0,6752	0,4948	0,2331	0,6040
	Sıra	4	1	2	5	6	3
2016	Si*	0,0779	0,0293	0,0485	0,0720	0,1359	0,0524
	Si-	0,0892	0,1325	0,1059	0,1206	0,0436	0,1105
	Vi	0,5337	0,8190	0,6861	0,6262	0,2428	0,6782
	Sıra	5	1	2	4	6	3

Tablo 8'de yer alan TOPSIS sıralama sonuçlarına göre, ilgili dönemlerde en yüksek performansı gösteren ve ilk sırada yer alan tek banka GİA'dır. TSKB, ilgili dönemlerde en son sıralamada yer alan bankadır. YKBNK, 2018 yılı hariç olmak üzere, diğer dönemlerin tamamında üçüncü sırada yer almıştır. HALKB ve ALBRK ise, ilgili dönemlerde en az üç kere aynı başarı sıralamasında yer alan bankalardır. ARAS yöntemine göre, Ocak 2016 - Kasım 2020 dönemi verileri sıralama sonuçları Tablo 9'da yer aldığı şekildedir.

Tablo 9. ARAS Sonuçları

	Banka	ALBRK	GARAN	HALKB	SEKER	TSKB	YKBNK
2020	Si	0,1149	0,1254	0,1561	0,0989	0,2252	0,1395
	Ki	0,8208	0,8954	1,1149	0,7062	1,6083	0,9959
	Sıra	5	4	2	6	1	3
2019	Si	0,1035	0,1530	0,1675	0,0266	0,2468	0,1402
	Ki	0,6376	0,9425	1,0319	0,1636	1,5205	0,8635
	Sıra	5	3	2	6	1	4
2018	Si	0,1097	0,1385	0,1526	0,1089	0,2162	0,1249
	Ki	0,7355	0,9288	1,0229	0,7303	1,4494	0,8377
	Sıra	5	3	2	6	1	4
2017	Si	0,1148	0,1364	0,1537	0,1176	0,1920	0,1284
	Ki	0,7305	0,8677	0,9782	0,7483	1,2217	0,8172
	Sıra	6	3	2	5	1	4
2016	Si	0,1226	0,1389	0,1528	0,1076	0,1942	0,1279
	Ki	0,7865	0,8912	0,9805	0,6905	1,2459	0,8208
	Sıra	5	3	2	6	1	4

Tablo 9’da yer alan ARAS sıralama sonuçlarına göre, ilgili dönemlerde en yüksek performansı gösteren ve ilk sırada yer banka TSKB iken, ikinci sırada HALKB bulunmaktadır. ALBRK 2017 hariç diğer dönemlerde 5. sırada, GARAN 2020 hariç diğer dönemlerde 3. Sırada, SEKER 2017 hariç diğer dönemlere en son sırada, YKBNK ise 2020 hariç diğer dönemlerde 4. sıralamada yer almıştır.

Ocak 2016 - Kasım 2020 verilerinin MOORA Oran ve MOORA RNY yöntemleri sonuçları, Tablo 10’da yer aldığı şekildedir

Tablo 10. MOORA Oran ve MOORA RNY Sonuçları

		ALBRK	GARAN	HALKB	SEKER	TSKB	YKBNK	
2020	Moora Oran	Yi*	0,1024	0,2593	0,0500	0,1295	-0,0280	0,1461
		Sıra	4	1	5	3	6	2
	Moora RNY	Yi*	0,0500	0,0151	0,0310	0,0556	0,0467	0,0338
		Sıra	5	1	2	6	4	3
2019	Moora Oran	Yi*	0,1117	0,2421	0,0447	0,0045	-0,0594	0,1158
		Sıra	3	1	4	5	6	2
	Moora RNY	Yi*	0,0425	0,0167	0,0260	0,0626	0,0370	0,0317
		Sıra	5	1	2	6	4	3
2018	Moora Oran	Yi*	0,0994	0,2551	0,1103	0,1119	-0,0202	0,1531
		Sıra	5	1	4	3	6	2
	Moora RNY	Yi*	0,0499	0,0149	0,0302	0,0518	0,0475	0,0391
		Sıra	5	1	2	6	4	3
2017	Moora Oran	Yi*	0,0890	0,2090	0,1484	0,0612	0,0140	0,1130
		Sıra	4	1	2	5	6	3
	Moora RNY	Yi*	0,0653	0,0353	0,0186	0,0693	0,0657	0,0517
		Sıra	4	2	1	6	5	3
2016	Moora Oran	Yi*	0,0848	0,2127	0,1535	0,1219	0,0259	0,1434
		Sıra	5	1	2	4	6	3
	Moora RNY	Yi*	0,0552	0,0257	0,0168	0,0592	0,0554	0,0419
		Sıra	4	2	1	6	5	3

Tablo 10’da yer alan MOORA Oran sıralama sonuçlarına göre, ilgili dönemlerde en yüksek performansı gösteren ve ilk sırada yer banka GARAN iken, TSKB en son sıralamada yer almıştır. MOORA RNY sıralama sonuçlarına göre GARAN, 2018-2020 dönemlerinde ilk sırada 2016-2017 dönemlerinde ise ikinci sırada yer almıştır. SEKER, ilgili dönemlerin tamamında en son sırada, en düşük sıralama performansı ile yer alırken, YKBNK ise tüm dönemlerde 3. sırada yer almıştır. Diğer bankaların sıralamaları ise yıllara göre değişkenlik göstermektedir.

2016-2020 dönemi ÇKKV verilerinin sıralama sonuçları, Copeland yöntemi (C1) ile bütünlük hale dönüştürülmüştür.

GİA, ARAS ve TOPSIS yöntemlerinin sonuçları (C2), ARAS ve MOORA (Oran ve RNY) yöntemlerinin sonuçları (C3), TOPSIS ve GİA yöntemlerinin sonuçları (C4), GİA ve ARAS yöntemlerinin sonuçları (C5), GİA ve MOORA (Oran ve RNY) yöntemlerinin sonuçları (C6) ile TOPSIS ve MOORA (Oran ve RNY) yöntemlerinin sonuçları (C7) ayrı ayrı Copeland yöntemi bütünlük sıralama sonuçlarına dönüştürülmüştür. İlgili ÇKKV yöntemlerinin alternatifleri kriter değerlerine göre ve belirli kriter değerine uzaklığa göre sıralamaya imkan vermeleri bağlamında, birden fazla bütünlük sıralama sonuçları hesaplanmış ve Spearman korelasyonunda kullanılmıştır.

GİA, TOPSIS, ARAS, MOORA (Oran ve RNY), Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu (KYN), Brand Finance Marka Değeri (BFMN) ve Copeland Yöntemleri arasındaki Spearman sıra korelasyon ilişkisi, Tablo 11’de yer aldığı şekildedir.

Tablo 11. Spearman rho Sonuçları

		GİA	TOPSIS	ARAS	MOORA Oran	MOORA RNY	KYN	BFMN
2020	GİA	1	0,371	-,829*	0,143	-0,486	-0,714	-0,371
	TOPSIS	0,371	1	-0,714	,943**	0,143	0,314	0,371
	ARAS	-,829*	-0,714	1	-0,543	0,486	0,429	0,2
	MOORA Oran	0,143	,943**	-0,543	1	0,314	0,486	0,6
	MOORA RNY	-0,486	0,143	0,486	0,314	1	0,771	,886*
	KYN	-0,714	0,314	0,429	0,486	0,771	1	0,714
	BFMN	-0,371	0,371	0,2	0,6	,886*	0,714	1
	C1	0,235	0,53	-0,118	0,53	0,677	0,383	0,618
	C2	0,618	0,794	-0,618	0,618	0,177	0,088	0,177
	C3	-0,486	0,143	0,486	0,314	1,000**	0,771	,886*
	C4	,853*	0,765	-971**	0,559	-0,353	-0,353	-0,147
	C5	0,131	-0,393	0,393	-0,393	0,393	-0,131	0,131
	C6	0,235	,971**	-0,559	,971**	0,324	0,471	0,53
	C7	0,143	,943**	-0,543	1,000**	0,314	0,486	0,6
2019	GİA	1	0,143	-,829*	-0,086	-0,6	-0,771	-0,429
	TOPSIS	0,143	1	-0,486	,886*	0,257	0,2	0,6
	ARAS	-,829*	-0,486	1	-0,2	0,6	0,486	0,257
	MOORA Oran	-0,086	,886*	-0,2	1	0,6	0,486	,886*
	MOORA RNY	-0,6	0,257	0,6	0,6	1	0,771	,886*
	KYN	-0,771	0,2	0,486	0,486	0,771	1	0,714
	BFMN	-0,429	0,6	0,257	,886*	,886*	0,714	1
	C1	-0,12	0,478	0,239	0,717	,837*	0,359	,837*
	C2	0,265	0,794	-0,265	0,706	0,353	-0,088	0,53
	C3	-0,6	0,257	0,6	0,6	1,000**	0,771	,886*
	C4	,880*	0,516	-,880*	0,213	-0,516	-0,698	-0,213
	C5	0,131	-0,393	0,393	-0,131	0,393	-0,131	0,131
	C6	-0,03	,820*	-0,091	,941**	0,698	0,395	,880*
	C7	-0,086	,886*	-0,2	1,000**	0,6	0,486	,886*
2018	GİA	1	0,086	-,829*	0,029	-0,6	-0,771	-0,086
	TOPSIS	0,086	1	-0,486	,943**	0,314	0,486	,829*
	ARAS	-,829*	-0,486	1	-0,314	0,6	0,486	-0,086
	MOORA Oran	0,029	,943**	-0,314	1	0,486	0,6	,943**
	MOORA RNY	-0,6	0,314	0,6	0,486	1	0,771	0,714
	KYN	-0,771	0,486	0,486	0,6	0,771	1	0,657
	BFMN	-0,086	,829*	-0,086	,943**	0,714	0,657	1
	C1	0	0,53	0,088	0,706	0,794	0,441	,883*
	C2	0,091	,820*	-0,213	,941**	0,577	0,516	,941**
	C3	-0,6	0,314	0,6	0,486	1,000**	0,771	0,714

	C4	,941**	0,334	-941**	0,213	-0,577	-0,638	0,03
	C5	0,131	-0,393	0,393	-0,131	0,393	-0,131	0,131
	C6	0,091	,820*	-0,213	,941**	0,577	0,516	,941**
	C7	0,029	,943**	-0,314	1,000**	0,486	0,6	,943**
2017	GIA	1	-0,143	-,886*	-0,143	-0,371	-,886*	-0,086
	TOPSIS	-0,143	1	0,029	1,000**	,886*	0,029	,943**
	ARAS	-,886*	0,029	1	0,029	0,314	,829*	-0,086
	MOORA Oran	-0,143	1,000**	0,029	1	,886*	0,029	,943**
	MOORA RNY	-0,371	,886*	0,314	,886*	1	0,143	0,771
	KYN	-,886*	0,029	,829*	0,029	0,143	1	0,086
	BFMN	-0,086	,943**	-0,086	,943**	0,771	0,086	1
	C1	-0,088	,971**	0,088	,971**	,883*	0	,883*
	C2	-0,029	,886*	0,143	,886*	,829*	-0,029	0,771
	C3	-0,371	,886*	0,314	,886*	1,000**	0,143	0,771
	C4	0,655	0,655	-0,655	0,655	0,393	-0,655	0,655
	C5	-0,131	0,393	0,393	0,393	0,655	-0,131	0,131
	C6	-0,086	,943**	0,086	,943**	,943**	-0,086	,829*
	C7	-0,143	1,000**	0,029	1,000**	,886*	0,029	,943**
2016	GIA	1	-0,086	-943**	-0,086	-0,371	-0,714	-0,029
	TOPSIS	-0,086	1	0,029	1,000**	0,771	-0,086	,943**
	ARAS	-943**	0,029	1	0,029	0,429	0,771	-0,086
	MOORA Oran	-0,086	1,000**	0,029	1	0,771	-0,086	,943**
	MOORA RNY	-0,371	0,771	0,429	0,771	1	0,143	0,657
	KYN	-0,714	-0,086	0,771	-0,086	0,143	1	-0,029
	BFMN	-0,029	,943**	-0,086	,943**	0,657	-0,029	1
	C1	-0,088	,971**	0,088	,971**	,883*	-0,088	,883*
	C2	-0,029	,943**	0,086	,943**	,829*	-0,029	,829*
	C3	-0,371	0,771	0,429	0,771	1,000**	0,143	0,657
	C4	0,655	0,655	-0,655	0,655	0,393	-0,655	0,655
	C5	-0,131	0,393	0,393	0,393	0,655	0,131	0,131
	C6	-0,029	,943**	0,086	,943**	,829*	-0,029	,829*
	C7	-0,086	1,000**	0,029	1,000**	0,771	-0,086	,943**

Sonuç

Bu çalışmada, BIST XKURY endeksi kapsamında işlem gören 6 bankanın kurumsal yönetim derecelendirme skoru, Brand Finance marka değeri ve finansal performansları, aralarındaki ilişki bağlamında mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında işlem verileri, NMD yöntemi üzerinden ağırlıklandırılmış, GIA, TOPSIS, ARAS ve MOORA(Oran ve RNY) yöntemleri kullanılarak ise analiz edilmiştir. ÇKKV yöntemleri sıralama sonuçları Copeland yöntemiyle bütünleşik sıralamalara dönüştürülmüştür. Spearman rho yöntemi kullanılarak ilgili yöntemler arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. İlgili dönem bütünleşik sıralama sonuçları ile ilgili sıralama sonuçları arasındaki ilişkiler de tespit edilmeye çalışılmıştır.

2016-2020 dönemleri arasında, BFMN sıralama sonuçları ile pozitif yönlü en iyi ve anlamlı ilişkiyi üreten yöntemler, MOORA (Oran ve RYN) ve TOPSIS yöntemleridir. Bütünleşik sıralama sonuçları açısından ise BFMN sıralama sonuçları ile en iyi ve anlamlı ilişkiyi üreten yöntemler C3 ve C7 yöntemleridir.

2016-2020 dönemleri arasında, KYN sıralama sonuçları ile pozitif yönlü en iyi ve anlamlı ilişkiyi üreten yöntemler, MOORA (Oran ve RYN) ve ARAS yöntemleridir. GIA yöntemi ise negatif yönlü en anlamlı ilişkiyi üreten yöntemdir. Bütünleşik sıralama sonuçları açısından ise en iyi ve anlamlı ilişkiyi üreten yöntemler C3 ve C7 sonuçları iken, C4 sonuçları negatif yönlü en anlamlı ilişkiyi üreten yöntemdir.

2016-2020 dönemleri arasında, KYN ve BFMN ile en anlamlı ilişkiyi kuran yöntemin MOORA (Oran ve RYN) yöntemi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, MOORA yöntemi ile gerçekleştirilen sıralamaların gerçeğe uygun sonuç verdiğini göstermektedir. Oran analizi temelli bir yaklaşım olan MOORA yönteminin, alternatif seçenekler ve amaçlar arasındaki bütün etkileşimleri aynı süreçte birlikte değerlendirmeye alması bakımından (eş zamanlı optimizasyon) diğer ÇKKV yöntemlerinden farklılaştığı (Sarıoğlu ve Arslan, 2020: 261) düşünüldüğünde, oran analizi temelli bu çalışmada KYN ve BFMN yöntemleri ile tutarlı sonuçları üretmiş olması anlamlıdır.

Bütünleşik yöntemler açısından, ARAS ve MOORA (Oran ve RNY) yöntemlerinin sonuçlarından oluşan C3 ve TOPSIS ve MOORA (Oran ve RNY) yöntemlerinin sonuçlarından oluşan C7 sonuçlarının, KYN ve BFMN ile

daha iyi ilişki kurduğu söylenebilir. Ayrıca KNY sıralama sonuçları ile GİA sıralama sonuçlarının korelasyonunda negatif yönlü anlamlı ilişki dikkati çekmektedir. Karakoç vd. (2016), GİA ile yapmış oldukları çalışmada, şirketlerin kurumsal yönetim notları sıralamaları ile finansal performans sıralamaları arasında bir bağıntı olmadığını bulgulamışlardır. Çalışma bu yönüyle Karakoç vd. çalışmalarından farklılaşmaktadır.

2016-2020 dönemleri arasında, C3 ve C7 bütünlük yöntemleri açısından en iyi finansal performansı üreten bankanın GARAN, en düşük performansı sergileyen bankaların ise ŞEKER ve TSKB olduğu söylenebilir. C4 bütünlük yöntemi açısından en iyi performansı sağlayan banka, ilgili dönemler açısından TSKB ve ŞEKER arasında değişmektedir.

Finansal performans sıralamaları açısından elde edilen sonuçlarda, 2020 yılı için KYN ve BFMN sıralama sonuçları ile en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka GARAN iken, en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. 2019 yılı için KYN sıralama sonuçları ile negatif yönlü en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka SEKER ve en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. KYN ve BFMN sıralama sonuçları ile en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka GARAN ve en düşük performansa sahip bankalar ise 6.sırada yer alan SEKER ve TSKB'dir. 2018 yılı için KYN sıralama sonuçları ile negatif yönlü en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka SEKER ve en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. KYN ve BFMN sıralama sonuçları ile en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka GARAN ve en düşük performansa sahip bankalar ise 6.sırada yer alan SEKER ve TSKB'dir. 2017 yılı için KYN sıralama sonuçları ile negatif yönlü en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka SEKER ve en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. KYN sıralama sonuçları ile pozitif yönlü en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka TSKB ve en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan ALBRK'dir. KYN ve BFMN sıralama sonuçları ile en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka GARAN ve en düşük performansa sahip bankalar ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. 2016 yılı için KYN sıralama sonuçları ile negatif yönlü en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka SEKER ve en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. KYN sıralama sonuçları ile pozitif yönlü en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka TSKB ve en düşük performansa sahip banka ise 6.sırada yer alan SEKER'dir. KYN ve BFMN sıralama sonuçları ile en iyi performansı sergileyen ve 1. sırada yer alan banka GARAN ve en düşük performansa sahip bankalar ise 6.sırada yer alan TSKB'dir. Bu bağlamda 2016-2020 dönemleri arasında, finansal performans sıralamalarında, en iyi performansa sahip olan bankanın GARAN, en düşük performansa sahip bankaların ise TSKB ve SEKER olduğu söylenebilir.

Çalışma bulguları, Çonkar vd. (2011), Kandemir ve Karataş (2016), Gülay vd. (2021) ve Akgün (2021) çalışmaları ile benzer sonuçları içermektedir. BFMN açısından ise Kahraman ve Gacar (2019)'ın çalışma bulgularından 2016 ve 2017 sonuçları açısından farklılaşmaktadır.

Çalışma bulguları, kurumsal yönetim skorlamaları ve marka değerleri yüksek bankaların bu başarılarını, finansal performanslarına, GARAN bankası örneğinden hareketle yansıttıkları sonucunu ortaya koymaktadır. GİA yöntemiyle elde edilen sıralama sonuçları ile KYN ve BFMN sıralamaları arasında genellikle negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. MOORA yöntemi sonuçları ile KYN ve BFMN sıralamaları arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir. BFMN sıralaması ile finansal performans sıralamaları arasında pozitif yönlü güçlü ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili bütünlük sıralama sonuçları çerçevesinde gerçekleştirilen finansal performans sıralamaları arasında, farklılıklar ve çelişkiler olduğu da tespit edilmiştir. Sonuç olarak, marka değeri ve kurumsal yönetim skorlarının bankaların finansal performansları üzerinde yıl ve veriler bağlamında ilişki dereceleri farklılaşmakla birlikte etkili olduğu görülmüştür.

Çalışma ile ulaşılan sonuçlar, XKURY kapsamındaki bankaların performansları için tespit edilen kriterler ve yöntemler ile sınırlıdır. Farklı yöntemler ve veriler çerçevesinde, farklı sonuçlar üretilebilir, sıralamalarda farklılaşmalara yol açan faktörler için daha ileri bir araştırma gereksinimine ihtiyaç duyulabilir. Bu çalışma, literatürde marka değeri, kurumsal yönetim skoru ve finansal performans arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını ortaya koyan çalışmalardan, ilgili faktörler arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından farklılaşmakta ve ilişki bulunduğunu bulgulayan çalışmaları destekleyici mahiyettedir.

Kaynakça

- Aaker, D.A. (1996). Measuring Brand Equity Across Products and Market, *California Management Review*, (38): 102-120.
- Acaravcı, S.K., Kandır, S.Y. ve Zelka, A. (2015). Kurumsal Yönetimin BIST Şirketlerinin Performanslarına Etkisinin Araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 171-183.
- Afriyie, E.Y., Aidoo, G.K.A. & Agboga, R.S. (2021). Corporate Governance and its Impact on Financial Performance of Commercial Banks in Ghana. *Journal of Southwest Jiaotong University*, 56(4): 58-69.
- Akgün, V.Ö. (2021). İşletmelerin Marka Değerleri ile Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi: Otomotiv Sektöründe Faaliyette Bulunan Markalara Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3): 243-267.
- Akhisar, İ.K. ve Tunay, B. (2015). *Performance Evaluation and Ranking of Turkish Private Banks Using AHP and TOPSIS*. In Management International Conference, 28-30.
- Alper, D. & Aydoğan, E. (2017). The Effect of Financial Based Brand Equity on Firms Performance. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16): 141-155.
- Altıntaş, N. (2010). Evolution of Corporate Governance in the United States of America. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 153-161
- Apan, M. (2020). Bankaların Marka Değeri Performansları ile Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi: Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22): 487-518.
- Arora, A. & Bodhanwala, S. (2018). Relationship between Corporate Governance Index and Firm Performance: *Indian Evidence*. *Global Business Review*, 19(3): 1-15.
- Bağcı, H. ve Kaygın, C. (2020). BİST Holding ve Yatırım Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performanslarının MCDM Yöntemleri İle Ölçümü. *Mubasebe ve Finansman Dergisi*, (87): 301-324.
- Bağcı, H. ve Sarıay, İ. (2021). Halka Açık Piyasa Değeri ve Piyasa Değerinin İşletme Performansındaki Rolü: Bist Halka Arz Endeksi'nde Bir Uygulama. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24): 36-54.
- Barnes, P. (1987). The Analysis and Use of Financial Ratios: A Review Article. *Journal of Business Finance & Accounting*, 14(4): 449-461.
- Benvenuto, M., Avram, R.L., Avram, A. & Viola, C. (2021). Assessing the Impact of Corporate Governance Index on Financial Performance in the Romanian and Italian Banking Systems. *Sustainability*, (13): 1-16.
- Brauers, W.K.M. & Zavadskas, E.K. (2006). The MOORA Method and its Application to Privatization in a Transition Economy. *Control and Cybernetics*, 35(2): 445-469.
- Bulut, T. (2017). *Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Modellerinde Kriterlerin Ağırlıklandırılmasına Yönelik Bir Model Önerisi: Normalize Edilmiş Maksimum Değerler (NMD) Metodu*. <https://tevfikbulutcom.wordpress.com/2017/06/21/coklu-karar-verme-modellerinde-kriterlerin-agirliklendirilmesine-yonelik-model-onerisi/>
- Bulut, T. (2022). *Normalize Edilmiş Maksimum Değerler [NMD] Metodu*. <https://rpubs.com/tevfik1461/nmd>
- Büyüksalvarcı, A. & Abdioglu, H. (2010). Corporate Governance, Financial Ratios and Stock Returns: An Empirical Analysis of Istanbul Stock Exchange (ISE). *International Research Journal of Finance and Economics*, (57): 70-81.
- Chakraborty, S. (2021, April 9). *TOPSIS and Modified TOPSIS: A Comparative Analysis*. <https://doi.org/10.31224/osf.io/y39j7>
- Çakır, E. (2017). Kriter Ağırlıklarının SWARA – Copeland Yöntemi ile Belirlenmesi: Bir Üretim İşletmesinde Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1): 42-56.
- Çonkar, M.K., Elitaş, C. ve Atar, G. (2011). IMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki Firmaların Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Ölçümü ve Kurumsal Yönetim Notu ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1): 81-115.

- Demireli, E. (2010). TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1): 101-112.
- Deng, H., Yeh, C.H. & Willis, R.J. (2000). Inter Company Comparison Using Modified TOPSIS With Objective Weights. *Computers&Operations Research*, 27(10): 963-973.
- Doğan, M. (2013). Measuring Bank Performance With Gray Relational Analysis: The Case Of Turkey. *Ege Akademik Bakış*, 13(2): 215-225.
- Ege, İ., Topaloğlu, E.E. ve Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal Performans ile Kurumsal Yönetim Notları Arasındaki İlişki: BIST Üzerine Bir Uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*: 5(9): 100-117.
- Ercan, M.K., Öztürk, M.B. ve Demirgüneş K. (2003). *Değerlere Dayalı Yönetim ve Entelektüel Sermaye*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Eyüboğlu, K. (2011). Kurumsal Yönetimin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketler Açısından Bir Değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1): 55-67.
- Feldwick, P. (1996). Do We Really Need 'Brand Equity?', *Journal of Brand Management*, 4(1): 9-28.
- Gençtürk, M., Senal, S. ve Aksoy, E. (2021). COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünsel CRITIC-MARCOS Yöntemi İle İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92): 139-160.
- Gregory, H.J. (2003). *International Comparison of Corporate Governance Guidelines and Codes of Best Practice Latin America*. Weil, Gotshal & Manges LLP https://www.weil.com/~ /media/files/pdfs/CorpGovGuide_Latin_Am.pdf
- Gupta, P., Kennedy, D.B. & Weaver, S.C. (2009). Corporate Governance and Firm Value: Evidence From Canadian Capital Markets. *Corporate Ownership&Control*, 6(3): 293-307.
- Gülay, G., Öncü, E., Karşılı, H. ve Gündüz, V. (2021). Bist Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Bankaların Performans Analizi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4): 2001-2018.
- Gürkan, S. ve Aldoury, N. (2021). TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Teknoloji Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2): 225-239.
- Heberden, T. (2011). *Overview of ISO 10668: Brand Valuation Requirements for Monetary Brand Valuation*. Brand Finance. https://brandfinance.com/wp-content/uploads/1/iso_10668_overview.pdf
- Hill, C. W. L. & Jones, G. R. (2006). *Case 28: Hanson PLC (A) The Acquisition Machine*. İçinde Strategic Management: Theory & Cases An Integrated Approach (7 th Edition, ss. C425-C439). Houghton. Mifflin Company.
- Hosseini, S.H., Ezazi, M.E., Heshmati, M.R. & Reza, S.M. (2013). Top Companies Ranking Based on Financial Ratio with AHP-TOPSIS Combined Approach and Indices of Tehran Stock Exchange. *International Journal of Economics and Finance*, 5(3): 126-133.
- Hwang, C. L. & Yoon, K. (1981). *Multiple Attribute Decision Making (C. 186)*. Springer Berlin Heidelberg.
- Isiaka, A. (2014). *Corporate Governance Ratings and Firm Performance: Canadian Evidence*, 2015 Canadian Academic Accounting Association (CAAA) Annual Conference.
- Jahanshahloo, G.R., Lotfi, F.H. & Izaikhah, M. (2006). An Algorithmic Method to Extend TOPSIS for Decision-Making Problems With Interval Data. *Applied Mathematics and Computation*, 175(2): 1375-1384.
- Kahraman, A. ve Gacar, A. (2019). Türkiye'deki En Değerli Bankaların Marka Performansları ve Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35): 19-34
- Kandemir, T. ve Karataş, H. (2016). Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar verme Yöntemleri ile İncelenmesi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7): 1766-1776.

- Karakoç, M., Tayyar, N. ve Genç, E. (2016). Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performanslarının Ölçümü ve Kurumsal Derecelendirme Notları İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59): 1327-1338.
- Kula, V. ve Baykut, E. (2014). Re-ranking of Corporate Governance Ratings of BIST XKURY Companies Based on TOPSIS Method of Ordering. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 2(1): 103-110.
- Kundakçı, N. (2016). Combined Multi-Criteria Decision Making Approach Based On Macbeth And Multi-Moora Methods. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 4(1): 7-26.
- Manta, A.G., Badircea, R.M. & Pirvu, R. (2018). The Correlation between Corporate Governance and Financial Performances in the Romanian Banks. In *Current Issues in Corporate Social Responsibility; Springer: Cham, Switzerland*, 165-182.
- McAuley, T. (2013). *Brand Family Values. Accounting & Tax*. <https://www.cfo.com/accounting-tax/2003/12/brand-family-values/>
- Millstein, I.M. & MacAvoy, P.W. (1998). The Active Board of Directors and Performance of the Large Publicly Traded Corporation. *Columbia Law Review*, 98(5): 1283-1322.
- Mohamad, S. (2018). Why Effective Corporate Governance Matters. *Taylor's Business Review*, 7(2): 1-17
- OECD. (2016). *G20/OECD Principles of Corporate Governance (English version)*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264236882-en>
- Okka, O. (2013): *Finansal Yönetim Teori ve Çözümlü Problemler*, 5. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Oral, C. (2016). Evaluating The Financial Performances of Privately Owned Deposit Banks in Turkey by TOPSIS Method. *Journal of Business Research Turk*, 8(1): 448-455.
- Özkan, T. (2019). BİST'te İşlem Gören Mevduat Bankalarının TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18): 815-835.
- Pekkaya, M. ve Aktogan M. (2014). Dizüstü Bilgisayar Seçimi: DEA, VIKOR ve TOPSIS İle Karşılaştırmalı bir Analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1): 107-125
- Saldanlı, A. ve Sırma, İ. (2014). TOPSIS Yönteminin Finansal Performans Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41): 185-202.
- Salinas, G. (2012). *The International Brand Valuation Manual: A Complete Overview and Analysis of Brand Valuation Techniques, Methodologies and Applications*. John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119206408>
- Sarıoğlan, M. ve Arslan, K. (2020). Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde MOORA Yöntemi ile Tedarikçi Seçiminin Uygulanabilirliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73): 254.270.
- Sanver, M.R. (2000). Çoğunluk Yöntemi ve Condorcet Galipleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(3): 133-144.
- Shariati, S., Yazdani-Chamzini, A., Salsani, A. & Tamosaitiene, J. (2014). Proposing A New Model For Waste Dump Site Selection: Case Study of Ayerma Phosphate Mine. *İnşinere Ekonomika Engineering Economics*, 25(4): 410-419.
- Şimşek, A. ve Çatır, O. (2020). MOORA Yöntemi İle Ürün Seçimi: Turizm Sektöründe Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74): 549-563.
- Toraman, C. ve Abdioğlu, H. (2008). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Kurumsal Yönetim Uygulamalarında Zayıf ve Güçlü Yanları: Derecelendirme Raporlarının İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (40): 96-109.
- Tzeng, G.H. & Huang, J.J. (2011). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*, CRC Press, Taylor & Francis Group, A Chapman&Hall.

- USAID. (2006). *Corporate Governance. USAID-Funded Economic Governance II Project Corporate Governance Presented To: Banking Supervision Department of the Central Bank of Iraq Date: May 2006.* https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadq090.pdf
- Uygurtürk, H. ve Yılmaz, M. (2020). İşletmelerin Finansal Performans ve Marka Değerinin Belirlenmesi üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 12(2): 210-232.
- Uzun, G. (2019). Analysis of Grey Relational Method of The Effects on Machinability Performance on Austempered Vermicular Graphite Cast Irons. *Measurement*, (142): 122-130.
- Ünlü, U., Yalçın, N. ve Yağlı, İ. (2017). Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı: TOPSIS Yöntemi ile BIST 30 Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1): 63-81.
- Vargün, H., & Doğan, M. (2021). Analysis of Corporate Governance Rating Grades Stock Return, Profitability Circumstance and TOPSIS Method in the Perspective of Independent Audit View. *Van Yüzyüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, (52): 289-310.
- Yayar, R. ve Baykara H.V. (2012). TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 21-42.
- Yazdani, M. ve Payam, F.A. (2015). A comparative study on material selection of microelectromechanical systems electrostatic actuators using Ashby, VIKOR and TOPSIS. *Materials and Design*, (65): 328-334
- Yenisu, E. (2019). Finansal Tabloların Oran Analizleri ile İncelenmesi: ADESE Örneği. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED)*: 3(1): 19-45.
- Yıldırım, B. F. (2015), Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde ARAS Yöntemi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9): 15-21.
- Yılmaz, Ö. ve Yakut, E. (2021). Entropi Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4): 1297-1321.
- Yüksel, S., Dinçer, H. ve Emir, Ş. (2017). Comparing the Performance of Turkish Deposit Banks by using DEMATEL, Grey Relational Analysis (GRA) and MOORA Approaches. *World Journal of Applied Economics*, 3(2): 26-47.
- Zavadskas, E.K. & Turskis, Z. (2010). A New Additive Ratio Assessment (ARAS) Method in Multicriteria Decision Making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16 (2): 159-172.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to measure the financial performance of six banks in the Istanbul Corporate Governance Index (XKURY) through multi-criteria decision-making methods (MCDM), compare the performance ranking results with the ranking result of the corporate governance rating (CGR) and the brand value calculated by Brand Finance (BFBV). The financial performances of the related banks have been analyzed through the data for January 2016-December 2020 and through 10 ratios, the Gray Relational Analysis (GRA), TOPSIS, ARAS, and MOORA (ratio system/RS and reference point /RP). The results of the financial performance ranking were combined with the Copeland method to produce integrated ranking results. The transformation of the financial performance ranking results obtained by the relevant methods to the Copeland-integrated financial performance rankings is as follows; GRA, TOPSIS, ARAS, and MOORA methods C1, GRA, ARAS and TOPSIS methods C2, ARAS and MOORA methods C3, TOPSIS and GRA methods C4, GRA and ARAS methods C5, GRA and MOORA methods C6, TOPSIS and MOORA methods C7. Since the MCDM methods allow sorting alternatives by criterion values and distance from a particular criterion value, more than one integrated ranking results were calculated and the resulting integrated ranking results were used in Spearman correlation. The ranking results of the GRA, TOPSIS, ARAS, MOORA and Copeland methods, the CGR of the relevant banks and the relationships between the BFBV were determined using the Spearman rho method.

According to GRA results, GARAN's performance rankings are found to be the same (1st) for other years, except in 2020. TSKB was found to be the bank (6th) that ranked last during the relevant periods. Financial performance rankings of YKBNK and HALKB may vary. GARAN's performance ratings are the same for other years, except for 202. According to TOPSIS ranking results, the only bank that performs highest and ranks first in the respective periods is GARAN. TSKB is the bank that was last placed in the ranking at the time. The YKBNK ranks third in all other periods except 2018. HALKB and ALBRK are banks that are in the same ranking of achievement, at least three times during the respective periods. According to ARAS method ranking results, HALKB is in second place, whereas the highest performing and the leading bank is TSKB. ALBRK ranked 5th in other periods except for 2017, 3rd in other periods except for GARAN 2020, last in SEKER 2017, and YKBNK was ranked 4th in other periods except 2020. According to the MOORA rate ranking, TSKB was listed in the latest ranking, whereas the bank GARAN was in the highest performing at the time and the leading position. According to MOORA RP ranking results, GARAN was first in the 2018-2020 and second in 2016-2017. SEKER was last in the rankings, lowest ranking performance, and YKBNK was third in all periods. The rankings of other banks vary year-round.

The best correlation of CGR and BFBV ranking results Between 2016 and 2020 was obtained with the MOORA (RP) results. Therefore, it can be said that the method generating the best and most meaningful relationship with CGR and BFBV in the 2016-2020 period was the MOORA (Ratio and RYN) method. Study findings show that the rankings performed by the MOORA method yield a more realistic result. The MOORA (Ratio and RYN) method, which is based on ratio analysis, differs from other MCDM methods (simultaneous optimization) in that it evaluates all interactions between alternative options and objectives in the same process. In this context, it is meaningful that in this ratio analysis-based study, the MOORA method produces results consistent with the CGR and BFBV methods. The bank, which has the best performance in the related term data rankings for financial performance, has been identified as GARAN, and the lowest performing banks as TSKB and SEKER. The best performer GARAN example demonstrates that banks with high CGR and brand values reflect their success in their financial performance. It has also been established that there are differences and contradictions between the financial performance rankings performed within the scope of the related integrated ranking results. Brand value and CGR have a proven effect on the financial performance of banks, although their relationship levels vary in terms of the year and data.

The results achieved through the study are limited to the criteria and methods determined for the performance of the banks within XKURY. Within the framework of different methods and data, different results can be produced and a more advanced research requirement may be required for the factors that cause differences in rankings. This study differentiates from studies showing there is no relationship between brand value in literature, corporate governance score, and financial performance, and it supports studies that find that there is a relationship.

TAŞKINPAŞA KÜLLİYESİ'NİN SÜSLEMELERİNDE YAPILAN RESTORASYON HATALARI RESTORATION ERRORS MADE IN THE DECORATIONS OF THE TAŞKINPAŞA COMPLEX

Alper ALTIN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
alperaltin@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-9295-3428

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

22.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Eratna Beyliği,

Mimari,

Süsleme,

Restorasyon,

Taçkapı.

Keywords

Eratna Dynasty,

Architecture,

Decoration,

Restoration,

Portal.

Külliye, Nevşehir ili Ürgüp İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kaynaklarda Damsa olarak bilinen yerleşimin bugünkü adı Taşkınpaşa'dır. Emir Taşhun tarafından yaptırılan külliye'nin kesin inşa tarihi bilinmese de tarihi kaynakların bize verdiği bilgiye göre 14. yüzyılda yapıldığı belirtilmektedir. Mimari yapıların tamamlayıcı unsuru olan süslemeler yapılarla bir bütünlük arz etmektedir. Bundan dolayı sadece yapılarımızı değil üzerindeki süsleme programını da korumamız, yaşatmamız ve gelecek kuşaklara aktarmamız gerekmektedir. Bu amaçla yapılan restorasyonlar eserlerimizi geleceğe taşımaktadır. Hatırı sayılır sayıda restorasyon uygulamasında eserlerin geleceğe taşımaktan çok eski halini arattığı belirtilebilir. Günümüze yakın tarihlerde yapılan cami ve hanıgahın restorasyonunda da benzer hatalarla karşılaşmaktadır. Çalışmamızda sadece külliye bünyesindeki hatalı restore edilen süslemeler irdelenecektir. Bu hataların nerede yapıldığı çizimler ve fotoğraflar eşliğinde incelenecek, eski fotoğraflarla özgün halinin nasıl olduğu ortaya konulacaktır.

ABSTRACT

The complex is located within the borders of Urgup District of Nevşehir Province. The current name of the settlement is Taşkınpaşa also known as Damsa in sources. Although the exact construction date of the complex built by Emir Taşhun is not known, however, it is stated in historical sources that it was built in the 14th century. Ornaments, which are a complementary element of architectural structures, present an integrity with the buildings. For this reason, we need to protect not only our buildings but also the decoration program on them, keep them alive and transfer them to future generations. The restorations made for this purpose have carried our architectural works to the future. It can be stated that in a considerable number of restoration implementations, the works look like their old state rather than carrying them to the future. Similar errors have encountered in the restoration of mosque and hanigah that have been made recently. In our study, only the faulty restored decorations in the complex will be examined. Where these mistakes were made will be examined in the presence of drawings and photographs, and the original state of decorations will be revealed with old photographs.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064923>

Atıf/Cite as: Altın, A (2022). Taşkınpaşa Külliyesi'nin Süslemelerinde Yapılan Restorasyon Hataları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 870-884.

Giriş

Eratna Beyliği döneminde yaptırılan külliye, Nevşehir ili, Ürgüp İlçesi, Taşkınpaşa (Damsa) kasabasında yer almaktadır. Külliye; cami, hanıgah ve türbeden oluşmaktadır. Yapının banisi aynı zamanda külliyeye ismini veren Eratna emirlerinden Emir Taşhun'dur. Emir Taşhun, Uygur Türklerinden tac-ı kızıl ünvanı ile bilinen Esen Kutluğ'un torunu, Bünyan Ulu Camisi'nin banisi olan Zahireddin Mahmud'un oğludur (Çayırdağ, 1998: 137). Emir Taşhun'un külliye Ürgüp ve çevresinin yöneticiliğini yürüttüğü sırada yaptırdığı belirtilmektedir (Uykur, 2003: 28-34). Külliye tarihlandırılması hususunda cami, hanıgah ve türbede tarih verecek herhangi bir kitabe yoktur. Bundan dolayı net bir şekilde tarihlandırma yapılamamaktadır. Ancak caminin hemen kuzeydoğusunda yer alan baldaken tarzındaki Hızır Bey Türbesi içerisinde bulunan sandukalarda tarih mevcuttur (Altın, 2019c: 385). Sandukalar üzerine işlenen bu tarih külliye yapım tarihi hakkında bizlere ipucu vermektedir. Buradaki üç sandukanın en erken tarihlisi 1351, en geç tarihlisi ise 1355 (Dülgerler, 2006: 71) yılını vermektedir. Bu tarihlerden hareketle külliye 14. yüzyılın ortalarında yapılmış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Mehmet Zeki Oral'ın tespit ettiği Konya'ya bağlı Kumartaş köyünün Emir Taşhun tarafından Sadüddin Said adlı beyden satın alındığını belirten 1341 tarihli satış senedi de külliye 14. yüzyıl ortalarında inşa ettirildiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir (Oral, 1962: 65-66).

Selçuklular döneminde Anadolu'daki ilk Türk-İslam mimari eserlerini inşa eden Türkler, yerleşim yerlerini çeşitli fonksiyonlardaki yapılarla mamur etmişlerdir. Daha sonrasında Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de Anadolu'daki bayındırlık faaliyetleri hız kesmeden devam ettirilmiştir. Geçmişten günümüze gelen kültürel varlıklar doğal ya da insan kökenli bozulmalara maruz kalmıştır (Anonim, 2009, 16). Doğal afetler, savaşlar ve hatalı işçilik gibi farklı sebeplerle tahrip olan veya kullanılamaz hale gelen anıtlar, varlıklarını sürdürebilmek için onarıma ihtiyaç duymuşlardır. Tahrip olan yapılar elden geçirilerek tekrar kullanıldığı gibi bazı mimari eserlerin bütünüyle yeni baştan yapıldığı da bilinmektedir. Geçmişte gerçekleştirilen bu onarımlar kültürel ve turistik amaçlardan ziyade yapının işlevini devam ettirebilmesi veya yeni fonksiyonda varlığını sürdürebilmesi maksadı güdülmüş yapılmıştır. Aynı zamanda kültürel ve tarihi bağ kuran mimari eserlerin yaşatılması amaçlanmıştır (Alsaç, 1992: 9-10). 19. yüzyılda alınmaya başlanan ilk yasal önlemlerle birlikte 20. yüzyıldaki gelişmelerle daha bilinçli bir şekilde koruma ve onarım faaliyetlerine geçilmiştir (Madran, 2009). Bu kapsamda günümüzde yapılan restorasyonlar devlet kurumlarının denetiminde ve kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Ancak buna rağmen azımsanmayacak derecede hatalı yapılmış restorasyon örnekleri ile karşılaşmaktayız (Altın, 2020). İlgili kanun ve yönetmelikler bulunmasına rağmen bunların işletilmesinde bazı sorunlar olmasından dolayı hatalar yapılmaktadır (Ürer, 2006: 131).

Söz konusu hatalar şehir merkezinden uzakta olduğu için çok dikkat çekmeyen Taşkınpaşa Külliyesi bünyesindeki yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Konu kapsamında Taşkınpaşa Külliyesi'ndeki yapıların sadece süslemelerindeki hatalar irdelenmeye çalışılmıştır. Mimari ve strüktürel hatalar veya eksiklikler makalemizin kapsamında olmadığı için alınmamıştır. Taşkınpaşa Külliyesi tahribatlardan ötürü çeşitli dönemlerde restorasyona ihtiyaç duymuş, son önemli restorasyon hanıgahta 1993 yılında, (Uzar, 2007: 255) camide 2002 yılında gerçekleştirilmiştir (Ersöz Uzar, 2016: 376). Yapıların günümüzdeki durumlarına bakıldığında bu restorasyonların pek de sağlıklı bir şekilde yapılmadığı, bilhassa hanıgah ve caminin süsleme restorasyonlarında hataların olduğu gözlemlenmektedir. Süsleme özelinde bakıldığında bu hatalar hanıgah ve caminin taçkapılarında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca caminin figürlü çörtlenlerinde de restorasyon adı altında tahribat mevcuttur.

Süslemelerde Görülen Restorasyon Hataları

Taşkınpaşa Külliyesi'ni meydana getiren cami ve türbe aynı yerde, hanıgah ise bu yapılardan uzakta konumlandırılmıştır. Cami, Selçuklu cami plan tiplerinde sıkça rastlanan derinlemesine yönelen sahn düzenine sahiptir (Arslan, 2017: 2431-2440). Mihraba dik üç sahn ve dört kemer gözlü inşa edilen yapı, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen biçimdedir. Harim, mihrap önünde kubbe ile örtülmüştür. Diğer kemer gözleri kuzey-güney doğrultulu tonoz ile kapatılmıştır (Oral, 1962: 65-66). Caminin kuzeybatısında sonradan eklenen iki sahn ve yazlık mescit yer almaktadır. Yapının kuzey cephesinde mihrap ekseninde yer alan taçkapı dışta mukarnaslı sıra, içte ise kademeli bir şekilde geometrik bordürlerle ters "U" şeklinde çevrelenmiştir (Denknbant, 2011: 150). Yuvarlak kemerli giriş kapısı sivri kemerli bir niş içerisinde (Görsel 1).

Taçkapının büyük bir kısmı sağlam bir şekilde günümüze gelmiş sadece bordürlerden bazıları tahrip olmuştur. En dışta yer alan mukarnaslı silmenin yazlık mekâna birleşen batı alt kısmının restorasyonda yenilendiği

görülmektedir. Beyaz renkli taştan yapılan restorasyonda modelin çok fazla dikkate alınmadığı, boyutlarının aynı şekilde verilmediği fark edilmektedir. Mukarnas hücrelerinin yukarıda genişliği yer yer değişmekte ve asimetrik bir düzen karşımıza çıkmaktadır. İki sıra halindeki mukarnasların en dışında mızrak ucu şeklindeki biri derin biri sathi yapılmış hücreler mevcuttur. Hücrelerin simetri eksenindekiler diğerine göre daha derindir. Restore edilen bölüme baktığımızda altı adet mukarnas hücresi yapıldığı görülmektedir. Bunların genel düzene aykırı bir şekilde yapıldığı mukarnas sırasının ahengini bozduğu fark edilmektedir (Görsel 2).

Taçkapıdaki diğer hatalı restorasyon sivri kemerli nişin yan sövelerindeki geometrik süslemeli bordürde yer almaktadır. Bordür zeminden başlayarak kemerin üzengi kısmındaki mukarnaslı başlığa kadar karşılıklı olarak devam etmektedir. Açık kompozisyonda tasarlanan model, kırılarak diyagonal bir şekilde uzanan çizgilerin düğüm yapması ile meydana gelmektedir (Altın, 2022: 533). Üçgen oluklu çizgiler, bir alt bir üst geçme yaparak ilerlemektedir. Çizgilerin arasında sekizgenler ve dört kollu yıldızlar oluşmuştur. Hatalı onarılan bölüm batıdaki bordürde bulunmaktadır. Bordürde üstten dördüncü sıradan başlayarak aşağıya doğru altı sıranın yenilediği görülmektedir. Tıpkı mukarnaslı bordürde olduğu gibi bu bordürün de restorasyonu beyaz renkli taşla yapılmıştır. Modelde çizgilerin kalınlıklarına dikkat edilmediği için aralardaki sekizgen şekil ve dört kollu yıldızların boyutları birbirinden farklı görünmektedir. Bu da kompozisyonun ahengini bozmuştur. Ayrıca çizgilerin yukarıdan başlayarak diyagonal bir şekilde kıvrılarak devam etmesi gerekirken yatay eksende hareket etmektedir (Görsel 3).

Camide doğu ve batı cephede aslan figürlü, kuzey cephede koç figürlü çörtlenler yer almaktadır. Bu üç cephede ikişer çörtlen olmak üzere toplam altı figürlü çörtlen mevcuttur (Altın, 2019a: 31,36). Taştan yapılmış figürlü yağmur oluklarında aslan ve koç figürlerinin baş kısımları önden yansıtılmıştır. Aslan figürlü çörtlenlerde yan cephelerde ayaklar da görülmektedir (Altın, 2019b: 185-187). Figürlü çörtlenlerin hepsinde ön yüze, aşağıdan yukarıya doğru üçte bir oranında yarıklar açılmıştır. Ne zaman açıldığına dair restorasyon raporlarında bir kayıt bulunamamıştır. Ancak araç kullanmaksızın insanın ulaşamayacağı yükseklikte kalan mimari elemanlara restorasyon dışında bu şekilde bir müdahalede bulunmak oldukça güçtür. Bundan dolayı restorasyon esnasında açıldığını düşündüğümüz yarıklar ile figürler tahrip edilmiştir. Ayrıca spiral ile düzgün bir şekilde açılan yarıklar, bazı çörtlenlerin kırılmasına da sebep olmuştur. Bugün özgün halini sadece eski fotoğraflarında görebilmekteyiz (Görsel 4-5).

Cami ve türbeden uzakta konumlanan hanıgah genel olarak dikdörtgen düzendedir. Sadece ana eyvan dikdörtgen düzeni bozarak dışa taşıntı yapmaktadır (Eravşar, 1993: 87). Kapalı avlulu, tek katlı ve iki eyvanlı planda inşa edilmiş yapının aslında iki katlı olduğu belirtilmektedir (Ciritil, 2001: 113-114). Hanıgahın süslemesi batı cephesine konumlandırılmış taçkapıda yoğunlaşmaktadır. Taçkapının restorasyonunda altı ayrı modelde hata tespit edilmiştir. Hatalı kısım özellikle taçkapının yıkılan üst bölümünde karşımıza çıkmaktadır (Görsel 6).

Taçkapının köşelerinde bulunan sütunce, kaideden taçkapının tepe kısmına kadar yükselmekte ve bitkisel süslemeli bir başlıkla sonlanmaktadır. Üç kademeli olarak yapılan başlığın alt sırasında kenger yaprakları dizisi vardır. Dikey olarak verilmiş kenger yapraklarının üstü volütlüdür. Üzerindeki iki kademe birbirine benzer süslemelere sahiptir. Derin oyma tekniğinde rumi, kıvrım dal ve palmet ile bezeli dizi, kıvrımlı bir şekilde yapılmıştır. Bu başlıktan güneydeki özgün bir şekilde günümüze gelebilmişken kuzeydeki yok olmuştur. Yeni baştan yapılan kuzeydeki başlık, özgün başlığa biçim olarak benzemektedir. Ancak üzerindeki süslemelere baktığımızda özgün süslemelerin göz ardı edildiği uygunsuz bir kopya olduğu görülmektedir. Alt kademedeki kenger yaprakları kısmen benzese de üst iki kademedeki rumi yapraklarını ve palmetleri seçmek mümkün değildir (Görsel 7).

Sütuncenin hemen yanındaki dıştan birinci bordürde geometrik süsleme görülmektedir. Kompozisyon, birbirine zıt diyagonal bir şekilde kırılarak uzanan iki çizgiden oluşan düğümlerle yapılmıştır (Altın, 2022: 534). Çizgilerin üzerinde iki sıra oluk vardır. Aralarında ise diyagonal kare ve beşgen boşluklar meydana gelmiştir. Eski fotoğrafta görüldüğü üzere taçkapının üst kısmının tahrip olmasıyla birlikte köşelerdeki sütunce başlığından itibaren yukarıya yoktur. Kuzey istikametteki bordürde güneye göre bir taş sırası fazla tahrip olmuştur. Restorasyon sadece bu taş sırasında yapılmıştır. Aslında bu bordür taçkapıyı ters “U” şeklinde tamamen çevrelemesi gerekirken üst kısmı sade taşlarla tamamlanmıştır. Küçük bir alanda yapılan süslemede dahi hata mevcuttur. Tamamlanan kısımda diyagonal kare yuvalar açılmış ve aralara geliş güzel çizgiler çekilmiştir. Çizgiler bir düzlemde ve belirli aralıklarla çekilmemiştir. Bundan dolayı muntazam geometrik düzen burada zarar görmüştür (Görsel 8).

Dıştan ikinci ve üçüncü bordürler taçkapıyı ters “U” şeklinde çevreleyecek biçimde restore edilmiştir. İkinci bordür, geometrik karakterli düğüm motifi ile bezenmiştir. Kapalı kompozisyonda üç çizginin sürekli düğüm yapacak şekilde tekrar etmesi ile model meydana getirilmiştir (Altın, 2022: 534). Kırılarak ilerleyen çizgilerin arasında altıgen, temren, kazayağı ve yarım altı köşeli yıldız gibi geometrik şekiller ortaya çıkmıştır. Tamamlanan bordüre baktığımızda modelin hiç dikkate alınmadığı itinasız uzanan çizgilerle girift şekillerin meydana geldiği görülmektedir. Özellikle köşede model doksan derece dönmesi gerekirken bütünüyle karıştırıldığı ve modele aykırı şekillerin yapıldığı belirtilebilir (Görsel 9).

Dıştan üçüncü bordür, satıhın oyulması suretiyle kabartma olarak verilen bitkisel süsleme ile bezenmiştir. Bordür boyunca uzanan rumi, kıvrım dal ve yaprakları ile tezyin edilmiş bordürün kenarlarında düğüm yaparak karşılıklı bir şekilde konumlandırılmış kıvrım dal ve palmet sırası yer almaktadır. Dallar alt-üst yapacak şekilde geçmelidir. Bordürün yeniden yapılan üst kısımlarında modelin sadece girintili kısımlarının işlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Düzeni tamamen bozan bu kısımlarda bitkisel süsleme adına kıvrım dalları, yaprakları veya palmetleri seçmek mümkün değildir (Görsel 10).

Taçkapının alınlık bölümünün merkezinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklığının etrafı dışta kademeli silme sıraları ile içte geometrik süslemeli bordür ile kuşatılmıştır. Taçkapının üçüncü bordürü ile pencere arasında kalan dikdörtgen pano, geometrik ve bitkisel süslemenin bir arada kullanıldığı bezeme ile tezyin edilmiştir. Kapalı kompozisyonda yapılan geometrik bezeme tek bir şeklin döndürme ve öteleme simetrisi kullanılarak tekrarlanması ile meydana getirilmiştir. Enli dikdörtgenin geniş kenarları mahmuz biçiminde dışa taşıntı yapmaktadır. Bu geometrik şekil birbirine geçme yapacak şekilde dört kez etrafında döndürülerek konumlandırılmıştır. Geometrik şekillerin aralarında doğal olarak oluşan sekizgenlerin içerisine sekiz köşeli yıldız biçiminde gülbezeler yerleştirilmiştir (Altın, 2022: 536). Gülbezeler birbirine benzese de detaylarına baktığımızda birbirinden farklı formda oldukları anlaşılmaktadır. Taçkapının eski fotoğrafında pencerenin hemen üzerindeki ve güneyindeki alanın üstten bir taş sırasının günümüze gelemediği görülmektedir. Yapılan restorasyonda burada yer alan süslemeli taşlar tamamlanmıştır. Ancak diğer bordürlerde karşımıza çıkan hatalar bu yerde de tekrarlanmıştır. Model basit yoldan taklit edilmek istendiğinden garip şekillerle doldurulmuştur. Yeni yapılan kısım ile birlikte kompozisyonun ahengi bozulmuştur (Görsel 11).

Taçkapıdaki son hatalı kısım kabarda karşımıza çıkmaktadır. Kuzey kenarda yer alan kabara kısmen tahrip olsa da özgün olarak gelmişken güney köşedeki kabara restorasyonda özgün kabaranın süslemeleri taklit edilerek yeniden yapılmıştır. Özgün kabaranın zencirekle çevrelendiği derin oyma bitkisel süsleme ile bezendiği görülmektedir. Kabaranın kalan kısmından caminin taçkapısındaki kabara gibi bitkisel tarzda süslemeye sahip olduğu belirtilebilir. Yeni yapılan kabara aynı şekilde zencirekle çevrelenmiştir. Ancak özgün zencirek motifinden daha kalın tutulmuş bitkisel bezeme ile yapılmasına rağmen geometrik bezemeli bir görünüme sahip olmuştur (Görsel 12). İki kabara arasındaki bölümün nasıl bir süslemeye sahip olduğu bilinmemektedir. Ancak günümüzde bu alan oldukça iri tutulmuş yedi palmet ile doldurulmuştur. Bu süslemeli alanın hangi bilgiye dayanılarak yapıldığı meçhuldür. Ancak kuzeydeki özgün kabaranın hemen yanında özgün taşta geometrik süsleme ile bezendiğine dair ipucu vardır. Bundan dolayı kabara araları muhtemelen bitkisel karakterli değil geometrik karakterli süsleme ile tezyin edilmiştir.

Sonuç

Eratna Beyliği döneminde inşa edilen yapılar Selçuklu geleneğinin devamı halinde bezeme anlayışına sahiptir. Bununla birlikte süsleme repertuarlarında yeni denemelere de gittikleri belirtilebilir. Dönemin estetik ve güzellik anlayışının aktarıldığı yapı bezemelerinde, tıpkı Selçukluda olduğu gibi belirli mimari elemanların bezendiği görülmektedir. Kuşkusuz bunların başında da taçkapı gelmektedir. Ön yüz düzeninin başlıca anıtsal ögesi taçkapılar tek başlarına bir heykel kadar etkin bir tasarıma sahip olmuşlardır (Bayburtluoğlu, 1977: 67). Taşkınıpaşa Külliyesi’ndeki süslemelerde restorasyon hataları cami ve hanıgahda yer almaktadır. Türbe süslemelerinde tamamlamaya gidilecek bir hasar olmadığı için herhangi bir hata söz konusu olmamıştır. Hanıgahın taçkapı üzerindeki sade taşla tamamlanan kısım mihrap ve minberdeki sade parçalarla tamamlanan kısım konu kapsamına alınmamıştır. Caminin bugün Ankara Etnografya Müzesi’ne taşınan ahşap mihrap ve minberinde tamamlamalar söz konusudur. Ancak bu eserlerde restorasyon işlemesiz sade parçalarla yapılmıştır. Özellikle ahşap mihrabın kavsara kısmı tamamen sade parçalarla yenilenmiştir. Cami ve Hanıgahın süsleme restorasyonlarında bariz hatalar tespit edilmiştir. Cami taçkapısında iki model, hanıgahın taçkapısında altı model

kompozisyonla uyuşmayan biçimde hatalı tamamlanmıştır. Ayrıca figürlü yağmur oluklarının ön cepeleri üçte bir oranında tahrip edilmiştir.

Arapça şehir anlamına gelen “medine” kelimesinden türeyen medeniyet İbn-i Haldun’a göre şehirleşmenin en önemli vasıtası olan sanat ile meydana getirilebilir. Ona göre sanatlar olmadan binalar olmaz. Çünkü inşaat yapmak için ustalık derecesinde sanatları bilmek gerekir (İbn-i Haldun, 2009: 648-649). Bu açıdan baktığımızda mimarinin tüm diğer sanatları kapsayacak şekilde başlı başına bir sanat olduğunu belirtebiliriz. Selçuklular ile birlikte Anadolu topraklarına gelen Türkler sadece atlarını alıp gelmemiş kadim kültürlerini, köklü değerlerini, geleneklerini ve mimari geçmişlerini de beraberinde getirmişlerdir (Altın, 2021: 438-453). Anadolu topraklarını yurt haline dönüştürmek için pek çok mimari eser inşa eden Anadolu Selçuklularının tarih sahnesinden çekilmesi ile birlikte bu görevi farklı bölgelerde hüküm süren Beylikler devam ettirmiş ve Anadolu’yu bayındır bir hale getirmişlerdir. Kuşkusuz inşa edilen yapılar sadece dört duvardan ibaret kargir binalar değil strüktürel öğeleri dışında süslemeleri ile de ön plana çıkan mimari eserler olmuşlardır. Yapılar öyle özenli ve kaliteli bezenmiştir ki bazen mimari yapının önüne bile geçmiştir. Niğde Hüdavent Hatun Türbesi, Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası, Tokat Gök Medrese vb. gibi Selçuklu yapıları mimari kurgularından çok süslemeleri ile meşhur yapılar olmuştur. Yani mimari yapıların sergilediği plan kadar süslemeleri de ayrı öneme sahiptir. M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan Vitruvius, “De Architectura” adlı eserinde mimarlığı tanımlarken “sağlamlık, kullanışlılık ve güzellik” olarak üç başlığa ayırması (Hasol, 1998: 316) ve bu başlıklardan birinin estetik olması tesadüfi değildir. Güzellik duygusunu uyandıran sanat insanların haz aldığı ve ihtiyaç duyduğu kaçınılmaz bir fenomendir. Bu minvalde John Ruskin mimarinin “yapılara uygulanan süslemeden başka bir şey olmadığı” açıklamaktadır (Hasol, 1998: 316). Bir metafor olarak strüktürel öğeleri iskelete benzetirsek süslemeyi onun derisi, kasları vb. gibi sureti olarak görebiliriz. Yani abidenin görünen yüzü, vitrini bezemeleridir. Bu bakımdan süslemeler yapının kişiliğini belirleyen ve yansıtan öğeleri olmuştur.

Venedik’te 1964 yılında toplanan II. Uluslararası Tarihî Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nde Venedik Tüzüğü adı altında alınan kararın 9. maddesinde “Onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı, anıtın estetik ve tarihi değerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Faraziyenin başladığı yerde onarım durmalıdır.” (Erder, 1977: 177) der. Restorasyonun uzmanlık gerektiren bir iş olmasına rağmen ehil kişilere verilmemesi, kurumların ihalesi sonucunda müteahhitlerin tasarrufuna bırakılması yapılar için vahim bir durum haline gelmiştir (Mercangöz, ty: 1). Restorasyonu sanatça tamir olarak yorumlayan Celal Esad Arseven, “binaların tamirleri, adı binaların tamiri gibi sırf metanet ve dayanmak bakımından bozulan yerlerini sağlamlaştırmak ve yıkılan kısımlarını örmek suretiyle yeni hale getirmek işi değildir. Bu tamirleri yapan mimarların sanat tarihine ve üsluplara tamamıyla vukufu olan birer mütehassis arkeolog olmaları ve bu tamirlerde kendinden bir şey ilavesine ve şahsi şekillerle binayı daha güzelleştirmeye ve tamamlamaya kalkışmayacak kadar eski sanata riâyentkar üstadlar olmasını şart koşmuştur. (Arseven, 1983: 1758-1759)”

Restorasyon ilkeleri ve yaklaşımlarının bilim insanları, uzman kişi ve kurumlarca kesin bir şekilde belirlenmemiş olması bu konuda taşınabilir ve taşınamaz eserlerin restorasyonunda hatalı çalışmaların sürmesine hala yol açmaktadır (Alanyurt, 2009: 44.). Bunlara ek olarak denetim yetersizliği ile birlikte atalarımızın mimari hassasiyetleri maalesef göz ardı edilmiş, eski eserleri koruma yasaları olmasına rağmen restorasyon adı altında süslemeler bozuk bir şekilde tamamlanmıştır. Taçkapıda özgün model olmasına karşın sanki varsayımsal olarak modellerin yanlış bir şekilde tamamlanması ülkemizde restorasyonun ne kadar ciddiye alındığının göstergesidir. Yapılan restorasyonlarda amaç eksik parçaların ne şekilde olursa olsun tamamlanması değil özgün bir şekilde tamamlanması olmalıdır. Nitekim restorasyonun amacı, yapıların ya da eski eserlerin tarihsel kimliği ve belge değerini koruyarak onarmaktır (Mercangöz, 1993: 339). Bunu bozmak, yok etmek, başkalaştırmak tarihimize ve kültürümüze yapılan bir ihanettir. Bir yapının süslemeleri yok sayılarak yapılan hatalı onarımlar ile yapının inşa edildiği dönemin ruhu yitirilmiştir ve ruhsuz dört köşe binalar meydana getirilmiştir olur. Hatalı onarımın dışında figürlü yağmur oluklarında ise bilinçli veya bilinçsiz bir tahribatın olmasının hiçbir şekilde açıklaması yoktur.

Gerek Selçuklu gerekse Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde sadece İslam yapıları korunmamış İslam öncesi dönemde yapılmış yapıların da korunması amaçlanmıştır. Mimari anıtlardan devşirme malzeme alınıp kullanılacağı zaman bile bunların süslemeli kısmı özellikle insanların görebileceği yüzleri çevrilerek faydalanılmıştır. Yani atalarımız söz konusu estetik olunca mümkün mertebe eseri korumaya ve yeniden yaşatmaya çaba göstermişlerken 20. yüzyıl ve sonrasına baktığımızda ise maalesef bu çabayı yitirdiğimiz

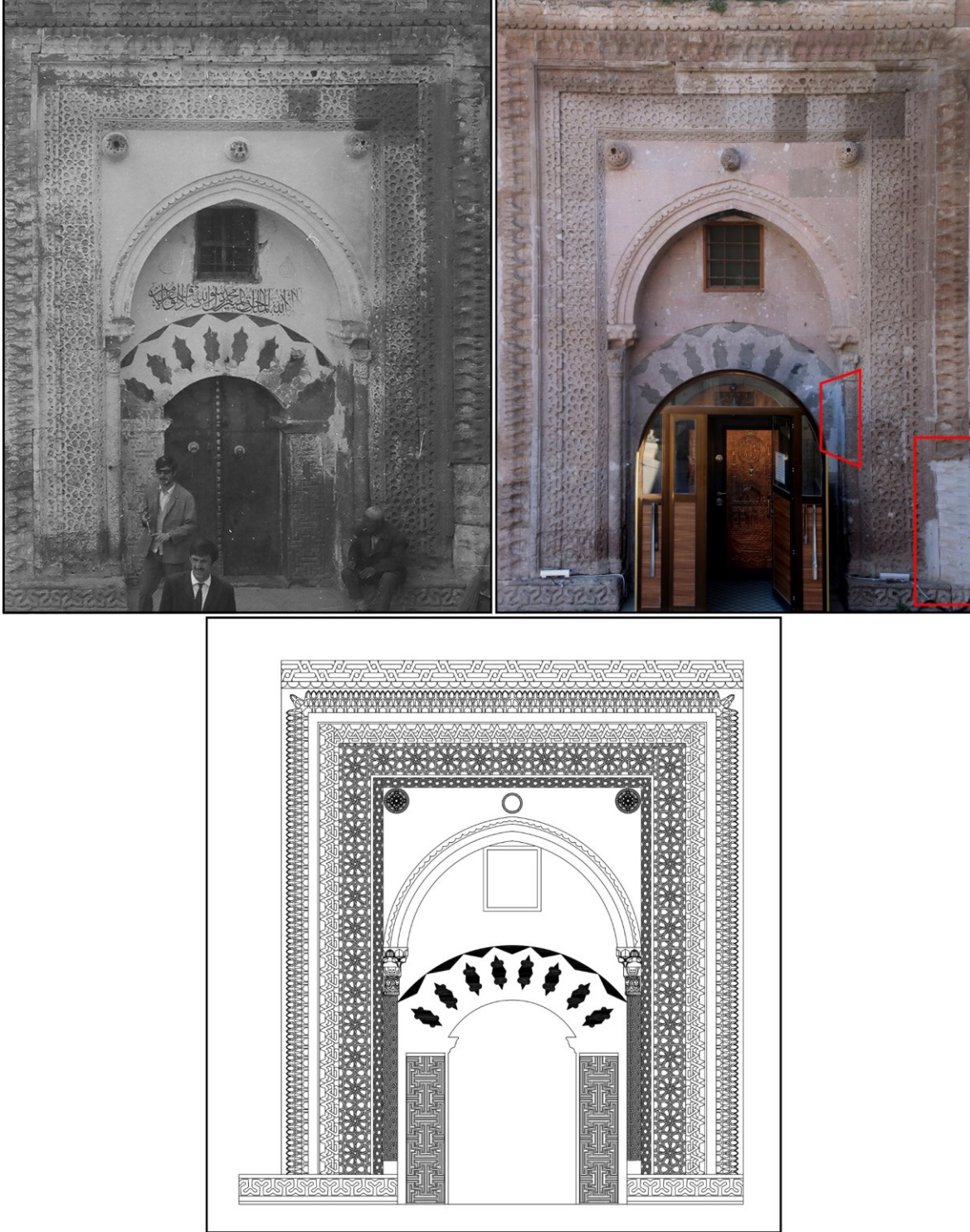
görülmektedir. Estetikten yoksun, maddi kaygıların yüksek olduğu çağımızda bin bir türlü teknolojik kolaylıklara rağmen eskinin bezeme anlayışını onaracak, tamamlayacak veya yeniden yapacak kabiliyetten uzağız. Sadece yapılarımızı restorasyon adı altında tahrip etmiyoruz. 20. yüzyılda hatalı onarılan yapılardan başka devlet eli ile yok edilen yapıların varlığı da bizleri üzmektedir. Kentlerin büyümesine engel olarak görülen yapılar İstanbul (Tuna ve Yapıcı, 2004; Çal, 1990), Kayseri, (Çayırdağ, 2020: 69-73) Konya (Önder, 1993: 169-178) vb. gibi birçok şehirde ortadan kaldırılmıştır. Bu şekilde onarımlar ve kıyımlar devam ettiği sürece bir yandan doğal, bir yandan da insan eliyle övündüğümüz yapıları sadece fotoğraflardan izleyebileceğiz. Umarız ki geçmişteki hatalarımız ders olur bundan sonraki yapılan onarımlarda gerekli hassasiyet gösterilir.

Kaynakça

- Alanyurt, U. (2009). Türkiye’de Koruma ve Onarım Üzerine Analiz. *Masraf*, 9, 19-55.
- Alsaç, E. (1992). *Türkiye’de Restorasyon*.
- Altın, A. (2019a). 12-14. Yüzyıl Türk-İslam Mimarisi ile Gotik Mimarisindeki Figürlü Yağmur Olukları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi. *Art-Sanat Dergisi*, 12, 19-56.
- Altın, A. (2019b). Eratna Beyliği Mimarisinde Figürlü Süsleme. *Yaşar Erdemir’e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları* içinde (ss. 177-213).
- Altın, A. (2019c). Taşkın Paşa (Damsa) Külliyesi İçerisinde Yer Alan Hızır Bey Türbesindeki Sandukalar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, 383-408.
- Altın, A. (2020). Anadolu Selçuklu Mimarisi’ndeki Geometrik Süslemelerde Restorasyon Hataları.
- Altın, A. (2021). Malazgirt’ten Sonra Anadolu’da Mimari Dönüşüm ve Değişim. *950. yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan* içinde (ss. 438-454).
- Altın, A. (2022). Eratna Beyliği Taçkapılarında Geometrik Süsleme. XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 20187Ankara Kongreye Sunulan Bildiriler, I içinde (ss. 529-565).
- Anonim (2009). Tarihi Çevrenin Tarihi Osmanlıdan Günümüze Tarihi Çevre: Tavırlar-Düzenlemeler. *Dosya*, 14(1), 16-19.
- Arseven, C. E. (1983). Sanatca Tamir. *Sanat Ansiklopedisi*, 4, 1758-1759.
- Arslan, M. (2017). *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Bayburtluoğlu, Z. (1977). Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni. *Vakıflar Dergisi*, 11, 67-106.
- Cirtil, S. (2001). *Eratna Beyliği Mimarisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Çal, H. (1990). Türkiye’de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 34(1-2), 353-378.
- Çayırdağ, M. (1998). Kayseri’de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi. *Vakıflar Dergisi*, 27, 133-160.
- Çayırdağ, M. (2020). Belediye Başkanımız Bir Mehmet Çalık Vardı. *Kayseri Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 35, 68-73.
- Denkhalbant, A. (2011). Taşkın Paşa Külliyesi. *DİA*, 40, 149-151.
- Dülgerler, O. N. (2006). *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*.
- Eraşar, O. (1993), *Ürgüp ve Çevresindeki Türk-İslam Yapıları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır. *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(2), 167-190.
- Ersöz Uzar N. S. (2016). The Taşkın Paşa Mosque in the Damsa Village of Ürgüp, IX. *Uluslararası Türk Kültürü ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/ Sanat Etkinlikleri* içinde (ss. 375-382).
- Göde, K. (1995). Eretnaogulları. *DİA*, 11, 295-296.
- Göde, K. (2000). *Eratnahılar (1327-1381)*.
- Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*.
- İbn-i Haldun (2009). *Mukaddime*. II, (S. Uludağ, Çev.).
- Madran, E. (2009). Tarihi Çevrenin Tarihi Osmanlıdan Günümüze Tarihi Çevre: Tavırlar-Düzenlemeler. *Dosya*, 14(1), 6-15.

- Mercangöz, Z. (1993). Korumaya Çalışılırken Tahrip Edilen Eserler-II. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 369, 339-343.
- Mercangöz, Z. (ty). Eski eserleri koruyalım derken tahrip mi ediyoruz. 1-7.
- Oral, M. Z. (1962). Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri. *Vakıflar Dergisi*, 5, 23-78.
- Önder, M. (1993). Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı* içinde (ss. 169-178).
- Tuna, B. & Yapıcı, M. (2004). 50 Yıla Tanıklık: Aydın Boysan'la Bir Kahve İçimi Sohbet. *Mimarlık Dergisi*, 320, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=38&RecID=833>
- Uykur, R. (2003). *Ürgüp Damsa Köyü Taşkınpaşa Külliyesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Uzar, N. S. (2007). Nevşehir Ürgüp İlçesinin Damsa Köyü Taşkın Paşa Medresesi. *Vakıflar Dergisi*, 30, 251-270.
- Ürer, H. (2006). Tarihi Eser Restorasyonu, *Sanat Tarihi Dergisi*, 15(2), 129-136.

Ek1. Görseller



Not. VGMA ve A. Altın tarafından fotoğraflanmış, A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 1 A-Taşkınpaşa Camisi Taşkapısının Restorasyon Öncesi Durumu (VGMA) B-Restorasyon Sonrası Durumu C-Taşkapının Çizimi



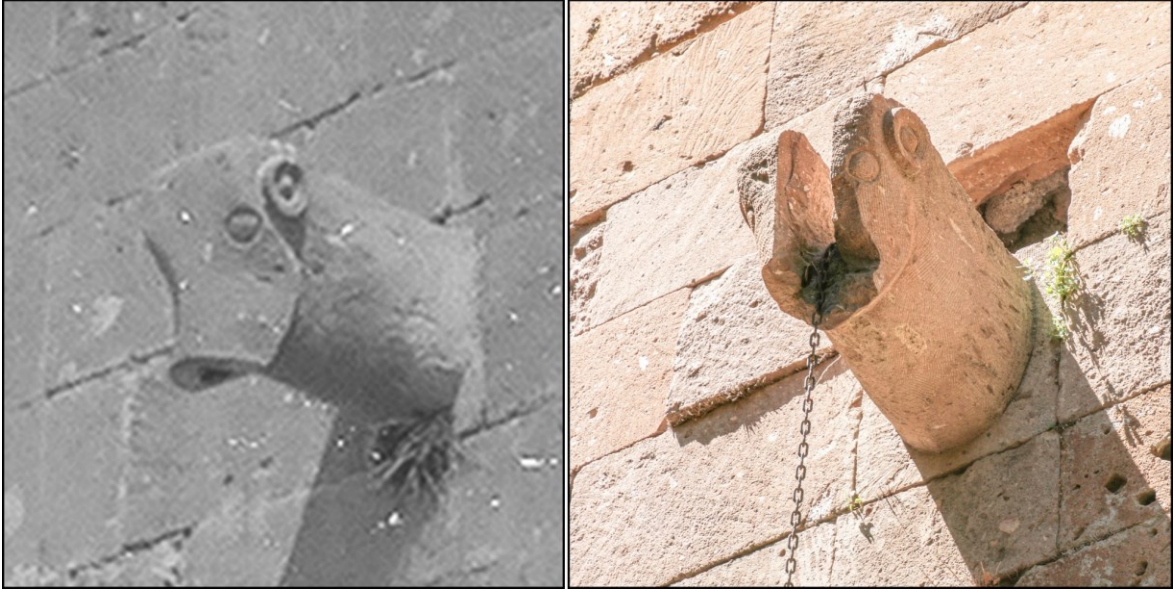
Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış, A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 2 A-Taşkımpaşa Camisi Taçkapısının Dıştan Birinci Bordürün Özgün Durumu B-Batı İstikametteki Restore Edilmiş Bordürün Durumu C-Bordürün Model Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış, A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 3 A-Taşkımpaşa Camisi Taçkapısının Yan Yüzündeki Bordürün Özgün Durumu B-Batı Yüzündeki Restore Edilmiş Bordürün Durumu C-Bordürün Model Çizimi



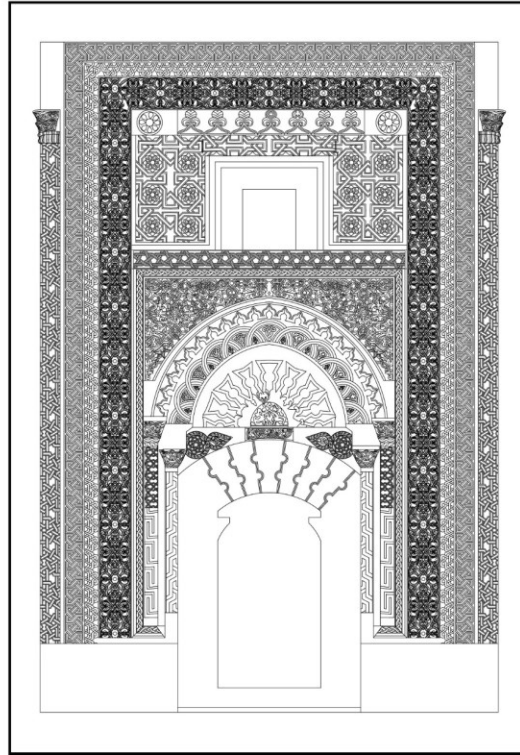
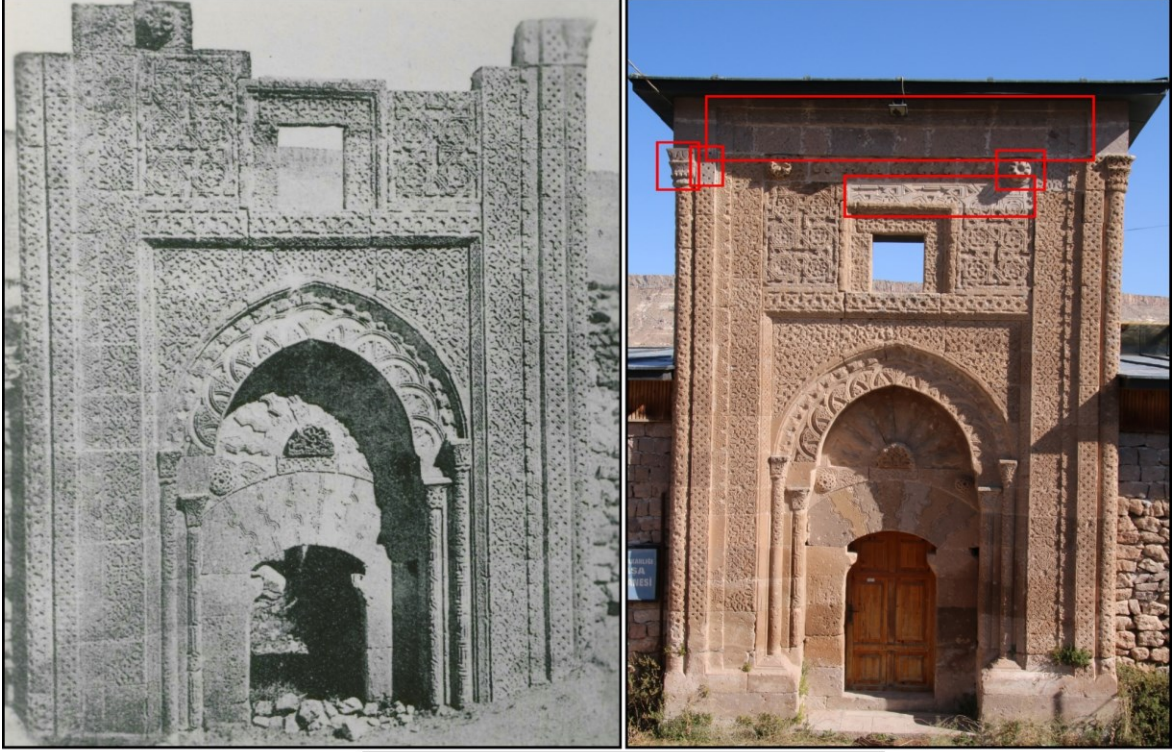
Not. VGMA ve A. Altın tarafından fotoğraflanmıştır. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 4 A-Taşkınpaşa Camisi Koç Figürlü Çörtenin Restorasyon Öncesi Durumu (VGMA) B-Restorasyon Sonrası Durumu



Not. M. Çayırdağ ve A. Altın tarafından fotoğraflanmıştır. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 5 A-Taşkınpaşa Camisi Aslan Figürlü Çörtenin Restorasyon Öncesi Durumu (Mehmet Çayırdağ'dan) B-Restorasyon Sonrası Durumu



Not. VGMA ve A. Altın tarafından fotoğraflanmış A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 6 A-Taşkapaşın Hanıgahı Taçkapısının Restorasyon Öncesi Durumu (VGMA) B-Restorasyon Sonrası Durumu C-Taçkapının Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 7 A-Taşkınpaşa Hanıgahı Taçkapısının Güney Köşe Sütunce Başlığının Özgün Durumu B-Kuzey Köşe Sütunce Başlığının Restore Edilmiş Durumu C-Sütunce Başlığının Model Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 8 A-Taşkınpaşa Hanıgahı Taçkapısının Dıştan Birinci Bordürün Özgün Durumu B-Restore Edilmiş Bordürün Durumu C-Bordürün Model Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 9 A-Taşkınpaşa Hanıgahı Taçkapısının Dıştan İkinci Bordürün Özgün Durumu B-Restore Edilmiş Bordürün Durumu C-Bordürün Model Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 10 A-Taşkınpaşa Hanıgahı Taçkapısının Dıştan Üçüncü Bordürün Özgün Durumu B-Restore Edilmiş Bordürün Durumu C-Bordürün Model Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmış A. Altın tarafından çizilmiştir. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 11 A-Taşkımpaşa Hanıgahı Taçkapısının Alınışındaki Panonun Özgün Durumu B-Restore Edilmiş Panonun Durumu C-Panonun Model Çizimi



Not. A. Altın tarafından fotoğraflanmıştır. Kullanım izni alınmıştır.

Görsel 12 A-Taşkımpaşa Hanıgahı Taçkapısının Kuzey İstikametindeki Kabaranın Özgün Durumu B-Güney İstikametteki Restore Edilmiş Kabaranın Durumu

EXTENDED SUMMARY

The complex, which was built during the Eratna Dynasty, is located in the town of Taşkınpaşa (Damsa) in Nevşehir Province, Ürgüp District. The complex; It consists of a mosque, a dervish lodge and a shrine. The patronage of the building is Emir Taşhun, one of the Eratna emirs, who gave the complex its name. Emir Taşhun is the grandson of Esen Kutluğ, known by the title of tac-ı kızıl from the Uighur Turks, and the son of Zahirreddin Mahmud, the builder of the Bünyan Ulu Mosque. It is stated that Emir Taşhun had the complex built while he was the administer of Ürgüp and its surroundings. There are no inscriptions in the mosque, dervish lodge and shrine that give a date on the dating of the complex. Therefore, a precise date cannot be made. However, there is a date on the sarcophagi inside the baldachin-style Hızır Bey Shrine located just northeast of the mosque. This date engraved on the sarcophagi gives us a clue about the construction date of the complex. The earliest of the three sarcophagi here is 1351, and the latest is 1355. Based on these dates, it is thought that the complex was built in the middle of the 14th century. In addition, the bill of sale dated 1341, which states that the Kumartaş village of Konya, which Mehmet Zeki Oral identified, was purchased by Emir Taşhun from a bey named Sadüddin Said, can be considered as a sign that the complex was built in the middle of the 14th century. In this study, restoration mistakes made in the decorations of Taşkınpaşa Kulliye in Nevşehir Province Ürgüp District are examined. Where and how these mistakes were made are indicated with drawings and photographs, and their original form is revealed with old photographs. In addition, it is aimed to raise awareness in terms of understanding the damage done under the name of restoration.

Monuments that were destroyed or became unusable due to different reasons such as natural disasters, wars and faulty workmanship needed repair in order to survive. It is known that the destroyed buildings were reused and overhauled, and some architectural works were completely rebuilt. These restorations, which were carried out in the past, were made with the aim of maintaining the function of the building or maintaining its existence in the new function, rather than for cultural and touristic purposes. At the same time, it is aimed to keep the architectural works that establish cultural and historical bonds alive. With the first legal measures taken in the 19th century, with the developments in the 20th century, protection and restoration activities were started in a more conscious way. In this context, restorations made today are carried out under the supervision and control of state institutions. However, despite this, we see examples of restorations made with considerable errors. Although there are related laws and regulations, mistakes are made because there are some problems in their operation.

In this study, the measurements of the ornamented architectural elements were taken in the mosque and dervish lodge in the Taşkınpaşa Complex. Then the drawings were made. The restorations of the building in various periods have been examined. Various archives were used to find information, documents and photographs about the building. By making use of the old photographs found, the condition of the building before the restoration was compared with its current state. Accordingly, the original models of the ornaments were shown and the places where the restoration was wrong were indicated.

Restoration errors in the decorations of the Taşkınpaşa Complex are found in the mosque and the dervish lodge. Since there was no damage to be completed in the shrine decorations, there was no error. The part completed with plain stone on the portal of the dervish lodge and the part completed with plain pieces on the mihrab and pulpit are not included in the scope of the subject. There are also completions on the wooden mihrab and minbar of the mosque, which has been moved to the Ankara Ethnography Museum today. However, in these works, the restoration was made with simple pieces.

There were obvious faults in the ornamental restorations of the mosque and dervish lodge. Two models on the portal of the mosque and six models on the portal of the dervish lodge were completed incorrectly, incompatible with the composition. In addition, the front facades of the figured waterspouts were destroyed by one third. The aim of the restorations should not be to complete the missing parts in any way, but to complete them in an original way. As a matter of fact, the purpose of restoration is to restore the historical identity and document value of buildings or ancient artifacts. Ruining, destroying, altering this is a betrayal of our history and culture. With faulty repairs made by ignoring the decorations of a building, the spirit of the period in which the building was built is lost and soulless four corners' buildings are created. Apart from faulty repair, there is no explanation whatsoever for conscious or unconscious damage to figured waterspouts.

AKSARAY'DAKİ ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KAMU YAPILARINDA ÇİNİ KULLANIMI TILE USAGE IN PUBLIC BUILDINGS IN AKSARAY EARLY REPUBLICAN PERIOD

Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü
asagioglu@erciyes.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-5851-1979

Tuğba BAĞBAŞI
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sanat Tarihi Bölümü
tugba.bgbs@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-1510-1974

ÖZ

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

15.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Cumhuriyet Aksaray

Çini

I. Ulusal Akım

Kamu Yapıları

Keywords

Republic

Aksaray

Tile

I. National

Movement

Public Buildings.

Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında çağdaşlaşma ve modernizm yolunda ilerleyen her türlü faaliyetin hızlanmış olduğu bir dönemdir. Bu dönemin ideolojik arka planında temel olarak "Türk Milliyetçiliği" bulunmaktadır. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber gelişen I. Milli Mimarlık akımı olarak adlandırılan bu dönem 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Osmanlı Klasik döneminde genellikle dini yapılarında kullanılan mimari öğeler; I. Milli Mimarlık Rönesansıyla birlikte kamu yapılarında uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde ülke içerisinde bulunan yerli ve yabancı mimarların tasarladığı projelerle, Anadolu şehirleri birer kasaba görüntüsünden çıkıp, kısa süre içinde modern şehirler görüntüsüne kavuşmuştur. Bu modernizm çalışmaları devletin ihtiyaç duyduğu sosyal ve kültürel içerikli binalar modern binalar (okul, hastane, postane, stadyum, banka, vb.) inşa edilmiştir. Bu yapılar üzerinde kubbe, yalancı kubbe, sivri kemerler, çini süslemeleri, konsollar, çıkmalar, saçaklar, üçgen alınlıklar ve köşe kuleleri gibi dönem üslubunu yansıtan mimari öğeler yoğun olarak kullanılmıştır.

Bu bilimsel araştırma yazısında Aksaray ilindeki I. Milli Mimari üslubunda inşa edilen yapıların mimari özellikleri ve çinileri süslemeleri ele alınacaktır. Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde yoğun olarak kullanılan çini süsleme Osmanlı Devletinin batılılaşma etkisine girmesiyle beraber önemini kaybetmiştir. Bu eserlerin süsleme özellikleri incelenildiğinde, Türk süsleme unsurları yansıttıkları görülmektedir. Bu bilimsel araştırmada yapılar da kullanılan çinilerin, Türk çini sanatındaki yeri belirlenmeye çalışılacak ve bilim camiasına bu çiniler tanıtılacaktır.

ABSTRACT

The Early Republican Period is a period in which all kinds of activities that progressed towards modernization and modernism accelerated in the early years of the Republic of Turkey. In the ideological background of this period, there is basically "Turkish Nationalism". This period, called the I. National Architecture movement, which developed with the proclamation of legitimacy, continued until the 1930s. Architectural elements that were generally used in religious structures during the Ottoman Classical period; It was started to be implemented in public buildings with the First National Architecture Renaissance. In this period, Anatolian cities have emerged from the appearance of towns and gained the appearance of modern cities in a short time with the projects designed by local and foreign architects in the country. In these modernism studies, social and cultural buildings modern buildings (school, hospital, post office, stadium, bank, etc.) required by the state were built. Architectural elements reflecting the period style such as domes, false dome, pointed arches, tile decorations, consoles, overhangs, eaves, triangular pediments and corner towers were used extensively on these structures.

In this scientific research paper, the architectural features and decorations of the buildings built in the style of The First National Architecture in Aksaray province will be discussed. The tile decoration, which was used extensively in the Seljuk and Ottoman Periods, lost its importance after the Ottoman Empire came under the influence of westernization. When the decorative features of these works are examined, it is seen that they reflect Turkish ornamental elements. In this scientific research, the place of the tiles used in the buildings in the Turkish tile art will be determined and these tiles will be introduced to the scientific community.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1065072>

Atıf/Cite as: Arslan, A., S., Bağbaşı, T. (2022). Aksaray'daki Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarında Çini Kullanımı, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 885-908.

Giriş

Aksaray'daki Erken Cumhuriyet Dönemi kamu yapılarında çini kullanımı adlı bu bilimsel araştırma yazısında Aksaray il merkezinde yer alan üç adet kamu yapısının mimari özellikleri ve özellikle de yapılar da yer alan çini süslemeleri konu olarak seçilmiştir. Üç yapıda 1927-1930 yılları arasında inşa edilmiştir. Bu çalışmanın giriş bölümünde, Erken Cumhuriyet Dönemi mimarisi hakkında detaylı bilgi verilecektir. Ele alınan yapıların neden önemli olduğu literatüre katkıları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ele alınan 3 adet yapının mimarisi, plan özellikleri ve çini süslemeleri hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölüm değerlendirme kısmına ayrılmış olup, çağdaş olan yapılar ile benzer özellikleri ve çini süslemeleri üzerinde durulacaktır. Dördüncü bölüm sonuç kısmından oluşmaktadır. Sonuç kısmında elde edilen bulgulardan bahsedilecektir.

Tanzimat Fermanı ile başlayan çağdaşlaşma her alanda olduğu gibi mimaride de kendini göstermeye başlamıştır. Birçok alanda reformlar yapılmış olup, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde modernleşme ve Avrupa'ya ayak uydurma çabası içerisine girilmiştir. Bu modernleşme çabaları, eğitim, askeri gibi alanlarda ve bu alanlarla ilgili mimaride de kendini göstermiştir. II. Meşrutiyetle beraber Ziya Gökalp'ın Türkçülük hareketi Cumhuriyet hükümetinin desteği ile birlikte; ilk yıllarda canlılığını korumuş, ancak bu hareketin sonraları mimaride Osmanlı Canlandırmacılığından öteye gidemediği anlaşılmıştır. Türkçülük akımı etkisiyle gelişen yeni Mimarlık akımı; I. Ulusal Mimarlık Dönemi, Milli Mimari, Milli Mimarlık Üslubu, Milli Mimari Rönesans'ı, Revivalizm, Neoklasik Üslup gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. I. Ulusal Mimari Akımı'nın ortak özellikleri plan ve cephelerin simetrik olarak tasarlanması, yapı ana girişlerinin kütlenin tam ortasında yer alması, Selçuklu ve Osmanlı cephe süsleme elemanlarının kullanılması, cephelerin kat silmeleriyle bölünerek, her katta farklı pencere stiline kullanılması ve giriş cephelerinin yalancı kubbelerle hareketlendirilmesidir. Akımın amacı, Osmanlı İmparatorluğunun klasik dönem unsurları ile Selçuklu Devletinin parlak döneminde inşa ettirmiş oldukları mimari unsurların; Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilecek olan kamu yapılarında uygulamaktır. I. Milli Mimari üslubunda kullanılan öğelerin Batılılaşma Dönemi'nden sonra tekrar kullanılma arzusu ise Türk Mimarisini Avrupalı tarzdan uzaklaştırıp, özüne döndürme çabası olarak görülebilir (Aslanoğlu, 2001, s.30).

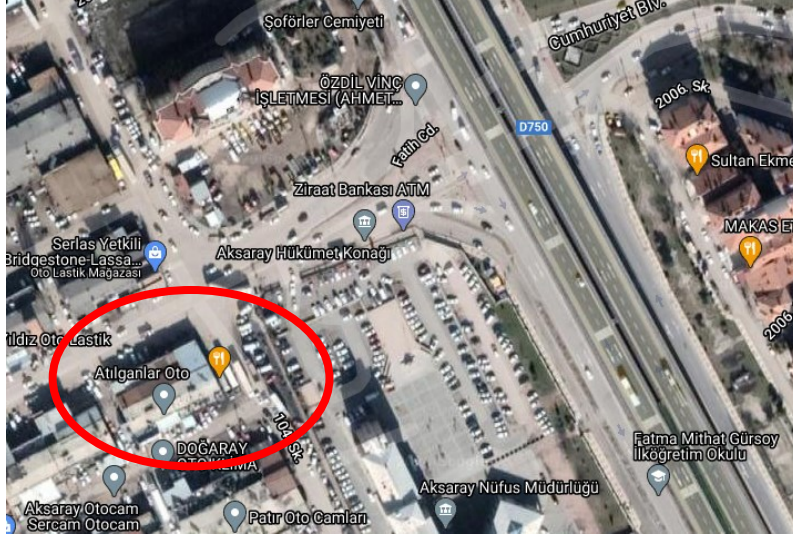
Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş olan yapılar incelendiğinde; özellikle cephelerde Türk mimarisi unsurlarının kullanılmış olduğu, teknik anlamda da Avrupalı tarzda yapılar inşa edildiği görülmektedir. Yapılar inşa edilirken, malzeme olarak betonarme ve çelik kullanılmıştır. Mimar Vedat TEK ve Mimar Kemaleddin Bey'lerin başı çektiği bu akıma Arif Hikmet KOYUNOĞLU, Muzaffer Bey, Ahmet Kemal, Tahsin SERMET, Ali TALAT, Falih ÜLKÜ ve Giulio MONGERİ gibi mimarlarda katılmıştır. Bu dönemdeki birçok mimar, Vedat Bey ve Kemalettin Bey'in izinden gitmişlerdir. Mimari olarak okul, kışla, hastane, tren istasyonu, otel, vb. kamu yapılarını inşa etmişlerdir (Arseven, 1956, s.453). Başta başkent Ankara olmak üzere batının teknolojiyle Türk üslubunun ortak kullanımından meydana gelen akım, kısa sürede birçok yapıda kendini göstermiş, ülkenin dört bir tarafına yayılmıştır. Bu yapılarında birçoğu Ankara'da inşa edilmiş (Aslanoğlu, 2001, s.35) olup, Anadolu'nun birçok şehrine hatta ilçe merkezlerine kadar bu tarz kamu yapıları inşa edilmiştir. Bu yapıların ortak özellikleri, 2-3 katlı olup, simetrik bir plana sahip olan yapılarda, kat ayrımları arasında cepheleri çepeçevre saran kornişler bulunmaktadır. Yapılarda ön cephelerin diğer üç cepheye göre daha özenli ve gösterişli yapılmış olması; Selçuklu Mimarisi'ndeki tek cephe anlayışına benzemektedir. Diğer üç cephenin sade ve orantılı yapılmış olması da Klasik Osmanlı Mimarisinin yalın ve anıtsal cephelerini andırmaktadır. Hem modernizm hem de geleceğe bağlı unsurların bir arada bulunması sebebiyle bu dönemde inşa edilmiş olan yapılar seçmeci bir mimarlık üslubunun ürünüdürler. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kent planlaması yapılmış ve Anadolu yeniden imar edilmeye başlanmıştır. Anadolu'nun diğer vilayetlerinde hükümet işlerinin yürütülebilmesi için hükümet konakları, maliye binaları, mektepler, kütüphaneler, tren garları, memleket hastaneleri inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray'da da inşa edilen mimari yapılar içerisindeki kamu yapıları mevcuttur. Bu yapılar kent meydanında yer almakta olup, dönem özelliklerini yansıtan örneklerdir.

Araştırma yapılırken, literatür çalışması ve saha çalışması olmak üzere iki farklı yöntem benimsenmiştir. Saha çalışması esnasında yapılar yerinde incelenerek *tarafımızdan* detaylı fotoğrafları çekilmiş ve çalışmaya eklenmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemine ait üç yapının mimari özellikler hakkında bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen yapılar üzerindeki çini süslemelere çok fazla değinilmemiş olup, bu konu hakkındaki eksikliğin giderilmesi amacıyla bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Konuyla ilgili daha önce herhangi bir çalışma yapılmamış olup, Aksaray İl'inde yer alan kaynaklar incelendiğinde araştırmacı Zekai ERDAL'ın "Aksaray'da Türk Devri Mimarisi" adlı doktora tezinde (Erdal, 2014.) bu makalenin konusunu oluşturan yapılarda yer almaktadır. Fakat yapılar üzerinde yer alan çinilerden bahsedilmemiştir. Araştırmacı Mehmet ÖZER ve araştırmacı Duygu

SABAN'ın "Aksaray İli Kent Merkezindeki Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının İncelenmesi" (Özer&Saban, 2018, s.134-143) adlı bilimsel araştırma yazısında bu yapılarda zikredilmiştir. Fakat yapıların mimari tanımları yapılmış olmakla birlikte, çini süslemelerinden söz edilmemektedir. Bu bilimsel araştırma yazısı ile yapıların zerinde yer alan yoğun çini panolar ilk kez bilim dünyasına tanıtılmış olacaktır.

AKSARAY'DA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KAMU YAPILARINDA ÇİNİ KULLANIMI Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı

Harita:1 Aksaray Hükümet Konağı:



<https://www.haritamap.com/yer/aksaray-hukümet-konağı-merkez>

-den alıntılanmıştır. Erişim

Tarihi:06.09.2020. "Aksaray Hükümet Konağı GPS koordinatları: 38° 22' 29.6148" ve 34° 0' 0.5076" dır.

Foto 1: Aksaray Hükümet Konağı Doğu Cephesi Görünüşü

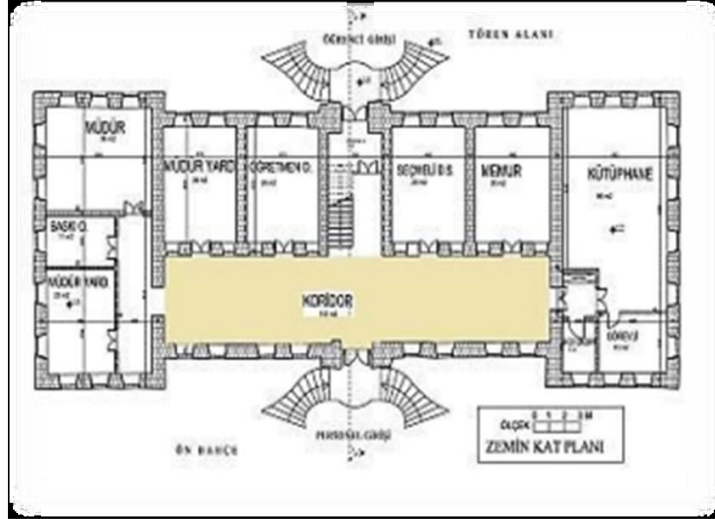


Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı, Aksaray İl Merkezi'nde Hükümet meydanında Minarecik Mahallesi'nde yer almaktadır (Harita 1). Yapının inşasına 1927 yılında başlanılmış, 1929 yılında tamamlanmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlendirilen bu bina, dönemin Aksaray Valisi olan, Yusuf Ziya GÜLNAR tarafından Hırant isimli bir Ermeni Mimar'a inşa ettirilmiştir (Yüksel, 1979, s.59). Bodrum kat üzerine üç katlı olarak tasarlanan yapı,

I.Ulusal Mimari Akımı üslubunda tasarlanmıştır. Yapı, muntazam kesme taş malzeme ile inşa edilmiş, kuzey-güney doğrultusunda uzanmış dikdörtgen plana sahiptir. (Çizim 1).

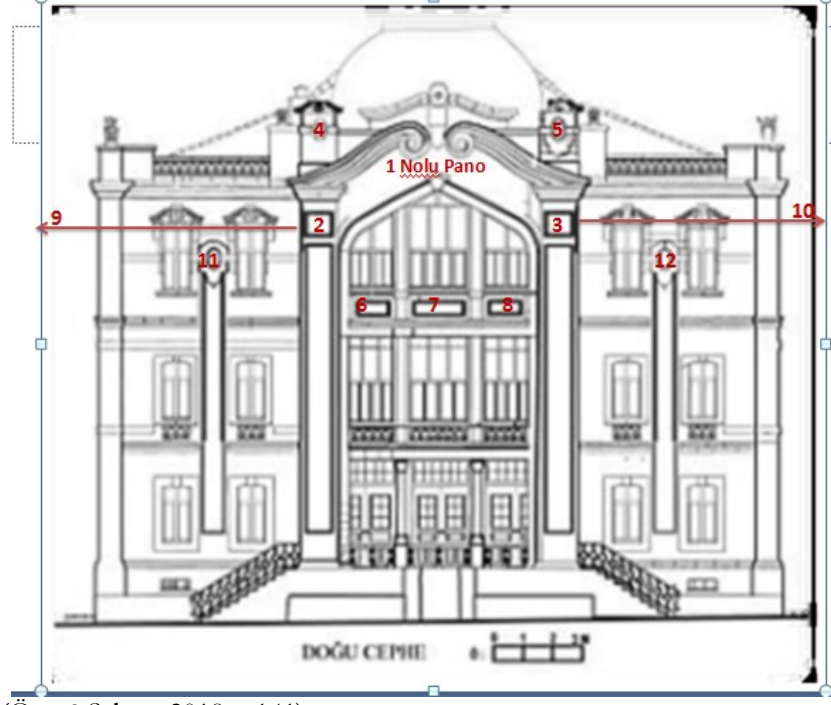
Yapının ana giriş açıklığı doğu cephesinde olup, cephe Hükümet Meydanına açılmaktadır. Yapının bu cephesi, Anadolu Selçuklular tarafından inşa edilen yapılarda olduğu gibi girişin anayola baktığı, anıtsallığın, gösterişin ve dönem anlayışına uygun süslemelerin bir bütün halinde yansıtıldığı cephesidir. Birinci kat ile ikinci kat arasındaki geçişte dikdörtgen panolar içerisinde süslemeler yer almaktadır. Bu panolar ikinci kat ve üçüncü kat arasında da bulunmaktadır. Fakat bu katta yer alan ortadaki panoda çini süsleme iki yapılmış bir kitabelik, iki yanında yer alan panolarda ise çini süslemeler ve çiniden yapılmış birer adet rozet yer almaktadır. Üçüncü kat pencereleri büyük bir sivri kemerle son bulmaktadır. Bu sivri kemer alınlığında çini pano yer almaktadır. Yapının girişi taç kapı gibi tasarlanmış olup, plastırlarla sınırlandırılmıştır. Plastrın üst kısmı kare kartuş şeklinde düzenlenmiş, içerisine çini süslemeler yerleştirilmiştir. Yan plastırlar da bitkisel süslemeler ve ön cephede anıtsal boyutta yapılan volütler daha küçük boyutta tasarlanmış volütler ile sonlanmıştır. Bunların ortalarına oval şekilde çiniler yerleştirilmiştir. Çini panonun bulunduğu yine palmet ve rûmillerle oluşturulmuş taş oyma süslemeler mevcuttur. Taç kapı gibi düzenlenen bu cephenin yanlarında her katta birer adet olmak üzere pencereler yerleştirilmiştir. İkinci kat ve üçüncü kat arasındaki kat ayrımı yine zemin kattaki gibi üç adet dikdörtgen pano halinde tasarlanmıştır. Buradaki dikdörtgenlerin içerisi çinilerle süslenmiştir. Ortadaki çini pano üzerinde “Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı” yazısı okunmaktadır. Diğer iki çini pano ise süsleme amaçlı yerleştirilmiştir. Üçüncü katta yer alan pencereler sivri kemerli olarak tasarlanmıştır. Kemer köşeliğine ise çiniler yerleştirilmiştir. Son katta yer alan pencereler yapının taç kapı kısmını sonlandıran süslemenin küçük boyutlu olarak tasarlanmasıyla son bulmaktadır. Pencere aralarına birer çini pano yerleştirilmiş olup, bu çini panoların etrafını taş süslemeler ile yapılan çerçeve sarmaktadır (Çizim 2, Foto 1).

Çizim 1: Yapının zemin kat planı



Özer&Saban, 2018, s.140.'den alıntı yapılmış, atıf verilmiştir.

Çizim 2: Yapının cephe çizimi ve cephede yer alan çini panoların düzeni



(Özer&Saban, 2018, s.141).

Çini Süslemeleri:

Çini Pano 1. Yapının doğu cephesinde, giriş kapısında yer alan ana kemer üzerinde bulunmaktadır (Çizim 2). Turkuaz, kobalt mavisi, mercan kırmızısı, kırık beyaz ve yeşil renkler hâkim olan renkler tercih edilmiştir. Çiniler kırık beyaz fon üzerine yerleştirilmiştir. Çini pano, kare levhaların bir araya getirilip birleştirilmesiyle oluşturulan kompozisyondan meydana gelmektedir. Bu teknik, Anadolu Selçuklu Döneminde uygulanan çini mozaik ya da Osmanlı Klasik Döneminde uygulanan çini pano tekniği ile benzerlik göstermemektedir. Kare biçimindeki çini levhaların yapımını üstelene firma Geç Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Döneminde önemli bir çini imalathanesi olan “Kütahya Azim Çini Fabrikası”dır. Aksaray merkezde yer alan üç adet kamu yapısının üzerindeki çiniler ve vali konağındaki çiniler burada üretilerek Aksaray’a getirilmiştir Merkezdeki üç yapının çini maliyeti toplam 124.000 Türk Lirasıdır (Mektupçu, 1931, s.70).

Doğu cephede yer alan çini pano, form olarak sivri kemer ve üstte yer alan üçgen çatı alınlığının şeklini almıştır (Foto2). Çini pano, en dış kısmında kobalt mavisi renkte ince bir şerit ile kuşatılmıştır. Bu çiniler sade tasarlanmıştır ve iç kısımdaki bitkisel ve geometrik süslemeli çinileri çerçevelemektedir. Çerçevenin içerisinde yer alan çinilerde, Türk süsleme sanatında görülen palmet, rûmi, kıvrık dallar, hançeri yapraklar, hatayi, penç ve naturalist çiçeklerden oluşan motiflerle dolgulanmıştır. Bu bitkisel süslemelerden oluşan kompozisyonun yerleştirilme düzeni incelendiğinde ise, birbirine birleştirilen her bir çini karesi bir bütün halini aldığımda Anadolu Selçuklu Dönemi süslemelerinde sıkça karşılaşılan yuvarlak hatlı çokgenleri andırmaktadır¹. Motifler üzerinde iki farklı kompozisyon görülmektedir. Bunlardan birincisinin merkezinde mercan kırmızısı renginde bir tomurcuk yapılmış, bunun etrafını yeşil renkteki çok kollu yıldız çevrelemektedir. Yıldızın kollarından iç içe geçmiş yeşil renkte naturalist dallar çıkmakta olup, bu motifin devamında bu dallara birleşen firuze renkli hatayiler yer almaktadır. Birleşen dalların ucunda bir hatayi, bir adet gonca gül yerleştirilerek toplamda altı adet hatayi, altı adet gonca gül ile kompozisyon tamamlanmıştır. Bu hatayilerin uç kısmında da ikişer adet naturalist üslupta

¹ Türk süsleme sanatı hakkında detaylı bilgi için bkz: Akar, A. & Keskiner, C. (1978). *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul: Sanat ve Kültür Yayınları., Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı., Mülayım, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları., Yetkin Ş., (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları., Şahin, F., (1989). *Türk Çini Sanatı Süslemeciliği*, Kütahya: Kütahya Meslek Yüksekokulu Yayınları., Öney, G., (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

yapılmış yeşil renkli yapraklar yer almaktadır. İkinci kompozisyon pençlerden ve yapraklardan oluşan süslemedir. Ortada yer alan mercan kırmızısı renkte yapılan çiçek motifinin etrafında altı kollu yıldız motifi çevrelemektedir. Yıldızın kollarından çıkan hatayiler ve yapraklar ikinci kompozisyonu meydana getirmektedir. Tanımı yapılan tek motif grubu altı adet motifin bir araya gelmesiyle ilk hayati ve kıvrık dallardan oluşan kompozisyonun etrafını adeta bir çember gibi sarmaktadır. Altı adet motifin birleşmesi için aralarına bitkisel süsleme ile oluşturulan ortada dört kollu yıldız motifi ve ona her iki yönden bağlı ufak naturalist yapraklar diğer iki yönünde ise hatayiler bulunmaktadır (Foto 3).

Foto 2: Çini Pano:1



Foto 3: Çini Pano 1 detayı



Çini Pano 2-3. Bu çini panolar doğu cephesindeki (ana giriş cephesi) plasterler üzerinde bulunmaktadır (Çizim 2). Yapının ana giriş kapısının kuzey ve güney kanadında simetrik olarak yer alan plasterlerin başlıklarının alt kısmına yerleştirilen çini panolar (Foto 3), birbirleri ile aynı boyutta ve biçimde tasarlanmıştır. İç içe silmelerden meydana gelen kareye yakın dikdörtgen formdaki çini panolar, içe çöktürülmüş zemin içine çini panolar yine çini levhalar halinde olup, üzerlerinde bitkisel ve geometrik süslemeler yer almaktadır. Burada hâkim renkler turkuaz, kobalt mavisi, firuze, kırmızı ve kırık beyazdır. Fon olarak kırık beyaz renk kullanılmıştır. Çini panonun en dış kenarında ince şerit halinde turkuaz renkte bir çerçeve yer almaktadır. Bu çerçeveden sonra ikinci bordürde kobalt mavisi zemin üzerine beyaz, kırmızı ve yeşil renklerin hâkim olduğu sarmal bir düzende yapılmış, iç içe kıvrık dallardan oluşan motif grubu bulunmaktadır. Bunlar sarmaşık gibi çini pano etrafını tamamen çerçeve içine almaktadır. Üçüncü bordür, turkuaz renkte ince bir şerit halinde panoyu dolanmaktadır. Bu çini süslemenin iç kısmında yer alan motifler ise, Klasik Osmanlı Dönemi çini sanatında sıkça kullanılan, hatayı ve bunların etrafındaki naturalist ve hançerî yapraklardan meydana gelmektedir. Yer yer çiçeklerin üzerine belirli bir düzende yerleştirilen yeşil naturalist ve hançerî yapraklar ve çiçeklerin birbirine bağlanmasını sağlayan kıvrık dallar da bu çini panodaki kompozisyonu zenginleştirmiştir. Çini üzerine yerleştirilen bu naturalist bitkiler birer ahenk ile düzenlenmiştir. Türk süsleme sanatı prensiplerinden uygunluk, simetri, tekrar ilkeleri burada uygulanmıştır. Çiniler üzerindeki motifler sır altı tekniğinde işlenmiştir (Foto 4-5).

Foto 4: Çini Pano 2



Foto 5: Çini Pano 3



Çini Pano: 4-5. Bu panolar, çini pano 2-3 olarak adlandırılan plasterlerle aynı düşey aksta, kubbenin her iki yanına yerleştirilen ufak boyutlu taş blok üzerinde; oval biçimde içe çöktürülmüş zeminde yerleştirilmiştir (Çizim 2). Bu çini panolar birbirleri ile aynı biçim, boyut ve kompozisyona sahiptirler. Giriş cephesinde yer alan bu çini panolar, kubbenin güneydoğu ve kuzeydoğu kenarlarına simetrik olarak konumlandırılmıştır. Bu çini panolarda kullanılan renkler kobalt mavisi, turkuaz, firuze, yeşil, kırmızı ve kırık beyazdır. Fon olarak kırık beyaz renk kullanılmıştır. Oval formda olan bu çini panolar en dıştan en içeriye doğru incelendiğinde, kobalt mavisi renkte ince bir şerit halinde çerçeve içine alınmıştır. Oval formu vermek için ortada yer alan çiniler kare, kenarları oluşturan çiniler ise üçgenimsi formda tasarlanmıştır. Bu panolarda bitkisel süslemeler hâkimdir. Çininin en ortasında dört adet hatayinin karşılıklı yerleştirilerek oluşturulan bir süsleme kompozisyonu bulunmaktadır. Buradaki hatayı motiflerinde firuze, beyaz renk kullanılmıştır. Dört adet hatayinin aralarında kırmızı renkli çiçek motifi bulunmaktadır. Kenarlarında ise yine aynı düzende yapılmış hatayı motiflerinden oluşan süsleme grubu bulunmaktadır. Bu motif düzenindeki ahengi sağlamak için motifleri birbirine bağlayan naturalist ve hançerî yapraklar bulunmaktadır (Foto 6-7).

Foto 6: Çini Pano 4



Foto 7: Çini Pano 5



Çini Pano: 6-7-8. Çini pano 6 ve 8 olarak adlandırılan çiniler yapının doğu cephesi üzerinde birinci kat ve ikinci kat kornişü üzerinde yer almaktadır (Çizim 2). Çini pano 6 ve 8 birbirine simetrik olarak aynı düzen, boyut ve kompozisyonda tasarlanmıştır. Her iki çini süsleme de dikdörtgen formda tasarlanmıştır. Cephe yüzeyinden içe çöktürülmüş zemin üzerine yerleştirilen çini panolarda hâkim olan renkler kobalt mavisi, kırmızı, kırık beyaz, turkuaz ve yeşildir. Çini panoların en dışından içe doğru dikdörtgen panonun kenarları kobalt mavisi çini

bordürle ince şerit halinde çerçevelenmiştir. İkinci bordür zincir motifi olup zincirin iç kısımlarında kırmızı renk kullanılmıştır. Bu panolarda da bitkisel süslemeler hâkimdir. Panonun tam ortasında turkuaz sırlı dışa taşkın bir kabara bulunmaktadır. Bu kabaranın her iki yanında simetrik olarak düzenlenen bitkisel süslemeler yer almaktadır. Kabaranın kuzey ve güneyinde karşılıklı olarak yapılmış iki adet hatayi süsleme bulunmaktadır. Bunları birbirine bağlayan hançerî yapraklar mevcuttur. Bu motifin yanında ise dördü süsleme grubunu oluşturan merkezde naturalist kırmızı renk çiçek yer almaktadır. Bu çiçeğin etrafında kıvrık dallardan oluşan çok kollu yıldız ve bu yıldızların ucundan çıkan palmetler tasarlanmıştır. Palmetlerin arasına ise daha büyük ve turkuaz renkli palmetler yerleştirilmiştir. Kompozisyonun bitişine ise her iki yandan uçlarına bağlanan daha iri boyutta birer hatayi yerleştirilmiştir. Bu hatayinin etrafında ise iki adet yaprak onu çelenk gibi çevrelemiştir. Bu motiflerin etrafı da sivri kemer formu verilmiş bir çerçeve ile sonlanmaktadır. Burada boş kalan yerlere ise kırmızı zemin üzerine beyaz renkli kıvrık dal ve rumiler yerleştirilmiştir (Foto 8-10).

Çini Pano 7 ise, çini pano 6 ve 8'in arasına yapılmıştır. Cephe yüzeyinden içe çökertilmiş zemin içerisine yerleştirilmiştir. Ayrıca panonun bulunduğu zemin dört adet silme ile çevrelenmiştir. Yatay dikdörtgen formda tasarlanan bu çini pano 6 ve 8 nolu panolara göre daha büyük olarak tasarlanmıştır. Üç bordür ile çevrelenen çini panonun içerisinde beyaz çini üzerine sır altı tekniğinde yapılmış siyah renkle "Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı" yazısı yazılmıştır. Çini üzerindeki "Aksaray" ve "Konağı" ibarelerinin altında sırasıyla "KUTAHYA AZİM" "ÇİNİ FABRIKASI" yazmaktadır. Bu ibarelerden yola çıkılarak yapının çinilerinin bu fabrikada üretildiği anlaşılmaktadır. Bu yazının etrafı diğer iki çini panoda da olduğu gibi en dıştan birinci bordürde kobalt mavisi renkte yapılmış ince bir şerit, ikinci bordürde içi kırmızı renge boyanmış beyaz renkli zincir motifi, üçüncü bordürde ise yine kobalt mavisi ince şeritle çevrelenmiştir (Foto 9).

Foto 8: Çini Pano 6



Foto 9: Çini Pano 7



Foto 10: Çini Pano 8



Çini Pano 9-10. Çini Pano 9-10 olarak adlandırılan çiniler, yapının doğu cephesinde beden duvarından dışa taşkın olarak inşa edilen giriş aksındaki üçüncü katın, güneydoğu ve kuzeydoğusuna açılmış, birer adet sivri

kemerli pencere üzerinde yer almaktadır. Bu çiniler sivri kemerli pencerenin kemer köşelikleri üzerine iki adet karşılıklı ve simetrik olarak düzenlenmiştir. Sivri kemerin kilit taşı üzerine çinileri ayıran kesme taş üzerine kazıma tekniği ile yapılmış ay yıldız motifleri bulunmaktadır. Burada yer alan çinilerde kullanılan hâkim renkler, kobalt mavisi, turkuaz, firuze, yeşil, kırmızı ve beyazdır. Çini panonun etrafını kobalt mavisi renkte, bir bordür çevrelemektedir. Bu bordürün iç kısmında yer alan motifler beyaz zemin üzerine yapılmış olup, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini panoda hatayi, kıvrık dal, ve hançerî yapraklardan oluşan itkisel süslemelerin hâkim olduğu bir motif repertuarı söz konusudur (Foto 11-12). Güneydoğu cepheye bakan çini süslemelerden bir adeti (batı taraftaki) günümüze sağlam bir şekilde ulaşmışken (doğu taraftaki) çininin uç kısmında yer alan üç adet çini karesi düşmüş olup, günümüze ulaşmamıştır (Foto 11). Kuzeydoğu yönüne açılan sivri kemer üzerindeki çinilerde güneydoğudaki çiniler ile birebir aynı olarak tasarlanmıştır. Burada yer alan çinilerde herhangi bir eksik parça ya da kırık parça bulunmayıp, günümüze sağlam olarak gelebilmiştir (Foto 12).

Foto 11: Çini Pano 9

Foto 12: Çini pano 10



Çini Pano 11-12. Çini pano 11-12 olarak adlandırılan çiniler yapının doğu cephesi üzerinde açılan üçüncü katta yer alan iki adet pencere arasına yerleştirilmiştir (Çizim 2). Her iki pencere arasına simetrik olarak yapılan bu çini süslemenin etrafı, kesme taş malzemedeki kabartma olarak yapılmış palmet, rumi ve kıvrık dalların hâkim olduğu taş süsleme ile belirginleştirilmiştir. Bu taş süslemenin iç kısmı oval formda çökertilerek içerisine çini panolar yerleştirilmiştir. Birinci katta yer alan iki adet pencere arasından başlayarak, üçüncü kattaki bu çini süslemeye kadar uzanan kesme taş plaster, hem yapıya hareketlilik katmış hem de çini süslemenin bulunduğu yeri vurgulamıştır. Bu çini panolarda kullanılan renkler kobalt mavisi, turkuaz, firuze, yeşil, kırmızı ve kırık beyazdır. Oval formda olan bu çini panolar en dıştan en içeriye doğru, kobalt mavisi renkte ince bir şerit halinde çerçeve içine alınmıştır. Oval formu vermek için ortada yer alan çiniler kare, kenarları oluşturan çiniler ise üçgenimsi formda tasarlanmıştır. Burada da yine bitkisel süslemeler hâkimdir. Çininin en ortasında dört adet hatayi oluşturduğu bir süsleme kompozisyonu bulunmaktadır. Buradaki hatayi motifleri firuze, beyaz renk kullanılmıştır. Dört adet hatayi aralarında kırmızı renkli çiçek motifleri bulunmaktadır. Kenarlarında ise yine aynı düzende yapılmış hatayi motiflerinden oluşan süsleme grubu bulunmaktadır. Bu motif düzenindeki ahengi sağlamak için motifleri birbirine bağlayan naturalist ve hançerî yapraklar bulunmaktadır (Foto 13-14).

Foto 13: Çini Pano 11

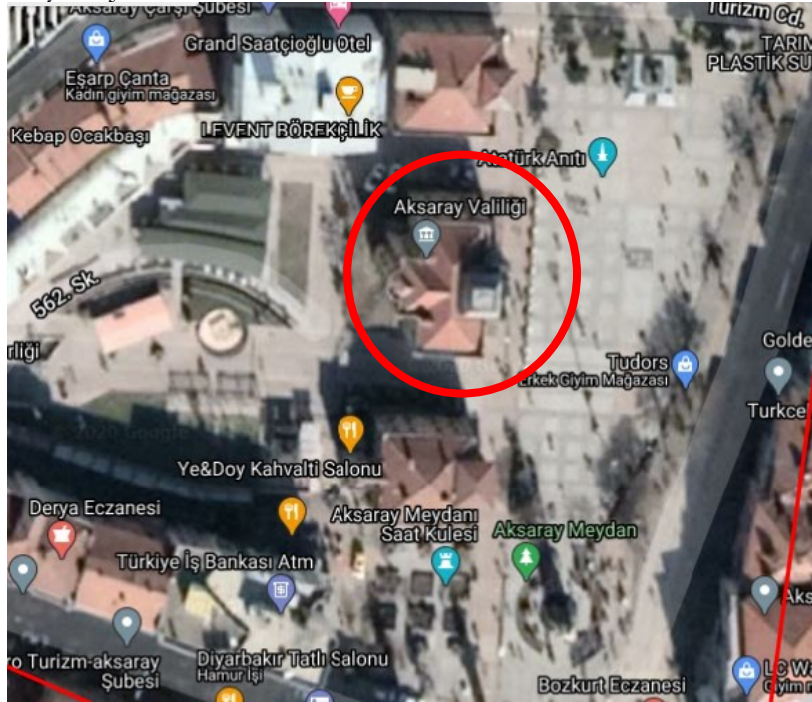


Foto 14: Çini Pano 12



Adliye ve Jandarma Binası

Harita 2: Aksaray Adliye ve Jandarma Binası



<https://parselorgu.tkgm.gov.tr/>
Dairesi: 38.3715 : 34.0270

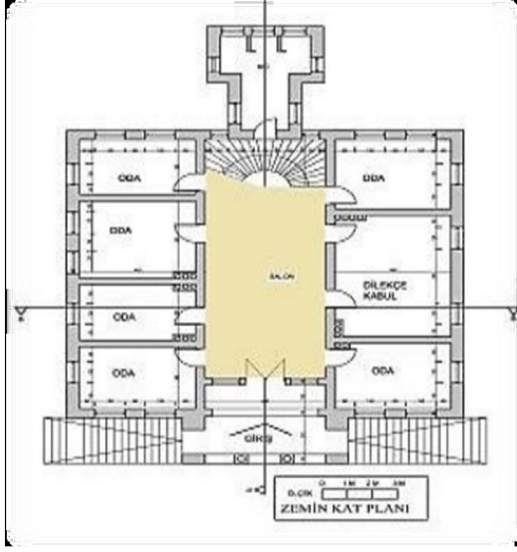
Erişim Tarihi: 31.01.2021. GPS Koordinatları: Aksaray Adliye ve Jandarma

Foto 15: Adliye ve Jandarma Binası Doğu Cephesi Görünüşü

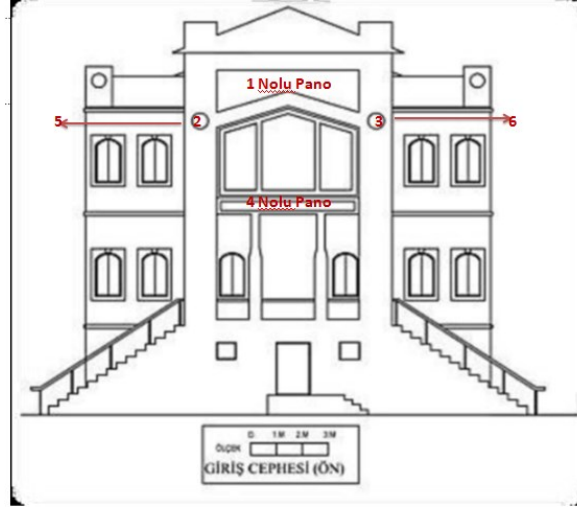


Aksaray Adliye ve Jandarma Dairesi, Aksaray İl Merkezi'nde Hükümet meydanında Minarecik Mahallesi'nde yer almaktadır (Harita 2). Bina 1930 yılında tamamlanmıştır (Yüksel, 1979, s.70). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tarihlendirilen bu bina, dönemin Aksaray Valisi olan, Yusuf Ziya GÜLNAR tarafından yaptırılmıştır. Yapının mimarı tam olarak bilinmese de Vilayet-i Hükümet Konağının mimarı Mimar Hırant olduğu düşünülmektedir. Yapının inşaatında I. Dünya Savaşı'nda Aksaray'a gelen Rum asıllı Nazilli, Isparta ve Burdur'lu muhacir ustalar çalışmıştır (Yüksel, 1979, s.70). Yapının giriş cephesi doğuya bakmakta olup, Hükümet Meydanı'na açılmaktadır. Eserin giriş cephesinin anıtsal olarak düzenlenmesi, I. Ulusal Akım özelliklerindedir. Binanın en gösterişli cephesi doğu cephesi olup, diğer cepheler bu cepheye nazaran oldukça sade bırakılmıştır. Yapının zemin katı ile ikinci katı arasındaki kat bağlantısında cepheyi saran silmeler bulunmaktadır. İki silme arasında yer alan dikdörtgen çini pano üzerinde "Adliye ve Jandarma Dairesi" yazısı bulunmaktadır. İkinci katta yer alan üç adet pencere yan yana yerleştirilmiş büyük boyutlu pencerelerdir. Bu üç pencereyi de sınırlandıracak şekilde sivri kemerli silme içine alınmıştır. Sivri kemerin her iki yanında yer alan kemer köşeliğine ise çini rozetler ve çini panolar yerleştirilerek cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Eserin iki ve üçüncü katı cepheden dışa taşkın olarak tasarlandığı için bu katların her iki kenarına pencereler yerleştirilmiştir. İkinci katta yer alan pencere sivri kemerli olarak tasarlanmıştır. Pencerenin kemer köşeliği tamamen çinilerle kaplanarak cephe renklendirilmiş ve bezenmiştir (Çizim 4, Foto 15).

Çizim 3: Yapının zemin kat planı



Çizim 4: Yapının cephe çizimi ve çini panoların yerleşimi



(Özer&Saban'dan alınmıştır).

Çini Süslemeleri

Çini Pano 1. Çini pano 1, yapının doğu cephesinde (ön cephede) giriş kapısı üzerinde bulunan büyük sivri kemerin altını ve köşeliğini saracak şekilde yerleştirilmiştir (Çizim 4, Foto 16). Dönem üslubuna uygun olarak yapılan bu çini süslemeler yapının girişini vurgulamak için tasarlanmıştır. Bu çini panoda Kütahya Azim Çini Fabrikasında üretilmiştir. Çinilerde yaygın olarak kullanılan renkler, turkuaz, kobalt mavisi, kırık beyaz, kırmızı, firuze ve yeşildir. Çiniler üzerinde hatayi, penç, kıvrık dal, naturalist çiçekler, karanfil motiflerinin işlendiği görülmüştür. Çini panonun kenarları küçük çini kareleri üzerine sır altı tekniğiyle yapılmış naturalist çiçekler yapılmıştır. Sarmal bir düzen gibi boşluk bırakmamakasına çiçekler ardışık olarak yerleştirilmiştir. Lacivert zemin üzerine kırmızı, beyaz, turkuaz renkler kullanılarak motifler sır altı tekniği kullanılarak işlenmiştir. Çini panonun iç kısmında ise beyaz zemin üzerine grift şeklide yapılmış kıvrık dallar, çiçekler, karanfil ve hatayiler yer almaktadır. Çini panonun ortasında motiflerden oluşturulan bir madalyon bulunmaktadır. Bu madalyon çini panonun etrafındaki çerçevenin ortada bir daire oluşturmasıyla meydana gelmiştir. İç kısmında ise kobalt mavisi zemin üzerine iki adet çiçek motifi ve etrafında yer alan kıvrık dallardan oluşmaktadır. Bu madalyonun her iki tarafına simetrik olarak yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Madalyonlarla ikiye ayrılan çini panonun her iki kanadında da kıvrık dallar, hatayiler ve salbek motifi yapılmıştır. Salbek motifinin en uç kısmının etrafını kobalt mavisi kıvrık dallar ve naturalist üslupta çiçekler işlenmiştir. Bu çiçekleri yeşil yapraklar çevrelemektedir. Salbeklerin kenarları kobalt mavisi renkte iç kısmı turkuaz renklidir. Şemsenin iç kısmı boş bırakılmamış, kıvrık dal ve hatayiler ile doldurulmuştur (Foto: 17).

Foto 16: Çini Pano 1

Foto 17: Çini Pano 1 detayı



Çini Pano 2-3. Çini pano 1'in her iki yanında yer alan plasterler üzerinde madalyon şeklinde tasarlanmış çini panolardır (Çizim 4). Her iki panoda(2-3) birbirleri ile aynı biçim ve boyuttadırlar. Bu çini panoların her birinin ortasında sekiz kollu yıldız üzerinde yarım küre şeklinde dışa taşkın olarak tasarlanan bir kabara yerleştirilmiştir. Bu kabarlarda çini malzemedan yapılmış olup, yapı üzerinde oldukça dikkat çekmektedir. Çini malzemedan yapılmış olan kabaların yüzeyi, turkuaz, kobalt mavisi, ve kırmızı renkte süslemeler ile bezenmiştir. Kabaranın tam ortasında kobalt mavisi renkte beş kollu bir yıldız yer almaktadır. Bunun kenarlarında altı adet küçük ebatlı kırmızı renkli şemse bulunmaktadır. Bu şemse motifinin iç kısmında kobalt mavisi renkte küçük boyutlu süslemeler yer almaktadır. İki salbek arası da bitkisel motiflerle dolgulanmıştır. Kabaranın etrafı iki çini levhanın sekiz kollu yıldız formu oluşturacak biçimde yerleştirilmesi ile çerçeve içerisine alınmıştır. Bu çerçeve kırmızı zemin üzerine grift olarak yapılan beyaz renkli kıvrık dalların oluşturulduğu bitkisel süslemelerle bezenmiştir (Foto:18-19).

Foto 18: Çini Pano 2



Foto 19: Çini Pano 3



Çini Pano 4. Çini pano 4 olarak adlandırılan levha yapının doğu cephesinde yer alan giriş kapısının yanındaki iki adet sütun üzerine yerleştirilmiştir (Çizim 4). Dar, dikdörtgen ve yatay bir pano halinde tasarlanan çini pano, taş silmelerle çerçevesi ve duvar yüzeyinden çöktürülerek içerisine kare çini levhalar yerleştirilmiştir. Çiniler kare formunda tasarlanmış olup, üzerine süslemeler yapılmıştır. Çinilerde sır altı tekniği uygulanmıştır (Foto:20). Çinilerde, turkuaz, kırmızı, yeşil, kobalt mavisi ve beyaz renkler kullanılmıştır. Çinilerin dış kısmında bir adet bordür mevcuttur. Bu bordürde lacivert zemin üzerine sarmal bir şekilde işlenen beyaz renkli kıvrık dallar ve bunların uçlarında kırmızı renkli küçük tomurcuklar bulunmaktadır. Çini panonun iç kısmında, beyaz renkli zemin üzerine siyah renkle “ADLİYE VE JANDARMA DAİRESİ” yazısı yazılmıştır. Bu yazının bulunduğu beyaz zemin turkuaz renkli ince bir şerit ile çerçevesi olup; bu yazı uçları palmetle son bulan bir kartuş içine alınmıştır. Her iki kenarında ise grift olarak yapılmış turkuaz, kırmızı ve yeşil renkli kıvrık dallardan oluşan bitkisel süslemeler işlenmiştir (Foto:21).

Foto 20: Çini Pano 4

Foto 21: Çini Pano 4 detayı



Çini Pano 5-6. Çini pano 5-6, yapının doğu cephesinin beden duvarlarından dışa taşkın bir şekilde tasarlanan bölümün ikinci katına açılan pencere kenarlarının köşeliklerinde yer almaktadır (Foto 22-23). Yapının ikinci katının güney ve kuzey cephesinde bulunan her iki pencerenin köşelerinde de çiniler yer almaktadır. Sivri kemerli olarak tasarlanan pencerenin kemer köşelerine simetrik olarak karşılıklı yerleştirilmişlerdir. Çini pano 5-6 birbirleri ile aynı boyut ve düzende tasarlanmışlardır. Burada bulunan çiniler üzerindeki süslemeler yapının girişinde yer alan çini pano1 üzerindekiyle de aynı süsleme özelliklerine sahiptir. Fakat çini panolarının boyutlarından dolayı burada yapılan süslemeler daha küçük boyutludurlar. Kemer köşeliği üzerine dik açılı üçgen formunu andıracak şekilde yerleştirilen çiniler sır altı tekniğinde yapılmış olup, en dıştan en içe doğru süsleme kompozisyon şu şekildedir: Çinilerin en dışında turkuaz renkli ince bir şerit bulunmaktadır. Bu şerit çiniyi tamamen çerçeve içine almaktadır. İkinci sırada bordür yer almakta olup, bu bordürde kobalt mavisi zemin üzerinde penç ve naturalist çiçekler ve yapraklardan oluşan süsleme grubu yer almaktadır. Bu bordürden sonrada yine ince turkuaz renkli bir şerit iç kısımdan dik açılı üçgen oluşturacak bir şekilde çerçeve içine almaktadır. İç kısmında merkezde bir salbek, onun her iki yanından çıkan kobalt mavisi kıvrık dallar ve etrafında da hatayi, karanfil ve kıvrık dallar yer almaktadır. İç kısımda bulunan süslemeler beyaz zemin üzerine işlenmiştir. Salbek iç kısmı boş bırakılmamış olup, turkuaz zemin üzerine, merkezde bir çiçek motifi, kobalt mavisi kıvrık dallar ve kenarlarda iki adet tomurcuk ve yapraklar yer almaktadır (Foto:22).

Foto 22: Çini Pano 5

Foto 23: Çini Pano 5 detayı

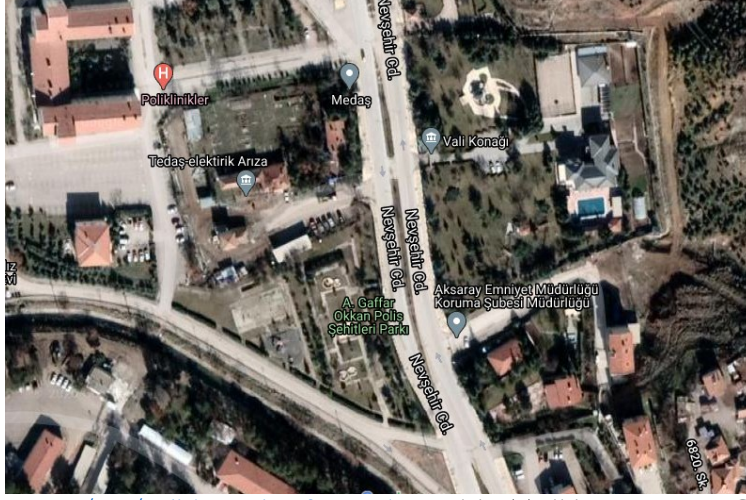


Foto 24: Çini Pano 6



Vali Konağı

Harita 3: Aksaray Vali Konağı Uydu Görüntüsü



<https://www.haritamap.com/yer/vali-konagi-zafer-merkez> Erişim Tarihi: 06.09.2020 GPS koordinatları: 38° 23' 37.7988" ve 34° 1' 37.4916".

Aksaray İl merkezine bağlı Nakkaş Mahallesi 211/86 pafta, 1985 ada ve 10 parselde yer alan yapı (Harita 3), Aksaray İl Özel İdaresi mülkiyetindedir. Yapılışı Aksaray'ın ilk vilayetliği (1920-1933) yıllarına rastlar. Dönemin Valisi Yusuf Ziya GÜLNAR tarafından yaptırılmıştır. İnşasına 1927 yılında başlanmış ve 1930 yılında tamamlanmıştır. Vali Konağı olarak inşa edilmiştir. Konak, 1933-1989 yılları arasında Kaymakam Konağı olarak kullanılmış, 1990 yılında restore edilerek; 1997 yılına kadar Vali Konağı olarak hizmet vermiştir. Bir ara sanat evi olarak da kullanılan bina, 2007 yılında Aksaray Kültür Evi olarak tanzim ve tefriş edilmiştir. Yapıda inşa malzemesi olarak muntazam kesme taş malzeme kullanılmış olup, yapının dış cephesinde rustik taş işçiliği dikkat çekmektedir. Yapının birinci katı dış cepheden incelendiğinde doğu cephesinde üç adet küçük boyutlu ve bir adet büyük boyutlu pencere olmak üzere dört adet pencere yer almaktadır. Bu pencereler alttan taş söve ile desteklenmiş, kemerli kısımların olduğu yer bir adet silme ile belirginleştirilmiştir. Bu pencere düzeninin hemen altında dikdörtgen bir alan içerisine üç adet çini pano yerleştirilmiştir. Sonradan eklendiği anlaşılan çini pano üzerinde ilkinde, inşa tarihi ve bitiş tarihlerini belirten "BAŞLAMA 1927" BİTİŞ 1930" tarihleri yazılıdır. Ortada yer alan çini panoda "VALİ KONAĞI" sonda yer alan kitabe ise sonraki onarımda eklendiği anlaşılmış olup "RESTORASYON 1930" yazısı yazmaktadır. İkinci katta konağın toplantı mekânı işlevini gördüğü düşünülen genişçe bir oda yer almaktadır. Bu odanın pencereleri diğer odalara nazaran daha büyük boyutlu tasarlanmıştır. Üstte yer alan pencerelere yuvarlak kemer formu verilmiş, ortada yer alan dikdörtgen diğer ikisi ise dik açılı üçgenleri andırmaktadır. Bu pencere düzeninin hemen üzerinde çatı saçağına kadar çini pano ile süslenmiştir. Ayrıca ikinci katta bulunan giriş açıklığı ufak bir balkona çıkmaktadır. Odalara bu tarz küçük boyutlu balkonlar tasarlanması I. Ulusal Mimarlık Akımının özelliklerindedir. Ayrıca bu balkon iki adet sütuncyle desteklenen demir parmaklıklarla çerçeve içine alınmıştır. Bu balkonu önemli ve gösterişli kılan bir özellik ise dıştan bakıldığında balkonun alt ve yan taşlarının tamamen çini panolar ile kaplanmasıdır. Balkonun hemen altında her iki kenarına denk gelecek şekilde taş süsleme ile yapılmış duvara gömülü iki adet süsleme ögesi bulunmaktadır. Bu kısım dikdörtgen bir pano içerisine alınarak, iç kısımda kabartma tekniği ile yapılmış vazodan naturalist üslupta tasarlanan çiçekler çıkmaktadır. Bu dikdörtgen kartuşun her iki yanında üçgenlerden meydana gelen ve baklava dilimi formu verilmiş çini pano içerisnde yine çini malzemedden yapılmış kabalar yer almaktadır.

Foto 24: Yapının Doğu Cephesi (ön cephesi) ve Çini Panolarının Gösterimi



Çini Süslemeleri

Çini Pano 1. Vali konağı üzerinde yer alan çiniler yapının doğu cephesine yapılmışlardır. Çini pano 1, ikinci katta yer alan yuvarlak kemerle sınırlandırılan iki adet pencere ve ortada yer alan kapının üst kısmına kemer alınlığına yerleştirilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemine tarihlendirilen yapının çinileri I. Ulusal Mimarlık Akımına uygun olarak tasarlanmıştır. Çiniler üzerinde kullanılan hâkim renkler, Anadolu Selçuklu ve Klasik Osmanlı Dönemi çinilerini anımsatmaktadır. Ayrıca kullanılan motiflerde yine Klasik Osmanlı Dönemi dini yapılarının iç mekân çinilerinde yoğun olarak kullanılan motiflerdir. Çini pano 19'da kullanılan renkler, turkuaz, beyaz kobalt mavisi, fîruze, yeşil, kırmızıdır. Motifler de, hatayi, penç, kıvrık dallar, rumiler ve naturalist çiçeklerden oluşmaktadır. Panonun en dışında naturalist çiçeklerin ve yaprakların dizilimiyle oluşan bir sıra bordür bulunmaktadır. Burada yer alan çiçekler kobalt mavisi zemin üzerine beyaz, turkuaz ve yeşil renkler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu bordür çini panonun etrafını tamamen saracak şekilde tasarlanmıştır. Panonun iç kısmında hâkim süslemeler ise üç adet salbek, bunlardan birisi daha ufak tasarlanmış olup tam ortada yer almaktadır. Diğer ikisi ise kemer köşeliğine denk gelecek şekilde daha büyük boyutlu olarak tasarlanmıştır. Bunların dışında kalan zeminde ise boşluk kalmayacak şekilde hatayi, penç, karanfil, kıvrık dallar ve yapraklar yerleştirilmiştir. Burada kullanılan renkler, salbeklerde turkuaz, karanfillerde kırmızı, hatayilerde turkuaz, kıvrık dallarda kobalt mavisi, yapraklar yeşil zemin ise beyaz renktir. Salbek motiflerinin iç kısımları boş bırakılmamış, kobalt mavisi zemin üzerine, kırmızı karanfiller kıvrık dallar, tomurcuklar ve hatayi motifleri yapılmıştır. Kıvrık dallar, yapraklar ve tomurcuklar beraber grift bir görüntü elde edilmiştir (Foto:25).

Foto 25: Çini pano 1



Çini Pano 2. Çini pano 2 olarak adlandırılan çiniler yapının doğu cephesinde yer alan balkonun üzerindeki çini levhalardan oluşturmaktadır. I. Ulusal Mimarlık akımının en belirgin özelliklerinden birisi olan cephe üzerine balkon tasarımı ve onun çini ile kaplanması bu yapıyı farklı kılan en ayırt edici cephe özelliklerinden birisidir. Çiniler balkonun dış zemin kaplamasında ve kenar kısımlarını saracak şekilde yerleştirilmişlerdir. Çiniler birbirine eş boyutlu kareler halinde tasarlanarak, daha sonra zemin üzerinde birbirine birleştirilmiştir. Çiniler sırt altı tekniğinde yapılmış olup, hakim renkler, beyaz, turkuaz, firuze ve yeşildir. Çiniler üzerindeki motifler ise, beyaz zemin üzerine yapılmış, hatayi, hançeri ve naturalist yapraklardan oluşmaktadır. Bu motifler zemin üzerinde boşluk bırakmayacak şekilde tasarlanmıştır. Zemine bir ters bir düz olarak yerleştirilen hatayiler ve aralarına yapılan çiçek motifleriyle elde edilen bir ahenk oluşturulmuştur. Balkonun alt kısmındaki çiniler balkonun uç kısmından başlayarak zemin üzerine yerleştirilmişlerdir. Duvar ile balkon bitimi mesafesine denk gelen çiniler zeminin boşluk sıkıntısından dolayı çini karelerinin çeyreği boyutundadır. Burada yer alan süslemeler yarım kalmış olup, sanki devam ediyormuş hissi uyandırarak sonsuzluk ilkesine uygun olarak yerleştirilmişlerdir. Balkonun zemin kenarlarında tek sıra çini kareleri yer almakta olup, bunlarda da yine aynı süsleme grubu ve renkler hakimdir. Burada yer alan çiniler Erken Cumhuriyet Dönemine tarihlendirilmekte olup, günümüze birkaç kırık dışında sağlam ve orijinallliğini korumuş bir şekilde ulaşmıştır. Balkon zemininde yer alan duvar bitimine denk gelen yerde tam ortadaki çini parçası düşmüş olup, günümüze ulaşmamıştır. Balkonun kuzey kısmında kenarda yer alan çiniler tamamen düşmüştür. Bu çiniler 1990 yılında yapılan restorasyon ile buraya yeni çiniler eklenmiştir. Ayrıca balkonun ön cephesinde kuzeye bakan tarafında da iki çini karesi daha düşmüş olup, buradaki karelerde sonradan eklenmiştir. Sonradan eklenen bu çiniler dıştan bakıldığında motif, çini kalitesi ve kullanılan renkler açısından oldukça farklıdır. Orijinal olmaması nedeniyle bu çiniler tanımlanmayacaklardır. Balkonun ön kısmında ortada yer alan iki adet çini karesi zamanla tahrip olmuştur. Balkonun alt kısmında iki adet çini malzemeden vazo şeklinde tasarlanmış dekoratif konsol yer almaktadır. Bu çini konsolun arasında taş malzemeden alçak kabartma tekniği ile vazodan çıkmış çiçek ve S-C kıvrımlı bitkisel süslemeler işlenmiştir. Bu taş bezemenin üzerinde renklendirilmiştir (Foto: 26).

Foto 26: Çini pano 2



Çini Pano 3-4. Çini balkonun alt kısmına gelecek şekilde her iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş, birbiriyle aynı düzen ve boyut tasarlanmış çini panolardır. Çini panolarda kullanılan renkler turkuaz, kırmızı, beyaz, kobalt mavisidir. Bu panolarda tam ortada dışa taşkın çiniden yapılmış bir kabara, kare formlu çininin üzerine oturtulmuştur. Kabaranın üzeri boş bırakılmamış olup, kobalt mavisi zemin üzerine kabaranın uç kısmında bir turkuaz hatlarla belirginleştirilmiş yıldız, bu yıldızın etrafında yine turkuaz renkte yapılmış bitkisel süslemeler yer almaktadır. Kabaralarının kenarlarında altı adet kırmızı renkli palmet motifi yer almaktadır. Palmetlerin arasında ise grift bir biçimde oluşturulmuş turkuaz renkli kıvrık dallar yer almaktadır. Kabaralarının etrafı iki büyük kare şeklinde çini levhanın iç içe yerleştirilmesiyle yıldız formu ile çerçevelenmiştir. Bu kareler incelendiğinde kabaranın kenarlarında yer alan kırmızı zemin üzerine beyaz renkli kıvrık dallar ve bitkisel süslemeler yer almaktadır. Bu süslemelerin etrafı kobalt mavisi bir şerit ile çerçeve içine alınmıştır. Dört eş paçadan oluşan bu çinilerin dış kenarlarına beyaz renk ile üçgen formu verilmiştir. Bu üçgen kısmın içerisinde ise kobalt mavisi zemin üzerine beyaz ve turkuaz renkli kıvrık dallardan meydana gelen bitkisel süslemeler yer almaktadır. Üçgenlerin dış kısmında iki adet ince şerit yer almaktadır. İçte kalan şerit turkuaz ve ince tasarlanmış iken, çinilerin en dış kısmında yer alan şerit ise daha kalın ve kobalt mavisi renkte tasarlanmıştır (Foto:27).

Foto 27: Çini pano 3-4



Çini Pano 5-6-7. Yapının doğu cephesinin (ön cephesi) zemin katında yer alan bu çini panolar, pencerenin alt kısmı yatay olarak bir kitabelik gibi kullanılarak üç adet çini pano yerleştirilmiştir. Üç adet çini panodan pano 5 ve 7 birbirleriyle aynı boyut ve biçimdeyken, çini pano 6 daha büyük ebatlı olarak tasarlanmıştır. Her üç panoda düz yüzeyli, dıştaki kalın içteki ince iki taş silme ile duvar yüzeyinden çöktürülerek yerleştirilmişlerdir. Ayrıca ortadaki panonun her iki yanına dikey olarak ikişerli alçak kabartma tekniği ile taştan zencerek düğümü motifleri

işlenmiştir. Böylelikle kitabelikler daha da belirgin hale getirilmiştir. Yine panoların altında taşların girintili ve çıkıntılı yerleştirilmesiyle bir sıra kat korniş de cepheyi hareketlendiren bir diğer unsurdur.

Foto 28: Çini pano 5-6-7



Çini pano 5, ortada yer alan panonun güney yönünde yer almaktadır. Beyaz zemin üzerine kobalt mavisi renkle ilk sırada “BAŞLAMA 1927”, ikinci sırada ise, “BİTİŞ 1930” yazmaktadır. Yapının inşa tarihi ve tamamlanma tarihi bu çini kitabeden öğrenilmektedir. Hem altta hem de üstte tasarlanan tek sıra bitkisel süslemeler bu çini kitabeyle hareketlilik katmaktadır. Kobalt mavisi zemin üzerine kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşan, naturalist çiçek ve yapraklar bulunmaktadır. Bu çiçek ve yapraklar tek sıra halinde aralarına yapraklar yerleştirilerek yapılmıştır. Çiçeklerden oluşan bu bordürler hem aşağısından hem de yukarısından ince turkuaz renkli şerit ile sınırlandırılmıştır (Foto:28). Çini pano 6 yapının isimlendirildiği kitabeliktir ve ortada yer almaktadır. Beyaz zemin üzerine kobalt mavisi renkte “ VALİ KONAĞI” yazısı yazılmıştır. Bu yazıyı hem aşağıdan hem de yukarıdan sınırlandıran birer bordür tasarlanmıştır. Bu bordürler kobalt mavisi zemin üzerine kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşan, naturalist çiçek ve yapraklar bulunmaktadır. Bu çiçek ve yapraklar tek sıra halinde aralarına yapraklar yerleştirilerek yapılmıştır. Çiçeklerden oluşan bu bordürler hem aşağısından hem de yukarısından ince turkuaz renkli şerit ile sınırlandırılmıştır (Foto:28). Çini pano 7, ortada yer alan panonun kuzey yönünde yer almaktadır. Beyaz zemin üzerine kobalt mavisi renkle ilk sırada “RESTORASYON” yazısı, ikinci sırada ise, “1990” tarihi yer almaktadır. Yapının restorasyonunun 1990 yılında yapıldığını bu çini onarım kitabesinden öğrenilmektedir. Hem altta hem de üstte tasarlanan tek sıra bitkisel süslemeler bu çini kitabeyle hareketlilik katmaktadır. Kobalt mavisi zemin üzerine kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşan, naturalist çiçek ve yapraklar işlenmiştir. Bu çiçek ve yapraklar tek sıra halinde aralarına naturalist yapraklar yerleştirilerek yapılmıştır. Çiçeklerden oluşan bu bordürler hem aşağısından hem de yukarısından ince turkuaz renkli şerit ile sınırlandırılmıştır (Foto:28).

Foto 29: Çini Ocak



Foto 30: Çini Ocak detay



Çini Ocak.² Yapının başodası içerisinde yer alan ocak, alçı malzeme ile tasarlanmış ve ocağın üzeri çimento ile sıvanmıştır. Ocak form olarak dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış, yaşmaklı ocak şeklinde tasarlanmıştır. Dikdörtgen çerçeve en dışta üç bordür ile sınırlanmıştır. Birinci bordür kobalt mavisi zemin üzerine hançeri yapraklar ve naturalist çiçeklerden oluşan bir kompozisyonla meydana gelmektedir. Üçüncü bordür ile birinci bordür birbirine simetrik olup, motifler birbirini tekrar edecek şekilde düzenlenmiştir. Türk süsleme sanatının simetrik, tekrar ve ahenk kurallarının bu çiniler üzerinde uygulandığı görülmektedir. İkinci bordür, bir ve üçüncü bordüre göre daha geniş tasarlanmıştır. Burada beyaz zemin üzerine turkuaz, kırmızı, yeşil ve kobalt mavisi renklerin hâkim olduğu görülmektedir. Bordür üzerindeki ana kompozisyon bir vazodan çıkan hançeri ve naturalist yapraklar, laleler ve hatayilerin belirli bir düzende birbirini takip ederek yerleştirilmesinden meydana gelmektedir. Vazo, geniş kaideli tabanı dar, geniş gövdeli, dar bir ağız ve iki kulptan oluşmaktadır. Kulplar vazodan gövde kısmından başlayıp ağız kısmında son bulmaktadır. Vazoya kobalt mavisi zemin üzerine beyaz renk ile geometrik motifler işlenmiştir. Vazodan çıkan ilk motif hançeri yapraklar ve kıvrık dallar ile çerçeve içerisine alınmış bir adet hatayi motifidir. İkinci motif grubu, dört adet lale, dört adet kıvrık dal ve dört adet hançeri yaprak ile iki adet naturalist çiçekten meydana gelmektedir. Lale motifleri ve etrafındaki yapraklar yukarıdan ve yandan bakıldığında birbirlerine simetrik olarak işlendikleri görülmektedir. Hatta üstte yer alan iki adet lale motifi ters lale şeklindedir. Bu ters ve düz lale motifleri kıvrık dallar arasına yerleştirilen naturalist çiçek ile birbirine bağlanmıştır. Bu bordür üzerinde yer alan motifler simetrik, ahenk ve tekrar unsurları göz önüne alınarak düzenlenmiştir. Dikdörtgen çerçevenin üst kısmında bir sıra bordür yer almakta olup, kobalt mavisi zemin üzerine hatayi ve hançeri yapraklar işlenmiştir. Çerçevenin iç kısmı turkuaz mavisi çini plakalardan meydana gelmektedir.

Ocak, konik bir baca ve yarım daire şeklindeki nişten oluşmaktadır. Ocağın niş ve baca kısmının üzeri turkuaz, kobalt mavisi, kırmızı, yeşil ve beyaz renklerin hâkim olduğu çiniler ile kaplanmıştır. Çiniler üzerinde hançeri yapraklar, naturalist çiçekler, lale ve karanfil motifleri yer almaktadır. Niş kısmı dilimli kemer formunda tasarlanmıştır. Kemerdeki dilimler üzerinde kobalt mavisi renk üzerine hançeri yapraklar ve naturalist çiçekler belirli bir düzen ve ahenk ile yerleştirilmiştir. Dairesel formdaki niş, beyaz zemin üzerine kobalt mavisi laleler, kırmızı karanfiller, turkuaz ve yeşil yapraklar işlenmiştir. Çini plakalar üzerine işlenen motifler yukarıdan aşağıya doğru düzenli bir şekilde sıralanmaktadır. Konik bacanın alt kısmında kobalt mavisi zemin üzerine beyaz lale ve

² Türk Sanatında çini ocak için bkz: Kuban, D. (1995). Türk Hayatlı Evi, İstanbul: Mısırlı Matbaacılık A.Ş.

kırmızı karanfiller işlenmiştir. Üst kısımlarda yine beyaz zemin üzerine kobalt mavisi lale ve kırmızı karanfiller belirli bir sıra ve düzendedir.

Değerlendirme

Bu bilimsel araştırmada Aksaray il merkezinde yer alan Erken Cumhuriyet Dönemine ait kamu yapılarından günümüze asli halini koruyarak gelebilmiş üç adet yapı özellikle çini süslemeleri bakımından incelenmiştir. Aksaray Hükümet Konağı (1927-1930), Adliye ve Jandarma Binası (1927) ve Vali Konağı (1927-1930) olmak üzere her üç yapıda şehir merkezinde yer alıp, Vali Yusuf Ziya GÜLNAR döneminde yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Hükümet Konağı'nda 12 adet çini pano, Adliye ve Jandarma Binası'nda altı adet çini pano ve Vali Konağı'nda yedi adet çini pano tanıtılmış ve toplamda 25 adet çini pano incelenmiştir. Bu çini panolardan 22 adedi Erken Cumhuriyet Dönemi üslubunu yansıtırken, üç adet çini pano 1990 yılındaki onarım esnasında yenilenmiştir. İncelenen her üç yapıda da çini süslemeler yapıların ön cepheleri olan doğu cephelerinde yer almaktadır. Meydana bakan ön cephelerin daha özenli tasarlanması I. Milli Mimarlık akımının özelliklerinden olup, bu özelliğin Aksaray kamu yapılarında da uygulandığı tespit edilmiştir. Çini panolar, her üç eserde de giriş açıklığı üzerindeki sivri kemer alınlığında, kitabeliklerde, plasterlerin üzerlerinde, pencere aralarında ve pencerelerin sivri kemerli köşeliklerinde konumlandırılmışlardır.

Eserlerin üzerlerinde yer alan çinilerin Kütahya Azim Çini Fabrikası'nda yapıldığı hem kaynaklarda hem de yapının üzerinde yer alan çini kitabede de yazmaktadır. Çini panolar, eş birimlerden oluşan kare seramiklerden meydana gelmiştir. Kare levhalar kompozisyonun yerleşim yerlerine göre şekillendirilmişlerdir. Teknik olarak hepsinde sır altı tekniği uygulandığı tespit edilmiştir. Yapılar üzerindeki çini panolar renk açısından incelendiğinde, hâkim olan renkler; kobalt mavisi, turkuaz, kırık beyaz, kırmızı, siyah ve yeşildir. Eflatun, sarı ve kahverengi, patlıcan moru renklerin uygulanmadığı dikkat çekmektedir. Süsleme kompozisyonlarında fon olarak en çok, kırık beyaz renk tercih edilmiştir. Bazı panolarda da kırmızı ve firuze renk fon uygulanmıştır. Panolarda en dışta kobalt mavisi bordür sıkça görülürken, ince turkuaz renkli şeritler de kompozisyonları çerçevelemektedir. Ayrıca kitabelik olarak kullanılan çini panolarda da yine kobalt mavisi bordürler uygulanmış ve bunların içleri genellikle bitkisel süslemelerle dolgulanmıştır. Kitabelik olarak kullanılan panoların hepsinde siyah renk ve Latin alfabesi kullanılarak yazılar yazılmıştır. Her üç yapıda da sanatçı kitabesine rastlanmamıştır. Çini panolar motif repertuarı açısından değerlendirildiğinde; Klasik Osmanlı çini süslemeciliğinde görülen naturalist üslupta çiçekler, rûmî, palmet, hatayi, hançeri yapraklar ve salbek motiflerinin hâkim olduğu bir anlayış söz konusudur. Çini panolar üzerinde figüratif ve geometrik süslemeye rastlanmamış olması dikkat çekicidir. Her üç yapının çini süslemeleri değerlendirildiğinde dikkat çeken bir diğer unsurdaki yapıların çini malzemeden yapılmış kabarıklarıdır. Kabara, Anadolu Selçuklu Dönemi taç kapıları ve mihraplarında (Ünal, 1982) karşımıza çıkan bir süsleme unsuru olduğu halde I. Ulusal akım özelliği olarak dönemin mimarları tarafından bir cephe süsleme elemanı olarak Erken Cumhuriyet Döneminde de sıkça kullanılmıştır. Burada dikkat çekici olan unsur taş malzemeden değil, Aksaray kamu yapılarında çini malzemeden tasarlanmış olmalarıdır. Bu kabara yapıların ön cephelerinde hem yapıları hareketlilik hem de renklilik katmaktadır.

Çini, Erken Cumhuriyet Devri yapılarında sıkça rastlanılan Türk süsleme unsurlarından biridir. Bu dönem yapılarında Selçuklu Devrinde olduğu gibi süsleme öğeleri genellikle yapıların ön cephelerinde yer almaktadır. I. Ulusal Mimarlık Akımı üslubunda tasarlanmış olan Aksaray Kamu yapıları, geleneksel mimariden izler taşıyor olması açısından önemlidir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde geleneksel ve modern mimari sentezi için de örnek teşkil etmektedir. Akım 1920'li yıllarda yoğun olarak ülkenin dört bir yanında uygulanmıştır. Konya, İzmir, Kütahya, Afyon gibi birçok ilde hükümet binası, belediye sarayı, okul ve postane olarak kullanılan yapılar inşa edilmiştir (Bozdoğan, 2002, s. 54). Araştırmada incelenen yapıların çağdaşı olan yapılar göz önüne alındığında, çinilerde kullanılan renkler ve motiflerin birbirine benzer olduğu görülmektedir. İç Anadolu Bölgesi'ndeki Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarından bazıları incelendiğinde, Ankara kamu yapılarında çini tezyinatı cephede yoğun olarak kullanılmıştır. Bunlardan Ankara Palas Oteli çini yapım tekniği, renk ve motif kullanımı olarak Aksaray kamu yapılarında kullanılan çiniler ile benzerlik göstermektedir (Bağbaşı, 2019, s.119). Sivri kemerin oluşturduğu köşeliklere yerleştirilen bu çiniler bitkisel süslemeli olup, kırık beyaz zemin üzerine turkuaz lacivert ve firuze renkleri kullanılmıştır. Yine Ankara'da Arif Hikmet KOYUNOĞLU (Aktaş, 2006, s.8) tarafından tasarlanan Ankara Etnografya Müzesi giriş kapıları üzerinde yer alan çini süslemeler renk, desen ve kompozisyon açısından değerlendirildiğinde Aksaray kamu yapıları ile benzerlik göstermektedir. Her iki yapının da dış cephesinde yer

alan tezyini çiniler de turkuaz, kobalt mavisi ve kırık beyaz renkler kullanılmıştır. Konya'da 1911 tarihinde inşa edilen Anber Reis Cami'nin (Sağiroğlu Arslan, 2011, s.1430) sivri kemerli pencereleri üzerinde çini süslemeler bulunmaktadır (Küçükoroğlu, 2014, s.81-82, Önder, 1962, s.25, Konyalı, 1964, s.55, Baş, 2003, s.251-276). Burada yer alan çiniler sade tutulmuştur. Kütahya'da 1907 yılında inşa edilen Hükümet Konağı'nın cephesinde yer alan turkuaz çiniler, I. Milli Mimarlık akımının özelliklerindedir. Kütahya Hükümet Konağı Mescidinde yer alan çinilerde ise karanfil, lale gibi naturalist üslupta yapılan motifler bulunmaktadır. Bu çinilerde de, Osmanlı canlandırıcılığı üslup özellikleri görülür. Konya'da 1913 yılında inşa edilen eski adıyla Osmanlı Bankası'nın girişinin üzerindeki balkona açılan sivri kemerli pencerelerin kemer köşeliğinde çiniler yer almaktadır. Burada yer alan çiniler renk, motif ve kompozisyon açısından Aksaray kamu yapılarıyla büyük benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu yapı üzerinde yer alan çinilerin Kütahya'daki çini ustaları tarafından yapıldığı bilinmektedir (Küçükoroğlu, 2014, s.86). İsmail Hasif Bey tarafından 1917 yılında aslen İttihat ve Terakki Şubesi (Bozdoğan, 2002, s.50) olarak inşa edilmiş olan bina, I. Milli Mimarlık üslubunda tasarlanmıştır. Cephede yer alan sivri kemerli pencere açıklıkları, geniş saçak kullanımı Aksaray'da yer alan kamu yapılarının pencere açıklıkları ile saçak kısımlarının tasarlanışları birbirleriyle benzerlik göstermektedir.

Falih ÜLKÜ tarafından tasarlanan (Sözen&Dülgerler, 1978, s.122) 1917 yılında inşa edilen Konya Gazi Lisesi'nin cephesindeki çini süslemelerle 1926 yılında inşa edilen Postane Binası'nda (Aktaran&Köse, 2005, s.341) da çini süslemeler mevcuttur. Burada yer alan çinilerde süsleme, renk ve kompozisyon açısından değerlendirildiğinde diğer yapılardan çokta farklı değildir. Aksaray kamu yapılarında yer alan çini süslemelerle oldukça benzemektedir. II. TBMM binasında yer alan çini panonun sadece köşelerine çini süsleme uygulanmış, orta kısım ise sade bırakılmıştır. Etnografya Müzesi cephesinde yer alan çini panonun üzeri tamamen bitkisel süsleme ile bezenmişken; bu durum Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarında Osmanlı canlandırıcılığının yoğun olduğunu ve rejim yerine oturdukça bundan vazgeçilmeye başlanıldığının göstergesi denilebilir. Fakat tamamen terk edilmiş de değildir. Çini süsleme sadeleşerek I. Milli Mimari Rönesansı adı verilen bu dönemde yapı üzerindeki yerini almaya devam etmiştir. Taç kapının dışa taşkın yapılması, girişlerin vurgulanması ve bunun çini pano ile taçlandırılması bir geleneğe geri dönme; onu devam ettirme çabası mimaride oldukça belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Erken Cumhuriyet döneminin başından sonuna kadar inşa edilen yapılar (1923-1930) dikkate alındığında hemen her yapıda bu unsurların vazgeçilmez olduğu ilk bakışta hissedilmektedir.

Sonuç

Araştırmaya konu olan Aksaray'da Erken Cumhuriyet Dönemi kamu yapılarında mimaride kullanılan malzeme göz önüne alındığında her üç yapıda da kesme taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. Bu kesme taş malzeme yapıya geleneksel yapı mimarisi gibi değil betonarme yapı gibi anıtsal ve modern bir görüntüde inşa edilmiştir. Yapılarda I. Ulusal Mimarlık akımı özellikleri dikkate alındığında; taç kapının dışa taşkın olması, yapıda kubbe kullanımı, cephede bulunan sivri kemerler, saçak kullanımı Osmanlı canlandırıcılığının birer göstergesidir. Çini her dönemde yapım tekniği açısından fazla çeşitlilik gösteren yapıyı oldukça zahmetli bir süsleme unsurudur. Gerek Selçuklu gerek Osmanlı Döneminde çini kullanımı mihraplarda, kubbe etekleri, türbeler, sandukalar, Selçuklu sarayları ve Osmanlı saraylarında görülmekteydi. Yapılar içerisinde oldukça zengin ve göz dolduran bir görüntüye sahip olan çiniler her iki dönemde klasik devirlerinde birer güç gösterisi olarak da yapıları süslemekteydi. Meşrutiyetin ilanından sonra Türkçülük akımıyla birlikte mimaride Türk süsleme unsurlarına geri dönülmek istenilmesi, aynı zamanda da batılı anlamda modern yapıların inşasının tercih edildiği; Anadolu Selçuklu ve Klasik Osmanlı dönemlerinde iç mekânda kullanılan çini süsleme Erken Cumhuriyet Döneminde kamu yapılarının dış cephesini süsler hale gelmiştir. Yapıların dış cephesinde, pencere alınlıkları, taç kapı alınlığında kullanılmış olup, cephede yer alan kemerleri ön plana çıkarmak için kullanılmıştır.

Çini süslemesinde kullanılan renkler kobalt mavisi, turkuaz, kırık beyaz, firuze ve kırmızı renklerdir. Bu renkler gerek Selçuklu gerek Osmanlı çini sanatında da çok sık karşılaşılan renklerdir. Kullanılan motifler de Anadolu Selçuklu ve Klasik Osmanlı Dönemine ait hatayi, penç, rumi, palmet, salbek, kıvrık dallar, naturalist çiçekler ve hançeri yapraklardır. Her üç yapının çinileri üzerinde boşluk bırakılmayacak şekilde birbirine grift olmuş motifler belirli bir ahenk ile çini üzerine sırt altı tekniğinde işlenmiştir. Çini üzerindeki motiflerin simetri, sonsuzluk, tekrar, uygunluk, birlik gibi ilkeler gözeterek çiniye işlenmesi Türk süsleme sanatının temel ilkelerinin Anadolu Selçuklu süsleme sanatından, Cumhuriyet Dönemi süsleme sanatına kadar uzanmış olduğunun açık bir göstergesidir.

Dönem şartları da göz önüne alındığında bu kadar büyük bir maliyetle, Osmanlı Döneminde taşra olarak adlandırılan kentte, bu kadar özenli işçilikle modern binalar inşa edilmesi o dönem için oldukça önem taşımaktadır. Çini süslemelerin Osmanlı ve Selçuklu Dönemlerinde genellikle dini yapılarda ya da türbe ve sanduka gibi mezar anıtlarında kullanılması ve bunun çok yaygın olmaması çininin dönemlere göre farklı yerlerde farklı amaçlarla ve çininin özel bir süsleme unsuru olduğunu da ortaya koymaktadır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin modern yapısına her ne kadar uymasa da kullanılan bu unsurlar bir kültürün devamı niteliğindedir. Bu üç yapı Türkiye Cumhuriyetinin eski geleneğine bağlı, fakat modern yapısını simgelemesi açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Akar, A. & Keskiner, C. (1978). *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*. İstanbul: Sanat ve Kültür Yayınları.
- Aktaş, Z. (2006). “Ankara Etnografya Müzesinin Ziyaretçiler Gözüyle Değerlendirilmesi”, Bilimsel Araştırma projesi, Ankara Üniversitesi.
- Aktaran, D. & Köse R., (2005). “Konya Merkez PTT Binası'nın Mimari ve İç Mimari Açısından İncelenmesi”, Konya, *Konya Kitabı IV İpek Yolu Dergisi, Özel Sayı*.
- Arseven, C. E. (1956). *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Arslan, S. A. (2011). “Anadolu Türk Mimarisi'nde Cami ve Mescidlerde Pencere Açıklıklarının Gelişimi (İç Anadolu Bölgesi Ölçeğinde 12-20 YY.)” Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi.
- Aslanoğlu, İ. (2001). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Bağbaşı, T. (2019). “Ankara'nın İki İncisi, II. TBMM Binası ve Ankara Palas”, *Aşya Studies 10*, Alanya, 119-130.
- Baş, A. (2003). “Konya'da Osmanlı Camileri”, Osmanlı Döneminde Konya, (Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2003), (Ed. Yusuf Küçükdağ), 251-276.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Kuban, D. (1995). *Türk Hayatlı Evi*, İstanbul: Mısırlı Matbaacılık A.Ş.
- Erdal, Z. (2014). “Aksaray'da Türk Devri Mimarisi.”, Doktora tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Küçüköroğlu, K. (2014). *Ulusal Mimarlık Dönemi Konya Yapılarında Türk Çini Sanatından Yansımalar*. Konya: İstem.
- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Önder, M. (1962). *Mevlana Şehri Konya*, Konya: Konya Valiliği.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özer, M. & Saban, D. (2018). “Aksaray İli Kent Merkezindeki Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının İncelenmesi”, *Ç.Ü. Fen ve Mühendis Bilimleri Dergisi 35-9* (2018): 134-143.
- Şahin, F. (1989). *Türk Çini Sanatı Süslemeciliği*. Kütahya: Kütahya Meslek Yüksekokulu Yayınları.
- Sözen, M.& Dülgerler, O. N. (1978). “Mimar Muzafferin Konya Öğretmen Lisesi”, *Ankara, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, 4,1*, (1978), 117-134.
- Ünal, H. R. (1982). *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yörük, D. (2019). *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*. Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Modernization, which started with the Tanzimat Edict, started to show itself in architecture as in every field. Reforms have been made in many areas, and efforts have been made to modernize and adapt to Europe within the borders of the Ottoman Empire. The First National Architecture movement is the architectural movement that started with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908. This period is a period in which all kinds of activities moving towards modernization and modernism, called the beginning of the new regime, accelerated during the founding years of the Republic of Turkey. In the ideological background of the early republican period is the idea of Turkish nationalism. The ideas of nationalism that emerged in Western countries spread within the Ottoman country as well. After the II. Constitutional Monarchy, the understanding of Ottomanism left its place to the understanding of Turkism. With the declaration of the Republic, urban planning was made and Anatolia was started to be reconstructed. In the last periods of the Ottoman Empire, the searches in every field have also shown themselves in architecture. During the Ottoman Classical period, the architectural elements generally used in religious buildings started to be applied in public buildings with the I. National Architecture Renaissance. The aim of the current was to apply the classical period elements of the Ottoman Empire and the architectural elements that were built during the heyday of the Seljuk State in the public buildings to be built in the Early Republican period. The desire to reuse the elements used in the First National Architecture style after the Westernization period can be seen as an effort to turn Turkish Architecture away from the European style and return to its essence. With the projects designed by local and foreign architects in the country in the early Republican period, these settlements have emerged from the appearance of a town and gained a modern city image in a short time. All Anatolian cities, especially the capital Ankara, were reorganized in accordance with this development activity. These modernism studies are official buildings such as social, economic, educational, cultural areas, schools, hospitals, banks and ministry buildings that the state needs. Government mansions were built in other provinces of Anatolia to carry out government affairs. In addition to the railway project, which is a major transportation project, the construction of modern station buildings at the train stations, the construction of hometown hospitals and first schools in every city of the country are the main activities of these development activities. Architectural elements reflecting the period style such as domes, false dome, pointed arches, tile decorations, consoles, overhangs, eaves, triangular pediments and corner towers were used extensively on these structures.

In this scientific research article, the architectural features and tile decorations of the buildings built in the First National Architecture style in Aksaray province will be discussed. Tile decoration, which was used extensively in the Seljuk and Ottoman periods, lost its importance when the Ottoman State came under the influence of Westernization. When the construction of the structures subject to the research is examined; These structures, which keep up with the modern architecture of Europe, have reinforced concrete and steel reinforcement data. Due to its cost, in buildings where reinforced concrete and steel reinforcement are not used, the facades that are completely built with cut stone material are covered with rustic stone coating. These types of buildings are generally built densely in Anatolian cities. The buildings of this period are very strong and their facades are decorated. When the decorative features of these works are examined, it is seen that the elements of Turkish decorative art are used completely. One of the mentioned decoration elements is tile decorations, which are used extensively in buildings. No scientific studies have been conducted before on tile decorations on Aksaray public buildings. The tile decorations on three public buildings in the center of Aksaray will be discussed for the first time in this study. The tiles will be examined in terms of their production technique and ornamental features. In this scientific research article, the place of the tile panels used in the buildings in Turkish tile art will be determined and these tiles will be introduced to the Art History Science community.

BİR LİTERATÜR VE COĞRAFYA KARMAŞASI: KAFKASYA ALBANYASI VE ARNAVUTLUK A COMPLEX OF LITERATURE AND GEOGRAPHY: ALBANIA AND ALBANIA

Bekir Yüksel HOŞ

Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü

yukselhos@trakya.edu.tr

ORCID No: 0000-0000-0000-0000

ÖZ

Geliş Tarihi:

31.05.2022

Kabul Tarihi:

28.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Arnavutluk,
Kafkasya Albanyası,
Alban,
Kafkasya,
Udinler,
Shqiptar

Keywords

Albania,
Caucasian Albania,
Caucasia,
Udis,
Shqiptar.

Balkanlardaki şoven etnik milliyetçiliğin temelinde her ulusun kendisini bölgenin en eski halkı olarak konumlandırırken, yakınındaki ulusu ya düşmanlarla işbirliği yapmış ve din değiştirmiş hainler ya da sahaya sonradan gelmiş olan ve toprak üzerinde hiçbir egemenlik hakkına sahip olmaması gereken milletler olarak gören bir anlayış hâkimdir. Buna göre Sırp tezlerince yaygın şekilde dile getirilmiş olan şey, Arnavutların kökenini doğuya bağlamaktır. Burada Kafkasya Albanyası'nı Arnavutlarla irtibatlandırma çabası belirir. Oysa Kafkasya Albanya'sı gerek dil ve gerekse etnik bazda Arnavutların yaşadığı bir yer değildir. Bu saha, günümüzdeki Udi milletinin anavatanı olan bir saha idi. Buraya yönelik adlandırmada Latince tabanlı ALBA kelimesi kaynaklı global benzerlik, gerek Arnavutların vatanı Shqiperia için olsun, gerekse geçmişteki Udi'lerin vatanı için olsun aynı kelimenin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu durum aslında bu tezi işleyen kişilerin bakışlarındaki dilsel fakirlik ve genelleyici bir bakıştan farklı değildir. Çalışmada bu iki milletin yaşadığı yerlerin neden aynı adla adlandırıldığı açıklanacak ve bunun gerçek dışılığı ortaya konacaktır.

ABSTRACT

On the basis of chauvinistic ethnic nationalism in the Balkans, while each nation positions itself as the earliest people in the region, the perception that sees the neighboring nation either as traitors who have cooperated with the enemies and converted, or as nations that have come to the field afterwards and should not have any sovereignty over the land prevails. Accordingly, what is widely expressed by Serbian theses is to link the origin of Albanians to the east. Here, an effort to associate Caucasian Albania with Albanians appears. However, Caucasian Albania is not a place where Albanians live in terms of language and ethnicity. This area was the homeland of the today's Udi nation. The global similarity in the naming of here, originating from the Latin-based word, ALBA, is due to the use of the same word, both for Shqiperia, the homeland of Albanians, and for the homeland of the Udis in the past. The situation in question is in fact not different from the linguistic poverty and a generalizing view in the eyes of the people who work on this thesis. In the study, why the places where these two nations live are called by the same name will be explained and the unreality of this will be revealed.

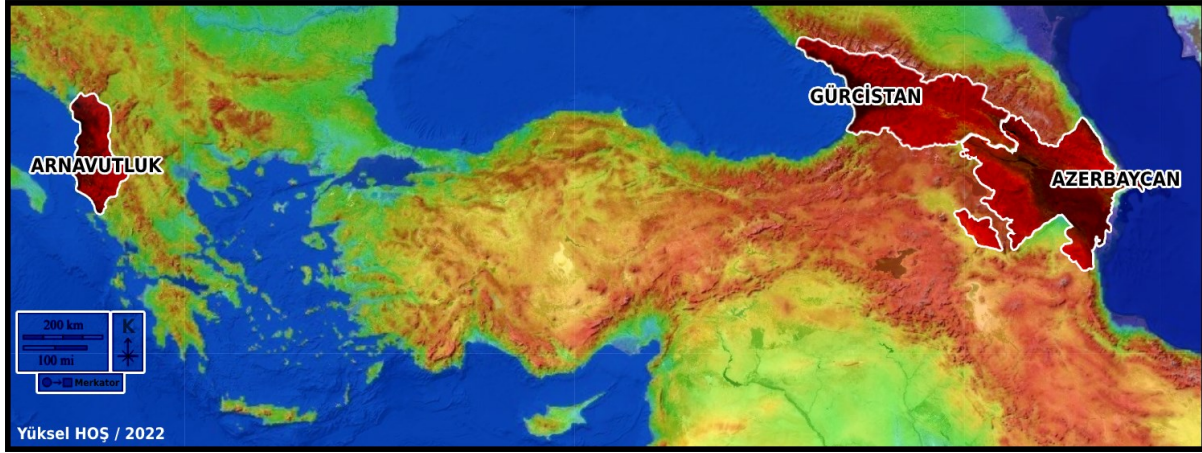
DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1123634>

Atıf/Cite as: Hoş, B.Y. (2022). Bir Literatür ve Coğrafya Karmaşası; Kafkasya Albanyası ve Arnavutluk. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 909-919.

Giriş

Dünyada farklı bölgelerde birbirine ismen benzeyen topluluklar olduğu gibi farklı ülkelerin de isimleri birbirine benzeyebilmektedir. Nijer ve Nijerya ile Avusturya ve Avustralya bunlardan ilk akla gelenleridir. Sıklıkla karıştırılan bu ülkelere ek olarak tarihte hüküm sürmüş olan ancak günümüzde yaşamayan bir ülke ile günümüzde var olan bir devlet de karıştırılabilmektedir. Bu konuda maksatlı ve tarihi toponiminin politik amaçlarla bükülmesi örneğinde karıştırılan başlıca devlet, Arnavutluk'tur. Ülkenin uluslararası alanda bilinen adının "Albania" olması sebebi ile tarihte Güney Kafkasya'da kurulmuş "Albania" devleti arasında oldukça makul görünen bir bağ kurulur oysa bu bağ bilimsel temele oturmaz ve makul değildir. Adını "Zenci" kelimesinden alan Nijer ve Nijerya'nın halkının kendisine Zenci demediği ve bu ülkelerin isimlerinin eksentrik (dış merkezli) bir bakış açısıyla konmuş olmasına benzeyen bir fenomen, makaleye konu olan durum için de söz konusudur ve doğal olarak bir ülkenin halkını bağlamaz. Buna çalışmanın dil bilimsel analiz kısmında değinilecektir. Çalışmanın geri kalanında Kafkasya'daki "Albania" için Türkçe karakterle Albanya denilecek ve bunun Arnavutluk'tan ayrı bir bölge olduğuna dair açıklamalarda "Albanya" vurgusu kullanılacaktır.

Albanya ile ilgili çalışmalarda göze çarpan ilk olgu, tarihe karışmış olan bu devletin haritasının çok çeşitli şekillerde olduğu ve farklı zamanlarda farklı bölgeleri kapladığıdır. Kimi haritaların özensiz yapılmış olması yanında kimilerinin de ülkeyi neredeyse sadece Azerbaycan'ı kapsar şekilde göstermesi gibi harita üzerinden tarih manipülasyonları tamamen ayrı birer konudur. Bir devletin tarihin farklı dönemlerinde kapladığı alanın değişmesi doğaldır. Bu da tarihi coğrafya ile ilgilenenlerin tarihe karışmış bir devletin sınırlarını gösterecekleri zaman hangi dönemdeki sınırları gösterecekleri sorununu doğurur. Bu çalışmanın kapsamını ve amacını aşacak ve konuyu gereğinden fazla uzatacak bu tür bir başlık altında meseleyi karmaşık hale getirmemek için çalışmada söz konusu olan Arnavutluk ülkesi ile Kafkasya Albanyası'nın tarihte kapladığı alanı göstermek gerekmektedir. Bu yeri bugün aralarında paylaşan en önemli iki ülke olan Azerbaycan ve Gürcistan devletlerinin yeri ve konumu, aşağıdaki haritada belirtilmiştir.



Harita 1: Arnavutluk ve Kafkasya Albanyası'nın Yerindeki Devletler

Yukarıdaki haritada görüleceği üzere birbirinden yaklaşık 2.500 km uzaklıkta iki ayrı bölge söz konusudur. Sadece aradaki Anadolu Yarımadasının Azerbaycan sınırına dek doğu batı uzunluğu 1.800 km'dir. Dünyanın herhangi bir yerinde bir başka yerine giden bir toplum, aradaki coğrafi mesafeyi bir iz bırakmadan nadiren kat eder. Bu ise genellikle sürgün gibi sebeplerle gerçekleşir. Örneğin Kırım Tatarlarının, Ahıska Türklerinin ve Çeçenlerin Stalin döneminde trenlerle Orta Asya'ya sürülmeleri, modern dönem imkânları ile ve demiryolu gibi kitlesel taşınmaya olanak sunan bir vasıtanın kolaylaştırıcı etkisiyle gerçekleşmiştir. Ancak insan toplulukları bir coğrafyadan diğerine kendi iradeleri dâhilinde göç ederlerken ve hele kitlesel bir göçe katılıyor iseler seneler süren bir yolculuğu göze alarak bu tür bir mobilizasyona girerler. Bu hareket içerisinde bireyler hastalanır, ölür, kimi yerde kimi toplulukları yurt tutmaya karar verir, kimi yerde savaşlar olur ve bu savaşlara dair tarihe kayıt düşülür. Bir millet bu kaydı düşmese dahi çevredeki milletlerin yazılı tarihlerinden birisi bu kaydı en basitinden bir kil tablete ya da taşa bile olsa kazıyabilir ve aktarabilir. Kafkasya'dan Balkanlara doğru giden bir kavmin ne ortadaki bu 2.500 km'lik hatta ne de Balkanlarda iz bırakmaması kabul edilebilir bir şey değildir. Öyleyse geriye tek seçenek kalmaktadır. Bu iki bölgenin halkının birbirleri ile hiçbir alakalarının olmadığı ve sürekli olarak maksatlı ya da bilinçsizce karıştırıldığı. Bu çalışmada da vurgulanan ana fikir budur.

Araştırma Modeli

Çalışmada yerli ve yabancı literatür taranmış, Arnavutluk (Albania) ile Kafkasya Albanyası kelimelerinin birbirine farklı bölgelerde karıştırılmasına etki eden dilbilimsel veriler ve örnekler bulgular incelenmiştir. Araştırma bölgelerinden batıdaki Arnavutluk literatüründe özellikle Arnavutça dilinde yapılan incelemelerde bu ülkenin ve halkının kökenine dair Kafkasya'yı referans gösteren hiçbir bilgi bulunamamış ve Arnavut tarihçilerin kendi kökenlerini buraya dayandırdığına yönelik tezleri olmamasına ek olarak uluslararası saygın kaynakların da hiçbirisi bu iki coğrafya parçası arasında bir alaka kurmamıştır. Araştırma konusu olan Kafkasya Albanyası'nın tarihte kapladığı yeri gösteren 37 ayrı harita CBS sistemleri ile günümüzde kapladığı alanla eşleştirilmiş ve bu ülkenin büyük ölçüde Azerbaycan ile Gürcistan ülkelerinin üzerinde yer aldığı görülmüştür. Konuyla alakalı Rus ve özellikle Sovyet dönemine ait çalışmalarda da Arnavutluk ile arada hiçbir ilişki kuran bilim insanı olmadığı görülmüştür.

Evren ve Örneklem

Araştırmada Tarih, Arkeoloji, Antropoloji, Prehistorya, Coğrafya, Dil bilimi, Etnografya gibi geniş bir bilim disiplini evreni içerisinde özellikle Tarihi Coğrafyanın ihtiyaç duyacağı bilgilere dair örnekler ele alınmıştır. Toponiminin özüne, yer isimlerinin kökenine dair dilbilimi kaynaklı bilgiler ayrıca dikkate alınıp bunların fiziki ve beşerî coğrafya ile ilintisi üzerinde durulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmadaki veri toplama araçları internet, uzaktan erişim sunan kütüphaneler, yerli arşivler, kütüphanelerdir. Araştırmada tarihi ve coğrafi dokümanlar, Latince üzerine dokümanlar, etnografya, yazılı tarih, Bizans ve roma tarihi kaynaklarına yönelik ikincil eserlere ulaşılmış ve internet kaynaklarında özellikle yanlış bilgileri tekrarlayan kaynakların örneklemeleri de çalışmada ayrıca çalışmanın gerekliliğini gösterecek şekilde vurgulanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması esnasında farklı disiplinlerden faydalanılarak genelde Arnavutluk literatüründe Arnavutluk ve Kafkasya Albanyası arasında bir bağın arandığı bilgiler taranmıştır. Bu tür bir çalışma bulunamamıştır. Ardından bölgeye dair en yoğun araştırmaların yer aldığı Sovyet (Rus) kaynakları taranmış ve özellikle Sovyet dönemindeki ansiklopedilerde ve ayrıca Bakü Üniversitesinin arşivlerinde Albanya'ya dair eserlerde Arnavutluk ile arada bir bağ aranmıştır. Bu şekilde çapraz bir ilintinin kurulması ile araştırma verilerinin birbirini desteklemesi hedeflenmiştir. Bu tür bir desteğin olması halinde araştırmaya konu olan mesele daha araştırmadan kapatılacaktı. Ancak bu alaka hiç olmadığı gibi verilerin gerek internet ve gerekse bilimsel ortamda meydana getirdiği bilinmezlik ve bilgi kirliliği farklı disiplinlerin, özellikle dil biliminin yardımı ile sonuç verecek bir kesinlikte analiz edilmiştir.

Bulgular

Günümüzde Azerbaycan'ın bulunduğu topraklarla örtüşen ve bir kısmı da Dağıstan, Ermenistan ile Gürcistan'a taşan "Albanya" artık yaşamamaktadır. Devletini kaybeden toplumlar eğer bir doğal afet ya da soykırımla tamamen ortadan kaldırılmamışlarsa, fiziki ortadan kalkmaz, zaman içerisinde dillerini ve kültürlerini kaybederek bir diğer devletin tebaasını oluştururlar. Ne var ki bu toplumlar dağlık ya da ada bölgelerde yaşıyorlarsa coğrafi şartların kendilerini izole etmesinden dolayı dil ve kültürlerini bir müddet daha yaşatabilir ve sahada nüvelerini bırakabilirler. Buna örnek olarak günümüzde Pakistan'da yaşayan ve sıklıkla sarışın veya renkli gözlü bireylerle araştırmacılara konu olmuş "Kalash" halkı örnek verilebilir. Yapılan araştırmalar ve varsayımlarda bu halkın Büyük İskender'in doğuya doğru yaptığı fetihlerde ordusuyla birlikte gelen Avrupa halklarından olabileceği öne sürülmüştür. Yaşadıkları bölgenin fazlaca dağlık olması ile kültürleri ve fenotip özellikleri büyük ölçüde korunmuştur.

Bu şekilde dağlık bölgelerde olmasına rağmen siyasi varlığını büyük ölçüde kaybetmiş olan Kafkasya Albanyası olarak da bilinen ülke, Arnavutluk ile tamamen farklı bir halk ve kültüre sahiptir ve birbiriyle hiçbir zaman alakaları olmamıştır.

Tarihi süreçte ise Albanya'nın halkı günümüze siyasi olarak gelememiş, kültürel olarak büyük ölçüde ortadan kalkmış bir halktır. Albanya devletinin M.Ö. 4.-3. yüzyıllarda kurulduğu varsayılır. Bu devlet, Kuzeyde Kafkasya dağları, doğuda Hazar Denizi, batıda İberiya, güneybatıda Ermenistan, güneyde Atropatena ile sınır komşusuydu.

Nitekim eskiçağ Albanya toprakları bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tamamı, Ermenistan Cumhuriyeti'nin büyük bir bölümü ve Gürcistan'da Alazan ve İori nehirlerinin vadilerini kapsıyordu. Eskiçağ bilgilerini içeren kaynaklara göre, Albanya'da 26 aşiret bulunuyordu. Alban aşireti, Kuzey Azerbaycan'da en büyük aşiretlerden biriydi. İşte bu yüzden tüm ülkeyi Albanya olarak isimlendirmeye başlamışlardı. Eskiçağlarda Albanya, yabancı işgalcilere karşı kararlılıkla savaş vermiş ve bağımsızlığını sürdürmeyi başarmıştı. Aynı dönemde Albanya toprakları Aras nehrinden Kunakert Kalesi'ne (Kazah-Borçalı bölgesi) kadar uzanıyordu.

Antik çağda Albanya'dan ilk kez Gaugamela savaşında (MÖ 331), Medi satrapı Atropates komutasındaki Medler, Kadusiler ve Sakalardan oluşan bir birlik olarak bahsedilmektedir. Albanlar, Med İmparatorluğuna aitti ve son birkaç on yılda, kazılar, palmet tasarımlı sütunların kaideleri ve silindir mühürler de dahil olmak üzere, Ahameniş etkisinin çeşitli belirtilerini ortaya çıkardı. Bu, Arnavutluk ile Alban halk arasındaki en önemli arkeolojik farklılıktır. Zira Arnavutluk topraklarında yapılan hiçbir kazıda benzer silindir mühürler ve sütun kaideleri ortaya çıkarılmamıştır.

314 yılında ise Alban Hükümdarı Urnayr Hıristiyanlığı kabul etmiş ve Albanya'nın resmi dini yapmıştır. Sonraki dönemde Albania MS. 252 yılından 636 yıllarına dek Sasani İmparatorluğu süzerenliği altında yaşamıştır. 705 yılında Arap işgalleri üzerine Albanya'nın varlığı son bulmuştur. Başkenti Kabala (Gebele) ve Berde kentleri olmuştur. "Alban olduğu iddia edilen tarihçi Movses Kalankatuacı belirttiği üzere, M.S.1.yüzyılda Albanya'yı, Hükümdar Arran yönetiyordu ve onun lakabına (alu) ithafen devletin adı Aghvank idi". Bu bilgi, 1761 yılındaki bir alıntıya dayanır ve bu alıntının da alıntı yaptığı kaynağın da belirsizliği ve tercüme hatalarının olabileceği, Kafkasya Albanlarının Tarihi adlı kitabın giriş kısmında da belirtilmiştir.

Bu alanda birçok bilgi, Movses Kalankatuacı adlı kişiye atfedilir. Bu kişinin adını taşıyan en eski belge, 1761'de Lunkianos tarafından derlenmiştir. Bazı araştırmacılar, Movses'in (kendisinin de bahsettiği gibi) Dasxuran adlı yerleşmeden olduğunu söylemişlerse de böyle bir köy tarihte geçmez. Bu sebepten Movses Kalankatuacı'nın adı hem Ermenice Movsenk şeklinde söylenirken soyadı da Dasxurançi, Kalankatuacı, Kalankatuk, Kagankaytuk şeklinde de yazılmıştır. Kalankatlı Moses olarak da Türkçede ifade bulan kişinin "Alban Tarihi" adlı eseri ayrıca Türkçe dilinde yayınlanmıştır. Movses Kalankatuacı'nın kendisini adlandırması ya da literatürde kendinden bahseden 20 kadar farklı yazılış bulunmaktaysa da bunlar arasında kişinin gerçek adı "Dasxurançi", en kesin olanıdır. Bu kişi tarafında yazılmış olan ve bu konudaki en muteber eserlerden birisi olan The History of Caucasian Albanians (1961) adlı orijinalden çeviri kitabın hiçbir yerinde Albanya'nın bir Ermeni devleti olduğuna yönelik kesin bir bilgi yoktur. Ne var ki belli bir toprak üzerinde kadimlik devşirme maksatlı çokça tez, Ermenilerce dile getirilmiş, bu eski devletin adı, kimi tatlı isimlerine bile benzetilerek Ermenice olduğu vurgulanarak buradan bir sonuç çıkarımına gidilmek gibi milli tezlere kapı aralanmak istenmiştir.

Ortaçağdaki Arap coğrafyacıları, Albanya için "Arranya" adını kullanır ve Arranya dilinin (günümüz Azerbaycan'ındaki) Berde şehrinde mahallesinde konuşulmakta olduğundan bahseder, ancak şimdi sadece Udi'lerin(veya Udın) yaşadığı iki köy, Alban dil geleneğinin doğrudan devamı olarak kabul edilmektedir.

Kafkasya Albanyası'nın nerede bulunduğu dair en muteber kaynak yine Movses Dasxurançi'den 1961 yılında tercüme edilmiş olan aynı kaynaktır. Bu kitaptaki şu ifadede, bölgenin günümüzdeki Arnavutluk devletini kastetmediği açıktır. "Kafkasya'nın yükselen dağları arasında yer alan Albanya toprağı, birçok doğal avantajı ile adil ve çekicidir. Büyük Kura nehri, büyük küçük balıkları taşıyarak kendisini Hazar Denizi'ne akıtır. Düzluklerde çok ekmek ve şarap, neft ve tuz bulunur, ipek, pamuk ve dağlarda sayısız zeytin ağacı, Altın, gümüş, bakır ve aşı boyası bulunur. Vahşi hayvanlara gelince, orada aslan, leopar, panter ve vahşi eşek ve aralarında birçok kuş, kartal, şahin vardır. Ve harika bir Başkent olarak Partav vardır. (Günümüzde Azerbaycan'daki Berde şehridir).



Harita 2: 5 ve 8. Yüzyıllar Arasında Kafkasya Albanyası, Bakü, 2012, s. 64¹

Albania adındaki bir diğer devlet “Arnavutluk” ile sıklıkla karıştırılan ve bazı kimselerce günümüz Arnavutlarının atalarının geldiği memleket olarak yanlış anlaşma ve yanlış aktarımlara sebep olan ve kasıtlı olarak bu şekilde çarpıtılan bu bölge, geçmişte de gerçek manada Albania değildi ve üzerinde yaşayanlar da kendilerine Alban demiyorlardı. Bu kavim, Kuzey Kafkasya Nakh-Dagestani dil grubundan Aghwan dilini konuşan bir toplumdur. Eski Udin dili ya da Aluan dili de denir ve günümüzde bu dil yok olmuştur ve dile en yakın diyalekti konuşan toplum olan Udinle , tarihi Aghwan toplumunun son kalıntısı kabul edilir. Ne var ki bu toplumun neredeyse aynı isimde yaşayan üyeleri hemen hemen aynı bölgede Günümüzde Azerbaycan ve Gürcistan’da yaşayan Udin halkıdır ve kendilerini Albanların ardılı kabul etmektedir. Kafkas Albanyası devleti, Azerbaycan devletinin sınırları da dâhil olmak üzere, Güney Kafkasya topraklarında MÖ. IV - MS. VIII. yüzyılda var olan, aynı zamanda Azerbaycan tarihinin bir parçası olarak kabul edilen bir devlettir. Günümüzde Alban dinî ve kültürel mirasını sürdüren Udi (ya da Udin) halkı halen Azerbaycan devletinin azınlık halkı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Udin dili ise etno-linguistik açıdan Arnavutça ile değil, Lezgi dili ile akrabadır.

Alba, latince bir kelime “Beyaz, Ak” manasındadır. Vücuttaki pigment eksikliği kaynaklı “Albinizm” ve buna maruz bireylerdeki “Albino” genetik durumu da bu kelimeden kaynaklanmaktadır. Birinde kireçtaşı coğrafyanın meydana getirdiği “Beyaz dağlık alanlar” ve diğerinde ise karla kaplı alanların meydana getirdiği “Beyaz dağlık alanlar”, Latince beyaz kelimesi için kullanılan “albus” sıfatı ve “alba” isminden ileri gelmektedir. Alba beyaz manasında olduğu için, çizilen eski haritalarda latince isimle adlandırılan Kafkasya’daki bu bölge (Albanya) yine Arnavutluk için de aynı latince ismin kullanılması sebebi ile toponimik bir benzerlik gösterir. Balkanlarda yaşayan Arnavut toplumuna dair özellikle bilim ciddiyetine sahip olmayan kimi milliyetçi Sırp yazarlarca Arnavutların doğudan geldiğine vurgu yapılarak manipüle edilen bu mesele esasen coğrafyanın “Albania” olduğunu kabul ederken burada yaşayan Arnavut toplumunun buralı olmadığına dair tezler de sıklıkla dile getirilir. Stefan Duşan’ın unvanında kullandığı “Sırbistan’ın Albanya’nın ve kıyının hükümdarı” ifadesinde geçen “Albania” kelimesinin bölgeye verilen isim olduğu ve milleti kastetmediği, Latince olarak “Beyaz ülke, beyaz yer” şeklinde tanımlanan bir bölgenin adından hareketle onun üzerinde yaşayan bir topluma isim yapıldığı da ortadadır. Aynı durum, aynı Latince isimlendirme ile Kafkasya Albanyası için de söz konusudur ve burada yaşayanlar için de “Albanlar” denmesi yine Latince aynı eksentrik (dış merkezli) tanımlamanın anlam ayrımının yapılmamış olmasından dolayıdır.

¹ A.g.b’den “Tarihi Azerbaycan Devletleri”, Bakü, 2012, s. 64

Dilbilimsel ve Toponimik Açından Meselenin İzahı

Dil ve kültürlerini kaybetmiş ve diğer bir toplumun içerisinde erimiş durumda olsalar da bu halkın kalıntısı olan Udin toplumu halen Dağıstan ve Azerbaycan'da küçük topluluklar halinde yaşamaktadır. Bu ise araştırmacılara Udinlerin kültürlerinin ve dillerinin analiz edilmesi ile bu insanlar ve Arnavutluk ülkesi arasında bir bağın olup olmadığı hakkında bilgi verebilecek bir etno-coğrafi kanıttır. Udin dili ne de Arnavutça arasında bir benzerlik olmadığı gibi iki kültürün de birbirleri ile herhangi bir alakası yoktur. Bu durumda ortadaki ortak "Albania" kelimesinin kökeni tıpkı yukarıda ifade edildiği gibi eksentrik (dış merkezli) bakışla konulmuş bir isimden öte olmamalıdır. Alba kelime manası itibarı ile Latince bir kelimedir. Arnavutça olmadığı gibi, Aghwanca ya da Udince de değildir. Alba, Latince beyaz demektir. Aynı zamanda Şafak, Tan vakti manasına da gelir. Tıpta vücutta renk pigmenti olmamasından kaynaklı "Albinizm" yani beyazlık denilen genetik bozukluk da bu "Alba" kelimesinden adını alan bir biyo genetik arazdır. Öyleyse Latince bu kelime, beyazlıkla alakalı şeylere vurgu için kullanılmaktadır. Alba, karla kaplı bir dağ için söylenebildiği gibi, kireçtaşı bir sıradağ, beyaz bir şehir için de kullanılır. Örneğin Günümüzde Romanya'da bulunan Alba Iulia şehrine Macarların verdiği ad, Giulia Fehervar (Feher beyaz, var ise kale demektir) Almanlar da buraya Weißenburg yani Beyaz Kale denmektedirler. Türkler de buraya Erdel Belgrad'ı demişlerdir. Belgrad ise Sırpçadan Belo-Grad yani beyaz şehir demektir. Bu durumda Alba, Latin kökenden gelen Romenlerin Latince kökenli dilindeki gibi beyaz ile özdeş bir kelimedir. Bu durumda günümüzde Arnavutluk ülkesine tarihte kimlerin Albania dediğine bakmak gerekir. Bu kelimenin nereden geldiğine inerek ülkeyi adlandıranların aynı "Beyaz" tanımını ile bir başka ülkeyi daha adlandıranlarca meydana getirilmiş bu isimlendirme benzerliği, anlamda bir ayrımı şart koşmaktadır. Bu ayrım, literatürde yeteri kadar yer bulmamış ve sıklıkla Arnavut karşıtı çevrelerce de Arnavutları Balkanlar dışında bir bölgeye mal etmek isteyen Sırp merkezli tezlerce özellikle politik amaçlarla dillendirilmiştir. Buna karşın Arnavutlar da Sırp için "Rus Çingenesi" şeklinde reaksiyonel yakıştırmalarda bulunmuşlardır ve her iki toplumun da bilim ciddiyeti dışındaki yazar çizerlerince bu tanımlamalar birçok yerde geçmektedir.

Arnavutlara dair "Alban" adı ve bunun b/v dönüşümü ile Antik Grekçedeki farklılaşması sebebiyle "Alvan" şeklinde okunan "Alvanoı" kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Yunancada B harfi için tek bir harf kullanılmaz. "B" yazıldığında bu "V" şeklinde okunur. B harfinin söylenmesi için Yunancada MP harfleri birleşik tek "B" sesi şeklinde okunur ve MP harfleri tek harf kabul edilir. Bu sebepten Alban kelimesi Latin harflerle yazıldığında Yunanca için Alvan şeklinde okunmaktadır. Vasileos yani Kral kelimesi de yine Erken Yunanca yani Antik Yunancadan Latin alfabesine "Basileos" olarak dönüşmüştür. Yunancada "Bulgaristan" demek için de "Vulgaria" kelimesi kullanılmaktadır. Bu bağlamda Alban, Yunancaya Alvanoı şeklinde geçmiştir. Bu kelimenin bu şekilde ilk kullanımını ise tarihte Bizanslılar zikretmiştir. Zikredilen kaynakta Bizans'a başkaldıran Alvanoı kabilelerinden bahsetmektedir. Döneme yakın tarihçi Vranussi, Alvanoı'ler hakkında "Sicilya Normanlarıdır" (Vikingerdir) demiştir. Bu kelimenin Latince eşiti olan ALBANİ ise ortaçağda ayrıca Yabancılar manasına gelmektedir. Antik Coğrafyacı ve Matematikçi Batlamyus olarak da bilinen "Cladius Ptolemius" ise Coğrafya'da Albanoi etnoniminden bahseden ilk yazardır ve halen onun yaptığı isimlendirme sebebi ile ortada bir kavram karmaşası mevcuttur. Batlamyus, Günümüzde Arnavutluk'ta yer alan Kruja şehrini işaret ederek bir İliya kabilesinin yaşadığı şehirden bahsetmiştir. Ancak bu insanların yaşadığı şehre Romalıların verdiği isimle hitap etmiş ve "Albanopolis" demiştir. Alba (N burada bir kaynaştırma harfidir) Polis diye hitap ettiği bu şehrin adının "Beyaz Şehir" olması bir tesadüf değildir. Zira Kruja'nın adı, Osmanlı döneminde de "Akçahisar" idi ve Akça (Beyaz) Hisar (Kale) olmasının sebebi, Kruja'nın tamamı ile kireçtaşı bir zemin üzerinde kurulu olmasıydı. Bulunduğu zemindeki taşlardan müteşekkil kalesi sebebi ile Kruja, doğal olarak rengi ile adlandırılmış ve Beyazlığına vurgu yapılarak Albanopolis olarak nitelendirilmiştir. Albanoi'lardan "Coğrafya" adlı eserin üçüncü kitabında bahsedilir. Bu kitaba göre Albanoi halkı Mat ve Shkumbin arasındaki bölgede yaşayan ve Albanopolis yerleşimini elinde tutan bir halktı. Kruja da tam olarak bu bölgede bulunur ve bu bölgenin karşısındaki İtalya Yarımadasından ve özellikle denizden görünüşünde beyaz dağlar belirlemektedir. Bu durumda Arnavutluk üzerinde "Alba" kelimesinin toponimik bir karşılığı daha bulunmaktadır. Buna rağmen Ptolemius, onların gerçek etnik kimliğine dair bir ipucu vermez ve Albanopolis vatandaşlarının Makedonlar mı İliyalılar mı yoksa Trakyalılar mı olduğunu da açıklamaz. Bu durumda Modern Arnavut ulusuyla kimlikleri ve bağlantıları tartışmalıdır ancak modern Arnavutlarla akraba olduklarına inanılmaktadır, ancak bu da bir kuvvetli varsayımdır ve kesin değildir. Bu sahada yaşayan Arnavutları kastettiği kesin olan ve bu isimde bir milletten bahseden diğer bilgiler de mevcuttur. Albanoi (Αλβανοί) halkından MS 1080 civarında Michael Attalates'in Tarihi'nde bahsedilmektedir. Albanoilerin Konstantinopolis'e karşı isyanı, Bizans tarihinde bu halka dair ilk etnik isimlendirmeyi de tarihlendirir.

Buna rağmen Ptolemius'un fikrine de modern çağlarda karşı çıkmıştır. Büyük Alman tarihçi ve coğrafyacı Konrad Mannert (1756-1834), Ptolemius'un Albanları ve Albanopolis'in yaygın olarak bilinen kanıtlarını bile kabul etmemiştir. Başka hiçbir antik çağ yazarının ne bu insanları ne de şehirlerini tanımadığını ve hatta Roma savaşlarının bile söz konusu bölgede yürütüldüğünden asla bahsedilmediğini belirtir. Bu nedenle Mannert'in görüşüne göre, çok sonraları bazı "Yunan"ların, Arnavutluk'un şu anki adının kökenini belirtmek için aslında Latin bakışlı eserlerdeki Alban kelimesini olduğu gibi alıp B harfini dillerinde dönüştürerek Alvanoı olarak kullandıkları düşünülebilir. Ancak günümüzde Yunanistan'da birine "Alvanoı" veyahut bundan türemiş olan "Alvane" demek, küçük düşürücü ve aşağılayıcı bir hitaptir. Yunancadaki Alvane veyahut Alvanoı kelimesi, sıklıkla ve özellikle "Turkalvanoı" (Türk Arnavutları) şeklindeki telaffuzu ile aslında Türkleşmiş olan Arnavutları kasteder ve Yunan milliyetçiliğinde ve tarihi kaynaklarında Müslüman Arnavutlardan bahsedildiği yerlerde bu şekilde ifade bulur. Buna rağmen Hristiyan Arnavutlar için Alvane veyahut Alvanoı denmez ve Arvanit kelimesi kullanılır. Bu kelimedeki V harfi Latincedeki B'ye dönüştürüldüğünde ise günümüzde Hırvatistan kıyılarında yaşayan küçük ve Katolik bir Arnavut toplumu olan "Arbanasi" toplumu belirir. İtalya'da yaşayan Arberesh halk da yine b harfi ile "Ar(b)eresh" adlandırılan bir toplumdur. Buna rağmen bu halkın kendilerine ne Arbane, ne Arvane, ne Arberesh veya ne de Alvane demediğini ve Shqiptar (Şiptar) dediklerini de belirtmek gerekir.

Kimlik, "Kimsin?" "Ötekin kim?" Ve "Ötekine göre sen kimsin?" soruları ile ifade bulan bir öz kabuldür. "Kimlerdensiniz?" veyahut "ne gillerdensiniz?" soruları ile muhatap olan insanoğlu, buna vereceği cevabı ile karşısındakinin algısında bir kimlik imgesiyle kaydedilir ancak bu kayıt, söylenişi bir diğer dil için zor ya da dilin dönmediği durumlarda farklılaşır. Özellikle dilleri anlaşılmayan topluluklar, kendi milletleri için kullandıkları kelimeleri karşı tarafın anlamaması sebebiyle karşısındaki muhatap tarafından farklı adlandırılmışlardır. Örneğin Aborijin kelimesi Latince "Ab Origin" yani "Öteden, ezelden beri" manasına gelir ve bir bölgede öteden beri yaşayan toplulukları tarif eden bir ifadedir. Roma döneminde Cato'nun "Origines" adlı eserinde İtalya'da yaşayan Yunan halkı tarif ederken de kullanılan bu kelime, İngilizlerin Avustralya'ya gelişlerinde de kullanılmıştır. Benzer şekilde Sahalin Doğal olarak bir bölgedeki halkın kendisini ifade ettiği isim olmadığı ve onlara sonradan takılan bir isim olduğundan hareketle Sahalin Adası Aborijinleri ve Tayvan Aborijinleri şeklindeki tanımlara da rastlanmaktadır. "Aborijin" buna rağmen artık sadece Avustralya ve Torres Adaları yerlilerine verilen bir eksantrik kimliktir ve bir toplumun adı haline gelmiştir. Buna rağmen Avustralya'da da "Aborijin" demek bir toplumu küçük düşüren bir isimlendirme kabul edilmekte ve toplum, kendilerine "Avustralya yerlileri" veyahut "Yerli toplumu" denmesini tercih etmektedir. Kendi dillerinde ise kendilerini "Kuuri" veyahut "Guuri" şeklinde tanımlamalarına rağmen Avustralyalılarca kendilerine "Abo" şeklinde aşağılayıcı lakap takılması realitesi de da söz konusudur ve bu gibi dış merkezli ifadeler, çoğunluğu oluşturan İngiliz yerleşimcilerce en baştan beri dilsel anlaşamamadan dolayı kullanılmamış ve sonrasında da toplumun gerçek adının kullanılmasına hiç gerek duyulmamıştır. Roma toplumunun da kendileri dışındaki toplumlar tarafından "Gypsy, Kıptı, Çingene" şeklinde tanımlanması benzer bir durumdur.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı şekilde Arnavutlar kendilerini her ne kadar "Şiptar" şeklinde ifade etseler de içerisinde yaşadıkları sahada minör bir toplum olmaları ve tarihte kendilerinden bahsettikleri yazılı eserlerin olmaması veya azlığı veya kendilerinden "başkalarınca bahsedilen" eserlerin çokluğu ve yaygınlığı, bu dış merkezli isimlendirmenin başlıca sebebidir. Bir toplum, kendisini başkalarından önce tanımlayıp, yazılı kaynaklarda andığı ölçüde ismini yaymaya başlar. Eğer bu süreçte geri kalmışsa ya da yazı dili oturmamış ve bir medeniyet kurma (şehirleşme) sürecinde geride kalmışsa eksantrik yani dış merkezli ifade o toplumun kaderidir. Balkanlarda Pomakların da durumu buna benzer şekildedir. "Pomagaçi" yani "yardım edenler" şeklinde tanım bulması yine İslamlaşmış olmaları ve Türklere yardım ettikleri için Hristiyan Bulgarlar veya Türkler tarafından konulmuş bir isim olmalıdır. Ancak bu topluma isim Türkler tarafından konya idi "Yardımcılar" şeklinde adlandırılırdı buna rağmen toplumun adının "Pomagaçi" şeklinde Bulgarca bir kelime olması, bu halka Bulgar merkezli bir isimlendirme olduğunu ve onların adlandırması ile bu toplumun ilk isimlendirmeye tabi tutulduğunu gösterir. Toplumlar, kendileri ile birincil iletişimde bulunan en yakın komşuları tarafından adlandırılırlar. Buna, "Kavram İstasyonlaşması" demek doğru olacaktır. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür:

Birbirleriyle farklı noktalarda bulunan A, B ve C milletlerinden en batıda olanına A diyecek olursak B ortada ve C de en doğuda olanıdır. Bu durumda A milleti ile C milletinin birbirini bilmesi B milleti üzerinden gerçekleşeceği için B milletinin A ve C milletlerini adlandırması A ve C milletleri için birer zorunluluktur.

A-----B-----C

Pek tabii ki bu varsayım, A ve C milletleri arasındaki tek irtibatın B milleti üzerinden sağlandığı bir transit geçiş ihtimalinde mümkündür. A ve C milletleri eğer denizci milletlerse B milletine gerek kalmayabilir. Yukarıdaki örnekte A milleti Avusturya ve Almanlar iken B milleti Sırp lar ve Bulgarlardır. C ise Türkler olmaktadır. Türklerin Balkanlara ilerlemesinde karşılaştığı Slav toplumların “Almanlar” için kullandığı ve çoğul olan “Nemtsi” kelimesi (sondaki tsi bir çoğul ektir) Türkler tarafından bu kelime Nemçe diye alınmış ve buna ayrıca bir çoğul ek eklenerek “Nemçeliler” şeklinde tanım bulmuştur. Aynı şekilde Sırpça, Boşnakça, Hırvatça ve Bulgarca ’da Viyana için “Beç” kelimesini Türkler yine aynı şekilde almış ve Osmanlı tarihinde Viyana için “Beç” kelimesi kullanılmıştır. Benzer bir realite Arnavutlar için de söz konusudur.

Türkler, aralarında karasal bir bağlantı olmayan Arnavut toplumunu ancak Yunanistan’ı fethettikten sonra tanımışlardır. Daha da erken tarihlerde Türklerin Yunanları tanımadığı dönemlerde “Yunan” kelimesini de Araplardan aldığını ifade etmek gerekir. Zira Arapçada İyon medeniyetinin coğrafyası “İyonya” için kullanılan kelime “İyuniye” (اينونية) şeklindedir. İyonyalı ise “İyunani” yani Yunani olmaktadır. Türklerin yine C noktasında iken ortadaki B noktasındaki Arap toplumu ile temasları yani İslamlaşmaları ve akabinde A noktasındaki Yunanlara dair isimlendirmeyi almaları yine bu “Kavram İstasyonlaşması” ile olmuştur. Bunun akabinde “Yunan” olarak bu toplumu isimlendirecek ve onların üzerinden de yeni bir A noktasını Arnavutların isimlendirmesini alacaktır.

Türkler, Arnavutları da Yunanların ifade ettiği Arvanit kelimesinin biraz bozulmuş hali olan Arnavut adıyla tanımlamışlardır. Bu bağlamda Arnavutlar A, Yunanlar B ve Türkler de C noktasındadır. Benzer bir mesele Türkçede dini terimlerin çoğu için (Namaz, Oruç, Abdest) söz konusudur ve bunlar Arapça değil Farsçadır. Çünkü Türklerin İslam’ı aldıkları coğrafya Araplar değil Arap coğrafyası ile aralarında bulunan İran Coğrafyasıdır. Bu örnekte de A noktası Arabistan, B noktası İran ve C noktası yine Türkler olmaktadır. Bu, coğrafyanın üzerinde yaşayan insanların yatay ve en doğal hareketliliği olan göç, savaş ve ticari ilişkileri içerisinde ortaya çıkan ve bir ara veya orta istasyondan diğerine geçen tanımlama, insanların ve toplumların birbirini tanımlamasına imkân verdiği gibi bazen literatürü gelişmiş olan toplumların birden fazla toplumu aynı ifadeyle “Aborijin” şeklinde veyahut “Albanian” şeklinde ifade etmesine de sebep olmaktadır. Latince bakış ve Latince adlandırma, antik dönemlerin en güçlü İmparatorluğu Roma İmparatorluğunun çok güçlü bir kültür ve literatür zenginliği olmasının tesirinde gelişmiştir. Öyle ki Hazreti İsa’nın Aramice konuşmasına rağmen ilk İncil Yunanca çoğaltılmış ancak sonraları Roma’nın Hristiyanlığı kabulüyle birlikte Latince, özellikle Katolik Hristiyanlığın dili haline gelmiştir. Yani gücü eline alan milletin dili, literatürüyle diğer milletleri tanımlama ve onları kültürel açıdan domine etme özelliğine sahiptir. “Kafkasya Albania’sı” ile “Balkan Albania’sı” arasında Latince adlandırmadan öte hiçbir bağlantı olmamakla birlikte meseleyi dilbilimsel ve genel coğrafi bakış perspektifine sahip olmadan inceleyen ve milliyetçi mesajların etkisinde kalan kimi araştırmacılar “Kafkasya Arnavutları” gibi kelimeleri de hiçbir bilimsel temeli olmadan kullanmışlardır. Kafkasya Albanları’nın Arnavutların ataları kabul edildiği şeklinde tamamen yanlış okumadan kullanılmış parantez içi bilgiler de Türkiye’de konuya dair farklı dillerde incelemeleri okumamış ve farklı örnekleri toponimi teorileri çerçevesinde incelememiş kimseler tarafından yazılmıştır. Yine bu konuda akademik ünvanlı kimi yazarlar belli internet sitelerinde Balkanlardaki Arnavutları bu literatür karmaşasından dolayı Kafkas Albanları’na bağlayıp oradan da Türk Dünyası ve Turan’a yol bularak Arnavutları Türklüğe bağlamakla alakalı yazılar yazmışlardır. Bazıları ise daha da ileri giderek “Alban Türkleri ve Arnavutların Menşei” şeklinde bir yazı ile Latincenin her iki coğrafya için kullandığı aynı isimden hareketle her iki bölgenin birbirinden alakasız halklarını birbirine bağlayıp bunu da Türklüğe bağlayarak izahı bilimsel olarak mümkün olmayan gerçek dışı bir şeyi kaynakça ve alıntılarla bilimsel gibi yazabilmişlerdir.

Haklarında oldukça sınırlı bilgi verilen ve tip, görünüş bilgileri bulunmayan Kafkasya Albanları hakkında coğrafya, tarih ve dil bilimine dair uzmanlığa sahip olmayan kimselerce görüntü tasvirleri bile yapılmıştır. Bu konuda geçen, gerçeklik ve bilimden kopuk ifadeler şu şekildedir:

“Alban Türklerinin bazı özellikleri Kadim Alban Türkleri Turanî bir kavim olup; sağlam bünyeli, güzel çehreli, mütenasip yapılı, özel yaşayışlarında sade ve mütevazı; şahsiyet ve karakter bakımından dürüst; süvarilikte, ok atmada mahir; umumiyetle göçebe, iyi kılıç kullanan, iyi cins at yetiştiren, kısmen de tarımla iştigâl eden ve dinî inanış yönünden Şamanist idiler. Silâhları umumiyetle yay, ok, zırh, cirit, mızrak ve kılıçtan ibaret olup; çadırlarının kapıları umumiyetle doğuya müteveccih idi”²

Gerçekte ise makalede ifade edildiği üzere Albanlar tarihte ilk Hristiyan olan toplumlardan biri olarak öne çıkmıştır ve şaman kökenlerine dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Dahası şamanlık sadece Türklerde değil Fin-Ugor

² Özden, Hilmi, (2019), <https://www.belgeseltarih.com/turan-cografyasinda-balkan-albanyasi-arnavutluk/>

toplumlarında, Asya'nın birçok bölgesinde ve hatta Amerika kıtası ile kısmen Okyanusya'da da örnekleri görülen ve her bölgede oldukça farklılaşan bir inanıştır.

Tartışma ve Sonuç

Arnavutlar ve Kafkasya Albanları gerçekte kendilerine ne Arnavut ne de Alban diyen toplumlardır. Bunların isimlendirmeleri Latin, Yunan ve Türklerce farklı olmuştur. Kafkasya Albanlarının kendilerine ne şekilde hitap ettiklerini maalesef ortada bir literatür bırakmadıkları için bilmek mümkün değildir. Kendileri ile en yakın etno-coğrafi ve etno-linguistik ilişkiye sahip olan Udinler ve onların da kendilerini nasıl adlandırdıkları yukarıda ayrıca açıklanmıştır. Ancak bu toplumun geçmişteki Alban toplumunun bir kalıntısı olduğu ve geçmişteki adlandırmayı günümüze dek taşıyabilecekleri de unutulmamalıdır. Her durumda gerek Kafkasya Güneyinde ve gerekse Balkanlarda erken tarihlerde yazılmış bir ortak "Alban" metni yoktur. Arnavutça yazılı ilk eser 15. Yüzyılla tarihlenirken Albanca diline dair bilinen yazılar, çoğunluğu silik İncil metinleri ile kimi silik taş yazıtlar üzerindedir ve yine Arnavutça ile bir ilgisi bulunmamış ve bu konuda bir ilinti belirten hiçbir çalışma literatürde bulunmamıştır. Her iki bölgedeki toplumun birbiri ile uzaktan ve yakından ilişkileri de yukarıda saydığımız sebepler dahilinde bulunmamaktadır. Bir milletin veya toplumun kökenini belirtmek için bir başka milletin verdiği isimlendirme çoğu kez yanıltıcıdır ve bu çalışmada bunun önemi ve meydana getirdiği örnekler açıklanmıştır. Bu tür yanılgılar ile farklı coğrafyalar üzerinde yaşayan toplumların kökenine yanlış yaklaşmak ve onları farklı yerlere ait olarak gösterip buradan siyasi çıkarımlara gitmek, çoğu kez bilimin siyasi maksatlarla bükülmesine hizmet etmektedir. Arnavutlar ya da kendi deyimleri ile Şiptar Milleti, izole bir dil olan Arnavutça yani "Shqip" konuşmaktadırlar. Bu dil, bilinen hiçbir Hint Avrupa Dili ile akraba değildir ve Hint Avrupa Dil ailesinde tek başına bir daldır. Buna rağmen Kafkasya Dil Ailesi içerisine girdiği düşünülen "Alban Dili" Arnavutça ile de farklı bir dil ailesine sahip olarak yine bir ilintisellik içermemektedir. Bu diller birbirinden kesin olarak farklıdır ve toplumların bir diğerinden geldiğini söylemek, tamamen Latince her ikisi için de "Albania" kullanımından kaynaklı bir karmaşadan türemiştir. Aynı mantıkla Tayvan Aborijinlerinin de Avustralya Aborijinlerine bağlamak ve hatta "Origines" adlı Roma dönemi eserinde belirtilen İtalya Aborijinlerine bağlamak da mümkündür. Milletler ve coğrafyaları analiz edilirken tek başına tarih okumak ve tek başına dilden yola çıkmak yanıltabilir. Süreci tarihi, dilbilimsel ve coğrafi birçok açıdan analiz ederek farklı disiplinlerden değerlendirmekle en sağlıklı çıkarımlar ancak mümkündür. Ne yazık ki insanın tarihi çok eskidir ve yazının icadı ile başlayan literatür tarihi, bu tarihin tamamını kapsamamaktadır. Milliyetçiliğin olmadığı, etnik grupların kendilerini ifade ederken "Biz" dışında farklı kelimeleri nadiren kullandığı dönemlerde Öteki" hakkında yazılan eserler ile sadece "öteki" kavramının isimlendirilişini öğrenmek mümkündür ancak "biz" kelimesini kendi tarihinde kullanmamış olan veyahut kullanmış olsa da günümüze bu yazıtları ulaşmayan kavimlerin kendilerini nasıl adlandırdıklarını da bilmek mümkün değildir. Gerçek olan ise "ötekileri" tek bir kelime ile gruplandırılanların isimlendirme ve tanımlamalarının farklı coğrafyalarda farklı toplumlara birbirine karıştırma sebebi olduğudur. Bu çalışmada da anlatılan ve ortaya konan mesele budur.

Öneriler

Bu tür çalışmaların ardından saha incelemeleri ile geçmişte adından söz ettirmiş olmasına rağmen günümüzde yok olmuş ya da olmak üzere olan topluluklarla alakalı olarak daha fazla yerli çalışma yapılması gerekmektedir. Bunun yanında sadece makaleye konu olan toplumlar değil dünyanın birçok yerindeki Etno-Kültürel topluluklara dair incelemeler çok önemlidir. Zira bunlar yapılmadığı takdirde dilin ve duyuların aldatıcılığı ve birbirine ismi benzeyen kavramların karıştırılarak milli ve gayri milli görüşlü kimselerce bilimsel açıdan etik dışı ve ciddiyetsiz fikirler bilim adına seslendirilebilmektedir. Dünya çapında sayısız coğrafya parçası vardır ve hepsinde varlığını etkin olarak hissettirmek isteyen toplumların en başta bu toplumlara tanımak için zaman, kaynak ve ilgi ayırırlar. Yeryüzünde çok uzak bir kara parçasına dair araştırmaları yapmak için mutlak yeryüzünün gelişkin ekonomilerinde bulunan üniversitelere güvenmek gerekmez. Araştırma insanın olduğu her yerde insan öznesini ilgilendiren her şeyle ilgili yapılabilir. Bu çalışmada ise Türk ve Azerbaycan topraklarında yaşamış bir toplumun Arnavutlarla ilgisinin olmadığı ve kendine özel coğrafyası ve tarihi vurgulandı. Daha detaylı ve görsel yanı daha ağır basan, mezar taşlarını, arkeolojik bulguları ve toplumların geride bıraktıkları eserler ile yazıtları içeren kaynaklar okunarak konuyla ilgili kimseler daha farklı şeyler keşfedebileceklerdir.

Kaynakça

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361. DOI:
- Balcı, A (2005). *Açıklamalı eğitim yönetimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Tek Ağaç Basım Yayım.
- Barlı, Ö. Bilgili, B. Çelik, S. ve Bayrakçıken, S. (2005). İlköğretim okul öğretmenlerinin motivasyonları: Farklılıkların ve sorunların araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 391-417. DOI:10.20860/ijoses.467606
- Baron, A. R. & Byrne, D. (1988). *Exploring social psychology*. (2nd Ed.).Boston : Allyn and Bacon Inc.
- Başbay, M. ve Ünver, G. Bümen, N. (2009). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları: Boylamsal bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(59), 345-366. DOI:
- Bieg, S., Backes, S. & Mittag, W. (2011) The role of intrinsic motivation for teaching, teachers' care and autonomy support in students' self-determined motivation. *Journal For Educational Research Online*, 3(1), 122-140. DOI:
- Bishay, A. (1996). Teacher motivation and job satisfaction: A study employing the experience sampling method. *Journal of Undergraduate Sciences*, 3, 147-154. DOI:
- Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Colangelo, N. G. (1997). *Handbook of gifted education*. Allyn and Bacon, MA.
- Jesus, S. & Conboy, J. (2001). A stress management course to prevent teacher distress. *The International Journal of Educational Management*, 15 (3): 131-137. DOI:
- Karasar, N. (2002) *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*.(7. Baskı). Ankara: 3A Araştırma Eğitim,Danışmanlık Ltd. Şti.
- Kasser, T. & Ryan, M. (1996). Further examining the american dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (3), 280-287. DOI:
- Ocak, G. (2005). Meslek olarak öğretmenlik. K. Keskinçilic (Ed.), *Öğretmenlik mesleğine giriş* içinde (37-85). Ankara: Pegem A Yayınları.
- Robbins, S. (1994) *Örgütsel Davranışın Temelleri* (Çev: Sevgi Ayşe Öztürk). Eskişehir: ETAM Basım Yayın.
- Sünbül, A. M. (2003). Bir Meslek Olarak Öğretmenlik. Ö. Demirel ve Z. Kaya (Ed.), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş* (3.Baskı) içinde. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

The only place where the sciences of history and geography intersect is the geography on which both history and geographical processes are lived through. These geographies are not always named by their inhabitants. They often take names eccentrically. Nigeria and Albania are examples of this. Not only geographies, but also peoples are often named by another community close to them. Circassians did not choose this name themselves. For them, the word 'Adygea' is the general name of their people. Due to such eccentric naming, source and origin confusions may arise between geographical parts. Connecting the origin of one country to another and doing this only by means of an eccentric name, comes from not knowing the philosophy of the geography and the toponyms of the names given to the geographies and the naming process. Now, Albania is the name of the Albanian country in Latin literature, which has also been translated into English. There is also another Albania named the same as these lands, and this Albania was the region in the Caucasus, between the today's borders of Azerbaijan and Georgia. Since these two parts were given the same Latin name, there have been utopian and even pathetic approaches thinking that one of the two regions might be related to the other and -taking it forward- connecting one to the origin of the other despite the lack of any evidence. None of this is scientific, and the majority of people that are seldomly or never interested in art can believe such things. The 'White mountainous areas' formed by the limestone geography in one and the 'White mountainous areas' formed by the snow-covered areas in the other come from the Latin adjective "albus" used for the word 'white' and the name "alba". Since ignorance of these concepts would allow both the misunderstanding of the origin of a nation and the distortion of history by using geography, and since many untrue articles were written on this subject, it was deemed necessary to explain this issue and to go to the root of misunderstandings and the difference between the two geographies.

In the study, the domestic and foreign literature was scanned, and the linguistic data and examples and findings that affected the confusion about the words Albania and Caucasian Albania in different regions were examined. Among the research areas, in the western Albanian literature, especially in the examinations conducted into Albanian language, no information was found regarding the origin of this country and its people, which refers to the Caucasus and in addition to the fact that Albanian historians do not have the thesis basing their origins here, none of the internationally respected sources have established a relationship between these two geographical parts. 37 different maps showing the historical place of the Caucasus Albania, which is the subject of the research, were matched with the area it covers today via GIS databases, and it was seen that this country is largely above the countries of Azerbaijan and Georgia. It has been seen that there are no scientists who have established a relationship with Albania in the studies related to the subject in Russian and especially in the Soviet period. During the collection of data, different disciplines were used to search the information, in which a link between Albania and Caucasus Albania was sought, in the Albanian literature. No such study has been found. Then, the Soviet (Russian) sources, which include the most intensive researches on the region, were scanned and a tie to Albania was pursued, especially in the encyclopedias of the Soviet period and also in the works about Albania in the archives of Baku University. In this way, it is aimed to establish a cross-correlation and a consistency between the research data. In the case of such backing, the subject of the research would be closed without further investigation. However, this relevance has never been met, and the obscurity and information pollution caused by the data, both on the internet and in the scientific environment, have been analyzed with the help of different disciplines, especially linguistics, with a certainty that will yield results. The data collection tools in the research are the internet, libraries offering remote access, local archives, and libraries. In the research, secondary works on historical and geographical documents, documents on Latin, sources on ethnography, written history, and Byzantine and Roman history were reached, and the samples of the materials that repeat the wrong information in the internet context were also emphasized in a way to show the necessity of the study. In the research, in a wide scientific discipline universe such as History, Archeology, Anthropology, Prehistory, Geography, Linguistics, Ethnography, examples of the information that especially will be needed by Historical Geography were discussed. At the essence of toponymy, linguistic information about the origin of place names was farther taken into account, and their relationship with physical and human geography was emphasize.

**KAPADOKYA ÇAVUŞIN KÖYÜ, KIZILÇUKUR VE GÜLLÜDERE VADİLERİNDE BULUNAN
KAYA KİLİSELERİNİN TAŞIYICI KAYAÇLARININ ARKEOMETRİK ANALİZLERİ VE
KORUNMUŞLUK DURUMLARI**

**ARCHAEOLOGICAL ANALYSIS AND CONSERVATION STATUS OF THE BEARING ROCKS OF
CHURCHES IN ÇAVUŞIN VILLAGE, KIZILÇUKUR AND GÜLLÜDERE VALLEY OF
CAPPADOCIA**

Bilgesu ŞEN EKİNCİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Kültür Varlıklarını Koruma Doktora Programı,
bilgesu.sen@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-3787-3676

Ali Akın AKYOL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi,
Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü,
aliakinakyol@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-4174-575X

Yusuf Kağan KADIOĞLU

Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü
kadi@ankara.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7894-2220

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

22.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar

Kelimeler

Kapadokya,
Arkeometri,
XRF,
Polarizan
Mikroskop,
Taş
Bozulması.

Keywords

Cappadocia,
Archaeometry,
XRF,
Polarized
Microscope,
Stone
Deterioration.

Bu çalışmanın konusu; Kapadokya Bölgesi Çavuşin Köyü, Kızılçukur Vadisi ve Güllüdere Vadisi'nde bulunan kaya kiliselerinden olan Çavuşin (Nikeforos Fokas veya Büyük Güvercinlik) Kilisesi, Vaftizci Yahya (Hagios Ioannes Prodromos) Kilisesi, Haçlı Kilise, Üç Haçlı (Aziz Agentangeus) Kilise ve Ayvalı (Aziz Ioannes) Kilisesidir. Çalışmanın amacı kiliselerin tarihini, mimarisini, yapıların duvar resimlerine taşıyıcı görevde bulunan kayaç yapılarının fiziksel ve kimyasal kompozisyonunu ve bozulma süreçlerini tespit etmektir.

Kapadokya Kızılçukur ve Güllüdere Vadilerinde bulunan bahsi geçen kiliselerin kayaç yapılarına ait kayaç numuneleri çeşitli arkeometrik tekniklerle incelenmiştir. Kayaç örnekleri ilk olarak görsel incelemeler sonucu tanımlanmış, belgelenmesi amacıyla fotoğraflanıp kodlanmıştır. Kiliselerin ana yapı malzemesi olan kayaç örnekleri üzerinde yapılan arkeometrik incelemelerin odağını, petrografik ve kimyasal bileşim analizleri oluşturmaktadır. Kayaçların yapısını oluşturan temel elementler, X-ışını Floresans (μ XRF) spektrometrisi yöntemi ile, makroskobik ve mikroskobik yapısı ise stereo ve polarizan mikroskop cihazları kullanılarak tayin edilmiştir. Kiliselerin taşıyıcı nitelikte olan kayaç yapısının bozulma sebepleri fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenler göze alınarak sonuçlarıyla birlikte incelenmiştir.

The subject of this study is Çavuşin (Nikephoros Phokas or Grand Pigeon) Church, Baptist John (Hagios Ioannes Prodromos) Church, Haçlı Church, Üç Haçlı (St. Agentangeus) Church and Ayvalı (St. Ioannes) Church, which are rock churches located in Cappadocia Çavuşin Village, Kızılçukur Valley and Güllüdere Valleys. The aim of the study is to determine architecture and the history of the churches, physical and chemical composition and deterioration processes of rock structures that are carriers to the murals of the structures.

Stone samples of the rock structures of the churches in Religion of Cappadocia Kızılçukur Valley and Güllüdere Valley were examined by various archaeometric technics. Stone samples are primarily visually defined, photographed, documented and encoded. Petrographic and chemical composition analyses are the focus of archaeometric examinations on rock samples, which are the main building materials of churches. The basic elements that make up the structure of the stone, its chemical, macroscopic and microscopic structure; X-ray fluorescence (μ XRF) spectrometry, as well as stereo and polarizing microscope devices. The reasons for the deterioration of the rock structure, which is the carrier of the churches, were examined together with the results, taking into account the physical, chemical and biological factors.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064865>

Atıf/Cite as: Şen., Ekinci, B., Akyol, A., A. ve Kadioğlu, Y., K., (2022). Kapadokya Çavuşin Köyü, Kızılçukur Ve Güllüdere Vadilerinde Bulunan Kaya Kiliselerinin Taşıyıcı Kayaçlarının Arkeometrik Analizleri Ve Korunmuşluk Durumları. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 920-937.

Giriş

Kapadokya Bölgesi, İç Anadolu Bölgesinde Tuz Gölü'nün doğusunda yer alır. Şehir olarak Nevşehir'in merkez olmak üzere Aksaray, Niğde, Kırşehir ve Kayseri il sınırları içinde kalır. Adını kızıl renkli kayaç yapısından alan Kızılçukur Vadisi ve ona nispeten daha pembe renkli olan ve adını bu özelliğinden alan Güllüdere Vadisi'yle birlikte Göreme'yi Avanos'a bağlayan yolun kenarında, Göreme'ye yaklaşık 2,5 km mesafede bulunan Çavuşin Köyü'nün arka tarafında yer alan doğal kayaç oluşumlarının bulunduğu geniş vadilerdir (Gülyaz ve Ölmez, 2001:48) (Fotoğraf 1). Çavuşin (Nikeforos Fokas) Kilisesi, Çavuşin Köyü-Göreme karayolu üzerinde yer alır. Vaftizci Yahya Kilisesi Çavuşin Köyü'nün ardındaki yamaçta köye hâkim bir konumda bulunan büyük boyutlu kayaya oyma kompleks bir yapıdır. Güllüdere Vadisi'nin başlangıcında dere yatağı yolunun üzerinde Üç Haçlı (3 Nolu) Kilise, vadinin daha derininde doğusunda Ayvalı Kilise, Güllüdere Vadisi'yle Kızılçukur Vadisi'nin kesişiminde ise Haçlı Kilise yer almaktadır.



Fotoğraf 1.Kızılçukur ve Güllüdere Vadisi; (a) Genel Görünüşü, (b) Türkiye'deki konumu, (c) Uydudan Görüntüsü ve Kiliselerin Konumu (Google Haritalar-URL-1)

Araştırmaya konu olan vadilerde Hristiyan dervişlerinin ibadet ettiği çok sayıda kayaç oyma kilise yer almaktadır. Kayaç yapısı yumuşak olduğu için çeşitli aletlerle oyularak, peri bacası görünümüne sahip kayaç kütleleri tek ya da birden fazla açıklıklı dini yapılar haline getirilmiştir. Vaftizci Yahya Kilisesi duvar resimleriyle dekore edilmesi 6- 8. yüzyıllarda gerçekleşse de yapı esasen 5. yüzyılda inşa edilmiş olduğu içi bölgenin en eski kilisesidir. Kiliselerin bazılarının tavanlarında bulunan ve kiliseye ismini de veren kayaç oyma haç kabartmaları sebebiyle, bölgede keşif yapan tarihçilerin birbirlerinden farklı tarihlendirmelerine sebep olmuştur. Duvar resminin yasak olduğu İkonoklastik dönem (MS 726-787) ve öncesine ait olduğu düşünülen kayaç oyma kabartmalara sahip olsalar da

Haçlı Kilisesi, Üç Haçlı (Aziz Agentangeus) Kilisesi, Çavuşin Kilisesi'nin yanı sıra, çoğunlukla kabartmaların üzerine uygulanmış "Arkaik dönem duvar resimleri" sebebiyle tarihçiler tarafından MS 10. Yüzyılda inşa edilen kiliseler grubunda sayılmaktadırlar (Thierry ve Thierry, 1964: 254; Jolivet-Lévy, 1994: 50; Türker, 2008: 20). Yani İkonoklastik dönemde yapılmış olabilecek kabartmalarla değil, kabartmaları kapatacak biçimde yapılmış olan Arkaik dönem duvar resimleri sebebiyle bu üç kilisenin 10. Yüzyılda inşa edildiği düşünülür. Güllüdere 4 no.lu Şapel veya Aziz İoannes Kilisesi isimleriyle anılan Ayvalı Kilise ise kitabesine göre 913-920 yılları arasında İmparator VII. Konstantinos Porfyrogennetos tarafından yaptırılmıştır ve "Arkaik dönem duvar resimlerine" sahip kiliseler arasında yer almaktadır (Türker, 2008: 30).

Bu çalışmanın amacı Kapadokya'nın tarihi ve jeolojisinin yanı sıra bahsi geçen kiliselerin tarihini, kayaya oyulmuş mimarilerini incelemek ve PED-XRF, stereo ve polarizan mikroskop aracılığıyla arkeometrik analizlerini değerlendirmek, zaman içinde yapıda gerçekleşen hasarların sebepleriyle tanımlayabilmektir.

Kapadokya Bölgesi'nin Kısa Tarihi

Kapadokya Bölgesi'nde görülen en erken yerleşimler Neolitik Çağ'a dayanmaktadır (Esin, 1998: 110). Frigler, Medler ve Persler sırasıyla bölgeye egemen olmuştur (Akurgal, 1995: 191). Pers egemenliğinde bölgede Pers asıllı III. Ariarates tarafından Kapadokya Krallığı kurulmuş, krallık II. Antiochus'a bağlanmıştır. Makedonya Kralı Büyük İskender'in MÖ 331 yılında Persleri yenilgiye uğratması sonucu, Helenistik Krallık Kapadokya'da hüküm sürmüştür. Kapadokya bölgesi MS 17'de merkezi Ceasarea kabul edilen bir Roma eyaleti olmuştur (Ötügen, 1987: 8-9). Strabon Kapadokya'yı bu tarihte on ayrı bölge ile ifade etmiştir (Strab., XII, I, 2). Vassal krallığı olan Kapadokya, Tiberius tarafından Roma İmparatorluğu haline getirilmiştir. Roma İmparatorluğunda olan bölge, doğu sınırında etkisini gösteren Sasani akınlarıyla Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki hakimiyetini kaybetmesine ve mücadelelere sahne olmasına sebep olmuştur. Sıkıntılı süreçler geçiren imparatorluğun sonuç olarak ikiye bölünmesiyle Kapadokya, Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalmıştır. Erken Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın yasak olduğu yıllardan itibaren ilk Hristiyan cemaatlerine ev sahipliği yapan Kapadokya, Hristiyanlığın kabulünden sonra, Hristiyanlık için en önemli bölgelerden biri haline gelmiştir. MS 6. yüzyılda Arap akınları ile bölgede sürekli mücadeleler görülmüş, ilk defa 647 yılında yenik düşmüş, ancak akınlar 733 yılında etkisini yitirmiştir. MS 11. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya gelişiyle süren mücadeleler sonucu bölgenin hâkimiyeti Türklere geçmiştir (Ostrogorsky, 1999: 40, 88).

Kapadokya Bölgesi'nin Jeolojisi

Kapadokya Bölgesi'nin fiziki ve coğrafi yapısı tektonik hareketler sebebiyle şekillenerek ovaları, platoları, vadileri ve tekil dağları meydana getirmiştir. Kapadokya Volkanik Bölgesi olarak adlandırılan alan Neojen-Kuvaterner yaşlı volkanik kaya birimiyle kaplıdır. Uzun eksenli 300 km mesafede olan Kuzeydoğu- güneybatı doğrultusunda uzanan alanın ana kayaç yapısı, Ürgüp formasyonu, Yeşilhisar formasyonu ve Kuvaterner yaşlı alüvyal çökellerdir. Ürgüp formasyonu, volkanik kökenli kaya şekillerinden oluşan en geniş yayılma yüzeyine sahip bölgedir. Kapadokya'nın doğal sit alanı olmasını sağlayan peri bacalarının ve yeraltı kaya şehirlerinin çoğunlukta yer aldığı bu formasyon, çeşitli piroklastik ve karasal çökellerden oluşmaktadır (Akcan, 2017: 81; Ulusay vd., 2004: 23).

Dasidikten bazaltik forma kadar birden farklı bileşime sahip volkanik Kapadokya Bölgesi'nin en tipik tüf birimi olan Kavak tüfüdür. Adını Kavak Köyü'nden alan volkanik kül ve akıntı çökellerinin tabakalar halinde birikmesiyle oluşmuştur. Çalışmada bahsi geçen Kızılçukur ve Güllüdere Vadisi, Kavak tüfünün yerden yüksekliği 10-150 m arasında değişmekte olan kaya birimlerini içermektedir.

Vadilerin kayaç yapısı incelendiğinde tabakaların en alt seviyesindeki beyaz renk, 3-4 m²'lik alana yayılmış patlaması 9,5 milyon yaşında olan Kavak ignimbiriti, bir üstteki pembe renkli tabaka 8,5 milyon yaşındaki Zelve ignimbiriti ve en üstte ise göl sedimantasyonu vardır (Ulusay vd., 2004: 23) (Fotoğraf 1). Kapadokya kilise mimarisi peri bacası olarak bilinen volkanik yeryüzü şeklinin veya masif bir kayanın bir mekâna dönüşebilmesi için çeşitli aletlerle oyularak şekillendirilmiştir. Tüfün malzeme olarak kolay işlenebilir olması ve özgül ağırlığı sebebiyle strüktürel olarak kendini taşıyabilir olması; statik hesaplara ve yük iletici veya taşıyıcı bir elemana ihtiyaç duyulmadan hızlı oyularak, araştırmaya konu olan kiliseler gibi büyük açıklıklı mekânlar oluşturulmasını

sağlamıştır. Dini yapıların duvarları arazinin kayalarından ve toprağından elde edilen inorganik kökenli pigmentlerle yapılmış duvar resimleriyle bezenmiştir (Akcan, 2017: 81).

Kiliselerin Tarihçesi ve Mimari Özellikleri

Nevşehir Koruma Kurulu'nun 12.11.1999 tarih ve 1123 sayılı kararıyla Eski Çavuşın Köyü kentsel sit alanı olarak tescillenmiştir. Vaftizci Yahya Kilisesi, Hagios Ioannes Prodromos Kilisesi adıyla da anılır ve vadiye bakan yamaçta, köye hâkim bir uçurum kenarında oyularak yapılmış olup, yaklaşık 18,5 x 8 m boyutlara sahip naosuyla Kapadokya'nın en büyük boyutlu bazilikal kilise kompleksidir (Akyürek, 1998: 270). Kapadokya Kilise mimarisinde nadir görülen geniş avlusunun yanı sıra narteksin büyük bir kısmı ile üç sütunlu bir revak, meydana gelen kaya kopmaları sonucu yıkılmıştır. Bölgenin en eski kilisesi olarak Erken Bizans Döneminde 5. yüzyılda inşa edilmiş olup, muhtemelen 6-8. yüzyıllarda duvar resimleriyle dekore edilmiştir (Thierry, 1972: 199; Türker, 2008: 19; Jerphanion, 1931: 79). Köyden bir merdivenle ulaşılan, Küçük Asya'daki pek çok Erken Bizans Dönemi yapısında görülenlere benzer, dört adet penceresi ve iki adet kapısı bulunur. Kilisenin üç sahınından en büyüğü düz bir çatısı bulunan asimetrik dikdörtgen bir bazilikal planlı ana nef olup, yarım daire planlı, arka duvarında daire içinde Malta haçı olan bir tahta sahip tek bir apsis ve apsidolden oluşur (Thierry, 1972: 200). Nef cepheleri üçer adet kemerle birbirine bağlanmış bir biçimde inşa edilmiştir. Kilisenin duvarlarında sıva katmanı üzerine uygulanmış farklı bir-iki dönem duvar resimleri bulunur. Sıva tabakasının altında ise alttaki kayaç üzerine aşı boyasıyla yapılmış üstteki resmin taslak çizimi (sinopia) ya da erken dönemlerde uygulanmış geometrik motifler olduğu düşünülen kaya resimleri bulunmaktadır. Yarım daire at nalı biçimli plana sahip olan apsis, bir basamak yükseltilerek; iki sütunun taşıdığı, eğimli, alçak ve büyük bir kemerle neften ayrılır. Apsiste bulunan tahtın arka duvarında daire içinde Malta haç figürü yer alır (Fotoğraf 2).



Fotoğraf 2. Vaftizci Yahya Kilisesi Genel Görünümü, Mimari Bölümleri ve Duvar Resimleri

Çavuşın Köyü'nün bir diğer önemli kilisesi Çavuşın Nikeforos Fokas Kilisesi olup Büyük Güvercinlik Kilisesi adıyla da bilinir. Kilise Göreme- Zelve karayolunun üzerinde bulunur. Kapadokya imparatorluk ailelerinden olan Fokaslar (Phocas) tarafından Nikeforos Fokas yönetiminde 963-969 yılları arasında inşa edilmiş, beşik tonozla örtülü tek nefli, kuzeydoğu-güneybatı yönünde dikdörtgen planlı bir kilisedir (Jerphanion, 1925: 521; Şen ve

Akyol, 2019: 114). Kuzeydoğu yönünde en büyüğü ortada bulunan üç apsis açığı bulunur. Küçük olan diğer iki apsisin önlerinde vaftiz taşları bulunmaktadır (Koyun, 2014: 208). Kilisenin duvarlarında Hristiyanlık için önem ifade eden konuların betimlendiği duvar resmi bezeme programları oluşturulmuştur (Fotoğraf 3).



Fotoğraf 3. Çavuşin Nikeforos Fokas Kilisesi Mimari Özellikleri ve Duvar Resimleri

Ayvalı Kilise, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir yapıdır. Yapı, doğu-batı doğrultusunda kiliseyi ikiye ayıran eşit boyutlarda iki neften oluşmaktadır. Birer apsisle sahip olan neflerin üzeri beşik tonoz örtüldür. Güney nefin batısından kiliseye giriş sağlanmaktadır. Neflerin her birinin, dikdörtgen planlı naosları ve doğu taraflarında apsisleri, batılarında ise giriş kapıları bulunmaktadır, ancak kuzey nefin girişi sonradan kapatılmıştır. Kuzey nefte güney nefin kuzey duvarındaki açıklıkla geçilmektedir. Apsisleri ise naostan bir basamakla ayrılmaktadır ve her iki nef de “Arkaik dönem duvar resimlerine” sahiptir (Thierry ve Thierry, 1965: 129-130; Türker, 2008: 41-44) (Fotoğraf 4).

Üç Haçlı Kilisesi adını, Haçlı Kilise gibi düz olan naos tavanında yontulmuş haç kabartmalarından alır. Tavanın ortasında bir adet Latin Haçı, iki yanında ise madalyon içinde haç rölyefleri, onların da yanında iki adet palmye kabartması yer alır. Yapının kuzey yönünde bulunan apsisten ve naosun doğu yönündeki büyük açıklıktan, oldukça iki dik girişi olup kuzey- güney doğrultulu dikdörtgen plana sahiptir (Restle, 1967: 139; Thierry, 1972: 201; Jolivet-Lévy, 1991: 36; Türker, 2008: 20; Adıbelli, 2002: 142; Coşkun, 1999: 166) (Fotoğraf 5).

Kızıldere Vadisi’nde bulunan Haçlı Kilise adını tavadaki geniş oyulmuş ve iyi korunmuş, tüm nefi saran geniş Latin haçından alan bir mağara kiliselerdir, 1963 yılında ilk kez ziyarete açılmıştır. Kilise, vadinin dağlık kesiminde duran doğal izole bir koni içine oyulmuştur. “Arkaik Resimli Kiliseler” grubunda değerlendirilmiş olup resimlerin altında daha önceki dönemlerde yapılmış olduğu düşünülen haç yontuları bulunmaktadır. Daire içindeki Malta haçları, kilisenin duvarlarında yer almakta olup, ayırt etmek zordur, çünkü kilise boyanırken üzerleri fresklerle kaplanmıştır. Kilise, üzerinde büyük bir haç motifi bulunan düz çatılı büyük bir nef, tek bir apsisten ve apsidiolden oluşmaktadır (Thierry ve Thierry, 1964: 243-244; Jolivet-Lévy, 1994: 50). Nef, yaklaşık 5 x 4 m

ölçülerinde alçak bir tavanla kaplıdır. Planı at nalı yarım daire şeklinde olan apsis 3 m derinliğinde ve 2 m genişliğindedir ve yanlarında oturma düzeneği bulunan bir tahta sahiptir (Fotoğraf 6).



Fotoğraf 4. Ayvalı Kilise Mimari Yapısı ve Duvar Resimleri



Fotoğraf 5. Üç Haçlı Kilise Mimari Elemanları ve Duvar Resimleri



Fotoğraf 6. Haçlı Kilise Mimari Yapısı ve Duvar Resimleri

Yöntem ve Analizler

Kapadokya Çavuşin Köyü, Kızılçukur ve Güllüdere Vadisinde bulunan bazı kiliselere ait kayaç örneklerinin belgelenmesi ve araştırılması için yapılan bu çalışmalar; “Nevşehir Kapadokya Bölgesi’ndeki Çavuşin Köyü ve Güllüdere Vadisi Kiliselerinin Duvar Resimlerinde Mevcut Korunma Durum Tespiti ve Arkeometrik İncelemeler” adı altında yürütülen yüksek lisans tez çalışmasının örnekleme kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Kiliselerden alınan yapısal malzeme örnekleri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Tarihi Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarı (MAKLAB), Ankara Üniversitesi, Yerbilimleri Araştırma Merkezi (YEBİM), İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Jeoloji Bölümü Laboratuvarı alet parkı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışma kapsamında kiliselerin kayaç yapılarının fiziksel, kimyasal ve petrografik özellikleri ele alınmaktadır.

Örnekleme ve Belgelemeler

Kiliselerin her birinden bir-iki adet alınan kayaç örnekleri, fotoğraflanarak belgelenmiş, gruplandırılarak kodlanmıştır (Tablo 1). Kodlamada kilisenin bulunduğu şehri, bölgeyi ve ismini oluşturan baş harflerin ön kod “Nevşehir Çavuşin Vaftizci Yahya Kilise (NÇVY); Nevşehir Çavuşin Nikeforos Fokas Kilise (NÇNF), Nevşehir Güllüdere Ayvalı Kilise (NGA); Nevşehir Güllüdere Üç Haçlı Kilise (NGÜ), Nevşehir Kızılçukur Haçlı Kilise (NKH) ve taş örneklerinin türü için “T” harfi kullanılmıştır. Buna göre NKH-T1 örneği Nevşehir Kızılçukur Haçlı Kilise’ye ait 1 numaralı taş örneğini ifade etmektedir.

Tablo 1. Örnek Tanımları ve Fotoğrafları



NÇVY-T1: Nevşehir Çavuşin Vaftizci Yahya Kilisesinin merkezinde bulunan kaya tabakasından alınan bej renkli doğal taş örneğidir.

NÇVY-T2: Nevşehir Çavuşin Vaftizci Yahya Kilise ana nefinin güneydoğu yönündeki duvarın yaklaşık 1,5 metre yüksekliğinden alınan, yüzeyinde beyaz renkli sıva bulunan bej renkli doğal taş örneğidir.

NÇNF-T1: Nevşehir Çavuşin Nikeforos Fokas Kilisesi'nin ana nefin kuzey cephesinin kuzeyinde yer alan nişinin köşesinden alınan sarı renkli doğal taş örneğidir.

NÇNF-T2: Nevşehir Çavuşin Nikeforos Fokas Kilisesi'nin ön dış cephesinin alt seviyelerinden alınan krem renkli doğal taş örneğidir.

NGA-T1: Nevşehir Güllüdere Ayvalı Kilise güney nefin apsisinden alınan kahve renkli doğal taş örneğidir.

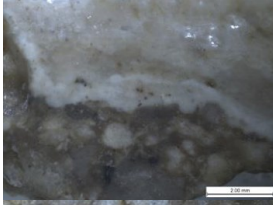


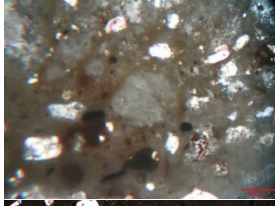
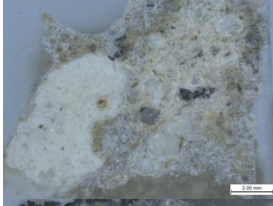
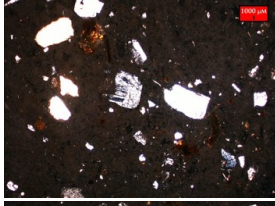

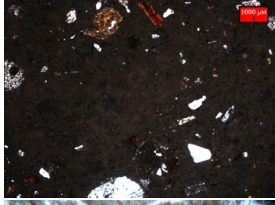

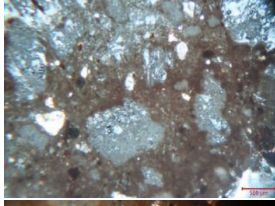

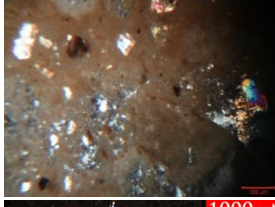

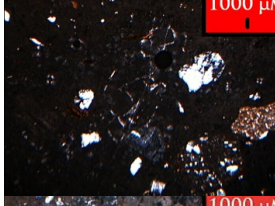
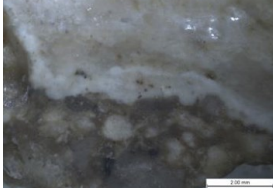

NGÜ-T1: Nevşehir Güllüdere Üç Haçlı Kilise'nin güney cephesinden alınan bej renkli doğal taş örneğidir.

NKA-T1: Nevşehir Kızılçukur Haçlı Kilise'nin apsisinin kuzeydoğu köşesinden alınan açık pembe renkli doğal taş örneğidir.

Testler ve Analizler

Reçineye gömülerek sertleştirilen örnekler petrografik incelemeler için kesilerek ince kesitleri hazırlanır. İnce kesitleri hazırlanan örnekler önce stereo mikroskop altında incelenmiştir. Kayaç örnekleri Leica S8 AP0 stereo mikroskopla incelenmiştir. Ardından yüzeyi hassas aşındırıcı ile 30–50 µm kalınlığa ulaşılan kadar parlatılan ince kesitler alttan ve üstten aydınlatmalı optik mikroskop (LEICA Research Polarizan DMLP Model) altında incelenerek fotoğrafla belgelenmiştir. Belgeleme için mikroskoba bağlı dijital kamera (Leica DFC280 Model), değerlendirmeler için de bilgisayar Programı (Leica Qwin Digital Imaging Programı) kullanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Kayaç Örneklerinin Stereo ve Polarizan Mikroskop Görüntüleri

Örnek Adı	Stereo Mikroskop Görüntüsü	Polarizan Mikroskop Görüntüsü
NÇVY-T1		
NÇVY-T2		
NÇNF-T1		
NÇNF-T2		
NGA-T1		
NGÜ-T1		
NKA-T1		
NÇVY-T1		

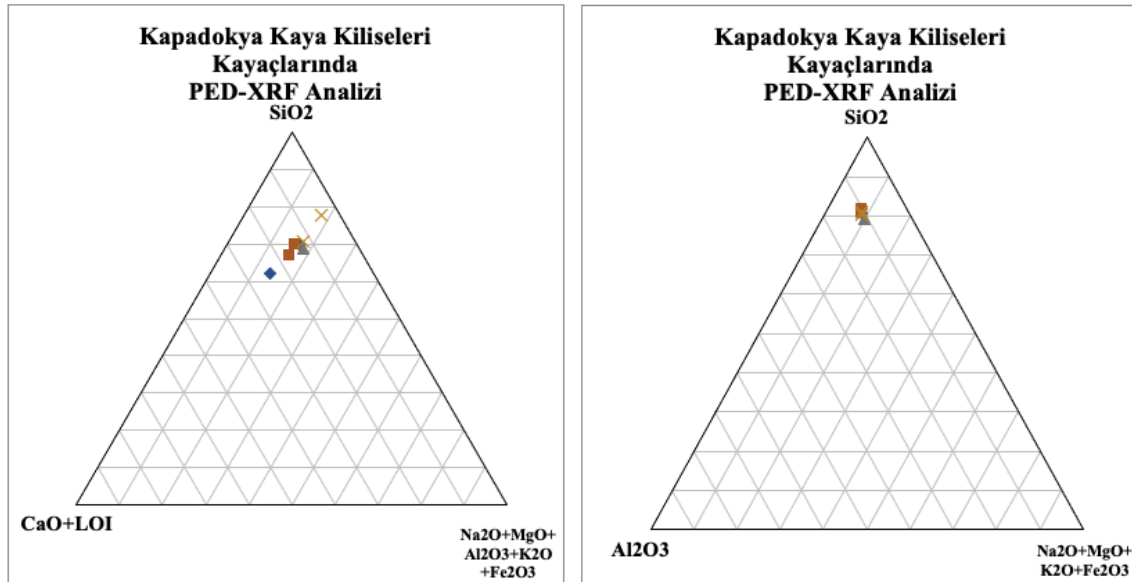
X-ışını Floresans (XRF) analizinde malzeme X-ışınları tarafından ışınlanır. Malzemede bulunan elementlerin atomları belirli bir dalga boyunda ayırt edici nitelikte bir radyasyon yayar. Daha sonra bu yayılan radyasyonlar bir difraksiyon kristali ile ayrılır. Fotografik bir plaka veya bir Geiger sayacı tarafından elementler belirlenebilir ve ağırlıkları ölçülebilir. Işımanın dalga boyunun saptanmasıyla elementin cinsi, saptanan bu ışının yoğunluğunun ölçülmesiyle elementin o madde içerisindeki derişimi belirlenebilmektedir.

Doğal taş örneklerin tanımlamaları ve petrografik özellikleri ince kesit optik mikroskop analizi ile, kimyasal özellikleri de agat havanda toz şekline getirilmesi sonrasında wax ile karıştırılıp preslenerek 32mm'lik diskler halinde getirilerek X-ışını Floresans (PED-XRF) spektrometre (X-LAB 2000 model) ile (Tablo 3) tespit edilmiştir. Analiz kapsamında majör elementler elementler (>%1) oksit yüzdeleri (%) şeklinde derişimle verilmiştir.

Tablo 3. Kayaç Örneklerinin PED-XRF Analiz Sonuçları ve % Değerleri

Element	NCVY-T1	NCVY-T2	NCNF-T1	NCNF-T2	NGA-T1	NGÜ-T1	NKH-T1
Na ₂ O	1,350	1,360	1,130	1,340	1,240	1,600	0,840
MgO	0,99	0,60	0,80	0,60	1,19	0,68	0,98
Al ₂ O ₃	8,69	8,85	9,24	7,87	9,42	10,03	9,61
SiO ₂	65,70	69,63	69,20	61,95	68,54	77,15	70,55
P ₂ O ₅	0,024	0,001	0,001	0,001	0,026	0,022	0,026
SO ₃	1,791	0,474	0,471	0,096	0,483	0,327	0,161
Cl	0,258	0,079	0,137	0,044	0,272	0,088	0,071
K ₂ O	3,52	3,71	3,84	2,94	3,51	4,07	3,47
CaO	3,05	1,44	1,56	1,00	2,07	1,37	1,31
TiO ₂	0,158	0,161	0,147	0,124	0,216	0,140	0,198
V ₂ O ₅	0,008	0,005	0,005	0,004	0,008	0,005	0,005
Cr ₂ O ₃	0,006	0,001	0,001	0,005	0,001	0,004	0,006
MnO	0,064	0,062	0,057	0,049	0,048	0,064	0,053
Fe ₂ O ₃	1,13	1,20	1,53	1,18	2,74	1,57	2,35
LOI	13,93	12,84	11,84	22,76	10,84	2,76	10,83

Haçlı Kilise 'den alınan NKH-T1 örneği renk olarak daha koyu olan Kızılçukur Vadi zonundan alındığı için Fe₂O₃ oranı en fazla olan örnektir. Taşların bileşimleri azalan oranda ort. %69 SiO₂, ort. %12 LOI, ort. %9 Al₂O₃, ort. %3,5 K₂O, ort. %1,7 CaO, ort. %1,7 Fe₂O₃, ort. %1,2 Na₂O oluşmaktadır. Şekil 1 kayaçların XRF sonucunun verdiği kimyasal yapısına göre yapılan gruplamaları ifade eder (Akyol ve Kadioğlu, 2013: 103; Akyol vd., 2011: 28; Albuz ve Akyol, 2021: 323) (Şekil 1).



Şekil 1. Kapadokya Çavuşin Köyü, Kızılçukur ve Güllüdere Vadilerinde Bulunan Kaya Kiliselerinin Taşıyıcı Kayaç Örneklerinin PED-XRF Analizi ile Belirlenen Ana Element İçeriklerine göre Yapılan Gruplandırmalar (Triangle Plotting)

GeoPlot Programı, üç eksenle, seçilmiş elementler üzerinden öbekleme yaparak değerlendirme yapmaya imkân sağlayan bir istatistik grafik programıdır. Triangle Plottingin tepe noktaları ilk grafikte sırasıyla %100 SiO₂, %100 CaO ve kil grubu olan %100 Na₂O, MgO, Al₂O₃, K₂O ve F₂O₃, ikinci grafikte sırasıyla %100 SiO₂, %100 Al₂O₃ ve kil grubu olan %100 Na₂O, MgO, K₂O ve F₂O₃, içeriklerini temsil eder. Soldaki grafikte kireç ve karbonat içeriğiyle ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Sağdaki ise kil grubu elementler seçilerek yapılmıştır ve daha net sonuçlar vermiştir. Kireç ve karbonat içeriği homojen bir karışım olmaması sebebiyle yapının her yerinde aynı oranda bulunmayabilir. Ama kil grubu elementler (Mg, K, Si, Al, Fe) yapıya genel olarak benzer oranlarda katılırlar ya da katıldılarsa bu yöntemle öbekleme/kümeleme halindeki dağılımları ile benzer ya da farklı içerikte olup olmadıkları anlaşılır. SiO₂ ve paralelinde Al₂O₃ oranları genelde kaynak/köken konusunda bilgilendirici veriler sağlar. Özellikle de volkanik bölgelerde SiO₂ %80'e varan oldukça yüksek oranlarda bulunurlar (Şekil 1).

Mevcut Korunmuşluk Durumu

Kilisenin korunmuşluk durumları taşıyıcı nitelikte olan kayalarda statik sorunlar ve tektonik hareketler sebebiyle, geniş ve kılcal çatlak oluşumları tespit edilmiştir. Tüf kayaç türleri iklimsel şartlar dolayısıyla erozyon ve bozulmaya elverişli bir yapıya sahiptir. Büyük kayaç bloklarına oyulmuş kiliseler ve diğer yapılar, yapısal birliklerini büyük ölçüde korusalar da yapısal sorunları tetikleyen fay hareketlerine, zaman ve iklim faktörlerine, zamana bağlı olarak kaya gövdeleri ve mimari elemanlarda bozulmalar oluşmuştur. Kiliselerin duvar ve tavanlarında kırık ve çatlaklar, yüzey erozyonları mevcuttur (Fotoğraf 7).



Fotoğraf 7. Çavuşin, Ayvalı ve Haçlı Kilisesi Duvarlarında Yapısal Çatlaklar

Yamaç kenarında olanların konum itibariyle statik olarak zarar gördükleri tespit edilmiştir. Yapısal kırılmalar kiliselerin korunmasında ana tehdit unsurunu oluşturmakta ve bozulmaları hala devam etmektedir. Yapılar büyük kayaç bloklarının insan eliyle yontulması sonucu oluşturulmuş oldukları için zaten mühendislik problemlerine sahiptirler. Tüfün açığa çıkan dış yüzeyinin zamanla aşınması, kayaya oyulmuş kiliselerin duvar kalınlığını

kademeli olarak azaltır. Azaltılmış duvar kalınlığı ve doygunluğa bağlı olarak azalan mukavemet, kayaya oyulmuş kiliseleri yapısal çökmeye karşı daha duyarlı hale getirir. Vaftizci Yahya Kilise Kompleksi ve Ayvalı Kilise de gerçekleşen yıkım kayıt altına alınmış ve güçlendirme amaçlı basit onarımlar her kilisede yapılmıştır. Stabilitiyi sağlamak için kaya bloklarının eklenmesi olağan mühendislik uygulamasıdır (Fotoğraf 8).



Fotoğraf 8. Stabilitiyi Sağlamak için Kaya Bloklarının Kullanımı

Rüzgâr ve su erozyonu sonucu taş yüzeylerinde ufalanmalar ve zamanla büyük parça kopmalarına sebep olur. Yağmur ve yeraltı suyu olağan nem kaynakları arasında sayılabileceği gibi olabileceği yapının iç cephelerine kadar ulaşmasının sebebi volkanik bir taş olan tufün porozitesinin yüksek olmasındandır. Su buharı kapileriteyle (kılcallık) birlikte gözeneklerden hareket ederek kayaç yapısını bozarak mevcut çatlakların derinleşmesine neden olmaktadır.

Tuz kristalizasyonu tüfte bozulmaya neden olan en etkili çevresel faktördür. Tuf tuz kristalleşmesine dayanıklı bir kayaç türü değildir. Bunu donma-çözülme süreci takip eder. İslanma-kuruma süreci ise daha az etkili çevresel faktördür. Her durumda, suyun olumsuz etkileri tüfte açıkça görülmektedir. Bu nedenle tüfe bir su kaynağının doğrudan temasından kaçınılmalıdır. Yapıların drenajı yapılmadığı ve nem problemi çözülmediği için duvar resimlerinde tuz kristallenmelerinden kaynaklı özellikle çatlaklarda kabuk altı ve üstü çiçeklenmeler gözlenmiştir. Özellikle eski onarımlardan kalan çimento bağlayıcı harç tamamlamalarının içerdiği tuz oranları, suyla çözünebilir halde taşın gözeneklerinde kapiler olarak hareket ederek tufün mekanik olarak ayrışmasına sebep olmaktadır (Topal ve Doyuran, 1998: 18; Topal vd., 1995: 98; University of Tsukuba, 2014: 57; Şen, 2019: 153; Akyol vd., 2005: 9; Eskici vd., 2006: 171) (Fotoğraf 9).

Nemin etkisiyle sürekli ıslanan ve kuzey biyolojik oluşum türlerinden olan liken oluşumları gözlenmektedir. Bu oluşumlar gözle görülebilir olduklarında renk değişimlerine sebep olabileceği gibi, yapılan analizlerde iç cephelerde dahi mikrobiyolojik olarak tespiti mümkündür. Bir diğer renk değişimine sebep olan ise insanlar tarafından yakılan ateşin bıraktığı is lekesidir. Bilinçsiz müdahalelerin bir diğeri duvar resmi ve kayaç yüzeylerinde gözlenen grafiti türü Vandalizm örnekleridir (Fotoğraf 10).

Kapadokya tüfleri kül akışlı birim ağırlığı çok düşük, gözenekliliği çok yüksek ve deforme olabilirliği yüksek bir tuf çeşididir. Biyotitlerin ve kaya parçalarının oksidasyonu tufün renk değiştirmesine neden olur. Volkanik cam ve kaya parçalarının alterasyonu, smektit tipi kil minerali üretir (Fotoğraf 11).



Fotoğraf 9. Çatlaklarda Gözlenen Nemin Etkisi ve Çiçeklenme



Fotoğraf 10a. Dış ve İç Duvar Yüzeylerinde Mikrobiyolojik Oluşumlar ve Renk Değişimi





Fotoğraf 10b. İnsan Kaynaklı Vandalizm Örnekleri



Fotoğraf 11. Nem Kaynaklı Taşlarda Oksidasyon ve Renk Değişimleri

Sonuç ve Öneriler

Araştırma konusu olan vadilerde Hıristiyan dervişlerin ibadet ettiği birçok kaya oyma kilise bulunmaktadır. Kaya yapısı yumuşak olduğu için çeşitli aletlerle oyulmuş ve peribacası görünümlü kaya kütleleri tek veya çoklu açıklıklarla dini yapılara dönüştürülmüştür. Vaftizci Yahya'nın kilisesi 6-8. yüzyıllarda duvar resimleriyle süslenmiş olsa da, bina aslen 5. yüzyılda inşa edilmiş ve bölgenin en eski kilisesidir. Bazı kiliselerin tavanlarında yer alan ve kiliseye adını da veren kayanın üzerindeki oyma haçın kabartması nedeniyle, bölgeyi araştıran tarihçilerin birbirinden farklı tarihler vermesine neden olmuştur. Haçlı Kilisesi, Üç Haçlı ve Çavuşin Kilisesi, duvar resimlerinin yasak olduğu İkonoklastik döneme (M.S. 726-787) ait olduğu düşünülen kayanın üzerine kazılmış kabartmalara sahip olsalar da kabartmaların altta kalacak biçimde üzerine uygulanan ve tarih olarak 10. yüzyıla yani Ortaçağ'a tarihlendirilebilecek olsalar da Thierry, Jolivet-Lévy gibi tarihçiler tarafından "Arkaik dönem duvar resimleri" olarak ifade edilen ve Hristiyanlık açısından büyük önem taşıyan sahnelerin işlendiği ve bölgeye özgü karakteristik sanat özelliklerine sahip duvar resimleriyle kaplanmıştır. Bu unsurlar da kiliseleri tarihsel açıdan önemli kılmış ve taşıyıcı malzemelerinden olan kayaç yapısının yapısının araştırılmasına ve korunması için müdahalelerin tespitine yönlendirmiştir.

Kapadokya Çavuşin Köyü, Kızılçukur ve Güllüdere vadilerinde bulunan kaya kiliselerinin taşıyıcı kayaç ürünleri olan tüfleri numunelerine yapılan XRF sonuçları ve stereo ve polarizan mikroskop mikrostratigrafilerinde kuvars, plajiyoklaz tarafından oluşturulan porfirik yapıya sahip fenokristaller, litik parçalar, piroksen, ponza, kil mineralleri, biyotit ve kalsit gözlenmiş ve çoğu zaman kil fraksiyonundaki oksidasyon ve artışlardan etkilenmiştir. Kayaç örneklerinin toplu analizleri, plajiyoklaz ve kuvarsın baskın fazlar olduğunu gösterirken, biyotit, hematit ve kil minerallerinin varlığını göstermiştir. Biyotit, hematit ve kil minerallerinin varlığı ve yoğunlukları vadilerin de ismini veren kızıl tonlara sahip olmasını sağlamıştır (La Russa vd., 2014: 197; Korkanç, 2013: 793; Topal ve Doyuran, 1998: 9; Topal vd., 1995: 98; Şen, 2019: 101).

Yapıların tektonik etkilerin yanı sıra, iklimsel ve çevresel koşullarla birlikte kayaç yapısında bozulmalar meydana gelmiştir. Tüfün yapısı itibarıyla kayaç blokların insan eliyle oyularak mekanlar haline dönüştürülme kolaylığı olduğu gibi, bu özelliği statik açıdan dayanımını da azaltmaktadır. Bölgede var olan yüzlerce yapı ve doğal oluşumlar yıkılma ve yok olma riski altındadır. Bu sebeple yapıların acil müdahale önlemleri kapsamında koruma altına alınması eşi benzeri olmayan doğal sit alanı ve tarihi dokunun korunması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Adıbelli, R. (2002). *Kapadokya Bölgesi'ndeki Hıristiyanlık Tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Akcan, E. (2017). *Kapadokya Troglodit Mekânsal Kurguların İncelenmesi: Biçim Temelli Tipolojilerden Yeni Kavramsal Yaklaşımlara*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akurgal, E., (1995). *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul.
- Akyol, A.A. & Kadioğlu, Y.K., 2013, "Restoration Studies on Phaselis Hadrian Gate (Kemer, Antalya) Through Archaeometry", *Journal of Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, Vol. 13, No 1, pp. 89-105 (ISSN: 11089628).
- Akyol, A.A., Demirci, Ş. & Türkmenoğlu, A.G., 2005, "Ortaköy-Şapınuva A Binası Taş Bozulmaları Önçalışmaları", *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi*, 2-8 Eylül, 2002, Çorum, Nokta Ofset Ltd., Ankara, Türkiye, s. 5-19.
- Akyol, A.A., Kadioğlu, Y.K. & Demirci, Ş., 2011, "Kaş (Antiphellos) Tiyatrosu Taşlarının Arkeometrik Yönden İncelenmesi", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 32. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, Türkiye, s. 23-36.
- Akyürek, E. (1998). MS IV-XI. Yüzyıllar Kapadokya'daki Bizans, Oyma Yapılar, Oymacı Mimarlar, Issız Vadilerin Adsız Ressamları (Edit. M. Sözen), *Kapadokya*, İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları, s. 238-395.
- Albuz Geren, G. & Akyol, A.A., 2021, "İstanbul Topkapı Sarayı Darphane-i Amire Binalarına Ait Taş Örneklerinde Arkeometrik Analizler", *12. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi – UBAK 2021 Kitabı*, 17-18 Aralık 2021, s. 320-331 (ISBN: 978-625-7501-39-2).
- Coşkun, E. N. (1999). *Kapadokya Bölgesi Resim Sanatının Gelişim Evreleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne.
- Esin, U. (1998). Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokya'sı, *Kapadokya*, Ed. M. Sözen, İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları, s. 62-123.
- Eskici, B., Akyol, A.A. & Kadioğlu, Y.K., 2006, "Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 46, Sayı 1, Ankara, Türkiye, s. 165-188 (2459-0150).
- Google Haritalar (2021). <https://www.google.com.tr/maps/@38.6633112,34.8488442,16z?hl=tr&authuser=0> (Erişim Tarihi 22 Kasım 2021)-URL-1.
- Gülyaz, M. E. & Ölmez İ. (2001). *Kapadokya*. Dünya Kitap Kırtasiye Turizm Ticaret, 5. Baskı.
- Jerphanion, G. (1925–1942) *Une Nouvelle Province de L'art Byzantin Les Eglises Rupertres de Cappadoce I- IV*, Paris.
- Jerphanion, G. (1931). La chronologie des peintures de Cappadoce. In: *Échos d'Orient*, tome 30, n°161, pp. 5-27.
- Jolivet-Lévy, C. (1991). Les Églises Byzantine de Cappadoce: *Le Programme Iconographique de L' abside et de ses Abords*, Paris: Presses du CNRS.
- Jolivet-Lévy. C. (1994). Le canon 82 du Concile quinisexte et l'image de l'Agneau: à propos d' une église inédite de Cappadoce. *Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 17, s.45-52.
- Korkanç, M. (2013). Deterioration of different stones used in historical buildings within Nigde province, Cappadocia. *Construction and Building Materials* 48, pp. 789–803.

- Koyun, G. (2014) *Kapadokya Bölgesi Bizans Kiliselerindeki Davut ve Süleyman Tasvirleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Denizli.
- La Russa, M. F., Ruffolo, S. A., Rovella, N., Belfiore, C. M., Pogliani, P., Pelosi, C., Andaloro, M. & Crisci, G. M. (2014). Cappadocian Ignimbrite Cave Churches: Stone Degradation and Conservation. *Strategies Periodico di Mineralogia* 83, 2, pp. 187-206.
- Ostrogorsky, G. (2011), *Bizans Devlet Tarihi*, (Çev. F. Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 7. Baskı.
- Ötügen, Y. (1987). *Göreme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Restle, M. (1967). *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*, New York Graphic Society LTD, Greenwich, Connecticut.
- Strabon (1987). *Coğrafya* (XII, XIII, XIV), (Çev. A. Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Şen, B. & Akyol, A. A. (2019). Kapadokya Çavuşin (Nikeforos Fokas) Kilisesi Duvar Resimleri Pigment Analizleri, 34. *Arkeometri Sonuçları*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 185, Çanakkale, Türkiye, s. 113-131.
- Şen, B. (2019). *Neveşehir Kapadokya Bölgesi'ndeki Çavuşin Köyü ve Güllüdere Vadisi Kiliselerinin Duvar Resimlerinde Mevcut Korunma Durum Tespiti ve Arkeometrik İncelemeler*, Gazi Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Thierry M. & Thierry N. (1964). *Haçlı Kilise*, (Haçlı Kilise, l'Église à la croix, en Cappadoce. In: Journal des savants, no 4, s. 241-254.
- Thierry, N. & Thierry, M. (1965). Ayvalı Kilise ou Pigeonnier de Gulludere Eglise Inédite de Cappadoce, *Cahiers Archéologiques* 15, pp. 97-154.
- Thierry, N. (1972). La basilique Saint-Jean-Baptiste de Çavuşin (prononcer Tchavouchine), Cappadoce. In: *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1974, pp. 198-213.
- Topal, T., Doyuran, V. (1998). Analyses of Deterioration of the Cappadocian Tuff, Turkey. *Environmental Geology*, 34, s.5-20.
- Topal, T., Doyuran, V. & Türkmenoğlu, A. (1995). The ICCROM Project for Conservation of Mural Paintings in The Rock Churches of The Goreme Valley (1971-1983). *The Safeguard of The Rock-Hewn Churches of The Göreme Valley Proceedings of an International Seminar* Ürgüp, Cappadocia, Turkey, 5-10 September, 1993, ICCROM, Rome, pp. 95-107.
- Türker, A. (2008). *Güllüdere'de Bulunan Ayvalı Kilise Duvar Resimleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Ulusay, R., Gökçeoylu, C., Topal, T., Çiner, A., Sönmez, H., Tuncay, E., Ergüler, Z. A. & Kaşmer, Ö. (2004). "Ürgüp Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi" Kapsamında Kayakapı Mahallesinde Kaya Düşmesi Olasılığının ve Kayadam Mekanların Jeolojik-Jeoteknik Açından İncelenmesi, Ankara.
- University of Tsukuba (2014). Scientific Studies on Conservation for Üzümlü Church and Its Wall Paintings in Cappadocia, Turkey, Üzümlü Kilisesi'nin ve Kilise İçindeki Duvar Resimlerinin Korunması Üzerine Bilimsel Çalışmalar (Kapadokya, Türkiye). *Vol. 1: Annual report on the activities in 2014*, Sayı 1: 2014 yılı faaliyet raporu.

EXTENDED SUMMARY

The subject of this study is Çavuşin (Nikephoros Phocas or Grand Pigeon) Church, Baptist John (Hagios Ioannes Prodromos) Church, Haçlı Church, Üç Haçlı (St. Agentangeus) Church and Ayvalı (St. Ioannes) Church, which are rock churches located in Cappadocia Çavuşin Village, Kızılçukur Valley and Güllüdere Valleys. The aim of the study is to determine architecture and the history of the churches, physical and chemical composition and deterioration processes of rock structures that are carriers to the murals of the structures.

There are many rocks carved churches where Christian dervishes worship in the valleys that are the subject of research. Since the rock structure is soft, it is carved with various tools and the rock masses with the appearance of fairy chimneys are turned into religious structures with single or multiple openings. Although the church of John the Baptist was decorated with wall paintings in the 6th-8th centuries, the building was originally built in the 5th century and is the oldest church in the region. Due to the relief of the carved cross on the rock, which is located on the ceilings of some of the churches and also gives the church its name, it has caused historians who explored the area to date differently from each other. Although Haçlı Church, Üç Haçlı and Çavuşin Church have carved reliefs on the rock thought to belong to the Iconoclastic period (726-787 AD) and before, where wall paintings are prohibited, they are mostly counted in the 10th century AD by historians due to the "Archaic period wall paintings" applied on the reliefs.

The Baptist John Church is also known as the Hagios Ioannes Prodromos Church. It was carved on the hillside overlooking the valley, on the edge of a cliff that dominates the village. It is the largest basilical church complex in Cappadocia with a size of approximately 18.5x 8 m.

The Çavuşin Nikephoros Phocas Church is also known as The Great Pigeon Church. The church is located on the Göreme-Zelve highway. It was built between 963 and 969 under Nikephoros Phocas by the Phocas, one of the imperial families of Cappadocia, it is a with single nave church covered with cradle vault and rectangular plan in the northeast-southwest direction.

Ayvalı Church, also known as St. Ioannes, is a rectangular structure in the north-south direction. The structure consists of equal sizes two naves that divide the church in two directions in the east-west direction.

The name of the Church of the Üç Haçlı is made from cross reliefs carved in a flat naos ceiling. There is a Latin Cross in the middle of the ceiling, a medallion on either side, and a cross relief, and two palm reliefs.

The Haçlı Church in the Kızılçukur Valley is a cave church named after the vast carved and well-preserved, Latin cross on the ceiling. It was opened to visitors for the first time in 1963. The church is carved into a natural isolated cone that stands in the mountainous part of the valley. It has been evaluated in the "Archaic Illustrated Churches".

Stone samples of the rock structures of the churches in Religion of Cappadocia Kızılçukur Valley and Güllüdere Valley were examined by various archaeometric technics. Stone samples are primarily visually defined, photographed, documented and encoded. Petrographic and chemical composition analyses are the focus of archaeometric examinations on rock samples, which are the main building materials of churches. The basic elements that make up the structure of the stone, its chemical, macroscopic and microscopic structure; X-ray fluorescence (μ XRF) spectrometry, as well as stereo and polarizing microscope devices. The reasons for the deterioration of the rock structure, which is the carrier of the churches, were examined together with the results, taking into account the physical, chemical and biological factors.

XRF results and stereo and polarizing microscope microstratigraphs made to samples of ignimbrites, which are carrier rock products of rock churches located in Cappadocia Çavuşin Village, Kızılçukur and Güllüdere valleys; fragments with porphyric structure created by quartz, beachiolysis, lytic parts, pyroxen, ponza, clay minerals, biotite and calcite were observed and often affected by oxidation and increases in the clay fraction. Mass analysis of rock samples showed that beachioclosis and quartz were dominant, while biotite, hematite and clay minerals were present. The presence and density of biotite, hematite and clay minerals has also led to the red tones that give the valleys their name. The NKH-T1 sample taken from the Haçlı Church is the most Fe_2O_3 example since it is taken from the darker Kızılçukur Valley zone. The composition of the stones is reduced to a decreasing proportion. 69% SiO_2 , avg. 12% LOI, avg. 9% Al_2O_3 , avg. 3.5% K_2O , avg. 1.7% CaO , avg. 1.7% Fe_2O_3 , avg. 1.2% Na_2O occurs.

In addition to the tectonic effects of the structures, deterioration of the rock structure occurred with climatic and environmental conditions. Due to the structure of tuff, rock blocks are easy to be carved by human hands and transformed into spaces, but this feature are reduced their static strength. Hundreds of structures and natural formations in the region are at risk of collapse and destruction. For this reason, the conservation of structures within the scope of emergency response measures is important for the conservation of unique natural sites and historical tissues.

IUSTINIANUS'UN KÜÇÜK ASYA YAPI POLİTİKASI: KAYNAKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

JUSTINIAN'S BUILDING POLICY IN ASIA MINOR: AN EVALUATION BASED ON SOURCES

Emine BİLGİÇ KAVAK

Akdeniz Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü

emineblgc@windowslive.com

ORCID No: 0000-0002-7736-4019

ÖZ

Geliş Tarihi:

22.04.2022

Kabul Tarihi:

06.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Iustinianus
Küçük Asya
Prokopios
Yapılar

Keywords

Justinian
Asia Minor
Procopius
Buildings

Bu çalışmada Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un yapı politikası, Küçük Asya'da gerçekleştirdiği inşa faaliyetleri özelinde mercek altına alınmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle imparator Iustinianus'un Küçük Asya'daki inşa faaliyetlerine dair bilgiler aktaran epigrafik belgeler analiz edilmiş, ardından söz konusu yazıtlar ile Prokopios'un "Περὶ Κτισμάτων" (De Aedificis- Yapılar Üzerine) kitabının Küçük Asya ile ilgili bölümleri karşılaştırılmış ve bunların birbiriyle ne kadar örtüştüğü ya da farklılık gösterdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda imparator Iustinianus'un φιλοκτιστης epithetinin emperyal ideolojisindeki yeri ve yapı politikasına hangi etkenlerin yön verdiği incelenmiştir.

ABSTRACT

This paper aims to analyse the building policy of the Eastern Roman Emperor Justinian under the scope of the construction works he carried out in Asia Minor. Firstly, the epigraphic documents that convey information about the building works of Emperor Justinian in Asia Minor will be compared with the sections of Prokopios' Buildings about Asia Minor and examined how much these sources overlap or differ. In this context, it will be attempted to elucidate how Emperor Justinian enacted his building policy with the ideology of renovatio imperii at its heart, and in particular, whether the churches and bridges were built for a purpose or as a tool for imperial propaganda. Finally, the identity of Emperor Justinian as "φιλοκτιστης" and its reflections recorded in the epigraphic documents will be read.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1107655>

Atıf/Cite as: Bilgiç Kavak, E. (2022). Iustinianus'un Küçük Asya Yapı Politikası: Kaynaklar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 938-947.

Giriş

İmparator Iustinianus (ca. 527-565), VI. yüzyılın siyasi, sosyal, kültürel ve mimari tarihini derinden etkileyen ve etkisini sonraki yüzyıllara sirayet ettiren döneminin protagonistlerinden birisidir. İmparator unvanının yanı sıra kurucu (φιλοκτίστης) ve yasa koyucu kimliği ile de dikkat çekmektedir. Dönemin devlet adamı ve tarihçisi Prokopios, imparatoru zaferle devletin gücünü yeniden tesis eden, kentlerin mimarı/ kurucusu, gerçek inancın destekçisi, yasa koyucu, iç uyumu ve dış huzuru getiren ve sınırların koruyucusu olarak tasvir etmektedir (Prok. *aed.* I. 1. 6-11). Hatta Prokopios imparatoru medeni dünyanın kurucusu olarak tanımlamaktadır (Prok. *aed.* IV. 1. 17). C. Pazdernik, Iustinianus'un imparatorluk vizyonunu ifade etmek için gerçek bir ideolog ve dünyayı ideallerine göre yeniden inşa etmeye kararlı radikal bir yönetici olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Pazdernik, 2005, 186). Modern araştırmacılara göre Iustinianus Dönemi, Akdeniz dünyasında Eskiçağ'dan Ortaçağ'a geçişi işaretleyen bir dönüm noktasıdır. Iustinianus, yaklaşık olarak otuz sekiz yıl hüküm sürdüğü imparatorluk tahtında seleflerine kıyasla daha iyi belgelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle Prokopios'un "Yapılar Üzerine" isimli eserine dair bilgiler verilerek eseri konu alan çalışmalara yer verilmiştir. İmparatorun Küçük Asya'daki imar faaliyetlerine dair bilgi aktaran kaynaklar (epigrafik belgeler, arkeolojik bulgular vb.) karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Iustinianus'un yapı işlerine ilişkin epigrafik belgelerin Prokopios'un eseri ile ne ölçüde örtüştüğü ya da ayrıştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İmparator Iustinianus'un renovatio imperii ideolojisiyle yapı politikasına hangi etkenlerin yön verdiği özellikle de inşa edilen ya da restore edilen kilise ve köprülerin işlevsel bir amaç için mi yoksa imparatorluk propagandası için bir araç olarak mı yapıldığı incelenmiştir. Çalışmanın sonunda mevcut bilgilerle imparatorun Küçük Asya'daki imar faaliyetleri kapsamında yapı politikası değerlendirilmiştir.

Kaesareia'lı Prokopios'un "Περί Κτισμάτων" Eseri

Prokopios, imparator Iustinianus'un yapılarına atfen "Yapılar Üzerine" adlı eserini panegyrik (methiye) bir tarzla yarı edebî yarı inceleme olarak kaleme almıştır (Downey, 1947; Montinaro, 2015, 191-206). Eser, panegyrik bir çalışma olmasının yanı sıra imparatorluğun altıncı yüzyıl kilise mimarisi, sanatı ve topografyasını anlamak için önemli bir kaynaktır. Prokopios'un "Yapılar" eseri altı kitaptan oluşmaktadır¹. Birinci kitap, tamamıyla Konstantinopolis'teki yapı işlerine adanmıştır². Eserin II., III., IV. ve VI. kitaplarında ise Balkanlar'da, Yunanistan'da, Trakya'da, Kuzey Afrika'da, İran ve Ermenistan sınırlarında gerçekleştirilen yapı işleri anlatılmaktadır. V. kitabının I-V. kısımları Küçük Asya ile ilgilidir, geri kalanında ise Filistin, Kudüs ve Arap Yarımadası'ndaki yapı işleri aktarılmaktadır. 2000 yılında Prokopios'un "Yapılar" eseri üzerine tematik bir çalışma yapılmıştır. Antiquité Tardive dergisinin 2000 yılı 8. cildinin tamamı Prokopios'un bu eseri üzerine odaklanmış makalelerden oluşmaktadır. Genel olarak araştırmacılar, Prokopios'un anlatımı ile arkeolojik veriler ve epigrafik belgelerin karşılaştırmasını yaparak çalışmanın doğruluğunu kanıtlamak ya da çürütmek için belirli bölgeler veya yerleşimler üzerinden değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Iustinianus'un Küçük Asya'daki Yapı Politikası ve İnşa Faaliyetleri

Iustinianus, imparatorluk tarihindeki en önemli olaylardan biri olan Nika İsyanı (MS 532) sırasında harap olmuş Konstantinopolis'ten başlayarak yavaş yavaş tüm Roma coğrafyasında imar faaliyetleri gerçekleştirmiştir (Downey, 1952; Croke, 2005, 60-86; Salıkoğlu, 2019). Prokopios'un "Yapılar" çalışmasındaki aktarımlarında Iustinianus'un hükümdarlığı süresince inşa ettirdiği yapılarda dört ana kategori dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi dini yapılardır. Iustinianus, imparatorluğun her yerinde tek bir dini tesis etmek amacıyla yeni kiliseler inşa ettirmiş, var olan kiliseleri restore ettirerek genişletmiş veya revizyondan geçirmiştir. Bunun yanı sıra manastırlar yaptırmıştır. İkinci kategori ise savunma amaçlı inşalardır. Iustinianus kent surlarını yeniden inşa ettirmiş; barbar saldırılarından etkilenen kimseler için sığınaklar ve kaleler yaptırmıştır. Üçüncü kategoriyi su ile

¹ Prokopios eserini 553/4 ya da 560/1 yılında yazmıştır. Yazarın eserlerinin tarihlendirilmesine ilişkin tartışmalar için bk. Whitby, 1985; Cameron, 2005, 2-17; Börm, 2007, 50; Greatrex, 2013.

Çalışmada Hellence aslından motamot çevirisi "Yapılar Üzerine" olan eserin ismi "Yapılar" olarak kısaltılarak kullanılmıştır.

² Birinci kitap, E. Özbayoğlu tarafından 1994 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca F. Düzgüner Iustinianus Döneminde İstanbul'da Yapılar: Birinci Kitabının Analizi adlı çalışmasını 2004 yılında yayımlamıştır. Bu çalışmalara ilaveten 2019 yılında H. Salıkoğlu tarafından Iustinianus, İktidar ve Mimari başlıklı Yüksek Lisans tezi ve D. Taştekin tarafından da 2020 yılında Prokopios'un tarihçiliğini sadece "Yapılar" eseri temelinde değerlendiren bir Yüksek Lisans tezi yapılmıştır. V. kitabın Küçük Asya ile ilgili kısımları (I-V) Hüseyin Uzunoglu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Uzunoglu, 2014.

ilişkili yapı işleri oluşturmaktadır. Sonuncu kategori ise yol ve propaganda içerikli yapılar olduğu söylenebilir. İmparator Iustinianus şehirleri medenileştirmek ve güzelleştirmek adına sütunlu caddeler, kent meydanları, yollar ve anıtlar yaptırmıştır³.

Iustinianus'un Küçük Asya'da gerçekleştirdiği inşaa faaliyetleri Prokopios'un V. kitabının ilk beş bölümünde anlatılmaktadır. Burada imparator, kiliseler (Ephesos yakınlarındaki Aziz Ioannes Bazilikası gibi), kent surları, su kemerleri ve kent içerisinde çeşitli kamu binaları yaptırdığı için övülmektedir. Bu bölümde ayrıca *cursus publicus* tesislerinin (hanların) yanı sıra yolların ve köprülerin (özellikle Konstantinopolis'ten Suriye'ye yapılan Hacı Yolu) iyileştirilmesine özel bir vurgu yapılmaktadır. I-V. kısımlarda Prokopios Küçük Asya'daki yapı faaliyetlerini kronolojik bir anlatım düzeni içerisinde aktarmamaktadır. Bu çalışmada, bahsedilen yapıların epigrafik ve mevcut arkeolojik verilerle karşılaştırılmasında Prokopios'un anlatım sırasına bağlı kalınarak kronolojik düzenlemeye gidilmemiştir.

Prokopios V. kitabının ilk anlatımına Ephesos'ta Aziz Ioannes'e adanan harap haldeki kilise ile başlamaktadır. Bu kilise Iustinianus tarafından temelinden yeniden yapılarak genişletilmiş ve estetik açıdan Konstantinopolis'teki kiliseler kadar güzelleştirilmiştir. Ayasuluk Tepesi'nin eteklerinde yer alan anıtsal bazilika günümüze kadar kısmen korunagelmıştır (Büyükkolancı, 2000). Bazilikanın avlusunda bulunan sütunlarda imparator Iustinianus ve eşi Theodora'nın monogramları görülmektedir. Krautheimer'e göre kilisenin inşasına 548 yılında başlanmış ve yapımı 565 yılında tamamlanmıştır (Krautheimer 1992, 242-244). C. Foss ise yapının Ephesoslu Piskopos Hypatius denetiminde yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Piskopos Hypatius, Iustinianus Dönemi'nde görev yapmıştır. Foss, 1979, 89-92). Ayrıca Bazilika ile ilişkili epigrafik bir belge de bulunmaktadır (IEph 495). Dolayısıyla Prokopios'un anlatımı farklı kaynaklarla doğrulanmaktadır.

Prokopios, Iustinianus'un Ephesos'taki faaliyetlerini aktardıktan sonra imparatorun Tenedos adasında bütün filonun yükünü boşaltmasına yetecek kapasiteye sahip bir tahıl ambarı yaptırdığından bahsetmektedir. Fakat Prokopios'un bu bahsini kanıtlayan herhangi bir epigrafik belge olmadığı gibi şimdiye kadar arkeolojik bir bulguya da rastlanmamıştır. K. Belke, arkeolojik bir incelemenin mümkün olmamasına rağmen Prokopios'un anlatımından şüphe etmek için hiçbir neden olmadığını, zira Mısır'dan Konstantinopolis'e tahıl (buğday) getiren filoların, Çanakkale Boğazı girişinde ters rüzgarlar nedeniyle uzun süre beklemek zorunda kalırlarsa Prokopios'un da ifade ettiği gibi tahıl ve gemilerin çürüyeceğini belirtmektedir (Belke, 2001, 117). Araştırmacıya göre Tenedos'taki coğrafi koşullar nedeniyle tahıl ambarı için olası tek bir yer vardır, o da antik Tenedos kentinin küçük, doğal limanının güneyidir. Bu liman, Prokopios tarafından belirtilen genişliği en az 90 ayak, uzunluğu ise 280 ayak olan yapı için gerekli alan ve yeterli su derinliğine sahip düz bir kıyı şerididir. Bu nedenle büyük gemilerin karaya çıkmasına elverişlidir.

Tenedos tahıl ambarı anlatımını Iustinianus'un Bithynia bölgesindeki imar faaliyetleri izlemektedir. Prokopios'un detaylı ve uzun anlatımlarından imparatorun askeri, ticari ve dini açıdan stratejik bir konuma sahip olan bölgeye ayrıca önem verdiği görülmektedir (İmparatorun bölgedeki çalışmaları için ayrıca bk. Tosun, 2018). Prokopios'a göre imparator, Bithynia'da bir liman kenti olan Helenopolis'e (Yalova/Hersek) su kanalı, kraliyet binaları, kilise, hanlar ve hamamlar inşa ettirmiş; aynı zamanda kentin yakınlarında bulunan Drakon Nehri'nin (Yalakdere) denize rahat dökülmesini sağlayacak düzenlemeler ve buna ilaveten nehrin üzerine iki tane geniş köprü yaptırmıştır (Prok. *aed.* V. 1). 1992 yılında V. François, B. Geyer ve J. Lefort tarafından bölgede yapılan araştırmalar sırasında Helenopolis ve Nikaia (İzmit) arasındaki yolda arkeolojik bulgular tespit edilmiştir. Araştırma çalışmaları raporuna göre her ne kadar Prokopios'un bahsettiği bu köprülerin yeri bulunmasa da Ayazma köyü yakınlarında taş döşenmiş bir caddeye ait kalıntılar ve Karadere'nin eski yatağı üzerinde farklı zamanlarda onarımlar yapılmış bir köprü bulunmuştur (Lefort, 1995, 207-218). Lefort'un varsayımına göre, bu köprü Prokopios'un bahsettiği köprüdür (Lefort, 1995, 214).

Prokopios, imparatorun Bithynia bölgesindeki inşaa faaliyetleri kapsamında Nikaia kentindeki su kanalını tamamen yenilediğini, kiliseler ve manastırlar yaptırarak kraliyet binalarını restore ettirdiğini aktarmaktadır (Prok. *aed.* V. 3. 1-6). Buna ilaveten kentin batısında muazzam büyüklükte ve genişlikte bir köprü inşa ettirmiştir. Kentin su kanalı günümüzde hala iyi durumda olmakla birlikte "Yapılar" da imparatorun tamamen yenilediği su kanalına

³ J. A. Evans, Augustus'tan itibaren Roma imparatorlarının anıtlar, kamusal yapılar ve tapınaklar gibi benzeri binaları inşa ettiklerini ve bu yapı işlerinin sadece kitlelerin yararına değil, aynı zamanda da imparatorların kendilerinin ve hükümdarlıklarının görkemini de gösterdiklerini belirtmektedir (2005, 49).

ilişkin epigrafik bir veri henüz bulunamamıştır⁴, ancak su kanalının 1970’li yıllara kadar kullanıldığı göz önüne alındığında (Ermış, 2009, 34), Iustinianus’un imar programı dahilinde söz konusu su kanalını da restore ettirmiş olması makul görünmektedir. Bölgenin bir diğer kenti Nikomedeia (İzmit), Konstantinopolis’ten doğuya giden anayol üzerindeki jeopolitik konumu nedeniyle dikkat çekmektedir. İmparatorun yapı faaliyetleri kapsamında Nikomedeia’da Antoninus hamamlarını yenilettiği Prokopios tarafından aktarılmaktadır. C. Foss, 554 yılına tarihlenen deprem sonrasında Iustinianus’un büyük bir kısmı çökmüş olan Antoninus hamamlarını restore ettirmesinin muhtemel olduğunu belirtmektedir (Foss, 1996, 11-12). Fakat literatürde kentin en büyük yapılarından biri olarak geçen bu hamamların yeri henüz tespit edilememiştir. Modern şehrin tamamen antik kentin üzerine kurulu olması arkeolojik çalışmaların gerçekleştirilebilmesinin önüne geçmektedir.

İmparator Iustinianus’un Bithynia bölgesindeki inşa faaliyetleri arasında dikkat çeken bir diğer yapı Sagaris (Sangarios) olarak adlandırılan büyük nehrin üzerine yapılan köprüdür (Fig.1). Prokopios, köprünün inşasına başladığını, fakat henüz bitirilmediğini bildirmektedir (Prok. *aed.* V. 3. 8-11). Diğer Geç antikçağ yazarları tarafından da köprü ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Antik kaynaklarda köprü için “πενταγέφυρον (beş köprü) (Ced. *comp. hist.* 1. 678)”, “ποντογέφυρα (liman köprüsü) (Pakhym. 2. 330)”, “καμάρας φοβεράς πέντε (beş kemerli) (Theoph. chron. 1. 234, 6052)” ifadeleri kullanılmaktadır. Bu ifadelerden imparatorun burada beş köprü inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu beş köprüden biri olan Sangarios Nehri (Sakarya) üzerine yapılan bu köprü, modern araştırmacıların üzerinde çok fazla tartıştığı, çalışma gerçekleştirdiği ve araştırma konusu olarak hala ilgi uyandıran bir yapıdır (Whitby, 1985, 129-148; Belke, 2010, 89-99; Üste, 2011; Şahin, 2013). Araştırmaların genel olarak problematiği köprünün toponimi, yeri ve yapılış tarihidir. Bu çalışmalardan birinde S. Şahin günümüze kadar ulaşan ve Melas (Çark Deresi) üzerinde yer alan Beşköprü ya da Iustinianus Köprüsü olarak bilinen köprünün asıl Sangarios Köprüsü olmadığını ve burasının büyük bir iç liman kompleksi içinde ana gümrük girişi olduğunu belirtmektedir (Şahin, 2013, 18). S. Şahin’e göre asıl Iustinianus Köprüsü, Melas Köprüsü’nün yaklaşık sekiz km güneydoğusunda yer almış olmalıdır (Şahin, 2013, 19).

Prokopios anlatımına imparatoriçe Theodora’nın bölgedeki yolun iyileştirilmesine yönelik çalışmaları ile devam etmektedir. Prokopios’a göre Bithynia’dan Phrygia’ya gitmek için kullanılan yol, kış mevsiminde bataklığa dönüşüp geçit vermez hale gelmesi nedeniyle imparatoriçe Theodora tarafından büyük taşlarla döşenmiştir. K. Belke bu yolun modern literatürde Hacı ya da Kudüs Yolu⁵ olarak geçen yol ile bağlantılı olmadığını ve Prokopios’un bu anlatımında yola ilişkin eksik bilgi vermesi nedeniyle hangi yoldan bahsettiğini bilmenin zor olduğunu ifade etmektedir (Belke, 2001, 121). İmparatorun Bithynia bölgesinde bahsi geçen bir diğer faaliyet gerçekleştirdiği kent Pythia’dır. Prokopios’a göre Iustinianus, günümüz Yalova ili yakınlarında termal kaplıcaları olan Pythia’da bir saray (basileia), halka açık bir termal hamam ve bir su kemeri yaptırdı, ayrıca Mikhael Kilisesi’ni ve hastaneyi genişletti ve dekore ettirdi (Prok. *aed.* V. 3. 16-20). İmparator Iustinianus’un Pythia’daki imar faaliyetlerine ilişkin şimdiye kadar herhangi bir yazıt kayıt altına alınmamış olmakla birlikte D. Feissel, Çiftlik Köy yakınlarında bulunan Geç Roma Dönemi tarihli mezar yazıtında bahsedilen Mikhael Kilisesi’nin aslında Pythia’nın kutsal alanı olduğunu belirtmektedir (Feissel 2001, 94; yazıt için ayrıca bk. Corsten 1991, SEG 41, 1104).

Prokopios, Iustinianus’un Bithynia’daki imar faaliyetlerini aktardıktan sonra imparatorun Galatia’da Sykaion’a yakın Iuliopolis (Nallıhan/Ankara) kentinin 10 mil doğusunda bulunan nehir üzerine, taşıdığı zaman nehir sularını engellemesi için bir köprü ve köprünün doğusuna dalgakıran şeklinde bir duvar inşa ettirdiğinden bahsetmektedir (Prok. *aed.* V. 4. 1-7). Iuliopolis’in batısında akan ve kentin sur duvarını sarsan nehir sularından suru korumak amacıyla bir duvar ördürmüştür. Prokopios’un aktarımlarını doğrulayan epigrafik bir veri henüz bulunmamıştır.

⁴ Nikaia kenti üzerine kapsamlı bir epigrafi çalışması merhum Prof. Dr. S. Şahin tarafından yapılmış ve beş cilt halinde yayımlanmıştır. 2010 yılından itibaren ise kentin egemenlik alanı kapsamında epigrafik, tarihi ve coğrafi yüzey araştırması Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. H. Sami Öztürk ve ekibi tarafından gerçekleştirilmektedir. Nikaia kentindeki araştırma sonuçları için bk. Öztürk, 2020, 108-128.

⁵ Hacı Yolu’nun Bithynia’dan geçen kısmının güzergahı Tabulara Peutingeriana’da, Itinerarium Antonini’de ve Itinerarium Burdigalense’de ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Yol; Konstantinopolis, Khalkedon, Dakibyza (Gebze), Libyssa (Dildere), Nikomedeia, Nikaia, Ankyra, Tarsus, Antiokheia güzergâhını takip ederek Kudüs’e ulaşmaktadır. Hacı Yolu üzerine bk. French, 1981; French, 2016; Doğanç, 2012, 93-104.

İmparatorun Küçük Asya'daki inşa faaliyetleri kapsamında Kappadokia bölgesinden de bahsedilmektedir. Iustinianus, Kaisareia kentinde kentin savunması için yetersiz kalan surun tahrip olmuş yerlerini yıktırarak tahkim ettirmiş, kente saldırı durumuna karşı bir kale yaptırmış ve kaleyi dayanıklı bir kule ile sağlamlaştırılmıştır (Prok. *aed.* V. 4. 7-14). K. Belke günümüze kadar korunagelmüş olan kent surlarının Selçuklu Dönemi'ne ait olduğunu bildirmektedir (Belke, 2001, 123). Prokopios'un anlatımını desteleyecek herhangi epigrafik veya arkeolojik bir argüman henüz bulunmamaktadır. Yine Prokopios'a göre imparator Kappadokia'da Mokesos (Viranşehir) adındaki bakımsız ve harap durumda olan kaleyi yıktırılmış, eski kalenin batısındaki sarp ve dik bir mevkiye oldukça büyük sur duvarı yaptırmıştır. Burada ayrıca kutsal alan, kamu hamamları, misafirler için kalacak yerler ve başka yapılar inşa ettirmiştir (Prok. *aed.* V. 4.15-18). Ancak Prokopios'un verdiği bu bilgiler A. Berger'in çalışmasında değerlendirilmiş ve Prokopios'u kanıtlayan bulgular olmadığı için güvenilir bulunmamıştır (Berger 1998, 349-428).

Prokopios Kappadokia'dan sonra imparator Iustinianus'un Kilikia bölgesindeki faaliyetlerini aktarmakta ve anlatımına imparatorun yol çalışması ile başlamaktadır. Iustinianus, Antiokheia'dan Kilikia'ya (Hacı Yolu) giden yolun ulaşma engel teşkil eden yerlerinin düzleştirilerek at arabaları için geçişe uygun hale getirilmesini sağlamıştır (Prok. *aed.* V. 5. 1-3). Bölgede yer alan Mopsuestia (Misis/Adana) kenti yakınında bulunan Pyramos (Ceyhan) Irmağı üzerindeki köprü'nün zarar gören kısımlarını onartmış ve köprüden geçişin güvenliğini sağlamıştır (Prok. *aed.* V. 5. 4-7). Köprü'nün restorasyonuna ilişkin 559/560 yılına tarihlenen epigrafik bir belge bulunmaktadır (SEG 28, 1287. Yazıt için ayrıca bk. Dagron & Feissel, 1987, 141-46, n. 89). Dolayısıyla yazıt ile Prokopios tarafından aktarılan bilgiler örtüşmektedir. Bunun yanı sıra Adana kentinin batısında gemi geçişine elverişli fakat yayaların geçişine olanak tanımayan Saros (Seyhan) Nehri üzerine vaktiyle inşa edilen ve zamanla tahrip olan büyük köprüyü restore ettirmiştir. Tarihin farklı dönemlerinde pek çok kez onarım geçirmiş olan köprü günümüzde hala kullanılmakta olup birbirinden ayrı onarım katmanlarının arkeolojik bir araştırması henüz yapılmamıştır. Ancak imparator Iustinianus'un kentteki yapı işlerine dair bir fragmanı bulunmaktadır (Prok. *aed.* V. 5. 8-13. Adana'daki yapı işine dair yazıt için bk. SEG 30, 1544). Tarsos kentinin ortasından akan Kydnos (Tarsus) Nehri bahar aylarında taşarak kente büyük zarar verdiği için imparator nehrin akıntısını iki tarafa ayırıp böldürmüş ve sonrasında akıntıya dayanıklı güçlü ve geniş köprüler inşa ettirmiştir (Prok. *aed.* V. 5. 14-20).

İmparator Iustinianus'un Küçük Asya'daki inşa faaliyetine dair Prokopios'un "Yapılar" eserinde bahsedilmeyen ancak epigrafik belgelere yansıyan yapılar da söz konusudur. Bunlardan ilki 538 yılına tarihlenmiş olan Miletos kentindeki kapı inşası yazıtıdır⁶. Yazıtta imparatorun ve imparatoriçe Theodora'nın dindarlığına "Φλ(αουίων) Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας τῶν φιλοχρίστων" (Mesih'i seven Iustinianus ve Theodora) ifadesiyle vurgu yapılmaktadır. Prokopios'un Miletos kenti gibi bilgi vermediği bazı bölgeleri/kentleri bilerek ya da haber kaynağının eksikliği nedeniyle eserine dahil etmediği görülmektedir. Bunun bir diğer örneği Pisidia'daki Antiokheia (Yalvaç) kentidir. Kentte imparatorun sur yapımı için bir heykelle onurlandırıldığı yazıt kayıt altına alınmıştır (Zuckermann, 2002, 243-255). Yazıtta Iustinianus, Tanrı tarafından taçlandırılan ve dünya kurallarının düzenleyicisi olarak nitelendirilmektedir. Her iki yazıtın ortak noktası imparatorun hem dindarlığı hem de inşacı niteliğinin bir arada verilmesidir. Dolayısıyla bu yazıtlar Iustinianus'un emperyal vizyonunu belgelemektedirler.

Sonuç

Iustinianus, Doğu Roma imparatorları arasında reformları ve devlet hazinesi destekli banılığı ile imparatorluğun neredeyse her bölgesinde gerçekleştirdiği imar faaliyetleriyle ön plana çıkmaktadır. İmparator hükümdarlığının gücünü gösterme ve Hıristiyanlığı yaygınlaştırma amacına hizmet edecek görkemli yapılar inşa etmek için fazlaca gayret göstermiştir. Nitekim Iustinianus'un imparatorluğun her yerinde gerçekleştirdiği yapı faaliyetlerine ilişkin epigrafik belgeler genel olarak 527 ile 548/9 yılları arasına tarihlenmektedir. Epigrafik veriler, 565 yılına kadar hüküm süren imparatorun ilk yirmi iki yıl yoğun çalıştığını, döneminin son yıllarında ise inşa faaliyetlerinin yavaşladığını göstermektedir. Prokopios'un "Yapılar" eserinin V. kitabının I ve V. kısımları arasında aktarılan bilgiler mevcut epigrafik argümanlar ile karşılaştırıldığında eserde yazıtlarda geçen sadece dört yapının (Ephesos Aziz Ioannes Bazilikası, Adana'daki köprü restorasyonu, Kilikia'da Mopsuestia kentindeki köprü inşası, Pythia'daki yapı işleri) yazıtlarla da teyit edildiği görülmektedir. Bu karşılaştırmada Prokopios'un eserinde

⁶ IMilet, 7, 206: ⚡ ἐγένετο ἡ πόρτα βασιλείας τῶν εὐσεβ(εστᾶτων) ἡμῶν δεσποτῶν ς Φλ(αουίων) Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας τῶν φιλοχρίστων | ἔτους ιβ' καὶ ὑπατίας Φλ(αουίου) Ἰωάννου τοῦ ἐνδοξ(οτάτου) ὑπάρχ(ου) τῶν | ⚡

bahsedilen her bir yapının epigrafik belgelerle desteklenmemesi ve yazıtı olup kitapta bahsedilmeyen fakat Iustinianus'a atfedilen yapıların da bulunması dikkat çekmektedir. Örneğin Miletos'ta bulunan ve imparatorun adının geçtiği kapı inşası yazıtı ile belgelenen yapıdan Prokopios'ta bahsedilmemektedir. Benzer bir diğer örnek Pisidia'daki Antiokheia (Yalvaç) kentinde imparatorun sur yapımı için bir heykelle onurlandırılmasına ilişkin yazıttır. Bu yapıya ilişkin bilgi de Prokopios'un kitabında yer almamaktadır. Ephesos'taki havari Ioannes Kilisesi, Sangarios nehri üzerine inşa edilen köprü, Pyramos nehri üzerindeki köprünün restorasyonu ve Adana'da gerçekleştirilen yapı işleri epigrafik belgelerle ve arkeolojik bulgularla örtüşmektedir.

İmparatorun Küçük Asya'daki yapı politikası, Prokopios'un verdiği bilgiler ışığında değerlendirildiğinde su kemeri, hamam, yol, köprü ve kiliselerin onarımı ya da yeniden inşa edilmesi ve Iustinianus'un özellikle liman kentlerine -Nikomedea, Helenopolis, Pythia, Ephesos, Tenedos- önem vermesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Prokopios'un metni, Roma İmparatorluğu'nun inşa yatırımlarına dair (özellikle su ile ilişkili yapılar) politikasının yansımaları ve geç antikçağ kentsel değişimin tanığı olarak görülebilir. Nitekim Prokopios, daha önceki Roma literatüründe çok genel bir şekilde temsil edilen hamamlar ve su kemerleri hakkında dikkat çekici ayrıntılar aktarmaktadır (Picket, 2017, 95-126; Koçyiğit, 2019). Bundan dolayı J. Howard-Johnston, Prokopios'un konu üzerine eğitim aldığı ve kendisinin bir hidrolik mühendisi olduğunu tahmin etmektedir⁷. Prokopios'un "Yapılar" eserinin tamamına bakıldığında ise imparatorun su ile ilişkili yapıları en çok Küçük Asya'da inşa ya da restore ettirdiği açık bir şekilde görülmektedir. Benzer bir şekilde eserin tamamında beşi yeni inşa edilen beşi de restore ettirilen on köprünün yedisinin de Küçük Asya'da olması vurgulanması gereken bir bilgidir. Zira bu çıkarımlar imparatorun Küçük Asya'ya verdiği önemi sayısal verilerle gözler önüne sermektedir. Bunların dışında Prokopios kitabında imparatorun Bithynia bölgesinde gerçekleştirdiği yapı işlerine ayrı bir yer açmaktadır. Iustinianus'un Bithynia ile yakından ilgilenmesinin en büyük nedeni bölgenin coğrafi konum bakımından başkent Konstantinopolis'e yakın olmasının yanı sıra askeri, ticari yollar ve Hac Yolu güzergâhının kavşak noktasında yer almasıdır. Prokopios tarafından bölgede yoğun bir imar faaliyetinin gerçekleştirildiği ifade edilse de bahsi geçen köprülerin, yolların ya da hamamların yapılışına ve onarım geçirmesine dair epigrafik belgelerin henüz bulunmadığı görülmektedir.

İmparatorluğun hazinesini kendi euergeteslik imajı için kullanan Iustinianus'un Prokopios tarafından resmedilen büyük çaplı imar faaliyetleri, mevcut veriler ölçeğinde değerlendirildiğinde Küçük Asya'daki yapı işlerinin yazıtlara çok fazla yansımadağı düşünülebilir. Bununla birlikte dönemin yazıtlarında *φλοκτιστης* (inşa etmeyi seven) ve *φιλῶχριστος* (Mesih'i seven) epithetleri dikkat çekmektedir. Bunun nedeni *φλοκτιστης* epithetinin Küçük Asya'da şimdiye kadar kayda geçirilen yazıtlarda özellikle Iustinianus Dönemi'nde kullanılmış olmasıdır. Dolayısıyla dindar bir Hıristiyan imparator olan Iustinianus'un aynı zamanda inşacı bir imparator olduğu da yazıtlar aracılığıyla belgelenmektedir. Prokopios'un imparatora övgü niteliğinde olan "Daha sonra, bütün Roma İmparatorluğu'nu koruyup kollamak ve mümkün olduğu kadarıyla onu yeniden inşa etmek için bu yetki ile Tanrı tarafından görevlendirilen imparator Iustinianus ortaya çıktı" sözleri Iustinianus dönemi yazıtlarında kullanılan *φλοκτιστης* epitheti ile bağdaştırılabilir. Prokopios, arkeolojik veya edebi kanıtlardan bilinen bazı yapıları eserine dahil etmemiştir. Bunlardan bazıları Prokopios'un kullandığı kaynaklarda listelenmemiş olabilirken, diğerleri "Yapılar" eseri tamamlandıktan sonra veya Prokopios inceleme üzerinde çalışmayı bıraktıktan sonra inşa edilmiş olabilir. Prokopios'un imparator Iustinianus'un yapı faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler zengin olsa da imparatorun başarılarının tam bir resmini yansıtmadığı görülmektedir. Bu noktada bölgedeki araştırmaların az olması dikkate alındığında Prokopios'u kaynak olarak kullanırken arkeolojik ya da epigrafik verilerle teyidinin yapılması sonuçların dayanak noktasını sağlamlaştırmak için önem taşımaktadır.

⁷ J. Howard-Johnston, Prokopios'un "Yapılar" eserindeki su kemerleri, hamamlar, sarnıçlar, tahkimatlar, köprüler ve yollara ilişkin yaptığı açıklamalarının edebi olmaktan ziyade fazlasıyla teknik tasvirlerine dayanması nedeniyle onun tam anlamıyla bir mühendis olduğunu belirtmektedir. Bk. Howard-Johnston, 2001, 29.

Kaynakça

- Belke, K. (2001). Prokops De Aedificiis, Buch V, Zu Kleinasien. *Antiquité Tardive*, 8, 115-125.
- Belke, K. (2010). Justinians Brücke über den Sangarios. S. Doğan & M. Kadiroğlu (Eds.), *Bizans ve Çevre Kültürler. Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan* içinde (89-99). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Berger, A. (1998). Viranşehir (Mokisos), eine byzantinische Stadt in Kappadokien. *Istanbul Mitteilungen* 48, 349-429.
- Börm, H. (2007). *Prokop und die Perser: Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Büyükkolancı, M. (2000). *St. Jean Hayatı ve Amtı*. Efes Vakfı Yayınları.
- Cameron, A. (2017). Writing about Procopius Then and Now. In C. Lillington-Martin & E. Turquois (Eds.), *Procopius of Caesarea: Literary and Historical Interpretations* (13-25). Londra: Roudledge.
- Cameron, A. (2005). *Procopius and the Sixth Century*. Londra: Roudledge.
- Corsten, T. (1991). Neue Denkmäler aus Bithynien. *Epigraphica Anatolica* 17, 79-99.
- Croke, B. & Crow J. (1983). Procopius and Dara. *Journal of Roman Studies* 73, 143-59.
- Croke, B. (2005). Justinian's Constantinople. In M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (60-86). Cambridge: Cambridge University Press.
- Curta, F. (2007). *The Making of the Slavs: History and Archaeology of Lower Danube Region, c. 500-700*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dagron, G. & Feissel D. (1987). *Inscriptions de Cilicie*. Paris: de Boccard.
- Doğancı, K. (2012). Antik Dönemde Bithynia'dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar. M. Ali Kaya, T. Yiğit & A. Sina (Eds.), *Prof. Dr. Ömer Çapar'a Armağan* içinde (93-104). Ankara: Hel Yayınları.
- Downey, G. (1947). The Composition of Prokopios, De Aedificiis. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 78, 171-183.
- Downey, G. (1952). Justinian as a Builder. *The Art Bulletin*, 32/4, 262-266.
- Düzgüner, F. (2004). *Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar: Prokopios'un Birinci Kitabının Analizi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Elsner, J. (2007). The rhetoric of buildings in the De Aedificiis of Procopius. In L. James (Ed.), *Art and Text in Byzantine Culture* (33-57). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ermış, Ü. M. (2009). *İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetlerin Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Evans, J. A. (2005). *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. Westport: Greenwood Press.
- Feissel, D. (2001). Les Édifices De Justinien au Témoignage de Procope et de l'épigraphie. *Antiquité Tardive* 8, 81-104.
- Foss, C. (1979). *Ephesus after Antiquity: A Late antique, Byzantine and Turkish City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foss, C. (1996). *Survey of Medieval Castles of Anatolia II: Nicomedia*. Ankara: The British Institute of Archaeology.
- French, D. H. (1981). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor 1: The Pilgrim's Road*. Oxford: BAR International Series.
- French, D. H. (2016). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor Vol. 4: The Roads, Fasc. 4.1 Notes on the Itineraria*. Oxford: BAR International Series.
- Greatrex, G. (2013). The Date of Procopius' Buildings in the Light of Recent Scholarship. *Estudios Bizantinos* 1, 13-29.
- Howard-Johnston, J. (2001). The Education and Expertise of Procopius. *Antiquité Tardive* 8, 19-30.
- Koçyiğit, O. (2019). İmparator Iustinianus'un İmar Programı Kapsamında Anadolu'da Hamamlar ve Su Yapıları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 13, 627-638.

- Krautheimer, R. (1992). *Early Christian and Byzantine Architecture*. New Haven: Yale University Press.
- Lefort, J. (1995). Les Comminations entre Constantinople et la Bithynie. In C. Mango, G. Dagron & G. Greatrex (Eds.), *Constantinople its Hinterland* (207-18). Cambridge: Ashgate Publishing.
- Montinaro, F. (2015). Power, Taste and the Outsider: Procopius and the Buildings Revisited. In H. Elton & G. Greatrex (Eds.), *Shifting Genres in Late Antiquity* (191-206). Londra: Ashgate Publishing.
- Özbayoğlu, E. (1994). *İstanbul'da İstiniyanus Döneminde Yapılar: Birinci Kitap*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Öztürk, H. S. (2020). Nikaia'da (Bithynia) Epigrafik ve Tarihi-Coğrafi Çalışmalar (2010-2019). H. S. Öztürk, H. Şahin ve Z. Çulha (Eds.), *I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafyası Sempozyumu, İstanbul 14-15 Ekim 2010 içinde* (108-128). İstanbul: Rezan Has Müzesi.
- Pazdernik, C. (2005). Justinianic Ideology and the Power of the Past. In M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian* (185-214). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pickett, J. (2017). Water and Empire in the De Aedificiis of Procopius. *Dumbarton Oaks Papers* 71, 95-126.
- Rehm, A., Herrmann, P. & Dessau, H. (1997-98). *Inscripfen von Milet I*, 7. Berlin.
- Rousseau, P. (1998). Procopius's Buildings and Justinian's Pride. *Byzantion* 68, 121-130.
- Salikoğlu, H. (2019). *İstiniyanus, İktidar ve Mimarlık*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Seçkin, S. (2018). Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale. *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi* 6, 535-553.
- Şahin, S. (2013). İstiniyanus'un Bithynia'da Sakarya Nehri Üzerine İnşa Ettirdiği Köprü ve Kanal Tesisleri. *Eskiçağ Yazıları* 4, 1-30.
- Taştekin, D. (2020). *Prokopius'un Taribçiliği, M.S. 6. Yüzyulda Doğu Akdeniz ve Anadolu Tarihine Katkısı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tosun, S. P. (2018). Doğu Roma İmparatoru I. İstiniyanus'un (527-565) Bithynia'daki Faaliyetleri. *Asos Journal* 80, 595-608.
- Turquois, E. (2015). Technical Writing, Genre and Aesthetic in Procopius. In H. Elton & G. Greatrex (Eds.), *Shifting Genres in Late Antiquity* (219-232). Londra: Ashgate Publishing.
- Uzunoglu, H. (2014). Prokopios, "Yapılar Üzerine" Kitap V, 1-5. *Eskiçağ Yazıları* 6, 271-295.
- Üste, C. (2011). *Sakarya İli Beşköprü (Sangarios, Justinianus Köprüsü)'nün Koruma ve Restorasyon Önerisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Whitby, M. (1985). Justinian's Bridge over the Sangarius and the Date of Prokopios' de Aedificiis. *Journal of Hellenic Studies*, 105,129-148.
- Whitby, M. (2001). Pride and Prejudice in Procopius's Buildings: Imperial Images in Constantinople. *Antiquité Tardive*, 8, 59-66.
- Zuckermann, C. (2002). The Dedication of a Statue of Justinian at Antioch. In T. Drew-Bear, M. Taşlıalan & C. M. Thomas (Eds.), *Actes du Ier Congrès international sur Antioche de Pisidie* (243-253). Lyon: Université Lumière-Lyon.

EXTENDED SUMMARY

Emperor Justinian (r.527-565) is one of the protagonists of his time who deeply influenced the political, social, cultural, and architectural history of the 6th century and his influence was still felt over the following centuries. Besides his status as an emperor, Emperor Justinian also stands as a founder (φιλοκτιστής) and reformist. Procopius, the statesman and historian of the period, describes Justinian as a restorer of the state through victory, the builder of the cities, the supporter of the true faith, the lawmaker, the bringer of internal harmony and external peace and the protector of the frontiers. In the account of Ioannes Lydos, another author from the same period, he is cited as a man who fought for the state by the end to regain the control of the Roman land which was once easily seized due to the passivity of his predecessors. The most important characteristic of the Justinian's approximately thirty-eight years reign which was well documented compared to his predecessors was the very existence of talented jurists, architects and commanders in their field allowing him to realize the reforms as he desired.

This paper investigates the building policy of the Eastern Roman Emperor Justinian with a special focus on the ones in Asia Minor. The major objective of the study is to reveal to what extent the buildings mentioned in Procopius' "Buildings" dedicated to the building activities of Emperor Justinian matched with the epigraphic documents or archaeological findings. In this context, the inscriptions related to the emperor's building activities were analysed and the texts in question were compared with the accounts of Procopius besides the preserved archaeological evidence. As witnessed in the previous centuries, the magnitude of the construction work, which was the prominent element of the power and the prestige of the empire escalated critically during the time of Justinian. The emperor initiated the building activities in Constantinople after the Nika Revolt in 532 -which resulted in the massive destruction of many important buildings in the city- and gradually extended these activities throughout the empire. Four major factors draw critical attention in building policy of the empire with the religious factor in the first spot which reflects the goal of Justinian to establish a single religion throughout the empire as much as possible. Another prominent factor determining the emperor's building policy may be deemed as defence due to the increasing external threats both in the west and east of the empire. Following the defensive structures, Justinian built monumental structures, city squares and colonnaded streets symbolizing the power of his empire. Finally, the density of water structures built such as bridges and aqueducts in his building program draws attention.

This paper firstly focuses on Procopius' work "Περὶ Κτισμάτων" (De Aedificis = Buildings) which comprised six books. This work is deemed as the primary source on the building activities of Emperor Justinian in Asia Minor. Chapters I.-V. of the book 5 of *Buildings* cover Asia Minor. Procopius praises Emperor Justinian in these chapters for building churches, city walls, aqueducts, and various public buildings in the city. Here he also emphasizes the improvement of the *cursus publicus* facilities (inns) as well as the roads and bridges, particularly the Pilgrims Road leading from Constantinople to Syria. This paper aims to document to what extent the epigraphic records of the time match with the information on buildings in the related chapters in Procopius' work and consequently the reliability of this work as a source. The examination of the epigraphic records related to Emperor Justinian and his building activities suggests that approximately two-thirds of them are dated to the first 22 years of his reign.

Within the scope of the research, epigraphic records of Emperor Justinian's building activities in Asia Minor were compared with the chapters I-V of the 5th book of Procopius' "Buildings". The building activities of the emperor confirmed by both sources are the Basilica of St. John in Ephesus, the bridge built on the Sangarios river, the thermal bath in Pythia, the restoration of the bridge on the Pyramos river and the building works carried out in Adana. There are also buildings attested by the archaeological evidence and epigraphic records which Procopius did not include in his work which may be attributed to the lack of knowledge of Procopius or simply as they may have been built after he completed his work or stopped working on it.

The evaluation of the building policy of emperor Justinian in Asia Minor based on the epigraphic records and Procopius' work demonstrates that the emperor gave particular importance to Bithynia, as the region was close to the capital Constantinople and was located at the crossroads of the Pilgrimage route, military and commercial roads. Although Procopius cited an intense development activity carried out in the region, no epigraphic document regarding the building and repair of the bridges, roads or baths in question has yet been found. As explained earlier, the information provided by Procopius' work would need confirmation from an external

source. In this respect, considering the quantity of existing epigraphic arguments, it can be concluded that the building activities of Justinian -who did not hesitate to use the treasury of the empire for his “euergetes” image- did not reflect much on the inscriptions. However, the epithet φιλοκτιστης (fond of building) read in the inscriptions draws attention. The φιλοκτιστης epithet has been recorded in the inscriptions from Asia Minor, especially in the Justinian period. Therefore, it is documented through the inscriptions that Justinian, a devout Christian emperor, was also the Builder.

**NORM KADRO UYGULAMASI VE ÖRGÜTLERİN EKONOMİK PERFORMANSINA
ETKİSİ YA DA ETKİSİZLİĞİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ**
**STANDARD POSITION PRACTICE AND ITS EFFECT OR INEFFECTIVENESS ON
ECONOMIC PERFORMANCE OF THE ORGANIZATIONS: TURKISH BANKING
SECTOR**

İhsan Oğuz BAKKALBAŞI

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü

iobakkalbasi@marmara.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-4011-9052

ÖZ

Geliş Tarihi:

08.08.2021

Kabul Tarihi:

07.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

**Anahtar
Kelimeler**

Norm kadro,
Personel
verimliliği,
Ekonomiklik,
Bankacılık sektörü,
Kamu yönetimi.

Keywords

Standard position,
Staff efficiency,
Economic
efficiency, Banking
sector. Public
administration.

Kamu kaynaklarının tasarruflu kullanılması ve kamu hizmetlerinin eksiksiz ve düzenli bir şekilde yürütülmesi için gösterilen gayretler arasında yer alan "norm kadro" düzenlemesi kimi özel sektör işletmelerinde de yürütülmektedir. Bu durumda söz konusu uygulamadan beklenen ekonomik katkılar yüksek olmalıdır. Buna bağlı olarak norm kadro uygulamasının örgütlerin ekonomik amaçlarına gerçekten katkısı olup olmadığı sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışma, norm kadro uygulamasının örgütlerin ekonomik amaçlarına katkısı olup olmadığını birkaç performans kriteriyle de olsa değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede Türk bankacılık sektöründe yer alan tüm bankalar incelenerek norm kadro düzenlemesini uygulayan bankaların, uygulamayanlardan daha yüksek personel verimliliklerine ve daha düşük toplam personel giderlerine ulaşmış olup olmadığını niteliksel ve niceliksel gözle sorgulanmıştır. Söz konusu bankaların 2009-2019 yılları arasındaki mevduat/personel, kredi/personel ve toplam personel gideri değerleri yıllara göre incelenmiş; norm kadro düzenlemesini uygulayan bankaların bu uygulamadan sonra bu kriterlerdeki değişimleri ve bu düzenlemeyi uygulamayan bankalar ile olan farklılıkları karşılaştırılmıştır. Banka grupları arasındaki farklılıklar ANOVA Tekrarlayan Ölçümler testi ile incelenirken, bankaların norm kadro uygulamaları öncesi ile sonrası arasındaki farklılıklar ise niteliksel bir biçimde incelenmiştir. Her iki durumda da norm kadro uygulamasının personel verimliliği ve personel giderlerine dayanan bağımlı değişkenler üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür.

ABSTRACT

An important and recent HR regulation, "standard position", aims to economic using of public resources and to accomplish exactly the public services. Although it is a regulation for public institution it is witnessed that it is applied in private sector as well. Probably the expectation of economic contribution of that regulation is the reason for application. So, the question concerning the economic contribution of the standard position becomes important; is it real? Therefore, it is aimed in this paper to unfold whether the standard position contributes to economic performance of the organizations or not. In that frame a couple economic performance criteria are chosen for indicating the economic performance and Turkish Banking Sector is chosen for the analyzing. It is investigated in this paper whether the commercial private banks who practice standard position have better economic performance based on staff efficiency and total staff costs relatively the other banks. This investigation is carried out by both quantitative and qualitative views. In that frame the savings/staff, credits/staff and total staff costs of banks said are analyzed along 10 years that cover the period between 2009 and 2019. The differences between the groups of banks, as the ones who practice the standard position and the others are both analyzed with ANOVA repeated measures testing and the qualitatively as well. Any significant impact of standard position on dependent variables is founded, neither on productivity nor on economic efficiency.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.980370>

Atıf/Cite as: Bakkalbaşı, İ., O., (2022). Norm Kadro Uygulaması Ve Örgütlerin Ekonomik Performansına Etkisi Ya Da Etkisizliği: Türk Bankacılık Sektörü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 948-968.

Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemiz kamu sektöründe de çeşitli yönetsel sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Bu sorunların önemli bir kısmı insan kaynakları yönetimi ile ilgilidir. Kamuda insan kaynakları yönetiminin geliştirilmesi için cumhuriyetin kuruluşundan beri çeşitli atılımlar ve değişimler gerçekleştirilmiştir. Tarihsel sırayla gidilirse kamuda çalışan personelin “tek elden” yönetilmesi amacıyla 1960 yılında ‘Devlet Personel Dairesi’ kurulmuş, daha sonra 1984 yılında yapılan bir değişiklik ile bu kurum ‘Devlet Personel Başkanlığı’na dönüştürülmüştür. 2011 yılında bu kurumun da yapısında bazı değişiklikler yapılarak yeni bazı görevler getirilmiş ancak bu da yeterli görülmemiş olsa gerek ki 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı sistemi ile birlikte ‘Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi’ kurulmuş ardından 2019 yılında Devlet Personel Başkanlığı kapatılmıştır (Acar 2021: 1027). Süregelen değişimler, yeniden yapılanmalar kamu personel yönetimi ile ilgili istenen sonuçlara bir türlü ulaşamadığı izlenimi uyandırmaktadır.

Süregelen değişimler ve yeniden yapılanmalar gibi önemli atılımlar çerçevesinde ne gibi kararlar alınıp yapılan çalışmalardan neler beklendiğini değerlendirmek istersek; 1984 yılında Devlet Personel Başkanlığı’nın kurulmasını sağlayan 8/6/1984 tarihli ve 217 numaralı KHK’nin ilk maddesi kuruluş amacını aşağıdaki gibi açıklar: *“Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı, Kamu hizmetlerinin düzenli, süratli, müessir ve ekonomik şekilde yürütülebilmesi için; Devlet Personel rejiminin temel ilke ve politikasının, Devletin ve diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarının teşkilat, görev ve yetkilerinin; kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerde çalışacak memur ve diğer kamu görevlilerinin tabi olacakları personel rejimlerinin; memleketin kültür, sosyal ve ekonomik şartlarına ve hukuki esaslarına uygun olacak şekilde düzenlenmesi, personel rejimleri arasında uyum, denge ve koordinasyonun sağlanması, uygulamalarda görülecek aksaklıkların giderilmesi mevzuatın değişen şartlara göre geliştirilmesi, Kamu personelinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerini sağlamak ve bu konulardaki uygulamanın takip ve denetlenmesi; kullanılan idari usul ve metodların değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için gerekli bütün mevzuat çalışmalarının ilmi ve tarafsızlık esaslarına göre yürütülmesinde görevli ve yetkili olmak üzere Başbakan’a bağlı Devlet Personel Başkanlığı’nın kurulmasına, teşkilat ve görevlerine dair esasları düzenlemektir.”* (Devlet Personel Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1984)

Görüldüğü gibi KHK’nin ilk cümlesi kamu hizmetlerinin düzenli, süratli etkili ve ekonomik biçimde yapılmasının yolunu devlet personel rejiminde arar. Ancak bu yeterli görülmemiş olsa gerek ki 6 Kasım 2000 tarihli ve 2000/1658 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, söz konusu kararın ‘giriş’ kısmında yazdığı kadarıyla *“Kamu kaynaklarının verimli kullanılması, kamu hizmetlerinin (gerçek iş yüklerine göre) gerektirdiği unvan, nitelikte ve sayıda personel istibdamının sağlanabilmesi amacıyla ...”* kamu kurumlarında norm kadro çalışmalarına başlanmıştır. (Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Yapılacak Norm Kadro Çalışmalarında Uyulacak Usul ve Esaslar”ın Yürürlüğe Konulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 2000)

Personel anlamında ideal kadroya ulaşamama sorunu, bir yandan kamu hizmetlerinin aksamasına, bir yandan da kamu kaynaklarının israfına yol açmaktadır. Norm kadro uygulaması bu tip sorunların düzelmesi için kamuda personelin yeniden ve toplum ihtiyaçlarına uygun bir şekilde görevlendirilmesi amacıyla gündeme gelmiştir (Acar 2001).

Bu çerçevede personel kadrolama çalışmalarının hem niteliksel hem de niceliksel anlamda ideal kadro yapısına ulaşmak konusunda işlevsel olacağı ve verimlilik ve etkililik konusunda ilerlemeler sağlayacağı düşünülmektedir (Yılmaz ve Özdem 2004: 116).

Görüldüğü gibi norm kadro uygulamasından, kamu kesiminde, bir yandan verimlilik ve ekonomiklik gibi mali konularda diğer yandan da başarılı kadro örgütlenmesi ve isabetli kadro dağılımı gibi yönetsel konularda katkı beklenmektedir. Ancak norm kadro uygulaması kamu sektörü ile sınırlı kalmamıştır. Kimi özel sektör örgütlenmeleri tarafından da benimsenerek yürürlüğe konmuştur. Yönetsel konularda kamuya göre, çok daha isabetli kararlar aldığı ve çok daha hızlı hareket ettiği varsayılan özel sektör kesiminin norm kadro uygulamasından beklentisini ağırlıklı olarak mali konulara ve mali performansa dayanarak temellendirdiğini düşünülebilir. Bu durumda özel sektör işletmelerinin norm kadro uygulama amacı kadro düzenlemesi ve örgütlenme başarısından çok mali performans ve dolayısıyla verimlilik ve ekonomiklik gibi hedefler olmalıdır.

Daha açık bir ifade ile, uygulamada ağırlıklı olarak niteliksel değil de niceliksel ölçütleri temel alması beklenen norm kadro düzenlemesinin özel sektör tarafından benimsenme nedeni, örgütün personel yapısını sayı anlamında belli bir disiplin altında tutarak, personel verimliliğini arttırmak ve toplam personel giderlerini sınırlamak olabilir.

O halde norm kadro uygulamasının özel sektörde de tercih edilmesinin performans kriterlerine katkısı olup olmadığını sorgulamak bu alandaki bilimsel çalışmaların görevlerinden biri olmalıdır. Bu çalışma, norm kadro düzenlemesinin işletmelerin personel giderlerini kontrol altında tutmasına ve personel verimliliğini arttırmasına katkıda bulunup bulunmadığını incelemek amacıyla hayata geçirilmiştir. Bu amaçla yıllık faaliyet raporlarında detaylı resmi bilgiler paylaşan bankaların, bu raporlarında beyan ettikleri bilgilerden yola çıkarak norm kadro uygulaması verimlilik ve ekonomiklik açısından incelenmiştir. Bir yandan söz konusu bankalar “uygulamayı yürütenler ve yürütmeyenler olarak ikiye ayrılmış ve elde ettikleri performans sonuçları karşılaştırılmış diğer yandan ise söz konusu uygulamayı sürdüren bankaların bu uygulamaya başladıktan sonraki performansları incelenmiştir. Sonuçta, norm kadro uygulamasının verimlilik ya da ekonomiklik açısından bankalara bir katkısı olmadığı tespit edilmiştir.

Kavramsal Altyapı

“Norm Kadro” uygulaması bu konu hakkında yapılan çalışmalarda insan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamalarından insan kaynakları (İK) planlamasının bir faaliyeti olarak kabul edilir. Özellikle kamu kurumları için geliştirilmiş bir “düzenleme” olduğundan kamusal boyut tüm tanımlamalarda belirtilmiştir. Ancak bunun ötesinde norm kadro düzenlemesinin bir İK planlama faaliyeti olduğu da belirtilmiştir (İdrisoğlu 2014: 9-15). Norm kadro düzenlemelerinin esas amacı kamu hizmetlerini ilgilendiren faaliyetlerin “düzenli ve sürekli” bir şekilde yerine getirilebilmesi için gereken “normal” “kadronun” kimlerden (hem niteliksel hem de niceliksel anlamda) oluşması gerektiğinin belirlenmesi ve bunun bir “standarda” oturtulması olarak kabul edilebilir. Niceliksel kısım denildiğinde doğal olarak düzenlemenin “parasal” boyutu da dikkate alınır (Akçakaya 2008: 179-184; Sabuncuoğlu 2005: 32).

Norm kadrodan beklenen niceliksel katkılar, neden özel sektörün de norm kadro uygulamasını benimsediğini kısmen açıklayabilir. Norm kadro düzenlemesi işletmedeki kadronun toplam maliyetini belli bir üst sınırdan tutma amacıyla özel sektöre ithal edilmiş olabilir. Bu çaba da İK planlamasının bir boyutudur; çünkü İK planlamasının niceliksel boyutu örgütün ihtiyaç duyacağı işgücünün sayısal olarak tespit etmenin ötesinde işletmenin kaynaklarını ekonomik bir şekilde kullanmasını da sağlamaya çalışmaktadır (Saruhan ve Özdemir 2004: 172). Nitekim kamu kurumları gibi özel sektör işletmeleri de üretim sürecinde çalışanlarının katkılarında yararlanırlar ve bunun için de bir maliyete katlanırlar. Üretim sürecinin olumsuz yönde etkilenmemesi için personel maliyetlerinin iyi hesaplanması ve belli bir seviyede tutulması çok önemlidir (Sabuncuoğlu 2005: 35). Nihayetinde personel ile ilgili gayretler de bir yatırımdır ve “yatırımın geri dönüşünün de hesaplanması ve planda yer alması gerekmektedir” (Fındıkçı 2006: 153). Tüm İKY uygulamaları gibi İK planlamasının başarılı bir şekilde yürütülmesi örgütün rekabet avantajına ve performansına katkı sağlayacaktır (Rosenfeld ve Wilson 1998: 22). Bu çerçevede “norm kadro” uygulamasının da aynı katkı potansiyelini taşıyor olması beklenebilir.

Bu durumda norm kadro düzenlemesinin kavramsal altyapısını anlayabilmek için İK planlaması ile olan ilişkisini ya da norm kadronun İK planlamasındaki yerini görmek etkili olabilir. İK planlaması esas olarak gelecekte işletmenin ihtiyaç duyacağı işgücünün ve ihtiyaç duyulan işgücünün hangi kaynaktan temin edileceğinin önceden tahmin edilmesi ile ilgilidir. Bu uygulama kamu kurumlarında “norm kadro” ya da “kadro planlaması” olarak da kabul edilmektedir (Acar 2008: 102).

Bu çerçevede İK planlamasında ihtiyaç duyulan işgücünün hem niteliksel (yetenekler, beceriler ve yetkinlikler) hem de niceliksel (işgücü sayısı) anlamda tahmin edilmesi söz konusudur. Niteliksel tahmin için iş analizleri kullanılırken, niceliksel tahmin için bir yandan tahmin metotları diğer yandan da bir takım istatistikî veriler (belli bir dönemde gönüllü olarak işten ayrılanlar, hastalık ya da diğer farklı sebeplerle belli bir dönemde yaşanan işgücü kaybı) kullanılır. Bu şekilde en isabetli tahmin yapılarak ihtiyaç duyulabilecek işgücü en doğru şekilde hesaplanmaya çalışılır (Acar 2008: 104-105, 107-108; Sabuncuoğlu 2005: 40-55).

Bütün bunlara dayanarak norm kadro uygulamasının İK planlamasının tüm boyutlarına katkıda bulunması beklenebilir. Ama bunun ötesinde özellikle de tasarruflu bir İK planlamasının belli bir işi, işin kalitesini bozmadan ve farklı ve yeni maliyetlere sebep olmadan en düşük çalışan sayısı ile yürütülmesini sağlayacak bir norm kadro düzenlemesine sahip olması belki de en önemli beklentidir (Acar 2001). Ancak burada bir soru karşımıza çıkmaktadır: Norm kadro tasarruflu bir İK yönetimi anlamına gelmekte midir?

Norm kadronun örgütlenmeye tasarruf sağladığını ya da sağlamadığını gösteren çeşitli göstergeler olabilir: Bunlardan birincisi personel verimliliğidir. Verimlilik, insan kaynakları yönetiminin uygulamada kendine temel aldığı ilkelerden biridir (Sabuncuoğlu 2005: 19). Personel verimliliği ise kamu ya da özel tüm örgütlerin İK planlamasından beklediği katkılardan biridir (Can, Kavuncubaşı ve Yıldırım 2016: 135; Acar 2021: 1031).

“Norm kadronun amacı gereksiz istihdamın önlenmesi ve buna bağlı olarak işgücü verimliliğinin artırılmasıdır” (Timur 2004: 203). Norm kadro uygulaması sonuçta personel verimliliği sağlamayacaksa o zaman sadece kadro düzenlemesinden ibarettir demektir. Bu da örgüte bir katkı sağlayabilir ama özellikle personel sayısının azaltılması ile sonuçlanan düzenlemelerin hizmet ya da üretim aksamalarına yol açmaması gerekir. O halde norm kadro uygulaması yürütüldüğü örgütlerde bir yandan verimliliğe katkıda bulunmalı diğer yandan da ürün veya hizmet sürecinde aksamalara yol açmamalıdır. Verimliliğe katkıda bulunmayan norm kadro uygulaması bir çeşit kadro düzenlemesi mahiyeti taşır.

Dolayısıyla norm kadro uygulamasının kaynaklardan tasarruf ya da maliyetlerde bir iyileşme etkisi varsa bu sayısal olarak görülebilmeli ve örgütün finansal performans ölçütleri üzerinde dolaylı olarak etkisini göstermeli ya da bu etki diğer faktörler arasında kaybolacaksa bile bunu düşünmeye sevk edecek bir sayısal iyileşme görülmelidir.

Örneğin “Ekonomik Katma Değer (Economic Value Added=EVA) ‘Vergiden Sonra Net İşletme Kârı/Sermaye Maliyeti’ formülü ile hesaplanır”. Bu formüle insan kaynakları yönetimi ile ilgili uygulamalar hem verimliliğin artırılması hem de maliyetlerin azaltılması yolları ile “parasal” katkıda bulunma potansiyeli taşır (Fitz-Enz ve Phillips 2001: 6-7). “Yatırımın getirisi” de (Return of Investments = ROI) önemli bir başarı ölçütüdür ve toplam maliyetler ile çıktı/girdi oranlarının yatırımların getirisine etkileri vardır (Fitz-Enz ve Phillips 2001: 14-15). Bu formüllerin tamamında bir maliyet kalemi olan personel giderleri dolaylı olarak yer alır.

Benzer şekilde toplam maliyetlerin içinde de personel maliyetleri vardır ve norm kadro uygulamasının personel verimliliğine etkisi varsa bu toplam maliyetlere de etki edecektir. Dolayısıyla norm kadro uygulamasının personel verimliliğine etkisinin incelenmesi ve böyle bir etki varsa sayısal olarak aydınlatılması, uygulamanın örgütlerin ekonomik hedeflerine katkı sağlayıp sağlamadığını gösterebilir. Bu çerçevede norm kadro uygulayan bankalar ile uygulamayan bankaların personel verimliliği kriterleri açısından farklılaşp farklılaşmadığını görmek yol gösterici olabilir. Bu çalışmada personel verimliliği ile ilgili incelemeler bu nedenle yapılmıştır.

Öte yandan norm kadro uygulamasının örgütlerin finansal performansına katkısı olup olmadığını değerlendirmek için, tamamlayıcı bir unsur olarak “personel giderleri” ve “personel giderlerinin artış hızı” da ölçülmüştür. Sonuçta (toplam) personel giderlerinden tasarruf sağlanıp sağlanmadığı da önemli bir konudur çünkü finansal performansa katkısı vardır (Fitz-Enz ve Phillips 2001: 5). Personel giderlerinden tasarruf etme katkısı “ekonomiklik” olarak değerlendirilirse, norm kadro uygulamasından sonra gerçekten dikkate değer bir ekonomiklik sağlanıp sağlanmadığını incelemek bu konuyu aydınlatmaya yardımcı olabilir. Ekonomiklik elbette daha fazla faktörün etkisi altındadır. Ancak en azından norm kadro uygulaması ile birlikte toplam personel giderlerinde bir “iyileşme” sağlanıp, sağlanmadığının görülmesi yol gösterici olacaktır.

Giderlerin daha rasyonel kullanılması ve en düşük düzeye indirgenmesini hedefleyen çıktı/girdi ilişkisine odaklanan “verimlilik” ya da “üretkenlik” ile amaçlara ulaşma seviyesini gösteren “etkililik” gibi kriterler işletmelerin performans yönetiminde daha fazla görülse de (Saruhan ve Özdemir 2004: 22; Ülgen ve Mirze 2004: 22-23); özellikle kaynakların rasyonel bir biçimde kullanılmasını vurgulayan “ekonomiklik” kriteri de literatürde yer almaktadır. (Barabel ve Meier 2010: 342-343; Kaplan ve Norton 1999: 72-73). Böylece, personel verimliliği dışında, ekonomiklik kriteri sayesinde norm kadro uygulamasının performansa etkisini tasarruf ya da maliyet düşürme açısından incelemek ve araştırmaya bu açıdan derinlik katmak mümkün olabilecektir.

Yalnız bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken bir detay vardır: Toplam ücretlerin ötesinde personel için yapılan tüm harcamaları gösteren bir maliyet kalemi olan toplam personel giderleri (“Fully Loaded Cost”) ya da personel başına toplam personel giderleri (“Fully Loaded Cost per employee) literatürde mevcuttur (Gel 2004: 107). Ancak norm kadro uygulamasını yürüten ve yürütmeyen işletmeleri bankacılık sektörü örneğinde incelemeyi amaçlayan bu çalışmada salt mutlak değer olarak değerlendirme bir anlam ifade etmeyecektir. Bunun yerine personel giderlerinde yıllara göre yaşanan değişim (azalma veya artma), özellikle de norma kadro uygulamasının etkisini de inceleyecek şekilde yapılan bir değerlendirme daha belirgin bir gösterge olarak kullanılabilir. Veya toplam giderlerdeki değişimin rakiplerle kıyaslanması daha da net bir gösterge olabilir.

Mevduat ve kredi miktarlarının bağımlı değişkene temel olacak şekilde seçilmesinin nedeni bu ölçütlerin banka performanslarını ölçmede “stratejik kriterler” olarak kullanılmasıdır. Bu bağlamda Kaplan ve Norton’un oldukça popüler olan çalışması Balanced Scorecard (BSC) çeşitli kaynaklarda, hem Türkiye’de

(Coşkun 2006) hem de dünyada (Kaplan ve Norton 1999; Brewer, Albright ve Davis 2004: 76, 82; Brewer, Davis ve Albright 2005: 34) bankacılık sektörüne uyarlanmış ve krediler ve mevduat yoluyla gelir ve müşteri arttırma bankacılık için stratejik performans kriterleri olarak kabul edilmiştir. Bunlardan BSC yaklaşımının ilk kurucuları Kaplan ve Norton “mevduat hizmetlerinin maliyetindeki değişim” kriterini, yaklaşımın açıklamasına örnek olarak koymuştur (Kaplan ve Norton 1999: 73). Mevduat hizmetlerinin maliyetinde, özellikle de “personel başına mevduat” değerlendirmesinde personel sayısının kritik olacağı açıktır. Benzer bir durum krediler için de geçerlidir.

Böylece bu çalışma çerçevesinde bağımlı değişkenler olarak ekonomiklik ve verimlilik, sırasıyla toplam maliyetlerdeki değişim ve mevduat/personel ile kredi/personel kriterleri ve bunların karşılaştırmaları ile ölçülecektir.

Ne var ki amaçlara ulaşma seviyesi olarak özetlenebilecek “etkililik” kriteri çerçevesinde bir değerlendirme yapmak mümkün olmayacaktır. Çünkü amaçlara ulaşma seviyesini ölçmek için amaçları biliyor olmak gerekir. Bu şekilde toplam personel gideri ile ilgili dönem başı hedefi ile dönem sonu gerçekleşmesi karşılaştırılabilirse işletmenin bu tip bir maliyet kalemi ile ilgili amaçlarına ulaşıp ulaşmadığının değerlendirilmesi mümkün olabilir (Gel 2004: 107 ve Akal 1999: 198-199). Ancak incelenen işletmelerin ne önceki yıllardaki ileriye dönük maliyet hedeflerini, ne de güncel maliyet hedeflerini öğrenmek mümkün olmadığı için bir karşılaştırma yapma ve “maliyet hedeflerine ulaşma başarısını” ölçme imkânı olamayacaktır. Bu çerçevede norm kadro uygulaması yürüten işletmelerle yürütmeyen işletmeler arasındaki toplam gider değişimleri farkını görmek aynı zamanda norm kadro uygulamasını yürüten işletmelerin bu uygulamayı gerçekleştirdikten sonra elde ettikleri değişimleri geçmişle ve yine diğer işletmelerle kıyaslamak ile yetinilecektir.

Öte yandan bu çalışmada personel başına gider karşılaştırması da tercih edilmemiştir; çünkü norm kadro uygulamasının temel amacı personel başına gideri azaltmak değildir. Bilakis, özel sektörde, gerekirse personel başına gider artsa da personel verimliliğini daha fazla arttırmak ve bununla toplam personel giderini azaltmak daha önemli bir amaç olabilir. Personel başına gideri azaltmak hedeflenmiş olsa bile eğer bu hedef toplam personel giderlerini azaltmaya yardımcı olmuyorsa zaten yanlış bir amaç demektir. Bunun istisnası hem personel başına hem de toplam anlamda personel giderlerini arttıran hem de aynı zamanda kârlılığını arttıran işletmedir ki bu da zaten gider kontrolü odaklı norm kadro düzenlemesi uygulamıyor demektir. Çünkü bu durumda işletme önemli miktarda personel harcaması yapıyor fakat aynı zamanda büyük ihtimalle bu personel sayesinde önemli bir kârlılık düzeyine ulaşıyor demektir.

Toparlamak istersek çalışmamızın amacı norm kadro uygulamasının verimliliğe ve ekonomikliğe katkısı olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla Türkiye’deki tüm ticari bankalar norm kadro uygulayanlar ve uygulamayanlar olarak ikiye ayrılıp verimlilik mevduat/personel (personel başına mevduat miktarı) ve kredi/personel (personel başına kredi miktarı) kriterleri ile toplam giderler ise toplam personel giderleri kriteri ile ölçülecektir. Böylece personel verimliliği oranları (personel başına mevduat ve personel başına kredi) ile toplam personel giderlerindeki değişimler çalışmanın bağımlı değişkenleri olarak kabul edilebilir.

Bağımsız değişken ise norm kadro uygulaması olacaktır. Norm kadro uygulamasının muhtelif seviyeleri olmadığından bankalar norm kadro uygulayanlar ve uygulamayanlar adı altında iki grup oluşturularak bunlar arasındaki verimlilik ve toplam personel giderleri farklılıkları incelenecektir. Burada banka sayısı yetersiz gibi görülebilir; çünkü 19 banka vardır. Ancak araştırma kapsamındaki bankalar Türk bankacılık sektörünün tüm evrenini oluşturmaktadır.

Çalışma norm kadro uygulamasının verimlilik ve personel giderleri üzerine etkisi olup olmadığını araştırmayı amaçladığından, hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Norm kadro uygulamasının ekonomik performans üzerinde etkisi vardır.

H1a: Norm kadro uygulamasının personel verimliliği üzerinde etkisi vardır.

H1b: Norm kadro uygulamasının toplam personel giderleri üzerinde etkisi vardır.

Araştırma ve Bulgular

Veriler Jamovi 1.6.23 istatistik programı kullanılarak incelenmiştir (<https://www.jamovi.org>). Araştırma çerçevesinde bağımsız değişkene (norm kadro) ait veriler öncelikle iki temel gruba ayrılmıştır: Norm kadro uygulayan bankalar grubu ile uygulamayanlar grubu olarak.

Öte yandan norm kadro uygulamasını yürüten bankaların norm kadro uygulamasına başlama yılları farklıdır. Uygulamayı yapan tüm bankalar uygulamaya aynı yıl başlamamıştır. Hatta kimi bankalar uygulamayı başlattıktan birkaç yıl sonra vazgeçmiştir. Bankaların 10 yıllık süre zarfındaki performans kriterlerinin

incelenbilmesi bir yandan zamansal bir nedensellik incelemesini sağlamış ve bu sayede norm kadro başladıktan sonraki dönemde performansa etkisinin olup olmadığını incelenbilmiştir.

Fakat aynı zamanda, bu uzun dönemli zamansal inceleme nedeniyle istatistiki anlamda norm kadro uygulamasını yürüten bankaların bu uygulamaya başlamadıkları dönemdeki verileri eksik kalmıştır (missing value). Bu eksiklikler ait oldukları yılın ortalama değerleri ile doldurulmuştur. Ortalama değerler ve p değerlerinde anlamlı bir farklılık olmadığı için toplam yıl ortalama verisi kullanılabilmiştir.

Kredi/personel, Mevduat/personel, Aktif/personel oranı, Personel Gideri Ortalaması yıllık yüzdesel değişim olarak hesaplanmıştır. Toplam mevduat ve kredi büyüklükleri grupları homojen dağılmadığından logaritmik transformasyon yapılmıştır ve farklı dönemlerde başlayan norm kadro uygulamalarının bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini görebilmek için “Repeated ANOVA” testi yapılmıştır. Sonuçta p değeri, çalışmanın anlamlı olduğunu teyit eder düzeyde çıkmıştır ($p < 0.05$). Tablo 1’de çalışma bulgularının genel özeti gösterilmiştir.

Tablo 1 Çalışma bulgularının genel özellikleri

Norm kadro	Uygulayan n:9	Uygulamayan n:10
Kredi-personel oranı (%)	18.3±5.2	17.7±8.2
Mevduat-personel oranı (%)	14.7±5.6	17.3±10.1
Aktif-personel oranı (%)	16.4±4	15.5±7.5
Mevduat Ortalaması	6.82±7.09	6.53±6.67
Kredi Ortalaması	7.02±6.75	7.07±7.21
Personel Gideri Ortalaması (%)	13.5± 2.9	13.1±6.1

Kredi/personel oranı, Mevduat/personel oranı, Aktif/personel oranı, Personel Gideri Ortalaması yıllık yüzdesel değişim ortalaması olarak gösterilmiştir. Mevduat ve kredi değerleri Milyar olarak gösterilmiştir. Mean±Standart deviasyon olarak ifade edilmiştir.

Bu çalışma için bankacılık sektörünün seçilme nedeni esas olarak bankacılık sektörünün yıllık faaliyet raporları aracılığı ile oldukça detaylı bilgiler paylaşıyor olmasıdır. Bunların arasında hem finansal rakamlar hem de yönetsel bilgiler vardır. Ayrıca bu bilgiler ciddi denetimlerden geçmektedir. Bu denetimler güven anlamında oldukça önemli bir katkı sağlamaktadır. Bunların dışında bir diğer neden bankacılık sektörünün “norm kadro” uygulaması üzerinden bir kamu/özel ayrışması ve incelemesi yapılmasına olanak vermesidir. Çünkü norm kadro uygulaması özel sektörde az görülen ya da az beyan edilen bir uygulamadır. Bankacılık sektöründeki özel kesim örgütlerde norm kadro varsa faaliyet raporunda belirtilmektedir.

Bu çerçevede bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 19 ticari bankanın 2009-19 yılları arasındaki faaliyet raporları incelenerek norm kadro uygulamasının personel verimliliği ya da ekonomiklik üzerine etkisi incelenmiştir. Yıllara şu şekilde karar verilmiştir: 2009’dan önce yayınlanan faaliyet raporlarında, sonraki yıllara göre daha az standartlaşma söz konusudur. Dolayısıyla 2009’dan sonrası faaliyet raporlarının karşılaştırılması açısından daha uygun bir dönemdir. Araştırmanın 2019 yılını içerip 2020 yılını içermemesinin nedeni ise 2020 yılında ortaya çıkan ve 2020 boyunca etkileri devam eden pandemi sürecinin önemli bir değişken olarak araştırmanın sonuçlarını bozma riskidir. Ki bu çalışma açısından 2020 yılının çalışmaya dahil edilmesi önemli bir katkı vazifesi görmeyecektir.

Bu çalışma çerçevesinde ülkemizde faaliyet gösteren 19 ticari bankanın 2009-19 yılları arasındaki faaliyet raporları incelenerek, norm kadro uygulamasının personel verimliliğini artırıp arttırmadığı ile personel giderleri artış hızı incelenmiştir. Personel verimliliğini ölçmek üzere çalışan başına düşen mevduat rakamları ile çalışan başına düşen kredi rakamları bağımlı değişken olarak kabul edilmiş ve norm kadro uygulamasını yürüten bankalarla yürütmeyen bankalar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı söz konusu verilerin jamovi istatistik programı maharetiyle incelenmesi ile değerlendirilmiştir. Mevduat ve kredi miktarlarının artışları ve bunların verimlilik oranlarının önemi yukarıda da belirtildiği gibi stratejik bir performans kriteri olarak kabul edilmiştir. Elbette her banka mevduat/personel, kredi/personel ya da personel giderleri kriterini aynı şekilde kullanmıyor olabilir ama stratejik performans kriterleri yaklaşımının temel kaynağı olan ve gerek ülkemizde gerekse tüm dünyada çok sayıda işletmede kullanılan Balanced Scorecard yaklaşımında bankalar için tavsiye ettiği kriterler arasında bu kriterler yer almaktadır (Kaplan ve Norton 1999: 73). Buradan yola çıkarak uygulamada da personel verimliliklerinin, toplam giderlerin, mevduat ve kredi temelinde yürütülen

çapraz satışların bankacılıkta kullanıldığı görülmektedir (Coşkun 2006; Kaplan ve Norton 1999; Brewer, Albright ve Davis 2004: 76, 82; Brewer, Davis ve Albright 2005: 34). Bunların temel kaynakta tavsiye edildiği gibi (Kaplan ve Norton 1999: 73) personel sayısı ile orantılandırılması norm kadro uygulamasının personel sayısı odaklı tasarruf amacını daha net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Araştırma kapsamında incelenen bankaların bir kısmı norm kadro uygulamamaktadır. Norm kadro uygulayan bankaların da hepsi birden aynı zamanda bu uygulamayı başlatmış değildir. İncelenen bankaların bir kısmı inceleme döneminden (2009-2019) çok daha önceki yıllarda norm kadro uygulamasına başlamışken; bir kısmı inceleme döneminin başında, bir kısmı ise inceleme döneminin daha ileriki yıllarında başlamıştır. Hatta belli bir tarihte başlayıp ileriki yıllarda norm kadro uygulamasını kesen banka örneği de vardır.

Bu durumda norm kadro uygulamasının bağımlı değişkenler üzerinde (çalışan verimlilikleri ve toplam personel giderleri) etkisi olup olmadığının belirlenmesi için sıralı-zamansal bir veri seti içinde incelenmesi ve bağımsız değişkenlerin farklı “aşamalarda” etkilerini gösterebileceğini dikkate alan bir istatistik incelemesi ile ölçülmesi gerekmektedir. Bu amaçla bu çalışmada bağımlı değişken üzerindeki etkisi farklı yıllarda görülmeye başlayan bağımsız değişkenlerin ölçülmesi için kullanılan “repeated measures ANOVA” testi kullanılmıştır. Söz konusu test kullanılırken eksik kalan veriler “ortalama temelli tahmin” yöntemi ile doldurulmuştur. Bu şekilde bakıldığında;

Toplam Mevduat/Personel Kriteri Açısından Personel Verimliliği İle İlgili Bulgular

Norm kadro uygulayan bankalar ile uygulamayan bankalar arasında personel verimliliği (mevduat/personel ve kredi/personel) açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı hemen aşağıdaki tablolarda görülmektedir. İlk olarak mevduat verimliliği (mevduat/personel) ile norm kadro uygulaması arasındaki ilişkiye bakmak istersek:

Tablo 2’den görüldüğü gibi norm kadro uygulaması ile mevduat verimliliği (toplam mevduat/personel) arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Personel başına düşen mevduat değeri norm kadro uygulayan bankalarda (norm kadro düzenlemesi uygulandığı dönemlerde) daha yüksek değildir.

Tablo 2: Norm kadro-personel verimliliği (toplam mevduat/personel sayısı) ilişkisi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	H ² _G
normkadro	0.0149	1	0.0149	0.819	0.378	0.003
Residual	0.3092	17	0.0182			

Note. Type 3 Sums of Squares

Ancak bulgular gözle de görülebilecek gibidir. Bu sayede daha net bir biçimde gözlenebilmesi için, norm kadro uygulamalarının personel verimliliği üzerine etkisi hakkında aşağıda görülen tablo (tablo 3) hazırlanmıştır. Tablo 3’de bağımlı değişkenin (toplam mevduat/personel) yıllara göre sayısal değerleri, karşılaştırma yapılabilmesi için yıllık değişimleri (azalma ve artma oranları) ile aynı bağımlı değişkenin yıllık sektör ortalamaları ile yıllık sektör ortalamalarının değişimleri görülmektedir.

Norm kadro uygulamasını sürdüren bankalar H, I, J, K, L, M, N, R, S, T bankalarıdır. Bunlardan R, S ve T bankaları kamu bankalarıdır. Üçü de (kanuni zorunluluk nedeniyle) norm kadro uygulamasını yıllardan beri sürdürmektedir. R bankası norm kadro uygulamasını 2013’de başlatmış; S ve T bankaları ise 2009’dan çok daha önce başlatmıştır.

Tabloda daha koyu zemin ile netleştirilmiş rakamlar ilgili bankanın norm kadro uygulamaya başladıktan sonraki ilk sonucudur. Örneğin H Bankası norm kadro uygulamasına 2015 yılında başlamış ve 2016 yılında 2015’e göre daha verimli bir sonuç elde edip etmediği incelenmiştir.

Bankaların norm kadro uygulamasına geçtikleri yıllar sabit olduğundan bu tarihler bütün tablolarda sabittir. I Bankası 2011 yılında uygulamaya koyduğu yılında norm kadro uygulamasından 2017 yılında vazgeçmiş ve bu nedenle ilgili değer daha da koyu renkli bir zemin ile belirtilmiştir.

Ayrıca C bankası da 2009 yılında çok ciddi bir birleşme operasyonu yaşamıştır ama bunun bu çalışma üzerinde pek etkisi olmamıştır çünkü söz konusu banka norm kadro uygulaması hayata geçirmemiştir.

Tabloya genel olarak bakıldığında norm kadro uygulamasının personel başına düşen mevduat bakımından personel verimliliğini arttırdığı (ya da azalttığı) söylenemez. Detaylara bakıldığında ise şunlar göze çarpar:

Listedeki son üç banka (R, S ve T bankaları) kamu bankalarıdır. Üçü de norm kadro uygulamasını (kanuni zorunluluklar nedeniyle) yürütmektedir. S ve T bankaları norm kadro uygulamasına inceleme döneminden çok önce başlamış R bankası ise 2013 yılında başlamıştır. Tabloya bakıldığında T Bankasında personel verimliliğinin her zaman ortalamadan yüksek olduğu ama yıllara göre yükseliş ve düşüşlerin istikrarlı olmadığı görülmektedir. Yıldan yıla, kimi zaman ortalamadan hızlı bir personel başına mevduat büyümesi kimi zaman ise daha düşük bir personel başına mevduat büyümesi görülmektedir.

Bir başka kamu bankası S Bankası da tüm yıllarda mutlak anlamda ortalamadan yüksek personel başına mevduat seviyelerine sahiptir. Ne var ki S Bankasında mevduat verimlilikleri önemli dalgalanmalar göstermiştir.

Tablo 3: Yıllara göre mevduat temelli personel verimliliği (toplam mevduat/personel)

	2018-2019	2017-2018	2016-2017	2015-2016	2014-2015	2013-2014	2012-2013	2011-2012	2010-2011	2009-2010	2010	2009									
A Bankası	19,2%	18629,1	7,6%	15623,0	15,5%	14523,5	18,1%	12578,1	41,9%	10648,3	8,4%	7506,4	24,5%	6927,4	5,6%	5562,7	12,6%	5269,8	12,9%	4680,7	4145,4
B Bankası	16,1%	13896,5	23,8%	11966,1	13,0%	9663,6	20,1%	8554,1	15,5%	7120,8	9,3%	6166,5	16,8%	5643,3	8,4%	4830,2	16,3%	4455,5	26,6%	3832,0	3027,3
C Bankası	18,2%	7804,7	11,7%	6601,5	13,6%	5909,1	15,6%	5200,6	12,2%	4499,9	12,2%	4012,2	10,3%	3576,6	25,3%	3242,8	10,2%	2588,9	32,2%	2349,9	1777,0
D Bankası	10,8%	14861,8	25,2%	13408,6	17,2%	10707,9	14,5%	9139,2	13,1%	7982,7	10,2%	7056,2	12,5%	6405,3	1,9%	5692,7	17,4%	5587,0	15,9%	4758,1	4107,1
E Bankası	24,3%	12756,6	21,2%	10260,1	15,6%	8463,5	37,1%	7323,4	-4,7%	5339,9	9,7%	5602,1	16,4%	5104,7	9,5%	4386,2	7,6%	4006,6	15,2%	3725,3	3233,9
F Bankası	23,8%	8803,2	-5,3%	7110,7	16,2%	7512,5	11,8%	6462,9	34,7%	5779,6	8,8%	4289,2	-10,3%	3943,6	-6,1%	4394,5	82,2%	4681,5	-12,5%	2569,4	2936,2
G Bankası	22,1%	13446,6	66,9%	11009,2	36,8%	6597,9	28,1%	4823,6	13,2%	3766,4	15,1%	3327,0	24,5%	2890,4	6,9%	2322,2	32,1%	2171,8	17,6%	1644,3	1398,2
H Bankası	22,7%	12095,3	8,6%	9856,2	9,3%	9072,1	28,3%	8298,5	26,7%	6469,2	46,8%	5104,6	6,4%	3477,4	43,3%	3267,7	16,8%	2279,6	-18,5%	1952,3	2396,0
I Bankası	46,2%	10439,3	27,7%	7141,0	17,5%	5592,2	13,1%	4760,2	36,2%	4210,1	4,8%	3090,2	8,8%	2948,5	23,9%	2710,7	37,1%	2187,5	1,8%	1595,3	1567,2
J Bankası	17,0%	16784,4	20,9%	14348,5	25,2%	11871,1	57,7%	9480,6	30,9%	6010,1	30,3%	4591,9	4,0%	3524,9	10,3%	3390,0	36,7%	3074,1	-11,9%	2248,2	2550,9
K Bankası	33,6%	13634,4	152,5%	10206,4	14,7%	4041,8	38,8%	3523,0	-7,7%	2538,1	-7,0%	2749,1	-6,6%	2956,4	13,1%	3165,1	41,8%	2799,3	28,2%	1973,8	1539,3
L Bankası	20,9%	9465,5	6,6%	7828,8	25,3%	7345,3	16,7%	5861,3	15,6%	5024,1	54,8%	4345,5	20,8%	2808,0	2,2%	2323,6	30,8%	2273,4	6,9%	1737,5	1625,7
M Bankası	30,5%	8414,4	25,0%	6447,8	29,8%	5158,0	10,5%	3973,2	13,9%	3596,7	15,7%	3157,2	0,6%	2728,4	1,4%	2711,6	30,7%	2675,4	3,8%	2046,2	1971,7
N Bankası	8,9%	11030,4	28,5%	10124,5	26,8%	7881,3	27,1%	6216,0	19,9%	4891,9	12,1%	4080,3	15,6%	3639,5	26,7%	3149,6	18,5%	2486,8	21,0%	2099,0	1735,1
O Bankası	14,6%	7363,6	16,0%	6424,2	24,3%	5537,3	22,0%	4456,5	19,6%	3652,2	-0,4%	3053,7	6,8%	3067,4	10,3%	2871,8	16,8%	2604,1	30,8%	2229,8	1704,9
P Bankası	21,1%	8697,7	7,4%	7183,5	-0,1%	6685,7	-1,2%	6690,0	20,9%	6769,4	5,6%	5598,3	29,3%	5303,1	27,5%	4101,7	43,5%	3216,9	23,5%	2241,3	1814,5
R Bankası	38,7%	15135,8	10,9%	10913,0	21,4%	9843,5	11,2%	8107,1	16,1%	7289,0	12,6%	6277,5	9,4%	5573,1	0,4%	5093,2	16,8%	5074,0	-2,3%	4345,9	4450,5
S Bankası	35,9%	19616,1	25,0%	14429,5	23,6%	11546,6	25,4%	9341,9	12,3%	7452,6	14,0%	6637,4	12,3%	5824,6	-8,0%	5187,9	-16,9%	5637,6	25,2%	6780,6	5414,3
T Bankası	18,8%	15913,6	23,2%	13390,7	22,1%	10865,2	23,9%	8899,3	19,6%	7183,3	-11,8%	6003,7	27,3%	6804,6	9,8%	5344,9	19,5%	4866,5	15,6%	4071,5	3521,3
ortalama	23,4%	12567,9	26,5%	10224,9	19,4%	8358,8	22,0%	7036,3	18,4%	5801,3	13,2%	4876,3	12,1%	4376,2	11,2%	3881,5	24,8%	3575,6	12,2%	2993,7	2679,8

İnceleyeceğimiz son kamu bankası (R Bankası) norm kadro uygulamasına 2013'de başlamıştır. R Bankası da diğer kamu bankaları gibi araştırmaya konu olan tüm yıllar boyunca ortalamadan daha yüksek personel başına mevduat değerlerine sahiptir. Ancak bu yükseklik norm kadro uygulamasının başladığı 2013 yılından önce de mevcuttur. Hatta norm kadro uygulaması başladıktan sonraki 3 yıl boyunca R Bankasının personel başına mevduat değerlerinin sektör ortalamasından kötü seyrettiği 2017'de küçük bir düzelden sonra 2018'de yine bozulduğu 2019'da ise tekrar ortalamadan iyi bir sonuç yakalandığı görülmektedir. Hangi yıl norm kadro uygulamasının başladığı belli olduğu için R Bankası, daha net bir bilgi vermektedir. Norm kadro uygulaması sonrası mevduat açısından personel verimliliği olumlu ya da olumsuz etkilenmemiştir; sonuçlar karmaşıktır.

Özel bankalara geçerseniz N Bankası 2010 yılında norm kadro uygulamasına geçtikten sonra (2011 yılında) personel verimliliği düşmüştür. Ayrıca söz konusu bankanın personel verimliliği incelenen tüm dönem boyunca sektör ortalamasından kötüdür. 2018 yılına kadar verimlilik açısından dalgalı ama olumlu bir seyir göstermiş olsa da sektör ortalamasını aşamamıştır.

Norm kadro uygulayan bir başka özel banka M Bankası bu uygulamaya 2009 yılında geçmiştir. Banka uygulamanın başladığı yılın ertesi yıl verimlilik açısından oldukça kötü bir yıl geçirmiştir. Bu kriter açısından araştırmanın yapıldığı dönemdeki herhangi bir yılda ortalamanın üzerinde bir mutlak değere sahip olmayan bankanın 2011, 2014, 2017 ve 2019 yıllarında ortalamanın üzerinde sağladığı verimlilik oranı artışı bu durumu değiştirmeye yeterli olmamıştır. Diğer yıllarda verimlilik oranlarının önemli düşüşler gösterdiği görülmektedir.

N Bankası için kurduğumuz cümleler L Bankası için de kurulabilir. L Bankası 2011 yılında norm kadro uygulamasına geçmiştir. Ancak ne bu yıldan önce ne de bu yıldan sonra mutlak değer anlamında ortalamadan yüksek bir verimlilik seviyesine ulaşmamıştır. L bankasında da zaman zaman verimlilik artışları sektör ortalamasının üzerine çıksa da bu olumlu değişimler mutlak değer anlamında verimlilik seviyesini sektör ortalamasının üzerine çıkaramamıştır.

2009 yılında norm kadro uygulamaya başlayan K Bankasının ise durumu biraz daha farklıdır. K bankası norm kadro uygulamaya başladığı 2009 yılı sonrasında, üç yıl boyunca sektörün ortalama verimlilik artışından daha hızlı bir verimlilik artışı yakalamıştır. Ancak bu başarılı döneme rağmen K bankasının mevduat/personel verimliliği sektör ortalamasına ulaşmamıştır. 2012'den sonra ise K bankasının verimlilik oranı 2018 yılına

kadar sektör ortalamalarından daha kötü olmuştur. 2018'deki istisnai sert verimlilik yükselişinin ise 2009'da uygulamaya konulan norm kadro ile ilişkisi olması beklenmemelidir.

Norm kadro uygulamasına 2019 yılında geçen J Bankası ise bu tarihten çok önce 2014 ve 2015 yıllarında elde ettiği önemli mevduat/personel verimliliği yükselişleri ile mutlak anlamda ortalama seviyeyi yakalayıp geçmiştir. 2018 yılında norm kadro uygulaması başladıktan sonra elde edilen mevduat/personel yükselişi ise ortalamasının altında kalmıştır.

I Bankası ise daha farklı bir örnektir. 2011'de başladığı norm kadro uygulamasından 2017'de vazgeçmiştir. Diğer bir deyişle başladığı norm kadro düzenlemesini (muhtemelen) faydasız bularak terk eden bir örnek olmuştur. Norm kadro uygulamasına başladığı 2011 yılının öncesinde ve sonrasında mutlak değer olarak sürekli sektör ortalamasının altında kalan I Bankası, 2017 yılında norm kadro uygulamasını terk ettikten sonra 2018 ve 2019 yıllarında çok önemli bir mevduat/personel verimliliği artışı yaşamıştır. Bu sayede de bu son iki yılda verimlilik seviyesi anlamında sektör ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Norm kadro uygulaması açısından inceleyeceğimiz son örnek ise H Bankasıdır. H Bankası norm kadro uygulamasına 2015'de geçmiştir. Bu tarihe kadar olduğu gibi bu tarihten sonra da bankanın hep dalgalı bir seyri olmuştur. Mevduat/personel kriteri açısından gerek mutlak gerekse değişim anlamında ortalama seviyenin bazen üzerinde bazen altında sonuçlar elde edilmiştir.

Norm kadro uygulamayan bankalar ise P Bankası, O Bankası, A Bankası, D Bankası, B Bankası, C Bankası, E Bankası, G Bankası ve F Bankasıdır. Bunlardan P, G ve F Bankaları dalgalı bir seyir izlemiş ve hem mutlak hem de göreceli anlamda kimi zaman ortalamasının üzerinde kimi zaman ortalamasının altında performans göstermiştir. O ve C Bankaları ilgili dönemin tamamında mevduat/personel kriterinin mutlak değeri anlamında ortalama seviyenin altında kalmıştır. Zaman zaman elde edilen ortalamasının üzerinde artışlar kalıcı bir başarı getirmemiştir. Norm kadro uygulamayan D, B ve A Bankaları ise tersine zaman zaman ortalamasının altında yükselişler yaşasa da mevduat/personel mutlak değer seviyesi açısından tüm dönem boyunca ortalamasının üzerinde kalmıştır. Son olarak E Bankası da bu son gruba benzeyerek gibi zaman zaman ortalamasının altında yükselişler elde etse de tek bir yıl hariç tüm dönem boyunca mevduat/personel kriterinin mutlak değeri anlamında ortalama seviyenin üzerinde kalmıştır.

Niteliksel gözle incelenen tablolara bakıldığında norm kadro uygulamasının özellikle kamu bankaları düşünülünce, personel verimliliğine mevduat/personel kriteri bağlamında olumlu bir katkısı var gibi gözükse de aşağıdaki tablo (Tablo 4) ve grafik (Grafik 1) bize verimliliğe daha fazla etki eden bir unsur olabileceğini göstermektedir.

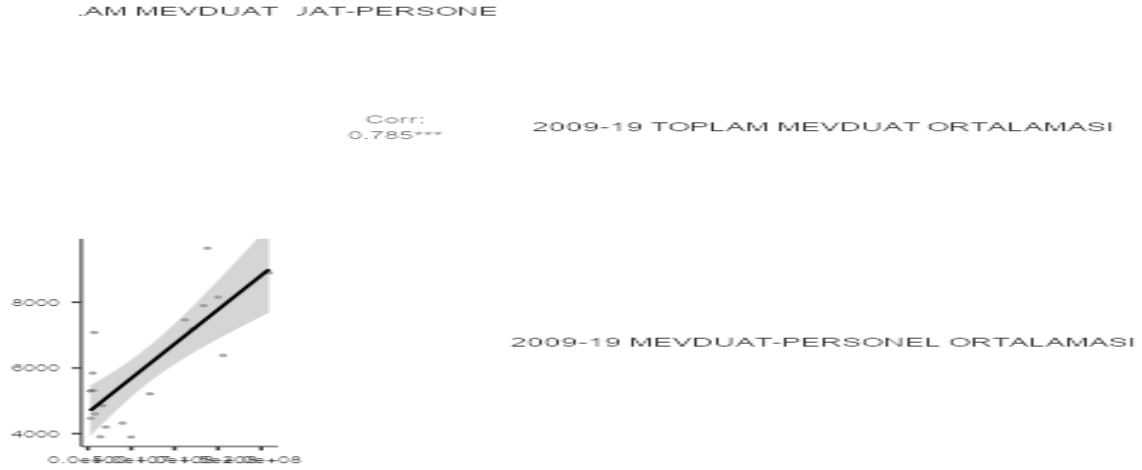
Tablo 4: Mevduat/personel (2009-19) – Toplam mevduat (2009-19 ortalama) ilişkisi

		2009-19 Toplam Mevduat Ortalaması	2009-19 Mevduat/Personel Ortalaması
2009-19 Toplam Mevduat Ortalaması	Pearson's r	—	
	p-value	—	
2009-19 Mevduat-Personel Ortalaması	Pearson's r	0.785	—
	p-value	< .001	—

Tablo 4'de Çalışan verimliliği (mevduat/personel 2009-2019 ortalamaları) ile toplam mevduat (2009-2019 ortalamaları) arasındaki ilişki incelenmiş ve bunun anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Grafik 1 de bu ilişkiyi görsel olarak netleştirmiştir. Özet olarak norm kadro uygulaması ile değil, bankaların büyüdükçe çalışan verimliliklerini arttırdıklarını gösteren bu korelasyon, tabii ki örnek sayısı yetersizliği açısından önemli eleştirilere açıktır. Ayrıca bilimsel anlamda ölçek ekonomisinin beklenen sonucu olarak bir çeşit “malumun ilanı” olarak da kabul edilebilir. Ancak norm kadro uygulamasının örgütlerin performansları üzerine etkisini sorgulayan bu çalışma için büyüklük verimlilik ilişkisi bir çeşit referans ölçüsü olarak görülebilir.

Tablo 5 de bu korelasyonu nitelikli bir şekilde inceleyebilmek için gözle görünecek şekilde hazırlanmıştır. Bu tabloda bankalar, diğer tablolarda olduğu gibi harf sırasına göre değil, toplam mevduat büyüklüğü sırasına göre en büyükten en küçüğe doğru sıralanmışlardır. Önceki tablo ile birlikte incelendiğinde rahatlıkla görülür ki en büyük mevduat hacmine sahip olan S, T, R, D, B, E ve A bankaları aynı zamanda en yüksek mevduat/personel kriteri mutlak değer seviyesine sahip olan bankalardır. İncelenen dönem boyunca mevduat/personel kriteri açısından ortalama yüksek değerlere sahip olmuşlardır. Sadece E Bankası, sadece 2015 yılında ortalamanın altında kalmıştır. Özetle, norm kadro uygulayan değil ama çok mevduat toplayan (büyük) bankaların mevduat açısından personel verimliliğinin (mevduat/personel) daha yüksek olduğu gözükmektedir.

Grafik 1: Mevduat/personel (2009-19) – Toplam mevduat (2009-19 ortalama) ilişkisi



Tablo 5: Mevduat büyüklükleri ve ortalamaları (2009-2019)

	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	ORTALAMA
S Bankası	479928526	354375248	282569613	232911993	190920097	156144724	143511262	119679254	113771796	126132829	98529467	208952255
E Bankası	302791204	248981402	207880492	179159438	154201290	134501226	121837798	106010860	98831996	88476619	72054972	155884300
D Bankası	277277325	244237777	200773560	178689813	156134431	133425879	119209227	97777679	93236315	79070241	68781713	149873996
A Bankası	244712333	208629900	201455528	173967804	149470818	122294076	112472683	90688288	80770817	71708335	60954275	137920442
T Bankası	300687551	250579520	193270621	150398877	122504384	103654150	100395179	79799523	66228510	54554415	43879246	133268361
B Bankası	231071697	210291473	173383633	157088195	130025065	107630631	88481781	71143391	66186550	55207002	43374885	121262209
R Bankası	254130748	182475709	157987866	126259309	112009997	93402613	83039399	68386804	61841976	48052768	45100867	112062551
N Bankası	158209184	139941476	111410464	92195951	72659255	61119070	52456530	36592454	26921607	20068860	15091913	71515160
M Bankası	105500253	86826216	67543375	53865249	48311277	41895734	38107002	32705017	28993287	24010334	19928233	49789634
C Bankası	72177852	64160134	55533853	49811186	44377632	40431050	35533146	29959934	24097450	13163871	10363284	39964490
I Bankası	38969726	32277437	27597712	25152677	23546916	18986125	16971356	14361081	11385715	9308479	9531639	20735351
G Bankası	27740265	24858849	16349653	15122072	19016775	19023743	17579430	14181623	13230782	10684589	8903692	16971952
O Bankası	24042003	22940857	19884296	16092316	14893544	13619535	12729520	10238099	9192514	7770993	6712076	14374159
L Bankası	15731724	12870487	13346450	10456474	8596190	7652436	5927745	4702995	4344534	3186534	3009093	8165878
J Bankası	15978714	13616751	11241898	8797987	6238483	5652571	4980625	4169754	3642766	2441568	2548307	7209948
F Bankası	13565688	11313141	12267905	9616738	7455724	5241365	4543049	2689441	2050505	750268	889662	6398499
H Bankası	11405865	9915300	8872471	8248669	6611511	5339413	3407897	3189294	2174775	1872248	1780250	5710699
K Bankası	9966762	8022242	3273860	2850077	2134512	2342233	2521794	2661856	2463383	1782328	1446979	3587821
P Bankası	3105091	2894969	3496612	4067504	4481311	3588525	2837137	2149313	1595580	1143081	841950	2745552

Toplam Kredi/Personel Kriteri Açısından Personel Verimliliği İle İlgili Bulgular

İncelemeye devam etmek için personelin krediler açısından verimliliği (toplam krediler/personel) ile norm kadro uygulaması arasındaki ilişki test edilmiştir. Norm kadro uygulaması ile kredi temelli personel verimliliği arasında da ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 6: Norm kadro-personel verimliliği (toplam kredi/personel sayısı) ilişkisi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	η^2_G
normkadro	0.0650	1	0.0650	3.73	0.070	0.016
Residual	0.2963	17	0.0174			

Note. Type 3 Sums of Squares

Yine niteliksel gözle inceleyebilmek için her bankanın kredi temelli personel verimliliğini (toplam krediler/personel sayısı) norm kadro uygulamasının etkisi altında inceleyebilmek için aşağıda görülen tablo 7 hazırlanmıştır. Mevduat temelli personel verimliliğinde olduğu gibi burada da 2009-19 yılları arasında bankaların kredi temelli personel verimlilikleri hem mutlak anlamda hem de bir önceki yılla karşılaştırılarak göreceli anlamda belirtilmiştir. Hemen tablonun altında bulunan değerlendirmeler ise tek tek bankaların elde ettiği verimlilik değerlerinin en alt satırda yer alan sektör ortalamaları ile karşılaştırılması ile hazırlanmıştır.

Norm kadro uygulamasına inceleme döneminden (2009-19) önce başlayan kamu kesimi T bankasının kredi temelli verimlilik seviyesi (toplam kredi/personel) tek bir yıl dışında (2009) tüm dönem ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Yıllık değişimler açısından ise ortalamaya göre farklılaşmalar yaşanmıştır.

Norm kadro uygulamasına inceleme döneminden (2009-19) önce başlayan bir başka kamu bankası olan S Bankasının ise kredi temelli personel verimliliği gerek mutlak gerek göreceli anlamda oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. S Bankasının 2009, 2012 ve 2013 yıllarındaki kredi temelli verimlilik değerleri mutlak anlamda sektör ortalamasının altında, göreceli değerleri ise dalgalıdır. Son yıllarda (T Bankası gibi) çok önemli yükselişler ve bunun sonucunda sürekli ortalamasının üzerinde kredi temelli verimlilik değerleri söz konusu olsa da bunun 2009 yılından çok öncelere dayanan norm kadro uygulaması ile ilişkilendirilmeyeceği açıktır.

Tablo 7: Yıllara göre kredi temelli personel verimliliği (toplam kredi/personel)

	2018-2019	2017-2019	2017-2018	2016-2018	2016-2017	2015-2016	2015-2016	2014-2015	2014-2015	2013-2014	2013-2014	2012-2013	2012-2013	2011-2012	2011-2012	2010-2011	2010-2011	2009-2010	2010	2009	
A Bankası	10,1%	17263,7	3,8%	15674,2	16,8%	15101,9	18,3%	12934,2	30,8%	10933,00	15,0%	8355,7	28,3%	7268,4	16,8%	5665,2	28,7%	4851,28	24,2%	3768,5	3033,4
B Bankası	12,5%	14917,6	17,8%	13265,9	15,7%	11258,4	15,3%	9729,1	16,1%	8434,72	13,2%	7265,2	20,0%	6417,8	13,4%	5349,2	24,3%	4716,99	38,5%	3795,1	2740,8
C Bankası	8,5%	7467,5	2,1%	6881,5	14,4%	6738,1	8,9%	5887,8	17,1%	5404,49	15,7%	4615,4	18,9%	3990,3	15,8%	3354,9	25,5%	2896,81	-86,4%	2307,4	16916,6
D Bankası	5,8%	14874,1	14,9%	14054,9	18,7%	12232,2	17,3%	10301,2	15,3%	8781,39	10,0%	7617,4	18,8%	6925,2	7,2%	5829,2	28,8%	5437,09	32,2%	4221,8	3193,2
E Bankası	10,0%	13828,8	15,2%	12575,2	18,5%	10912,1	37,1%	9209,3	-4,2%	6716,00	14,8%	7011,0	28,1%	6105,9	18,7%	4767,2	38,0%	4014,60	22,8%	2908,5	2368,0
F Bankası	13,6%	9394,8	-6,8%	8271,6	15,4%	8872,0	15,1%	7689,0	31,8%	6678,12	12,6%	5065,2	-14,6%	4496,5	9,4%	5262,6	119,4%	4809,76	-8,7%	2191,8	2400,7
G Bankası	25,6%	8518,9	10,4%	6782,6	36,0%	6143,1	11,3%	4516,0	20,0%	4059,20	7,7%	3381,6	24,3%	3140,6	10,8%	2525,7	53,7%	2279,61	10,5%	1483,3	1342,8
H Bankası	1,3%	17151,9	24,6%	16924,5	25,8%	13585,6	33,5%	10795,6	30,1%	8086,89	31,8%	6215,4	58,3%	4717,3	22,1%	2980,6	44,4%	2441,66	-0,7%	1691,2	1703,9
I Bankası	7,1%	11132,5	14,3%	10393,1	16,3%	9091,7	12,3%	7817,1	43,9%	6961,55	8,0%	4838,3	18,5%	4481,3	14,4%	3781,0	49,6%	3303,87	17,4%	2208,3	1880,6
J Bankası	8,9%	18683,4	25,1%	17162,0	21,4%	13716,1	26,1%	11302,6	39,7%	8964,99	40,8%	6417,2	7,8%	4558,4	15,5%	4228,3	22,7%	3659,42	9,3%	2982,0	2728,8
K Bankası	24,7%	12493,1	5,7%	10018,6	50,5%	9482,5	27,7%	6301,7	49,5%	4935,34	-0,6%	3301,5	5,0%	3320,2	11,2%	3163,4	37,3%	2844,76	23,6%	2072,0	1676,7
L Bankası	19,9%	8898,4	5,8%	7422,9	26,7%	7013,8	20,0%	5535,9	12,2%	4613,27	43,4%	4110,3	17,3%	2865,6	5,8%	2442,2	20,9%	2309,01	21,0%	1910,4	1578,8
M bankası	25,4%	9493,4	20,2%	7568,2	36,3%	6294,6	8,7%	4618,6	12,6%	4248,23	23,5%	3774,2	1,1%	3055,2	8,2%	3021,1	31,9%	2792,91	21,9%	2117,9	1737,3
N Bankası	2,2%	10380,6	30,0%	10154,6	27,1%	7808,5	22,2%	6145,5	23,8%	5028,44	10,9%	4061,5	17,7%	3661,7	17,5%	3111,0	15,4%	2648,66	18,0%	2295,3	1945,6
O Bankası	7,8%	6763,7	7,7%	6275,0	18,2%	5828,5	18,9%	4933,1	25,0%	4149,43	0,9%	3319,4	15,9%	3288,9	16,9%	2838,1	21,1%	2428,78	62,0%	2005,3	1238,2
P Bankası	9,5%	4828,0	-21,0%	4409,0	-6,5%	5580,0	-0,3%	5969,0	14,0%	5986,92	5,3%	5249,8	29,6%	4987,5	30,0%	3849,1	50,5%	2961,13	26,4%	1967,1	1556,5
R Bankası	25,0%	17527,2	20,6%	14022,1	21,0%	11623,0	13,6%	9604,2	18,3%	8457,06	20,1%	7148,0	15,3%	5951,2	8,2%	5162,5	18,3%	4772,63	18,4%	4035,1	3407,1
S Bankası	19,3%	19658,3	27,2%	16471,7	32,3%	12954,4	30,3%	9789,6	21,5%	7514,58	34,4%	6185,8	45,1%	4601,2	-12,6%	3170,8	15,3%	3628,34	55,9%	3146,6	2018,1
T Bankası	18,1%	16586,1	21,5%	14045,4	22,6%	11555,7	26,4%	9427,4	26,5%	7459,81	2,4%	5898,1	30,4%	5759,0	6,8%	4415,2	25,1%	4135,76	26,9%	3306,0	2604,8
ortalama	13,4%	12624,3	12,6%	11177,5	22,5%	9778,5	19,1%	8026,7	23,4%	6705,97	16,3%	5464,8	20,3%	4715,4	12,4%	3943,0	35,3%	3522,79	17,5%	2653,3	2951,2

Bir başka kamu bankası ise norm kadro uygulamasına 2013 yılında başlayan R Bankasıdır. R bankasının kredi temelli verimlilik seviyesi mutlak değer anlamında norm kadronun uygulanmaya başladığı 2013 yılından önce de sonra da ortalama değer hep üzerindedir. Yıllık değişimlere dayalı göreceli değerler açısından ise dalgalanmalar söz konusudur ve norm kadronun uygulandığı yıl kredi/personel kriteri değişimi açısından ortalamasının üzerinde bir performans gösterilmiş olsa da müteakip üç yıl boyunca verimlilik yükselişi sektör ortalamasının altında kalmıştır.

Özel bankalara geçmeden önce belki de vurgulamak gerekir ki üç kamu bankasının da kredi/personel değerleri, kamu mali desteklerinin arttığı son yıllarda çok önemli yükselişler kaydetmiştir.

Özel bankalar arasında norm kadro uygulaması yürüten ilk örneğimiz N Bankasıdır. N Bankası norm kadro uygulamasına 2011 yılında geçmiştir. İncelenen tüm dönem boyunca kredi temelli verimlilik mutlak değeri sektör ortalamasının altında kalmıştır. Göreceli değerler açısından bakılırsa uygulamanın başladığı yılın ardından 2012, 2015, 16, 17 ve 2018 yıllarında ortalamasının üzerinde yükselişler 2011, 2013, 2014 ve 2019 yıllarında ise ortalamasının altında değişimler elde etmiştir. Bu değerler ile norm kadro uygulamasının personel verimliliğine olumlu katkı verdiği iddia edilemez.

Norm kadro uygulayan bir başka banka M Bankası bu uygulamaya 2009 yılında geçmiştir. İncelenen tüm dönem boyunca M Bankasının kredi temelli verimlilik mutlak değerleri ortalama seviyenin altında kalmıştır. Yıllık değişimler ise dalgalı olmuştur. Norm kadroya geçildikten bir sonraki yıl (2010) ortalamasının üzerinde bir yükseliş elde edilmiş olsa da hemen ardından gelen yıllarda bunun devamı gelmemiştir. Tersine yıllık değişim anlamında başarılı sonuçlar genelde son üç yıla (2017, 2018 ve 2019) toplanmıştır.

L Bankası 2011 yılında norm kadro uygulamasına geçmiştir. Kredi/personel kriterinin mutlak değerleri açısından banka, incelenen dönemin hiçbir yılında ortalama seviyeyi yakalayamamıştır. Göreceli değerlere

geline, kredi/personel değerindeki değişimlere bakıldığında bankanın ortalamadan hızlı ya da yavaş yükseldiği dönemler olmuştur. Ama norm kadroya geçildiği yıl ya da ertesi iki yıl kredi/personel değeri ortalamadan daha az yükselmiştir.

Bir başka özel banka K bankası norm kadro uygulamasına 2009 yılında başlamıştır. Kredi/personel mutlak değerlerine bakıldığında incelenen tüm dönem boyunca ortalama değerlerin altında kalan K Bankasının son iki yılda ortalama yakın bir seyir izlediği bunun da ağırlıklı olarak son 5 yılda yüksek seyreden kredi/personel artış hızından kaynaklandığı görülmektedir. Ancak kredi temelli personel verimliliğindeki iyileşme 2015 yılında başlamış olup 2009'da uygulamaya başlanan norm kadro uygulaması ilişkilendirilmesi akılcı gözükmemektedir.

Norm kadroya 2018 yılında geçen J Bankasının önceki 10 yıl boyunca kredi temelli personel verimliliği mutlak değerleri her zaman sektör ortalamasının üstünde olmuştur. Yıllık değişimler açısından ise sadece 3 takvim yılında ortalamadan düşük bir yükseliş yaşamıştır. Bu düşük kredi/personel artış hızının bir tanesi de norm kadronun uygulanmaya başladığı 2019 yılına denk gelmektedir.

I Bankası norm kadro uygulamasını 2011'de başlatıp ve 2017'de bitiren özel bankadır. Norm kadro uygulamasının başladığı 2011 yılından itibaren kredi temelli verimlilik artış hızı açısından sektör ortalamasından daha başarılı sonuçlar elde ederek personel verimliliğini sektör ortalamasından daha hızlı arttırmış olsa da yine de norm kadro uygulamasını 2017'de uygulamayı bitirmiştir. Mutlak değerler açısından bakıldığında ise tek bir istisna yıl (2015) dışında sürekli sektör ortalamasından düşük kredi temelli verimlilik seviyelerine sahip olmuştur. Ancak değerler ortalamadan çok uzak değildir.

Norm kadro uygulaması açısından inceleyeceğimiz son örnek H Bankası bu uygulamaya 2013'de başlamıştır. Bu uygulamadan önce 2013 yılına kadar kredi temelli personel verimliliği seviyesi olarak sürekli sektör ortalamalarının altında sonuçlar elde eden H Bankası 2013 yılında önce sektörün verimlilik ortalamasını yakalamış ardından 2014 yılından itibaren ortalamanın üzerinde yükselişler kaydederek mutlak değerler anlamında da ortalamanın üzerinde verimlilik seviyesine ulaşmıştır. 2015'ten sonra da ortalamanın üzerinde yükselişler elde etmeye devam etmiştir. H Bankasının kredi temelli verimlilik başarısı, incelenen tüm bankalar ve tüm kriterler açısından norm kadro uygulamasının performansına olumlu katkısı olduğunu düşündürecek tek örneklerdir.

Norm kadro uygulamayan bankalara gelince, bunlar hatırlanacağı gibi P, O, A, D, B, C, E, G ve F bankalarıdır. Bunlardan P Bankası 2010, 2011 ve 2012 yıllarında elde ettiği ortalamanın üzerinde kredi temelli verimlilik başarıları ile mutlak anlamda 2012'de ortalamayı yakalamış 2013'te de ortalamayı geçmiştir. Ne var ki bundan sonra yıllık bazlarda tekrar ortalamanın altında göstererek kalan dönemde ortalama seviyeyi yakalayamamıştır. Özellikle son iki yılda kredi/personel mutlak değeri ortalamaların çok altında kalmıştır. O Bankası ise tüm dönem boyunca ortalama seviyenin altında kalmasına karşın genelde, ortalamadan çok uzak bir görüntü sergilememiş ayrıca belli bir istikrarlı yapıyı da bozmamıştır. Ancak fazla değişmeyen kredi temelli verimlilik seviyesi nedeniyle, sektörün genelinin ulaştığı verimlilik artışlarına ulaşamamış ve özellikle son iki yılda sektör ortalaması ile aradaki fark olumsuz anlamda açılmıştır.

A ve D bankaları tüm dönem boyunca ortalamadan daha yüksek mutlak verimlilik değerlerine sahip olmuştur. Öte yandan göreceli verimlilik değerleri anlamında ise dalgalı bir seyir izlemiş ve kimi zaman ortalamadan daha yüksek kimi zaman ise daha düşük bir verimlilik artışı elde etmiştir. E ve B bankalarının durumu da bu iki banka gibidir. Tüm dönem boyunca hem mutlak seviye anlamında hem de göreceli değişimler anlamında sektör ortalamasından daha başarılı bir verimlilik (toplam krediler/personel) yükselişi sağlanmıştır. Tek bir fark vardır: E ve B bankalarının 2009 yılındaki verimlilik seviyeleri mutlak değer anlamında sektör ortalamasının altındadır. C ve G bankaları ise bunların tam tersine incelenen tüm dönem boyunca sektör ortalamasının altında verimlilik seviyesine sahip olmuştur•. Göreceli verimlilik değerleri ise diğer bankalar gibi dalgalıdır. Kimi zaman ortalamanın üzerinde kimi zaman altında yükselişler yaşanmıştır. Son olarak F Bankasının durumu da C ve G bankaları gibidir. Banka genelde sektör ortalamalarının altında verimlilik seviyelerinde kalmıştır. Bununla birlikte C ve G'den farklı olarak 2011 ve 2012 yıllarında ortalamanın üzerine çıkmayı başarmıştır. Yıllık verimlilik artışları ise dalgalı olmuş kimi zaman sektör ortalamasından yüksek kimi zaman sektör ortalamasından düşük değişimler yaşanmıştır.

Özet olarak denebilir ki, niceliksel gözle bakıldığında norm kadro ile kredi temelli verimlilik arasında da ilişki yoktur. Yine niteliksel gözle bakıldığında bu durumun nedeni görülmektedir. Norm kadro uygulayan ya da

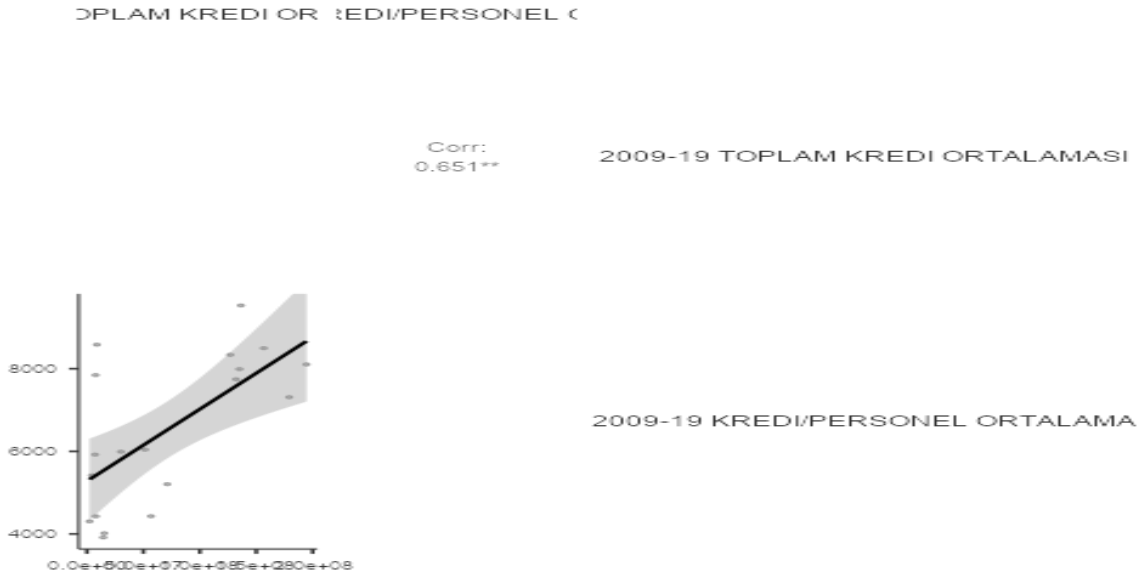
• C Bankasının 2009 yılında ulaştığı seviye istisnadır. Bu yılda bankayı ilgilendiren çok büyük bir birleşme gerçekleşmiştir.

uygulamayan bankaların verimlilik seviyeleri norm kadro uygulamasından bağımsız bir şekilde dalgalanmaktadır. Aynı mevduat temelli verimlilik sonuçlarında olduğu gibi burada da banka büyüklüğünün verimlilik ile ilişkisi daha nettir. Aşağıda görülen Tablo 8 ve Grafik 2 toplam kredi ortalaması ile krediler açısından çalışan verimliliği arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 8: Kredi/personel (2009-19) – Toplam kredi (2009-19 ortalama) ilişkisi

		2009-19 Toplam Kredi Ortalaması	2009-19 Kredi/Personel Ortalama
2009-19 Toplam Kredi Ortalaması	Pearson's r	—	—
	p-value	—	—
2009-19 Kredi/Personel Ortalama	Pearson's r	0.651	—
	p-value	0.003	—

Grafik 2: Kredi/personel (2009-2019) - Toplam krediler (2009-2019 ortalama) ilişkisi



Yine örnek sayısındaki yetersizlik dikkate alınmazsa toplam krediler ile krediler temelli personel verimliliği arasındaki korelasyon açıktır. Burada da büyük bankaların verimliliğinin daha yüksek olduğunu görülmektedir. Daha çok kredi veren bankalar, daha az kredi veren bankalara oranla daha yüksek personel verimliliğine sahiptir. Bu tespitin daha niteliksel bir gözle görülebilmesi için 2009-19 yıllarında bankaların topladıkları kredi ortalamaları ile bunların artış hızlarını ve karşılaştırma yapabilmek için sektör ortalamalarını tablo 9'da bulmak mümkündür.

Tablo 9: Kredi büyüklükleri ve ortalamaları (2009-2019) açısından bankacılık sektörü

	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	ortalama
S Bankası	480958890	404528931	317020488	244074345	192508396	145521903	113368659	73147086	73223617	58532725	36724567	194509964
E Bankası	328239867	305163170	268022666	225295662	193937827	168328088	145736271	115218483	99028122	69077804	52760440	179164400
D Bankası	277506599	256009555	229353285	201409096	171755183	144037686	128885058	100122519	90734109	70157542	53476636	156677024
A Bankası	226776298	209313446	209478389	178893233	153466496	136131400	118009505	92360249	74355560	57732967	44603744	136465572
B Bankası	248049598	233134994	201998787	178664422	154017989	126807109	100623930	78788847	70070914	54675862	39270519	135100270
T Bankası	313394677	262831785	205552595	159323159	127219551	101831153	84968927	65919241	56283603	44296487	32458071	132189023
R Bankası	294282215	234462876	186548784	149575269	129959679	106355671	88673058	69316699	58168853	44616242	34527952	126953391
N Bankası	148888605	140356394	110381306	91150488	74687397	60837636	52776783	36144054	28674369	21945780	16923121	71160539
M Bankası	119028300	101913284	82428356	62614093	57062195	50083280	42671305	36437839	30266750	24851175	17559143	56810520
C Bankası	69059806	66881548	63325131	56393201	53299102	46509188	39643348	30995588	26963487	12926165	98657332	51332172
I Bankası	41557525	46976596	44867688	41305711	38935934	29726665	25794235	20031856	17196645	12885647	11437917	30065129
G Bankası	17574534	15315151	15222705	14157560	20494904	19336061	19101013	15424655	13887414	9638539	8551134	15336697
O Bankası	22083613	22408179	20930152	17813548	16921394	14804745	13648800	10117866	8573597	6988551	4874919	14469579
J Bankası	17786638	16286772	12989175	10488849	9305662	7899540	6440994	5200812	4336418	3238400	2726115	8790852
L Bankası	14789187	12203232	12743992	9876077	7893298	7238166	6049202	4943054	4412512	3503639	2922292	7870423
H Bankası	16174234	17026002	13286738	10730795	8264799	6501329	4622965	2909062	2329343	1621858	1266021	7703013
F Bankası	14477408	13160067	14488001	11441272	8614777	6189634	5179954	3220704	2106677	640000	727407	7295082
K Bankası	9132429	7874592	7680821	5098106	4150620	2812918	2832164	2660402	2503388	1871014	1576057	4381137
P Bankası	1723601	1776827	2918342	3629160	3963343	3365142	2668288	2016910	1468718	1003222	722218	2295979

Personel Verimliliği Sonuçları ile İlgili Özet Bulgular:

Bankaların (kamu ya da özel) norm kadro uygulamalarına geçtikten sonra personellerinden daha fazla verim aldıklarını iddia etmek zordur. Gerek çalışan başına mevduat gözüyle gerek çalışan başına kredi gözüyle bakılınca norm kadro uygulaması başladıktan sonra personel verimliliği artmamıştır. Mevduatlar ve krediler de bankaların en önemli bilanço kalemleri arasındadır. Kanunen norm kadro düzenlemesini uygulamak zorunda olan kamu bankalarında verimlilik seviyelerinin genelde ortalamadan daha iyi olmasının nedeni büyük olmalarından ileri gelmektedir. Çünkü norm kadro uygulamasından sonra sürekli istikrarlı bir verimlilik artışı görülmemiştir.

Öte yandan norm kadro uygulamayan büyük özel kesim bankalarının verimlilikleri de sektör ortalamalarından daha yüksektir. Esas olarak araştırmanın bir parçası olmayan mevduat ve kredi hacmi büyüklükleri ile personel verimlilikleri arasında daha kuvvetli bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle gerek niteliksel gerekse niceliksel incelemeler sonunda mevduat ya da kredi büyüklüğünün personel verimliliği için daha önemli olduğunu göstermektedir.

Ekonomiklik Kriteri (Personel Giderleri Artış Hızı) İle İlgili Bulgular

Norm kadro uygulamasının personel giderlerine etkisi olup olmadığı iki yolla incelenmiştir. Niceliksel olarak norm kadro uygulaması ile personel giderleri artış hızları arasında bir korelasyon aranmıştır. Tablo 10'da görüleceği gibi norm kadro uygulayan ve uygulamayan bankalar grupları ile 2009-19 yılları arasında görülen toplam personel giderleri artış hızları arasında anlamlı bir korelasyon gözükmemektedir.

Tablo 10: Norm kadro – Toplam personel giderleri artış hızı ortalaması (2009-19) ilişkisi

	Personel Gider Artış Ortalaması	Norm kadro
Personel Gider Artış Ortalaması	Pearson's r	— —
	p-value	— —
Norm kadro	Pearson's r	0.052
	p-value	0.834

Toplam personel giderleri artışlarının üzerinde norm kadro uygulamasının etkisi olmamasının daha niceliksel bir gözle görülebilmesi için de aşağıdaki tablo 11 hazırlanmıştır.

Tablo 11: Yıllara göre toplam personel giderleri ve artışları (2009-2019)

	2018-2019	2017-2018	2016-2017	2015-2016	2014-2015	2013-2014	2012-2013	2011-2012	2010-2011	2009-2010	2010	2009									
A Bankası	21,9%	2757578	14,9%	2261321	9,4%	1968533	7,6%	1798580	12,6%	1671033	4,3%	1484508	18,1%	1423142	20,3%	1205312	9,3%	1001774	6,9%	916506	857490
B Bankası	11,2%	3394078	17,1%	3051597	12,2%	2606211	18,5%	2322510	14,5%	1959370	17,5%	1710692	8,0%	1456388	5,2%	1348135	13,8%	1281148	10,8%	1125639	1015601
C Bankası	15,7%	1517717	12,3%	1312022	5,7%	1168652	18,2%	1106034	8,5%	935546	11,9%	862487	14,3%	771042	9,2%	674717	62,7%	617972	2,3%	379813	371181
D Bankası	14,9%	4187991	13,7%	3645278	11,3%	3205846	12,3%	2881465	14,5%	2566783	15,0%	2241374	11,0%	1948843	18,3%	1756317	11,8%	1485214	17,5%	1328564	1130348
E Bankası	16,7%	5252399	9,5%	4501780	14,4%	4112633	14,5%	3595133	6,3%	3139025	8,8%	2952787	9,0%	2713365	15,6%	2490168	12,7%	2155047	18,0%	1911565	1619438
F Bankası	12,4%	261476	15,4%	232653	33,0%	201560	20,5%	151561	10,9%	125773	33,9%	113422	53,5%	84721	59,0%	55181	41,6%	34696	-7,1%	24495	26379
G Bankası	9,6%	503847	1,6%	459738	-21,5%	452385	-2,9%	576285	-3,9%	593573	2,0%	617423	17,0%	605587	13,7%	517519	6,9%	455148	6,1%	425911	401431
H Bankası	10,0%	212543	10,5%	193265	1,1%	174888	6,9%	172980	15,5%	161848	19,6%	140113	17,1%	117110	4,2%	100012	19,8%	95942	23,0%	80115	65145
I Bankası	14,0%	742014	3,3%	650828	5,2%	630161	4,7%	598863	9,8%	571707	8,0%	520554	10,8%	482074	9,0%	435204	6,6%	399260	7,0%	374509	350171
J Bankası	7,6%	207651	17,6%	192958	3,5%	164057	-7,0%	158499	2,7%	170507	13,7%	166026	19,3%	146074	23,6%	122403	24,3%	99065	13,6%	79721	70149
K Bankası	17,9%	212213	38,4%	180011	15,2%	130072	15,9%	112869	22,3%	97352	9,3%	79569	4,4%	72802	9,6%	69743	7,1%	63653	-6,1%	59444	63321
L Bankası	14,9%	297273	4,9%	258766	14,3%	246622	14,9%	215711	-2,3%	187771	3,3%	192163	19,1%	185950	17,1%	156104	13,0%	133295	15,4%	118011	102246
M Bankası	20,1%	1827064	13,5%	1521226	10,1%	1340693	9,1%	1218027	11,1%	1116533	4,7%	1004628	17,2%	959234	8,8%	818567	16,2%	752015	15,7%	646971	559289
N Bankası	19,5%	1895860	8,8%	1586909	7,3%	1457912	9,0%	1359190	9,5%	1247377	22,7%	1139062	28,0%	928280	8,2%	724944	28,3%	670082	14,9%	522237	454676
O Bankası	16,9%	547385	14,8%	468122	5,7%	407716	-0,9%	385658	4,3%	389077	25,0%	372998	10,3%	298505	12,0%	270724	2,0%	241740	5,7%	236943	224163
P Bankası	11,5%	86869	-17,0%	79527	20,1%	95762	-7,3%	79731	19,8%	86029	17,0%	71802	19,5%	61364	19,1%	51357	8,4%	43132	17,4%	39782	33884
R Bankası	28,1%	3141000	23,9%	2452360	19,0%	1979798	8,1%	1663884	11,0%	1539206	12,2%	1386610	19,9%	1236020	10,7%	1030983	22,1%	931076	9,4%	762833	697180
S Bankası	20,1%	3813756	15,7%	3175068	9,6%	2744161	13,5%	2503144	15,4%	2205013	2,8%	1910163	29,9%	1858253	4,0%	1430198	6,9%	1375305	22,9%	1286290	1046194
T Bankası	16,2%	3029501	21,1%	2608022	14,8%	2153948	15,2%	1876103	22,5%	1629124	14,8%	1329790	30,2%	1158645	16,8%	889729	10,4%	761503	13,3%	689537	608470
ORTALAMA	17,5%	1783686	14,2%	1517445	10,8%	1328506	11,7%	1198749	11,5%	1073297	10,8%	962956,4	16,7%	868810,5	12,3%	744595,6	14,4%	663003,5	13,5%	579415,1	510355,6

Tablo 11’de tüm bankaların (tek tek ve ortalama olarak) yıllık toplam personel giderleri (mutlak değer olarak) ile bu giderlerin yıllık değişimleri görülmektedir. Neden personel başına personel gideri değil de toplam personel gideri incelemeye alınmıştır? Çünkü norm kadro uygulaması ile performans ekonomik bir katkı verilmesi planlanıyorsa bu ancak toplam giderlerin azaltılması ile olabilir. Personel başına giderler artsa dahi eğer toplam personel giderleri azalıyorsa o zaman ortada gerçekten bir katkı var demektir. Tersine personel başına personel giderleri azalıyorken toplam personel giderleri artıyorsa (daha az gelir ve yatırıma razı çok daha fazla sayıda personel istihdam ediliyorsa) ortada bir başarı olduğu söylenemez. Bu nedenle “toplam personel giderleri/personel” değil de “toplam personel giderlerine” bakılmıştır. Ancak karşılaştırma (bankaların büyüklükleri farklı olduğu için) bankalar arası toplam personel giderleri karşılaştırması şeklinde değil de her bir bankanın toplam personel giderlerinin artış hızları ve bu hızların ortalamalarla karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır.

Norm kadro uygulamasına 2014 yılında geçen R Bankasının bu yıldan sonra sadece 2015 yılında toplam personel gideri ortalamasının altında artmış, 2014 de dahil olmak üzere diğer tüm yıllarda ortalamasının üstünde artmıştır.

S ve T bankaları 2009’dan çok önce norm kadro uygulamasını yürütmeye başlamıştır. Her ikisi de toplam personel gideri artışı açısından dalgalı seyir izlemiş ve kimi zaman ortalamasının üzerinde kimi zaman ortalamasının altında toplam personel gideri artışı yaşamıştır.

Bütün çalışmada belki de norm kadronun performansa katkısı olduğunu düşündürtecek tek örnek H Bankasıdır. Banka 2016’da norm kadro uygulamasına başlayana kadar genelde ortalamaların üzerinde toplam personel gideri artışları ile karşı karşıya iken, bu tarihten sonra sürekli ortalamasının altında bir toplam personel gideri artışı yaşamıştır.

I Bankası ise daha değişik bir görüntü sergilemiştir. 2011 yılında başladığı norm kadro uygulamasına 2017 yılında son vermiştir. İncelenen döneme bakıldığında bankanın norm kadro uygulaması öncesi sonrası ve daha sonrası yılların tamamında ortalamaların altında toplam personel gideri artışı elde ettiği görülür. Norm kadro uygulamasının bu sürece dikkate değer herhangi bir katkısı olmamıştır.

İncelenen dönem boyunca çok dalgalı toplam personel gideri artışları hatta azalışı ile karşılaşan J Bankası 2019 yılında geçtiği norm kadro uygulaması sonrası ortalamasının altında bir artış elde etmiştir. Ne var ki önceki yıllara bakıldığında bunun norm kadrodan kaynaklandığını iddia etmek pek inandırıcı olmayacaktır. Çünkü önceki yıllarda da sık sık ortalamalardan başarılı toplam personel giderleri artış hızlarına ulaşılmıştır.

Norm kadro uygulamasına 2010 yılında geçen K bankası bu tarihten sonra 2015 yılına kadar gerçekten ortalamasının altında toplam personel gideri artışı elde etmiştir. Ancak 2015’ten itibaren ortalamasının üzerinde bir toplam personel gideri artışı kaydetmiştir.

2011 yılında norm kadro uygulamasını başlatan L Bankası bu tarihte toplam personel gideri artışı açısından ortalamasının altında kalmayı başarsa da ardından gelen yıllarda dalgalı bir seyir izlemiş ve genelde ortalamasının üzerinde artışlar yaşamıştır.

2010 yılında norm kadro uygulamasına başlayan M Bankası da ne 2010 ne de 2011 yıllarında ortalamaların altında bir toplam personel gideri artışı elde edememiştir. Müteakip yıllarda ise dalgalı bir seyir izlemiştir.

2011 yılında norm kadro uygulamasına başlayan N Bankası bu tarihte toplam personel gideri artışı açısından en kötü yıllarından birini yaşamış, ardından da dalgalı bir seyir izlemiştir.

Norm kadro uygulamayan P, O, A, B, C, E, D ve F bankalarının tamamı toplam personel gideri artışlarında dalgalı seyir izlemişlerdir. Yine norm kadro uygulaması yürütmeyen G ise 2012 ve 2013 yılları dışındaki tüm yıllarda ortalamadan düşük toplam personel gideri artışı elde etmiştir. 2012 ve 2013 yıllarındaki artışlar ise ortalamanın üzerinde olmasına rağmen ortalamaya çok yakın seviyelerdedir.

Özet olarak denebilir ki; eğer toplam personel gideri artışı bir ekonomiklik anlamında bir performans kriteri ise, özellikle sürekli ve istikrarlı bir şekilde en başarılı olan iki banka G ve I bankalarıdır. Bu iki bankadan I Bankasının uyguladığı norm kadro bu sürece hiç etki etmemiş zaten 5 yıl sonra bu uygulamadan vazgeçmiştir. Diğer banka G bankası ise hiç norm kadro uygulaması yürütmemiştir.

Sonuç

Çalışma Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan tüm ticari bankalar, norm kadro uygulayanlar ve uygulamayanlar olarak iki gruba ayrıldığında, iki grup arasında, mevduat/personel ve kredi/personel kriterleri üzerinden incelenen personel verimliliği açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı, norm kadro uygulamasının personel verimliliği üzerine herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Benzer şekilde toplam personel giderleri açısından da norm kadro uygulayan bankalar ile uygulamayan bankalar arasında da istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. Norm kadro uygulamasının örgütlenmelerin ekonomiklik performansı üzerine de etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Niteliksel gözle bakıldığında norm kadro uygulamasını yürüten bankalardan herhangi birinin bu uygulamaya başladıktan sonra düzenli bir verimlilik artışı elde ettiği görülmemiştir. Tablolarda görülen ilgili veriler en basit ifade ile “karmaşıktır”. Benzer şekilde toplam personel giderleri ile ilgili veriler de niteliksel bir gözle incelendiğinde norm kadro sonrası toplam personel giderlerinde düzenli bir iyileşme sağlayan bankanın olmadığını göstermektedir.

Böylece Türk Bankacılık sektörüne 11 yıllık dönemde (2009-2019) bakıldığında, norm kadro düzenlemesinin ne personel verimliliğine ne de personel giderlerinin azaltılmasına katkısı olmadığı anlaşılmıştır. Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi norm kadro uygulaması yapan örgütler ile yapmayan örgütler arasında ne personel verimliliği ne de toplam personel giderlerinin değişim açısından anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Diğer yandan norm kadro uygulamasını yürüten örgütlerin bu uygulamaya başladıktan sonra personel verimliliği veya toplam personel gideri kriterleri açısından da performansları değişmemiştir. Diğer bir deyişle, norm kadro uygulaması başladıktan sonra personel verimliliği veya toplam personel giderleri geçmişe ya da uygulamayan bankalara göre değişmemiştir. Norm kadro düzenlemesini çok uzun zamandır uygulayan örgütlerin de personel verimliliği ya da toplam personel giderleri açısından başarılı sonuçlar elde ettiği de söylenemez.

Bu bulgulardan yola çıkılarak, norm kadro uygulamasının en azından tek başına ve en azından ticari bankalarda (özel/kamu) mali performansa katkıda bulunmadığı görülür. Elbette uygulamanın mali performansa katkısı olmadığını kesin olarak iddia edebilmek için öncelikle ve özellikle etkililik açısından da incelemesi, ayrıca farklı işletmelerde ve farklı performans kriterleri ile de değerlendirilmesi gerekir. Bununla beraber, özellikle tasarruf ve verimlilik anlamında norm kadro uygulamasından beklentileri önyargı haline dönüştürmemek gerektiği açıktır.

Bu temel sonucun yanında araştırmanın temel konularından biri olmasa da göze çarpan önemli bir bulguyu da ifade etmekte yarar olabilir. Araştırmada görüldüğü gibi mevduat ve kredi hacmi büyük olan bankalarda mevduat/personel ve kredi/personel gibi verimlilik kriterleri daha yüksek çıkmıştır. Ölçek ekonomisinin verimliliğe olan katkısını ortaya koyan bu bulgu, en azından kredi ve mevduat hacmi temelinde büyümek isteyen bankalar için önemli olabilir. Ölçek ekonomisinin yanı sıra ilerleyen teknolojik ve teknolojik imkanlar sayesinde daha az personel ile klasik bankacılık ürün ve hizmetlerinin (mevduat, kredi, kredi kartı, vs...) daha kolay teklif edildiği ve sunulduğu düşünülürse bunun da etkili olabileceği kolayca anlaşılabilir.

Bütün bunlara dayanarak norm kadro uygulamasının toptan “çöpe atılmasını” iddia etmek de makul gözükmemektedir. En azından yaklaşık 40 yıldır, kamu personelinin kadrolanması ile ilgili çeşitli memnuniyetsizlikler ve değişim çabaları olduğu açıktır. Bu halde norm kadro uygulamasının hangi koşullarda ya da hangi yönetsel uygulamaların desteği ile hem mali hem de örgütsel anlamda örgütlerin performansına katkıda bulunacağına odaklanmak gerekmektedir.

Bu odaklanma, tabiatıyla, norm kadro uygulaması üzerine daha fazla çalışmayı gerektirir. Bir yandan mali performans üzerine etkiler hakkında daha derin bilgi sahibi olmak için farklı sektör ve kriterler ile diğer

yandan ise uygulamanın yönetsel boyutuna odaklanan değerlendirmeler ile bilgilerimizin geliştirilmesi gerekmektedir.

Tartışma

Bu sonuçlar iki soruyu akıllara getirmektedir:

Neden? Neden norm kadro düzenlemesi beklenen verimlilik ve tasarrufu sağlamamaktadır? Bu sorunun cevabı norm kadro düzenlemesine çalışanların olumsuz önyargılarla bakması olabilir. Konu ile ilgili araştırmalarda çalışanların zaman zaman norm kadro düzenlemesine olumsuz bir önyargı taşıdıkları bunun da özellikle uygulanabilirlik ve uzun dönemli etkilerle ilgili olduğu görülmüştür (İyem, Özdemir, Dışlı ve Yılmaz 2016: 188 ve 201; Ömürgönülşen ve Öktem 2004: 260). Dolayısıyla norm kadro düzenlemesinin, isminin bile anılması belki de çalışanların baştan motivasyon kaybına ve dolayısıyla verimlilik kaybına neden oluyor olabilir. Bu durum sonradan ücret, eğitim ya da farklı uygulamalar ile kaybolan motivasyonun yeniden kazanılması uğruna artan giderlerle de sonuçlanıyor olabilir.

Öte yandan norm kadro uygulamasının örgütlenmede sebep olduğu tepkiyi de “tek-tipleştirmek” daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Norm kadronun etkileri muhtelifdir. Çünkü norm kadronun örgütlenmenin hangi faaliyetlerine nasıl bir etki verdiği detaylarına inildiğinde, özellikle de kamu yönetiminde, istihdam esnekliği, istihdam özgürlüğü gibi konularda olumsuz etkileri görünse de örneğin merkez-taşra ilişkilerinde olumlu etkileri olduğu, kimi zaman da aşırı kadrolaşmaya sebep olabilecek “istihdam baskılarına karşı direnç gösterebilme” imkânı sağladığı düşünülebilir (Yüceliyılmaz ve Özgür 2019: 89-106). Ancak sonuçta olumlu etkiler arasında verimlilik gözükmemektedir.

İkinci soru ise norm kadronun işlevi ile ilgilidir: Norm kadro uygulamasından ne beklenmelidir? Norm kadro uygulamasının özellikle de kamu kesiminde, daha farklı işlevleri olabilir. Örneğin kamu kesiminin norm kadro uygulamasından, bu çalışmada görülemeyen niceliksel bir yarar elde edilebilir: Kısaca “alternatif maliyet” olarak tanımlanan bu yarar, söz konusu kamu kurumlarında norm kadronun hiç uygulanmaması halinde çok daha verimsiz sonuçlarla karşılaşılacağı iddiasına dayandırılabilir. Belki deneysel bir çalışma ya da güvenilir bir gözlemle bu iddianın kabul edilebilirliği incelenebilir.

Norm kadro uygulamasından elde edilebilecek bir başka kazanç ise, ekonomiklik ya da verimlilik gibi doğrudan finansal katkıların dışında, bir re-organizasyon çalışması olabilir. Özellikle uzun bir zaman dilimi sonrasında iş süreçlerinde yaşanan değişimlerin etkisiyle ya da sadece titiz olarak yürütülmemiş İK planlamalarının neticesinde birimler arasında olması gereken kadro dengeleri sağlanamamış ya da bozulmuş olabilir. Norm kadro bu bozulmaların düzeltilmesini sağlayarak, kurumun yönetimine örgütlenme işlevi üzerinden bir katkıda bulunabilir.

Dolayısıyla norm kadro uygulamasından hemen bir verimlilik ya da ekonomiklik iyileşmesi beklenmemelidir. Bunun yerine norm kadro uygulaması İK planlamasının bir parçası olarak düşünülmeli ve esas itibarıyla iş süreçleriyle de uyumlu bir örgütlenmenin anahtarı olarak görülmelidir.

Sınırlılıklar

Literatürde norm kadro uygulamasının nasıl hesaplanması gerektiği ile ilgili çalışmalar vardır (Timur 2004). Bu çalışma çerçevesinde incelenen işletmelerin norm kadro uygulamasını ilgili hesapları doğru yaparak yürüttükleri varsayılmıştır. Bu bir sınırlılıktır. Norm kadro hesaplaması doğru bir şekilde yapılmamış olabilir. Nitekim norm kadro hesaplamalarında farklılıklar olabileceği zaman zaman tespit edilmiş ve bu konu diğer çalışmalarda da bir sınırlılık olarak kabul edilmiştir (İdrisoğlu 2014: 175). Ancak tek bir işletmenin norm kadro uygulamasının değil birden çok işletmenin norm kadro uygulamalarının sonuçları incelendiği için farklılıkların genel olarak sonucu fazla etkilemesi beklenmemelidir. Tüm işletmelerin de norm kadro uygulamasını olması gerektiği gibi yürütmediği ihtimali biraz düşük gözükmektedir.

Literatürde norm kadro düzenlemesinin amacı personel verimliliği ya da personel giderlerinden tasarruf olarak sınırlandırılmamıştır. Norm kadro sayesinde çalışanların niteliksel açıdan da katkı sağlaması beklenmiştir. Bu çalışmada ise sadece üretkenlik ile toplam giderler gibi niceliksel ve parasal değerler incelenmiştir. Niteliksel katkılar analiz edilmemiştir. Ayrıca norm kadro uygulamaları, özellikle kamuda, sadece “sayı azaltmayı” değil kadroları istihdam ihtiyacı olan bölgelere dağıtarak daha dengeli bir personel yapısı oluşturmayı hedeflemektedir; dolayısıyla amaç sadece toplam giderleri azaltmak değildir (Acar 2001). Bu da bir sınırlılıktır. Bununla birlikte ilgili çalışmalarda değerlendirilen hep norm kadro uygulamasının ekonomik katkıları olmuştur dolayısıyla norm kadro düzenlemesinin farklı amaçları olsa da ekonomik katkılar beklentiler arasında mutlaka yer almıştır.

Bu çalışmada tek bir sektör, bankacılık sektörü incelenmiştir. Bu sektördeki kamu/özel tüm işletmeler dikkate alınmış ve sektörü tamamı bu sayede analiz edilmiştir ama sonuçta tek bir sektör incelenmiştir. Bir genelleme yapılabilmesi açısından bu da bir sınırlılıktır.

Ayrıca, norm kadro uygulamasının şubelerde mi, genel müdürlük ya da bölge müdürlüklerinde mi uygulandığı ya da tüm bankada mı uygulandığı gibi seçenekler de araştırmada söz konusu edilebilirdi. Ancak yıllık faaliyet raporlarında araştırmaya dahil bankalar bu konuda bilgi paylaşımında bulunmamış sadece norm kadro uygulamasını yürüten bankaların bir tanesi bu uygulamayı sadece şubelerde yürüttüğünü ifade etmiştir. Son olarak belirtilmelidir ki incelemeler rakamlar üzerinden yapılmıştır. Elbette verimliliğin ya da giderin algısal değerlendirmelerde farkı çıksa bile asıl olan görünen rakam değerlerdir ama algısal değerlendirmeler özellikle de mülakatlar farklı açılımlar yapmaya ve konuyu değiştirmeye imkân verebilir.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu alanda ileride yapılacak çalışmalar öncelikli olarak norm kadro uygulamasının örgüt yapıları üzerine etkilerine odaklanmalıdır. Her ne kadar bankacılık sektörü tek bir sektör olarak genelleme yapmaya çok uygun olmasa da sonuçların açıklığı norm kadro uygulamasının diğer amaçlarını incelemeyi öne almaktadır.

Bunun dışında bu tip bir inceleme algısal olarak da yapılabilir. Bu konuda yapılacak algısal çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu sayede daha farklı değerlendirmeler ortaya çıkabilir ve farklı kriterler üzerinden norm kadro düzenlemesinin katkıları yeniden incelenebilir.

Ve tabii ki daha önce de belirtildiği gibi norm kadro uygulamasının yönetsel katkıları da incelenmelidir.

İlgili literatür incelendiğinde kanunla gündeme gelmiş önemli bir düzenleme olan norm kadro uygulaması hakkında henüz yeterince bilimsel çalışma olmadığı açıktır.

Kaynakça

Makale

- Acar, H. (2001). Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Eğitim Kurumlarında Yönetici ve Öğretmenler Bakımından Norm Kadro Uygulaması ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Mezunlarının İstihdam Sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 53-66.
- Acar, O.K. (2021). Devlet Personel Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi'ne: Kamu Personel Yönetiminde Örgütsel Değişim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 78, 1026-1046.
- Brewer, P. C. Davis, S. ve Albright, T. (2004). Security Regional Bank: Implementing a Balanced Scorecard Using the Business Modeling Approach. *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, Cilt: - Sayı: 56, Wiley Periodicals Inc., Vol.: 15, Issue: 4, 73-83.
- Brewer, P. C., Davis, S. ve Albright, T. (2005). Building A Successful Balanced Scorecard Program, *Cost Management*. Sayı: 1, s: 28- 37; aktaran Coşkun A. (2006). Bankaların Stratejik Performans Yönetiminde Performans Karnesi Kullanımı. *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 56, 28-39.
- Coşkun, A. (2006). Bankaların Stratejik Performans Yönetiminde Performans Karnesi Kullanımı. *Bankacılar Dergisi*, Sayı 56, 28-39.
- İyem, C., Özdemir, Y., Arslan Dişli, G. ve Yılmaz C. (2016). Kamu Çalışanlarının Norm Kadro Algısı: Bir Devlet Üniversitesi Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı (Aralık), 182-203.
- Ömürganülşen, U. ve Öktem, M.K. (2004). Kamu Görevlileri ile Kamu Görevlileri Sendikalarının Kamu Sektöründeki Norm Kadro Çalışmalarına Karşı Tutumları. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı:1, 249-263.
- Timur, H. (2004). Norm Kadro Saptama Teknikleri ve Norm Kadro Kılavuzunu Hazırlama Yöntemi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı:2, 201-221.
- Yılmaz, K. ve Özdemir, G. (2004). Norm Kadro Çalışmalarının Üniversitelerde Uygulanabilirliği: Nitel Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 115-136.

Kitap

- Akal, Z., (2002). *İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi – Çok Yönlü Performans Göstergeleri*, MPM Yayın. No: 473.
- Barabel, M. ve Olivier, M. (2010). *Manageor*, Dunod.
- Can, H., Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım S. (2016). *Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi*, Siyasal Kitabevi.
- Fındıkçı, İ. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Alfa Yayın.
- Gel, O.C. (2004). *Operasyonel Yönetimde Finansal Farkındalık*, Sistem Yayın.
- Rosenfeld, R.H. ve Wilson, D.C. (1999). *Managing Organizations*, McGrawHill.
- Sabuncuoğlu, Z. (2005), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Alfa Yayın.
- Saruhan, Ş.C. ve Öncer Özdemir, A. (2004). *Değer Hedefli İşletmecilik*, M.Ü. Nihad Sayar E.V. Yay.
- Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Y., İstanbul.

Kitapta Bölüm

- Acar, A.C. (2008). İnsan Kaynakları Yönetimi, *İnsan Kaynakları Planlaması ve İşgören Seçimi* (s. 99-181), İ.Ü. İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, Beta Yayın.

Çeviri Kitap

- Fitz-Enz J. ve Phillips J., (2001). *İnsan Kaynaklarında Yepyeni Bir Vizyon* (P. Alp Dinç, Çev.) Sistem Yayınları.
- Kaplan R.S. ve Norton D.P., (1999). *Balanced Scorecard-Şirket Stratejisini Eyleme Dönüştürmek* (S. Egeli, Çev.) Sistem Yayınları.

Tez

- Akçakaya, M. (2008). *İnsan Kaynakları Planlamasının Bir Aracı Olarak Norm Kadro Uygulaması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Kalav-İdrisoğlu F., (2014). *Staffing Norms Practice in Turkish Public Administration: A Critical Evaluation*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi B., Ankara.

Kanun, Kararname, Tüzük, Yönetmelik

- Devlet Personel Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1984, 8 Haziran), *Resmî Gazete* (No: 18435 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=4&MevzuatNo=217&MevzuatTertip=5>
- “Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Yapılacak Norm Kadro Çalışmalarında Uyulacak Usul ve Esaslar”ın Yürürlüğe Konulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı (2000, 6 Kasım) *Resmî Gazete* (No: 2000/1658) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/12/20001220.htm>

Veri Kaynakları

- Abank: <https://www.alternatifbank.com.tr/en/about-us/investor-relations/reports>
- Akbank: <https://www.akbankinvestorrelations.com/tr/>
- Anadolubank: <https://www.anadolubank.com.tr/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/faaliyet-raporlari>
- Burgan Bank: <https://www.burgan.com.tr/en/annual-reports>
- Denizbank: <https://www.denizbank.com/en/investor-relations/annual-reports/>
- FIBA Bank: <https://www.fibabanka.com.tr/en/about-us/investor-relations/annual-reports>
- QNB Finans: <https://www.qnbfinansbank.com/en/investor-relations/financial-information>
- Garanti BBVA: <https://www.garantibbvainvestorrelations.com/en/library/brsa-consolidated-financials-pdf/PDF/1268/0/0>
- Halkbank: <https://www.halkbank.com.tr/en/investor-relations.html>
- HSBC: <https://www.hsbc.com.tr/en/about-hsbc/financial-results>
- ICBC: <https://www.icbc.com.tr/en/investor-relations/pdf-list/Annual-Reports/332/0/0>

ING: <https://www.ing.com.tr/en/ing/investor-relations/annual-reports>

İş Bankası: <https://www.isbank.com.tr/en/about-us/annual-reports>

Şekerbank: <https://www.sekerbank.com.tr/en/investorrelations/annual-reports>

TEB: <https://www.teb.com.tr/about-teb/annual-reports/>

T-Bank: <https://en.tbank.com.tr/investor-relations/detail.aspx?SectionID=aMW3GZYHYs%2behOd2IzAShA%3d%3d&ContentID=0Z2YYeTTPBiyR0UgQ2lmA%3d%3d>

Vakıfbank: <https://www.vakifbank.com.tr/annual-reports.aspx?pageID=638>

Yapı Kredi Bankası: <https://www.yapikrediinvestorrelations.com/en/financial-information/default/FINANCIAL-INFORMATION/3/0/0>

Ziraat Bankası: <https://www.ziraatbank.com.tr/en/investor-relations/financials/annual-reports>

EXTENDED SUMMARY

The aim of this paper is to test the economic impact of the standard position on the organizational performance. Standard position as a governmental regulation has a couple of targets: First it targets to economic manner for using the public resources and second it targets a better organizational structuring for the public institutions. Better organizational structuring signifies essentially better staff placing in order to supply best public services and to satisfy effectively the public demands.

Although the standard position is a governmental regulation concerning with the public institutions, it extended towards the private organizations too. It is interesting, because the standard position was for the public sector. If the organizations of private sector adapt that, there should be an important reason. This reason could be only the economic contribution with the way of both increasing the staff efficiency and decreasing the staff expenses. And if the standard position is an effective “device” for the economic contributions, they should be clearly seen on economic performance.

Turkish banking sector including all banks (private or public) is chosen as the universe of the paper. Because the banks supply detailed and controlled information within the annual reports. And there are public and private organizations in banking sector. And lastly there are some private banks who practice the standard position to ensure the comparing with the public ones.

Standard position is the independent variable. Since the application of the standard position has not several levels but only “yes or no” categories, the classical relation analysis (correlation analysis for example) would not be good to see the results. Instead ANOVA test is preferred to figure out the economic impact of standard position practice. Hence the dependent variables are the productivity measures (productivity based on the total savings and the total credits) and economic policy (or “frugality”) of the banks. Therefore, the starting of the standard position and its effect are longitudinally analyzed. The effects of standard position on staff efficiency and economic efficiency of the banks are analyzed. For staff efficiency, “savings (volume) per employee” and “credit (volume) per employee” are chosen. For organizational economic efficiency “total expenses for staff (“fully loaded cost” i.e.)” is chosen. In that research frame, standard ANOVA test would be insufficient, since the starting of the standard position practices have the different dates, different years. The banks that applicate the standard position doesn’t start it at the same time. Then Repeated ANOVA analyze is preferred. Repeated ANOVA considers the time differences among the existence of the independent variables (groups).

But the research is not limited with the quantitative analyzes, in order to show the complex relationship between the variables, all gathered data (with their absolute and relative values) is mentioned in the tables with the years. Different kinds of the staff efficiency, the changing of saving per employee as well as the credits per employee are compared as the after and the before the standard positioning starting. Hence it is questioned whether the staff efficiency improves after the standard position in one hand; and on the other hand, it is questioned also whether there is a meaning difference between the ones who have the standard position.

For comparing the economic efficiency, the banks’ fully loaded costs are also analyzed. It is questioned whether the fully loaded costs are influenced or not upon the practice of standard position. And moreover, it is questioned whether the fully loaded costs increased less, after the starting of the standard position.

Any economic or efficiency effect is founded due to the standard position. Standard position does not improve staff efficiency with the measures of savings per employee and credits per employee. Moreover, it does not reduce the total expenses for staff, either. The staff of the banks that practice the standard position is not more efficient and their fully loaded costs are not lower either. On the other hand, it is seen that the magnitude has an important impact on the staff efficiency, although the paper did not focus on it.

The expectation for the standard position shouldn’t be the economic contribution to the organizations (public or private). It may improve the organizational structure but not the economic performance based on the findings in this paper. The question that can be asked at the discussion section concerns the reason: Why the standard position cannot improve the productivity, even though its fundamental aim is to do it? Most probably and accordingly to the previous researches, standard position recognizes the downsizings and dismissals and then the employees may lose their motivation and it reflects itself on the performance.

In any case these findings should be confirmed with newer studies, especially with the newer quantitative ones that based on the employees’ perceptions.

**RUMELİ MÜFETTİŞLİĞİ'NİN SELANİK KAZASINDA ZİRAAT GELİRİNİ ARTIRMA
FAALİYETLERİ (R.1321/M.1905-06)**

**ACTIVITIES TO INCREASE AGRICULTURAL INCOME IN THESSALONIKI DİSTRİCT OF
THE RUMELI INSPECTORSHIP (R.1321/M.1905-06)**

Kemalettin KOÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

kkoc@ksu.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-6632-9501

ÖZ

Geliş Tarihi:

05.04.2022

Kabul Tarihi:

22.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Rumeli Müfettişliği
Selanik

Tarım

Tahmîs-i Âşar
Sosyal Refah

Keywords

Inspectorate of
Rumelia
Thessaloniki
Agriculture
Tahmîs-i Aşar
Social welfare

XIX. yüzyılın sonunda Rumeli'de sosyal ve ekonomik sorunlar bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti dış kaynaklı bu sorunları çözmek istemiştir. Bu faaliyetler kapsamında Selanik kazasının tarımsal gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Zira tarımsal gelir artırılırsa hem halk hem de devlet hazinesi bundan faydalanmış olacaktır. Dolayısıyla bölgede yaşanacak ekonomik refah, gayrimüslim halkın da devlete olan bağlılığını artıracaktır.

Tüm bu ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla, XX. yüzyılın başlarında Rumeli Müfettişliği kurulmuştur. Müfettişlik kısa sürede teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Müfettişlik bölgenin kalkınması için yapılması gerekenleri belirlemiş ve organize etmiştir. Bu faaliyetler kapsamında Rumeli Müfettişliği, Selanik Vilayeti merkez kazasında tarımın gelişmesi için âşar tahsilinde tahmîs-i âşar usulünü hayata geçirmiştir. Düzenli ve disiplinli çalışmalar olumlu sonuç vermiştir. Yapılan çalışmalar sayesinde kazanın âşar geliri, önceki yedi yılın gelirinden daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Böylece hem halkın geliri artmış hem de hazinenin geliri yükselmiştir.

ABSTRACT

At the end of the XIX century, there were social and economic problems in Rumelia. The Ottoman Empire wanted to solve these external problems. Within the scope of these activities, it was aimed to increase the agricultural incomes of Thessaloniki district. Because if the agricultural income is increased, both the people and the state treasury will benefit from it. Therefore, the economic prosperity to be experienced in the region will increase the commitment of the non-Muslim people to the state. In order to find solutions to all these economic and social problems, the Rumeli Inspectorate was established at the beginning of the XX century. The Inspectorate completed its Organization in a short time. The inspectorate determined and organized what needs to be done for the development of the region. Within the scope of these activities, the Rumeli Inspectorate put into effect the practice of tahmîs-i aşar in collecting tithe for the development of agriculture in the central district of Thessaloniki province. Regular and disciplined studies yielded results. Thanks to the work done, the tithe income of the boiler was higher than the income of the previous seven years. Thus, the income of both the people and the treasury increased.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1098983>

Atıf/Cite as: Koç, K. (2022). Rumeli Müfettişliği'nin Selanik Kazasında Ziraat Gelirini Artırma Faaliyetleri (r.1321/m.1905-06). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 969-986.

Giriş

Selanik, kuruluşundan bugüne kadar Makedonya'nın en önemli şehri ve limanı kabul edilen ve kendi ismini taşıyan körfez kenarında, Vardar nehri ağzının 16 km. doğusunda yer almıştır. Dağlık Balkan yarımadasını boydan boya kesen yolların düğüm noktasında bulunurken aynı zamanda işlek ve korunaklı bir limana sahiptir (Gökbilgin, 1964: 337). Sahip olduğu bu coğrafi ve demografik yapısı sayesinde tarih boyunca yaşadığı yıkım ve savaşlara rağmen hemen hemen her yüzyılda kendi gelişimini gerçekleştiren nadir şehirlerden biri olmuştur (Bayram, 2009: 219). 29 Mart 1430 tarihinde Sultan II. Murad tarafından Osmanlı topraklarına dahil edilen şehir (Delilbaşı, 1987: 84), Makedonya'nın deniz yolu ile dünyaya açılmasını sağlayan limanı ve verimli arazisiyle (Tilbe, 2018: 59) gelişmesini Osmanlı idaresinde de devam ettirmiştir. Coğrafi konumunun da etkisiyle, 1871'de Selânik'ten Vardar vadisi boyunca demiryolu döşenmesine başlanmıştır. Bu hat sonradan Manastır'a kadar uzatılmıştır. Limana ise yeni tesisler yapılmıştır (Gökbilgin, 1964: 446).

Selanik XIX. yüzyılın sonlarında Makedonya'nın kapısı olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla bu bölge verimli arazileri ve stratejik konumuyla dünyaya açılmak isteyen Balkan ve Avrupa devletlerinin ilgisini çekmiştir. Bu ilgi bölgeye hâkim olma isteğini tetiklemiştir (Tilbe, 2018: 59). Özellikle Rusya'yı bu devletler arasında zikretmek isabetli olacaktır. Çünkü Rusya'nın XIX. yüzyılın sonlarında Balkanlarda özellikle Slav Ortodokslar üzerinde emelleri devam etmekteydi. Bu politika, Balkanların Osmanlı hakimiyetinden çıkarılması amacına dönüşmüştür. Ortodoks Hristiyan tebaanın savunuculuğuna soyunan Rusya, amacını gerçekleştirmek için 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Savaş 1877-1878 arasında yapılmış, savaş sonunda yenilen Osmanlı Devleti ile Ayastefanos ve nihayet Berlin antlaşması imzalanmıştır (Öztürk, 2018: 676-677). Berlin antlaşmasında, Makedonya'nın Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve burada düzenlemeler yapılması şartı getirilmiştir (Yarç, 2013: 80; Karakoç ve Durak, 2018: 410). Kaldı ki Osmanlı Devleti, hüküm sürdüğü dönem boyunca lüzum gördüğü yerlerde ve alanlarda gerekli düzenlemeleri gündeme almakta ve aksaklıkların giderilmesi için gayret göstererek çalışmalar yapmaktaydı. Bu dönemde düzenleme yapılması gereken bölgeler arasında Rumeli toprakları da yer almıştır. Berlin antlaşmasıyla Makedonya'da yapılması istenen düzenlemeler, Rumeli'de bir ıslahat hareketinin başlatılmasını zorunlu hale getirmiştir.



Selanik Vilayeti (Mehmed vd., 1325).¹

¹ Bu harita https://archive.org/details/dr_selanik-vilayeti-to-accompany-memalik-i-mahruse-yi-shahaneyeye-mahsus--m-13019008 dan alınmıştır. 16.05.2022.

Osmanlı Devleti, daha 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin antlaşması imzalanmadan önce, Rumeli'nin ekonomik ve sosyal olarak kalkındırılması için çeşitli tedbirler almaya başlamıştı bile. Bu önlemlerden birisi de Selanik Ziraat Mektebi'nin kurulması girişimidir. 4 Ocak 1878 tarihinde Selanik'te bir ziraat mektebi kurulması fikri devlet idarecileri tarafından tartışılmıştır (BOA, Y.PRK.OMZ, 1/1). Rumeli'de servetin ve zenginliğin muhafazası ve geliştirilmesinin tek çaresi olarak görülen ziraat ve çiftçilikten beklenen fayda istendiği şekilde sağlanamamıştı. Bu yüzden meydana gelen zararlar, bütün ahaliyi ve özellikle çiftçileri üzmüş, rahatsız etmiştir (BOA, İ.MMS, 99/4178). Bu gelişme üzerine Selanik Vilayeti tarafından merkeze bir yazı gönderilmiştir. Yazıda ziraat işlerinin genişletilmesi ve ilerlemesi, halka yeni ziraat makinelerinin fiilen gösterilerek kullanımının öğretilmesi için bir ziraat mektebi ile numune çiftliği kurulması talep edilmiştir. Vilayetin talebi üzerine tezkere, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından Meclise getirilmiştir. Tezkere Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da görüşülmüş ve talebin bölge ahalisine olumlu katkı sağlayacağı kararı verilmiştir. Talep, kanunlaşması için Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuş ve 25 Haziran 1888'de kanunlaşmıştır (BOA, İ.MMS, 99/4178). Ziraat Mektebi, numune çiftliği ile birlikte Selanik'e bir buçuk saat mesafede bulunan Sedes mevkiinde inşa edilmiştir. İnşaatın bitirilmesiyle çiftlik ve okulun bütün alet ve eşyaları hazırlanmış, müdür ve muallimleri atanarak görev yerlerine gelmiştir. Ayrıca, mektebin yazlık ve kışlık elbise ile öğrenciden iki kişinin resimleri merkeze gönderilmiştir (BOA, Y.A.HUS, 230/49). Ziraat mektebine ise, II. Abdülhamid'e izafeten "Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi" adı verilmiştir (BOA, MV, 62/46). Selanik'te kurulan Ziraat Mektebi'nin ilk müdürlüğüne Vitalis Efendi atanmıştır. Okula rüştiye mezunları kabul edilmiş olup öğrenim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir (Kadıoğlu, 2005: 243). Mektebin müdürü Vitalis Efendi aynı zamanda Selanik ziraat müfettişi olarak görev yapmıştır (BOA, İ.TAL, 177/39).² Mektebe sonradan böcekthane ve süthane gibi tesisler de eklenmiştir (Vurgun, 2021: 86). Mektebin kuruluş amaçlarından birisi, hububat cinslerini ıslah etmek olmuştur. Bu amaçla yabancı ülkelerden hububat tohumları ithal edilmiştir (Dede, 2017: 37-38).³ Osmanlı Devlet idarecileri, Rumeli'de ziraatın durumunu daha net görebilmek ve böylece durum tespiti yapıp, sorunlara doğru çözümler bulabilmek düşüncesiyle bölgede teftiş yapılmasına karar vermiştir.

Osmanlı Devleti, Rumeli'de ıslahat amacıyla ilk olarak yedi maddeden oluşan bir Rumeli "Vilâyât-ı Şâhânesi'ne Mahsus Mevâdd-ı İslahiye Lâyihası" adıyla Vilâyât-ı Selâse'yi de kapsayan ve Nisan 1896 tarihinde kanunlaşan layiha hazırlamıştır. Bu layihada kısaca, adli, idari, mali, eğitim, askeri, bayındırlık, zirai ıslah ve âşar vergisinin yeniden düzenlenmesi vb. başlıklar yer almıştır (Bayraktar, 2014: 14-15; Balcı, 2012: 33-36).

Osmanlı Devleti, Rumeli'de ziraatla ve âşarla ilgili yaşanan sıkıntıları daha yakından görmek ve bunlara çözüm bulabilme gayesiyle 1896'da bir teftiş yaptırmıştır. Teftiş, Rumeli-i Şâhâne Teftiş Heyeti tarafından Selanik, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerinin merkezleriyle buralara bağlı yerleri kapsamıştır. Teftiş heyeti İbrahim Hakkı Remzi?, Mehmed Halid ve en-Nuri'den oluşmuş, teftiş sonunda bir rapor hazırlanmıştır. Raporla, araştırma sahasına giren liva ve kazalarda, devlet gelirlerinde önemli bir yeri olan âşarın durumu hakkında muhtelif tespitlerde bulunulmuştur. Bu tespitlere göre, öşür varidatı evvelki gibi kişiye özel olarak iltizam edilemeyerek ya nakden Mal Sandıklarına teminat akçesi verenlere ve yahut emlak ve arazi mutasarrıflarına ihale edilmektedir. Mültezim ve kefillerinden mukavelat muharrirliğinden⁴ onaylı borç senetleri alınmaktadır. Zamanında verilmeyen taksitler için gecikme bedeli talep edilmektedir. Taksit ödemelerini geciktirenlerin taşınır ve taşınmaz mallarının satılması gerekmektedir. Bundan dolayı, eski müsaade ve müsamaha ile kişiye özel iş yapmaya alışmış insanlar, âşar almağa ve kefil olmağa yanaşamamaktadır. Ayrıca sanat ve ticaret yapmak için sermayesi olmayan işsiz ve güçsüz birtakım şahıslar, yalnız yıllık maişetini tedarik edebilmek düşüncesiyle mültezim gibi davranarak, babadan kalma birkaç parça emlak ve arazisini rehin olarak bırakmaktadır. Ekseriya buna da sahip olmayanlar, emlak ve araziye mutasarrıf olan akraba ve odasını ikna ederek ve kefil göstererek âşar almaktadır. Ki bunların 1. ve 2. taksitleri için ihale bedelini tutturmak, bir senelik geçimlerini temine yetecek akçe ile tâşirde kullandıkları adamların ücretlerini çıkarmak ve biraz da ticaret sermayesi bırakmak istemişlerdir. Bu amaçla öşrü bedel olarak alınacak mahsulat için Meclis-i İdare tarafından belirlenen fiyattan fazla öşür bedeli talebine teşebbüs etmişlerdir. Tabii olarak bütün mahsulat aynı dönemde olgunlaşmadığından, olgunlaşan

² Vitalisi Efendi, 1905 yılında tahmîs komisyonunda görevlendirilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 72/7130). Selanik Ziraat Mektebinin ilk müdürü Vitalis Efendi 1889-1899 arası on yıl müdürlük yapmıştır. 1899-1909 yıllarında ise müdürlüğü Suad Bey yürütmüştür (Dede, 2017: 62).

³ Kosova, Selanik ve Manastır yakınlarında bazı liva ve kazalarda tütün, pamuk ve hububat yetiştirmeye müsait olmayan kazalarda ahali ipek yetiştirmeye başlamış ancak yeterli bilgi ve tecrübeleri olmadığından muvaffak olunamamıştır. Ziraatta yaşanan bu olumsuzluklar 1904 yılında Selanik Ziraat Mektebi Müdürü Suad Bey ve Vilâyet Ziraat Müdürü Vitalis Efendi tarafından Rumeli Müfettişliği'ne rapor edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde 1905'te Harir Darü't-talimi (İpekçilik okulu) açılmıştır (Dede, 2017: 48-49).

⁴ Mukavelat Muharrirliği, günümüzdeki noterlik hizmetinin Osmanlı Devleti'ndeki karşılığıdır (Esirgen, 2016: 55).

mahsullerin ziyan olmaması için mecburi olarak toplanıp kaldırılan meyve, sebze ve sair mahsulat için fahiş tahmin üzerinden öşür talep etmeye ve öşür almaya kalkışmışlardır. Buna uymayan üreticilerin mahsulatını kaldırtmamağa çalışmışlardır. Bu da ahaliyi çok fazla baskı altına almış, taciz etmiştir. Bu baskı ve tacizler, her yerde haklı şikayetlerin yapılmasına sebep olmuştur. Umumi şikayetlere sebep olan âşar mültezimlerinin bu haksızlıkları, ahali kadar devlet hazinesini de zarara uğratmıştır. Bundan dolayı teftiş edilen bölgelerde âşarın hisse-i iane ile beraber beş senelik ihale bedeli toplamının tahmîs⁵ yani beşte biri alınarak bir yıla isabet eden miktarının yalnız arazi kıymeti oranında vergiye tarhında/koyulduğunda binde (1000)'sine ne kadar pay düştüğü belirlenmek istenmiştir. Ayrıca arazinin verim olarak âlâ (yüksek), evsat (orta) ve ednâ (düşük) olarak değerinin belirlenmesi amacıyla her kazadan üçer köy seçilerek bu köylerin tahmîs bedelinden arazinin dönümüne kaç kuruş düştüğünün ortaya çıkarılması arzu edilmiştir. Yapılacak bu çalışmalardan sonra ortaya çıkacak neticeye göre görüş belirtmek ve hareket edilmek için tetkikata başlanmıştır. Bu dönemde tahmîs usulünün henüz uygulamaya konmadığı anlaşılmaktadır. 1896-97 yılından itibaren ise âşar bedelatının ortalaması bulunup, bunun arazi vergisi üzerine maarif ve menafî hisseleriyle beraber taksim edilerek, her yıl peşin alınmak üzere Rumeli vilâyât-ı şâhânesinin her birine bağlı kazaların birinde tecrübe olarak ve usulün tatbiki hakkında Padişah İradesi bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu şekilde yapılacak tahsilat, bütün ahali tarafından en fazla da âşar mültezimlerinden şikayetçi bulunan hıristiyanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (BOA, Y.PRK.ML, 17/9). Mültezimlerin bu uygunsuz uygulamaları, toplumun türlü sıkıntılar yaşamasına ve devletin gelir kaybına uğramasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, “devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı bir yıllık tutar mukabilinde üzerine alan şahıslara verilmesini” ifade eden iltizam usulü (Genç, 2000: 154) tartışılmaya başlanmış ve vergi tahsil usulünde yeni arayışlara girilmişine yol açmıştır (BOA, Y.PRK.ML, 17/9).

Teftiş sırasında ziraat ve âşarla ilgili birçok sıkıntı yaşandığı da görülmüştür. Yaşanan sıkıntılardan ilki, arazi tahrir değerlerinin öteden beri çok fazla olduğu iddiasıdır. Ayrıca evvelden ağır olan ferağ ve intikal harçlarının da sonradan düzeltilmesine müsaade edilmiştir (BOA, Y.PRK.ML, 17/9-1-2). İkincisi, arazi mutasarrıflarından ekserisi başka mahallerde bulunduğundan, arazinin çoğu mutasarrıfları tarafından bizzat ekilmeyerek kiraya verilmiştir. Bu nedenle, arazinin asıl mutasarrıflarını bulmak ve mahsullerin tarlalardan kaldırıldıktan sonra kiracılardan öşür bedeli almak zor olmuştur. Üçüncüsü ise hazineye ait olan çiftliklerin değerleri toptan yazılmıştır. Bundan dolayı, kiracı olan çiftlik sakinlerinin her birinin ettikleri arazi parçalarının değerlerine göre dağıtım yapılması mümkün görülmemiştir. Hatta tahsilatın yapılması da imkânsız bulunmuştur. Bir de emlak kaydının yapılması sırasında arazinin dönümünden ziyade değeri düşük tutulmuştur. Ayrıca ziraatın gelişmesi ve muhacirlerin artan nüfusunun artmasıyla yeniden tarıma açılmış tarlalar, tapu yoklamasının terk edilmesinden ötürü, defterlere kaydedilmemiştir. Bu sebeplerle, mahallerin idare meclisleri tarafından bütün köylerin arazisine, alım ve satıma göre verilen âlâ (yüksek), evsat (orta) ve ednâ (düşük) değerlerinin esas kabul edilmesi uygun görülmüştür. Bununla beraber âşar, gerek kıymete tâbi vergi oranıyla ve gerekse dönüm itibarıyla alınacak olsun, peşin ödenecektir. Âşar tahsilinde ise teslis-i âşar (1/3) bedelinin belirlenerek dağıtımı istenmiştir. Son olarak bu belirtilenlerin icrasının, ahali tarafından kabulüne bağlı olduğu belirtilmiştir (BOA, Y.PRK.ML, 17/9). O yüzden ahaliyi, yapılacak düzenlemelerin kendi faydalarına olduğunu ikna etmenin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Selanik'te başlayan ekonomik büyüme, devletin malî sıkıntısı, kıtlık, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı gibi nedenlerden dolayı yavaşlamıştır. Devlet, Islahat çalışmaları ile Rumeli'de istikrar sağlanmaya çalışılırken, Balkanlarda hızla gelişen ayrılıkçı hareketler ve patlak veren 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı Selanik yerel ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Bayram, 2009: 40). Fakat Vilayat-ı Selase'de 1900-1904 mali yılları arası bölgenin gelirlerinin en az %35'ini âşar vergisi oluşturur (Bayraktar, 2014: 9).

Tahmîs-İ Âşarın 1904-05 Yılı Manastır Tecrübesi

1902'de Selanik merkezli Rumeli Müfettişliği kurulduktan sonra öşür tahsilatının terbi (Geçmiş dört yılın âşar bedel toplamının dörde bölünmesiyle ortaya çıkan tutarın esas alınması) bedelle yapılması istenmiştir. Fakat Rumeli Müfettişi olarak atanan Hüseyin Hilmi Paşa, Manastır Kazası terbi bedelinin tahmîs bedelinden daha düşük olduğunu tespit etmiştir. (Koç, 2021a: 64-65). Böylece, halkın ve hazinenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak yeni bir vergi tahsil usulü getirmek istemiştir. Yeni usule göre, her bir köy ve kasaba için ayrı ayrı vergi belirlenecek, son beş yılın ortalaması alınarak sabit bir tutarda karar kılınacak, bu belirlenen vergiler para ile de

⁵ Tahmîs, “beşte birini almak” anlamındadır. Tahmîs usulü ise herhangi bir yerin geçmiş beş yıllık öşür bedelinin toplanıp, toplamın beşe bölünmesiyle ortaya çıkan bedelin halktan tahsil edilmesi usulüdür (Koç, 2020, 306).

belirlenecek, son beş yılın ortalaması alınarak sabit bir tutarda karar kılınacak, bu belirlenen vergiler para ile de ödenebilecektir. Köylüler, tutar belirlendikten sonra kendi arasında gelirlerine göre de oranı belirleyebilecektir. Hüseyin Hilmi Paşa'ya göre, en önemli reform âşar vergisinin alınış biçimindedir. Paşa, suiistimallere açık olan âşar tahsilini düzeltmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla köylülere, kendi kendilerini satın almalarını yani mültezim gibi davranarak kendi arazilerinin öşrünü almayı teklif etmiştir. Daha açık bir ifadeyle, hazineye peşin olarak âşar vergisinin karşılığını yatırmalarını sonra da ortak hazineye vergi miktarını karşılayacak mahsulü (buğday, meyve ve sebzeleri) getirmelerini istemiştir. Bu mahsulün aracısız olarak kendileri tarafınızdan satılmasını ve satış gerçekleşikten sonra köy yalnızca ürettiği üzerinden ona verilen avansı ödemekle yükümlü olacaktır (Tilbe, 2018: 213). Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, gelir artışının tahmîs bedeliyle elde edileceği belirtilerek, vergi tahsilinde tahmîsin tercih edilmesini tavsiye etmiştir. Uygulamanın müfettişin belirttiği şekilde, Manastır Vilayeti'nin merkez kazasına bağlı otuz köyde deneme maksadıyla icra edilmesine karar verilmiştir. Tahmîs usulü 1904-05'te, Manastır merkez kazasına tabi otuz köyde deneme maksadıyla uygulanmıştır. Tahmîs usulü, otuz köyün yirmi altısında arazi üzerine yapılırken, dördünde hasılat esaslı üzerine yapılmış ve köy ahalisine ihale edilmiştir (Koç, 2021a: 65-67). Bu bilgilerden, Rumeli Müfettişliğinin tahmîs usulüne geçişte önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Tahmîs usulüyle, âşarın biri *mahsuller üzerine* diğeri *arazi üzerine* dağıtılması temeline dayanan iki usulün kabul edildiği görülmektedir (Koç, 2021a: 64). Değerine göre sınıflara ayrılan araziden elde edilen âşar tahsilatının, teslis usulü ile yapılması bir görüş olarak kabul edilmiş olsa da 1904 yılından itibaren âşar tahsilinde tahmîs⁶ usulünün uygulanmasının uygun görüldüğü anlaşılmaktadır (BOA, TFR.I.MN, 43/4206).

R.1320/M1904-05 tarihinde, Manastır Kazası'na bağlı otuz köyde âşarın tahmîs usulüyle arazi ve hasılat üzerine dağıtılarak tahsil edilmesinden edinilen tecrübe ile tahmîs'in terbi usulünden daha faydalı olduğu görülmüştür. Ayrıca tahsilatın gerçekleşmesine göre, tahmîs usulünün iltizama göre başarılı olduğu tespit edilmiştir (BOA, İ.ML, 63/41; Koç, 2021a: 67). Bu deneme neticesinde, halkın ve devlet hazinesinin gelirinde artış sağlanması üzerine (Koç, 2021a: 71), âşarın tahmîs suretiyle arazi üzerine dağıtılması usulünün, Vilâyât-ı Selâse olarak adlandırılan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin merkez kazalarında deneme maksadıyla uygulanması kabul edilmiştir (Koç, 2021b: 1286). İşte bu çalışmada 1905-06 yılında tahmîs usulünün Selanik vilayetinin merkez kazasındaki uygulaması, elde edilen arşiv kaynakları ve diğer kaynaklar ışığında ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Yapılan ilk deneme sonrasında tecrübenin değerlendirilmesi yapılarak çıkan sonuçlar 19 Şubat 1905'te Sadaret'e gönderilmiştir. Bu değerlendirmeye göre, 1905-06 yılında Manastır, Selanik ve Kosova vilayetleri merkez kazalarında 1899-1900 yılından 1903-04 yılına kadar beş yıllık varidatın zammı esas alınarak tevziata başlanacağı belirtilmiştir. Uygulama, ahalinin tercihine bırakılmayacak ve mecburi olacaktır. Bu yüzden usulün 1905-06'da Rumeli Vilâyât-ı Selâse'nin yalnız merkez kazalarında denemeye devam edilmesi uygun bulunmuştur. Usulün, ancak bu denemelerden sonra edinilecek yeni tecrübelerle, diğer kazalara yayılabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. Denemeye her vilayetin merkez kazalarında başlanmasının sebebi, koordinasyonun birinci elden doğrudan yapılmasının başarıyı arttıracacağı düşüncesidir. Dolayısıyla uygulama esnasında meydana gelebilecek zorluk ve itirazlar vali ve defterdarlar tarafından kolaylıkla tetkik edilerek çözüme kavuşturulacaktır (BOA, TFR.I.UM, 30/2912). Bundan dolayı, tecrübenin şimdilik merkez kazalarla sınırlı kalması uygun görülmüştür. Müfettiş Hilmi, tahmîs usulünün Selanik, Manastır ve Kosova kazalarında uygulanması münasip görülmüşse, memurların seçimi ve defterlerin hazırlanmasına başlamak üzere sonucun bildirilmesini merkezden istemiştir. Sonuçta, 2 Nisan 1905'te yöntemin uygulanması kabul edilmiştir (BOA, BEO, 2541/190537). Usulün Manastır Kazası tecrübesinden ekonomik fayda sağlanınca, usulün Selanik vilayetinin merkez kazasında tecrübe edilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

Selanik Kazası'nın Tahmîs Öncesi Âşar Tahsilinin Durumu

Selanik kazasında tahmîs usulünün uygulanması için öncelikle merkez kazaya bağlı kırk iki mahallinin yedi yıllık öşür ihale bedelleri bir tablo halinde hazırlanmıştır. Tabloda 1898-1899'dan başlamak üzere 1904-05 yılları arasındaki süreçte, köy ve mezzarların isimleriyle ihale bedelleri yer almıştır. Dönem boyunca, en yüksek ihale bedeli 1377160 kuruş ile 1903-04 yılında gerçekleşmiştir. En düşük bedel ise 1064303 kuruş ile 1902-03 yılında meydana gelmiştir. Bu iki ihale bedeli arasında yaklaşık %30 oranında fark bulunmaktadır.

⁶ Örnek olarak Üsküp'te tahmîsin başlangıcı 1899-1900 yılı olarak belirlenmiş ve bu yıldan 1903-04 yılına kadar beş senelik öşür bedeli tahmîs esaslı olarak kullanılmıştır (TFR.I.KV.128/12748; Koç, 2020: 307; Koç, 2021b: 1287).

bedeli 1377160 kuruş ile 1903-04 yılında gerçekleşmiştir. En düşük bedel ise 1064303 kuruş ile 1902-03 yılında meydana gelmiştir. Bu iki ihale bedeli arasında yaklaşık %30 oranında fark bulunmaktadır.

Tablo 1. Selanik Kazası'nın Yedi Yıllık Öşür İhale Bedelleri (1898-99/1904-05) (BOA, TFR.I.M, 3/239).

	R.1320 yılı ihale bedeli	R.1319 yılı ihale bedeli	R.1318 yılı ihale bedeli	R.1317 yılı ihale bedeli	R.1316 yılı ihale bedeli	R.1315 yılı ihale bedeli	R.1314 yılı ihale bedeli
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Toplam	1308496	1377160	1064303	1187679	1280246	1298554	1204668

Selanik'te Tahmîs-İ Âşarın Yayılması

17 Mayıs 1905 tarihinde Selanik Vali Vekili defterdar efendi tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen bir yazıya göre, bu yıldan itibaren merkez kazası âşar bedelinin, *tahmîs suretiyle arazi üzerine tevzi edilerek alınması* hakkındaki kararın uygulanmasını yapması için tayin edilen memurların vazifelerini hakkıyla yaparak başarılı olmalarını temin etmek maksadıyla, Selanik defterdarının başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Oluşturulan komisyon azasından idare meclisine memur İbrahim Efendi ile merkez kazası kaymakamı Sırrı Bey ve ziraat müdürü Vitalis Efendi, bir gün önce Kelemerye tarafındaki Kapıcılar Köyü'ne gitmiştir. Burada muhtar, ihtiyar heyeti ve köy ahali ile bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda, âşarın bu seneden itibaren *devletçe arazi üzerinden vergi alınmak suretiyle alınmasına* dair olan kararın sağlayacağı iyileştirmeler ve menfaatler anlatılmış ve tebliğ edilmiştir. Tebliğ edilen karar, ahali tarafından büyük memnuniyetle karşılanmış ve kabul edilmiştir. Ahalide görülen bu memnuniyet üzerine talimat hükümlerine uygun olarak hazır bulunan memur ve yazıcılar hemen işe başlatılmıştır. Bir gün zarfında Alatinî biraderlerin⁷ çiftlik arazisiyle ahalinin mutasarrıf oldukları tarla, bağ ve saireden yedi sekiz yüz tane arazi tahrir edilmiştir. Ayrıca köy sınırları içinde arazisi olup Selanik'te bulunanların üç gün içinde memurlara müracaat ederek, yazılı olarak beyanname yahut şifahen bilgi vererek, arazilerini deftere kaydettirmeleri maksadıyla muhtarlara yazı gönderilmiştir. Diğer dairelere tayin edilip Kapıcılar köyünde hazır bulundurulmuş memurlara da defterlerin kayıt usulü fiilen gösterilerek ve kendilerine defter tutturularak gereken uygulama yapılmıştır. Bu işlemin ardından Kapıcılar köyündeki komisyon heyeti ve diğer memurlar Selanik'e geri dönmüştür. Tayin edilen adı geçen memurların bugünden itibaren kendi görev yerlerine gönderilerek işe başlamalarına çalışılmıştır. Alınan kararda bütün Osmanlı tebaanın menfaati gözetilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 72/7130). Böylece din ve milliyet ayırımı yapılmaksızın devletin her sınıftan tebasını içine almak ve toplumun bütün kesimlerinin menfaatini gözeterek refahını yükseltmek amacı güdülmüştür.

Tahmîs-i Âşar Kolları ve Bedelleri

14 Temmuz 1905 tarihi itibarıyla arazileri eskiden kayıtlı ve yeni kaydedilen köylerin isimlerini ve tahmîs bedellerini gösteren pusula hazırlanmıştır. Buna göre, (BOA, TFR.I.SL, 77/7684).

⁷ Alatinî ailesi için bkz., (Karaman, 2017: 129-142).

Tablo 2. Arazisi Tahrir ve Defterleri Talik Edilen⁸ Köylerin İsimleri ve Tahmîs Bedelleri

Kol Adı	Köy Adı	Kıta	Dönüm	Evlek (225 m2)	Tahmîs Bedeli
Birinci Kol	Kasablı Köyü	198	642		2945
	Pırnar Karyesi	9	2466		2386
	Vaşılka Karyesi	7445	6813	2	75973
	Pişon Karyesi	1488	3807	1	3483
	Gedikli	185	901	2	1943
	Suruklu	316	2291	1	12399
	Turhanlı	680	3053		8848
İkinci Kol	Abanmı	5512	19308	2	158024
	Acıbalı	24	7406	3	5591
	Semer	1247	14285	2	38163
	Adalı Mahallatı	510	3282	3	10000
Üçüncü Kol	Kapıcılar	5911	11444	3	147579
	Karaburunlar	78	15338		23970
	Bağçeli	5	2492	2	3176
	Zağarcı	67	6414	2	8475
	Macarlık	23	6034		13428
	Sedes Çiftliği	6	12712		26779
	Hortaç? Purnazlı	3649	6745	2	27723
	Aksakallı	504	1070	2	4934
Dördüncü Kol	Kıran Mahallatı	330	1137		6366
	Koru Yeniköy ve Üçanlar	3464	7677	1	35719
	Gradabor ⁹	1169	4388	1	13793
	Sarı Umur	47	3995		6802
	Gördine	41	15214		21119
	Tufancı Karyesi	823	5002		15837
	Karaoğlu	363	2006		9029
Beşinci Kol	Kadıköy	2221	14062	2	21411
	Vırlançe maa tevliyet	2648	13357	2	35342
	Boned ve Gilani maa Gölge	373	2119		26297
	Bacalı Tevliyeti	1371	28525		62838
	Tütüleri Çiftliği	173	8857	3	13503
	İngiliz ve Tekeli	42	35874		65216
	Topçu Maa Kavaklılar	514	37242	3	42228
	Duraklı	166	6095	3	11025
	Sarıca Mezrası	22	5295	1	20875
Yünciler Köyü	1452	3661	2	21717	
TOPLAM		43076	321020	1	1004936

⁸ Tahrir-i defter (Yeni kaydedilenler)⁹ Karyenin ismi başka bir belgede Fransızca Gradabor şeklinde kaydedilmiştir bkz. (BOA, TFR.I.ŞKT, 42/4150-2)

Gazi Evrenos Bey tevliyetine ait Bağlıca ve Kildi kalemleriyle Rahmanlı, Kamara vesaire Gölge Korfallu, Kırcalar kalemlerinin toplamı	-	143647	2	370665
	-	148480	1	257737
TOPLAM		292127	3	628402

Tablo 3. Derdest-i Tahrir¹⁰ Köylerin İsimleri ve Tahmîs Bedelleri

Kol Adı	Köy Adı	Tahmîs Bedeli
Birinci Kol	Yakub Paşa Tevliyeti	125305
	Ayapaula Metuhu/Emlak ve arazisi	21967
	Çalı Metuhu/ Emlak ve arazisi	6715
	Üçevler	29143
	Yenilöy	16182
İkinci Kol	Uzun Ali Karyesi	36997
	Karahayvanlı	7140
	Zimbat Karyesi	45805
	Çayır Çiftliği	2401
Üçüncü Kol	Kireçköy	20636
Dördüncü Kol	Kara Hüseyin, Nebet? ve Nemçeler?	58773
	Yaylacık	3221
	Lanya	16367
	Eyvanlı	44203
	Garıpçe maa Dermil	19380
	Akpınar	2378
	Hoşköy Çiftliği	18969
	Davud Bâli Çiftliği	26370
	Pınarca Çiftliği	31559
Beşinci Kol	Araplı Şamlı Çiftliği	18688
	Timur Velili Mezrası	1991
	TOPLAM	554190
Gazi Evrenos Bey tevliyetine ait Keydehor, Eskenan Çiftliği ve saire		101390

¹⁰ Daha önce kaydı bulunan.

14 Temmuz 1905 tarihi itibarıyla, arazisi tahrir ve defterleri yazılan beş kolun tahmîs bedeli 1004936 kuruş iken, derdest-i tahrir (daha önce kaydı bulunan) olan beş kolun tahmîs bedeli 554190 kuruş olmak üzere toplamı 1559126 kuruştur. Kaza merkezinde Gazi Evrenos Bey vakfına ait mahallerin tahmîs bedeli ise 729792 kuruş olmuştur. Adı geçen vakfa ait yerlerin tahmîs bedeli, diğer kollardaki mahallerin tahmîs bedelinin yaklaşık yarısı oranındadır. Bu oran vakfın geniş bir toprak parçasını elinde bulundurduğunu ve önemli bir gelire sahip olduğunu göstermektedir.

24 Ağustos 1905 tarihinde Selanik Defterdarı İsmail Rıfat b. Hüseyin, Rumeli Vilayati Müfettiş-i Umumiliği'ne, yazı göndererek, Selanik kazasının tahrir kolları ve bu kollarda yürütülen işlemlerin durumu hakkında bilgi vermiştir. Yazıya göre, Selanik kazası tahmîs-i âşarının ikinci, üçüncü ve beşinci kollarında tahrir işlemleri tamamen biterken, birinci ve dördüncü kolların büyük kısmı bitirilmiş, geriye çok az bir kısmı kalmıştır. Bunun yanında Gazi Evrenos Bey vakfına ait altıncı ve yedinci kolların da tahrir işlemleri tamamen bitirilmiştir. Fakat birinci kolda Bulgar, Çalı ve Ayapaula metuh¹¹ tabir edilen emlak ve arazileriyle Üçevler ve mera çiftlikleri ve dördüncü kolda da Karameş, Nebet ve Harman köyünün tahriri derdest olup, yani daha önce yapıldığından, hazırdır. Dolayısıyla Tahriri tamamlanan yerlerde arazinin sınıflara ayrılmasıyla meşgul olduğu bildirilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 81/8083). Daha önceden nafia işleri için de %5 ayrılmıştı (BOA, TFR.I.SL, 1/29).

Kazanın tahmîs işlemlerinin neticesi tablo haline getirilmiştir. Tabloda tahmîs kollarının isimleri, mükellef adedi, arazilerin dönüm ve evlek miktarları, kaç parçadan oluştuğu, nafia işleri için ayrılan miktar, tahmîs bedeli ve toplam tahsilat miktarı ayrıntılı olarak verilmiştir. Bunun yanında vakıf malı araziler de 6. ve 7. kollar olarak ayrıca hesaplanarak gösterilmiştir.

Tablo 4. Selanik Kazasının Tahrir Kolları Ve Bu Kollarda Yürütülen İşlemler (24 Ağustos 1905) (BOA, TFR.I.SL, 81/8083).

Mülahazat	Esami	Mükellefin Adedi	Kıta	Dönüm	Evlek	(%5)	Tahmîs Bedeli	Toplam
	1. Kol	1270	11570	51691	1	11883	237581	249464
	2. Kol	1402	11888	62512	2	14483	289635	304118
	3. Kol	2070	12892	65420	3	13485	269581	283066
	4. Kol	1797	14872	94315	1	12729	254459	267188
	5. Kol	760	7777	176029	2	15799	315923	331722
Tahriri Tamamlanmıştır.	Toplam	7299	58999	449969	1	68379	1367179	1435558
1.Kolda derdest-i tahrir bulunan						3068	61353	64421
4.Kolda derdest-i tahrir bulunan						3703	74039	77742
	Toplam					75150	1502571	1577721
TEVLİYET								
	6. Kol	785	9442	221722	3	17103	342025	359128
	7. Kol	1494	17873	144312	0	17652	353015	370667
Tahriri Tamamlanmıştır	Toplam	2279	27315	366034	3	34755	695040	729795

¹¹ Metuh: Emlak ve arazi (BOA, C.ADL, 35/2085); Metuh: Çiftlik (BOA, TFR.I.SL, 23/2206); Metuh: Çiftlik, tarla, mera, yaylak, kışlak, kuru ve değirmen vesaire emlak (BOA, C.ADL, 56/3361).

Selanik merkez kazasının yüzde beş (%5) hariç olmak üzere, tahmîs bedeli olan 1502571 kuruş maktuan (Açık artırmaya gidilmeden, önceden belirlenmiş bir meblağ ile) ihale edilmiştir. Merkez kazada bu dönemde, emaneten idare edilen âşar bedeli bulunmamıştır (BOA, TFR.I.UM, 10/928). Bunun yanında, tahmîs-i âşar bedeli tahsilatının Duyun-ı Umumiye'ye ait olan miktarının tahsildarlar tarafından doğrudan doğruya Duyun-ı Umumiye Sandığına teslim edilmesi işleminde bazı tereddütler meydana gelmiştir. Bu kararsızlıkların giderilmesi için Selanik defterdarlığına yazı gönderilmiştir. Yazıda, vilayetlerin varidat masraflarının alınma ve sarf edilme yöntemi hakkındaki nizamnamenin 2. maddesine göre, Duyun-ı Umumiye'ye havale edilmiş yerler âşarının tahsilatı hakkında eskisi gibi muamele edilmesi istenmiştir. Fakat çeşitli yükümlülüklerle Şimendiferler teminatına mahsus gelirler bundan hariç tutulmuştur. Dolayısıyla tahsildarlar tarafından Duyun-ı Umumiye'ye ait öşr-i kadim ile zammın doğrudan doğruya Duyun-ı Umumiye sandıklarına teslimi gerekli görülmüştür. İşlemlerin bu şekilde yapılması 29 Ağustos 1905 tarihinde tavsiye edilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 82/8127).

Âşarın teçhizat-ı askeriye tertibi de 1905-06 yılından itibaren Duyun-ı Umumiye idarelerine havale edilmiştir. Bu yüzden 3 Eylül 1905 tarihinde, tahmîs bedeli tahsilatından teçhizat-ı askeriye tertibine ait miktarın tahsildarlar tarafından doğrudan doğruya Duyun-ı Umumiye'ye verilmesi gerekli görülmüştür. Hatta âşarının da yine tahsildarlar tarafından Ziraat Bankası'na verilmesi uygun bulunmuş ve bu şekilde işlem yapılması tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla, Duyun-ı Umumiye idarelerine ait öşr-i kadim ile zammın ve tertibat-ı askeriyenin birlikte Duyun-ı Umumiye sandıklarına teslim edilmesi kabul edilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 83/8229).

Âşar Pusulaları

Tahmîs-i âşar pusulalarında arazinin hududu için bir hane açılmıştır. Fakat her kıta arzın/toprağın dört sınırıyla beraber öşür bedellerinin ayrı ayrı pusulaya yazılması zorluğunun, gecikmeye sebep olacağı anlaşılmıştır. Böylece her şahsın bir köyde mutasarrıf olduğu arazinin her türünün toplamı üzerine öşür bedeliyle dönümü, miktarı ve kıtaların adedinin gösterilmesi istenmiştir. 18 Temmuz 1905 tarihinde Selanik ve Kosova defterdarlıklarına, âşar pusulalarının bu şekilde doldurulması tavsiye edilmiştir (BOA, TFR.I.UM, 9/8023).

Tahsildar Tayini

Âşar tahmîsi bedelinin ayrıca tahsili için tahsildarlar tayini, vilayete gelen 8 Ağustos 1905 tarihli telgrafhanede yazılmıştır. Sonra 1905/06 yılı tevziatının tamamlanmasıyla tahsildarlar seçilip tayin edilerek tahsilatına girilmiştir. Tahsildarlar gerek ayrıntılarının çokluğu ve gerek tahsilat mevsimi olmaması sebebiyle tahsil esnasında zorluk yaşamıştır. Bu da bıkkınlığa sebebiyet vermiştir. Tahsildarlara musallat olan bıkkınlığın giderilmesine ve cibayet teminine çalışılmıştır. Ayrıca Ağustos başına devreden/geçen bakaya pusulası hazırlanmıştır. Pusulada görülen bakaya sahiplerinin büyük kısmına ihbarnameler tebliğ edilmiştir. Fakat bu dönemde mükelleflerin hasad ile meşgul olması icraya engel oluşturmuştur. Dolayısıyla, Manastır ve Üsküp kazalarında olduğu gibi Selanik kazasında da tahmîs-i âşar bedellerinin tahsili için gereken tahsildarlar tayin edilmeden işe başlanmıştır. Ayrıca tahsildar tedariki de mümkün görülmemiştir. Hazine tarafından, bir aralık, bedelatın emval-i selase tahsildarları tarafından cibayet edilmesi düşünülmüş ve tebliğ edilmiştir. Bu nedenle, 1905-06 yılında Selanik kazasında tecrübeye yardımcı olmak üzere bedellerin emval-i selase tahsildarları tarafından tahsilinin münasip ve zaruri olduğu belirtilmiştir.¹²

Tahsilatın Teftişi

Tahmîs-i âşar bedelatının tahsilatını teftiş için tayin edilecek memurlardan kefil istenmiştir. Bazı memurlar, kefil bulmakta sıkıntı yaşamışlardır. Bunlardan ikisi Selanik'te bulunan Kadri ve Sökyas efendilerdir. Selanik Ziraat Müdürü Vitalis Efendi, bu kişilerin "*akçeye el sürmeyeceklerine olan güveninden dolayı,*" kefil tedarik edinceye kadar, bu şekilde istihdamlarını uygun olup olamayacağını sormuştur. 10 Ekim 1905 tarihinde adı geçen kişilerin, kefil

¹² Bir sonraki yıl, 10 Eylül 1906 tarihinde, Rumeli Müfettişliği tarafından Selanik defterdarlığına, bu konuda fevkalade dikkatli olunarak bedelatın bakayada bırakılmaması istenmiştir. Ayrıca, emval-i selase tahsildarlarının hayvanat-ı ehliye ve canavar rüsumuna karıştırılmaması emri verilmiştir. Bkz. (BOA, TFR.I.SL, 118/11718). Böylece tahmîs-i âşar bedelatı cibayetine görevlendirilen emval-i selase tahsildarlarının diğer iki vergi tahsilini yapmamları lüzumlu görülmüştür.

temin edinceye kadar, şimdilik kefilsiz istihdamlarında mahzur olmadığı bildirilmiştir. Dolayısıyla, güvenilir bu kişilerin işe başlatılmaları uygun görülmüştür (BOA, TFR.I.SL, 86/8505).

Tahsilat ve Bakaya Miktarı

Selanik kazasının 1905/06 yılı tahmîs-i âşar bedeli 1577721 kuruş olarak gerçekleşmiştir (BOA, TFR.I.SL, 81/8083).¹³ Bu miktardan 13 Ocak 1906'ya kadar 578188 kuruş tahsil edilmiştir. Selanik defterdarı, geriye kalan 999533 kuruşun da 13 Mart 1906'ya kadar tahsilinin tamamlanmasının beklendiğini bildiren telgrafhaneyi, 17 Ocak 1906'da Rumeli Müfettişliği'ne göndermiştir. Müfettişlik, aynı gün, her kolun bedel miktarıyla tahsilatını ve tahsildarlar ile müfettişlerin isimlerini gösteren bir defterin hızlıca hazırlanmasını acil kaydıyla Selanik defterdarlığına bildirmiştir (BOA, TFR.I.SL, 93/9268).

Müfettişliğin istediği bilgiler, 18 Ocak 1906 tarihinde bir tablo halinde hazırlanmıştır. Tabloda, müfettişlerin isimleri, tahsildarların adları, bedelin aslı, 13 Ocak 1906'ya kadar yapılan tahsilat ve bakiye miktarları gösterilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 93/9268). Tabloya göre adı geçen sürede 578188 kuruş tahsilat yapılmış, geriye 999533 kuruş kalmıştır. Fakat tahsilat miktarının düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tahsilatın yaklaşık 1/3 oranında kaldığı aşıkardır.

Tablo 5. 13 Ocak 1906'ya Kadar Yapılan Tahsilat Ve Bakiye Miktarı

Aslı	Kanunuevvelin Sonuna Kadar Tahsili	Bakiyesi	Tahsildar İsmi	Müfettiş İsmi
432942	294121	138821	Emin Bey	
158879	53098	105781	Emin Bey	Sökyas Efendi
200581	47774	152807Lazaro Efendi	
194987	54025	140962	Tanaş Yorgi Efendi	
194266	41293	152973	Şevket Efendi	
204610	57535	147075	Rıfat Efendi	Kadri Efendi
191456	30342	161114	İbrahim Efendi	
1577721	578188	999533		

Yukarıdaki tablonun hazırlanmasından daha bir ay bile geçmeden 8 Şubat 1906'ya kadar, tahmîs-i âşar bedelatından yapılan tahsilat miktarı 770464 kuruşa ulaşmıştır. Geriye 807257 kuruş kalmıştır (BOA, TFR.I.SL, 95/9462).

Selanik merkez kazasının 1905-06 yılından itibaren 1907-08 yılı teşrinievvel ayına kadar %5, teşhizat ve hisse-i iane ile birlikte tahmîs-i âşar bedelinden yapılan tahsilat miktarını gösteren pusula hazırlanmıştır. Bu tabloya göre, 1905-06 tahmîs yılına ait bakayadan, sonrasında gelen iki yıl zarfında yapılan tahsilat verilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 170/16954). Biz daha sonraki dönemde yapılan tahsilatları da bu tabloya ekledik. Bu kapsamda, Temmuz-Ağustos 1907'de 554 kuruş 15 para (BOA, TFR.I.SL, 154/15355), Kasım-Aralık 1907'de 1527 kuruş 5 para (BOA, TFR.I.SL, 170/16954), Aralık 1907-Ocak 1908 ayında 237 kuruş 25 para (BOA, TFR.I.SL, 171/17043), Ocak-Şubat 1908'de ise 1887 kuruş 5 para (BOA, TFR.I.SL, 179/17900),¹⁴ şubat ayında ise 2558 kuruş 25 para olarak gerçekleşmiştir (BOA, TFR.I.SL, 180/17990). Nisan-Mayıs 1908'de 1167 kuruş (BOA, TFR.I.SL, 183/18231), Kasım-Aralık 1908 zarfında, 313 kuruş 30 para (BOA, TFR.I.SL, 201/20009), aynı yılın Ocak-Şubat 1909 zarfından 383 kuruş 15 para (BOA, TFR.I.SL, 204/20327), Şubat/Mart 1909 zarfında 1934 kuruş 25 para (BOA, TFR.I.SL, 211/21032), Mayıs-Haziran 1909 zarfında 88 kuruş 15 para tahsilat yapılmıştır (BOA, TFR.I.SL, 211/21032).

¹³ Bu miktar başka bir belgede 1577111 kuruş olarak verilmiştir. Bkz. (BOA, TFR.I.SL, 180/17990).

¹⁴ Kanunusani tahsili başka bir belgede 1172 kuruş 20 para olarak verilmiştir. Bkz. (BOA, TFR.I.SL, 180/17990-4).

Tablo 6. R.1321/M.1905-06 Yılı Âşar Tahmîsi Bedeli Bakayasından, R.1322/M.1906-07 ile R.1324/M.1908-09 Yılları Arasında Yapılan Tahsilat

Aylar	R.1321/M.1905-06		R.1322/M.1906-07		R.1323/M.1907-08		R.1324/M.1908-09	
	Yılında Tahsilat	Yapılan Para	Yılında Tahsilat	Yapılan Para	Yılında Tahsilat	Yapılan Para	Yılında Tahsilat	Yapılan Para
Mart	-		119701	27	2538			
Nisan	-		48695	30	2243	10	1167	
Mayıs	-		95742	27	6331			
Haziran	-		36014	10				
Temmuz	-		14515	35	554	15		
Ağustos	-		36002	30	995	10		
Eylül	-		15274	4	915	20		
Teşrinievvel	8994	35	6808	30	572	15		
Teşrinisani	177334	7	6082	25	1527	5	313	30
Kanunuevvel	348996	29	5553	5	237	25		
Kanunusani	239180	10	2192	20	1887	5	383	15
Şubat	310775		12693	-	2558	25	1934	25
Toplam	1085280	31	399277	3	20360	10	3797	30
Dört yılın toplam tahsilatı	1.508.717 kuruş 19 para							

Elde edilebilen bu bilgilerden 1905-06 yılı tahmîs bedelinden beş ay içerisinde 1085280 kuruş 31 para tahsil edilmiş, 492441 kuruş 31 para sonraki seneye devretmiştir. Bedelin 2/3'ü ait olduğu yılı içerisinde tahsil edilmiştir. Bu da tahsilat açısından, dönemin şartları gereği, önemli bir başarıdır. Aynı yılın tahmîs-i âşar bakayasından 1906-07 yılında 399277 kuruş 3 para, 1907-08 yılında 20360 kuruş 10 para, 1908-09 yılında ise 2631 kuruş 30 para olmak üzere toplamda 1508.717 kuruş 19 para tahsilat yapılmış ve 69004 kuruş 21 para bakaya kalmıştır. Böylece 1905-06 yılı tahmîs bedelinin dört yıl sonunda neredeyse tamamına yakınının tahsil edildiği görülmektedir.

Bunun yanında Selanik Defterdarı tarafından Selanik Maliye Müfettişi Rami Efendi'ye telgraf çekilmiştir. Telgrafta, Selanik kazasının tahmîs-i âşar bedelinin, yüzde yarım (% 0,5) öşrünün Hazine'ye ait olduğu bildirilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 96/9574).¹⁵

Sehven Fazla Tahsilat Yapılması

Tahmîs bedeli belirlenmesi sırasında bazen yanlışlıkla fazla bedel belirlendiği de olmuştur. Bu kapsamda, Kara Hüseyin Çiftliği'nin 1905-06 yılı tahmîs bedeli sehven fazla koyulmuştur. Adı geçen çiftlik için belirlenen 5239 kuruş, komisyon tarafından 3725 kuruşa tenzil edilmiştir. Dolayısıyla 1514 kuruş fazla tahsil edilmiştir. Bu nedenle çiftliğin mutasarrıfları, tahsil edilen fazla meblağın bir sonraki yılın yani 1906-07 yılı bedeline mahsubunu talep etmişlerdir. Sehven fazla tahsil edilen 1514 kuruşun 1906-07 yılı tahmîs bedelinden olan borçlarına

¹⁵ Çıkarılan irade ile 13 Mart 1897 tarihinden itibaren âşara yüzde yarım ekleme yapılmıştır. Bkz. (BOA, MV, 95/46).

mahsubu talebi uygun görülmüştür (BOA, TFR.I.SL., 139/13849). Devlet idarecileri, haksızlığa uğrayan ahalinin talebini olumlu karşılamış, bir sonraki yılın tahmîs bedeli borçlarına mahsup ederek, halkın zararını karşılamışlardır.

Tahmis Usulüne Geçişte Yaşanan Sıkıntılar

Rumeli müfettişliğinin Selanik'te ahali ve devlet hazinesinin gelirlerini arttırmak maksadıyla aldığı tedbirler esnasında bazı sıkıntılar da yaşanmamış değildir. Ahali, yaşadığı sıkıntıyı devletin ilgili kurumlarına ileterek, mağduriyetinin giderilmesi yönünde talepte bulunmuşlardır.

Bu kişilerden birisi İngiltere tebaasından olup Selanik'te Hamidiye mahallesinde ikamet eden Mösyö Abbot'tur. Abbot, mutasarrıf olduğu Avrathisarı kazasına tabi Ahmatlı Kulübeler çiftliğinin arazisinin öşrü hakkında sıkıntılar yaşamıştır. Bunun üzerine, Selanik vilayetine 26 Haziran 1905 tarihinde arzuhal vermiştir. Arzuhale göre, adı geçen çiftliğin bütün arazisi takriben on bin üç yüz (10300) atik dönümdür.¹⁶ Bacalı vakfına aidiyetinden dolayı, bu arazinin 3300 dönümünün öşrü Selanik Kazası tarafından alınmaktadır. Geriye kalan arazinin öşrü ise doğrudan doğruya müstakil olarak Avrathisarı Kazası tarafından toplanmaktadır. Çiftlik arazisinin büyük kısmı verimsiz olduğundan dolayı, "Nöbetleşe Ekim Usulü"ne uygun olarak ziraat yapılmıştır. Abbot, öteden beri beş sene müddetle devamlı olarak Bacalı tevliyetine ait ekilmesi mümkün olan araziye ekmiştir. Fakat Avrathisarı kazasına ait arazinin büyük kısmını aynı müddet zarfında dinlendirmek maksadıyla boş bırakmış, ekmemiştir. Şimdi Selanik Kazası âşarı tahmîs usulüne bağlandığından dolayı, bundan sonra beş sene boyunca dinlendirilecek ve hemen hiçbir hasılat veremeyecek olan bir arazi için, hasılat vermiş olduğu senelerin tahmîsinden meydana gelen bedeli vermeye mecbur tutulacağını açıklamıştır. Bu mecburiyetin adalete uygun olmadığını kaydetmiştir. Zira bundan sonra ve beş sene müddetle bunlardan evvel ödemiş olduğu âşarın iki misli bir öşür ödemeye mecbur olacağından, bu mağduriyetinin giderilmesini istemiş ve bunun için bir çözüm önermiştir. Buna göre bütün çiftlik arazisinin âşarının Avrathisarı kazasına veyahut Selanik kazasına devredilmesini istirham etmiştir. Selanik kazasına devredildiği takdirde, bütün çiftliğinin tahmîs bedelinin belirlenmesi için Avrathisarı kazasınınca beş seneden beri müstakil olarak satılmakta olan âşarın tutarlarının kaza muhasebe kaleminden alınabileceğini hatırlatmıştır. Ayrıca bu konuda bir karar verilmesi için arzuhalin merkez vilayette kurulan komisyona havale edilmesini rica etmiştir (BOA, TFR.I.SL., 78/7781).

Selanik Defterdarı İsmail Rifat b. Hüseyin, durumu yazı ile Rumeli Müfettişliği'ne bildirilmiştir. Yazıya göre, Mösyö Abbot'un mutasarrıf olduğu Ahmatlı Kulübeler Çiftliği arazisinin büyük kısmı Avrathisarı Kazası dahilinde yer almıştır. Ancak bu çiftliğin bir kısım arazisinin âşarı eskiden beri Selanik merkez kazasına bağlı Bacalı vakfı arasında yer alırken, diğer kısmı Avrathisarı kazası tarafında müzayede ve ihale edilmiştir. Bu tevliyetin 59845 kuruştan ibaret olan bütün tahmîs-i âşar bedeli, adı geçen çiftlikten başka Avrathisarı kazasına tâbi Adatepe ile birlikte Sarıpazar, Yenice Kazası dahilinde Bozec, Bedreli ve Babaköy çiftlikleriyle Aşıklar Köyü, merkez kazasına (Avrathisarı) tâbi nefis-i Bacalı ve Vardarofca çiftlikleri arazisine aittir. Bunun gibi diğer kazalara bağlı çiftlik ve köylerin de Ahmatlı köyü gibi âşarı kısmen tevliyetçe ve kısmen kazalarınca müzayede ve ihale edilmekte olduğunun araştırılması istenmiştir. Tabii olarak bir kaza dahilinde bulunan bir çiftlik ve köy âşarının bir kısmının mensup olduğu kaza ve diğer kısmının tâbi bulunduğu diğer bir kaza tarafından müzayede ve ihalesinin yapılması, sahiplerinin bazı şikayetlerine sebep olacağı gibi resmi işlemlerde de karışıklığa neden olacağı bildirilmiştir. Bununla beraber Ahmatlı Çiftliği arazisinden Bacalı tevliyetine ait miktarının Avrathisarı kazasına bırakılması ve ayrılması istenmiştir. Bacalı tevliyeti tahmîs bedelinden, mezkûr araziye ne kadar öşür hissesi düşeceğini mahallince belirlemek mümkün olamayacaktır. Bu sebeple Ahmatlı çiftliğinin gerek Avrathisarı Kazası dahilinde ve gerek vakıf arasında bulunan bütün arazinin toplu bir şekilde tahmîs bedeline bağlanması daha ziyade kabul görmüştür. Ancak Avrathisarı kazasında bir sene tahmîs usulü uygulanmamıştır. Bu yüzden Selanik'teki komisyon tarafından, Ahmatlı çiftliğinin Avrathisarı kazasında şimdiye kadar ihale edilmiş olan arazi âşar bedelinin tahmîsine, vakıf dahilinde bulunan arazi öşür hissesinin ilavesiyle, adı geçen çiftlik âşarının tamamen tahmîs usulüne bağlanması müzakere edilmiştir. Uygun görüldüğü takdirde çiftlik arazisinin tamamının merkez kazası tahrir memurları tarafından kaydedilmesi için neticenin telgrafla bildirilmesi istenmiştir. Konu

¹⁶ 1 Atik Dönüm = 1600 Arşın kare = 918.672 m²'dir. Bkz. (Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü, 2017: 16). http://www.imarkadastro.com/userfiles/file/Osmanlica_TAPU_Terimleri_Sozlugu.pdf (05.01.2022.).

Rumeli Müfettişliği tarafından 24 Temmuz 1905 tarihinde değerlendirilmiş ve tarif edildiği şekilde işlem yapılması münasip görülmüştür (BOA, TFR.I.SL, 78/7781).

Vakıflara Ait Âşar Bedelati

Selanik'te Gazi Evrenos Bey vakfına ait köy ve çiftlikler yer almıştır. Dolayısıyla devlet, vakfa ve miriye ait arazilerin tahsilinde de düzenleme yapmıştır. Tahmîs-i âşar bedellerinin tahsilatında kullanılmak üzere düzenlenen defter ve koçanların, Gazi Evrenos Bey vakfına ait âşar bedellerinin tahsilatında da kullanılması ve adı geçen vakıf tevliyet kaymakamlığı tarafından yürütülmesi uygun bulunmuştur. Ancak bir köy veya çiftlikte hem vakfa hem miriye ait arazi bulunursa, tahmîs bedellerinin birbirine karıştırılmamasına dikkat edilmesi istenmiştir. Dolayısıyla miriye ait tahmîs bedelleri için ayrı, vakfa müteallik bedeller için ayrı âşar pusulaları verilmesi gerekmiştir. Böylece âşar-ı emiriye tahsildarlarının yalnız miriye ait âşarı tahsil etmeleri, vakfa mensup tahsildarların da vakfa mahsus bedelleri tahsil etmelerinin lazım geleceği bildirilmiştir. 26 Ağustos 1905 tarihinde, işlemlere özen gösterilerek, yanlışlığa ve karışıklığa meydan verilmemesi tavsiye edilmiştir (BOA, TFR.I.SL, 82/8104.). Gazi Evrenos Bey vakfına ait Bağlıca ve Kilidi kaleleriyle Rahmanlı, Kamara vesaire, Gölge, Korfallu, Kırcalar kalemleri, Keydehor, Eskenan Çiftliği vesaire yerlerin tahmîs bedeli belirlenmiştir (BOA, TFR.I.SL, 77/7684).

Gazi Evrenos Bey vakfından başka, Selanik kazasının tahmîs kollarından birinci kolda Yakup Bey tevliyeti, beşinci kolda Vırlançe köyü ile birlikte hangi vakıf olduğu belirtilmeyen bir tevliyet ve yine hakkında bilgi verilmeyen Bacalı tevliyetinin, tahmîse bağlanan yerler arasında bulunduğu görülmektedir (BOA, TFR.I.SL, 77/7684).

Sonuç

Osmanlı Devleti, XIX. Yüzyılın sonlarında, dönemin ağır siyasi ve ekonomik şartları içerisinde Rumeli'de yaşanan dış kaynaklı sosyo-ekonomik sıkıntılara çözüm için birçok faaliyette bulunmuştur. Bütün bu ekonomik ve sosyal sıkıntılara bölgesel bir çözüm bulabilmek için XX. Yüzyılın başında Rumeli Müfettişliği kurulmuştur. Teşkilatlanmasını kısa sürede tamamlayan müfettişlik bölgenin kalkınması için yapılması gerekli faaliyetleri belirlemiş ve organize etmiştir. Faaliyetler kapsamında, Rumeli Müfettişliği kendi idari bölgesi sınırlarında yer alan Selanik vilayetinin merkez kazasında, ziraatın geliştirilmesi için âşar tahsilinde tahmîs uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Düzenli ve disiplinli yapılan çalışmalar neticesini vermiştir. Yapılan çalışmalarla kazanın âşar geliri, önceki yedi yılın gelirinden daha yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Hem ahalinin hem de hazinenin gelirinde artış sağlandığı görülmüştür.

Uygulama için özellikle Selanik Vilayeti merkez kazasının son yedi yıllık öşür ihale bedellerinin cetveli hazırlanmıştır. Cetvelde 1898-99'dan başlamak üzere 1904-05 yılları arasında kazanın köy ve mezralarının isimleriyle ihale bedelleri verilmiştir. Cetvele göre, en yüksek ihale bedeli 1377160 kuruş ile 1903-04 yılında gerçekleşmiştir. En düşük bedel ise 1064303 kuruş ile 1902-03 yılında olmuştur. Selanik'te ziraat alanında yapılacak iyileştirmeler için Selanik defterdarının başkanlığında bir komisyon oluşturulmuş, kimi arazi tahrirleri yapılmış ve arazilerin değeri üzerinden tahmîs bedeli belirlenmiştir. Tahmîs usulünün uygulandığı 1905-06 yılında ise 1502571 kuruş âşar bedeli ihale edilmiştir. Bu bedele çeşitli masraflar için %5 daha eklenmiştir. Bu miktar son yedi yılda yapılan ihale bedelinin çok üstündedir. Elde edilen miktarlar göz önünde bulundurulduğunda, ihale bedelinde belirli bir artış sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla arazi tahririnde yaşanan birçok soruna rağmen, tahmîs usulünde başarı sağlanmıştır. Gelirde sağlanan bu artış, kaza ahalisinin gelirini arttırdığı gibi devlet hazinesi de yaşanan bu artıştan payını almıştır. Devlet idarecilerinin gayreti ile icra ettikleri tahmîs usulü çeşitli sıkıntılara rağmen ahalinin memnuniyetini sağlamıştır.



Şekil 1. Selanik Ziraat Mektebi Talebelerinin Ameliyata Hazırlanmaları (Selanik Hamid-i Ziraat-ı Ameliyat Mektebi Albümü)

Kaynakça

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbiâli Evrak Odası (BEO): 2541/190537; 34/2476.

Cendet Adliye (C.ADL): 35/2085; 56/3361.

İrade Taltifat (İ.TAL): 177/39.

İrade Maliye (İ.ML): 63/41.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS): 99/4178.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 62/46; 95/46.

Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı (TFR.I.M): 3/239.

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM): 10/928.3; 30/2912; 9/802.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL): 139/13849; 1/29; 118/11718; 154/15355; 170/16954; 170/16954; 171/17043; 179/17900; 180/17990; 180/17990; 183/18231; 201/20009; 204/20327; 211/21032; 211/21032; 23/2206; 72/7130; 72/7130; 77/7684; 78/7781; 78/7781; 81/8083; 81/8083; 81/8083; 82/8104; 82/8127; 83/8229; 86/8505; 93/9268; 93/9268; 95/9462; 96/9574; 180/17990.

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN): 43/4206.

Rumeli Müfettişliği Arzuballer (TFR.I.ŞKT): 42/4150.

Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS): 230/49.

Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.OMZ): 1/1.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Mâliye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.ML): 17/9.

2. Tetkik Eserler

- Balcı, R. (2012). Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayet-İ Şahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiyye Layihası'nın Kosova'da Uygulanması. *Türkiyat Mecmuası*, 22 (2), 1-37. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18518/195377>
- Bayraktar, K. (2014). Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905). *Bilig*, (69), 1-28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25364/267717>
- Bayram, S. (2009). *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Dede, E. (2017). *Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Delilbaşı, M. (1987). Selânîk Ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması. *Bellekten*, 51 (199), 75-101.
- Esirgen, S. Ö. (2016). Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi. II. *Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, C. I, Fethi Gedikli (Ed.), İstanbul: On iki levha Yayıncılık, 49-86.
- Genç, M. (2000). İltizam. *DİA*, C. 22, İstanbul: TDV, 154-158.
- Gökbilgin M.T. (1964). Selanik. *İA*, C.X, MEB, 337-339.
- Kadioğlu, S. (2015). Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi. *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı: 8, 239-257.
- Karaman, M. A. (2017). XIX. Yüzyılda Selanik'te Musevi Bir Aile: Alatiniler. *History Studies*, 9 (5), 129-142. DOI: 10.9737/hist.2017.563.
- Karakoç, E. ve Durak, G. (2020). Amerikan Basınında Doğu Rumeli Olayları (1878-1888). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 401-421. DOI: 10.30903/Balkan.841139
- Koç, K. (2020). Osmanlı Devleti'nde Tahmis-i Âşar Usulü'nün Tercih Nedenleri. 2. *Uluslararası Sosyal Bilimler Ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı*, Tuğrul Gökmen Şahin (Ed.), Elâzığ: Asos Yayınevi, 302-313. https://kongre.akademikiletisim.com/files/usves2/usves2_tam_metin_kitapcigi.pdf
- _____(2021a). II. Abdülhamid'in Rumeli Islahatı: Manastır Kazası'nda Tahmîs-i Âşar Usulü'nün Tecrübe Edilmesi (R.1320/1904-05). *International Conference On Ottoman Empire Studies In Three Continents*, Khaled El Jundi Samira Khadhraoui Ontunc (Ed.), İstanbul: Osmanlı Türk Çalışmaları Merkezi, 61-72.
- _____(2021b). Üsküp Sancağı'nda Tahmîs-i Âşar Usulü (R.1321/M.1905-1906). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 1280-1302. DOI: 10.33437/ksusbd.873226
- Mehmed Nasrullah, Mehmed Rüşdü, Mehmed Eşref (1325). *Memalik-i Mahruse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas*. İstanbul: Şirket-i mürettebiye Matbaası. https://archive.org/details/dr_selanik-vilayeti-to-accompany-memalik-i-mahruse-yi-shahaneye-mahsus--m-13019008 16.05.2022.
- Öztürk, M. (2018). Ayastefanos Ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 676-688. DOI: 10.33692/avrasyad.510192
- Tilbe, Ö. (2018). Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Vurgun, A. (2021). II. Abdülhamid Döneminde Zirai Eğitim Hamlesi: Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi Ve Numune Çiftliği (1891-1909). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (51), 83-114. DOI: 10.21563/sutad.984618
- Yarçı, G. (2013). Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 76-114. <https://esbadergisi.com/images/sayi6/osmanli-yarci-esba6.pdf>

3. İnternet Kaynağı

Başbakanlık Osmanlı Arşini Rehberi (2010), haz. Yusuf İhsan Genç vd., İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/BA%C5%9EBAKANLIK%20OSMANLI%20AR%C5%9E%C4%B0V%20REHBER%C4%B0.pdf>. 09.03.2022.

Selânik Hamid-i Ziraat-ı Ameliyat Mektebi, ALB, 68/3).
(<http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=#>). (12.03.2022)

Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü (2017). haz. Hayrettin Gültekin, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü.

http://www.imarkadastro.com/userfiles/file/Osmanlıca_TAPU_Terimleri_Sozlugu.pdf (05.01.2022.)

EXTENDED SUMMARY

Ottoman Empire XIX. At the end of the century, he wanted to make economic, social and administrative improvements in the Balkans. One of the places where improvements were made is the central district of Thessaloniki Sanjak. The state wanted to increase agricultural revenues here. Because if the agricultural income increases, both the people and the state treasury will benefit from this positively. Therefore, economic prosperity will be experienced in the region. In particular, the non-Muslim people's loyalty to the state will increase.

In this study, information and documents related to the increase in agricultural income of the central district of Thessaloniki Province of the Rumeli Inspectorate were reached. Subject analysis was made based on this information and documents. Subsidiary Chamber of Documents, Cevdet Courthouse, İrade Taltifat, İrade Maliye, İrade Mevlis-i Mahsus, Meclis-i Vükela Mandatory Documents, Rumeli Inspectorate Müteferrika Documents, Rumeli Inspectorate General Documents, Rumeli Evidence Inspectorate, Rumeli Inspectorate Monastery Document, Rumeli Inspectorship Arzuhaller, Yıldız Sadâret Special Exposure Document, Yıldız Retail Documents Forest, Finance and Agriculture Ministry Exposure, Yıldız Retail Documents Finance Ministry Exposure documents have been reached. It was mostly focused on the Rumeli Inspectorate Thessaloniki Documents. In addition, the main sources and research studies written by Ottoman historians were also used.

Information and documents have been tried to be evaluated objectively. In this context, the problem and the solutions that the Ottoman State administrators found to the problem were revealed.

State administrators ensured the establishment of Thessaloniki Agricultural School within the framework of necessary improvements to be made in Rumelia. Also in the region XIX. He had an inspection done at the end of the century. As a result of the inspection, the importance of the development of agriculture for the development of the region was determined. The problems experienced in the development of agriculture and the collection of tithe were taken into account. Action has been taken to relieve the people from their troubles and to solve their troubles. One of the solutions is the problems experienced especially in the collection of tithe.

With the organization of the Rumelian Inspectorate in Rumelia, the need to develop agriculture has been felt. Some of the problems experienced in agricultural activities in the central district of Thessaloniki Province, which is affiliated to the Inspectorate, are as follows: The land registration is not up-to-date, the lands are not divided into classes, and the collection problems experienced in the tax farming procedure. The focus of the research is the insufficiency of tax farming method in tax collection and the application of tahmîs-i âşar method instead. While tahrir is done in some of the lands, the previous tahrirs of some lands were taken as basis. The distribution of the fees has been made in this way.

In order to find a regional solution to economic and social problems, Established at the beginning of the XX. century the Rumeli Inspectorate completed its organization in a short time and assumed great responsibility in determining and organizing the activities necessary for the development of the region. Within the scope of the activities, in the central district of Thessaloniki province, which is located in the administrative region of the Rumeli Inspectorate, the application of tahmîs has been put into effect in the collection of tithe for the development of agriculture. Regular and disciplined studies yielded results. Thanks to the studies, the tithe income of the district was higher than the income of the previous seven years. It has been observed that the income of both the people and the treasury has increased.

For the application, a chart of the last seven years of tithe tender prices of the central district of Thessaloniki Province has been prepared. In the chart starting from R.1314/M.1898-99, the tender prices are given with the names of the villages and hamlets of the district between the years R.1320/M.1904-05. According to the chart, the highest tender price was 1377160 kuruş in R.1319/M.1903-04. The lowest price was 1064303 kuruş in R.1318/M.1902-03. For the improvements to be made in the field of agriculture in Thessaloniki, a commission was formed under the chairmanship of the Thessaloniki treasurer, land censuses were made and the estimation price was determined over the value of the lands. In the year R.1321/M.1905-06, in which the estimation method was applied, 1502571 kurus tithe was tendered. An additional 5% has been added to this price for various expenses. This amount is much higher than the tender price made in the last seven years. Considering the amounts obtained, it is seen that a certain increase was achieved in the tender price. Therefore, despite many problems experienced, success has been achieved in the tahmîs method. This increase in income not only increased the income of the people of the accident, but also the state treasury got its share from this increase. Success has been achieved in this activity of state administrators.

GÜVERCİNKAYASI'NDA BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN MİMARİ İZLERİ ARCHITECTURAL TRACES OF NUTRITIONAL ANTHROPOLOGY IN GÜVERCİNKAYASI

Pınar ÇAYLI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

pinarkeo@yahoo.com

ORCID No: 0000-0003-0833-5764

F. Işıl DEMİRTAŞ

Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü

isildemirtas@hotmail.com

ORCID No: 0000-0001-6118-9319

ÖZ

Geliş Tarihi:

18.02.2022

Kabul Tarihi:

22.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Güvercinkayası

Kalkolitik

Obeyd

Ürün Depolama

Silo

Keywords

Güvercinkayası

Chalcolithic

Ubaid

Product Storage

Silo

Tarih öncesi toplumların beslenme alışkanlıkları çeşitli arkeolojik kanıtlara dayanarak tanımlanabilmektedir. Günümüze belli koşullarda gelebilen besin maddelerine kıyasla bunların depolandıkları mimari öğeler daha iyi korunarak gelebilmektedir. Bu yazıda Orta Anadolu Bölgesi'nde kapsamlı çalışılan Güvercinkayası başta olmak üzere, Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük, Batı Çatalhöyük ve Can Hasan I gibi M.Ö. 6. binyıl başından 5. binyıl ortalarına kadar tarihlenen yerleşmeler depolama unsurlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Ekonomileri ağırlıklı olarak kuru tarımla biçimlenen bu yerleşmelerde tarımsal üretkenliğin mimari göstergelerinden ambar, kiler odası, silo, petek, kutu gibi depolama alanlarına sıklıkla rastlanır. Çalışmada bu mimari unsurların yapı malzemeleri, yapım teknikleri ve biçimsel özellikleri değerlendirilmiştir. Aralarında tipolojik ve teknik bakımdan birbir benzerlik bulunmasa da tek tek yerleşmelere bakıldığında depolama birimlerinin yerleşme düzenleriyle uyumlu görünümü dikkat çekmektedir. Kentleşme öncesi sürecin erken basamaklarına oturan Kalkolitik dönemde önemli yer tutan depolama alanlarına mimari perspektiften bakmak yazının amaçlarındandır. Örnek yerleşmelerde depolama uygulamalarının İlk Kalkolitik tabakalarda Neolitik gelenekten aktarıldığı, gerek nitelik gerekse niceliksel değişimlerin M.Ö. 6. binyılın sonlarına doğru yaşandığı anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

The diet of prehistoric societies can be described on the basis of archaeological evidence. Compared to the nutrients that can survive in certain conditions, the architectural elements in which they are stored may be better preserved. In this article, settlements dating to the beginning of the sixth millennium BC to the mid-fifth millennium BC (such as Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük, Çatalhöyük West, and Can Hasan I), are discussed, together with storage elements (especially the Güvercinkayası, which has been extensively studied in the Central Anatolia Region). The settlements dating from the beginning of the sixth millennium BC to the middle of the fifth millennium BC are discussed together with the storage elements. The economies of these settlements can be understood through evidence of dry agriculture, storage areas (such as warehouses, cellar rooms, and silos), honeycombed type silos, and boxes. All of these are architectural indicators of agricultural productivity and are frequently encountered. In the study, the building materials, construction techniques, and features of these architectural elements were evaluated. Although there are no similarities between individual elements in terms of typology and technique, when the individual settlements are examined, it is clear that the design of storage units is in harmony with the settlement patterns. It is one of the aims of the article to study storage areas, which held an important place in Chalcolithic society (which represented the early stages of the pre-urbanization process) from an architectural perspective. It is understood that it was transferred from the Neolithic tradition and that both quality and quantitative changes took place towards the end of the sixth millennium BC.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1075609>

Atıf/Cite as: Çaylı, P., Demirtaş, F., I., (2022). Güvercinkayası'nda Beslenme Antropolojisinin Mimari İzleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 987-1004.

Giriş

Tarihöncesinde avcı toplayıcı ve tarımcı toplumlarda, önemini hiç kaybetmeyen tahıl ve yiyecek depolamanın, sosyal yapıyı ve mimari düzeni biçimlendiren unsurlardan biri olduğu bilinmektedir. Gıda depolama kavramı ilk olarak, besin maddelerini stoklamaya başlayan avcı toplayıcı insanlarla birlikte ele alınır (\pm M.Ö.11. binin ikinci yarısı). Ardından gelen Neolitik yaşam biçiminde (Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömleklili M.Ö. 10. bin yıl-7. binyılın sonu), tarım ve hayvancılığın gelişmesi, gerçek artı ürünün ortaya çıkışı, zamanla yerleşmelerin büyümesinde ve nüfuslarının yoğunlaşmasında rol almıştır. Dolayısıyla ilk yerleşik ve ilk üretim topluluklarıyla başlayan karma ekonomik sistemler, yerleşmelerin fiziki, toplumların da sosyal yapılarını şekillendiren etmenlerdendir. Bu sürecin ardından, kasabalardan kentlere, şehir devletlerinden krallıklara ve sonrasında imparatorluk sistemlerine gidecek oluşumların, ilk adımlarının atıldığı Kalkolitik Dönem (M.Ö.6. bin - 4. bin son çeyreği) ve ardından Tunç Çağları (M.Ö. 3. bin yıl-2. bin yılın son çeyreği) gelir. Başlangıç aşamasından itibaren ekonomisi ve endüstrileri çevresel şartlara göre şekillenen toplumlar, bölgesel koşullarına uygun geçim modelleri ortaya koymuştur. Gıdaları bozulmadan muhafaza edecek saklama yöntemlerinin ve bu yöntemlerle paralel düşünülmesi gereken mimari unsurların da yaşanılan bölge şartlarına ve depolanan ürünün niteliğine göre değiştiği de göz ardı edilmemelidir.

Tarihöncesi toplumlarda beslenme kavramı çok sayıda arkeolojik kanıtı dayanarak tanımlanabilmektedir (Tablo 1). Bu kavram içinde yer alan besin depolama eylemi toplumların geçim ekonomileri hakkında bilgi verirken, fiziki bir ihtiyacı karşılanmanın ötesinde zamanla sosyal bir anlam da kazanır. Bu bağlamda silo, kiler odası, çömlek, küp gibi depo ünitelerinin, mühür ve mühür baskıların yerleşmedeki konumları, sayısal yoğunlukları ve diğer buluntularla ilişkileri bir arada değerlendirilmesi gereken öğelerdir. Ortak kullanıma ya da o toplumun bir anlamda çağdaşı diğer toplumlara karşı ekonomik gücüne işaret eden depo yapılarına karşılık, bireysel ya da aile gibi sınırlı sayıda insanın kullanımını gösteren hane tipi ürün depolama, sosyal açıdan farklı anlamlar taşır. Depolanan ürünün niteliği kadar, bunları depolamak için mimari düzende yer açmak ya da mimariyi bu işe göre düzenlemek de önemsenir. Zaman içinde hem sosyal hem de mimari bakımdan evrilen depolama alanları, konumuz kapsamında ayrıcalıklı mimari unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Kalkolitik dönemde arkeolojik görünürlük açısından bu donanımların Yakınoğ'daki yansımaları, hane gibi en küçük birimlerden ortak kullanım alanlarına, saray ve tapınak gibi daha karmaşık yapılara doğru değişimi net biçimde takip edilebilir. Bu sürecin Mezopotamya örneklerinden farklı olarak, Orta Anadolu'da Neolitik yaşam biçiminin devamı şeklinde başladığını, köklü değişimlerin M.Ö. 6. binyıl sonlarında belirlediğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bu yazıda konumuz bağlamında Orta Anadolu Bölgesi'ndeki kapsamlı çalışılan Güvercinkaya başta olmak üzere, M.Ö. 6. binyıl başından, 5. binyıl ortalarına kadar tarihlenen yerleşmeler konu edilmiştir (Figür 1). Ağırlıklı olarak kuru tarımla ekonomileri biçimlenen bu yerleşmelerde depolanan besin maddesi, tahıl türü bitkilerin saklandığında kolay çürümeyecek kısımlarıdır.

Kentleşme öncesi sürecin erken basamaklarına oturan Kalkolitik dönemde önemli yer tutan depolama alanlarına mimari perspektiften bakmak yazının amaçlarındandır. Örnek yerleşmelerdeki tarımsal üretkenliğin mimari göstergeleri ambar, silo, petek, kutu gibi depolama alanları değerlendirilmiştir (Figür 2). Bu mimari unsurların yapı malzemeleri, yapım teknikleri ve biçimsel özelliklerine odaklanılmıştır.

Kalkolitik Dönem Yerleşmelerinde Depo Alanları Mimarisi

Anadolu yarımadasının orta kesimini oluşturan bölgenin, dört tarafı dağlarla çevrili, güneyi düzlük, kuzeyi ise engebelidir. Asya kıtasının batısında step bitki örtüsünün uzandığı en uç noktadır¹. Orta Anadolu fiziki özelliklerine göre dört bölümde incelenir. Bunlar; Yukarı Sakarya, Konya, Aşağı Kızılırmak ve Yukarı Kızılırmak bölümleridir. Arkeolojik olarak konu ele alındığında, bölgenin fiziksel şartlarının birinci derecede belirleyici olduğu kültür bölgeleri de ayrı başlıklar altında incelenmektedir (Konya Ovası, Volkanik Kapadokya, Kuzey Orta Anadolu Kültür Bölgeleri). Ele aldığımız yerleşmelerden *Batı Çatalhöyük*, *Can Hasan I* Konya Ovası Kültür Bölgesi, *Tepecik Çiftlik*, *Köşk Höyük* ve *Güvercinkaya* ise Orta Kızılırmak Bölümü'nde Volkanik Kapadokya'da yer alır (Figür 1).

¹ Schoop, 2005: 42.

Çalışma kapsamında adı geçen yerleşmelerde ürün depolamanın mimari kanıtları değerlendirilmiştir (Tablo 2). Seçilen yerleşmeler aynı dönemi temsil etseler de, Kalkolitik dönemin farklı basamaklarına oturmaktadır. Kültür bölgeleri bağlamında ortaklık gösteren özelliklerin yanı sıra, ayrışan özellikler de dikkat çeker. Tarımsal üretimleri yağış rejimine bağlı adı geçen yerleşmelerde, ürünlerin saklanmasıyla ilişkili kalıcı mimari çözümlere gidildiği, bu mimari öğelerin yerleşme düzeninde önemli bir yer kapladığı açıktır.

Orta Anadolu'nun volkanik oluşumlarla biçimlenmiş dağlık kesimine ve geniş düzlüklerle tanımlanan güneyine ait Kalkolitik dönem bilgilerimiz sınırlı sayıda kazı alanından gelmektedir. Konya Ovası'ndaki Batı Çatalhöyük ve Karaman ovalık kesimdeki Can Hasan I yerleşmeleri, yer seçimi, mimari yapılaşma biçimleri bakımından benzer ve çağdaş iki yerleşmedir. İlk Kalkolitik Dönem'e tarihlenen Batı Çatalhöyük'te, ikinci dönem kazı çalışmalarıyla açığa çıkarılan kerpiç tuğladan, dikdörtgen, payandalı B25 yapısı kal. M.Ö. 6000-5700 aralığına tarihlenir ve çevresine gelişi güzel yerleştirilmiş hücreciklerden oluşan bir yapı kompleksidir (Figür 3-a). Yapının güney ve doğusunda depo olarak kullanılmaya elverişli hücreler yer almaktadır². Karaman'da yer alan Can Hasan I höyüğünün 3, 2B, 2A ve 1. tabakaları Kalkolitik Döneme tarihlenmektedir. 3. tabakada kalın duvar inşası, yapı içlerinde payanda ve neredeyse standart ölçülü, güneşte kurutulmuş kerpiç kullanılması mimaride Neolitikten Kalkolitiğe geçişin belirgin değişim ölçütleridir³. İki katlı bu yapıların zemin katında payandalarla oluşturulmuş bölmelere 4. tabakada⁴ da rastlanır. 3 ve 2B tabakalarında payandalar arasındaki dar bölmelerin sayısı artmış ve kalın sıvalı bu bölmeler depolama birimleri, kutular olarak kullanılmıştır⁵ (Figür 3-b). Orta Kalkolitik Döneme tarihlenen 2A tabakası, payandalı iki katlı yapı plan şeması örneği gibi önceki evrenin yapılaşma geleneğini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bununla birlikte depo birimlerine ilişkin çok az bilgi kaydedilmiştir⁶. İki yapının açığa çıkarıldığı Son Kalkolitik 1. tabakanın yapılaşma biçimindeyse köklü değişiklikler izlenir⁷ (Figür 3-c). Yapılar arasında görece geniş açık alanlara ve bu alanlarda depolama kutularına rastlanmaktadır. Bu depo kutularının bölmeli örneklerine ise yapı içlerinde rastlanır⁸. Volkanik Kapadokya kültür bölgesindeki Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük ve Güvercinkaya yerleşmelerinde, gerek yer seçimi gerekse mimari düzen bakımından, Anadolu'da İlk ve Orta Kalkolitik dönemleri anlamaya katkı sunan birçok veriye ulaşılmıştır. Çiftlik ovasındaki Tepecik-Çiftlik yerleşmesinde, İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen 2. tabakada dörtgen planlı, taş temelli yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır⁹. Yapılar, bir ana oda ve arka mekânı bölmeli, sayısı değişen (dört ya da iki) kutu benzeri depolama birimlerinin bulunduğu kiler odasından oluşur. Yapı içi depolama kutuları hane tipi üretime işaret eder. Yerleşmede besin depolamanın mimariye yansımaları Neolitik 3. tabakadan itibaren farklı yapı teknikleri ve formlarla bilinir. Silolarda yığma/dökme kerpiç, sadece bir yapıda kalıpta biçimlendirilmiş kerpiç blok kullanıldığı belirtilmektedir¹⁰. 3. tabakanın üst evresinde gerek teknik gerekse biçim bakımından Fırınlı Yapılar Evresi'nden farklı depolama alanları açığa çıkarılmıştır¹¹. Yapı-5'te saptanan depolama birimlerinin sekizi oval, ikisi ise yuvarlak köşeli dörtgen biçimlidir (Figür 4-a-c). Oval formlu silolardan altısı birbirine bitişik inşa edilirken dörtgen formlular bunlardan bağımsız olarak mekân içinde konumlandırılmıştır. Olasılıkla ihtiyaç temelli, farklı zamanlarda inşa edilen, çapları 0,25 m. ile 0,50 m. arasında değişen silolar, mevcut zemine çukur açıldıktan sonra çukurların iç yüzeylerinin kerpiç ile sıvanmasıyla yapılmıştır. Silo içlerinde çok miktarda karbonlaşmış tahıl kalıntısı da ele geçmiştir. İlk Kalkolitik evre 2. tabakada da bu tarz siloların devam ettiği anlaşılmıştır. İlk Kalkolitik evreyle birlikte yapıların belirli bölümlerinin depolama için düzenlendiği, artık yapıların mutlak bir parçası olduğu ve önceki dönemlere göre daha sağlam ve kalıcı inşa edildikleri görülür¹² (Figür 4-e-f).

² Gibson ve Last, 2003: 12-13.

³ French, 1998: 25.

⁴ French, 1998: 24, Fig. 09.

⁵ French, 1998: 31, Fig. 13.

⁶ French, 1998: 43 vd. 2A evresine ait bir yapıda sığ, ince duvarlı, bölmelere plan üzerinde rastlanmaktadır (French, 1998: 44-45, Fig. 23-24).

⁷ French, 1998: 50.

⁸ French, 1998: 52, Fig. 27.

⁹ Çakan, 2013: 31-32.

¹⁰ Çakan, 2019: 663.

¹¹ Çakan, 2013: 62.

¹² Çakan, 2019: 661.

Mimari düzenin belirli bir plana göre oturtulduğu, doğal bir kireçtaşı yükselti üzerindeki Köşk Höyük yerleşmesinin I. tabakasında tespit edilen yapılarda da hane tipi depolama geleneğinin belirgin izlerine rastlanmıştır. Her evde bir kiler, yanı sıra tek ya da çift gözlü taşınmaz unsur olarak nişler, seki, ocak, petek, silo, kilden kutular yer alır (Figür 5-a-b). Neolitik tabakaları boyunca Köşk Höyük'te açığa çıkarılan yapıların tamamı konut niteliklidir. Plan şemalarında bazı farklılıklar olsa da yapı formları, yapı malzemesi, duvar ve tabanlarda kullanılan sıva teknikleri ve konut içi taşınmazlar gibi mimari unsurlar ortak özellikler gösterir¹³. Köşk Höyük ve Tepecik Çiftlik verileri, Kalkolitik sürecin başından itibaren inşa edilen yapıların belirli bölümlerinin depolama için düzenlendiğini, dolayısıyla ev içi depolama geleneğinin iyice yerleştiğini göstermektedir¹⁴.

Bölgenin en kapsamlı araştırılan ve sadece Kalkolitik dönem tabakaları bulunan yerleşmesi Güvercinkayası'dır. Genel plan şema ve konut içi taşınmazların donanımında Köşk Höyük I. tabaka ile Güvercinkayası I. ve II. tabakalar (Orta Kalkolitik) yakın benzerlik gösterir. M.Ö. 6. bin yılın sonlarından itibaren yaklaşık 500 yıl kesintisiz iskân edilen Güvercinkayası yerleşmesi, Orta (I.-II. tabaka) ve Son (III. tabaka, Post Obeyd) Kalkolitik Döneme tarihlenir¹⁵. Orta Kalkolitik boyunca yerleşme düzeninde depo alanları büyük önem taşımıştır. Kiler odası ve silolar yerleşmede açığa çıkarılan tüm yapılarda bulunmaktadır¹⁶. Petekler, iki duvarın birleştiği köşeye eklenerek bir silindirin 1/4'ü biçiminde inşa edilir ve en yaygın depo birimleridir. Kıl kutu ise sadece aşağı yerleşmede bir örnekle temsil edilir. Yerleşmeyi ikiye ayıran sur yapısı ve sura bitişik yapılar yerleşmede Orta Kalkolitik süreçte yaşanan sosyal farklılaşmayı göstermektedir (Figür 6). Sekiz gözlü silolarıyla ambar yapısı, sura bitişik inşa edilen evsel yapılardan işlevsel bakımdan ayrılmaktadır (Figür 2-c, 7-i). Yerleşmeyi ikiye ayıran sur ve arkasında sakladığı ürün birikimiyle ayrılan yapılar, kentleşme öncesi süreçte Anadolu içlerinde yaşanmaya başlanan sosyo-ekonomik karmaşıklığın en somut örneklerindedir¹⁷.

Orta Kalkolitik Dönem başları itibarıyla Kuzey Mezopotamya'da etkisi izlenen Obeyd tipi sosyo-ekonomik yaşam biçimi, dönem sonlarında Güvercinkayası III. tabakasında da kendini gösterir. Güney Mezopotamya kökenli toplulukların yayılımları karakteristik maddi kültür kalıntılarının yanı sıra kontrollü ürün dağıtılan ekonomi modelinde de izlenir. Bu evrede Güvercinkayası tıpkı Mezopotamya ve Doğu Akdeniz kültür bölgesindeki benzerleri gibi ürün alma kapasitesi yüksek yuvarlak siloları (Figür 7-f-g) ve çanak çömlekte yiyecek dağıtımında kullanılmaya elverişli seri üretim mallarıyla dikkat çeker¹⁸. III. tabakada açık alanlarda yuvarlak siloların inşası, ürün dağıtımında ilk seri üretim kâselerin kullanılması ve damga mühürlerle kontrollü ürün dağıtımının yapılması yerleşmede var olan hane tipi ekonominin terk edildiğini, bölgeye yabancı yeni bir anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir.

Güvercinkayası yerleşmesinde Orta ve Son Kalkolitik dönemlerde izlenen gelişmeler, yerleşmenin fiziki açıdan ayrışması, üretim fazlası ve belki de artı üründen kaynaklanan "gücü" elinde tutan kişi ya da kişilerin, sosyal açıdan farklılaşan grupların varlığını düşündürmektedir¹⁹. Benzer bir değişim-dönüşüm süreci Mersin il merkezinde yer alan Yumuktepe höyüğünde de gözlenmektedir²⁰.

DEPOLAMA ALANLARINDA BİÇİM, MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ

Genel kabul, kutu ve petek benzeri depolama birimlerinin küçük ölçekli; ambar gözü, silo olarak adlandırılan birimlerince daha yüksek kapasiteli ürün biriktirme öğeleri olduğu yönündedir. Biçimsel özelliklerine göre bir sınıflandırma yapıldığında, dörtgen benzeri köşeli formların kutu, diğerlerininse yuvarlak formlu oldukları söylenebilir. Bu öğelerin ürün alma kapasiteleri yerleşmenin büyüklüğüne, beslediği nüfusa, toprağı işleme yöntemlerine, ekili alanların büyüklüğüne ve türüne göre (kıraç-dağlık vb.) değişkenlik gösterebilir²¹.

¹³ Öztan, 2002: 56; Öztan, 2007: 224; Öztan, 2011: 339.

¹⁴ Çaylı, 2020: 158.

¹⁵ Gülçur vd., 2018.

¹⁶ Çaylı vd., 2020.

¹⁷ Çaylı, 2020: 158.

¹⁸ Çaylı vd., 2020.

¹⁹ Çaylı ve Demirtaş, 2016; Çaylı vd., 2018.

²⁰ Garstang, 1953: 105, Pl. XIV; Caneva, 2019: 23-44.

²¹ Bu yazıda kutu, petek, silo ifadeleri yerleşmelere ait yayınlarda kullandığı şekliyle korunmuştur.

İncelenen yerleşmelerde, taşınmaz mimari unsurlardan oluşan depolama birimleri, kutu, petek, silo/ambar gözü, kiler odası, depo binası olmak üzere beş alt tip altında toplanmıştır (Figür 2). Depolama birimlerinin yapımlarında kullanılan malzeme güneşte kurutulmuş kerpiç tuğla, kerpiç sıva ve taştır. Kerpiç ya da çamur sıva, dolgu ve taş temel üzerine sıvanan kalın tabanlar için de kullanılmıştır.

Kutular, tek gözlü ve çok gözlü olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır (Figür 2-d-f). Depo odalarında veya ana mekân içinde, taban üstüne duvara eklenerek yapılan işlevsel çıkıntılardır. Dörtgen formda çoğunlukla köşeleri yuvarlatılmış, peteklere oranla daha sığ depolama unsurlarıdır. Mekânsal bağlamda sıklıkla konut içinde, nadiren konut dışında karşılaşılmaktadır. Dörtgen formlu kutular bazen birbirine eklenerek çok gözlü örneklerle de temsil edilir. Kutuların boyutları birbirine eş veya farklı büyüklüklerde olabilir.

Bölmeli, dörtgen planlı kerpiç kutuların konut içindeki örneğine Tepecik Çiftlik yerleşmesinde rastlanır. Bu örnekler Konya Kültür Bölgesi'ndeki Neolitik gelenekle benzerlik gösterir²². Köşk Höyük'te de silolar ve kutular çoğunlukla konut içindedir. Hemen hemen her tabakada görülen tek ya da çift gözlü silolar çamurdan yapılmıştır. İhtiyaç doğrultusunda yapıların içlerine bölme duvarlarıyla ayrılan yeni odalar eklenmiştir. Bu tip uygulamalar, çoğu örnekte yapı içinde yer alan silo, fırın, ocak gibi donanımların bazen yapı dışına çıkmasına da neden olmuştur²³. Güvercinkayası'nda ortalama yüksekliği 40 cm olan dörtgen formlu tek örnek saptanmıştır (Figür 7-c). Bu kutu yerleşmedeki petek yapım tekniğinden farklı olarak, çeperleri taş kullanılmadan kerpiç çamuruyla şekillendirilmiştir.

Petek ve Silolar: Tepecik Çiftlik yerleşmesinin 3. tabakasında üst evrede, yere açılan çukurun içi sıvanarak, ince kil levha biçiminde yükseltilen silindirik formda ve birbirine eklenerek inşa edilen silo örnekleri görülür (Figür 4-a-b). Bu teknikle yapılan silolar 2. tabakada da devam eder²⁴. Taş ve kerpiç harcın birlikte kullanıldığı, tek sıra taş gövdenin bol kerpiç çamurla desteklendiği, taş döşeli tabanı sınır alarak inşa edilen teknikle Tepecik Çiftlik 3-2, Köşk Höyük I, Güvercinkayası I-II tabakalarında sıklıkla karşılaşılr. Güvercinkayası I-II. tabaka konutlarının depo birimlerinde gerek yapım tekniği gerekse kullanılan malzemede belli bir standart izlenir. Hemen hemen her konutta bulunan peteklerin en yaygın türü, ± 1.00 m yüksekliğinde, yarım daire biçimindedir. Tek gözlü ve çok gözlü olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Genellikle konutların ana mekânında, kiler duvarına eklenerek yapılan, oval veya yuvarlak formlu mimari taşınmazlar tek gözlüdür (Figür 2-a-b). Mekânsal bağlamda hem konut içinde hem de konut dışında karşılaşılmaktadır. Bölme duvarları gibi, çamur harçla birbirine tutturulan yumruk büyüklüğünde taşlardan örülerek yüzeyleri sıvanmış, iki uçlarıyla duvar köşelerine tutturulmuşlardır. Bazı siloların çeperleri dikine yerleştirilmiş çamur harçla sıvanmış yassı taşlardan, bazılarının çeperleriye salt çamurla şekillendirilerek inşa edilmiştir.

İki veya daha fazla gözü olan, birbirine eklenerek inşa edilen çok gözlü depolama birimleri yüksek ürün alma kapasiteleriyle *silo* olarak adlandırılmakta ve sıklıkla konut içinde yer almaktadır. Güvercinkayası'nda iki gözlü bir örnek konut dışında saptanmıştır. Sekiz gözlü tek örneğe zirve düzlüğünde yer alır. Yapının erken evrelerde standart bir Güvercinkayası konutu olduğu, zaman içinde kullanım dışı bırakılarak bir ambar yapısına dönüştürüldüğü anlaşılmıştır.

Bunların dışında silolar genellikle yuvarlak taban üzerinde yükselen veya derinleşen silindirik formlu depolama birimleridir. Siloların sayısı ve konuta yakınlıkları, sosyo-ekonomik düzen içinde evsel veya kamusal ekonomiler arası ilişkileri tanımlamada belirleyici parametreler olarak görülür. Hemen tamamı konut dışında veya konutların yakınlarına inşa edilen bu bağımsız mimari yapılar tabanüstü ve tabanalı olmak üzere iki ana tipe kategorize edilebilir. İncelenen yerleşmelerde sadece Güvercinkayası'nda III. tabakada tabanüstü üç örnek yer alır. Yuvarlak veya oval, yerden yükseltilmiş, taban üzerinde silindirik formlu silolar kalın bir çamur tabakayla sıvanmış, çeperiyse kerpiç tuğla ile örülmüştür (Figür 7-f). Yükseklikleri, ortalama çaplarıyla ($\approx 1.5 - 3$ m.) da orantılı ve etnografik verilerden de yola çıkılarak 2 metre olarak hesaplanmıştır. İçinde korunan tahıl vb. gıdaya erişiminse silo gövdesinde yer aldığı önerilen bir açıklıkla (pencere) veya üstten sağlandığı düşünülmektedir. Güvercinkayası'nda yukarı yerleşmenin bu türden iki silosunda kapı açıklığı belirlenmiştir. Bunlardan birinin

²² Bogaard vd., 2009: 660.

²³ Öztan, 2002: 56; Öztan, 2007: 224; Öztan, 2011: 339.

²⁴ Çakan, 2019: 661.

tabanı taş döşelidir. Diğer iki örnekteyse bu açıklığa rastlanmamıştır. Oval tabanlı bir örnek yine Güvercinkaya III. tabakada tespit edilmiştir²⁵ (Figür 7-g).

Kiler Odaları: Güvercinkaya'nda konutların ana odasından tavanla birleşmeyen ince bir duvar yardımıyla ayrılan, dörtgen biçimli kiler odalarının taş duvarları ve tabanları her zaman kerpiç çamur sıvalıdır (Figür 2-j). Benzer uygulama Köşk Höyük I'deki konutların kiler odalarında da gözlenir²⁶. Ana mekândan bir duvarla hem yapısal hem de işlevsel bakımdan ayrılan bu hücrelerin büyüklükleri değişmektedir. İçlerinde depo kapları, sürtme taş aletler, boynuz vb. hammaddelerin saklandığı dörtgen formlu, bu küçük mekânlar, ana odaya orta eksendeki bir kapı açıklığıyla bağlanır. Tepecik Çiftlik yerleşmesinde 2. tabakada sınırları belli bir alanda depo kaplarının ve depo gözlerinin bir arada bulunması, bu mekânların da kiler odası olarak nitelendirilmesine uygundur.

Depo Binaları, konutlardan bağımsız olarak inşa edilen ve işlevsel bakımdan depolamayla ilgili yapılardır. Domestik yapılarla ilişkilendirilen ocak, fırın vb. taşınmazlarıyla farklılaşan bu yapılar, depolamayla ilişkili buluntu türlerinin (depo kapları, hammadde, çeşitli materyallerden aletler, gıda vb.) yoğunluklarıyla da dikkati çekmektedir. Geç Neolitik dönemden itibaren ürün kontrol sisteminde kullanıldığı bilinen mühür ve mühür baskı buluntular da bu yapı tiplerini ayırtmak için kullanılan belirteçler arasındadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Güvercinkaya'nda alt evrede bir yaşam alanıyken, üst evrede tamamen bu iş için düzenlenmiş, bir ambara dönüştürülmüş tek bir yapı bulunmaktadır.

Konut dışında birbirine bitişik, iki veya daha fazla sayıda küçük hücreli kapısız yapılar da aynı başlık altında ele alınabilir. Dolayısıyla, Güvercinkaya III. tabakasında saptanan dört hücreli yapıyı, depolama amaçlı hücre tipi yapılar kategorisinde değerlendirmek mümkündür²⁷ (Figür 7-e). Yazı kapsamında ele alınan diğer yerleşmelerde ise depo binasına rastlanmamıştır.

Değerlendirme

Depolama alanlarının arkeolojik izleri mimari düzen içinde doğrudan takip edilebilirken, organik malzemenin günümüze belli koşullarda gelebilmesi, ulaşılanların depolanan ürünlerin hepsini temsil etmemesi gibi sorunlarla karşılaşılır. Bu nedenle hangi besin maddesinin depolandığından çok, nerede ve nasıl depolandığı sorularına yanıt bulmak araştırmacılar için daha kolaydır. Bu bağlamda sınırlı sayıda yerleşmeyle ele aldığımız yazıda, Orta Anadolu ovalık kesimle, Volkanik Kapadokya örnekleri değerlendirilmiştir. Aralarında tipolojik ve teknik bakımdan birebir benzerlik bulunmasa da tek tek yerleşmelere bakıldığında depolama birimlerinin yerleşme düzenleriyle uyumlu görünümü dikkat çeker. Yapılan karşılaştırmalarda öne çıkan bazı başlıklar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- ✓ Neolitik sonrasında Kalkolitik dönem tabakaları da bulunan bazı yerleşmelerde silo ve depo kapları gibi ürün saklama birimlerinde teknolojik anlamda köklü bir değişimin yaşanmadığı, bunların önceki gelenekten aktarıldığı, Köşk Höyük, Tepecik Çiftlik, Batı Çatalhöyük ve Can Hasan I örneklerinde gözlenmektedir.
- ✓ Neolitik gelenekten bilinen hane içi bölmeli dörtgen formlu kullanım İlk Kalkolitik evreleriyle Batı Çatalhöyük ve Can Hasan 2B yerleşmelerinde benzerlik göstermektedir. İlk Kalkolitik dönemde de izlenen bu uygulamanın Orta Kalkolitik sürece taşındığı Can Hasan 2A evresinde bir örnekte gözlenmektedir.
- ✓ Kerpiç mimari, payandalı yapılar, boyalı taban-duvar sıvaları gibi, payandalar arasındaki bölmelerin depo alanı olarak kullanılması da mimari anlamda Can Hasan I-2B ile çağdaşı İlk Kalkolitik Batı Çatalhöyük'le benzer bir anlayışın örnekleridir.
- ✓ Can Hasan I- 1 ve Güvercinkaya III. tabakasındaki fırın ve silolarda açık alan kullanımı benzerlik göstermektedir.
- ✓ Güvercinkaya I-II ve Köşk Höyük I. tabakalarındaki konutların yapısal benzerliği ve mekân içi kullanımı dikkat çekse de Güvercinkaya'nda depolama aktivitesinin köyün tüm dokusuna yayılan bir mimari anlayışı ve sosyal organizasyonu barındırdığı açıktır. Bununla beraber incelenen yerleşmelerde

²⁵ Çaylı vd., 2020: 216.

²⁶ Çaylı, 2017: 24, 27.

²⁷ Gülçur vd., 2018: 53.

evsel kullanım ve hane tipi üretimin yaygın olduğu ancak Güvercinkayası'nın II. tabakasından itibaren yerleşmeyi koruma altına alan savunma sistemiyle, bir diğer söylemle artı ürüne bağlı sosyo ekonomik süreçlerle sosyal karmaşıklığın arttığı açıktır. Bu süreç Kalkolitik dönem sonlarında bölgeye gelen yabancı unsurlarla (III. tabaka verileri) da izlenir.

- ✓ Tahıl depolanacak mekânlarda tabanlar ve duvarlar izolasyonu sağlamak amacıyla özellikle önemsenmiş ve bu nedenle mutlaka sıvanmıştır. Bazı yerleşmelerde tabanın kalın sıvalı olmasının mekânların depolama işlevinde kullanıldığının işareti olarak ele alındığı ve bu durumun genel kabul gören bir anlayış olduğu da bilinmektedir. Yazı kapsamındaki örnek yerleşmelerde de depo alanlarının özenle sıvandığı söylenebilir.
- ✓ Ele aldığımız yerleşmeler ve kronolojik süreç içinde besin depolamanın neredeyse hiç kesintiye uğramadan devam ettiği ve çoğaldığı görülmektedir.
- ✓ Besin maddelerinin depolanması amacıyla da kullanılan depolama çukurlarına rastlanmamıştır.

Sonuç olarak arkeolojide depolama birimlerinin nasıl (teknoloji) ve nereye (iç mekân, dış mekân, ortak alan, bağımsız yapı vb.) konumlandırıldıklarını tanımlamak, bir toplumda sosyal yapı organizasyonunu anlamaya mimari perspektiften katkı sunmaktadır. Birey malıyla (hane tipi üretim) toplum malının (yoğun üretim) ayrıştığının göstergelerinden yüksek ürün alma kapasiteli depolama birimleri, ürünler üzerinde denetim ve dağıtım mekanizmalarının varlığına da işaret etmektedir. Bu bağlamda incelenen bölgede sosyo-ekonomik yaşantının göstergelerinde depolama uygulamalarının İlk Kalkolitik tabakalarda Neolitik gelenekten bilinen hane tipi üretimle devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Yüksek kapasiteli ürün birikimiyle Orta Kalkolitik süreçle belirmektedir. Bir diğer söylemle Mezopotamya'da sosyo-kültürel ayrışmalar M.Ö.4. binyılda, devlet mekanizmasının ortaya çıktığı ürün birikimine dayalı saray-tapınak ekonomisi etrafında belirginleşirken, Anadolu içlerinde M.Ö. 6. binyıl sonlarında Güvercinkayası Orta Kalkolitik örneğinde öne çıkan depo binaları, yüksek kapasiteli silolar ve korunma biçimleri böylesi bir ayrışmanın erken izlerini taşımaktadır.

Kaynakça

- Bogaard A., Charles, M., Twiss, K. C., Fairbairn, A., Yalman, N., Flipović, D., Demiregi, G. A., Ertuğ, F., Russell & N., Henecke, J. (2009). Private Pantries and Celebrated Surplus: Storing and Sharing Food at Neolithic Çatalhöyük, Central Anatolia, *ANTIQUITY*, 83, 649- 668.
- Caneva, I. (2019). Yumuktepe Level XVI: The Field Data, G. Palumbi ve I. Caneva içinde, *The Chalcolithic At Mersin-Yumuktepe: Level XVI Reconsidered*, (pp. 23-44), İstanbul: Ege Yayınları.
- Çakan, Y. (2019). Neolitik Dönemde Yeni Bir Yapı Tipi: Tepecik Çiftlik'te "Fırınlı Yapılar, In P. Çaylı, I. Demirtaş, B. Eser (Eds.), *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı (Half A Century Dedicated To Archaeolog: Festschrift In Honor Of Sevil Gülçur)*, (s. 659-672), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Çakan, Y. (2013). *Tepecik-Çiftlik'in Son Neolitik Dönem Mimarisi*, (İstanbul Üniversitesi), Ulusal Tez Merkezi.
- Çaylı, P. (2020). Tarihöncesinde Ürün Depolama, Mimari Düzen ve Sosyal Yapı Üzerine Bir Değerlendirme, *APAD*, 6, 149-176.
- Çaylı, P. (2017). Gelenekte Devamlılık Orta Kalkolitik Güvercinkayası ve Köşk Höyük I', In S. Özkan, H. Hüryılmaz, A. Türker (Eds.), *Samsat'tan Acemböyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Özkan'a Armağan*, (s. 25-429), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Çaylı, P. & Demirtaş, I. (2016). Güvercinkayası'nda Özel Yapılar: Depolama Üniteleri Mimari Düzen ve Sosyal Yapıya Etkileri", *APAD*, 2, 122-146.
- Çaylı, P., Demirtaş, I. & Gülçur, S. (2020). Storage Facilities During the Middle and Late Chalcolithic Periods at Güvercinkayası, In R. F. Balossi, A. Cardarelli, M. G. Di Nocera, R. L. Manzanilla, L. Mori, G. Palumbi, H. Pittman (Eds.), *Pathways through Arslantepe. Essays in Honour of Marcella Frangipane*, (pp. 215-224), Viterbo: Università di Roma La Sapienza and Sette Città.
- Demirtaş, I. (2018). Güvercinkayası "Coba" Tipi Tarazlı Kâseleri, *OLBA XXVI*, 1-30.

French, D. (1998). *CanHasan Sites 1, CanHasan I: Stratigraphy and Structures*, The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No.23.

Garstang, J. (1953). *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*, The Neilson Expedition in Cilicia, Oxford.

Gibson, C. & Last, J. (2003). An Early Chalcolithic Building on the West Mound at Çatalhöyük, *Anatolian Archaeology*, 9, 12-13.

Gülçur, S., Çaylı, P., Demirtaş, I., Eser, B. & İndere, V. (2018). Güvercinkayası und Frühe Urbanisierung in Anatolien, *Anatolien Metal*, VIII, 43-56.

Öztaş, A. (2002). Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar, *TÜBA-AR*, 5, 55- 72.

Öztaş, A. (2007). Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası' nda bir Neolitik Yerleşim, In M. Özdoğan, N. Başgelen (Eds.), *Türkiye' de Neolitik Dönem, Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular (2 cilt)*, (Cilt 1: s. 223-235), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Öztaş, A. (2011). Köşk Höyük Kabartmalı Kaplarında Boğa ve Geyik Başları Betimleri, *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar*, (s. 339-350), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Öztaş, A. (2012). Köşk Höyük: A Neolithic Settlement in Niğde-Bor Plateau, In M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, *The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Research*, (pp. 31-70), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Öztaş, A. & Faydalı E. (2003). Köşk Höyük'den Erken Kalkolitik Çağa Ait Yapı, *Belleten*, XXIV, 13-76.

Öztaş, A., Özkan, S., Erek, C. M. & Faydalı, E. (2005). 2003 Yılı Köşk Höyük Kazıları, *KST*, 26/ 2, 103- 114.

Sahlins, M. (2010). *Taş Devri Ekonomisi*, (T. Doğan, Ş. Özgün Çev.), İstanbul: Bgst Yayınları.

Schoop, U. D. (2005). The Late Escape of the Neolithic from Central Anatolia Plain, C. Lichter içinde, *How Did Farming Reach Europe?*, *BYZAS*, 2, 41-58.

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri>.

TABLO VE FİĞÜRLER

Tablo 1. Beslenme ve Ürün Depolamaya İlişkin Arkeolojik Maddi Kalıntılar ve Soyut Kavramlar.

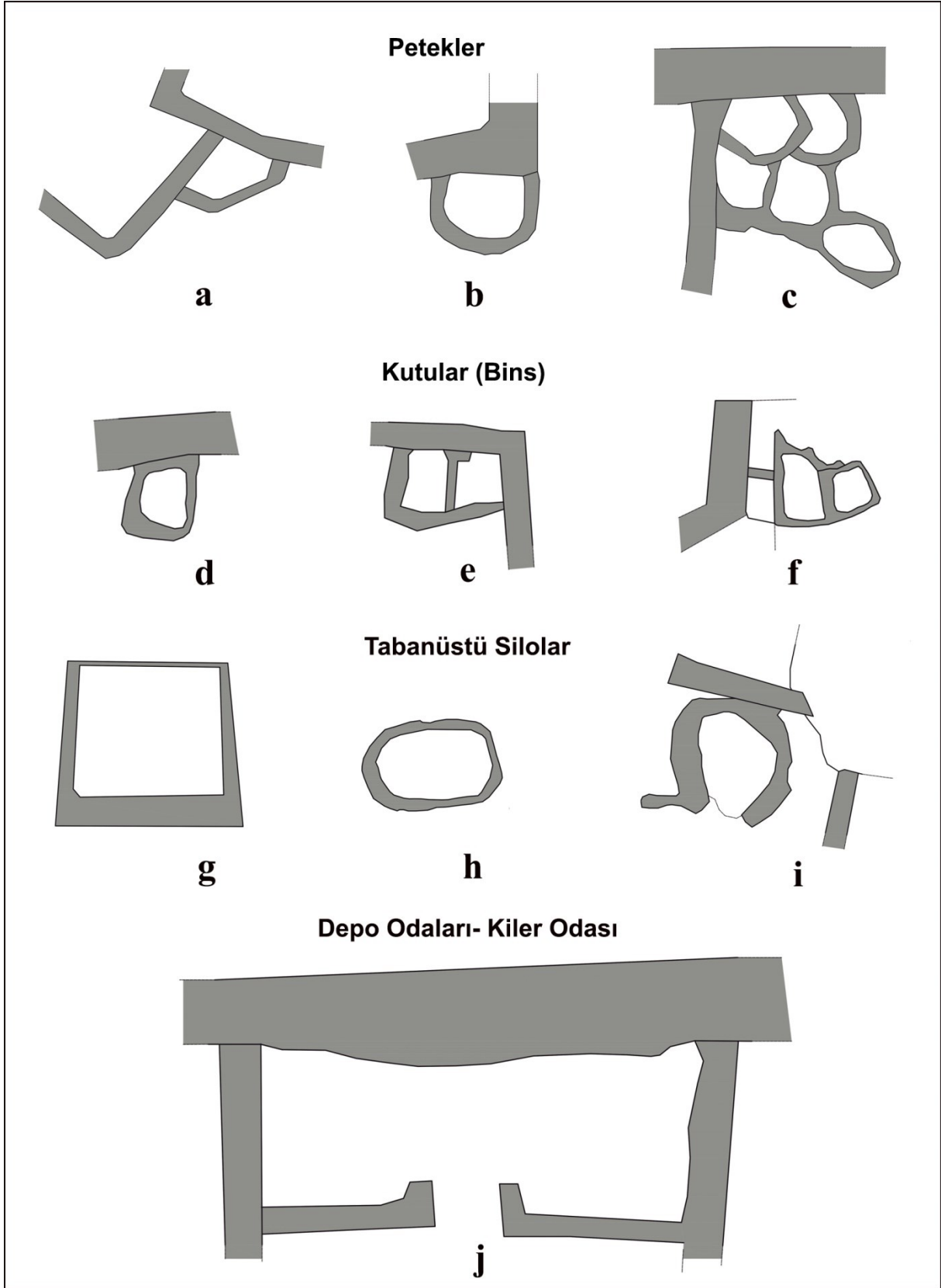
Kanıtlanabilir Arkeolojik Maddi Bulgular		Kanıtlanamaz Soyut Kavramlar
Doğrudan Kanıtlar		Dolaylı Kanıtlar
Mimari	Silo, petek, ambar, kiler, öğütme sekileri, savunma sistemi, ahır, ışık, ateş yeri, depo çukuru, çöplük	<ul style="list-style-type: none">• Bilgi• Tecrübe• Strateji• Değer• Sembolizma: görünenin ötesindeki anlam, av sahnesindeki hayvanlar tüketiliyor mu depolanıyor mu?• Saklama teknikleri: kurutarak, tutsüleyerek, pişirerek, olduğu gibi, tuzlayarak
Çanak Çömlek	Depo kapları, ölçü kapları, süzgeçler	
Besin: Arkeobotanik ve Arkeozoolojik veriler	Tarımsal (yabani, kültüre alınmış), bahçecilik ürünleri (sebze, meyve), toplayıcılık ürünleri (kabuklu yemişler, kökler, yumrular, hayvansal gıda, yağ, su, mineral)	
Yontma Taş Aletler	Ok ve mızrak uçları, orak bıçakları, bıçaklar	
Kemik Aletler	Olta, kanca, kaşık	
Tekstil	Kumaş (yün örgü), saz (kamuş örgü)	
Deri	Kapak gibi kap ağızlarında ya da saklanan malzemenin üstünü örtmede, sıvı taşımada matara gibi	
Tarım Aletleri	Tırmık, döven, elek, sepet	

Tablo 2. Metinde Adı Geçen Yerleşmelerde İzlenen Depolama Alanlarının Özellikleri.

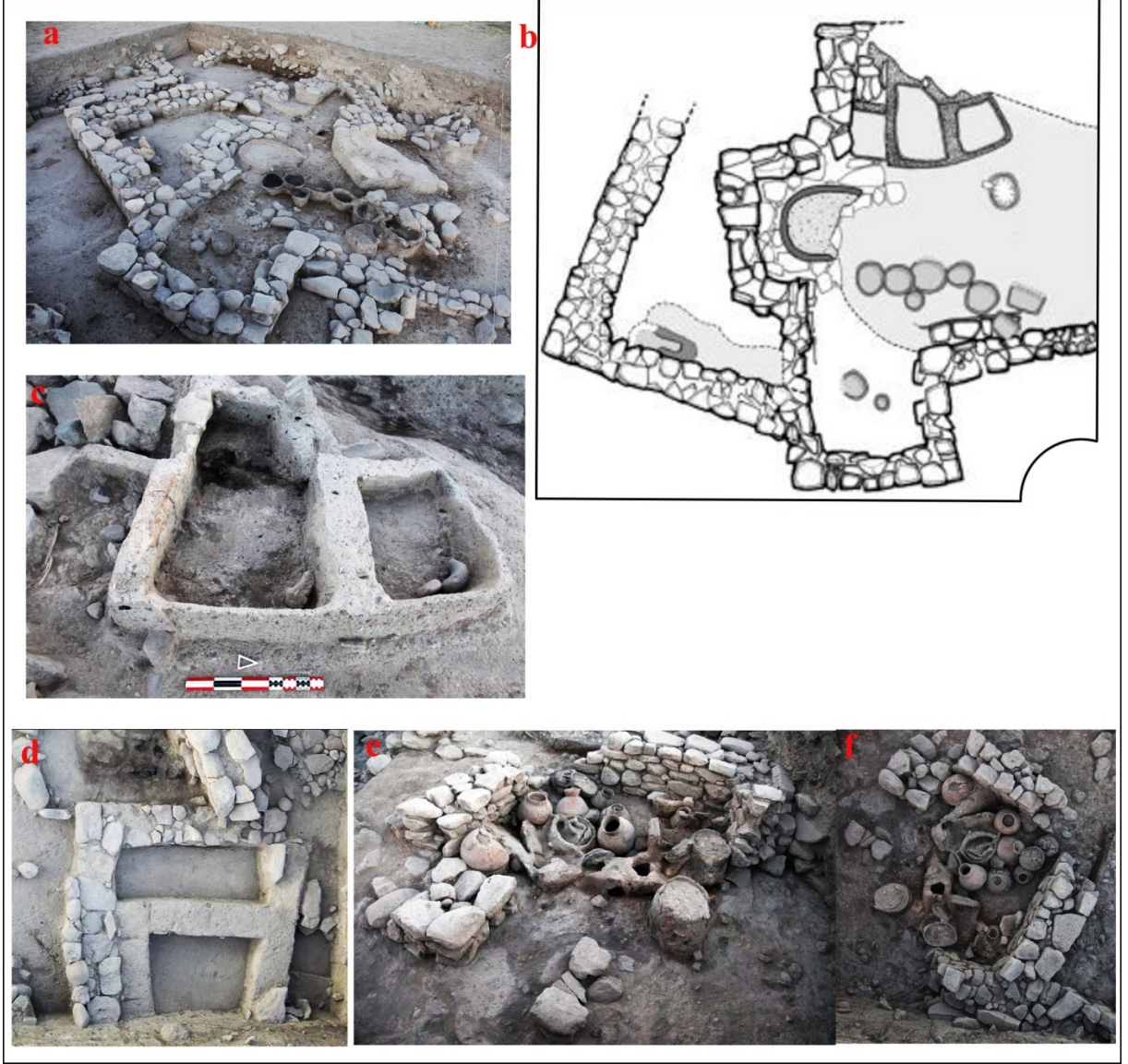
Kültür Bölgesi	Yerleşme	Dönem		Depolamada Mimari				Kaynakça		
		Evre	C14 Tarihi	Konut İçi	Konut Dışı	Mimari Birimlerin Formları	Mimari Birimlerin Malzeme Türü			
Orta Anadolu Bölgesi	Volkanik Kapadokya Kesimi	Güvercinkayaşı (Aksaray)	Orta Kalkolitik I-II. tabakalar	kal. MÖ. 5200-4750	Kiler, tekli ve çoklu petek, kutu, depo kapları	1 Petek	Dörtgen, oval, yuvarlak	Kerpiç sıva ve Taş	Çaylı ve Demirtaş, 2016; Çaylı vd., 2020.	
			Son Kalkolitik III. Tabaka		Depo kapları	3 Silo, 3 Hücrecikli Depo Ünitesi, 1 Petek	Yuvarlak, oval, dörtgen			Kerpiç Tuğla ve Taş
	Tepecik Çiftlik (Niğde)	Son Neolitik 3. tabaka	kal. MÖ. 6400-6100	Taban ve duvarları sıvalı, tekli ve çoklu kutu ve petekler			Yuvarlak köşeli dörtgen, Dörtgen bölme, Oval	Taş+ Kerpiç	Çakan, 2013; 2019.	
		İlk Kalkolitik 2. tabaka	kal. MÖ. 6100-5800	Kiler odası, Petek ve Depo Kapları			Oval	Kerpiç		
	Köşk Höyük (Niğde)	Son Neolitik V-II. tabakalar	kal. MÖ. 6300-5300	Tek ve çift gözlü Petek, Kutu, Silo		Silo, Kutu	Yuvarlak, Dörtgen, Oval	Kerpiç	Öztaş, 2002; 2007; 2011.	
		İlk/Orta Kalkolitik I. tabaka	kal. MÖ. 5300-4750	Kiler Hücresi, Depo Kapları, Tek ve çift gözlü petek,			Yuvarlak, Dörtgen, Oval	Kerpiç		
	Konya Ovası Kültür Bölgesi	Can Hasan I (Konya)	İlk Kalkolitik 2B tabakası	kal. MÖ 6000-5500	Payandalar arası sıvalı, Kutu			Dörtgen	Kerpiç	Schoop, 2005.
			Orta Kalkolitik 2A tabakası		Payandalar arası sıvalı, Kutu			Dörtgen	Kerpiç	
		Batı Çatalhöyük (Konya)	İlk Kalkolitik	kal. MÖ. 6000-5700	Kutu			Oval	Kerpiç	Gibson ve Last, 2003.



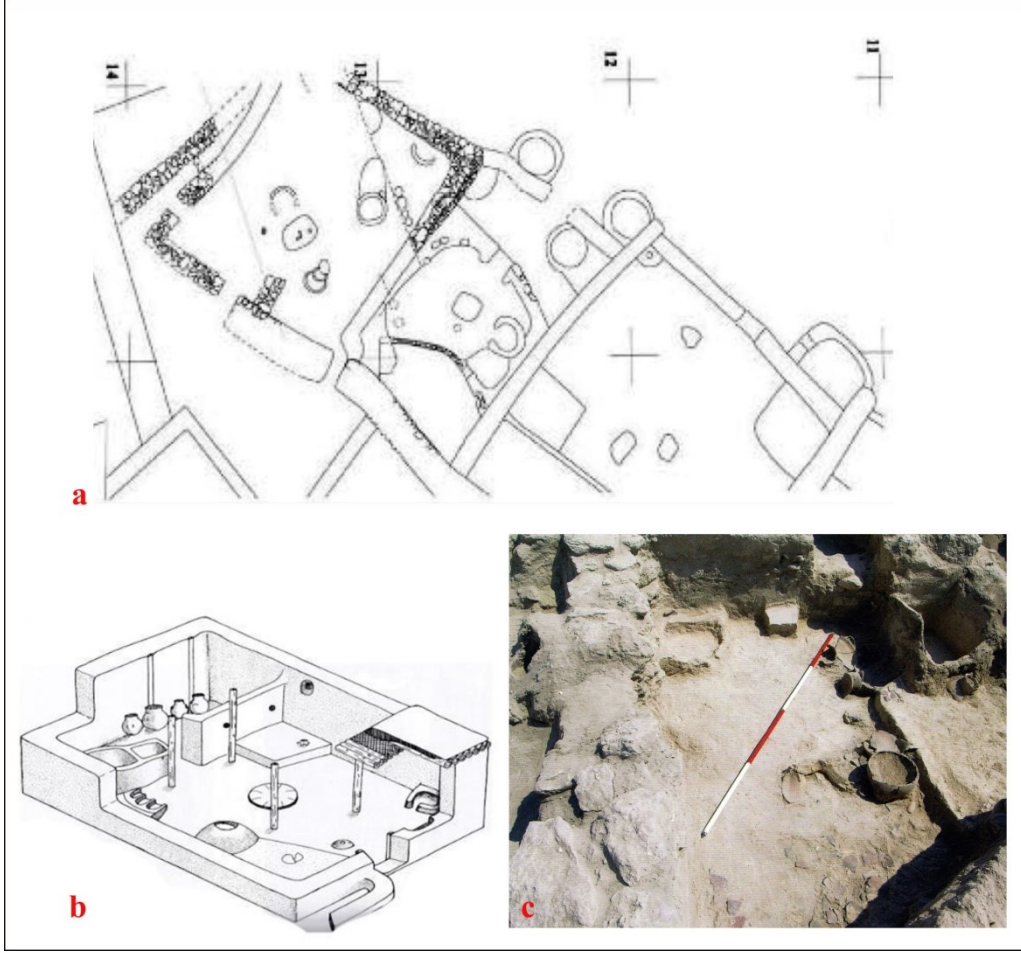
Figür 1. Metinde Adı Geçen Yerleşmeler.



Figür 2. Şematik Depolama Birimleri Tipolojisi.



Figür 4. Tepecik Çiftlik Yerleşmesi, a-b-c- 3. Tabakaya Ait Yapılarda Kerpiç Kutu ve Silo Örnekleri (Çakan, 2013: 194, 195, Şekil 66, 68), d- 3. Tabaka Kerpiç Depo Birimleri ([www. tepecik.org/galeri](http://www.tepecik.org/galeri)), e- f- 2. Tabaka Kiler Odası Depo Kapları ([www. tepecik.org/galeri](http://www.tepecik.org/galeri)).



Figür 5. Köşk Höyük Yerleşmesi, a- I. Tabaka Evlerinde Konut İçi Konut Dışı Petek ve Kutu Depolama Birimleri (Öztan vd., 2005: 109, Çiz. 2), b- I. Tabaka Kiler Odası (Öztan & Faydalı, 2003), c- III. Tabakasına Kerpiç Silo (Öztan, 2012: 50, Fig 7).



Figür 6. Sur Yapısıyla İkiye Ayrılan Güvercinkaya Orta Kalkolitik Dönem Yerleşmesi Hava Fotoğrafı (GK Kazı Arşivi).



Figür 7. Güvercinkaya tabakalarında açığa çıkan depolama birimlerinden örnekler. a- Petek, b- Petek ve öğütme sekisi, c- Kutu, d- Dörtgen kerpiç kutu, e- GK III-Hücre tipi yapı, f- GK III-Yuvarlak silo, g- GK III-Oval silo, h- GK III-Petek, i- GK II-Ambar yapısının canlandırması (GK Kazı Arşivi).

EXTENDED SUMMARY

The diet of prehistoric societies can be understood based on various archaeological studies. The architectural elements in which food is stored are also important as an indicator of socio-economic structure. The main subject of this article is the architectural change in storage areas used in the Chalcolithic Period and in the early stages of the pre-urbanization process.

The storage areas of the settlements dated from the beginning of the sixth millennium BC to the mid-fifth millennium BC (such as Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük, Çatalhöyük West, and Can Hasan I) were discussed with chronological and regional integrity in mind. Storage areas such as warehouses, cellar rooms, silos, honeycombed silos, and boxes, which are architectural indicators of agricultural productivity, are frequently encountered in the settlements mentioned. In the study, building materials, construction techniques, and formal features of these architectural elements were evaluated.

It is known that in prehistoric hunter-gatherer and agricultural societies, vital grain and food storage helped shape social structures and their architectural legacy. The concept of food storage was first developed in hunter-gatherer societies. The first mixed economic systems and evidence of production started with the first settled communities and were one of the factors that shaped physical structures of settlements as well as social structures. Societies founded on economy and industry have been shaped by environmental conditions from the start and have developed livelihood models suitable for their regional geography. It should be noted that the storage methods that preserve foodstuffs and the architectural evidence thereof should be considered in parallel with these methods, which vary according to regional conditions and the quality of the stored product.

The concept of nutrition in prehistoric societies can be defined based on plentiful of archaeological evidence. While the process of food storage within this concept provides information about the subsistence economies, it gained broader social significance over time. The social and architectural development of storage areas are central to the scope of our study, in which architectural evidence of product storage in the relevant settlements were evaluated. Although the selected settlements represent the same period, they occupy different stages of the process. In addition to the common features of cultural regions, distinctive features also draw attention. It is clear that in the settlements whose agricultural production depended on precipitation patterns, permanent architectural solutions related to the storage of products were made, and these architectural elements occupied an important place in the settlement.

Our Chalcolithic Period information about the mountainous region of Central Anatolia, shaped by volcanic formations and connections with the south, which was defined by wide plains, is derived from a limited number of excavation sites. The Çatalhöyük West in the Konya Plain and the Can Hasan I in the Karaman plain are two similar and contemporary settlements in terms of site selection and architectural construction. In the Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük and Güvercinkayası settlements in the Volcanic Cappadocia region, a lot of data has been obtained that contributes to the understanding of the Early and Middle Chalcolithic Periods in Anatolia, both in terms of site selection and architectural order. It is possible to make some inferences when the storage units of these settlements are evaluated. It is observed that in the settlements of Köşk Höyük, Tepecik Çiftlik, and Çatalhöyük West, where there are layers of the Chalcolithic Period after the Neolithic, there has not been a radical change in the design of product storage units, such as silos and storage containers, as they had been transferred from previous cultures. The use of quadrangular form with interior partitions, known from the Neolithic tradition, is similar to the Early Chalcolithic phases in Çatalhöyük West and Can Hasan I-2B settlements. The use of the partitions between the buttresses as storage areas, such as mudbrick architecture, buttressed structures, painted floor-wall plasters, are examples of a similar understanding with Can Hasan I-2B and its contemporary Early Chalcolithic Çatalhöyük West. The use of open space in the kilns and silos in Can Hasan I-1 and Güvercinkayası III level is also similar. Although the structural similarity and interior use of the houses in Güvercinkayası I-II and Köşk Höyük I levels are of interest, it is clear that the storage activity in Güvercinkayası includes an architectural understanding and social organization that permeates the entire village. However, domestic use and household production are common in the settlements examined. But social complexity increased with the defensive systems built at the Güvercinkayası II settlement; in other words, with the socio-economic processes relate to surplus production. This process was followed by foreign elements that came to the region at the end of the Chalcolithic Period (level III data). In the places where grain was kept, floors and walls are especially important to provide insulation and are thus definitely plastered. It is also generally

accepted that the thick plastered floors in some settlements are considered a sign that the spaces were used for storage. It can be said that the storage areas were carefully plastered in the sample settlements within the scope of the article. No storage pits used for the storage of nutrients were found.

Archaeological evidence of storage areas can be monitored directly in the architectural order. However, the fact that organic material can survive only in certain conditions means that it does not represent all of the stored products that are encountered. Therefore, it is easier for researchers to find answers to the questions of where and how nutrients were stored, rather than which products were stored. In this context, the examples we have discussed, relating to a limited number of settlements in Central Anatolia, present a rich variety of storage forms of agrarian produce (gathering and/or agriculture), which have an important place in subsistence economies. On the one hand, the diversity of storage units and their locations, technological change, storage conditions suitable for the product, and increased capacity can be determined. On the other hand, it can be understood that architectural plans accommodate storage facilities, around which a lot of architecture is arranged. It is seen that food storage continues almost uninterruptedly, expands in accordance with needs, and occupies an important place in the architectural order in the settlements discussed in the study and the chronological process. In the Early Chalcolithic Period, it is evident that there was a widespread understanding of household economies and that storage areas were reserved for private use at a regional level. In the Middle Chalcolithic Period, it can be suggested that private storage applications became more widespread, and that a new system emerged in which central control was challenged.

In terms of archaeological visibility in the Chalcolithic Period, the reflections of similar structures in the Near East and their evolution from small, household units to common areas to more complex structures such as palaces and temples, can be clearly followed. Unlike the Mesopotamian examples, it can be said that this process was based on a continuation of Central Anatolian Neolithic lifestyles, and that in some settlements that also had post-Neolithic Chalcolithic layers that there was no radical change in the design of storage units. In addition, it is understood that more radical developments appeared in the late sixth millennium BC.

ÇATIŞMA VE SUSUZLUK GÖLGESİNDE BİR ŞEHRİN DOĞUŞU: BİR KAZA MERKEZİ OLARAK MİDYAT

THE BIRTH OF A CITY IN THE SHADOW OF CONFLICT AND THIRST: MİDYAT AS A KAZA (DISTRICT) CENTER

Ekrem AKMAN

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü
ekremakman@yahoo.com
ORCID No: 0000-0003-2784-3908

Remzi AVCI

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü
remzavci@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8359-9203

ÖZ

Geliş Tarihi:

28.02.2022

Kabul Tarihi:

26.04.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Yakınçağ Osmanlı
Tarihi, Turabdin,
Midyat, Mahalleme,
Halil Begli İsa Begli
Kazaları

Keywords

Contemporary
Ottoman history,
Turabdin, Midyat,
District (kaza) of
Mahalleme, Halil
Begli İsa Begli

Şer'iyye sicillerindeki kayıtlarda Midyat, 1823'e kadar henüz bir köy statüsündedir. Midyat adı bir kaza olarak ancak 1835 tarihli muhasebe defterinde kayda geçmiştir. Bu tarihten sonra da 300'den fazla köy, idari olarak Midyat'a bağlanmıştır. Turabdin gibi geniş bir alana yayılan irili ufaklı yerleşim birimlerinde vergi, askerlik ve asayiş konularında düzeni sağlamak amacıyla Mahalleme, Halil Begli-İsa Begli ve Midyat kazaları kurulmuştur. Turabdin'de idari bir birim olarak bir kazanın kurulmasının üç temel gerekçesi vardır. Bunlar; aşiretlerin yarattığı asayişsizlik, verginin toplanamaması ve asker celbinde yaşanan olumsuzluklardır. Midyat'ın bir kaza statüsüne ulaşması oldukça karmaşık bir süreçtir ve şehir farklı dönemlerde yeni idari düzenlemelere maruz kalmıştır. Merkezdeki su sıkıntısı da Midyat'ın şehirleşmesindeki en büyük engel olmuştur. Bu bağlamda bu çalışma 1810'dan 1900'lü yıllara kadar çok geniş sınırlara sahip olan Midyat'ın kaza merkezine dönüşme sürecine dair önemli tartışmalara odaklanır. Bu makale, süreç içerisinde güvenlik ve su meselesinin hayati bir önem taşıdığını iddia ederek, tüm şehirleşme serüveninin de söz konusu tartışma etrafında döndüğünü Osmanlı arşivleri ışığında ortaya koymayı dener.

ABSTRACT

In the shari'a court registers, Midyat was still a village until 1823. The name Midyat was recorded around the year 1835 as district (kaza) only in the official accounting registers (muhasebe defteri) of the empire 1835. After this date, more than 300 small settlements like villages were administratively connected to Midyat. In order to provide tax, military service and public order in a wide area like Turabdin containing small and large settlements, the districts of Mahalleme, Halil Begli İsa Begli and Midyat were established by the Ottoman government. There are three main reasons for the establishment of a district as an administrative unit in Turabdin. Gaining the kaza-status for Midyat was a very complex process. It was constantly exposed to new administrative regulations in different periods. The water shortage in the center was also the biggest obstacle to the urbanization of Midyat. In this context, this study focuses on important discussions on the process of transforming Midyat, which had very wide borders from 1810 to 1900, into a kaza. This article claims that the issue of security and water is of vital importance in this process and tries to reveal that the Midyat's urbanization story was shaped around this discussion in the light of Ottoman archives.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1080268>

Atıf/Cite as: Akman, E., Avcı, R. (2022). Çatışma ve Susuzluk Gölgesinde Bir Şehrin Doğuşu: Bir Kaza Merkezi Olarak Midyat. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1005-1016.

Giriş

19. yüzyılın ilk çeyreğinde bir kaza merkezi olan Midyat, Tur, Tor, Turabdin gibi isimlerle adlandırılan dağlık coğrafyanın merkezinde yer alan bir yerleşim yeridir. Turabdin bölgesi, bugünkü Savur, Hasankeyf, Cizre, Nusaybin ve Mardin şehirleri ortasında kalan geniş bir coğrafi alandır. Süryani kaynaklarda olduğu gibi ilk dönem İslam eserlerinde de burası Turabdin olarak bilinir (Ebi Yusuf, 1303: 22). Turabdin, sadece coğrafi olarak değil kültürel olarak da Mezopotamya'nın kuzey sınırı olarak ele alınabilir (Radner, 1990: 274). Günümüzde halen bölge ahalisi, bu coğrafyayı dağ anlamına gelen Tor, burada yaşayanları da Tori olarak adlandırır (Tan, 2011: 101). Süryanilerin en önemli manastırları da burada yer alırdı. Bu açıdan bölge, *abidlerin dağı* anlamında Turabdin olarak da adlandırılır (Göyünç, 1991: 8; Streck, 1988: 98; Radner, 1990: 275). Amerikalı misyoner Horatio Southgate, 1838'de bu mıntıka yaptığı bir seyahatte Tur ve Sincar dağları arasında kalan coğrafyada 54 köy, bunlardan 27'sinin ise Yakubi-Hristiyan olduğunu belirtir (Southgate, 1840: 269, 274).

II. Aşurnasirpal'in Dicle'nin kuzeyine doğru yaptığı seferlere ait kayıtlarda geçen Matiatu adlı yerleşim yerinin Midyat olduğu iddia edilir; ancak (M.Ö. 883-859) tarihinden sonra ne Matiatu, ne de bu isimle anılan başka bir şehre ilk ve Ortaçağ kaynaklarında rastlanmaz. Turabdin'in sınırları sayılan, Savur, Hasankeyf, Cizre ve Nusaybin arasında kalan mıntika ilkçağlarda hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz, Midyat olduğu düşünülen Matiatu (Demir, 2011: 57) dışında bir şehirleşme emaresine rastlanılmaması ilginçtir. Midyat, Turabdin'in merkez köyü olsa da çevresinde herhangi bir şehir kalıntısından bahsedilemez. Köy yerleşimi olarak 1522 sayılı Osmanlı Tahrir Defterleri'nde yer edinen Midyat, şehir ve kaza merkezi olarak ancak 19. yüzyılın ilk çeyreğinde arşivlerde göze çarpmaya başlar (Çevik, 2007: 110). Osmanlı yönetiminde Midyat, Hasankeyf'e bağlı Tur nahiyesinin bir merkez köyüdür. Bahsedilen dönemde muhtelif dini-etnik unsurlara mensup, nüfusları köy sınırlarını aşmayan irili ufaklı pek çok yerleşim alanı bulunurdu. Midyat'ın merkez köy olduğu Turabdin bölgesinde Mahallelice (Arapça yerel şivesi), Süryanice, Kürtçe konuşan Müslüman, Hristiyan (Ermeni, Katolik, Ortodoks, Protestan) ve Yezidiler ayrı köy ve mahallelerde yaşadıkları gibi daha çok aynı mahalle ya da köylerde karışık olarak da yaşarlardı. Bu bilgiler ışığında bu çalışma, Midyat'ın kentleşme serüvenini 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlatır.

Yukarıda Turabdin'de milattan önceki Matiatu kenti dışında bir şehirleşme olmadığından bahsedildi. Oldukça geniş bir alanı kapsayan Midyat'ın neden bir şehir merkezi olmadığı sorusu, kentlerin ilk kuruluş teorilerinde aranmalıdır. Herhangi bir yerin insan topluluklarını cezbetmesinin birbirinden farklı nedenleri olabilir. Bunlar; yüksek rakımlı mevkiilerde kolaylıkla savunulabilir olması, yeterli miktarda tarım arazisi ve bol su kaynakları içermesi, ticaret yollarına yakın bir bölgede yer alması şeklinde sıralanabilir (Huot vd, 2000: 186). Buna ek olarak Carter, şehirlerin ortaya çıkmasında mekâna atfedilen kutsallığın da önemli olduğunu varsayar; ancak tüm şehirlerin ortaya çıkışının sabit bir modele oturmadığı tezi, her şehrin ayrı bir hikâyesine işaret eder. (Leeuwen, 2012: 26). Şehrin sosyo-ekonomik yapısı, mekânsal ve fiziksel yapısıyla ilişki içerisinde gelişir. Şehir işlevleri, mekânsal yapıdaki değişimler, demografi, kaynakların dağılımı, üretim-ulaşım-haberleşme gibi teknolojik imkânlar şehrin gelişimini-değişimini etkileyen en önemli unsurlardır (Aktüre,1975: 101).

Suya ve ulaşım ağlarına yakın olma, yüzyıllardır arz, ticaret ve kentsel büyüme için bir ön koşuldur. Midyat ise ne bir ticaret yolu üzerinde ne de yakın bir su kaynağına sahiptir. Midyat çevresinde bulunan Hasankeyf, Savur, Cizre ve Nusaybin gibi şehirlerin gelişimi bu yaklaşımla incelenebilir. Savur çayı, Savur'u, Çağçağ nehri Nusaybin'i, Dicle de Hasankeyf'in kentsel gelişiminde hayati rol oynamıştır (Baykara, 2015: 27-28). Ticaret yollarının değişimi, güvenlik, sosyal ve siyasi değişim ve süreçler yukarıda adı geçen her üç şehrin 19. yüzyılda eski önemlerinin kaybolmasına yol açmıştır. Turabdin'de umûmî emniyetin sağlanması girişimleri, tüm alanı kontrol edebilecek bir kaza merkezi ihtiyacını doruk noktaya çıkarmıştır. Nitekim bu dönemde Ortaçağ'ın en parlak şehirleri arasında sayılan Nusaybin, neredeyse bir köye dönüşürken, Hasankeyf ve Savur daha sonra birer nahiye statüsüne gerilemiştir (Göyünç, 1991: 38; Yılmazçelik, 206.). Midyat, periferisindeki yoğun nüfusun verdiği bir zorunlulukla söz konusu ihtiyacı karşılamaya aday idari merkez olarak öne çıkmıştı; zira 19. yüzyılın son çeyreğinde bu nüfusu barındıran, geniş bir coğrafyaya yayılan 24 nahiye bulunuyor ve bunların artık idari bir merkeze bağlanmaları gerekiyordu. Burası da Midyat olacaktı. Bu temel argüman, Midyat'ın şehirleşme serüvenine ışık tutar. Tam da George Duby'nin "devlet kenti yaratır, devlet kentin üzerinde temellenir" görüşü Midyat örneğinde konuyla ilgili Osmanlı arşivleri kronolojik bir tasnife tabi tutulduğunda rahatlıkla pratize edilebilir (Duby,1993: 90).

Midyat'ı şehir tarihi açısından ele alan çalışmaların önemli bir kısmı İlkçağ ve Osmanlı öncesi döneme odaklanırlar. Muzaffer Demir (2011) ve Adnan Çevik (2007) gibi araştırmacıların makaleleri erken dönem Midyat tarihine ışık tutarlar. İlkçağ'da Matiatu olarak kayda geçtikten sonra 1810'lara kadar köy statüsünü sürdürmesi

nedeniyle Midyat'ın şehirleşme serüveni hakkında müstakil bir çalışmaya rastlanılmaması şaşırtıcı olmadı. 19. yüzyıl içerisinde siyasi ve idari gelişim gösteren Midyat'ın idari ve beledi teşkilatını ele alan Kankal'ın (2007) yanı sıra Bedirhan Bey olayı ve bölgedeki aşiretler arası çatışmalara odaklanan Ertaş'ın çalışmaları (2011) bu makalenin problemine sınırlı bir katkı sunarlar. Turabdin ve Midyat literatürde özellikle Süryani kilise ve manastır hayatını inceleyen, ayrıca bunları sanat tarihi ve arkeolojik açıdan merkeze alan çalışmalarla dikkat çeker. Hans Hollerweger'in kitabı (1999) bunların arasında en çok öne çıkandır. Bu çerçevede daha birçok eser sayılabilir. Mesela sosyal bilimler alanında Midyat'a hakkında yapılan lisansüstü tezlerin on üç tanesi Süryanilik ve Turabdin'in dini-mimari yapısını inceler. Bu yüzden Midyat'ın kaza merkezi olması süreci, o süreçte yaşanan problemler bahsi geçen merakın gölgesinde kalmış, literatürde hakettiği ilgiyi bulamamıştır. Bu çalışmanın temel kaynakları 19. yüzyıl Osmanlı arşiv belgeleridir. Bu bağlamda bu çalışma 1810'dan¹ 1900'lü yıllara kadar çok geniş idari sınırların kaza merkezinin neresi olması konusunda önemli tartışmalara odaklanır. Bu makale, Midyat'ın bir kaza merkezine dönüşmesinde güvenlik ve su meselesinin hayati bir önem taşıdığını iddia ederek, tüm şehirleşme serüveninin de bu tartışma etrafında döndüğünü Osmanlı arşivleri ışığında ortaya koymayı dener. Bu çalışma, üç temel bölüm üzerine inşa edildi. Birinci bölümde, Midyat'ın merkezinde yer aldığı Turabdin bölgesinde -özellikle milattan sonra- neden bir kent merkezine rastlanılmadığı sorusuna cevap aranır. İkinci bölüm, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde çevresinde üç yüzden fazla köyü barındıran halihazırdaki Midyat'ın vergi, askerlik ve güvenlik endişeleriyle bir kaza merkezine nasıl dönüştürülmeye çalışıldığı meselesine dikkat çeker. Üçüncü bölüm, Midyat'ın şehirleş(eme)mesinin su kaynaklarıyla ilişkisini inceler.

Bir Kaza Olarak Midyat'ın Doğuşu

1526'da Osmanlı hâkimiyetinde Hasankeyf Sancağı'na bağlı Tur Nahiyesi'nin ilk köyü (Erpolat, 2007: 386) olarak kayıtlara (Tahrir Defteri) geçen Midyat'ın bu statüsü, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar değişmeden devam etmiştir. 1812'e ait bir belgede "Diyarbakir eyaletinin *Mahalle*² kazasında vakı' Midyat karyesi" ifadesinden, bu tarihte Midyat'ın henüz bir köy olduğu çıkarılabilir. Bu dönemde Turabdin'de Mahallemi adıyla *itibari* bir kazanın kurulması dikkat çekicidir (BOA. HAT. 656/32043-G). Aslında Midyat ve çevresinde Mahallemi diye bir yerleşim yeri yoktu. Mahallemi, o dönem 20'den fazla yerleşimi kapsayan bir bölge adydı ve tipik bir *itibari kaza* örneğini teşkil ederdi. Bu kazalardaki sosyal grupların bağı da genellikle itibari bir karakter yansıtır.³ İtibari kazalar aslında bir zorunluluktan doğmuştu. Osmanlı klasik döneminden Tanzimat'ın sonlarına kadar konar-göçer ve yakınlarında herhangi bir idari merkez bulunmayan tebaanın vergi, askerlik düzenlemeleri, asayiş sağlama amacıyla itibari kazalar tesis edilmiştir. Aşiret kazaları ve nahiye olarak da adlandırılan bazı bölgeleri kapsayan bu tarz yerleşim yerlerine Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde rastlamak mümkündür. Mesela Diyarbakir Vilayeti sınırları içerisinde yer alan Karakeçi, itibari bir kazaydı. Aşiretin meskûn olduğu bölgede Karakeçi diye bir şehir veya kasaba yoktu; bilakis burası 15-20 köyü barındıran bir bölgeydi. İşte buradaki köylerde meskûn ya da konargöçer olan halkın devletle ilişkilerini düzenlemek üzere itibari bir kaza oluşturulmuş; daha sonra bu kazalara birer kaymakam da atanmıştır (Akman, 2021: 218). Benzer şekilde Cihanbeyli Aşireti Kaymakamlığı da Ankara civarında adı geçen aşiretin işlerini ve vergilerini düzenlemek üzere devlet tarafından tesis edilmiş, kaymakamı da Ankara'da ikamet edilmiştir (Akın, 2020: 54).

Midyat'ın ne zaman kaza yapıldığına dair kesin bir tarih vermek zordur. 1821 ve 1823 tarihli vergi tevziat listelerinde ve diğer resmî belgelerde, Diyarbakir Eyaleti'ne bağlı idari birimler içinde Hasankeyf ve Savur kazaları yer aldığı halde Midyat kaza merkezi olarak yer almamıştır. Vergi muhasebe ve mahkeme kayıtlarını içeren şer'iyye sicillerinde 1823'e kadar henüz bir köy statüsünde olduğu kesindir (BOA.MŞH.ŞSC.d.3746:44; BOA.MŞH.ŞSC.d.3746:322-327; Yılmazçelik, 2014:198-199). Midyat, Mahallemi ve Hasankeyf ile beraber kaza olarak ancak 1835 tarihli muhasebe defterinde ilk defa bir arşiv belgesinde kayıt altına alınmıştır (BOA.D.BŞM.d. 101-72; BOA.C.ML.679-27854). 1835'te Midyat'ta meydana gelen bir olayın aktarıldığı belge, Midyat ve Mahallemi bölgesine saldıran Cizre aşiretlerine mülki idareci olarak kaymakamın değil, mütesellimin karşı koyduğuna işaret eder. Revanduz Beyi'nin desteklediği saldırganlarla çatışmaya giren Midyat mütesellimi, belgeye

¹ Osmanlı resmî belgelerinde Midyat'ın kaza olarak anıldığı ilk kayıt 1251 yılına ait muhasebe defteridir. Burada 1251-1835/1836 senesi "Midyat ve Hasankeyf ve Mahallemi kazaları zahâir muhasebesi" bir başlık altında toplanmıştır. (BOA.D.BŞM.d.10172).

² Mahallemler, Midyat ve çevresindeki köylerde yaşayan Arapça konuşan Müslüman bir Arap etnik topluluktur (Yeşilmen, 2017a: 64-69; 2017b: 113-116; 129).

³ (Yeşilmen, 2016: 25-27)

göre 50-60 kadar kayıp vererek *bir takrib firar ile üç yerinden yaralı olarak Midyat'a* sığınmıştır (BOA.HAT 451/22359). Bu vesika, Midyat'ın bu tarihte mütesellim tarafından idare edilen bir birim olduğunu gösterir. Mütesellimlerin asayişini sağlamakla beraber asıl görevlerinin vergi toplamak olduğu düşünüldüğünde, Midyat'ın artık kaza statüsüne geçiş yapmakta olduğu ileri sürülebilir (BOA.D.BŞM.d. 101-72). 1847-48 yılına ait bir vergi tevziat defterinde Midyat kazasına bağlı nahiyeler; Dermemikân, Mizizah, Arnas, Basıklı, Zaz, Hisar, Hasankeyf, Caber, Kercevs, Mahalleme, Çelik, Alikân, Habızbini, Bakri, Kölikân, Aznavur, Sâlihâ, Bıradni, Sızma olarak sıralanmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.3746, 62-63). Bu nahiyeler içinde de esasen bir yerleşim birimi olmayan Habızbini, Dermemikân, Alikân, Salihâ gibi itibari birimler de göze çarpar. Bu kadar geniş bir alana yayılan yerleşim birimlerinde vergi, askerlik ve asayiş konularında düzeni sağlamak için önce Mahalleme adıyla itibari bir kaza daha sonra aynı gerekçe ve ihtiyaç nedeniyle bölgede müdürlük ve kaymakamlık merkezi olarak Halil Begli ve İsa Begli kazaları ve sonra Midyat kazası kurulmuştur (Yeşilmen, 2017: 117-118). Mahalleme ya da Midyat kazasının idari birim olarak kurulmasının üç temel gerekçesi vardır. Bunlar; aşiretlerin yarattığı asayişsizlik, verginin toplanamaması ve asker celbinde yaşanan olumsuzluklardır.⁴

Midyat çevresinde Haverki ve Dekşüri aşiret konfederasyonlarından oluşan onlarca aşiret, hemen her köyde bir dübendilik (iki karşıt aşiret grubu) yaratmıştır (aşiretlerin iki taraflı, bendleri hakkında bkz.Gökalp, 2009: 95). Bu alt aşiret gruplarından bir kısmı, talan, gasp ve hırsızlık yanında birbirleriyle de sürekli çatışmışlardır. Bölgedeki aşiretlerin Botan Mirliği etkisinde oldukları dönemde Mirlik, kısmi olarak asayişini sağlayarak vergi ve diğer hasılatını toplayabiliyordu; zira bölgenin yerel aşiret ağaları, Botan Mirliği'nin otoritesine boyun eğmişlerdi.

Merkezileşmenin Taşraya Yansıması

19. yüzyılın ilk çeyreği Osmanlı merkezileşme çabalarının sancıkları ile anılır.1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u bu çabalarının bir sonucudur denilebilir. Tanzimat Fermanı olarak bilinen bu tarihi metinde Osmanlı modernleşmesinin çerçevesi çizilerek devletin içinde bulunduğu temel problemler tespit edilip çözüm önerileri sıralanır. Bu fermanla devleti yeniden merkezileştirme temelli çözüm arayışlarına götüren problemler arasında, asayiş, can, ırz ve namus emniyeti, vergi, askerlik ve yargı konuları yer alır. Merkezileşmenin taşraya yansıyan en görünür tarafı, asker toplama ve devletin alacağı vergilerin tahsilini kolaylaştıracak asayişin sağlanmasına yönelik faaliyetlerdir. Bu amaçla vilayet ve kazaların idari sınırlarının yeniden düzenlenmesine gidilmiştir. Vergi ve asker alımı, emniyetin sağlanmasına, o da iyi bir idari teşkilatlanmaya bağlıdır. Nitekim daha sonraki yıllarda görüleceği gibi Anadolu'da pek çok eyalet ve vilayetin idari sınırlarında değişiklikler yapılmış, vilayet nizamnamesiyle asayişin ve Tanzimat kanunlarının uygulanması için yeni idari birimler meydana getirilmiştir. Eyalet ve vilayetlerin idari sınırlarının değişmesi doğal olarak onlara bağlı sancak ve kazaların da sıklıkla değişmesine neden olmuştur. Tam da bu gelişmelerin içerisinde Midyat'ın Mahalleme, Halil Begli, İsa Begli gibi itibari kaza merkezlerine, daha sonra hükümet merkezi olarak Midyat kazasına dönüşmesinin hikâyesi burada başlar. Kaza merkezine dönüşmesi Midyat'ın kasaba ve şehir olmasını hızlandırmıştır.

Görüldüğü gibi Midyat'ın şehir olma serüveni bilinen şehir teorileriyle çok uyumsuz. Ne Ortaçağ'ın güvenlik amaçlı kale kentine, ne de sakinlerinin geçimlerini tarımsal ürünler yerine zanaattan kazandıkları pazar şehrine benzer; yani şehrin ortaya çıkışı cebri bir durumun sonucu olmuştur. Modernleşme çağındaki Osmanlı merkezileşme politikalarının asayiş-odaklı yeni düzenlemeleri Midyat'ın şehirleşmesinin en önemli nedenleri arasında sayılabilir. Şehrin kuruluşunda çeperinde yaşayan halktan daha ziyade kamu menfaatleri merkeze alınmıştır.

Tanzimat'ın geç uygulandığı bölgeler içerisinde olan Midyat ve Cizre'nin hangi vilayete bağlanacağı konusu önemli bir sorundu. 20 nahiyeye ve 300'den fazla köyün merkezi olan Midyat'ın idaresi ve özellikle iltizam gelirleri, dönemin Musul valisi ile Bedirhan Bey arasında bir bilek güreşine evrilmiştir. Bedirhan Bey'in iltizam sınırları içinde olan Midyat ve Cizre öteden beri Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı olduğu halde onun asayişini sağlayamadığı gerekçesiyle Musul'a bağlanması gündeme gelmişti. Bedirhan Bey ve ona bağlı aşiretler, Tanzimat uygulamalarına karşı bu gerekçeyi de bahane ederek karşı çıkınca merkezi hükümet yerel idarecilere kanunların uygulanması için

⁴ Mesela mahalleme kazasının itibari olarak kurulması arşivlere gayrimüslimlerin ödemedikleri cizye sorunu nedeniyle de yansır. Nasranilerin "kırk elli senedenberi ribka-i itaattan huruç edüp cizye-i şer'iyeye ve aşar-ı şer'iyyeyi ve tekâlif-i örfiyyeyi edadan külliyyen imtina" ettiklerini bildiren Mahalleme beyleri, diğer aşiretlerden yeterli destek göremediklerini merkezi hükümete şikâyet etmişlerdir. (BOA. A.MKT.UM. 804-8).

baskı yapmıştır. Aciz kalan yerel idareciler mazeret olarak, bölge halkının vahşetini, coğrafyanın çetin oluşunu ve aşiretlerin asiliklerini öne sürmüşlerdir. Bedirhan Bey ve ona bağlı olan bölge halkının şiddetli tepkileri göz önüne alınmış, merkezi hükümetle yapılan uzun yazışmalar sonunda Midyat ve Cizre tekrar Diyarbekir sınırları içerisine dahil edilmiştir (BOA.A.MKT 32/1; BOA.İ.DH. 77/3838). Musul valisinin bölge üzerindeki iddiası Bedirhan Bey'in 1847'deki tenkiline kadar sürmüştür. Midyat, idari olarak zaman zaman Musul ve Diyarbekir eyaletleri arasında el değiştirmiş; ancak Bedirhan Bey, tenkiline kadar buraların vergisini almaya devam etmiştir.

Bedirhan Bey'in azlinden sonra aşiretler arası çatışmalar artarak sürmüş, vergiler toplanamadığı gibi redif ordusu için celbi istenen askerler de bir araya getirilememiştir. Bunun yanı sıra asayiş ihlal edilerek bölge halkı subaşı denen ağaların zulmü altına girmiştir. Yerel idareciler, bölgede güvenliği sağlamakta acze düştüklerinde ise halkı suçlayarak yeni idari düzenleme önerilerini gündeme getirmişlerdir. Midyat ve çevresinde emniyeti sağlayamayan vali ve kaza müdürleri aşiretler-arası çatışmaları, coğrafi şartları ve halkın karakteristik yapısını öne sürerek çoğu zaman kendi acziyetlerinin üzerini örtmüşlerdir. Vilayetten merkeze giden resmî belgelerde kullanılan halkı küçümseyici üstenci dile bu açıdan bakılabilir. Yerel idareciler, yazışmalarda Midyat halkı için kullandıkları üsluba, *ahalisinin kadimen me'luf oldukları hal-i vahşet ve huşunetleri icabınca katl-i nüfus ve gasb-ı emval gibi vukuat ve cinayat-ı azîme ika'ını i'tiyad eylediklerinden* (BOA. İ.DH. 1306-32), *Midyat kazası ahalisinin her bar fesada cüret ve cesaretleri*" (BOA. A.MKT/32/1), *ahali-i merkûmenin mizacı... rahat durmayıp ca be ca fesada meyl gösterilmektedir* (BOA. MVL 638/67) şeklinde somut örnekler verilebilir. Görüldüğü gibi resmî belgelerdeki üslup son derece aşağılayıcıdır.

Bedirhan Bey'in kontrol ve etkisinde olan Midyat ve çevresindeki aşiret reisleri, Mir'in bölgeden ayrılmasıyla (1847) yeni bir yapılanmaya gitmişlerdir. Resmî belgelerde subaşı olarak adlandırılan onlarca yerel aşiret lideri ve ağalar yeni ittifaklar kurdukları gibi kendi aralarında sıklıkla karşı karşıya gelmişlerdir. Bölgede dübendi (iki taraflılık) olarak adlandırılan her köy ve bölgede birbirine düşman ikişer aşiretli bir yapı oluşmaya başlamıştır. Aşiret liderlerinin bölgedeki iktidar mücadelesi, halka zulüm ve çatışmalarda ölümlerle sonuçlanmıştır. Ayrıca aşiretler yerel müdür ve kaymakamlara başkaldırarak asker celbi ve vergi toplanmasına engel olmuşlardır. Bedirhan Bey'in boşluğunda daha özgür hareket eden Midyat kazasına bağlı subaşılar, (ağalar) "reaya hakkında enva-ı teaddi ve zulümleri" gerekçesiyle 1848'de topluca Kıbrıs'a sürülmüşlerdir (BOA.A.DVN.37-18).⁵

Kıbrıs'a sürgününün asıl nedeni subaşılardan⁶ Tanzimat uygulamalarına engel olmaya çalışmalarıdır. Öyle ki yerel idareciler, sürgün edilen subaşılardan daha sonra affedilip tekrar bölgeye geri gelmelerinden endişelenerek merkezi hükümete üst üste yazı ve raporlar göndermişlerdir. Bu raporlardan birinde Midyat ve çevresinin sosyal dokusunu da görmek mümkündür. Valiye göre subaşılar, döndüklerinde öldürme, yağma, cürüm, rüşvetçilik gibi ahali-i fukaraya zulüm ve tecavüz edecek ve her türlü "şekavet ve habasetten" geri durmayacaklardır. Vali ayrıca, raporda bu ağaların damarlarına taraftarlık ve mefsetet yerleştiğinden eski alışkanlıklarıyla tekrar Midyat ve çevresinde asayiş bozacaklarını, kaza ve nahiyelerin vergilerine yeniden el koyacaklarını vurgular. Vali sonuç olarak adı geçen kişilerin pişman olup affedildiklerinde bölgeye tekrar gelemeyecekleri "uzak bir mahalle nefy ve sürgünlerini" teklif eder (BOA.İ.MVL.120/3014). Ancak Kıbrıs'ta ıslah-ı nefis ettiklerini beyan ederek af dileyen Midyat subaşılardan kefalete bağlanmak şartıyla kendi köylerine geri dönmüşlerdir. Valinin şikâyetinden anlaşıldığına göre geri dönen ağalardan bazıları eski alışkanlıklarına yeniden başlamıştır. Mizizah subaşısı Hasan-ı Haco adamları somut bir örnek olarak verilebilir. İki kişi çocuk birkaç kişiyi öldürerek etrafına topladığı "eşkıya ve serkeşler guruhuyla" sarp kayalık bir bölgeye sığınan Hasan-ı Haco ve adamları hükümete isyana devam etmişlerdir⁷.

Valiye göre; Midyat, Diyarbekir'e bağlanmış olsa da Mardin ile Cizre ortasına düşer ve Diyarbekir'e oldukça uzaktır. Böylece bu bölge nerdeyse bir eşkıya yatağıdır. Dolayısıyla idaresi zordur. Vali, Midyat ve çevresinde asayiş sağlayarak iltizam (vergi) gelirlerini toplamak için iki çözüm yolu önerir. Bunlardan ilki; ağaların aileleriyle

⁵ Sürgün subaşılar arasında; Çelik Nahiyesi Subaşısı Ali Ramo, Zaz Nahiyesi Subaşısı Hasan-ı Osman, Mizizah Nahiyesi Subaşısı Hasan-ı Haco, Aznavur Nahiyesi Subaşısı Yusuf-ı Süleyman, Basıklı Nahiyesi Subaşısı Mecid, Dermemkân Nahiyesi Subaşısı Ferho, Hisar Nahiyesi Subaşısı Hasan, Hasankeyf Nahiyesi Subaşısı Mustafa, Mahallemi Nahiyesi Subaşısı Halef Beg, Midyat Nahiyesi Subaşısı Anter zimmi, Kercevs Nahiyesi Subaşısı Hasan Şemdin sayılabilir (BOA.İ.MVL.120/3014-1).

⁶ Subaşı: Osmanlı son döneminde daha çok beledi işleri gören ve kaza olarak kabul edilen kasabaların idarecisi anlamında kullanılmıştır. Klasik Osmanlı döneminde ise, fethedilen kalelerin bakım ve imarını üstlenen kişiler, ya da vali veya şehremini gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ayrıca sūbaşı tabiri kavim ve kabile reisi anlamlarında da kullanılmıştır. Bu makaleye kaynaklık eden arşiv belgelerinde sūbaşı kavramı da aşiret reisi veya ağa anlamında kullanılmıştır. (Geniş bilgi için bkz Pakalın, 1983: 259)

⁷ Midyat çevresindeki aşiretlerin asayiş sorunu hakkında ayrıca bkz. (Bozan, 2021: 108-123).

birlikte tekrar bölgeden uzaklaştırılmaları tavsiyesidir. İkincisi ise kaymakam ve diğer memurların bilfiil kaza merkezi olan Midyat'ta yaşamaları gerektiği görüşüdür. (BOA. A.MKT. MVL. 16/6). Öyle anlaşılıyor ki, Midyat kaza yapılmış; ancak kaza müdürü henüz merkeze yerleşmemiştir. Midyat ve çevresinde asayiş bir türlü sağlanamayınca Midyat'ın iki kazaya bölünmesi kararı alınmıştır.

Midyat'ın Halil ve İsa Begli adlı müdürlüklerle yönetilen iki itibari kazaya bölünme teklifi meclis-i vâlâda kabul edilmiş, bu karar üzerine Kapucubaşı Derviş Ağa'nın İsa Begli kazasına, Mardin hanedânından Ahmet Bey'in ise Halil Begli kazasına müdür tayin olunmaları uygun görülmüştür (BOA.A.AMD.43/41; BOAİ.MVL.267-10220). Mizizah köyü ve civarının da dâhil olduğu Halil Begli kazasının merkezi Zaz Köyü (İzburak) olarak belirlenince müdür burada ikamet etmeye başlamıştır. Kercevs, Raman ve Mahalleme bölgesindeki köyler de İsa Begli müdürlüğüne bağlanmıştır (BOA.MVL.266-42).

Turabdin'de Midyat merkezli iki itibari kaza oluşturmanın nedenleri arasında; Nusaybin, Cizre ve Mardin kazaları arasında geniş bir coğrafi alana dağılmış dağlık arazideki köylerin kontrolünün zorluğu, güçlü aşiret yapısı ve bunların hem kendi aralarında hem de yerel idarecilere karşı çatışmacı tutumları sayılabilir; zira bu toplumsal-fiziki yapı bölgede asayişsizlik, vergi ve asker toplayamama gibi problemleri üretmiştir. Midyat'ın iki yeni kazaya dönüştürülmesi söz konusu sorunları çözeceğine aksine daha da arttırmış, aşiretler arasındaki düşmanlık giderek önlenemez bir hale gelmiştir. Bu nedenle Midyat'ın tekrar tek kaza olması kararı alınmıştır. Vali, muhtemelen yakından tanıdığı “Diyarbakir meclis-i kebirî azasından Zülfi Efendi'yi “dirayetkâr ve müstakim'ul-etvâr” bularak Midyat kazasına müdür olarak tayin etmiştir. Müdürün üzerinde duracağı ve ıslah edeceği en önemli konular arşivde, “asayiş-i fukarayı kemâliyle iade ve yek diğerle olan husumetleri bertaraf” etmek, devlet gelirlerinin “matlubât-ı mirîye'nin” istihali ve redif ordusuna asker toplamak şeklinde özetlenebilir (BOA. MVL.265/47).

Halil ve İsa Begli kazalarının lağvedilerek Midyat'ın tekrar bir kaza merkezi olmasında şehir halkı ve eşrafın çabalarının yan sıra çevredeki subaşılardan alınan cebri taahhütler de etkili olmuştur. Subaşılar, bilhassa Midyat'ın tekrar kaza merkezi yapılması halinde “bilcümle matlubât-ı miriyeyi vakt u zamanında” ödeyeceklerini, redif ordusuna asker vererek celp yerlerine göndereceklerini, padişahın rızasına aykırı herhangi bir harekette bulunmayacaklarına dair kefaletle kuvvetli senetle nezre bağlanmışlardı (BOA.MVL.266-42); ancak Midyat'ın idari statüsünün macerası burada sona ermemiştir; zira vergiler yine düzenli toplanamamış, redif ordusu için asker celp edilememiş ve geniş idari sınırlar içinde asayişin sağlanamamıştır. Bir başka ifadeyle subaşılar taahhütlerine sadık kalmamışlardır. Osmanlı toplum düzeninin sağlanmasında sözlerini tutmayan topluluklara uygulanan nezir ve kefaletle bağlamak gibi yaptırımlar öyle görünüyor ki, Midyat'ta fazla bir etkiye sahip değildi. Ağır para cezası gerektiren kuvvetli senet olarak adlandırılan nezir muamelesinin burada göstermelik ve formaliteden öteye geçmediği anlaşılıyor (kefalet ve nezir hakkında ayrıntılı bilgi bkz. Akman, 2021). İdari değişiklikte merkezdeki asayiş meselesi aslında doğrudan vergi ve asker celbini de etkilemiştir. Asayişin bir türlü sağlanamadığı Midyat'ta, hapsedilerek mahkemeye çıkarılan şahısların halk tarafından zaptiyelerin elinden zorla alınması hadisesi Midyat'ı yeniden idari bir taksimata zorlamıştır; yani kaza statüsünden düşülmesine neden olmuştur. Suçluların kaçırılması İdare Meclisi'ni bu kararı almasında bardağı taşıran son damla olduğu söylenebilir. Bunun üzerine tek bir müdürlükle idare edilen Midyat kazası 10 yıl sonra 1862'de yeniden Midyat, Hasankeyf ve Gercüş gibi müdürlükle idare edilmesi kararı merkezi hükümet tarafından kabul edilmiştir (BOA.MVL 638/67). Meclise göre Midyat kazası *nevâbi-i adide ve nüfus-ı kesire ve vahşiyeyi şamil müteaddit nahiyeleri*, büyük ve vahşi bir nüfusu barındırır. Dolayısıyla burasının sadece bir müdürlükle idaresi *mülken ve maslabaten* doğru değildir. Bundan dolayı Midyat'ın kaza idaresi bu kez üçe bölünmüştür. Midyat Kazasına Bekir Ağa, Hasankeyf Kazasına Ebu Tahir eski müdürü İzzet Ağa ve Gercüş nahiyesine Hacı Behram eski Müdürü Hacı İbrahim Efendi biner kuruş maaşla müdür olarak tayin olunmaları meclisi “vâlâda tensip buyurulmuştur.” Böylece Ortaçağ'ın önemli bir şehri olan ve zamanla bir köy haline dönüşen Hasankeyf yeniden kaza statüsüne alınmış, Gercüş nahiyesine de kaza müdürü atanmıştır (BOA.A.MKT.UM. 804-8).

1873 tarihli Diyarbakir salnamesinde yeni bir idari taksimat göze çarpar. Salnameye göre aralarında daha sonra kaza merkezi olan Savur, Hasankeyf, Ömeryan (Ömerli), Kerboran (Dargeçit), Avina (Sürgücü), Kercevs (Gercüş)'ün de olduğu yirmi nahiyenin ortasında kaymakamın ve diğer hükümet görevlilerin ikamet ettiği Midyat kazası bu geniş coğrafi alanın merkezi olarak yer almaktadır (Salname-i Vilayet-i Diyarbakir, defa 5 (1290-1873): 175). Ancak oldukça stratejik bir yerde çok sayıda yerleşim biriminin ortasında bulunan Midyat'ta güçlü aşiretlerin mücadele ve çekişmeleri kaza merkezi sorununun yüzyılın sonlarına sürmesine neden olmuştur.

Su Ve Şehrin Nakli Meselesi

Daha önce bahsedildiği gibi Midyat'ın şehirleşme serüveninde savunma, barınma ve çevresinde mümbit, sulak bir araziye sahip olması değil; bilakis devletin ihtiyaç duyduğu redif ordusuna asker celbi, vergi toplama ve geniş bir coğrafi alanın merkezi olarak asayişin sağlanması gibi saikler belirleyici olmuştur. Midyat'ın idari teşkilatında meydana gelen kararsızlıklar, tereddütler, yetersizlikler sonucu nihayet 1860'larda kaza merkezine kaymakamlar atanmaya başlanmıştır. Tam da Midyat, şehirleşme sürecinde istikrar bulmaya başlarken bu sefer de ciddi bir şekilde su ve mesken problemiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Turbadin sınırlarında, Ortaçağ'ın önemli şehirlerinden olan Cizre, Nusaybin, Hasankeyf ve Savur gibi şehirlerin en önemli özellikleri ticaret yolları üzerinde ve birer su kaynağı kenarında kurulmalarıdır (Streck, 1988: 98). Çağ Çağ Deresi Nusaybin'e, Dicle Nehri Hasankeyf ve Cizre'ye, Savur Çayı da Savur'a hayat vermiştir. Başka nedenler ileri sürülebilirse de su kaynaklarının yetersizliği yüzünden 19. yüzyılın başına kadar Turabdin'de herhangi bir şehre rastlanmadığı iddia edilebilir. 1830'lardan sonra Turabdin'in merkez köyü olan Midyat'ın idari bir birim olarak kasaba hüviyeti kazanmasının önündeki en büyük engellerden birisi de doğal olarak ilerleyen süreçte su problemi olmuştur. 1879'da Midyat'ı ziyaret eden Alman oryantalist- seyyahın anlatıları şehirdeki su sıkıntısını gözler önüne serer. Sachau, Midyat'ta 700 hanede toplamda 3500 kişinin meskûn olduğunu belirterek suyun sadece yazın kuruyan sarnıçlardan temin edildiğini aktarır. Sachau' u bu nedenle şehir halkının kuyu ve su kaynağı olan yerlere doğru sürekli bir devinim halinde olduğunu gözlemler (Sachau, 1883: 410). Nitekim 1872'de kaza merkezi olarak Midyat kasabasına gelen kaymakam ve diğer memurların göreve başlamasıyla su ve mesken problemi kendini açık bir şekilde göstermiştir (BOA.ŞD.1454/9-1). Uygun kiralık evlerin noksanlığı ve su sıkıntısı memurların Midyat'a ikametlerini zora sokmuştur. 1872'den itibaren; yani şehirleşmenin artık ivme kazandığı dönemde sivil bina ve dükkânların inşasına başlanmıştır. Özellikle Midyat'ta kaymakamın görev yapacağı hükümet konağı, memurlara uygun kiralık evler ve su ihtiyacıyla ilgili yazışmalar şura-yı devlete kadar ulaşmıştır. Örneğin Diyarbekir Vilayetinden Şura-yı Devlet'e gönderilen bir arzda Midyat kazasında hükümet konağı olmadığı, mahalli memurların münasebetsiz yerlerde ikamet etmekte oldukları, su ihtiyaçları karşılanamadığından büyük sıkıntı çektikleri haber verilerek gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Vali, Midyat'ta hükümet konağı⁸ olmadığından kaymakamlık heyetinin aylık yetmiş beş kuruş kira bedeli verilen bir hanede görev yaptığı, memurlar *bir takım ekrad hanelerinde ikamet etmekte ise de şu haneler mağara ve abura benzer yerler olduğundan memurin-i mahalliye külli müşkilat ve sefalet gördüklerinden başka hükümet memurlarının ikamet ettirilmesi abalice sıkıntı demek olduğu ve bu hal şan-ı hükümete seza olmadığı cibelle* devlete ait bir konağın yapılmasını ve memurların ikametgah sorununun çözülmesini istemiştir (BOA.ŞD.1454-9-10). Şura-yı devlete gönderilen kararda Midyat'ın su problemine de değinilerek, *Midyat kasabasına dört saat mesafede bulunan Aynkâf (Kayapınar) karyesindeki mai cariden (akarsudan) yirmi beş masura (akış kalınlığına göre su miktarı ölçü birimi) kadar suyun oraya götürülebileceği* teklif edilmiştir (BOA.ŞD.1454/9-1).

Bu çabaların sonuç vermediği anlaşılıyor ki 19. yüzyılın son çeyreğinde yetmiş yıllık kaza olma mücadelesi veren Midyat'taki kaymakamlık merkezinin ve görevli memurların su sıkıntısı yüzünden başka bir yere nakledilmeleri söz konusu olmuştur. 1899'da Diyarbekir Valisi Halid Bey'in Dâhiliye Nezaretine gönderdiği bir yazıda *devam eden kuraklık sebebiyle Midyat kasabasında memurin-i mahalliye'nin susuzluktan terk-i hizmete mecbur* olacaklarını bildirerek memurların dolayısıyla Midyat kaymakamlık merkezinin su sıkıntısı giderilinceye kadar Kerboran'a taşınması istenmiştir (BOA.ŞD. 1484/11). İşin ciddiyetinin farkına varan -Müslim-gayrimüslim fark etmeksizin- Midyat'ta muhtelif meslek gruplarından eşraf ve esnaf kesimi, elde ettikleri kaza statüsünü başka yere kaptırmak istememiş, yapılmak istenen uygulamaya şiddetle karşı çıkarak Dâhiliye Nezaretine topluca telgraf çekmişlerdir (BOA.DH.TMIK.S.35/79-1). Midyat sakinleri, kaza merkezinin değiştirilmesi gerekçesi olarak susuzluğun etkisini kabul etmekle beraber⁹, şehre sahip çıkacaklarını, gerekirse maddi fedakârlıkta bulunacaklarını, ayrıca hükümetin Aynkaftaki su kaynağından Midyat'a suyun getirilmesi için lazım olan yüz bin kuruşun bir kısmını erbâb-ı hamiyetten toplayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Halkın neden kaza merkezinin değiştirilmemesi gerektiğine dair telgraflarda yazdıkları bazı argümanları vardır; zira onlara göre Midyat, kaza merkezi yapıldıktan

⁸ Diyarbekir Vilayet İdare Meclisi, Midyat hükümet konağının keşif sonucu 38 000 kuruşa mal olabileceği 8 000 bin kuruşun halk tarafından iane olarak verilebileceğini, geri kalan 30 000 kuruşun da Midyat belediye gelirleri ile yapılabileceğini haber verir (BOA.ŞD.1454-9-10).

⁹ "Ab-ı cari ise esasen olmadığı halde emsali misillü daima baran-ı rahmetle müreffehen yetmiş senedir memurin hüsn-ı taayyüş ve idare etmekle vakit geçirmektedir. Hikmet-i rabbaniyeden bu sene yağmurun kiletli var idiye de ..." (BOA.DH.TMIK.S.35/79-1).

sonra her gün biraz daha gelişerek içerisinde pek çok yeni bina ve dükkân inşa edilmiştir. Merkezin Kerboran'a nakledilmesi halinde ise tüm bu emekler boşa gidecek Midyat yeniden bir harabeye dönerek eşkıyaların saldırılarına maruz kalacaktır. 1901 tarihli telgrafta en dikkat çekici husus halkın kaza merkezinin kalkmasıyla ortaya çıkacak eşkıyalık ve aşiret baskılarından duydukları derin endişedir. Halkın arşivlere yansıyan kaygılarından hareketle son 70 yıldır güçlü aşiret kavgalarının sebep olduğu asayişsizlik Midyat'ın kaza merkezi olmasıyla kısmen ortadan kalktığı söylenebilir. Halkın tepki ve girişimi bir yıl sonra olumlu sonuç vermiş, Umur-ı Dâhiliye Nazırlığından gelen cevabi yazıda, hükümet merkezinin Midyat'tan alınmasıyla eşkıyalığın artacağı kabul edilerek su meselesinin de çözülmesi için validen girişimlerde bulunması istenmiştir; yani kaza merkezi değiştirilmemiştir (BOA.DH.TMIK.S. 35/79-6).

Su meselesinin çözülememesi, 10 yıl sonra; yani 1910'da tekrar Midyat'ın hükümet merkezi olmasının önünde ciddi bir engel olarak ortaya çıkacaktır. Bu sefer de kaza merkezinin Midyat'tan alınarak Gercüş sınırlarında yer alan, su kaynaklarına yakın olan Dinar köyüne nakledilmesi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine eşraf ve esnaftan bir grup 18 Ekim 1910 akşamı sabaha kadar telgrafhaneden ayrılmayarak Meclis-i Ayan Riyaseti, Harbiye Nezareti, Meclis-i Mebusân Riyaseti, Maliye Nezareti ve Dâhiliye Nezareti gibi devletin en üst kurumlarına onlarca sayfa tutan telgraf göndererek itirazda bulunmuşlardır. Telgraflarda başta Süryanilerin her mezhepteki ruhani temsilcileri, İslam muhtarı, şehrin eşrafı ve o dönemde şehir merkezinde çoğunluğu oluşturan gayrimüslim esnaftan oluşan kırk bir kişinin imzası bulunur. Midyat'ın artık bir şehir kimliği elde ettiğinin bir göstergesi olacak şekilde tepki verdiler. Şehirlerine sahip çıkma ve elde ettikleri kaza merkezi ve memurların ikametleriyle girdikleri sürecini başka yere kaptırmak istemeyen Midyatlılar topluca Dâhiliye Nezareti'ne telgraflarla yapılmak istenen uygulamanın yanlış olduğunu bildirerek şiddetle karşı çıktılar.

Telgraflardan Midyat'ın susuzluk ve asayişsizlik başta olmak üzere sosyal-ekonomik ve diğer sorunları hakkında önemli çıkarımlarda bulunulabilir. Kaymakamlık merkezinin Midyat'a gelmesi ile en azından artık kendini kasabalı olarak görenler ile kaza merkezi civarındaki vahşi olarak niteledikleri aşiret ve eşkıyalarla aralarına bir mesafe koydukları görülmektedir. Kaymakamın ve kolluk kuvvetlerinin ayrılmasıyla güvenlik ortadan kalkacak, gittikçe terakki eden Midyat tekrar harabeye dönecektir. Ahaliye göre Midyat hükümet merkezi bulunduğu cihetle gün be gün terakki etmektedir. Telgrafta devlet yetkililerine seslenen Midyatlılar; yalnız iki eksiğimiz vardır. Birisi cari (akan) suyumuz yoktur. Ancak büyük sarnıçlarımız (yağmur suyunun biriktirildiği kuyular) bulunup umum memlekete kâfidir. Onlara göre su sorunu için hükümet merkezini nakletmek mantıklı değildir, zira bu çözülebilir bir problemdir: *cari suyumuz yok ise de binlerce büyük sarnıçlarımız bulunup umum memlekete kâfidir...başımız ucunda bulunan ve iki bin lira ile götürülmesi kabil nebr-i kebir (Dicle) suları götürülebilir. Malîyemizde müzayaka var ise virgümüze zım ile mecmu' mesarifi veririz.*

Midyatlılara göre ikinci büyük problemleri -II. Abdülhamid dönemi işaret edilerek- *enkaz-ı istibdat olan ağavat ve aşair belasıyla bunlar da saye-i meşrutiyette sönmüş mebbuş bir hale gelmiş iseler de şimdi taraf-ı şeytaniyeye tevessül*" ederek hükümet merkezini Midyat'tan başka yere nakletmek istiyorlar şeklinde bu sefer de ısrarla vurgulanır. Midyat halkı ayrıca kaza merkezinin taşınması halinde eşkıyaların zulmüne maruz kalacakları korkusunu "*dağlarda sahibsiz kalup emlak ve istikbalimiz mahvolup sönecektir. Hicretten başka bir çaremiz kalmayacaktır. Bu zalimlere yine teslim mi olacağız?*" (BOA.DH.İD. 92/13) şeklinde kâğıda dökmüştür. Telgraf metni incelendiğinde Midyat'ta artık giderek bir şehirli kimliği oluştuğu dikkatlerden kaçmaz. Bu aidiyet şehirlerinin gelişmesi, asayiş ile diğer problemlerine duyarlı olduklarını göstermeleri açısından ilginçtir. Midyat halkı bu telgrafi mi etkili oldu ya da yetkililer yerel memurların bu kararlarını uygulanamaz mı buldular bilinmese de, Midyat bu tarihten sonra su problemini çözmeden bir kaza merkezi olarak yerini bulmuştur.

Sonuç

Turabdin gibi geniş bir alana yayılan irili ufaklı yerleşim birimlerinde vergi, askerlik ve asayiş konularında düzeni sağlamak amacıyla Midyat kazası kurulmuştur. Midyat kazasının idari birim olarak kurulmasının üç temel gerekçesi vardır. Bunlar; aşiretlerin yarattığı asayişsizlik, verginin toplanamaması ve asker celbinde yaşanan olumsuzluklardır. Tanzimat dönemi Osmanlı merkezîyetçi politikalarının asayiş-odaklı yeni düzenlemeleri Midyat'ın şehirleşmesinin en önemli nedenleri arasında sayılabilir. Midyat'ın önce Mahallemi, sonra Halil Begli, İsa Begli gibi itibari bir bölgenin kaza merkezine, daha sonra bir kasabaya ve nihayetinde gerçek kazaya dönüşmesinin hikâyesi burada başlar. Bu değişikliklerle amaçlanan Midyat ve kapsadığı geniş coğrafyada aşiretlerin yarattığı asayişsizliği önleyebilmek, vergi ve asker toplayabilmektir. Kaza merkezine dönüşen Midyat'ın

şehir kimliği kazanması da hızlanmıştır. Şehrin kuruluşunda çeperinde yaşayan halktan daha ziyade kamu menfaatleri merkeze alınmıştır. Daha sonra bölgede emniyetin tesis edilememesi sonucunda Midyat'ın Halil Begli İsa Begli olmak üzere iki kazaya bölünmesi kararı alınmıştır. İki yeni kazaya sorunları çözeceğine aksine daha da arttırmış; bunun üzerine vali, Halil Begli ve İsa Begli kazalarının tekrar eskisi gibi birleştirerek Midyat kazasına çevirmiştir. Bu yeni değişim de sorunlara çözüm olmamıştır. Bu sefer de Midyat'ın kaza idaresi üçe bölünmüş; Hasankef yeniden kaza statüsüne alınmış, Gercüş nahiyesine de kaza müdürü atanmıştır. Midyat'tın stratejik konumu, güçlü aşiretlerin mücadele ve çekişmelerinin bir sonucu olarak kaza merkezi meselesinin yüzyılın sonlarına kadar devam etmesine yol açmıştır. Yüzyılın sonlarında ise güçlü aşiret kavgalarının sebep olduğu asayişsizlik Midyat'ın kaza merkezi olarak bir hükümet heyetine sahip olmasıyla kısmen ortadan kalkmıştır. Asayişsizlik meselesinin yanı sıra Midyat'ın şehir olamamasının önündeki diğer büyük engel su sıkıntısı olmuştur. Bunun en somut örneği kaymakamlık merkezinin ve görevli memurların su sıkıntısı yüzünden neredeyse her 10 yılda bir başka bir yere nakledilmelerinin gündem olmasıdır. Sonuç olarak Midyat'ın şehirleşme serüveninde savunma, barınma ve çevresinde mümbit, sulak bir araziye sahip olması değil; bilakis devletin ihtiyaç duyduğu redif ordusuna asker celbi, vergi toplama ve geniş bir coğrafi alanın merkezi olarak asayişin sağlanması gibi saikler belirleyici olmuştur.

Kaynakça

Arşiv kaynakları

- BOA. A.AMD. Dosya No: 43, Gömlek No: 41.
- BOA. A.DVN. Dosya No 37, Gömlek No: 18.
- BOA. A.MKT. Dosya No: 32, Gömlek No: 1.
- BOA. A.MKT. MVL. Dosya No: 16, Gömlek No: 6.
- BOA. A.MKT. UM. Dosya No: 804, Gömlek No: 8.
- BOA. C.ML. Dosya No: 679, Gömlek No: 27854.
- BOA. D. BŞM. d. Dosya No: 101, Gömlek No: 72.
- BOA. DH. İD. Dosya No: 92, Gömlek No: 13.
- BOA. DH. MKT. Dosya No: 2818, Gömlek No: 36.
- BOA. DH. MUİ. Dosya No: 58, Gömlek No: 44.
- BOA. DH. TMIK. S. Dosya No: 35, Gömlek No: 79-1.
- BOA. DH. TMIK. S. Dosya No: 35, Gömlek No: 79-4.
- BOA. DH. TMIK. S. Dosya No: 35, Gömlek No: 79-6.
- BOA. HAT. Dosya No: 451, Gömlek No: 22359.
- BOA. HAT. Dosya No: 656, Gömlek No: 32043-G.
- BOA. İ.DH. Dosya No: 1306, Gömlek No: 32.
- BOA. İ.DH. Dosya No: 77, Gömlek No: 3838.
- BOA. İ.MVL. Dosya No: 120, Gömlek No: 3014.
- BOA. İ.MVL. Dosya No: 267, Gömlek No: 10220.
- BOA. MŞH ŞŞC. d. Defter No: 3746.
- BOA. MVL. Dosya No:638, Gömlek No: 67.
- BOA. MVL. Dosya No: 272, Gömlek No: 9.
- BOA. ŞD. Dosya No: 1454, Gömlek No: 9.
- BOA. MVL. Dosya No: 266, Gömlek No: 42.
- BOA. MVL. Dosya No: 265, Gömlek No: 47.
- BOA. MVL. Dosya No: 638, Gömlek No: 67.
- BOA. ŞD. Dosya No: 1454, Gömlek No: 9-10.

BOA. ŞD. Dosya No: 1484, Gömlek No: 11.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akın, F. (2020). *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar Göçer Aşiretler*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Akman, E. (2021a). *19. Yüzyılın İkinci yarısında Siverek, Siverek*. Çizgi Kitabevi
- Akman, E. (2021b). *Kolektif Bilincin dinsel referansları, Osmanlı Toplum Düzeni*. Çizgi Kitabevi.
- Aktüre, S. (1075). 17.Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortalarına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirselsel Yapının Değişme Süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 101-128.
- Baykara, T. (2015). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Bozan, O. (2021). *Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Mardin*. Çizgi Kitabevi.
- Çevik, A. (2007). İlkçağlardan Ortaçağ'ın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Turabdin)'nin Tarihi Coğrafyası. İbrahim Özcoşar (Ed.), *Makalelerle Mardin I Tarih Coğrafya* içinde (ss. 105-141). Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Demir, M. (7-9 Ekim 2011). Asur Kaynakları Işığında Turabdin, *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 43-67), Mardin.
- Duby, G. (1993). Kente ve Kıra Bakmak. Mehmet Ali Kılıçbay (Ed.), *Şehirler ve Kentler* içinde (ss. 153-170). İmge Yayınevi.
- Ebi Yusuf b. Yakup. (1303). *Kitab'ul-Haraç*. Matbaatü'l-miriye.
- Erpolat, S. (2007). Tapu Tahrir Defterlerine Göre Midyat. İbrahim Özcoşar (Ed.), *Makalelerle Mardin I Tarih Coğrafya* içinde (ss. 381-414), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Ertaş, M. Yaşar, (2011). Midyat'ta Tanzimat'ın İlk Yılları: Gerilim ve Çatışma, *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri*. Mardin.
- Gökalp, Z. (2009). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. Kaynak Yayınları.
- Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hollerweger, H. (1999). *Turabdin. Lebendiges Kulturerbe- Turabdin : living cultural heritage- Turabdin : canlı kültür mirası*. Freunde des Turabdin.
- Huot, J.-L.- Thalmann, J.-P.- Valbelle, D. (2000). *Kentlerin Doğuşu*, Ali Bektaş Girgin (Çev.). İmge Kitabevi.
- Kankal, A. (2007). Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Midyat. İbrahim Özcoşar (Ed.), *Makalelerle Mardin I Tarih Coğrafya* içinde (ss. 457-477), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi.
- Pakalın, M. Z.(1983). *Osmanlı tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi.
- Radner K. (2006). How to reach the Upper Tigris: the route through the Tur Abdin *State Archives of Assyria Bulletin*. XV, 273-305.
- Leeuwen, R. (2012). *Bir Osmanlı Şebri: Şam*. Ebru Aksoy (Çev.) Küre Yayınları.
- Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, defa 5 (1290-1873)
- Sachau, Eduard (1883): *Reise in Syrien und Mesopotamien*. F.A. Brockhaus.
- Southgate, H. (1840). *Narrative of A Tour Armenia, Kurdistan, Persia, and Mesopotamia*. vol.II. Appleton & Co.
- Streck, M. (1988). Tur Abdin. İçinde (ss. 97-104). İslam Ansiklopedisi. C. 12-2 Milli Eğitim Basımevi.
- Tan, A. (2011) *Turabdin'den Berrîye'ye*. Nubihar.
- Yeşilmen, H. (2016). Etno-Dini Kimlik Açısından Mahallemler, *Artuklu Akademi*, 3(2), 1-40.
- Yeşilmen, H. (2017b). Değişim ve Çözüm Sürecinde Mahallemlerde Kimliğin İnşası, *Artuklu Akademi*, 4(1), 43-76.
- Yeşilmen, H. (2017b). *Mahallemler*. Çizgi Kitabevi.
- Yılmazçelik, İ. (2014). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*. Türk Tarih Kurumu.

EXTENDED SUMMARY

Gaining the kaza-status for Midyat was a very complex process. It was constantly exposed to new administrative regulations in different periods. The water shortage in the centre was also the biggest obstacle to the urbanization of Midyat. In this context, this study focuses on important discussions on the process of transforming Midyat, which had very wide borders from 1810 to 1900, into a kaza. This article claims that the issue of security and water is of vital importance in this process and tries to reveal that the Midyat's urbanization story was shaped around this discussion in the light of Ottoman archives.

Starting with the secondary literature, this study primarily puts the Ottoman archives in the centre and analyses them chronologically by comparing them with each other. Then it tries to prove the claim by focusing on the problem of the article.

In the first quarter of the 19th century, Midyat was a settlement located in the centre of the mountainous geography, which was called by names such as Tur, Tor, Turabdin. This region was a large geographical area in the middle of today's Savur, Hasankeyf, Cizre, Nusaybin and Mardin. Midyat was recorded for the first time in the Ottoman tahrir registers (Tahrir Book) in 1526 as a village in the Tur Subdistrict of the Hasankeyf Sanjak, which was under Ottoman rule and this status of Midyat remained unchanged until the first quarter of the 19th century. In the shari'a court registers, Midyat was still a village until 1823. The name Midyat was recorded around the year 1835 as district (kaza) only in the official accounting registers (muhasabe defteri) of the empire 1835. After this date, more than 300 small settlements like villages were administratively connected to Midyat. In order to provide tax, military service and public order in a wide area like Turabdin containing small and large settlements, the districts of Mahalleme, Halil Begli İsa Begli and Midyat were established by the Ottoman government.

First of all, an *itibari kaza* named Mahalleme was established in the region. Then, for the same reasons, the kaza of Halil Begli and the kaza of İsa Begli were established as sub-governorship (*kaymakamlık*) and *müdürlük* centres in the Turabdin. In addition to these, Midyat as a kaza (district) was also established in the same region. There were three main reasons for the foundation of the Midyat district (kaza) as an administrative unit. These were the insecurity created by the tribes, the inability to collect taxes and soldier. After this date, more than 300 villages were administratively connected to Midyat.

Midyat's transformation into a city, from a village in a kaza, does not fit well with classical urban theories; it was neither similar to the medieval castle city, which was built for security purposes, nor to the market city. The security-oriented new arrangements of the Ottoman centralisation policy in the Tanzimat era made it necessary to urbanize Midyat. Also it can be said that the city was founded by the Ottoman government out of necessity. In the establishment of the city, public interests were centered rather than the people living in the periphery. In the establishment of the Mardin as a kaza, public interests were centered, not the needs and interests of the people living around it.

While Midyat was initially affiliated to the province of Diyarbekir (eyalet), it then became a part of the province of Mosul (eyalet). The reactions of Bedirhan Bey and the people connected to him in the region strongly objected to this decision. These reactions were taken into account, and after long correspondence with the central government, Midyat and Cizre were again included within the borders of Diyarbekir. The claim of the governor of Mosul on the region lasted until the dismissal of Bedirhan Bey in 1847. In the course of time, Midyat was administratively linked to Mosul and to Diyarbekir province. Its transformation into a kaza accelerated Midyat's urbanization. When the disorder in the region increased so fast, the proposal to divide Midyat into two *itibari kaza* (districts) managed by the *müdürlük* named Halil Begli and İsa Begli was accepted in the council (Meclis-i Vâlâ). The dividing of Midyat into two new districts increased the problems rather than contributing to their solution, and the enmity between the tribes themselves caused endless feuds and bloodshed. For this reason, it was decided to abolish the Halil begli and İsa Begli districts and make Midyat the only district again.

Problems such as administrative changes and security issues directly affected the collection of taxes and soldiers. The lack of security around Turabdin forced Midyat to an administrative division again and as a result the city was demoted from the kaza status. This new status continued until 1862. After this date, the decision to govern Midyat with a *müdürlük*, like Hasankeyf and Gercüş, was accepted by the central government. In Midyat, which

was located in a very strategic place and in the large empty grounds in the middle of many settlements, the struggle and conflicts of the powerful tribes caused the problem of the district centre to continue until the end of the century. Defending, sheltering and having a fertile, wetland around it were not effective in the transformation of Midyat into a city. On the contrary, motives such as collecting soldiers and taxes and maintaining public order were decisive. On the contrary, reasons such as recruiting soldiers for the Ottoman army, collecting taxes more easily and maintaining security in a wide geographical area were decisive.

Just as Midyat was starting to find stability in the urbanization process, this time it had to face serious water and housing problems. In 1872, the problem of water and housing manifested itself clearly when the kaimakam and the other civil servants started to work in Midyat, the problem of water and housing showed itself clearly. The water shortage brought to the agenda that Midyat, where the kaymakam was appointed and struggled administratively to become an accident for seventy years, should be transferred to another place. Thereupon, the notables and tradesmen from various occupational groups in the district, regardless of whether they are Muslims or non-Muslims, did not want to lose their kaza status they had achieved. Therefore, they appealed to the ministry of the interior (Dâhiliye Nezareti) against the proposed administrative change. The reaction and initiative of the people gave positive results a year later, and it was decided to keep the government headquarters in Midyat as its kaza status. The water shortage brought Midyat's status as a kaza centre into question again in 1910. Although the transfer of the kaza centre to a place close to water sources outside of Midyat came to the agenda again, this decision was not implemented due to the public's reaction too.

**ÂŞIK PAŞA'NIN *GARİBNÂME*SİNİN POLİTİK VİZYONUNA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME:
*GARİBNÂME*DE POLİTİK VE ETİK BİR DEĞER OLARAK ALPLIK
AN ASSESSMENT ON THE POLITICAL VISION OF ÂŞIK PAŞA'S *GARİBNÂME*: "ALPLIK" AS A
POLITICAL AND ETHICAL VALUE IN GARİBNAME**

Zübeyir OVACIK

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

zubeyirovacik@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-7266-3343

ÖZ

Geliş Tarihi:

05.05.2022

Kabul Tarihi:

02.07.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

**Anahtar
Kelimeler**

Âşık Paşa
Garibnâme
Türk Düşüncesi
Alplik

Keywords

Âşık Paşa
Garibnâme
Turkish Thought
Alplik

XIV. Yüzyıl Türk düşüncesinin önemli bir ismi olan Âşık Paşa, *Garibname* adlı eseri ile Türk düşüncesi ve özellikle Türk kültür felsefesi açısından referans niteliğinde kıymeti haiz bir metin ortaya koymuştur. Pek tabii ki, yaşadığı dönemin sosyo-politik bağlamından hareketle bir düşünce yönelimi ortaya koymuş olan Âşık Paşa, *Garibname*'de Türk askeri ve politik kültüründe önemli bir figüre karşılık gelen alplik kurumunu müstakil bir başlık altında incelemiştir. Kendine özgü belirli bir algoritmaya yaslanarak kaleme almış olduğu *Garibname*'nin dokuzuncu bölümünün dokuzuncu kıssasında alp tipini ele alan ve alplığı dünya alplığı ve din alplığı şeklinde ikiye ayıran Âşık Paşa, her iki alp tipi için gerekli olan şartları ayrıntılı olarak sıralamaktadır. Mevcut çalışma, Âşık Paşa'nın alplik kurumuna ve değerine müstakil bir başlık açmasının *Garibnâme*'nin tasavvufi-etik bir metin olmasının yanı sıra ve belki de bundan daha çok politik bir vizyon içerisinden kaleme alınmış olabileceğine dair bir tartışmayı gündeme getirmektedir. *Garibnâme*'nin politik vizyonun etik ve tasavvufi vizyonunu gölgede bırakıp bırakmadığı sorusu metinle ilgili varsayımların açıklığa kavuşturulması noktasında öncelikli bir araştırma sorusu olmak durumundadır.

ABSTRACT

Âşık Paşa, who is an important figure of the 14th century Turkish thought, has produced a text which is named *Garibnâme* that is valuable as a reference in terms of Turkish thought and especially Turkish cultural philosophy. Of course, Âşık Paşa, who put forward an orientation of thought based on the socio-political context of the period in which he lived, examined the alplik institution, which corresponds to an important figure in Turkish military and political culture, under a separate title in *Garibname*. In the ninth part of the ninth chapter of *Garibname*, which he wrote based on a specific algorithm, Âşık Paşa, who deals with the hero type (alp) and divides the "alp" into two as the "world alp" and "religious alp", lists the necessary conditions for both alp types in detail. The present study raises a discussion that Âşık Paşa's opening a separate title on the institution and value of this hero type may have been written from within a political vision as well as *Garibnâme*'s being a mystical-ethical text, and perhaps more than that. The question of whether *Garibnâme*'s political vision overshadows the ethical and mystical vision has to be a primary research question in terms of clarifying the assumptions about the text.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1112890>

Atıf/Cite as: Ovacık, Z. (2022). Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'sinin Politik Vizyonuna İlişkin Bir Değerlendirme: *Garibnâme*'de Politik Ve Etik Bir Değer Olarak Alplik. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2),1017-1027.

Giriş

Türkiye Selçukluları da denilen Anadolu Selçuklularının tarih sahnesinden ayrılışı ve Osmanlıların kuruluşu dönemlerine denk gelen bir tarihsel kesitte yaşamış olan Âşık Paşa (1272-1332), Türk düşüncesi ve özellikle Türk kültür felsefesi açısından referans niteliğindeki *Garibnâme* adlı eseri kaleme almıştır. Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde yaşanan pratik hayatın artalanını oluşturan varlık ve insan tasavvuruna dair temel ilkelerin serimlendiği bir eser olan *Garibnâme*, bu yönüyle Türk kültürüne ait değerleri tarihsel süreklilik içerisinde aktaran bir metin olma hususiyeti taşımaktadır. Türk yaşam kültürünün temel parametrelerinin gözlenebileceği bir yapı içerisinde yaşadığı coğrafyanın ve dönemin insanına bir yaşam tarzı anlatısı sunan Âşık Paşa'nın esasında “iyi yaşam nedir?” ve “neyi umabilirim?” soruları çerçevesinde bir metin kaleme almış olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Âşık Paşa, günümüz Türk düşüncesinin tarihsel referans çerçevesine önemli imkânlar sunan bir düşünce dizgesi ortaya koymuştur.

Adalet, cesaret, yiğitlik, kahramanlık, güven, fedakarlık, sabır, vefa, misafirperverlik, cömertlik, paylaşma, birlik gibi Türk-İslam uygarlığında öne çıkartılan pek çok değeri *Garibnâme*'de çeşitli metaforik ifadelere de başvurarak kendine özgü bir üslupla ele alan Âşık Paşa, Türk devlet geleneği içerisindeki savaşçılık ve yiğitlik gibi değerlerle özdeşleşen alplık geleneğini de müstakil bir başlık altında incelemektedir. Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'de alplık geleneği ile ilgili ortaya koyduğu düşüncelere dikkat çeken bir çalışma daha önce Mine Mengi tarafından gerçekleştirilmiştir (Mengi, 1984:481-496). Mevcut çalışma ise Âşık Paşa'nın alplık kurumuna ve değerine müstakil bir başlık açmasının *Garibnâme*'nin tasavvufi-etik bir metin olmasının yanı sıra ve belki de bundan daha çok politik bir vizyondan hareketle kaleme alınıp alınmadığına dair bir tartışmayı gündeme getirmektedir. *Garibnâme*'nin politik yöneliminin baskın bir hususiyet oluşuna dikkat çekmenin amaçlandığı mevcut çalışma daha önce Âşık Paşa'nın siyaset anlayışına dair ortaya konulan (Ovacık, 2016: 279-308) ve onun yaşadığı coğrafyanın ve dönemin insanına optimist bir bakış açısı kazandırmaya yönelik iyi(mser)lik felsefesine dair çalışmalarla (Ovacık, 2016: 965-984) birlikte değerlendirilmelidir.

Garibnâme'de tasavvuf düşüncesinin kavramsal şemasına yaslanarak bir düşünce dizgesi ortaya koymuş olan Âşık Paşa, insanın Tanrı'yla ilişkisinin yanı sıra insanın evren içerisindeki konumuna yoğunlaşmakta ve bu çerçevede insanın ahlaki gelişimine ilişkin bir dizi açıklama seti ortaya koymaktadır. İnsanın ahlaki kapasitesinin toplumsal bir vasatta ortaya çıkacağını düşünen Âşık Paşa, elbette ki, ahlak kuramını politik tasarımından ayrı düşünmemektedir. Bununla birlikte Âşık Paşa'nın politik olanı ahlaki olana tercih edip etmediği meselesi, makale boyunca da esas tartışılacak mesele olmaktadır.

Türk Kültüründe Askeri ve Politik Bir Değer Olarak Alplık

Eski ve yeni olmak üzere hemen hemen bütün Türk lehçelerinde mevcut olduğu belirtilen “alp”/”Alp” kelimesi, Türk boyları arasında özellikle Oğuzlar'da yaygın bir kullanıma sahip olup kahraman, cesur, yiğit, zorlu ve gazi gibi anlamlara gelecek şekilde sıfat olarak kullanılmasının yanı sıra şahıs adı, resmi unvan ve askeri bir asalet zümresinin adı olarak da kullanılmıştır (Köprülü, 1978: 379). *Orhun Kitabeleri*, *Kutadgu Bilig* ve *Divan-ı Lügati't-Türk* başta olmak üzere Türk düşüncesinin klasik dönemine ait pek çok eserde alp kelimesiyle karşılaşılacaktır. Alp kelimesi alp er veya alp eren şeklinde birleşik bir kelime halinde de çeşitli kullanımlara sahip olmuştur. *Kutadgu Bilig* ve *Divan-ı Lügati't-Türk*'te İranlıların A/Efrâsiyâb dedikleri Türklerin efsanevi kahramanı Alp Er Tunga'dan da söz edilmektedir. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'de Alp Er Tunga'yı bilgiyi, erdemi ve gücü kendisinde toplamış ideal bir tip olarak tasvir etmektedir (Yusuf Has Hâcib, 1985 II: 31). *Divan-ı Lügati't-Türk*'te “alp” kelimesinin “yiğit” anlamına işaret eden Kaşgarlı Mahmud, alp kelimesine dair açıklamalarda bulunurken “Yiğit düşman karşısında, yumuşak huylu adam savaşta belli olur.” atasözüne yer vermektedir. Yine Kaşgarlı, “cihan beyi” olarak nitelendirdiği Alp Er Tonga'dan söz etmekte ve meşhur beyte yer vermektedir: “Alp Er Tonga öldi mü / Isız ajun kaldı mu / Ödhlek öçin aldı mu / Emdi yürek yırtılır” (Kaşgarlı Mahmud, 1985/I: 41).

Köprülü'ye göre tarihleri boyunca Asya bozkırları başta olmak üzere yaşadıkları coğrafyada zorlu ve mücadeleci hayat şartlarıyla karşılaşan ve tarihsel süreç içerisinde geniş coğrafyalarda birbiri ardınca batıp çıkan çeşitli büyük göçebe imparatorluklar kuran “atlı göçebeler”in askeri teşkilata ve kahramanlık öykülerine değer vermiş olmaları kaçınılmazdı. Tarihlerinin ve coğrafyalarının mecbur kıldığı şartlardan dolayı Türk hayatında kahramanlık ve cengâverlik geleneklerine ait çeşitli uygulamalar yerleşmiş durumda idi (Köprülü, 1978: 380). Bu noktada göçebelik meselesiyle ilgili Kafesoğlu'nun itirazını da hatırlatabiliriz. Kafesoğlu, *Türk Kültür Tarihi* adlı eserinde

Türk kültürünü ve medeniyetini göçebelik karakteriyle vasf eden çalışmaların yaygınlığına dikkat çekmekte ve fakat Türk Bozkır kültürünü böylesi bir kavramla açıklamanın doğru olmadığını da özenle ifade etmektedir (Kafesoğlu, 1998: 33).

Türk tarihinde önemli bir figür olan alp tipinin ortaya çıkışı söz konusu sosyo-politik şartlarla doğrudan ilgilidir. Türk kültürüne ait pek çok sözlü anlatılarda ve yazılı metinlerde epik ve etik bir çerçevede ortaya konulan alp tipi yüksek değerlerle donatılmış bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Alp Er Tunga'dan Alp Arslan'a Saltuk Alp'ten Konur Alp'a kadar alp unvanını veya ismini almış pek çok alp tipiyle karşılaşmak mümkündür. Tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları fiziki ve siyasi coğrafyanın zorlu şartlarında göçebelik ve savaşçılık gibi dinamik bir yaşam tarzı sürdürmek zorunda kalan Türklerin mitik ve politik kültürlerinde savaşçı bir karakter olarak alp tipi idealize edilmiştir.

Türk geleneğinde İslamiyet öncesinde mevcut olan “alp” figürü İslam'ın kabulünden itibaren cihad ve gaza anlayışıyla birlikte “alp-gazi” biçiminde Müslüman Türk kahramanı anlamına gelecek şekilde kullanılırken, daha sonra tasavvuf hareketinin ortaya çıkmasıyla savaşçı dervişler anlamında “alp-erenler” şeklinde kullanılmıştır. (Köprülü, 1978: 380) Böylelikle İslamiyet öncesinde olduğu gibi İslamiyet sonrasında da kullanılmış olan alp kelimesi Türk yaşam kültürü içerisinde önemli bir ahlaki figüre karşılık gelecek şekilde bir anlam içeriğiyle de donatılmıştır. Bu çerçevede “Alplik” bir ahlak müessesesi olarak konumlandırılmaktadır (İbrahim Kafesoğlu, 2012, 487).

Fuat Köprülü, Selçuklular döneminde Anadolu kültürünün belki biraz iptidai de olsa tamamıyla milli, samimi bir hayat tarzı şeklinde yerleşmeye başladığına dikkat çekmekte ve Selçuklular devri Anadolu'sunu bir “alplar” dönemi olarak tarif etmekte, bir başka ifadeyle bu dönemin bir destan asrı olduğunu belirtmektedir:

“Seyhun kıyılarından kalkarak sürekli zafer ve ganîmetlerle taçlanan mâcerâ dolu uzun bir seyahat hayatı geçirdikten sonra, millî-dinî ülküleri uğruna çarpışarak Anadolu'da yerleşen bu Türkmenler için, o devir bir “alplar” devri, yani bir destan asrı idi; Devletin resmî teşrifat ve teşkilatına kadar nüfûz icrâ eden eski millî cengâverlik an'aneleri, Ermeniler, Rumlar, Gürcüler ve hatta başka Hristiyan milletlerle dâimî bir çarpışma halinde bulunmağa mecbur Anadolu Türklerinde, zarûî olarak gelişmişti; hele sınır boylarında oturan uç aşiretleri, yaşama ve geçim şartları, an'ane bakımından, eski seyyar Türk ordularının haşin ve cengâver ruhunu taşıyordu...” (Köprülü, 1976, 243).

Siyasi, edebi, sosyal ve dini yönleriyle Türk kültür tarihi alanına ilişkin özgün bir sosyal bilim anlayışı çerçevesi geliştiren Fuat Köprülü'nün Türk kültür tarihi alanında yaptığı verimli çalışmaları dikkatle takip eden ve Köprülü çizgisinde ilerleyerek önemli bir bakış açısı geliştiren Ömer Lütfü Barkan, Osmanlı devletinin menşeiini oluşturan ve bir cihan devleti haline gelmesini sağlayan dinamizmin ne olduğu meselesini ele aldığı çalışmasında “Kolonizatör Türk dervişleri” şeklinde özgün bir kavramsallaştırma ortaya koymuştur (Barkan, 1942: 279- 386.) Selçuk – Bizans hududlarında yaşayan ve birkaç yüz çadırılık bir obadan ibaret olan bir uç beyliğinin nasıl olup da bir cihan devletine dönüştüğü meselesinin tutarlı bir değerlendirmesini yapmayı amaçlayan Barkan, alp tipine dikkat çekmektedir:

“...Alpler (kahraman, muharip manasına) veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslamiyet'ten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilâta mensup Türk Şövalyeleri mevcuttu. Filhakika; Osman Gazi'nin arkadaşlarından bir çocuğun unvanı olan bu Alp tabiri dikkate şayandır.” (Barkan, 1942: 282).

“Osmanlı imparatorluğunun kurulması için lazım gelen kan ve kol kuvvetinin” ne olduğu meselesinde Barkan, Osmanlı devletinin kuruluşunda alp tipinin etkili olduğuna işaret ederken Âşık Paşa'nın torunlarından olan Osmanlı dönemi tarihçisi Aşıkpaşazade' (1484'ten sonra)nin *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserinde geçen ve Osmanlı devletinin kuruluşunda büyük roller oynayan “Gaziân-ı Rûm” “Ahîyân-ı Rûm”, Horasan Erenleri de denilen “Abdalân-ı Rûm”, ve “Bâciyân-ı Rûm” gibi ahî kuruluşları hakkında bilgiler verildiğine dikkat çekerek şu ifadeleri kullanmaktadır: “...“abdâl” ve “baba” ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve umumiyetle Osmanlı Padişahları ile bütün harplere iştirak etmiş bulunan delişmen tabiatlı ve garib etvarlı dervişler bulunmakta idi.” (Barkan, 1942: 282).

Osmanlı devletinin bir cihan devleti olarak ortaya çıkışını hazırlayan şartların neler olduğunu tartıştığı söz konusu metninde Barkan, Osmanlı'nın kuruluşunu ve bir imparatorluk olarak ortaya çıkmasını temin eden şartlar

sadedinde “Garbe doğru akın”la birlikte biriken bir enerjinin doğru yerlere kanalizasyonla edilmesi meselesinden söz etmektedir. Bu doğrultuda Türk dervişlerinin “İslam Şövalye ve misyonerleri” şeklinde tanımlanabileceğine işaret eden (Barkan, 1942: 282) Barkan, Köprülü’nün meseleye yaklaşımına referansta bulunarak Moğol istilalarıyla Anadolu’da ortaya çıkan yoğun nüfusun tahliye edilmesi veya Batı’ya doğru genişletilip tahliye edilmesinin zaruri oluşuna dikkat çekmektedir. Anadolu’da yoğunlaşan eden bu enerjinin Garbe doğru boşaltılmamış olması durumunda toplumsal yapıda derin huzursuzluklar doğurarak iç karışıklıklara ve mevcut sosyal nizamın tahribiyle sonuçlanacağına işaret eden Barkan, tabii ve zaruri haline gelmiş olan Batıya doğru akını gerçekleştirenlerin alp da denilen Türk İslam şövalyeleri olduğunu ifade etmektedir (Barkan, 1942: 281).

Sosyo-politik veçheleriyle ele aldıkları Türk kültür tarihini özgün bir bakış açısıyla yorumlayan Köprülü ve Barkan, Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki politik değişimi açıklarlarken özellikle alp tipine vurgu yapmaktadırlar. Osmanlı fütuhatının Müslümanlık hudutlarını Balkanlar içine kadar ilerletmesiyle önceki dönemlerde olduğu gibi Türk tarihinin bu döneminde de kendine özgü şartlarıyla bir “alplar devri”nin başladığına dikkat çeken Köprülü, Türk kültürü içerisinde “alplık”ın çok büyük ve yüksek bir şeref unvanı olduğunu altını çizmektedir (Köprülü, 1976, 244; 1978; 383). Anadolu’nun Türkleşmesinin yanı sıra Osmanlı’nın kuruluşunun da bir “alplar dönemi”ne işaret ettiğini düşünen Köprülü, Anadolu Selçuklularının son dönemi ile Osmanlıların başlangıç dönemlerinde yaşamış olan Âşık Paşa’nın “alplar” devrini çok iyi bildiğine ve “alp” olabilmenin şartlarını kendine özgü bir sadelik ve sevimlilik içeren üslubuyla ayrıntılı bir şekilde açıkladığına dikkat çekmektedir (Köprülü, 1976, 244).

Felsefi düşüncenin tarihine bakıldığında filozofların politik tasarımlarının epistemolojik ve psikolojik tasarımlarının bir uzantısı olduğu görülebilir. Bu konuda siyaset felsefesi alanında klasikleşmiş bir eser olan Devlet’in sahibi Platon’u hatırlamak gerekir. Alplık kurumu özelinde Âşık Paşa’nın politik yöneliminin ele alındığı bu çalışmamızda zaman zaman Platon’a atıflar yapılması, Platon’un söz konusu sistematığı en iyi yansıtan filozof olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

Reel Politığı İdeal Politikle Tahkim Etmek: Âşık Paşa’nın Garibnâme’sinde Alplık

Savaşçı bir toplum olarak Türklerde yiğitlik, kahramanlık, cengâverlik gibi kavramların işaret ettiği hususların Türk yaşam kültürünün tarihsel süreç içerisindeki gelişiminde ifade ettiği yüksek değer farkında olan Âşık Paşa, söz konusu değerlerin kendi yaşadığı dönemde de sosyo-politik bir dönüşüme sebep olacağını dikkate almış olmalıdır. Bu çerçevede kendine özgü belirli bir algoritmaya yaslanarak kaleme almış olduğu *Garibnâme*’nin dokuzuncu bölümünün dokuzuncu kıssasında alp tipini ele alan, alplığı dünya alplığı ve din alplığı şeklinde ikiye ayıran Âşık Paşa, her iki alp tipi için gerekli olan dokuz şartı ayrıntılı olarak sıralamaktadır. Âşık Paşa, o dönemde Anadolu topraklarında var olan gaza ruhunu alplık müessesesiyle açıklamaktadır. Âşık Paşa, alp adını almak isteyen, düşmanından ahdını almayı arzulayanın cesur ve güçlü olması gerektiğinden söz eder. Öyle ki alp, düşmanı basıp ayakaltında çiğnemeye ve başını atın iki yanına asmaya gücü yeten kimsedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 549). Âşık Paşa, Anadolu siyaset tarihinde önemli bir figür olarak yer alan dünya alplığının/alperenliğin dokuz şartını (Âşık Paşa, 2000 II/2: 549-561) ayrıntılı olarak sıralamaktadır.

Türk siyaset kültürünün önemli bir figürü olan alp için gerekli şartların **ilkini cesaret** olarak belirleyen Âşık Paşa’ya göre alp, sağlam ve korkmayan bir yüreğe sahip olmalıdır. Her şeyden önce cesaretli ve sabırlı olması gereken alp, düşmandan korkmamalıdır. Düşmandan korkan bir kimse muradına eremeyecek ve yiğitlik adını alamayacaktır. Her halükarda gerçek bir alperenin yürekli ve cesur olacağını belirten Âşık Paşa, alpi ordunun kendisine bel bağladığı kimse olarak da tasvir etmektedir. Karşısında bütün düşmanların köle kesildiği alplığın kolay bir şey olmadığını belirten Âşık Paşa’ya göre alperen hiçbir şeyden korkup çekmemeli, cesareti ve sabriyle ortaya çıkmalı, düşmanı görünce bozulmamalıdır. Âşık Paşa, alperenin aslan gibi düşmana heybetle korku salması gerektiğini ifade etmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 551).

Giydiği üniformanın, bindiği güzel, alımlı atların hakkını vermeyen korkak askerin Tanrı tarafından sevilmediğini, cesaretin asker için öncelikli bir erdem olduğunu, dolayısıyla korkaklığın özellikle bir asker için erdemsizlik örneği olduğunu belirten Âşık Paşa, korkak askerin yiğitlik erdemine ulaşmayacağını ve savaş anında düşmandan korkup canını ortaya koymaktan çekineceğini ve kendisini tasa basacağını belirtmektedir. Böylesi korkak bir askerin itibarının da olmayacağına dikkat çeken Âşık Paşa, savaşçı bir portre olarak alpin ihtiyaç duyacağı en önemli ve en öncelikli niteliği cesaret erdemi olarak tespit etmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 691).

Cesaret erdemini iradenin bir erdemi olarak ortaya koyan Âşık Paşa, söz konusu erdemini ideal bir toplumsal dönüşüm açısından taşıdığı öneminin farkındadır. *Kutadgu Bilig*'de de Yusuf Has Hâcib, alp figürünün erdemleri arasında cesarete özel bir vurgu yapmaktadır (Yusuf Has Hâcib, 1985 II: 31, 148, 157, 170, 171, 174, 177, 200, 221, 224, 422). Ahlak düşüncesine ilişkin kaleme alınmış olan pek çok metinde cesaret erdemi, bireyin ahlaki yetkinliği açısından ideal bir erdem olarak konumlandırılrsa da esasında cesaret erdeminin politik bir tasarımın kaçınılmaz erdemi olarak öne çıkarıldığını görmek mümkündür. Nitekim Platon'un politik tasarımında da cesaret erdemine devletin koruyucu sınıfı olan asker sınıfının özel bir erdemi olarak vurgu yapılmaktadır (Platon, 2010: 127). "İçinde ölüm korkusu olan adam yiğit olabilir mi dersin?" (Platon, 2010: 75) sorusunu soran Platon da devlet tasarımında bireysel ruhtaki iradeye karşılık gelen toplumsal sınıfın asker sınıfı olduğunu ve asker sınıfı için en büyük erdemini cesaret erdemi olduğunu belirtmektedir. Cesaret erdemine dair kaleme almış olduğu *Lakbes* diyalogunda Sokrates'in ağzından erdemini silah kullanmayla ilgili görünen bölümünün cesaret olduğunu belirten Platon, cesaretin tanımıyla ilgili Sokrates'in ağzından şu satırlara yer vermektedir:

"Sokrates: Önce cesareti tanımlamaya çalışalım, Lakhes. Cesaretin gençlere idmanla, öğretimle ne derecede aşılabilirliğini sonra inceleriz. Soruma cevap vermeye çalış bakalım: Cesaret nedir?"

Lakhes: Bunu söylemek, Zeus adına, güç değil Sokrates. Bir adam yerinden kıpırdanmadan, kaçmadan düşmana kafa tutmaya kararlıysa, emin ol ki cesur bir adamdır" (Platon, 2010:345).

Alplığın ilk koşulunu cesaret erdemine sahip olmak olarak tespit ettikten sonra Âşık Paşa, alplığın **ikinci** şartı olarak güç ve **kuvvetten** söz etmektedir. Kolunda ve vücudunda kuvvet bulunmayan birisinin alp olamayacağını belirten Âşık Paşa, alperenin çok kuvvetli olması gerektiğini, zira onun sayısız kuvvetli kimselerle dövüştüğünü belirtmektedir. Alperenin kolları ve elleri güçlü, sırtında ve belinde de karşı konulamaz kuvvet olmalı ve herkes tarafından güçlü kuvvetli olduğu bilinmelidir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 551, 553). *Garibnâme*'nin alp tipini kuvveti temsil eden bir figür olarak resmeden ve kuvvetin insana verilmiş büyük bir nimet olduğunu belirten Âşık Paşa, elbette kör bir kuvvetten söz etmemektedir. Bu noktada Âşık Paşa'nın akla ve adalet erdemine olan vurgusuyla birlikte kuvveti ele aldığı görülmektedir. Nitekim insana verilmiş on kıymetli özellikten bahseden Âşık Paşa, bunların en başına akli yerleştirmektedir. Aklın insanlara Hak tarafından verilmiş en büyük nimet olduğunun altını çizen Âşık Paşa, insanı insan yapan özelliğin akıl olduğunu belirtmektedir. Âşık Paşa'ya göre aklın potansiyel olarak mevcut olması yetmeyecektir, aklın aktif hale getirilmesi, kullanılması gerekmektedir. Âşık Paşa, faziletin, erdemini de bilgi ile anlamlı olacağını altını çizmektedir. Zira erdemi ayakta tutan ilimdir (Âşık Paşa, *Garibnâme* II/2, s. 647, 649, 651, 653). Dünyanın karanlık, sıkıntılı, dar ve içi hile ve tuzaklarla dolu savaşçı mücadele edilen bir ev olduğunu belirten Âşık Paşa, bu karanlığın bilgi ile aydınlanacağını, yine bilgiyle donanımlı olanların yaptığı savaşın barışa, sıkıntı ve darlığın da neşe ve bolluğa dönüşeceğini ifade etmektedir (Âşık Paşa, *Garibnâme* II/2, s. 857). Askerlik sanatının bilgiye yaslanan siyaset sanatıyla iç içe olduğunu düşünen Âşık Paşa, bilgiden yoksun bir cesaretin ve kuvvetin askeri anlamda bir fayda getiremeyeceğini vurgulamaktadır. Nihayetinde on kıymetli erdem arasında akla ve kuvvete de yer veren Âşık Paşa, insanda var olan yetilerin dengeli bir şekilde kullanılması gerektiğini düşünmekte ve böylelikle ideal bir insan modeline ulaşılacağını belirtmektedir.

Âşık Paşa, alplığın **üçüncü şartı** olarak **gayretten** söz etmektedir. Gayretsiz kişinin şerefini koruyamayacağına ve fedakârlıkta bulunamayacağına dikkat çeken Âşık Paşa, gayretli olmayı fedakârlık yapmakla ilişkilendirmektedir. Asıl marifetin canından vaz geçebilmeyi göze almak, kendini feda edebilmek olduğunu vurgulayan Âşık Paşa, böylesi tavırların fedakârlığa bağlı olduğunu belirtmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 553). Âşık Paşa, yiğit için gayretli olmanın bir lütuf olduğundan söz ederek maksada erenlerin toplumda bir yer edinenlerin, bunu ancak çalışarak gerçekleştirdiklerini belirtir. Karada ve denizde yolunu bulanların gayret edenler olduğunu belirten Âşık Paşa, gayretin yanına Allah'ın yardımını da gerekli görmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 671). Âşık Paşa, alp için cesaret, güç ve gayret gibi hususiyetlerden söz ederken gayreti ar ve namus duygusuyla da ilişkilendirmektedir. Namus ve ar duygusuna sahip olması gereken alp etrafını gözetmelidir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 553).

Âşık Paşa, alplığın **dördüncü şartını** açıklarken bir savaş ve ulaşım aracı olarak **attan** söz etmektedir. Türk maddi kültüründe at önemli bir sembol teşkil etmektedir (İbrahim Kafesoğlu, 2012, 487). *Divan-ı Lugat-i't-Türk*'te "at Türk'ün kanadıdır" ifadesine yer veren (Kaşgarlı Mahmut, 1985/I: 49) Kaşgarlı, alp'lara ait bazı özelliklerden bahsederken alpların atlarının kuyruğunu ipek ile ördürdüklerinden söz etmektedir: "alp er atın çermetti/ yiğit adam atının kuyruğunu (ipekle) ördürdü" (Kaşgarlı Mahmut, 1985/II:349). Türk kültür tarihindeki pek çok sembolü tarihsel bir süreklilik fikri içerisinde ele alan Âşık Paşa, alp için atın önemine dikkat çekmekte ve alpin

dört bir tarafa koşup yetişebilmesi için atının olması gerektiğinin altını çizmektedir. Bütün alpların şan ve şöhrete atlarıyla kavuşmuş olduklarını hatırlatan Âşık Paşa, düşmana hücum için alplara seçkin ve iyi bir atın gerekliliğinden söz etmektedir. Zira Âşık Paşa'ya göre, yiğit yiğitliğini at ile yapar ve gösterir. Nitekim Hamza'nın Aşkar'ı vardı; Ali'nin biniti de Döldül idi. İran hükümdarı Rüstem'in de Rahş adlı kendisiyle dost atı vardı (Âşık Paşa, 2000 II/2: 553, 555).

Savaşan birisi olarak alpin alplığı için gerekli şartlardan **beşincisi** olarak **zırhtan** söz eden Âşık Paşa, alpin kuvvetli ve gösterişli silahlara sahip olması gerektiğini, aksi halde düşmanın onun alplığını bilemeyeceğini, dolayısıyla kendisinden korkup çekinmeyeceğini ifade etmektedir. Bu bakımdan alplığın önemli bir şartı da vücudu kaplayan, karnı ve yüreği örten bir zırhla sahip olmaktır. Bunun sayesinde kılıç vücudu kesmez; kuvvetli ve sert yaydan çıkan ok da vücuda geçmez. Bu zırh alperene dağ gibi bir görünüş ve heybet verip düşmanlar kendinden çekinecek ve karşısına çıkamayacaklardır. Zırh, alp için hayati öneme sahiptir; zira zırhlı olmayan sıradan birisi alpi habersizce vurabilir ve böylece de bir yiğit değersiz bir kişi tarafından alt edilmiş olur (Âşık Paşa, 2000 II/2: 555).

Zırhın yanında alpin ok kabını da beline takması gerektiğinden, okunu ve yayını eline alması gerektiğinden söz eden Âşık Paşa, böylelikle alplığın **altıncı** gerekliliği olarak yine bir savaş aletinden, **yaydan** söz etmektedir. Yayla birlikte ok ve ok kabı gibi malzemelerin bulunması gerektiğini hatırlatan Âşık Paşa, yiğit için sert yayı çekip kurmanın Tanrı'nın ona verdiği büyük hüner olduğunu belirtmektedir. O halde alperenin yaysız düşmanın karşısına çıkmaması gerekir. Zira alperen uzaktan bu yay ile pek çok topluluğu dağıtabilme imkânına sahip olacaktır (Âşık Paşa, 2000 II/2: 555, 557).

Sadece ok ve yay ile alplik adının alınamayacağına dikkat çeken Âşık Paşa, alp için gerekli olan koşullardan **yedincisi** olmak üzere bir başka savaş gereci olarak **kılıçtan** söz etmektedir. İyi bir kılıcın alp için olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunu ifade eden Âşık Paşa, kılıcın alpların altını ve incisi olduğunu belirtir. Din devlet ve millet yolunda kılıcın önemli fonksiyonu olduğunun altını çizmekte olan Âşık Paşa, kılıcın üzerinde ant içilen önemli bir sembol olduğunu da hatırlatmaktadır (Âşık Paşa, 2000 II/2: 557, 559). Yusuf Has Hâcib de Alp Er Tunga'dan söz ederken onun düşmanla mücadelesinde düşmanın boynunu kılıç ile kestiğinden böylelikle de memleketi ve halkını kanun yolu ile nizam altına aldığını belirtmektedir (Yusuf Has Hâcib, 1985 II: 31). Kılıç ile baltanın ilin bekçisi olduğunu belirten Yusuf Has Hâcib, beylerin kılıç ile memleketlerine hakim olduğunu, kılıcın kınına girmesi durumunda beyin rahatının kaçacağını ifade etmektedir (Yusuf Has Hâcib, 1985 II: 161, 201).

Alp için gerekli olan araç-gereçleri sıralamaya devam eden Âşık Paşa, alplığın **sekizinci** koşulu olarak yine bir savaş gerecinin, **süngünün** gerekli oluşundan bahsetmektedir. Kılıç var fakat süngü yoksa alp için savaş malzemesi eksik demektir. Zira süngünün yaptığı işi kılıç ve ok yapamaz. Nitekim süngü oyunu kimin yiğit olduğunun bilinmesi için oynanır (Âşık Paşa, 2000 II/2: 559).

Binek olarak atın yanı sıra zırh, yay, kılıç ve süngü gibi savaş araç ve gereçlerine de sahip olması gereken alp silaha sahip olmadan başarıya ulaşmayacaktır. Dolayısıyla alp öncelikle savaş malzemelerine ihtiyaç duyacak ve onu kullanmasını bilecektir. Âşık Paşa, elbette silaha eşlik eden bir bilgidен de söz etmektedir. Silahın bir strateji gerektirdiğine işaret eden Platon da askeri bilginin öncelikle silah kullanma bilgisiyle başladığını vurgulamaktadır: “Silah kullanma bilimi, başka bir güzel bilime heves uyandırır; çünkü silahlı dövüşü öğrenen her insan, onun devamı olan bilimi, taktik bilimini de öğrenmek ister; sonra bu iki bilimi öğrenip ustalaşınca, bütün stratejiyi öğrenmeye verir kendini. Görüldüğü gibi savaşla ilgili bütün bilimler ve idmanlar güzeldir; gerçekten öğrenilmeye, uğraşılmaya değer ve bunlara silah kullanmayı öğrenmekle başlanılır.” (Platon, 2010: 336).

Alp olmak için gerekli olan nitelikleri, tutumları ve gereçleri sıralayan Âşık Paşa, **son olarak** alp için **dost** edinmenin gerekliliğinden söz etmektedir. Bütün araç ve gereçlere sahip olmasının alp için yeterli olamayacağını vurgulayan Âşık Paşa, yanında ve ardında giden dostları yoksa alplikta başarılı olunamayacağını belirtmektedir. Zira yalnız başına alplik olmaz. Arkadaşsız alp, dört bir tarafını düşmandan koruyamaz. Hakiki bir dostluktan söz eden Âşık Paşa, alpin arkadaşlarının her birinin diğeri için canını başını feda edebilecek derecedeki bir arkadaşlıktan söz etmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 561). Politik bir tasarımın dayanışma ilkesi çerçevesinde dostluk gibi bir kavramı öne çıkartması kaçınılmaz olsa gerektir. Bu durumu Platon ve Yusuf Has Hâcib gibi düşünürlerin eserlerinde de gözlemlemek mümkündür. *Devlet* adlı eserinde dostluk üzerine bir takım ifadelere yer veren Platon, dostluk meselesi üzerine *Lysis* adında müstakil bir eser de kaleme almıştır. Yusuf Has Hâcib de Kutadgu Bilig'de dostluk erdemi üzerinde durmuştur (Yusuf Has Hâcib, 1985 II: 130, 248, 301, 303, 308, 400).

Alplığı “dünya alplığı” ve “din alplığı” şeklinde ikiye ayıran Âşık Paşa, dünya alplığının şartlarını ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra din için yiğitliğin ne olduğunu anlatmaya geçmektedir. Âşık Paşa, dindeki alplik için de tıpkı dünya alplığı gibi dokuz şart tespit etmekte ve bunları ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır

Din alplığına ilişkin açıklamalarına genel bir çerçeve çizerek başlayan Âşık Paşa, din alplığını kişinin gece gündüz nefsi ile mücadele edip sonunda onu aklına uyar hale getirmesi şeklinde özetleyen Âşık Paşa, böylesine bir çabayı Tanrı'nın emrini bilip ona göre birlik içinde yaşamak şeklinde de ifade etmektedir. Nefsin büyük arzularının olduğuna ve dünya peşinde koştuğuna dikkat çeken Âşık Paşa, dünyaya yönelik isteklerin insanda hırs, kibir ve kin gibi bir takım duygulara yol açtığına işaret etmektedir. Çekememezlik, cimrilik, günah gibi bozuk işlerin din sahiplerini yoldan çıkardığını hatırlatan Âşık Paşa, asıl alplığın nefisteki bu güçleri yenmekle gerçekleşeceğine dikkat çekmektedir. Nihayetinde nefsin kötü isteklerini yenen bir kimse asıl alplığa layık olan bir kimse olacak ve böylesi bir kimse insanlara örnek olabilecektir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 561, 563).

Din alplığını insanın nefsini yenmesi olarak özetleyen Âşık Paşa, dünya alplığı için belirlediği gibi din alplığı için de dokuz şart tayin etmekte ve bunları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Âşık Paşa, “din alplığı”nın **ilk şartını velilik** olarak açıklamaktadır. Âşık Paşa'ya göre bir kişi veli değilse onun din yolunda alp olmadığı hemen ortaya çıkacaktır (Âşık Paşa, 2000 II/2: 565).

Âşık Paşa'nın din alplığı için belirlediği ilk ilke olan veliliğin, politik fonksiyonuna işaret ettiği de söylenebilir. Velilik inancının Türk kültürü içerisinde dini bir çerçevede anlaşılmasının yanı sıra politik bir uzanımına da sahip olduğu görülmektedir. Bu çerçevede veli kültürünün menşeyini İslamiyet'le ilişkili olmaktan daha çok, esas itibarıyla veli kültürünün oluşumunda İslam öncesi Türk inanç yapısının daha etkili bir kaynak olduğuna işaret eden yorumlar dikkat çekicidir. Nitekim Anadolu coğrafyasının İslamlaşmasında etkili olan Müslüman mistik tarikatlarının teşekkülünde Türk-Moğol Şamanizm'inin etkili olduğuna işaret eden Barkan, Anadolu'daki mistik cereyanların Orta Asya'dan gelen akımlarla birlikte ortaya çıkmış olduğuna dikkat çekmekte ve veli figürünü Türk geleneği içerisinde mevcut olan kam kültürünün bir devamı olarak görmektedir (Barkan, 1942: 284). Hakeza eski Türklerin inanç sisteminde dini, mistik ve büyüsel bir otorite olan ve toplumsal hiyerarşide önemli bir figüre karşılık gelmekte olan kamın veya şamanın veli tipinin öncülü olduğuna dair yorumlar Türk düşüncesi üzerinde çalışkan kimi düşünürler tarafından dile getirilmektedir. Nitekim Kamların velilerin öncülleri olduğuna dikkat çeken ve veli inancının kam inancının bir devamı olduğunu vurgulayan Bıçak'a göre tasavvufun veli telakkisi, eski inancı İslami çerçevede meşrulaştırmıştır (Bıçak, 2013: 533).

Din alplığının **ikinci şartını** nefsin gücünü, kuvvetini yok etmek anlamına gelen **riyazet** olarak tespit eden Âşık Paşa, erenlerin yaşayış şekline riyazet denildiğini ve din açısından da gerçek erliğin belirtisinin bu olduğunu belirtmektedir. Âşık Paşa'ya göre nefsin gücünü kıramayan, nefsine hâkim olamayan bir kimse yiğit adını alamayacaktır. Nefsini yenemeyen bir kimse din alplığı şeklindeki bir payeye asla ulaşamayacaktır. (Âşık Paşa, 2000 II/2: 567).

Âşık Paşa, din alplığının **üçüncü şartını kifayet** olarak açıklamaktadır. Yeterli miktarda olanla yetinmek gibi bir anlamının yanı sıra bir işi yapabilecek yetenekte ve liyakatte olmak şeklindeki bir anlama sahip olan kifayet kavramını (*Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük*, “Kifayet”, 07.03.2022) Âşık Paşa, din alplığının gerekli şartlarından birisi olarak tayin ederken bu vasfı, peygamberlerin de sahip olduğu bir hususiyet olarak açıklamaktadır. Kanaatkâr olmakla her şeyin kontrol altına alınabileceğini belirten Âşık Paşa, kifayet gibi bir özellikleri olmasaydı peygamberlerin halkı Tanrı'ya çağırıp davet etmelerinin mümkün olamayacağını vurgulamaktadır. Onlar insanlar arasında iyiyi ve kötüyü kifayet ölçüsüyle ayırıp seçtiler. Âşık Paşa nefsin heves ve isteklerinin kifayet ile ve mücâhede ile engellenip yenilmemesi durumunda nefsin hakkından kimin gelebileceğini sormakta ve kifayet ve mücâhedenin olmaması durumunda kişinin nefsine yenileceğini ve iş yapamayacak duruma geleceğini belirtmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 567, 569).

Âşık Paşa, din alplığının **dördüncü şartını** gönlün mesafeler almasını sağlayan, bir başka ifadeyle canı uçarak götüren **aşk** olarak açıklamaktadır. Aşkı insanı hakikate götüren bir binit olarak açıklayan ve böylesi bir binitin koşan atı ve uçan kuşu geçen bir binit olduğunu belirten Âşık Paşa, din alplarının aşk atına bindikleri için hiçbir ordunun onlara karşı asla duramayacağını belirtmektedir. Dinin aşk ve gönül işi olduğunu belirten Âşık Paşa, kibir ve kinin aşkla ortadan kalktığını ifade etmektedir. Âşık Paşa'ya göre aşk eli yere ulaşır göklere değdiği için nefis, aşkın ayakları altında kalıp tekmelenmektedir. O halde din alplığının yetkinliğe ulaşması için aşk büyük bir araç mesabesinde ki alp onunla gerçek mutluluğa erişmektedir. Aşk atına binenin can olduğunu belirten Âşık Paşa'ya göre aşk atına binenler nefislerini yendikten sonra hiç yenilmeyenlerdir. (Âşık Paşa, 2000 II/2: 569).

Din alplığının **beşinci şartı** olarak **tevekkül** kavramına yer veren Âşık Paşa, tevekkülün din alplığı için zırh mesabesinde olduğunu ve onunla canın ve gönlün kuvvet bulup sağlaştığını belirtmektedir. Tevekkülü olmayanın er olmadığını ve kendi nefsinin askerini yenemeyeceğini belirten Âşık Paşa, peygamber ve velilerin hepsinin her zaman doğrudan doğruya Tanrı'ya güvendiklerini, O'na tevekkül ettiklerini hatırlatmaktadır. Âşık Paşa'ya göre Tanrı'nın tevekkül elbisesini giydirdiği kişi dini bir hayat içinde güven ve mutlulukla hayatını sürdürecektir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 571).

Din alplığının **altıncı şartı** olarak **şeriat** söz eden Âşık Paşa, şeriat silahının beline takılmış olduğu kimsenin bütün insanlar arasında kendisine yolun açık olduğu kimse olduğunu ifade etmektedir. Âşık Paşa'ya göre şeriat silahı olmadan hiç kimsenin durmadığının iyi bilinmesi gerekir. Din alplarının şeriat oku ve silahıyla bütün düşman askerlerini kırıp geçirdiğini belirten Âşık Paşa, İslamiyet'in, bu dünyada düşmanı kahr etme noktasında büyük bir silah olduğunu ifade etmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 571, 573).

Âşık Paşa, din alplığının **yedinci şartını ilim** olarak tespit etmektedir. Âşık Paşa'ya göre şeytanın askeri asıl ilimle alt edilir ve kimde ilim varsa o nefsinin ve kendi şeytanını alt etme imkânına sahip olacaktır. Bu çerçevede din alplarının şeytan askerlerini kırıp geçiren din bilginleri olduğunu belirten Âşık Paşa, peygamberler ve velilerin hepsinin bu ilim sayesinde inceden inceye dinin yolunu açtıklarını ifade etmektedir. Nihayetinde ilim kılıcını eline alan kendi hükmünü ilden ile yürütmüş olacaktır (Âşık Paşa, 2000 II/2: 573).

Din alplığının **sekizinci şartı** olarak **himmət** kavramına yer veren Âşık Paşa, himmeti uzaktan düşmanı vurup yara açmaya benzetmektedir. Bir başka açıdan himmeti süngüye benzeten Âşık Paşa, din alplarının süngüsünün manevi yardım olduğunu, onun bununla şeytanı alt ettiğini belirtmektedir. Himmeti olmayan insan ise Hakk'a kavuşamayacak ve şeytan askerini de yenemeyecektir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 575).

Âşık Paşa, din alplığının sonuncu şartı olan **dokuzuncu şartını** tıpkı dünya alplığı için belirlediği gibi **dostluk** olarak belirlemektedir. Sevdiği için canından geçebilecek doğru bir arkadaşlık olarak tanımladığı dostluğu insanın bu dünyada sahip olabileceği en büyük servet olarak belirleyen Âşık Paşa, dostluğun, bir başka ifadeyle doğru arkadaşlığın hem dünyevi işlerde hem de dini işlerde insanı kemale ulaştıran en önemli araç olduğunu düşünmektedir. Dünyadaki en büyük alet doğru arkadaşlıktır. Hiç kimsenin yalnız başına yolda gidemediğine, hatta arkadaşı olmayanın hiçbir işi başaramadığına dikkat çeken Âşık Paşa, dinin de dostlar ile geliştiğini ifade etmektedir. Öyle ki dünyaya gelen her peygamberin mutlaka kendisine bir dost edindiğini, her velinin bir arkadaş edindiğini hatırlatan Âşık Paşa, dinin dünyada birbirini seven dostlarla karar bulduğunun iyi bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Âşık Paşa'ya göre yola girenin yol alması ancak arkadaş ile mümkün olmaktadır ve yine Hakk'a ulaşanlar da onu ancak arkadaşla bulmuşlardır. Doğru yolda giden, menziline arkadaşla vardığı gibi düşman askeri de onunla kırılıp yok edilmektedir (Âşık Paşa, 2000 II/2: 575, 577). Bu çerçevede Hz. Peygamber'in de yalnız olmadığını hatırlatan ve Tanrı'nın ona apaçık fetihler verdiğini hatırlatan (Âşık Paşa, 2000 II/2: 559, 561) Âşık Paşa, samimi dostun nasihat verip arkadaşını doğru yola ileten dost olduğunu belirtmektedir. Nihayetinde hakiki dost, dostunun düşkün ve kötü duruma düşmesini istemeyecektir ve bunun için de dostunu hep Hakk'a çağıracaktır (Âşık Paşa, 2000 II/2: 905).

Dünya alplığı ve din alplığı şeklinde ikiye ayırdığı alplığın her iki çeşidi için de dokuz şart tayin eden Âşık Paşa, dünya alplığının dokuz şartından her birerinin din alplığının dokuz şartına karşılık geldiğini belirtmektedir. Âşık Paşa, akıllı insanın iki alplıktan birini seçen insan olduğunu ve dünyada diri, gerçek bir hayatın sahibi olmak isteyen birisinin bu iki alplıktan birisini gerçekleştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. O halde yaşam süresi içerisinde kendisini gerçekleştirmek isteyen insanın bu dünyada yigit olmak veya din içinde hakim ve önder olmak şeklinde iki seçenektan birisini seçmesi gerekmektedir. Böyle olmadığı takdirde kişi, hesaba alınmayan bir ömür geçirmiş olacaktır. Âşık Paşa'ya göre dünya alplığı veya din alplığı şeklindeki alplıklardan birini elde edememiş birisinin faydalı bir işi olmaz. Âşık Paşa, böylesi kimse için şu ifadelerle yer vermektedir: "Her kim ol işde degüldür er degül/Yoga saygıl sen anı kim var degül"(Kim doğru ve iyi bir iş yapmamışsa er değildir; sen onu yok farzet ve hayatta değıl diye söyle) (Âşık Paşa, 2000 II/2: 577).

Dostluk ilkesini her iki alp türü için nihai bir ilke olarak belirleyen, böylelikle de esasında her iki şekliyle de dışa dönük bir alp figüründen söz etmekte olduğu anlaşılan Âşık Paşa'nın din alplığını dünya alplığından ayrı düşünmediği görülmektedir. Derviş tipolojisi ile alp tipolojisi arasında bir ayırım yapan Mehmet Kaplan, derviş tipolojisi ile alp tipolojisi arasında bir mukayese yapmaktadır. Yunus'un "Bir ben var bende benden içeri" deyişiyile anlatılan derviş-veli tipi içe dönük, ruhları derinleştiren, manevi olanı önceleyen, Tanrı'ya ulaşmayı amaç bilen bir tip iken; Dede Korkut ve Oğuz Kağan metinlerinde anlatılan insan tipi dışa dönük, mekânda genişlemek

isteyen, maddi kuvveti önceleyen bir tiptir, Kaplan bu iki insan tipinin dünyaya ve başka insanlara karşı almış oldukları tavrın tamamıyla birbirinden farklı olduğunu altını çizmektedir: “Alp tipi için dünya fethedilecek bir yer, diğer insanlar tâbi kılınacak düşmanlardır. Veli tipi için dünya, madde ve mekân değersizdir. Diğer insanlar düşman değil, dosttur, çünkü onların içinde de aynı ilâhî ruh vardır. Yunus, eski Türk akıncısını atından indirir, elinden kılıcını ve okunu alır, onu kendi içinde “sefer”e davet eder” (Kaplan, 1999: 38, 39). Yukarıda düşüncelerine yer verilen Barkan da Kolonizatör Türk Dervişleri veya Türk şövalyeleri tabirlerini kullanırken esasında dünya alplığı ile din alplığını şahsında birleştiren bir tipten söz etmektedir.

Herhangi politik bir tasarımın her halükarda ontolojik, epistemolojik ve etik bir çerçeveye ihtiyaç duyacağı açıktır. Nitekim Platon’un politik tasarımının metne dönüştüğü *Devlet*’te insanın akıl, öfke ve arzu şeklinde sıralanan ruhsal yetilerinin yöneticiler, koruyucular ve üreticiler şeklindeki toplumsal sınıflarda karşılığının olması, politik bir tasarımın epistemolojik ve psikolojik temellerini yansıtmaya iyi bir örnektir. Alplığa ilişkin yukarıda yer verilen bir takım ahlaki değerlerden söz eden Âşık Paşa’nın söz konusu manevi değerleri politik bir figür olan alpin maddi konumunu tahkim etmek için sıraladığı pek ala ifade edilebilir. Anadolu Selçukluları dönemindeki Babailer isyanıyla ilişkilendirilen Baba İshak’ın torunu olan Âşık Paşa’nın *Garibnâme*’de ortaya koyduğu düşünce dizgesinin arka planında politik bir motivasyonun olmadığı söylemek mümkün görünmemektedir.

Sonuç/Değerlendirme

Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde yaşanan pratik hayatın artalanını oluşturan varlık ve insan tasavvurunun temel ilkelerini *Garibnâme*’de çeşitli kavram ve metaforlar eşliğinde kendine özgü bir anlatımla ortaya koymuş olan Âşık Paşa’nın yaşadığı mekânın ve zamanın ruhuna dair yüksek bir farkındalığa sahip olduğu görülmektedir. Bu çerçevede *Garibnâme*’de Türk-İslam uygarlığını oluşturan değerler sistemine ait etik ve estetik bir çerçeve öne çıkıyor gibi gözükse de *Garibnâme* için esas vurgulanması gereken hususun eserin politik bir bağlamdan hareket ederek kaleme alınmış olmasıdır. Savaşçı bir toplum olarak Türklerde yiğitlik, kahramanlık, cengâverlik gibi kavramların işaret ettiği hususların Türk yaşam kültürünün tarihsel süreç içerisindeki gelişiminde ifade ettiği yüksek değerlerin farkında olan Âşık Paşa, söz konusu değerlerin kendi yaşadığı dönemde de sosyo-politik bir dönüşüme neden olacağını dikkate almış olmalıdır.

Garibnâme’nin dokuzuncu bölümün dokuzuncu kıssasında “dünya alpi” ve “din alpi” şeklinde ikiye ayırdığı alplığın her iki türü için de dokuz şart sıralayan Âşık Paşa, her iki alplığın şartlarının bir simetri olacak şekilde sıralandığında dikkat çekmektedir. Dünya alpi için gerekli olan dokuz şarttan ilk üç şartı bedende ve ruhta bulunması gereken şartlar olarak tayin eden ve bunları cesaret, güç/kuvvet ve gayret olarak belirleyen Âşık Paşa, bunlardan sonra savaş araç ve gereçleri olarak binek/at, zırh, yay, kılıç şeklindeki şartları sıralamakta ve son olarak dünya alpi için dostun bir gereksinim oluşundan söz etmektedir. Kuvvetin insana verilmiş büyük bir nimet olduğunun altını çizen Âşık Paşa, Dünya alplığına ilişkin açıklamalarından sonra Âşık Paşa, dindeki alplığın de tıpkı dünya alplığı gibi dokuz şartı olduğunu ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Nefsin büyük arzularının olduğuna ve dünya peşinde koştuğuna dikkat çeken Âşık Paşa, nefsin dünyaya ilişkin ihtiraslarından kaynaklanan hırs, kibir, kin, çekememezlik, cimrilik, günah gibi ahlaki açıdan kabul edilemez durumlarının olduğuna ve asıl alplığın nefisteki bu güçleri yenmekle gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Âşık Paşa, nefsin kötü isteklerini yenmekle gerçekleşeceğini düşündüğü din alplığı için de dokuz şart sıralamaktadır. Din alplığının ilk şartını velilik olarak açıklayan Âşık Paşa, bu çeşit alplık için sırasıyla nefsin gücünü, kuvvetini dizginleyip nefse hâkim olma anlamına gelen riyazet, kanaat/kifayet, aşk, tevekkül, şeriat, ilm, himmet şeklindeki kavramları sıralamaktadır. Âşık Paşa, dünya alplığı için belirlediği dostluğu din alplığı için de son şart olarak belirlemektedir. Âşık Paşa, sevdiği için canından geçen bir doğru arkadaşlıktan söz etmektedir.

Türk kültürü içerisinde cengâverlik, yiğitlik ve cesaret erdemleri daha yoğun olmak üzere belirli değerleri üreten ve bu değerleri tarihsel süreklilik içerisinde topluma taşıyan bir figür olarak alplığın Âşık Paşa tarafından ele alınması Osmanlı politik düzeninin tahkim edilmesi gibi hedefi göz ardı ettiği düşünülemez. Bilakis, Âşık Paşa’nın kuruluş dönemlerine şahitlik ettiği Osmanlı devleti özelinde Türk devletinin ideal politığına dair bir vizyonu paylaştığı pek ala belirtilebilir.

Türk İslam uygarlığının politik çerçevesi içerisinde önemli bir figür olarak yer alan alplığa müstakil bir başlık ayıran Âşık Paşa, esasında *Garibnâme*’yi politik bir tasarım olarak ortaya koyduğunun kanıtını sunmaktadır. Bu çerçevede reel politığı ideal politikte bütünleştirme çabası içerisinde olduğunu söyleyebileceğimiz Âşık Paşa’nın

tasavvuf düşüncesinin kavramsal ve kategorik şemasına yaslansa da politik bir ideyi merkeze aldığı görülmektedir. Öyle ki *Garibnâme*'de dünya alplığının din alplığını gölgede bırakacak şekilde ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. Nihayetinde *Garibname*'nin ortaya koyduğu bir siyasal teolojiden söz etmek mümkündür. Söz konusu siyasal teolojinin Âşık Paşa'nın yaşadığı mekânın ve zamanın reel politüğinden ayrı düşünülmesi mümkün görünmemektedir. Kaldı ki Âşık Paşa'nın kaleme almış olduğu eserine *Garibnâme* adını vermesinin bile metnin taşıdığı politik vizyonu ifşa etmede başlı başına bir fonksiyon icra ettiği söylenmelidir.

Osmanlı'nın kuruluş dönemine ilişkin Barkan'ın da işaret ettiği sosyo-politik şartlara bakıldığında Âşık Paşa'nın da içinde yaşadığı söz konusu dönemde Anadolu'daki Moğol tahribatının yanı sıra sürülerine otlak arayan yaylakların oluşturduğu nüfus hareketlerinin oluşturduğu dinamik beşeri yapının siyasal bir yapı içerisinde teskin edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylesine dinamik bir toplumsal yapının kontrolünü sağlayabilecek olan güçlü bir siyasal organizasyonun ihtiyaç duyacağı savaşıçı tipini alp tipi olarak adlandırmak mümkündür. Âşık Paşa'nın alp kavramına ve kurumuna dair ortaya koyduğu ayrıntılı açıklamaların ve *Garibnâme*'nin temel perspektifinin metnin politik bir vizyonla, bir başka ifadeyle Selçukluların ve onların bir devamı sayılabilecek olan Osmanlıların cihan hâkimiyeti fikrinin inşası bağlamıyla ilişkili olduğu şeklindeki bir sonuca ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- Âşık Paşa. (2000). *Garib-nâme I/1, I/2, II/1, II/2*, (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma), [Haz.] Kemal YAVUZ, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 764/1.
- Barkan, L. Ö. (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*. Ankara: 2 (1942): 279- 386.
- Bıçak, A. (2013). *Türk Düşüncesi I Kökenler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2012). "Türk" (*Kültür ve Medeniyet*). DİA (Cilt 41, s. 487), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaplan M. (1999), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut. (1985). *Dıvanü Lügat-it Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay). Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köprülü F. (1978) "Alp" *MEB İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati 1. Cilt*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mengi M. (1984). *GARİB-NÂME'DE ALPLİK GELENEĞİYLE İLGİLİ BİLGİLER*. Belleten, 48(191-192), 481-496.
- Ovacık, Z. (2016). *XIV. YÜZYIL ANADOLU DÜŞÜNCESİNDE BİR İYİ(MSER)LİK FELSEFESİ OLARAK ÂŞIK PAŞA'DA AŞK FELSEFESİ*. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(2), 965-984.
- Ovacık, Z. (2016). *ÂŞIK PAŞA'NIN "GARİBNÂME" SİNDE SİYASET DÜŞÜNCESİ*. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, (29), 279-308.
- Platon. (2010). *Lakbes Ya da Cesaret Üzerine*, Çev. Tanju Gökçel, *Diyaloglar içinde*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük*, 07.03.2022, <https://sozluk.gov.tr>
- Yusuf Has Hâcib. (1985). *Kutadgu Bilig II*. Çev. Reşit Rahmeti Arat. 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.

EXTENDED SUMMARY

Âşık Paşa, who is an important name of the 14th century Turkish thought, has reached a distinguished position in the history of Turkish thought with his work named *Garibname*. Âşık Paşa wrote *Garibname*, which is a reference work in terms of Turkish cultural philosophy, based on the socio-political context of the period in which he lived.

While the figure of "alp", which existed before Islam in Turkish tradition, was used to mean a Muslim Turkish hero in the form of "alp-gazi" with the understanding of jihad and gaza with the adoption of Islam, later on, with the emergence of the Sufi movement, it was used as "alp-erenler" in the sense of warrior dervishes. Thus, the word alp, which was used after Islam as well as before Islam, is equipped with a meaning content in a way that corresponds to an important moral figure in Turkish life culture. The concept of "alplik" was shaped with a moral content both in the pre-Islamic period and in the post-Islamic period. However, the direct relationship between the alp and the political is clearly evident.

The present study raises a discussion that Âşık Paşa's opening a separate title on the institution and value of alplik may have been written from within a political vision as well as *Garibnâme*'s being a mystical-ethical text, and perhaps more than that. The question of whether *Garibnâme*'s political vision overshadows his ethical and mystical vision has to be a primary research question in terms of clarifying the assumptions about the text.

The present study is based on the fact that the political character of *Garibname* is stronger than its ethical and aesthetic character. Âşık Paşa, who lived between the last periods of the Anatolian Seljuks and the first periods of the Ottomans, wrote a work especially considering the establishment conditions of the Ottoman state.

In *Garibnâme*, Âşık Paşa dealt with many values highlighted in Turkish-Islamic civilization such as justice, courage, bravery, heroism, trust, self-sacrifice, patience, loyalty, hospitality, generosity, sharing and unity. Âşık Paşa, who examined the institution of alp, which is an important value in Turkish military and political culture, under a separate title in *Garibname*, stated that for both types of alp, which *Garibname* divided into two as "world alpine" and "religious alp" in the ninth parable of the ninth chapter. conditions are listed. Noting that the conditions of both alps are arranged in a symmetry manner, Âşık Paşa determines the first three of the nine conditions necessary for the world alp as the conditions that must be present in the body and spirit. Determining these as courage, strength/strength and effort, Âşık Paşa then lists the conditions in the form of mounts/horses, armor, bows, and swords as war tools and equipment, and finally, he talks about the necessity of a friend for the world alp.

Âşık Paşa, who explains the conditions of the religion alp after his explanations about the world alp, explains that the alp in religion requires fulfilling certain conditions just like the world alp. Âşık Paşa, who draws attention to the fact that the soul has great desires and is chasing the world, states that there are morally unacceptable situations such as greed, arrogance, grudge, envy, stinginess, and sin arising from the soul's worldly ambitions, and that the real goodness will be achieved by defeating these powers in the soul. Âşık Paşa also lists nine conditions for religion, which he thinks will be achieved by defeating the evil desires of the soul. Âşık Paşa, who explains the first condition of religion as veli, gives place to a number of mystical concepts for this kind of alpism, which means reigning the power of the soul, its power, and dominating the soul. Âşık Paşa defines the friendship that he determined for the world as the last condition for the religion. Âşık Paşa talks about a true friendship that is dying for his love.

As a figure who produces certain values, including the virtues of bravery, bravery and courage more intensely in Turkish culture, and carries these values to the society in historical continuity, it cannot be thought that the handling of the alp by Âşık Paşa ignores the goal of fortifying the Ottoman political order. On the contrary, it can be stated that Âşık Paşa shared a vision of the ideal politics of the Turkish state, especially in the Ottoman state, which he witnessed during its establishment. Âşık Paşa, who dedicates a separate title to the alp, which is an important figure in the political framework of the Turkish-Islamic civilization, actually presents the proof that he presented *Garibname* as a political design. In this context, it is seen that Âşık Paşa, who we can say that he is in an effort to integrate real politics with ideal politics, puts a political idea in the center, even though he leans on the conceptual and categorical scheme of mysticism. So much so that it would be wrong to say that the sublime of the world is revealed in *Garibname* in a way that overshadows the religion of religion.

BİR MESLEK YÜKSEKOKULUNDA ÖĞRENİM GÖREN BEŞİKTAŞ TARAFTARLARININ LİSANSLI ÜRÜN SATIN ALMA NEDENLERİNİN AHP YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE REASONS FOR BUYING LICENSED PRODUCTS OF BEŞİKTAŞ FANS STUDYING IN A VOCATIONAL SCHOOL WITH AHP METHOD

Dr. Hazal AKBAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Niğde Zübeyde Hanım Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü

hazalakbal@ohu.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5129-9773

ÖZ

Geliş Tarihi: 06.04.2022
Kabul Tarihi: 30.06.2022
Yayın Tarihi: 30.06.2022
Anahtar Kelimeler
Analitik Hiyerarşi
Prosesi
Lisanslı Ürün
Satın Alma
Beşiktaş
Keywords
Analytic Hierarchy
Process
Licensed Product
Purchasing
Beşiktaş

Çalışmanın amacı profesyonel bir spor kulübü olan Beşiktaş takımı taraftarlarının lisanslı ürün satın alma nedenlerini önceliklendirmektir. Bu amaçla Niğde ilinde bir meslek yüksekokulunda öğrenim gören lisanslı ürün satın alan Beşiktaş taraftarı 20 öğrenci ile görüşülmüştür. Çalışma 2021 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilmiştir. Lisanslı ürün satın alma nedenlerini önceliklendirmek amacıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 3 ana kriter ve 9 alt kriterden oluşan hiyerarşik bir yapı kurulmuştur. Çalışma sonucuna göre taraftarların lisanslı ürünleri satın almalarının en öncelikli nedeni taraftarlıkla ilgili olan takıma duyulan sadakat olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda spor kulüpleri, lisanslı ürün üreticileri ve pazarlama uygulayıcıları uygulamaya geçirecekleri taraftarların takıma olan sadakatini artıracak farklı pazarlama uygulamaları ve stratejileri ile hem maddi hem de manevi açıdan çeşitli kazanımlar sağlayacaklardır.

ABSTRACT

The aim of the study is to prioritize the reasons for Beşiktaş fans, who are a professional sports club, to purchase licensed products. For this purpose, by 20 students who are Beşiktaş fans who have purchased licensed products by studying at a vocational school in Niğde province, were interviewed. The study was implemented in May 2021. Analytical Hierarchy Process (AHP), one of the multi-criteria decision making methods, was used to prioritize the reasons for purchasing licensed products. Within the scope of the study, a hierarchical structure consisting of 3 main criteria and 9 sub criteria was established. According to the results of the study, the primary reason for the fans to purchase the licensed products was determined as the loyalty to the team concerned. In this context, sports clubs, licensed product manufacturers and marketing practitioners will provide various gains both materially and morally with different marketing practices and strategies that will increase the loyalty of the fans to the team, which they will implement.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1099624>

Atıf/Cite as: Akbal, H. (2022). Bir Meslek Yüksekokulunda Öğrenim Gören Beşiktaş Taraftarlarının Lisanslı Ürün Satın Alma Nedenlerinin AHP Yöntemi ile İncelenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1028-1037.

Giriş

Spor faaliyetlerinin toplum içerisinde her yaş grubu için ayrı bir önemi vardır. Dünyada ve ülkemizde popüler kültürün önemli bir parçası haline gelen spor faaliyetlerine katılan kişilerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu kişilerin en başında ise takımlarını destekleyen, onlara sıkı sıkıya bağlı olan taraftarlar gelmektedir. Toplumların içinde bulunduğu koşullara göre şekillenen taraftarlık, bir anlamda tuttuğu takıma gönül bağı ile bağlı olan kişileri temsil etmektedir.

İçinde bulunduğu sosyal çevre içerisinde belirli bir yer edinerek yaşamını sürdürmek isteyen bireyler çoğu zaman bu dayanağı tuttıkları takımlarda bulurlar. 1903 yılında kurulan ve o yıllardan günümüze kadar büyük bir taraftar kitlesine sahip olan Beşiktaş, halkın takımı olarak adlandırılmaktadır. Her kesimden gelecek takımını sahiplenen taraftarlar hem takımı ayakta tutabilmek ve takımına olan sevgi ve bağlılığı göstermek hem de sosyal çevrede yer edinebilmek amacıyla takımı temsil eden ürün ve hizmetlere yönelirler. Bu ürünlerden biri de takımın renk, sembol, simge ve logosunu taşıyan lisanslı ürünlerdir. Takımının renk ve sembollerini taşıyan lisanslı ürünlerinden olan atkı, tişört ya da forma giyen bazı taraftarlar bunu kendilerini ifade etme biçimi olarak görebilirken bazıları takımına destek olmak ya da yalnızca ürün çeşitliliği yönünden zengin olduğu için lisanslı ürün tercih etmektedir. Bu bağlamda lisanslı ürün üretenlerin, taraftarların lisanslı ürün satın alma nedenlerini belirlemeleri etkili pazarlama stratejileri oluşturmada büyük önem taşımaktadır.

Çalışma Beşiktaş taraftarı olan ve lisanslı ürün satın alan meslek yüksekokulu öğrencilerinin lisanslı ürün satın alma nedenlerinin önceliklendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak taraftarlık olgusu, Beşiktaş ve lisanslı ürünler hakkında genel bilgiler sunulmuştur. Daha sonra çalışmanın analizinde kullanılan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak çalışmadan elde edilen bulgular yorumlanarak genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümü ile çalışma bitirilmektedir.

Taraftar Olgusu ve Beşiktaş

Spor faaliyetleri her geçen gün toplumun önemli bir parçası haline gelmektedir. Spor faaliyetlerini takip eden önemli bir kitle bulunmaktadır. Bu kitle kendilerine yakın hissettikleri takıma bağlılık ve hayranlık duyan taraftarlardır. Özellikle futbol taraftarları önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır (Bozyiğit ve Doğan, 2018: 2159). Türk Dil Kurumuna göre taraftar, sporcuların temsil ettikleri renklere, kulübe veya bayrağa bağlı kimse anlamına gelmektedir (TDK, 2021). Sporcu veya takımla ilgilenerek onları izleyen kişiler taraftar olarak tanımlanmaktadır (Dinç ve Demircan, 2016: 26). Başka bir tanıma göre taraftar, bir spor organizasyonuna ve kişisel girişimlere duygusal olarak bağlı olan kişilerdir (Shank ve Lyberger, 2015: 5). Taraftarlık olgusu bazen futbol üzerine yaşanan değişikliklere kapalı veya zor adapte olabilen bazen de yeni oluşumların fitilini ateşleyen bireyleri ifade etmektedir (Dikici, 2008: 12). Takım taraftarlığı yalnızca bir spor dalıyla ilgilenmek anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda desteklenen takım için para, enerji ve zaman harcamak anlamı da taşımaktadır (Polat vd., 2019: 149).

Günümüzde büyük bir taraftar kitlesine sahip olan Beşiktaş 1903 yılında “Bereket Jimnastik Kulübü” adıyla kurulmuştur. 1908 yılında Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle birlikte ismi “Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü” olarak değiştirilmiştir. Yalnızca jimnastikle sınırlı olan bu kulüp böylelikle jimnastik, boks, eskrim, güreş ve atletizm gibi spor dallarını da kapsayan güçlü bir spor kulübü haline gelmiştir. 1911 yılında ise tescil edilen ilk Türk spor kulübü olmuştur (BJK Resmi İnternet Platformu, 2021). Beşiktaş, tescil edilen ilk spor kulübü olmanın yanı sıra aldığı şampiyonluklar, başarı hikâyeleri, Türk spor tarihindeki ilkleri, taraftarları ve renkleri ile önemli bir yer tutmaktadır. Kulübün kırmızı-beyaz olarak bilinen ilk renkleri kulübün kurucu ve sporcularının Balkan Savaşına katılması ve hayatlarını kaybetmeleri sonucu siyah-beyaz olarak değiştirilmiştir. Renkler acı ve mutluluğun, sevilen ile sevilmeyenin, üzüntünün ve coşkunun simgesidir (Dikici, 2008: 28). Balkan savaşlarından sonra kulübün simgesi de kartal olmuştur. Kartal figürü, Türk mitolojisinde gücü, Gök Tanrı’yı, hükümdarlığı ve güneşi simgelemektedir. Gök Tanrı’nın sembolü olan kartalın dünya ağacının tepesinde hayat sürdürdüğüne inanılmaktadır (Eker, 2010: 178).

Taraftarlar futbol kulüplerinin hem maddi hem manevi en büyük destekçilerindedir. Türkiye’de dört büyükler başta olmak üzere profesyonel ve amatör takımların sayısız taraftarı bulunmaktadır. Beşiktaş taraftarları da bu taraftarlar arasında en popüler olanlardan biridir. Beşiktaşlılar arasında sosyal ve gelir durumundan kaynaklı bir

ayrım bulunmadığından her Beşiktaş taraftarı, Beşiktaşlı olarak bir diğerinin kardeşi, arkadaşı ve dostudur (Tepeköylü, 2016: 380). Tutulan takıma ait renk ve logo taşıyan ürünlerin taraftar üzerinde takıma aidiyet hissi, belli bir kimlik edinme, kendini kanıtlama ve sadakat gibi sembolik fonksiyonları bulunmaktadır (Derbaix, Decrop ve Cabossart, 2002: 13). Tutulan takımın renklerini taşıyan bir atkı veya forma giyen taraftar kendisini o takımın taraftarlarından oluşan büyük bir ailenin üyesi olarak görmektedir (Or, 2009: 36).

Lisanslı Ürün

Lisans, firma ya da organizasyonların başka bir firma ya da organizasyona markasını belli bir imtiyaz karşılığında vermesi ile yapılan anlaşmadır (Argan ve Katırcı, 2002: 11).

Günümüzde spor kulüpleri rakiplerine karşı ayakta durabilmek amacıyla sportif başarılarını ticarileştirmek durumundadır. Bu anlamda sportif başarıların ticarileştirilmesinde en sık başvurulan yöntem lisanslı ürün satışıdır (Torlak, Özkara ve Doğan, 2014: 74). Lisanslı ürünlerin pazarlanması son dönemlerde gelişme gösteren alanlardan biri olmuştur. Rekabetin yoğun olduğu ortamda sportif başarıyı sağlamlaştırmak finansal başarıyla ilişkilidir. Bu nedenle spor kulüpleri lisanslı ürün satışı yapan mağazalarla taraftarlarına seslenmeye çalışmaktadır (Argan ve Katırcı, 2002: 21).

Rekabetin yoğun olduğu ortamda maddi kaynağa ihtiyaç duyan kulüplere katkı sağlamak için taraftarlar lisanslı ürünler satın almaktadırlar. Lisanslı ürünlere olan talep diğer işletmelerin ilgisini çekerek kulübün yeni lisans anlaşmaları gerçekleştirmesini ve yeni ürünleri piyasaya sürmeyi sağlayacaktır. Sponsorların kulübe verdiği desteklerin karşılığını, sadık taraftarlar ürünleri satın alarak göstermektedir (Or, 2009: 28). Giyim, çıkartma, çeşitli kırtasiye ve hediyelik ürünler satın alınan ürünler içerisinde yer almaktadır. Lisanslı ürünler içerisinde % 60 oranıyla giysiler en çok satın alınan ürün kategorisine sahiptir (Katlav ve Öney, 2018, s. 25).

Birçok ülkede lisanslı ürünlerin en çok gençler tarafından satın alınarak kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle spor kulüpleri genç kitleleri sadık tüketiciye dönüştürmek için çalışmaktadır (Ayhan, Aktaş ve Çelik, 2017: 552). Taraftarlar takımlarını ifade eden ürünleri satın alarak, takımları ile duygusal bağ kurma imkânı bulmaktadır. Bu anlamda lisanslı ürünler takımlar için gelir sağlama amacı dışında taraftarların takıma olan sadakatini artırma fonksiyonuna da sahip olurlar (Kazançoğlu ve Baybars, 2016: 52).

Yöntem

Çalışma Niğde İlinde bir meslek yüksekokulunda öğrenim gören, Beşiktaş taraftarı olan ve lisanslı ürün satın alan 20 öğrenci üzerinde 2021 yılının Mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Lisanslı ürün satın alma ile ilgili kriterler belirlenirken çalışmaya katılan taraftarların görüşlerinden faydalanılmıştır. Bu görüşler doğrultusunda çeşitlilik, sosyal kimlik ve taraftarlıkla ilgili 3 ana kriter ve bu ana kriterlere bağlı toplam 9 alt kriter belirlenmiştir.

Alt kriterler hakkındaki açıklamalar aşağıda sunulmuştur:

Renk: Lisanslı ürünlerde renk çeşitliliğinin bulunmasıdır.

Beden: Bebek, çocuk ve yetişkinlere özel farklı bedenlerde lisanslı ürünler üretilmesidir.

Kalite: Her kesime yönelik farklı kalitelerde ürünlerin yer almasıdır.

Belli bir gruba ait olma: Ait olma ihtiyacı insanların temel ihtiyaçlarından biridir. Lisanslı ürün satın alma sebebi de belli bir taraftar grubuna ait olmak ve bu grubun verdiği güçlü olma hissidir.

Farklı olma: Lisanslı ürünleri satın almanın sosyal çevrede dikkatleri üzerine çekmek ve kendini farklı hissetmeye neden olmasıdır.

İmaj: Satın alınan lisanslı ürünlerin taraftarın kendini ifade ediş biçimi olarak algılanmasıdır.

Sadakat: Taraftarların tuttukları takımın lisanslı ürünlerini satın almaları takımlarının yanında olduklarını ve takıma karşı sadakatlerinin yüksek olduğunu gösterir.

Rekabet: Diğer profesyonel spor kulüpleri ile rekabet etmek amacıyla lisanslı ürün satın alınmasıdır.

Maddi destek: Taraftarların takımlarının içinde bulunduğu zor dönemlerde onlara maddi destekte bulunmak için lisanslı ürün satın almak istemesidir.

Analistik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Klasik karar alma mekanizmaları doğru karar alma konusunda eksik kalmaktadır. Eski zamanlarda alınan kararlar evet/ hayır, yap/ yapma, satın al/alma şeklinde iki seçeneğiydi. Ancak küreselleşme, insan igereksinimlerinin artması, bölgesel ve demografik farklılıklar gibi çeşitli dış faktörlerle birlikte basit karar verme mekanizmaları büyük problemler ortaya çıkarmaya ve yanlış tercihler yaptırmaya başlamıştır (Doğan ve Derici, 2019: 617). Nitel ve nicel faktörleri birlikte değerlendirme imkânı sunan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), problemleri hiyerarşik bir biçimde modellemektedir (Aydın, Öznehir ve Akçalı, 2009: 73). Thomas L. Saaty (1980) tarafından geliştirilen Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), karar verme problemlerinin çözümlenmesinde kullanılmaktadır. AHP tekniği ile kriter ve alt kriterlerin önem dereceleri belirlenmektedir. AHP yönteminin çözümüne ilk olarak amaçların belirlenmesi ile başlanır. Belirlenen amaç doğrultusunda hiyerarşik bir yapı oluşturulur. Hiyerarşik yapıda amaç, kriter, alt kriter ve alternatifler yer alır (Taş vd., 2018: 4).

Konu hakkında görüşlerine başvuru alan karar vericilerin değerlendirme puanlarına göre kriterleri kendi aralarında karşılaştırmalarıyla ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulması yönteminin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Buradaki amaç kriterlere ve alternatiflere ait öncelik değerlerinin belirlenmesidir. Karşılaştırma matrisleri oluşturulurken Tablo 1’de belirtilen Saaty tarafından geliştirilen tercih ölçeği kullanılmaktadır (Saaty, 1980, 54).

Tablo 1. AHP Tercih Ölçeği

Önem Değeri	Tanım
1	Eşit derecede önemli
3	Orta derecede önemli
5	Kuvvetli derecede önemli
7	Çok kuvvetli derecede önemli
9	Son derece önemli
2,4,6,8	Ara değerler

Kaynak: Saaty, 1980: 54.

Analistik Hiyerarşi Prosesinin üçüncü aşaması ikili karşılaştırma matrislerinden faydalanılarak normalize matrislerin oluşturulmasıdır. Bu aşamada her bir kritere ait göreceli öncelik değeri belirlenir (Kuyrukçu ve Alkan, 2020: 627).

Dördüncü aşama, yapılan çalışmanın tutarlılığının test edildiği aşamadır. Tutarlılık oranı belirlenirken Tutarlılık İndeksi (Tİ) ve Rassal İndeks (Rİ)’ten faydalanılır. Rassallık göstergesi matrisin boyutuna göre çeşitli değerler alan sabit Rİ değerlerinden meydana gelmektedir. $Tİ = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$, $TO = Tİ / Rİ$ formülleri aracılığıyla hesaplanmaktadır (Asoğlu ve Eren, 2018: 105). Tutarlılık oranının 0,1’den küçük olması iyi, tutarlı ya da duyarlı olarak adlandırılmaktadır. Oranın 0,1’den yüksek çıkması durumunda karar yeniden gözden geçirilmelidir (Yıldırım ve Önder, 2015: 42). Tutarlılık oranı hesaplanırken faydalanılan Rİ değeri bulunurken Tablo 2’de gösterilen rassallık göstergesi kullanılır.

Tablo 2. Rassallık Göstergesi

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
R	0	0	0.5	0.8	1.1	1.2	1.3	1.4	1.4	1.4	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
İ			2	9	1	5	5	0	5	9	2	4	6	7	9

Kaynak: Saaty, 2008: 129.

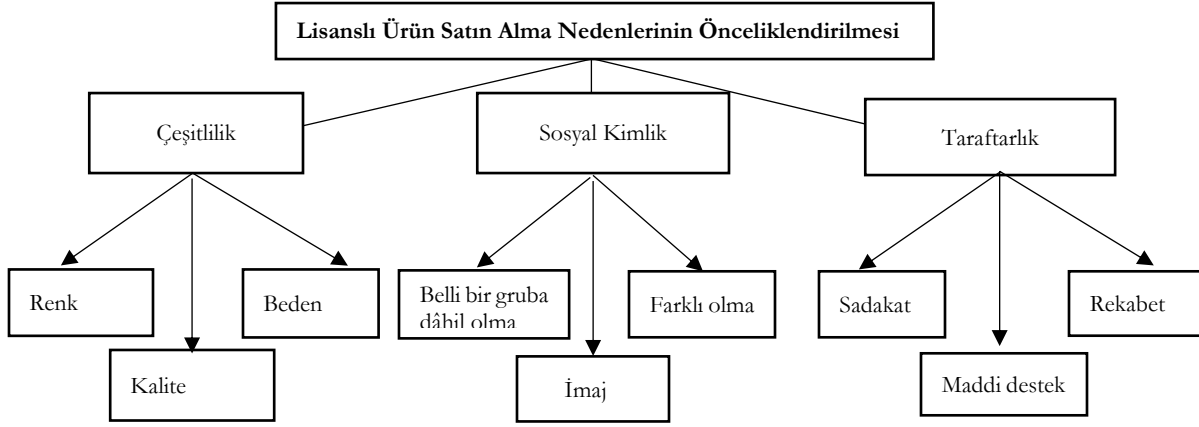
Son adımda ise alternatiflerin öncelik değerleri belirlenmektedir. Buna göre her bir kriterin ağırlığı ile alternatifin o kritere göre ağırlığının çarpımları toplamı, alternatiflerin öncelik değerlerini verecektir (Yanık ve Eren, 2017: 169).

AHP’de kriterlerin ağırlıkları, konunun uzmanları ile yapılan görüşmeler sonucunda, bir grup kararı neticesinde belirlenmektedir. Saaty (2008)’ e göre tek bir grup kararı oluşturulması gerektiğinde en iyi yöntemin bireysel kararların geometrik ortalamalarının alınmasıdır (Kuyrukçu ve Alkan, 2020: 627). Çalışmada AHP tekniğinin uygulanması aşamasında karar verici olarak bir meslek yüksekokulunda öğrenim gören, Beşiktaş taraftarı olan ve lisanslı ürün satın alan 20 kişi belirlenmiştir.

Bulgular

Çalışma profesyonel bir spor kulübü olan Beşiktaş takımı taraftarlarının lisanslı ürün satın alma nedenlerini önceliklendirmek amacıyla Niğde ilinde bir meslek yüksekokulunda gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2021 yılının Mayıs ayı içerisinde Beşiktaş taraftarı olan, lisanslı ürün satın alan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 20 öğrenci ile yapılmıştır. Öğrenciler Thomas L. Saaty’nin geliştirdiği önem ölççeğine göre kriterleri karşılaştırmıştır. Öğrencilerin kriterlere verdiği puanların ortalaması alınarak karşılaştırma matrisleri oluşturulmuştur.

Lisanslı ürün satın alma nedenlerine ilişkin hiyerarşik yapı Şekil 1’de sunulduğu gibi 3 ana kriter ve 9 alt kriterden oluşmaktadır. Çeşitlilik, sosyal kimlik ve taraftarlık hiyerarşik yapıda yer alan kriterleri oluştururken her bir kriterle bağlı farklı alt kriterler de yapı içerisinde sunulmuştur. Renk, beden ve kalite çeşitlilikle ilgili alt kriterler; belli bir gruba dâhil olma, farklı olma ve imaj sosyal kimlikle ilgili kriterler; sadakat, rekabet ve maddi destek ise taraftarlıkla ilgili alt kriterlerdir.



Şekil 1. Lisanslı Ürün Satın Alma Nedenlerine İlişkin Hiyerarşik Yapı

Şekil 1’de amaç, kriter ve alt kriterlerin sunulduğu hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra ilk olarak ana kriterlerin önem düzeyine göre karşılaştırılması yapılmıştır. Çeşitlilik, sosyal kimlik ve taraftarlık ile ilgili ana kriterlere ait karşılaştırma matrisleri oluşturularak normalleştirme işlemleri yapılmış ve her bir kriterin öncelik değeri bulunmuştur. Yapılan bu işlemler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Ana Kriterlerin Öncelik Değerleri

	Çeşitlilik	Sosyal Kimlik	Taraftarlık	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Çeşitlilik	1,00	0,33	0,14	0,09	0,26	3,00
Sosyal Kimlik	3,00	1,00	0,25	0,21	0,64	3,02
Taraftarlık	7,00	4,00	1,00	0,70	2,15	3,07

$\lambda_{\max} = 3,03$; $T\bar{I}=0,02$; $R\bar{I}=0,52$; $T\bar{O}=0,03$ ($T\bar{O}\leq 0,10$ olduğundan karşılaştırmalar tutarlıdır.)

Karar vericilerle yapılan görüşmeler sonucunda çeşitlilik, sosyal kimlik ve taraftarlıkla ilgili ana kriterlerin öncelik değerleri sırasıyla 0,09; 0,21 ve 0,70 olarak belirlenmiştir. Taraftarların görüşlerinde tutarlı olup olmadıklarını test etmek için tutarlılık oranına bakılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda tutarlılık oranı 0,03 olarak hesaplanmıştır. Tutarlılık oranının 0,1'den küçük olması iyi ve tutarlı olarak kabul edildiği için taraftarların görüşlerinde tutarlı olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak Beşiktaş taraftarlarının en fazla takım taraftarı olmalarından dolayı lisanslı ürün satın alma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Ana kriterlerin karşılaştırılması yapıldıktan sonra alt kriterler de karşılaştırılmıştır. İlk olarak çeşitlilikle ilgili alt kriterlerin öncelik değerlerine bakılmıştır. Çeşitlilik ile ilgili ana kritere bağlı olan renk, beden ve kaliteden oluşan alt kriterlere ait öncelik değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Çeşitlilik İle İlgili Alt Kriterlerin Öncelik Değerleri

	Renk	Beden	Kalite	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Renk	1,00	0,33	0,20	0,10	0,31	3,02
Beden	3,00	1,00	0,25	0,23	0,71	3,06
Kalite	5,00	4,00	1,00	0,67	2,11	3,17

$\lambda_{\max} = 3,08$; $T\bar{I} = 0,04$; $R\bar{I} = 0,52$; $TO = 0,08$ ($TO \leq 0,10$ olduğundan karşılaştırmalar tutarlıdır.)

Taraftarların lisanslı ürün satın alma nedenleri arasında yer alan çeşitlilikle ilgili alt kriterler incelendiğinde 0,67 öncelik değeri ile kalite alt kriteri en önemli satın alma nedeni olarak belirlenmiştir. Lisanslı ürünlerin her kesime yönelik farklı kalitelerde ürünleri barındırması taraftarların bu ürünleri tercih etmesinde en önemli neden olarak görülmektedir. 0,23 öncelik değeri ile bebek, çocuk ve yetişkinlere özel çeşitli bedenlerde ürünler sunulması lisanslı ürünlerin satın alınma öncelikleri arasında ikinci sırada yer almıştır. Son olarak 0,10 önem derecesi ile Beşiktaş spor kulübünün temsil rengi olan siyah-beyazdan farklı olarak çeşitli renklerin ürünlerde yer alması satın almada en az öncelik değerine sahip alt kriter olarak tespit edilmiştir. Taraftarların çeşitlilikle ilgili alt kriterlerde belirtmiş oldukları görüşlerde tutarlı ($TO = 0,08 \leq 0,1$) oldukları tespit edilmiştir.

Sosyal kimlik ana kriteri ile ilişkili olan belli bir gruba dâhil olma, farklı olma ve imaj alt kriterlerine ait öncelik değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Sosyal Kimlik İle İlgili Alt Kriterlerin Öncelik Değerleri

	Belli bir gruba dâhil olma	Farklı olma	İmaj	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Belli bir gruba dâhil olma	1,00	2,00	0,33	0,24	0,72	3,01
Farklı olma	0,50	1,00	0,25	0,14	0,41	3,00
İmaj	3,00	4,00	1,00	0,62	1,89	3,03

$\lambda_{\max} = 3,02$; $T\bar{I} = 0,01$; $R\bar{I} = 0,52$; $TO = 0,01$ ($TO \leq 0,10$ olduğundan karşılaştırmalar tutarlıdır.)

Sosyal kimlikle ilişkili alt kriterler incelendiğinde 0,62 öncelik değeri ile taraftarların kendini ifade ediş biçimi olarak algıladığı imaj alt kriteri lisanslı ürün satın almada en öncelikli alt kriter olarak belirlenmiştir. Lisanslı ürün satın almada 0,24 ile ikinci öncelik değerine sahip olan alt kriter belli bir taraftar grubuna dahil olmaktır. En az önceliğe sahip olan alt kriter ise 0,14 değeri ile sosyal çevre içerisinde dikkatleri üzerine çekerek farklı olmak

amacıyla lisanslı ürünlerin satın alınmasıdır. Taraftarların sosyal kimlik ana kriteri ile ilgili alt kriterlerde belirtmiş oldukları görüşlerde tutarlı ($TO=0,01 \leq 0,1$) oldukları tespit edilmiştir.

Sadakat, rekabet ve maddi destekten oluşan taraftarlık ile ilgili alt kriterlerin öncelik değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Taraftarlık İle İlgili Alt Kriterlerin Öncelik Değerleri

	Sadakat	Rekabet	Maddi destek	ÖD	ATV	ATV/ÖD
Sadakat	1,00	6,00	4,00	0,69	2,13	3,11
Rekabet	0,17	1,00	0,33	0,09	0,28	3,01
Maddi destek	0,25	3,00	1,00	0,22	0,67	3,04
$\lambda_{\max} = 3,05$; $T\bar{I} = 0,02$; $R\bar{I} = 0,52$; $TO = 0,05$ ($TO \leq 0,10$ olduğundan karşılaştırmalar tutarlıdır.)						

Taraftarlıkla ilgili alt kriterin öncelik değerleri sırasıyla sadakat alt kriteri için 0,69; maddi destek alt kriteri için 0,22 ve rekabet alt kriteri için 0,09 olarak belirlenmiştir. 0,69 öncelik değeri ile sadakat alt kriteri yani Beşiktaş taraftarlarının takımlarına karşı sadakatlerinin yüksek olduğunu göstermek için lisanslı ürünlerin satın almaları en öncelikli neden olarak tespit edilmiştir. 0,22 öncelik değeri ile taraftarların takımlarının içinde bulunduğu zor durumlarda onlara maddi destekte bulunmak için lisanslı ürün satın almaları ise ikinci önem düzeyine sahiptir. Son olarak 0,09 öncelik değeri ile diğer spor kulüpleri ile rekabet etmek amacıyla lisanslı ürün satın almaları en az önem derecesine sahip alt kriter olarak görülmüştür. Taraftarlık ile ilgili alt kriterlerde belirtilen görüşlerde tutarlı ($TO=0,05 \leq 0,1$) olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Spor endüstrisi birçok farklı özelliğe sahip bireyleri bir araya getiren ve bireyler arasında ortak bir taraftarlık bağı oluşturan sektördür. Özellikle futbol taraftarları sektörde önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Taraftarlar spor kulüplerinin en büyük destekçileridir.

Spor kulüpleri için genç nüfus özellikle de üniversite öğrencileri önemli bir yere sahiptir. Lisanslı ürün üretimi yapan firmalar için üniversite öğrencileri takımlarına sadakatle bağlı olan hedef kitle olarak görülmektedir. Bu hedef kitle, takımları şampiyon olduğunda veya önemli bir maçı kazandığında takımlarının çeşitli kategorilerde sunulan lisanslı ürünlerini çoğu zaman fiyat, performans ve kalite açısından değerlendirmeyip yalnızca takımlarına destek olmak veya sadakatle bağlı olduklarını göstermek için satın alma davranışı sergilerler. Spor kulüpleri ise gelirlerini artırmak ve taraftarların takıma olan bağlılık düzeyini yükseltmek için lisanslı ürün satışlarında etkili pazarlama stratejileri izlemelidir.

Dört büyükler olarak adlandırılan spor kulüpleri içerisinde yer alan Beşiktaş spor kulübü taraftarlarının lisanslı ürün satın alma nedenlerinin önceliklendirilmesi amacıyla bir meslek yüksekokulunda öğrenim gören, Beşiktaş taraftarı olan ve takımının lisanslı ürünlerini satın alan öğrencilerle görüşülmüştür. Çalışmaya katılan taraftarların görüşlerinden faydalanılarak çeşitlilik, sosyal kimlik ve taraftarlık kriterlerinden oluşan 3 ana kriter ve her bir kritere bağlı 9 farklı alt kriter belirlenmiştir. Renk, beden ve kalite çeşitliliğiyle ilgili alt kriterler; belli bir gruba dâhil olma, farklı olma ve imaj sosyal kimlikle ilgili kriterler; sadakat, rekabet ve maddi destek ise taraftarlıkla ilgili alt kriterlerdir. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile karar verici olarak belirlenen 20 kişinin kriterlere verdiği puanların ortalaması alınmış ve kriterler önceliklendirilmiştir.

Karar vericilerle yapılan görüşmeler sonucunda Beşiktaş taraftarlarının en fazla takım taraftarı olmalarından dolayı lisanslı ürün satın alma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Taraftarlıkla ilgili alt kriterler incelendiğinde taraftarların takımına duyduğu sadakatin yüksek olduğunu göstermek için lisanslı ürünleri satın almaları en öncelikli neden olarak tespit edilmiştir. Lisanslı ürün satın almadaki ikinci önemli neden ise taraftarların takımının içinde bulunduğu zor durumlarda takıma maddi destekte bulunmak için lisanslı ürün satın almalarıdır. Yapılan

çalışma, taraftarların takımlarına olan sadakatın lisanslı ürün satın almada önemli bir kriter olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda spor kulüpleri, lisanslı ürün üreticileri ve pazarlama uygulayıcıları uygulamaya geçirecekleri taraftarların takıma olan sadakatını artıracak farklı pazarlama uygulamaları ve stratejileri ile hem maddi hem de manevi açıdan çeşitli kazanımlar sağlayacaklardır.

Son olarak ileride yapılacak olan çalışmalarda farklı spor kulübü (basketbol, futbol, voleybol vb.) taraftarlarının da yer aldığı çalışmalarda lisanslı ürün satın alma nedenlerinin araştırılması literatüre katkı sunacaktır. Ayrıca yapılan çalışma genç nüfus üzerinde gerçekleştirilmiş olup gelecekte yapılacak olan araştırmalarda taraftarların yaş aralığının genişletilerek ve kriter sayısının çeşitlendirilerek daha geniş kapsamda çalışılmasının literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Argan, M. ve Katurcı, H. (2002). *Spor Pazarlaması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Asoğlu İ., Eren T. (2018). AHP, TOPSIS, PROMETHEE yöntemleri ile bir işletme için kargo şirketi seçimi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 102-122.
- Aydın, Ö., Öznehir, S. ve Akcalı, E. (2009). Ankara için optimal hastane yeri seçiminin analitik hiyerarşi süreci ile modellenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 69- 86.
- Ayhan, B., Aktaş, H. ve Çelik, F. (2017). Lisanslı taraftar ürünlerinin kullanım motivasyonları: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 548-573.
- Beşiktaş JK Resmi İnternet Platformu (2021). <https://bjk.com.tr/tr/cms/tarihce/2/73> Erişim tarihi (12.04.2021).
- Bozyiğit, E., ve Doğan, F. (2018). Examination of the psychological commitment to team of the students of Faculty of Sports Sciences. *Journal of Human Sciences*, 15(4), 2159-2167.
- Derbaix, C., Decrop, A. & Cabossart, O. (2002). Colors and scarves: the symbolic consumption of material possessions by soccer fans, *Advances in Consumer Research*, 29, 511-518.
- Dikici, S.T. (2008). Türkiye'de taraftarın sosyal ve siyasal profili: Beşiktaş JK çarşı grubu örneği (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kocaeli). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Dinç, S. ve Demircan, M. (2016). Tribünde güncel tartışma; takıma psikolojik bağlılığın passolig uygulamasına ilişkin taraftar görüşleri üzerine etkisi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 25 – 38.
- Doğan, N. Ö., ve Dericici, S. Tarımsal Ürün Depolama ve Lojistik Şirketi İçin Yer Seçimi: Bir AHP Uygulaması. *Türkiye Vizyonu: Multidisipliner Çalışmalar 2019 (Turkey Vision: Multidisciplinary Studies 2019)*. Ekin Yayınevi, TÜRKİYE. | ISBN: 978-605-327-870-2
- Eker, G.Ö. (2010). Futbolun dayanılmaz çekiciliği, büyülenen taraftar portresi, fanatizm ve Beşiktaş. *Millî Folklor*, 22(85), 173-182.
- Katlav, T.ve Öney, E. (2018). Türkiye'deki taraftarların spor kulüplerindeki lisanslı ürünlere ilişkin satın alma niyetinin planlanmış davranış teorisine göre incelenmesi. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 4(1), 139-162.
- Kazançoğlu, İ. ve Baybars, M. (2016). Lisanslı spor ürünlerinin algılanan değer bileşenlerinin satın alma niyeti ile ilişkisi: Türkiye'nin en büyük üç futbol kulübünün incelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (1), 51-66.
- Kuyrukçu, Z. ve Alkan, A. (2020). Üniversitelerin kuruluş yeri seçiminin AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 625-638.
- Or, E. (2009). *Taraftar Memnuniyeti*, No:7, İstanbul: TFF-FGM Futbol Eğitim Yayınları.
- Polat, E., Sönmezoglu, U., Yıldız, K. ve Çoknaz, D. (2019). Futbol taraftarlarının takım imajı, takım sadakati ve takımla özdeşleşme düzeylerinin belirlenmesi. *Uluslararası Spor, Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi*, 5(3), 143–153.
- Saaty, T.L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. U.S.A: McGraw-Hill Comp
- Shank, M.D. ve Lyberger, MR. (2015). *Sports marketing: A strategic perspective* (5 th. edition) Routledge.
- Taş, C., Bedir, N., Eren, T., Alağaç, H.M. ve Çetin, S. (2018). AHP-TOPSIS yöntemleri entegrasyonu ile poliklinik değerlendirilmesi: Ankara'da Bir Uygulama. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 2(1), 1-17.
- Tepeköylü, İ. (2016). Türkiye'de futbol, taraftar olgusu ve Beşiktaş Çarşı Grubu. *Akademik Bakış Dergisi*, 56, 380-390.

- Torlak, Ö., Özkara, B.Y. ve Doğan, V. (2014). Taraftarların takımlarla özdeşleşme düzeylerinin, takımların lisanslı ürünlerine yönelik kalite algısı ve satın alma niyetine etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 73-81.
- TDK (2021). Türk Dil Kurumu. <https://kelimeler.gen.tr/taraftar-nedir-ne-demek-294111>. Erişim tarihi (11.04.2021).
- Yanık, L. ve Eren, T. (2017). Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv imalat sektörü firmalarının finansal performanslarının AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR yöntemleri ile analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 165- 187.
- Yıldırım, B.F. ve Önder E. (2015). *Operasyonel, yönetsel ve stratejik problemlerin çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri*. (2. Baskı). Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım

EXTENDED SUMMARY

The sports industry is a sector that brings together individuals with very different characteristics and creates a common supporter bond between individuals. Especially football fans have an important place in the sector. Fans are the biggest supporters of sports clubs. Young population, especially university students, has an important place for sports clubs.

For companies that produce licensed products, university students are seen as the target audience who are loyal to their teams. This target audience often does not evaluate their team's licensed products offered in various categories in terms of price, performance and quality when their team is champion or wins an important match. This audience only buys to support their team or show loyalty. Sports clubs, on the other hand, should follow effective marketing strategies in licensed product sales in order to increase their income and increase the level of loyalty of the fans to the team.

The aim of the study is to prioritize the reasons for Beşiktaş fans, who are a professional sports club, to purchase licensed products. For this purpose, by 20 students who are Beşiktaş fans who have purchased licensed products by studying at a vocational school in Niğde province, were interviewed. The study was implemented in May 2021. Analytical Hierarchy Process (AHP), one of the multi-criteria decision making methods, was used to prioritize the reasons for purchasing licensed products.

The Analytical Hierarchy Process (AHP), developed by Thomas L. Saaty (1980), is used in solving decision making problems. With the AHP technique, the importance levels of the criteria and sub-criteria are determined. While determining these criteria, the opinions of the fans participating in the study were used. In line with these views, 3 main criteria related to diversity, social identity and advocacy and 9 sub-criteria related to these main criteria were determined. The main criteria are; diversity, social identity, supporter. Sub-criteria; color, size, quality, belonging to a certain group, being different, image, loyalty, competition and financial support. Comparison matrices were created by taking the average of the scores given by the students to the criteria.

The study first started by creating a hierarchical structure with purpose, criteria and sub-criteria. Then, the main criteria were compared according to the level of importance. With a priority value of 0.70, it was determined that Beşiktaş fans tend to buy licensed products because they are the most team supporters. After the main criteria were compared, the sub-criteria were also compared. First, the priority values of the sub-criteria related to diversity were examined. When the sub-criteria related to diversity, which is among the reasons for the fans to purchase licensed products, were examined, quality was determined as the most important reason for purchasing with a priority value of 0.67. Then, the priority values of the sub-criteria related to social identity were examined. When the sub-criteria related to social identity were examined, with a priority value of 0.62, the image sub-criterion perceived by the fans as the way of expressing themselves was determined as the most priority sub-criterion in purchasing licensed products. The priority values of the sub-criteria related to supporter were also examined. With a priority value of 0.69, the loyalty sub-criterion was determined as the priority reason. In other words, it was determined as the top priority for Beşiktaş fans to purchase licensed products to show that they have a high loyalty to their team.

In this context, sports clubs, licensed product manufacturers and marketing practitioners will provide various financial and moral gains with different marketing practices and strategies that will increase the loyalty of the fans to the team. In future studies, researching the reasons for purchasing licensed products, including supporters of different sports clubs (basketball, football, volleyball, etc.), will contribute to the literature. In addition, the study was carried out on the young population, and it is thought that working in a wider scope by expanding the age range of the supporters and diversifying the number of criteria in future studies will make important contributions to the literature.

BÜYÜK SAVAŞ SIRASINDA İNGİLİZ AJANI BİNBAŞI HARRY SAINT JOHN BRIDGER PHILBY'NİN NECİD GÖREVLENDİRİLMESİ

NAJD APPOINTMENT OF BRITISH AGENCY HARRY SAINT JOHN BRIDGER PHILBY DURING THE GREAT WAR

Özer ÖZOCAK

Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ozer.ozocak@amasya.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-0129-7937

ÖZ

Geliş Tarihi:

01.04.2022

Kabul Tarihi:

22.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Philby

İbn Suûd

Necid

Keywords

Philby

Ibn Saud

Najd

İngiltere, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin güneydeki topraklarını işgal edebilmek için bütün imkânlarını seferber etti. Bu bağlamda kullandığı araçlardan biri de yetişmiş insan gücü olarak sahada aktif görev alan ajanlardır. Savaş yılları boyunca farklı yerlerde görevler yapan John Philby de belirtilen ajanlardan biriydi. 1917 yılı kasım ayında gerçekleşen Necid görevlendirmesi hayatının dönüm noktası oldu. Seyahatin gerekçesi, İbn Suûd'un Hail emiri İbn Reşid ve Acman kabilesine karşı kıskırtılmasıydı. İngilizlerle iş birliği yaparak Osmanlı Devleti'ne isyan eden Hüseyin ile birlikte hareket etmesinin sağlanmasıydı. Başarısı tartışılır olsa da seyahati boyunca Arabistan'ın sakinlerini, yerleşim yerlerini, coğrafyasını ve iklimini yakından tanıma imkânı buldu. Yaptığı gözlemlerle ve edindiği tecrübelerle Arabistan topraklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak birbirinden kıymetli eserler verdi. Philby, İbn Suûd'un Osmanlı Devleti bünyesinde çarpışırken İngilizlere esir düşen Arap esirlere değin talepleriyle karşı karşıya kaldı. Tarafların birbirlerinden beklentilerinin yansıtıldığı çalışmamızla Philby'nin İbn Suûd ile tanışmasını sağlayan Necid misyonuna ve misyon kapsamındaki edinimlerine dair bilgiler verilmesi amaçlandı. Zira bu misyon ile temelleri atılacak İbn Suûd-Philby dostluğu, Vehhâbi Emiri'nin devletini inşa sürecinde ve sonrasında Philby'nin en yakınındaki kişilerden biri olmasını sağladı.

ABSTRACT

England, used all its means to occupy the southern lands of the Ottoman Empire during the First World War. In this context, one of the tools he used was his agents, who took an active role in the field as trained manpower. John Philby, who was one of the agents mentioned served in different locations during the war years. The appointment of Najd, which took place in November 1917, was a turning point in his life. The reason for the trip was the incitement of Ibn Saud against the Amir of Hail, Ibn Rashid, and the Ajman tribe. It was to ensure that he acted together with Hussein, who rebelled against the Ottoman Empire by collaborating with the British. Although his success is debatable, he had the opportunity to get to know the inhabitants, settlements, geography and climate of Arabia during his travels. With the observations he made and the experiences he gained, he produced valuable works that will enable the lands of Arabia to be better understood. Philby was faced with Ibn Saud's demands for Arab captives who were captured by the British while fighting within the Ottoman Empire. In our study, in which the expectations of the parties from each other are reflected, it is aimed to give information about the Nejd mission that enabled Philby to meet Ibn Saud and his achievements within the scope of the mission. Because the friendship of Ibn Saud-Philby, whose foundations will be laid with this mission, enabled the Wahhabi Amir to be one of the closest people to Philby during and after the construction of his state.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1097340>

Atıf/Cite as: Özocak, Ö., (2022). Büyük Savaş Sırasında İngiliz Ajanı Binbaşı Harry Saint John Bridger Philby'nin Necid Görevlendirilmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2),1038-1051.

Giriş

Siyasi haritaların çizimi noktasında dünya tarihinin en önemli hadiselerinden biri I. Dünya Savaşı'dır. Farklı milletlerin katılması, savaş boyunca ve sonrasında yaşananlarla 1914-1918 yılları arasındaki dönem 'Büyük Savaş' olarak da adlandırıldı. Savaş boyunca çarpışan blokların her bir mensubu bütün siyasi, ekonomik ve askeri kabiliyetlerini sahada zafere ulaşmak için seferber ettiler. Sanayi İnkılabı sonrasında gittikçe kızışan dünya hâkimiyetini sağlama noktasında rakiplerini devre dışı bırakmak ve daha fazla alanda sömürgecilik faaliyetlerini icra etmek için kullandıkları araçların başında yetişmiş elemanlarını devreye sokmak oldu. Savaşan tarafların en büyüklerinden olan İngilizler, varlık gösterdikleri ya da ele geçirmek istedikleri yerlerde Lawrence gibi meşhur ajanlarını devreye soktular (De Hauteclocque 1931: 186). Bu noktada İngiliz-Arap ilişkileri bağlamında Lawrence'ın ismi oldukça parlatılarak ön plana çıkarıldığından diğer bazı önemli isimlerin varlıkları ve icraatları hakkında bilgi sahibi olunmasının önüne geçildi. I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan manzara Philby'nin İbn Suûd ile kurduğu yakın ilişki çerçevesinde İngiliz ajanları arasında kazanan tarafta olduğunu gösterir (Massignon, 1923: 208). John Philby, Cambridge'de çok iyi bir eğitim alarak mezunu oldu (L'indépendant, 1942). Görevde bulunduğu yıllar içinde İngilizlerin en gizemli ajanlarından biri haline geldi (Londres, 1931: 72). Pek çok alandaki kabiliyetleri ile tüccar, kâşif, gazeteci, maden araştırmacısı, ilham verici olarak nitelendirildi (Brémond, 1934: 16-17). XX. Asırdaki Shakespear, Bell, Lawrence, Thomas, Thesiger gibi ajanlar arasında sıralanarak hepsinden daha üstün gezgin olduğu iddia edildi (Trench, 1986: 201). İngiliz ajanı Philby, 1907 yılında Hindistan'daki İngiliz idaresinde görevlendirildi. 1915'te Arabistan'a, 1917 yılı sonunda İbn Suûd ile görüşmek üzere Necid'e gönderildi. Philby'nin İbn Suûd'u ziyaret etmesine neden olan vazifelendirmenin çok çeşitli yansımaları oldu. Belirtilen vazifelendirme ile Arabistan içlerine gitme fırsatı buldu. Seyahati esnasında dünyanın en büyük çöl alanlarından Rubülhali Çölü'nü geçen nadir Avrupalılardan biri oldu (Paris Soir, 1937). Bu ilk seyahati sonrasında tanıştığı İbn Suûd ile arasındaki dostane ilişki zamanla öğrenileri birlikte yiyecek derece yakınlığa ulaştı (Wolfe, 1997: 384). Her ne kadar gerçekten Müslüman olup olmadığına dair bazı tartışmalar olsa da Müslüman oldu (La Dépêche Algérienne, 1930). Vehhâbî Emiri ile ilişkisinin de etkisi ile Philby'nin durumu süreç içinde Arabistan'da petrol konsorsiyumu almaya çalışan İngilizlerle yapılan antlaşmayı engellemeye kadar evrildi (Meyer-Byrsac, 2016: 374). İbn Suûd ile yakınlığından kaynaklanan bu tutumundan da ötürü 'hain' olarak nitelendirilmeye başlandı (Meyer-Byrsac, 2016: 370).

Philby'nin Necid bölgesine gönderilmesinin asıl gerekçesi, I. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmesi itibarıyla pek tabii siyasi ve askeri kaygılardan ileri geldi. Hurma geriliminin yaşandığı sırada Philby'nin İbn Suûd'a baskı yapmasına neden olduğu üzere Suudi Emiri'nin kuzeydeki Osmanlı-İngiliz mücadelesi karşısında Allenby'nin kuvvetlerine destekte bulunmak için İbn Reşid'in merkezi Hail'e saldırmasını temin etmek görevlendirmenin ana gerekçelerindendi (Méchin, 1958: 136). Hüseyin ile İbn Suûd'un birlikte hareket etmelerini sağlamak da seyahatten beklentilerin arasındaydı. Buna karşın Necid'in kendine has özelliklerinden dolayı bölgeye ulaşmak bile başlı başına zorluk içermekteydi (Özocak, 2021: 121-142). İbn Suûd'un İngiltere'yi temsil etmek için bölgeye gelen ajanın can güvenliğini sağlamak için bir kişiyi görevlendirmesine karşın ıssız çöllerdeki ilerleyişler Philby'nin can güvenliğini tehlikeye de atmaktaydı (TNA, IOR/R/15/2/38: 29). Bilhassa İhvan mensuplarının yabancı karşıtlığı olası bir saldırı halinde Philby'nin seyahatinin bedelini canı ile ödemesine neden olabilirdi. Zira İhvan mensupları, İbn Suûd'un yanındayken bile onun varlığından duydukları rahatsızlığı hissettirdiler (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 268). Misyon bağlamında İbn Suûd'un, Philby ile görüşmesini 'kafir köpekler'i ağırlamak olarak ifade ettiler. (Méchin, 1958: 134). Pek çok tehlikeyi de barındıran seyahati esnasında Arabistan içlerinden Hicaz'a kadar geniş bir sahayı içerisine alan gözlemleri, Philby'ye 1918 yılında Devasir Vadisi seyahati olarak ün kazandırdı ve Kraliyet Coğrafya ödülünü almasını sağladı (Monroe, 1973: 72; Leyli Sedef Kalaycı, 2019: 62.)

Son olarak Philby'ye büyük bir ün kazandıran Necid misyonu bağlamında tarih bilgisinin bulunduğu arşiv belgelerinden gittiği yerlere ilişkin, bazen yaklaşık olsa bile, iz sürülebilmektedir. Nitekim belgelerden 9 Aralık 1917 yılında Riyad'a gittiği, 28 Aralık 1917'den bir ya da birkaç gün önce Tai'fe ulaşıp 28 Aralık'ta Cidde'ye vardığı, 7 Mart 1918'de Bombay'da dinlendiği ve Mart 1918'in ortalarında Basra'ya gitmek üzere ayrıldığı öğrenilebilmektedir (TNA, IOR/R/15/2/38: 29, 69, 72, 75). Yer değiştirme hareketlerine ilişkin örneklerini verdiğimiz tarihlendirmelerin ötesinde seyahatin en önemli taraflarından biri Philby'nin hayatının her alanını etkilediğidir. Bu bakımdan çalışmamızda, metodolojik olarak İngiliz ajanın bölgede bulunuşu, zamanla ilgili bir kısıtlama ya da daraltmaya gidilmeksizin, Necid görevlendirilmesi ile gerçekleştiğinden yer yer 1917-1918 yıllarının ötesine geçilerek bazı meselelerin aktarılması yoluna gidildi. Böylece Vehhâbîlerin devletleşme sürecinin

en önemli eşiklerinin geçildiği yıllara ilişkin Suûdîlerin kendi devletlerini inşasında çok önemli bir figür olan Philby'nin görevlendirilmesi bağlamında bilgiler verilmesi amaçlandı.

Philby'nin Necid Görevlendirilmesinin Arka Planı

XIX. Asrın ikinci yarısından itibaren Basra Körfezi'ndeki ticareti büyük oranda İngilizler üstlendiler (Troeller, 1976: 16). Osmanlı Devleti, İngilizlerin bölgedeki varlıkları karşısında duyduğu rahatsızlıkla hâkimiyeti altında bulunan Basra Körfezi'nde etkinliğini artırmaya çalıştı (Korkmaz, 2018: 46). Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığını hissettirme gerekçelerinin başında İngilizlerin yerel unsurlarla iş birliği kurma gayretleri geldi (Onley, 2009: 1-44). İngilizlerin bölgedeki varlıklarını hissettirme isteklilikleri ve kaygıları sadece körfezde yaşayan unsurlarla siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma çabaları ile sınırlı kalmadı. Arabistan'ın iç kesimlerinde yer alan Necid bölgesi de sınırlı da olsa İngilizlerin çeşitli yollarla irtibat kurdukları yerler arasındaydı. I. Dünya Savaşı'nın henüz başlarında İbn Suûd'un bir çarpışmasına eşlik eden Shakespear'ın Vehhâbîlerin yanında olması İngilizlerin Necid'in içlerine ve buradaki unsurlardan Suûdîlerle temaslarına bir örnek teşkil etti (Peterson, 2003: 35). I. Dünya Savaşı'nın şiddetlendiği dönemde Hâşimîlerle İbn Suûd'un arasında iş birliğinin sağlanması ve Vehhâbîlerin savaşa müttefikler lehine aktif olarak katkı sağlaması düşüncesi ile Suûdîlere bir ismin gönderilmesi fikri belirdi (TNA, IOR/R/15/5/103: 81).

Bölgeye gönderilmesi düşünülen isim, Satia'nın gerçek bir casus olarak nitelendirildiği, Storrs'du (Satia, 2008: 82). Storrs'un hatıralarından anlaşıldığı üzere her iki bölgesel gücü bir araya getirme projesini ortaya atan kendisi olmadığı gibi projenin gerçekleştirilmesi için İngilizlerin Bağdat Yüksek Komiseri Cox'un sıkıştırılmalarına da maruz kaldı. Muhtemelen Cox'un bilgisi dâhilinde Necid Misyonu için Bahreyn yoluyla çok sayıda siber telgraf alındı; çünkü telgrafların gönderim yerinde Philby bulunmaktaydı ve Philby'nin Cox ile arası oldukça iyiydi. Philby, Storrs'un aday olması için ısrarcı bir tutum takındı ve Şerif'in sınırlarından çıktıktan sonra Storrs'un güvenliği için gerekli tedbirlerin İbn Suûd tarafından alınacağını bildirdi. Philby aracılığıyla uygulanan baskı Storrs'un Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri'nin iznini alarak Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a şahsi bir mektup yazmasıyla karşılık buldu. Storrs, Abdullah'tan babasının kendisi ile Hicaz'da bir görüşme yapmak üzere ikna etmesini istedi. Bir taraftan da Arabistan yolculuğunun nasıl yapılacağını şekillendirmeye başladı. Bu kapsamda Storrs, Mark Sykes'a yazdığı mektubunda, Yenbu'dan Vadi el-Ays'taki Abdullah'ın karargâhına uçakla gitmeyi buradan da İbn Suûd ile buluşacağı Büreyde'ye devam etmeyi düşündüğünü ilettili. Storrs'a göre Sefton Brancher, yaptığı teklifi prensipte kabul etmenin ötesinde yapılan öneriden memnuniyet duyarak iyi pilotlarından birini güzergâha ilişkin görüşme yapmak üzere gönderdi. Clayton da benzer biçimde öneriyi destekledi. Storrs, ortaya çıkan bu manzara sonrasında Abdullah'a bir not göndererek uçakla geleceğini bildirdi. Storrs'un hatıratında da Clayton ile birlikte yola çıkmak üzere hazırlıkların yapıldığından bahsedilir. Esere göre, Storrs sonradan edindiği bilgiler ışığında misyon görevini zamanında gerçekleştirirse bile İbn Suûd ile Hüseyin arasında daimi bir ilişkinin kurulması mümkün değildi (Storrs, 1937: 288).

5 Kasım 1917 tarihli telgrafa göre Storrs, üstlendiği görevin başarısına dair kaygılarına rağmen, içinde bulunulan hafta Mısır'dan hareket edecekti. İlk durağı olan Mekke'de Hüseyin ile bir görüşme gerçekleştirecek ve İbn Suûd ile iş birliği içinde hareket edilmesi yönünde nabzını yoklayacaktı. Mekke'nin ardından Necid bölgesine giderek İbn Suûd ile bir araya gelecekti. Hicaz Kralı'na bir dostluk heyeti göndermesi noktasında iknaya gayret edecekti. Storrs bu heyetle birlikte Mekke'ye dönerek burada onlardan ayrılacak ve Cidde üzerinden Londra'ya gidecekti (TNA, IOR/L/PS/10/388: 60). Storrs'un başında bulunduğu heyetin ilk durağı Mekke Emiri Hüseyin oldu. Heyet Hüseyin ile görüştüktan sonra İbn Suûd ile buluşmak için hazırlanırken Necid'in emniyetsizliğinin yol açtığı kaygılar gündeme geldi. İngilizler, İbn Suûd ile görüşmeye giden yolda heyetin başına bir şey gelmemesi için İbn Suûd'dan garanti almaya çalıştılar. İstenilen güvencenin verilmemesi ihtimali karşısında Storrs'un Londra'ya döneceği ihtimalinin üzerinde duruldu (TNA, IOR/R/15/2/38: 8). Bağdat Yüksek Komiseri Cox, Bahreyn'de bulunan Philby'i Storrs'un güvenliği noktasında gerekli önemleri almak üzere görevlendirdi. Philby'ye verilen talimat Bahreyn-Riyad rotasının güvenliğinin sağlanması ve Bahreyn'deki İngiliz siyasi bürosunun mektuplarının gönderilebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapması şeklindeydi. 13.11.17 tarihli belgede Cox, Philby'e Kral Hüseyin'den Hicaz vasıtasıyla güvenli bir yolculuk yapılması için gerekli güvence verilerek Storrs için bir konvoy hazırlanmasını ilettili. Storrs'un 14 gün içerisinde Bağdat'ta olacağı ve olabildiğince hızla Cidde'ye doğru yola çıkacağı belirtildi (TNA, IOR/R/15/2/38: 2).

Görüşmenin ilk durağı olan Kral Hüseyin, İngiliz heyetin kendisi ile görüşüp Hicaz'dan ayrıldıktan sonra Storrs'un emniyeti için İbn Suûd'un üzerine düşeni yapacağı kanısındaydı. İngilizler, Hüseyin'in kanaatini yeterli görmediklerinden İbn Suûd'un gerekli güvenlik önlemleri alması için önceden bilgilendirilmesinin gerekli olduğunu belirttiler. Güvenlik meselesi ile ilgili Hüseyin'in düşüncesini yansıtan telgrafa rağmen emniyet kaygısı 9 Aralık 1917 tarihli telgrafa da yansdı. Bu telgrafa göre İbn Suûd, heyeti memnuniyetle karşılayacağı teminatını verdi. İbn Suûd, Şerif Hüseyin'in Hicaz önlerinden ayrıldıktan sonra güvenliğine dair heyetin vazgeçmesini sağlayamaya yönelik bir aldatmaca tutumu takındığından bahsetti. Storrs'a eşlik edecek yeterli sayıda kişiyi göndermeyi ve kendi topraklarında güvenliğinin sağlanması noktasında garanti vereceğini ifade etti (TNA, IOR/R/15/2/38: 29). Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere iki telgraf arasında bir çelişki söz konusudur. Zira ilkinde Hüseyin kendi idaresinde bulunan topraklardan çıktıktan sonra Storrs'un güvenliğini İbn Suûd'un sağlayacağı düşüncesini belirtmektedir. İkincisinde ise İbn Suûd, zafiyet göstereceği propagandasından hareketle Hâşimîlerin kendi aleyhinde aldatmacada bulunduğunu düşünmektedir.

Hüseyin ile İbn Suûd arasındaki gerilim görüleceği üzere artmıştı. Tarafların yakınlaştırılmasını öngören Storrs'un ziyareti mevsimsel etkilerden de kaynaklı olarak gerçekleştirilemedi. Böylece bölgeye yönelik İngiliz girişimlerinden biri akamete uğramış oldu. (Records of Saudi Arabia Primary Documents 1902-1960, 1992: 545-546). Storrs'un bölgeye gönderilmesi niyeti başarısız olsa da İngilizler çok geçmeden isim değişikliği ile projenin yerine getirilmesi için yeniden harekete geçtiler. Storrs'un zeki bir adam olarak bahsettiği, henüz Bağdat'a gazeteci ve propagandist olarak atandığını belirttiği, ilgi çekici ve fırsatçı olarak kendisini cezbedtiğini söylediği Philby'e görev verildi (Storrs, 1937: 230).

Storrs'un Yerine Philby'nin Görevlendirilmesi

I. Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği sırada Storrs ile Arap liderler arasında birlikteliğin sağlanması amacıyla gönderilmesi düşünülen heyet başarısız oldu. Misyonun en büyük destekçilerinden Cox, yeni bir misyon teşkili için gayret göstermeye başladı. *'Her iki Arap lideri arasındaki çatışmanın ortadan kaldırılarak iki Arap liderinin de Türklere karşı yönlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum'* görüşü bağlamındaki girişimlerinden kısa sürede sonuç aldı (TNA, IOR/L/PS/10/388: 60). Şu üç madde ana hedef üzere yeni bir misyon oluşturuldu:

1. *Müttefiklerle iş birliği yapan Araplar arasında dostane ilişkilerin tesis edilmesi.*
2. *Arap kıyılarındaki düşmanlara karşı uygulanan blokajın daha etkili hale getirilmesi.*
3. *Müttefik Arapların askeri kaynaklarının daha etkili bir biçimde kullanılması* (Krajewski, 1926: 105-122).

Cox'un Türklere karşı birliktelik oluşturulması düşüncesi, Storrs'un görevlendirilmesinin de temel gerekçesi olarak, Hüseyin ve İbn Suûd arasındaki ihtilafın giderilmesi arzusu ile ilk maddede tam olarak karşılanmaktadır. İngilizler, Hüseyin ve İbn Suûd'un aralarındaki güvensizliğin ve soğukluğun giderilerek her iki bölgesel gücün İngiltere ve müttefiklerinin savaş planlarına daha iyi hizmet etmeleri hedeflenmekteydi. Hüseyin ve İbn Suûd'un yakınlaşması ile Arap Yarımadası'nın hâkimi olan Osmanlı Devleti ve müttefiklerine karşı uygulanan blokajın daha etkili bir hale getirilmesini arzulamaktaydı. Bölgede ilişki içinde olduğu unsurların askeri güçlerinden azami derecede faydalanılması niyetindeydiler. Tam da bu noktada açıklanan üç madde ile savaşın kendi lehlerine seyretmesini isteyen İngilizler, emellerine ulaşmak için ajanlarının en tecrübelilerinden biri olan Philby'yi bölgeye gönderme kararı aldılar.

Philby, Storrs'un yerine görevlendirilmesinin ardından harekete geçti. Bahreyn'den Bağdat'a gönderilen 9 Aralık 1917 tarihli telgrafa göre, misyon Kasım ayının on üçünde yola çıkarak zorlu çölü aştıktan sonra yaklaşık 15 günde Riyad'a ulaştı. Philby, Kasım 1917'de başlayan ve sonrasında uzun soluklu hale gelecek Arabistan macerası boyunca karşılaştıklarına dair notlar alarak kitaplar yazdı. Bölgeyi yakından tanımasını sağlayan uzun soluklu seyahatleri, Rubülhali Çölü hakkındaki *'The Empty Quarter'* adlı eserinde kendisi ile Yüzbaşı G. F. Sadlier haricindeki daha önce hiç kimsenin Arabistan'ı boydan boya kat etmediği gerçeğini dile getirmesini sağladı (Philby, 1931: XVIII). Uçsuz bucaksız bir çöl olan Rubülhali Çölü'nün yanı sıra bölgedeki yerleşim yerlerine ilişkin bilgiler verdi. Eserlerinde verdiği bilgilere göre, Katif ve Cubail'de tarım hatırı sayılır yerleşimcinin çok eski zamanlardan beri yürüttüğü ticari faaliyetten daha önemli bir orana sahipti (Philby, 1922: 4). Necid bölgesinin önemli yerleşim yerinden biri olan Aneyze ile Necid'e bağlı diğer yerleşim yerleri arasında hayat şartları bakımından büyük farklılıklar söz konusuydu. Aneyze sadece şehre gelen yolcuların değil aynı zamanda yerleşik

halkının ticari faaliyetleri ile Arabistan'ın önemli ticaret merkezlerindendi. İsmi sık sık Aneyze ile anılan Büreyde'nin sakinleri ise Bağdat, Şam ve diğer yerlerden gelenlerle ancak dönemsel temaslar kurarlardı (Philby, 1977: 268). Dar ve verimsiz bir kıyı şeridinde, kum tepeleri ve deniz arasında bulunan Ukayr'da yeterli iş imkânı yoktu. Bu nedenle halk yığınları ve tüccarlar hızla boşaltmakta olduğundan burası stratejik önemini kaybetmekteydi (Philby, 1922: 4). Göçler ve diğer savaş nedenlerinden ötürü nüfusta ciddi bir azalma olan Medine'nin merkezinin gelişimi ihmal edilmiş gibi görülse de şehirde sokak genişletme faaliyetleri yürütüldü (Philby, 1977: 278). Hufuf, 6.000 evi ve muhtemelen 30.000'den az olmayan yerleşimcisiyle İbn Suûd'un uzakta hüküm sürdüğü, en büyük şehirdi (Philby, 1922: 27). Batı taraflarında 60.000 civarında olan Ahsa'nın nüfusunun tamamı yaklaşık olarak 75.000 dolaylarındaydı. Katif ve Cubail'i ziyaret etmek için fırsat bulamadığını belirtse de nüfusları 25.000'den aşağı olmadığı kanaatindeydi. Tahminlere göre Ahsa'nın alınmasından sonra el-Ahsa nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan ve çoğunluğu Şia anlayışına mensup Katiflilerin de aralarında bulunduğu 100.000 civarında insan Vehhâbî topraklarının nüfusuna dahil edildi (Philby, 1922: 32).



Harita 1. Philby'nin Arabistan'daki Seyahatleri Bağlamında 1932 Tarihli Rubülhali Çölü'nü Gösteren Haritası (L'Astronomie, 1932: 558).

Philby, bölgedeki dini anlayışın günlük hayata yansımalarını, yer yer bölge halkı ile Avrupalılar arasında kıyaslamaları, salgın hastalıkların etkilerini, karşılaştığı ilginç diyalogları, bölge sakinlerinin çay tüketimini de konu edindi. Philby'nin verdiği bilgilere göre, namaz vakti gelince Vehhâbilerin buldukları yerlerde manzara aniden keskin bir değişime uğradı. İlk muvahhidinin dükkânları kapatın sesi duyulur, kalabalık abdest almak üzere gözden kaybolurdu. Muvahhidin boş sokaklar boyunca denetim için dolaşır, sokaklar yeniden gözleri yerlere bakarak camiye doğru usulünce yürüyen halkla dolar ve bir düzine cemaatin derin sedasıyla sessizlik kırılırdı. Namazın bitmesinin ardından dükkânlar yeniden açılır ve çarşı insan sesleriyle dolardı. Böyle gün boyunca gürültü ve sessizlik arasında değişim yaşanırdı (Philby, 1922: 73). Philby, 1891-1904 yılları arasında sürgünde yaşamış olan 65 yaşlarındaki Abdullah adındaki birinin kendisine söyledikleri üzerinden sıradan bir Avrupalı ile kıyaslama yapar. Abdullah, Philby'e o gün yapacak bir şeyi olmadığı için kahvaltısını yaptıktan sonra sedire yatacağını söyler. Buna karşın Philby, Avrupa'da herkes kısa bir zaman içinde açlıktan ölse bile prensiplerin gereklerini yapacağını yazar. Diğer taraftan Philby yine Abdullah'tan hareketle bölge sakinlerinden birinin piyasada egemen olmasını arzuladığı para birimine ve dolaşımdaki metalara ilişkin bilgiler verir. Buna göre Abdullah durağan bir gümüş madenine geçiş sürecinde ülkedeki dolar ve Türklerin küçük gümüşlerinin baskılanması gerektiğini düşünmektedir. Dolar, Arapların dolaşımdaki parası olmalıdır. Hal-i hazırda, Kasım'daki altınla yapılan işlemlerin üçte ikisi İngiliz altını ve gerisi Türk Lirası ile yapılmaktadır. Binto olarak adlandırılan Napolyon altınına oldukça nadir rastlanır. Alman altını hiç görülmezken Rus altın paraları çok küçük bir orandadır (Philby, 1977: 252). Seyahatin gerçekleştiği sıralarda salgın ciddi can kayıplarına neden olmaktadır. Kolera, 7 Aralık'ta Şeyh Nasir b. Muhammed'in Kuveyt'te ölümüne yol açtı (TNA, IOR/R/15/2/38: 21). Philby

de Arabistan'da büyük bir etkiye sahip olan İspanyol gribine yerleşik halktan 25.000 kişi ve Bedevilerden sayısız insanın yakalandığına değinmektedir (Philby, 1977: 254). Philby bir genç ile Aneyza üzerindeki hayli ilgi çekici sohbetini de aktarmaktadır. Philby, Aneyza'ya kendisini evinde gibi hissettiğini söyleyerek sürekli yerleşmek istemesi halinde kendisini kabul edip etmeyecekleri sorusuna '*Eğer dinimizi kabul ederse bu daha iyi olur o zaman sana evlenmen için Aneyzalı bir kız buluruz*' şeklinde cevap aldı. İkili arasındaki bu konuşma üzerine Aneyza'nın Necid'in diğer bölgelerine nazaran daha kapsayıcı bir yer olduğunu ifade etmektedir. Philby yine eserlerinden birinde İstanbul üzerinden gelen Rus çaylarının Merkezi Arabistan'da yaklaşık 35 yıldır düzenli bir biçimde kullanıldığı bilgisine yer vermektedir (Philby, 1977: 268).

Philby, bölgedeki seyahatlerini yalnızca eserinde işlemekle yetinmedi. Arabistan içlerindeki ender bitki türlerine ait örnekler toplama yoluna gitti. Arabistan'daki botanik türlerine ilişkin gönderdiği bir kutu 29 Ağustos 1918 tarihli yazışmada söz konusu oldu. Bombay Doğal Tarih Topluluğu'ndan Kuveyt'te bulunan İngiliz Yüzbaşı P.G. Loch'un aracılığıyla gönderilen yazıda kutunun kime teslim edildiği ya da hangi buharlıya verildiğine dair kendilerine bilgi verilmediğinden bahsedildi. (TNA, IOR/R/15/5/66: 221). 12 Eylül'e gelindiğinde, aynı topluluk Philby tarafından gönderilen kutuyu aldığını bildirdi (TNA, IOR/R/15/5/66: 224). Philby, büyük çöl kumullarında yaşayan beyaz derisi ve uzun düz boynuzlarıyla türünün bütün niteliklerini yansıtan bir çift Afrika antilobunun İngiliz kralına hediye edildiğine değindi (Philby, 1922: 83).

Philby'nin Necid'e Ulaşması ve Tarafların Beklentileri

Philby, Abdülaziz b. Suûd ile sıkı bir dostluk ilişkisi kurmasını sağlayacak Necid bölgesine ilk yolculuğu 9 Aralık 1917 yılında Riyad'a ulaşması ile gerçekleşti (TNA, IOR/R/15/2/38: 37). Hindistan'daki İngiliz idaresi tarafından seçilerek görevlendirilen Philby, Bağdat'taki Sivil Komisyonu'nun alt koordinasyonuna bağlı olarak Necid misyonunda görev yapacaktı (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 374). Misyonun tarafların farklı beklentileri söz konusuydu. İngilizlerin İbn Suûd ile yapılacak görüşmelerden beklentilerinin başında İbn Suûd'un merkezi Hail olan İbn Reşid'e ve Birleşik Arap Emirlikleri sınırlarındaki Acman kabilesine karşı kışkırtılmasını sağlamaktı (TNA, IOR/R/15/5/103: 96; Philby, 21-22). Bu gerçek Philby'nin '*Hail'in alınması için gerekli teşviklerde bulunulması ve Acman sorununun halledilmesi noktasında yetkilendirildim*' şeklindeki sözlerine de yansdı (TNA, IOR/R/15/5/103: 96). İngilizler, seyahat boyunca Hâşimîlerle İbn Suûd'un karşı karşıya gelmesini engellemeye çalışarak her ikisinin de Osmanlı Devleti ve müttefiklere karşı savaşlarında birlikte hareket etmelerini temin etmeye çalıştılar. Hail üzerine yürütülmesine yönelik beklenti İbn Suûd'un İngilizlerden çok sayıda talebinin olmasına neden oldu. Esasen Philby ve beraberindekilerin Necid ziyaretleri ile aynı dönemlerde İbn Suûd'un en çok güvendiği isimlerden biri olan Ahmed b. Süneyyan, Bahreyn'de bulunan İngiliz yetkililerden Loch'u ziyaretine Suudilerin beklentileri ve el-Hasa'ya yönelik saldırı ihtimali karşısında mevcut durumları yansıdı. İkili arasında yapılan görüşmede, İbn Suûd'un temsilcisi Hail'in alınmasının ortak çıkarları olduğunu ve İbn Suûd'un Acman'ın tüccarlarının kontrolü için harekete geçmeye hazır olduğunu, Hail'in şehir kalesinin güçlendirilmesinden ötürü sahip olduklarından daha ağır silahlara ihtiyaç duyduğunu, top ve cephaneye tedarik edilebilmesi için para verilmesi halinde harekete geçilebileceğinden bahsetti. Buna karşın Loch'a göre, para ve tedarik malzemeleri talebi olumlu karşılanabilirdi; ama topların herhangi bir şey alınmaksızın verilmesi zordu. Hasa'da İbn Suûd'un Türklerden kalan kullanılabilir yedi topu vardı. Acman ve el-Mürre kabilesinin Hasa'ya saldırması tehdidi karşısında topların büyük bir kısmı tüfenkler ve cephaneye ile burada tutulmaktaydı. Hasa'nın kaybedilmesi İbn Suûd'un gelirlerinin büyük bir kısmını kaybetmesine neden olabilecekti (TNA, IOR/R/15/2/38: 59).

İbn Suûd'u talepte bulunmaya iten Philby ile birlikte Riyad'a giden Owen'in de onayladığı üzere İbn Reşid ile arasında yapılan kıyaslamaydı. Zira abartılı olmakla beraber İbn Reşid'in 15.000 dolaylarında dinç adamı, 20.000 civarında iyi tüfengi ve en az 5 dağ topu olduğu düşünülmektedir. Bu rakamlar bir miktar revize edildiğinde 10.000-12.000 silahlı adamının ve çok sayıda kaliteli tüfenginin varlığı ile düşmanın üstünlüğü barizdir. Buna karşın İbn Suûd'un silahlı adamının 6.000 dolaylarında olması silahlı sayısının rakibinden yarı yarıya az olduğunu gösterir. İbn Suûd, kuvvetini donatacak yeterli cephaneye sahiptir. Atılacak yeterli topu tartışmalı olmakla beraber yedi ya da sekiz kullanılabilir topu vardır. Ateşlemeyi bilen birer adamının da olduğu dört makineli tüfengi bulunmaktadır. Gelirlerinin 15.000 kişinin birkaç ay boyunca ihtiyacını karşılamaya yetecek nitelikten uzak olması kuşkusuz beraberindeki kuvvetlerin sayısını sınırlayan temel etkenlerdendir. Yanındaki güç unsurları ile birlikteliğini sürdürmesi, ihtiyaç duyduğu malzemeleri ve taşımada kullanacağı develeri almasına bağlıdır.

Hail'in şehirli ve bedevilerden oluşan homojen yapısının kırılmasının zor olduğunu itiraf etse de bir zamanlar sahibi olduğu ve Aneyze kabilesi ile birlikteliğin sağlanması halinde daha ilerisinin yapılabileceği kanaatindeydi. İbn Suûd, Hail üzerine düzenleyeceği seferin başarılı olabilmesi için cephaneleri ile iki kuşatma ve iki sahra topunun verilmesini, 10.000 silahlının donatılmasını ve her ay 50.000 pound'un verilmesini istemektedir (TNA, IOR/R/15/2/38: 40). İngilizlerin beklentileri çerçevesinde Hail'e yürümesi yanı sıra Medine ve sair yerlerden Hail'in ihtiyaçlarını karşılamamasının önüne geçilmesi düşüncesi ciddi bir ekonomik buhran içinde olan Vehhâbilerin para ve gerekli askeri teçhizatla donatılma talebini doğurmaktaydı (TNA, IOR/R/15/2/38: 61-62).

İngilizler, İbn Suûd'un ihtiyaçları bağlamında bazı adımlar attılar. Bu kapsamda Philby'nin İbn Suûd'a 1.000 tüfenk ve mermisinin verilebileceği düşüncesi, Bağdat'ta bulunan İngiliz Yüksek Komiserliği'nce de uygun görüldü ve İbn Suûd'a gönderildi. Ancak teslim alınan silahlar Vehhâbî cephesinde memnuniyetsizliğe neden oldu. Philby, sevk edilen silahların yerine Arapların seçici tutumlarından dolayı İngiliz Enfield ya da Alman Mavzer tüfenklerinin verilmesi gerektiğini belirtti (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 347). İbn Suûd'un talepleri arasında sıraladığı hususlardan biriyse oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin saflarında Türk topçu birliklerinde görev yaparken çeşitli sebeplerle İngilizlerin esir ettikleri Araplardan bazılarının kendisine verilmesini istedi. Philby, talep edilen Arap eserlerinden birine örnek olmak üzere Muhammed Fuad'ın adını verir. Türk bataryalarından emekli olan Muhammed Fuad, Maskat'ın topraklarından sorumluydu ve talebin gerçekleştiği dönemlerde İngilizlerin işgali altında bulunan Basra'daydı (TNA, IOR/R/15/2/38: 40). İbn Suûd'un ilgi çekici talebinin haricinde Philby'nin İbn Suûd'un ailesi ile kullanması için çadır talebinde bulunduğu görülmektedir. Philby, İbn Suûd'un çadırlarının çok kısa olduğunu, kendisi ve ailesi için Kanpur çadırlarından altı tane gönderilmesini istedi. Öğleyin termometrelerin gölgede ortalama 110 Fahrenheit dereceleri gösterdiği Necid'de çadırların yetersiz kaldığını belirtti. Philby'nin talebi dairesinde Bağdat'tan gönderilen telgrafta isteğin yerinde olduğu değerlendirildi. Kanpur çadırlarının ayarlanması durumunda Gray Mackenzie şirketince Bombay treni ile gönderileceği ifade edildi (TNA, IOR/R/15/5/66: 155).

İbn Suûd'un talebi sadece gerekli maddi desteğin verilmesinden ibaret değildi. Kuveyt toprakları üs olarak kullanarak idaresi altında bulunan yerlere yönelik saldırılardan oldukça rahatsızdı. Aralık 1915 tarihli İngiliz-Suûd antlaşması gereğince dışardan gelen saldırılara karşı bulunduğu yerlerin korunmasını talep etti (TNA, IOR/R/15/5/103: 81). İbn Suûd'un dillendirdiği rahatsızlık muhtemelen İngilizlerin girişimleri sonrasında Kuveyt idaresini adım atmaya itti. Şeyh Salim kış aylarında özellikle de gözetleme noktalarında bulunanların görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediklerinden Kuveyt'in etrafına yalnızca üç ya da dört çıkışı olan bir duvar inşa ederek topraklarından dışarıya yapılan sevkiyatı kontrol altına alma niyetini ortaya koydu. Belirli geçiş kapıları üzerinde kontrollü olarak yapılacak giriş ve çıkışlar beraberinde İbn Suûd'un güvenlik kaygılarını gidermeye de yarayacaktı. Diğer taraftan İngilizlerle Suûdiler arasındaki ilişkiler bağlamında Kuveyt'in başka bir bahse konu olduğunu da belirtelim. İngilizler, Hindistan'dan Kuveyt'e kendi bilgi ve kontrolleri dışında mal sevkiyatının gerçekleşmesini arzulamamaktaydılar (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 273). İngilizler benzer şekilde Arabistan içlerine doğru kaçak mal sevk edilmesinden rahatsızlardı. Philby, İbn Suûd'un Kasım'da etkili bir rol oynayabileceğini ve İngilizlerin düşmanlarının bölgedeki ticaretinin durdurabileceğini düşünmekteydi. Kaçakçılığın engellenmesi noktasında adım atması için Philby'e daha kesin talimatlar verilmesi gerektiği düşünüldü. Bu düşüncenin bir sonucu olarak Philby, Kasım'daki kaçak ticaretin ve İbn Reşid'in bağlı bulunduğu Şammar kabilesinin kontrol altına alınması hususunda İbn Suûd'a baskı yaptı (TNA, IOR/R/15/5/101: 57). Philby, İngilizlerin bilgileri haricinde gerçekleşen sevkiyatın önüne geçme isteğiyle ortaya konacak uygulamaların İbn Suûd'u etkilemeyeceğini düşünmekteydi. Buna karşın İbn Suûd'un hem Kuveyt Şeyhi'nden hem de kendilerinden şüphelendiği kanaatindeydi. Blokajın kaldırılması ve Kuveyt Şeyhi ile iş birliğinin sürdürülmesi, Arapların gözünde zayıflık işareti olarak görüldüğünden mevcut durumun iyileştirilmesi için İbn Suûd'u destekleme niyetiyle adım atmaları gerektiğini savundu (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 273).

İngilizler ve İbn Suûd'un birbirlerinden farklı beklentileri olduğu gibi Philby'nin seyahat bağlamında kişisel taleplerini de içeren bazı istekleri vardı. Bunlardan Bahreyn'de bulunan G. A. Mungavin Basra'daki Howell'e gönderdiği 24 Nisan 1918 tarihli telgrafında Doughty'nin *Arabia Deserta* adlı eserini *Wandering in Arabia Vol I* yazarak talep etti (TNA, IOR/R/15/2/38: 79). Doughty, bölgeyi dolaşan nadir Batılılardandır. Doughty'nin eserinin talebi üzerine Basra ve Bağdat'ta olmadığı yanıtı verildi. Mungavin, Doughty'nin *Arabia Deserta* adlı bir ya da daha fazla cildini ödünç verilebileceğini ilettili. Philby'nin kendisinden önce coğrafya ile ilgili bir eseri talep

ederek seyahati sırasında gördükleriyle harmanlaması mevcut bilgilerden istifade edilmesi, yeni gözlem ve tecrübelerle bilginin kümülatif hale getirilmesine önemli bir örnektir (TNA, IOR/R/15/2/38: 90). Taleplerin arasında yer alan 10.000 riyal 28 Nisan 1918'de ödendi (TNA, IOR/R/15/5/66: 38). Acilen gerek duyduğundan bahsettiği en yüksek ve en düşük dereceli termometre istedi (TNA, IOR/R/15/5/66: 64). Philby, 28 Ekim'de bir kasa vermut, üç şişe viski, bir şişe limon suyu; 8 Kasım'da üç kasa viski, bir kasa brendi talep etti. Ayrıca Kuveyt Şeyhi Ahmed b. Cabir aracılığıyla bir kamp yatağı, iki kamp sandalyesi, biri dolu bir boş olmak üzere iki tane silah kılıfı, revolver cephanesi, bavul, çay kutusu, ecza kutusu, üç ispiro ocağı, tek takım tahta bavul, 10 lbs çay (yaklaşık 5 kg), 300 puro, 500 sigara, 2 lbs (yaklaşık 1 kg) Capstain tütününü, ikisi ayrı paketlenenlerden hariç 303 tüfenk, ağzı mühürlenmiş her birinde 2.000 doların olduğu iki sandık gönderildi (TNA, IOR/R/15/5/66: 93).

Necid Seyahatinde Karşılaşılan Açmazlar

Philby'nin Cunliffe Owen yanında bulunduğu halde Riyad topraklarına giriş yaptığını haber veren belgede durumun daha karmaşık ve kaygı verici olduğu iletiliyordu (TNA, IOR/R/15/2/38: 37). Philby'nin henüz İbn Suûd'un idaresi altındaki bölgeye giriş yaptığını haber veren belgenin genel vaziyetin pek de parlak olmadığına yer vermesi görüşmenin de rahat bir ortamda cereyan etmediğini teyit eder niteliktedir. Ortamın gergin olmasının nedenlerinden biri Suriye-Filistin Cephesi başta olmak üzere I. Dünya Savaşı'nın pek çok cephede halen devam etmesidir. Savaşın Arabistan içlerine yansması, bölgesel güçlerin parçalanmış ve diğerine karşı muhtemel bir çarpışma karşısında hazır bulunması şeklinde oldu. Hüseyin'in İngilizlerle ittifak yaptığı süreç zarfından Hail'deki İbn Reşîd ve Yemen'deki İmam Yahya'nın Osmanlı Devleti ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. İngilizlerle zaman zaman ilişki içerisinde bulunan İbn Suûd'un konumu ise bir nebze muğlaktır.

İngilizlerin beklentileri ile İbn Suûd'un siyaseti arasındaki farklılıklar karmaşanın asıl gerekçesidir. I. Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren bölgede meydana gelecek karmaşanın İngiliz kuvvetlerinin cephelerdeki ilerleyişlerine zarar vermemesi üzerine kurgulanmıştı. Buna karşın bölgedeki unsurlardan herhangi birinin bu temel beklenti ile kendi hedefleri bağlamında çelişmeleri oldukça doğaldır. İngiliz siyaseti açısından İbn Suûd cephesinden kaynaklanan açmazlar da siyaseten ya da yönetsel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu noktada Necid seyahatinin ilk günlerinde İbn Suûd'un Kasım hareketliliği Philby'de bariz bir hata algısı uyandırdı. Karşılaşılabileceği beklenmedik gelişmeler başarılarının zarar görmesine neden olabilirdi. Abdülaziz b. Suud'un oğlu Türki, Kasım dolaylarında dostluk ilişkileri bağlamında kabileler arasında vaziyeti yakından takip ederek kabilelerden birinin Hail'e yönelik müdahalesinden faydalanmayı arzulamaktaydı. İngilizlerin temel beklentileri, İbn Suûd'un Hail'e müdahale ederek Arabistan içlerinde Osmanlı Devleti'nin iş birliği içinde hareket ettiği İbn Reşîd'i devre dışı bırakması olsa da Philby'nin Kasım'daki hareketlilikle ilgili yönetsel açıdan bir memnuniyetsizliği söz konusudur (TNA, IOR/R/15/2/38: 40). İbn Suûd'un mücadele alanındaki kuvvetlerinin esasını oluşturan İhvan mensupları da Philby'nin ziyareti bağlamında İbn Suûd ile Philby arasındaki ilişkiden rahatsız oldular. Philby'nin Necid ziyareti kapsamında en ciddi memnuniyetsizlik, İhvan mensuplarını da oldukça rahatsız eden, Hüseyin ile Hurma üzerindeki egemenlik anlaşmazlığından kaynaklandı. İhvan unsurları, Philby'nin İbn Suûd'u Hail üzerine saldırmaya teşviki karşısında '*Hüseyin ve Mekkeliler kafirdir*' diyerek seferin Mekke'ye düzenlenmesi gerektiği eleştirisinde bulundular. Philby, maruz kaldığı baskı karşısında İbn Suûd'a Mekke üzerine yürümesinin kendisi ve Necid'in geleceği için çok tehlikeli sonuçlar doğuracağı tehdidinde bulundu (Méchin, 1958: 136).

Hurma, 1917 yılında Philby'nin seyahat güzergâhında yer almaktaydı (Philby, 1952: 90). Esasen Wingate Bacos Ramleh'in Hindistan ve Bağdat'a gönderdiği telgrafına yansıdığı üzere Hurma sorunu, Kral Hüseyin ve İbn Suûd'un geçmişteki birbirlerinden nefretlerinin bir ilanı olarak görüldü. Ramleh, her iki tarafta Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak yerine kendilerine verilecek destekle diğerine üstünlük kurma arayışındaydı (TNA, IOR/R/15/5/103: 102). Hâşimîlerle Vehhâbîler arasındaki çatışmanın en önemli duraklarından olan Hurma'daki gerilim Ramleh'in telgrafının dışında pek çok yazışmaya konu edildi. Bu telgrafların birinde İngilizler, Hurma üzerinden tarafların karşı karşıya gelmesini arzulamadıklarını dile getirerek Şerif Abdullah ve Şerif Şakir'e vakit kaybetmeksizin İbn Suûd ve adamlarına yönelik girişimlerden sakınılması uyarısını yaptılar. Enerjilerini birbirleriyle çarpışarak tüketmek yerine Türklerle mücadeleye sarf etmeye, Hurma'nın ötesine saldırma girişiminde bulunmama ve kan dökülmesine yol açacak adamların toplanmasından vazgeçilmesine çağırdılar (TNA, IOR/R/15/5/103: 89). Telgraflardan bir diğeri, 11.5.1918 tarihli ve çok gizli ibareli olarak

Bağdat'tan Bahreyn'deki siyasi büroya gönderildi. Belirtilen telgrafta, Hicaz Kralı'nın Taif'in kuzey doğusuna 170 km uzaklıkta olduğu belirtilerek Hurma vadisindeki İbn Suûd'un kuvvetlerinin hareketliliğinden şikayette bulunuldu (TNA, IOR/R/15/2/38: 92). Bağdat'tan Kuveyt'e gönderilen telgrafa göre, Wingate'in mektubu doğrultusunda Hurma'nın Taif'ten yaklaşık 130 km uzaklıkta olmasından dolayı Hüseyin'in alanıydı. İbn Suûd'un dışardan müdahaleye hakkı olmadığı gibi Philby'nin uzlaştırıcı bir rol oynamasının mahzurlu yoktu. Philby'nin İbn Suûd'a bu görüşü dayatması gerekirken ona gelecekteki çıkarlarının hal-i hazırda Majesteleri hükümetince dikkate alındığının garantisini vermekteydi. İki bölgesel güç unsurunun karşı karşıya gelmesi halinde İngilizlerin tutumlarının nasıl olacağına dair şunları yazdı:

'İbn Suûd'un eş bir biçimde iddialarını görmezden gelme niyetimiz olmamasına karşın ne geçmişteki hizmetleri ne de gelecekteki kullanışlılık potansiyeli Kral Hüseyin ile kıyas götüremeyecektir ve biz Hüseyin'in çıkarlarının zarar görmesine ya da İbn Suûd'un zamansız girişimlerinden dolayı dikkatinin ilkel düşman savunması görevine çekilmesine izin vermeyiz' (TNA, IOR/R/15/5/103: 35).

Philby'nin İbn Suûd'a gerekli silahların verilmesi yönündeki talepleri karşısında Sir R. Wingate, Kral Hüseyin'le çatışmaya girmesi olasılığını ve İbn Reşid'in iddia edilen aksine daha zayıf olduğunu ileri sürerek İbn Suûd'un kapsamlı bir biçimde silahlandırılmasına şiddetli bir biçimde karşı çıktı. İbni Suud'a *blanc cheque* (açık çek) verilmesinin bölgedeki güç dengesini zedelenebileceğine inanıyordu. Diğer taraftan Hindistan Hükümeti, İbn Reşid'in tamamen ortadan kaldırılmasına da karşıydı. Bu yaklaşım İbn Reşid'in ilerleyen yıllarda kullanılabileceği ihtimalinin göz ardı edilmediği anlamına gelmekteydi. İbn Suûd'a da para verilerek '*oyunda tutmak*' gerekiyordu (Records of Saudi Arabia Primary Documents 1902-1960, 561-562).

İngilizler, İbn Suûd'u ittifaka dâhil etmek için zaman zaman girişimlerde bulunsalar da aralarında ittifak halinin tam olarak gerçekleşmediği ya da kırılğan olduğuna dair çok sayıda emare söz konusudur. Bu noktada İngilizlerin kendi yazışmalarından birkaç örnek vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu belgelerden ilki, Philby'nin 30 Temmuz 1918'de gönderdiği telgraftır. Telgrafa göre İbn Suûd, Asir'in önde gelen dört şeyhi olan el-Murmar kabilesi reisi Hüseyin bin Said, Kâhtan kabilesinin en büyük ismi Muhammed bin Düleym, Şahrân kabilesinin reisi Said bin Abdülaziz ve Asir'deki kabilelerin lideri olarak gösterilen Hasan'ın imzasını taşıyan bir mektup aldı. Mektubun Asir Kumandanı ve Mutasarrıfı olan Muhyiddin Paşa'nın diktesi ile yazıldığı açıktır. Türklerin idaresi altında olan Asir'de barış ve refah içinde yaşadıklarından bahsederek Bâb-ı Âli ve Türkiye'deki İslami hükümete bağlılıklarını ifade etmektedirler. Mütteliklerin hedefleri ile yol açacakları kıyım karşısında İbn Suûd'un İslam dininin kurtarılmasına henüz iştirak etmemesinden dolayı duydukları üzüntüyü iletmektedirler. Mektup, yakında İbn Suûd'un Osmanlı Devleti ile birlikte hareket edeceğini umdukları ifadesiyle bitmektedir. Şerif ve İbn Suûd arasındaki anlaşmazlık Türklerin umutlarını artırmaktadır. Şerif ve Acman'ı sınırlayamamaları halinde İbn Suûd kendilerine güvenmeyecek ve durumu kurtarmak için geç olmadan adım atacaktır. Hal-i hazırda tansiyon çok yüksekte seyretmektedir (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 485)

Philby'nin telgrafından İngilizlerin bölgedeki yerel unsurlardan Hâşimîleri esas müttelikleri olarak belirlemelerine ve asırlara dayanan Hâşimî-Vehhâbi anlaşmazlığının beraberinde Suûdilerle ilişkilerini sağlam bir ittifaka dönüştüremedikleri anlaşılmaktadır. Bu belge, İbn Suûd'un İngilizlerle sıkı bir müttelik ilişkisi içerisinde olduğu savını sorgulanır hale getirmektedir. Bunun da ötesinde İngilizler bölgede İbn Suûd'un da dâhil olduğu bir ittifak oluştursalar bile İbn Suûd'un ittifaktan ayrılabilirliği beklentisinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. İbn Suûd'un Osmanlı Devleti ile mütteliklere karşı mücadele edebileceğine dair beklenti yalnızca Asir'den gönderilen mektuba yansımada. 10 Ekim 1918'de Bağdat'tan gönderilen telgrafta Philby, Medine Müdafii Fahrettin Paşa'nın 26 Eylül'de İbn Suûd'a bir elçi ile iki mektup gönderdiğinden bahsetmektedir. Bu mektupların ilkinde Fahreddin Paşa, Sultan Mehmet Reşat'ın öldüğünü ve yerine Vahdettin'in tahta geçtiğini haber verdi. Diğerinde ise isyancı Hüseyin karşısında İhvan'ın Hurma'daki zaferinden duyduğu memnuniyetini ve tebriğini ilettili. Fahrettin Paşa, '*Eğer silah, mermi, top, makineli silahlar ve gerekli mali desteği talep ederseniz göndermeye hazırız*' diyerek Osmanlı Devleti'nin İbn Suûd'a yardım etmeye hazır olduğu bildirildi (TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 333). Philby'nin bildirdiğine göre 31 Mayıs 1918 tarihli Aden raporunda, Osmanlı Devleti ile İbn Suûd, Necid vasıtasıyla Sana ile Medine arasında iletişim hatlarının ve İstanbul'dan gönderilecek yüklü paraların alınması için gerekli bağın kurulması konusunda uzlaşmaya vardı. Taraflar arasındaki uzlaşmaya rağmen Sana'nın Osmanlı Devleti'nden kopması ile proje hayata geçirilemedi (TNA, IOR/R/15/5/101: 80).

İbn Suûd'un ittifakın içindeki kırılğan tutumu, Hüseyin'in oğlu Abdullah tarafından bir propaganda malzemesi olarak kullanılmaya çalışıldı. Bu gerçek Philby'nin Hogarth'a bir nüshasını gönderdiğinden bahsettiği 14 Ocak 1918 tarihli telgrafa yansdı. Telgrafa göre Fahrettin Paşa ile İbn Suûd arasında iletişim vardır. Hatta İbn Suûd, Philby'e Fahrettin Paşa'dan mektuplar alsa da bunlara cevap vermediğini söyledi. Mektuplarda tedarik malzemelerinin ve deve birliklerinin Medine'ye getirilmesi ve Yemen'e teçhizat parası gönderilmesine dair yardım istenildi (TNA, IOR/L/PS/10/389/1: 188-189). Türk-Vehhâbi ilişkileri içinde son derece önemli olan bu iddialara dair yazışmalardan biri 6 Ocak 1919'da Mısır'dan Delhi'ye gönderilen telgraftır. Belirtilen telgrafla İbn Reşîd'in Mekke'ye bir heyet gönderdiği, Albay Wilson tarafından rapor edildiği iletildi. Wilson'dan zeki, yakın zamanlardaki Arap siyaseti ile ilgili donanımlı ve Beyrut Koleji'nde de dört yıl kalmış birisi olarak bahsedilmektedir. Raporda bütün bu olumlu yanları ile güvenilir bir kimse olmakla birlikte Wilson'un İbn Reşîd'e meyilli olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Hakkında İngiliz siyaseti için bir uyarıda bulunan Wilson'a göre, İbn Suûd ile Medine arasında düzenli bir iletişim söz konusudur. Medine elçisi Yüzbaşı Ziya aktardığına göre Fahreddin Paşa, geçen Eylül ayında Hâşimilere karşı olmak üzere İbn Suûd ile bir antlaşma yapıldığına dair İbn Reşîd'i bilgilendirildi. İbn Suûd'un aracılığıyla Fahreddin Paşa da Hüseyin ve İbn Reşîd arasındaki gizli görüşmelerden haberdar oldu. Ona göre, Fahreddin Paşa ile yapılan gizli antlaşma ile İbn Suûd Medine'ye girmeyi ve muhtemelen Türk birliklerinden bazılarını yanına çekerek silahlı bir güce sahip olmayı düşünmektedir. *'İbn Suûd büyükbabalarının ele geçirdiği Mekke'yi alma başarısını tekrar etmeksizin durmayacaktır'* şeklindeki öngörüsünü bölgenin en büyük kabilelerinden olan Uteybe ve Mutayr'ı da bünyesine katarak hızla büyümekte olan İhvan'a dayandırmaktadır. Mevcut güç ve zindeliği ile Vehhâbilerin durdurulması düzensiz kuvvetlerle gerçekleştirilemeyecektir (TNA, IOR/L/PS/10/390/1: 80). Bütün yazışmalara karşın Philby, İbn Suûd'u ziyareti bağlamında hazırladığı memorandumunda hissi olarak Fahreddin Paşa ile Vehhâbi Emiri'nin iletişiminin olmadığı kanaatinde (TNA, IOR/L/PS/10/390/1: 131). Kahire'den 1919'da gönderilen bir telgrafta da Fahrettin Paşa'nın yaveri ve diğer yetkililer, İbn Suûd ile iletişim halinde olunduğuna dair bütün bilgileri inkar ettiği belirtilmektedir. Medine Müdâfaası'nın sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan malzemelerin dışarıdan tedariki noktasında Güney Necid yoluyla hiçbir kervanın gelmediğinden ve Bassam'ın aracılığıyla yedi ay önce İspanya'dan bir kervanın geldiğinden bahsedilmektedir (TNA, IOR/L/PS/10/390/1: 130).

Philby'nin Necid seyahati sırasında görülen açmazlar, misyonun başarısının sorgulanmasına neden oldu. İbn Suûd'a Philby vasıtasıyla yapılan baskı, İbn Reşîd'in merkezi olan Hail'in Vehhâbilerce düzenlenen kapsamlı bir saldırı ile alınması sonucunu getiremedi. Hüseyin ile arasında gittikçe artan tansiyon, ikilinin birlikte hareket etmesine olanak sağlamadığı gibi pek yakın bir tarihte karşı karşıya gelmelerine yol açtı (Al-Zaydeh, 1989: 171-172).

Sonuç

I. Dünya Savaşı, 20. Asrın en büyük hadiselerindendir. Savaş başladıktan kısa süre sonra Osmanlı Devleti'nin güneydeki topraklarında da etkisini göstermeye başladı. Bölgenin savaşın önemli çatışma alanlarından biri haline gelmesinin ardında İngiltere'nin ilerleyiş hedeflerinin merkezlerinden olması yatıyordu. İngilizler, savaşı başarılı bir biçimde sonuçlandırmak için Arabistan içlerine doğru da adımlar atılması gerektiği düşüncesindeydiler. Esasen farklı tarihlerde Necid dolaylarında bulunan bazı isimlerle bölgeye ilişkin değerlendirmeler yapmışlarsa da bölgedeki güç unsurlarından İbn Suûd ile çeşitli gerekçelerle sağlam bir ittifak kuramadılar. İbn Suûd'un müttefiklerle birlikte hareket etmesinin gerekliliğini savunan düşüncesinin bir ürünü olarak Storrs'un görevlendirilmesi, İbn Suûd ile ilişkilerin yeniden gündeme alındığının bir ifadesi oldu. Storrs, ilgili görevlendirme bağlamında gerekli hazırlıkları yapmaya başladı.

Hazırlıklar çerçevesinde uçak kullanılmasını öngören değerlendirmelere karşı seyahat gerçekleşmedi. Osmanlı Devleti ile birlikte hareket eden İbn Reşîd'in devre dışı bırakılması ve İngilizlerin çıkarlarının yanı sıra İbn Suûd'u da oldukça rahatsız eden Acman kabilesinin kontrol altına alınması için yeni bir görevlendirmeye gidildi. Görevlendirilen isim savaş sonrasında İbn Suûd ile çok sıkı bir ilişki kuran Philby oldu. Philby'nin Necid görevlendirmesi, müstakbel Vehhâbi inşasında en önemli eşiklerden olan I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında İbn Suûd'un içinde bulunduğu ya da çevresinde gelişmekte olan olaylara karşı verdiği tepkilerin ölçülmesini sağladı. Özellikle de Hurma hadisesi bağlamında İngilizlerin Philby eli ile İbn Suûd'un üzerine baskı kurması Vehhâbi Emiri'nin yakınında bulunanların ikili arasındaki ilişkilere tepki göstermelerine neden oldu. Philby, Arabistan içlerinde gerçekleştirdiği zorlu yolculukları esnasında bölgeye derinden nüfuz etmesine sağlayan pek çok kişisel tecrübe yaşadı. Philby, Vehhâbi Emiri ve beraberindekilerin değişen şartlar ve gelişen olaylar karşısında verdikleri

tepkileri şekillendiren Necid coğrafyasının unsurlarına dair bütüncül değerlendirmeler yapmasını sağlayan birikimlere sahip oldu. İbn Suûd'un devletini kurmasına şahitlik ettiği yıllarda tecrübeleri ile Vehhâbi Emiri'nin en yakınındaki kişilerden biri olmayı ve pek çok konuda danışmanlık yapmayı başardı. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklarda tarihi değişim ve dönüşüm yaşanırken bölgenin nabzının tutulmamasını sağlayan eserlere imza attı. Arabistan içlerindeki seyahatleri, Bombay Doğal Tarih Topluluğu'na endemik türlere ilişkin topladığı örnekleri göndermesine kapı araladı. Buna karşın misyonun başarılı olmasını engelleyen ve İngiliz siyaseti açısından kaygı duyulmasına neden olan çok sayıda etkenle karşı karşıya kalındı. Düzenlenmesinin gerisinde yatan gerekçelerin de hedeflerine ulaşmamasına yol açabilecek çeşitli engellere karşın Necid seyahati, İbn Suûd ile Philby arasında büyük bir yakınlaşmanın doğmasına zemin hazırladı.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

TNA, IOR/L/PS/10/388: 60.

TNA, IOR/L/PS/10/389/1: 188-189.

TNA, IOR/L/PS/10/389/2: 268, 273, 333, 347, 374, 485.

TNA, IOR/L/PS/10/390/1: 80, 130, 131.

TNA, IOR/R/15/2/38: 2, 8, 21, 29, 37, 40, 59, 61-62, 69, 72, 75, 79, 90, 92.

TNA, IOR/R/15/5/66: 38, 64, 93, 155, 221, 224.

TNA, IOR/R/15/5/101: 5, 80.

TNA, IOR/R/15/5/103: 35, 81, 96, 102.

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Records of Saudi Arabia Primary Documents 1902-1960 (1992). Vol: 2. Archive Editions.

3. Kitap ve Makaleler

De Hauteclouque, X. (1931). *Le Turban Vert*, La Nouvelle Revue Critique.

Gary, T. (1976). *The Birth of Saudi Arabia*, London: Frank Cass and Company Limited.

Général Brémont, 'La question d'Arabie', *Ambassades et Consultats*, 1934, 16-17.

Krajewski, L., (1926). 'Le Nedjd et Les Wahabites', *Politique et Parlementaire CXXVII*, Paris, 105-122.

L'Astronomie: Revue Mensuelle d'astronomie, de Météorologie et de Physique du Globe et Bulletin de la Société Astronomique de France. 1932 (1): 558.

Londres, A. (1931). *Pêcheurs de Perles*, Paris: Albin.

Massignon, L., (1923). 'Asie', *La Géographie XXXIX*, Société Géographie, 208.

Méchin, J. B. (1958). *Arabian Destiny*, New York: Essential Books Inc..

Meyer, K. E. & Brysac. (2008). *Orta Doğu Tarihi: Kral Yaratanlar*, İstanbul: Akılçelen Kitaplar.

Monroe, E. (1973). *Philby of Arabia*, Londra: Faber and Faber.

Onley, J., (2009). 'Britain and Gulf Shaikdoms 1820-1971', *Center for International and Regional Studies*, 1-44.

Özocak, Ö., (2021). 'Vehhâbi Coğrafyasını Anlamak: Hüseyin Hüsnü'nün Necid İzlenimleri', *Akademik Matbuat*, 5(2), 121-142, <https://dergipark.org.tr/en/pub/matbuat/issue/67570/1009208>.

Peterson J.E. (2003). *Historical Dictionary of Saudi Arabia*, Oxford: The Scarecrow Press.

Philby, H. ST. J. B. (1952). *Arabian Highlands*, New York: Cornell University Press.

Philby, H. ST. J. B. (1977). *The Arabia of Wahhabis*, London: Frank Cass.

Philby, H. ST. J. B. (1931). *The Empty Quarter*, London: Constable and Company.

Philby, H. ST. J. B. (1922). *The Heart of Arabia Vol 1. A record of Travel & Exploration*, London: Constable and Company.

Satia, P. (2008). *Spy in Arabia The Great War and The Cultural Foundation of Britain's Covert Empire in the Middle East*. Oxford: Oxford University Press.

Storrs, R. (1937). *The Memoirs of Sir Ronald Storrs*, New York: G.P. Putnam's Son.

Trench, R. (1986). *Arabian Travellers*, Topsfield: Salem House.

Wolfe, M. (1997). *One thousand Roads to Mecca: Ten Centuries of Travelers Writing About the Muslim Pilgrimage*, New York: Grove Press.

4. Tezler

Al-Zaydeh, H. M. A. (1989). *Saudi-British Diplomatic Relations, 1918-1920: Khurmah Dispute* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Oxford.

Kalaycı, L. S. (2019). *Harry St. John Bridger Philby: Hayatı ve Vebbâbî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, M. (2018). *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*[Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

5. Gazeteler

La Dépêche Algérienne, Le Fameux Colonel Philby se Convertit a L'islam, 3 Eylül 1930.

L'indépendant, 'Un Grant Aventurier Disparait: Saint-John Philby', 29 Ağustos 1942.

Paris Soir, 'Mes Hommes D'aventure L'obscurrival du grand Lawrence d'Arabie, a réalisé son rêve. Traverser le premier le légend', 24 Mart 1937.

EXTENDED SUMMARY

Philby's trip to Najd helped to build strong bridges between him and Ibn Saud. In this direction, the aim of our study is to focus on the assignment of Najd, which laid the foundations of his close relationship with Ibn Saud, the founder and first ruler of the State of Saudi Arabia. It was aimed to show the environment in which Philby's trip took place, the main concerns behind the British sending their agents to the Najd region, the details of Philby's travel, Ibn Saud's expectations from the talks, and the deadlocks of the trip.

In this study, in which Philby's Najd assignment is tried to be analyzed in all details, the Najd mission is discussed in a broad framework from the methodological concerns that ensure the realization of the trip to its effects on Philby and Ibn Saud. In this respect, even though the dating of the Najd voyage is between November 1917 and December 1918 in the sources, it has gone beyond the specified date range in terms of its effects, because of its effects. Within the framework of the stated attitude, many sources were used to illuminate the mission. British archival documents were used as the main source in the study. The data obtained from the archive documents, which provide information about the Najd mission, as well as the materials Philby needs in the context of his travel, were reflected in the work. The works written by Philby, which is one of the sources that best reflect the experiences within the scope of the Najd mission, were used. In the study, which was carried out by focusing on British archival documents and Philby's works, different books, articles, newspapers and theses were consulted for a better understanding of the subject. The study, in which these sources were used, was composed of four sub-titles, excluding the introduction and conclusion sections. In the first sub-title, the background of Philby's appointment of Najd was explained. In the second title, it was mentioned that Philby was appointed instead of Storrs, who could not fulfill his mission despite being assigned to Necd. In the third and fourth sub-headings, the expectations of the parties from the trip and the dilemmas faced by the mission were emphasized upon the arrival of Philby in Najd.

From the second half of the 19th century, the British became one of the greatest power elements in the Persian Gulf. The British presence, which was clearly visible on the Persian Gulf coast, began to be felt in the interior of the gulf in the process. Different policies began to be followed in order to consolidate the claim to exist in a wide area, including the interior of Arabia. Although the interlocutor was shaped according to the local power, the policies that envisaged British hegemony in the places where the Arabs lived made it necessary to establish relations with the Wahhabis. Beyond the discussions about when the relations between the British and the Wahhabis started and at what level they were carried out, a rapprochement process was again made between the parties during the First World War. The thought that Ibn Saud should also be used in the war in the south, which envisaged the invasion of the Ottoman Empire by the Allied armies, turned into a trip to the interior of Arabia with Philby. Above all, he had a great impact on Philby's life as a traveling person. Philby took the first step into his long-lasting life in Arabia with his travel. His presence in Arabia enabled him to get to know the geography where Westerners rarely traveled before him. It was after his first acquaintance with the region with the Necd mission that provided the opportunity to traverse the Rubülhali Desert. He had the opportunity to make observations and gain experience in a wide range of areas including the human element living in the region, geography, climatic conditions, basic livelihoods and settlements. He became more well-known than many British agents with the works he wrote about his travels in the region.

The travel, which was designed so that the British could benefit from Ibn Saud during the war, and the mutual expectations of the parties during their stay in Najd were reflected in the negotiations. He tried to persuade Ibn Saud to march against Ibn Rashid and the Ajman tribe. As in the case of Date palm, he tried to prevent him from entering into an unpredictable struggle with the Hashemites and to direct his energies against the Ottoman Empire in both powers. He pushed Ibn Saud to attack Hail and support the advance of Allenby's forces. As in the case of Date palm, he tried to prevent him from entering into an unpredictable struggle with the Hashemites and to direct his energies against the Ottoman Empire in both powers. He pushed Ibn Saud to attack Hall and support the advance of Allenby's forces. As tensions escalated over Date, he faced comparisons made by British officials between Hussein and Ibn Saud. He served in the shadow of the policy of priority of Hussein's interests with the emergence of the opinion that Hussein's harm from the developments was against the current interests of the British. Concerned that Ibn Saud should not be strengthened beyond control, he witnessed the dissatisfaction of the Wahhabi Emir because of the inadequacy of the weapons sent by Ibn Saud to attack Hail. Inquiries about the reasons for the mission's sending also caused difficulties. Because it was thought by some

British officials that Ibn Rashid should not be eliminated. The claim that Fahrettin Pasha, who was the defense counsel of Medina, had attempts to bring Ibn Saud to the front against the British, was also challenging the mission officer. The allegations that Fahrettin Pasha was in secret contact with Ibn Saud caused suspicions against Ibn Saud.

Philby's Najd mission was accomplished under many challenges. Every obstacle that prevented the achievement of the desired mission from the mission determined the atmosphere in which Philby's meetings with his interlocutor would take place. In the context of this fact, he had a series of meetings with Ibn Saud within the scope of the Najd mission, which envisaged the British to be channeled based on their interests. In order to support the allies in the ongoing war in the north, Ibn Rashid attacked Hail, the center, and was provoked against the Ajman tribe. It was at the center of the discussions due to the pressure to make an expedition on Hail, which also caused the members of the Brotherhood to feel uncomfortable. The differences between the expectations of the British and Ibn Saud caused the Najd mission to continue in a more tense environment. Despite many negative factors, especially the period in which the trip took place, Najd's mission enabled him to write many works and to establish a close relationship with Ibn Saud, and the Anglo-Wahhabi relations were represented under a new name. The bond he established after meeting with Ibn Saud for the first time became the basis of a close relationship that he would continue for many years.

KOVID 19 SÜRECİNDE GEMİ ADAMLARINA YÖNELİK ORTAYA ÇIKAN İNSAN HAKLARI İHLALLERİ¹

HUMAN RIGHTS VIOLATIONS AGAINST SHIPMEN DURING THE COVID 19 PROCESS

Doç. Dr. Aziz MUSLU

Ordu Üniversitesi, Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü

azizmuslu@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-3496-1374

ÖZ

Küresel tedarik zincirinde anahtar role sahip olan gemi adamları Kovid 19 pandemi krizinin ortaya çıkması ile bir dizi sorunla baş başa kalmışlardır. Zorlu çalışma koşulları ile mücadele eden denizcilik endüstrisi çalışanları, Kovid 19 pandemi sürecinde yaşanan sıkıntılar ile daha da zor durumlara düşmüşlerdir. Gemi adamlarının karşılaştıkları insani dramlar münferit hadiselerin ötesinde genel bir durum halini almıştır. Tam anlamıyla çözüme ulaştırılmayan en önemli sorun olarak karşımıza çıkan mesele gemi adamlarının yurda iade haklarının ihlalidir. Yurtlarına iade edilemeyen gemi adamları uluslararası yasal kontrat sürelerinin çok üzerinde gemilerde çalışmak zorunda kalmıştır. Buldukları limanlarda dışarı çıkamamaları, sağlık hizmetlerinden yararlanamamaları gibi liman devleti otoritelerinin getirmiş olduğu artan kısıtlamalar nedeniyle çeşitli olumsuzluklar ile karşılaşmışlardır. Özellikle kruvaziyer gemilerde işin feshedilmesine karşın kruvaziyer gemi çalışanları yurtlarına iade edilemediler. Ayrıca ücret almama durumları ile birlikte gemi çalışanları çoğu zaman gemilerde mahsur kalmıştır. İaşe konusunda yaşanan eksiklerin yanı sıra, salgın kısıtlamaları nedeniyle gemide yer alan sosyal alanlardan istifade etmeleri engellenmiştir. Gemi adamlarının çalışma koşullarını ve haklarını düzenleyen MLC 2006 Deniz Çalışma konvansiyonu olağan üstü Kovid 19 pandemi koşulları nedeniyle kriz süresince ihlal edilmiştir. ve yurda iade sorunları devam etmiştir. Kriz süresince ortaya çıkan küresel yönetim eksikliği ve belirsizlik süresince özellikle gemi adamlarının değişim krizinde ITF Uluslararası Taşıma İşçileri Konfederasyonu önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Sosyal diyalogun sağlanması ile yaşanan sorunlara alternatif çözümlerin getirilmesi gerekmektedir.

ABSTRACT

Seafarers, who have a key role in the global supply chain, have been left alone with a series of problems with the emergence of the Kovid 19 pandemic crisis. Maritime industry employees struggling with difficult working conditions have fallen into even more difficult situations with the problems experienced during the pandemic times. Human dramas faced by seafarers have become a general situation beyond isolated incidents. The most crucial issue that has not been fully resolved is the violation of the repatriation rights of seafarers. Seafarers who could not be returned to their homeland had to work on ships far beyond their international legal contract. They have also faced some negativities such as not being able to go out in the ports they are in, not benefiting from health services, and increasing restrictions by the port state authorities. Despite the termination of employment on cruise ships and seafarers, It could not be returned to their countries. In addition, with not receiving wages, the ship employees were often stranded on the ships. In addition to the deficiencies in the field of subsistence, they prevented them from benefiting from social areas due to epidemic restrictions. The MLC 2006 Maritime Labor Convention, which regulates seafarers' working conditions and rights, was unsuitable during the situation due to extraordinary pandemic conditions. When international flights started, shipowners stated that they had very high flight costs and that they were not the source of the problem, and the difficulties of repatriation continued. The ITF International Transport Workers Federation has undertaken essential responsibilities, especially in the change crisis of seafarers, during the lack of global governance and uncertainty that arose during the crisis. With the provision of social dialogue, it is necessary to bring alternative solutions to the problems experienced.

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

20.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Kovid-19
Gemi Adamları
Gemi Adamı
Değişim Krizi,
Gemi Mürettebat
Yönetimi

Keywords

Covid-19
Seafarers
Seafarers Change
Crisis,
Ship Crew
Management

DOI: 10.30783/nevsosbilen.1065107

Atıf/Cite as: Muslu, A. (2022). Kovid 19 Sürecinde Gemi Adamlarına Yönelik Ortaya Çıkan İnsan Hakları İhlalleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1052-1067.

¹ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunca düzenlenen, Salgın Dönemlerinde İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumunda, 09 Aralık 2021 tarihinde, Ankara'da sunulmuştur.

Giriş

Küresel tedarik zincirinin anahtar çalışanları olan gemi adamları benzeri görülmemiş Kovid 19 pandemi krizinin sonucu olarak önemli mağduriyetler yaşamışlardır. Covid-19 salgını ilk olarak Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde tespit edildi. 11 Mart 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edildi. İlk vaka sayısından bu yana ekonomide piyasalarda belirsizliğe neden oluyor. Covid-19 salgınının 2.Dünya Savaşı'ndan sonra küresel ekonomi üzerinde en büyük yıkıcı etkilere neden olduğu belirtilmektedir (Gössling vd., 2020). Ekonomide yaşanan kayıpların yanı sıra çok çeşitli alanda hak ihlalleri ile karşılaşmıştır. Gemi adamlarına yönelik haklar yıllar içinde özellikle ITF'in çalışmaları sonucu kazanılmıştır ve küresel düzenlemeler ile güvence altına alınmıştır. Yurda iade, ücret güvencesi, sağlık hizmetleri ve diğer sosyal haklar MLC 2006 çalışma konvansiyonu ile uluslar üstü küresel güvence altına alınmıştır. Konvansiyona imza atmayan ülkelerin bayraklarını donatmış gemilerde konvansiyonu ihlal ettiklerinde buldukları limanlarda liman devleti denetimlerinde MLC 2006 sözleşmesine göre denetlenerek tutuklanabilmektedir. Ancak Kovid 19 pandemi krizi ile bu hakların bir kısmı mücbir sebep nedeniyle ihlal edilmek zorunda kalmıştır. Ücret alamama, sağlık hizmeti alamama, buldukları limanlarda gemi dışına çıkamama gibi sorunlar olsa da yurda iade sorunu en temel sorun olarak başı çekmektedir. Salgın başlangıcından önce ticari gemilerde yaklaşık 100.000 gemi adamı değişimi yapılırdı (ILO 2020).Fakat Kovid 19 Pandemi krizi ile birlikte çalışanların yurda iade sorunları çözümlenemeyen personel değişim krizi halini almıştır. Gemi çalışanları MLC 2006 denizde çalışma konvansiyonundan doğan haklarını kullanamaz olmuşlardır. Yurtlarına iade edilemeyen bazı yolcu gemileri çalışanları gemilerde mahsur kalmış ayrıca işlerine son verilmek zorunda oldukları için ücret alamamışlardır. Yaşanan bu sıkıntılı durum çalışanların bireysel iyi oluşlarını ve akıl sağlıklarını etkilemiştir Pandemi süreci boyunca artan gemi adamlarının intiharları ile karşılaşmıştır. Psikolojisi bozulmuş bir gemi adamının verimli çalışması beklenemez (Alvarez, 2020). ITF denizcilik koordinatörü Jacqueline Smith bu hususun altını önemle çizmektedir “Sadece iki hafta içinde eve gönderilmeyi beklerken hayatlarını sonlandıran mürettebat üyelerinin yürek burkan raporları söz ederek, şu anda ülkelere geri gönderilmeyi bekleyen on binlerce mürettebatının yurtlarına dönüşü için netlik sağlanmasının ne kadar önemli olduğunun göstermektedir. Bu nedenle dünya çapındaki hükümetlerin hemen harekete geçmesi ve gemi adamlarını evlerine ulaştırılması gerektiğini önemle belirtmiştir (ITF c, 2020)



Fotoğraf 1. Kovid 19 pandemi salgınında gemi adamı değişimi (Tradewinds , 2020)

Unilever Tedarik Zinciri Başkanı Marc Engel gemi adamlarının küresel tedarik zincirlerinin işleyişini sağlayan temel işçiler olduğunu söyledi. Gemi adamları olmadan maske, kovid testi, el dezenfektanı veya diğer temel ürünler olamaz. Tedarik zincirleri ciddi bir bozulmanın eşiğinde yemek yok, ilaç yok diyerek pandemi krizinde gemi adamlarının önemini altını çizmiştir (Edge Group, 2020). Küresel tedarik zincirinin anahtar role sahip çalışanları ve en önemli emekçilerinden olan gemi adamları temel insan hakları açısından yaşadıkları olumsuzlukların giderilmesi gerekmektedir. Kaptan ve Kaptan (2021) gemi adamlarına yönelik yapmış oldukları araştırmada Covid-19 sürecinde yaşananlar sonucu psikolojik sorunlar ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun pandemi sürecinden dolayı stresli olduğu anlaşılmıştır. Gemi adamları yapılan araştırmada ek olarak, zihinsel yorgunluk, anksiyete bozukluğu ve uyku sorunu en sık görülen psikolojik sorunları olarak aktarmışlardır. Yaşanan süreçte yaşanan hak ihlalleri olmasının yanı sıra küresel tedarik zincirinin aksamasına neden olacak boyuttadır. Sorunun büyüklüğünün tüm taraflar farkında olmalıdır ve sorumlu davranmak

zorundadır. Tüm küresel paydaşlar; sivil toplum, sendikalar, kamu otoriteleri, işveren kesimi ve diğerleri, yaşanan bu olumsuz gelişmelerden ders çıkararak küresel bir yönetim ile bu tip kriz durumlarında gemi adamlarının insan hakları ihlallerinin tekrar yaşanmaması için önlemler almak ve getirilen düzenlemeleri uygulamak konusunda sorumluluk taşımak zorundadır.

Kruvaziyer gemilerde gemi adamları işlerini kaybetmenin ötesinde ailelerine kavuşamayarak aylarca gemide kalıp yasaklar nedeniyle dışarı çıkamamışlardır. Bayrak devletinin almış oldukları kararlar neticesinde gemiden ayrılmalarına izin verilmemiştir. Hastalığın bulaşmasının engellenmesi amacıyla gemilerdeki sosyal ve rekreatif alanlardan istifade etmeleri yasaklanmıştır. Yaşanan tüm bu sorunlar yasaklar kalktığında sektörün çalışma ilişkileri açısından çok uzun dönemde bertaraf edemeyeceği sıkıntılarla mücadele etmesine neden olacaktır. İvedilikle gemi adamlarının kilit çalışanlar olarak görülmesi gerekmektedir. Mayıs 2021'e kadar, IMO'nun 174 üye devletinden sadece 55'i ülkenin hükümetleri gemi adamlarını kilit çalışanlar olarak kabul etmiştir. Bu sayı son olarak 60'a ulaşmaktadır fakat hala sorunların çözümü için yeterli değildir (Sea Trade, 2021). Yerel yöneticiler, eyaletler ve bölgesel otoriteler ulaşım, konaklama vb. konularda gemi adamlarına yönelik düzenlemeler yapmalıydılar. Gemi adamları kargo nakliyesi yapan gemilerde çalışmayı sürdürseler bile kruvaziyer işletmeleri ve yolcu gemileri faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldığı için bu tip gemilerde çalışanlar işsiz kalmıştır. Kruvaziyer gemi adamları IMO, Şubat ve Aralık 2020 (IMO, 2020c) arasında gemi operasyonları, gemi personeli ve liman personeli için Covid-19 için 31 genelge yayınladı. Uluslararası Denizcilik Örgütü Tavsiye niteliğinde yayınlanan genelgede operasyon sırasında alınması gereken önlemleri sıraladı. (IMO 2020b) IMO'nun genelgesi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu genelge ile kruvaziyer işletmeleri uluslararası seyahat yasakları sonucu faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. Faaliyetlerin durmasının olumsuz sonuçları sadece işletme zararlarından öte çalışanların insani dramlar yaşamasına neden olmuştur. Yurda iade, ücret ve işe hakları gemi adamlarının en temel çalışma haklarıdır ve MLC 2006 Deniz Çalışma Konvansiyonu ile düzenlenmiştir

Gemi Adamlarının Hakları

Gemi adamlarının insana yakışan bir şekilde gemilerde çalışma ve yaşama hakları vardır. İnsan haklarına yönelik en önemli düzenleme Avrupa insan hakları sözleşmesinin kaynağını oluşturan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. Sadece tavsiye niteliğinde olan BM Genel Kurulu'nun 10.12.1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararıyla kabul edilen düzenlemedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Düzenlenen Haklar içinde çalışma, sendika hakları eşit işe eşit ücret, adil ücret gibi çalışma hakları düzenlenmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası sözleşmesinde 22–27. maddelerinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar düzenlenmiştir. Bildirinin 29. ve 30. maddelerde hakların kullanılması ve düzenlenmesiyle ilgili hükümler yer almaktadır. Çalışma hakkı uluslararası insan hakları hukuku düzenlemelerinde İHEB m. 23/1 ve AİHS Ek Protokol m. 6/1 yer almaktadır. Çalışma hakkı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında madde 49'da düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 18. Maddede “Hiç kimse zorla çalıştırılmaz, angarya yasaktır” ifadesi ile angaryayı yasaklayan düzenlemesi yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme Roma 4 Kasım 1950 oluşturulmuştur. Bu sözleşmenin 1. Bölümü Madde 4 te Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı yer almaktadır. Hiç kimse köle ya da kul durumunda tutulamaz (AİHS Md 4/1). Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz. (AİHS Md. 4/2) düzenlemeleri yer alır. Gemi adamlarının hakları küresel düzenlemeler ile özel iş olarak kayıt altına alınmıştır. Cinsel, ırksal veya diğer nedenlerle taciz ve zorbalığın olmadığı bir ortamda çalışması işverence garanti altına alınmalıdır. Normal çalışma saatleri Pazartesi'den Cuma'ya günde sekiz saattir. Zabitan sınıfı hariç ve manevra zamanları dışında bu saatin üzerinde yapılan çalışmalara fazla mesai ödenir. Herhangi bir 24 saatlik periyot içinde 10 saat dinlenme hakkı ve herhangi bir yedi günlük dönemde 77 saat dinlenme hakkı mevcuttur. Her hizmet ayı için yedi gün (en az üç kere) ücretli izin hakları mevcuttur. Gemi adamı hizmet süresi sonu kontrat bittiğinde işveren eve dönmek için gereken masrafları karşılamak zorundadır. Gemi adamı hastalık veya yaralanma nedeniyle taburcu edilirse, masrafları işverene ait olmak üzere gerekli olduğu sürece tıbbi tedaviye (hastaneye yatma dâhil) hakları mevcuttur. Gemi adamları gemide bir kaza sonucu yaralanırsa, hastalık parası ve tazminat alma hakları vardır. Gemi adamlarının sendikaya üye olma hakları vardır. Sendika sözleşmelerinde detaylı olarak gemi adamlarının hakları genişletilebilir. Yaşanan Kovid 19 pandemi krizi ile gemi adamları kontrat sürelerinin üzerinde çalışmak zorunda kalmıştır. Kruvaziyer gemilerde ücretten, sağlık hizmetlerinden yoksun olarak mağdur durumda kaldılar. Mücbir sebep nedeniyle gemi adamlarının hakları ihlal edilmiştir. Gemi adamlarının kontrat sürelerini aşan

çalışmaları Avrupa insan hakları sözleşmesinin aşağıdaki düzenlemesine göre zorla çalıştırma sayılmayabilir. Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz veya afet hallerinde gerekli görülen her hizmet; (AİHS Md. 4/3c). Fakat olağan üstü kriz olarak görülen durumlar olağan hale gelmiştir. Kriz sürecinde kısıtlamaların gevşetilmesi uluslararası uçuşların başlaması krizin aşılması ile ilgili normalleşmeye yönelik gelişmelerdir. Gemi adamlarının yurda iade hakkı yurda iade masraflarının yüksek olması nedeniyle ihlal edilmiştir. ITF hak ihlallerini bertaraf etmek için ile Kovid 19 pandemi krizi süresince yoğun çalışma yürütmektedir. ITF'in çeşitli deniz iş kollarına farklı sözleşmeler uygulamaları mevcuttur. Sendikaya üye gemi adamı bu sözleşmelere aykırı durumlar ve gemi adamlarının ücret alamamaları durumlarında gemi adamı bulunduğu ülkenin ITF müfettişini ve yerel denizcilik sendikasını müfettişi ile haklarını arayabilirler. Sendikaya üye olmayan gemi adamları liman devleti otoritelerine bilgi vererek geminin MLC 2006 konvansiyonu hükümlerine göre denetlenmesini sağlayabilirler. Gemi hak ihlalleri nedeniyle limanda tutuklanabilir. Gemi adamlarının çalışma yaşamı ile ilişkili tüm sosyal hakları MLC 2006 konvansiyonu ile güvence altına alınmıştır.

MLC 2006 Deniz Çalışma Konvansiyonu

1950'li yıllardan sonra armatörlerin maliyetlerini düşürmek amacıyla kolay bayrak diye adlandırdığımız vergi avantajına sahip bayraklara yöneldikleri görülmektedir. Bu durum 70'li yıllarda hız kazanmış deniz iş yaşamında uygunsuz çalışma koşullarını ve kötü operasyonel süreçleri getirmiştir (Muslu, 2016). İşletmelerin maliyetleri kısma yönelmesi elverişli bayraklarla donatılmış gemilerin sayılarını arttırmıştır. Bir diğer adı kolay bayraktır. Bu bayraklarla donatılmış gemilerde kural dışı ve düzensiz gemi işletmeciliği örnekleri ve gemi adamlarına yönelik insani dramlar görülmüştür. Bu durum küresel ölçekte gemi adamlarının haklarına yönelik bir düzenleme ihtiyacını arttırmıştır. Sonuç olarak çoğu denizcilik organizasyonu gemi adamlarının yönetimi konusunda çalışmalar yapmaktadır. Ancak özellikle IMO ve AB birçok yeni düzenleme getirdi. En önemli küresel düzenleme ise MLC 2006'dır (Zhang, 2016, s. 9). Görüldüğü üzere çok sayıda denizcilik kurumunun gemi adamlarının yönetimleriyle ilgili fikirleri vardır. Bu durumdan kaynaklı IMO ve AB bu konularda rehberlik edecek çok sayıda yeni kılavuz sunmuşlardır. Dünya çapında önemli bir rehber olacak kılavuz ise MLC 2006 konvansiyonudur (ILO, 2019). ITF, MLC'yi ortaklaşa oluşturmak ve şekillendirmek için on yıldan fazla bir süre denizcilik örgütleri, ILO ve hükümetlerle birlikte çalışmıştır ve MLC'nin uygulanmasını izleme ve desteklemeye ve daha birçok ülkeyi MLC'yi onaylatmaya ikna etmeye kararlı şekilde çalışmalarını yürütmüştür (ITF, 2014).



Şekil 1. MLC 2006 Deniz Çalışma Konvansiyonunun ilgili paydaşları

Armatörler haksız rekabet oluşturan ve deniz güvenliğini tehdit eden uygulamaların ortadan kalkması için MLC 2006 sözleşmesini desteklemiştir. MLC-2006'nın kabulüne ilişkin prosedür Ocak 2001 tarihinden itibaren başlatılarak, gemi sahipleri (armatör) örgütleri ile gemi adamları sendikaları, denizcilik sektörü alanındaki tüm ILO belgelerini konsolide etmek (birleştirmek) suretiyle, bu alanda yapılan çalışmaları daha ileri seviyelere taşıyacak ortak bir karar ile tek belge altında imza atmışlardır. İlginçtir ki, MLC-2006'nın kabul edilmesi fikri, armatör gruplarından gelmiştir. (Blank, 2006:39). Armatörlerin bu konvansiyonu desteklemesinin altında yatan temel neden haksız rekabetin engellenmesi ve denizcilik endüstrisinde kalitenin artırılmasıdır. MLC 2006 konvansiyonu 52 ülkenin imzalaması ve ITF e bağlı sendikaların denetlemeleri sonucu ve liman devleti denetimleri aracılığıyla küresel bir yaptırım gücü oluşturmaktadır. MLC 2006 konvansiyonu ile çalışanların hakları güvence altına alınırken armatörün kaliteli gemi işletmeciliği yapılabilmesinin yolu açılmaktadır. Sosyal

haklar ile deniz iş kolu sendikalarının oluşturmaya çalıştığı adil deniz iş yaşamını, gerçekleştirmenin yolu açılmıştır. Emniyetli gemi işletmeciliğine yapacağı katkı ile kazalar sonucu sektörün ve çevrenin zarara uğraması azaltılabilecektir. İnsana yakışan çalışma koşulları, yaşama alanları, sağlık hizmetleri, sosyal haklar MLC 2006 sözleşmesi ile tüm dünya üzerinde sağlanabilecektir (Muslu, 2018: 404).

ITF başkanı olan Paddy Crumlin 2006 yılında ifade ettiği gibi MLC, gemi adamlarının çalışma haklarını ve çalışma standartlarını iyileştirmeye yönelik küresel sendika kampanyasında ileriye doğru önemli bir adımı temsil etmektedir. Yeni küresel düzende gemi işletmeciliği ancak gemi adamlarının sosyal haklarının sağlandığı şekilde yapılabilecektir (Muslu, 2018:399) (ITF, 2006). ITF federasyonu gemi adamlarına yönelik insan hakları ihlalleri ve MLC 2006 konvansiyonunun ihlal edilmesi karşısında köklü yapısı ve geniş organizasyonu ile mücadele ederek denizde insani çalışma koşullarının sürdürülmesine önemli katkıları sürdürmeye kararlı gözükmektedir.

Gemi adamları açısından MLC 2006 Konvansiyonu;

- ILO tarafından kabul edilen temel hakların yanı sıra geniş kapsamlı bir dizi denizcilik temel çalışma ilkeleri ve haklarının düzenlenmesi,
- Gemi adamlarının çalışma haklarının esaslarının çok açık ve net olarak ortaya konulması ve ayrıntılı olarak açıklanması,
- Gemi adamlarının hakları ve alacakları konusunda daha iyi bir şekilde bilgilendirilmesi,
- Gemi adamlarının asgari çalışma yaşama koşullarının iyileştirilmesinin sağlanması ve gemi adamlarının hem karada hem de gemide iken şikâyet hakkının bulunmasıdır (Bedük, 2012:75)

MLC-2006, istihdam koşulları, çalışma ve dinlenme saatleri, kalacak yer (barınma) ve yiyecek ve içecek sağlama, dinlenme ve eğlenme imkânı, işçi sağlığının korunması, tıbbi bakım, sosyal yardım ve sosyal güvenliğin sağlanması gibi hemen hemen her bakımdan gemi adamlarının çalışma koşullarının asgari gereklerini belirlemektedir (Dimitrova, 2010:95). Genel şekliyle MLC-2006, Gerekçe (Preamble) ve Madde (Articles) başlıkları ile 16 maddeden oluşmaktadır. MLC-2006 alışlagelmiş bir sözleşme olmaktan ziyade, iki kategoriden oluşan bir temel haklar bildirgesidir. Birinci kategori Sözleşmenin 3. maddesinde düzenlenen “temel hak ve ilkeler”, ikincisi Sözleşmenin 4. maddesinde örneklerle açıklanan “gemi adamlarının çalışma ve sosyal haklarıdır”. MLC-2006’da yer alan temel hak ve ilkeler ile bağlantılı sekiz temel ILO Sözleşmesi bulunmaktadır (Bedük, 2012: 67).

Liman devleti kontrollerine ilişkin MLC 2006 sözleşmesi, özellikle standart altı gemilerde çalışma koşulları ile mücadele açısından ve bu gemilerin sağlıklı organizasyonunda oldukça etkilidir (Muslu, 2020). Adil ekonomik rekabet” ilkesi Sözleşmede kesin olarak yer almamakla birlikte, armatörler arasında faaliyet alanının, gemilerin sicil durumunun, işgücü arzının (düzeltilmesinin) belirli bir kurala bağlanması isteği MLC-2006’nın kabulünün altında yatan temel sebeplerdir (Dimitrova, 2010:95).

ITF başkanı olan Paddy Crumlin “MLC, işçi hakları ve aynı zamanda gerçek sosyal diyalog için büyük bir başarı olduğunu ifade etmiştir (ITF, 2014). MLC 2006 gemi adamlarının sosyal haklar için önemli bir gelişme oldu. İşyeri olan gemilerde zorbalığa karşı önlem alınmaya başlandı (Muslu, 2020). Ancak MLC 2006 konvansiyonunun getirdiği bütün bu haklar Kovid 19 pandemisinin getirdiği mücbir sebepler nedeniyle ciddi anlamda ihlal edilmiş ve askıya alınmıştır.

ITF- Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu

Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonudur. Kısaca ITF olarak adlandırılan bu kuruluş 1896 tarihinde kurulmuştur. Açık yazılımı, Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu olup merkezi Londra’dadır (Atergin, 2004, s.16). Bugün, dünya genelinde 4,5 milyon taşımacılık işçisini temsil eden 155 ülkeden 780’den fazla sendikal

örgüt ITF üyesidir. ITF'in genel merkezi Londra'dır, ayrıca Nairobi, Ouagadougou, Tokyo, Yeni Delhi, Rio de Janeiro, Amman, Moskova ve Brüksel'de büroları mevcuttur (ITF, 2015). Dünyanın birçok noktasında gemi adamlarının sosyal hakları ve çalışma yaşamı ile ilgili enspektörleri ile yapmış olduğu denetimler sektörde kalitenin artmasına doğrudan etki etmektedir. ITF sözleşmesi olan gemide ITF in tespit ettiği minimum ücret alt sınırından az olmayan ücret, sosyal haklarını ve fazla mesailerini alırlar. Asgari şartların altında toplu sözleşmeli bir gemide sözleşme yapılması mümkün değildir (Muslu, 2018). ITF, çalışmalarının bir parçası olarak, denizde istihdam koşulları, işe alım, eğitim ve güvenlik için bu küresel standartları belirleyen Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kuruluşlarda gemi adamlarını temsil eder (ITF, 2021). ITF; IMO, ILO ve OECD Taşımacılık alt komisyonunda, Dünya Sağlık Örgütünde yer almakta çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca birçok organizasyona doğrudan ve dolaylı destek olmaktadır. Bünyesinde komiteler alt komiteler ve özel çalışma grupları yer almaktadır. Sözleşmeler birimi toplu sözleşme yapılan gemilere mavi sertifika vermektedir. Oluşan anlaşmazlıklarda hukuk bölümü gerekli destek ve danışmanlık çalışmaları yapmaktadır (Muslu, 2018).

ITF'in hedefleri ITF Tüzüğü'nde belirlenmiştir. Bu hedefler kısaca (ITF, 2015);

- Dünya çapında, insan hakları ile sendikal haklara duyulan saygıyı artırmak;
- Sosyal adalet ve iktisadi gelişime dayanan barış için emek vermek;
- Üyesi olan sendikalara, mensuplarının çıkarlarını savunmalarında destek olmak;
- Üyelerine araştırma ve bilgi hizmeti sağlamak;
- Genel anlamda, yaşadığı sıkıntılarda taşımacılık işçilerine destek olmak biçiminde

Sıralanabilir.

ITF Kovid 19 pandemi krizi başladığı günden itibaren önemli işlere imza atmıştır. Özellikle yurda iade operasyonlarında bizzat yer almıştır. Müfettişleri aracılığıyla süreci kontrol ederek gerekli gördüğü yerlerde liman devleti otoriteleri ile temasa geçerek mağduriyetlerin azaltılması yönünde çaba göstermişlerdir.

ITF Pandemi süresince gemi adamlarının yaşadıkları mağduriyetleri bir miktar azaltmak için Liman devleti otoritelerine aşağıdaki öneri ve talepleri getirmiştir

- Aşı sertifikalı gemi adamlarının gemilere girip çıkmaları için kalıcı "yeşil şerit" muafiyetleri getirerek gemi adamları değişim krizinde çözüme katkı sunulmalıdır
- Yerel sağlık görevlilerinin gemi adamlarının karaya çıkmasını engelleme yetkisi varsa, yetkilerinin geri alınması. Kıyı izni ve tıbbi bakımla ilgili gemi adamlarının haklarını tekrardan iade etmelidirler
- Bazı ülkeler Kovid 19'u yönetmek için gerekli olduğunu iddia ettiği bir uygulama olarak gemi adamlarının cesetlerini yas içindeki ailelerine geri göndermeye yönelik yasakları kaldırılmalıdır.
- Gemi adamlarının ülkelerin otoriteleri aşılara ve haklarına nasıl erişebilecekleri hakkında doğru bilgileri çevrimiçi olarak basit bir dille İngilizce yayınlamalıdır. (ITF, 2021).

Global Cruise Lines CEO'su Christian Verhounig ITF ile ilişkili olarak: "ITF ile olan iyi ilişkilerimizi ve bu zor zamanlarda sağladıkları desteği takdir ediyoruz. Onların katılımı, tüm değerli mürettebat üyelerimizin ülkelerine geri dönüşünü hızlandırmamıza büyük ölçüde yardımcı oldu." İfadesini dile getirmiştir (ITF a, 2020).

Gemiadamı Değişim Sorunu ve Yurda İade Hakkı

Ekonomik bakımdan zayıf olan gemi adamının sözleşmesinin son bulduğu ülke limanında sıkıntılar içinde kaderine terk edilmesi düşünülemez. O nedenle kanun koyucu, işçinin korunması ilkesi gereği, gemi seferde veya başka bir limanda iken iş sözleşmesinin sona ermesi durumunda gemi adamının ülkesine geri gönderilmesinin sağlanmasını zorunlu kılmıştır (Bedük, 2012: 155). 1926 yılında oluşturulan Gemi Adamlarının Ülkesine Gönderilmesine İlişkin Sözleşme 23 sayılı ILO sözleşmesi 16.04.1928 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 166 sayılı Gemi Adamlarının Ülkesine Gönderilmesine İlişkin Sözleşme olarak 1987 yılında revize edilmiştir. 03.07.1991 tarihinde sözleşme Türkiye tarafından resmî gazetede yayınlanarak onaylanmıştır. ILO 1987 yılında Gemi Adamlarının Ülkesine Gönderilmesine İlişkin tavsiye kararını yayınlamıştır. MLC-2006 ise, aynı zamanda diğer uluslararası iş sözleşmelerinde bulunan temel prensipleri benimseyen, hali hazırda tüm uluslararası deniz iş sözleşmesi ve tavsiye kararlarını güncel haliyle bir araya getiren konsolide bir ILO Sözleşmesidir (Bedük, 2012: 155). Yurda iade hususu ILO 166 sayılı sözleşmesi revize edilerek MLC 2006 konvansiyonun içinde tekrardan düzenlenerek yer almıştır.



Fotoğraf 2. ITF Global Cruise Lines'in şu anda Birleşik Krallık'ta Tilbury ve Bristol'de bulunan altı gemisinde bulunan yüzlerce gemi adamına yardım ediyor. (ITF d., 2020)

MLC Deniz Çalışma Konvansiyonu ile uluslararası olarak garanti altına alınmış gemi adamlarının yurda iade hakkı Kovid 19 pandemi krizi süresince mücbir sebep nedeniyle ihlal edilmiştir. MLC 2006 Deniz Çalışma Konvansiyonu ile gemi adamlarının yurda iade masrafları gemi sahibi olan işveren tarafından karşılanır, ayrıca gemi adamının sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte toplam çalışma hizmet süresini kontrat başına maksimum en fazla 11 ay ile sınırlar. MLC 2006 deniz çalışma konvansiyonuna göre süresi belirli sözleşmelerle çalışan gemi adamlarının çalışacağı maksimum azami kontrat süreleri ülke sınırlarının sıkı bir şekilde kapatılmasından kaynaklanan ilk "mücbir sebep" ile azami kontrat sürelerinin aşılmasına neden olmuştur. Ayrıca Kovid-19 sürecinin etkilerinden biri de IMO'nun (IMO 2020a) yayınlanan genelge uyarınca bu husustaki tüzel kurumların gemi adamı yeterlilik eğitimlerini ve denetimlerini askıya almış olmalarıdır. Kovid-19 pandemisinin başlangıcından bu yana, yük gemilerinde çalışan yüz binlerce gemi adamı sözleşmeleri bitmelerine karşın evlerine dönemediler. Çalıştıkları gemilerde 'sıkışmış' ve karaya çıkarmalarına müsaade edilmedi. Aynı sayıda evlerinde olan gemide çalışmak için sıra bekleyen gemi adamları ise gemiye katılamıyor. İşsiz ve ücret kaybı ile kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını devam ettirme mücadelesi içindeler. İki taraflı bir mağduriyet söz konusudur; işe katılma isteyenler ve işten ayrılmak isteyenler. Yüz binlerce gemi adamı sözleşme sürelerinden çok daha fazla sürede çalışmak zorunda kaldılar. 2020'nin son ayları boyunca ve bu yılın başına kadar, 400.000 gemi adamının hala ülkelerine geri gönderilmesi ve benzer sayıda gemi adamının gemiye katılması gerektiği tespiti IMO tarafından tahmin edilmiştir (IMO, 2021). Bu durum denizde zorla çalıştırılan gemi adamlarının, sistematik bir ihlal ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Zorla çalıştırılmak ile karşı karşıya olan gemi adamlarının esenliklerinin ve ruh sağlığının bozulması söz konusudur. Ciddi insani endişeler, mürettebat refahı ve mevzuata uygunsuzluk konularının yanı sıra, yorgunluk sonucu ciddi deniz kazaları riski artmaktadır. Kovid 19 pandemi salgınının ne zaman biteceğinin bir muamma olması ve gemilerin uluslararası kurallara uygunsuz, emniyetsiz bir şekilde faaliyet göstermesi nedeniyle çok sayıda geminin faaliyetleri ilerleyen yıllarda durabilir. Böyle bir

durumdan kaynaklı oluşacak küresel bir kriz ile tüm ulusal ekonomilerin bağımlı olduğu küresel tedarik zincirlerinin gördüğü hasarın onarımı ciddi şekilde zorlaşacaktır (ICS, 2021). Gemi adamlarının uzayan kontratlarının deniz kazası ve iş kazası olasılıklarını arttırması da çok muhtemeldir.

Kesin bir rakam söylemek zor olsa da en az yarım milyon gemi adamı etkilendi. Ağustos 2020'de, 150.000'den fazla gemi adamının dünya filosunu hareket halinde tutmak için çalışmak amacıyla hazır bir şekilde gemilerine katılmaya bekleyenlere ek olarak, pandemi nedeniyle kontratları uzatılmış görev yapan 250.000'e yakın mürettebat ivedilikle yurtlarına dönmek için geri gönderilmeleri gerektiği IMO tarafından tahmin edilmekteydi. Fakat hükümetler mürettebat değişikliklerini kolaylaştırmak için gerekli önlemleri almadıkça, denizde sıkışıp mahsur kalan mürettebat sayısı daha da artacak gibi görünüyor (ICS, 2021). Ayrıca Kovid-19 sürecinin etkilerinden biri de IMO (IMO 2020'a) tarafından yayınlanan genelge uyarınca ülke ve kuruluşların yeterlilik eğitimlerini ve denetimlerini askıya almış olmalarıdır. Gemi adamı değişimine engel olan bir diğer husus alınan bu karardır.

Gemi adamlarını mahsur bırakan tek engel sınırların kapanması değildir. Sınırlar açıldıktan sonra denizcilik şirketleri maliyetli kısıtlı uçuşların mevcudiyeti nedeniyle mürettebat değişiklikleri sorunlarıyla karşı karşıya kaldı (Bockmann, 2020). Kovid-19 pandemi krizi süresinde armatör şirketlerin PCR testi dâhil olmak üzere personel değişimi başına yaklaşık 10.000 \$ ödemesi gerekmiştir (Kaptan ve Kaptan, 2021:9). Klaveness Combination Carriers CEO'su Engebret Dahm, yüzlerce gemi kiralama şirketinin gemi adamı değişimini krizin çözülmesi açısından desteklemelerine rağmen, bazı gemi kiracılarının seferleri öncesinde ve sırasında mürettebat değişikliğinden imtina ettiklerini belirtmiştir (Tradewinds, 2021)

Denizcilik sektörünün gemi adamlarının yurda iadeleri ile ilgili tedbirlerin alınması bir zorunluluktur. Çünkü gemi adamının geminin bağlama limanına veya ikametgâhına kadar geri dönüşünün sağlanması ve ayrıca geri dönüş için gerekli tüm zorunlu masraflarının karşılanması işverenin işçiyi gözetme borcundan kaynaklanmaktadır (Songu, 2004: 858). Mart ve Ağustos 2020 arasında, ulusal sağlık ve göçmenlik makamları tarafından getirilen kısıtlamalar ve uluslararası uçuşların çoğunun askıya alınması nedeniyle, normal mürettebat değişikliklerinin yalnızca yaklaşık %25'inin gerçekleşebildiği tahmin edilmektedir. Gemi adamları görev kontratlarının süresiz olarak uzatılmayacağı ve mevcut durumun sürdürülemez olduğu konusunda kamuoyunda giderek artan bir kabul vardır (ICS, 2021).



Fotoğraf 3. Kovid 19 pandemi salgınında rotasyonlu personelin değişimi (Tradewinds , 2021)

17 Mayıs 2020'de yaklaşık 100.000 yolcu gemisi çalışanın evlerine geri gönderilmeleri konusunda herhangi bir kesinlik olmaksızın denizde mahsur kaldılar (Dolven, 2020). Tahmini olarak dünyada 200.000'den fazla gemi adamı gemilerinden inip evlerine dönmeyi beklediğinden, hükümetlerin ve otoritelerin Kovid-19 seyahat istisnaları hususunda düzenlemeler yapmaları için zaman sayarak beklemektedirler (ITF, 2020) . Gemi operatörlerinin mürettebat değişikliği yapamaması, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana küresel denizcilik endüstrisinin karşılaştığı en büyük operasyonel zorluk olmuştur (ICS, 2021). IMO Genel Sekreteri Kitack Lim yaptığı açıklamada, sektör analizine dayanarak, sözleşmelerini bitirdikten sonra ülkelerine geri gönderilmeleri

gereken gemi adamı sayısının Eylül 2020'de yaklaşık 400.000 olan yüksek bir seviyeden, Mart 2021 itibariyle yaklaşık 200.000'e düştüğünü söylemiştir. Ancak bu sayının tekrar yükselebileceğini ve mürettebat değişikliği krizinin sona ermediğini dile getirmiştir (IMO, 2021).

Almanya'nın Cuxhaven şehrinde Nisan 2020 tarihinde kruvaziyer gemide beklemede olan gemi personelinde Kovid 19'a rastlanması nedeniyle gemi personeli karantinaya alınmıştır. Karantina sonrası sorunun çözülmesi için ITF ciddi bir uğraş verilmiştir. ITF denizcilik koordinatörü Jacqueline Smith, Alman Hükümetini, ITF üyesi ver. Di ve MTWTU'yu, Alman Denizci heyetine ve Almanya'daki ITF Müfettişini geri dönüş dalgasını kolaylaştıran işbirliğinden dolayı tebrik etmiştir. ITF, geri dönüş için kiralık uçuşlarla Ukraynalı (168 gemi adamı), Endonezyalı (738 gemi adamı), Türk, Tunuslu, Mauritiuslu ve Çinli mürettebatı evlerine göndermiştir. Filipinler, Nikaragua ve Honduras'tan yaklaşık 1.200 gemi adamı için bir sonraki haftaya daha fazla kiralık uçuş planlanmıştır. 192 Hintli gemi adamı, herhangi bir olası seyahat tarihi ve hükümetlerinden kısmi destek almadan gemide kalmaya devam etmiştir. Alman Hükümeti, gemi adamları misyonu ve denizcilik sendikaları arasındaki koordinasyon, geri dönüş operasyonlarının nasıl yapılabileceği konusunda dünyada ülkelerinin hükümetleri ve endüstri için önemli bir örnek oluşturmuştur, ancak aynı zamanda şirketlerin ve bayrak devletlerinin bir arada olması gerekmektedir. ITF denizcilik koordinatörü Smith gemi adamlarına karşı sorumlu ve onlara karşı hakları olan değerli bir yaklaşımı gösteren örnek bir davranış olduğunu ifade etmiştir. (ITF c, 2020).

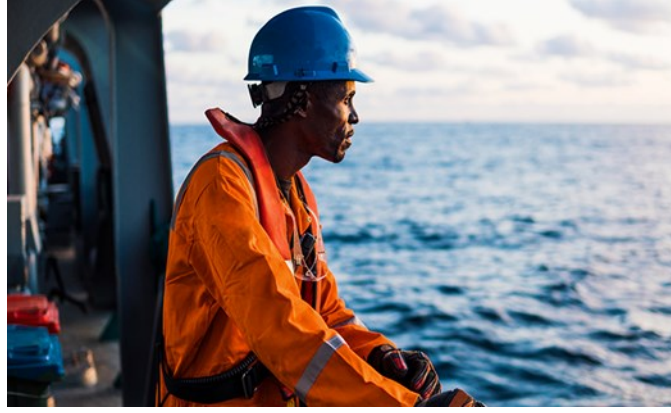
Özellikle ülkelerin kamu otoritelerin ve liman devletlerinin gemi adamlarını anahtar çalışan olarak görüp kısıtlamalardan muaf bırakmaması gemi adamı değişim krizinin en önemli nedenidir. Bu duruma karşın Asya'daki önemli mürettebat değişim merkezleri örneğin Filipinler, Singapur ve Hong Kong gemi adamlara yönelik kısıtlamaları kademeli olarak kaldırmıştır. Rahatlama içine giren denizcilik endüstrisi sorun çözülüyor diye beklenti içindeyken tekrar tekrar salgın ve kısıtlamaların artması ayrıca sıkıntı yaşamasına sebep olmaktadır. Denizcilik paydaşlarının alternatif çözüm geliştirmemesi nedeniyle gemi adamı krizinin gelecekte denizcilik endüstrisine ve küresel tedarik zincirine olumsuz çıktıları olacağı aşikârdır. Denizcilik endüstrisi işverenleri gelecekte kriz kaynaklı zarar görmelerinin ötesinde kamuoyundaki algılar nedeniyle insan haklarını ihlal eden ve zorla gemi adamı çalıştıran işverenler olarak kötü bir ün ile anılmaları söz konusu olabilecektir. Maalesef, gemilerin kiracıları maliyeti yalnızca armatör tarafından karşılanırsa bile, mürettebat değişikliklerini kolaylaştırmak için birçok dökme yük gemi kiracısı gemilerin küçük sapmalarını bile karşılama konusunda bile isteksiz görünüyor. (ICS, 2020). Uluslararası Denizcilik Örgütü Genel Sekreteri, KOVID-19 kısıtlamalarının neden olduğu mürettebat değişikliği krizine yönelik gemi adamı sayılarında bir miktar iyileşme olmasına rağmen zorlukların devam ettiği noktasında uyarmıştır (IMO, 2021). Uluslararası Deniz Ticaret Odası, gemi adamlarının küresel "kilit işçiler" statüsü olmasına rağmen, gemi mürettebatının hareketine uygulanan kısıtlamalar genellikle turistler için olanlardan daha külfetli olduğu belirtilmiştir (ICS, 2020). Bu durum bize göstermektedir ki tüm paydaşların farkındalığı olmasına karşın olumsuzluklar yaşanmaktadır. Armatörün maliyet avantajını düşünmesi ve ülkelerin pandemi kısıtlamalarından gemi adamlarını muaf tutmaması gibi temel nedenlerle gemi adamı değişim krizinin bir insan hakkı ihlali olarak sürmesine neden olmaktadır.

ITF denizcilik koordinatörü Jacqueline Smith Hükümetlerin gemi adamlarının güvenli seyahatini, yurtlarına iadelerini nasıl kolaylaştırabileceği ile ilgili ve 'kilit işçiler' olarak mürettebat değişimlerine izin vermek amacıyla gemi adamlarına herhangi bir ulusal Kovid-19 kısıtlamasından ayrıcalıklı ve farklı olarak nasıl acil istisnalar sağlayabileceğine dair bir yol haritası geliştirmek maksadıyla BM kurumları ve sektörle yakın bir şekilde çalıştıklarını ifade etmiştir (ITF c 2020). ITF'in bütün bu çabalarına karşın yaşanan insani dramlar ve mağduriyetler devam etmektedir

Vize Sorunları

Gemi adamlarının gelişmekte olan veya az gelişmekte olan ülkelere istihdam edilmesi sektörün normal zamanlarda bile personel değişiminde vize kaynaklı sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Personel değişim krizinin en önemli politik kaynağı ülkelerin getirdikleri vize yasaklarıdır. Kovid 19 pandemi krizi bir yılı aştığından vize konusunda kısmen farkındalık oluştu ancak sorununun çözümü için maalesef karar ve uygulama mercileri

ihtiyaçların gerektirdiği gibi hareket etmemiştir. Avrupa'daki durum, sınırlı turizm uçuşlarının yeniden başlamasına izin verildiği için 2020 yazında kısmen iyileşti ve birçok AB hükümeti ve Birleşik Krallık tarafından, konuyla ilgili gemi adamlarının mağduriyetini azaltmaya yönelik olarak uyuşu ne olursa olsun, mürettebat değişikliklerini kolaylaştırmaya yönelik çabalar takdir edilecek boyuttadır. Bununla birlikte, gerekli vizeleri almak, AB Schengen Bölgesi'ne gidip gelmek isteyen AB üyesi olmayan birçok gemi adamı için hâlâ büyük bir zorluktur. Bunun önemli bir nedeni, çoğu uzun süredir kapalı olan başlıca gemi adamı işgücü arzı ülkelerinde bulunan AB üye devletlerine ait konsolosluklarının sınırlı kapasitesidir. Avrupa Topluluğu Armatör Birlikleri (ECSA) ve Avrupa Komisyonu ile çalışan ICS, AB Devletlerinin gemi adamlarına varışta vize verme veya vize zorunluluğundan geçici olarak muaf tutulma olasılıklarını artırmak için baskı yapmıştır (ICS, 2020). AB ülkelerine nazaran İngiltere gemi adamı değişimlerinde daha esnek politikalar uygulamıştır. Denizci bir ülke olması personel değişim krizinin önemini anlamasında etkindir. Ayrıca İngiltere'de Denizcilik sektöründe sivil toplumun ve sendikaların örgütlü olması bu konuda farkındalık yaratılmasında etkili olmuştur. Böylelikle personel değişiminde kamu otoriteleri vize engeli koymak yerine gemi adamlarının yurtlarına gönderilmesi hususunda destekleyici olmuştur.



Fotoğraf 4. Gemide kontratları bitmesine karşın zorunlu olarak çalışan gemi adamı (Edge Group, 2020)

Vize sorunun ötesinde mevcut gemi adamlarının ülkelere gönderilmelerinde çok çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. ITF denizcilik koordinatörü Jacqueline Smith aşağıdaki örnek olayda tarafların sorumluluk almamasını önemli bir sorun olarak belirtmiştir

“Yolcular 23 Mart'ta yolcu gemisi Mein Schiff 3 gemisinden 'ten indikten sonra, şirket diğer gemilerinden bazı gemi adamlarının Mein Schiff 3'e aktardı ve ülkelere geri gönderilmeye başlatmak için Almanya'nın Cuxhaven limanına gitti. Mein Schiff 3 gemisi 28 Nisan'da Cuxhaven'a demirledi, ancak 30 Nisan'da gemide bir Kovid-19 salgını tespit edildi ve şirketin gemideki herkesi karantinaya almasına neden oldu. Şirketle haftalarca süren yoğun görüşmeler ardından, Alman ITF Müfettişi Hamani Amadou'nun yardımıyla ITF'in Almanya'daki yan kuruluşu ver. di'den Maya Schwiegershausen-Gueth, nihayet 8 Mayıs Cuma günü 2.900 gemi adamından yaklaşık 1.200'ünün ülkelere geri gönderilmesine yardım edebildi. “Ne şirketin ne de bayrak devletinin sorumluluklarını ciddiye almaması son derece sinir bozucu ve çileden çıkartıcıydı. Gemi adamları evlerine dönmek için can atıyorlardı ve buna sonuna kadar hakları vardı” (ITF c, 2020).

Gemi Adamının İşe Hakları ve Sağlık Hizmeti

Gemide işverenlerin gemi adamlarına karşı birçok yükümlülükleri vardır. Bunların hepsi çok önemli temel insan haklarıdır ve hayatidir. MLC 2006 da bu haklar uluslararası yasa koyucular tarafından garanti altına alınmıştır. Ancak, pandemi süresince gemide yiyecek, tatlı su, yakıt, hijyen ile ilgili malzemeler koşullar, tıbbi malzemelerin eksikliği yetersizliği gemi adamlarını mağdur eden önemli eksikliklerdir. Normal zamanlarda standart altı gemilerde veya icra takibi gibi çeşitli nedenlerle veya laid up'a alınan gemilerde bu tip eksikliklerle karşılaşılmaktaydı. Fakat pandemide yaygın olarak kruvaziyer ve yolcu gemilerinin boşa çıkmasıyla buralarda

daha kötü mağduriyetlerle sıklıkla karşılaşmıştır. MLC 2006 Kural 3.2. Gıda ve yeme içme imkânları hususu düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin amacı Gemi adamlarının kurallarla belirlenmiş hijyenik şartlar altında iyi kalitede gıda ve içme suyuna erişimini sağlamak Her üye; bayrak devleti gemiler için, farklı kültürel ve dini geçmişi göz önüne alarak ve gemi ihtiyaçlarına yeteri kadar içeren uygun kalitede gıda ve içme suyunun sağlandığından ve kullanıldığından emin olmaktır. (MLC 2006, Md.3.2). Armatörler; gemide aşçı olarak sözleşme yapılan gemi adamlarının, eğitilmiş, sertifikalı ve üye ülkeye ait olan kurallar ve kanunlarla düzenlenmiş zorunlulukları karşılayacak yeterlilikte olmalarından emin olmalıdır (MLC 2006, Md.3.2.3). Yeme içme hizmetini sunacak nitelikli personel istihdam etmek, dini ve kültürel özellikler belirlenerek günlük kalori hesabına göre gıda tedarikini sağlamak zorundadır. 10 kişiden az personeli olan gemilerde Aşçı zorunluluğu yoktur fakat personelden hijyen eğitimi almış birisinin gıda konusunda sorumlu olması gerekmektedir. Gıda konusunda kayıtlar tutularak denetimlerde yetkili denetçilere sunulmak zorundadır. Kovid 19 Pandemi döneminde bu temel ihtiyaçlar hususunda aksamaların olduğu görülmüştür. Kovid 19 Pandemi döneminde bu hususlarla ilgili bulaş korkusuyla denetimlerinde askıya alındığı görülmektedir.

Gemi adamlarının sağlığını korumak ve gemide ve karada tıbbi bakıma çabuk erişimini sağlamak hususunda 1. Her üye devlet, kendi bayrağını taşıyan gemilerdeki tüm gemi adamlarının sağlıklarının korunmasıyla ilgili yeterli koruyucu tedbirlerin almadığından ve gemide çalışırken çabuk bir şekilde ve yeterli tıbbi bakıma ulaşabildiklerinden emin olmalıdır. 2. Bu kuralın 1. Paragrafında belirtilen koruma ve bakım, prensipte, gemi adamlarına herhangi bir maliyet olmadan sağlanmalıdır (MLC 2006, Kural 4.1). Gemi adamının sağlık koruması, tıbbi bakım, refah ve sosyal güvenlik koruması husus MLC 2006 4. Maddede detaylı şekilde düzenlenmiştir. Bu konuda pandemi süresince eksikler ve tedavi açısından aksamaların olmuştur. Kıyıya çıkma izinleri olmayan gemi adamları sağlık hizmetlerinden istifade edememektedir. Tıbbi personel olan gemilerde ilaç ve tıbbi ekipmanlara ulaşmada bir dizi sıkıntılar yaşanmıştır.

ITF in gemi adamlarının sağlık koşullarının iyileştirmesiyle ilgili çalışmaları mevcuttur bu konuya ilişkin hususlar aşağıda yer almaktadır; (ITF, 2006).

- Gemi adamlarına gerektiğinde acil olarak tıbbi müdahale yapılmalıdır. Gerektiğinde hastaneye gönderilecek tüm masraf ve harcamalar şirket tarafından karşılanmalıdır.
- Hastalığından dolayı memleketine gitmesi gereken gemi adamlarının tüm masrafı şirket tarafından sağlanmalıdır.
- Gemi adamlarının herhangi bir kaza veya bunun gibi bir durumda meydana gelebilecek iş görmezliğinin tespiti çıkartılmış olan tablolar Üzerinden yapılacak ve bu durumu tazmin edilecektir.
- Çalışması sırasında hamile kalan bir gemi kadını, durumu kaptana Bildirmesi gerekmektedir. Bu durumda gemi kadınının yurda iadesi şirket tarafından karşılanacaktır.
- Gemi adamlarının çalışma ortamı için sağlık koşulları ise ILO'nun kapsamı içerisine girmektedir.

Ücret Sorunları

Ücret ödemesine ilişkin tüm hususlar detaylı şekilde düzenlenmemiştir. Bu düzenlemenin amacı gemi adamlarının hizmet karşılığı ücretlerinin ödenmesini sağlamaktır. Tüm gemi adamlarının ücretleri düzenli olarak ödenecek ve ücretler her üye devlet kendi bayrağını taşıyan gemilerde gemi adamlarının ödemelerini aylık sürelerden daha uzun olmayacak şekilde yapılmasını sağlayacak ve bu ödemeler yürürlükteki toplu sözleşmesine veya sözleşmelerine tamamen uygun olmak zorundadır (MLC Standart 2.2).

Gemi adamlarını kazançlarını ailelerine gönderebilmelerini sağlayacak önlemler aşağıdaki hususların Kapsayacaktır (a) Gemi adamlarının istedikleri takdirde işe başladıklarında veya çalıştıkları süre boyunca kazançlarının bir kısmı düzenli periyotlarda banka ile veya benzer yöntemlerle havale etmelerini sağlayan bir

sistem ve (b) Gemi adamlarını tarafından doğrudan belirtilen kişi veya kişilere zamanında havale edilebilmesi gerekliliğinin sağlanması. (MLC Standart 2.2.4).

Gemi adamlarının bakmakla yükümlü olduğu çocukları, aileleri ve yaşlı ebeveynleri bulunmaktadır. Gemi adamları pandemi krizi sürecinde ücret alamamak nedeniyle geçimini sağlamak için çok zorlu bir mücadele süreci yaşadılar. Bu durumun sonucu olarak külfetli krediler almak zorunda kaldılar. Ayrıca personel değişimi krizi nedeniyle gemiye katılamayan gemi adamları gelirden mahrum kalmışlardır. Ayrıca kruvaziyer gemilerde evlerine gönderilemeyen gemi personellerinin işine son verilmiş olmasına karşın ücret almadan gemilerde mahsur kalmıştır. Küresel bir fon oluşturularak gemi adamlarının kriz dönemlerinde mağduriyetler yaşamaması için uluslararası düzeyde çalışma yapılmalıdır. Çalışma karşılığı ücret almak temel insan haklarındandır.

Kruvaziyer Endüstrisi Çalışanlarının Pandemi Krizi Süresince Durumları

MLC Deniz Çalışma Konvansiyonu 2013 yılında yolcu gemilerini de kapsayacak şekilde genişletildi gemi adamları ve “gemi adamları hakları beyannamesi” uyarınca, kruvaziyer şirketleri mürettebatı sözleşmelerinin sonunda ülkelerine geri gönderilme yükümlülüğündedir. Denizcilik endüstrisinin tüm alanlarında olduğu gibi Kovid 19 pandemi krizi süresince kruvaziyer endüstrisinin en temel sorunu gemi adamlarının yurda iade meselesidir.

Kruvaziyer endüstrisi deniz turizminin kitle turizm alanı olarak emek yoğun bir sektördür. Emek yoğun bir endüstri olmasına karşın çalışanların nitelikli olması ve çeşitli eğitimlerden geçmesi gerekmektedir. Bu açıdan kruvaziyer gemi çalışanları zorunlu sertifikalara sahip kalifiye çalışanlar oluşmaktadır. Dünya çapında yolcu gemilerinde yaklaşık 200.000 kişi çalışıyor. Uzak yerleri ziyaret etmenin, yeni insanlarla tanışmanın ve aynı zamanda para kazanmanın bir yolu olduğu için kruvaziyer sektörü endüstriye işgücü çekilebilmektedir. Fakat kruvaziyer gemilerde çalışmak görüldüğü kadar cazip değildir (ITF, 2021). Deneyimsiz gemi adamları için yolcu gemileri, okyanusta yüzen egzotik yerleri ziyaret edebilecekleri keyifli oteller gibi görünür. Bitmeyen eğlence ile parasal kazanç elde edebilecekleri harika bir yol, bir iş olanığı olarak gözükür. Ancak, yolcu gemisi çalışanları uzun süre gemide çalışır ve yaşar. Gemide kaldıkları süre boyunca, çoğu zaman onların yaşam memnuniyeti etkileyen çeşitli stresli olaylara maruz kalırlar (Praetorius vd., 2019). Mission to Seafarers tarafından hazırlanan bir rapor, yolcu gemilerinde ve feribotlarda çalışan gemi adamlarının denizcilik endüstrisindeki en mutsuzlar arasında olduğunu ortaya koyuyor. Uluslararası armatörler birliği ile birlikte hazırlanan en son Gemi adamı Mutluluk Endeksi raporu, küresel denizcilik endüstrisindeki binlerce gemi adamının yanıtlarına dayanmaktadır (The Mission to Seafarers, 2019). Birçok yolcu gemisinde toplam mürettebat 1.000'den fazla kişidir ve genellikle her mürettebat üyesine üç, hatta dört yolcu düşmektedir. Nispeten küçük bir alanda çok farklı geçmişe sahip birçok insan bulunmaktadır. ITF anketleri, yolcu gemisi personelinin her zamankinden daha uzun saatler boyunca daha yoğun çalıştığını göstermektedir. Ancak zorluklar ne olursa olsun, yolcularla iletişim halinde olan personel, ne pahasına olursa olsun gülümsemek zorundadır (ITF, 2021). Kruvaziyer endüstrisinin yapısal zorlukları dışında Kovid 19 pandemi krizinden kaynaklı kruvaziyer çalışanları çok ciddi sorunlar yaşamışlardır.

ITF Genel Sekreteri Stephen Cotton “Devam eden Kovid-19 salgını, denizcilik sektörü, özellikle de kruvaziyer sektörü üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ifade etmiştir (ITF a, 2020). Yük gemilerinde faaliyetler sürdürüldüğü için pandemi krizinde işletmeler faaliyetlerini sürdürmüştür. Yük taşımacılığı yapan denizcilik işletmelerinde ücret ödenmemesi durumu pandemi kaynaklı olarak görülmemiştir. Uluslararası ticaretin olağan seyrinin üzerinde gelişme göstermesi artan navlunalar ile gemi sahiplerinin finansal rahatlama yaşamalarını sağlamıştır. Fakat kruvaziyer endüstrisinde durum oldukça kötü ve faaliyetler durdurulmuştur. Kruvaziyer ve yolcu gemilerinde mürettebat memleketlerine iade edilememesinin yanında işlerine son verildiği için ücret alamamışlardır. Özellikle kamara bölümü personelleri işsiz bir şekilde gemilerde mahsur kalmışlardır. Radic vd. (2020) yapmış oldukları çalışmada kruvaziyer şirketlerinin çalışanlarına, yolcu gemisi çalışanlarının yaşam koşulları, dinlenme alanları ve MLC 2006 yükümlülükleri yerine getirmediğini ifade etmişlerdir.

Kovid 19 Pandemi krizinde kruvaziyer gemide ilk en vahim olay olarak, 3.700 yolcu ve mürettebatıyla Yokohama'da iki hafta boyunca demirleyen Diamond Princess'te yaşanmıştır. Diamond Princess'te karantina süreci 19 Şubat'ta sona ermiştir ve enfekte olmayan yolcular yavaş yavaş gemiyi terk etti. Birçok ülke gönderdikleri uçaklarla vatandaşlarını Japonya'dan tahliye etti ve uçakta 712 kişinin enfekte olduğu ve 13

yolcunun öldüğü belirtilmiştir. (Deniz Haber Ajansı, 2020'a). Sonrasında Avustralya'da görülen vakada Avustralya polisi, koronavirüs salgınının Avustralya'da yayılmasında etkili olduğu düşünülen Ruby Princess gemisinde koronavirüs semptomları olan yolcuların bulunmasına rağmen, 19 Mart 2020'de 2.700'den fazla yolcunun karaya çıkarılmasıyla ilgili soruşturma başlattı. Yeni Güney Galler Sağlık Bakanlığı, yolcuların test yapmadan indiğini bildirdi. (Deniz Haber Ajansı, 2020b). Bu olaylar sonrasında kruvaziyer gemilerde arka arkaya görülen vakalar kruvaziyer gemi adamlarına yönelik getirilen ihlal, kısıtlama ve tecritlerin önemli bir nedeni olmuştur. Kruvaziyer endüstrisi kendi imkanlarıyla personellerinin yurtlarına iade operasyonları gerçekleştirme çabası içinde olsalar da bu operasyonlar sorunun çözülmesinde yeterli gelmemiştir ve gemi adamlarına yönelik çeşitli dramatik gelişmeler intiharlar vuku bulmuştur. ITF kruvaziyer gemilerde gemi adamlarının yurda iadeleri başta olmak üzere sorunlara çözüm getirmek üzere organize olmuş ve bu hususta önemli çalışmalar yapmıştır. Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu (ITF), Birleşik Krallık'da Tilbury ve Bristol'de bulunan altı Global Cruise Lines gemisinde yüzlerce gemi adamına yardım etmiştir. Gemi adamları küresel salgınla başa çıkmak için getirilen küresel seyahat kısıtlamaları nedeniyle mahsur kalmıştır. Mürettebat birkaç aydır mahsur vaziyette ve birçoğu 12 ayı aşkın süredir kontratı dolmuş sözleşmelerle gemilerde azami sürelerin üstünde kalmışlardır. ITF ve Global Cruise Lines, mürettebatın ülkelerine geri gönderilmeye devam edilmesini sağlayacak bir anlaşmaya varmışlardır (ITF a, 2020). Krizlere hazırlıklı olan kruvaziyer endüstrisi gemi adamı olan çalışanlarına yönelik başarısız bir kriz yönetimi gerçekleştirmiş ve gemi adamlarının başta yurtlarına iadeleri olmak üzere sorunlarını çözüme ulaştıramamıştır çeşitli haklarını verememiş yükümlülüklerini yerine getirememiştir.

Sonuç

Dünyada küresel tedarik zincirinin kilit çalışanları olan gemi adamları çok zorlu ortamlarda ve koşullarda çalışmaktadırlar. Zorlu doğa koşulları, zaman baskısı, stres ve sosyal izolasyon bütünüyle gemi adamlarının psikolojilerini olumsuz etkilemektedir. İşin doğası gereği yaşanan tüm zorluklar pandemi ile birlikte gemi adamlarını daha da zorlu çalışma koşulları ile çalışmaya mahkûm etmiştir. Personel değişim krizi pandeminin gemi adamlarını etkileyen en önemli sonucudur. Ücret ödeme, vize sorunları, sağlık hizmetlerinin eksikliği, işe haklarının verilmemesi, limanlarda dışarı çıkarmalarının yasaklanması gibi pandemi sürecinde karşılaşılan temel hak ihlalleri görülmüştür. Personel değişimindeki krizde özellikle liman devleti otoritelerinin ve kıyı devletlerinde hükümetlerin gemi adamlarının küresel ticaretin akışında önemini tam olarak anlayamamış olmalarıdır. Deniz taşımacılığının küresel ekonomideki önemi göz önüne alındığında gemi adamlarına yönelik hak ihlallerinin küresel ve ulusal en yüksek siyasi düzeyde acilen harekete geçilerek çözülmesi gerekmektedir. Yüzbinlerce gemi adamının kendi rızaları olmadan aylarca çalışmaları gemi adamlarına yönelik en önemli insan hakları ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan bu ihlaller pandemi gerekçe gösterilerek savunulacak bir durum değildir. Gemi adamları ailelerini ve yakınlarını bir seneyi aşan iş kontratları nedeniyle görememekteyiz. Gemi adamlarına yönelik kurumlar ve ITF federasyonu küresel olarak çözüm bulunamaması durumundan çok fazla şikâyet etmektedir. Denizcilik endüstrisi MLC 2006 Deniz Çalışma Konvansiyonunda yer alan yükümlülüklerini yerine getirememiştir. En önemli paydaşlarından olan ITF Uluslararası Taşıma İşçileri Konfederasyonu sorunlara çözüm odaklı yaklaşımı ile kriz süresince olumlu çalışmalar yapmışlardır. Yaşanan hak ihlalleri karşısında liman devleti otoriteleri, sendikalar ve gemi işletmeleri süreçleri kontrol ederek yönetim ekseninde sosyal diyalogu geliştirmeleri oldukça önemlidir. Denizcilik endüstrisinin paydaşları yaşanan krizi göz önüne alarak gelecekte oluşabilecek krizler karşısında eşgüdümlü proaktif bir yönetim stratejisi belirlemelidirler. Çalışma ilişkileri açısından gemi adamlarına yönelik ortaya çıkan aksakların ötesinde yaşanan durum temel insan hakları ihlalidir. Denizcilik endüstrisinin nitelikli işgücü istihdamı ve kalite yönetimi açısından gelecekte sıkıntılar yaşamasına neden olacaktır. Deniz emniyeti ve iş sağlığını gemi adamı değişim krizi oldukça olumsuz etkileyecektir. Sektörde yaşanan belirsizlik ücret ödenmemesi, sağlık hizmetlerinden mahrumiyet, işe haklarının ihlali ve yurda iade yükümlülüğünün ihlali uzun vadede denizcilik endüstrisinde öngörülemez olumsuz etkileri olacaktır. İş gücü piyasalarında arz yönlü daralma ve nitelikli işgücü talebinin artmasına neden olacaktır. Kovid 19 krizi süreci göz önüne alınarak iyileştirmeler geliştirilmesi oldukça önemlidir. Yaşanan sorunlar çalışma yaşamında yaşanan standart sorunların ötesinde gemi adamlarının zorla çalıştırılması olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde belirlenmiş temel insan hakları ihlalidir. Yaşanan gemi adamı değişim krizinden dersler çıkarılarak benzer krizlerle mücadele etmek için stratejiler geliştirilmelidir. Tüm paydaşlar soruna farkındalık geliştirerek çözüm odaklı hareket etmek zorundadırlar. Denizcilik endüstrisinde özellikle ITF Uluslararası Taşıma İşçileri konfederasyonu göz önüne alınarak sosyal diyalogun geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Ataergin, S. (2004), I.T.F.'in kuruluş sözleşmesi hakkında inceleme. *Denizcilik Dergisi*. 22, 16.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (2021). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Avrupa Konseyi www.ec.hc.coe.int, Strasbourg, France. (25 Ekim 2021)
- Blanck, J.I. (2006). Reflections on the Negotiation of the Maritime Labor Convention 2006 at the International Labor Organization" *Tulane Maritime Law Journal*, Volume.31, No. 1, Winter 2006, s.39
- Bedük, M. N. (2012). *Deniz İş Sözleşmesi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa ISBN 978-605-5335-55-7
- Bockmann, M.W. (2020). Cost of Repatriation is Detering Crew Changes, Say Seafarers, *Lloyd's List*, 2020. < <https://lloydlist.maritimeintelligence.informa.com/LL1133409/Cost-of-repatriation-is-detering-crew-changes-say-seafarers> > . (Erişim Tarihi 11 Kasım 2021).
- Deniz Haber Ajansı (2020a). Karantina gemisi Japonya'dan ayrıldı. <https://www.denizhaber.net/karantina-gemisi-japonyadan-ayrildi-haber-95052.htm>, (22 Ekim 2021)
- Deniz Haber Ajansı (2020b). Koronavirüsü yaydığı düşünülen Ruby Princess gemisine soruşturma başlatıldı. <https://www.denizhaber.net/koronavirusu-yaydig-dusunulen-ruby-princess-gemisine-sorusturma-baslatildi-haber-94250.htm>, (22 Ekim 2021)
- Dimitrova, D.N. (2010). Seafarers' Rights in the Globalized Maritime Industry , *Bulletin of Comparative Labour Relations Series*, Kluwer Law International, ISBN-13: 978-9041133496
- Dolven, T. No Information. No Way off. 100,000 Crew Members Remain in Cruise Ship Limbo for Months. Available online: <https://www.miamiherald.com/news/business/tourism-cruises/article242565281.html> (17 Temmuz 2020).
- Edge group (2021). Crew Change Crisis: Global supply chain on verge of disruption, <https://edgegroup.com/crew-change-crisis-global-supply-chain-verge-disruption/> (20 Kasım 2021)
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1–20. doi: 10.1080/09669582.2020.1758708
- ICS (2021).Uluslararası Deniz Ticaret Odası, <https://www.ics-shipping.org/current-issue/the-covid-19-pandemic-the-crew-change-crisis/> (17 Kasım 2021).
- ILO (2020). COVID-19 and Maritime Shipping & Fishing. https://www.ilo.org/sector/Resources/publications/WCMS_742026/lang-en/index.htm(28 Kasım 2021).
- IMO. 2020a. Coronavirus (Covid-19) – Guidance for Flag States Regarding Surveys and Renewals of Cert. in Circular Letter No.4204-Add.19.n [http://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/COVID CL 4204 adds/Circular Letter No.4204-Add.19-Coronavirus \(Covid-19\)-Guidance For Flag States Regarding Surveys and Renewals Of Cert.pdf](http://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/COVID%20CL%204204%20adds/Circular%20Letter%20No.4204-Add.19-Coronavirus%20(Covid-19)-Guidance%20For%20Flag%20States%20Regarding%20Surveys%20and%20Renewals%20Of%20Cert.pdf). (25 Kasım 2021).
- IMO. 2020b. Coronavirus (COVID-19) – Recommended Framework of Protocols for Ensuring Safe Ship Crew Changes and Travel During the Coronavirus (COVID-19) Pandemic (Circular Letter No.4204/ Add.14). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>. (26 Kasım 2021).
- IMO (2021).<https://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/pages/Crew-change-COVID-19.aspx> (17 Ağustos 2021).
- IMO (2020c). Coronavirus Disase (Covid-19) Pandemic. <https://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Pages/Coronavirus.aspx#:~:text=on board ships,Circular Letter No.,of the United Nations system>. (17 Temmuz 2021).
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (2021). <http://www.manisa.gov.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi>
- ITF (2006). Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, <http://www.itfglobal.org/about-us/moreabout.cfm> (24 Ocak 2015)
- ITF (2015). ITF Kuruluş Sözleşmesi, önsöz s 1, <http://www.itfglobal.org.uk>.(24 Ocak 2015)

- ITF (2014). Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, <https://www.itfseafarers.org/en/news/itf-gives-warm-welcome-mlc-2006> (17 Kasım 2015).
- ITF a (2020). Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, <https://www.itfseafarers.org/en/news/crew-global-cruise-vessels-return-home-uk> (25 Eylül 2021)
- ITF b (2020). Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, <https://www.itfseafarers.org/en/news/some-governments-waking-crew-change-crisis-deadline-shipping-chaos-looms> (14 Haziran 2020)
- ITF c (2020). <https://www.itfseafarers.org/en/news/tui-cruises-begin-repatriation-seafarers-aided-unions-and-german-government> (14 Haziran 2021)
- ITF d (2020). Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, <https://www.itfseafarers.org/en/news/crew-global-cruise-vessels-return-home-uk> (25 Eylül 2021)
- Sea Trade Maritime News (2021). <https://www.seatrade-maritime.com/opinions-analysis/crew-change-crisis-more-imo-member-states-need-act> (25 Ekim 2021)
- ITF (2021). Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu, <https://www.itfseafarers.org/en/issues/cruise-ships-2021> (25 Ekim 2021)
- Kaptan M. & Kaptan Olgun B. (2021) The investigation of the effects of COVID-19 restrictions on seafarers, *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*, DOI: 10.1080/18366503.2021.1961360
- Maritime Labour Convention, 2006 (2006). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_090250.pdf (28 Kasım 2021).
- Muslu A. (2016). ITF'in Yürüttüğü Kampanyalar ve Deniz İş Yaşamına Katkıları, Uluslararası Avrupa Birliği İlişkileri, Ekonomi, Finans ve Ekonometri Kongresi (EUREFE'16) 14-16 Temmuz 2016, Aydın / Türkiye
- Muslu, A. (2018). Gemi İşletmeciliğinde Kalitenin Arttırılması İçin Itf'in Rolü Ve Türkiye'de Deniz İş Kolu Sendikacılığı, 399-408.
- Muslu, A. (2020), "The Future of Seafarers and the Seafarers of the Future from the Perspective of Human Resources Management", Turkmenoglu, M.A. and Cicek, B. (Ed.) *Contemporary Global Issues in Human Resource Management*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 219-237. <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-392-220201016>
- Praetorius, G.; Österman, C.; Hult, C. (2018). Have a Healthy Lifestyle or Organize Work Creating Healthy Shipboard Work Environments. *In Proceedings of the 20th Congress of the International Ergonomics Association*, Florence, Italy, 26–30 August 2018; Springer: Cham, Switzerland, 2019; Volume VI, pp. 455–464.
- Songu S.Ö. (2004). *Deniz İş Hukukunda İş sözleşmesinin Sona ermesi ve Sonuçları*, Legal Yayınevi İstanbul.
- The Mission to Seafarers (2019). https://www.happyatsea.org/wp-content/uploads/SHI_Q2_2019.pdf (28 Kasım 2021).
- Trade Winds (2020). <https://www.tradewindsnews.com/ship-management/owners-charterers-managers-and-union-speak-out-we-must-act-together-on-crew-change-crisis/2-1-931007>(28 Kasım 2021).
- Trade Winds (2021). <https://www.tradewindsnews.com/ship-management/charterers-prevent-crew-changes-despite-ongoing-seafarer-crisis-says-kcc-chief/2-1-952541>(17 Kasım 2021).

KISALTMALAR

AB:Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

IMO: Uluslararası Denizcilik Örgütü

ISF/ICS: Uluslararası Deniz Ticaret Odası

ITF: Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu

MLC 2006: Deniz Çalışma Konvansiyonu

EXTENDED SUMMARY

Seafarers, who have a key role in the global supply chain, have been left alone with a series of problems with the emergence of the Kovid 19 pandemic crisis. Maritime industry employees struggling with difficult working conditions have fallen into even more difficult situations with the problems experienced during the pandemic times. Human dramas faced by seafarers have become a general situation beyond isolated incidents. The most crucial issue that has not been fully resolved is the violation of the repatriation rights of seafarers. Seafarers who could not be returned to their homeland had to work on ships far beyond their international legal contract. They have also faced some negativities such as not being able to go out in the ports they are in, not benefiting from health services, and increasing restrictions by the port state authorities. Despite the termination of employment on cruise ships and seafarers, It could not be returned to their countries. In addition, with not receiving wages, the ship employees were often stranded on the ships. In addition to the deficiencies in the field of subsistence, they prevented them from benefiting from social areas due to epidemic restrictions. However, to compensate for the social isolation brought about by the maritime business, these issues were taken under legal guarantee by the global authorities with the MLC 2006 Maritime Labor at Sea Convention. Still, it was seen that some problems could not be obeyed during the pandemic period. The seafarers' mental health who were stranded on the ships during the pandemic crisis was adversely affected. Due to the nature of the job, they have to cope with the stress caused by time pressure and harsh weather conditions, and their psychological well-being, which is not good, was further adversely affected in this process. Social isolation and difficult natural conditions are essential factors affecting the subjective well-being of seafarers. But with the pandemic crisis has had even worse dramatic consequences. The MLC 2006 Maritime Labor Convention, which regulates seafarers' working conditions and rights, was unsuitable during the situation due to extraordinary pandemic conditions. When international flights started, shipowners stated that they had very high flight costs and that they were not the source of the problem, and the difficulties of repatriation continued. The ITF International Transport Workers Federation has undertaken essential responsibilities, especially in the change crisis of seafarers, during the lack of global governance and uncertainty that arose during the crisis. With the provision of social dialogue, it is necessary to bring alternative solutions to the problems experienced.

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN “MEDRESETÜ'L-MEŞÂYİH TOLAYISIYLA BİR HATIRA” BAŞLIKLİ YAZISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'S ARTICLE ENTITLED “MEDRESETÜ'L- MEŞÂYİH TOLAYISIYLA BİR HATIRA”

Mustafa Hilmi ÇOLAKOĞLU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
mustafacolakoglu@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-5634-3860

Şebnem Şerife ÖRDEK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı
serifeordek@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-7909-3398

ÖZ

Milletlerin geleceğinde ve ferdlerin hayatında eğitim ve öğretimin önemi bilinmektedir. Bu nedenle Türkler Anadolu'ya geldikten sonra bu coğrafyada çok sayıda medrese inşa etmiştir. Medreselerde hesap, hey'et, hendese, fıkıh, kelâm, hadîs, tefsîr, mantık, belâgat, lügat, hikmet, sarf, nahiv gibi derslerin verildiği görülmektedir. Medreseler ilmî faaliyetlerine göre derece ve sınıflara ayrılmaktadır. Ayrıca medreselerde eğitim verenler için de müderris ve şeyh gibi sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Bir ilim dalı anılmadan müderris kelimesi kullanıldığı zaman fıkıh âlimi kastedilirken hadis, kıraat, tasavvuf ve nahiv gibi ilimleri öğreten kişiler için çoğunlukla şeyh sözcüğünün kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, Medresetü'l-Meşâyih adıyla bir medresenin kurulması teşebbüsüne istinaden Tâhirü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınan “Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra” başlıklı yazı üzerinde durulacaktır. Hatıra, 26 Şubat 1914 yılında basılmış olan Sebilü'r-Reşâd (Sırât-ı Müstakîm) dergisinin 11. cildinin 398-399 sayfaları arasında yer almakta olup Milli Kütüphane süreli yayınları arasında 285 numarada kayıtlıdır. Çalışmada, söz konusu hatıranın çeviri yazılı metnine ve muhteva incelemesine yer verilecektir.

ABSTRACT

The importance of education and training in the future of nations and in the lives of individuals is known. For this purpose, it is seen that many madrasahs have been built for the domestication and construction of Anatolia since the Turks entered Anatolia. It is known that courses such as calculus, hendese, delegation, wisdom lessons, fiqh, kalam, hadith, tafsir, logic, rhetoric, lexicon, nafs and syntax are given in madrasahs. In addition, madrasahs are divided into degrees and classes according to their scientific activities. The people who teach in madrasahs are called “mudarris” or “sheikh”. When the word “mudarris” is used without mentioning any branch of science, the fiqh scholar is meant; It is noteworthy that the word “sheikh” is generally utilized for those who teach sciences such as hadith, recitation, mysticism and syntax.

In this study, the manuscript titled "Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra", written by Tâhirü'l-Mevlevî with reference to the attempt to establish a madrasah with the name of Medresetü'l-Meşâyih, will be focused on. This memorabilia is on the pages 398-399 of the 11th volume of the journal Sebilü'r-Reşâd (Sırât-ı Müstakîm), which was published on February 26, 1914 and is registered at number 285 among the periodicals of the National Library. In the study, the translated text and content analysis of this memorabilia work will be included.

Geliş Tarihi:

10.03.2022

Kabul Tarihi:

25.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Tâhirü'l-Mevlevî,
Sebilü'r-Reşâd,
Medresetü'l-Meşâyih

Keywords

Tâhirü'l-Mevlevî,
Sebilü'r-Reşâd,
Medresetü'l-Meşâyih

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1085536>

Atıf/Cite as: Çolakoğlu, M. H., Ördk, Ş. Ş. (2022). Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra” Başlıklı Yazısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1068-1077.

Giriş

Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafa (SAV) Ramazan ayının 27. gecesini Hira mağarasında tan yeri ağarmaya başlamak üzereyken Cebrâil (a.s.)'in seslendiğini duymuştur. O, ilk vahiy olayını şöyle anlatır: “Melek bana okumamı emretti. Kendisine okuma bilmediğimi söyledim. Beni kollarının arasına alıp kuvvetle sıktı; sonra ‘okul’ dedi. Ben yine, ‘Okuma bilmem’ dedim. Beni tekrar kollarının arasına aldı, kuvvetle sıktı ve ‘okul’ diye tekrar etti. Ben yine ‘Okuma bilmem’ dedim. Üçüncü defa kollarının arasına alıp daha kuvvetlice sıktıktan sonra bıraktı ve şöyle dedi: ‘Yaratan Rabbinin adıyla oku; O, insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O, kalemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretmiştir’” (Buhârî, “Bed’ü'l-vahy”, 3; Müslim, İmân 252).

Medrese, “de-ra-se” sülâsî kökünden türemiş bir ism-i mekân olup tedrisat yapılan, ders verilen mekân, okul anlamına gelmektedir (Steingass, 1998, s. 1201). Meşâyih ise “şeyh” sözcüğünün çoğulu olup şeyhler, ileri gelenler, ulu kişiler, din bilginleri anlamına gelen bir sözcüktür (Steingass, 1998, s. 1243). İlk devirlerde, hadislerde ders ve tedârüs kelimeleri geçmesine rağmen ders yapılan mekânlara medrese ismi verilmemiştir. Hz. Muhammed (SAV) asrısaadetinde Medine’de Kur’an-ı Kerim öğretiminin yapıldığı bir eve “dârü'l-kurrâ¹” adı verilmiş olup bu evin medreselerin doğuşunda bir başlangıç olduğu ileri sürülmüştür (Bozkurt, 2003, s. 323).

İlk medreselerin ne zaman kurulduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar medreselerin kuruluşunu Abbâsî halifesi Me'mûn'un dönemine kadar götürmektedir (Bozkurt, 2003, s. 323). Bazıları ise ilk medreselerin Selçuklular zamanında kurulduğunu belirtmektedir (Özyılmaz, 2002, s. 3-4). Çoğunlukla İslâm tarihçileri tarafından medreselerin ilk kurucusu olarak Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk üzerinde durulsa da ondan önce de pek çok medrese yapılmıştır. X. yüzyılda Karahanlılar Devleti (840-1212) eliyle medreselerin resmî bir teşekkülü görülmektedir. Ardından Gazneliler Devleti (963-1187) idareleri altında bulunan birçok şehre medreseler inşâ ederek pek çok âlimi de himâye ettikleri dikkat çekmektedir (Sırım, 2014, s. 395).

Karahanlılar ve Gazneliler döneminde inşâ edilen medreselerin Selçuklular zamanında inşâ edilen medreselere bir ön hazırlık ve temel oluşturduğu söylenebilir. Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk'ün kurduğu Nizâmiye Medreseleri eğitim alanında önemli bir dönüm noktası olmuştur (Sırım, 2014, s. 395).

Anadolu’da kurulan en eski medrese Danişmentliler tarafından yaptırılan Tokat ve Niksar Yağlıbasan Medresesi olarak bilinmektedir (Kemaloğlu, 2015, s. 94). Anadolu Selçuklularının ilk olarak 1193 yılında Kayseri Koca Hasan Paşa Medresesi’ni açtıkları bilinmektedir (Kemaloğlu, 2015, s. 94, Cahen 1981’den). Anadolu Selçuklu Devleti’nde kurulan medreseler Büyük Selçuklu döneminin devamı niteliğindedir. Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu’da 139 medrese yaptırıldığından bahsedilmektedir (Bozkurt, 2003, s. 323).

Medreseler, Anadolu Türk kültürünün önemli temel taşlarındandır. Ayrıca uzun yıllar bilim ve düşünce dünyasının merkezi olmuşlardır. Kurulan medreselerle XII. yüzyılda Amasya, Sivas, Kırşehir, Amasya, Konya, Kayseri, Niğde, Tokat, Aksaray, Niksar, Erzurum ve Ankara önemli birer kültür merkezi haline gelmiştir (Kemaloğlu, 2015, s. 95). Bu dönemde artan içtimâî refah, sultanların ulemâya hürmet ve itibar göstermesi, sağlanan asayiş, Moğol istilâsının Anadolu’ya getirdiği âlim, şair ve mutasavvıfların fikrî faaliyetlerinin getirdiği hareketlilik, Selçuklu medreselerine büyük bir şöhret kazandırmıştır.

Osmanlı Devleti’nde ilk medrese², Orhan Gazi zamanında 730/1331’de İznik’te kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1984, s. 2). XX. yüzyıl başlarında İstanbul’da 185 medrese bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan 2000 yılına ulaşmış olanların sayısı harap olanlar da dâhil olmak üzere 90’dır. Medreselerin önemi ve fonksiyonu daha devletin kuruluşundan itibaren başlamış, yirminci asrın ikinci çeyreğine kadar, inişli çıkışlı ancak devlet hayatında önemli bir seyir izlemiştir. Medreselerin bu inişli çıkışlı seyrine rağmen ülkenin ilim, kültür, irfan ve sosyal hayatına doğrudan doğruya büyük hizmetleri olduğu göz ardı edilemez. Devletin ve toplumun ihtiyaç duyduğu pek çok alandaki değerli şahsiyetler medreseler sayesinde yetişmiştir (Özyılmaz, 2002, s. 7-8).

Hızlı bir sosyal ve kültürel değişimin başlangıcı olan Tanzimat dönemine (1839-1876) kadar Osmanlı Devleti’ndeki örgün eğitim-öğretim kurumları iki ana grupta ele alınabilir. Birincisi, sübyan mektepleri, ikincisi

¹ “Yer, mekân, ev” anlamında olan “dâr” eki ile “okuyan” anlamındaki “kârî” sözcüğünün çokluk hali olan “kurrâ” kelimelerinden meydana gelmiştir.

² İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi ilk medrese olarak bilinmektedir. Kısa bir süre sonra Manastır Medresesi olarak bilinen Orhan Gazi Medresesi kurulmuştur. Bunların ardından Bursa’da 21 medrese yaptırılmıştır. Sonrasında açılan Dârülhadis Medresesi, Sahn-ı Semân, Eyüp Medresesi, Tetimme Medresesi, Süleymaniye Medresesi en önemli medreseler arasında yer almaktadır.

ise medreselerdir. Gerek sübyan mekteplerinde, gerekse medreselerde, eğitim ve öğretime erişim imkânı, dil ve ırk ayrımını gözetilmeksizin herkese açık olmuştur (Özyılmaz, 2002, s. 7-8)

Bu çalışmamızda Meclis-i Meşâyih ve Medresetü'l-Meşâyih düşüncesi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra yeni bir okulun kurulması girişimleri üzerine Tâhirü'l-Mevlevî (1877/1951) tarafından kaleme alınan “Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra” adlı makalesinin çeviri yazılı metnine yer verilerek hâtranın muhtevası üzerinde durulacaktır.

MECLİS-İ MEŞÂYİH HAKKINDA

Osmanlı Devleti'nde tarikatları ve tekkelerin faaliyetlerini denetleyen bir kurum XIX. yüzyıla kadar bulunmuyordu. Tekkeler XIX. yüzyılın ortalarına doğru bürokraside gelişen merkeziyetçi hareketle doğru orantılı olarak devlet denetimine alınmaya başlandı. Tekkelerin denetimi için bilinen ilk çalışmalar III. Selim döneminde yapıldı. 1227 (1812) tarihli bir fermanla tekke vakıfları Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nin denetimine verildi. Böylece Osmanlı eyaletlerinde aynı tarikata bağlı olan bütün tekkeler tarikatın merkezi olarak kabul edilen İstanbul Âsitânesine tabi oldu (Aydın, 2003. s. 247).

Tekkelerin denetimi için yapılan ikinci önemli hamle ise Meclis-i Meşâyih'in kurulması olmuştur. Meclis-i Meşâyih 1281 (1864) tarihinde kuruldu. Ancak Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nin Meclis-i Meşâyih'in şeyh tayinlerini dikkate almaması sebebiyle fiilen faaliyete geçemedi. Meclisin görevleri on yedi maddelik tasarı halinde meclis üyeliğine seçilen şeyhlerin isimleriyle birlikte bir pusulayla Sadârete takdim edilmek için Bâb-ı Meşihat³ tezkiresine eklendi. Bunun üzerine Meclis-i Meşâyih 1283 (1866) tarihinde yeniden kurulmuş ve nizamnâmesi yürürlüğe girmiş, nizamnâmede dervişlerin, şeyhlerin ve muhibbanın, tekkenin ve maddi kaynaklarının idaresi, tasavvufî neşriyatın sınırlarından, mutfak temizliği ve tekkelerin teftiş ve kontrolüne kadar her şey belirtilmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede başkanlığında olan Meclis-i Meşâyih üyelerinin her biri Sa'diyye, Kâdiriyye, Sünbüliyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye olmak üzere farklı tarikatlara mensup olan beş kişiden oluşuyordu. İlerleyen tarihlerde ise bu sayının arttığı ve Rifâiyye tarikatını da temsil eden bir üyenin meclis üyeliğine eklendiği görülmüştür (Kara, 1977, s. 204, Aydın, 2003. s. 247). 1327/1911 yılında Elif Efendi, tekkeleri bir teşkilat altında toplamak, şeyh tayinlerine resmîyet kazandırmak, çıkacak sorunları çözmek amacıyla Meclis-i Meşâyih'in başkanlığına getirilmiştir (Koç, Tanrıverdi, 2015, s. 38).

Önceleri evlâdiyet ve hilâfet usulüyle verilen şeyhlik görevi, kuruluşundan sonra Meclis-i Meşâyih tarafından kontrol edilmiştir. Tekke vakıflarına ait vakfiyelerin Meclis-i Meşâyih defterine kaydedilmesi, bunların korunması, kontrolü ve denetimi meclisin görevleri arasında bulunmaktadır. Meclis-i Meşâyih, şeyhülislamlık müessesesinin sonuna kadar faaliyetlerini Bâb-ı Meşihat'ta sürdürmüştür (Aydın, 2003. s. 248).

Tanzimat Dönemine gelindiğinde, mektep ve medreselerde ıslahata duyulan ihtiyacın gerekçeleri belirtilip kamu eğitimi ve maarifin devletin işi olduğu fikri benimsenmiş ve devlet okullarının açılmasına yönelik girişimler başlamıştır. Bu dönemde, mevcut olan mektep ve medreseleri modern eğitim merkezlerine dönüştürmek yerine laikleşmiş bir sivil eğitim tasarlanmıştır. Böylece söz konusu dönemde biri din temelli ve geleneksel, diğeri ise laik nitelikli ve modern iki farklı okul ağı ortaya çıkmıştır. Fakat batı tarzındaki okulların yoğun olarak açılması ile birlikte geleneksel medrese zemin kaybına uğramıştır (Yıldız, 2019, s. 427-428).

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tekkelerde görülen bazı usulsüzlükleri ve yozlaşmayı ortadan kaldırmak için sufi çevreler tedbir alma gereğini yoğun biçimde hissetmişlerdir. Bu sebeple ıslahata duyulan ihtiyacın acil çözümü amacıyla çeşitli çıkış yolları aranmış olsa da bu girişimlerin çoğu neticesiz kalmıştır. Medresetü'l-Meşâyih kurulması amacıyla yapılan girişimlerin de bu çıkış yollarından biri olduğu bilinmektedir.

MEDRESETÜ'L-MEŞÂYİH DÜŞÜNCSİ HAKKINDA

Medresetü'l-Meşâyih, küçük yaşta ve yetersiz nitelikteki şeyh çocuklarının tekkelere şeyh olarak atanmalarındaki usulsüzlükleri önlemek, şeyh çocuklarını eğitmek ve tekkelerde görülen olumsuzlukları engellemek üzere kurulması amaçlanan bir okuldur (Şimşek, 2006, s. 35).

³ Osmanlı Devleti'nde yetkililerin kendi kullandıkları meskenlerin genellikle selâmlık bölümünü resmî daire olarak kullanmaları bir gelenektir. Vak'a-i Hayriyye'ye kadar (1826) şeyhülislamlar da oturdukları meskenlerin selâmlık bölümünü meşihat dairesi olarak kullanmışlardır. Uygun yerleri olmayanlar ise bir konak kiralarak resmî işleri burada yaparlardı (İpşirli, 1991, s. 262-263).

Cerîde-i İlmiye’de⁴ belirtildiğine göre Medresetü’l-Meşâyih’in kurulması ve burada okutulacak kitapların belirlenmesi için bir istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi, Meclis-i Meşâyih reisi Muhammed Elif Efendi, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Abdülbaki Efendi, Meclis-i Meşâyih azası Sukûtîzâde Muhammed Şerif Bey, Maarif Nezareti Tedrîsât-ı İbtidâiyye Şube Müdürü Ziya Bey, Müessesât-ı İlmiyye-i Vakfiye Müdürü Nail Bey ve Bursa mebusu Tahir Bey katılmışlardır. Bu toplantıda kurulması planlanan okulda, okutulması önerilen eserler daha çok İbn Arabî’nin (k.s.) ve Hazreti Mevlânâ’nın düşünceleri ve görüşleri etrafında şekillenen çalışmalar olmuştur. Toplantıda tasavvufî düşünceyi barındıran bazı klasik eserlerin yanı sıra felsefî içerikli eserlerin de değerlendirilmesi teklif edilmiştir. Bu okulda gerçekleştirilecek eğitim ve öğretim vasıtasıyla tasavvufî çevrelerdeki bir takım usulsüzlüklerin ve cehaletin önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Her ne kadar okulu kurma niyetinin böyle olduğu açıklansa da bu girişim bazı kişiler tarafından devletin tasavvufî kurumlara müdahalesi olarak da algılanmış ve dolaylı bir şekilde eleştirilmiştir (Şimşek, 2006, s. 35-36). Dolayısıyla Medresetü’l-Meşâyih bir girişim olmaktan öteye gidememiştir.

“MEDRESETÜ’L-MEŞÂYİH TOLAYISIYLA BİR HATIRA” BAŞLIKLİ YAZININ MUHTEVASI

Tâhirü’l-Mevlevî⁵, gazetelerde yazan “Medresetü’l-Meşâyih” adıyla bir mektep kurulması girişimi üzerine çalışmamıza konu olan hâtıra yazısını kaleme almıştır. Yazının ilk paragrafında, çoğunlukla üzerinde “hoca hakkı” bulunmadan yetişen çoğu şeyhzâde⁶ olup hilâfet makamına ve şeyhlik mertebesine erişen şeyh çocuklarının eğitim ve öğretimi kapsamında Evkâf Nezâreti tarafından “Medresetü’l-Meşâyih” adıyla yeni bir mektep kurulmasına yönelik bir girişimin olduğunu ve gazetelerin bunu yazdığını belirterek hâtırasına giriş yapmaktadır.

Mehmet Tahir Bey, doğru kurallarla haklı sebepleri bulunan bu girişimi hâlis bir niyetle takdir edip bu işin girişimcilerini tebrik ederek sekiz, on yıl önce olan bir müzakereyi hatırlar ve belki girişimcilere faydası olur düşüncesiyle aşağıda olduğu gibi yazmayı uygun görür;

Yenikapı Mevlevihânesinde bulunuyordum. Kâdirhâne ve Merkez Şeybi merhum Ahmed Efendi, Şeyh Celâleddîn Efendi hazretlerini ziyarete gelmişlerdi. Yanlarında zaman geçtiği için ismini tam olarak hatırlayamadığım bir şeyb daba vardı.

Sohbet sırasında tekke ve zaviyelerin bozulmasından bahsedilirken tarikata girenlerin bir bölümünün hakikatle yetişmesinin ortadan kalkması, marifetin lezzetinin yok edilmesiyle ilgili hüküm verilecek durumlar gördüklerine dair boşnutsuzluklarını ifade ediyorlardı.

Bu bahisleri dile getiren yine o meclisin lideri Şeyh Celâl Efendi idi. Diğerleri sözü geçen şeybi onaylayarak “Ne yapalım? İş bir kere çığırından çıkmış!” gibi sözlerle devam ediyorlardı. Ne düşündüğünü söylemekten çekinmeyen azzîz merhum ise muhataplarının tevekkülden ziyade ilgisiz bulduğu cevaplarına karşılık olarak;

-Kiminiz bu meclisin lideri kiminiz ise üyelerisiniz. Bu konuda size yakışan “Ne yapalım?” deyip geçmek değil çare bulmaktır.

-Bu hususta yapılacak pek çok şey olsa da ya şeybliği ortadan kaldırırsınız ya da şeyhlerin çocuklarına mahsus olmak üzere bir mektep açarsınız. Vefat eden bir şeyhin oğlu, şeyhin yerine geçirilmezse aile tekkeden çıkmaya mecbur kalır. Belki sefil ve perişan bir şekilde sokak ortasında kalırlar. Dolayısıyla birinci ihtimali kabul etmeyeceğiniz muhakkaktır. Hiç olmazsa ikinci ihtimalin tasarından uygulamaya geçmesi için yardım ediniz.

-İstanbul’da küçükü büyüklü üç yüz kadar tekke var. Bunların postnişinlerinden ayda onar kuruş alsanız üç bin kuruş eder. Bu para ile mektep binasını kiralar ve gerekli parayı temin edebilirsiniz.

-Açacağınız mektebin programı devşirme usulü toplanmış ya da hatır için atanan kişilerden değil tarikat ve marifete giren, tavsili bulunan kişiler tarafından düzenlenmelidir.

4 Osmanlı Devleti’nin dinî ve idarî müesseselerinden biri olan Bâb-ı Meşihat ile buna tabi olan kuruluşlardan Fetvahâne ve şer’î mahkemelerin dinî meselelerle ilgili fetva, hüküm ve kararlarının, medrese ve tekkelerle Dârü’l-hikmetü’l-İslâmiyye gibi dinî kuruluşlara ait tâlimat, nizamnâme ve haberlerin duyurulması amacıyla 1914-1922 yıllarında yayımlanmıştır (Yazıcı, 1993, s.407-408).

5 Tahirü’l-Mevlevî’nin hayatı ve eserleri hakkında bkz.; Taşkesenlioğlu, 2019, Kahraman, 2010, s. 407-409, Ceyhan, 2010, s. 40, Şentürk, 1991, s. 1.

6 Tekke şeyhinin çocuğu.

-Arapça, Farsça derslerine önem verilmeli; fıkıh, akâid, hadîs, tefsir ile birlikte Füsûhü'l-bikem, Fütûbât-ı Mekkiye, Mesnevî-i Şerîf gibi hakikatli kitaplar okutulmalı, evliya menkıbeleri ve tasavvuf terimleri öğretilmelidir.

-Eğitilmelerine gelince gerek şeyh gerek derviş olsun tarikat erbabından ve manevi lezzete ulaşmış kişilerden seçilmelidir. Ararsanız şeyhler ve dervişler arasında bu dersleri okutacak fazilet sahibi kişiler bulunur. Örneğin; Ali Fikrî Efendi'den istifade edilebilir. Kabul etmeniz halinde ben de haftada bir ya da iki defa gelip Mesnevî-i Şerîf dersi veririm. Burada okuyup ciddi bir imtihan neticesinde babalarının yerlerine tayin edilmeliler. Siz de birini şeyhliğe seçeceğinizi zaman, o kişinin şeyhi tarafından verilen mübürülü vesikasından ziyade diplomasını önemsemelisiniz. Böyle yaparsanız kabve ocaklarında doğup meydan odalarına kadar yükselen sözlü ve uygulamalı hurafelerin önünü almış ve bu hizmetiniz dolayısıyla da hâdimü'l-fukarâ' ünvanına hak kazanmış olursunuz.

Bu hâtırayı paylaştıktan sonra Tâhirü'l-Mevlevî sözlerine şöyle devam etmektedir; Yenikapı Mevlevîhânesi'nde, şeyh odasında Aziz merhum tarafından söylenen sözler, bu âciz kulun zihninde öyle yer etti ki bu durum üzerinden sekiz, on yıl geçmesine rağmen (merhumun) maneviyatının diriliğini gösteriyor ve yetkinliğini ortaya koyuyor.

Amacının bir hâtıra yazmaktan ibaret olduğunu belirterek görüşmelerin ve alınan kararların bilinmemesinden kaynaklı "Medresetü'l-Meşâyih" heyeti hakkında bir şey söylemeyeceğini bildirmektedir. Sözlerini ise metnin çeviri yazılı bölümünde verilen kıt'a ile sonlandırmaktadır.

ÇEVİRİ YAZILI METİN

Medresetü'l-Meşâyih Tölayısıyla Bir Hâtıra

'Ale'l-ekşer üzerinde hâce hakkı bulunmaksızın yetişen ve çoğu, maḥazâ şeyh-zâde olduğu için-(ve mā kunte taḥatṭu biyemînike⁸) mazhariyetinde iken- maḥâm-ı hilâfet ve mesned-i meşîhate erişen evlâd-ı meşâyihî'nin ta'lim ve terbiyesi zımında Evkâf-ı Nezâret celîlesince (Medresetü'l-Meşâyih) nâmiyla bir mekteb te'sisine teşebbüs olduğunu gazeteler yazıyor.

Cihât-ı nizâm-nâme-i muşîbine bir tetimme-i muhika olan şu teşebbüsü, hâlişâne taḥdîr ile müteşebbislerini tebrik eylediğim şırada buña dâ'ir sekiz, on sene evvel cereyân eden bir mukâlemeyi hâtırladım, belki müteşebbislere fâ'idesi olur fikriyle de ber-vech-i âtî yazmayı münâsib gördüm:

Yenikapı Mevlevî-hânesinde bulunuyordum. Kâdirî-hâne ve merkez şeyhleri Ahmed Efendi merhûmlar, şâhib-maḥâm Şeyh Celâle'd-dîn Efendi ḥazretlerini ziyârete gelmişlerdi. Yanlarında yine meşâyihden bir zât vardı ki mürûr-ı zamânla bugün huviyetini ta'yin edemeyeceğim.

Şoḥbet esnâsında tekâyâ ve zevâyânî'nin indirâs-ı ma'nevîsinden bahş olunuyor, müntesibîn-i tîrîkatiñ kısm-ı küllîsinde neşve-i ḥaḳîḳatle zevḳ-i ma'rifetiñ hemân ma'dümiyetine ḥükm verilecek ḥâller görüldüğüne dâ'ir te'essüfler ediliyordu.

Bu mebahîşî'nin kâ'il-i müte'essifi, yine o meclisiñ mütekekkim-i vahidesi olan Şeyh Celâl Efendi idi. Diğerleri, 'ârif müşârü'n-ileyhî taşdıḳ ile berâber:

-Ne yapalım? İş, bir kere çıkırından çıkmış! Gibi sözler söylüyordu. 'Azîz merhûm ki nerde olursa olsun ve kime karşı bulunursa bulunsun düşündüğünü söylemekten çekinmez, (ve lâ yahâfûne levmete lâimin⁹) tecellîsiniñ mazḥarâtı bir zât-ı mu'azzez idi. Muḥâtablarınıñ mütevekkilâne olmaḳdan ziyâde lâḳaydâne bulunan mütereddid cevâblarına karşı:

-Yooo.. efendiler! Kimiñiz meclis-i meşâyihî'nin re'isi, kimiñiz de a'zâsısınız. Bu ḥuşûşda size yakışan ne yapalım? Diyüp geçmek değil, niçin olmuş? Diye şormaḳ ve çâre-i izâlesini bulmaḳdır.

Sultân Ahmed'e 'Azîz Maḥmûd Hüdâyi ḥazretlerinden, 'âlemiñ ne ile ma'mûr ve ne ile ḥarâb olacağını şormuş. Ḥazret-i Hüdâyi de (niçin ve neme lâzımla) cevâbını vermiş. Buyurdu.

⁷ Fakirlere hizmet eden.

⁸ Sen onun sağına yazmamıştın.

⁹ Hiçbir kinayıcının kinamasından korkmazlar [Maide/54].

-Peki, ne yapalım? Su 'âli tekerrür idince:

-Yapılacak pek çok şey varsa da ol emrde yâ meşîhatiñ (evlâdiye) olmasını ilgâ ediniz, yâhûd meşâyih evlâdına mahşûş olmak üzere bir mekteb açınız. Hâkka yürüyen bir şeyhiñ oğlu, yerine geçirilmezse 'â'ilesi, tekyeden çıkmaya mecbûr olur, belki de sefîl, ser-gerdân soğak ortalarında kalır, mu'tâlâ' asıyla şıkk-ı evveli kabûl etmeyeceğiniz muhakkak. Hiç olmazsa şıkk-ı şâniyenin kuvveden fi'le çıkmasına himmet buyurunuz.

İstânbûl'da küçük, büyük üç yüz, bu kadar tekye var, bunların post-nişinlerinden üst üste ayda onar ğuruş alsañız üç biñ şu kadar ğuruş eder. Bu para ile mekteb binâsını kirâlar ve meşârif-i mübremesini te'min eyleyebilirsiniz. Âsitâneler ile sa'e-i vaqfi bulunan tekâyâ meşâyihden daha ziyâde almak da mümkündür.

Açacağıñız mektebiñ programı, devşirme usûlî toplanmış, yâhûd berây-ı hâtır ta'yîn olunmuş kimselerden degil, tariqat ve ma'rifete intisâb u iktisâbı bulunan zevât tarafından tanzîm kılınmalıdır.

'Arabî, Fârsî tedihsâtına ehemmiyet verilmeli; fıkıh, 'akâ'id, hadîs, tefsîr ile berâber Füşûşü'l-hikem, Fütühât-ı Mekkiye, Meşnevî-i Şerîf gibi kütb-i hâkâ'ik okutulmalı, menâkıb-ı evliyâ ve ıstılâhât-ı şüfiye ta'lîm olunmalıdır.

Mu'allimine gelince: gerek şeyh, gerek dervîş olsun, tariqat erbâbından ve zevk-i ma'nevî aşhabından intihâb idilmelidir. Ma'lûm yâ: dervîşlik, kâlden ziyâde hâlden 'ibâretdir. Ararsañız meşâyih ve dervîşân arasında bu dersleri okutacak zevât-ı fâzıla bulunur. Ez-cümle 'Alî Fikrî Efendi'den fevke'l-'âde istifâde olunur. Kabûl eylediğiniz taqdîrde ben de haftada bir, iki def'a gelir, Mesnevî-i Şerîf tedihs ederim. Burada okuyup da (etvâr-ı seb'a kaçdır?!) tarzında degil, ciddi bir imtihân neticesinde şehâdet-nâme alacak ebnây-ı meşâyih, babalarınıñ câ-nişinliğine nâmzed olmalıdır. Siz de birini meşîhate intihâb edeceğiniz vaqt, hilâfet-nâmesinden evvel şehâdet-nâmesini aramalısñız. Böyle yapacak olursañız kahve ocaklarında doğup da meydân oçalarına kadar yükselen kavli ve fi'lî hürâfâtın önünü almış ve şu hîdmetiñiz tolayısıyla (hâdimü'l-fuqarâ') 'üvânına hâk kazanmış olursñuz.

Müntesibin-i tariqat arasında bir söz, câridir. (nuţkuñ câni var) dirler ve bu sözle 'urefâ-yı ümmetiñ aqvâl-i hâl-âmizinde hâkîqaten bir rûh bulunduğunu kaşd ederler.

'Azîz merhûm tarafından irâd idilen ve Yeniçarı Mevlevî-hânesindeki şeyh oçasının der ü dîvârıyla 'abd-i 'âciziñ hâfızasında 'aksler yapıp kalan yukarıki mu'tâlâ'âtda cidden cânlı olan nuţklar denmiş ki söylendiğinden sekiz, on sene soñra zindeğ-i ma'neviyetini gösteriyor ve kâ'il-i mükremiñ (ve mâ yentiku 'ani'l-hevâ¹⁰) vereşe-i kâmilesinden olduğunu işbât ediyor.

Gönül isterdi ki mağfûr müşârü'n-ileyh, henüz 'âlem-i cemâle intikâl etmemiş olmalıydı da taşavvuratını şu şırada taţbîke çalışan hey'et miyânında bulunmalı ve o cânlı sözleri ile müzâkerâta hayât bahş itmeliydi.

Maқşadım bir hâtıra yazmaқdan 'ibâret olduğı ve müzâkerât u muқarrerâtı nice mechûl bulunduğı için medresetü'l-meşâyih hey'eti hâkқında bir şey söyleyemeyeceğim, yalnız vaқtiyle yazmış olduğum şu kıt'anıñ tekrârıyla şimdilik sözüme hâttime çekeceğim:

Rûh-ı müştâkı 'urûc eyleyerek

Verdi fer 'âlem-i 'alîyine

Bizdeihlâş ile taқdîm edelim

Fâtiharûh-ı Celâle'd-dîne

Tâhirü'l-Mevlevî

¹⁰ Ve o, bevasından konuşmaz [Necm/3].

Sonuç

Medreseler eğitim sisteminin temeli olup Osmanlılar döneminde fizikî şartları ve mimari özelliklerinin yanı sıra temsil ettiği düşünce tarzı sebebiyle de önemli gelişmeler göstermiştir. Modernleşme süreci olarak tanımlanan ve Osmanlı'nın son dönemini kapsayan süreçte ise tasavvufî çevrelerde meydana gelen usulsüzlükleri ve bozulmaları önlemek adına sufi kurumların ıslah edilmesine yönelik bir takım teşebbüslerin olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, çeviri yazılı metni ve muhtevası hakkında bilgi verilen “Medresetü'l-Meşâyiḥ Tolayısıyla Bir Hatıra” adlı yazı incelenmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınan bu hâtıra, Milli Kütüphane süreli yayınları arasında 285 numarada kayıtlı olan 26 Şubat 1914 yılında basılmış Sebilü'r-Reşâd (Sırât-ı Müstakîm) dergisinin 11. cildinin 398-399 sayfaları arasında yer almaktadır. Bu hâtırada, Medresetü'l-Meşâyiḥ adlı bir mektebin kurulması teşebbüsü üzerinde durulduğu görülmüştür. Üzerinde bir kısım müzakereler yapılarak kurulması planlanan fakat kuruluşu gerçekleştirilemeyen Medresetü'l-Meşâyiḥ, sufi kurumların ıslah edilmesine yönelik bir girişim olmaktan ileriye gidememiştir. Amacının bir hâtıra yazmaktan ibaret olduğunu belirten Tâhirü'l-Mevlevî, görüşmelerin ve alınan kararların bilinmemesinden kaynaklı “Medresetü'l-Meşâyiḥ” heyeti hakkında bir şey söylemeyeceğini bildirmektedir.

Çalışmamıza konu olan hâtıra vesilesiyle bir kez daha emanetin ehil kişilerin elinde olması gerektiğinin önemi görülmüştür. Müesseselerin yozlaşması ve amaçlarından sapması durumunda yapılması gereken iyileştirme çalışmaları ve reformlar gerçekleşmediği takdirde kapanmaları kaçılmazdır. İyileştirme çalışmaları gerçekleşmeyen tekke, zaviye ve türbeler, 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilerek Resmi Gazete'de 13 Aralık 1925 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı kanunla kapatılmıştır.

Kaynakça

- Aydın, B. (2003). Meclis-i Meşâyiḥ. TDV İslâm Ansiklopedisi. 28, 247-248.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. TDV İslâm Ansiklopedisi. 28, 323-327.
- Ceyhan, S. (2010). Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mahfil Dergisindeki Hâtırâtı Işığında Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. 26/2, 25-70.
- İpşirli, Mehmet (1991). Bâb-ı Meşihat. TDV İslâm Ansiklopedisi. 4, 362-363.
- Kahraman, A. (2010). Tâhirü'l-Mevlevî. TDV İslâm Ansiklopedisi. 39, 407-409.
- Kara, M. (1977). Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler. İstanbul: Dergah Yay.
- Koç, M., Tanrıverdi, E. (2015). Hasîrîzâde Elif Efendi, En-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugatî'l-Kur'ân. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Sebilü'r-Reşâd (1914). Medresetü'l-Meşâyiḥ Tolayısıyla Bir Hatıra. 11/285, 398-399.
- Sırım, V. (2014). Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 7/31, 394-403.
- Şentürk, A. (1991). Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri. İstanbul: Nehir Yay.
- Şimşek, H. İ. (2006). Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 5/9, 7-40.
- Taşkesenoğlu, L. (2019). Tahir Olgun. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/olgun-tahir>. [Erişim Tarihi 01.03.22].
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). Osmanlı Devleti'nde İlmîye Teşkilâtı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yazıcı, N. (1993). Cerîde-i İlmîye. TDV İslâm Ansiklopedisi. 7, 407-408.
- Yıldız, H. (2019). Osmanlı Medreselerini İslah Çabaları Üzerine Bir Değerlendirme. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi. 4/1, 407-445.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to evaluate the content of the memoir by including the translated text of the article entitled "Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra" written by Tahirü'l-Mevlevî (1877/1951) on the attempts to establish a new school.

Methodology

The article entitled "Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra", written by Tahirü'l-Mevlevî in reference to the attempt to establish a madrasah with the name of Medresetü'l-Meşâyih, is registered with the number 285 among the periodicals of the National Library and was published on February 26, 1914. It is located between pages 398-399 of the 11th volume of the journal Sebül'r-Reşâd (Sırât-ı Müstakîm). This article has been translated from Ottoman Turkish to contemporary Turkish with the international text translation system in the present study. Besides, a facsimile of the memoir in the Ottoman language is also included in this work.

Findings

Tahirü'l-Mevlevî wrote this memoir on the initiative of establishing a school named "Medresetü'l-Meşâyih", which was written in newspapers. In the first paragraph of the article, he mentions that there was an attempt by the Ministry of Evkaf to establish a new school named "Medresetü'l-Meşâyih" within the scope of the education and training of the children of the sheikhs, most of whom were sheikhs who grew up without the right of a teacher, and reached the caliphate and the rank of sheikh, and that the newspapers wrote about it.

In this memoir, it was mentioned that there were three hundred small and large dervish lodges in Istanbul. It was stated that the rent of the school building and the necessary money could be met with the money, which could be obtained from these lodges.

Tahirü'l-Mevlevî wrote in the memoir that the education plans of the school should be organized by people who are educated and who are involved in sects and ingenuity, not those who were gathered by the method of devshirme or appointed for sake.

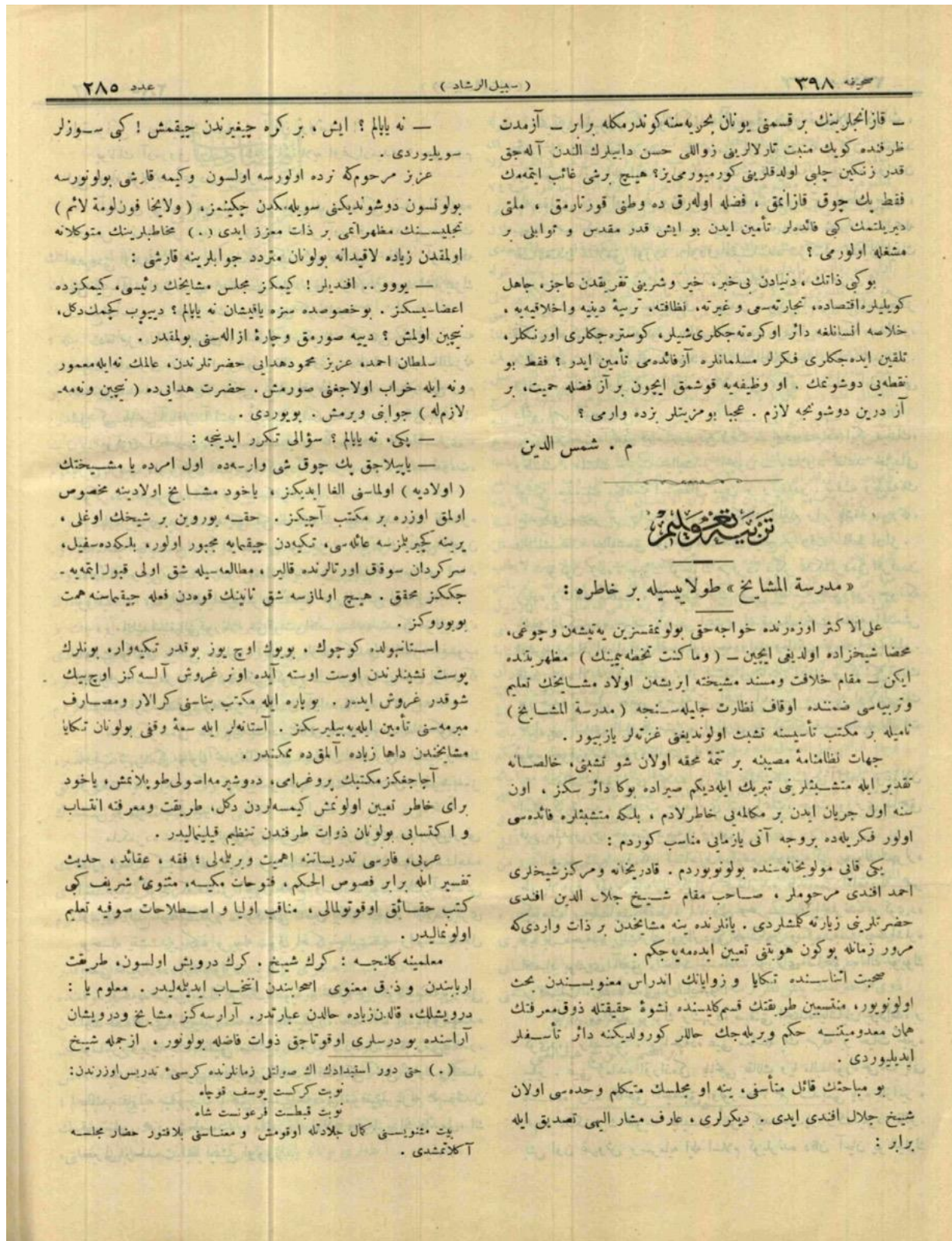
In his memoir, it has been mentioned that it is necessary to give importance to Arabic and Persian lessons in education plans. Besides, truthful books such as Füsühü'l-hikem, Fütühât-ı Mekkiye, Mesnevi-i Şerîf should be taught, along with fiqh, creed, hadith, tafsir, and teaching the terms of saints and mysticism.

Additionally, he recommended that the educators be chosen from the people of the order who are sheikhs or dervishes and those who have attained spiritual taste.

Conclusion and Discussion

In this study, the article named "Medresetü'l-Meşâyih Tolayısıyla Bir Hatıra" has been examined together with its transliterated text and its content. In this memory, it was seen that the attempt to establish a school named Medresetü'l-Meşâyih was emphasized. Medresetü'l-Meşâyih, which was planned to be established after some negotiations, but could not be established, could not go beyond being an attempt to reform Sufi institutions. Tahirü'l-Mevlevî stated that he would not say anything about the "Madresetü'l-Maşâyih" committee due to the ignorance of the meetings and the decisions taken.

Tekkers, zawiya and mausoleums, which were not improved, were closed with the law numbered 677, which was accepted on 30 November 1925 and published in the Resmi Gazete on 13 December 1925.



— نه یایلم؟ ایش، بر کره چیغیرندن جیقمش! کی سوزلر سویلوردی.

عزیز مرحوم که زده اولورسه اولسون ویکه قارشئ بولونورسه بولونسون دوشوندیکنئ سویله، کدن چکینزه، (ولایجا فونلومه لایم) تجلیسنک مظهرائی بر ذات ممیز ایدی (.) مخاطبلرینک متوکلا نه اولمقدن زیاده لاقیدانه بولونان متردد جوابلرینه قارشئ:

— یووو.. اقدیلر! کیمکز مجلس مشایخک رئیسئ، کیمکزده اعضا-سکیز. بوخصوصده سزه یایشان نه یایلم؟ دیوبوب کچمک دگل، نیچین اولمش؟ دیبه صورمق وچاره ازالهسنئ بولمقدر.

سلطان احمد، عزیز محمودهدائی حضرتلرندن، علکک نه ایله معمور ونه ایله خراب اولاجغنی صورمش. حضرت هدائی ده (نیچین ونه مه لازم له) جوابئ ویرمش. بویوردی.

— یکی، نه یایلم؟ سؤالی تکرر ایدینجه:

— یایبلجق پک چوق شی وار-دهه اول امرده یا مشیختک (اولادیه) اولماسئ الفا ایدیکز، یاخود مشایخ اولادینه مخصوص اولمق اوزره بر مکتب آچیکز. حقنه بورون بر شیخک اوغلی، یرینه کچیرلرزه عالیسی، تکبهدن چیقمايه مجبور اولور، بلکده سفیل، سرکردان سوقق اورتارنده قالیر، معالعه-سیله شق اولی قبول ایتمه-یه. جککزر محقق. هیج اولمازسه شق نایکق قودن فعله چیقماسه مهت بویوروکز.

استانبولده کوچوک، بویوک اوچ یوز بو قدر تکبهاره، بونلرک پوست نشینلرندن اوست اوسته آید، اور غروش آله کز اوچ بیک شوقدر غروش ایدر. بویاره ایله مکتب بناسئ کرالار ومصارف میرمهسنئ تأمین ایله-بیلیرکیز. آستانلر ایله سه و ققی بولونان تکایا مشایخندن دها زیاده الموقده مکتبدر.

آجاقکیز مکتبک روضامی، دهوشیرمه اسولی طویلامش، یاخود برای خاطر تعیین اولومش کیمسه لردن دگل، طریقت ومعرفه اتساب و اکسبائی بولونان ذوات طرفندن تنظیم قیلینلیدر.

عربی، فارسی تدریساتنه اهمیت برللهلی؛ فقه، عقائد، حدیث تفسیر ایله برابر فصوص الحکم، فوحات مکبسه، متوی شریف کئی کتب حقیائق اوقوتولمالی، مناقب اولیا و اسطلاحات صوفیه تلمیم اولوغالیدر.

معلمینه کلنجسه: کرک شیخ، کرک درویش اولسون، طریقت اربابندن وذیق معنوی احماسندن انتخاب ایدیلیدر. معلوم یا: درویشلک، قاله-ن زیاده حالدن عبارتدر. آراسه کز مشایخ و درویشان آراسنده بودرسلری اوقوتاجق ذوات قاضله بولونور، از جمله شیخ

(.) حق دور استبدادک اک صرائل زمانلرنده کرسی* تدریس اوزرتندن: نوبت کرکست یوسف قویاه نوبت قیسط فرعونست شاه بیت متویسنئ کال جلالده اوقومش و منساقی بلاتور حضار مجلسه آکلامشدی.

— قازانجلرینک بر قسمتی بونان بحر یاسنه کوندرمکله برابر. آزمدت طرفنده کویک منبت تارلارینئ زواللی حسن دایبیرک الدن آله حق قدر زنکین جایی اولدقلرینئ کور میوزی؟ هیج برشی غائب ایتمک فقط پک چوق قازانقی، فضله اوله رق ده وطنی قورنارمق، ملئی دبرینتک کئی قالدلر تأمین ایدن بو ایش قدر مقدس و توایی بر مشغله اولورمی؟

بو کئی ذاتک، دنیادن بی خبر، خیر وشرینئ تقریقندن عاجز، جاهل کویبیلره اقتصاده، تجارتیسی وغیره، نطافته، ترسیه دینه و اخلاقیه، خلاسه انسانلغه دائر اوکرده جککری شیلر، کوستره جککری اورنککله، تلقین ایدجککری فکرلر مسلمانلره آرفاندهسی تأمین ایدر؟ فقط بو نقطه بی دوشونمک، او وظیفه یه قوشمق ایچون بر آن فضله حیث، بر آن درین دوشونجه لازم. عجبا بومزیتلر زده وارمی؟

م. شمس الدین

تذکره شیخانی

«مدرسه المشایخ» طویلیسیله بر خاطره:

علی الاکثر اوزره نده خواجه حق بولونمقسنزین به تیشئن وچوغئ، محض شیخزاده اولدینی ایچین - (وماکتک تحفه چینک) مظهر بئنده ایکن - مقام خلافت ومنسد مشیخته اربشئن اولاد مشایخک تلمیم و تربیاسی ضمنتده اوقاف نظارت جایله-سنجه (مدرسه المشایخ) نامیله بر مکتب تأسیسه نشبت اولوندیقئ غزته لر یازیبور.

جهات نظائنامه مصیبه بر تهمه محقه اولان شو تشبئ، خالصانه تقدیر ایله متشبئلرئ تبریک ایله دیکم سیراده بوکا دائر سکز، اون سنه اول جریان ایدن بر مکلمه بی خاطر لادم، بلکه متشبئلره فائدهسی اولور فکر یلده بوجه آئی یازمای مناسب کوردم:

یکی قایی مولویخانه-سنده بولونوبوردم. قادر بیخانه و مرکز شیخزلی احمد افندی مرحوملر، صاحب مقام شیخ جلال الدین افندی حضرتلرینئ زیارته کشلردی. یانلرنده یته مشایخندن بر ذات واردی که مرور زمانله بوکون هویتی تعیین ایدمه-بجکم.

صحبت آتاسنده تکایا و زویایک اندراس معنویسنندن بحث اولونوبور، منتسبین طریقتک قسم کلیننده نشوه حقیقتله ذوق معرفتک هان معدومیتسه حکم و بریله جک حاللر کورولدیکنه دائر تأسفلر ایدیلوردی.

بو مباحثک قائل متأسنی، یته او مجلسک متکلم و حدهسی اولان شیخ جلال افندی ایدی. دیکر لری، عارف مشار الیهی تصدیق ایله برابر:

ممكن اولامدينى كى نه يالكىز او قومق، نه ده يالكىز يازمقله علم وعرفانك قهرينه وصول ممكن اولاماز .

افكار وملاحظاتي، مشهورات و مسموعاتي تيقن وتبليغه مراجعت ايدىن ايلك واسطه لسان در . « خذالعالم من افواه الرجال . » شو حلاله او قومق اول، يازمق سو كره در . هراوقويانك يازمق بيلماسى ممكن، فقط هر يازمق بيله نك او قوماسى محالدر . « اقرأ باسم ربك . . . » بنا برين، بزده حقايق علومى پيش استفاده مزه قويان مؤسسه علميه بلدايه او قومق معناسته كن « درس » ك اسم مكاني اولان « مدرسه » كهسى ايله توسيم ايدىنلش وزمانزه قدرده الى ماشاءالله بوكه دارالندريسره اولان نسبتى غائب ائمه مشدر . آرا ده غائب اولان برشى وارسه او ده علل واسبابى بيلديكى حلاله اعتراف ايدىنلش، نداويسته چالشلميان مدرسه لر مترك تدريسدر .

بزم محبطه « مدرسه » كهسى او قومق ويا مدلولى اوزاقدن كورورسك در حال پيش تاثير مزده هر احتياجك [او قومق ، يازمق ، يك ، ايچك ، استحمام ائتك ...] اوراده يابيلدى ضرورى، حفظ السجدهن كلياً عارى ، قسوت نما برسلسله حجرات تحميد ايدر كه مداوملى مطلقا احتياجات يوميه سنى حتى او قوياجى كنانى تدارك ائتك ايچون ناقابل ائتمام مشكلات ، بيك درلو اضطراب ايچنده چيرپيسور . . اوت ، نيچون كتم حقيقت ايدم؟ مدرسه لر رمز معارفك، بتخصيص معارف اسلاميه نك تعميمندى فايه ايله او فايه به وصول قدرت و بختيار لغتك اسباب وعواملى احضار و اكمال ايدم جنك قابليتده سى در ؟ . . . « كل اناه يتشع بما فيه » مسلمانلق تعمير علم ومعارف دن عبارت ايكن ، بوئى ده يامدرسه ويا مكتب نامنده كشاد ايدم جنك مؤسسه لرله ، او مؤسسه لك احتياج زمانله متناسب بر حال مكلمته وضعيله ايفا واعلايه مجبول ايكن برى بو قارى ده سو بيلديكمز وجهله فلبنرى ، وجدانلى چدا متالم ايدن سونوك ، بولايق بر طريقت مبدأند خيانتدن بي نصيب اولانلى آغوشنه آلان و دارالندريس نامه محافظه موجوديت ايدن مدرسه لرى و ندرساتده كى سقيم اصوللى ، ديكرى ساحه حياتده غايه كامله بي تايمين ايدم جنك مجادله بي او كرتمكدن عاجز ، بتون معنايله انسانلى ، مردلكى سو درم جنك جدى بر تربيه مدينه و اسلاميه بي تلقيحدن محترز مكتبلى و انلك بكدىكرسه بكنده ميان بروغراملى باشا تمقندن نتيجه ده نه آندن ، نه بريكنسندن بو ديارك بر انسان كامل ، معارف ، مدونه حاضرمدنك الحق امام واقف اوله جق ذرات غايه و مكمله يتشه مكدن سو كره هر ايكي مؤسسه به متباعد مسلك تعقيب ايشدرمكدن ، سالكلرينه بكدىكرى لسان و حسياتى اكلامه جق درجه ده متباين فكر لر تلقين ائتمكدن نه فائده بلكه نر ؟ بزده در هبايت بو قدر بزده علم دين ، علم اخيرت ايله توغلى نفسه حصر ايدم جنك بر زمزه اولاماز . هر مسلم ، معتقداتى ، شخصنه و افرادندن بولندينى جميته قارشى مكلف اولندينى وظائف فرديه واجتماعيه سنى حقيه ايفايه وجداناً مجبوردر . ايشته بووظيفه وجدانيه و انسانيه بي حسن

على فقري ائديدن فوق العاده استفادة اولونور . قبول ايله ديكنز تقدريده بنده هفتده بر ، ايكي دهمه كابر ، مشوى شريف تدريس ايدرم . بوراده او قوموبده (اطوار سيمه قاجدر ؟ !) طرزنده دكل ، جدى بر امتحان نتيجه سنده شهادتنامه آلا جق ابنى مشايخ ، بابا رينك جان شينلكنه نامزد اولما لدر . سزده برنى مشيخته انتخاب ايدم جنكز وقت ، خلافتنامه سندن اول شهادتنامه سنى آرماليسكز . بويه ياباجق اولورسه كز قهوما و جانلر نده دوغوبده ميدان او طه لر سيمه قدر بو كنه لن قولى و فعلى خرافانك او كنى آلمش وشو خدمتكز طولاييسيله (خادم الفقراء) عنوانه حق قزائش اولورسكز .

..

منتسبين طريقت آرا سنده بر سوزه جاريدر . (نطقك جانى وار) درلر و بو سوزله عرفاى ائتمك اقوال حال آميزنده حقيقت بر روح بولندينى قصد ايدم لر .

عزى مرحوم طرفدن ايراد ايدىن ويكى قانى مولويحانه سنده كى شيخ او طه نك درو ديواريله عبدعاجزك حافظه سنده عكس لر يابوب قانل بو قارىكى ممالعاده جدا جانلى اولان نطقك دئمش كه سويله نديكندن سكر ، اون سنه سو كرا زندكى مشوبقى كوسترسيور وقائل مكرمنك (وما ينطق عن الهوى) ورثه كامله سندن اولندينى اثبات ايدسيور ، كوكل ايسردى كه مقفور مشار ايله ، هنوز عالم حلاله انتقال ائتمه ش اولما ليدى ده تصوراتى شو سيراده تطبيقه چاليشان هيت مياننده بولو . تعالى و او جانلى سوزلرى ايله مذاكراته حيات بخش ائمه ليدى . مقصدم بر خاطره يازمقندن عبارت اولدينى و مذاكرات و مقرراتى بجه مجبول بولندينى ايچين مدرسه المشايخ هيتى حفته برشى سويله ميه بجمك ، يالكىز و قبله يازمش اولديم شو قطعه نك تكرر ايله شيمد نك سوزيمه خانه جك جكم :

روح مشاق مروج ايله هر ك وردى فر عالم دايينه
بزده املاص ايله تقديم ايدم فاتحه روح جلال الدينه

طاهر المولى

مدرسه ، مكتب برلشملى

بو ناچيز مقاله به عنوان ايدن بكم شو ايكي كه حفته بكا سوز سويلتمك جرائى بخش ايدن ايجه زماندن برى غزته ستونلر نده موضوع بحث اولان « مدرسه لك اسلاحي » و بتخصيص مسلمانلغم در . بوكون بك بديهى بر حقيقتدر كه او قومق ، او قومدينى يازوب حفظ و نشر ائتمك ، غايه تكامل عرفانه وصول ايچون برقاعده اساسيه در ؛ بشرتك تايمين سعادت و رفاهيچون بكانه واسطه در . بوايكي كه واسط عرفانك ايكي ركن قوميدر . تك قناده او جق

ÇALIŞANLARIN ELEKTRONİK İZLEMeye İLİŞKİN ALGILARININ PERFORMANSLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İŞ STRESİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

THE MODERATING ROLE OF JOB STRESS IN THE EFFECT OF EMPLOYEES' PERCEPTIONS OF ELECTRONIC MONITORING ON THEIR PERFORMANCES

Korhan KARACAOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi / İşletme Bölümü
kkaracaoğlu@nevşehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-0577-231X

Hasan EROĞLU

hsneroglu5@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-5096-2556

ÖZ

Örgütlerde giderek yaygınlaşan bir uygulama olan elektronik izleme, yıllar içinde işin üstler tarafından doğrudan denetlenmesi, çalışanların iş yaşamları hakkında kayıt ve dosyaların tutulması, zaman çizelgelerinin ve çalışma programlarının kullanımı gibi farklı biçimler almıştır. Günümüzde modern organizasyonlar, iş ve çalışan performansını izlemek için bilgi teknolojilerinin kullanımı ile çalışanları izlemek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı izleme mekanizmaları işletmektedir. Toplu olarak elektronik izleme veya e-izleme olarak bilinen bu izleme biçimlerinin, diğer izleme biçimlerinden daha etkili ve daha ucuz olduğu da bir başka gerçektir. Elektronik izleme çalışanların performanslarına olumlu ve olumsuz olmak üzere farklı şekillerde yansımaktadır. Bu çalışmanın amacı, çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının, performansları üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici rolünü ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini, Nevşehir ilinde faaliyet gösteren bir imalat sanayi işletmesinin çalışanları oluşturmaktadır (n=174). Bu çalışmada veriler; Oz ve arkadaşlarının (1999), elektronik izleme ölçeği, Goodman ve Syyantek'in (1999) görev performansı ölçeği, Jahawar ve Carr'ın (2007) bağlamsal performans ölçeği ve Cohen ve arkadaşlarının (1983) iş stresi ölçeğini içeren bir anket yardımıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde, araştırmanın değişkenlerinden hareketle geliştirilen düzenleyicilik modeli, SPSS PROCESS makrosu yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre; elektronik izlemenin görev performansı ve bağlamsal performans üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte, çalışanların elektronik izleme algılarının gerek görev performansı ve gerekse bağlamsal performansları üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici bir rol oynadığı saptanmıştır.

ABSTRACT

Electronic monitoring, which is an increasingly common practice in organizations, has taken different forms over the years, such as direct supervision of the work by superiors, keeping records and files about the work life of employees, using timelines and work schedules. Today, modern organizations operate monitoring mechanisms based on information and communication technologies to monitor employees with the use of information technologies to monitor work and employee performance. It is another reality that these forms of monitoring, collectively known as electronic monitoring or e-tracking, are more effective and less expensive than other forms of monitoring. Electronic monitoring is reflected in the performance of employees in different ways, both positive and negative. Aim of this study is to reveal the moderating role of job stress in the effect of employees' perceptions of electronic monitoring on their performance. The sample of the study consists of the employees of a manufacturing industry enterprise operating in the Nevşehir (n = 174). Data in this study It was collected with the help of a questionnaire including Oz et al.'s (1999) electronic monitoring scale, Goodman and Syyantek's (1999) task performance scale, Jahawar and Carr's (2007) contextual performance scale, and Cohen et al.'s (1983) job stress scale. In the analysis of the obtained data, the moderating model developed based on the variables of the research was analyzed with the help of SPSS PROCESS macro. According to the results of the research; It has been observed that electronic monitoring has a negative effect on task performance and contextual performance. However, it has been determined that job stress plays a moderator role in the effect of employees' electronic monitoring perceptions on both task performance and contextual performance.

Geliş Tarihi:

30.03.2022

Kabul Tarihi:

06.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Elektronik İzleme
Çalışan Performansı
Görev Performansı
Bağlamsal Performans
İş Stresi

Keywords

Electronic Monitoring
Employee Performance
Task Performance
Contextual Performance
Job Stress

DOI: 10.30783/nevsosbilen.1095803

Atıf/Cite as: Karacaoğlu, K ve Eroğlu, H.. (2022). Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının performansları üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 1078-1093.

Giriş

Çalışanların dijital ortamda elektronik olarak izlenmesi, 1980'lerden beri şiddetle tartışılan bir konudur (örneğin, Irving vd.1986; Tamuz, 1987). Dahası, teknolojiadaki gelişmeler yıllar içinde; daha ucuz, daha verimli ve daha kolay uygulanabilen izleme sistemlerine yol açmış ve bu da daha fazla sayıda elektronik olarak izlenen çalışan sayısına ulaşılmasını sağlamıştır (Alge ve Hansen, 2013; Ravid vd. 2019). Bu yönetim tarzı, teknoloji şirketlerinde giderek daha yaygın hale gelmiş ve çalışanların davranışlarını elektronik ortamda izlemek ve bu şekilde onlar hakkında veri toplayarak çalışmak neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir (Galière, 2020; Möhlmann ve Zalmanson, 2017). Elektronik izleme sistemleri “dijital Taylorizm” olarak da adlandırılmaktadır. Sürekli izleme ve sonuçlar üzerindeki aşırı vurgu işin denetimini çalışandan alıp, yöneticiye vermektedir (Yılmaz, 2005).

Elektronik izlemenin savunucuları, adil performans değerlendirmesi, çalışanların güvenliğinin artması ve daha yüksek hesap verebilirlik gibi avantajları vurgularken, bu uygulamalara muhalif olanlar; çalışanların refahı, huzuru ve mutluluğunun azalması gibi dezavantajları ön plana çıkarmaktadırlar (Ball, 2010; Ravid vd. 2019; Sewell ve Barker, 2006; Yost vd., 2018). Elektronik izleme üzerine yapılan araştırmalar bu farklı iki duruşu yansıtmaktadır. Bazı araştırmalar, elektronik izlemenin sadece çalışanlar üzerinde değil (Ball ve Margulis, 2011; Cascio ve Montealegre, 2016; Ravid vd. 2019; Stanton, 2000; Yost vd. 2018) aynı zamanda denetçiler ve kuruluşlar üzerinde de zararlı etkileri olduğunu belirtirken (Reilly, 2010; Yost vd. 2018) diğer çalışmalar özellikle gelişimsel ve destekleyici bir şekilde kullanıldığında; refahı, performansı ve iş memnuniyetini artıracığını ifade etmişlerdir (Ravid vd. 2019; Wells vd. 2007).

Elektronik izlemenin; çalışanın özerkliğinde azalma, iş kaybı ve ihlal edilen mahremiyet, yönetim ile çatışma yaşanması, gerilim/stres ve strese bağlı rahatsızlıklar gibi risklerinin yanı sıra, güvenlik, çalışanların sağlığının izlenmesi ve hırsızlık ve asayiş problemlerinin önüne geçilmesi gibi faydaları da bulunmaktadır (Yılmaz, 2005; Abraham, vd, 2019: 658).

Genel olarak izlemenin özelde ise elektronik izlemenin işgörenlerin moral motivasyonunu, performansını ve iş tatminini olumsuz yönde etkilediği, iş stresini, işten ayrılma niyetini ve personel devir hızını artırdığı, bazı sağlık problemlerine neden olduğu iddia edilmekte ve araştırma sonuçları da bu iddiaları desteklemektedir (Erdemir, 2008; Tabak ve Smith, 2005; D’Urso, 2006; Bradley vd., 2004; Stanton ve Weiss, 2000). Yılmaz (2005) “Elektronik performans izleme sistemlerinin çalışanlar ve işletmeler üzerindeki etkileri” adlı çalışmasında elektronik izlemenin sonuçlarını ele alırken, performans ile ilgili sonuçları başlığı altında verimlilik ve kaliteyi düşürdüğüne işaret etmektedir.

Elektronik izlemenin çalışanlar üzerinde stres, özel hayatın mahremiyetinin ihlali ve daha başka olumsuz psikolojik sonuçlarına işaret eden çalışmaların yanında olumlu sonuçlarını da vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak elektronik izlemeyi Türkiye’de Yılmaz (2005) tarafından teorik olarak, Erdemir (2008) tarafından ise yöneticiler boyutu ile ele alan çalışmalar dışında kavramı davranışsal olarak çalışan performansı ve iş stresi değişkenleri ile birlikte ve de mavi yakalı çalışanlar özelinde ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; Nevşehir ilindeki bir imalat sanayi işletmesindeki kameralarla izlemeye tabi tutulan çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının performansları üzerindeki etkisini ortaya koymak ve bu etkide iş stresinin düzenleyici rol oynayıp oynamadığını belirlemektir. Çalışma; temelde iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda elektronik izleme, çalışan performansı ve iş stresi ilişkisine dair teorik açıklamalara, ikinci kısımda ise bir imalat sanayi işletmesi çalışanlarından toplanan verilerin analizi ve sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışma; sonuç, tartışma ve öneriler kısmı ile sona ermektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında; elektronik izleme, çalışan performansı ve iş stresi değişkenleri arasındaki ilişkilere yer verilmiştir.

1.1. Elektronik İzleme ve Çalışan Performansı İlişkisi

Günümüzün giderek dijitalleşen çalışma ortamında, klavyenin dokunuşundan, robotların eylemlerine kadar hemen hemen her aktivite, çalışanların davranışlarını gözlemek ve onları kalıcı bir şekilde izlemek için

kullanılabilecek veriler üretmektedir. Elektronik izleme, işgörenlerle alakalı bilgilerin gerçek zamanlı olarak teknolojinin yardımıyla devamlı bir şekilde toplanması, analizi veya kaydedilmesi anlamına gelmekte ve işgörenlerin performanslarını, davranışlarını, güvenliklerini ve sağlıklarını izlemek için kullanılmaktadır. (Abraham, vd, 2019: 658).

Elektronik izleme denilince kavramın kuramsal temellerinin Panoptikon kavramsallaştırması adı ile 18. Yüzyılda ilk olarak ele alındığı, bu dönemde kavramın otoriter bir yönetimin halkını kontrol altına almak için başvurduğu bir yol olarak J. Bentham tarafından düşünsel alt yapısının kurgulandığı, daha sonra Foucault'nun (1977) ve Mc Gregor'un (1960) X ve Y kuramına kadar geniş bir yelpazede kavramı ele aldıkları görülmektedir. Panoptikon, bir ıslah merkezi veya bir hapisane olup buradaki kalanlar sürekli gözlenmektedir. Bu kuramdan hareketle günümüz örgütlerinde çalışanların kameralar ve dijital tüm olanaklarla izlenmesi bazı araştırmacılar tarafından elektronik panoptikon olarak adlandırılmıştır (Kehinde ve Okafor, 2019). Mc Gregor'a göre, Teori X'in altında yatan bir varsayım, çalışanların çalışmayı sevmeyeceği yönündedir. Bu nedenle verimlilik için çalışanların sıkı bir şekilde izlenmesi ve denetlenmesi gerekir. Öte yandan, Teori Y'de çalışanlar çalışmaktan zevk alırlar ve yüksek düzeyde sorumluluk sahibidirler. Çalışanların verimli olmaları için çok az denetime veya hiç denetime ihtiyacı yoktur. Bu kurama göre çalışanların izlenmesi, kontrol amaçlı değil, iş performanslarını artırmak içindir.

Elektronik izleme ile ilgili ilk çalışmalarda kavram, "bireysel veya grup düzeyindeki faaliyet veya performanslarla ilgili veri toplamak, depolamak, analiz etmek ve raporlamak için ses, video ve bilgisayar sistemleri gibi elektronik aletlerin veya cihazların kullanımı" şeklinde tanımlanmıştır (Nebeker ve Tatum, 1993: 509). Bu tanım, telefon görüşmelerini kaydetmekten, arşivlenmiş e-posta mesajlarını aramaya, çalışanların sabit disklerini incelemekten, bilgisayarda yapılan iş ve işlemleri izlemeye kadar geniş bir faaliyeti kapsamına almaktadır (D'Urso, 2004: 4). Teknik gelişmeler, Nebeker ve Tatum'un (1993) çalışmasından bu yana çalışanların nasıl izlenebileceğine dair yöntemleri büyük ölçüde değiştirmiş olsa da (Cascio ve Montealegre, 2016; Khakurel vd. 2018), amaç ve hedef değişmemiş, elektronik izleme ile çalışanların performansı ve davranışı ile kuruluşların performansı gözlenirken, hırsızlık ve yasa dışı faaliyetleri önlemek ve çalışanların güvenliğini veya gelişimini desteklemek için bu uygulamalara başvurulmuştur (Ball, 2010; Ravid vd. 2019). Bu nedenlere paralel olarak, daha önce yapılan araştırmalarda, izleme genellikle ya çalışanlar için stres yaratan bir faktör ya da örgütler tarafından çalışanların güvenliğini ve performansını artırma aracı olarak görülmüştür (Sewell ve Barker, 2006).

Daha önce yapılan çalışmalarda elektronik izlemenin; iş tatmini, algılanan stres, mahremiyet ihlali, algılanan özerklik, güven, sosyal destek, performans vb. bir dizi bağımlı değişken üzerindeki etkisi ele alınmıştır (Alge ve Hansen, 2013; Backhaus, 2019; Ravid vd. 2019; Stanton, 2000). Elektronik olarak izlenen çalışanların basit görevler üzerinde çalıştıklarında daha üretken oldukları (Chomiak, vd., 1993), zor görevler üzerinde çalıştıklarında ise daha az üretken oldukları (Aiello ve Svec, 1993) ve daha düşük iş tatmini ile daha fazla stres yaşadıkları ortaya konulmuştur (Grant ve Higgins, 1989; Irving vd, 1986).

Literatürde çalışan performansının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu yönünde genel bir kabul bulunmaktadır (Befort ve Hatrup, 2003: 17). Uygulama açısından ise genellikle görev performansı ve bağlamsal performans olmak üzere iki tür performans boyutundan bahsedilmektedir (Jawahar ve Carr, 2006; Borman ve Motowidlo, 1997: 99). Bu çalışmada da çalışan performansı biçimsel iş tanımları kapsamı içine giren temel dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve faaliyetlerin yerine getirilmesine yönelik performans görev performansı ve işe yönelik faaliyetlerin yerine getirildiği psikolojik ve sosyal bağlamı destekleyen davranış kalıpları olarak ifade edilen ve daha da gelişmiş hali örgütsel vatandaşlık davranışına kadar uzanan bağlamsal performans şeklinde ele alınmıştır (Borman ve Motowidlo, 1997: 10).

Elektronik izleme kullanımının temel gerekçelerinden biri, çalışanların performanslarının gözlemlenmesi aracılığıyla kurumsal performansın artırılması ve sürdürülmesidir. Performansla ilgili olarak, izlemenin çalışanların performansı üzerindeki etkisi hakkında farklı teoriler farklı sonuçlara varmaktadır. Gerçekten de araştırmalar; elektronik izlemenin çalışan performansı üzerinde olumlu etkisinin (örn., Nebeker ve Tatum, 1993; Huston vd. 1993) olduğunun yanı sıra olumsuz bir etkisinin (örn; Aiello ve Kolb, 1995; Becker ve Marique, 2014) olduğunu da vurgulamaktadır. Özetlemek gerekirse, Backhaus (2019) yaptığı çalışmada elektronik izleme ve performans arasında pozitif bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Kehinde ve Okafor (2019) tarafından Nijerya'da bankacılık sektörü çalışanları üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise elektronik izlemenin

çalışma performansı üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Siegel vd. (2021) tarafından yapılan araştırma sonucunda elektronik izleme ile performans arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı çalışmada, iş stresi ile elektronik izleme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada olduğu gibi Karasek (1979) tarafından yapılan çalışmada da konuya stres perspektifinden bakılmış ve elektronik izlemenin, bireyin yaşadığı zorlanma nedeniyle uzun vadede performansı düşürücü bir etki yarattığı ortaya konulmuştur (Karasek, 1979).

Yukarıda belirtilen literatür ilişkilerinden hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algıları görev performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Hipotez 2: Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algıları bağlamsal performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir.

1.2. Elektronik İzleme ve Çalışan Performansı İlişkisinde İş Stresinin Düzenleyici Rolü

Günümüzün çağdaş toplumlarında bilhassa aşırı derecede gelişmiş ve aynı oranda düzensizleşmiş olan işletmelerde bulunan kişiler, genel olarak streslidirler. Bireyler hayatlarının büyük bir bölümünü iş yerinde geçirmektedir. Bundan dolayı çalışma ortamında yer alan herkes, (çalışan ve işverenlerde dahil) zamanlarının büyük bir kısmını çalışma ve çalışmayla ilişkili konuları düşünerek geçirmektedir. Bundan dolayı kişilerin strese girmesine neden olan ana etmenlerin başında çalışma hayatının bulunduğu söylenebilir (Güney, 2000: 429-430).

Bireyin görevlerini yapması sırasında gerek kendinden gerekse çalıştığı örgütten ya da yapmış olduğu işten kaynaklanan durumlara göstermiş olduğu tepkilere stres denir. Çalışanın işten kaynaklı olarak, kariyer arzusu, çalışma yükü, iş arkadaşları ve ustabaşyla yaşanan gerginlikler, rol çatışması gibi farklı örgütsel etkenlerden hareketle meydana gelen stres, iş stresi olarak belirtilir (Karacaoğlu ve Arat, 2019: 255). Murphy (1995), iş stresi, kişisel özellikler ve sağlık arasındaki ilişkiyi araştırmış ve iş stresinin iş tatminsizliği, depresyon, fiziksel rahatsızlıklar ve davranış bozukluğuna yol açacağını ileri sürmüştür (Murphy, 1995: 41).

Stres ve gerginlik ortamında, elektronik izleme, bireyin yaşadığı zorlanma nedeniyle uzun vadede performansı düşürür (Karasek, 1979). Örgütlerde yapılan araştırmalarda, elektronik olarak izlenen çalışanların elektronik izlemenin olmadığı ortamlardaki çalışanlardan daha fazla stres yaşama eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır (Amick ve Smith, 1992; Rogers vd. 1990). Örneğin, 762 izlenen ve izlenmeyen telekomünikasyon çalışanının anket yanıtlarının karşılaştırmasına dayalı yürütülen çalışmada, katılımcıların önemli ölçüde yüksek gerilim, endişe, depresyon, öfke ve yorgunluk yaşadıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Smith, vd. 1992). Başka bir çalışma, sigorta endüstrisinde çalışan ve elektronik olarak izlenen 50 büro çalışanının anket yanıtları, benzer işler yapan 94 denetlenmeyen işçinin yanıtlarıyla karşılaştırılmış ve elektronik izlemeye tabi tutulan işçilerin daha fazla stres hissettiklerini ortaya koymuştur (Irving vd. 1986). Bu sonuçlar, elektronik olarak izlenen ve performansları hakkında geri bildirim alınan deneklerin, kendilerini izlenmeyen deneklerden daha stresli veya endişeli hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Kolb ve Aiello, 1996). Bu çalışmada da elektronik izleme ve performans ilişkisine stres yönünden başka bir ifadeyle stresin; yüksek, düşük ve orta düzeyde bulunması durumunda nasıl etkide bulunduğu sorusuna yanıt arayacak şekilde yaklaşılmıştır. Bu literatür ilişkilerinden hareketle düzenleyicilik etkisi ile ilgili aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

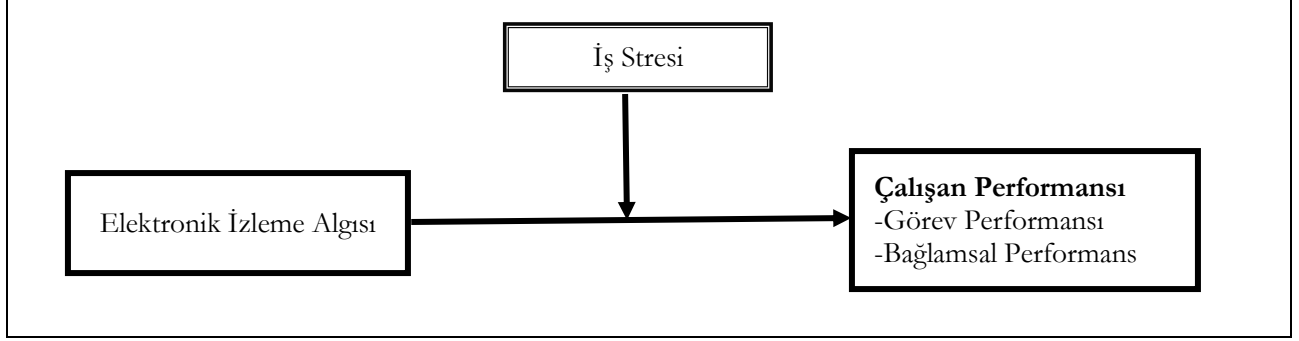
Hipotez 3: Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının görev performansı üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici rolü vardır.

Hipotez 4: Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının bağlamsal performans üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici rolü vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın modelinde; elektronik izleme algısı bağımsız değişken, çalışan performansının iki bileşeni görev ve bağlamsal performans bağımlı değişken ve bu ilişkide iş stresi ise düzenleyici değişkendir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Örnekleme ve Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmanın örnekleme, Nevşehir ilinde faaliyet gösteren bir imalat sanayi işletmesindeki 174 mavi yakalı çalışandır. 174 kişinin tamamına ulaşılarak tam sayım yapılmıştır. Çalışma, Covid 19 pandemi sürecinde gerçekleştirildiği için sınırlı bir örneklem gurubu ile gerçekleştirilmek zorunda kalmıştır. Araştırmanın verileri yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Ankette araştırmanın değişkenleri ile ilgili ölçeklerin yanı sıra demografik sorular da yer almıştır.

2.3. Ölçekler, Geçerlilik ve Güvenilirlikleri

Çalışanların elektronik izleme algılarını ölçmek için, Oz, Glass ve Behling (1999), tarafından geliştirilen ve sekiz maddeden oluşan 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Fornell ve Larcker (1981), birleşim (convergent) geçerliliğini değerlendirmek için yapıdaki her bir örtük değişkenin “Çıkarılan Ortalama Varyans Değerlerini (Average Variance Extracted AVE)”, Birleşik Güvenilirliklerini (Composite Reliability - CR)” ve Cronbach Alfa (α) değerlerini hesaplamayı önermektedir. Tablo 1'deki verilere göre ölçeğin Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısı 0,685 olarak bulunmuştur. Son dönemlerde güvenilirlik değerlendirilirken CR (composite reliability) birleşik güvenilirlik değerinin, Cronbach Alfa değerine bir alternatif olarak veya bir kontrol aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir (Yaşlıoğlu 2017). Bu ölçeğe ilişkin CR= 0.82'dir. Bu değer CR>,7 olması beklenmektedir. Elektronik izleme ölçeği için AVE= ,48 şeklinde hesaplanmıştır. AVE>,5 olması beklenmektedir. Bu gibi durumlar için Fornell ve Larcker (1981) AVE değeri 0.50'den daha az, ancak birleşik güvenilirliği (CR) 0,60'dan daha büyükse, yapının birleşim geçerliliğinin yine de yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrışım (discriminant) geçerliliğinin sağlanması için ise her bir faktör için hesaplanan AVE'nin karekökünün, faktörler arası korelasyondan daha yüksek olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Gürbüz, 2019). Buna göre AVE değerinin kare kökü 0,69 olarak hesaplanmıştır. Ayrışım geçerliliği değerleri Tablo 1'de koyu yazılmıştır. Bu sonuç değişkenler arası korelasyon değerlerinden yüksek olduğundan ayrışım geçerliliğinden de söz edilebilir. Öte yandan AMOS yazılımı ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin üç maddesi dışarıda kalmış ve geri kalan beş madde ile gerçekleştirilen analizler sonucu elde edilen uyum iyiliği istatistiklerine ilişkin sonuçlar $X^2/df=0,361$, GFI=0,99, NFI=0,99, RFI= 0,98, AGFI= 0,98 ve RMSEA=0,000 SRMR=0,0109 şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle, ilgili ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

İmalat işletmesindeki çalışanların performans düzeylerini belirlemek için ise çalışanların performansları ile ilgili 18 madde yer almaktadır. Bunların 9 tanesi Goodman ve Syvanteck (1999) tarafından derlenen görev

performansını ölçmeye yönelik ifadeler iken 9 tanesi Jawahar ve Carr (2007) tarafından oluşturulan bağlamsal performans ölçmeye yönelik ifadelerdir ve 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır (1= Hiçbir Zaman, 2=Neredeyse Hiçbir Zaman, 3= Nadiren, 4= Oldukça Sık, 5= Çok Sık). Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda bağlamsal performans boyutunun Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısı 0,920 olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 1). Bu boyuta dair CR değeri de 0,92 bulunmuştur. Bağlamsal performansın AVE değeri 0,64'tür. Bu sonuçlara göre bağlamsal performans boyutunun birleşim geçerliliğinden söz edilebilir. Ayrışım geçerliliği için 0,64 olan AVE değerinin karekökü 0,80'dir. Bu sonuç, değişkenler arası korelasyon değerlerinden yüksek olduğu için bağlamsal performans ölçeğinin ayrışım geçerliliğine sahip olduğu ifade edilebilir. Ölçeğe AMOS ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iki madde kapsam dışı kalmış bağlamsal performans geri kalan yedi madde ile ölçülmüştür. Ölçeğe ilişkin elde edilen uyum iyiliği istatistiklerine dair sonuçlara aşağıda yer verilmiştir. $X^2/df=1.936$, $GFI=0,97$, $NFI=0,98$, $RFI=0,98$, $AGFI=0,92$ ve $RMSEA=0,074$ $SRMR=0,0226$. Bu sonuçlardan hareketle bağlamsal performans ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Görev performansının ölçülmesinde dokuz maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin bu boyutunun alpha güvenilirlik katsayısı 0,81'dir. CR değeri ise 0,84'tür. Görev performansının AVE değeri ise 0,53'tür (Bkz. Tablo 1). Bu sonuçlardan hareketle görev performansı ölçeğinin birleşim geçerliliğinden bahsedilebilir. Ayrışım geçerliliği için ise 0,53 olan AVE değerinin karekökü alınmış ve sonuç 0,72 bulunmuş buna göre elde edilen bu sonucun değişkenler arasındaki korelasyon değerlerinden büyük olması nedeniyle ölçeğin ayrışım geçerliliğine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğe AMOS ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda dört madde kapsam dışı kalmış görev performansı geri kalan beş madde ile ölçülmüştür. Ölçeğe ilişkin elde edilen uyum iyiliği istatistiklerine dair sonuçlar; $X^2/df=1.213$, $GFI=0,99$, $NFI=0,99$, $RFI=0,98$, $AGFI=0,96$ ve $RMSEA=0,035$ $SRMR=0,0308$ şeklindedir. Bu sonuçlardan hareketle görev performansı ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmada düzenleyici değişken olarak kullanılan iş stresi değişkenini ölçek amacıyla, Cohen vd. (1983) tarafından geliştirilen Eskin, vd. (2013) tarafından Türkçeye çevrilip, güvenilirliği ve geçerliliği hesaplanan ve 10 ifadeden oluşan İş Stresi Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek tek boyutlu olup 5'li likert tipi ölçüm aracı ile ölçülmüştür (1= Hiçbir Zaman, 2=Neredeyse Hiçbir Zaman, 3= Nadiren, 4= Oldukça Sık, 5= Çok Sık). Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin birleşik güvenilirlik CR değeri 0,91'dir (Bkz. Tablo 1). AVE değeri ise 0,55'dir. Bu sonuçlara göre ölçeğin birleşim geçerliliğine sahip olduğu görülmüştür. Ayrışım geçerliliğini hesaplamak için ise 0,55 olan AVE değerinin karekökü 0,74 hesaplanmış bu değer ise değişkenler arası korelasyon değerlerinden yüksek olması nedeniyle ölçeğin ayrışım geçerliliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ölçeğe AMOS ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda herhangi bir madde kaybı oluşmamıştır. Ölçeğe ilişkin elde edilen uyum iyiliği istatistiklerine dair sonuçlar şu şekildedir. $X^2/df=1.878$, $GFI=0,95$, $NFI=0,97$, $RFI=0,94$, $AGFI=0,91$ ve $RMSEA=0,071$ $SRMR=0,0341$. Bu sonuçlardan hareketle iş stresi ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğundan bahsedilebilir.

2.4.Bulgu ve Tartışmalar

2.4.1.Araştırmaya Katılanın Demografik Özellikleri

Katılımcılara ait demografik özellikler incelendiğinde %96,6 erkek, %3,4'ü ise kadındır. Katılımcıların %12,1'i 25 yaşından küçük, %21,8'i 25-30 yaş arası, %34,7'si 31-40 yaş arası, %19,5'i 41-50 yaş arası, %9,2'si ise 50 yaş üzerindedir. Medeni durum açısından bakıldığında ise %75,3'ü evli, %24,7'i bekar. Anketi cevaplayan katılımcıların %46,6'sının ilköğretim, %46,6'sının lise, %5,7'sinin ön lisans, %1,1'inin ise lisans düzeyinde eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Çalışanların işletmelerindeki pozisyonları ile ilgili sonuçlar incelendiğinde %5,2'sinin yönetici, %94,8'inin ise çalışanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların işletmede çalışma süreleri incelendiğinde, %10,9'unun 1 yıldan az, %39,1'inin 1-5 yıl arası, %28,7'sinin 6-10 yıl arası, %21,3'nün ise 11 yıldan fazla olduğu görülmüştür.

2.4.2.Araştırma Değişkenlerine Dair Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Araştırma hipotezlerini test etmeden önce araştırmanın değişkenleri olan; elektronik izleme, çalışan performansı ve boyutları ile iş stresi değişkenlerinin birbirleri arasındaki ilişkiler ile söz konusu değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklerle, güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarına yönelik bazı istatistiksel bulgulara aşağıdaki Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Geçerlilik, Güvenilirlik, Ortalama, Stn. Sapma ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	AVE	CR	Alpha	Arit. Ort.	Std. Sapma	1	2	3	4
1.Elektronik İzleme	0,48	0,82	0,68	3,89	,459	(0,69)			
2.İş Stresi	0,55	0,91	0,88	3,09	,601	,256**	(0,74)		
3.Bağlamsal Performans	0,64	0,92	0,92	1,88	,712	-,422**	-,063	(0,80)	
4.Görev Performansı	0,53	0,84	0,81	2,52	,555	-,324**	-,008	,540**	(0,72)

n:174, *p<.05, **p<.01, ***p<.001

Aritmetik ortalama değerlerine göre, imalat işletmesi çalışanlarının elektronik izleme algılarının ortalamasının beş üzerinden 3,89 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre çalışanların elektronik izlemeye dair olumlu bir algı içinde olduğu söylenebilir. Çalışanların iş stresi değişkeni ile ilgili ölçek maddelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamasının beş üzerinden 3,09 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak çalışanların iş stresi yaşadıkları söylenebilir. Çalışan performansı boyutlarından bağlamsal performans boyutuna verilen cevaplara göre değişkenin aritmetik ortalamasının 1,88 olduğu bulunmuştur. Diğer bir boyut olan görev performansının aritmetik ortalaması ise 2,52 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle, çalışanların performanslarını düşük ve orta seviyede algıladıkları söylenebilir.

Değişkenler arası korelasyon sonuçları için Tablo 1 incelendiğinde elektronik izleme ile iş stresi ilişkisinin (.256) korelasyon katsayısı ile pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki ortaya koyduğu görülebilir. Bu sonuçtan ve ilişkinin yönünün pozitif olmasından hareketle, elektronik izleme algısı arttıkça iş stresi de artmaktadır. Yine Tablo 1’e bakıldığında elektronik izleme ile bağlamsal performans ilişkisinin (-,422) negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki ortaya koyduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre, imalat sanayi işletmesindeki mavi yakalı çalışanların elektronik izlemeye ilişkin bir algı oluşturdıklarında bu durumun onların bağlamsal performanslarını olumsuz etkileyerek düşürdüğü şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir korelasyon sonucuna göre, elektronik izleme ile görev performansı ilişkisinin (-,324) negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki ortaya koyduğu görülmektedir. Bu sonuca göre elektronik izlemeye ilişkin bir algı oluştuğunda bu durumun görev performansını negatif yönde etkilediği söylenebilir.

Elektronik İzlemenin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Stresinin Düzenleyici Rolü

Tablo 2: Elektronik İzlemenin Görev Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Stresinin Düzenleyici Rolü

Etkiler	İlişki	Kat sayısı	Standart hata	t değeri	p	LLCI	ULCI
Ana	Eİ→GP	-1.3870	.3180	-4.3618	.0000	-2.0147	-.7592
	IS→GP	-1.2420	.4206	-2.9531	.0036	-2.0723	-.4117
Etkileşimli	Eİ*IS	.3330	.1050	3.1714	.0018	.1257	.5403
Model Özeti							
R	R ²	F	Sd1	Sd2	p		
.4018	.1615	10.7195	3.0000	167.0000	.0000		

Araştırma sonuçlarına göre bağımsız değişken olan elektronik izlemenin bağımlı değişken olan çalışan performansının boyutlarından görev performansı üzerinde iş stresinin düzenleyici etkisine dair geliştirilen model istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=10.7195$, $p<0,00$). Tablo 2'deki analiz sonuçlarına göre R^2 değeri 0.1615'dir. Bu sonuçtan hareketle görev performansı boyutundaki varyansın yaklaşık %16 gibi bir kısmının elektronik izleme değişkeninden kaynaklandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca elektronik izlemenin görev performansı üzerindeki etkisinin negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p=0,00$). Gerek Tablo 1'deki korelasyon analizi ve gerekse Tablo 2'deki regresyon analizi sonuçlarından hareketle araştırma için geliştirilmiş olan "Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algıları görev performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir." şeklindeki **H₁** hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 2'deki analiz sonuçlarına göre etkileşimli etki (Eİ*İS) veya etkileşim teriminin anlamlı olması ($p=0,00$) düzenleyici değişkenin varlığına işaret etmektedir. Bunun yanında etkileşimli etki katsayı değerinin (0,3330) ile güven aralığının alt sınırı olan LLCİ (0,1257) değeri ile güven aralığının üst sınırı olan ULCI (0,5403) değerleri arasında yer alması etkileşim teriminin anlamlı olduğuna ilişkin bir diğer kanıttır. Buna göre, elektronik izlemenin görev performansı üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Böylece "Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının görev performansı üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici rolü vardır." şeklindeki **H₃** hipotezi desteklenmektedir. Bu ilişkide iş stresinin düzenleyici rolü farklı iş stresi düzeyleri bakımından Tablo 3'de daha ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 3: Farklı İş Stresi Düzeylerinde Elektronik İzlemenin Görev Performansına Etkisi

İş stresi düzeyleri	Kat sayısı	Standart hata	t değeri	p	LLCI	ULCI
-1 SD	-.5543	.0988	-5.6082	.0000	-.7494	-.3592
M	-.3549	.0914	-3.8831	.0001	-.5354	-.1745
1 SD	-.1556	.1218	-1.2769	.2034	-.3961	.0850

Tablo 3'den hareketle farklı iş stresi düzeylerinde, elektronik izleme ve görev performansı arasındaki ilişkinin durumu ortaya konulmuştur.

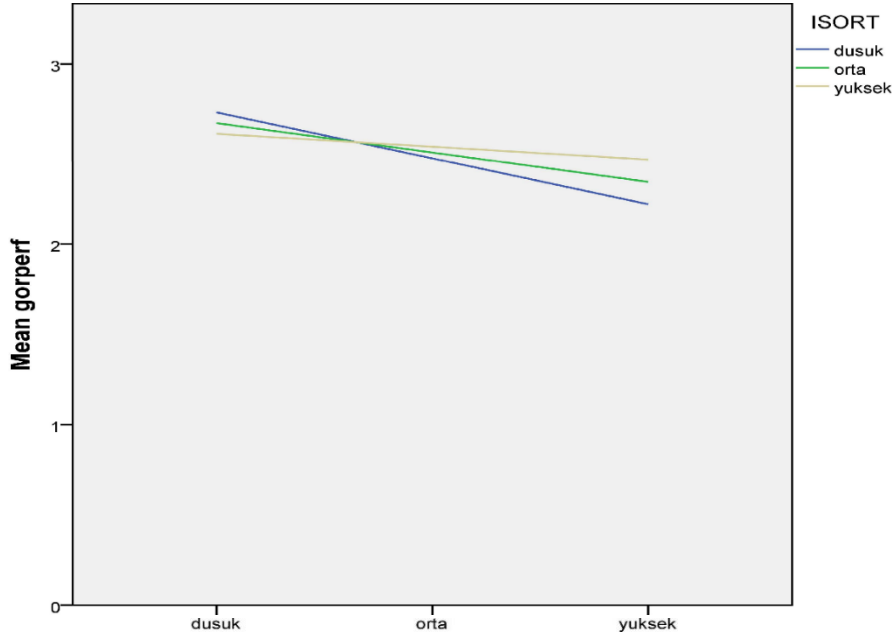
a) İş stresi düşük seviyede ise (-1 SD), bu durumda elektronik izlemenin görev performansı etkileme düzeyinin anlamlı olduğu bulunmuştur. ($B=-0.5543$, $se=0.988$, $t=-5.6082$, $p=0,0000$).

b) Orta seviyeli iş stresi düzeyinde (M), elektronik izlemenin görev performansına etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($B=-0.3549$, $se=0.914$, $t=-3.8831$, $p=0.0001$).

c) İş yerinde stres seviyesi yüksek ise (1 SD), bu durumda elektronik izlemenin görev performansını etkileme düzeyinin anlamsız olduğu tespit edilmiştir ($B=-0.1556$, $se=0.1218$, $t=-1.2769$, $p=0.2034$).

Bu sonuçlardan hareketle Grafik 1'de görüldüğü üzere düzenleyici değişken olarak tanımlanan iş stresinin, ortalamanın bir standart sapma altı (-1 SD) yani düşük stres düzeyinde ve ortalama (M) orta düzeyde elektronik izleme ve görev performansı ilişkisini düzenlemede anlamlı bir etkiye sahip olduğu, ortalamanın bir standart sapma üstü olduğu (1 SD) yüksek iş stresi düzeylerinde elektronik izleme ve görev performansı arasındaki ilişkiyi düzenlemede anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Yani elektronik izlemenin görev performansını olumsuz etkilemesi iş stresi düşük ve orta düzeyde ise söz konusu yüksek düzeyde ise değildir.

Grafik 1. Farklı İş Stresi Düzeylerinde Elektronik İzlemenin Görev Performansına Etkisi



Tablo 4: Elektronik İzlemenin Bağlamsal Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Stresinin Düzenleyici Rolü

Etkiler	İlişki	Kat sayısı	Standart hata	t değeri	p	LLCI	ULCI
Ana	Eİ→BP	-1.7165	.3927	-4.3710	.0000	-2.4918	-.9412
	IS→BP	-1.3704	.5194	-2.6384	.0091	-2.3959	-.3450
Etkileşimli	Eİ*IS	.3594	.1297	2.7718	.0062	.1034	.6154
Model Özet							
R	R ²	F	Sd1	Sd2	p		
.4643	.2156	15.2992	3.0000	167.0000	.0000		

Yapılan analiz sonuçlarına göre bağımsız değişken elektronik izleme ile bağımlı değişken çalışan performansı boyutlarından bağlamsal performansı ilişkisinde iş stresinin düzenleyici rolünü ortaya koyan model istatistiksel olarak anlamlıdır (F=15.2992, p<0,00) (Bkz. Tablo 4). Analiz sonuçlarına göre R² değeri 0.4643'dir. Bu sonuç, elektronik izlemenin bağlamsal performanstaki değişimin yaklaşık %46 gibi bir kısmı açıkladığını ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında elektronik izlemenin bağlamsal performansı negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediği söylenebilir (p=0,00). Gerek Tablo 2 ve gerekse Tablo 4'deki sonuçlara birlikte bakıldığında "Çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algıları bağlamsal performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir" biçiminde geliştirilmiş olan **H₂** hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 4'deki analiz sonuçlarına göre etkileşimli etki (Eİ*IS) veya etkileşim teriminin anlamlı olması (p=0,00) düzenleyici değişkenin varlığına işaret etmektedir. Bunun yanında etkileşimli etki katsayısı değerinin (0,3594) ile güven aralığının alt sınırı olan LLCI (0,1034) değeri ile güven aralığının üst sınırı olan ULCI (0,6154) değerleri arasında yer alması etkileşim teriminin anlamlı olduğuna ilişkin bir diğer kanıttır. Buna göre elektronik izlemenin bağlamsal performans üzerindeki etkisinde iş stresinin düzenleyici etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Böylece **H₄** hipotezi desteklenmektedir. Bu ilişkide iş stresinin düzenleyici rolü farklı iş stresi düzeylerinde Tablo 5'de daha ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5: Farklı İş Stresi Düzeylerinde Elektronik İzlemenin Bağlamsal performansına Etkisi

İş stresi düzeyleri	Kat sayısı	Standart hata	t değeri	p	LLCI	ULCI
-1 SD	-.8177	.1221	-6.6992	.0000	-1.0587	-.5768
M	-.6026	.1129	-5.3376	.0000	-.8254	-.3797
1 SD	-.3874	.1505	-2.5742	.0109	-.6844	-.0903

Tablo 5’den hareketle farklı iş stresi düzeylerinde, elektronik izleme ve bağlamsal performans arasındaki ilişkinin durumu ortaya konulmuştur.

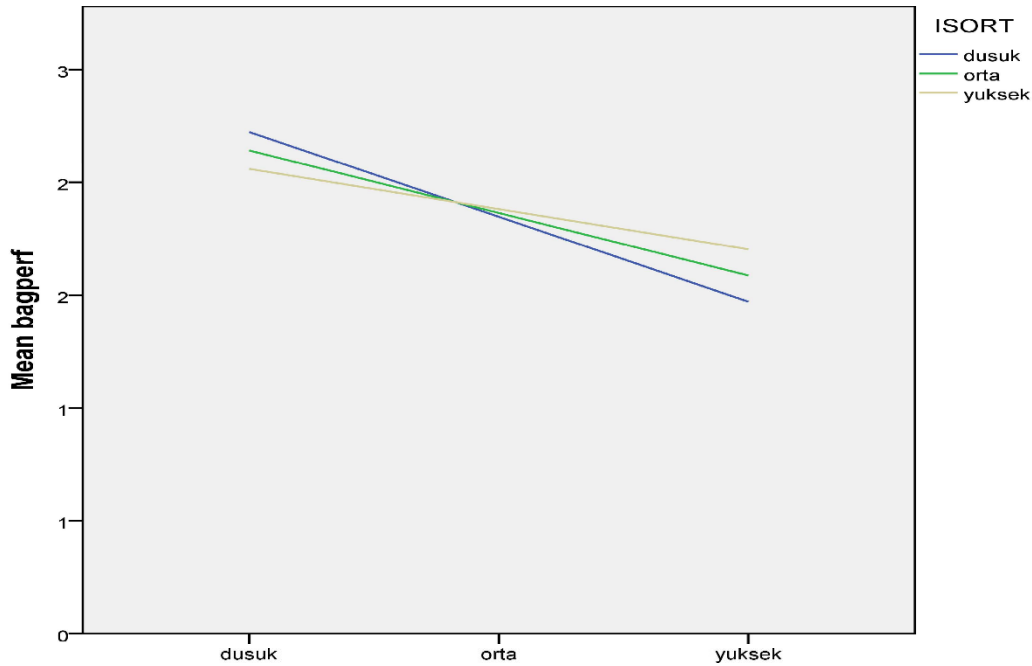
a) İş stresi düşük seviyede ise (-1 SD), bu durumda elektronik izlemenin bağlamsal performansı etkileme düzeyinin anlamlı olduğu bulunmuştur. (B=-0.8177, se=1.221, t=-6.6992, p=0,0000).

b) Orta seviyeli iş stresi düzeyinde (M), elektronik izlemenin bağlamsal performansı etkileme düzeyinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir (B=-0.6026, se=1.129, t=-5.3376, p=0.0000).

c) İş yerinde stres seviyesi yüksek ise (1 SD), bu durumda da elektronik izlemenin bağlamsal performansı etkileme düzeyinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir (B=-0.3874, se=1.505, t=-2.5742, p=0.0109).

Bu sonuçlardan hareketle Grafik 2’de görüldüğü üzere düzenleyici değişken olarak tanımlanan iş stresinin, ortalamanın bir standart sapma altı (-1 SD), yani düşük stres düzeyinde elektronik izleme ve bağlamsal performansı ilişkisini düzenlemede anlamlı bir etkiye sahip olduğu, ortalama (M) ile ortalamanın bir standart sapma üstü olduğu (1 SD) yani orta ve yüksek iş stresi düzeylerinde de elektronik izleme ve bağlamsal performansı arasındaki ilişkiyi düzenlemede anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Yani her üç iş stresi düzeyinde de elektronik izlemenin bağlamsal performansa negatif yönlü etkisinin sürdüğünden söz edilebilir.

Grafik 2: Farklı İş Stresi Düzeylerinde Elektronik İzlemenin Bağlamsal Performansa Etkisi



Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Nevşehir’de bulunan bir imalat sanayi işletmesi çalışanlarının elektronik izleme algılarının çalışan performansını üzerindeki etkisi ve bu etkide iş stresinin düzenleyici rol oynayıp oynamadığı incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, imalat sanayi işletmesindeki mavi yakalı çalışanların elektronik izlemeye ilişkin algılarının olumlu olduğu, çalışanların çalışma ortamında iş stresi yaşadıkları ve performanslarının da düşük ve orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç alan yazındaki, düşük yetenekli çalışanların izlendiklerinde yüksek yetenekli çalışanlara göre daha fazla stres yaşadıkları bulgusuna ulaşan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir (Kolb ve Aiello, 1996). Elde edilen sonuçlardan hareketle elektronik izleme ile çalışan performansı boyutlarından görev ve bağlamsal performans boyutları arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bir başka deyişle elektronik izlemenin, görev ve bağlamsal performans boyutlarını olumsuz etkileyerek düşürdüğü sonucuna varılmıştır. Araştırma ile ulaşılan bir başka sonuç, iş stresi ile görev ve bağlamsal performans arasında negatif ve anlamsız bir ilişki olduğu yönündedir. Buradan hareketle iş stresi algısının artması durumunda performansın da düştüğünden söz edilebilir. Ayrıca elektronik izlemenin çalışanların görev ve bağlamsal performansları ile olan ilişkisinde iş stresinin düzenleyici bir rol oynadığı da elde edilen bir diğer bulgudur. Bu düzenleyici etki elektronik izlemenin görev performansına etkisinde düşük iş stresi düzeyi için değil, orta ve yüksek iş stresi düzeyi için söz konusu iken bağlamsal performans söz konusu olduğunda her üç stres düzeyi açısından artırıcı yöndedir.

Elektronik izlemenin, çalışan performansı üzerindeki istatistiksel olarak negatif yönlü etkide bulunduğu yönünde ulaşılan bu sonuçların ilgili alan yazındaki çalışmaların bir kısmı ile örtüştüğü görülmektedir (Yılmaz, 2005; Erdemir, 2008; Tabak ve Smith, 2005; D’Urso, 2006; Bradley vd., 2004; Stanton ve Weiss, 2000; Aiello ve Kolb, 1995; Becker ve Marique, 2014; Lee ve Kleiner 2003). İlgili alan yazında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin pozitif yönlü olduğunu ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır ki bu çalışmanın sonuçları ile bahse konu çalışmaların sonuçları birbirinden ayrılmaktadır (Nebeker ve Tatum, 1993; Huston vd. 1993; Backhaus 2019; Kehinde ve Okafor 2019; Abraham vd, 2019). Elektronik izleme ile çalışan performansı arasındaki pozitif yönlü ilişki bulunduğunu vurgulayan çalışmaların sonuçları ile bu araştırmanın bulgularının farklı çıkmasına neden olan faktörlerin başında bu araştırmanın mavi yakalı ve görece daha düşük nitelikli çalışanlar üzerinde yapılmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira bu çalışma hizmet sektöründe ve görece daha nitelikli ve yaptıkları iş üzerinde daha özerk kararlar alabilen ve oto-kontrol sahibi beyaz yakalı bir örneklem grubu üzerinde yapılmış olsaydı bu sonuçlardan daha farklı bir sonucun ortaya çıkması söz konusu olabilecekti. Burada mavi yakalı çalışanlar, işverenlerinin veya yöneticilerinin bir izleme sistemi kullanmak suretiyle kendilerine karşı zımni bir güvensizlik hissine sahip olduklarını ve çalışanların kendilerine güvenilmediğini düşündüklerinde, çok çalışmak için motivasyonlarını kaybedeceklerini ve de performanslarında bir düşüş yaşanabileceğini vurgulamaktadırlar.

Bu çalışma ve elde edilen bulgular mavi yakalı olarak tabir edilen çalışanlardan elde edilen verilere ve bu verilerden elde edilen sonuçlara ilişkindir. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarda; daha çok bankacılık, çağrı merkezleri, yaşlı ve çocuk bakımı gibi hizmet sektöründe istihdam edilen beyaz yakalı çalışanlara yönelik yapılırsa daha farklı bulgulara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma Covit 19 şartlarında ulaşılabilen sınırlı sayıda örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda daha geniş örneklem kitleleri ile çalışılarak daha genellebilir sonuçlara ulaşılabileceği, nitel metodoloji gibi daha farklı yöntemlerle çalışılarak alan yazına katkıda bulunulabileceği düşünülmektedir. Öte yandan elektronik izleme konusu bundan sonra yapılacak çalışmalarda iş tatmini, psikolojik iyi olma, işten ayrılma niyeti değişkenleri bağlamında incelenebilirken kişilik özellikleri gibi değişkenlerin düzenleyici rolü de ele alınabilir.

Örgütlerdeki uygulayıcılar ve karar vericiler, bir izleme sistemini nasıl uyguladıklarını ve kullandıklarını ve hangi İK önlemlerinin elektronik izleme ile uyumlu olduğunu akıllarında tutmalıdır. Öyle ki izleme uygulamalarına hangi İK önleminin eşlik ettiği ve bunların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğu büyük ölçüde bilinmemektedir. Ayrıca, bir kuruluşun bir izleme sisteminden ne beklediğine özellikle dikkat edilmelidir. Mevcut çalışma, elektronik izlemenin çalışanların performansı üzerinde yararlı bir etkisinin olmadığını ve beklentilerinin performanslarına olumlu yönde yansıtacak biçimde değiştirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Kaynakça

- Abraham, M. & Niessen, C. & Schnabel, C. & Lorek, K. & Grimm, V. & Möslein, K. & Wrede, M. (2019). Electronic monitoring at work: the role of attitudes, functions, and perceived control for the acceptance of tracking technologies. *Human resource management journal* 29(1), 657–675.
- Aiello, J. R., & Svec, C. M. (1993). Computer monitoring and work performance: Extending the social facilitation framework to electronic presence. *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 537-548.
- Aiello, J. R., & Kolb, K. J. (1995). Electronic performance monitoring and social context: Impact on productivity and stress. *Journal of Applied Psychology*, 80, 3, 339–353. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.80.3.339>
- Alder, G.S. & Tompkins, P.K. (1997). Electronic Performance Monitoring: An Organizational Justice and Concertive Control Perspective, *Management Communication Quarterly*, 10(3), 259-288.
- Alge, B. J., & Hansen, S. D. (2013). Workplace monitoring and surveillance research since "1984": A review and agenda. In M. D. Coovert & L. F. Thompson (Eds.), *The psychology of workplace technology* (pp. 209–237). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203735565-22>
- Amick, B. C., III, & Smith, M. J. (1992). Stress, computer-based work monitoring and measurement systems: A conceptual overview. *Applied Ergonomics*, 23, 6-16.
- Backhaus, N. (2019). Context sensitive technologies and electronic employee monitoring: A meta-analytic review. In R. Chatila & E. Yoshida (Eds.), 2019 IEEE/SICE international symposium on system integration (SII) (pp. 548–553). Sorbonne Université. <https://doi.org/10.1109/SII.2019.8700354>
- Ball, K. (2010). Workplace surveillance: An overview. *Labor History*, 51(1), 87–106. <https://doi.org/10.1080/00236561003654776>
- Ball, K. S., & Margulis, S. T. (2011). Electronic monitoring and surveillance in call centres: A framework for investigation. *New Technology, Work and Employment*, 26(2), 113–126. <https://doi.org/10.1111/j.1468-005X.2011.00263.x>
- Becker, T. E., & Marique, G. (2014). Observer effects without demand characteristics: An inductive investigation of video monitoring and performance. *Journal of Business and Psychology*, 29(4), 541–553. <https://doi.org/10.1007/s10869-013-9338-1>
- Befort, N. & Hattrup, K. (2003). Valuing task and contextual performance: experience, job roles, and ratings of the importance of job behaviors, *Applied HRM Research*, 8/1, 17-32.
- Borman, W.C. & S.J. Motowidlo (1997), Introduction: organizational citizenship behavior and contextual performance. special issue of human performance, *Human Performance*, 10: 67-69.
- Bradley j. A. G. Ballinger & S. G. Green (2004) Remote control: predictors of electronic monitoring intensity and secrecy, *Personnel Psychology*, Volume 57 Issue 2, Pages 377 – 410
- Cascio, W. F., & Montealegre, R. (2016). How technology is changing work and organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 349–375. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062352>
- Chomiak, A., Aiello, J. R., & Kolb, K. J. (1993, April). The effects of computer monitoring and distraction on task performance. Paper presented at the meeting of the Eastern Psychological Association, Arlington, VA.
- D'urso, S.C. (2004). *Electronic monitoring and surveillance in the workplace: Modeling the panoptic effect potential of communication technology, organizational factors and policies*. Unpublished Phd Thesis, University of Texas.
- Erdemir, E. (2008). *Bilgi toplumunda çalışma ilişkilerinin yeni boyutu: İşyeri ve çalışanlara yönelik izleme faaliyetleri ve Türkiye'deki durum*. 1. Ulusal Çalışma İlişkileri Kongresi, 27(73): 39-52.
- Fornell C, & Larcker DF (1981) Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research* 18(1): 39-50.

- Galière, S. (2020). When food-delivery platform workers consent to algorithmic management: A Foucauldian perspective. *New Technology, Work and Employment*, 35(3), 357–370. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/ntwe.12177>
- Goodman, S.A. & Svyantek, D.J. (1999). Person–organization fit and contextual performance: do shared values matter. *Journal of Vocational Behavior* 55, 254–275.
- Grant, R., & Higgins, C. (1989). Monitoring service workers via computer: The effect on employees, productivity, and service. *National Productivity Review*, 8, 101 - 112
- Güney, S. (2000). *Davranış Bilimleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Gürbüz S (2019) *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Seçkin Yayın Evi, Ankara
- Irving, R. H., Higgins, C. A., & Safayeni, F. R. (1986). Computerized performance monitoring systems: Use and abuse. *Communications of the ACM*, 29(8), 794–801. <https://doi.org/10.1145/6424.6430>
- Jahawar, I.M. & Carr, D. (2006). Conscientiousness and contextual performance. The compensatory effects of perceived organizational support and leader-member Exchange. *Journal of Managerial Psychology*, 22(4), 330-349.
- Karacaoğlu, K. & Arat, H. (2019). Otel işletmelerinde çalışanların örgütsel politika algıları ile işe yabancılaşmaları arasındaki ilişkide iş stresinin düzenleyici rolü: Nevşehir ili örneği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 25, 253-266.
- Karasek, R. A. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24(2), 285–308. <https://doi.org/10.2307/2392498>
- Kehinde O.J. & Okafor E.E., (2019) The use of electronic monitoring and work performance of employees in the banking industry in Ibadan, Southwest Nigeria, *African Journal of Business Management*, Vol. 13(10), pp. 327-342.
- Khakurel, J., Melkas, H., & Porras, J. (2018). Tapping into the wearable device revolution in the work environment: A systematic review. *Information Technology & People*, 31(3), 791–818. <https://doi.org/10.1108/itp-03-2017-0076>
- Kolb, K. J., & Aiello, J. R. (1996). The effects of electronic performance monitoring on stress: Locus of control as a moderator variable. *Computers in Human Behavior*, 12(3), 407–423. doi:10.1016/0747-5632(96)00016-7
- Möhlmann, M., & Zalmanson, L. (2017). Hands on the wheel: Navigating algorithmic management and uber drivers’ autonomy. In Y. J. Kim, R. Agarwal, & J. K. Lee (Eds.), *Transforming society with digital innovation*. Association for Information Systems (AIS). <https://aisel.aisnet.org/icis2017/DigitalPlatforms/Presentations/3>
- Murphy, L. R. (1995). Occupational stress management: Current status and future directions. In C. L. Cooper & D. M. Rousseau (Eds.), *Trends in organizational behavior*, Vol. 2: 1–14.
- Nebeker, D.M. & Tatum, B.C. (1993). The effects of computer monitoring, standards, and rewards on work performance, job satisfaction, and stress. *Journal of Applied Social Psychology*, 23(7), 508-536.
- Oz E, Glass R, & Behling R (1999). Electronic workplace monitoring: what employees think. *The International Journal of Management Science* 27, 167-177.
- Ravid, D. M., Tomczak, D. L., White, J. C., & Behrend, T. S. (2019). EPM 20/20: A review, framework, and research agenda for electronic performance monitoring. *Journal of Management*, 46(1), 100–126. <https://doi.org/10.1177/0149206319869435>
- Reilly, S. M. (2010). *The use of electronic surveillance and performance measures in the workplace: A qualitative investigation* [PhD thesis, Durham University]. <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.521801>
- Rogers, K. J. S., Smith, M. J., & Sainfort, P. C. (1990). Electronic performance monitoring, job design, and psychological stress. *Proceedings of the Human Factors Society*, 34, 854- 858.

- Sewell, G., & Barker, J. R. (2006). Coercion versus care: Using irony to make sense of organizational surveillance. *Academy of Management Review*, 31(4), 934–961. <https://doi.org/10.5465/amr.2006.22527466>
- Siegel, R., König, C. J., & Lazar, V. (2021, October 1). Impact of Electronic Monitoring on Employees: A Meta-Analysis. <https://doi.org/10.31234/osf.io/fk5ez>
- Smith, M. J., Carayon, P., Sanders, K. J., Lira, S-Y., & LeGrande, D. (1992). Employee stress and health complaints in jobs with and without electronic performance monitoring. *Applied Ergonomics*, 23, 17-28.
- Stanton, J. M. (2000). Reactions to employee performance monitoring: Framework, review, and research directions. *Human Performance*, 13(1), 85–113. https://doi.org/10.1207/S15327043HUP1301_4
- Stanton, J. M. & E. M. Weiss (2000) Electronic monitoring in their own words: an exploratory study of employees' experiences with new types of surveillance, *Computers in Human Behavior*, Volume 16, Issue 4, 1 July 2000, Pages 423-440.
- Tabak, F. & W. P. Smith. (2005). Privacy and electronic monitoring in the workplace: a model of managerial cognition and relational trust development, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 17(3): 173-189.
- Tamuz, M. (1987). The impact of computer surveillance on air safety reporting. *Columbia Journal of World Business*, 22(1), 69–77
- Viswesvaran, C. & Ones, D.S. (2000). Perspectives on models of job performance. *International Journal Of Selection And Assessment*, 8(4), 216-226.
- Wells, D. L., Moorman, R. H., & Werner, J. M. (2007). The impact of the perceived purpose of electronic performance monitoring on an array of attitudinal variables. *Human Resource Development Quarterly*, 18(1), 121–138. <https://doi.org/10.1002/hrdq.1194>
- Yaşloğlu M. M. (2017) Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46, Özel Sayı: 74-85.
- Yılmaz, G. (2005). Elektronik performans izleme sistemlerinin çalışanlar ve işletmeler üzerindeki etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4(7): 1-19.
- Yost, A. B., Behrend, T. S., Howardson, G., Darrow, J. B., & Jensen, J. M. (2018). Reactance to electronic surveillance: A test of antecedents and outcomes. *Journal of Business and Psychology*, 34(1), 71–86. <https://doi.org/10.1007/s10869-018-9532-2>

EXTENDED SUMMARY

Electronic monitoring of employees has been a hotly debated topic since the 1980s (Irving et al. 1986; Tammuz, 1987). Moreover, developments in technology over the years; This has led to cheaper, more efficient and easier to implement monitoring systems, resulting in a greater number of electronically monitored employees (Alge and Hansen, 2013; Ravid et al. 2019). While proponents of electronic monitoring emphasize the benefits such as fair performance evaluation, increased employee safety and greater accountability, opponents of these practices; they highlight disadvantages such as reduced employee welfare, peace and happiness (Ball, 2010; Ravid et al. 2019; Sewell & Barker, 2006; Yost et al., 2018).

It is claimed that monitoring in general and electronic monitoring in particular adversely affects the morale, performance and job satisfaction of employees, increases job stress, intention to leave and employee turnover, and causes some health problems, and research results support these claims (Erdemir, 2008; Tabak and Smith, 2005; D'Urso, 2006; Bradley et al., 2004; Stanton and Weiss, 2000). Yılmaz (2005) in his study titled "Effects of electronic performance monitoring systems on employees and businesses", while discussing the results of electronic monitoring, points out that it reduces efficiency and quality under the title of performance-related results.

In addition to the studies pointing out the stress, violation of privacy and other negative psychological consequences of electronic monitoring on employees, there are also studies emphasizing the positive results. However, apart from the studies that deal with electronic monitoring theoretically by Yılmaz (2005) and with the dimension of managers by Erdemir (2008), no study has been found that deals with the concept behaviorally together with the variables of employee performance and job stress, or specifically for blue-collar workers.

In this context, the aim of the study is; The aim of this study is to reveal the effect of the perceptions of electronic monitoring of employees who are monitored by cameras in a manufacturing industry enterprise in Nevşehir province on their performance and to determine whether job stress plays a moderator role in this effect.

The sample of the study consists of the employees of a manufacturing industry enterprise operating in the Nevşehir (n = 174). Data in this study It was collected with the help of a questionnaire including Oz et al.'s (1999) electronic monitoring scale, Goodman and Syantek's (1999) task performance scale, Jahawar and Carr's (2007) contextual performance scale, and Cohen et al.'s (1983) job stress scale. In the analysis of the obtained data, the moderating model developed based on the variables of the research was analyzed with the help of SPSS PROCESS macro.

According to the results of the study, it has been determined that the blue-collar employees in the manufacturing industry have high perceptions of electronic monitoring, the employees experience job stress in the working environment and their performance is low and moderate. Based on the results obtained, it was determined that there is a negative and moderate relationship between electronic monitoring and task and contextual performance dimensions of employee performance. In other words, it was concluded that electronic monitoring reduces task and contextual performance dimensions by negatively affecting them.

It is also another finding that job stress plays a moderator role in the relationship of electronic monitoring with the task and contextual performance of employees. While this moderating effect is in question for medium and high job stress levels, not for low job stress level, in the effect of electronic monitoring on task performance, when it comes to contextual performance, it is in the direction of increasing all three stress levels.

It is seen that these results, which show that electronic monitoring has a statistically negative effect on employee performance, overlap with some of the studies in the related literature (Yılmaz, 2005; Erdemir, 2008; Tabak & Smith, 2005; D'Urso, 2006; Bradley et al., 2004; Stanton and Weiss, 2000; Aiello and Kolb, 1995; Becker and Marique, 2014; Lee and Kleiner 2003). The results of the studies emphasizing that there is a positive relationship between electronic monitoring and employee performance and the main factors that cause the findings of this research to differ are thought to be due to the fact that this research was conducted on blue-collar and relatively low-qualified employees. Because, if this study had been conducted on a white-collar sample group that is relatively more qualified and able to make more autonomous decisions on the work they do and has self-control, it would be possible to have a different result from these results.

The results of the studies emphasizing that there is a positive relationship between electronic monitoring and employee performance and the main factors that cause the findings of this research to differ are thought to be due to the fact that this research was conducted on blue-collar and relatively low-qualified employees. Because

if this study had been carried out on a white-collar sample group that is relatively more qualified and able to make more autonomous decisions on the work they do and has self-control in the service sector, it would be possible to have a different result from these results. In future studies; It is thought that different findings can be reached if it is done for white-collar workers employed in the service sector such as banking, call centers, elderly and child care. In addition, this study was carried out on a limited number of samples that could be reached under the conditions of Covit 19. It is thought that more generalizable results can be achieved by working with larger sample groups in future studies, and that it can contribute to the literature by working with different methods such as qualitative methodology. On the other hand, while the subject of electronic monitoring can be examined in the context of job satisfaction and psychological well-being variables in future studies, the regulatory role of variables such as personality traits can also be examined.

Practitioners and decision makers in organizations should keep in mind how they implement and use a monitoring system and which HR measures are compatible with electronic monitoring. It is largely unknown which HR measure accompanies monitoring practices and how they relate to each other. Also, particular attention should be paid to what an organization expects from a monitoring system. The present study has shown that electronic monitoring does not have a beneficial effect on the performance of employees and their expectations should be changed in a way that reflects positively on their performance.

WEB SİTESİ KALİTESİ DEĞERLENDİRİMİNDE BULANIK EDAS UYGULAMASI:

ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTELERİ ÖRNEĞİ

FUZZY EDAS APPLICATION IN WEBSITE QUALITY ASSESSMENT: EXAMPLE OF RESEARCH UNIVERSITIES

Eda ÇINAROĞLU

Erciyes Üniversitesi/Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü

ecinaroglu@erciyes.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-2904-3376

ÖZ

Bilim ve teknolojik gelişmenin merkezi olarak kabul edilen üniversiteler nitelikli insan kaynağını çekmek, öğrencilerine kendi kabiliyetlerine uygun eğitim alanlarının seçiminde destek sağlamak ve hedef kitleleri ile hızlı ve etkin iletişim kurmak amacıyla web sitelerinden faydalanmaktadır. 2020 yılında hayatımıza giren Covid pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarının artmış olması ile bu kurumlarda online platformların kullanımı daha da ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda üniversitelerin yetkinliklerinin değerlendirilmesi başlığı altında web sitelerinin kalitesi ve yeterliliği alt konu başlığı da dikkate alınması gereken bir nitelik kazanmıştır. Çalışmada 2021 yılı YÖK değerlendirmesi kapsamında ülkemizde araştırma üniversitesi etiketi almaya hak kazanan üniversitelerin web sitesi kalitesi bulanık EDAS yöntemi kullanımı ile değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde en fazla önem arz eden kriter "kapsam" olarak belirlenirken, en az önem arz eden kriterin "güncellik" olduğu saptanmıştır. Web sitesi kalitesi en yüksek olan araştırma üniversitesinin İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sıralamada İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü'nü Erciyes Üniversitesi ve Ege Üniversitesi takip etmektedir. Web sitesi kalitesi açısından en zayıf olan araştırma üniversitesi ise Atatürk Üniversitesi olarak belirlenmiştir. Çalışma ülkemizde araştırma üniversiteleri kapsamında ÇKKV teknikleri ile gerçekleştirilen ilk çalışma olması sebebiyle özgün nitelik taşımaktadır.

ABSTRACT

Universities, which are recognized as centers of scientific and technological development, use their websites to attract qualified human resources, assist their students in selecting education fields that are appropriate for their abilities and communicate quickly and effectively with their target audiences. With the increase of distance learning applications during the Covid pandemic that began in 2020, the use of online platforms in these institutions has come to the fore. In this context, the quality and adequacy of the websites have gained great level of importance under the heading of university competency evaluation. The fuzzy EDAS method is used in this study to assess the websites quality of research universities. While "scope" criterion is determined to be the most important criterion in the evaluation process, "up-to-date" criterion is determined to be the least important criterion. The research university with the highest website quality has been determined to be Izmir Institute of Technology. Erciyes University and Ege University are ranked after Izmir Institute of Technology. Atatürk University is identified as the research university with the poorest website quality. The study is unique in that it is the first to be conducted using MCDM techniques within the scope of our country's research universities.

Geliş Tarihi:

22.04.2022

Kabul Tarihi:

30.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Çok kriterli karar verme (ÇKKV), Bulanık EDAS, Web sitesi kalitesi, Araştırma üniversitesi

Keywords

Multi-criteria decision making (MCDM), Fuzzy EDAS, Website quality, Research university

DOI: 10.30783/nepsosbilin.1107510

Atıf/Cite as: Çınaroğlu, E. (2022). Web sitesi kalitesi değerlendiriminde bulanık EDAS uygulaması: Araştırma üniversiteleri örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1094-1114.

Giriş

Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişme ve internet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte toplumun bilgi ve hizmetlere daha hızlı ve etkin biçimde erişimini sağlamak, işletme maliyetlerini azaltmak ve iş performansını arttırmak amacıyla organizasyonların e-hizmet sunumuna yöneldikleri görülmektedir. Kullanıcılara değer yaratılmasına olanak sağlayan e-hizmet geliştirme sürecinin en temel ve altyapısal adımı ise web sitesi oluşturmaktır (Al-dweeri vd., 2019: 903).

Üniversiteler eğitim sisteminin en önemli aktörleri arasında yer alan organizasyonlardır. Yürüttükleri eğitim faaliyetleri ile topluma kalifiye bireyler kazandırmayı amaçlarken, sürdürdükleri araştırma faaliyetleri ile de bilime katkı sağlamaktadırlar. Salmi (2009) araştırma üniversitelerini yetenekli akademik kadro, öğrenme ve araştırma ortamını zengin kılacak kaynaklar ve esnek yönetim yapısı ile açıklamıştır. Ülkemizde araştırma üretkenliği ve kalitesinin artırılması amacıyla Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından 2017 yılında Araştırma Üniversitesi Girişimi başlatılmış ve üniversiteler araştırma performansları, ödenekler, bütçeler, uluslar arasılaşma düzeyleri, lisans ve lisan üstü eğitim kabiliyetleri, sanayi işbirlikleri göz önüne alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme süreci sonunda Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi 10 araştırma üniversitesi arasında yer almıştır. Çukurova Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ise aday araştırma üniversiteleri olarak belirlenmiştir (Gülbak, 2020: 125-126). “Araştırma Kapasitesi”, “Araştırma Kalitesi ve Etkileşim” ve “İşbirliği” başlıkları altında sınıflandırılan değerlendirme kriterleri esas alınarak araştırma ve aday araştırma üniversitelerinin performansları yıllık olarak takip edilmektedir (YÖK, 16 Ekim 2019). 2021 yılında yapılan değişiklikler sonrasında programa 20 devlet üniversitesinin yanı sıra 3 vakıf üniversitesi dahil edilmiş olup, aday araştırma üniversitesi statüsünün kaldırılarak kapsam dahilindeki tüm üniversitelerin araştırma üniversitesi olarak nitelendirilmesine karar verilmiştir. Üniversitelerin performansları esas alınarak üç gruba ayrılması ve kendilerine içerisinde yer aldıkları performans grubuna göre destek sağlanması uygun görülmüştür (YÖK, 13 Aralık 2021). 2021 yılı değerlendirmesi sonucunda araştırma üniversitesi etiketi almaya hak kazanan üniversiteler başarı sırası ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Marmara Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Fırat Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi olmuştur. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi ve Koç Üniversitesi ise vakıf araştırma üniversiteleri olarak nitelendirilmişlerdir.

Bilim ve teknolojik gelişmenin merkezi olarak kabul edilen üniversitelerin diğer kurumlara kıyasla e-hizmet kavramına daha ciddiyetle yaklaşması ve e-hizmet kalitesinin iyileştirilmesine odaklı olması beklenmektedir (Singla ve Aggarwal, 2018; 135). Bu nitelikte bir yaklaşım öğrenci adayları, öğrenciler, mezunlar, akademisyenler, çalışanlar ve toplumun farklı kesimlerine yönelik yüksek kalitede çevrimiçi hizmet sunumunu beraberinde getirecektir. E-hizmet sunumunun temel altyapısını web siteleri teşkil etmektedir. Üniversiteler etkileşimli bir ortam olan web siteleri üzerinden hedef kitleleri ile etkili ve hızlı biçimde iletişime geçebilmektedirler. Nitelikli insan kaynağını çekmek, öğrencilerin kendi nitelik ve kabiliyetlerine uygun eğitim alanları seçmesine destek sağlamak ve hedef kitleler ile hızlı ve etkin iletişim kurmak amacıyla web sitelerinden faydalanılmaktadır (Başok Yurdakul ve Coşkun, 2009: 1953). Web siteleri üniversitelerin tanınırlığı ve erişilebilirliği açısından da önem taşımaktadır. Hem kurumsal tanıtımın gerçekleştirilmesi, hem de kurumsal imajın oluşturulmasında rol oynamaktadır. Bu bağlamda web sitesi kalitesine etki eden temel faktörlerin neler olduğunun bilinmesi ve bu faktörler esas alınarak belirli periyotlarla web sitesi kalitesinin değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir (Shayganmehr ve Montazer, 2020: 3724). Akademik bir web sitesindeki en önemli faktörlerin belirlenmesi sistem tasarımcılarının bu faktörlere odaklanmasına ve web sitesinin etkinliğini arttırmak için en iyi politikayı bulmasına yardımcı olacaktır (Lin, 2010: 887).

Akademik alanda web siteleri eğitimi dünyaya yaymak ve geliştirmek için kullanıcılara bilgi aktarımının gerçekleştirildiği ortamlardır. Web sitelerine girerken kullanıcıların temel amacı, en az çabayla doğru bilgiye doğru zamanda ulaşmaktır (Roy vd., 2017: 1). Üniversite web sayfalarının etkileyici bir tasarıma sahip olması kullanıcıların ilk izlenimi açısından önemlidir. İçerikte yer alan bilgi detayı ve çift yönlü iletişim olanakları dikkate alınması gereken fonksiyonel özellikleri teşkil eder. Görsel yapı, erişilebilirlik, gezilebilirlik ve güncellik özellikleri ise sunumsal özellikler arasında yer alır. Bu unsurların birlikte ele alınarak tasarımın yapılması web sitesi işlevselliğini arttıracaktır. Web sitesinin ismi iyi seçilmeli, açılma ve güncellenme süresi kısa olmalıdır. Ana sayfada üniversitenin logosu, misyon ve vizyon ifadeleri, iletişim bilgileri, bölümler, akademik ve idari personel listesi, yıllık raporlar, haberler, duyurular ve bağlantı linkleri yer almalıdır (Güçdemir, 2012: 87).

Üniversiteler açısından web sitesi kalitesinin değerlendirilmesi süreci karmaşık nitelikteki kriterlerin dikkate alınmasını gerektiren bir ÇKKV problemidir. Bu tür problemlerin çözümünde birden çok kriterin eş anlı olarak değerlendirilmesi ve karar vericinin en iyi alternatifi seçmesine yardımcı olan ÇKKV yöntemlerinin kullanımı tercih edilmektedir. Çalışmada, üniversite web siteleri kalitesinin değerlendirilmesi sürecinde ÇKKV yöntemlerinden bulanık EDAS yöntemi ile çözüm yaklaşımı geliştirilmiştir. Karar probleminin içerdiği belirsizlik ile hem alternatif, hem de kriterlerin kesin ifadelerle değerlendirilmesindeki zorluklar nedeniyle önerilen yöntem bulanık mantık teorisi ile birlikte ele alınmıştır. Bulanık ÇKKV yöntemleri hem kriter, hem de alternatiflerin değerlendirilmesinde sözel değişkenlerin kullanımı ile kesinlik arz etmeyen verilerin sayısallaştırılması yoluyla etkin sonuçlara ulaşılması olanağını beraberinde getirmektedir (Karakışoğlu, 2008: 94). Araştırmanın, web sitelerinin kullanıcıların gereksinim ve talepleri doğrultusunda geliştirilmesi için web sitesi tasarımcısı ve üniversite karar vericilerine yararlı bilgiler sağlayarak pratik anlamda fayda yaratması ümit edilmektedir.

Bu çalışmanın iki alt amacı bulunmaktadır. Birincisi, üniversite web sitelerinin kalitesine etki eden faktörlerin göreceli önem düzeyinin belirlenmesidir. Üniversite web sitesi kalitesi ile ilgili literatürün gözden geçirilmesine dayanan bu çalışma; kapsam, güncellik, işlevsellik, teknik yeterlilik ve estetik yeterlilik kriterlerini esas almaktadır. Bu kriterlerin bulanık bir değerlendirme modeli içerisinde göreceli ağırlıklarının tespitinde yamuk bulanık sayılar ve EDAS yöntemini entegre eden bir değerlendirme modeli önerilmektedir. İkinci amaç, araştırma üniversitelerinin web sitesi kalitesi açısından kıyası ve sıralanmasıdır. Bu bağlamda üniversite web sitelerinin tasarımı ve geliştirilmesi noktasında gerek akademi yöneticilerine, gerekse sistem tasarımcılarına katkıda bulunulacağı ümit edilmektedir. Çalışma bulanık EDAS yöntemi kullanımı ile ülkemizde araştırma üniversiteleri kapsamında web sitesi kalitesinin ölçülmesine yönelik ilk çalışma olması sebebiyle özgün nitelik taşımaktadır.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde web sitesi kalitesinin değerlendirilmesine yönelik literatür özetlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm veriler, metodoloji ve yöntemler ile ilgili detaylı bilgilendirmeler içermektedir. Dördüncü bölümde ülkemizdeki araştırma üniversiteleri web sitelerinin analizi gerçekleştirilmiştir. Son bölüm ise elde edilen sonuç ve gerçekleştirilen değerlendirmeleri içermektedir.

Literatür Taraması

Web sitesi kalitesi değerlendirmesi uzun yıllardır araştırmacıların ilgisini çeken bir konu başlığı olmuştur. Farklı sektörlerde bu analize yönelik ÇKKV tekniklerinin kullanıldığı çalışmalar mevcuttur. Havayolu işletmeleri web sitesi kalitesi değerlendirilmesi (Alwahaishi vd., 2009; Tsai vd., 2011; Abbasi vd., 2018), otel web siteleri kalitesi değerlendirilmesi (Akıncılar ve Dağdeviren, 2014; Stanujkic vd., 2017; Ostovare ve Shahraki, 2019; Samanlıoğlu vd., 2020), lojistik firmaları web sitesi kalitesi değerlendirilmesi (Büyükoğuzkan ve Gülerüz, 2016; Özbek, 2020), hastane web siteleri kalitesinin değerlendirilmesi (Bilsel ve Büyükoğuzkan, 2006; Büyükoğuzkan vd., 2011; Feyzioğlu vd., 2016; Perçin, 2019), banka web siteleri kalitesinin değerlendirilmesi (Kaya ve Kahraman, 2010; Ecer, 2014; Chmielarz ve Zborowski, 2018; Liang vd., 2019; Chmielarz ve Zborowski, 2020), e-ticaret firmaları web sitesi kalitesi değerlendirilmesi (Sullivan ve Walstrom, 2001; Sun ve Lin, 2009; Özgüven, 2012) konulu yayınlar bu çalışmalardan bazılarıdır.

Üniversite web sitelerinin kalitesinin ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesine yönelik literatürde nispeten daha az sayıda çalışma yer almaktadır. Stanujkic ve Jovanovic (2012), 3 fakülteye ait web sitelerini 5 temel kriteri (bilgi

doğruluğu, site yönetimi niteliği, objektiflik, güncellik ve kapsam) esas olarak ARAS yöntemi ile değerlemeye tabi tutmuşlardır. Kostoglou vd. (2014), 23 Yunan üniversitesinin web sitelerini 5 ana kriteri (kapsam/içerik, ağ hizmetleri, teknik ve estetik yeterlilik, araştırma faaliyetlerinin sunumu ve objektiflik) esas olarak AHP yöntemi kullanımı ile analiz etmişlerdir. Roy vd. (2017), akademik web sitelerinin kalitesini çekicilik, kontrol edilebilirlik, verimlilik, faydalılık ve öğrenilebilirlik kriterlerinin kullanımı ile AHP yönteminden faydalanarak kıyaslamışlardır. Wahyuningrum vd. (2017), Endonezya'da eğitim-öğretim faaliyeti yürüten üniversitelerin web sitelerinin değerlendirilmesini amaçlayan çalışmalarında SAW (simple additive weighting) ve LWM (linear weightage model) yaklaşımlarının sonuçlarını karşılaştırmışlardır. Üniversite web sitelerinin kalite sıralamasını amaçlayan bir diğer çalışma Pamucar ve arkadaşlarına (2018) aittir. Bu çalışmada kriter önem düzeyleri AHP yöntemi ile tespit edilirken, alternatif web sitelerinin sıralanmasında MABAC yönteminin kullanımı tercih edilmiştir. Özkan vd. (2019), bulanık AHP destekli TOPSIS yöntemi ile Türkiye'de faaliyet gösteren 70 üniversitenin endüstri mühendisliği bölümlerine ait web sitelerini değerlendirmişlerdir. Çalışma 6 temel kriter (performans, dizayn, içerik, meta etiketler, geri bağlantı ve teknik) boyutu altında 21 alt kriter kullanımı ile gerçekleştirilmiştir. Shayganmehr ve Montazer (2020), AHP ve PROMETHEE yöntemlerinin birlikte kullanımı ile 21 İran üniversitesi web sitesinin analizini gerçekleştirmişlerdir. Hosseinpouli Mamaghani ve Montazer (2021), İran üniversitelerinin web sitelerini bulanık küme ile VIKOR yöntemi entegrasyonu ile analiz etmişlerdir. Analiz sürecinde model içerisinde 6 temel kriter (kullanılabilirlik, içerik, işlevsellik, öğrenci hizmetleri, verimlilik ve güvenilirlik) kullanılmıştır.

Yazın incelemesi sonucunda web sitesi kalitesi değerlendirmesinde ÇKKV tekniklerinin bulanık yaklaşım ile entegre kullanıldığı sınırlı sayıda çalışma olduğu tespit edilmiştir. Üniversite web sitesi kalitesinin bulanık EDAS yöntemi ile analiz edildiği herhangi bir yayına rastlanmamıştır. Gerçekleştirilen çalışmanın, ülkemizde eğitim-öğretim faaliyeti yürüten araştırma üniversiteleri kapsamında web sitelerinin ÇKKV yöntemleri ve bulanık yaklaşım ile değerlemeye tabi tutulduğu ilk araştırma olması özelliği ile literatüre katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Metodoloji

Çalışmada araştırma üniversiteleri web sitelerinin değerlendirilmesi problemi bulanık EDAS yaklaşımı ile ele alınmıştır. Klasik ÇKKV yaklaşımlarının karar vericilerin belirsizlik ortamında sözel değerlendirmeler yapmalarına imkan vermemesi ve verilerde mevcut olabilecek eksiklikler için bulanık mantık en etkili yöntem olarak tercih edilmiştir (Schitea vd., 2019: 8586). Bulanık EDAS yönteminde uzmanların kriterleri ve alternatifleri değerlendirmesinde yamuksal bulanık sayılara başvurulmuştur.

A bir bulanık küme $x \in A$ iken x bulanık sayısının üyelik fonksiyonu $\mu(x)$ Eşitlik (1)'deki gibi ifade edilebilir.

$$\mu(x) = \begin{cases} \frac{(x-a)}{(b-a)} & a \leq x < b \\ 1, & b \leq x \leq c \\ \frac{(d-x)}{(d-c)} & c < x \leq d \end{cases} \quad \text{ve} \quad 0, \text{aksi durumlarda} \quad (1)$$

$\tilde{A} = (a_1, a_2, a_3, a_4)$ ve $\tilde{B} = (b_1, b_2, b_3, b_4)$ iki yamuksal bulanık sayı ve k bir sabit sayı iken aralarındaki cebirsel işlemler şu şekilde tanımlanır (Ghorabae vd., 2016: 360-361).

$$\text{Toplama: } \tilde{A} \oplus \tilde{B} = (a_1 + b_1, a_2 + b_2, a_3 + b_3, a_4 + b_4) \quad (2)$$

$$\tilde{A} \oplus k = (a_1 + k, a_2 + k, a_3 + k, a_4 + k) \quad (3)$$

$$\text{Çıkarma: } \tilde{A} \ominus \tilde{B} = (a_1 - b_4, a_2 - b_3, a_3 - b_2, a_4 - b_1) \quad (4)$$

$$\tilde{A} \ominus k = (a_1 - k, a_2 - k, a_3 - k, a_4 - k) \quad (5)$$

$$\text{Çarpma: } \tilde{A} \otimes \tilde{B} = (a_1 * b_1, a_2 * b_2, a_3 * b_3, a_4 * b_4) \quad (6)$$

$$\tilde{A} \otimes k = \begin{cases} (a_1 * k, a_2 * k, a_3 * k, a_4 * k) & \text{eğer } k \geq 0 \\ (a_4 * k, a_3 * k, a_2 * k, a_1 * k) & \text{eğer } k < 0 \end{cases} \quad (7)$$

$$\text{Bölme: } \tilde{A} \oslash \tilde{B} = (a_1/b_4, a_2/b_3, a_3/b_2, a_4/b_1) \quad (8)$$

$$\tilde{A} \oslash k = \begin{cases} (a_1/k, a_2/k, a_3/k, a_4/k) & \text{eğer } k > 0 \\ (a_4/k, a_3/k, a_2/k, a_1/k) & \text{eğer } k < 0 \end{cases} \quad (9)$$

$\tilde{A} = (a_1, a_2, a_3, a_4)$ yamuksal bulanık sayısının durulaştırılmış değeri $\kappa(A)$ Eşitlik (10) ile hesaplanır.

$$\kappa(A) = \frac{1}{3}(a_1 + a_2 + a_3 + a_4 - \frac{a_3a_4 - a_1a_2}{(a_3+a_4) - (a_1+a_2)}) \quad (10)$$

$\tilde{A} = (a_1, a_2, a_3, a_4)$ yamuksal bulanık sayısı ile 0 arasındaki maksimumu bulmak için tanımlanmış olan *psi* (ψ) fonksiyonu Eşitlik (11) ile tanımlanır.

$$\psi(A) = \begin{cases} A, & \text{eğer } \kappa(A) > 0 \text{ ise} \\ 0, & \text{eğer } \kappa(A) < 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (11)$$

$K = \{K_1, K_2, \dots, K_m\}$ ($i = 1, \dots, m$) m adet kriter içeren kriterler kümesi, $A = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$ ($j = 1, \dots, n$) n adet alternatif içeren alternatifler kümesi ve $KV = \{KV_1, KV_2, \dots, KV_k\}$ ($p = 1, \dots, k$) k adet karar verici içeren karar vericiler kümesi olmak üzere bulanık EDAS yöntemi uygulama süreci şu şekildedir (Ghorabae vd., 2016: 362-363; Stevic vd., 2018: 283; Bayrakdaroğlu ve Kundakçı, 2019: 156-157; Demirtaş vd., 2020: 460-461; Srivastava vd., 2020: 1944; Özkan ve Özceylan, 2021: 356-358):

Adım 1. Birleştirilmiş karar matrisinin eldesi

Alternatiflerin performans değerlerinin karar vericiler tarafından belirlenmesi sonrasında Eşitlik (12) ile ifade edilen birleştirilmiş karar matrisi oluşturulur.

$$X = [\tilde{x}_{ij}]_{n \times m} \quad (12)$$

$$\tilde{x}_{ij} = \frac{1}{k} \bigoplus_{p=1}^k \tilde{x}_{ij}^p \quad (13)$$

Eşitlik (13)'de \tilde{x}_{ij}^p , A_j ($1 \leq j \leq n$) alternatifinin p . ($1 \leq p \leq k$) karar verici tarafından belirlenen K_i ($1 \leq i \leq m$) kritere ait performans puanını ifade etmektedir.

Adım 2. Birleştirilmiş kriter ağırlık matrisinin eldesi

Karar vericiler tarafından belirlenmiş olan kriter ağırlık değerlerinin birleştirilmesi ile Eşitlik (14) ile sunulan birleştirilmiş kriter ağırlıkları matrisi elde edilir.

$$W = [\tilde{w}_i]_{m \times 1} \quad (14)$$

$$\tilde{w}_i = \frac{1}{k} \bigoplus_{p=1}^k \tilde{w}_i^p \quad (15)$$

Eşitlik (15)'de yer alan \tilde{w}_i^p , K_i ($1 \leq i \leq m$) kriterine ait p . ($1 \leq p \leq k$) karar verici tarafından belirlenen ağırlık değerini ifade etmektedir.

Adım 3. Ortalama çözüm matrisinin eldesi

Eşitlik (16) ile gösterilen ortalama çözüm matrisi Eşitlik (17)'de yer alan her kriter bazında alternatiflere ait ortalama çözüm değeri ($\tilde{a}v_i$) kullanımı ile oluşturulur.

$$AV = [\tilde{a}v_i]_{m \times 1} \quad (16)$$

$$\tilde{a}v_i = \frac{1}{n} \bigoplus_{j=1}^n \tilde{x}_{ij} \quad (17)$$

Adım 4. Pozitif ve negatif uzaklık matrislerinin eldesi

B fayda kriterleri kümesi, N ise maliyet kriterleri kümesi olmak üzere Eşitlik (18)'de yer alan ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve Eşitlik (19)'da yer alan ortalamadan negatif uzaklık matrisi (NDA) oluşturulur.

$$PDA = [p\tilde{d}a_{ij}]_{m \times n} \quad (18)$$

$$NDA = [n\tilde{d}a_{ij}]_{m \times n} \quad (19)$$

Pozitif ve negatif uzaklık matrisleri oluşturulurken Eşitlik (20) ile hesaplanan j . alternatifin i . kriter bazında ortalama çözüm değerinden olan pozitif uzaklık performans değeri (\widetilde{pda}_{ij}) ve Eşitlik (21) ile hesaplanan j . alternatifin i . kriter bazında ortalama çözüm değerinden olan negatif uzaklık performans değeri (\widetilde{nda}_{ij}) esas alınır.

$$\widetilde{pda}_{ij} = \begin{cases} \frac{\psi(\widetilde{x}_{ij}-\widetilde{av}_i)}{\kappa(\widetilde{av}_i)} , & i \in B \\ \frac{\psi(\widetilde{av}_i-\widetilde{x}_{ij})}{\kappa(\widetilde{av}_i)} , & i \in N \end{cases} \quad (20)$$

$$\widetilde{nda}_{ij} = \begin{cases} \frac{\psi(\widetilde{av}_i-\widetilde{x}_{ij})}{\kappa(\widetilde{av}_i)} , & i \in B \\ \frac{\psi(\widetilde{x}_{ij}-\widetilde{av}_i)}{\kappa(\widetilde{av}_i)} , & i \in N \end{cases} \quad (21)$$

Adım 5. Ağırlıklandırılmış pozitif ve ağırlıklandırılmış negatif uzaklıkların hesaplanması

Hesaplanan kriter ağırlık katsayılarının pozitif ve negatif uzaklık uzaklık değerleri ile çarpılıp toplanması suretiyle tüm alternatifler için Eşitlik (22) ile ifade edilen ağırlıklandırılmış pozitif uzaklık değerleri (\widetilde{sp}_j) ve Eşitlik (23) ile ifade edilen ağırlıklandırılmış negatif uzaklık değerleri (\widetilde{sn}_j) hesaplanır.

$$\widetilde{sp}_j = \bigoplus_{i=1}^m (\widetilde{w}_i \otimes \widetilde{pda}_{ij}) \quad (22)$$

$$\widetilde{sn}_j = \bigoplus_{i=1}^m (\widetilde{w}_i \otimes \widetilde{nda}_{ij}) \quad (23)$$

Adım 6. Alternatiflerin \widetilde{sp}_j ve \widetilde{sn}_j değerlerinin normalizasyonu

Alternatiflerin \widetilde{sp}_j ve \widetilde{sn}_j değerleri Eşitlik (24) ve Eşitlik (25) kullanımı ile normalize edilir.

$$\widetilde{ns}_p_j = \frac{\widetilde{sp}_j}{\max_j(\kappa(\widetilde{sp}_j))} \quad (24)$$

$$\widetilde{ns}_n_j = 1 - \frac{\widetilde{sn}_j}{\max_j(\kappa(\widetilde{sn}_j))} \quad (25)$$

Adım 7. Alternatifler için yamuksal bulanık sayı değerlendirme skorlarının belirlenmesi

Alternatifler için değerlendirme skorları (\widetilde{as}_j) Eşitlik (26)'dan faydalanılarak hesaplanır.

$$\widetilde{as}_j = \frac{1}{2} * (\widetilde{ns}_p_j \oplus \widetilde{ns}_n_j) \quad (26)$$

Adım 8. Yamuksal bulanık sayı değerlendirme skorlarının durulaştırılması

Yamuksal bulanık sayılardan oluşan değerlendirme skorlarına ait durulaştırılmış değerler $\kappa(\widetilde{as}_j)$, Eşitlik (10) kullanılarak hesaplanır.

Adım 9. Alternatiflere ait sıralamanın eldesi

Alternatiflere ait değerlendirme skorlarının azalan biçimde sıralamaya tabi tutulur. En yüksek değerlendirme skoruna sahip olan alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir.

Uygulama

Çalışmanın bu bölümünde YÖK 2021 değerlendirmesi sonucunda araştırma üniversitesi olmaya hak kazanan 20 devlet üniversitesi web sitesi kalitesinin değerlendirilmesi probleminin çözümünde bulanık EDAS uygulaması gerçekleştirilmiştir. Web sitesi tasarımı konusunda uzman olan kişilerden oluşan bir karar verici grubu oluşturulmuştur. Bu grup içerisinde yer alan uzmanlar web sitesi tasarımı alanında 10 yıldan fazla deneyim sahibi olup, özellikle üniversite web sitesi tasarım ve geliştirme süreçlerinde görev almış kişiler arasından seçilmiştir. Uzman ekip görüşleri ile birlikte yazar tarafından yapılan literatür taraması sonucunda değerlendirme kriterleri belirlenmiştir (Stanujkic ve Jovanovic , 2012; Kostoglou vd., 2014; Roy vd., (2017); Wahyuningrum vd., 2017; Pamucar vd., 2018; Özkan vd., 2019; Shayganmehr ve Montazer, 2020; Hosseinpouli Mamaghani ve Montazer,

2021). Analize dahil edilen üniversitelerin web sitesi adresleri Tablo 1’de gösterilmekte olup, analiz sürecinde esas alınan kriterlere dair açıklamalar ise Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. Değerlendirilen üniversiteler ve web adresleri

Üniversite adı	Üniversite kodu	Web adresi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	AÜ1	https://www.metu.edu.tr/
İstanbul Teknik Üniversitesi	AÜ2	https://www.itu.edu.tr/
Boğaziçi Üniversitesi	AÜ3	http://www.boun.edu.tr/
İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü	AÜ4	https://iyte.edu.tr/
Yıldız Teknik Üniversitesi	AÜ5	https://yildiz.edu.tr/
Ankara Üniversitesi	AÜ6	https://www.ankara.edu.tr/
İstanbul Üniversitesi	AÜ7	https://www.istanbul.edu.tr/
Erciyes Üniversitesi	AÜ8	https://www.erciyes.edu.tr/
Hacettepe Üniversitesi	AÜ9	https://www.hacettepe.edu.tr/
Gebze Teknik Üniversitesi	AÜ10	https://www.gtu.edu.tr/
Ege Üniversitesi	AÜ11	https://ege.edu.tr/
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	AÜ12	https://www.istanbulc.edu.tr/
Marmara Üniversitesi	AÜ13	https://www.marmara.edu.tr/
Bursa-Uludağ Üniversitesi	AÜ14	https://www.uludag.edu.tr/
Dokuz Eylül Üniversitesi	AÜ15	https://www.deu.edu.tr/
Atatürk Üniversitesi	AÜ16	https://www.atauni.edu.tr/
Gazi Üniversitesi	AÜ17	https://gazi.edu.tr/
Çukurova Üniversitesi	AÜ18	https://www.cu.edu.tr/
Fırat Üniversitesi	AÜ19	http://www.firat.edu.tr/tr
Karadeniz Teknik Üniversitesi	AÜ20	https://www.ktu.edu.tr/

Tablo 2. Değerlendirme kriterleri

Kriter adı	Kriter kodu
Kapsam (içerik/bilgi zenginliği)	DK1
Güncellik (güncel bilgi içeriği)	DK2
İşlevsellik (kullanım kolaylığı)	DK3
Teknik yeterlilik (ulaşılabilirlik, hız)	DK4
Estetik yeterlilik (tasarım kalitesi, görsel çekicilik)	DK5

Bulanık EDAS uygulama adımları aşağıda verilmiştir.

Adım 1. Alternatifler için birleştirilmiş karar matrisinin eldesi

Karar vericilerin kriterler ve alternatiflerin değerlendirilmesi için kullandıkları dilsel terimler ve bu terimlere karşılık gelen yamuksal bulanık sayılar (YBS) Tablo 3’de yer almaktadır.

Alternatiflerin uzmanlar tarafından belirlenen performans değerleri Tablo 4’de verilmiş olup, bu dilsel terimlerin Tablo 3 kullanımı ile yamuksal bulanık sayılara dönüştürülmüş şekli ise Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 3. Dilsel terimler ve karşılık gelen yamuksal bulanık sayı karşılıkları

Dilsel terimler	Kriterler için YBS	Alternatifler için YBS
Çok düşük (ÇD)	(0; 0; 0,1; 0,2)	(0; 0; 1; 2)
Düşük (D)	(0,1; 0,2; 0,2; 0,3)	(1; 2; 2; 3)
Orta düşük (OD)	(0,2; 0,3; 0,4; 0,5)	(2; 3; 4; 5)
Orta (O)	(0,4; 0,5; 0,5; 0,6)	(4; 5; 5; 6)
Orta yüksek (OY)	(0,5; 0,6; 0,7; 0,8)	(5; 6; 7; 8)
Yüksek (Y)	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)	(7; 8; 8; 9)
Çok yüksek (ÇY)	(0,8; 0,9; 1; 1)	(8; 9; 10; 10)

Tablo 4. Alternatiflerin uzmanlar tarafından belirlenen performans değerleri

	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3		Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
AÜ1	DK1	ÇY	Y	ÇY	AÜ2	DK1	ÇY	ÇY	ÇY
	DK2	ÇY	Y	OY		DK2	ÇY	Y	OY
	DK3	ÇY	ÇY	D		DK3	Y	ÇY	Y
	DK4	Y	ÇY	ÇY		DK4	ÇY	Y	ÇY
	DK5	ÇY	Y	D		DK5	Y	ÇY	D
AÜ3	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ4	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	ÇY	ÇY	D		DK1	Y	Y	ÇY
	DK2	ÇY	Y	OY		DK2	Y	ÇY	OY
	DK3	ÇY	Y	D		DK3	Y	Y	Y
	DK4	Y	Y	ÇY		DK4	Y	ÇY	ÇY
DK5	ÇY	ÇY	D	DK5	Y	Y	ÇY		
AÜ5	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ6	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	OY	Y	ÇY		DK1	OY	OY	ÇY
	DK2	OY	OY	OY		DK2	Y	Y	OY
	DK3	OY	D	Y		DK3	OD	Y	Y
	DK4	OY	O	ÇY		DK4	Y	OD	ÇY
DK5	OD	D	ÇY	DK5	OY	OY	D		
AÜ7	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ8	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	Y	Y	ÇY		DK1	Y	ÇY	ÇY
	DK2	OY	ÇY	OY		DK2	Y	Y	OY
	DK3	OY	Y	Y		DK3	Y	ÇY	Y
	DK4	Y	Y	ÇY		DK4	Y	ÇY	ÇY
DK5	OY	Y	ÇY	DK5	Y	ÇY	ÇY		

AÜ9	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ10	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	Y	OY	ÇY		DK1	Y	Y	ÇY
	DK2	Y	Y	OY		DK2	OY	Y	OY
	DK3	OY	OY	Y		DK3	OY	O	D
	DK4	Y	O	ÇY		DK4	OY	OY	ÇY
	DK5	O	D	ÇY		DK5	O	Y	D
AÜ11	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ12	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	OY	ÇY	ÇY		DK1	OY	Y	ÇY
	DK2	Y	Y	OY		DK2	OY	Y	OY
	DK3	OY	ÇY	Y		DK3	O	OY	Y
	DK4	Y	Y	ÇY		DK4	OY	OY	ÇY
	DK5	Y	ÇY	ÇY		DK5	OY	OY	D
AÜ13	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ14	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	Y	ÇY	ÇY		DK1	OY	OY	ÇY
	DK2	Y	ÇY	OY		DK2	OY	O	OY
	DK3	Y	Y	Y		DK3	OY	Y	Y
	DK4	Y	ÇY	ÇY		DK4	OY	OD	ÇY
	DK5	Y	OY	D		DK5	O	D	D
AÜ15	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ16	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	OY	D	ÇY		DK1	OY	D	ÇY
	DK2	OY	OD	OY		DK2	Y	OD	OY
	DK3	OY	Y	Y		DK3	O	Y	Y
	DK4	OY	OY	ÇY		DK4	O	D	ÇY
	DK5	O	Y	D		DK5	OD	D	D
AÜ17	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ18	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	Y	Y	ÇY		DK1	Y	ÇY	ÇY
	DK2	Y	Y	OY		DK2	Y	Y	OY
	DK3	OY	OY	Y		DK3	OY	Y	Y
	DK4	O	D	ÇY		DK4	OY	ÇY	ÇY
	DK5	OY	OY	D		DK5	Y	ÇY	D
AÜ19	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ20	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	OY	OY	ÇY		DK1	O	OY	ÇY
	DK2	OY	O	OY		DK2	OY	Y	OY
	DK3	O	OD	Y		DK3	O	Y	Y
	DK4	O	Y	ÇY		DK4	OY	O	ÇY
	DK5	O	OY	ÇY		DK5	OD	O	D

Tablo 5. Alternatiflerin performans değerlerinin YBS karşılıkları

	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3		Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
AÜ1	DK1	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	AÜ2	DK1	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)
	DK2	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)		DK2	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)	(1;2;2;3)		DK3	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)
	DK4	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)		DK4	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)
	DK5	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(1;2;2;3)		DK5	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(1;2;2;3)
AÜ3	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ4	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)	(1;2;2;3)		DK1	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)
	DK2	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)		DK2	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(5;6;7;8)
	DK3	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)	(1;2;2;3)		DK3	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)
	DK4	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)		DK4	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)
DK5	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)	(1;2;2;3)	DK5	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)		
AÜ5	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ6	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)		DK1	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)
	DK2	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)		DK2	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)	(7;8;8;9)		DK3	(2;3;4;5)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)
	DK4	(5;6;7;8)	(4;5;5;6)	(8;9;10;10)		DK4	(7;8;8;9)	(2;3;4;5)	(8;9;10;10)
DK5	(2;3;4;5)	(1;2;2;3)	(8;9;10;10)	DK5	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)		
AÜ7	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ8	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)		DK1	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)
	DK2	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)	(5;6;7;8)		DK2	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)		DK3	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)
	DK4	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)		DK4	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)
DK5	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	DK5	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)		
AÜ9	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ10	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)		DK1	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)
	DK2	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)		DK2	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)		DK3	(5;6;7;8)	(4;5;5;6)	(1;2;2;3)
	DK4	(7;8;8;9)	(4;5;5;6)	(8;9;10;10)		DK4	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)
DK5	(4;5;5;6)	(1;2;2;3)	(8;9;10;10)	DK5	(4;5;5;6)	(7;8;8;9)	(1;2;2;3)		
AÜ11	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3	AÜ12	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
	DK1	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)		DK1	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)
	DK2	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)		DK2	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)	(7;8;8;9)		DK3	(4;5;5;6)	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)
DK4	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	DK4	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)		

	DK5	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)		DK5	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)
	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3		Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
AÜ13	DK1	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)	AÜ14	DK1	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)
	DK2	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(5;6;7;8)		DK2	(5;6;7;8)	(4;5;5;6)	(5;6;7;8)
	DK3	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)		DK3	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)
	DK4	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)		DK4	(5;6;7;8)	(2;3;4;5)	(8;9;10;10)
	DK5	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)		DK5	(4;5;5;6)	(1;2;2;3)	(1;2;2;3)
	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3		Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
AÜ15	DK1	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)	(8;9;10;10)	AÜ16	DK1	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)	(8;9;10;10)
	DK2	(5;6;7;8)	(2;3;4;5)	(5;6;7;8)		DK2	(7;8;8;9)	(2;3;4;5)	(5;6;7;8)
	DK3	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)		DK3	(4;5;5;6)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)
	DK4	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)		DK4	(4;5;5;6)	(1;2;2;3)	(8;9;10;10)
	DK5	(4;5;5;6)	(7;8;8;9)	(1;2;2;3)		DK5	(2;3;4;5)	(1;2;2;3)	(1;2;2;3)
	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3		Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
AÜ17	DK1	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	AÜ18	DK1	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)
	DK2	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)		DK2	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)		DK3	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)
	DK4	(4;5;5;6)	(1;2;2;3)	(8;9;10;10)		DK4	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)	(8;9;10;10)
	DK5	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(1;2;2;3)		DK5	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)	(1;2;2;3)
	Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3		Kriter	Uzm1	Uzm2	Uzm3
AÜ19	DK1	(5;6;7;8)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)	AÜ20	DK1	(4;5;5;6)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)
	DK2	(5;6;7;8)	(4;5;5;6)	(5;6;7;8)		DK2	(5;6;7;8)	(7;8;8;9)	(5;6;7;8)
	DK3	(4;5;5;6)	(2;3;4;5)	(7;8;8;9)		DK3	(4;5;5;6)	(7;8;8;9)	(7;8;8;9)
	DK4	(4;5;5;6)	(7;8;8;9)	(8;9;10;10)		DK4	(5;6;7;8)	(4;5;5;6)	(8;9;10;10)
	DK5	(4;5;5;6)	(5;6;7;8)	(8;9;10;10)		DK5	(2;3;4;5)	(4;5;5;6)	(1;2;2;3)

Adım 2. Birleştirilmiş kriter ağırlık matrisinin eldesi

Karar vericilerin ayrı ayrı gerçekleştirdikleri değerlendirmelerin Eşitlik (12) ve (13) kullanımı ile bir araya getirilmesi sonucunda Tablo 6'da yer alan birleştirilmiş karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 6. Birleştirilmiş karar matrisi

	AÜ1	AÜ2	AÜ3	AÜ4
DK1	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(8,00; 9,00; 10,00; 10,00)	(5,67; 6,67; 7,33; 7,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)
DK2	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)
DK3	(5,67; 6,67; 7,33; 7,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(5,33; 6,33; 6,67; 7,33)	(7,00; 8,00; 8,00; 9,00)
DK4	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)
DK5	(5,33; 6,33; 6,67; 7,33)	(5,33; 6,33; 6,67; 7,33)	(5,67; 6,67; 7,33; 7,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)
	AÜ5	AÜ6	AÜ7	AÜ8
DK1	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)
DK2	(5,00; 6,00; 7,00; 8,00)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)
DK3	(4,33; 5,33; 5,67; 6,67)	(5,33; 6,33; 6,67; 7,67)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)
DK4	(5,67; 6,67; 7,33; 8,00)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,00)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)
DK5	(3,67; 4,67; 5,33; 6,00)	(3,67; 4,67; 5,33; 6,33)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)
	AÜ9	AÜ10	AÜ11	AÜ12
DK1	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(7,00; 8,00; 9,00; 9,33)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)
DK2	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,33)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,33)
DK3	(5,67; 6,67; 7,33; 8,33)	(3,33; 4,33; 4,67; 5,67)	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(5,33; 6,33; 6,67; 7,67)
DK4	(6,33; 7,33; 7,67; 8,33)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)
DK5	(4,33; 5,33; 5,67; 6,33)	(4,00; 5,00; 5,00; 6,00)	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(3,67; 4,67; 5,33; 6,33)
	AÜ13	AÜ14	AÜ15	AÜ16
DK1	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)	(4,67; 5,67; 6,33; 7,00)	(4,67; 5,67; 6,33; 7,00)
DK2	(6,67; 7,67; 8,33; 9,00)	(4,67; 5,67; 6,33; 7,33)	(4,00; 5,00; 6,00; 7,00)	(4,67; 5,67; 6,33; 7,33)
DK3	(7,00; 8,00; 8,00; 9,00)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(6,00; 7,00; 7,00; 8,00)
DK4	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(5,00; 6,00; 7,00; 7,67)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)	(4,33; 5,33; 5,67; 6,33)
DK5	(4,33; 5,33; 5,67; 6,67)	(2,00; 3,00; 3,00; 4,00)	(4,00; 5,00; 5,00; 6,00)	(1,33; 2,33; 2,67; 3,67)
	AÜ17	AÜ18	AÜ19	AÜ20
DK1	(7,33; 8,33; 8,67; 9,33)	(7,67; 8,67; 9,33; 9,67)	(6,00; 7,00; 8,00; 8,67)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,00)
DK2	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(4,67; 5,67; 6,33; 7,33)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,33)
DK3	(5,67; 6,67; 7,33; 8,33)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,67)	(4,33; 5,33; 5,67; 6,67)	(6,00; 7,00; 7,00; 8,00)
DK4	(4,33; 5,33; 5,67; 6,33)	(7,00; 8,00; 9,00; 9,33)	(6,33; 7,33; 7,67; 8,33)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,00)
DK5	(3,67; 4,67; 5,33; 6,33)	(5,33; 6,33; 6,67; 7,33)	(5,67; 6,67; 7,33; 8,00)	(2,33; 3,33; 3,67; 4,67)

Karar vericilerin Tablo 3’de yer alan dilsel terimleri kullanarak her bir kriterin değerlendirme sürecinde kendileri için arz ettiği önemi ifade etmesi ile Tablo 7 elde edilir.

Tablo 7. Uzmanlar tarafından belirlenen kriter önem değerleri

	Uzm1	Uzm2	Uzm3
DK1	Y	Y	ÇY
DK2	OY	ÇY	OY
DK3	Y	Y	Y
DK4	OY	Y	ÇY
DK5	ÇY	OY	ÇY

Tablo 7’de yer alan dilsel terimler yine Tablo 3 kullanılarak yamuksal bulanık sayılara dönüştürülür (Tablo 8). Sonrasında Eşitlik (14) ve (15) yardımı ile Tablo 9’da verilen birleştirilmiş kriter ağırlıkları matrisi elde edilir.

Tablo 8. Uzmanlar tarafından belirlenen kriter önem değerleri YBS karşılıkları

	Uzm1	Uzm2	Uzm3
DK1	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)	(0,8; 0,9; 1; 1)
DK2	(0,5; 0,6; 0,7; 0,8)	(0,8; 0,9; 1; 1)	(0,5; 0,6; 0,7; 0,8)
DK3	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)
DK4	(0,5; 0,6; 0,7; 0,8)	(0,7; 0,8; 0,8; 0,9)	(0,8; 0,9; 1; 1)
DK5	(0,8; 0,9; 1; 1)	(0,5; 0,6; 0,7; 0,8)	(0,8; 0,9; 1; 1)

Tablo 9. Birleştirilmiş kriter ağırlıkları matrisi

YBS ağırlıklar	
DK1	(0,73; 0,83; 0,87; 0,93)
DK2	(0,60; 0,70; 0,80; 0,87)
DK3	(0,70; 0,80; 0,80; 0,90)
DK4	(0,67; 0,77; 0,83; 0,90)
DK5	(0,70; 0,80; 0,90; 0,93)

Adım 3. Ortalama çözüm matrisinin oluşturulması

Her kriter bazında tüm alternatiflerin performans değerleri ortalaması Eşitlik (17) kullanılarak hesaplanmış ve Tablo 10’da yer alan ortalama çözüm matrisi elde edilmiştir.

Tablo 10. Ortalama çözüm matrisi

Ortalamalar	
DK1	(6,68; 7,68; 8,37; 8,90)
DK2	(5,87; 6,87; 7,48; 8,38)
DK3	(5,88; 6,88; 7,22; 8,12)
DK4	(6,43; 7,43; 8,07; 8,63)
DK5	(4,63; 5,63; 6,07; 6,85)

Adım 4. Ortalamadan pozitif ve negatif uzaklık matrislerinin oluşturulması

Bu adımda kriterlerin nitelikleri (fayda/maliyet) göz önünde bulundurularak sırasıyla Eşitlik (20) kullanılarak Tablo 11’de sunulan ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve Eşitlik (21) kullanılarak Tablo 12’de sunulan ortalamadan negatif uzaklık matrisi elde edilmiştir. Değerlendirme sürecinde esas alınan tüm kriterler fayda nitelikli olduğundan ilgili eşitliklerin fayda kriterleri kümesini ifade eden kısımları hesaplamalarda kullanılmıştır.

Tablo 11. Ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA)

	AÜ1	AÜ2	AÜ3	AÜ4
DK1	(-0,16; 0,04; 0,21; 0,38)	(-0,11; 0,08; 0,29; 0,42)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,20; 0,00; 0,12; 0,34)
DK2	(-0,24; 0,03; 0,21; 0,44)	(-0,24; 0,03; 0,21; 0,44)	(-0,24; 0,03; 0,21; 0,44)	(-0,24; 0,03; 0,21; 0,44)
DK3	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,11; 0,16; 0,25; 0,49)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,16; 0,11; 0,16; 0,44)
DK4	(-0,13; 0,08; 0,25; 0,42)	(-0,13; 0,08; 0,25; 0,42)	(-0,17; 0,03; 0,16; 0,38)	(-0,13; 0,08; 0,25; 0,42)
DK5	(-0,26; 0,05; 0,18; 0,47)	(-0,26; 0,05; 0,18; 0,47)	(-0,20; 0,10; 0,29; 0,52)	(0,08; 0,39; 0,52; 0,81)
	AÜ5	AÜ6	AÜ7	AÜ8
DK1	(-0,28; -0,09; 0,08; 0,29)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,20; 0,00; 0,12; 0,34)	(-0,16; 0,04; 0,21; 0,38)
DK2	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,29; -0,02; 0,11; 0,39)	(-0,33; -0,07; 0,16; 0,39)	(-0,29; -0,02; 0,11; 0,39)
DK3	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,25; 0,02; 0,11; 0,40)	(-0,11; 0,16; 0,25; 0,49)
DK4	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,17; 0,03; 0,16; 0,38)	(-0,13; 0,08; 0,25; 0,42)
DK5	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,03; 0,28; 0,47; 0,76)	(-0,03; 0,28; 0,47; 0,76)
	AÜ9	AÜ10	AÜ11	AÜ12
DK1	(-0,28; -0,09; 0,08; 0,29)	(-0,20; 0,00; 0,12; 0,34)	(-0,24; -0,05; 0,17; 0,34)	(-0,28; -0,09; 0,08; 0,29)
DK2	(-0,29; -0,02; 0,11; 0,39)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,29; -0,02; 0,11; 0,39)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK3	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,21; 0,06; 0,21; 0,44)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK4	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,17; 0,03; 0,16; 0,38)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK5	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,14; 0,45; 0,64; 0,87)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
	AÜ13	AÜ14	AÜ15	AÜ16
DK1	(-0,16; 0,04; 0,21; 0,38)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK2	(-0,24; 0,03; 0,21; 0,44)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK3	(-0,16; 0,11; 0,16; 0,44)	(-0,25; 0,02; 0,11; 0,40)	(-0,25; 0,02; 0,11; 0,40)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK4	(-0,13; 0,08; 0,25; 0,42)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK5	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
	AÜ17	AÜ18	AÜ19	AÜ20
DK1	(0,20; 0,00; 0,12; 0,34)	(-0,16; 0,04; 0,21; 0,38)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK2	(-0,29; -0,02; 0,11; 0,39)	(-0,29; 0,02; 0,11; 0,39)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK3	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,25; 0,02; 0,11; 0,40)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK4	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,21; -0,01; 0,21; 0,38)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK5	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,26; 0,05; 0,18; 0,47)	(-0,20; 0,10; 0,29; 0,58)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)

Tablo 12. Ortalamadan negatif uzaklık matrisi (NDA)

	AÜ1	AÜ2	AÜ3	AÜ4
DK1	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,12; 0,04; 0,22; 0,41)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK2	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK3	(-0,23; -0,06; 0,07; 0,31)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,18; 0,03; 0,11; 0,35)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK4	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK5	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
	AÜ5	AÜ6	AÜ7	AÜ8
DK1	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,25; -0,04; 0,17; 0,37)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK2	(-0,27; -0,02; 0,19; 0,43)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK3	(-0,10; 0,15; 0,24; 0,48)	(-0,23; 0,03; 0,11; 0,35)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK4	(-0,20; 0,01; 0,18; 0,38)	(-0,20; 0,01; 0,18; 0,38)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK5	(-0,17; 0,04; 0,18; 0,40)	(-0,22; 0,04; 0,18; 0,40)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
	AÜ9	AÜ10	AÜ11	AÜ12
DK1	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
DK2	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,31; -0,06; 0,10; 0,34)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,31; -0,06; 0,10; 0,34)
DK3	(-0,31; -0,06; 0,07; 0,31)	(0,03; 0,28; 0,37; 0,61)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,23; 0,03; 0,11; 0,35)
DK4	(-0,24; -0,03; 0,09; 0,29)	(-0,28; -0,07; 0,14; 0,33)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,28; -0,07; 0,14; 0,33)
DK5	(-0,22; 0,00; 0,09; 0,32)	(-0,17; 0,08; 0,14; 0,36)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,22; 0,04; 0,18; 0,40)
	AÜ13	AÜ14	AÜ15	AÜ16
DK1	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,25; -0,04; 0,17; 0,37)	(-0,04; 0,17; 0,34; 0,54)	(-0,04; 0,17; 0,34; 0,54)
DK2	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,19; 0,07; 0,23; 0,47)	(-0,14; 0,11; 0,31; 0,56)	(-0,19; 0,07; 0,23; 0,47)
DK3	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,27; 0,01; 0,03; 0,27)
DK4	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,16; 0,05; 0,26; 0,46)	(-0,28; -0,07; 0,14; 0,33)	(0,01; 0,22; 0,35; 0,54)
DK5	(-0,26; 0,00; 0,09; 0,32)	(0,08; 0,33; 0,39; 0,61)	(-0,17; 0,08; 0,14; 0,36)	(0,12; 0,38; 0,47; 0,70)
	AÜ17	AÜ18	AÜ19	AÜ20
DK1	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,25; -0,04; 0,17; 0,37)	(-0,17; 0,04; 0,22; 0,41)
DK2	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,19; 0,07; 0,23; 0,47)	(-0,31; -0,06; 0,10; 0,34)
DK3	(-0,31; -0,06; 0,07; 0,31)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,10; 0,15; 0,24; 0,48)	(-0,27; -0,01; 0,03; 0,27)
DK4	(0,01; 0,22; 0,35; 0,54)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,24; -0,03; 0,09; 0,29)	(-0,20; 0,01; 0,18; 0,38)
DK5	(-0,22; 0,04; 0,18; 0,40)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,25; 0,35; 0,57)

Adım 5. Ağırlıklandırılmış pozitif ve ağırlıklandırılmış negatif uzaklık değerlerinin hesaplanması

Her bir alternatifi için ağırlıklandırılmış pozitif uzaklıklar Tablo 9’da yer alan birleştirilmiş kriter ağırlıkları matrisi kullanılarak Eşitlik (22) ve Eşitlik (23) yardımı ile hesaplanmıştır. Ulaşılan sonuç değerleri Tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 13. Ağırlıklandırılmış pozitif ve ağırlıklandırılmış negatif uzaklık değerleri

	AÜ1	AÜ2	AÜ3	AÜ4
\widetilde{sp}_j	(-0,53; 0,15; 0,71; 1,55)	(-0,43; 0,29; 0,83; 1,65)	(-0,26; 0,11; 0,40; 0,83)	(-0,25; 0,46; 0,95; 2,02)
\widetilde{sn}_j	(-0,16; -0,05; 0,06; 0,28)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,22; 0,06; 0,28; 0,70)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
	AÜ5	AÜ6	AÜ7	AÜ8
\widetilde{sp}_j	(-0,21; -0,07; 0,07; 0,27)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,47; 0,26; 0,76; 1,78)	(-0,30; 0,44; 1,01; 1,88)
\widetilde{sn}_j	(-0,49; 0,15; 0,65; 1,52)	(-0,63; 0,03; 0,55; 1,38)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
	AÜ9	AÜ10	AÜ11	AÜ12
\widetilde{sp}_j	(-0,21; -0,07; 0,07; 0,27)	(-0,15; 0,00; 0,11; 0,31)	(-0,34; 0,40; 1,02; 1,87)	(-0,21; -0,07; 0,07; 0,27)
\widetilde{sn}_j	(-0,53; -0,07; 0,22; 0,84)	(-0,48; 0,19; 0,61; 1,48)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,69; -0,04; 0,44; 1,29)
	AÜ13	AÜ14	AÜ15	AÜ16
\widetilde{sp}_j	(-0,31; 0,18; 0,52; 1,13)	(-0,18; 0,01; 0,09; 0,36)	(-0,18; 0,01; 0,09; 0,36)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
\widetilde{sn}_j	(-0,18; 0,00; 0,08; 0,30)	(-0,34; 0,32; 0,90; 1,74)	(0,43; 0,23; 0,78; 1,62)	(-0,23; 0,65; 1,22; 2,29)
	AÜ17	AÜ18	AÜ19	AÜ20
\widetilde{sp}_j	(-0,15; 0,00; 0,11; 0,31)	(-0,62; 0,08; 0,60; 1,49)	(-0,14; 0,08; 0,26; 0,54)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
\widetilde{sn}_j	(-0,36; 0,16; 0,50; 1,15)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,53; 0,11; 0,60; 1,45)	(-0,63; 0,19; 0,75; 1,80)

Adım 6. Normalize ağırlıklandırılmış pozitif ve negatif uzaklık değerlerinin hesaplanması

Bu adımda ağırlıklandırılmış pozitif uzaklıklar Eşitlik (24) kullanılarak, ağırlıklandırılmış negatif uzaklıklar ise Eşitlik (25) kullanılarak elde edilmiş ve Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. Normalize ağırlıklandırılmış pozitif ve ağırlıklandırılmış negatif uzaklık değerleri

	AÜ1	AÜ2	AÜ3	AÜ4
$\widetilde{ns\overline{p}}_j$	(-0,65; 0,18; 0,88; 1,90)	(-0,53; 0,36; 1,01; 2,03)	(-0,32; 0,13; 0,49; 1,02)	(-0,30; 0,56; 1,16; 2,48)
$\widetilde{ns\overline{n}}_j$	(0,72; 0,94; 1,05; 1,16)	(1,00; 1,00; 1,00; 1,00)	(0,29; 0,72; 0,94; 1,22)	(1,00; 1,00; 1,00; 1,00)
	AÜ5	AÜ6	AÜ7	AÜ8
$\widetilde{sn\overline{p}}_j$	(-0,25; -0,09; 0,09; 0,34)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)	(-0,58; 0,32; 0,93; 2,19)	(-0,37; 0,54; 1,24; 2,31)
$\widetilde{sn\overline{n}}_j$	(0,53; 0,35; 0,85; 1,49)	(-0,39; 0,45; 0,97; 1,63)	(1,00; 1,00; 1,00; 1,00)	(1,00; 1,00; 1,00; 1,00)
	AÜ9	AÜ10	AÜ11	AÜ12
$\widetilde{ns\overline{p}}_j$	(-0,25; -0,09; 0,09; 0,34)	(-0,18; 0,00; 0,13; 0,38)	(-0,41; 0,49; 1,25; 2,29)	(-0,25; -0,09; 0,09; 0,34)
$\widetilde{sn\overline{n}}_j$	(0,15; 0,78; 1,07; 1,53)	(-0,49; 0,39; 0,81; 1,48)	(1,00; 1,00; 1,00; 1,00)	(0,30; 0,55; 1,04; 1,69)
	AÜ13	AÜ14	AÜ15	AÜ16
$\widetilde{ns\overline{p}}_j$	(-0,38; 0,22; 0,63; 1,39)	(-0,22; 0,02; 0,11; 0,44)	(-0,22; 0,02; 0,11; 0,44)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
$\widetilde{sn\overline{n}}_j$	(0,70; 0,92; 1,00; 1,18)	(-0,75; 0,09; 0,67; 1,35)	(-0,63; 0,21; 0,77; 1,43)	(-1,33; -0,23; 0,34; 1,24)
	AÜ17	AÜ18	AÜ19	AÜ20
$\widetilde{ns\overline{p}}_j$	(-0,18; 0,00; 0,13; 0,38)	(-0,76; 0,09; 0,74; 1,83)	(-0,18; 0,10; 0,32; 0,67)	(0,00; 0,00; 0,00; 0,00)
$\widetilde{sn\overline{n}}_j$	(-0,16; 0,49; 0,84; 1,36)	(1,00; 1,00; 1,00; 1,00)	(-0,46; 0,39; 0,88; 1,53)	(-0,81; 0,24; 0,81; 1,64)

Adım 7. Alternatifler için yamuksal bulanık sayı değerlendirme skorlarının belirlenmesi

Tüm alternatifler için yamuksal bulanık sayı değerlendirme skorları Eşitlik (26) kullanılarak hesaplanmış ve Tablo 15’de sunulmuştur.

Adım 8. Alternatiflere ait yamuksal bulanık sayı değerlendirme skorlarının durulaştırılması

Tablo 15’de sunulan yamuksal bulanık sayı değerlendirme skorları $\tilde{a}s_j$ Eşitlik (10) kullanımı ile durulaştırılmış ve durulaştırılmış değerlendirme skorları $\kappa(\tilde{a}s_j)$ elde edilmiştir.

Adım 9. Alternatiflere ait sıralamanın eldesi

Durulaştırılmış değerlendirme skorlarının azalan biçimde sıralamaya tabi tutulması sonucunda ulaşılan alternatiflere ait sıralama sonuçlarına yine Tablo 15’de yer verilmiştir.

Tablo 15. Alternatiflere ait değerlendirme skorları ve sıralama sonuçları

	AÜ1	AÜ2	AÜ3	AÜ4
$\tilde{a}s_j$	(0,04; 0,56; 0,96; 1,53)	(0,24; 0,68; 1,01; 1,53)	(-0,01; 0,43; 0,72; 1,12)	(0,35; 0,78; 1,08; 1,74)
$\kappa(\tilde{a}s_j)$	0,775	0,862	0,562	1,000
Sıra	6	5	9	1
	AÜ5	AÜ6	AÜ7	AÜ8
$\tilde{a}s_j$	(-0,39; 0,13; 0,47; 0,91)	(-0,19; 0,22; 0,49; 0,82)	(0,21; 0,66; 0,96; 1,59)	(0,32; 0,77; 1,12; 1,65)
$\kappa(\tilde{a}s_j)$	0,275	0,329	0,867	0,970
Sıra	16	14	4	2
	AÜ9	AÜ10	AÜ11	AÜ12
$\tilde{a}s_j$	(-0,05; 0,35; 0,58; 0,93)	(-0,34; 0,19; 0,47; 0,93)	(0,29; 0,74; 1,13; 1,65)	(-0,28; 0,23; 0,57; 1,01)
$\kappa(\tilde{a}s_j)$	0,450	0,311	0,956	0,380
Sıra	10	15	3	12
	AÜ13	AÜ14	AÜ15	AÜ16
$\tilde{a}s_j$	(0,16; 0,57; 0,82; 1,29)	(-0,49; 0,05; 0,39; 0,89)	(-0,43; 0,11; 0,44; 0,93)	(-0,66; -0,11; 0,11; 0,66)
$\kappa(\tilde{a}s_j)$	0,712	0,211	0,263	0,000
Sıra	8	19	17	20
	AÜ17	AÜ18	AÜ19	AÜ20
$\tilde{a}s_j$	(-0,17; 0,24; 0,49; 0,87)	(0,12; 0,55; 0,87; 1,41)	(-0,32; 0,25; 0,60; 1,10)	(-0,40; 0,12; 0,40; 0,82)
$\kappa(\tilde{a}s_j)$	0,358	0,743	0,405	0,229
Sıra	13	7	11	18

Bulanık EDAS uygulaması ile ulaşılan sonuçlar web sitesi kalitesi açısından en başarılı araştırma üniversitesinin İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü (AÜ4) olduğunu işaret etmektedir. Erciyes Üniversitesi (AÜ8) ve Ege Üniversitesi (AÜ11) başarı sıralamasında ikinci ve üçüncü sıradaki üniversiteler olarak belirlenmiştir. Web sitesi kalitesi en düşük olan üniversiteler ise Atatürk Üniversitesi (AÜ16), Bursa-Uludağ Üniversitesi (AÜ14) ve Karadeniz Teknik Üniversitesi (AÜ20) olarak bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

YÖK tarafından 2017 yılından beri yürütülmekte olan araştırma üniversiteleri programı ülkemizin öncelikli hedeflerine ulaşmak yolunda nitelikli bilginin üretilmesi, disiplinler arası ve uluslararası işbirlikleri, projeler ve bilimsel çalışmaların teşviki, doktora mezunu bilim insanı sayısının artırılması ve üniversitemizin uluslararası arenada daha ön planda olmasının sağlanması amaçlarını taşımaktadır. Bu minvalde program kapsamında yer alan üniversitelerin performansları yıllık olarak izlenmektedir. Bu yolla üniversitelerin araştırma, etkileşim ve işbirliği yetkinliklerinin değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

2020 yılında hayatımıza giren Covid pandemisi ile üniversitelerde uzaktan eğitim süreci başlamış, online platformların kullanımı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda üniversitelerin yetkinliklerinin değerlendirilmesi başlığı altında öğrenci adayları, mevcut öğrenciler, mezunlar ve toplumun ilgili kesimleri ile etkileşimlerinin sağlandığı web sitelerinin kalitesi ve yeterliliği alt konu başlığı da dikkate alınması gereken bir nitelik kazanmıştır.

Üniversite web sitelerinin kalitesinin değerlendirilmesi ve sıralaması çok sayıda ve sıklıkla çelişen nicel ve nitel kriterlere sahip karmaşık bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir. Bu bakışla çalışmada, karar vericilerin verilen kriterlere göre farklı bakış açılarıyla alternatifleri eş zamanlı olarak analiz etmelerine olanak sağlayan ÇKKV yöntemlerinin kullanımı söz konusu olmuştur. Karar vericilerin kesin olmayan yargılarına dayanan önem değerlendirmelerini açığa çıkarmak adına bulanık küme yaklaşımına dayalı EDAS yönteminin kullanımı tercih edilmiştir. İki farklı sıralama ölçütünü (PDA, NDA) kullanarak daha hassas sonuçlara ulaşma şansına sahip olan bu teknik, pek çok farklı ÇKKV probleminde başarılı uygulamalara sahiptir. Önerilen yöntem ile belirsizliği daha etkin bir şekilde ele almak yoluyla etkili ve güvenilir kriterler geliştirerek araştırmacıların web sitesi değerlendirme problemini teorik olarak daha iyi kavrayabilmeleri açısından literatüre katkıda bulunmak, yöneticilerin karar vermesine yardımcı olmak, üniversitelerin web sitesi performanslarını iyileştirmelerini/ daha kaliteli web siteleri tasarlayabilmelerini desteklemek amaçlanmıştır. Çalışma, ülkemizde eğitim-öğretim faaliyeti yürüten araştırma üniversiteleri kapsamında web sitelerinin bulanık yaklaşım ile değerlemeye tabi tutulduğu ilk araştırma olması özelliği ile özgün nitelik taşımaktadır.

Çalışmada 2021 yılı YÖK değerlendirmesi kapsamında ülkemizde araştırma üniversitesi etiketi almaya hak kazanan üniversitelerin web sitesi kalitesi değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde karşılaşılan belirsizlikler bulanık mantık uygulanarak elimine edilmeye çalışılmıştır. Web sitesi tasarımı alanında uzman 3 kişilik bir karar verici grubu oluşturulmuştur. “Kapsam”, “güncellik”, “işlevsellik”, “teknik yeterlilik” ve “estetik yeterlilik” olarak isimlendirilen 4 temel kriter çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Üniversite web sitelerinin kalitesinin belirlenmesinde en çok önem arz eden kriter “kapsam” olarak saptanmıştır. Bu bulgu Kostoglou vd. (2014) çalışma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Önem düzeyi en düşük olan kriter ise “güncellik” kriteridir. Bulanık EDAS yöntemi ile web sitesi kalitesi en yüksek olan araştırma üniversitesinin İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sıralamada İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü’nü Erciyes Üniversitesi ve Ege Üniversitesi takip etmektedir. Web sitesi kalitesi açısından en zayıf olan araştırma üniversitesi ise Atatürk Üniversitesi olarak belirlenmiştir. Bu üniversite web sitesinin özellikle teknik ve estetik yeterlilik kalitesinin iyileştirilmesine çaba gösterilmelidir.

Çalışma farklı yıllarda tekrarlanarak, boylamsal bir araştırma niteliğinde, araştırma üniversitelerinin web sitesi kalitesi açısından gelişim süreci izlenebilir. Gelecek çalışmalarda üniversite web sitesi kalitesini etkileyen kritik faktörlerin tespiti ve üniversitelerin bu kapsamda değerlendirmesine yönelik farklı bulanık yaklaşımlar kullanılabilir. Elde edilen sonuçlar mevcut çalışma sonuçları ile karşılaştırılabilir. Yine değerlendirme kriterlerinin seçiminde odak grupları ve görüşmeler gibi farklı metodolojiler kullanılabilir. Farklı kriter grupları ile ulaşılan sıralama sonuçları kıyaslanabilir.

Kaynakça

- Abbasi, R., Rezaei, N., Esmaili, S., & Abbasi, Z. (2018). Website quality and evaluation: a perspective of Iranian airline industry. *International Journal of Electronic Business*, 14(2), 103-127.
- Akincilar, A., & Dagdeviren, M. (2014). A hybrid multi-criteria decision making model to evaluate hotel websites. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 263-271.
- Al-dweeri, R.M., Ruiz Moreno, A., Montes, F.J.L., Obeidat, Z.M. and Al-dwairi, K.M. (2019). The effect of e-service quality on Jordanian student's e-loyalty: an empirical study in online retailing. *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 119 No. 4, pp. 902-923.
- Alwahaishi, S., Snášel, V., & Nehari-Talet, A. (2009). Website evaluation an empirical study of Arabian Gulf Airlines. *International Journal of Information*, 1(3), 213.
- Ateş, V. & Karacan, H. (2009). Abant İzzet Baysal Üniversitesi web sitesi kullanılabilirlik analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 2(2), 33-38.
- Bayraktaroğlu, F. K., & Kundakçı, N. (2019). Bulanık EDAS yöntemi ile ar-ge projesi seçimi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (24), 151-170.
- Bilsel, R. U., Büyüközkan, G., & Ruan, D. (2006). A fuzzy preference-ranking model for a quality evaluation of hospital web sites. *International journal of intelligent systems*, 21(11), 1181-1197.
- Büyüközkan, G., Çifçi, G., & Güleriyüz, S. (2011). Strategic analysis of healthcare service quality using fuzzy AHP methodology. *Expert systems with applications*, 38(8), 9407-9424.
- Büyüközkan, G., & Güleriyüz, S. (2016). Lojistik Firma Web Sitelerinin Performanslarının Çok Kriterli Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(4), 889-902.
- Chmielarz, W., & Zborowski, M. (2018). Analysis of e-banking websites' quality with the application of the topsis method—a practical study. *Procedia computer science*, 126, 1964-1976.
- Chmielarz, W., & Zborowski, M. (2020). The selection and comparison of the methods used to evaluate the quality of e-banking websites: The perspective of individual clients. *Procedia Computer Science*, 176, 1903-1922.
- Demirtaş, Ö., Zaralı, F., & Doğan, S. (2020). Bulanık Ortamda Tedarikçi Seçimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 36(3), 456-471.
- Ecer, F. (2014). A hybrid banking websites quality evaluation model using AHP and COPRAS-G: a Turkey case. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(4), 758-782.
- Feyzioğlu, O., Büyüközkan, G., & Gocer, F. (2016). Intuitionistic Fuzzy Choquet Approach To Evaluate Hospital Websites. In *Uncertainty Modelling in Knowledge Engineering and Decision Making: Proceedings of the 12th International FLINS Conference* (pp. 595-601).
- Ghorabae, M. K., Zavadskas, E. K., Amiri, M., & Turskis, Z. (2016). Extended EDAS method for fuzzy multi-criteria decision-making: an application to supplier selection. *International journal of computers communications & control*, 11(3), 358-371.
- Güçdemir, Y. (2012). Sanal ortamda iletişim bir halkla ilişkiler perspektifi. *İstanbul: Derin Yayınları*.
- Gülbak, O. (2020). Öğretim üyeleri perspektifinden araştırma üniversitesi girişi: Bir vakıf üniversitesi örneği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 124-130.
- Hosseinpouli Mamaghani, F., & Montazer, G. A. (2021). Designing a Model for Evaluating Iranian University Websites: Using Fuzzy VIKOR Approach. *Iranian Journal of Information processing and Management*, 36(4), 971-993.
- <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/arastirma-universiteleri-ile-toplantı.aspx>.
- Kaya, T., & Kahraman, C. (2011). A fuzzy approach to e-banking website quality assessment based on an integrated AHP-ELECTRE method. *Technological and Economic Development of Economy*, 17(2), 313-334.
- Koçer, S. (2017). Kurumsal Web Sitelerinin Kurum Kimliği Açısından İncelenmesi: En Çok Tercih Edilen Üniversiteler Üzerine Bir Analiz. *Journal of International Social Research*, 10(53).
- Kostoglou, V., Papatthasiou, J., Moschidis, O., & Ladopoulou, P. (2014). A comparative analysis of Greek universities' presence on the World Wide Web using an analytical MCDM methodology. *International Journal of Multicriteria Decision Making*, 4(3), 279-298.
- Liang, D., Zhang, Y., Xu, Z., & Jamaldeen, A. (2019). Pythagorean fuzzy VIKOR approaches based on TODIM for evaluating internet banking website quality of Ghanaian banking industry. *Applied Soft Computing*, 78, 583-594.

- Lin, H. F. (2010). An application of fuzzy AHP for evaluating course website quality. *Computers & Education*, 54(4), 877-888.
- Özbek, A. (2020). Web Sitesi Kalitesinin MULTIMOORA Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *International Journal of Engineering Research and Development*, 12(2), 479-491.
- Özgülven, N. (2012). Promethee Sıralama Yöntemi İle Özel Alışveriş Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 195-201.
- Özkan, B., Özceylan, E., Kabak, M., & Dağdeviren, M. (2020). Evaluating the websites of academic departments through SEO criteria: a hesitant fuzzy linguistic MCDM approach. *Artificial Intelligence Review*, 53(2), 875-905.
- Pamučar, D., Stević, Ž., & Zavadskas, E. K. (2018). Integration of interval rough AHP and interval rough MABAC methods for evaluating university web pages. *Applied soft computing*, 67, 141-163.
- Perçin, S. (2019). A combined fuzzy multicriteria decision-making approach for evaluating hospital website quality. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 26(3-4), 129-144.
- Roy, S., Pattnaik, P. K., & Mall, R. (2017). Quality assurance of academic websites using usability testing: an experimental study with AHP. *International Journal of System Assurance Engineering and Management*, 8(1), 1-11.
- Samanlioglu, F., Burnaz, A. N., Diş, B., Tabaş, M. D., & Adıgüzel, M. (2020). An Integrated Fuzzy Best-Worst-TOPSIS Method for Evaluation of Hotel Website and Digital Solutions Provider Firms. *Advances in Fuzzy Systems*, 2020.
- Schitea, D., Deveci, M., Iordache, M., Bilgili, K., Akyurt, İ. Z., & Iordache, I. (2019). Hydrogen mobility roll-up site selection using intuitionistic fuzzy sets based WASPAS, COPRAS and EDAS. *International Journal of Hydrogen Energy*, 44(16), 8585-8600.
- Shayganmehr, M., & Montazer, G. A. (2020). An extended model for assessing E-services of Iranian Universities websites using Mixed MCDM method. *Education and Information Technologies*, 25(5), 3723-3757.
- Singla, B. S., & Aggarwal, H. (2018). Evaluation of Indian universities' websites in terms of information quality: differences in the perspectives of end users segments based on their socio-demographic characteristics. *International Journal of Business Information Systems*, 27(2), 135-176.
- Srivastava, P., Mustafa, A., Khanduja, D., Chowdhary, S. K., Kumar, N., & Shukla, R. K. (2020). Prioritizing autonomous maintenance system attributes using fuzzy EDAS approach. *Procedia Computer Science*, 167, 1941-1949.
- Stanujkic, D., & Jovanovic, R. (2012). Measuring a quality of faculty website using ARAS method. In *Proceeding of the International Scientific Conference Contemporary Issues in Business, Management and Education* (pp. 545-554).
- Stanujkic, D., Zavadskas, E. K., Karabasevic, D., Urosevic, S., & Maksimovic, M. (2017). An approach for evaluating website quality in hotel industry based on triangular intuitionistic fuzzy numbers. *Informatica*, 28(4), 725-748.
- Stević, Ž., Vasiljević, M., Zavadskas, E. K., Sremac, S., & Turskis, Z. (2018). Selection of carpenter manufacturer using fuzzy EDAS method. *Engineering Economics*, 29(3), 281-290.
- Sullivan, J. R., & Walstrom, K. A. (2001). Consumer perspectives on service quality of electronic commerce web sites. *Journal of Computer Information Systems*, 41(3), 8-14.
- Sun, C. C., & Lin, G. T. (2009). Using fuzzy TOPSIS method for evaluating the competitive advantages of shopping websites. *Expert Systems with Applications*, 36(9), 11764-11771.
- Tsai, W. H., Chou, W. C., & Leu, J. D. (2011). An Effectiveness Evaluation Model For The Web-Based Marketing Of The Airline Industry, *Expert Systems With Applications*, 38(12), 15499-15516.
- Wahyuningrum, T., Rokhman, N., & Musdholifah, A. (2017). Algorithm Comparison Performance In Assessing The Quality Of University Websites, In *New Media Studies (Conmedia)*, 2017 4th International Conference On (Pp. 19-24). IEEE.
- YÖK (16 Ekim 2019). Araştırma ve Aday Araştırma Üniversitelerinin İki Yıllık Performansları Açıklandı. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/arastirma-universiteleridegerlendirme-toplantisi.aspx> (17.02.2020).
- Yurdakul Başok, N. & Coşkun, G. (2008). Fakültelerde web sitelerinin kurumsal tanıtım amaçlı kullanımı: İletişim fakülteleri üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2008(33), 141-156.

EXTENDED SUMMARY

With the advancement of information and communication technologies and the widespread use of the internet, organizations are increasingly offering e-services in order to provide society with faster and more effective access to information and services, reduce operating costs and improve business performance. Universities, which are widely regarded as centers of scientific and technological development, are expected to take the concept of e-service more seriously and to focus on improving the quality of e-services in comparison to other institutions. A similar approach will result in high-quality online service delivery for prospective students, students, graduates, academics, employees and other segments of society. Websites are the foundation of e-service delivery infrastructure. Universities can communicate effectively and quickly with their target audiences through their interactive websites. Websites are also important for university recognition and accessibility. It contributes to the realization of corporate marketing as well as the creation of corporate image. In this context, it is critical to understand the main factors influencing website quality and to evaluate website quality on a regular basis based on these factors. Identifying the most important factors in an academic website will assist system designers in focusing on these factors and determining the best policy to increase the website's effectiveness.

The Council of Higher Education (YOK) introduced the Research University Initiative in 2017 to increase scientific productivity and quality in our country. Universities were evaluated based on their research performance, appropriations, budgets, internationalization levels, undergraduate and graduate education capabilities and industry collaborations. Annually, the performances of research and candidate research universities are monitored based on evaluation criteria classified under the headings of "Research Capacity," "Research Quality and Interaction," and "Collaboration". Following the changes made in 2021, the program now includes 20 state universities as well as three foundation universities. It was deemed appropriate to divide the universities into three groups based on their performance and to provide support to each group based on their performance. As a result of the 2021 evaluation, the universities that were entitled to receive the research university label are Middle East Technical University, Istanbul Technical University, Bogazici University, Izmir Institute of Technology, Yıldız Technical University, Ankara University, Istanbul University, Erciyes University, Hacettepe University, Gebze Technical University, Ege University, Istanbul University-Cerrahpasa, Marmara University, Bursa-Uludag University, Dokuz Eylul University, Ataturk University, Gazi University, Çukurova University, Firat University and Karadeniz Technical University. Ihsan Dogramaci Bilkent University, Sabanci University and Koc University are defined as foundation research universities.

The process of evaluating the quality of university websites is an MCDM problem that necessitates the use of complex criteria. In such cases, it is preferable to evaluate multiple criteria simultaneously and to use MCDM methods to assist the decision maker in selecting the best alternative. In this study, a solution approach for evaluating the quality of university websites is developed using the fuzzy EDAS method, one of the MCDM methods. Because of the uncertainty in the decision problem, as well as the difficulties in evaluating both alternatives and criteria with precise expressions, the proposed method is discussed in combination with fuzzy logic theory.

This study assesses the website quality of universities in our country that are eligible to receive the research university label as part of the 2021 YOK evaluation. A decision-making group of three website design experts is formed. The evaluation is conducted using four basic criteria: "scope," "relevance," "functionality," "technical competence," and "aesthetic competence." "Scope" has been determined to be the most important factor in determining the quality of university websites. The "relevance" criterion is the one with the lowest level of importance. Using the fuzzy EDAS method, it is determined that Izmir Institute of Technology has the highest website quality. Erciyes University and Ege University are ranked after Izmir Institute of Technology. Ataturk University is identified as the research university with the poorest website quality.

This study is unique in that it is the first to use the fuzzy EDAS method to measure web quality within the scope of our country's research universities. It is hoped that it will contribute academy administrators and system designers in the design and development of university websites.

The development process of research universities in terms of website quality can be followed as a longitudinal research by repeating the study in different years. Different fuzzy approaches can be used in future studies to determine the critical factors affecting the quality of university websites and to evaluate universities in this context. The obtained results can be compared to the current study results. Again, various methodologies, such as focus groups and interviews, can be used to select evaluation criteria. The rankings obtained with various criteria groups can be compared.

GEREME'DE BULUNAN ROMA DÖNEMİNE AİT ANADOLU'NUN İLK BİYODİNAMİK TARIM TAKVİMİ

THE FIRST BIODYNAMIC AGRICULTURAL CALENDAR OF ANATOLIA FROM THE ROMAN ERA FOUND IN GEREME

Bilgin Yazlık

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

bilgin yazlik@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-8172-3192

ÖZ

Kayseri, Roma egemenliğinden önce dört yüz bin nüfusa sahip oldukça büyük ve önemli bir şehirdir. Şehir, MS 17 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun bir kenti haline gelmiştir ve Roma egemenliği 395 yılına kadar devam etmiştir. Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye bölünmesinin ardından Kayseri, Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu) yönetimi altına girmiştir. Kayseri, özellikle Erciyes Dağı'nın varlığı nedeni ile Roma için oldukça önemli ve kutsal bir şehir olmuştur. Erciyes Dağı'nın kuzey eteklerinde Kayseri şehri yer alırken Güney eteklerinde Develi Ovası'nın Erciyes Dağı ile kesişen bölgesinde Gereme olarak adlandırılan bir Roma şehrinin varlığı bugünkü kalıntılardan bilinmektedir. Bu çalışmada Gereme antik yerleşkesi kalıntıları arasında yer alan, farklı büyüklüklerde, kırmızı kök boya işlemeli ve birbirini tamamlayan toplam beş adet kesme taş parçanın görsel olarak analizi yapılmakta ve bu parçaların aslında ay ve yıldızların konumlarına göre tarımsal faaliyet zamanlaması yapılan Roma Dönemi'nde kullanılan biyodinamik tarım takvimi olduğuna dair bulgular sunulmaktadır.

ABSTRACT

Kayseri had been considered as an important city with a population of 400 thousand before the Roman rule. The city became a province of Rome in 17 AD and Roman rule continued until 395. After the division of Rome into east and west, Kayseri came under the rule of Byzantine Empire (Eastern Roman Empire). Kayseri has been a very important and holy city for Rome, especially due to the existence of Mount Erciyes. Kayseri is located on the northern skirts of Erciyes Mountain. The Roman city called Gereme is located on southern skirts of Erciyes Mountain. In this study, five rock cut stones which are found among the ruins of the ancient settlement of Gereme visually analysed. The rock cut stones have different sizes, red madder inlaid and complementary to each other. It is suggested that these rock cut pieces are the parts of biodynamic agricultural calendar used in the Roman period, which agricultural activities were scheduled according to the positions of the moon and stars.

Geliş Tarihi:

01.06.2022

Kabul Tarihi:

30.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Biyodinamik
Tarım Takvimi

Develi

Gereme

Roma

Keywords

Biodynamic
Agricultural
Calendar

Develi

Gereme

Roman

DOI: 10.30783/neysosbilen.1124434

Atf/Cite as: Yazlık, B. (2022). Gereme'de Bulunan Roma Dönemine Ait Anadolu'nun İlk Biyodinamik Tarım Takvimi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1115-1133.

Develi Roma Dönemi'nde önemli bir yerleşim yeridir ve Hristiyanlığın yayılması ile önemi artar. Doğu Roma İmparatorluğu, Develi'nin kuzeyinde bulunan Gereme'yi Hristiyanlığın yayılması için bir merkez olarak kullanmışlardır. Ancak 1021 yılında Vaspuragan bölgesinden Develi'ye sürülen Ermenilerin Develi'yi merkez olarak belirlemelerinden sonra Gereme önemini yitirmeye başlamıştır. Gereme'de yüzeysel olarak görülebilen yapıların en son MS VI. yüzyıla tarihlendirilmesi de bu iddiayı desteklemektedir (Özgöncü, 2018: 179). Ancak bölgedeki kalıntıların MS 4. yy. – 11. yy. arasına tarihlendirilebileceğini belirten çalışmalar da söz konusudur (Karakaya, 2009: 175-185; Topçu, 2013: 1-14).

W. Hamilton, 1842 yılında yayınlanan kitabında Gereme'deki kalıntılardan bahsetmektedir. Hamilton, Erciyes Dağı'na bir zirve tırmanışı gerçekleştirdikten sonra Develi'ye dönerken Gereme kalıntılarını ziyaret etmiştir. Gereme'yi antik bir şehir olarak tarif etmekte ve bu şehrin dışında bir Bizans kilisesi bulunduğunu belirtmektedir. Kilisenin harç kullanılmadan kahverengi trakit taşlarla inşa edildiğini ifade etmektedir. Bu kilisenin kuzeyinde bir başka kilisenin kalıntılarını da fark etmiştir. Kilise kalıntılarında sonra bir Bizans şehri olduğunu ifade ettiği Gereme şehri ile karşılaşmıştır. Sonuç olarak Gereme'de büyük bir kilise, bir anıt mezar, mermer sütun kalıntıları, sivil mimari kalıntıları ve büyük kesme taş parçalar gördüğünü anlatmaktadır (Hamilton, 1842). Muhtemelen bölgede o dönemde bugüne kıyasla çok daha fazla yüzeysel kalıntı bulunuyordu, bugün Erciyes Dağı kökenli, yüksek hacimli toprak kaymalarından dolayı Hamilton'un bahsettiği şehrin yerini tam olarak bilinmemektedir.

Hamilton'dan sonra Gereme'yi H. Rott da ziyaret etmiş ve gördüklerini 1908 yılında bir kitapta yayınlamıştır. Gereme'deki kalıntıların Develi Merkez'de 1825 yılında inşa edilen Constantinus Kilisesi'nin inşasında devşirme taş olarak kullanıldığını belirtmektedir. Gereme isminin, Göreme gibi Kapadokya kökenli tarihsel bir isim olduğunu ifade etmektedir. Rott, batıdan girişli, doğuya dönük, büyük ölçüde tahrip olmuş, trakit taşları ile inşa edilmiş kiliseyi Çanlı Kilise olarak adlandırmaktadır (Şekil 4). Rott bölgede çok miktarda mermer sütun ve büyük kesme taş fark etmiştir. Gereme kalıntıları arasında, çelenk içinde rozet süslemeli bir haç, haç ile süslenmiş bir zafer takı gibi taşa kabartma olarak işlenmiş kalıntıları da saymaktadır. Rott, kalıntılar arasında Panagia Kilisesi olarak adlandırdığı bir başka kiliseyi daha tarif etmektedir (Şekil 6). Bunların dışında yarısından fazlası moloz altında kalmış, içerisinde haç süslemeleri bulunan bir Bizans Dönemi Hristiyan mezarından bahsetmektedir (Şekil 8). Rott, son olarak isimlendirmedeği üçüncü bir kiliseden kalan kalıntılara değinmektedir (Rott, 1908: 163).

Gereme'yi sadece kilise kalıntılarını içeren bir kilise kompleksi ya da manastır olarak düşünmek hatalıdır, bölgede yaklaşık bir kilometre çapında bir daire içerisine yayılmış ve arazide göze çarpan farklı yapı kalıntıları gözlemlenebilmektedir. O. Güler (1999: 44-47) bölgede yaptığı keşifte, yollar, yapı enkazları ve çukurlar tespit ettiğini, yapıların dini ve resmi yapılar olarak ikiye ayrıldığını, bölgede kemerli ve nişli yapılar bulunduğunu, taşa işlenmiş iri bir haç tespit ettiğini, işlemeli büyük kesme taş kalıntılarının köylülerce birleştirilerek bir çeşme yapıldığını aktarmaktadır. Gereme'deki yapıların büyük çoğunluğu ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır ve muhtemelen toprak altında gömülü durumdadır. Bölgede su aramak için yapılan kuyu kazılarında yirmi metre derinlikte sütun parçalarının bulunduğu yerel halk tarafından anlatılmaktadır. Böylesi büyük yapıların görünmeyecek kadar yere gömülmüş olmasının en büyük nedeni Gereme'nin bulunduğu coğrafyanın kendisidir. Gereme, sırtını Erciyes dağına yaslamış bir antik yerleşkedir, Erciyes Dağı'nın doğal aşınımı, bölgeye sürekli kaya ve toprak taşımaktadır, bu nedenle yapılar yıllar içerisinde toprak altına gömülmüşlerdir. Gereme antik yerleşkesinden tarihi kitaplarda ya da haritalarda bahsedilmemektedir. Bu özelliğinden dolayı Gereme'ye kayıp şehir de denilmektedir (Güler, 1999: 44-47). Gereme'de ne yazık ki bugüne kadar sadece Kayseri Müzesi Müdürlüğü desteği ile kilise odaklı kazı çalışmaları yürütüldüğünü bilmekteyiz (Karakaya, 2009: 175-185; Karakaya, 2011: 1-24). Bugün Gereme'de bulunan kalıntıların turistik bir değeri de oluşmuş durumdadır, doğa tutkunları bu bölgeyi yürüyüş rotaları arasına uzun yıllardır almaktadırlar (Demirel, 2014: 66).

Gereme Kalıntıları

Gereme kalıntıları², 1.787 metre rakımlı bir yamaçta, Erciyes Dağı eteklerinde yer almaktadır (Şekil 2). Gereme, sırtını kuzey yönden Erciyes Dağı'na yaslar, doğu ve batı yönlerinde ise tepeler yer almaktadır, şehrin güney yönü açıktır ve Develi Ovası'nın eşsiz manzarasına bakmaktadır. Gereme kalıntılarının 680 metre güneyinde, Develi istikametinde giden patika yolu takip ederken başka bir taş yapı daha (Şekil 2.D ve Şekil 3) bulunmaktadır³. Bu yapı yaklaşık 25 m²lik bir alan üzerinde kuruludur ve iri kesme taşlardan inşa edilmiştir, ancak fonksiyonu tam olarak bilinmemektedir.



Şekil 2. Erciyes Dağı Tarafından Gereme Yerleşkesi
(A: Panagia Kilisesi, B: Roma Anıt Mezarı, C: Yıkılmış Çanlı Kilise, D: Bilinmeyen Yapı)



Şekil 3. Fonksiyonu Bilinmeyen Yapı Kalıntıları (Şekil 2.D)

² Gereme'nin tam konumu 38°27.5670'K ve 35°25.8680'D şeklindedir.

³ (38°27.2190'K, 35°25.9970'D)

Gereme antik kentini 1908 yılında ziyaret edip fotoğraflayan H. Rott, bölgede Çanlı Kilise (Şekil 4 ve Şekil 5) ve Panagia Kilisesi (Şekil 6 ve Şekil 7) adında iki kilise tespit etmiştir. Fotoğraflar incelendiğinde Çanlı Kilise olarak adlandırdığı kilisenin bugün tamamen yıkıldığı, Panagia Kilisesinin (Şekil 9 ve Şekil 10) ise kısmen ayakta kaldığı görülmektedir. Rott ayrıca bugün ayakta olan Roma mezarını (Şekil 8 ve Şekil 11) da ziyareti esnasında fotoğraflamıştır.



Şekil 4. Çanlı Kilise (Rott, 1908)



Şekil 5. Batı Yönünden Çanlı Kilise (Rott, 1908)



Şekil 6. Panagia Kilisesi (Rott, 1908)



Şekil 7. Panagia Kilisesinin Korosu (Rott, 1908)



Şekil 8. Gereme Anıt Mezarı (Rott, 1908)

Bugün itibarıyla ayakta kalmış iki temel yapı bulunmaktadır, bunlardan birisinin kilise olduğu (Panagia Kilisesi) diğerinin de bir anıt mezar olduğu bilinmektedir (Rott, 1908: 163). Kilisenin girişi doğu yönüne bakmaktadır ve giriş duvarı 19 metre uzunluğundadır, kilisenin yan duvarları ise 11 metre uzunluğundadır (Şekil 9). Kilisenin tavanı ve duvarları büyük oranda çökmüş, içi ise Erciyes'ten heyelan yolu ile gelen taş ve toprak parçaları ile dolmuştur (Şekil 10). Kilisenin 20 metre güneyinde, güneyden girişe sahip bir anıt mezar yer almaktadır, bu mezarın giriş kapısının bulunduğu duvar 4,10 metre iken yan duvarları 5,40 metre uzunluğundadır (Şekil 11). Anıt mezar, kiliseye göre oldukça iyi korunmuştur, tavanı ve duvarları sağlam olan yapı kısmen toprak altındadır. Gereme'de kilise çevresinde; 130 cm çapında sütun kaidesi (Şekil 10), 220 cm uzunluğunda 70 cm çapında sütun parçası (Şekil 10) gibi oldukça büyük ölçekli ve özenle işlenmiş kalıntılar bulunmaktadır. Bu parçaların bir araya gelerek oluşturacakları yapı ya da yapıların oldukça büyük ve görkemli oldukları düşünülebilir.



Şekil 9. Panagia Kilisesi'nin Doğuya Bakan Ön Duvarı ve Korosu



Şekil 10. Panagia Kilisesi Kalıntıları (Kilisenin İçinden)



Şekil 11. Roma Mimarisi ile İnşa Edilmiş Anıt Mezar

Kalıntılar arasında yer alan blok modilyonlar (Şekil 12) ve büyük sütun parçaları (Şekil 10), bu yapının Roma Dönemi'ne ait bir tapınak olabileceğini de düşündürmektedir, yapı daha sonra Hristiyanlık akımlarının ardından

kiliseye dönüştürülmüş olabilir. Bilinmektedir ki Roma Dönemi'nde inşa edilen birçok tapınak sonradan kiliseye dönüştürülmüştür (Yegül, 2019). Bununla birlikte Rott tarafından 1908 yılında tespit edilen ve bugün ayakta olmayan Çanlı Kilise ile bugün ayakta olan Panagia Kilisesi düşünüldüğünde iki büyük kilisenin yan yana inşa edilmesinin anlamsız olduğu düşünülebilir, bu yapılardan en az birinin kiliseden farklı bir amaçla inşa edildiği ve sonradan kiliseye dönüştürüldüğü iddia edilebilir.



Şekil 12. Panagia Kilisesi Kalıntıları Arasında Bir Blok Modilyon

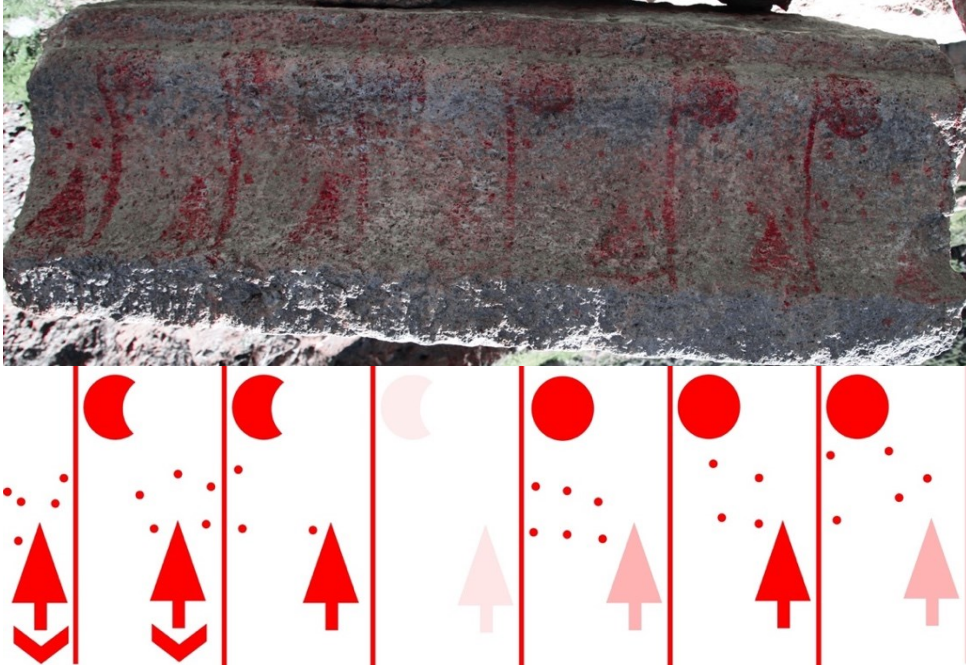


Şekil 13. Panagia Kilisesi Giriş Kapısı Üstünde Çevresi Kırmızı Boyalı Bir Haç Motifi

Gereme Kalıntıları Arasında Bulunan Roma Dönemi Biyodinamik Tarım Takvimi Parçaları

Gereme’de çevreye yayılmış kalıntılar arasında dikkat çeken ve birbiri ile ilişki olduğu net olarak görülen, kırmızı kök boyalı beş parça kesme taş tespit edilmiştir. Bu parçalar aşağıda numaralandırılmış ve özellikleri sıra ile ele alınmıştır. Kayseri Müzesi tarafından gerçekleştirilen Gereme kazı çalışmaları esnasında bölgede yapılan araştırmada bir taş parça üzerinde “kızıl kahve boya ile yapılmış asma yaprakları” görüldüğü ifade edilmektedir (Karaya, 2009: 175-185; Karakaya, 2011: 1-24). Ancak tespit edilen yapı parçasının bu çalışmada tespit edilen parçalardan biri olup olmadığı net olarak bilinmemektedir.

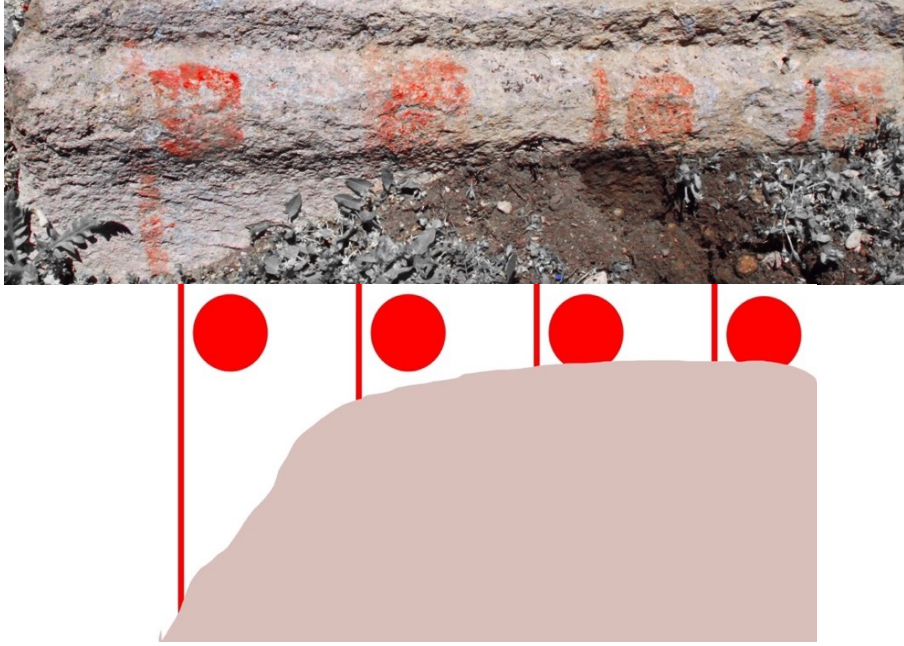
Parça No1 : 105 cm uzunluğunda 30 cm yüksekliğinde olan bu parça, halihazırda Çanlı Kilise’nin doğuya bakan giriş kapısının sağ tarafında yer alan duvarın üzerine ters olarak yerleştirilmiştir, bu parçanın asıl yerinin burası olmadığı net olarak görülmektedir, ancak kim tarafından hangi amaçla buraya yerleştirildiği bilinmemektedir. Taşın üzerinde 17 cm aralıklarla kırmızı kök boya ile çizilmiş dikey bir cm genişliğinde çizgiler yer almaktadır. Bu kırmızı çizgiler ile bölünen toplam yedi bölgenin her birinin içerisinde yine kırmızı kök boya ile birtakım şekiller çizilmiştir. Bu şekiller incelendiğinde şekillerin; altında dikey çizgi bulunan üçgen (ağaç), farklı tiplerde daire (ayın evreleri olduğu düşünülmektedir), noktalar (takım yıldızları simgelediği düşünülmektedir) ve ucu aşağıya bakan üçgen parantez (ay ışığı kaynaklı gölge olduğu düşünülmektedir) olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekiller her bir bölge içerisinde sistematik olduğu tahmin edilen bir yaklaşımla farklı konumlandırılmıştır. Parça dikkatle incelendiğinde daha büyük bir şekil modelinin kırılmış bir parçası olduğu görülmektedir, parçanın önünde ve sonunda kırmızı boya devam etmektedir. Bu parça hem 2013 yılında hem de 2022 yılında fotoğraflanmıştır. Parçanın konumu değişmemiş ancak birkaç cm yerinden oynamıştır, üzerindeki boyalarda ise önemli bir deformasyon görülmemiştir. Parçada kullanılan kırmızı boyanın aynı zamanda giriş kapısı üstünde yer alan haçın (Şekil 13) çevresini vurgulamak için de kullanıldığı görülmüştür.



Şekil 14. Parça No: 1
(Parçanın Fotoğrafı Üstte, İllüstrasyonu Altta)

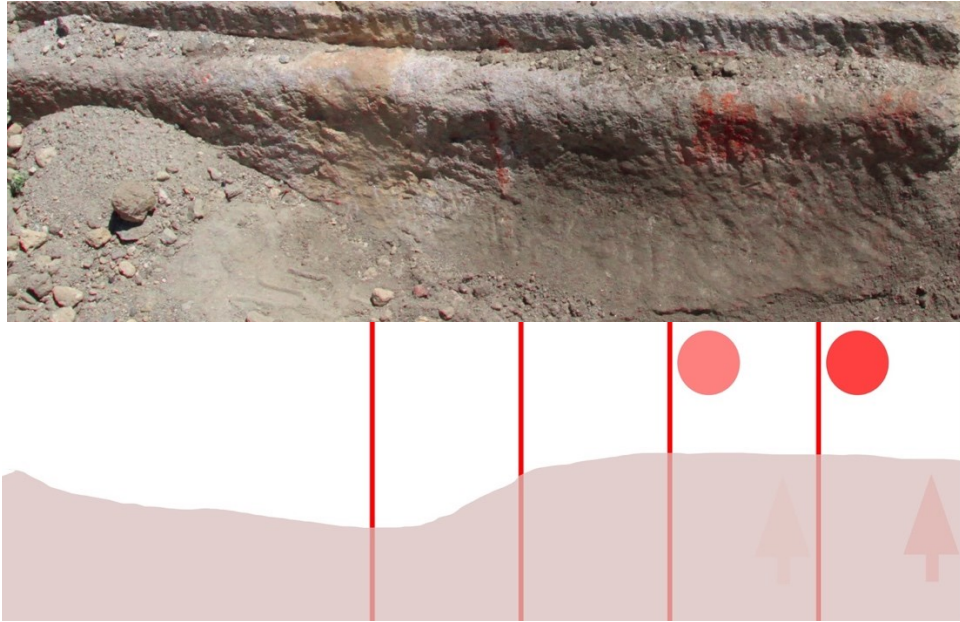
Parça No 2: Bu parça, kilisenin doğu tarafındaki kalıntılar arasında yarısı yere gömülü halde bulunmaktadır. Parçanın uzunluğu 60 cm iken, yüksekliği gömülü olduğu için tam olarak ölçülemedi, ancak bir önceki parçanın devamı olduğu görülen bu parçanın da 30 cm yüksekliğe sahip olduğu tahmin edilebilir. Taşın üzerinde 17 cm aralıklarla kırmızı kök boya ile çizilmiş dikey bir cm genişliğinde çizgiler yer almaktadır. Bu kırmızı çizgiler ile bölünen toplam dört bölgenin her birinin içerisinde yine kırmızı kök boya ile birtakım şekiller çizilmiştir. Bu

şekiller incelendiğinde 1 nolu parçada görülen ay şekli bariz olarak görülmekte iken taş toprağa gömülü olduğu için ağaç, takım yıldızları simgeleyen noktalar ve ucu aşağıya bakan üçgen parantez tam olarak görülememektedir. Bu parçanın 1 nolu parça ile birlikte bir bütünün parçaları olduğu net olarak anlaşılmaktadır.



Şekil 15. Parça No: 2
(Parçanın Fotoğrafi Üstte, İllüstrasyonu Altta)

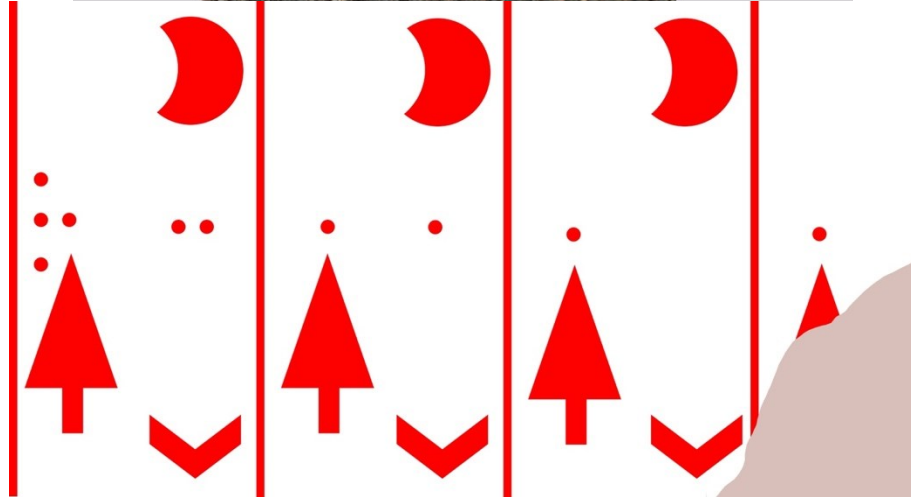
Parça No 3: Bu parça, kilisenin güney doğu tarafındaki kalıntılar arasında büyük kısmı yere gömülü halde bulunmaktadır. Parçanın uzunluğu yaklaşık 60 cm iken, yüksekliği gömülü olduğu için tam olarak ölçülememiştir, ancak bir önceki parçanın devamı olduğu görülen bu parçanın da 30 cm yüksekliğe sahip olduğu tahmin edilebilir. Taşın üzerinde yine 17 cm aralıklarla kırmızı kök boya ile çizilmiş dikey bir cm genişliğinde çizgiler yer almaktadır.



Şekil 16. Parça No: 3
(Parçanın Fotoğrafi Üstte, İllüstrasyonu Altta)

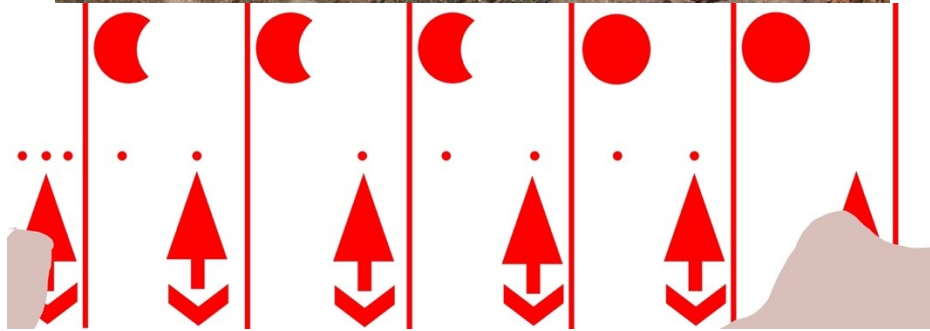
Bu kırmızı çizgiler ile bölünen toplam üç bölgenin her birinin içerisinde yine kırmızı kök boya ile birtakım şekiller çizilmiştir. Bu şekiller incelendiğinde 1 ve 2 nolu parçada görülen ay şekli bariz olarak görülmekte iken taş toprağa gömülü olduğu için ağaç, takım yıldızları simgeleyen noktalar ve gölgeyi simgeleyen ucu aşağıya bakan üçgen parantez tam olarak görülememektedir. Bu parçanın 1 ve 2 nolu parçalar ile bir bütünü parçaları olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Taşın sol yarısında ise herhangi bir boyama tespit edilmemiştir, bundan dolayı bu parçanın başlangıç parçası olduğu düşünülmektedir.

Parça No- 4 : Bu taş 2013 yılında kilisenin doğu tarafındaki kalıntılar arasında bulunmuştur. Ancak ne yazık ki 2022 yılında taş yerinde görülememiştir. Taşın uzunluğu 2013 yılında ölçülmemiştir, ancak diğer örneklerden yola çıkarak her bir bölgenin 17 cm olduğu düşünülürse taşın yaklaşık 55 cm olduğu tahmin edilebilir. Taşın üzerinde yine aralıklarla kırmızı kök boya ile çizilmiş dikey çizgiler yer almaktadır. Bu kırmızı çizgiler ile bölünen toplam dört bölgenin her birinin içerisinde yine kırmızı kök boya ile birtakım şekiller çizilmiştir. Bu şekiller incelendiğinde şekillerin; altında dikey çizgi bulunan üçgen (ağaç), farklı tiplerde daire (ayın evreleri olduğu düşünülmektedir), noktalar (takım yıldızları simgelediği düşünülmektedir) ve ucu aşağıya bakan üçgen parantez (ay ışığı kaynaklı gölge olduğu düşünülmektedir) olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekiller her bir bölge içerisinde sistematik olduğu tahmin edilen bir yaklaşımla farklı konumlandırılmıştır. Parça dikkatle incelendiğinde daha büyük bir şekil modelinin kırılmış bir parçası olduğu görülmektedir, parçanın önünde ve sonunda kırmızı boya devam etmektedir. Bu parça, üzerindeki şekillerin okunurluğu açısından en görkemli örnektir.



Şekil 17. Parça No: 4
(Parçanın Fotoğrafı Üstte, İllüstrasyonu Altta)

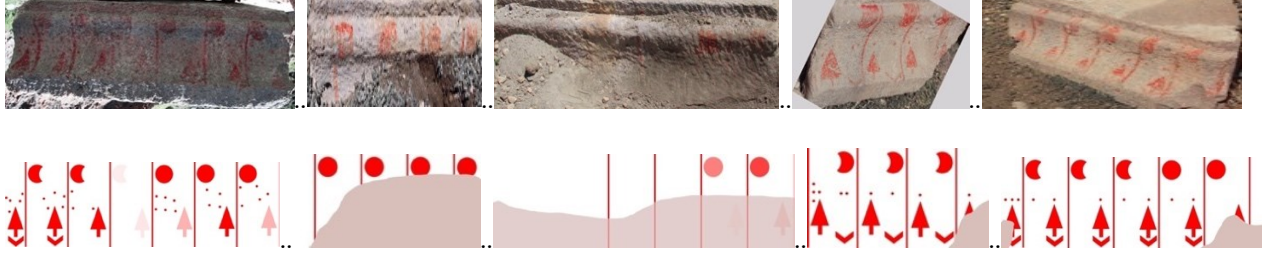
Parça No 5: 90 cm uzunluğunda 30 cm yüksekliğinde olan bu parça, halihazırda Panagia Kilisesinin doğusunda yer alan kalıntılar arasında yerde ters olarak bulunmaktadır. Taşın önceki taşlarda görüldüğü gibi üzerinde aralıklarla kırmızı kök boya ile çizilmiş dikey çizgiler yer almaktadır. Bu kırmızı çizgiler ile bölünen toplam altı bölgenin her birinin içerisinde yine kırmızı kök boya ile birtakım şekiller çizilmiştir. Bu şekiller incelendiğinde şekillerin; altında dikey çizgi bulunan üçgen (ağaç), farklı tiplerde daire (ayın evreleri olduğu düşünülmektedir), noktalar (takım yıldızları simgelediği düşünülmektedir) ve ucu aşağıya bakan üçgen parantez (ay ışığı kaynaklı gölge olduğu düşünülmektedir) olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekiller her bir bölge içerisinde sistematik olduğu tahmin edilen bir yaklaşımla farklı konumlandırılmıştır. Parça dikkatle incelendiğinde daha büyük bir şekil modelinin kırılmış bir parçası olduğu görülmektedir, parçanın önünde ve sonunda kırmızı boya devam etmektedir. Bu parça hem 2013 yılında hem de 2022 yılında fotoğraflanmıştır. Parçanın konumu değişmemiş ancak yerinden oynatılıp ters çevrilmiştir, üzerindeki boyalar da ise önemli bir deformasyon görülmemiştir.



Şekil 18. Parça No: 5
(Parçanın Fotoğrafı Üstte, İllüstrasyonu Altta)

Parçalar dikkatle incelendiğinde bu parçaların bir araya gelerek bir sütun kaidesi ya da bir korniş oluşturdukları düşünülebilir. Boyanın bugüne kadar korunmuş olması da parçanın aslında bir iç mekân parçası olması gerektiğini düşündürmektedir. Parçaların bir araya getirilmesi ile bu yazıda önerilen biyodinamik tarım takviminin orijinal halinin kısmen de olsa neye benzediği görülebilmektedir (Şekil 19). Parçalar bir araya geldiğinde, ortaya çıkan resmin, ayın evreleri, ay ışığının miktarı ve takım yıldızların pozisyonlarına dair sistematik bir modeli olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Bu sistematik modelin biyodinamik tarım takvimi olduğu üzerindeki simgelerin bugün bile kullanılıyor olmasından rahatlıkla tahmin edilebilir. Roma'dan günümüze ulaşan herhangi bir biyodinamik tarım takvimi örneği literatürde görülmemiştir. Bundan dolayı bu takvimin nasıl kullanıldığı eksik parçalar ve benzersizlik nedenleriyle tam olarak bilinmemektedir. Bölgeden devşirme taş olarak çok miktarda taşın götürüldüğü ve Develi Merkez'de 1825 yılında inşa edilen Konstantin Kilisesi'nin inşasında

kullanıldığı bilinmektedir (Rott, 1908: 163), hem yapılacak kazı çalışmaları hem de devşirme taş izi sürme faaliyetleri bu çalışmada ele alınan biyodinamik tarım takviminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

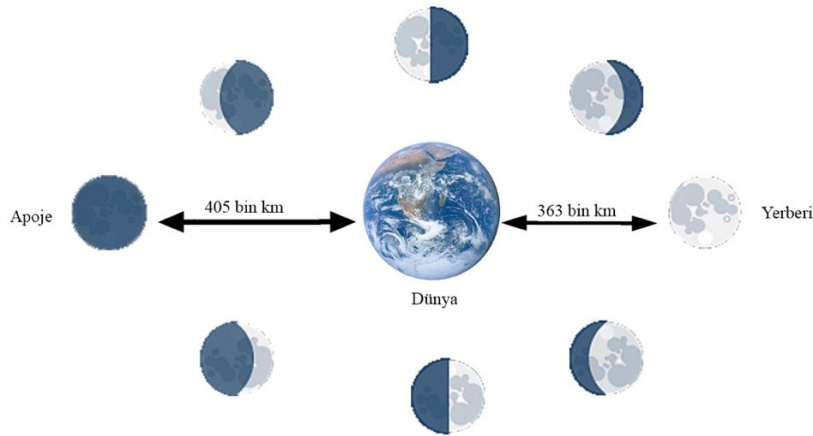


Şekil 19. Roma Dönemi Biyodinamik Tarım Takvimi Parçalarının Bir Arada Gösterimi⁴
(Parçaların Fotoğrafı Üstte, İllüstrasyonu Altta)

Biyodinamik Tarım ve Biyodinamik Tarım Takvimi

Anadolu'da binlerce yıllık kadim bir tarım geleneği vardır. Bugün tarımda yararlanılan yöntemlerden bir kısmı nesilden nesile aktarılmış geleneksel tarım bilgisidir. Biyodinamik tarımda, geçmişten gelen tecrübe kökenli ve oldukça değerli bu bilgi kaynak olarak kullanılmaktadır. Modern anlamda biyodinamik tarımın temelleri 1924 yılında Rudolf Steiner tarafından atılmıştır. Biyodinamik tarımda güneşin, ayın ve hatta yıldızların konumları, tarım uygulamalarının zamanını belirlemek için bilimsel temellere dayanarak kullanılmaktadır. Organik tarım ile biyodinamik tarım oldukça benzerdir ancak ikisi arasındaki en temel fark, biyodinamik tarım uygulamalarında ay esaslı biyodinamik tarım takviminin kullanılıyor olmasıdır. Biyodinamik tarımda ayrıca, bitkilerin çeşitli kısımlarından elde edilen özel preparatlar kullanılmaktadır (Çakır, 2018: 438-443). Biyodinamik tarımın geleneksel tarıma kıyasla daha verimli, daha ekonomik, daha sağlıklı, daha doğal ve sürdürülebilir olduğuna dair çalışmalar da söz konusudur (Rositsa, 2018: 40-48).

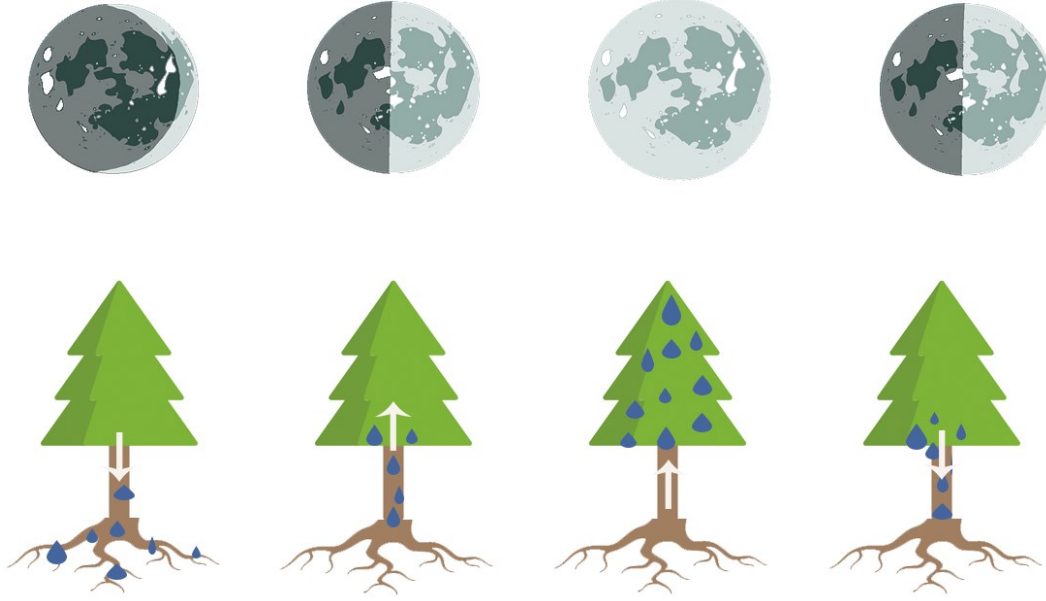
İlk insan topluluklarından itibaren ay, bir takvim aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Önce günleri, ardından haftaları ve ayları saymak amacıyla kullanılan ay takvimleri, daha sonra tarımsal aktivitelerin de takibini sağlamak amacıyla mevsim ve yılları takip etmek için kullanılmıştır. Halk, tarımsal faaliyetlerini takip etmek için ayın yörüngesel hareketlerinden yararlanmıştır (Vural, 2020). Ay hem dünyaya ışık yansıtır hem de dünya üzerinde bir çekim etkisine sahiptir. Ayın dünya çevresindeki yörüngesi eliptiktir ve bir tam döngüyü tamamlama süresi olan yaklaşık yirmi sekiz günde dünya ile arasındaki mesafe sürekli değişkendir, bu da değişken bir çekim etkisi oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 20).



Şekil 20. Ayın Dünya Çevresindeki Yörüngesi Boyunca Ay ve Dünya Arasında Değişen Mesafenin En Uzun ve En Kısa Olduğu Pozisyonlar

⁴ Parçalar herhangi bir bilgiye dayanılarak sıralanmamıştır.

Örneğin kök gelişimi, ayın dünyadan en uzakta olduğu konumda en iyi performansı sergiler, çünkü bitki üzerindeki ters yöndeki çekim kuvveti en azdır. Hilalden iki gün önce bitki etkimi yapılması durumunda sonraki yedi gün boyunca ışık ve çekim güçleri oldukça elverişli olmaktadır. Dolunay yaklaştıkça dünyaya yansıyan ışık miktarı artar, bu da yaprak gelişimini artırır. Ayın tüm evreleri için burada belirtilen örneklere benzer tarımsal analizler yapılmıştır (Bkz. Şekil 21) (Nabi, 2017: 212-219). Verimli bir tarım uygulaması için ayın konumu önemli bir belirleyicidir. Daha verimli ve sağlıklı, yaprak, çiçek ve kök gelişimi için ay ve yıldızların konumları önemli etkiler göstermektedir. Verimli tarım uygulamaları için bu etkiler göz önünde bulundurulmalıdır (Ram, 2019: 34-37).

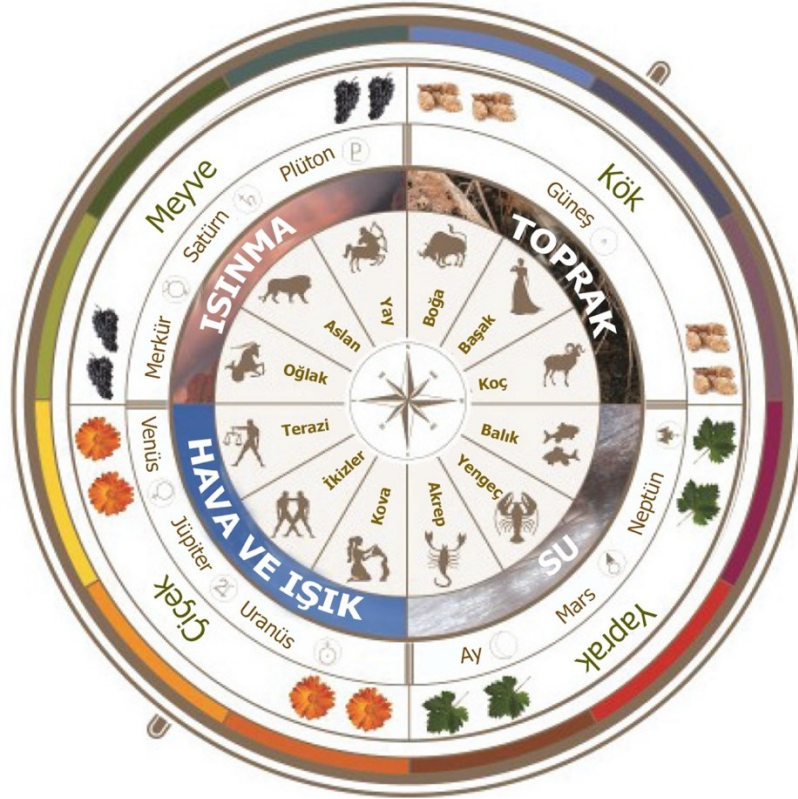


Şekil 21. Ayın Dünya Yüzeyindeki Bitkilerin İçerisinde Yer Alan Su ile Etkileşimi

Biyodinamik tarımın etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için zamanlama çok önemlidir. Biyodinamik tarımın kökeninde, ayın dünya çevresindeki yaklaşık yirmi sekiz günlük hareketin, dünya üzerinde bulunan suda ve sudan oluşan canlılarda meydana getirdiği farklı etkilerin takip edilmesi ve buna göre ekim, dikim, hasat gibi zamanlamaların belirlenmesi fikri yatmaktadır. Seçilecek ekim ve dikim zamanı bitkinin yaprağı, çiçeği ya da kökünden faydalanma durumuna göre farklılık gösterebilmektedir (Çakır, 2018: 438-443).

Bilinmektedir ki kadim Anadolu halkları ekim ve dikim zamanlarını yukarıda bahsedilen kriterlere göre gözleme dayalı olarak belirlemiş ve yüksek verim amacıyla kullanmışlardır. Biyodinamik tarım takvimi ancak çok uzun yıllar boyunca yapılacak gözlemlere dayalı olarak geliştirilebilmektedir.

Biyodinamik tarım takvimi, biyodinamik tarım uygulamalarının zamanlamasını belirlemek için kullanılan bir takvim çeşididir. Bu takvim bugün Avrupa'da her yıl astrolojik duruma göre yeniden yayınlanmaktadır (Bkz. Şekil 22). Biyodinamik tarım takviminde ayın farklı evrelerine göre zamanlama yapılmaktadır. Bunlar; hilal, dolunay, artan ve azalan ay, ay ile farklı yıldızların ve gezegenlerin birbirlerine göre gökyüzündeki konumları şeklindedir. Hilal ve dolunay zamanlarında topraktaki nem miktarının yüksek olduğu, bu sayede toprağa ekilecek tohumların daha hızlı ve kolay çimleneceği ön görülmektedir. Dolunay sonrasında oluşan azalan ayın büyüme geciktirdiği ve hasat zamanı olduğu belirtilmektedir (Çakır, 2018: 438-443).



Şekil 22. Maria Thun Biyodinamik Takvimi (Thun, 2000)

Roma Döneminde Biyodinamik Tarım

Roma Dönemi'nde miladi sekizinci yılda tamamlandığı düşünülen ve Ovidius tarafından kaleme alınmış Fasti adlı eserde, Roma takvimlerinden toplam on iki kitapta bahsedilmektedir, ancak bu kitaplardan sadece ilk altısı yani ilk altı ay günümüze ulaşabilmiştir. James George Frazer tarafından 1931 yılında İngilizceye çevrilmiş olan Fasti incelendiğinde; doğrudan doğruya bu çalışmaya konu olan türden bir biyodinamik tarım takviminden bahsedilmemekte ancak ayın hareketlerini takip eden takvimler bulunduğundan, ayın ve takım yıldızların konumlarının tarımsal faaliyetlerin takibi için kullanıldıklarından bahsedilmektedir (Frazer, 1931; Abuagla, 2017).

Roma'da bulunan, Menologia Rustica Colotianum olarak adlandırılan, M.S. 1. yüzyıla tarihlenen kare mermer blok incelendiğinde (Bkz. Şekil 23), dört yüzünün her birinin üç dilime bölüldüğü ve toplam on iki kısımlık bir takvim olduğu anlaşılmıştır. Bu takvimde dini inanışların tarihleri, festival tarihleri ve tarımsal faaliyetlerin zamanlanmasına dair bölümlerinin olduğu görülmüştür. Yani bulunan bu Roma Takvimi sayesinde hangi zamanda hangi tarımsal faaliyetin yapılacağı belirlenebilmektedir (Karakuş, 2016). Söz konusu takvim üzerinde, festivallerin tarihleri, hangi tanılara ne zaman adak adanacağı, ayların koruyucu tanrıları, hangi tarımsal operasyonun ne zaman ve ne şekilde yapılacağı ve ayların kaç gün çektiği gibi bilgiler bulunmaktadır (Broughton, 1936: 353). Bu takvim her ne kadar tam anlamıyla bir biyodinamik tarım takvimi değilse de Roma Dönemi'nde tarımsal aktivitelerin takvimlere bağlandığı bilgisini içerdiği için çalışmamız açısından değerlidir.



Şekil 23. Menologia Rustica Colotianum (Broughton, 1936)

Toplamda yirmi ciltten oluşan 10. yüzyılda Bizans imparatoru Constantinus VII Porphyrogenitus tarafından derlenen Geoponica isimli kitapta Bizans'ta tarım uygulamalarından çok detaylı bir biçimde bahsedilmektedir. Owen 1806 yılında Geoponica'yı İngilizceye Agricultural Pursuits adı ile çevirmiştir. Bu kitapta Bizans Döneminde tarımsal uygulamaların zamanlamasında ayın konumu ve evrelerinin belirleyici bir rol üstlendiği açıkça görülmektedir. Konuyla ilgili Geoponica'dan bazı örnekler verilebilir:

- “Ağaçlar ay büyürken dikilirse çok daha hızlı gelişirler.”
- “Ayrıca, köklerine tuz veya deniz yosunu sürerseniz veya ay dolunaydayken gövdesini rubrica ile ovalarsanız veya üzerine ekşi incir asarsanız, meyvesini dökmez.”
- “Ancak sürgünleri, ay küçülürken, aşılardan on gün veya daha fazla bir süre önce seçmek ve içine hava girmesin diye özenle kapatılmış bir kaba koymak gereklidir.”
- “Ay ufku altındaiken dikilir ve alınır, zeytinleriniz rahatsız edici kokulardan arınmış olacaktır” (Owen, 1806).

Romalıların, biyodinamik tarım yaptığı biliniyor olmasına rağmen, tarım faaliyetlerini planladıkları biyodinamik tarım takvimi kullanıp kullanmadıkları bilinmemektedir, literatürde Roma Dönemi'nden günümüze ulaşan herhangi bir biyodinamik tarım takvimine dair bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç

Kayseri şehri Roma Dönemi'nde önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bugün Develi sınırları içerisinde, Erciyes Dağı'nın güney eteklerinde yer alan Gereme yerleşim yeri kalıntıları, bölgenin tapınak ve kilise gibi büyük kamu yapılarına, konut ve benzeri sivil yapılara ev sahipliği yapan geniş bir alana yayılmış bir yerleşke olabileceğini işaret etmektedir. Bu çalışmada, bölgede yer alan kalıntılar arasında yer alan, farklı büyüklüklerde, kırmızı kök boya ile işlemeli ve birbirini tamamlayan toplam beş adet taş yapı parçalarının görsel olarak analizi yapılmıştır. Bu parçaların aslında ay ve yıldızların konumlarına göre tarımsal faaliyet zamanlaması yapılan bir biyodinamik tarım takviminin parçaları olduğu önerilmektedir. Biyodinamik tarım takvimlerinin geleneksel takvimler olduğu ve

Anadolu'da uzun yıllardır kullanıldığı, Roma'da da özellikle ayın konumunun tarımsal faaliyetlerinin planlanmasında önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu parçalar dikkatle incelendiğinde aslında daha büyük bir takvimin günümüze ulaşan parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Takvimin tamamının nasıl olduğu ve nasıl kullanıldığı bu çalışmada ele alınmamıştır. Bölgedeki kalıntılar daha önceden Roma Dönemine tarihlendirildiği için takvimin de Roma Dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada ortaya konulan Roma Dönemi biyodinamik tarım takvimi, bilinen ilk örnek olması ve benzersiz olması nedenleriyle oldukça önemlidir. Bölgede yapılacak arkeolojik çalışmalar ve bölgeden taşınan taşların izinin sürülmesi sonucunda bu çalışmada yer alan iddiaları destekleyen yeni kanıtların bulunması mümkündür.

Kaynakça

- Abauagla, A. (2017). *Roma Takvimi "Fasti" ve Antik Kaynaklar Işığında Roma Takvimine göre İlk Altı Ayda Kutlanan Festivaller*, Yapı Kredi Yayınları.
- Broughton, A. L. (1936). The Menologia Rustica, *Classical Philology*. 31/4.
- Çakır, Ö. (2018). Biyodinamik Tarım ve Organik Tarımın Karşılaştırılması, *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(4).
- Demirel, E. (2014). *Kayseri Yürüyüş Rotaları ve Turizm Keşif Rehberi*. (2014). Kayseri Valiliği.
- Erkiletlioğlu, H. (1993). *Kayseri Tarihi*. Kayseri Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Erkiletlioğlu, H. (2019). *Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Frazer, J. G. (1931). *Ovid's Fasti*, Harvard University Press.
- Güler, O. (1999). Gözlem: Kapadokya'nın Küçük Kilikya Bölümü'nde Antik Bir Kent; Gereme, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 88.
- Hamilton, W. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol II.
- Hild, F. (1977). *Das Byzantinische Strassensystem In Kappadokien*. Verlag Der Österreichischen Akademi Der Wissenschaften.
- Karakaya, N. Ç. (2009). Gereme Panagia Kilisesi (2005 Yılı Kazı Sonuçları), *XIII. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi.
- Karakaya, N. Ç. (2011). Yeni Bulgular Işığında Gereme'deki Panagia Kilisesi ve Çevresi, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ 5*, Anadolu Kültür Varlıklarını Araştırma Derneği.
- Karakuş, O. S. (2016). Menologia Rustica Colotianum: Roma Taşrasına Ait İstisnai Bir Takvim, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Kulakoğlu, F. (2010). *Anadolu'nun Önsözünü Kültepe Kanış-Karumu*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Nabi, A. (2017). Biodynamic Farming in Vegetables, *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 6(6).
- Owen, T. (1806). *Geoponika*. Agricultural pursuits, Translated from the Greek by the Rev.
- Özgöncü, S. (2018). *Medeniyetlerin Beşiği Kayseri*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Ram A. R. (2019). Bio-Dynamic Agriculture: An Advance Stage of Organic Farming, *Journal of Eco-friendly Agriculture*, 14(1).
- Rositsa, B. U. (2018). *Biodynamic Farming Method for Sustainable Production of Quality Food*. 3.
- Rott, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*.
- Thun, M. (2000). *Gardening for Life: The Biodynamic Way* (Art and Science).
- Tiefenbach, H. (2012). *Anadolu'nun Açıqları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Topçu, S. M. (2013). Develi Şehrinin Selçuklular Dönemindeki Fiziksel Yapısı, *Karadeniz Araştırmaları*.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları*.
- Vural, A. (2020). *Alanya Halk Takvimi, Takvimsel Uygulamalar ve Halk Meteorolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yegül, F. (2019). *The Roman Near East. In Roman Architecture and Urbanism: From the Origins to Late Antiquity*, Cambridge University Press.

EXTENDED SUMMARY

Kayseri had been considered as an important city with a population of 400 thousand before the Roman rule. The city became a province of Rome in 17 AD and The Roman rule continued over the city until 395. After the division of Rome into east and west, Kayseri came under the rule of Byzantine Empire (Eastern Rome). Kayseri was a very important holy city for also Rome, especially due to the existence of Mount Erciyes. Today, there are tumulus tombs, fountains, temples, and the remains of the castle walls in Kayseri belonging to the Roman period. The main subject of this study consists of the remains of the Roman buildings which are located in Gereme.

The ancient settlement of Gereme is located on a land with an altitude of 1,787 meters, 30 km Southwest of Kayseri city center and 10 km North West of Develi city center. Although it is not known exactly how far the historical roots of Gereme go back to, it is claimed that Gereme has a history dating back to the Hellenistic Kingdom periods. Furthermore, the main development of the city was perceived in the late Roman and Byzantine periods (Güler, 1999: 44-47).

William Hamilton refers to the ruins at Gereme in his book published in 1842. Hamilton visited the Gereme ruins on his way back to Develi after a summit climb to Mount Erciyes. He describes Gereme as an ancient city and states that there is a Byzantine church outside the city.

Moreover, Hans Rott visited Gereme after Hamilton in 1908. Rott named the church with an entrance from the west, facing east, built with trachyte stones, which was largely destroyed, as the Çanlı Church (Figure 8). Rott describes another church among the ruins, which he named the Church of Panagia (Fig. 10). Apart from these, he spotted a Byzantine-era Christian tomb with cross decorations (Figure 12), (Rott, 1908).

There has been an ancient agricultural tradition of thousands of years in Anatolia. Organic farming and biodynamic farming are very similar, but the main difference between the two is that the biodynamic farming practices employ a month-based biodynamic farming calendar. In biodynamic agriculture, the positions of the sun, moon, and even stars are used on scientific grounds to determine the timing of agricultural practices. The position of the moon is considered as an important determinant for an efficient agricultural practice. The positions of the moon and stars have crucial effects for more productive and healthy leaf, flower, and root development. These effects should be considered for efficient agricultural practices (Ram, 2019: 34-37).

The biodynamic farming calendar is a type of calendar used to determine the timing of biodynamic farming practices. In the biodynamic agricultural calendar, timing is made according to the different phases of the moon which are listed as crescent, full moon, rising and waning moon, moon and the positions of different stars and planets in the sky relative to each other. It is predicted that the amount of moisture in the soil is high during the crescent and full moon times, therefore, the seeds to be planted in the soil germinates faster and easier. The waning moon is reported to occur after the full moon delays growth and is harvest time (Çakır, 2018: 438-443).

Menologia Rustica Colotianum is a square marble block which is discovered at Rome, dated to the 1st century AD (See Figure 5). In this calendar, one can see that there are parts of religious beliefs, festival dates and timing of agricultural activities. In other words, this Roman calendar could be used to determine which agricultural activity will be carried out at what time (Karakuş, 2016). Although this calendar is not exactly a biodynamic agricultural calendar, it is valuable for our study as it contains information regarding agricultural activities which were linked to calendars in the Roman period. In Geoponica, it is clearly observed that the position and phases of the moon played a decisive role in the timing of agricultural practices during the Byzantine period.

In Gereme, five pieces of red root-painted cut stone were found among the ruins scattered around, which are clearly related to each other. When the pieces are examined carefully, one can see that these pieces come together to form a column base or a cornice (Figure 19 and Figure 20). By putting the parts together, it can be seen what the original version of the biodynamic agricultural calendar proposed in this paper looks like (Figure 27). When the pieces come together, it becomes clear that the resulting picture is a systematic model of the phases of the moon, the amount of moonlight, and the positions of the constellations. This paper suggests that this systematic model is a biodynamic agricultural calendar which was used in Roman period. However, how this calendar was utilized remains unclear due to the missing parts as it is known that many stones were taken from Gereme for the construction of the Constantine Church, which was built in Develi Center in 1825 (Rott, 1908).

DUYGUSAL BAĞLILIK VE BİREYSEL YARATICILIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE BİLGİ PAYLAŞIMININ ARACI ROLÜ

MEDIATING ROLE OF KNOWLEDGE SHARING IN THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL COMMITMENT AND INDIVIDUAL CREATIVITY

Murat BAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi/ İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi/Sağlık Yönetimi Bölümü
murat.bas@erzincan.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-9479-4571

Göknur ERSARI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi / İşletme Bölümü
gersari@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8380-6832

ÖZ

Küreselleşen iş dünyasında örgütler, rekabet gücünü artırabilmek için çalışanlarının yaratıcı düşüncelerine ve fikirlerine, örgüt içi bilgi alışverişlerine ihtiyaç duymaktadır. Örgütler bu ihtiyacı karşılayabilmeleri için, önce çalışanlarının işletmeye olan duygusal bağlılıklarını, bilgi paylaşımını ve bireysel yaratıcılığı artırmaları gerekmektedir. Bu bağlamda örgütün amaçlarına ve hedeflerine ulaşmasında çalışanların örgüte karşı duygusal bağlılığı, çalışanlar arasındaki bilgi paylaşımı ve çalışanların bireysel yaratıcılığı örgüt için önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı duygusal bağlılık ile bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide bilgi paylaşımının aracı rolü olup olmadığını incelemektir. Bu kapsamda Erzincan ilinde faaliyet gösteren özel bir üretim tesisinde çalışan 244 kişiye anket yapılmış ve anketler SPSS 22, AMOS 23 ve SPSS MACRO paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda bilgi paylaşımının, duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide aracı role sahip olduğu tespit edilmiştir. Literatürde duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide bilgi paylaşımının aracılık rolünü daha önce inceleyen bir araştırmaya rastlanılmaması, bu araştırmanın literatüre önemli bir kaynak ve katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlarla sektör yöneticilerine ve çalışanlarına tavsiyelerde bulunulmuştur

ABSTRACT

In the globalizing business world, organizations need the creative thoughts and ideas of their employees and information exchange within the organization in order to increase their competitive power. In order for organizations to meet this need, they first need to increase their employees' emotional commitment to the business, knowledge sharing and individual creativity.

In this context, the emotional commitment of the employees to the organization, the sharing of information among the employees and the individual creativity of the employees are important for the organization in reaching the goals and objectives of the organization. The aim of this research is to examine whether information sharing has a mediating role in the relationship between emotional commitment and individual creativity. In this context, 244 people working in a private production facility operating in the province of Erzincan were surveyed and the surveys were analyzed using SPSS 22, AMOS 23 and SPSS MACRO package programs. As a result of the analysis, it has been determined that information sharing has a mediating role in the relationship between emotional commitment and individual creativity. It is expected that there is no research in the literature examining the mediating role of information sharing in the relationship between emotional commitment and individual creativity, and it is expected that this research will provide an important source and contribution to the literature. In addition, recommendations were made to sector managers and employees with the results obtained.

Geliş Tarihi:

26.05.2022

Kabul Tarihi:

06.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Duygusal Bağlılık,
Bireysel Yaratıcılık,
Bilgi Paylaşımı
Keywords

Emotional
Commitment,
Individual creativity,
Knowledge Sharing

DOI: 10.30783/nevsosbilen.1122001

Atf/Cite as: Baş, M. ve Ersarı, G. (2022). Duygusal Bağlılık ve Bireysel Yaratıcılık Arasındaki İlişkide Bilgi Paylaşımının Aracı Rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1134-1144.

Giriş

Hızlı teknolojik gelişmeler ve değişen küresel düzenle birlikte örgütlerin hayatta kalabilmesi sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesine bağlıdır. Örgütün sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi de çalışanlarının yaratıcılığıyla yakın ilişkilidir. Çalışanların bireysel olarak yaratıcı performans sergilemesi örgütün üretkenliğini artırıp hayatta kalmasını sağlayacaktır (Lee vd., 2021: 1). Bu bağlamda örgütler, yoğun rekabet ortamında hayatta kalabilmek için teknolojik gelişmelere ve bilgiye ulaşmalı ve çalışanların yaratıcı yeteneğinden en iyi şekilde yararlanmalıdır.

Çalışanların yaratıcı performansı, bilgilerini paylaşmaları ve yeniden birleştirmeleri ile gelişir (Dong vd., 2017). Bu nedenle yaratıcı performansı artırmak için bir örgütün çalışanlarının bilgilerini paylaşmaları ve bu bilgilerin değerini bilmeleri önemlidir. Bazı araştırmacılar, bilgi paylaşımının yenilikçi davranışla derinden ilişkili olduğunu ve örgütsel rekabet gücünü geliştirmede önemli bir rol oynadığını öne sürmüşlerdir (Lee vd., 2021: 1).

Araştırmalar bilginin örgütsel bir kaynak olduğunu ve onu yönetmenin önemli olduğunu vurgulamaktadır (Han vd., 2010). Bilgi örgüte rekabet avantajı sağlayan önemli bir entelektüel sermayedir. Bu sermayenin kullanılabilmesi için örgüt üyelerinin birbirleri ile bu kaynağı paylaşmaları gerekmektedir. Bilgi, paylaşımı örgüt için çok önemli olmasına rağmen her zaman bilgi paylaşımı yapılmayabilir. Bilgi paylaşımında yönetim bilginin paylaşılacağı ortamı hazırlayarak ya da bilgi paylaşımını teşvik ederek önemli rol oynayabilir. Yönetimin rolü, bilgi paylaşımını doğrudan etkilemek değil, ortaya çıkan bu süreç için koşulları teşvik etmek ve oluşturmaktır. Bilgi paylaşımı zorla, dayatmalarla yapılabilecek şey değil, ödüllerle teşvik edilerek yapılabilir (Hooff ve Huysman, 2009: 1). Çalışanın birbiriyle paylaşmak istemediği faydalı bilgileri yöneticilerin ödüllerle teşvik etmesi çalışanın faydalı bilgileri paylaşmasını sağlayacak ve bu durumun sonucunda çalışanlar örgütlerine duygusal olarak bağlanacaktır (Taş, 2011). Bilgi paylaşımı, çalışanların diğerleri ile paylaşmak istemediği bilgilerini açığa çıkarmanın etkin bir aracı olarak kullanılmakta ve bu paylaşım çalışanların örgüte daha fazla bağlanmalarını sağlamaktadır.

Bilgi paylaşımının başarılı olması için çalışanların o bilgiyi gönüllü şekilde paylaşması önemlidir. Bağlılık duygusu çalışanın örgütü için faydalı olan bilgiyi gönüllülük esasına dayalı olarak paylaşmasını sağlayacaktır (Han vd., 2010). Eğer kişinin güçlü bir duygusal bağlılığı varsa çalıştığı örgütte bulunmaktan keyif alacaktır. Duygusal bağlılığı güçlü olan çalışanlar örgütün amacına ulaşması için gönüllü olarak çalışacaktır (Allen ve Meyer, 1990). Başka bir ifadeyle örgütüne duygusal olarak bağlı olan çalışan örgütün faydasına olacak bilgileri iş arkadaşları ile paylaşacaktır. Bilgi paylaşıldıkça çalışanın bireysel yaratıcılığı da artacaktır. Dolayısıyla duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar arasında bilgi paylaşımı ve yaratıcılık artacaktır.

Bu çalışma, Erzincan ilinde Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren özel bir üretim tesisinde çalışanların duygusal bağlılıklarının bireysel yaratıcılıkları üzerindeki etkisinde bilgi paylaşımının aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanın örgütüne faydalı olmak isteyeceği ve bireysel yaratıcılıklarının olumlu yönde artacağı beklenmektedir. Bununla birlikte duygusal olarak örgütüne bağlı olan çalışanların bilgi paylaşımında bulunacağı ve bu durumunda örgüt içinde yaratıcılığı artıracığı ön görülmektedir. Araştırmanın sadece Erzincan'da ve tek bir üretim tesisinde yapılması araştırmayı kısıtlamaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.4. Bağlılık ve Duygusal Bağlılık

Bağlılık, bireyin çalıştığı örgütte kalmayı istemesine neden olan ve örgütün amaç ve hedeflerine olan inancını etkileyen psikolojik bir durum olarak tanımlanmaktadır (Erat vd., 2017: 223). Örgütsel bağlılık, bireyin belirli bir örgütün değerleriyle ve hedefleriyle kendisini özdeşleştirmesidir. Allen ve Meyer (1990), örgütsel bağlılığı üç boyuta ayırmıştır. Bunlar: duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığıdır (Allen ve Meyer, 1990). Duygusal bağlılık, bir çalışanın bazı duygusal özdeşleşmeler nedeniyle bir örgüte bağlı kalmasıdır (Al-Jabari ve Ghazzawi, 2019: 79). Duygusal bağlılıkta birey örgütün amaç ve hedeflerini içselleştirir, örgütün yararına davranışlar sergiler, kendisini örgütünün bir parçası olarak görür ve örgütte çalıştığı için kendisini mutlu hisseder (Taş, 2011). Normatif bağlılıkta, birey örgütün hedeflerine ulaşmasını kendisi için bir görev olarak düşünmekte ve yükümlülük duygusu ile hareket etmektedir (Al-Jabari ve Ghazzawi, 2019: 79). Normatif bağlılık, örgüte karşı ahlaki bir yükümlülük duygusu olarak tanımlanır ve karşılıklılık normlarına dayanır. Normatif bağlılıkta birey kendini örgüte karşı sorumlu hisseder (Moin, 2017: 180). Son olarak, devam bağlılığı, bir çalışanın kendi

ekonomik durumu nedeniyle kendini çalıştığı iş yerine bağlı hissetme derecesidir (Al-Jabari ve Ghazzawi, 2019: 79). Devam bağlılığına sahip bir çalışan, ihtiyacı olduğu için örgütte kalır. İşten ayrılmanın kendisi için maliyetli olacağını düşündüğünden dolayı işini yapmaya devam eder (Moin, 2017: 180). Örgütler çalışanlarının bu üç bağlılık türü içinden duygusal olarak örgüte bağlanmalarını daha çok tercih ederler. Çünkü örgüte duygusal olarak bağlı olan çalışan kendini örgüte adayacak ve sadık olacaktır.

Duygusal bağlılık, çalışanların örgüte psikolojik olarak bağlanması ve özdeşleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Güçlü bir duygusal bağlılığa sahip bir çalışan, bunu yapmak istediği için örgütle ilişkili kalmayı ister (Moin, 2017: 180). Duygusal bağlılık, bireyin çalıştığı kuruma hissi olarak bağlanmasını (Suzete Dias Semedo vd., 2016), onunla özdeşleşmesini ve kendi arzu ve isteğiyle kurumuna fayda sağlamak için örgütte kalmasını ifade eder. Çalıştığı kuruma duygusal olarak bağlanan işgörenler kendileri istekleri için örgütte kalır ve örgüt için çalışırlar (Özutku, 2008: 82). Duygusal bağlılığı olan bir çalışan, kendini örgütün bir parçası olarak gördüğü için örgüte üye olmaktan mutludur ve istifa etmeyi düşünmez (Erat vd., 2017: 224). Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar, örgütün başarısı için çaba sarf eder, örgütün amacına ulaşması için üzerine düşen görevleri özveri ile yapar ve dolayısıyla duygusal bağlılığı düşük olan çalışanlara göre daha yüksek performans sergilerler (Doğan ve Demirtaş, 2020: 82).

1.2. Yaratıcılık ve Bireysel Yaratıcılık

Yaratıcılık, sorunlara ya da eksikliklere yönelik çözüm arama, tahminlerde bulunma hipotezler geliştirme, sonrasında geliştirilen çözüm yollarından seçim yapma ve sonuçlarını ortaya koyma olarak ifade edilir (Kanbur ve Özyer, 2016: 266). Yaratıcılık, bir şeyin yeniliği, kullanışlılığı veya değeri hakkında oluşturulan yargıdır (Houghton, 2010). Yaratıcılık, çalışanların örgüt içinde yeni, değerli ve faydalı fikir, ürün, yöntem ya da süreç ortaya çıkarmaya yönelik düşünce üretme yeteneğidir (Naktiyok, 2004). Çeşitli tanımlardaki ortak temalar göz önüne alındığında yaratıcılık, sorunları çözmek ve etkinliği artırmak için yeni, faydalı ve uygun fikirler oluşturma süreci olarak tanımlanabilir. Yaratıcılık kavramı yenilik kavramından farklıdır (Houghton, 2010: 231). Kısaca yaratıcılık yeniliğin fikir aşamasıdır; yenilik ise yaratıcı fikirlerin uygulanmasıdır (Naktiyok 2004: 27). Bu bakış açısı göz önüne alındığında, bireysel yaratıcılık, kısmen diğer faktörler tarafından yönlendirilebilen başarılı örgütsel yenilik için gerekli ancak yetersiz bir koşuldur. Kişinin yaratıcı davranışlara başarılı bir şekilde katılma yeteneğine dair güçlü içsel inancı, genellikle yaratıcı sürecin önemli bir parçası olarak kabul edilir (Houghton, 2010: 231). Ancak yeniliğin ortaya çıkması için yaratıcılığın fikir aşamasından çıkıp uygulamaya koyulması gerekir.

Yaratıcılık, firmaların hızla değişen iş durumlarına yanıt vermek için kullanabilecekleri bir rekabet avantajı kaynağı olarak kabul edilmektedir. Örgütsel yaratıcılık, örgütsel sistem içinde birlikte çalışan bireylerin örgüte faydalı olmak için yeni mal ya da hizmetin üretilmesi veya yeni bir fikrin oluşturulması sürecidir (Darvishmotevali vd., 2020: 2). Bireysel yaratıcılık ise, insanların doğuştan getirdiği, zamanla bilgi ve tecrübesi ile geliştirdiği zekasının bir ürünü olarak yeni mal ya da hizmet üretmesi veya var olan mal ya da hizmette orijinal değişiklikler yapması durumunu ifade eder (Sunar ve Canbek, 2021: 105).

1.3. Bilgi ve Bilgi Paylaşımı

Bilgi, insanın düşünce ve davranışını etkileme potansiyeline sahip olan ve beceri, sezgi, kültür itibar gibi faktörler aracılığı ile fiziksel olayların açıklanmasına, öngörülmesine yardımcı olan verilerdir (Hall ve Andriani, 2003: 145). Bilgi paylaşımı, diğer çalışanların yararına gönüllü olarak yürütülen bir tür ekstra rol davranışıdır (Lee vd., 2021). Bilgi paylaşımı, herhangi bir tarafın diğerini zorlamadan gönüllü bir şekilde veya uzlaşarak söz konusu bilginin değiştirilmesini ifade etmektedir. Bilgi paylaşımı, bir kurumdan, bir gruptan veya bir kişiden diğerine karşılıklı olarak bilginin aktarılmasıdır (Karaaslan vd., 2009: 143). Bilgi paylaşımı, astlar ve üstler arasında bilgi, fikir ve strateji alışverişini ifade eder (Zainuddin ve Isa, 2019: 136).

Bilgi paylaşımı, bir örgütte bilgi veya varlıkları paylaşarak bilgi kullanımını en üst düzeye çıkarmayı ve kurumsal yetkinlikleri geliştirmeyi amaçlar. Bir örgütün sahip olduğu bilgi, kaynak olarak da oldukça değerlidir (Dong vd, 2017). Bu nedenle, bilgi paylaşımını artırmanın yollarını belirlemek için birçok girişimde bulunulmuştur. Çünkü bilgi paylaşımı, rekabet gücünü artırmada önemli bir faktördür. Bireyin bilgiyi başkalarıyla paylaşma isteği bilgi paylaşımını artırmada en önemli faktörlerden biridir. Buna göre, organizasyonda rakip olabilecek iş arkadaşları gönüllü ve aktif olarak yardım etme davranışı sergilerse, çalışanlar sahip oldukları önemli bir varlık olan bilgiyi karşılıklılık bağlamında paylaşmaya daha yatkın olacaktır (Lee vd., 2021).

Edwards vd. (2017)'ne göre bilgi paylaşımı iş arkadaşları arasında görevle ilgili fikir ve bilgi alışverişidir. Bilgi paylaşımının hakim olduğu örgütlerde, çalışanlar bilgi, fikir ve faydalı öneriler almak için iyi fırsatlar bulurlar (Ullah vd., 2022: 87). Böylece bilgi paylaşımı örgütsel amaçlara ulaşmada önemli bir destek sağlamaktadır. Ancak bireylerin yeterince bilgi sahibi olmadıkları konuları değerlendirirken önyargılı olabilecekleri kabul edilir.

Bireyin bilmediği konu ya da duruma karşı duyduğu kuşku ya da korku onun sergileyeceği davranışı etkileyecektir. Bu bağlamda yöneticilerin bilgi paylaşımını teşvik etmesi önem arz etmektedir (Demirel ve Seçkin, 2011).

2. Değişkenler Arasındaki İlişkiler Ve Hipotezler

Bilgi paylaşımı çalışanların yaratıcılık seviyeleri üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Çalışan yaratıcılığı özellikle bilginin paylaşılması ile artmakta ve şekillenmektedir. Bilgi paylaşıldıkça yaratıcı fikirler ortaya çıkacaktır (Akgül ve Yavuz, 2021). Bilgi paylaşımı ve bilginin yönetilmesi beraberinde yaratıcılığı ve yeniliği getirecektir. Başka bir ifadeyle bilgi paylaşımı yaratıcılığı ve yeniliği desteklemektedir (Voelpel ve Han, 2005: 51). Dong vd., (2017) çalışanlar arasında bilgi paylaşımı arttıkça bireysel yaratıcılığın arttığını öne sürmüştür. Lee vd., (2021) yaptıkları araştırmanın sonucunda iş arkadaşlarının yardım etme davranışının bilgiyi paylaşmayı ve yaratıcı performanslarını arttırmayı teşvik ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, birçok çalışma, bilgi paylaşımının üretim maliyetlerinde azalma, yeni ürün geliştirme ile ilgili projelerin daha hızlı tamamlanması ve gelişmiş yenilikçi yetenekler ile pozitif ilişkili olduğunu bildirmiştir (Ullah vd., 2022: 87). Bilgi paylaşımı ile yaratıcı ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmacılar, etkili bilgi paylaşımının yenilikçi davranışla sonuçlanabileceğini vurgulamıştır. Bunun nedeni, yeniliğin temelini oluşturan yaratıcı fikirler ile çalışanlar arasındaki etkin iletişim sonucu ortaya çıkan fikirlerin, aralarında güçlü bir inovasyon yaratma eğilimine yönelmesidir (Novitasari vd., 2021). Singh vd., (2021) belirli bir örgütte bilginin yayılmasının yeniliği ve dolayısıyla yeniliğin bir önceki aşaması olan yaratıcılığı etkilediğini belirtmiştir.

Bilgi paylaşımı, çalışanların iş arkadaşları ile gönüllü olarak paylaşmak istemediği bilgilerini paylaşmasını sağlayan bir araçtır. Bilgi paylaşımı arttıkça çalışanlar arasındaki bağlılık duygusu da artacaktır (Taş, 2011). Örgüte duygusal olarak bağlı olan birey örgütü için faydalı olacak bilgiyi paylaşmakta istekli olacaktır. Araştırmalar çalışanların örgütüne olan bağlılığı arttıkça bilgi paylaşımının da arttığını göstermiştir (Han vd., 2010; Imamoglu vd., 2019). Örgütüne duygusal olarak bağlı olan çalışanlar arasında bilgi paylaşımı daha fazla olacaktır. Eğer çalışanların duygusal bağlılıkları yüksek ise iş arkadaşlarından bilgi almaya ve bilgilerini onlarla paylaşmaya daha istekli olacaklardır (Taş, 2011).

Duygusal olarak örgüte bağlı olan bireyler, kendilerini örgütün bir parçası olarak görür ve örgüte fayda sağlayacak bilgileri iş arkadaşları ile paylaşır. Duygusal bağlılık bireyleri bağlı oldukları örgüt için olumlu eylemlerde bulunmaya teşvik eder (Luo vd., 2021). Birçok araştırma duygusal bağlılığın bilgi paylaşımını kolaylaştırdığını ve bilgi paylaşımı ile duygusal bağlılık arasında pozitif ilişki olduğunu göstermiştir (Hooff ve Huysman, 2009; Imamoglu vd., 2019; Sharif vd., 2021). Demirel ve Göç (2013) tekstil sektöründe araştırma sonucunda örgütsel bağlılığın ve özellikle duygusal bağlılığın bilgi alışverişini olumlu yönde etkilediği, bunun sonucunda örgütlerin mevcut kaynaklarını daha verimli kullandıkları, çalışanların istikrarlı ve sadık olmasını sağladıkları ortaya çıkmıştır.

Güçlü bir duygusal bağlılığa sahip olan çalışanlar, örgütlerine faydalı olmak isterler. Örgüte duygusal olarak bağlı olan bir çalışan, örgütün değerlerine ve amaçlarına inandığı için örgütün bir parçası olmaktan hoşlanır (Allen ve Meyer, 1990). Bu bağlamda örgütüne duygusal olarak bağlı olan bireyler örgüte fayda sağlamak için daha yaratıcı olmaya çalışacaklardır. Araştırmalarda örgüte duygusal olarak bağlı olan bireylerin diğerlerine göre daha yaratıcı davranışlar sergilediğini göstermiştir (Suzete Dias Semedo vd., 2016). Çekmecelioğlu (2006), yaptığı araştırmanın sonucunda duygusal bağlılığın yaratıcılığı pozitif yönde etkilediğini belirtmiştir. Ruiz-Palomino vd., (2021) araştırmalarında duygusal bağlılık ile bireysel yaratıcılık arasında pozitif ilişki olduğunu bildirmişlerdir.

Erdem, (2021) bilgi paylaşımının yenilikçi iş davranışını pozitif yönde etkilediğini ve örgüte olumlu katkısı olan güçlendirici liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye bilgi paylaşımının aracılık yaptığını belirtmiştir. Benzer şekilde Töre, (2019) bilgi paylaşımının yenilikçi iş davranışını pozitif etkilediğini ve entelektüel sermaye ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmada yaratıcılık duygusal bağlılığın ve bilgi paylaşımının bir sonucu olarak ele alınmış ve bilgi paylaşımının duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkiye aracılık edeceği iddia edilmiştir. Sonuç olarak yapılan literatür çalışmasının

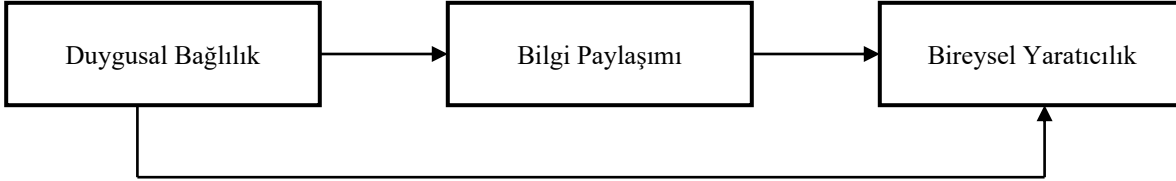
sonucunda duygusal bağlılığın yaratıcılık üzerinde pozitif etkisinin olacağı ve bu ilişkiye bilgi paylaşımının da aracılık yapacağı öngörülmüştür. Bu bilgilere dayanarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Duygusal bağlılık ile bilgi paylaşımı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Bilgi paylaşımı ile bireysel yaratıcılık arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır.

H₄: Bilgi paylaşımı duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide aracı role sahiptir.



Şekil 1. Araştırma modeli

3.YÖNTEM

3.1. Araştırma Evreni, Örnekleme ve Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Araştırmanın evreni Erzincan ilinde Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren özel bir üretim tesisinde çalışan 280 çalışandan meydana gelmektedir. Araştırmada olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Buna göre araştırma evreni 280 ve %95 güven aralığında 162 olarak tespit edilmiştir (Ural & Kılıç, 2005:43). Araştırmada özel bir üretim tesisindeki çalışanlara Mart 2022 tarihinde 250 anket formu dağıtılıp, çalışanlara anket içeriğiyle ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Anketlerin uygulanması sırasında yanlış veya eksik doldurulan anketler çıkarılmıştır. Ankete katılan çalışanlarda toplam 244 anket elde edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Ankete katılan çalışanların demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun 29-39 yaş (%57,7) aralığında oldukları, medeni durumlarına göre büyük çoğunluğunun evli (%65,1) oldukları, eğitim durumlarına göre çoğunluğunun lise mezunu (%52,9) oldukları ve cinsiyetlerine göre çoğunluğunun kadın (%51,9) çalışanlardan oluştuğu görülmüştür.

3.2. Veri Toplama Araçları

Duygusal Bağlılık Ölçeği: Araştırmada çalışanların duygusal bağlılık düzeylerini ölçmek için Rego ve arkadaşlarının (2010) geliştirdiği tek boyutlu ve 3 ifadeden oluşan “Duygusal Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcılar ölçekteki maddeleri 5’li likert ölçeğine göre (1 = kesinlikle katılıyorum ve 5 = kesinlikle katılmıyorum) yanıtlamıştır.

Bireysel Yaratıcılık Ölçeği: Çalışanların bireysel yaratıcılık düzeylerini ölçmek için Zhou ve George (2001) tarafından geliştirilen 13 ifadedeli ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5’li likert tipi ölçeğe sahiptir.

Bilgi Paylaşımı Ölçeği: Araştırmada çalışanların bilgi paylaşımı davranışlarını ölçmek amacıyla Chennamaneni vd. (2012) tarafından geliştirilen, tek boyutlu ve 4 ifadeden oluşan, 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Ölçüm modelleri

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinden önce ölçeklerin yapı geçerliliklerinin test edilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmanın modeline ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının ($\chi^2/df = 1,85$; RMSEA=0,06; CFI=0,94; TLI= 0,92; SRMR=0,06) iyi uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir (Mishra ve Datta, 2011; Çakıroğlu ve Öztürk, 2020).

4.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Tablo 1’de araştırmanın ölçekleri olan duygusal bağlılık (DB), bilgi paylaşımı (BP) ve bireysel yaratıcılık (BY) ölçeklerine ait güvenilirlik (α), standart sapma (S.S.) ve korelasyon analizi sonuçları görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklere ait geçerlilik analizi daha önceki araştırmalarda yapıldığı için gerek duyulmamıştır. Tablo 1’de araştırmaya ait ölçeklerin güvenilirlik katsayısının $0,60 < \alpha < 0,90$ aralığında yüksek güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir (Karagöz, 2019: 1003).

Tablo 1. Ölçeklerin ortalama, güvenilirlik, standart sapma ve değişkenler arası korelasyon katsayıları

	A	S.S.	DB	BP	BY
Duygusal Bağlılık	0,735	0,718	-		
Bilgi Paylaşımı	0,839	0,619	0,550**	-	
Bireysel Yaratıcılık	0,893	0,589	0,619**	0,552**	-

(n=244)** = $p < 0,01$ DB: Duygusal Bağlılık, BP: Bilgi Paylaşımı, BY: Bireysel Yaratıcılık.

Tablo 1’de araştırmanın ölçeklerine ait korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, duygusal bağlılık ile bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkinin anlamlı ve pozitif olduğu ($r = 0,619$; $p < 0,01$), duygusal bağlılık ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişkinin anlamlı ve pozitif olduğu ($r = 0,550$; $p < 0,01$) ve son olarak bilgi paylaşımı ile bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkinin de anlamlı ve pozitif olduğu ($r = 0,552$; $p < 0,01$), görülmektedir.

Araştırmanın hipotezlerini test etmek için Hayes’in (2013) geliştirdiği SPSS Macro analiz programı kullanılmıştır. Bilgi paylaşımının, duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide aracı role sahip olup olmadığını analiz etmek için Bootstrap yöntemi kullanılmıştır (Preacher ve Hayes, 2004; Preacher vd., 2007). Bootstrap yöntemi, Baron ve Kenny’nin (1986) kullandığı yöntemden ve Sobel testinden daha güvenilirdir (Hayes, 2018).

Tablo 2. Aracılık testine ilişkin regresyon analizi sonuçları

Bilgi Paylaşımı						
Değişkenler	β	SH	T	P	EDGA	EYGA
Duygusal Bağlılık	0,474	0,053	9,013	0,000	0,371	0,579
Bireysel Yaratıcılık						
Değişkenler	β	SH	T	P	EDGA	EYGA
Bilgi Paylaşımı	0,289	0,062	4,656	0,000	0,167	0,412
Duygusal Bağlılık (Direkt Etki)	0,370	0,054	6,909	0,000	0,265	0,476
Duygusal Bağlılık (Toplam Etki)	0,508	0,047	10,764	0,000	0,415	0,601
Dolaylı Etki			β	SH	EDGA	EYGA
			0,138	0,054	0,056	0,227

Not: (n=244); EDGA: En düşük güven aralığı, EYGA: En yüksek güven aralığı

Tablo 2’de araştırmanın ölçeklerine dair çoklu regresyon modelinin katsayıları verilmiştir. Tablo 2’deki bulgulara göre duygusal bağlılığın bireysel yaratıcılığı pozitif olarak etkilediği görülmektedir ($\beta = 0,370$). Elde edilen bu sonuca göre H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 2’deki ikinci bulgu, duygusal bağlılığın bilgi paylaşımını pozitif etkilediği tespit edilmiştir ($\beta = 0,474$). Bu sonuca göre H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Tablodaki üçüncü bulgu ise, bilgi paylaşımının bireysel yaratıcılığı pozitif olarak etkilediği görülmektedir ($\beta = 0,289$). Elde edilen bu sonuçla H_3 hipotezi kabul görmüştür. Tablo 2’de araştırmanın ölçekleri arasındaki ilişkilerin anlamlı olması ($p < 0,01$), aracılık ilişkisini sorgulamaya imkân sunmuştur. Araştırmanın dördüncü hipotezi olan H_4 hipotezinde, bilgi paylaşımının duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide aracı role sahip olup olmadığını analiz etmek için regresyon analizi yapılmıştır (Hayes, 2018; Gürbüz, 2019). Analizler yapılırken Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Macro analiz programından Model 4 ve Bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örnekleme işaretlenmiştir. Bootstrap yöntemiyle uygulanan aracılık etki analizlerinde, hipotezlerin desteklenebilmesi için %95 güven aralığındaki güven aralığı değerlerinin sıfır olmaması gerekmektedir (Mallinckrodt ve diğerleri, 2006). Tablo 2 incelendiğinde, duygusal bağlılığın bilgi paylaşımı vasıtasıyla bireysel yaratıcılığı pozitif yönde dolaylı etkilediği tespit edilmiştir ($\beta = 0,138$). Bu dolaylı etkinin anlamlılığına ilişkin güven aralıkları incelendiğinde anlamlı olduğu görülmektedir (%95 GA [0.056, 0.227]). Elde edilen sonuca göre H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Dünya bilgi temelli ekonomiye geçmiş ve bilgi en önemli kaynak haline gelmiştir. Artık çalışanlar işlerini yapabilmek için ekip üyeleri tarafından paylaşılan bilgilere bağımlı hale gelmiştir (Ullah vd., 2022: 87). Bu araştırmada duygusal bağlılık ve bireysel vatandaşlık arasındaki ilişkide bilgi paylaşımının aracılık rolü incelenmiştir. Bu bağlamda Erzincan ilinde faaliyet gösteren özel bir üretim tesisindeki 244 çalışandan anket yöntemiyle veri toplanarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmada ilk önce duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişki sorgulanmış ve duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre araştırmanın H_1 hipotezi kabul görmüştür. Elde edilen bu sonucu Çekmecelioglu ,2006, Suzete Dias Semedo vd., 2016 ve Ruiz-Palomina vd., 2021 yaptıkları araştırmalar desteklemektedir. Bireyler sahip olduğu potansiyeli ortaya koyarken ya da sergilerken, örgütün hedefleriyle kendi hedeflerini ortak tutarak örgüte olan bağlılıklarını da bir nevi sergilemektedir. Yani kişi psikolojik olarak sahiplendiği bir işte daha fazla kendini gösterme daha fazla gayret sarf edebilmektedir. Kişi duygusal olarak bağlılık hissettiği iş ya da olgulara daha fazla önem atfederek elinden gelenin en iyisini en güzelini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda çalışanların örgüte karşı bağlılık düzeylerinin artması, yaratıcılık düzeylerinin artmasına sebep olabilir. Yöneticiler örgütlerinin amaç ve hedeflerine ulaşmasında çalışanlarının örgüte bağlılıklarına önem verirlerse, çalışanlarının yaratıcılık düzeylerinin artmasına da yardımcı olabilirler. Ayrıca bireyler iş arkadaşlarına, yöneticilerine ve örgütüne karşı psikolojik ve duygusal bağlılık gösterirlerse, onlara yararlı olmak ve fayda sağlamak adına yaratıcı düşünce ve fikirlerini ortaya koyabilirler. Yöneticiler çalışanlarının örgüt için yeni düşünce ve fikirlerini yani bireysel yaratıcılıklarını daha çok sergilemesini istiyorlarsa, onların örgüte karşı bağlılıklarını artırmaya yönelik tutum ve davranışlar ortaya koymaları gerekmektedir.

Araştırmanın ikinci olarak, duygusal bağlılık ve bilgi paylaşımını arasında ilişki olup olmadığı sorgulanmış ve duygusal bağlılık ile bilgi paylaşımı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu sonuçla H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Daha önce yapılan araştırmalarda (Hooff ve Huysman, 2009; Imamoglu vd., 2019; Sharif vd., 2021; Demirel ve Göç 2013) bu sonucu destekler niteliktedir. İnsanların birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunabilmeleri için aralarında bir etkileşim veya bir bağ olması gerekmektedir. Bir örgütün değeri sahip olduğu bilgiyle ölçülür ve bilgi paylaşıldıkça güç haline dönüşmektedir (Demirel ve Seçkin, 2011:103). Bireyler sahip olduğu bilgileri paylaştıkça, kendi işlerini daha etkin yaparlar, kişisel gelişim ve kariyerinde ilerleme gösterirler, kişisel tanınmaları artar, sahip olduğu işini kaybetme korkusu olmaz ve işini yaparken ödüllendirilirler (Gurteen, 1999:3). Bilgi paylaşımı örgütlerden ziyade bireylerin kendi arasındaki alışveriş olduğu için, bu alışverişin yüksek düzeyde olabilmesi için bireyin örgüte ve mesleğine karşı psikolojik veya duygusal olarak bağlılığının da yüksek düzeyde olması gerekmektedir. Yöneticiler çalışanlar arasında bilgi alışverişini

sağlayabilmesi için, onların örgüte ve mesleğine karşı duygusal bağlılığını da artırmaya yönelik uygulamalar yapmaları tavsiye edilebilir. Bilginin değerli olduğu ve bunu paylaşmanın önemli bir güç olduğu günümüzde, örgütlerin bu gücü elde edebilmesi için çalışanlarının örgüte bağlılıklarını artırmaya yönelik tutumlar ve uygulamalar yapması beklenmektedir. Bu bakımdan çalıştığı örgüte duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar, diğer örgüt çalışanlarıyla daha çok bilgi alışverişinde bulunabilirler.

Araştırmada üçüncü olarak bilgi paylaşımı ve bireysel yaratıcılık arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonucu daha önce yapılan çalışmalar (Dong vd., 2017; Akgül ve Yavuz, 2021; Voelpel ve Han 2005) desteklemiştir. Bilgi paylaşıldıkça; işle ilgili problemleri sistematik bir biçimde çözmeye, işle ilgili yeni yaklaşımlar deneme, diğer bireylerin başarılarını örnek alma ve başarısızlıklarından ders çıkarma, en önemlisi bireysel düşünce ve fikirlerimizi paylaşarak yaratıcılığımızı ön plana çıkartabiliriz (Garvin, 1999:52). Paylaşıldıkça değeri artan önemli bir varlıktır bilgi. Herhangi bir konu hakkında bilgi sahibi olan insanlar, o konu hakkında yeni düşünce ve fikirlerde yürütebilir. Bu bağlamda bireysel yaratıcılığın en önemli etkeni bilgidir diyebiliriz. Bilginin örgüt için önemine bakılırsa tıpkı kartopu gibi yuvarlandıkça büyür ve çoğalır. Bu bağlamda örgüt yöneticileri çalışanlar arasındaki bilgi alışverişini optimum düzeyde tutarsa örgüt içinde bilgi zenginliği olacaktır. Örgüt çalışanları sahip oldukları bu bilgiyle mesleki olarak düşünme, öğrenme ve yaratıcılıklarını ortaya koymak için çabalayacaklardır. Günümüz küresel rekabetinde en önemli silahı birlikte öğrenme ve örgütsel başarıdır. Bundan dolayı yöneticiler çalışanlarının bireysel yaratıcılığını ortaya koymalarına yardımcı olmak için örgüt içi bilgi paylaşımına önem vermelidir.

Araştırmada son olarak aracılık rolü test edilmiş ve bilgi paylaşımı duygusal bağlılık ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide aracı role sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuçla araştırmanın dördüncü hipotezi olan H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda Erdem (2021) ve Töre (2019) yaptıkları araştırmayla bilgi paylaşımının aracı rolü olduğunu belirtmişlerdir. Örgütler çalışanlarının örgüte karşı bağlılıklarına önem verilerse, çalışanlar arasında bilgi alışverişi artar ve çalışanlar örgütün hedef ve amaçlarına ulaşmasında fikir ve önerilerde bulunarak, işle ilgili yaratıcılıklarını daha çok sergileyebilirler. Bir örgütün en önemli sermayeleri çalışanlarının bağlılığı, bilgidir ve bu bilgi örgütü diğer örgütlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir.

Her araştırmanın olduğu gibi bu araştırmanın da bazı kısıtları ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma sadece Erzincan ilinde ve Organize sanayi bölgesinde özel bir üretim tesisindeki çalışanları kapsamaktadır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar farklı il ve sektör çalışanlarından elde edilecek verilerle daha geniş içerikli çalışmalar ortaya çıkabilir. Ayrıca, araştırma verileri kesitsel yöntemle elde edilmiş olup, katılımcıların anlık duygularını yansıtmaktadır. Bu nedenle, katılımcıların farklı zamanlardaki düşünceleri göz ardı edilmiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalar boylamsal yöntemi kullanarak daha gerçekçi sonuçlar elde edebilir.

Kaynakça

- Akgül, İ., & Yavuz, U. (2021). Örtülü Bilgi Paylaşımı ile Çalışan Yaratıcılığı Arasındaki İlişkide Algılanan Örgütsel Destegın Aracı Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 193–213. [https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102499](https://orcid.org/0000-Al-Jabari, B., & Ghazzawi, I. (2019). Organizational Commitment: A Review of the Conceptual and Empirical Literature and a Research Agenda. <i>International Leadership Journal</i>, 11(1).</p><p>Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective , continuance and normative. <i>Journal of Occupational Psychology</i>, 63, 1–18.</p><p>Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. <i>Journal of Personality and Social Psychology</i>, 51(6), 1173-1182.</p><p>Chennamaneni, A., Teng, J. T., & Raja, M. K. (2012). A unified model of knowledge sharing behaviours: theoretical development and empirical test. <i>Behaviour & Information Technology</i>, 31(11), 1097-1115.</p><p>Çakıroğlu, K. I., & Öztürk, A. (2020). Mağaza Kişiliği Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenirliliği. <i>Business & Management Studies: An International Journal</i>, 8(5), 4273-4299.</p><p>Çekmecelioğlu, H. (2006). Örgüt İklimi, Duygusal Bağlılık Ve Yaratıcılık Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. <i>Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi</i>, 20(2), 295–310.</p><p>Darvishmotevali, M., Altınay, L., & Köseoglu, M. A. (2020). The link between environmental uncertainty, organizational agility, and organizational creativity in the hotel industry. <i>International Journal of Hospitality Management</i>, 87(August 2019), 1–9. <a href=)

- Demirel, Y., & Seçkin, Z. (2011). Örgütsel Adaletin Bilgi Paylaşımı Üzerine Etkisi: İlaç Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Abmet Yesevi Üniversitesi Bilig*, 56, 99–119.
- Doğan, S., & Demirtaş, Ö. (2020). Sağlık Kurumlarında Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi. *Usaysad Derg*, 6(1), 79–93. <http://dergipark.gov.tr/usaysad>
- Dong, Y., Bartol, K. M., Zhang, Z. X., & Li, C. (2017). Enhancing employee creativity via individual skill development and team knowledge sharing: Influences of dual-focused transformational leadership. *Journal of Organizational Behavior*, 38(3), 439–458. <https://doi.org/10.1002/JOB.2134>
- Edwards, D., Cheng, M., Wong, I.A., Zhang, J. & Wu, Q. (2017), Ambassadors of knowledge sharing, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(2), 690-708.
- Erat, S., Kitapçı, H., & Çömez, P. (2017). The effect of organizational loads on work stress, emotional commitment, and turnover intention. *International Journal of Organizational Leadership*, 6, 221–231.
- Erdem, A. T. (2021). Güçlendirici Liderliğin Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Bilgi Paylaşımının Aracılık Rolü: Bilişim Sektöründe Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 119–131. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.824655>
- Garvin, D.A. (1999), “Öğrenen Bir Örgüt Yaratmak”, Bilgi Yönetimi, (Çev. Gündüz Bulut), İstanbul: MESS Yayınları.
- Gurteen, D. (1999). Creating a knowledge sharing culture. *Knowledge Management Magazine*, 2(5), 1-4.
- Hall, R., & Andriani, P. (2003). Managing knowledge associated with innovation. *Journal of Business Research*, 56(2), 145–152. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(01\)00287-9](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(01)00287-9)
- Han, T. S., Chiang, H. H., & Chang, A. (2010). Employee participation in decision making, psychological ownership and knowledge sharing: Mediating role of organizational commitment in Taiwanese high-tech organizations. *International Journal of Human Resource Management*, 21(12), 2218–2233. <https://doi.org/10.1080/09585192.2010.509625>
- Hayes, A. F. (2018). Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis second edition: A regression-based approach. New York: The Guilford Press.
- Hooff, B. van den, & Huysman, M. (2009). Managing knowledge sharing: Emergent and engineering approaches. *Information and Management*, 46(1), 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.im.2008.09.002>
- Houghton, J. D. (2010). Leadership development: The key to unlocking individual creativity in organizations. *Leadership & Organization Development Journal*, 31(3), 230–245. <https://doi.org/10.1108/01437731011039343>
- Imamoglu, S. Z., Ince, H., Turkcan, H., & Atakay, B. (2019). The Effect of Organizational Justice and Organizational Commitment on Knowledge Sharing and Firm Performance. *Procedia Computer Science*, 158, 899–906. <https://doi.org/10.1016/J.PROCS.2019.09.129>
- Kanbur, E., & Özyer, K. (2016). Çalışanların Bireysel Yaratıcılık Düzeylerinin Girişimcilik Performanslarına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 264. <https://doi.org/10.11611/jmer178484>
- Karaaslan, A., Egun Özler, D., & Kulaklıoğlu, A. S. (2009). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(2), 135–160.
- Karagöz, Y. (2019). Spss-Amos-Meta Uygulamalı İstatistiksel Analizler. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Lee, S., Byun, G., & Kim, S. (2021). Effects of coworkers' helping behavior on employees' knowledge sharing and creativity: The moderating role of interactional justice. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(24). <https://doi.org/10.3390/ijerph182413302>
- Luo, C., Lan, Y., (Robert) Luo, X., & Li, H. (2021). The effect of commitment on knowledge sharing: An empirical study of virtual communities. *Technological Forecasting and Social Change*, 163, 120438. <https://doi.org/10.1016/J.TECHFORE.2020.120438>
- Mallinckrodt, B., Abraham, W. T., Wei, M. & Russell, D. W. (2006). Advances in Testing the Statistical Significance of Mediation Effects, *Brief reports. Journal of Counseling Psychology*, 53 (3), 372-378.
- Mishra P. & Datta, B. (2011). Perpetual Asset Management of Customer-Based Brand Equity-the Pam Evaluator. *Current Research Journal of Social Science*, 3 (1), 34-43.
- Moin, M. F. (2017). The link between perceptions of leader emotion regulation and followers' organizational commitment. *Journal of Management Development*. <https://doi.org/10.1108/JMD-01-2017-0014>
- Naktiyok, A. (2004). İç girişimcilik. İstanbul: Beta
- Novitasari, D., Supriatna, H., Asbari, M., Nugroho, Y. A., & Nadeak, M. (2021). Exploring the Impact of Trust in Leader and Knowledge Sharing on Employee Innovation. *International Journal of Social and Management Studies*

- (IJOSMAS), 02(03), 47–62. <https://www.ijosmas.org/index.php/ijosmas/article/view/30>
- Özutku, H. (2008). Örgüte duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık ile iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi Istanbul University Journal of the School of Business Administration Cilt*, 37(2), 79–97. www.ifdergisi.org
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior research methods, instruments, & computers*, 36(4), 717-731.
- Preacher, K. J., Rucker, D. D., & Hayes, A. F. (2007). Addressing moderated mediation hypotheses: Theory, methods, and prescriptions. *Multivariate behavioral research*, 42(1), 185-227.
- Rego, A., Ribeiro, N., e Cunha, M. P., & Jesuino, J. C. (2011). How happiness mediates the organizational virtuousness and affective commitment relationship. *Journal of business research*, 64(5), 524-532.
- Ruiz-Palomino, P., Metwally, M., Alonso, M., Ospina, P., Duarte, A. P., Ribeiro, N., Semedo, A. S., & Gomes, D. R. (2021). Authentic Leadership and Improved Individual Performance: Affective Commitment and Individual Creativity's Sequential Mediation. *Frontiers in Psychology*, 12(1660), 1–11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.675749>
- Sharif, S., Lodhi, R. N., & Saddique, F. (2021). Gender disparity in leadership boosts affective commitment and tacit knowledge sharing about libraries. *International Journal of Organizational Analysis*, 1–23. <https://doi.org/10.1108/IJOA-12-2020-2549>
- Singh, S. K., Gupta, S., Busso, D., & Kamboj, S. (2021). Top management knowledge value, knowledge sharing practices, open innovation and organizational performance. *Journal of Business Research*, 128, 788–798. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2019.04.040>
- Sunar, M. A., & Canbek, M. (2021). Duygusal Zekânın Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracı Rolü: Adana İlinde Bir Araştırma. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 101–122.
- Suzete Dias Semedo, A., Fernandes Matos Coelho, A., & Manuel Pereira Ribeiro, N. (2016). Effects of authentic leadership, affective commitment and job resourcefulness on employees' creativity and individual performance. *Leadership & Organization Development Journal*, 37(8), 1038–1055. <https://doi.org/10.1108/LODJ-02-2015-0029>
- Taş, Y. (2011). İş Tatmini Ve Bilgi Paylaşımı Düzeyinin Duygusal Bağlılığa Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Araştırma Ve Uygulama Hastanesinde Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 117–131.
- Töre, E. (2019). Entelektüel Sermayenin Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Bilgi Paylaşımının Aracı Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17(34), 275–299. <https://doi.org/10.35408/comuybd.415125>
- Ullah, Y., Ullah, H., & Jan, S. (2022). The mediating role of employee creativity between knowledge sharing and innovative performance: empirical evidence from manufacturing firms in emerging markets. *Management Research Review*, 45(1), 86–100. <https://doi.org/10.1108/MRR-03-2020-0164>
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2005). Bilimsel araştırma süreci ve Spss ile veri analizi. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Voelpel, S. C., & Han, Z. (2005). Managing knowledge sharing in China: the case of Siemens ShareNet. *Journal of Knowledge Management*, 9(3), 51–63. <https://doi.org/10.1108/13673270510602764>
- Zainuddin, S., & Isa, C. R. (2019). The role of workplace fairness and information sharing in a budget setting process: An empirical study. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 21(2), 135–158. <https://doi.org/10.22146/gamaijb.31133>

EXTENDED SUMMARY

Purpose: This study was carried out on 224 people working in a private production facility operating in the Organized Industrial Zone in Erzincan. This research aims to examine the mediating role of knowledge sharing in the effect of employees' emotional commitment on their individual creativity.

Scales: The scale of the research consists of four parts. In the first part, demographic information is given. In the second part, there is the Emotional Commitment Scale. The "Emotional Commitment Scale", which was developed by Rego et al. (2010) and consists of three statements, was used to measure the emotional commitment levels of the employees in the study. In the third part, there is the Individual Creativity Scale. A 13-statement scale developed by Zhou and George (2001) was used to measure the individual creativity levels of the employees. The fourth section includes the Information Sharing Scale. In order to measure the information sharing behaviors of the employees in the study, Chennamaneni et al. (2012) used a one-dimensional 4-item scale. Participants answered the items in the scale according to a 5-point Likert scale (1=strongly agree and 5=strongly disagree).

Sample: The universe of the research consists of 280 employees working in a special production facility operating in the Organized Industrial Zone in the province of Erzincan. Convenience sampling technique, one of the nonprobability sampling techniques, was used in the study. Accordingly, the research population was found to be 162 with a confidence interval of 280 and 95% (Ural & Kılıç, 2005:43). In the research, 250 questionnaires were distributed to the employees in a private production facility in March 2022, and the employees were informed about the content of the questionnaire. Incorrect or incompletely filled questionnaires were removed during the implementation of the questionnaires. A total of 244 questionnaires were obtained from the employees participating in the questionnaire and analyzed.

Hypotheses: In this study, individual creativity was handled as a result of emotional commitment and knowledge sharing, and it was claimed that knowledge sharing would mediate the relationship between emotional commitment and individual creativity. As a result of the literature study, it was predicted that emotional commitment would have a positive effect on individual creativity and information sharing would mediate this relationship. Based on this information, the following hypotheses have been developed.

H1: There is a positive and significant relationship between emotional commitment and individual creativity.

H2: There is a positive and significant relationship between emotional commitment and information sharing.

H3: There is a positive and significant relationship between knowledge sharing and individual creativity.

H4: Information sharing has a mediating role in the relationship between emotional commitment and individual creativity.

Conclusion and Discussion: In the research, firstly, the relationship between emotional commitment and individual creativity was questioned and it was concluded that there is a positive and significant relationship between emotional commitment and individual creativity. According to this result, the H1 hypothesis of the research was accepted. This result is supported by the researches of Çekmeceliöğlü ,2006, Suzete Dias Semedo et al., 2016 and Ruiz-Palomina et al., 2021. Secondly, in the study, it was questioned whether there was a relationship between emotional commitment and information sharing, and it was revealed that there was a positive and significant relationship between emotional commitment and information sharing. With this result, the H2 hypothesis was accepted. Previous studies (Hooff and Huysman, 2009; Imamoglu et al., 2019; Sharif et al., 2021 Demirel and Göç 2013) support this result. Third, it was determined that there was a positive and significant relationship between knowledge sharing and individual creativity. According to this result, hypothesis H3 was accepted. This result was supported by previous studies (Dong et al., 2017; Akgül and Yavuz, 2021; Voelpel and Han 2005). Finally, the mediation role was tested in the study and it was revealed that knowledge sharing has a mediating role in the relationship between emotional commitment and individual creativity. With this result, the fourth hypothesis of the research, the H4 hypothesis, was accepted. In previous studies, Erdem (2021) and Töre (2019) stated that information sharing has a mediating role in their research. As with any research, this research has some limitations and limitations. The research only covers the employees in a private production facility in the province of Erzincan and in the Organized Industrial Zone. Studies to be carried out in the future may result in more comprehensive studies with the data to be obtained from the employees of different provinces and sectors.

İLETİŞİM KRİZİ VE DEMOKRASİ KRİZİYLE İLİŞKİSİ COMMUNICATION CRISIS AND ITS RELATION WITH THE CRISIS OF DEMOCRACY

Mehmet Cevat YILDIRIM

Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

cevatyildirim@gantep.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-2703-3166

ÖZ

Bu çalışmada günümüz iletişim ortamının bir kriz içinde olduğu ve iletişim krizinin diğer krizlerle, özellikle demokrasi kriziyle ilişkisi içinde anlaşılabilirliği savunulmaktadır. İletişim krizi, medya ve iletişimin neoliberalizm sürecinde serbest piyasa ekonomisine eklenmesiyle yakından ilişkilidir. İletişim krizi günümüzde hem büyük çaplı bir ekonomik girişim haline gelmiş haber medyasını hem de bireysel katılımın söz konusu olduğu sosyal medyayı ilgilendirir. Haber medyası habere bir meta gözüyle bakmakta, bu da iletişimi olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan sosyal medya iletişim krizini ileri aşamalara taşımaktadır. Bu kriz nedeniyle iletişim işlevini yerine getirememekte, üretilen bilgi çağımızın belirsizliğini azaltmamaktadır.

İletişim krizi demokrasi kriziyle el ele ilerler. Kitleleri harekete geçiren etkili mesajlar çoğunlukla gösteri performansı yüksek siyasetçilerden çıkar ve bunların anlam ve içerik taşıması gerekmez. Sosyal medya ise anlam arayışındaki insanların radikalleşmesini kolaylaştırır. Bu süreç şiddetin siyasete katılmasını mümkün kılar. Sosyal medya aynı zamanda siyasilerin devlet aygıtını etkisizleştirmesine olanak tanır.

İletişim krizinin çözümü ancak bütünsel bir şekilde kavranmasıyla mümkün olabilir.

ABSTRACT

This work argues that the actual communication environment is in crisis and this crisis can be examined with its relations with other crises, particularly the democracy crisis. The crisis of communication is related to the articulation of the media and the communication with the free market during the neoliberalism process. The communication crisis is related to both the news media which became a large sized economic enterprise and also to the social media where individual participation is possible. The news media considers the news as commodity and this affects the communication in a negative way. On the other hand, social media brings the communication crisis to further steps. Due to this crisis, communication can not satisfy its function and information gathered does not serve to reduce uncertainty of our age.

The communication crisis goes hand in hand with the crisis of democracy. Messages that are able to move masses are mostly produced by politicians who are good performers and do not need necessarily to have meaning and content. Social media makes easier the radicalisation of people in search of a meaning. This process makes possible the violence to get into politics. Social media also makes possible for politicians to make the state apparatus ineffective.

Communication crisis can be overcome only with a holistic approach.

Geliş Tarihi:

20.04.2022

Kabul Tarihi:

17.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

İletişim,

Kriz,

Sosyal medya,

Neoliberalizm,

Demokrasi.

Keywords

Communication,

Crisis,

Social media,

Neoliberalism,

Democracy.

DOI: 10.30783/nevsosbilen.1106688

Atf/Cite as: Soyadı, A. (2022). İletişim Krizi ve Demokrasi Kriziyle İlişkisi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1145-1156.

Giriş

Günümüz iletişim ortamı çok yönlü, çok boyutlu ve kökenleri derine inen bir kriz içindedir. Bu krizin farklı boyutlarının anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Bu alandaki akademik çalışmalar son dönemde canlansa da henüz gelişme aşamasındadır. İletişim krizinin anlaşılmasında şüphesiz neoliberalizmin iletişime etkisinin saptanması önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. 1970'lerin ortalarından itibaren dünyada yaygınlaşan ve hâkim paradigma haline gelen neoliberalizm, temas ettiği alanların piyasayla eklemlenmesi ve bu alanlardaki üretimlerin metalaşması sonucunu doğurmuştur. Aynı şekilde haber medyasının neoliberalizm sürecinde piyasa odaklı hale gelmesi, günümüzdeki iletişim krizinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte iletişim krizi sadece haber medyasının ekonomik krizi olmakla sınırlı kalmamış, bu gibi yüzeysel görünümünün çok ötesine ulaşmıştır.

İletişimin krizini tek bir alandaki yalıtık bir kriz olarak değil, günümüz dünyasını şekillendiren ekonomik, ekolojik, güvenlik, toplumsal, demokratik, vb. krizler kümesinin bir parçası olarak görmek gerekir. Neoliberalizm odaklı analizler iletişim krizinin ekonomik boyutuyla ilgilenmektedir. Oysa iletişim krizinin demokrasi kriziyle de ilişkisinin kurulması gerekir. Çünkü iletişim krizi, ancak ilişkili olduğu krizler demeti içinde ve en çok bağlantılı olduğu demokrasi kriziyle beraber ele alındığında doğru tanımlanabileceği bir bağlam içine yerleştirilebilir. Bunun nedeni, demokrasi alanında da siyasetçilerin iletişim kanalları yoluyla topluma ulaşmalarında eşzamanlı bir krizin yaşanmasıdır. Bu nokta, çalışmanın temel savını oluşturmaktadır: Bu çalışmada iletişim krizinin bütünsel bir şekilde kavranması gerektiği ve en çok da demokrasi kriziyle yakından ilişkili olduğu savunulmaktadır.

Bu çalışmada iletişim krizi tanımlanmaya çalışılacak ve iletişim krizi ile demokrasi krizi arasında bağlantı kurulacaktır. Söz konusu tanımlama ve bağlantı kurma çabası hem geleneksel haber medyası için hem de sosyal medya için geçerli olacaktır. Bu amaçla ilk bölümde iletişim krizi farklı boyutlarıyla irdelenecektir. Burada ilk olarak iletişim krizine dair akademik çalışmalar değerlendirilecektir. Ardından iletişim krizinin geleneksel haber medyasında nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı sorgulanarak neoliberalizmin iletişim üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Bundan sonra iletişim krizinin sosyal medyada nasıl sürdüğü tartışılacaktır. Ardından krizin kökenlerinin daha derinde yattığına dair bir inançla, iletişim krizinin bilgi ve belirsizlik ilişkisindeki rolüne dair bir değerlendirmeye birinci bölüm tamamlanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü iletişim krizi ile demokrasi krizi arasındaki bağlantıya dairdir. Bu bölümde öncelikle iletişim krizinin ekonomik boyutunun yanı sıra toplumsal, siyasal, demokrasi boyutlarıyla kavranması gerektiği ileri sürülecektir. Günümüzde demokrasi de bir kriz yaşamakta, kendisinden beklenen işlevi gereğince yerine getirememektedir. Bu bağlamda demokrasinin içkin zaaflarından iletişim krizine ve iletişim krizinden demokrasi krizine açılan kanallar olduğu savunulacaktır. Bu bağlamda ilk olarak haber medyasının neoliberal dönüşümünün demokrasiye etkisi ele alınacak, ardından da sosyal medya kapsamında iletişim ile demokrasi krizlerinin birbirine etkisi incelenecektir. Sonuç bölümünde ise iletişim krizinin çözümünün ancak bu çalışmanın savladığı gibi bir bütünsel yaklaşıma sahip önerilerle mümkün olabileceği değerlendirilecektir.

1. İletişim Krizi

Günümüz dünyası ekonomi, ekoloji, yönetim ve demokrasi başta olmak üzere birbiriyle ilintili bir dizi toplumsal krizle şekillenmektedir (Calhoun ve Derluguan, 2011: 7). Bu krizler arasında iletişim dünyasının yaşadığı kriz, diğer krizlerle beraber akademik dünyada araştırma ve tartışmalara konu edilmekle birlikte, bu konuda yapılan çalışmalar söz gelimi ekonomik kriz ya da çevre krizine kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. İletişim krizinin literatürde hangi bağlamda anlaşıldığını, nasıl tanımlandığını görmek için ilgili çalışmalara bir göz atmakta yarar görülmektedir.

İletişim krizini ilk ele alan yazarlar Jay G. Blumler ve Michael Gurevitch, “Kamusal İletişimin Krizi” başlıklı kitaplarında (1995) “Günümüzdeki durumu sivil iletişimin krizi olarak tanımlamak abartı olmayacaktır” diyorlar (Blumler ve Gurevitch, 1995: 1) ve bu krizin göstergelerini, bir tanım olarak da okuyabileceğimiz şekilde şöyle sayıyorlar:

“Soğuk Savaş sonrası dünyada demokratik rejimlerin yayılmasına karşın kitle iletişiminin demokratik idealleri karşılamaktan uzak kalması, gazeteciliğin kamusal rolünün türlü yollarla ikinci plana itilmesi, yeni fikirlerin

fikirler piyasasına girmekte zorlanması ve medya manipülasyonu şüphesinin artık çok yaygın olması (...)” (Blumler ve Gurevitch, 1995: 1).

Yazarların konuyu tartışmaya açan, erken tarihli bu çalışmasının ardından bu alandaki tartışmalar 2010’ların ortasında canlanmıştır. Bu dönemde iletişim krizine dair Nielsen’in çalışması önemli bir adım olmuş, Nielsen Batı gazeteciliğinin eşzamanlı olarak bir ekonomik kriz, bir profesyonel kriz ve bir öz-güven krizi yaşamakta olduğunu savunmuştur (Nielsen, 2016). Graham Murdock (2017) iletişim krizini Neoliberal paradigmayla ilişkilendirmiştir. Lloyd ve Friedland (2016) iletişim krizini Amerika özelinde incelerken Trappel, J., Steemers, J., & Thomass da (2015) Avrupa medyasının krizine odaklanmıştır. Bu kitapta McQuail’in şu sözleri iletişim krizini tanımlamaya yardımcı olabilir:

“Neredeyse her yerde gelişmekte olan medya krizi bu durumda çok boyutludur. En belirgin ve kaçınılmaz kriz alametleri kurumsallaşmış medya endüstrisinin yaşadığı derin ekonomik şokta görülebilir. Buna bazı ‘eski medya’ kuruluşlarının izleyici kitlesinin azalması, izleyici ilgisinin farklı yerlere yönelmesi ve hepsinden öte daha önce güvenilir olan içerik sağlayıcıların çöküşü ve büyük belirsizliği eşlik eder. Bunun bir nedeni konvansiyonel türden genel ekonomik krizde bulunabilir ancak daha temel ve daha sürekli nedeni sıklıkla mobil teknolojileri kullanan, mevcut biçimleri ve pazar düzenlemelerini yerinden eden yeni medya araçlarının ve uygulamalarının hızlı yenilenmesinde yatar. (McQuail, 2015: xi-xii)

Bütün bu tartışmaların ardından Blumler ilk çalışmalarını yeniden değerlendirdiği bir makalesinde kriz için çok daha yalın bir tanım kullanmıştır: “Kurumlar görünürdeki amaçlarına hizmet etmeye kadir olamadıkları zaman krizde sayılabilirler.” (Blumler, 2018: 83)

Buradaki tanımlardan yola çıkarak iletişimin güncel krizini önce haber medyası ve ardından yeni nesil medya (ya da sosyal medya) bağlamında ele almakta yarar görülmektedir.

1.1. Haber Medyasının Krizi ve Neoliberalizm

İletişim hangi sebeplerle ve ne zamandan beri güncel kriz ortamına girmiştir? İletişimin dönüşümünün altında, piyasalaşması yatar. Graham Murdock (2017), neoliberalizmin güçlendiği 1970’lerden itibaren bu yeni ekonomik dalgaın iletişim ve medya dünyası üzerinde dört tür etkisi olduğunu ileri sürer: İlk olarak Avrupa’da iletişim sistemleri (altyapı ve medya kuruluşu anlamında) özelleştirildi. İkincisi, bunlar kamu yararı yerine artık piyasa odaklı bir işleyişe kavuştular. Üçüncü olarak bu kuruluşlar işgücüne tasarruf edilecek bir unsur gözüyle baktılar. Son olarak da vergi sistemi bu kuruluşların hisselerinden alınan kârları artıracak şekilde düzenlendi (Murdock, 2017: 25). Murdock’a göre daha sonra ortaya çıkan dijital medya da işte bu piyasa köktencilikinin yapısal ve kültürel zemini üzerinde hayat bulmuştur (Murdock, 2017: 26). Murdock’un işaret ettiği bütün bu etkiler, haber medyasını kârlı bir endüstri dalı haline getirmiştir. Söz konusu değişim de medyayı kâr güdümünde şekillendirerek iletişimi güncel kriz ortamına sokmuştur.

Neoliberalizm sürecinde iletişimin konusunu oluşturan bilgi ve haber bir “üretim biçimi” dönüşümü yaşamıştır. Benzetme yapacak olursak bu dönüşüm, geçmişte zanaatkarlık dünyasına dahil olan iş kollarının fabrika üretimine geçmesine benzer. Ulusal ve uluslararası medya kuruluşlarının serbest piyasa ekonomisiyle eklemlenmesi, bunların “ürünlerinin” de birer pazarlama konusu olması sonucunu beraberinde getirmiştir. Bir fabrikanın mal üretmesi gibi, bir medya kuruluşunun da haber üretmesi, üretimde optimum bir niceliği yakalaması gerekliliği doğmuştur. Bu dönüşüm, haberin niteliğinde de bir dönüşümü beraberinde getirmiştir: Aslında kamusal ve kullanım değerine sahip bir olgu olan haber; bunun yerine özel ve değişim değerine sahip bir metaya dönüştü. Diğer metalar gibi, alıcının beğenisinin ürünü şekillendirmesi de üretim sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Kısaca söylessek haberin gösteri boyutu ön plana çıkmıştır. George Ritzer (2011), haber medyasının gösteri boyutunun tüketim kültürünün bir parçası haline gelmesine dair şu örneği veriyor:

“Bunun en iyi örneği, belki de yeni TV haber programlarının bir eğlenceye dönüşmesidir. Ağırlık noktası, artık günün en önemli haberine değil de en soluk kesici görüntüsüne veriliyor. Bir olayın önemli bir görsel ögesi yoksa TV’de pek az yer alıyor ya da hiç almıyor. Diğer yandan, birçok insan için çok az önem taşıyan ya da hiç önem taşımayan haberler (örneğin, New York City’deki bir vincin devrilmesi) çarpıcı görsel etkileri sayesinde pek çok TV’nin dikkatini çekebiliyor.” (Ritzer, 2011: 305).

Haber medyası, kurumsal işleyişinin getirdiği (ekonomik) süreklilik zorunluluğunun bir sonucu olarak durmaksızın içerik üretmeye ve bu içeriği hedef kitlesine en kazançlı çıkacağı şekilde pazarlamaya mecbur hale

gelmiştir. Bu durum içeriğin anlam sorununu da beraberinde getirmiştir. Piyasada ekonomik karşılığını bulan bilgi ve haber arzı azamiye çıkartılırken, bunların içeriğinin anlamlı olması gerekmez. Hatta, Jean Baudrillard'a (2008) dayanarak, bu bilgi arzının özellikle anlamsız olması gerektiğini ileri sürebiliriz. Baudrillard, ilk olarak 1982 gibi erken bir tarihte yayımlanan çalışmasında (2008) "Her geçen gün daha çok haber ve bilgiye karşın giderek daha az anlamın üretildiği bir evrende yaşıyoruz" (Baudrillard, 2008: 115) diye konuya girer ve bunun olası nedenlerini sıralar. İlk haberin anlam ürettiğini ancak anlamın yok oluş sürecinin hızının anlamın pompalanma sürecininkinden daha yüksek olması ihtimaline; ikinci olarak haberin anlamla, dolayısıyla haber enflasyonunun anlam deflasyonu ile hiçbir ilişkisinin olmaması ihtimallerine değinir. Ancak tercihini şu üçüncü seçeneğe yana kullanır:

"Anlam yitiminin doğrudan iletişim araçları yani anlamı yok edip, ikna edici bir haber biçimine sokan kitle iletişim araçlarının müdahaleleriyle bir ilişkisi vardır." (Baudrillard, 2008: 116).

Baudrillard, "iletişim yaratan bir şey gibi sunulan" haberin kendi içeriğini yok ettiğini düşünür ve bunu iki nedene dayandırır. İlk olarak haber, "iletişim kurmak yerine *sabnelediği iletişim oyunu içinde kaynayıp gitmektedir*" (Baudrillard, 2008: 117). "Bu, kısırdöngüleşmiş bir simülasyon süreci, yani hipergerçek bir süreçtir. Anlam ve iletişim hipergerçekleşmiştir. Gerçeğe son veren şey gerçekten daha da gerçek gibi görünendir" (Baudrillard, 2008: 118). Öyle ki haber bir toplumsal *yem* işlevine sahiptir. İkinci olarak ise "iletişimin bu anormal boyutlara ulaşan görüntüsü iletişim araçları ve haber bombardımanının toplumsal yapıyı bozmalarını engelleyememektedir" (Baudrillard, 2008: 118). Kısaca yazar haberin toplumsal bir tür entropiye mahkûm ettiğini savunur. Burada dikkat çekebilecek bir nokta da Baudrillard'ın kullandığı "hipergerçeklik" kavramının özellikle 2016 sonrasında dünyada yaygınlaşan "*post-truth*" kavramını çağrıştırmasıdır. Gerçi hipergerçeklik simülasyonun kendisini üretmesiyle ortaya çıkarken *post-truth*'da gerçeğin kasıtlı bir şekilde çarpıtılması söz konusudur. Ancak her iki kavram da gerçeklikten, ona ulaşılabilir bir durumdayken kopmayı ifade etmekte ortaklaşır. Hipergerçekliğin de *post-truth*'un da alıcısı vardır.

Her halükârda haberi anlamdan ve gerçeklikten kopartan, onun üretilme biçimindeki dönüşümdür. Neoliberalizm iletişim dünyasında üretim biçimini değiştirip haber medyasının piyasalaşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda da haber konusu olan içeriğin "niceliksel" artışı ekonomik açıdan bir zorunluluğa dönüşmüştür.

1.2. Sosyal Medya ve İletişim Krizi

Neoliberalizmin ilk etkisi, yukarıda değinildiği gibi 1980'ler, 1990'lar ve 2000'lerde büyük çaplı haber medyası üzerinde hissedilmiştir. Günümüzde bu etki devam etmekle birlikte özellikle 2010'lardan itibaren konvansiyonel medyadan ayrı bir gelişme de iletişim dünyasında ve iletişim krizi içinde yerini almıştır: Sosyal medya. Twitter, Facebook, YouTube, Instagram gibi uygulamalar bireysel düzeyde bilgi, haber ve gösteri nitelikli içerik paylaşımına olanak tanıırken özellikle mobil cihazların yaygınlaşması bunların kullanımını ve etkisini artırmıştır (Gök, 2021: 542). Sosyal medyanın güç kazanması da iletişim krizinden bağımsız bir gelişme değildir. 2008 yılında ABD'de başlayan finansal krizin bir nedeni de, krize yol açan Mortgage vb. toksik fonlara dair bilginin devlet, bankalar, sigorta şirketleri ve bunların da ortak olduğu medya kuruluşları tarafından şeffaflıkla paylaşılmamasıdır. Bu iletişimsizliğin ilk elde finans sistemini etkileyen bir etkisi de, büyük kurumsal yapılara karşı duyulan güvensizliktir. Böylelikle sosyal medya, büyük ve kurumsal haber medyasının yaşadığı kriz karşısında bir alternatif olarak güçlenmiştir. Bununla birlikte haber medyası ile sosyal medyanın birbirinden tamamen kopuk olduğunu da düşünmek yanıltıcı olur çünkü haber medyası sosyal medyayı kendi kitlesine ulaşmanın bir imkânı olarak değerlendirmeyi maharetle başarır. Yani sosyal medya kamusal iletişimde ikili bir rol oynamaktadır: Bir yandan haber medyasının ürettiği içeriğin yayılmasında bir çarpan etkisi yaratırken; diğer yandan haber kaynağının kullanıcılar ölçüsüne çoğalmasına hizmet etmektedir.

Gelgelelim sosyal medya, haber medyasının krizine çözüm olmayıp aynı krizi farklı bir zeminde sürdürmektedir. Zira yukarıda haber medyası için ileri sürülen piyasalaşma, niceliksel artışa bağımlı hale gelme ve anlamın sönümlenmesi süreçleri sosyal medya için de geçerlidir. Sosyal medyanın maddi boyutu, aynen haber medyasında olduğu gibi "içerik üreticilerin" üretiminin sürekliliğini zorunlu kılar. Gönderilerin topladığı "beğeni" sayısı çeşitli yollarla paraya dönüştürülebilmekte, bu da gönderilerin içeriğini etkilemektedir. Sosyal medyanın piyasayla eklenmesi haber medyasınıninkinden bile hızlı ve çok boyutlu olmuştur. Sosyal medya platformları için takipçilerin ticaret konusu olabildiği bir takipçi piyasası oluşurken, takipçi artırma konusunda uzmanlaşan danışmanlık şirketleri de ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın yaygınlaşması sürecinde bilgi ve haberin kaynağı

kurumsal yapılardan bireylere kayarken, reklamlar da televizyondan cep telefonuna kaymıştır. Bununla birlikte bilgi ve haberin piyasaya odaklı olma niteliğinde değişen bir şey yoktur. Sosyal medyada da iletişimin içeriğinin aynı anlam yitiminden ve gerçeklikten kopuştan mustarip olduğunu söyleyebiliriz.

Jean Baudrillard, ilk olarak 1970’de yayımlanan *Tüketim Toplumu* (2010) çalışmasında, yeni tekniklerle bir paylaşım dönüşen kitle iletişiminin tıpkı diğer nesnelere benzer şekilde tüketimle ilişkilendirilebileceğini söyler. Yazar etkileşim ve “paylaşım” olanak tanıyan yeni tekniklerden, ancak dinleyiciye söz hakkı veren radyo programlarını kast etmektedir ve bu katılımda olağanüstü bir öngörüyle günümüz sosyal medyasının etkisinin ilk izlerini saptar. Baudrillard insanların 20 saniye süreyle katılımcı olabildiği bir radyo yayınından yola çıkarak iletişimin paylaşım boyutunu irdeler:

“Katılımcıların çoğunun yanıtlarının başarısızlığından dolayı hiç de hayal kırıklığına uğramadıkları açıktır: İstediklerini elde etmişlerdir. *Paylaşım*; daha doğrusu paylaşımın modern, teknik ve temiz biçimi yani *iletişim*, “temas”. Tüketim toplumunu ayırt eden aslında törenlerin üzüntü verici yokluğu değildir. Ancak törensel paylaşım artık et ve kan anlamına gelen ekmek ve şarapla değil, kitle iletişim araçlarıyla (sadece ileteler değil, aynı zamanda yayın aygıtı, yayın ağı, yayın istasyonu, radyo alıcıları ve tabii ki yapımcılar ve dinleyiciler) yapılır. Başka bir şekilde söylendikte, *artık paylaşım simgesel bir araçla değil, teknik bir araçla olur*. İşte bu anlamda paylaşım iletişimidir. (...)

Kitle iletişimi, kültürü ve bilgiyi dışlar. Gerçek simgesel ve didaktik süreçlerin işin içine girmesi, bu törenin anlamını oluşturan toplumsal katılımı tehlikeye atacağından söz konusu değildir; katılım yalnızca bir *litürji* ile, tüm anlam içeriği boşaltılmış biçimsel bir göstergeler koduyla gerçekleşir.” (Baudrillard, 2010: 127-128).

Baudrillard’ın sözünü ettiği radyo yayınına katılanların hevesle oluşturduğu paylaşım zemini, günümüzün youtube, facebook, instagram, twitter gibi sosyal medya paylaşımlarının nüvesi olarak görülebilir. Geçmişin törenselliğinin yerini alan bu zemin, bireylere eşitlik ilişkisi içinde sınırlı bir katılım imkânı sunmaktadır. Bu zeminde paylaşım iletişimidir, ancak bu iletişimin gerçekleşmesini mümkün kılan, içkin niteliksel zaaflarıdır. Böyle bir paylaşım – katılım – iletişim zemini eğer katılımcı varlığını/istekliliğini ve eşitliğini sağlayacaksa anlamdan feragat etmelidir. İşte bu nedenle iletişim bilginin dışlandığı, sadece sınırlı (günümüzde 20 saniye yerine, örneğin karakter sayısı ile sınırlı) bir paylaşım olanak tanıyan bir olgu haline gelir.

Sosyal medya bağlamında, gelişen teknik olanakların, kitle iletişimini çok kaynaklı, yaygın ve demokratik hale getirdiğinde dahi iletişim krizinin sürdüğünü söyleyebiliriz. Sosyal medyadaki iletelerde de aynen haber medyasında olduğu gibi, değişim değeri kullanım değerinin önüne geçmektedir. Paylaşılan yine haber medyasındaki gibi az, öz ve çarpıcı olandır, yarattığı etki ise anlam içeriğinin boşalmasıdır.

1.3. Bilgi ve Belirsizlik Arasında İletişimin Rolü

Ekonomik ve finansal kriz, siyasi krizler, ekolojik kriz, savaşlar ve diğer güvenlik sorunları günümüz dünyasında belirsizliğin hâkim olduğu bir ortamın oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu çoğul kriz ortamı içinde iletişim krizinin yeri nedir? Günümüzde iletişimin sağladığı bilgi akışı, belirsizliğin azalmasına yardımcı olabilmekte midir? Medya, işlevini yerine getirebilmekte midir? Yoksa aksine iletişim krizi de diğerlerinin yanında yerini mi almaktadır? Hem haber medyasında hem de sosyal medyada iletişimin piyasa ile eklemlendiğini ve bunun sonucunda da iletişimin içeriğinde sürekli ve kaçınılmaz bir niceliksel artış yaşandığını ileri sürmüştük. Günümüzün ekonomik, siyasal, toplumsal vb. belirsizlikleri karşısında maruz kaldığımız haber yağmurunun nasıl bir etkisi olduğunu sorgulamak için sorunun temeline inerek bilgi, belirsizlik ve iletişim ilişkilerine daha yakından bakmakta yarar vardır. Acaba bu alandaki temel kuramsal varsayımlar günümüzde geçerli midir?

Bu sorun pozitivist iletişim kuramı ile eleştirel iletişim kuramı arasındaki karşıtlığın merkezinde yer almaktadır. Pozitivist iletişim kuramı bilgiyi nesnel bir olgu olarak ele alır ve iletişimin başlıca işlevini de bilgi sağlamak olarak görür. Bu, iletişimin tek boyutu olmamakla birlikte, genel olarak bilginin belirsizliği azalttığı ve iletişimin de burada aracı konumunda bulunduğu anlamına gelir. Örneğin Brashers iletişimin bilgi sağlayarak belirsizliği azalttığını savunan kalemlerden biridir. Yazar şöyle der:

“(…) ‘belirsizliği azaltmak’ öngörülemeyen, muğlak, şüpheli ya da bilgi eksikliğiyle malul durum ve davranışlara verilecek sayısız yanıt içinden sadece bir tanesidir ve daha geniş bir iletişim ve belirsizlik yönetimi kuramına dahil edilmelidir.” (Brashers, 2001: 478).

Bu varsayım, iletişim sayesinde bilgi edinmenin hiç bilgi edinmemekten daha iyi olduğu anlamına geliyor. Buna karşın eleştirel iletişim kuramı, bilginin nesnellliğini sorgulamakta ve iletişimin bilgi sağlayarak belirsizliği azaltmaktan ziyade araçsal bir rolü olduğunu ileri sürmektedir. Yani bu kuramsal meydan okuma bağlamında; daha çok bilginin daha az belirsizlik getireceği var sayımı, günümüzde çetin bir sınamadan geçmektedir. Eleştirel okulun temsilcisi Jürgen Habermas, pozitivist iletişim kuramına eleştiri yöneltten başlıca düşünürlerdendir. Habermas'ın bu konudaki eleştirileri, “pozitivist bilginin oluşumunda yer alan nedensellik ve determinizm gibi yönetsel ilkelerin bilgi, daha doğrusu bilim olarak sunulması” (Şen, 2011:43) noktasına odaklanır ve bilgiyi öznel bir olgu olarak görür. Habermas'a göre “akıl, dolayısıyla bilgi, araçsal bir nitelik kazanmakta ve teknokratik bir hâl almaktadır.” (Şen, 2011:43). O halde iletişim bilgi akışını sürdürerek belirsizliğin azalmasını sağlayan tarafsız bir zemin olmaktan ziyade, bilgiyi şekillendiren ve onu üreten aktif ve taraflı bir süreç olarak kavranmalıdır. Eğer Habermas'ın yaklaşımında haklılık payı varsa, günümüzün belirsizlik ortamında daha fazla bilginin de faydası olmayacaktır. Hatta aksine iletişim krizi içinde üretilen türden bilgi, belirsizliğin artmasına da yol açabilir.

İletişim krizinin yansıması işte bu noktada karşımıza çıkar: Neoliberalizmin etkisi altındaki eski ve yeni medyanın sunduğu haber ve bilgi patlaması, belirsizliği artırır. Bunun birden çok sebebi olabilir; birincisi haber ve bilginin niceliksel artışı ve gösteri boyutunun gerçekliğin önüne geçmiş olması kafa karıştırıcı bir ortama yol açarak belirsizliği yeniden üretir. İkincisi, yeni sosyal medya araçlarının etkisiyle haberlerin çarpan etkisi artar ve gerçekliğine bakılmaksızın bilgi geçmişe göre daha kısa sürede daha çok paylaşılır. Üçüncüsü bir tür felaket beklentisinin kendisi pazarlanabilir bir değerdir ve ne haber medyası ne de sosyal medya bu imkâna kayıtsız kalabilir. Pankaj Mishra, *Öfke Çağı* (2018) isimli çalışmasında günümüz toplumlarının krizini betimlerken şu ifadeleri kullanıyor:

“Her yere nüfuz etmiş bir panik var ki, bu despot bir iktidardan kaynaklı merkezileştirilmiş korkuya benzemiyor. Bu daha ziyade haber medyasının ürettiği, sosyal medyanın büyüttüğü herkesin başına her an her yerde her şey olabileceğine dair bir duygu.” (Mishra, 2018: 18).

Mishra'nın bu betimlemesinde dikkat çekici bir husus, korku duygusunun iletişim yoluyla yaygın şekilde paylaşılarak toplumsal bir olguya dönüşmesidir. Böyle bir korku iklimi despotik siyasi zeminlerde zaten kolaylıkla hayat bulmaktadır; ancak çağımızı farklı kılan, bu durumun artık tek kaynaktan çıkan, merkezi ve iktidar odaklı olmayıp her yanı sarmış olmasıdır. İletişimin rolünü yazar bu noktada tespit ediyor: Söz konusu korkunun paylaşılmasını ve çoğalmasını sağlamak. Dolayısıyla Mishra'nın tespiti daha çok enformasyon girdisi sağlamanın felaket beklentisini azaltmak şöyle dursun, artırdığı anlamına geliyor. Geleneksel ve yeni iletişim kanallarının, bu duyguyu daha fazla kaşıyarak sürdürmesi, günümüz iletişim ortamının bir standardıdır ve onu görünürdeki amacına hizmet etmekten alıkoyduğu ölçüde krizin kendisidir.

Aynı zamanda belirsizliğin verdiği korkunun iletişim kriziyle beslenmesi, iletişim krizini toplumsal ve siyasi bir boyuta taşır. Bu bağlamda iletişim krizinin söz konusu alanlardaki yansımalarına bakmak, etkilerini sorgulamak gerekir.

2. İletişim Krizinden Demokrasinin Krizine

Geleneksel ve sosyal medya unsurlarının neoliberalizm döneminde piyasalaşması, buna bağlı olarak haber, bilgi ve içeriğin metalaşması iletişim krizinin ekonomiyle ilişkili boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyutun ötesinde iletişim krizinin ekonomi haricindeki boyutunun da ele alınması, toplumsal ve siyasal yönlerinin de gözden kaçırılmaması gerekir. Nitekim günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde demokrasi de iletişim gibi kendisinden beklenen işlevi gereğince yerine getirememektedir, yani bir kriz içindedir. Bunda şu gelişmelerin etkisi vardır: Teknik süreçler içinde seçimle belirlenen makamların etkisinin azalması, siyasete duyulan güvensizliğin artması, seçimlere katılımda düşüş, siyasetçilerden duyulan memnuniyetsizlik ve otoriterleşme eğilimleri. Göreceğimiz gibi demokraside, toplumsal ve siyasal alanlarda iletişim krizinin hem nedenlerini hem de etkilerini gözlemlemek mümkündür. Yine Blumler ve Gurevitch'e kulak verecek olursak, iletişim krizinin köklerini aynı ekonomik krizde olduğu gibi derinlerde aramak gerekir. Yazarlar diyor ki: “Krizin kökenleri *sistemiktir* – yani tam da günümüzün siyasi iletişim süreçlerinin yapısında ve işleyişinde yatar.” (Blumler ve Gurevitch, 1995:4). Buradan ekonomik, toplumsal, siyasal ve iletişim alanlarının birbiriyle yakın bir ilişki içinde olup, bunların birindeki sistemik krizin diğerlerine de yansıdığını çıkartabiliriz.

George Gebner (1992) siyasal alandaki dönüşümün günümüzün iletişim krizini etkilemeye başladığı noktayı erken bir tarihe, Soğuk Savaş dönemine kadar götürür. Yazara göre iletişimin piyasalaşması neoliberalizmle değil, bu dönemin koşullarıyla başlamıştır. Gebner, Soğuk Savaş döneminde blokların içinde saflar sıklaşırken, Batılı ülkelerin ABD'nin şiddet içeren kültürel iletişim ürünlerine rağbet göstermesinin sonuçlarını şöyle özetliyor:

“Baraj kapakları, demokrasi adına Amerikan malı medya şiddetinin sınırsız nüfuzuna açılıyordu. Çok az ülke çocuklarının ve geleceğin dilinin, kültürünün ve toplumunun toplumsallaşmasını ‘piyasa güçlerine’ teslim etmeyen kültür politikalarına yatırım yapmaya kabil ve istekliydi. Bu durum, dünya çapında çeşitli ve insani demokratik kültürlerden ziyade şovenizmin, mezhepçiliğin ve neo-faşizmin ortaya çıkmasına katkıda bulundu.” (Gebner, 1992: 105).

Gebner'in tespitinde iletişim kriziyle doğrudan ilişkilendirilen siyasi akımların şiddetle de ilişkili olduğunun saptanması özellikle dikkat çekicidir. Çünkü bu, iletişimin toplumsal normlarla, toplumsal alanın da siyasetle ilişkisini gösterir. Peki piyasalaşan iletişimin toplumsal ve siyasal alanı çarpıtmasının daha “üst düzey” politik yapıya bir yansıması olmayacak mıdır? Kökenleri tarihin derinine uzanan demokratik değerlerin ve teamüllerin de iletişim kriziyle yakın bir ilişki içinde olduğunu düşünmek mümkündür. Örneğin Trappel, Nieminen, Meier ve Thomass, iletişimin Aydınlanma'dan bu yana demokrasiyle ortak değerler üzerine kurulu olduğunu, güncel olarak da iletişimdeki krizin bütün Avrupa'da demokrasiyi de olumsuz etkilediğini ileri sürdükleri çalışmalarında (2015) şöyle söylüyorlar:

“Modern çoğulcu demokrasiler kitle iletişimiyle aynı temel değerleri paylaşırlar. Fikir, ifade, konuşma ve bilgiye erişim özgürlüğü, demokratik tartışma, kültürün korunması ve desteklenmesi, farklılığın desteklenmesi, evrensel erişim ve mahremiyet hakları bütün çoğulcu demokrasilerde mevcut olan bu değerlerdendir. (...) Fikir oluşturma ve yönetimi ve toplumdaki güç odaklarını denetlemeye dair bu değerlere saygı olmaksızın vatandaşlığı anlamak olanaksızdır.” (Trappel, Nieminen, Meier & Thomass, 2015: 7-8)

Krizin ilerleyişinin sadece iletişim krizinden demokrasi krizine doğru tek yönlü olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Demokrasinin krizinin ve içsel zaafının da iletişim krizini besleyen bir yönü olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunun yansımaları ilk olarak haber medyasında aramak gerekir.

2.1. Haber Medyası: Neoliberal İletişim ve Demokrasi Krizi

Platon döneminden itibaren demokrasinin gösteri boyutu, bu siyasi sistemin en içkin zaafı olarak görülmüştür. Demokrasilerde iktidarı elde eden ve koruyanın yöneticilik nitelikleri bakımından en yetkin olması gerekmez; aranan “gösteri” kabiliyetidir. Bu gösteri antik çağın Senato ya da agora ortamında sergilenenebildiği gibi, günümüzün (yukarıda Ritzer'in (2011) bir eğlenceye dönüştüğünü söylediği) iştahlı haber medyasında ya da sosyal medyada da sergilenebilir. Yani iletişim krizi demokrasinin krizinden etkilenir ve ondan beslenir.

Günümüzde demokrasiyle iletişimin iç içeliği, demokrasinin kırılmasını da artırmaktadır. Bu iç içe olma durumu öyle baskındır ki, Blumler ve Gurevitch (1995) içinde yaşadığımız demokrasiyi farklı akademisyenlerin “basın siyaseti”; “medya siyaseti”; siyaset-medya kompleksi” gibi isimlerle adlandırdığını not ediyorlar (Blumler ve Gurevitch, 1995: 3). Jean-Marie Guéhenno (1998) da kendi tabiriyle “medyalaşan demokrasiye” siyasetçinin açısından bakarak şöyle der:

“Bulunduğu yere gelme biçimi – genel seçim sırasında doğrudan ya da dolaylı olarak seçilmesi – onu “medyatik” olmaya, bir medya ürünü olarak var olmaya zorlamaktadır. (...) Siyasetçi, televizyon habercisi ile birlikte kolektif algıları örgütler. Bunların her biri, bir diğerinin geçim kaynağıdır; siyasetçinin denetleyemediği görüntüler karşısında yapacak bir şeyi kalmadığında – örneğin Berlin Duvarının yıkılışı –, ama görüntüyü, yani medyanın dikkatini çekecek görsel durumu yarattığında bu ideal durumdur – Başkan Reagan buna yaklaşmıştı. (...) Tam zamanında söylenmiş “küçük söz”, uzun bir bildiriden daha etkili bir “şok” görüntü; bir zirvenin en çetin anları artık devlet başkanlarının tartışmalarında değil, basın toplantısında yaşanıyor.

Televizyon, kendi ritmini siyasal kavgalara yansıtıyor (...) Gündemin bir haftadan fazla bir süre aynı konuyla iştil edilmesinin nadirdir. Böylece siyasetçinin işi, oyununu elinden geldiği kadar iyi oynamak, her yıl televizyon ekranını dolduran elli aşkın psikodram içinde en fazla yer alabilmektir.” (Guéhenno, 1998: 32).

Guéhenno bu satırları 1993'te kaleme alırken, önündeki en iyi örnek aslında bir sinema oyuncusu olan Başkan Reagan idi. O dönemden şimdiye dünyanın her yerinde her hafta gösteri sergilemekte mahir siyasetçi örnekleri çoğalmıştır. Siyasetçinin rutin faaliyeti ilgiyi canlı tutmaktır ve aslında bu, demokrasinin doğasında vardır.

İletişimin rolü, siyasetçiye topluma sürekli ulaşabileceği zemini sunmasıdır. Piyasalaşan iletişimin rolü ise onu ilgi çekici içerik üretmeye zorlayarak demokrasi krizi ile iletişim krizi arasında mükemmel bir döngünün oluşmasını sağlamaktır. Bundan çıkan sonuç, demokrasinin krizinin de iletişim krizinden etkilendiği ve ondan beslendiğidir. Oy vermek, siyasi tercih yapmak isteyen seçmen aynı zamanda haber medyasının izleyicisidir ve siyasi alana dair bilgilerini buradan edinmek ister. Ne var ki söz konusu çarpık iletişim ortamında haber medyasının faaliyetleri, böyle bir demokratik bilinçle toplumsal işlevini yerine getirmekten ziyade kendi maddi çıkarlarına yönelik olarak gerçekleşir.

Burada ileri sürülen, demokratik ilkelerle iletişim ve medya faaliyetleri arasındaki makasın iyice açıldığıdır. Medya, özellikle de haber medyası demokrasinin ilkelerine göre hareket etmiyorsa o halde neye göre hareket ediyor? Natalie Fenton (2011), günümüzde medyanın krizde olduğu savıyla başladığı makalesinde demokrasiyi olumsuz etkileyenin, neoliberal dönemde medyanın piyasalaşması, bir başka deyişle ekonomik çıkarlara öncelik vermesi olduğunu savunuyor:

“Bir neoliberal serbest piyasa ekonomisinde haberler ancak kendi gelirini yarattırsa var olabiliyor. Böylece ne zaman bir piyasa aksaklığı ya da riski ortaya çıksa, finansal istikrar adına etik gazetecilik uygulaması bir kenara itilir ve bunun sonuçları piyasadan daha geniş ölçekte [yani demokraside – MCY] hissedilir.” (Fenton, 2011: 66).

Hem Fenton (2011), hem de daha önce değindiğimiz Murdock (2017) iletişimin krizini 1970’lerin ortasından itibaren güç kazanan neoliberalizmle ilişkilendiriyorlar. Öte yandan medya kuruluşlarının demokratik kaygıları ekonomik çıkar beklentisine feda etmesinin neoliberal döneme özgü bir özellik olmayabileceğini de düşünmeliyiz. Bu bağlamda Victor Pickard (2020) daha radikal bir iddia ileri sürerek haber medyasının ticari boyutunun aslında demokrasiyle hiçbir zaman uyumlu olmadığını savunuyor. Pickard (2020) şöyle diyor:

“Krizin ortaya çıkmasının nedeni, haber medyasının ticari gerekliliklerinin hiçbir zaman tamamen demokratik hedeflerle uyumlu olmamasıdır. Basitçe piyasa, sağlıklı bir demokrasinin gereği olan gazetecilik düzeyini – özellikle yerel ama uluslararası gazetecilik, politika gazeteciliği ve araştırmacı gazetecilik – destekleyemez.” (Pickard, 2020: 2).

Haber medyası bağlamında demokrasinin içkin zaaflarından iletişim krizine ve iletişim krizinden demokrasi krizine açılan kanallar olduğunu söyledikten sonra, sıra bu ilişkinin sosyal medya bağlamında da bu şekilde kurulup kurulmadığını anlamaya geldi.

2.2. Sosyal Medya: Şiddetin Siyasallaşması

Gebner’in (1992) medyanın siyasal dönüşümünü şiddetle, bunu da yeni nesil siyasi hareketlerle ilişkilendirdiğini söylemiştik. Gebner piyasa güçlerine teslim olmayan kültür politikalarının özlemini duyarken acaba yeni nesil sosyal medya böyle bir gelişmeye kapı aralayabilmiş midir? Tekil örneklerde bunun mümkün olduğu ileri sürülebilir ancak konumuz bakımından tam ters yöndeki gelişmelerin üzerinde durmak gerekir: Yeni medyanın olanakları iletişimin şiddet ve siyaset arasında bir köprü kurabilme özelliğini de artırmıştır. Medyanın özellikle 2010’lardan sonra sosyal medya araçlarıyla yapısal bir dönüşüm geçirmesi, bilgi ve haber kaynaklarının atomlaşması, haberlerin ulaşılabilirliğinin ve çarpan etkisinin artması, onu kimi zaman haber medyasından bile daha tehlikeli ve ölümcül kılabilmiştir.

İlgi çekici, beğeni toplayan içeriklerin üretilmesinde anlamın değerini yitirdiğini, hatta anlamdan feragat edildiğini yukarıda savunmuştuk. Anlam yitiminin toplumsal ve siyasi açıdan ciddi sonuçları vardır. Anlam yitimi sürecinde hiç azımsanmayacak sayıda bireyin anlam arayışına girmesi, radikalleşmenin artmasını tetiklemektedir. Dünyanın her yerinde aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, dinsel köktencilik, şiddet içeren her türden sistem karşıtı düşünce yayılmak için elverişli bir ortam bulur. Bunlardan etkilenen ve bu akımlar içinde var olmak isteyen bireyin “katılma” ve bu katılımı sergileme süreci kaygan ve tehlikeli bir zemin oluşturur. Bir gün bir aşırılıkta yer alan bir kimse, başka gün belki de ilkinin karşıtı olan bir diğer aşırılıkta iç rahatlığıyla yer alabilir. Günümüzün radikalleri söz gelimi Soğuk Savaş döneminin ideolojik eylemcilerinden farklı olarak anlamın ve içeriğin ağırlığından kurtulmuş, bu anlamda özgürleşmiştir. Bir şiddet eylemine yönelmeleri için önce uzun uzadıya bu eylemin mesajının toplumsal ve ekonomik sınıflara nasıl yansıtacağını tartışmaları gerekmez. Önemli olan içerikten yoksun mesajın onlara ulaşması ve onların da daha anlamlı olmayan bir mesajı sergilemesi, yani çarpıcı bir paylaşım yapmasıdır. Bu zemindeki paylaşımlar kitlesel bir beğeniyi cezbedebildiği takdirde sosyal medyada

nefret içeren bir ileti olabileceği gibi, bu nefretin fiilen eyleme dönüşmüş hali de olabilir. Pankaj Mishra (2018) kitle iletişiminin katliamcılara ilham verdiğini belirtiyor:

“İnternet çağında türlü türlü tarihsel ve siyasi evveliyatı olan insanların yeni maceralara ön ayak olmaları için yalnızca Snapchat videolarını birbirleriyle takas etmeleri yetiyor: IŞİD’in siber-propagandacıları online erişimi kullanarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika’ya tehlikeli bir yolculuk yapmaları için binlerce yabancı acemiye baştan çıkarmayı becerdi. İnternetin yumurtladığı toplu katliamcılarının ilki olan Norveçli (...) 2016’da Münih’te dokuz insanı vurarak öldüren Alman-İranlı bir yeniyetmeye ilham verdi. Enver el-Evlaki kimseyi öldürmedi ama yalnız internet vaazları aracılığı ile Boston ve Paris’teki terörist saldırılara neden oldu.” (Mishra, 2018: 296).

İletişim krizi, güncel krizler kümesinin diğer çemberleri gibi can almaktadır. Mishra’nın kitabının yayımlanmasından (2018) daha sonra, 17 Mart 2019’da Yeni Zelanda’da otomatik silahlarla 50 kişiyi öldüren bir terörist, katliam boyunca video kaydı almış ve bu kaydı sosyal medyada yayımlamıştı. Mishra’nın aktardığı olaylarda ve diğer pek çoğunda da şiddet eylemcileri eylemlerini gerçekleştirmeden hemen önce ya da hemen sonra bu eylemlere dair sosyal medya paylaşımı yapmış, öyle ki sosyal medya paylaşımı artık şiddet eyleminin ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. Burada iç içe geçmiş iki süreci birden gözlemlemek mümkün: İlk mesaj, eyleme dönüşmüştür. Hem sosyal medya hem de haber medyasında sınırsızca üretilen nefret içeriği, tekil eylemde fiziksel bir ifade bulurken ilişkili olduğu nefret paylaşımlarıyla ilişkisini yitirmez. Bilakis, bu ilişki içinde (anlam değilse de) varlık kazanır. Eylemciler başkaları, hatta belki kitleler tarafından “paylaşılan” bir duyguyu/düşünceyi hayata geçirdiklerine inanır. İkinci olarak da eylem mesaja dönüşür. Gerçekleştirilen eylemin iletişimin teknik imkânları kullanılarak duyurulması, sergilenen duygu/düşüncenin bundan sonra da paylaşılacağına, belki yeni terörist saldırılara ilham verebileceğine dair bir inancı gösterir. Burada anlam, hiçbir zaman mesaj kadar önem taşımaz. Aynı eylemcinin bambaşka bir güdüyle harekete geçmesi çoğu zaman an meselesidir. Ancak mesaj, bir tüketim nesnesi olarak önem taşır. Kısa sürede tüketilebilen, çarpıcı bir “görüntü” elde edilmiş ve tüketicilerin beğenisine sunulmuştur. Mishra’nın (2018) değindiği ilk katliamcı olan Norveçli, eylemini henüz bu tür katliamlara hazırlıklı olunmayan bir dönemde gerçekleştirmiş olmanın avantajını yaşayarak adını ve soyadını bütün dünyaya duyurmayı başarmış ve “ünlü” olmuştur. Ancak bu olaydan sonra katliamcının adının haberlerde ve siyasi açıklamalarda yer almaması ilkesi benimsenip yaygınlaşmıştır.

Yine siyasetin daha üst düzeyine bakacak olursak; sosyal medyanın gösteri paylaşma kapasitesini artırması siyasetçilere büyük olanaklar sunar. Günümüzde sosyal medyayı etkin kullanan bir siyasetçi türü ortaya çıkmıştır. En belirgin örnek olarak 2016-2021 arasında ABD başkanı olan Donald Trump kendi kamuoyuna ya da bir başka ülkenin liderine yönelik bir mesaj iletmek istediğinde çoğunlukla twitter’ı devletin resmi iletişim aygıtlarının yerine kullanmıştır. Karakter sayısı sınırlı kısa mesajlara imkân veren twitter üzerinden Trump’ın paylaştığı bir gönderinin, aynen diplomatik yolla iletilmiş bir mesaj gibi bir anda söz gelimi Kuzey Kore ile ABD ilişkilerinin gerilmesi ya da başka bir ülkede ekonomik bir çalkantıyı tetikleme devlet aygıtını etkisizleştirmekte önemli rol oynamıştır. Devlet aygıtının gösterinin dışında kalan “sıkıcı” kısmı, önemini yitirir ve burada olup bitenler artık ne medyanın ne de kamuoyunun dikkatini çeker. Görevde bulunduğu zaman zarfında ABD başkanı Trump’ın bir başka ülkeyi tehdit edip sıkıştırarak bir mesajın hemen ardından ilişkileri düzelterek aksi yönde bir mesaj göndermesi ve bu çelişkili süreci tekrar etmesi de sıklıkla görülen bir durum olmuştur. Bunun nedeni, radikal şiddet eylemcilerinde de görüldüğü gibi, sosyal medyada mesajın anlamı sönmüyleyerek varlık kazanmasıdır. Twitter, en azından Trump için iktidarı elde etmenin ötesinde kendi “gösterisini” canlı tutarak onu sürdürmenin bir aracına dönüşmüştür. Elbette başka örneklerin de benzer bir yol tutmaması için bir neden yoktur. Mishra (2017), başka bir yerde Trump örneğini liberal demokrasinin kriziyle şöyle ilişkilendiriyor:

“Kindar bir twitter trolünün dünyanın en güçlü adamı haline gelmesi, Anglo-Amerikan elitlerinin demokrasi ve liberalizm üzerine idealleştirilmiş iddialarının, kendi ülkelerindeki siyasi ve ekonomik gerçeklikle aslında hiçbir zaman çakışmadığını hatırlatan son örnek.” (Mishra, 2017: 140).

Sonuç olarak liberal temsili demokrasinin krizi, iki boyutuyla iletişim krizinden etkilenir ya da ondan beslenir. İlk, gördüğümüz gibi temsil sürecinin meşruiyetiyle ilgilidir. Bu anlamda sistemin “girdiler” yönünde bir sorun vardır. Siyasi iradenin devlet aygıtına ve karar süreçlerine yansımaları bir gösteriye dönüşürken anlamını yitirir ve geriye sadece gösterinin yansımaları kalır. İkinci olarak, sistemin “çıkıtları” da meşruiyet kaybı yaşar. Kameraların odaklandığı, sosyal medya zeminlerinde beğeni toplayan, görsellik beklentisini tatmin eden çıkıtlar bir tür iletişim oyununu sürdürürken, bu beklentileri karşılamaktan uzak teknik ve “sıkıcı” işler teknokratik bir karakter kazanır, denetlenemez. Dahası, gösteri sahnesinin dışında kalan devlet işlerinin, hiç de anlamını yitirme zorunluluğu

yoktur. Bilakis toplumsal ve siyasal hayatı doğrudan etkileyen en önemli konularda şu ya da bu görüşün gereğine uygun bir karar almak ve bunu gözlerden uzak tutmak hayli kolaylaşmıştır.

Özetle güncel teknik iletişim olanaklarının belki de ideal bir doğrudan demokrasiye kapı aralaması tartışılabilecekken, yaşanan aslında iletişim krizinin temsili demokrasiyi türlü boyutlarla zehirlemesi sürecidir.

Sonuç

Günümüzde iletişim daha önce sahip olmadığı olağanüstü teknik imkânlarla donanmıştır. Ancak hâkim iletişim paradigmasına içkin olan yapısal kusurlar bu teknolojik imkânların da etkisiyle git gide artan bir şekilde iletişim krizini ileri boyutlara taşımaktadır. Söz konusu içkin kusurlar kısaca şunlardır: İletişimin piyasa odaklı olması onu hızla tüketilen ve tüketici talebiyle belirlenen bir meta haline getirmiştir. İletişimin krizi bir yanıyla merkezi haber medyasının bir ekonomik faaliyet olarak sürekli pazarlanabilir içerik üretmesine, diğer yanıyla sosyal medyanın ancak anlamın terk edilmesiyle mümkün hale gelen eşit ve sınırlı katılımcılığına dayanır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda bilgi ve enformasyon anlam ve içeriği sönümlenmektedir. Bu nedenle de günümüzün krizlerle şekillenen ortamında artık belirsizlik ve entropi iletişimin karşısı değil, ürünü haline gelmiştir.

Tüketim ve gösteri toplumunun dinamikleri iletişim kriziyle bir araya geldiğinde, liberal temsili demokrasinin altını oyan bir süreç işler. Kitlesele ilgiye mazhar olmayı hedefleyen gösterisel bir mesajın başka bir içeriğe sahip olmasına ihtiyaç yoktur. Şiddet yanlıları için olduğu kadar siyasetçiler için de geçerli olan bu ilke, mesaj sahibini radikalizme taşıdığı gibi uluslararası siyasi zeminde en güçlü konuma da taşıyabilmektedir. Bütün bu sürecin sonucunda iletişim krizi ortamında medya geçmişte kendisine atfedilen “demokrasinin bekçi köpeği olma” işlevini bütünüyle yitirmiştir. Artık rutin iletişim faaliyeti ne haber medyasında ne de sosyal medyada demokrasi lehine işlemektedir.

İletişimin krizinin belirginliğinin artması bir kazanım olarak görülmelidir. Bununla birlikte krizin çözümüne yönelik ümit verici bir eğilim henüz görülmemektedir. Alınabilecek bir tedbirin dünya çapında haber medyası ve sosyal medyayı kapsayacak şekilde adil iletişim ilkelerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki iletişime dair bir ilkeler dizgesini geliştirmek, bu konuda uluslararası bir uzlaşma sağlamak kolay değildir. Ayrıca serbest piyasa dinamiklerinin gücü böyle bir ilkeler dizgesininkine karşı daha etkili olabilir. Daha önemlisi, bu çalışmada ileri sürüldüğü gibi iletişim krizinin diğer krizlerle çok yakın bir ilişkisinin bulunduğunu kabul edecek olursak, çözümün de yalıtık bir şekilde sadece iletişim çerçevesinde aranmaması gerektiği, diğer kriz alanlarını da kapsayan bütünsel bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşabiliriz. Örneğin Jason Hickel’in çalışmasında ekolojik ve ekonomik krizlere karşı ortak çözüm listesinde (Hickel, 2021: 218-229) reklam sektörünü ciddi ölçüde küçültmek önerisi de yer almaktadır. Bu öneri, iletişimin neoliberal paradigmayla bağını derinden baltalayacak ve böylece demokrasi krizinin üzerindeki ağırlığını hafifletecek radikal bir yaklaşımdır. Burada önemli olan, çözüm önerilerinin tek bir krizle ilişkilendirilmek yerine krizlerin birbiriyle bağlantılı olma hali esas alınarak çok yönlü, çok boyutlu etkileri olabilecek öneriler getirmektir. İletişim krizinin çözümü ve demokrasi içindeki asli işlevinin tahkim edilmesi, iletişimin yanı sıra ekonomiye, ekolojiye, topluma, demokrasiye, güvenliğe vb. katkı sağlayabilecek bir öneriler demetiyle mümkün olabilir.

Kaynakça

- Baudrillard, Jean. (2008). *Simülakrlar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Doğubatı Yayınları.
- Baudrillard, Jean. (2010). *Tüketim Toplumu* (H. Deliceçaylı, F. Keskin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Blumler, Jay G. & Gurevitch, Michael. (1995). *The Crisis of Public Communication*. Routledge.
- Blumler, Jay G. (2018). The Crisis of Public Communication, 1995-2017. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13183222.2018.1418799?needAccess=true>
- Brashers, Dale E. (2001). Communication and Uncertainty Management. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1460-2466.2001.tb02892.x>
- Calhoun, Craig & Derluguian, Georgi. (2011). Introduction. In Calhoun, Craig & Derluguian, Georgi (Ed.), *The Deepening Crisis – Governance Challenges after Neoliberalism* (pp. 7-18). New York University Press.

- Fenton, Natalie. (2011). Deregulation or Democracy? New Media, News, Neoliberalism and the Public Interest. *Continuum*. 25 (1), 63-72, DOI: 10.1080/10304312.2011.539159.
- Gebner, George. (1992). Violence and Terror in and by the Media. In Raboy, Marc; Dagenais, Bernard (Ed.), *Media, Crisis and Democracy – Mass Communication and the Disruption of Social Order* (pp. 94-107). Sage.
- Gök, Ali. (2021). Sosyal Medya İstihbaratı (SOCMINT). Naci Akdemir ve Can Ozan Tuncer (Ed.), *Siber Ansiklopedi: Siber Ortama Çok Disiplinli Bir Yaklaşım* içinde. Pegem Akademi.
- Guéhenno, Jean-Marie. (1998). *Demokrasinin Sonu* (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- Hickel, Jason. (2021). *Çoğu Zarar Azı Karar – Dünyayı Küçülme Kurtaracak* (D. Keskin, Çev.). Metis Yayınları.
- Lloyd, Mark & Friedland Lewis A. (Eds). (2016). *The Communication Crisis in America, and How to Fix It*. Palgrave Macmillan.
- McQuail, Denis. (2015). Foreword. In Trappel, J., Steemers, J., & Thomass, B. (Ed.), *European media in crisis: Values, risks and policies* (ss. ix-xviii). Routledge.
- Mishra, Pankaj. (2017). Hınç Çağında Siyaset. Heinrich Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme* içinde (A. N. Bingöl, Çev.). Metis Yayınları.
- Mishra, Pankaj. (2018). *Öfke Çağı*, (C. C. Aydın, Çev.). Alfa.
- Murdock, Graham. (2017). *Communication, Crisis and Control: Economies, Ecologies and Technologies of Digital Times*. <https://hrcak.srce.hr/191623>
- Nielsen, R. K. (2016). The many crises of Western journalism: A comparative analysis of economic crises, political crises and crises of confidence. In J. C. Alexander, E. B. Breese, & M. Luengo (Ed.), *The crisis of journalism reconsidered: Democratic culture, professional codes, digital future* (pp. 77–97). Cambridge University Press.
- Pickard, Victor. (2020). *Journalism's Market Failure is a Crisis for Democracy*. Harvard Business Review. <https://hbr.org/2020/03/journalisms-market-failure-is-a-crisis-for-democracy>
- Ritzer, George. (2011). *Küresel Dünya*. (M. Pekdemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Şen, Hasan. (2011). *Jürgen Habermas'ın Yöntem Anlayışı*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593716>
- Trappel, J., Nieminen, H., Meier, Werner A. & Thomass, B. (2015). What Media Crisis? Normative Starting Points, In Trappel, J., Steemers, J., & Thomass, B. (Ed), *European media in crisis: Values, risks and policies* (pp. 3-19). Routledge.

EXTENDED SUMMARY

This work argues that today's communication environment is in a crisis situation and this crisis can be handled only within its relations with other crises, particularly that of democracy. We are living in an age of plural crises in fields of finance, economy, society, politics and democracy, security, environment and communication. The last one is studied by scholars relatively less frequently than the other ones. However there is a growing literature on this field. Most scholars and researchers working on the communication crisis emphasize the ties between the communication crisis and other related fields such as the economics. These scholars – like Fenton (2011) and Murdock (2017) argue that the communication crisis is emerged right along with the development of neoliberalism and inclusion of the field of communication by it.

In this work, we introduce the literature on the communication crisis addressing to the works of Blumler and Gurevitch (1995), Nielsen (2016), Murdock (2017), Lloyd and Friedland (2016) and Trappel, J., Steemers, J., & Thomass (2015). One featured and simple definition of the crisis is the shortcoming of the communication to fulfill its function. After defining the crisis of democracy, its reflections on the conventional news media and new social media are examined. But in order to remove beyond this, we claim the idea that the communication crisis can only be understood as a part of a cluster of crises and particularly within its relation with the crisis of democracy. Therefore, this paper begins with the examination of the communication crisis, than it handles the relations between the communication crisis and crisis of democracy. In both chapters, the subject is studied first in the context of the news media and then the social media.

First chapter begins with the presentation of the literature. It focuses first on the sources of the crisis embedded in the neoliberalism. The neoliberalism made communication a part of liberal market. This marketization of the communication had crucial effects on the communication. What was happening was indeed a change of mode of production in the conventional news media. News, which were a social thing with a use value turned to be a private thing with a change value. Production of attractive news has become a lucrative business. Accordingly, large enterprises in this business found themselves in a duty to produce more news in order to sustain their economic activity. The marketization of the communication made news a commodity. This new commodity was however devoid of meaning and content because only the show part of the business was appreciated by both the suppliers and consumers. When it comes to the social media, the transformation of the media tools thanks to the new information technologies did not help to overcome the marketization of the communication. Instead, information sharing platforms such as facebook, youtube, instagram, twitter, etc. were integrated to the liberal market even faster than the old news media. The tie between the social media messages and their economic return urged the messages to be more attractive and less meaningful.

The loss of meaning and content brings us into a theoretical debate between the positivist approach and the critical communication theory. Positivist approach presumes that information is neutral and more communication allows people to be more informed which means in a less uncertain environment. On the contrary, critical approach claims that information is a product of a subjective process. Actually, this process brings the economic gain in forward of democratic ideals. As a result, communication is not able to satisfy its function anymore and more communication brings to more entropy.

One need to examine the relationship between other ongoing crises. In this part of the work, the sources of the communication crisis in politics are revealed basing on the Works of Gebner (1992) and Guéhenno (1998). News media is far from satisfying democratic ideals like the right to information and democratic debate. It is more interested to economic gain and only the kind of politician with the ability to carry the show on can give that. Consequently the star of this kind of politician, which is not necessarily that has the capacity for administration, brights more. This does not mark only a failure of the communication environment, but it is also related to inner deficits of the democracy itself.

The emergence of the social media brought the atomization of the news sources, which would be expected to contribute the democratization of the information and to remedy the shortcomings of the conventional media. However, the social media environment which suffers also from the loss of meaning contributes more to the emergence of people in search of a meaning and in tendency to radicalisation. Radicalised and extremist political movements or individual actionists in the present age emphasize also the show part of what they do. When it comes to violence actions, this becomes more hazardous given that mostly a violence activist sends a social media message before its action and sometimes he/she shares what he/she is done. The negative impact of the social media's crisis should not be reduced to only violence and terror. Highly rated politicians, of which Donald Trump makes an example, can also use social media in a brutal way which may cause turmoils in world affairs. Particularly his way of using twitter marked an example of by-passing the "boring" official state apparatus. We can conclude that the communication crisis has two impacts on the crisis of democracy; first on the "inputs" side it helps to more show maker people to come into office instead of more capable ones. Secondly, on the "outputs" side it hides boring but official, important and more meaningful parts of the decision making from the views.

In conclusion the crisis of the communication should be understood within the context of plural crises of our age. Possible solutions should also cover more than one of the fields in crisis. Only that kind of holistic approach can be effective against the crises of communication and democracy.

KORUMA SORUMLULUĞUNDA ULUSLARARASI TOPLUMUN SEÇİCİ YAKLAŞIMI: LİBYA VE SÜRİYE ÖRNEKLERİ¹

THE SELECTIVITY OF INTERNATIONAL SOCIETY ON THE RESPONSIBILITY TO PROTECT: CASES OF LIBYA AND SYRIA

Asiye Gün GÜNEŞ GÜLAL

Bağımsız Araştırmacı

a.gungunes@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2353-5679

ÖZ

Geliş Tarihi:

15.04.2022

Kabul Tarihi:

11.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Koruma
Sorumluluğu

Libya
Suriye

Uluslararası Toplum

BM Güvenlik
Konseyi

Keywords

Responsibility to
Protect

Libya
Syria

International Society

UN Security Council

Uluslararası toplumun, ortak insanlığı koruma ve insanlığın güvenliğini sağlama görevi bulunduğu tartışması 17. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Bu tartışma, uluslararası toplumun harekete geçmemesi veya geçmekte geç kalması nedeniyle yeniden gündeme gelmiş ve koruma sorumluluğu kavramı ortaya atılmıştır. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde yer alan koruma sorumluluğunun kapsamı daha sonraki BM Güvenlik Konseyi kararlarında netleştirilmiştir. Libya ve Suriye'de başlayan ayaklanmaların iç savaşa dönüşmesi, sivillerin korunması amacıyla koruma sorumluluğunu gündeme getirmiştir. Aynı süreç içinde başlayan ve benzer değişkenlere sahip olan iki örnekten birinde müdahale kararı alınırken diğerinde neden alınmadığı sorusu iki ülkeyi karşılaştırmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu işletmede seçici davrandığını Libya ve Suriye örnek olayları çerçevesinde ortaya koymaktır.

ABSTRACT

The argument that the international community has a common duty to protect humanity and to ensure security of humanity can be traced back to the 17th century. This debate has come to the force once more due to the fact that the international community did not take action or was rather too late to take action and the concept of responsibility to protect has been put forward. The responsibility to protect adopted at the World Summit and scope of the norm clarified in following UN Security Council resolutions. The uprisings in Libya and Syria, which turned into civil war, have brought up the responsibility to protect to the agenda. The question of why an intervention decision was made in one of two examples that started in the same process and had similar variables is the main reason for comparing two countries. The aim of the study is to present why international society acts selectively through cases of Libya and Syria.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilim.1104254>

Atıf/Cite as: Güneş Güral, A.G. (2022). Koruma Sorumluluğunda Uluslararası Toplumun Seçici Yaklaşımı: Libya ve Suriye Örnekleri *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1157-1175.

¹ Bu çalışma yazarın doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

Giriş

İnsani kaygılarla bir başka devletin iç işlerine müdahale etme tartışması haklı savaş doktrininde yer almış, 18. ve 19. yüzyıllarda yaşananlarla birlikte insancıl müdahale adı altında uygulanmaya başlamıştır.² Bu dönemde uluslararası toplumun dayanışmacı yönü ön plana çıkarken müdahale etmeme ve egemenliğe saygı ilkelerine ağırlık verilmesiyle birlikte bu yaklaşım etkisini yitirmiş ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yeniden önem kazanmıştır. İnsancıl müdahalenin farklı amaçlarla gündeme getirilmesi kavramın sıkça tartışılmasına neden olmuştur. Ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı olaylarda uluslararası toplumun harekete geçmemesi veya geç kalması yeni bir normun geliştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmiş ve koruma sorumluluğu normu ortaya çıkmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmeler neticesinde bir devletin kendi vatandaşlarını savaş suçu, insanlığa karşı suç, etnik temizlik ve soykırıma karşı koruyamadığı veya korumak istemediği durumlarda uluslararası toplumun devreye girmesi gerektiğine karar verilmiştir. BM eski Genel Sekreteri Ban Ki-moon koruma sorumluluğu normunu üç sütun stratejisi temelinde değerlendirmiştir: devletin koruma sorumluluğu, uluslararası yardım ve kapasite artırımı, zamanında ve kararlı tepki (UN General Assembly, 2009).

Arap Baharının da etkisiyle Libya ve Suriye'de başlayan halk ayaklanmalarının çatışmaya ve iç savaşa dönüşmesi, sivilin korunması amacıyla koruma sorumluluğunu gündeme getirmiştir. Her ne kadar iç dinamikleri birbirlerinden farklı olsa da yakın dönemde ve benzer gelişmeler ışığında isyanların başlaması, sivil halkın kitlesel saldırılar sonucu hayatını kaybetmesi ve bu devletlerin kendi vatandaşlarını koruyamaması veya korumakta isteksiz/başarısız olması Libya ve Suriye'yi değişkenler bakımından benzer hale getirmektedir. Ancak iki ülkede de ağır insan hakları ihlalleri yaşanmasına rağmen uluslararası toplum, Libya'ya yönelik kararları hızlı bir şekilde alabilmiş ve Kaddafi yönetiminin uyarıları dikkate almaması nedeniyle askerî müdahale gerçekleşmiştir. Buna karşın üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen Suriye'de etkili ve kesin çözüm yönünde net bir adım atılamamıştır. Aynı süreç içinde başlayan ve benzer değişkenlere sahip olan iki örnekten birinde müdahale kararı alınırken diğerinde neden alınmadığı sorusu iki ülkeyi karşılaştırmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, BM Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğunun uygulanmasında seçici davrandığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak koruma sorumluluğunun gelişimi ele alınacaktır. Ardından Libya ve Suriye krizleri, koruma sorumluluğunun hangi bağlamda ele alındığını iç ve dış dinamiklerle açığa çıkarmak için karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

1. Koruma Sorumluluğu Normunun Gelişimi

Koruma sorumluluğu uluslararası hukuk normu olmasa da uluslararası toplumun üzerinde uzlaştığı birtakım kuralları kapsayan ve gelişmekte olan bir normdur. Bir ülkede yaşanan ağır insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun sessiz kalması, doğru zamanda doğru şekilde hareket edememesi üzerine geliştirilen koruma sorumluluğunun haklı savaş ve insancıl müdahale ile benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır.

Siyasal amaçlar için güç kullanımının ne zaman meşru olacağını belirleyen, bu meşrulaştırmaya sınırlar koyan tüm düşünce ve pratikleri ifade eden haklı savaş kuramında, savaşın nedenlerinin ve savaşta kullanılacak yöntemlerin sınırları çizilmiştir (Miller, 1991: 2037). Güç kullanımının son çare olması, sivil ayrımına gidilmesi, orantılılık ilkeleri ve yalnızca meşru otoritenin müdahaleye karar verebilecek olması koruma sorumluluğunun temellerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte haklı savaş kuramının uygulamada savaşı meşrulaştıran bir yapı arz etmesi onu koruma sorumluluğundan ayırmaktadır.

İnsancıl müdahale, devlet veya devletler toplumu tarafından insan haklarına aykırı tutum ve davranışları ortadan kaldırmak amacıyla yürütülen müdahaledir. Soğuk Savaş döneminde insan haklarının uygulanmasından ziyade

² Tek taraflı insancıl müdahale doktrini üzerine 600 yılı geçkin süredir düşünülp tartışılmaktadır (Simon, 1993: 117). Haklı savaş kuramının çıktığı ilk dönemde odak noktasında Yunanlılar ve Roma (Platon, 2007: 176-177); Hristiyanlıkla birlikte din; 16. yüzyılda ulusal çıkarlar yer almıştır (Nardin, 2002: 58-59). 17. yüzyılda ise ulusal çıkar önemini korumakla birlikte başka topraklarda yaşayan insanların zulme uğradığı durumlarda da müdahale edilebileceği haklı nedenler arasında sayılmıştır (Tuck, 2013: 96; Bull vd., 2016). Normatif temelleri haklı savaşa dayanan müdahalenin kim veya kimler tarafından yürütüleceği, hangi koşullarda gerçekleşeceği, yetkilendirme gerekliliği, hangi koşullarda gerçekleşeceği ve müdahalede uyulması gereken kurallar düşünürlere göre değişiklik göstermektedir. Bkz. Bernstein, 2010; Franck, 2004; Teson, 2001; Massingham, 2009; Parekh, 1997; Ovali, 2010; Walzer, 1995

egemenlik ve düzene önem verilmesi nedeniyle insancıl müdahaleler meşru sayılmamış (Bellamy ve Wheeler, 2016: 479-492); vatandaşı olmayan kişileri kurtarmak için “bir şey yapmak” bir başka devletin iç işlerine müdahaleyi kışkırtmak, “bir şey yapmamak” ise ahlaki kayıtsızlık olarak yorumlanmıştır (Wheeler, 2003: 1). Devlet güvenliğinin halen önemli olduğu fakat insan güvenliğinin ve insan haklarına saygının da önem kazandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde ise insancıl müdahale kararlarında artış gözlenmiştir. Bununla birlikte BM Güvenlik Konseyi’nin insan hakları ihlallerine karşı müdahalelerde seçici davranması, güçlü devletlerin insani kaygılardan ziyade ulusal çıkarları çerçevesinde hareket etmesi insancıl müdahalenin giderek daha fazla tartışılmasına neden olmuştur. Uluslararası toplumda kabul gören bu yaklaşımın tartışılmalı boyutu, 21. yüzyılda insani kriz durumlarında uluslararası toplumun yanıtsız kalması veya geç yanıt vermesi sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir normun ortaya çıkması ihtiyacını doğurmuştur.

1990’lı yıllarda yaşanan insan hakları ihlalleri üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan (2000) Binyıl Raporu’nda insancıl müdahalenin tartışılmalı boyutuna değinmiş ve nasıl karşılık verilmesi gerektiğini sormuştur. Annan’ın Binyıl Raporu’na cevap olarak Kanada Hükümeti tarafından Eylül 2000’de kurulan Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) devletlerin ve uluslararası toplumun sorumluluklarını, bunların kapsamını, kural ve normları içeren bir rapor yayınlamıştır. Buna göre koruma sorumluluğu egemen devletlerin, kendi halkını önlenbilir felaketlerden – toplu katliam ve tecavüz, açlık – koruma sorumluluğu olduğunu ve bunu yapamadığı ya da yapmaya isteksiz olduğu durumlarda devletler topluluğunun sorumluluğunu ifade etmektedir (ICISS, 2001).

Koruma sorumluluğunun, insan hakları, insancıl hukuk ve mülteci hukuku dışında egemenlik kavramıyla da derin bağları bulunmaktadır. Koruma sorumluluğu, egemenliğin ve devlet olmanın temel unsurlarından birini yani vatandaşları koruma görevini desteklemekte, devlet egemenliğine meydan okumamaktadır (Luck, 2009: 13-14). Koruma sorumluluğuna dayanak oluşturan ve bütüncül bir çerçeve sunan sorumlu egemenlik anlayışı hem iç işleyişte hem de dış görevlerde kontrol olarak değil sorumluluk olarak yeniden ele alınmıştır. Bu bağlamda devletlerin vatandaşlarının güvenliklerini ve yaşamlarını koruma sorumluluğunu, ulusal siyasi otoritelerin içeride vatandaşlarına, dışarıda ise BM aracılığıyla uluslararası topluma karşı sorumluluğunu ve devlet görevlilerinin eylemlerinden (icrai ve ihmali suçlarından) kaynaklanan sorumluluğunu ifade etmektedir (ICISS, 2001: 13). Koruma sorumluluğu; önleme, tepki ve yeniden inşa sorumlulukları üzerine kurulmuş ve çatışmaların etkin bir şekilde önlenmesi için temel üç kriter belirlenmiştir: erken uyarı, önleyici prosedür ve siyasi irade (ICISS, 2001: 20). Raporunda, önceliğin müdahale olmadığı, müdahaleye karar vermeden önce diğer tüm önleyici yöntemlerin tüketilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Önleyici yöntemlerin yetersiz kaldığı durumlarda devreye girecek olan tepki sorumluluğu kapsamında masum siviller üzerindeki etkinin azaltılması ve karar vericiler üzerindeki etkinin artırılması için askerî, ekonomik ve politik – diplomatik üç alana odaklanılması gerektiği belirtilmiştir (ICISS, 2001: 30).

Yüksek oranda can kaybı ve yine büyük çapta etnik temizlik gibi durumlarda devreye sokulacak askerî müdahale “haklı neden, doğru niyet, son çare, orantılılık, yüksek başarı şansı ve doğru otorite” kriterlerine dayandırılmıştır (ICISS, 2001). Koruma sorumluluğu yaklaşımına göre insanları koruma amaçlı müdahalenin en azından aşağıdaki dört temel şartı sağlaması gerekmektedir.

1. *Ne zaman ve nasıl müdahale edileceği, yöntemi, kural ve kriterlerinin açık bir şekilde oluşturulması,*
2. *Askerî müdahalenin meşruluğunun sağlanması,*
3. *Gerçekleştiği zaman yalnızca belirlenen amaca hizmet edeceği, etkili olacağı, insani kayıp ve kurumsal zararın en azda tutulacağına garanti altına alınması,*
4. *Çatışmanın nedenlerinin ortadan kaldırılması, sürdürülebilir ve sürekli barışın tesisine yardımcı olması (ICISS, 2001: 11).*

ICISS raporuyla geliştirilen koruma sorumluluğu kavramı Avrupa Birliği (AB), Afrika Birliği ve BM’nin 2004 Üst Düzey Paneli tarafından kabul edilmiştir. “Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz” başlıklı raporda “hükümetlerin önleyemediği ya da önlemede isteksiz olduğu soykırım, etnik temizlik, uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlali gibi durumlarda, uluslararası toplumun koruma sorumluluğu olduğu ve son çare olarak BM Güvenlik Konseyi’nin yetkilendirmesiyle askerî müdahale yürütülebileceği” onaylanmıştır (Annan, 2004: 66). Bu raporda koruma sorumluluğu kolektif güvenlik sistemini daha güçlü kılacak bir yöntem olarak ele alınmıştır.

Koruma sorumluluğu 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde yer almış, ICISS raporundan farklı olarak koruma sorumluluğunun yalnızca soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar karşısında devreye gireceği belirtilmiş ve kapsamı daraltılmıştır. Koruma sorumluluğunun ICISS raporundaki kadar geniş ele alınmamasında hem kavramın iinin boşalacak olması hem de suistimal edilme riski etkili olmuştur. Yine raporda kapsamı geniş tutulan doğru otorite, BM Güvenlik Konseyi ile sınırlandırılmıştır. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138 ve 139. maddelerinde³ bu dört suç karşısında devletlerin ve uluslararası toplumun yükümlülükleri tanımlanmıştır (UN General Assembly, 2005: 30).⁴ Sonuç Belgesi ile birlikte tüm devletler, vatandaşlarını dört suçtan korumakla yükümlü olduklarını kabul etmiş, sorumlulukların yerine getirilmesinde gerekli yardımları yapacakları konusunda fikir birliğine varmış, aksi durumda BM Şartı'na uygun olarak askerî müdahalede bulunulabileceğini kabul etmişlerdir.

Dünya Zirvesi'nden kısa süre sonra Annan koruma sorumluluğunun Güvenlik Konseyi'nde tartışılmasını önermiştir. Ancak Rusya, Çin ve daimî olmayan üyelerden Cezayir, Filipinler ve Brezilya öneriye itiraz etmiş ve Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde kabul edilen platformun Genel Kurul olduğunu ileri sürmüştür (Bellamy, 2009: 114). Söz konusu çekincelerden dolayı altı ay süren yoğun tartışmaların ardından benimsenen ve BM Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğuna ilk kez atıfta bulunduğu 1674 sayılı "Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması" kararı ile 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin vatandaşların soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlikten korunması sorumluluğuna ilişkin maddeleri yeniden onaylanmıştır (UN Security Council, 2005: 2). 2009 yılında alınan A/63/677 sayılı ve "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" başlıklı kararda amacın; Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin sonuçlarını yeniden yorumlamak veya tartışmak olmadığı, alınan kararlara sadık kalınarak ve istikrarlı bir tutum sergilenerek uygulama yollarını bulmak olduğu, halkın korunmasının 21. yüzyılda egemenliğin ve devlet olmanın tamamlayıcı niteliği olduğu ifade edilmiştir (UN General Assembly, 2009: 4-10). Kararda bir devletin vatandaşlarını bu dört suçtan koruma konusunda açıkça başarısız olması durumunda, uluslararası toplumun BM Güvenlik Konseyi kararına ve BM Şartı'nın ilgili bölümlerine dayanarak harekete geçeceği kabul edilmiştir (UN General Assembly, 2009: 1).

Ban Ki-moon, devletlerin koruma sorumluluğuyla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmede açıkça başarısız olduğu durumlarda Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin veto yetkilerini kullanmaktan veya kullanmakla tehdit etmekten sakınmalarını istemiş; tüm üye devletlerin sahip oldukları sorumluluğun farkında olmaları ve etkili bir araç haline gelebilmesi için bu sorumluluğu paylaşmaları gerektiğini ifade etmiştir (UN General Assembly, 2009: 27). Ban Ki-moon koruma sorumluluğunu her biri eşit önemde olan "üç sütun stratejisi" temelinde değerlendirmiştir (UN General Assembly, 2009: 8-9):

- I. *Devletin koruma sorumluluğu: Devletlerin, kendi vatandaşları olsun ya da olmasın, tüm halkı soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar ve bunların teşvikinden sürekli olarak koruma sorumluluğudur. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. paragrafında belirtilen ve hükümet veya devlet başkanlarının onayladığı "sorumluluğu kabul ediyoruz ve onunla uyumlu davranacağız" cümlesi koruma sorumluluğunun yapı taşıdır. Bu aynı zamanda bu gibi eylemleri komisyonun önlemesi sorumluluğunu da içermektedir (UN General Assembly, 2014a).*
- II. *Uluslararası yardım ve kapasite artırımı: Uluslararası toplumun, devletlerin sorumluluklarını yerine getirmeleri için vereceği destektir. I ve II. ayağa dayanan önleme, koruma sorumluluğu için gerekli olan başarılı bir stratejinin temel unsurudur. Devletler, BM'nin erken uyarı kapasitesini geliştirmesine yardım edeceklerini de deklare etmişlerdir (UN General Assembly, 2014a).*
- III. *Zamanında ve kararlı tepki: Devletin korumayı sağlamada açıkça başarısız olduğu durumlarda üye devletlerin zamanında ve kararlı tepkiler verebilme sorumluluğudur. Bunlar VI. Bölümdeki gibi barışçıl,*

³ 138. madde: Her devlet vatandaşlarını, savaş suçları, soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumakla yükümlüdür. Uluslararası toplum, devletleri bu sorumluluğu yerine getirme konusunda desteklemeli, onlara yardım etmeli ve BM'yi erken uyarı kabiliyeti tesis etmesi için desteklemelidir. 139. madde: Uluslararası toplum, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumaya yardım etmek için, BM Şartı'nın VI ve VIII. Bölümleriyle uyumlu olarak, uygun olan diplomatik, insancıl ve diğer barışçıl yolları kullanma sorumluluğuna sahiptir. Bu bağlamda, BM Şartı'nın VII. Bölümüyle uyumlu olarak uluslararası toplum, Güvenlik Konseyi üzerinden zamanında ve kararlı bir şekilde, bölgesel kuruluşlarla da işbirliği içinde, kolektif hareket edecektir.

⁴ Soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların üzerinde uzlaşa sağlanmış tanımları bulunurken etnik temizliğin resmi bir tanımı bulunmamaktadır. 1992 tarihli 780 sayılı karara dayanarak geliştirilen tanım kullanılmaktadır.

VII. Bölümdeki gibi zora dayanan ve VIII. Bölümdeki gibi bölgesel veya yerel işbirliklerini içerebilir. Sözleşmeye uygun olarak, VII. Bölüme göre hareket etme yetkisi yalnızca BM Güvenlik Konseyi'ndedir.

2009 yılında Genel Kurul'un aldığı A/63/308 sayılı, "Koruma Sorumluluğu" başlıklı kararla, Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin ilgili paragrafları hatırlatılarak, koruma sorumluluğunun değerlendirilmesine devam etme kararı alınmıştır. Karardan hemen sonra yaptığı açılış konuşmasında Ban Ki-moon, Genel Kurul'un aldığı bu kararla koruma sorumluluğunu bir kez daha onayladığı sonucuna varmıştır (UN Secretary-General, 2009).

2. Koruma Sorumluluğu Normunun Uygulanması: Libya ve Suriye Karşılaştırması

Koruma sorumluluğu yaklaşımının kabul edilmesine ve benimsenmesine rağmen hangi durumların insani çerçevede ele alınacağı, hangilerinin uluslararası yardım ve kapasite artırımını aşip müdahaleyle sonuçlanacağı uluslararası toplumun üzerinde fikir birliği sağlayamadığı konular olmaya devam etmektedir. Alex Bellamy'nin bahsettiği gibi koruma sorumluluğunda BM Güvenlik Konseyi duruma göre hareket etmekte ve farklı araçlar kullanabilmektedir. Örneğin 1975 sayılı Fildişi Sahili, 1996 sayılı Güney Sudan, 2014 sayılı Yemen, 2085 sayılı Mali ve 2121 sayılı Orta Afrika Cumhuriyeti kararlarında koruma sorumluluğuna atıf yapılmış (Bellamy, 2014: 39); Kenya'da diplomasi, Gine'de ambargolarla desteklenen diplomasi, Fildişi Sahili'nde ambargo, diplomasi ve sınırlı güç kullanımı, Burundi'de barışı koruma ve çatışmayı önleme araçlarına başvurulmuştur (Bellamy ve Dunne, 2012).

Bu bölümde Libya ve Suriye krizlerinde koruma sorumluluğunun nasıl ele alındığı incelenecektir. Bellamy'ye (2015: 167) göre Libya'da diplomasi, güç kullanımı, uçuşa yasak bölge, ekonomik yaptırımlar, soruşturma; Suriye'de ise diplomasi, soruşturma, gözlem, silahların yok edilmesi, insancıl erişim araçları kullanılarak koruma sorumluluğu uygulanmıştır. Benzer zamanlarda, benzer tepkilerle başlayan protestoların, iktidarın sert tepkisi ile iç savaşa dönüştüğü Libya ve Suriye krizlerinde uluslararası toplumun tepkileri farklılaşmıştır. Libya krizinde koruma sorumluluğu bağlamında askeri müdahale gerçekleştirilmesine karşın Suriye'de şiddetin yükseldiği dönemlerde dahi koruma sorumluluğu gündeme gelmemiş ya da koruma sorumluluğunun ilk iki sütununa odaklanılmıştır. İki güncel krizin karşılaştırılması ile bu farklılığın nedenleri incelenebilecektir.

2.1. Krizin Ortaya Çıkışı ve Uluslararası Tepkiler

Tunus ve Mısır'da çıkan olaylardan etkilenmiş olmakla birlikte Libya'daki isyan dalgası ekonomik kaygılardan çok halkın demokratik isteklerinin göz ardı edilmesine ve siyasi geçmişine dayanmaktadır. 15 Şubat 2011 tarihinde, Ebu Selim Hapishanesi'nde öldürülenlerin yakınlarının ve insan hakları avukatı Fethi Tarbel'in tutuklanması üzerine aileler polis merkezi önünde protestoya başlamış, kısa süre içinde yüzlerce kişi desteğe gelmiştir. Protestocuların, Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin görevinden ayrılması ve siyasi tutukluların serbest bırakılması talebine güvenlik güçleri tazyikli su ve plastik mermilerle karşılık vermiştir (Human Rights Watch, 2011; Britannica, 2011). Protestolara şiddetle karşılık verilmesi sonucunda isyan tam olarak başlamış ve 1969 devriminden sonra görülmeyen Sanusi Monarşisi'nin üç renkli bayrağı isyanın sembolü haline gelmiştir (Lust, 2017: 1130).

Libya'da yaşananlara karşı uluslararası tepkiler kısa sürede dile getirilmeye başlamıştır. 18 Şubat 2011 tarihinde BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay üç günde 20'den fazla insanın öldüğünü söylemiş ve güvenlik güçlerinin göstericilere uyguladığı şiddeti kınamıştır (UN, 2011a). Yine aynı tarihte bir grup BM insan hakları uzmanı barışçıl gösterileri kontrol altına almada aşırı güç kullanımının meşru olmadığını, bu tür davranışların uluslararası yükümlülükleri ihlal ettiğini vurgulamış ve Kaddafi yönetimini, barışçıl gösteri hakkını güvence altına alması, aşırı ve ölümcül güç kullanımını durdurması konusunda uyarmıştır (UN Human Rights Office of the High Commissioner, 2011a). Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa'nın protestoculara yönelik şiddetin durdurulması çağrısından (Voa News, 2011) bir gün sonra Arap Ligi, Kaddafi yönetiminin göstericilere karşı müdahalesini kınamış, birlik nezdindeki oturumlara katılma hakkını askıya almıştır (Reuters, 2011a). AB de Libya'da yaşananları kınamış, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton Birlik adına yaptığı açıklamada AB – Libya Çerçeve Anlaşması'na ilişkin olarak Libya ile yürütülen müzakerelerin askıya alınmasına karar verdiklerini ve tedbirler kapsamında daha ileri adımlar atmaya hazır olduklarını vurgulamıştır (AB Türkiye Delegasyonu, 2011).

Suriye’de ise protestolar Mart 2011’de başlamış, hem ekonomik hem de siyasal kaygılar nedeniyle kısa süre içinde tüm ülkeye yayılmıştır. Ancak yine de başlangıçta halkın kapsamlı katılımı sağlanamamıştır. Dera’da başlayan isyana ekonomik kaygılar nedeniyle kentli orta veya üst sınıf mesafeli yaklaşmıştır (Atlıoğlu, 2018: 144). Zamanla ülke geneline yayılan protestolarda daha fazla özgürlük, siyasi ve ekonomik reform, rejim değişimi talepleri yükselmiş (UN Security Council, 2011a), dini temelli örgütlerin de etkisiyle etnik ve dini bölünme yaşanmıştır (Atlıoğlu, 2018: 139).⁵ İsyanın Baas Partisi’nin en güçlü olduğu yerlerden biri olan Dera’da başlamasında 2000’li yıllardaki ekonomi politikaları, yetersiz yatırım ve yetkililerin kaynakları etkin yönetememesi ve sonuç olarak yoksulluk artarken iş imkânlarının azalması, yıllardır süren kuraklıkla bağlantılı olarak tarım faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi gibi nedenler etkili olmuştur (Pinto, 2013: 205). Ardından okullarda peçe takmanın yasaklanmasıyla Banyas’ta, Şebbiha’ya karşı Lazkiye’de, Sünni nüfusun ağırlıkta olduğu Hama ve mezhepsel olarak en karışık şehirlerden biri olan Humus’ta protesto gösterileri düzenlenmiştir (Demirtaş, 2014: 166). Ayrıca Libya’da yaşananlara benzer şekilde, başlangıçta gösterilerde Suriye devlet bayrağı kullanılırken zamanla Baas öncesi dönemin bayrağı kullanılmaya başlanmış ve Devlet Başkanı Beşar Esad’ın gitmesi gerektiği vurgusu artmıştır (Baczko vd., 2018: 79). Bu süreçte Esad protestoların tırmanmasını önlemek için bir dizi reforma başvurmuş ancak isyanın artarak yayılmasını önleyememiş,⁶ Suriye ordusu Dera ve çevresinde askeri operasyona başlamıştır (UNSC, 2011b).

Suriye’de Nisan ayı içinde yaklaşık 350-400 kişinin hayatını kaybetmesi (UN, 2011b), hükümetin 22 Nisan’da gerçekleştirdiği askeri operasyondan sonra sivil kayıpların daha da yükselmesi uluslararası tepkileri artırmıştır. Pillay, uluslararası toplumun Esad yönetiminin kendi vatandaşlarını öldürmeyi sonlandırması çağrısını yinelemesini, Esad yönetiminin de uyarıları dikkate alıp önce şiddeti sonlandırmasını ardından da konuya ilişkin soruşturma başlatmasını istemiştir (Reliefweb, 2011). Suriye’de protestoculara karşı askeri operasyon düzenleyen ve sivillerin ölümüne neden olan Esad yönetiminin kınanması için ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere 27 Nisan 2011 tarihinde konuyu BM Güvenlik Konseyi’ne taşımış ancak öneri Rusya ve Çin’in itirazları nedeniyle reddedilmiştir. Gelişmeler ışığında ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere’nin BM Daimî Temsilcileri barışçıl göstericilere yönelik şiddeti kınamıştır. Buna karşılık Hindistan, Brezilya ve Çin ise Suriye’deki çatışmanın siyasi diyalog yoluyla çözülmesinden yana tavır sergilemiş ve durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmadığını belirtmiştir (UNSC, 2011a: 4-7).

BM Güvenlik Konseyi kararı alınamamasına rağmen konu BM İnsan Hakları Konseyi’ne sunulmuştur. 29 Nisan 2011 tarihinde 26 olumlu, yedi çekimser, Rusya ve Çin dahil dokuz olumsuz oyla kabul edilen kararda Suriye yönetimine şiddeti durdurması ve bu yönde çaba sarf etmesi çağrısı yapılmıştır (UNSC, 2011c). Aynı gün ABD (The White House Office of the Press Secretary, 2011a), Mayıs ayında ise AB Suriye’deki insan hakları ihlallerinin sorumlularına yönelik yaptırım kararı almıştır (EU External Action, 2019). Arap Ligi Genel Sekreteri yaşananları kınamış ancak Esad’ın Suriyelilerin meşru taleplerini karşılamak için vakti olduğunu ve her türlü dış müdahaleye karşı olduklarını yinelemiştir (Kuwait News Agency, 2011).

2.2. Uluslararası Toplumda Koruma Sorumluluğu Tartışmaları

İç çatışmaların alevlenmesi Libya’da koruma sorumluluğunun zamanında ve kararlı tepki sütununun işletilmesi sonucunu doğururken, Suriye’de bu yönde bir karar alınamamıştır. Bu farklılık iki krizin gelişiminin kronolojik olarak ayrı başlıklar altında değerlendirilmesini gerektirmektedir.

⁵ Protestoların özellikle cuma günlerinde yoğunlaşması, Sünni ağırlıklı Dera’da başlaması ve bastırılmasında Alevi subayların komutasındaki 4. Zırhlı Tümen’in kullanılması olayların mezhepsel yönünün ön plana çıkmasına neden olmuştur (Atlıoğlu, 2018: 139).

⁶ Uzun yıllardır vatandaşlık bekleyen Kürtlere Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Ülkeye ve vatandaşlara karşı suç işleyenler hariç, protesto gösterilerinde tutuklananların serbest bırakılacağını açıklamıştır. 1964 yılından beri yürürlükte olan olağanüstü hali kaldırmış, Yüksek Güvenlik Mahkemesi’ni feshetmiş ve barışçıl protesto hakkı tanımıştır. Muhammed Naci Otri hükümetinin istifasını istemiş ve Adil Sefer başkanlığında yeni bir hükümet kurulmasını sağlamıştır (Süer, 2012: 16).

2.2.1. Libya’da Koruma Sorumluluğu ve Askeri Müdahale

Libya’da göstericilere yönelik şiddetin durmaması uluslararası girişimleri hızlandırmıştır. Pillay (UN Human Rights Office of the High Commissioner, 2011b) ile BM Genel Sekreteri’nin Soykırımın Önlenmesi ve Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanları Francis Deng ve Edward Luck (UN Press Release, 2011) 2005 yılı Dünya Zirvesi’nde kabul edilen “ulusal otoritelerin kendi halkını bu suç ve şiddetten açıkça koruyamadığı durumlarda, zamanında ve etkili bir karşılık verilmesinde yardımcı olabilecekleri” kararına vurgu yaparak uluslararası toplumun Libya halkını koruma sorumluluğu olduğunu hatırlatmışlardır. Ban Ki-moon Güvenlik Konseyi’nin somut eylem düşünmesinin zamanının geldiğini, var olan şiddetin önüne nasıl geçileceğine ve korumanın nasıl gerçekleştirileceğine karar verilmesi gerektiğini söylemiştir (UN, 2011c).

İnsan Hakları Konseyi A/HRC/RES/S-15/1 sayılı kararla Libya’da yaşananları araştırması için bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu gönderilmesi kararı almıştır (UN General Assembly, 2011). Bu karardan bir gün sonra, 26 Şubat’ta, BM Güvenlik Konseyi barışçıl önlemler içeren 1970 sayılı kararı oy birliğiyle kabul etmiş ve Libyalı yetkililere vatandaşlarını koruma sorumluluğu olduğunu hatırlatmıştır (UNSC, 2011d). 1970 sayılı kararda, BM Şartı’nın VII. Bölüm 41. maddesi uyarınca 15 Şubat 2011 tarihinden bu yana Libya’da yaşananların Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcısı’na sunulmasına, silah ambargosu ve seyahat yasağı uygulanmasına, Kaddafi ailesine ait olan tüm ekonomik kaynak ve finansal varlıkların gecikmeksizin dondurulmasına karar verilmiştir (UNSC, 2011d). Kaddafi bu süreçte, Belgrad’da yayın yapan Pink isimli televizyon kanalına telefonla bağlanmış ve halkın kendisiyle olduğunu, BM’nin aldığı yaptırım kararının “boş ve hükümsüz” olduğunu söylemiştir (Bianet, 2011). 1 Mart 2011 tarihinde, bir Konsey üyesinin insan haklarını sistematik ihlali durumunda üyeliğinin askıya alınacağına dair 15 Mart 2006 ve 60/251 sayılı karar hatırlatılmış ve Libya Arap Cumhuriyeti’nin üyeliğinin askıya alınmasına karar verilmiştir (UNSC, 2011e).

1970 sayılı karara rağmen ülke genelinde çatışmaların devam etmesi ve can kayıplarının giderek artması sonucunda Ulusal Geçiş Konseyi (UGK)⁷ Başkanı Abdül Celil uluslararası toplumun hızlı bir şekilde hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde daha fazla insanın öleceğini söylemiş ve uçuşa yasak bölge uygulaması çağrısında bulunmuştur (CNN, 2011). Celil’in çağrısını İslam İşbirliği Teşkilatı (Brookings Doha Center, 2011) ve Arap Ligi desteklemiştir (The Arab League, 2011).⁸ Bununla birlikte başta Fransa olmak üzere AB ülkeleri UGK’yı meşru hükümet olarak kabul etmiş (Payandeh, 2012: 373), Körfez İşbirliği Konseyi de Kaddafi’nin meşruluğunu yitirdiğini, UGK’nın muhatap kabul edilmesi ve BM’nin sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğini söylemiştir (Al Jazeera, 2011a).

Ülke içi muhalefetin ve bölgesel aktörlerin uçuşa yasak bölge çağrısı, Kaddafi hükümetinin 1970 sayılı karara uymaması, kendi halkına karşı sistematik insan hakları ihlallerine devam etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi bir kez daha toplanmıştır. Rusya, Çin, Brezilya, Almanya ve Hindistan’ın çekimser oylarına karşılık on olumlu oy ile 17 Mart 2011 tarihinde 1973 sayılı karar alınmıştır (UNSC, 2011e). Kararın sivillerin korunmasıyla ilgili olan 4. paragrafıyla gerçekleştirilecek askerî müdahalenin önü açılmıştır. UGK, Arap Ligi ve İslam İşbirliği Teşkilatı’nın uçuşa yasak bölge uygulamasına geçilmesi ve sivillere yönelik şiddetin durdurulması için gerekli önlemlerin alınması çağrıları tekrarlanmış ve böylece hem ülke halkının hem de bölgenin desteğinin alındığı vurgusu yapılmıştır. Kendi ülke vatandaşlarını korumakla yükümlü olan hükümetin bunu yapmak istememesi nedeniyle insanları koruma sorumluluğu uluslararası topluma geçmiş, BM Güvenlik Konseyi’nin onayı alınarak da koruma sorumluluğu altında askerî müdahaleye meşru zemin oluşturulmuş ve sonuç olarak koruma sorumluluğunun üçüncü ayağı işletilmiştir.

Ban Ki-moon 1973 sayılı kararı insanları, kendi hükümetinin şiddetinden koruma sorumluluğunu yerine getiren “tarihi bir karar” olarak nitelendirmiştir (UN Secretary-General, 2011). Tüm bu gelişmeler yaşanırken Kaddafi yönetimi de BM kararına uymaya hazır olduklarını göstermek için ateşkes kararı almıştır (Bumiller ve Kirkpatrick, 2011). Ancak uçuş yasağına rağmen Kaddafi yönetiminin Bingazi’ye jetlerle saldırdığı iddialarıyla birlikte ateşkes sona ermiştir (BBC, 2011a). Bunun üzerine askerî seçeneği görüşmek üzere David Cameron, Nicolas Sarkozy, Hillary Clinton ve Arap liderler Paris’te toplanmıştır (The Guardian, 2011a). 19 Mart 2011 tarihinde Libya halkını

⁷ 24 Şubat’ta toplanan muhalifler Adalet Eski Bakanı Abdül Celil başkanlığında, ulusal toprakların ve vatandaşların emniyetinin sağlandığından emin olma, Libya’yı özgürleştirme, diğer ülkelerle ilişkileri düzenleme ve Libya halkını uygun bir şekilde temsil etme, sonunda özgür seçimler yapabilecek geçiş hükümeti olma amacıyla kurulmuştur. <http://ntclibya.org/> (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

⁸ Suriye ve Cezayir uçuş yasağı kararına sıcak bakmadıklarını açıklamıştır (Deutsche Welle, 2011).

desteklemek için Paris'te düzenlenen, Rusya ve Çin'in katılmadığı Dünya Liderleri Zirvesi'nde BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları, özellikle de askerî kararları uygulamak için bir araya gelen liderler Libya'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne duyulan saygı vurgulamış, Libya halkına ülkelerini yeniden inşa etmeleri için yardıma devam edeceklerini belirtmiştir (Reuters, 2011b).

Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde; İtalya ve Kanada'nın desteğiyle başlayan "Şafak Operasyonu" hava ve denizden yürütülmüştür. Operasyonda, Kaddafi rejimine bağlı hava savunma sistemleri, askerî üsler ve mühimmat depolarının hedef alındığı ve operasyonun Kaddafi yönetimi BM kararlarına uyuymaya kadar sürdürüleceği belirtilmiştir (Garamone, 2011). Koalisyon güçlerince yürütülen operasyonun ikinci gününde Libya silahlı kuvvetleri, tüm birliklerine Batılı güçlere karşı ateşkes emri vermiştir (Dünya, 2011). Ancak ABD, Kaddafi'nin ateşkes kararını tanımadıklarını açıklamıştır (Habertürk, 2011). 24 Mart'ta operasyonu Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üstlenmiş ve "Birleşik Koruyucu Operasyon" başlamıştır. Kaddafi rejimi tarafından sivillere yönelik saldırıların önlenmesinde NATO'nun uluslararası çabanın bir parçası olduğu ve bölgedeki partnerlerle de işbirliği yapacağı açıklanmıştır (NATO, 2011).

Ağustos sonunda Libya'nın yeniden inşasında BM'nin önemli rolüne değinen Ban Ki-moon, BM Güvenlik Konseyi'ni Ulusal Geçiş Konseyi'nin her türlü mali destek talebine ivedilikle yanıt vermeye çağırmıştır (BBC, 2011b). 16 Eylül 2011 tarihli 2009 sayılı karar ile BM Destek Misyonu (UNSMIL) kurulmasına karar verilmiştir. 27 Ekim 2011 tarihli 2016 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında da önceki kararda (2009) dondurulan ve tedbir getirilen varlıklara ilişkin kararlar tekrar edilmiş, 31 Ekim 2011 tarihinde ve Libya saatiyle 23.59'da askerî operasyonun sonlandırılmasına karar verilmiştir (UNSC, 2011f). 31 Ekim 2011 tarihli 2017 sayılı kararda, Libya'da sürdürülebilir barış için ulusal mülkiyetin ve ulusal sorumluluğun anahtar olduğu ve UNSMIL'in Libya ulusal güçlerinin desteklenmesinde ve asiste edilmesinde, kamu güvenliği ve düzeninin yeniden inşasındaki önemi vurgulanmıştır (UNSC, 2011g).⁹

2.2.2. Suriye'de Koruma Sorumluluğu Tartışmaları

22 Eylül 2011 tarihinde gerçekleştirilen BM Güvenlik Konseyi toplantısında BM'nin Suriye'deki çatışmayı önleme etkinliğini güçlendirme kararı alınmıştır. Arabuluculuk ve erken uyarı gibi diplomatik faaliyetlerin konuşulduğu toplantıda Rusya, Çin ve ABD Suriye'ye değinmezken İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, askerî operasyonun (Libya'da olduğu gibi) gerekli olabileceğini ancak bunun son çare olduğunu ve Suriye'de bunu önermediklerini ifade etmiştir. Hague ayrıca Suriye'de yaşananlara yanıt vermede Konsey'in geç kaldığını ve bunun sonuçlarının kendileri için ağır olacağını belirtmiştir. Fransa Dışişleri ve Avrupa İşleri Bakanı Alain Juppé de önleyici diplomasinin BM Şartı'nın çok önemli bir parçası olduğunu, önleme mekanizması için Konsey'in bir an önce karar alması ve şiddeti kınaması gerektiğini söylemiştir. Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle de Konsey'in bir an önce kınama mesajı yayınlaması gerektiğine ve erken uyarının çatışmaların önlenmesinde etkili bir yöntem olduğuna dikkat çekmiştir (UN, 2011d).

Şiddetin durmaması üzerine Arap Ligi, 12 Kasım 2011 tarihinde, üzerinde uzlaşılan barış planına uyulana ve şiddet durdurulana kadar Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasına ve yaptırım uygulanmasına karar vermiştir (BBC, 2011c).¹⁰ Ayrıca üye devletlerden büyükelçilerini Şam'dan çekmeleri istenmiş ve Esad yönetiminin şiddeti durdurulmaması durumunda Suriye Ulusal Konseyi'nin (SUK)¹¹ resmi olarak tanınabileceği vurgulanmıştır. Yemen ve Lübnan'ın ret oyu verdiği, Irak'ın çekimsiz kaldığı karara Suriye'nin Arap Ligi'ndeki Büyükelçisi Yusuf Ahmet itiraz etmiş ve kararın ortak Arap girişiminin sonu anlamına geldiğini söylemiştir (Batty ve Shenker, 2011).

⁹ Libya müdahalesinin uluslararası hukukun ihlali olduğu da tartışılmaktadır. Örneğin Yıldırım Sak, uçuşa yasak bölge uygulamasında hedef net olarak belirlenmeden Fransız savaş uçaklarının Libya hava sahasına girmesinin ve kuvvet kullanarak müdahale etmesinin 1973 sayılı karara dayandırılmayacağını ve bu müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüştür (Sak, 2015: 143).

¹⁰ Arap Ligi'nin yaptırım kararını tüm üyeler uygulamamıştır. Örneğin Irak hükümet sözcüsü, yaptırımların rejimi değil insanları etkilediğini dolayısıyla yaptırımları reddettiklerini söylemiştir (Blair ve Samir, 2012). (Erişim Tarihi: 12.01.2019). Rusya'nın tavsiyesi üzerine Esad yönetimi Arap Ligi'nin barış teklifini kabul etmiştir.

¹¹ 23 Ağustos 2011 tarihinde İstanbul'da bir araya gelen muhalifler tarafından kurulmuştur (The Guardian, 2011b). SUK içinde Müslüman Kardeşler, Şam Deklarasyonu Grubu, sürgündeki Suriyeli, Kürt ve Süryani gruplar, Devrim Liderliği Yüksek Konseyi, Yerel Koordinasyon Komiteleri yer almaktadır. Ancak ülkede bu grupların dışında da muhalif gruplar bulunmakta ve faaliyetlerini sürdürmektedir.

Mart 2011'den Ekim 2018'e kadar Suriye'de 500 binin üzerinde insan yaşamını yitirmiş (<http://www.iam Syria.org/death-tolls.html>), 5,6 milyonun üzerinde Suriyeli ülkesini terk etmek ve yaklaşık 6,6 milyon Suriyeli ise ülke içinde göç etmek zorunda kalmıştır (Global Centre for the Responsibility to Protect, 2018). Savaşın ülke ekonomisine zararı (fiziki maliyeti 120 milyar dolar olmakla birlikte) yaklaşık 388 milyar dolara ulaşmış, birçok sektör işlemez hale gelmiştir (UN Economic and Social Commission for Western Asia, 2018). Sonuç olarak kendi vatandaşlarını korumakla yükümlü olan Esad yönetiminin Suriye halkına karşı orantısız güç kullanımı milyonlarca insanın zarar görmesiyle sonuçlanmıştır. Ülkedeki otorite boşluğunun da etkisiyle ortaya çıkan terör örgütlerinin sivillere yönelik eylemleri ve Esad yönetimi-hükümet karşıtı silahlı gruplar-terör örgütleri arasında yaşanan çatışma da daha fazla sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Mart 2011 – Aralık 2018 tarihleri arasında BM Güvenlik Konseyi, Suriye özelinde, 24 karar almıştır. Bununla birlikte birçok karar da veto edilmiştir. Rusya, altısı Çin ile birlikte olmak üzere, toplam 12 kararı veto ederek Esad yönetimine ilişkin yaptırım ve kınama kararlarının alınmasını engellemiştir. Rusya ve Çin'in hükümet yetkilileri çekimsiz kaldıkları veya veto yetkilerini kullandıkları kararlarda sıklıkla uluslararası hukukun korunması, egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine saygı, diyalog ve müzakere taraftarlığı, Suriye'nin ikinci Libya olmasının önüne geçilmesi nedenlerini ileri sürmüştür.

3. Koruma Sorumluluğundan Sorumlu Korumaya mı?

Libya'da olayların başlamasından bir ay sonra sivilleri korumak amacıyla müdahale kararı alınırken; yüzbinlerce insanın yaşamını yitirdiği, milyonlarca insanın yerinden edildiği Suriye'de kınama kararı dahi alınamamıştır.¹² Uluslararası toplumun Libya ve Suriye'de farklı hareket etmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Öncelikle iki ülkenin iç dinamikleri, buldukları bölge ve bölge ülkeleriyle ilişkileri, BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin Libya ve Suriye ile ilişkileri gibi unsurlar koruma sorumluluğunu işletip işletmeme sürecinde etkili olmuştur.

Libya ve Suriye'de muhalefetin yapısı, yönetimin söylemleri ve diğer ülkelerle ilişkilerindeki farklılık askeri müdahale kararını etkileyen iç unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Libya'da protestoların başlamasından 10 gün sonra muhalifler UGK çatısı altında bir araya gelmiş, bir süre sonra UGK Rusya ve Çin dahil birçok devlet tarafından Libya'nın meşru hükümeti olarak tanınmıştır.¹³ Buna karşılık Suriye'de muhalifler, protestoların başlamasından yaklaşık altı ay sonra SUK altında bir araya gelmiştir. Bu yapının kapsayıcı olmadığı ve etkin politika sürdüremediği eleştirileri üzerine, Kasım 2012'de yerine başta Arap Ligi ve AB üyeleri olmak üzere birçok devlet tarafından meşru otorite olarak tanınacak Suriye Ulusal Koalisyonu kurulmuştur (BBC, 2013). Bununla birlikte Suriye'de farklı muhalif gruplar ortaya çıkmış, bir kısmı Esad'ın yönetimi bırakması yönünde ısrarını sürdürürken bir kısmı da ateşkesten yana tavır sergilemiştir. Dolayısıyla Suriye muhalefetinin dağınık yapısı ve bazı konularda fikir birliği sağlayamaması yürütülen diplomatik faaliyetlerde ve karar alma süreçlerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Kaddafi ve Esad'ın söylemlerinde de farklılık gözlemlenmiştir. Halkın demokratik isteklerini karşılamak için herhangi bir adım atmayan Kaddafi, protestoculardan hamamböcekleri olarak söz etmiş ve halkı onlarla mücadeleye çağırılmış, her birine inlerinde saldıracaklarını duyurmuştur (BBC, 2011d). Yaşanan gelişmeler ışığında alınan 1973 sayılı karardan hemen sonra Kaddafi ateşkes uygulanacağını ve buna bağlı kalınacağını duyurmuşsa da BM Genel Sekreterliği bunun teyit edilemeyeceğini söylemiştir (O'Brien ve Sinclair, 2011).¹⁴ Esad ise protestoların başlamasından kısa bir süre sonra talepleri karşılamasa da reform paketi sunmuş (Marsh ve Chulov, 2011)¹⁵, protestocuların reform talebiyle hareket eden barışçıl göstericilere karşı olmadığını ancak dışarıdan gelen provokatörlerin etkisiyle olayların seyrinin değiştiğini söylemiştir (Al Jazeera, 2011b). Ayrıca kendisine yönelik suçlamalara değinmeden, Suriye güvenlik güçlerinin belirli olaylarda yetkisini aştığını ve insan hakları ihlallerine

¹² Suriye'de çıkan çatışmalar sonucunda yaşamını yitirenlerin sayısının 2018 yılında 511 bine ulaştığı tahmin edilmektedir. Buna ek olarak ülke içi dahil olmak üzere 12,2 milyon kişi yerinden edilmiştir (HRW World Report 2019).

¹³ BM Güvenlik Konseyi daimî üyeleri arasında UGK'yı Libya halkının meşru temsilcisi olarak en son tanıyan ülkeler Rusya ve Çin olmuştur (Guterman, 2011; Spegele, 2011).

¹⁴ Mayıs ayında Güney Afrika Devlet Başkanı Jacob Zuma'nın arabuluculuk faaliyetleri sonucunda Kaddafi ve Zuma ateşkes konusunda uzlaşmışsa da Kaddafi görevi biramayı kabul etmediği için muhalifler bu karara uymayacaklarını açıklamıştır (BBC, 2011e).

¹⁵ Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Haseke'de yaşayan Kürtlere vatandaşlık hakları verilmiştir (BBC, 2011f).

neden olduğunu dile getirerek özeleştiriyi yapmış, ülke içinde yalnızca teröristlerle mücadele edildiğini vurgulamış, ancak kimyasal silah (UNSC, 2013; UN General Assembly, 2014b) kullanmaktan çekinmemiştir.

Kaddafi ve Esad'ın siyasi bağları ve bölgedeki etkinlikleri bir diğer farklılıktır. Libya'da çok hızlı hareket eden, uluslararası topluma çağrı yapan, uçuşa yasak bölge uygulamasını destekleyen Arap Ligi, Suriye'de daha yavaş hareket etmiş ve zamanla politikasını değiştirmiştir. Aralık 2018'de Birleşik Arap Emirlikleri ve ardından Bahreyn Şam'daki elçiliklerini yeniden faaliyete geçirmiştir (Diken, 2018). Esad'ın yönetimi bırakması konusunda ısrarcı olan bazı üyeler de zamanla Suriye'nin Arap Ligi'ne geri dönmesi üzerinde görüşmelere başlamıştır (Gazete Duvar, 2018). Suriye'nin İsrail, Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Irak ile komşu olması, İran ve Hizbullah'ın bölgedeki etkisi Arap Ligi'nin politikalarını etkilemiştir. Bunun yanı sıra Suriye'de ortaya çıkan terör örgütlerinin bölgenin istikrarı için risk oluşturması Suriye politikasında değerlendirilmesi gereken noktalardan biridir. Suriye, bölgenin istikrarı açısından önemli bir ülkedir. Esad da Kaddafi'nin öldürülmesinin ardından bu konuya dikkat çekmiştir. Mısır, Yemen ve Tunus'tan farklı olan Suriye'nin bölgenin merkezi olduğunu, kendi yönetimine yönelik bir askerî operasyonun fay hattında kırılmaya ve bu durumun da bölgede onlarca Afganistan'a neden olabileceğini söylemiştir (Gilligan, 2011).

Libya ve Suriye örneklerindeki asıl farklılık, BM Güvenlik Konseyi üyelerinin iki ülkede farklı politikalar izlemesinden ileri gelmektedir. Söz konusu ülkelerin ulusal çıkarları, Libya müdahalesinin olumsuz sonuçları, egemenliğe saygı ve müdahale etmeme ilkeleri Suriye'de fikir birliği sağlanamamasına neden olmuştur. Libya'da ağırlıklı olarak müdahale desteklenirken Suriye'de tersi tavır sergilenmiştir. Stelios Stavridis'e (2016: 193) göre Libya'dakinden farklı hareket edilmesinde hem BM Güvenlik Konseyi uzlaşısının olmaması hem de başarı şansının düşüklüğü etkilidir. Suriye ordusunun düzenli ve güçlü olması, Suriye'nin Arap – İsrail çatışmasına dönüşme riski, İran'ın varlığı da sonucu etkileyen unsurlar arasındadır. Konuya ilişkin açıklamasında İngiltere'nin BM Daimî Temsilcisi Justin Mark Lyall Grant, Libya'daki müdahalenin Suriye'ye müdahalenin önünü açmayacağını, Kaddafi'nin sevilmeyen bir lider olduğunu, Arap Ligi ve Afrika Birliği gibi bölgesel örgütlerin desteğini almadığını ve BM çerçevesinde atılan adımlarda Arap Ligi'nin isteklerinin göz önünde bulundurulduğunu fakat Suriye'de bunların tersinin geçerli olduğunu söylemiştir. Dönemin İngiltere Başbakanı Cameron da kendi halkına karşı şiddet uygulayan diktatörlere karşı her zaman doğru hareket edememelerinin açık bir izne ve ulusal çıkarlarına bağlı olduğunu dile getirmiştir (House of Commons Defence Committee, 2012). Sonuç olarak ulusal çıkarları Suriye'deki hareketlerini kısıtlarken Libya'da daha sert önlemler alabilmelerine yardımcı olmuştur.

Libya'ya yönelik müdahale kararı alınmasında etkin rol oynayan ABD yönetimi, Suriye'de daha temkinli hareket etmiştir. ABD açısından bakıldığında Başkan Obama, Libya müdahalesi döneminde Kaddafi gibi kişilerin bölgenin istikrarını bozma ve kendi halkına zulmetme tehditleri karşısında harekete geçmenin, büyük güç olarak ABD'nin sorumluluğu olduğuna dikkat çekmiş ve bunun kendi ulusal çıkarları açısından önemli olduğunu söylemiştir (The White House Office of Press Secretary, 2011b). Aslında Obama Suriye'de de kimyasal silah kullanımının kırmızı çizgisi olduğuna ve askerî müdahale seçeneğinin masaya yatırılabilmesine iki kez dikkat çekmiştir. Eylül 2013'te yaptığı konuşmada Obama, egemenlik ilkesinin uluslararası düzenin merkezinde yer aldığını ancak egemenliğin tiranlar için bir zırh olarak kullanılamayacağını ve uluslararası toplumun buna göz yummak için ileri süreceği herhangi bir neden olamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca Esad'ı destekleyenlerin egemenlik zırhını kullanarak yaptıklarını meşrulaştırmaya çalıştığını belirtmiştir (The White House Office of Press Secretary, 2013). Fakat bu çıkışına rağmen Suriye'ye ilişkin karar almada, Libya'ya oranla daha yavaş hareket etmiş ve Kongre'nin onayına başvurmuştur. Obama'nın politika farklılığında sorumluluğu paylaşma isteği ve müdahale konusundaki isteksizliği etkili olmuştur.¹⁶ Esad'ın yerine kimin geçeceği ve bunun İsrail'i nasıl etkileyeceği konusundaki belirsizliğin de düşük başarı şansı gibi unsurlarla birleştiğinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İsrail, Esad'ın iktidarda kaldığı bir Suriye'yi tercih etmektedir (Tahhan, 2018).

Libya'ya yönelik müdahale kararında çekimser kalan Rusya'nın Suriye'de Esad yönetimine karşı karar alınmasını engellemesinin gerisinde birçok neden bulunmaktadır. Rusya cephesinden olaya bakıldığında sıklıkla uluslararası hukuku koruma ve Libya müdahalesinin olumsuz sonuçları üzerinde durulduğu görülmektedir. Bellamy'e göre NATO liderliğindeki Libya operasyonu ve koruma sorumluluğu ile Rusya'nın veto kararları arasında ilişki

¹⁶ Kongre'nin onayını almadığı durumda sivil ölümlerin sayısındaki artıştan Esad yönetimiyle birlikte Kongre sorumlu olacak, operasyonun başarısız olması durumunda ise sorumluluğu Kongre ile paylaşacaktır (Posner, 2013).

olduğuna dair çok az delil bulunmaktadır. Bellamy, bu kararların ve Esad'a verilen desteğin arkasında ulusal çıkarları, Moskova ve Şam yönetimleri arasındaki dostluğun, Rusya'nın ekonomik ve stratejik çıkarları ile radikal İslamcılara ilişkin endişelerinin etkili olduğunu ifade etmiştir (Bellamy, 2014: 37-42). Suriye'ye yönelik bir müdahale kararının Rusya'nın bölgedeki ilişkilerini (başta İran ile olmak üzere) olumsuz etkileyeceği aşıkârdır. Bununla birlikte Lloyd Axworthy ve Allan Rock'a göre ise Libya müdahalesiyle Suriye arasında doğrudan bağlantı bulunmaktadır. NATO, BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesini aşır rejim değişikliği hedeflemiş ve bu süreçte birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Benzer şekilde Jennifer Welsh de Suriye'de BM Güvenlik Konseyi'nin karar alamamasının 1973 sayılı karardan bağımsız açıklanmasının güç olduğunu söylemiştir (Bellamy, 2014: 24). Joshua Foust (2012) bir adım daha ileri giderek Suriye'nin, Libya müdahalesinin bedelini ödediğini, Libya müdahalesinin uluslararası toplumun Suriye'de harekete geçmemesinin temel nedeni olduğunu ileri sürmüştür. Koruma sorumluluğu altında Suriye'ye yönelik bir askerî müdahalenin bundan sonraki her olayda başvurulabilecek bir yöntemle dönüştürüleceği endişesinin Rusya ve Çin üzerindeki etkisi önemlidir.

Rusya gibi Libya'da çekimser kalan Çin, Suriye'de Esad yönetimine yönelik altı kararı veto etmiştir. Çin'in Libya'da çekimser kalmasının, UGK ile ilişkileri geç kurmasının olumsuz ekonomik sonuçları olmuştur. Suriye politikası ise kriz sona ermeden Çin'in ulusal çıkarı açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. 2017 yılında verdiği röportajda Esad, Çin ile olan ilişkilerin güçlendiğine; Suriye'nin yeniden inşasında her alanda Çin'in yer alabileceğine; konut, altyapı, sanayi sektörlerinde Çin yatırımlarının kullanılabilmeğine dikkat çekmiştir. Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarını veto etmesinin uluslararası hukuku korumak anlamına geldiğini söyleyen Esad, Çin'in bu sayede Batı'ya karşı denge unsuru olarak küçük ve zayıf devletleri koruduğunu söylemiştir (Taylor, 2017). Koruma sorumluluğunun uygulanmasında bölgesel örgütlerin önemine vurgu yapan Çin, Libya'da Arap Ligi ve Afrika Birliği'nin çağrılarını dikkate almış ve 1973 sayılı kararı veto etmemiştir. Ancak Libya müdahalesi sonrasında Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa'nın Batı koalisyonunu çifte standartlı olmakla eleştirmesi (Chen, 2016: 696), Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasının ardından Katar Başbakanının Suriye'nin kendileri için önemli olduğunu ve sorunu Arap sistemi içinde çözmek istediklerini dile getirmesi (MacFarquhar, 2011) ve genel olarak Arap Ligi'nin Suriye'deki tutumu Çin'in politikasında etkili olmuştur. Çin, Suriye'de engelleyiciden ziyade yapıcı ve sorumlu olduğunu göstermeyi hedeflemiştir. Suriye'ye karşı önlemler alınmasını engellemesini ise hem uluslararası meşru ilkelere hem de pragmatik düşüncelere dayandırmış; sorunun, müzakere ve diyalog gibi barışçıl yöntemlerle çözülmesi konusunda ısrarcı olmuştur (Garwood-Gowers, 2016: 90). Libya müdahalesinin ardından Çin, koruma sorumluluğuna alternatif olmayan fakat kaygılarını giderecek olan sorumlu koruma yaklaşımını sunmuş ve koruma sorumluluğunun rejim değişikliği hedeflememesi, vaka bazlı düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Tiewa ve Haibin, 2014: 420). Bunun yanı sıra bölgesel örgütlerle işbirliğinin önemine, ülkelerin ekonomik büyümelerine destek olunarak ekonomi kaynaklı çatışmaların önüne geçilebileceğine, uluslararası toplumun zorlayıcı olmayan tedbirlerle farklılıkların ve uyuşmazlıkların çözümünü teşvik etmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (UNSC, 2014).

Rusya ve Çin, koruma sorumluluğunun her olaya uygulanabilecek standart bir yaklaşım olmadığı ve belirli sınırları olduğu üzerinde durmuştur. Müdahaleye karar verecek otoritenin BM Güvenlik Konseyi ile sınırlandırılmasının da kavramın suistimalini engelleyemediği sıklıkla ifade edilmiştir. Ancak Ramesh Thakur'un (2012) da belirttiği gibi koruma sorumluluğunun kabul edilip edilmemesi değil nasıl uygulanacağı tartışma konusu olmuştur. 1973 sayılı kararda müdahalenin ne şekilde yapılacağı ve sınırlarının ne olacağı net bir şekilde belirtilmemiş, rejim değişikliği ne yetkilendirilmiş ne de dışlanmış. Libya'da rejim değişikliğine gidilmesi ABD, İngiltere ve Fransa'nın kararı yanlış yorumlaması olarak ele alınmış ve itirazlar dile getirilmiştir. Koruma sorumluluğu yaklaşımını geliştiren ve destekleyen Thakur ve Gareth Evans da rejim değişikliğinin, koruma sorumluluğu kapsamında gerçekleştirilen askerî müdahalelerin parçası olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Evans müdahaleyi rejim değişikliğinden bütünüyle ayırmanın kolay olmadığını, Libya müdahalesini farklı bir şekilde gerçekleştirmenin zor olduğunu kabul etmiştir (Akbarzadeh ve Saba, 2018: 7).¹⁷

¹⁷ Thakur'a göre müdahalenin olumsuz sonuçlarına rağmen koruma sorumluluğu Libya'da uluslararası toplumun tepkisini şekillendirmiş ve oyun değiştirici rol oynamıştır (Thakur, 2011'den aktaran Eldem, 2015: 15).

Sonuç

2005 Dünya Zirvesi ve daha sonra alınan BM Güvenlik Konseyi kararlarında da tekrarlandığı üzere bir devlet vatandaşlarını soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğuna sahiptir. Devletin bu sorumluluğu yerine getiremediği veya getirmek istemediği durumlarda ise uluslararası toplum BM Şartı'nın VI, VII ve VIII. Bölümlerine uygun olarak hareket etmekle yükümlüdür.

Çalışmada incelenen Libya ve Suriye örnek olaylarında devletlerin koruma sorumluluğu olduğu, uluslararası toplumun da ilgili devletlere kapasite artırımında yardım etmesi gerektiği belirtilmesine rağmen süreçler farklı yönetilmiştir. 15 Şubat 2011 tarihinde Libya'da başlayan protestoları Kaddafi yönetiminin şiddetle bastırmaya çalışmasının ardından uluslararası toplumun tepkileri sonucunda 11 gün içinde BM Güvenlik Konseyi, BM Şartı'nın VII. Bölüm 41. maddesi uyarınca önlemler içeren 1970 sayılı kararı almıştır. Uluslararası toplum Libya'da yaşananları insancıl koruma açısından değerlendirmiş; BM Güvenlik Konseyi de Libya halkını insanlığa karşı suçlardan korumak amacıyla askerî müdahaleye meşru zemin hazırlayan 1973 sayılı kararı almış ve 19 Mart'ta bombardıman başlamıştır. Suriye'de ise 15 Mart 2011 tarihinde başlayan protestolara, 22 Nisan'da Suriye ordusu müdahale etmiş, bununla birlikte şiddet eylemleri artış göstermiştir. Suriye'de tırmanan şiddete karşı uluslararası toplum Libya'daki kadar hızlı ve etkili bir tepki geliştirememiştir. 27 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi'nin kınama kararı alması için başlatılan girişimler Rusya ve Çin'in itirazı nedeniyle başarısız olmuştur. Suriye'ye yönelik ilk BM Güvenlik Konseyi kararı 14 Nisan 2012 tarihinde alınabilmiştir; bununla birlikte Mart 2011'den itibaren Suriye'ye yönelik kolektif herhangi bir yaptırım kararı uygulanmamıştır.

Yıllar içinde birbirinden farklı terör örgütlerinin ortaya çıktığı, kimyasal silah saldırılarının yaşandığı Suriye'de çatışmalar devam ederken, Libya'dan farklı olarak, uçuşa yasak bölge uygulaması gibi önlemlere başvurulmamıştır. Bu süreçte bir dizi diplomatik faaliyet yürütülmüş, bu kapsamda sivililerin korunması amacıyla çatışmasızlık bölgeleri oluşturulmuştur. Rusya ve Çin'in vetolarına takılan BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen BM Genel Kurulu ve BM İnsan Hakları Konseyi Suriye'deki şiddeti kınayan ve yönetime sorumluluklarını hatırlatan – bağlayıcı olmayan – kararlar almıştır. Yaşanan kayıplara rağmen uluslararası toplum zamanında ve kararlı bir tepki vermemiş ve şiddetin sürdürülmesini dolaylı olarak desteklemiştir.

Libya müdahalesinin ardından yapılan görüşmelerde ve alınan kararlarda koruma sorumluluğu normunun ilk iki sütununa (devletin koruma sorumluluğu ile uluslararası yardım ve kapasite artırımı) ağırlık verilmiş, her vakanın ayrı ayrı ele alınacağı vurgulanmıştır. BM'nin görevinin devletlerin sorumluluğunu yerine getirmek değil onların bu sorumluluklarını yerine getirmelerinde başarılı olmalarına yardım etmek olduğunun altı çizilmiştir. Libya müdahalesinin koruma sorumluluğuna zarar verdiği ve normun çöktüğü tartışması çalışmanın kapsamını aşmaktadır; ancak Libya müdahalesinin ardından alınan BM Güvenlik Konseyi kararlarında koruma sorumluluğuna atıfta bulunulurken Suriye'de ilk iki sütuna değinilmesi bu iddiaları tartışmalı kılmaktadır. Jackson'a göre yüksek maliyetli, uzun süreli ve çıkmaza girme ihtimali olan ve eylemlerin sonuçlarının açıkça öngörülmesinde güçlük yaşanan durumlarda koruma sorumluluğunun müdahale ayağına kolaylıkla başvurulmayacaktır. Gelinek nokta, normatif bir oybirliğinin nasıl sağlanacağından ziyade nasıl hareket edileceğinin önemli olduğunu göstermektedir.

Libya'da 1970 sayılı kararlar askerî olmayan seçenekler gündeme getirilmiş, ardından askerî müdahale gerçekleştirilmiştir. Ancak Suriye'de yaşanan çatışmalara ilişkin BM Güvenlik Konseyi uzun süre herhangi bir karar almamış, BM çatısı altında askerî olmayan tüm yöntemleri tüketmemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğuna ilk olarak 22 Şubat 2014 tarihli ve 2139 sayılı kararda değinmesi Suriye'de yaşananların insani boyutunun göz ardı edildiğini de göstermektedir. Genel olarak bakıldığında Suriye'nin iç işlerinin, terör örgütleriyle mücadelenin ve var olan durumun bölgesel savaş riski taşımamasının Libya benzeri bir karar alınmasını engellediği ortadadır. Sonuç olarak Libya ve Suriye örnekleri göstermektedir ki uluslararası toplum koruma sorumluluğu normunu seçici şekilde uygulamaktadır.

Kaynakça

- AB Türkiye Delegasyonu. (2011). Libya ile ilgili olarak Yüksek Temsilci Catherine Ashton tarafından Avrupa Birliği adına yapılan açıklama. <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/libya-ile-ilgili-olarak-yukse-temsilci-catherine-ashton-tarafından-avrupa-birliği-adına>
- Akbarzadeh, S., Saba, A. (2018). UN paralysis over Syria: the responsibility to protect or regime change?. *International Politics*, 1-15. <https://doi.org/10.1057/s41311-018-0149-x>
- Al Jazeera. (2011a). GCC: Libya regime lost legitimacy. <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/11/gcc-libya-regime-lost-legitimacy>
- Al Jazeera. (2011b). Syria's Assad: I didn't order forces to kill. <https://www.aljazeera.com/news/2011/12/8/syrias-assad-i-didnt-order-forces-to-kill>
- Annan, K. (2004). A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the Secretary General's Report High-level Panel on Threats, Challenges and Change. https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf
- Annan, K. (2000). We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century. https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf
- Athoğlu, Y. (2018). Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(1), 129-156. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002492
- Backzo, A., Dorronsoro G. vd. (2018). *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*. Meral, A. (Çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Batty, D., Shenker, J. (2011). *Syria suspended from Arab League*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league>
- BBC. (2013). Guide to the Syrian opposition. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218>
- BBC. (2011f). Syria's Assad grants nationality to Hasaka Kurds. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12995174>
- BBC. (2011e). Libya: Zuma says Gaddafi will not quit. <https://www.bbc.com/news/world-africa-13597702>
- BBC. (2011d). Libya protests: Defiant Gaddafi refuses to quit. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12544624>
- BBC. (2011c). Syria unrest: Arab League adopts sanctions in Cairo. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15901360>
- BBC. (2011b). "Libya'nın geçici yönetimi BM askerî istemiyor. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110831_libya_un
- BBC. (2011a). Libya: Gaddafi forces attacking rebel-held Benghazi. <https://www.bbc.com/news/world-africa-12793919>
- Bellamy, A., Wheeler, N. (2016). Humanitarian Intervention in World Politics. J. Baylis, S. Smith, P. Owens (Ed.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford University Press, Oxford, 479-492.
- Bellamy, A. (2015). The Responsibility to Protect Turns Ten. *Ethics and International Affairs*, 29(2), 161-185. <https://doi.org/10.1017/S0892679415000052>
- Bellamy, A. (2014). From Tripoli to Damascus? Lesson learning and the implementation of the Responsibility to Protect. *International Politics*, 51(1), 23-44. <https://doi.org/10.1057/ip.2013.42>
- Bellamy, A., Dunne, T. (2012). Responsibility to Protect on Trial or Assad?. *Ethics and International Affairs*. <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/2012/responsibility-to-protect-on-trial-or-assad-3/> (
- Bellamy, A. (2009). Realizing the Responsibility to Protect. *International Studies Perspectives*, 10(2), 111-128. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2009.00365.x>
- Bernstein, J. M. (2010). Between Rock and A Hard Place: Unauthorised Humanitarian Intervention and the Preservation of International Law. *Potentia*, 23-38.

- Bianet. (2011). Kaddafi yokuş aşığı gidiyor. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/128218-kaddafi-yokus-asagi-gidiyor>
- Blair, E., Samir, A. (2012). *Arabs seek UN support for Syria peace plan*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-syria-arabs-un/arabs-seek-u-n-support-for-syria-peace-plan-idUSTRE80N0XU20120124>
- Britannica. Libya revolt of 2011. <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011>
- Brookings Doha Center. (2011). Where Does the Organization of Islamic Cooperation Stand on the Arab Uprisings?. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/1213-Event-Transcript.pdf>
- Bull, H., Kingsbury, B. ve Roberts A. (2016). *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*. Beşgöl, B. (Çev.). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul.
- Bumiller, E., Kirkpatrick, D. (2011). *Obama Warns Libya, but Attacks Go on*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2011/03/19/world/africa/19libya.html>
- Chen, Z. (2016). China and the responsibility to protect. *Journal of Contemporary China*, 25(101), 686-700. <https://doi.org/10.1080/10670564.2016.1160500>
- CNN. (2011). Rebel leader calls for immediate action on no-fly zone. <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/03/09/libya.civil.war/>
- Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Deng, F. vd. (1996). *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*. Brooking Institutions Press, Washington.
- Deutsche Welle. (2011). Arap Birliğı Libya'ya Uçuş Yasası İstiyor. <https://p.dw.com/p/10YTL>
- Diken. (2018). BAE'nin ardından Bahreyn de Şam'da elçiliğini açıyor. <http://www.diken.com.tr/baenin-ardindan-bahreyn-de-samda-elciligini-aciyor/>
- Dünya. (2011). Kaddafi ateşkes emri verdi. <https://www.dunya.com/dunya/kaddafi-ateskes-emri-verdi-haberi-140923>
- Eldem, T. (2015). Koruma Sorumluluğı Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliğı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11(43), 1-38.
- EU External Action. (2019). The EU and the crisis in Syria". https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/22664/eu-and-crisis-syria-factsheet_en
- Foust, J. (2012). Syria and the Pernicious Consequences of Our Libya Intervention. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/02/syria-and-the-pernicious-consequences-of-our-libya-intervention/252631/>
- Franck, T. (2004). *Recourse to Force: State Action Against Threats and Armed Attacks*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Garamone, J. (2011). Coalition launches "Operation Odyssey Dawn". *The Official Homepage of the US Air Force*. <https://www.af.mil/News/Article-Display/Article/113888/coalition-launches-operation-odyssey-dawn/>
- Garwood-Gowers, A. (2016). China's 'Responsible Protection' Concept: Reinterpreting the Responsibility to Protect and Military Intervention for Humanitarian Purposes. *Asian Journal of International Law*, 6(1), 89-118. <https://doi.org/10.1017/S2044251314000368>
- Gazete Duvar. (2018). Suriye 2019'da Arap Birliğı'ne geri dönecek. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/12/26/the-guardian-suriye-2019da-arap-birligine-geri-donecek>
- Gilligan, A. (2011). Assad: challenge Syria at your peril. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/8857898/Assadchallenge-Syria-at-your-peril.html>
- Global Centre for the Responsibility to Protect. (2018). R2P Monitor 15 September 2018 Issue 41. <https://www.globalr2p.org/publications/r2p-monitor-issue-41-15-september-2018/>

- Gutterman, S. (2011). *Russia recognises Libya's Transitional Council*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia-idUSTRE7800WS20110901>
- Habertürk. (2011). Libya'dan orduya ateşkes emri. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/612401-libyadan-orduya-ateskes-emri>
- House of Commons Defence Committee. (2012). Operations in Libya, Ninth Report of Session 2010-12. <https://publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmdfence/950/950.pdf>
- Human Rights Watch. (2011). Libya: Arrests, Assaults in Advance of Planned Protests. <https://www.hrw.org/news/2011/02/16/libya-arrests-assaults-advance-planned-protests>
- Human Rights Watch. (2019). World Report 2019. https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2019.pdf
- I am Syria. Death Tolls. <http://www.iamsyria.org/death-tolls.html>
- ICISS. (2001). The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. <https://www.global2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/>
- Kuwait News Agency. (2011). Arab League calls on Syria to stop violence, security raids. <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2183929&language=en>
- Luck, E. (2009). Sovereignty, Choice, and the Responsibility to Protect. *Global Responsibility to Protect*, 1, 10-21. <https://doi.org/10.1163/187598409X405451>
- Lust, E. (2017). *The Middle East*. CQ Press, California.
- Macfarquhar, N. (2011). *Arab League Votes to Suspend Syria Over Crackdown*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2011/11/13/world/middleeast/arab-league-votes-to-suspend-syria-over-its-crackdown-on-protesters.html>
- Marsh, K., Chulov M. (2011). *Assad blames conspirators for Syrian protests*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/30/syrian-protests-assad-blames-conspirators>
- Massingham, E. (2009). Military intervention for humanitarian purposes: does the Responsibility to Protect doctrine advance the legality of the use of force for humanitarian purposes. *International Review of Red Cross*, 91(876), 803-831. <https://doi.org/10.1017/S1816383110000068>
- Miller, D. (Ed.). (1991). *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*. Blackwell Publishers, Oxford.
- National Transitional Council-Libya. <http://ntclibya.org/>
- NATO. (2011). NATO Secretary General's statement on no-fly zone over Libya. https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71722.htm
- O'Brien, E., Sinclair, A. (2011). The Libyan War: A Diplomatic History. https://cic.es.its.nyu.edu/sites/default/files/libya_diplomatic_history.pdf
- Ovalı, A. Ş. (2010). Westfalyan Adaletten İnsan Merkezli Adalet: Uluslararası Adalet ve adaletsizliğin Gündemi. *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 911-931.
- Parekh, B. (1997). Rethinking Humanitarian Intervention". *International Political Science Review*, 18(1), 49-69. <https://doi.org/10.1177/019251297018001005>
- Payandeh, M. (2012). The United Nations, Military Intervention and Regime Change in Libya. *Virginia Journal of International Law*, 52(2), 355-403.
- Pinto, P. (2013). Syria. P. Amar, V. Prasad (Ed.). *Dispatches from the Arab Spring: Understanding the New Middle East*. University of Minnesota Press, 204-242.
- Platon. (2007). *Devlet*. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Posner, E. (2013). Obama is Only Making His War Powers Mightier. *Slate*. <https://slate.com/news-and-politics/2013/09/obama-going-to-congress-on-syria-hes-actually-strengthening-the-war-powers-of-the-presidency.html>

- Reliefweb. (2011). Pillay denounces escalation of Government crackdown in Syria, calls for immediate end to killings. <https://m.reliefweb.int/report/398234>
- Reuters. (2011b). Statement from Paris summit on Libya. <https://www.reuters.com/article/libya-summit-text-idAFLDE72I0JY20110319>
- Reuters. (2011a). Arab League suspends Libya delegation. <https://www.reuters.com/article/libya-protests-league-idUSLDE71L2GK20110222>
- Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler*, 11(44), 121-153.
- Simon, S. G. (1993). The Contemporary Legality of Humanitarian Intervention. *California Western International Law Journal*, 24(1), 117-153.
- Spegele, B. (2011). *China Recognizes Libya’s NTC*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903532804576566691732240406>
- Stavridis, S. (2016). EU incoherence and inconsistency over Libya: evidence to the contrary. *Mediterranean Studies*, 89, 159-179. <https://doi.org/10.4000/cdlm.7767>
- Süer, B. (2012). Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi. *Akademik Orta Doğu*, 6(2), 1-20.
- Tahhan, Z. (2018). *Does Israel want Syria’s Bashar al-Assad in power?*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2018/7/5/does-israel-want-syrias-bashar-al-assad-in-power>
- Taylor, A. (2017). *Bashar al-Assad says relations between syria and China are on the rise*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/03/12/bashar-al-assad-says-relations-between-syria-and-china-are-on-the-rise/>
- Teson, F. R. (2001). The Liberal Case for Humanitarian Intervention. *FSU College of Law*, Public Law Research Paper 39, 1-55.
- Thakur, R. (2012). *Find common ground with critics to work out norm for responsibility to protect operations*. The Japan Times. <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2012/02/27/commentary/find-common-ground-with-critics-to-work-out-norm-for-responsibility-to-protect-operations/>
- The Arab League. (2011). The outcome of the Council of the League of Arab States meeting at the Ministerial level in its extraordinary session on The implications of the current events in Libya and the Arab position. [responsibilitytoprotect.org/Arab%20League%20Ministerial%20level%20statement%202012%20march%202011%20-%20english\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/Arab%20League%20Ministerial%20level%20statement%202012%20march%202011%20-%20english(1).pdf)
- The Guardian. (2011b). Syrian opposition moves towards setting up national council. <https://www.theguardian.com/world/2011/aug/23/syrian-opposition-national-council>
- The Guardian. (2011a). Libya military action – Saturday 19 March part 1. <https://www.theguardian.com/world/blog/2011/mar/19/libya-live-blog-ceasefire-nofly>
- The White House Office of Press Secretary. (2013). Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/09/24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>
- The White House Office of Press Secretary. (2011b). Weekly Address: President Obama Says the Mission in Libya is Succeeding. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/26/weekly-address-president-obama-says-mission-libya-succeeding>
- The White House Office of the Press Secretary. (2011a). Executive order 13572. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/04/29/executive-order-13572-blocking-property-certain-persons-respect-human-ri>
- Tiewa, L., Haibin, Z. (2014). Debates in China about the responsibility to protect as a developing international norm: a general assessment. *Conflict, Security and Development*, 14(4), 403-427. <https://doi.org/10.1080/14678802.2014.930590>

- Tuck, R. (2013). Grotius, Hobbes and Pufendorf on humanitarian intervention. S. Recchia ve J. M. Welsh (Ed.). *Just and Unjust Military Intervention: European Thinkers from Vitoria to Mill*. Cambridge University Press, New York, 96-112.
- UN. (2011d). Security Council Pledges Strengthened UN Effectiveness in Preventing Conflict, Including Through Use of Early Warning, Preventive Deployment, Mediation. <https://www.un.org/press/en/2011/sc10392.doc.htm>
- UN. (2011c). Secretary-General Tells Security Council Time to Consider Concrete Action in Libya, as Loss of Time Means More Loss of Lives. <https://www.un.org/press/en/2011/sgsm13418.doc.htm>
- UN. (2011b). Syrian Army Carrying Out “Major Military Operation” Against Key City. <https://news.un.org/en/story/2011/04/373292-syrian-army-carrying-out-major-military-operation-against-key-city-un-official>
- UN. (2011a). Daily Press Briefing by the Office of the Spokesperson for the Secretary-General. <https://www.un.org/press/en/2011/db110218.doc.htm>
- UN Economic and Social Commission for Western Asia. (2018). Experts discuss post-conflict reconstruction policies after political agreement in Syria. <https://www.unescwa.org/news/experts-discuss-post-conflict-reconstruction-policies-after-political-agreement-syria>
- UN General Assembly. (2014b). Report of the International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic (A/HRC/27/60). https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_hrc_27_60.pdf
- UN General Assembly. (2014a). Fulfilling our collective responsibility: international assistance and the responsibility to protect, Report of the Secretary General (A/68/947-S/2014/449). <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/N1446379.pdf>
- UN General Assembly. (2011). Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/115/24/PDF/G1111524.pdf?OpenElement>
- UN General Assembly. (2009). Report of the Secretary General: Implementing the responsibility to protect (A/63/677). https://www.un.org/ruleoflaw/files/SG_reportA_63_677_en.pdf
- UN General Assembly. (2005). Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005, A/RES/60/1 World Summit Outcome. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
- Office of the UN High Commissioner for Human Rights. (2011b). Pillay calls for international inquiry into Libyan violence and justice for victims. <https://newsarchive.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=10743&L>
- Office of the UN High Commissioner for Human Rights. (2011a). Bahrain / Libya: UN experts urge authorities to guarantee right to protest without fear of being injured or killed. <http://newsarchive.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=10737&LangID=E>
- UN Press Release. (2011). UN Secretary-General Special Adviser on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and the Special Adviser on the Responsibility to Protect, Edward Luck, on the Situation in Libya. <http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/media/statements/2011/English/2011-02-22-OSAPG,%20Special%20Advisers%20Statement%20on%20Libya,%2022%20February%202011.pdf>
- UN Secretary-General. (2011). Statement on Libya. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2011-03-17/statement-libya>
- UN Secretary-General. (2009). Address to the 64th General Assembly: “Now Is Our Time”. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2009-09-23/address-64th-general-assembly-now-our-time>
- UN Security Council. (2014). 7155th meeting (S/PV.7155). https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv_7155.pdf

- UN Security Council. (2013). Identical letters dated 13 December 2013 from the Secretary-General addressed to the President of the General Assembly and the President of the Security Council (A/68/663-S/2013/735). https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCE9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2013_735.pdf
- UN Security Council. (2011g). Resolution 2017 (S/RES/2017). [https://www.undocs.org/S/RES/2017%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/2017%20(2011))
- UN Security Council. (2011f). Resolution 2009 (S/RES/2009). [https://www.undocs.org/S/RES/2009%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/2009%20(2011))
- UN Security Council. (2011e). Resolution 1973 (S/RES/1973). <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29>
- UN Security Council. (2011d). Resolution 1970 (S/RES/1970). <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1970-%282011%29>
- UN Security Council. (2011c). Resolution 2022 (S/RES/2022). [https://undocs.org/S/RES/2022\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/2022(2011))
- UN Security Council. (2011b). 6520th meeting (S/PV.6520). <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-spv-6520.php>
- UN Security Council. (2011a). 6524th meeting (S/PV.6524). <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/syria-s-pv-6524.php>
- UN Security Council. (2006). Resolution 1674. [https://www.un.org/ruleoflaw/files/S-Res-1674%20on%20protection%20civilians%20in%20armed%20conflict%20\(28Apr06\).pdf](https://www.un.org/ruleoflaw/files/S-Res-1674%20on%20protection%20civilians%20in%20armed%20conflict%20(28Apr06).pdf)
- Voa News. (2011). Arab League: Violence Against Protesters Must Come to End. <https://www.voanews.com/world-news/middle-east-dont-use/arab-league-violence-against-protesters-must-come-end>
- Walzer, M. (2006). *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlakî Bir Tez*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Weiss, T. (2011). "RtoP Alive and Well After Libya". *Ethics and International Affairs*, 25(3), 287-292. <https://doi.org/10.1017/S0892679411000220>
- Wheeler, N. (2003). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford University Press, New York.
- Yoshida, Y. (2013). A Theoretical Assessment of Humanitarian Intervention and R2P. *E-International Relations Students*, <https://www.e-ir.info/2013/01/16/from-kosovo-to-libya-theoretical-assessment-of-humanitarian-intervention-and-the-responsibility-to-protect/>

EXTENDED SUMMARY

In 2005 the responsibility to protect was adopted unanimously at the UN World Summit. According to the World Summit Outcome Document, states are responsible to protect their populations from genocide, war crime, ethnic cleansing, and crimes against humanity. In cases where states are unable or unwilling to protect their citizens, the international community is primarily responsible for helping to boost the capacity of the related state and then to protect the people who are under threat. After the discussions and resolutions, the responsibility to protect has been invoked and implemented in several crises. In this context, the aim of the study is to demonstrate that the UN Security Council acts selectively in the implementation of the responsibility to protect. In the first section, the discussions and resolutions of the UN Security Council and the UN General Assembly that adopted the responsibility to protect are explained. In the following section, the crisis in Libya and Syria, and the response of international society are compared. This part of the article focuses on violence (committed by the governments) and, the difference in the international society's reactions. In both cases, the UN Security Council has been referred that the states have a responsibility to protect and the international society should assist the states in their capacity enhancement, although, the norm of the responsibility to protect is operated differently. The UN Security Council used diplomacy, economic sanctions, no-fly zone, military intervention to end the violence in Libya. On the other hand, diplomacy is used predominantly in Syria. In the last section, the article concludes with the reasons for the selectivity of international society. It's obvious that the internal affairs of Syria, terrorism and, the risk of regional war hindered decision-making as in Libya. However, the adoption of UN Security Council Resolution 2139 in 2014 shows that the humanitarian situation in Syria was ignored. The discussion that the intervention in Libya damaged the norm of responsibility to protect is beyond the scope of this paper. In addition, the UN Security Council continued to refer to the norm of the responsibility to protect in its resolutions after Libyan intervention. According to Weiss the important thing about the responsibility to protect is "how to act" instead of building normative consensus (Weiss, 2011: 291) The research question is why the international society took effective and timely measures in Libya while not in Syria. The article claims that global actors' political interests contribute to the worsening of humanitarian crises. In addition, the internal dynamics of Libya and Syria, discourses of the leaders, the relations with the regional actors and the permanent members of the UN Security Council, and results of intervention in Libya affected the international society's decisions and actions. The article combines discourse and content analysis as primary methods. In this regard reports of the UN Security Council, UN General Assembly, Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Human Rights Watch (HRW) are used as primary sources, and articles, books, news are used as secondary sources.

ORDU. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN SPOR HİZMETLERİ VE UYGULAMALARI SPORTS SERVICES AND ACTIVITIES OF ORDU METROPOLITAN MUNICIPALITY

Ahmet İSLAM

Ordu Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

ahmetislam@odu.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-6735-1583

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

28.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Spor Hizmetleri,
Yerel
Yönetimlerde
Spor,
Spor Yönetimi,
Ordu Büyükşehir
Belediyesi.

Keywords

Sports Services,
Sports in Local
Governments,
Sports
Management,
Ordu Metropolitan
Municipality

Günümüzde spor, fiziksel zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimini tamamlamış nitelikli insanların yetişmesinde önemli bir unsur olmakla birlikte çocuk ve gençlerde sosyalleşme sürecinin önemli ölçüde destekçisidir. Araştırmada Ordu Büyükşehir Belediyesinin spor alanındaki hizmet ve uygulamalarını tespit etme amacını taşımaktadır. Nitel araştırma modelinde olan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği ile yapılmıştır. Araştırma soruları yedi bölüme ayrılmış ve yarı yapılandırılmış sorularla kategorize edilmiştir. Ordu Büyükşehir Belediyesinin Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığında yer alan yetkililer ile yarı yapılandırılmış (17 soru) sorularla görüşme yapılarak ve verilen cevaplar ses kaydı olarak kaydedilmiş ve üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan Microsoft Word dosyasına aktarılmıştır. Elde edilen bu sonuçlar İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İngiltere'nin Liverpool Belediyesi ile karşılaştırılarak analiz edilmiş ve tartışılıp yorumlanmıştır. Belediyeler, spor hizmetlerini halka yaygınlaştırarak, sürekli etkinlikler, faaliyetler, projeler gerçekleştirmeli ve vatandaşlar için uygun seçenekler ortaya koyabilirler.

ABSTRACT

Today, sport is an important element in the training of qualified people who have completed their physical, mental, social, and emotional development, and it is an important supporter of the socialization process in children and young people. The aim of the research is to determine the services and practices of Ordu Metropolitan Municipality in the field of sports. This study, which is in the qualitative research model, was conducted with the interview technique, one of the qualitative research methods. The research questions were divided into seven parts and categorized with semi-structured questions. Semi-structured (17 questions) questions were interviewed with the officials in the Youth and Sports Services Department of Ordu Metropolitan Municipality, and the answers were recorded as audio recordings and transferred to a Microsoft Word file without any changes. The obtained results were analyzed, discussed, and interpreted by comparing them with Istanbul Metropolitan Municipality and Liverpool Municipality of England. Municipalities should hold events, activities, and projects to popularize sports and offer appropriate options to the public.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1065080>

Atıf/Cite as: İslam, A. (2022). Ordu Büyükşehir Belediyesinin Spor Hizmetleri Ve Uygulamaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1178-1195.

Giriş

Spor günümüzde sosyal, duygusal, fiziksel ve zihinsel gelişimini tamamlamış nitelikli insanların yetişmesinde önemli bir unsur olmakla birlikte çocuk ve gençlerde sosyalleşme sürecinin önemli ölçüde destekçisi olduğu söylenebilir (Yücel, vd. 2016). Spor gerek insanları bir araya getirmesi bakımından gerekse de ekonomik boyutu açısından çok büyük bir sektör haline gelmiştir. Birçok insan sağlıklarını korumak için spor yapmaktadırlar (Leber, 2012: 29). Spor aynı zamanda, insanları, hem fiziksel hem de zihinsel anlamda sağlıklı bireyler yaparak, sosyal sorunlarını çözmeye ve ülke ekonomisine katkısı ile ekonomik canlılık sağlamada olumlu bir etkiye sahiptir. Halkın rahatlıkla kullanabileceği spor alanları inşa etmek, insanların spor yaparak sağlıklı olmalarına imkân sağlayabilir. Sporun bir meslek olarak yapıldığı günümüzde, belediyelerin daha çok genç nüfusu spor sektörüne dahil etmesiyle işsizlik problemine de bir çözüm olabilir (Sivrikaya ve Doğu, 2011: 68). Dolayısıyla sporun insanlığa pek çok katkısının yanı sıra hem toplum sağlığı ve hem de refahına yönelik olarak katkıları bilinmektedir. Bu katkıları da devletlerin anayasa ve çeşitli kanunlarında, sporun düzenlenmesi ve geliştirilmesine yer vererek önemli bir konuma getirdikleri görülmektedir. Buradan da spor faaliyetlerinin oluşturulması, yönetilmesi ve geliştirilmesinin bir kamu hizmeti olarak hem yerel yönetimlerin hem de merkezi yönetimlerin sorumluluğu altında olduğu belirtilebilir (Uçar ve Şemsit, 2019: 326).

Spor Yönetimi

Spor, dünya çapında milyonlarca insanın istihdam edildiği, dünya nüfusunun çoğunluğu tarafından izlenen, elit veya profesyonel düzeyde oynanan, önemli bir etkinliktir. Milyarlarca dolar değerinde yayın sözleşmeleri yapmak, stratejik planlar yapmak, insan kaynakları, elit sporcuların refah seviyesini yükseltmek, ulusal spor kuruluşları, devlet kurumları, medya kuruluşları, sponsorlar ve toplum kuruluşları ile ilişkileri düzenlemek spor yönetimi sınırları içerisinde olan konulardır (Hoye, vd. 2009 aktaran Tekin, 2013: 6). Spor yönetimi, spor alanı ile ilgili kararlarla ve bu kararların sistemli bir şekilde yerine getirilmesi ile ilgilenmektedir. Spor yönetiminin temel amacı, spor faaliyetlerinin yürütülmesinde bilimsel gelişmelerden yararlanmak ve hedeflerin gerçekleşmesine yönelik faaliyetleri düzenlemektir. Türkiye’de spor yönetimine bakıldığında ise, spor hizmetlerinin pek çok alanda olduğu gibi merkeziyetçi bir yönetim şeklinde yerine getirildiği görülmektedir. Yerel yönetimler (*belediyeler*) sayesinde spor hizmetlerinin halka iletilmesiyle birlikte halkın talep ve istekleri doğrultusunda kültürel, coğrafi ve sosyo-ekonomik farklılıklara göre bu hizmetlerin çeşitlendirilerek daha belirgin bir şekilde faydalanılmasına sebep olacaktır (Doğu, vd. 2002; aktaran Yıldız, 2018: 66).

Ülkemize baktığımızda sporun, devlet eli ile merkeziyetçi bir anlayışla yönetildiğini görmekteyiz. Fakat kimi Avrupa ülkelerinde örneğin Yunanistan, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Danimarka gibi spor yönetimi ve idaresi gönüllü kuruluşlar ve federatif örgütlerce yerine getirilmektedir. Bu bağlamda da sporun finansmanını devletin sağlamak durumunda olduğu ortaya çıkmaktadır (Bayansalduz, 2003; aktaran Zengin ve Öztaş, 2008: 54). Çoğu ülkelerde sporun ve sportif etkinliklerin günümüzde kitlelere ulaştırılması bir kamu hizmeti şeklinde gerçekleştirildiği görülür (Yıldız, 2018: 65). Bunun sonucunda da sporun yönetimi ulusal ölçekte siyasi erkin kontrolünden çıkarılmıştır. Bu sonuç hükümetler ve spor örgütlerinin, belediyeler veya yerel yönetimlerin ya da spor federasyonları arasındaki arabulucu hizmeti gösterdiğinin en önemli göstergesidir. Yerel yönetimlerde, spor tesislerinin yapılandırılması, spor politikalarının yerinden yönetilmesi ve spor kulüplerinin desteklenmesinden sorumlu olarak örneğin İngiltere, Norveç ve Danimarka gibi ülkeler gösterilebilir. Spor için kamu kurumlarının finansmanlarında Danimarka’da %80’inin tahsisinden yerel makamlar sorumlu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra spor politikaları Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde ise, merkezi yönetimler tarafından spor yönetiminin gerçekleştirildiği görülür (Ibsen, vd. 2016; aktaran Yıldız, 2018: 66).

Türk spor teşkilat yapısında incelendiğinde, dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan ihtiyaçlar neticesinde, spor yönetiminin gelişim ve değişim içerisinde olduğu görülmektedir. Spor hizmetlerinin yönetilmesi ve devamlılığında diğer ülkelerde olduğu gibi, devletin destekleyici, yönlendirici, özendirici ve denetleyici olması gerekliliği görülmektedir. Dolayısıyla sivil toplum örgütleri, spor hizmetlerini yerine getirmek amacıyla gönüllülük ilkesine bağlı olarak merkezi yönetimden bağımsız bir şekilde oluşturulan spor federasyonları ile birlikte bunları oluşturan spor kulüplerine, özel ve tüzel kişilere bırakılması gerekmektedir. Bu durumda yeniden yapılanma çerçevesinde yerel yönetimler, spor hizmet birimlerini kurmak durumunda kalacaklardır. Böylece, hem yöresel düzeyde ihtiyaçlara binaen oluşan yapılanma, hem de hizmet konusundaki arz talep dengesi sağlanarak hizmet üretimi gerçekleştirilecektir (DPT, 2000: 34-36; Zengin & Öztaş, 2008: 55).

Yerel Yönetim

Yerel yönetim, ulusal sınırlar içerisindeki il, ilçe, kasaba, belde vb. yerleşim merkezlerinde yaşayan insanların temizlik, aydınlatma, su, toplu taşıma ve esnafın denetimi gibi birçok kamu hizmetine bakan, başkanı ve üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan anayasal kuruluşlardır (Özdağ, vd. 2010: 43). İnsanların yaşamlarına direk olarak etki eden sportif aktiviteler, kültür sanat etkinlikleri, çeşitli faaliyet ve etkinlikler, ülkelere bakıldığında yerel yönetimlerin sorumlulukları arasında olduğu görülecektir. Avrupa'nın birçok yerinde de yerel yönetimler eliyle spor faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir (İnce, 2019: 11). Ülkemizde yerel anlamda ihtiyaçları karşılamak olan yerel yönetim kuruluşları, Anayasada “*md. 127. 2. Mahalli idareler, Madde 127-Mahalli idareler, il, belediye veya köy yönetimi*” olarak üçe ayrılmıştır (Gözübüyük, 2010; RG, 1982: 41). Yerel yönetimlerin halka sunabileceği aktiviteler şunlar olabilir (Ağlönü ve Mengütay, 2009: 163-164) :

1. Halkın beklentilerine göre belirlenecek branşlarda spor müsabakaları ve yarışmalar: Yaz spor okulları, spor turnuvaları.
2. Doğa aktiviteleri: Doğa yürüyüşleri, dağcılık, kaya tırmanışı, rafting, dağ bisikleti.
3. Fiziksel olarak daima formda kalmayı sağlamak için yapılan sporlar: Kondisyon, yüzme, duvar tırmanışı, halk koşuları.

Yerel Yönetim Mevzuatında Spor

Anayasanın 58. Maddesi,

“Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır” (RG, 1982: 18).

59. Madde de, *“Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporçuyu korur”* (RG, 1982: 19). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın “Mahalli idareler” başlığını taşıyan 127. maddesinde, yerel yönetimlerin tanımı yapılarak, yerel yönetimlere ilişkin temel hususlar hüküm altına alınmıştır. Anayasamıza göre yerel yönetimlerin *“kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir”* (T.C. Anayasası, 1982, md. 127; RG, 1982: 41; mevzuat.gov.tr, 2021). Buna göre ülkemizde *“Anayasanın, md. 127. 2. Mahalli idareler Madde 127- Mahalli idareler; il, belediye veya köy yönetimi”* olmak üzere üçlü bir yerel yönetim örgütlenmesi ve buna bağlı olarak da yerel yönetimlerin kuruluşu, görevleri ve yetkileri ile ilgili kanunlar vardır. Türkiye’de yerel yönetim mevzuatı içerisinde sayabileceğimiz başlıca kanunlar, *“07/04/1924 tarihinde yayımlanan 442 sayılı Köy Kanunu”*, 23/07/2004 tarihinde yayımlanan *“5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu”*, 13/07/2005 tarihinde yayımlanan *“5393 sayılı Belediye Kanunu”*, *“04/03/2005 tarihinde yayımlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu”* ve 26/05/2005 tarihinde yayımlanan *“5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’dur”*. 06/12/2012 tarihinde yayımlanan ve kamuoyunda *“Bütünşehir Yasası”* olarak bilinen *“6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”* da ülkemizde yerel yönetimlere ilişkin temel kanunlar arasında sayılabilir. Belediyeler, son dönemde beldelerinde sporun geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesine yönelik de önemli roller üstlenmektedirler. *“2005 yılında kabul edilen, belediyelerin spora ilişkin görevleri açık ve net bir şekilde 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda”* ifade edilmiş, devletin anayasal görevlerinden olan sporun belediyeler bünyesindeki yasal çerçevesi çizilmiştir (Atalay, vd. 2016: 70; RG, 1924, 2004, 2005a, 2005b, 2005c, 1982, 2012). 5393 Sayılı Belediye Kanununda 14. Madde de, *“Belediye, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; gençlik ve sporun geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.”* Ek fıkra: 12/11/2012-6360-17 maddesiyle;

a) *“Gerektiğinde, sporu teşvik etmek amacıyla gençlere spor malzemesi verir, amatör spor kulüplerine ayni ve nakdi yardım yapar ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan öğrencilere, sporculara, teknik yöneticilere ve antrenörlere belediye meclis kararı ile ödül verebilir”* (RG, 2005c: 6).

Değişik: 12/07/2013-6495/100 maddesiyle b) Belediyelerin birinci fıkranın (b) bendi uyarınca, “sporu teşvik etmek amacıyla yapacakları nakdi yardım, bir önceki yıl genel bütçe vergi gelirlerinden belediyeler için tahakkuk

eden miktarını; büyükşehir belediyeleri için binde yedisini, diğer belediyeler için binde on ikisini geçemez”. 18. Maddenin p) bendinde

“Yurt içindeki ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahalli idare birlikleriyle karşılıklı iş birliği yapılmasına; kardeş kent ilişkileri kurulmasına; ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesine; bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri yapma, yaptıрма, kiralama veya tahsis etmeye karar vermek” (RG, 2005c: 11).

37. Madde de, *“Belediye başkanı, belediye idaresinin başı ve belediye tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Belediye başkanı, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilir. Belediye başkanı, görevinin devamı süresince profesyonel spor kulüplerinin başkanlığını yapamaz ve yönetiminde bulunamaz”* şeklinde ifade edilmiştir (Avcılar, 2016: 10; RG, 2005c: 17). Bunun yanı sıra belediyeler gençlerin sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim gibi konularda desteklenmesi amacıyla yönelik olarak rehabilitasyon ve meslek kursları hizmetleri sağlamaktadır. *“5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu”*, sporun desteklenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili büyükşehir belediyelerine, son derece geniş bir alan açtığı görülmektedir. Buna göre;

“Büyükşehrin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletmek; gerektiğinde amatör spor kulüplerine nakdi yardım yapmak, malzeme vermek ve gerekli desteği sağlamak, amatör takımlar arasında spor müsabakaları düzenlemek, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara, teknik yönetici, antrenör ve öğrencilere belediye meclis kararıyla ödül vermek” (RG, 2004:3),

büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görev ve sorumlulukları arasında sayılmıştır (Büyükşehir Belediyesi Kanunu: Madde-7: 2-3; RG, 2005c, 2012). Ayrıca büyükşehir belediye meclisi bünyesinde; 7’nci maddenin “m” fıkrasında, *“imar ve bayındırlık komisyonu, çevre ve sağlık komisyonu, plân ve bütçe komisyonu ve ulaşım komisyonu ile birlikte eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonu”* da kurulması zorunlu olan ihtisas komisyonları arasında yer almaktadır (Büyükşehir Belediyesi Kanunu: Madde-15; RG, 2004: 3). *“5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun Büyükşehir belediyesinin giderleri”* başlıklı 24. Maddesin “o” fıkrasında *“spor, sosyal, kültürel ve bilimsel etkinlikler için yapılan giderler”*, büyükşehir belediyelerinin yapacağı resmi giderleri arasında sayılmıştır. Ülkemizde anayasal temeller nezdinde değerlendirildiğinde kamu idaresi adına Büyükşehir Belediyeleri’nin birçok hizmet grubunda olduğu gibi spor hizmetlerinin de halka ulaştırılmasında devletin temel varoluş sebeplerinden birini yürütmekle sorumlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Yücel, vd. 2016: 66; RG, 2004: 2).

Bunların dışında Gençlik ve Spor Bakanlığının Stratejik Planı incelendiğinde gençlerin serbest zamanlarını etkili değerlendirmelerini bunun dışında gençlere; eğitsel, sosyal, kültürel, sanatsal, sportif beceriler kazandırmak, bireysel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak, etik ve insani değerleri içselleştirmelerini sağlamak, şiddet ve kötü alışkanlıklara yönelmelerini önlemek hedeflenmektedir. Buna ek olarak spor faaliyetlerinin gelişmesini ve yaygınlaşmasını teşvik edici tedbirler almak, bu faaliyetlere her yaşta katılımı sağlayacak önlemleri geliştirmek hedefleri, ülkemizde yapılacak olan spor organizasyonları hazırlanması ve yürütülmesi gibi etkinlikler arasında yer aldığı görülmektedir. Stratejik planda yer alan örneğin; *“Kamu kurum ve kuruluşları, mahalli idareler ile diğer gerçek ve tüzel kişilerin Gençlik Merkezi ve çeşitli Gençlik Kampları açmaları teşvik edilmektedir”*. *“Gençlik Merkezleri sayısını kamu kurum ve kuruluşları, mahalli idareler, diğer gerçek ve tüzel kişiler ile iş birliği yapmak suretiyle 500’e çıkarmak”* gibi hedefler doğrudan belediyelerle ilişkili maddelerdir (GSB, 2013a; RG, 2008: 1; GSB, 1986;). Buna ilaveten ulusal gençlik ve spor politikası incelendiğinde genel olarak sporun yaygınlaştırılması, her yaşta bireylerin spora teşvik edilmesi, tesis ihtiyacının belirlenmesi, engelli vatandaşların spora katılımının sağlanması, amatör spor dallarına destek verilmesi, okulöncesi eğitimden başlayıp eğitim ve öğretimin tüm aşamalarında beden eğitimi ve spor derslerinin yeni eğitim sistemine uygun olarak düzenlenmesi amacıyla taşıdığı görülmektedir (GSB, 2013a: 29-31, 2013b: 41-55; GSB, 1986).

Son olarak onuncu ve on birinci kalkınma planlarını incelediğimizde uygun rekreasyon alanları oluşturmak, başarılı sporcular yetiştirmek, eğitimin her kademesinde spor eğitimi içerik ve uygulama olarak iyileştirilmesi, tesislerin yapımı ve tesislere ulaşımın kolaylığı, engelli vatandaşların spora katılımı, yetenek taraması, coğrafi konuma göre spor tesisleri, sporcu sağlığı merkezleri, spor turizmi, spor alanında istihdam, antrenör kariyer sistemi vb. şeklinde politikaların olduğu belirtilmektedir (RG, 2013: 54-55; RG, 2019: 164-167). Sonuç olarak mahalli idare olan belediyelerde halka en yakın kuruluş olmalarından dolayı bu hedeflerin yerine getirilmesinde

önem arz etmekle birlikte, bütün yasaların, kanunların, politikaların, kalkınma planlarının, stratejilerin aynı amacı taşıdığı görülmektedir.

Yerel yönetimlerin spor ile ilgili literatürüne bakıldığında, Kalıncara ve Arpacı, (2021); Yıldırım, (2021); Doğan ve Yeşildal, (2020); Tanrıkulu ve Ekici, (2020); Altın ve Şahin, (2019); Birol, vd. (2018); Yıldız, (2018); Önder ve Batal, (2018); Durak, (2017); Kurtipek, (2017); Usta ve Bilgiç, (2016); Avcılar, (2016); Ibsen, vd. (2016); Temel ve Akyol, (2016); Yücel, vd. (2016); Hoye, vd. (2015); Türkoğlu ve Bucaktepe, (2015); Atalı, (2015); Yüzgenç ve Alay Özgül, (2014); Aydemir, (2014); Tez, vd. (2014); Doğu, vd. (2013); Altan, vd. (2013); Leber, (2012); Ekenci, vd. (2009); Ulusoy ve Akdemir, (2009); Zengin ve Öztaş, (2008); Col, (2007); Kurtoğlu, (2006); Doğu, vd. (2002); Acartürk, (2001) vb. çalışmalar görülmektedir. Avrupa Birliği uyum çerçeveleri anlaşmaları gereği son dönemlerde Türkiye’de yerel yönetimlerin faaliyet alanları ve yetkileri oldukça geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Bu kapsamda yerel spor politikaları konjonktürde sportif başarıya ulaşmanın iptidasını muhafaza etmektedir. Lakin Kıta Avrupası ve bazı ülke yerel yönetimleri ile Türkiye’de bulunan bazı yerel yönetimler arasında bazı farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Yerel yönetimler içerisinde bulunduğumuz çağda, gerek eğitim gerek sanat gerekse de spor olmak üzere birçok faaliyetler çerçevesinde aksiyon göstermektedir. Bu denli geniş bir yetki ve faaliyet alanı kapsamında bu kurum ve bağlı kuruluşların gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin nicel ve niteliksel özellikleri oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye’nin en küçük büyükşehir belediyelerinden biri olan Ordu Büyükşehir Belediyesi ile en büyüğü olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İngiltere’den Liverpool Belediyeleri çaprazlama analiz edilmiş ve problemlerin resmedilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Ordu Büyükşehir Belediyesinin spor ile ilgili yaptığı hizmetlerde eksik kaldığı yönler, avantajları, kurumsallaşmaya geçiş aşamasında neler yapılabileceği, ilgili mevzuatlar bünyesinde daha önce bu şekildeki çalışmaların sınırlılığı belirlenmiştir. Türkiye’de ise yerel yönetimler manasında mega kent olma, kurumsallaşmanın en iyi örneği olarak gösterilen, bütçesi, imkan ve kabiliyetleri, yönetim ve istihdam gibi vasıflardan dolayı İstanbul Büyükşehir Belediyesi belirlenmiştir. Avrupa’da ise yerel yönetimlerde çocuklar, gençler, yaşlılar, engelli bireyler, kamu kurum ve özel sektör işbirliği ile yapılan faaliyetler, sportif ve kültür etkinliklerinin kurumsallaşması gibi nedenlerden dolayı Liverpool Belediyesi seçilerek belirtilen etkinlikler özelinde çözüm önerileri sunulması planlanmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırmada elde edilen veriler yetkililer ile yapılan görüşme esnasında gösterdikleri gerçek duygu ve düşünceleri ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Araştırma, 2018-19 yılında Ordu Büyükşehir Belediyesinin spor alanındaki hizmet ve uygulamalarını tespit etme amacı taşımaktadır. Elde edilen veriler sonucunda, Ülkemizdeki en küçük büyükşehir belediyelerinden biri olan ve kurumsallaşma için yeni bir başlangıç yapan Ordu Büyükşehir Belediyesi seçilmiştir. Türkiye’de yerel yönetimlerde spor hizmet uygulamalarının en iyi örneği olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçilmiştir. Avrupa’da ise kurumsal olarak, spor kültür şehri adıyla ünlenen, spor hizmetlerinde iyi uygulama örneklerine sahip İngiltere’nin Liverpool Belediyesi’nin spora yönelik hizmet ve uygulamaları hedefinde yorumlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olup veriler mülakat tekniği ile elde edilmiştir. Bu amaçla Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’nın bulunduğu merkeze gidilerek yetkililere, öncelikle yapılacak olan görüşmenin kayıt altına alınacağı ve amacı kendilerine aktarıldıktan sonra kayıt için izin talep edilmiştir. Görüşme yapılan yetkililerin de bu talebe olumlu cevap vermesi ile birlikte görüşme 14.11.2018 ile 10.01.2019 tarihlerinde arasında kendileri randevu verdikleri zaman dilimleri arasında yapılarak kayıt altına alınmıştır. Araştırma soruları yedi bölüme ayrılmış ve yarı yapılandırılmış sorularla kategorize edilmiştir. Bu kategoriler ise, Sportif Faaliyetleri Planlama Süreci, Yönetim ve İstihdam Süreci, Spor Hizmetlerine Ayrılan Bütçe, Okullara ve Taleplere Yönelik Faaliyetler, Engelli Bireylere Yönelik Faaliyetler, İyi Uygulama Örnekleri ile Sporun Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması olarak belirlenerek gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada verilerin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi uygulanmış, bu yöntemde toplumsal dünya hakkında veri elde etmek için, belirli bir konu hakkındaki bilgi edinmek olarak kullanılan en temel tekniklerden biri olduğu bilinmektedir (Aull Davies, 1999: 93; Yıldırım & Şimşek, 2008: 120). Yaygın bir şekilde araştırmalarda kullanılmakta olan mülakat veya görüşme tekniği veri toplama tekniklerinden biridir. Bu teknikte karşındaki kişiye önceden hazırlanmış soruların sorulduğu ve onunda sorulara verdiği amaçlı bir söyleşi olduğu belirtilmektedir (Kuş, 2003). Görüşme tekniğinin sohbetten farklı olması sürecin planlı ve amaçlı bir şekilde onu hedeflere yönelik olarak planlanmış veri toplama çalışmasıdır. Bu teknikte kullanılan soru cevap yöntemi veriyi toplarken bir ilişki kurma ve veriye ulaşma yolu olarak belirtilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; aktaran Aydın, vd. 2018: 236-238). Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı yetkilileri ile yerel yönetim yasaları ve ilgili kanunlar temel alınarak yarı yapılandırılmış kategorize edilen sorularla (17 soru) görüşmeler yürütülmüş olup verilen cevaplar ses kaydına alınmış (Thompson, 1999: 183-197) ve üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan Microsoft Word dosyasına aktararak kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Değerlendirmesi

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile görüşme esnasında kayıt altına alınan veriler, betimsel analiz yöntemi ile önceden belli kategorilere göre hazırlanan sorulara göre özetlenip yorumlanmıştır. Bu işlem için ilk olarak betimsel analiz için hazırlanan kategoriler oluşturulmuş, ikinci aşamada bu bölümlere göre elde edilen veriler düzenlenmiş, daha sonra bulgular tanımlanmıştır. Son olarak ta analiz edilen bu bulgular açıklanmış ve yorumlanarak tartışılmıştır.

Bulgular

Araştırmada sorular kategorize edilerek ele alınan konular hakkında sorulan sorular ve verilen cevaplar aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1. Sportif Faaliyetleri Planlama Süreci

1) Spora ilişkin hizmetleri planlarken karar sürecini hangi aktörler ile belirlersiniz?	2019 yılı yapılacak faaliyetler 2018 yılı haziran ayında planlanır ve hepsi stratejik plan başlığı altında hazırlanarak belediyenin Mali Hizmetler Daire Başkanlığı Strateji Geliştirme ve Bütçe Şube Müdürlüğü'ne gönderildiğini açıklamışlardır.
2) Spor hizmetlerini planlarken yasal dayanağınız nedir?	Büyükşehir Belediyenin Kanunu ve ilgili mevzuatlarıdır. Büyükşehir Belediyesinin 7. maddesi "m" bendine göre "amatör spor kulüplerine Ayni ve Nakdi yardım yapar", 14. maddesinde de aktarılabilecek yardım sınırlıdır. 2018 yılı bütçesinin gelir vergisinin binde yedisidir. Bu rakamda yaklaşık olarak 1.500.000-2.000.000 TL olduğu belirtilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde Ordu Büyükşehir Belediyesi'nin sportif faaliyetleri planlama süreci sorulmuştur. Alınan verilerin analizine bakıldığında Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı eldeki fiziki imkanlar dahilinde "Ayni ve Nakdi" yardım desteğine ilaveten fizibilite çalışması yaparak Büyükşehir Belediyesinin Mali Hizmetler Daire Başkanlığı Strateji Geliştirme ve Bütçe Şube Müdürlüğü'ne gönderilerek bütçeden sağlanmaktadır. Aynı zamanda planlama yaparken de Gençlik ve Spor Bakanlığı, Büyükşehir Belediyesi yönetimlerinin yasal mevzuatlarını dikkate aldıklarını açıklamışlardır.

Tablo 2. Yönetim ve İstihdam Politikası

1) Spor hizmetleriyle ilgili çalışmalarda Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü ile birlikte hareket eder misiniz?	Yapılan faaliyetler Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı özerk federasyonlar ile işbirliği içinde gerçekleştirilmektedir. İlimize kazandırılan bazı organizasyonlarda birlikte hareket ettiğimiz faaliyetler vardır, ancak amatör spor kulüplerine malzeme yardımı ve diğer konularda tek olarak hareket etmekte olduklarını belirtmişlerdir.
2) Spor hizmetlerine yönetim bakımından kaç kişi istihdam ediliyor?	Spor hizmetlerinde yeterli personelimiz yoktur, 5 personel görev yaptığını açıklamışlardır.

Tablo 2 incelendiğinde yönetim ve istihdam politikası incelendiğinde Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesinin, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve ilgili federasyonlarla birlikte yapıldığı tespit edilmiştir. Görüşme sonunda elde edilen verilere göre Ordu iline kazandırılan bazı organizasyonlarda (2016 yılı Türkiye Üniversitelerarası Boks Şampiyonası gibi) ilgili federasyon ile birlikte hareket edilen faaliyetler vardır, ancak amatör spor kulüplerine malzeme yardımı ve diğer konularda tek olarak hareket edilmektedir. Burada gaye, gençleri ve çocukları spora teşvik etmek olarak amaçlanmıştır. Gençlik ve Spor Bakanlığı desteği ile Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı oluşturulmuştur. Gençlik ve Spor Hizmetleri Başkanlığı bünyesinde toplamda 5 personel bulunmaktadır.

Tablo 3. Spor Hizmetlerine Ayrılan Bütçe

1) Spor hizmetlerine ayrılan bütçe ne kadar?	Müdürlüğümüze ayrılan bütçe yaklaşık olarak 3.000.000-4.000.000 TL'dir. 2018 yılı bütçesinin gelir vergisinin binde yedisidir. Bu rakamda yaklaşık 1.500.000-2.000.000 TL olduğunu açıklamışlardır.
2) Bütçe en fazla hangi faaliyetlere harcanıyor (Okul, rekreasyon, engelli bireyler, gençlik, tesis, özellikle belli bir branşa yönelik midir?).	Bütçenin çoğu amatör spor kulüplerine "Ayni ve Nakdi" yardım şeklinde, spor organizasyonları, halk tarafından ilgi ve rağbet gören organizasyonlar yapılmaktadır. Özellikle belli bir branşın olmadığı belirtilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde yapılan görüşmeler sonunda Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı için ayrılan bütçenin yaklaşık olarak 3.000.000-4.000.000 TL'dir. 2018 yılı bütçesinin gelir vergisinin binde yedisidir. Bu rakamda yaklaşık 1.500.000-2.000.000 TL'dir. Spor malzemesi alımı ve ödüllendirme noktasında bütçede sınırlama yoktur. Bütçenin çoğu "amatör spor kulüplerine Ayni ve Nakdi yardım" malzeme desteği şeklindedir. 2018 Aybastı yaylası yağlı güreş organizasyonuna yaklaşık olarak 5000 kişi katılmıştır. Buradan da spor organizasyonları, halkın ilgi ve rağbet gösterdiği organizasyonlar yapılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Eğitim Kurumlarının Taleplerine Yönelik Faaliyetler

1) Okullarda spor hizmetlerine yönelik herhangi bir uygulamanız var mı?	Çok fazla ilgimiz yok, 2019 yılında okullar arası milli eğitimdeki öğrencilere yönelik Survivor yarışması yapmayı düşünülmektedir. TEOG sınavında başarılı olan öğrencilere her sene bisiklet veriliyordu. Bu sınav kalktığı için artık yapılmayacağını açıklamışlardır. Çanakkale İzci Kampları, Yunus Emre Kuruluş Kampı: Burada ilimizin çeşitli ilçelerinden 8-9-10 ve 11 sınıf öğrencilerine (70 ve üzeri not alan) birer hafta boyunca dönüşümlü olarak yüzme, masa tenisi, satranç gibi çeşitli sportif faaliyetlerin yanı sıra milli ve manevi değerleri geliştirmeye yönelik eğitimler verildiği belirtilmiştir. Doğru Hamlede Buluşalım Satranç Eğitim Turnuvası; (2015 yılında eğitim öğretim yılı süresince 1. Sınıfa başlayan öğrencilere, öğretmen ve yöneticilere satranç takımı ve eğitim kitapçığı, Türkiye Satranç Federasyonu işbirliği ile satranç eğitimi verilmiştir).
2) Erken çocukluk eğitiminden başlayarak sporun geliştirilmesine yönelik desteklediğiniz veya yürüttüğünüz herhangi bir çalışma var mı?	Doğru hamlede buluşalım satranç eğitim turnuvası (2015 yılında eğitim öğretim yılı süresince 1. Sınıfa başlayan öğrencilere, öğretmen ve yöneticilere satranç takımı ve eğitim kitapçığı, Türkiye Satranç Federasyonu işbirliği ile satranç eğitimi verilmiştir). Yunus Emre Kuruluş Kampı örnek olarak verilebileceğini açıklamışlardır.
3) Spor hizmetlerini halka götürürken, halkın ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alıyormusunuz?	Halkın ilgi ve rağbet gösterdiği güreş müsabakaları, sokak basketbolu gibi etkinliklere yer verilmekte olduğu belirtilmiştir. Kültür Turizm ve Sanat Dairesi Başkanlığı aracılığı ile de yapılan faaliyetler hakkında halkı bilgilendirilmektedir. Aybastı yağlı güreşlerine 2018 yılında yaklaşık olarak 5000 kişi katıldığını açıklamışlardır.

4) Yaptırdığınız spor tesislerinin, verimli bir şekilde kullanıldığını düşünüyör musunuz?	Belediyenin bünyesinde 1 adet tenis kortu tesisi olup, başka spor tesislerinin olmadığı belirlenmiştir. Zaten giderek artan bir tesisleşme süreci vardır, tesisler Spor İl Müdürlüğü'nün kontrolünde olduğu açıklamışlardır.
---	--

Tablo 4 incelendiğinde eğitim kurumlarının taleplerine yönelik faaliyetler incelenerek edinilen veriler sonucunda Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın çeşitli projeler yürüttüğü tespit edilmiştir. Doğru Hamlede Buluşalım Satranç Eğitim Turnuvası (2015 yılında eğitim öğretim yılı süresince 1. Sınıfa başlayan öğrencilere, öğretmen ve yöneticilere), TEOG sınavında başarılı olan öğrencilere her sene bisiklet veriliyordu. Bu sınav kalktığı için artık yapılmayacaktır. Çanakkale İzci Kampları, Yunus Emre Kuruluş Kampı (Burada ilimizin çeşitli ilçelerinden 8-9-10 -11 sınıf öğrencilerine (70 ve üzeri not alan) birer hafta boyunca dönüşümlü olarak yüzmeye, masa tenisi, satranç gibi çeşitli sportif faaliyetlerin yanı sıra milli ve manevi değerleri geliştirmeye yönelik verilen eğitimler) güreş müsabakaları, sokak basketbolu gibi faaliyetlerdir. Burada amaç hem başarıyı teşvik hem de çocukları spora teşvik etmektir. Kültür Turizm ve Sanat Dairesi Başkanlığı aracılığı ile de yapılan faaliyetler hakkında halk bilgilendirilmektedir. Aybastı yağlı güreşlerine 2018 yılında yaklaşık olarak 5000 kişinin katıldığı belirlenmiştir. Ayrıca Büyükşehir Belediyesi bünyesinde 1 adet tenis kortu sahasının olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Engelli Bireylere Yönelik Faaliyetler

1) Engelli bireylerin spor yapabilmesi adına diğer kuruluşlarla ortak yürüttüğünüz herhangi bir uygulama var mı?	Yoktur, fakat görme engelli derneğine spor malzemesi desteği verildiği belirtilmiştir.
2) Yapılan tesisler, rekreasyon alanları veya salonlar engelli bireylerin kullanımına uygun mu?	Uygun olduğunu açıklamışlardır.

Tablo 5 incelendiğinde engelli bireylere yönelik çok fazla spor hizmetlerinin olmadığını görmekteyiz. Tesislerin engelli bireylere yönelik kullanımının uygun olduğu, Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın görme engelli derneğine spor malzemesi desteği verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 6. İyi Uygulama Örnekleri

1) Spor hizmetleri konusunda iyi uygulama örnekleri yapıldığı bilinen örnek aldığınız ülkeler oldu mu?	Ülke bazında olmadığı belirtilmiştir.
2) Spor hizmetleriyle ilgili Türkiye'de örnek aldığınız belediyeler var mı?	Türkiye'de İstanbul, Kocaeli, Antalya Büyükşehir Belediyeleri gibi büyükşehir belediyelerini örnek aldıkları anlaşılmıştır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin gençlik hizmetleri ve spor okulları projeleri vardır, bizlerin bunu yapamadıklarını ama ileriki dönemlerde yapılabileceği belirtilmiştir. Ordu Büyükşehir Belediyesi de Maraş Belediyesi, Ankara Çubuk Belediyesi gibi belediyeler tarafından artık örnek alınmaya başlandığı görülmüştür. Hizmet noktasında ülkemizde tam manası ile oturmuş bir belediye olmadığını açıklamışlardır.
	Spor hizmetleri dairesi projelerimiz; A. Açık Su Yüzme Yarışları B. Plaj Voleybolu C. Gököy Geleneksel Yağlı Güreşleri Ç. Doğru Hamlede Buluşalım Satranç Turnuvası D. Aybastı Geleneksel Yağlı Güreşleri E. Ulubey-Perşembe Rahman At Yarışları F. Ulubey Güzelyurt Karakucak Güreşleri G. Çanakkale Mili Bilinç Kampı H. Açık Su Yüzme Yarışları I. Kabadüz-Çambaşı Karakucak Kar Güreşleri İ. Sokak Basketbol Turnuvası

3) Sporun yaygınlaştırılması ve herkes için spor ilkeleri doğrultusunda desteklediğiniz veya yürüttüğünüz herhangi bir projeniz var mı?

J. Wushu İpek Yolu Gençlik Kampı
K. Satranç Turnuvası (*Uluslararası bir turnuva l. 41 il ve 16 ülkeden katılım vardır, 2017 de dördüncüsü yapılmıştır*).
L. Sakin Şehir Üçüncü Ayak Bisiklet Yarışları (*Türkiye şampiyonası bir ayağını orduya alınmıştır*).
M. İzci Kulüpleri
N. Doğru Hamlede Buluşalım Satranç Eğitim Turnuvası (*2015 yılında eğitim öğretim yılı süresince 1. Sınıfa başlayan öğrencilere, öğretmen ve yöneticilere satranç takımı ve eğitim kitapçığı (Türkiye Satranç Federasyonu işbirliği ile satranç eğitimi verilmiştir)* gibi projeler yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6 incelendiğinde Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın ulusal ve uluslararası model ve uygulamaları incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın örnek aldığı bir ülke olmadığı fakat il bazında Türkiye'de İstanbul, Kocaeli, Antalya Büyükşehir Belediyeleri gibi büyükşehir belediyelerini örnek aldığı tespit edilmiştir. Ordu Büyükşehir Belediyesinin de Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Ankara Çubuk Belediyesi gibi belediyeler tarafından artık örnek alınmaya başlandığı belirlenmiştir. Spor hizmetleri olarak ülkemizde tam manası ile görevlerini kurumsal düzeyde yerine getiren bir belediye olmadığı tespit edilmiştir. Büyükşehir Belediyesinin gençler ve vatandaşlara yönelik 20'ye yakın projeyi çocuklar, gençlere, halk ve her kesime göre planlayarak oluşturdukları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7. Sporun Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması

1) Türkiye'de sporun geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla neler yapılmalı?	Sistemsel eksiklikler bulunmaktadır. İlgili federasyonlar ve kurumlar ile ortak projeler üretilbileceği açıklanmıştır.
2) Türkiye'de sporun daha iyi yerlere gelebilmesi için önerileriniz nelerdir?	Sportif başarı ile spora teşvik ve özendirme ile birlikte bir spor kültürünün oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır.

Tablo 7 incelendiğinde, spor okulları projesi hayata geçirilebilir. Burada Ordu Üniversitesi, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Milli Eğitim, Sağlık Bakanlığı gibi kurumlar ile protokol yapılarak hayata geçirilebileceği belirlenmiştir. Daha sağlıklı bir ödül yönetmenliği hazırlanabileceği belirtilmiştir.

Tablo 8. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Spora Yönelik Hizmetleri

Amatör Spor Kulüplerine Malzeme Desteği
Sporcu Yetiştirme
Okçular Vakfı Spor Tesisleri
Engellilere Yönelik Spor Hizmetleri
BESYO ve Spor Liselerine Hazırlık
Okul Spor Salonu
İBB Spor Kulübü
Ücretsiz Spor
Yaz Kampları İmkanı
Yaz Spor Okulları
Açık ve Kapalı Alanlarda Spor Salonu

Tablo 8'de İstanbul Büyükşehir Belediyesinin spora yönelik çalışmaları incelenmiştir. Günümüzde Türkiye'nin en büyük metropol kendi olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi spor tesis işletmeciliği, projeler, spor okulları, yaz spor okulları amatör sporlara destek ve engelli vatandaşlara yönelik birçok projede spor hizmetleri verdiği belirlenmiştir. 1000 amatör spor kulübüne ve 1000 okula toplamda 2018 yılına kadar 12 yılda yaklaşık olarak 30 milyon malzeme desteği sağlanarak, bu destekler voleybol, basketbol, futbol, atletizm, güreş, karate, tenis, kick-boks, jimnastik, yüzme, okçuluk, satranç, judo, hentbol, badminton, masa tenisi gibi branşları kapsamaktadır. Spor tesisi işletmeciliği kapsamında ise 45 spor tesisi bünyesinde yer almaktadır. Yaz kamplarına 10-15 yaş arasında çocukların ve gençlerin katılımı sağlanmaktadır. Tesislerde, voleybol, futbol, basketbol, güreş, karate, kick-boks, kort tenisi, yüzme, fitness, step, zumba, plates, masa tenisi, boks, curling, badminton, jimnastik, buz hokeyi, buz pateni gibi branşlarda hizmet verilmektedir. Bunun yanı sıra 12 yılda spora yaklaşık olarak 3 milyar

TL'yi aşkın yatırımlarla yerel yönetimlere örnek olan İBB, spor tesislerinde İstanbul'da yaşayan yılda 7 milyon kişiye ücretsiz hizmet vermeye devam etmektedir. Spor yaz okullarında her yıl 3000 çocuk çeşitli branşlarda eğitim almaktadır. Bedensel ve zihinsel engelli sporculara yönelik 21 spor tesisinde fizyoterapist ve psikolog eşliğinde hizmet verilmektedir. Türkiye İzcilik Federasyonu ile ortak yürütülen faaliyetlerde her yıl ortalama 15 bin izci yetiştirilmektedir. Toplamda 2018 yılına kadar son 12 yılda 170 bin kişi izcilik eğitimi almıştır. Spor akademileri ve liselerine kayıt olmak isteyen adaylar için hazırlık kursları verilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 2018 yılında, Gençlik ve Spor Şube Müdürlüğü spor alanında yaklaşık olarak 154 milyon TL harcama yaptığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra açık alanlarda uzman eğitimcilerin eşliğinde sabah sporları etkinlikleri yaptırılmaktadır. Ayrıca "Sporla Sağlıklı Nesillere Doğru" adlı proje kapsamında tesislerde vatandaşlar ücretsiz spor yapmakta ve bu tesislerde eğitimler alanında uzman kişiler tarafından verilmektedir (genclikspor.ibb.istanbul, 2020; ibb.istanbul/icerik/hizmetler, 2021).

Tablo 9. Liverpool Belediyesinin Spora Yönelik Hizmetleri

Değişim ve Aktif Yaşam Tarzı Alışkanlıklarının Benimsenmesi
Haftalık Beden Eğitimi Dersleri
Spor Kulüplerin ve Organizasyonlara Yönelik Projeler Ağı
Sportif Faaliyetler (<i>Aktif Sokaklar, Aktif Parklar, Fiziksel Aktivite ve Parklar Yürüyüş Parkurlarına, Oyun Alanlarına</i>)
Bikeability Eğitim Programı (<i>5 Yaş Çocuklar İçin Beceri Eğitimi</i>)
Liverpool Okul Spor Ortaklığı Projesi
Futures Scheme ve Yüzme Programı (<i>17 Yaş Altı</i>)
Yetişkinler İçin Sağlıklı Egzersiz Programı
Kapsayıcı Spor-Programları (<i>Engelli Bireylere Yönelik Spor Hizmetleri</i>)
Çocuklar, Gençler, Yetişkinler ve Gruplar İçin Ücretsiz Kurslar
Aktif Kadın Programı (<i>Spor Yapmayan Kadınlar İçin</i>)
Liverpool'daki Spor Kulüpleri Ağı Rekreasyonu
Liverpool Sakinleri İçin Fiziksel Aktivite, Tesislerin İyileştirmeleri
Liverpool Spor Forumu (LSF) (<i>Okullar, Üniversiteler, Kulüpler</i>)
Kapsayıcı Spor Programları-Greenbank Akademisi
Futbol Sahaları, Yüzme Havuzları, Tenis Kortları, Atletizm, Su Sporları
Halktan Başarılı Olanlara Ödüller

Liverpool, sıra dışı bir spor kültürüne sahip olmanın yanında başarılı iki profesyonel futbol kulübü vardır. Bu durum Liverpool şehrine ulusal ve uluslararası bir ün kazandırmıştır. Spor hizmetleri ve uygulamalarının Liverpool şehrine sağladığı bir spor kültürü olduğu görülmektedir. Bu kültür de insanları yüksek kalitedeki spor aktivitelerine çekmektedir. Dolayısıyla bu sonuç insanları şehir ve bölgede aktif bir hayat tarzı elde etmelerini sağlayarak sonucunda da kişilerin hayat tarzlarına pozitif yönde etki etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Liverpool şehrinde: atletizm, badminton, boks, bisiklete binme, futbol, jimnastik, hokey, golf, netball, rugby, yüzme ve tenis vs. gibi sporlar yapılmaktadır. İlaveten engelli bireylere ve okul öncesi ve sonrası gençlere, yaşlılara yönelik aktif bir yaşam ve toplumsal farkındalık kazandırmak için çeşitli spor hizmetleri sunulmaktadır. Bunlar örneğin; haftada bir kez bisiklet binme projesi ile katılım oranlarını 2018 %3 ile 2026 yılına kadar % 10 artırma hedefi, Bikeability eğitim programı ile tüm 5-6 yaşındaki çocuklara döngü becerilerini kazandırma eğitimi programı uygulanarak 5-9. sınıf öğrencilerinin başarısını % 69'unu ulusal düzeyde artırıldığı belirtilmektedir. Futures Scheme programı ile Liverpool'da 17 yaş altı gençlere ücretsiz yüzme ve düşük maliyetli fitness aktiviteleri ve spor oturumları fırsatları sunulması gibi hizmetler sunulmaktadır. Bunun dışında halk arasında herhangi bir spor branşında başarılı olan ve o branşa katkı sağlayan bireylere çeşitli ödüller verilmektedir. Bunların dışında çeşitli tesislerde birçok tenis kortları, yüzme havuzları, futbol ve atletizm sahaları mevcuttur. Bireylerin rekreasyon faaliyetlerini değerlendirmeleri için bazı tesislerde yürüyüş, binicilik ve bisiklet gibi diğer sportif aktiviteler şeklinde hizmet verilmektedir (liverpool.gov.uk/leisure, 2020; lifestyles.liverpool.gov.uk, 2021).

Tartışma

Araştırmada Ordu Büyükşehir Belediyesi ile yapılan görüşme bölümler halinde kategorize edilmiştir. Bunlar; Sportif Faaliyetleri Planlama Süreci, Yönetim ve İstihdam Politikası, Spor Hizmetlerine Ayrılan Bütçe, Okullara ve Taleplere Yönelik Faaliyetler, Engelli Bireylere Yönelik Faaliyetler, İyi Uygulama Örnekleri ile Sporun

Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması gibi gruplara ayrılmıştır. Kategorize edilen bu bulgular tartışılarak yorumlanmıştır.

Araştırmamızın ilk bulgusu olan sportif faaliyetleri planlama sürecinde 2019 yılı yapılacak faaliyetler 2018 yılı haziran ayında planlanır ve hepsi stratejik plan başlığı altında hazırlanarak belediyenin mali hizmetler dairesi başkanlığı strateji geliştirme ve bütçe şube müdürlüğüne gönderilerek organizasyonlar için gerekli ödenek bütçeden sağlanır. “5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediyeler Kanunu, 3289 sayılı Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu’na” göre yerel yönetimlere spor hizmetleri konusunda çeşitli görevler yüklendiği tespit edilmiştir. Bu sonuç “Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’nın” yasal kanunlar çerçevesinde hareket ettiğini göstermektedir. Tekin (2013: 58) çalışmasında, belediyenin yasalar ile görevlerini yerine getirmektedir sorusunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkmadığı belirtilmiştir. Bizim araştırmamızda bulduğumuz sonuç ile aynı yönde olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan yönetim ve istihdam politikasında, “Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı” ve ilgili federasyonlar ile birlikte yapıldığı, imkanlar dâhilinde personel temin edildiği tespit edilmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün desteği ile Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı bünyesinde toplamda 5 personel bulunmaktadır. Burada personel eksikliği görülmektedir. Dolayısıyla sporun yaygınlaşması, toplumda spor bilincinin gelişmesi ve sporda bilimsellik açısından yerel yönetimlerin daha yapacak çok işleri olduğuna önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Özen (2012: 112)’de yaptığı çalışmada spor alanında gelişimi sağlayacak yeterli koordinasyonun sağlanmadığı, istihdamın yeterli olmadığını belirtmektedir. Avcılar (2016: 39) semtlerde yer alan spor tesislerinde yeterli düzeyde uzman personele ihtiyaç duyulduğunu, Doğu, vd. (2013: 194) personel olarak hem sayısal hem de nitelik olarak mevcut personelin yetersiz olduğunu, diğer kurum ve kuruluşlar ile eşgüdüm eksikliğinin ortaya çıktığını tespit ettiklerini belirtmişlerdir. Bizim bu sonucumuz bu çalışmalar ile benzer yöndedir. Çoban ve Devocioğlu (2006: 53) çalışmasında ise, belediyelere spor konusunda birçok görevler verilmiş olmasına karşın, belediye başkanlıklarının % 34.43’ünde spor ile ilgili bir birimin olmadığını tespit etmişlerdir. Bizim araştırmamızda bulduğumuz sonuç ile zıt yönde olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan “Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı” için ayrılan bütçenin yaklaşık olarak 3000.000-4.000.000 TL arası olduğu belirlenmiştir. 2018 yılı bütçesinin gelir vergisinin binde yedisidir. Bu rakamda yaklaşık 1.500.000-2.000.000 TL’dir. Spor malzemesi alımı ve ödüllendirme noktasında bütçede ise sınırlama yoktur. Bütçenin çoğu amatör spor kulüplerine “*Ayni ve Nakdi*” yardım malzeme desteği şeklinde, spor organizasyonları, halkın ilgi ve rağbet gösterdiği organizasyonlar yapılmakta olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç yasal mevzuat çerçevesinde belirlenen bütçeden aldıkları payı planlanan projelere “*Ayni ve Nakdi*” olarak harcadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı eğitim kurumlarının taleplerine yönelik faaliyetler olarak, TEOG sınavında başarılı olan öğrencilere yönelik projeler, Yunus Emre Kuruluş Kampı, Doğru Hamlede Buluşalım Satranç Eğitim Turnuvası gibi faaliyetler icra edilmekte olduğunu görülmektedir. Kültür Turizm ve Sanat Dairesi Başkanlığı aracılığı ile de yapılan faaliyetler hakkında halkı bilgilendirmekte olduğu belirlenmiştir. Geleneksel sporumuz olan güreşin Ordu ilinde Aybastı ilçesinde yapılmakta olan Aybastı yaylası yağlı güreşlerinin Kırkpınar Yağlı Güreşleri’nden daha eski olduğu ifade edilmekle birlikte yaklaşık 1000 yıldır yapıldığından bahsedilmektedir (aybasti.gov.tr, 2021). Ordu ilinde Aybastı ilçesi yağlı güreşlerine 2018 yılında yaklaşık olarak 5000 kişi katılması halkın yapılan faaliyetlere ilgi gösterdiği görülmektedir. Ayrıca Büyükşehir Belediyesi bünyesinde 1 adet tenis kortu sahasının olduğu tespit edilmiştir. Burada amaç hem başarıyı teşvik ederek hem de çocukları spora teşvik etmek olduğu söylenebilir. Aydemir’in (2014: 58-64) çalışmasında, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin spora bakış açıları başarıyı etkileyen bir unsur olarak görülmekte olduğunu, Çarkçı (2007), gençlik ve spor alanına yapılan yatırımlar değerlendirildiğinde bunlardan birinin de projeler olduğu dolayısıyla bununda sosyal belediyeciliğin en önemli göstergelerinden olan spor politikalarının önem arz ettiğini belirtmişlerdir. Kalkan’da (2012: 94) bireylerin spora yönelik beklentileri arasında doğayla bütünleşme, yeni beceriler edinme, stresten uzaklaşma, sağlık gibi faktörlerin etkili olduğunu, Avcılar (2016: 31) belediyenin yaptırmış olduğu tesislerin özelleştirilmemesi gerektiği ağırlıklı olarak ortaya çıktığını, Tez, vd. (2014: 523) ise, yerel yönetimlerin halkın beklenti ve isteklerine karşılık verebilecek programların uygulanması gerektiğini tespit ettiklerini belirtmişlerdir. Bizim bu sonucumuz bu çalışmalarını

desteklemektedir. Mumcu, vd. (2021: 2849) çalışmalarında, 19 büyükşehir belediyesinde spor ile ilgili daire başkanlığının olduğu diğerlerinde farklı daire başkanlıkları ile spor hizmetlerinin yönetildiği görülmekle birlikte, 15 büyükşehir belediyesinde ise spor hizmetleri ile yürütülen herhangi bir proje olmadığını belirtmişlerdir. Bizim araştırmamızda bulduğumuz sonuç ile zıt yönde olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan, engelli bireylere yönelik faaliyetlerde engelli bireyler ile ilgili çok fazla spor hizmetlerinin olmadığını görmekteyiz. Tesislerin engelli bireylere yönelik kullanımının uygun olduğu, Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın görme engelli derneğine spor malzemesi desteği verildiği tespit edilmiştir. Gerekli personel, ilgili kurumlar işbirliği ile yeni projeler sayesinde engelli bireylere yönelik daha fazla proje yapılabilir. Ekici (2012: 67) yaptığı çalışmada, halkın belediyelerden engelli bireylere yönelik spor tesislerinin yapılması yönünde beklentileri olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Mumcu, vd. (2021: 2850) Türkiye'deki büyükşehir belediyelerin spor tesis sayılarının oldukça az olduğunu belirtmişlerdir. Bizim araştırmamızda bulduğumuz sonuç ile aynı yönde olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan, İyi Uygulama Örnekleri verileri analizinde Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ülke olarak örnek aldığı bir ülke olmadığı fakat il bazında Türkiye'de İstanbul, Kocaeli, Antalya Büyükşehir Belediyeleri gibi büyükşehir belediyelerini örnek aldığı tespit edilmiştir. Ordu Büyükşehir Belediyesinin de Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Ankara Çubuk Belediyesi gibi belediyeler tarafından artık örnek alınmaya başlandığı belirlenmiştir. Spor hizmetleri olarak ülkemizde tam manası ile görevlerini kurumsal düzeyde yerine getiren bir belediye olmadığı gözlemlenmiştir. Büyükşehir Belediyesi'nin gençler ve vatandaşlara yönelik 20'ye yakın projeyi çocuklara, gençlere, halka ve her kesime göre planlayarak oluşturdukları tespit edilmiştir. Bu sonuç Türkiye'nin en küçük büyükşehir belediyelerinden birisi olan Ordu Büyükşehir Belediyesi Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın olması, verdikleri spor hizmetleri halkın ilgi ve rağbetinden Ordu ilinde yaşayan insanlara pozitif etki ettiği söylenebilir. Doğu, vd. (2002: 95) ABD'deki çeşitli belediyelerin uygulamalarından örneklerken Chester Belediyesinin sporla ilgili felsefesinin ise; "*Belde sakinlerinin yaşam kalitesini yükseltmek ve toplumun gelişmesi için, birlik ve beraberlik ruhunu canlandırarak, birey ve grup katılımına uygun faaliyet ve imkanlar sunmaktır. Kendi düzenlediği etkinliklerden başka diğer etkinliklere maddi ve idari yardımlar yapar*" şeklinde aktardığı görülmektedir. Bizim araştırmamızda bulduğumuz sonuç ile aynı yönde olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan, Sporun Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması değerlendirildiğinde spor okulları projesi hayata geçirilebilir. Burada Ordu Üniversitesi, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer kurumlar ile ortak bir proje hayata geçirilebilir. Daha sağlıklı bir ödül yönetmenliği hazırlanabilir. Bu sonuç Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın sporu halk ile buluşturma, sağlık, eğitim ve serbest zamanları değerlendirme etkinliklerinin ayrılmaz bir parçası, insanların teknolojik yaşam ile sosyal medya ortamından uzaklaşmalarının önüne geçilecek projeleri olduğunu söylenebilir. Çakmak ve Tapşın (2020: 272) çalışmalarında, belediyenin görevleri arasında oyun alanları yapmak ve yaptırmak, tesis sayısının artırılması gerektiğini bildirmişlerdir. Bizim araştırmamızda bulduğumuz sonuç ile aynı yönde olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin spor hizmetlerine baktığımızda Türkiye'deki spor hizmetlerinde yerel yönetimler açısından yönetim, planlama, bütçe, istihdam, tesis, rekreasyon (*serbest zaman*) etkinlikleri gibi alanlarda ekonomik ve kurumsal olarak en iyi örneği olduğu söylenebilir. Bu sonuç, birçok kulüp, branş, bütçe vb. konularda kaynak yaratma, ekonomik ve teknoloji olarak mega kent olma ve tarihsel geçmişi gibi parametreleri sebebi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni spor hizmetleri konusunda en önde olma nedenlerinden biri olduğu görülmektedir. Sivrikaya ve Doğu'nun (2011: 58) açıklamasına göre, Japonya'da yapılan araştırmada, halkın en çok tercih ettiği spor hizmeti spor parklarının olduğu, bununda halkın spora katılımını arttırdığını göstermiştir. Özellikle mahalle aralarındaki spor parklarının açık mekanlarda başarılı olduğu tespit edilmiştir. İlaveten organize spor etkinliklerinde ile enformel spor aktiviteleri en küçük spor parkının 6000 metrekare, tesislere ulaşmak için ideal sürenin en fazla 10-15 dk. olması gerektiği belirlenmiştir. Fransa'da ise devletin, her yaş ve kesimin beden eğitimi ve spor faaliyetlerinde bürokratik kademeleri azaltarak teşvik etmekte, politikalarının belirlenmesi, gençlik faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bütçe kullanımı ve denetlenmesi gibi çalışmalar yapmakta olduğu görülür. Hükümet dışı teşkilatların ise, sporcularının refah seviyelerinin artırılması, elit yerel politikalar, ülkede spor fikir ve uygulamalarının gelişimlerine katkıda bulunan

kuruluşların desteklenmesi, tesisleşme alanında yatırımların artırılması gibi görevleri üstlendikleri görülmektedir (Gaziantep Kent Konseyi Raporu, 2015). Bizim bu bulgumuz bu sonuçlar ile örtüşmektedir.

Araştırmamızın son bulgusu olan Liverpool Belediyesi'nin spora dönük hizmetlerine baktığımızda, Bikeability eğitim programı olan çocukların becerilerini geliştirmeye yönelik projeleri gibi pek çok projeler yaptığı görülmektedir. Hem bireysel hem de takım sporlarında kulüplere, okullara yönelik yapılan çalışmalar ve serbest zamanları değerlendirme aktiviteleri gibi projeler etkili bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Sporun küçük yaşlardan itibaren çocuklar, gençler ve yaşlılar için aktif bir şekilde yaşam tarzına çevrilmesi ve sporun ulusal ve uluslararası bir düzeye gelmesinde ve bunun sonucunda başarıların ortaya çıktığı belirtilebilir. Sonuç olarak Liverpool şehrinde bir spor kültürü oluşmuştur ve bu spor kültürünün insanların hayatını, yaşam tarzını pozitif bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Sporun hem sağlık için aktif bir yaşam hem de bir kültür oluşturduğu söylenebilir. Kurumların kendi aralarında, spora ilişkin farklı düzeylerdeki (*Yerel, Bölgesel, Ulusal, Uluslararası, Avrupa*) ve diğer aktör ve kurumlarla olan etkileşimlerini de sağlamaktadır. Spor projeleri mikro düzeyde bir yönden bireyler açısından fayda sağlarken, diğer yönlerden daha sağlıklı, istikrarlı ve birbiri ile ilişkili bir toplum oluşturulmasına katkı sağlayarak Avrupa ile de bütünleşmesini etkileyebilmekte olduğu belirtilmiştir (Taş, vd. 2013: 144). Hollanda'nın Eindhoven şehrinde, halkın kullanımına açılan 150.000 metrekaarelik alanın spor alanları olarak ayrıldığı ve aktif olarak ise 100.000'e yakın spor tesisinin açık olduğu görülür. Bu kadar çok alan ve tesis ile birlikte Eindhoven Belediyesi, birçok insanın spor yapmasını ve onları spora teşvik etmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, az gelirli ailelere fon ayrılmakta, spor kulüpleri desteklenmekte, çok çeşitli etkinlikler düzenlenmekte ve ucuz tarifelerle spor imkanı sunulmakla birlikte sporu geliştirmek amaçlanmaktadır. Belediyenin 5 adet spor şirketi olduğu ve spor sahalarının işletmesini de şirketlerin yaptığı görülmektedir. Sivil toplum örgütleri ile birlikte diğer kurumların da halkı spor yapmaya teşvik edecek projeleri işbirliği içerisinde yürütülmekte olduğu tespit ettiklerini açıklamışlardır (Sivrikaya ve Doğu, 2011: 57). Kurtuluş'un (2006: 153) belediyenin spor tesislerinin halkın spora katılımını artırmak için halkın görüşüne katılmak sonucu ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bizim bu sonucumuz bu çalışmalarını desteklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmamızın sonucunda yerel yönetimlere, halka spor hizmetlerini ulaştırmak için, "*Büyükşehir Belediyelerinin genel bütçelerinin binde 7'lik kısmını*", yerel belediyelerinin genel bütçelerinin binde 1'lik kısmını kullanma tercihinin yasalarla getirildiğini görülmektedir. Bu bütçe ile amaçlananlar; "*semt ve oyun sahaları yapmak, spor tesisleri inşa etmek, yerel spor kulüplerine destek olmak ve başarılı yöneticileri ve sporcuları ödüllendirerek*" büyükşehir bünyesindeki il ve ilçelerde spor bilincinin gelişmesine katkıda bulunarak yasalarda yer alan kanuni yükümlülüklerini aktif olarak yerine getirmektedir.

Yerel yönetimlerin bunları uygulama olanağı merkezi yönetimlere göre hem daha kolay, hem de daha hızlı olmaktadır. Belediyeler, spor hizmetlerini halka yaygınlaştırarak, sürekli etkinlikler, faaliyetler, projeler gerçekleştirmeli ve uygun seçenekler ortaya koyabilirler.

Yerel Yönetimlerde görev alacak olanların sporla ilgili kadrolarını, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu bölümlerinden olan Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Antrenörlük, Yöneticilik ve Rekreasyon Bölümü mezun olan kişi veya kişilerden oluşturulması sağlanabilir.

MEB ve GSB ile ortak projeler oluşturarak sporun yaygınlaşmasına hizmet edilmesi sağlanabilir. Daha sağlıklı bir ödül yönetmeliği hazırlanabilir. Yerel yönetimlerin genel bütçelerinin binde 1'lik kısmını kullanma tercihi bir zaruret haline getirilmelidir.

Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı spor okulları projesi yaparak; Ordu Üniversitesi, Gençlik Spor İl Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi kurumlar ile 5 yıllık bir protokol dahilinde hayata geçirilebilir. Ordu Üniversitesi çocukların performans testlerini, Sağlık İl Müdürlüğü aylık ya da 3 ayda bir çocukların sağlık hizmetlerinin takibini, Spor İl Müdürlüğü tesis ve personeli, Milli Eğitim Bakanlığı da okul tesis ve personeli, Büyükşehir Belediyesi ise finansmanı ve malzeme desteği ile bu projeyi yürütülebileceği önerilebilir.

Geleneksel sporumuz olan güreşin Ordu ilinde Aybastı ilçesinde yapılmakta olan Aybastı Yaylası Yağlı Güreşleri'nin Kırkpınar Yağlı Güreşleri'nden daha eski olduğu belirtilmekle birlikte yaklaşık 1000 yıldır yapıldığından bahsedilmektedir. Aybastı yaylası yağlı güreşlerine ulusal ve uluslararası düzeyde bir nitelik

kazandırılabilir ise bu organizasyon Kırkpınar yağlı güreşleri gibi ün kazanabilir, hem de şehir ekonomisine de büyük bir katkı sağlayabilir. Ordu İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı Ordu İl Müdürlüğü gibi kamu kuruluşları ve özel sektörde ilgili kuruluşlar ile de spor hizmetlerinin yerel yönetimler ile olan işbirliği ilgili araştırmalar önerilebilir.

Kaynakça

- Acartürk, E. (2001). Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Alternatif Yöntemler, *Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), 46-60
- Altan, Y., Kerman, U., Aktel, M., Metin, Y. & Eke, E. (2013). Yerel Yönetimlerde Kamu Özel Ortaklığı Uygulaması: Büyükkabaca Belediyesi Örneği, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(3), 9-17
- Altın, A. & Şahin, O. E. (2019). Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemi Olarak Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(3), 89-114
- Ağlönü, A. & Mengütay, S. (2009). Yerel yönetimlerde Rekreasyon Hizmetleri ve Model Belirleme, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 160-176.
- Atalı, L. (2015). Büyükşehir Belediyeleri Stratejik Planlarında Spor ile İlgili Amaç ve Hedeflerin Analizi, *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 10(1), 48-56
- Aull Davies, C. (1999). *Reflexive Ethnography A Guide to Researching Selves and Others*. London, New York: Routledge.
- Avcılar, M. (2016). *Yerel Yönetimlerin Sunduğu Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, İstanbul
- Aydemir, İ. E. (2014). *Spor Genel Müdürlüğü'nün Yürüttüğü Okul Sporları Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi: Bolu Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Bolu
- Atalay, A., Yücel, A. S. & Korkmaz, H. M. (2016). Türkiye'de Spor Hizmetlerinin Yerelleşmesine İlişkin Belediye Başkanlarının Görüşlerinin İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14(1), 63-74.
- Aydın, E., Birol, S. Ş. & Akgül, B. M. (2018). Kent Merkezlerinde Halka Sunulan Sportif Rekreasyon Hizmet ve Tesislerin Bilinirliğinin Sağlanmasında Yerel Medyanın Farkındalıklarının Belirlenmesi, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(4), 233-249
- Birol, S. Ş., Aydın, E. & Karaküçük, S. (2018). Gençlik Hizmetleri Ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanlarının Kent Merkezlerinde Halka Sunulan Sportif Rekreasyon Tesis Ve Hizmetlerin Belirlenmesine İlişkin Görüş Ve Önerileri, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi Gazi*, 23(4), 251-267
- Bayansaldüz, M. (2003). Türk Spor Yönetiminde Finansal Kaynak Sağlama Çabalarının Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 160, 301-313.
- Col, J. M. (2007). "Managing disasters: The role of local government". *Public Administration Review*, 67(1), 114-124.
- Çakmak, G. & Tapşın, F. O. (2020). Belediyelerin Sunduğu Spor Hizmetlerine Yönelik Halkın Algı ve Beklentileri -Adapazarı İlçesi Örneği. *Gaziantepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 263-275.
- Çoban, B. & Devecioğlu, S. (2006). Türkiye'deki Belediye Başkanlarının Spor Hizmetlerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD)*, XI, 1, 49-60
- Çarkçı, A. (2007). *Kent Yönetimine Farklı Bakışlar* İstanbul: Şehir Yayınları
- Durak, B. (2017). Yerel Yönetimlerde Demokrasinin Yapı Taşı: Katılımcı Bütçeleme, *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi (Online)*, 9(1), 78-92
- Doğan, M. & Yeşildal, A. (2020). Yerel Yönetimlerde Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Katılımcı Yönetişimin Rolü, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(3), 137-148. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.668285>
- Doğu, G., Kesim, Ü. & Sivrikaya Ö. (2002). Belediyelerin sporla ilgili işlevleri: Düzce belediyesi örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(2), 89-106.
- Doğu, G., Kardeş, N. T. & Atalı, L. (2013). Büyükşehir Belediyesi Spor Politikalarına Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 97-111.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Beden Eğitimi, Spor ve İstanbul Olimpiyatları*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 50

- Ekenci, G., Arıkan, Y. & Karaoğlu, E. (2009). Yerel yönetimler ve spor. Ed: Bilgiç Veysel K., *Değişik Yönleriyle Yerelleşme İçinde*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ekici, H. (2012). Halkın Sporla İlgili Belediyelerden Beklentileri: Gaziantep'te Bir Uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 53-77
- Gaziantep Kent Konseyi Spor Çalışma Grubu Raporu (2009-2011). (<http://www.gaziantepkentkonseyi.org.tr/dosyalar/dosyalar/Spor%20E%C4%9Fitim%20Komisyonu%20Raporu.pdf>, 15.09.2015)
- Gençlik ve Spor Bakanlığı (1986). *Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu*, Kanun Numarası: 3289 Kabul Tarihi: 21/5/1986 Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 28/5/1986 Sayı: 19120 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 25 Sayfa: 224
- Gençlik ve Spor Bakanlığı (2013a). *T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu*.http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/ZM2Ma+GSB_2013_FR.pdf.Erişim Tarihi: 20.04.2020
- Gençlik ve Spor Bakanlığı (2013b). *T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi*, Resmi Gazete, Tarih: 27/01/2013, Sayı: 28541, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130127.pdf>, Erişim Tarihi: 01.04.2021
- Gözübüyük, A. Ş. (2010). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Turhan Kitapevi, 191-194
- Hoye, R., Nicholson, M., Westerbeek, H, Smith, A. & Stewart, B. (2009). Sports Management, *Elsevier*, Editorial System, İngiltere, 4.
- Hoye, R., Smith A. C., Nicholson M. & Stewart, B. (2015). *Sport management: principles and applications*. 4 Edition. New York: Routledge.
- Ibsen, B., Nichols G. & Elmoose-Østerlund, K. (2016). Sports club policies in Europe: A comparison of the public policy context and historical origins of sports clubs across ten European countries. Report, Publisher: University of Southern Denmark. ISSN 978-87-93496-02-6, Odense: Digitaltryk
- İnce, M. (2019). *Yerel Yönetimlerin Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Görüşleri (Afyonkarahisar Belediyesi Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Kalkan, A. (2012). *Açık Alan Rekreasyon, Doğa Sporları Yapan Bireylerin Bu Sporları Yapma Nedenleri: Antalya Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Antalya.
- Kalınkara, V. & Arpacı, F. (2021), Erel Yönetim Hizmetleri Kapsamında Yaşlı Bakım Hizmeti Veren Personelin Yaşam Doyumu Ve Tükenmişlik Araştırması, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(3), 727-742
- Kurtoğlu, T. (2006). *Halkın Yerel Yönetimlerden Spor Hizmetleri Konusunda Beklentileri (Mersin örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Mersin.
- Kurtipek, S. (2017). *Metropoliten alan içerisindeki belediyelerin gençlik ve spor politikalarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara
- Kuş, E. (2003). *Nitel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Leber, R. (2012). Municipalities as Sports Multipliers, Department for Sport Science, *University of Vienna, Journal of Social Sciences*, 8(1), 29-32.
- Mumcu, H. E., Aligül, B., Karakullukçu, Ö. F. & Paktaş, Y. (2021). Büyükşehir belediyelerinin sportif ve rekreatif hizmetlerinin niteliklerinin incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2841-2867. DOI: 10.26466/opus.806302
- Özdağ, S., AYTEKİN, U. & AYKARA, E. (2010). Yerel Yöneticilerin Rekreatif Etkinlik Anlayışları ve Uygulamaları. *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2)
- Önder, H. A. & Batal, S. (2018). Yerel Yönetimlerin Uluslararası Spor Organizasyonlarındaki Rolü (EYOF 2017 - Erzurum Büyükşehir Belediyesi Örneği), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1053-1074
- Özen, G., Koçak, F., Boran, F., Sunay, H. & Gedikli, N. (2012). Türk Spor yönetimindeki Mevcut Sorunlara İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Sportre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, (4), 107-116

- Sivrikaya, Ö. & Doğu, G. (2011). Düzce Belediyesinin Spor Hizmetleri İçin Örnek Bir Yönetim Modeli, *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 2(3), 52-74.
- Resmi Gazete (1924, Nisan). *Köy Kanunu*, Kanun Numarası: 442 Kabul Tarihi: 18/3/1924 Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 7/4/1924 Sayı: 68 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 3 Cilt: 5 Sayfa: 336. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>, Erişim Tarihi: 01.06.2021.
- Resmi Gazete (1982, Kasım). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Kanun Numarası: 2709 Kabul Tarihi: 18/10/1982 Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 9/11/1982 Sayı: 17863 (Mükerrer) Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 22 Sayfa: 3. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 01.04.2021
- Resmi Gazete (2004, Temmuz). *5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, Kabul Tarihi: 10/7/2004, Yayımlandığı Tarih: 23/7/2004 Sayı: 25531, Tertip: 5 Cilt: 43, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 01.05.2021
- Resmi Gazete (2005a, Mayıs). *Maballi İdare Birlikleri Kanunu*. Kanun Numarası: 5355 Kabul Tarihi: 26/5/2005 Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 11/6/2005 Sayı: 25842 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 44, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5355.pdf>, Erişim Tarihi: 01.06.2020.
- Resmi Gazete (2005b, Şubat). *5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu*, Kabul Tarihi: 22/02/2005. Madde, 6. a, Resmi Gazete Sayı: 25745 Ankara, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5302&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 01.07.2020.
- Resmi Gazete (2005c, Temmuz). *5393 Sayılı Belediye Kanunu*, Kabul Tarihi: 03/07/2005. Madde, 14. 18 p, 37. 77. Resmi Gazete Sayı: 25874 Ankara, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>, Erişim Tarihi: 11.06.2021.
- Resmi Gazete (2008, Şubat). *Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Hazırlık ve Düzenleme Kurullarının Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik*, Resmî Gazete Tarihi: 24.02.2008 Resmî Gazete Sayısı: 2679, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11982&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 17.05.2021.
- Resmi Gazete (2012, Kasım). *On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Kanun Numarası: 6360 Kabul Tarihi: 12/11/2012 Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 6/12/2012 Sayı: 28489 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 53, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>, Erişim Tarihi: 22.06.2021
- Resmi Gazete (2013, Temmuz). *28699 sayılı ve 6 Temmuz 2013 Tarihli Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Erişim: 8.08.2021 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130706M1-1.htm>
- Resmi Gazete (2019, Nisan). *30840 sayılı ve 23 Temmuz 2019 tarihli On Birinci Kalkınma Planının (2019-2023)*. Erişim: 24.04.2021. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1.pdf>
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*, (çev. Ş. Layıkel), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Taş, İ., Şemşit, S. & Eylemer, S. (2013). Avrupa Birliği Örneğinde Uluslararası Spor Politikasının Gelişimi: Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Boyut, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(9), 136-151
- Tekin, Y. (2013). *Yerel Yönetimlerin Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Görüşleri (Keçiören Belediyesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara
- Temel, C. & Akyol, E. (2016). From sports facilities to sports organizations: The role of metropolitan municipalities. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3711-3719.
- Tez, Ö., Doğan, Ö., Yavaş, Ö., Erkaya, E., Tavazar, H. & Güzel, P. (2014). Yerel Yönetimlerde Serbest Zaman ve Rekreasyon Hizmetleri-İzmir İli Örneği. *International Journal of Science Culture and Sport*. 2(Özel Sayı 1), 511-524.
- Türkoğlu, İ. & Bucaktepe, A. (2015). Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği Ve Avrupa Birliği Ülke Uygulamalarından Örnekler, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 319-336

- Tanrıkulu, G. & Ekici, S. (2020). Yerel yönetimlerin spor tesislerinden faydalanan yöre halkının hizmet kalitesi beklentisi ve algısına yönelik bir inceleme: Keçiören Belediyesi örneği. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 15-26.
- Uçar, A. & Şemşit, S. (2019). Avrupa Kentsel Şartı Bağlamında Türkiye'deki Spor ve Rekreasyon Politikalarının Analizi (Bölüm 14), Akpınar, R., Taşcı, K. ve Sarı, Volkan, İ.S. (editörler), iç: "*Şehir ve Şehir Yönetimi*", (ss. 321-342). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Usta, S. & Bilgiç, E. (2016). Yerel Yönetimlerde Hizmet Sunumu: Kamu Özel Ortaklığı Modeli, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(23) 23, 249-268
- Ulusoy A. & Akdemir T. (2009). Yerel yönetimler ve mali özerklik: Türkiye ve OECD ülkelerinin karşılaştırmalı analizi. *Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 259-287.
- Yücel, A. S., Atalay, A. & Korkmaz, M. (2016). *Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Spor Hizmetleri*. 1 Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldız, K. (2018). Yerel Yönetimler ve Kalkınma Planları Çerçevesinde Spor Hizmetleri, *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1),64-80
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. (2021). Yerel Yönetimlerde Hizmetlerin Sunumunda Yeni Bir Yöntem: Yeniden Belediyeleştirme, *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 2(3), 383-40
- Yüzgenç, A. A. & Alay Özgül, S. (2014). Yerel Yönetimlerin Sunduğu Spor Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi (Gençlik Merkezleri ve Aile Yaşam Gençlik Merkezleri Örneği), *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(2), 79-93.
- Zengin, E. & Öztaş, C. (2008). Yerel Yönetimler ve Spor. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55, 49-78
- <https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa>. Erişim Tarihi: 20.04.2021
- <https://liverpool.gov.uk/search?q=Sport+facilities#gsc.tab=0&gsc.q=Sport%20facilities&gsc.page=1/>
Erişim Tarihi: 20.02.2021
- <https://liverpool.gov.uk/leisure-parks-and-wellbeing/events/cycling-events/>Erişim Tarihi: 30.04.2020
- <https://lifestyles.liverpool.gov.uk/centres/liverpool-aquatics-centre/> Erişim Tarihi: 30.04.2021
- <http://www.aybasti.gov.tr/persembe-panayiri>. Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <https://genclikspor.ibb.istanbul/spor-hizmetleri/> Erişim Tarihi: 19.04.2020
- <https://www.ibb.istanbul/icerik/Amat%C3%B6r%20Spor%20Kul%C3%BCplerine%20Malzeme%20Destek%20Program%C4%9Fi>, Erişim Tarihi: 19.03.2021

EXTENDED SUMMARY

In this study, Ordu Metropolitan Municipality, which is one of the smallest metropolitan municipalities in Turkey, and Istanbul Metropolitan Municipality, which is the largest, and Liverpool Municipality from England, were analyzed crosswise and it was aimed to illustrate the problems. As a result of this study, it is planned to determine in which areas and activities the local governments operating in Turkey carry out deficient actions or positive activities and to offer solutions for Istanbul Metropolitan Municipality and Liverpool Municipality.

The research aims to determine the services and practices of Ordu Metropolitan Municipality in the field of sports in 2018-19. Interviews were conducted with the officials of Ordu Metropolitan Municipality Youth and Sports Services Department with questions (17 questions) categorized as semi-structured on the basis of local government laws and related laws, and the answers were audio-recorded (Thompson, 1999: 183-197) without any changes. It has been transferred to a Microsoft Word file and recorded. In the research, the data recorded during the interview with the semi-structured interview technique were summarized and interpreted regarding the questions prepared according to certain categories with the descriptive analysis method. As a result of the data obtained, the services and practices of Ordu Metropolitan Municipality, Istanbul Metropolitan Municipality and Liverpool Municipality in England were compared and analyzed.

The questions asked about the topics discussed and the answers given are explained below by categorizing the questions in the research. Ordu Metropolitan Municipality was asked about the planning process of sports activities. Considering the analysis of the data received, Ordu Metropolitan Municipality Youth and Sports Services Department carries out a feasibility study in addition to the "In-kind and Cash" aid support within the available physical possibilities and is sent to the Strategy Development and Budget Branch Directorate of the Financial Services Department of the Metropolitan Municipality and is provided from the budget. At the same time, the Ministry of Youth and Sports announced that they take into account the legal regulations of the Metropolitan Municipality administrations while planning. Looking at the Budget Allocated for Sports Services, the budget allocated for the Department of Youth and Sports Services is approximately 3,000,000-4,000,000 TL. It is seven per thousand of the income tax of the 2018 budget. This figure is approximately 1.500.000-2.000.000 TL. There is no limitation in the budget in terms of purchasing sports equipment and rewarding. Most of the budget is in the form of "aid in kind and in cash to amateur sports clubs" material support.

In the research, the interview with Ordu Metropolitan Municipality was categorized into sections as Sports Activities Planning Process, Management and Employment Process, Budget Allocated for Sports Services, Activities for Schools and Demands, Activities for the Disabled, Good Practices and Sports Development and Dissemination. These categorized findings were interpreted and discussed. In the process of planning sports activities, which is the first finding of our research, the activities to be carried out in 2019 are planned in June 2018, and all of them are prepared under the title of strategic plan, then sent to the strategy development and budget branch directorate of the financial services department of the municipality, and the necessary appropriation for the organizations is provided from the budget. It has been determined that local governments have been assigned various duties regarding sports services according to the "Special Provincial Administration Law No. 5302, Law on Metropolitan Municipality No. 5216, Law on Municipalities No. 5393, Youth and Sports Services Law No. 3289". This result shows that Ordu Metropolitan Municipality Youth and Sports Services Department acts within the framework of legal laws. Tekin (2013: 58) stated in his study that there was no significant difference in the question of whether the municipality fulfills its duties with the laws. Our finding is not similar to this result.

As a result of our research, it is seen that the preference of using "7 per thousand of the general budgets of Metropolitan Municipalities" and 1 per thousand of the general budget of local municipalities in order to deliver sports services to the local governments has been brought by law. Ordu Metropolitan Municipality Youth and Sports Services Department, by making a sports schools project; it can be implemented within a 5-year protocol with institutions such as Ordu University, Provincial Directorate of Youth and Sports, Ministry of National Education, Ministry of Health. This project can be carried out with the support of Ordu University for children's performance tests, the monthly or quarterly monitoring of children's health services by the Provincial Health Directorate, the facilities and personnel of the Provincial Directorate of Sports, the school facilities and personnel of the Ministry of National Education, and the financing and material support of the Metropolitan Municipality.

**FEN BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN DÜŞÜNME STİLLERİ PROFİLLERİNİN ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹**
**EXAMINATION OF SCIENCE TEACHERS' THINKING STYLES PROFILES IN TERMS OF
VARIOUS VARIABLES**

Aysel MURAT KARATÜRK
ayselmurat23@gmail.com
ORCID No: : 0000-0002-7144-2952

Hilmi ERTEN
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi
herten@firat.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-7928-6448

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

03.11.2021

Kabul Tarihi:

22.04.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Düşünme,
Stil,
Düşünme Stilleri,
Profil,
Fen Bilgisi
Öğretmeni

Keywords

Thinking,
Style,
Thinking Styles,
Profile,
Science Teacher

Bu çalışma ile Fen Bilgisi öğretmenlerinin benimsedikleri düşünme stillerini ve bu stillerin bazı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Elazığ'da görev yapan 200 fen bilgisi öğretmeni araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, Sternberg-Wagner (1992) tarafından geliştirilen, Buluş (2006) tarafından Türkçe geçerlik, güvenirlik çalışmaları yapılan "Düşünme Stilleri Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçekten elde edilen veriler analiz edilirken SPSS paket program kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi ve parametrik olmayan testler ile gruplar arası karşılaştırmalar incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre Fen Bilgisi öğretmenleri en fazla yasama; en az ise muhafazakâr stilini tercih ettikleri belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler boyutunda da cinsiyet değişkenine göre monarşik, global ve muhafazakar düşünme stilleri boyutlarında anlamlı düzeyde farklılaştığı, farklılık görülen boyutlarda ise erkek öğretmenler lehine farklılıklar bulunmuştur. Düşünme stillerinin yasama, yargı, liberal ve genel ölçek boyutunda daha az kідeme sahip olan fen bilgisi öğretmenleri lehine ve mezun olunan okul değişkenine göre ise yasama düşünme stili boyutunda eğitim fakültesi mezunları lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bulunan bu farklılıklar tartışılmış ve bu doğrultuda önerilerde bulunulmuştur.

This study aimed to examine the thinking styles adopted by science teachers and these styles in terms of various variables. The scanning model was used in the study. The sample of the study consists of 200 science teachers working in Elazığ. The "Thinking Styles Scale", developed by Sternberg-Wagner (1992) and whose Turkish validity and reliability studies were carried out by Buluş (2006), was used to collect data in the study. The data obtained were analyzed using the SPSS package program. In the analysis of the data, descriptive statistics, independent groups t test, one-way analysis of variance and intergroup comparisons with non-parametric tests were examined. According to research findings, the most preferred thinking style of science teachers is legislation; it was determined that their least preferred thinking style was conservative. In the dimension of independent variables, according to the gender variable, there is a significant difference in the dimensions of monarşik, global and conservative thinking styles; those who have less seniority in legislative, judicial, oligarchic, liberal and general scale of their thinking styles; according to the graduated school variable, there were significant differences in the dimension of legislative thinking style in favor of graduates of education faculties. These differences are discussed and recommendations made.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1018607>

Atf/Cite as: Murat, Karatürk, A., Erten, H. (2022) Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Düşünme Stilleri Profillerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1196-1211.

¹Bu çalışma Aysel Murat KARATÜRK tarafından yazılan doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Düşünmek insanın en temel özelliklerinden biridir. İnsan, düşünme yeteneğine, farklı düşünme süreçlerine, becerilerine ve diğer özelliklere sahip olması nedeniyle diğer canlılardan farklıdır. İnsanların bütün gün yaptıkları her şeyi düşünmeleri gerekir. İnsanlar her zaman bilinçli veya bilinçsiz olarak düşünmekle meşguldürler. Bu nedenle düşünme, kaliteli bir yaşam sürdürmemiz için hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır (Semerci, 1999).

Düşünmenin tarihsel gelişimi araştırıldığı zaman hemen hemen M.Ö. 400-300 tarihleri arasında Atina'da yaşamış olan Aristoteles, Sokrates ve Platon'a kadar gittiği görülmektedir. Farklı alanlarda çalışan araştırmacılar düşünme üzerine çalışmalar yapmıştır, bundan dolayı da literatürde düşünme ile ilgili pek çok tanım yer almaktadır (Dinçer, 2009). Düşünmenin zihinsel bir süreç olması, düşünme kavramlarının tüm tanımlarının ortak noktasıdır. Düşünmek, var olan olayları anlayabilmek, sonra olaylar arasında ilişki kurabilmek ve hepsinden sonuç çıkarabilmektir. Bisiklet, nasıl ki bizim istediğimiz yere gidiyorsa düşünme de aynı şekilde aradığımız olgulara bizi ulaştırır (Bono, 2007). Her birey varoluşundan kaynaklı olarak istemli ya da istemsiz sürekli düşünür ama her insanın düşünme süreci değişiktir, çünkü her birey kendine hastır ve benzersizdir. Kişilerin görünüşleri, zevkleri, ilgi alanları farklı olduğu gibi zihinsel şemaları ve stilleri de farklılık gösterir. Bu farklılıklar kişilerin sahip oldukları becerilerini değişik yöntemlerle kullanmalarına, farklı tercihlerde bulunmalarına ve farklı tepkiler vermelerine sebep olmaktadır (Sternberg, 1997).

Araştırmalardan sonra karmaşık süreçlerin işlevlerini incelemek için "stil" olarak adlandırılan bir terim ortaya çıkmıştır. Stil, insanlarda var olan düşünme farklılıklarını gün yüzüne çıkarmak için farklı bir sistem oluşturmaya yarayan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Ariol, 2009). Öğrencilerin günlük yaşamda etkinlikleri gerçekleştirirken ve öğrenme sürecinde davranış kazanmaya çalışırken becerilerini kullanmayı tercih etme biçimi stil olarak tanımlanmaktadır (Buluş, 2006). Bir başka yorumda ise stil kavramı, iş hakkında düşünürken kullanılan yöntem olarak tanımlanmaktadır (Zhang, 2000).

Düşünme biçimi, insanların karşılaştığı durum veya olayın psikolojik sürecine gösterilen tutumdur. İnsanların bilgiyi edinme ve işleme biçimleri, onların düşünme biçimleriyle ilgilidir. İnsanların belirli bir düşünme biçimi profili vardır ve bu profillerdeki düşünme biçimlerinin sayısı farklılık gösterir. Farklı durumlara uyum sağlamak için düşünme biçimleri farklı olabilir (Sünbül, 2004). Her birey var olan stillerin her birini aynı seviyede kullanmaz. Bu stillerin kullanılma düzeyi, değişen konu ve duruma göre farklılık gösterir. Örneğin, bir matematiksel problemin çözümü için kullanılan stil ile bir metnin anlamlandırılması için ihtiyaç duyulan stil farklıdır. Bundan dolayı ihtiyaç duyduğumuz düşünme stili karşılaştığımız durumlara göre çeşitlilik gösterir. Yani bireylerin yaşamları tek düze olmadığı için düşünme stilleri de değişmez değildir (Sternberg, 1994).

Alan yazı incelendiğinde düşünme stillerine ilişkin farklı kuramlara rastlanmaktadır. Bu kuramlardan en çok, Sternberg'in —Zihinsel Özyönetim Teorisi öne çıkmaktadır (Akt: Brown & Oakley, 1997). Sternberg (1997) Zihinsel Özyönetim kuramını şu şekilde temellendirmiştir; devletler için dönüşüm ve değişimlerin olabilmeleri için karşılarına çıkan zorluklar olduğu gibi kişilerin de kendi içerisinde engeller olduğunu ifade ederek devlet yönetim tarzlarını temel almıştır. Kişilerin kendilerini daha iyi tanıyabilmeleri açısından iç dünyalarındaki prosesleri devletin yönetim şekillerine benzeterek daha somut duruma getirmeye çalışmıştır. Buna göre bu model kişilerin düşünme becerilerini anlatan ve diğer stilleri de içine alan geniş kapsamlı bir modeldir. Bu kuram kişilerin kendilerine has bir düşünme şekillerinin olduğundan ve bu düşünme şekillerinin yaşanılan durumlara, zamana göre değişebilir olduğundan söz eder (Sternberg & Zhang, 2005). Kuramdaki ana anlayış, dünyada yaygın olan yönetim tarz ve çeşitleriyle benzer şekilde insanların da farklı düşünme stillerine sahip olmasıdır. Sternberg'in yaklaşımında hükümetin işleyişine benzer bir yapı olarak işlevler (yasama, yürütme, yargı), biçimler (monarşik, hiyerarşik, oligarşik, anarşik), düzeyler (global, lokal), kapsam (içsel ve dışsal) ve eğilimler (liberal ve muhafazakar) başlıklarıyla beş kategori altında 13 düşünme stili görülmektedir.

Kişilerin yaşamını her alanda yönlendiren düşünme stilleri eğitim ve öğretim hayatında da yer almaktadır. Öğretmen ve öğrenciler eğitim hayatının değişmez parçalarıdır. Çubukçu (2004)'da kişilerin kendi düşünme stillerini bilmelerinin onların öğrenmelerine olumlu yönde etki edeceğini ifade etmiştir. Bu tespit göz önünde bulundurulduğunda hem öğretmenlerin kendi düşünme stillerinin farkında olması hem de öğrencilerin düşünme stillerinin bilinmesi ve programların da buna göre ayarlanmasının etkililiği göz ardı edilemez bir gerçektir. Öğretmenlerin düşünme stillerinin farkında olması seçecekleri ders materyalinde, yöntem teknik ve ölçme değerlendirme süreçlerinde de çok etkili olacaktır (Duman & Çelik, 2011).

Fen bilgisi öğretmenleri, ders işlenişini zenginleştirmek ve öğrencilerinin 21. yy becerilerini geliştirmek amacıyla düşünme stillerinin işlevleri alt boyutlarının yasamacı ve yargılayıcı düşünme stillerine yüksek düzeyde sahip öğretmenler rehberlikleri, daha yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, problemlerini çözebilen öğrencilerin yetiştirilmesi adına önem arz etmektedir. Öğrenciyi merkeze alan fen bilimleri öğretim programı, salt bilginin aktarılmasından ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan ve değer ve beceri kazandırmaya odaklıdır (MEB, 2018). Bu bağlamda öğretmenlerin sade, anlaşılır, yeniliklere açık ve esnek kurallar koyabilen özelliklere sahip olması gerekmektedir. Global düşünme stiline daha fazla sahip olan öğretmenler, bilginin bütünü kavramsallaştırarak elindeki bilgiyi sunmayı ve problemlerin detaylarına odaklanmadan pratik yollardan çözüme ulaşmayı tercih edeceklerdir. Bu özelliğe sahip olmaları, öğrencilerinin problem çözme becerilerini geliştirmelerine ve yaratıcı düşüncelerine yardımcı olacaktır. Öğretim programında bulunan konuları dışarıdan yardım alarak kavramaları, öğretim sürecinde dış yorumlara açık olarak yöntemleri irdelemeleri ve insanlarla ilişkilerini sıcak tutarak konulara olduğu kadar insanlara da değer vermeleri gibi özelliklere sahip öğretmenlerin, öğrencileri hem eleştirel düşünme, hem de değerler eğitimi bakımından gelişme göstereceklerdir. Yaratıcı düşünme stiline sahip öğretmenler, öğretim programını irdeleyerek faydalı yönde geliştirmeyi, karşılarına çıkan belirsiz durumlardaki problemleri çözmeyi ve mevcut durumun düzeltilmesi için kendilerine ulaşan önerileri değerlendirmeyi tercih edeceklerdir. Bu özelliklere sahip olmaları ise, öğrencilerinde problem çözme becerilerinin, yaratıcı ve eleştirel düşüncelerinin gelişmesinde rehberlik etmelerine yardımcı olacaktır.

Düşünme stillerinin, empati, akademik başarı, etik algı, yaşam çatışması, problem çözme becerileri, tutum, öğretim yöntemleri gibi çeşitli değişkenlerle ilişkisinin araştırıldığı çalışmalar literatürde yer almaktadır (Akbulut, 2006; Balgalmış, 2007; Balgalmış & Baloğlu, 2010; Buluş, 2006; Dinçer, 2009; Duman & Çelik, 2011; Sternberg & Zhang, 2005).

Bu araştırma, fen bilgisi öğretmenlerinin düşünme stillerinin belirlenmesi üzerine odaklanmıştır. Fen bilgisi öğretmenlerinin genel anlamda düşünme stilleri kavramını özelde ise kendi düşünme stilleri hakkında bilgi sahibi olmasının ve stillerinin değişikliğe uğrayabileceğinin bilincinde olmasının; eğitim öğretim sürecinde, yöntem teknik seçiminde yardımcı olması ve kişilerin günlük hayatlarında düşünme stillerinin farkında olarak onlara olumlu katkı sağlayacağı ayrıca düşünme stillerine farklı bir bakış açısı geliştirerek alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmada; fen bilimleri öğretim programında belirtilmiş olan temel becerilerin öğrencilere kazandırılması adına, öncelikle onlara rehberlik eden öğretmenlerde de bu becerilerin bulunması gerekliliği ön plana alınmıştır. Problem çözme algısının yüksek olması, eleştirel ve yaratıcı düşünebilmesi gibi en önde gelen 21.yüzyıl becerilerinin ve eğitimde hem akademik alanda hem de kişiler arası ilişkilerde başarılarını etkileyecek düşünme stillerinin öğrencilerde geliştirilmesi için öncelikle öğretmenlerinin bu becerilere ne kadar sahip olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Çalışmanın amacı; Fen Bilgisi öğretmenlerinin benimsedikleri düşünme stillerini belirlemektir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Fen Bilgisi öğretmenlerinin tercih ettikleri “düşünme stilleri” nelerdir?
Öğretmenlerin tercih ettikleri düşünme stilleri;
2. cinsiyet,
3. mesleki kıdem,
4. mezun olunan okul değişkenine göre istatistiksel açıdan farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, “geçmişteki veya var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan ve araştırmaya konu olan olay, birey veya nesnenin kendi şartları içerisinde olduğu gibi tanımlayan araştırma modelidir” (Karasar, 2012). Bu modelde amaç çalışma ile ilgili durumu tanımlamaktır. Bu doğrultuda araştırmacı tarafından belirlenen bir veri toplama aracı vasıtasıyla veriler büyük bir gruptan veya grubu temsil eden kişilerden toplanarak çalışma sonuçlandırılır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırma evreni Elazığ il ve ilçe merkezinde görev yapan Fen Bilgisi öğretmenlerinden oluşmaktadır. Elazığ ilindeki her ortaokul bir küme olarak kabul edilmektedir. Araştırmanın örnekleme, ölçeği gönüllü ve nesnel olarak doldurmayı kabul eden bu kümelerdeki fen bilgisi öğretmenlerinin sayısına göre oluşturulmuştur. Bu şekilde belirlenen örneklem türüne “Oransız Küme Örnekleme” denir (Karasar, 2012). Bu yöntemi kullanarak 200 fen bilgisi öğretmeni ölçeği doldurmayı kabul edip araştırma örneklemini oluşturmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Kişisel Bilgiler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	95	47.5
	Erkek	105	52.5
	Toplam	200	100
Kıdem	1-5 yıl	28	14
	6-10 yıl	42	21
	11-15 yıl	22	11
	16-20 yıl	32	16
	21-25 yıl	46	23
	26-30 yıl	9	4.5
	31 yıl ve üstü	21	10.5
	Toplam	200	100
Mezun Olunan Eğitim Kurumu	AÖF-Eğitim Ön Lisans	7	3.5
	Eğitim Enstitüsü	23	11.5
	Eğitim Fakültesi	114	57
	Diğer	56	28
	Toplam	200	100

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracının araştırmada kullanılabilmesi için e-posta aracılığıyla araştırmacıdan, ayrıca öğretmenlere bu veri toplama aracının uygulanabilmesi için de Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Uygulamalar, öğretmenlerin ders saatleri dışında yapılmıştır. Uygulama esnasında öğretmenlere cevapları içtenlikle vermelerinin önemi ifade edilmiştir. Katılımın gönüllülük ilkesi çerçevesinde olduğu ifade edilmiş ve gönüllü olmayanlara ölçek uygulanmamıştır. Çalışmada “Düşünme Stilleri Ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Düşünme Stilleri Ölçeği: Araştırmada, fen bilgisi öğretmenlerinin düşünme stillerini belirlemek amacıyla Sternberg'in (1988) Zihinsel Öz-yönetim Kuramı'na dayalı olarak Sternberg ve Wagner (1992) tarafından geliştirilen Düşünme Stilleri Ölçeği'nin (DSÖ), Buluş (2006) tarafından Türkçeye uyarlanmış versiyonu kullanılmıştır.

DSÖ, 7'li likert formunda düzenlenmiştir. Ölçekte bulunan boyutlar, A) İşlevler (yasama, yürütme, yargı), B) Biçimler (hiyerarşik, monarşik, oligarşik, anarşik), C) Düzeyler (global, lokal), D) Alanlar (içsel, dışsal), E) Eğilimler (liberal, muhafazakâr) düşünme stilleri şeklinde yer almaktadır.

Yapılan analizler sonucunda Cronbach-Alpha değeri düşünme stilleri ölçeği genelinde, .94; alt boyutları için ise .55 ile .92 arasında olduğu hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistiklerle birlikte gruplar arası farkları ölçmek için kullanılan bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarında anlamlı bir fark olması durumunda farkın kaynağını belirlemek amacı ile post-hoc testlerden Bonferroni testi uygulanmıştır.

Çalışmada verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla normallik testi (Skewness-Kurtosis) yapılmıştır. Çarpıklık ve baskınlık katsayıları (.509, .105) ± 3 aralığında olması (Kline, 1998) normal bir dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Dağılımın homojen olmadığı ölçek boyutlarında non-parametrik analizlerden, ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi (MWU); üçlü ve üzeri karşılaştırmalarda ise, Kruskal Wallis testi (KWH) uygulanmıştır.

Kıdem değişkenindeki alt değişkenlerin fazlalığı bu değişkenlerin karşılaştırılmasında hata payının artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle analizdeki anlamlılık değeri üzerinde Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi, anlamlılık düzeyi/grup sayısı formülü olan p/k ile belirlenir (Miller, 1991; IFA, 2003; RCSE, 2003, Yüksel, 2004'ten alıntı). Kıdem değişkenindeki grup sayısı 7 olduğu için bu çalışmanın anlamlılık düzeyi Bonferroni düzeltmesi kullanılarak $0.05/7 = 0.0071$ olarak belirlenmiştir. Bu nedenle Kruskal-Wallis H analizi sonrası kıdemler arasındaki farkı test etmek için kullanılan Mann-Whitney U testinin anlamlılık düzeyi $p = .0071$ olarak kabul edilmiştir.

Araştırmada yapılan diğer karşılaştırmalarda ise anlamlılık düzeyi $p = .05$ kabul edilmiştir. Yapılan işlemler sonucunda .05 düzeyinde anlamlılığın olduğu test sonuçları tablolaştırılarak sunulmuştur. Diğer test sonuçlarına ($p > .05$) ise değinilmiş ancak tablolaştırılmamıştır.

Bulgular

Düşünme Stillere İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt probleme ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Düşünme Stilleri Ölçeği İçin Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Faktörler	\bar{X}	ss
Yasama	5.43	1.02
Yürütme	5.07	1.03
Yargı	5.22	1.04
Monarşik	4.45	1.04
Hiyerarşik	5.30	1.02
Oligarşik	4.23	1.14
Anarşik	4.64	1.07
Global	4.29	1.08
Lokal	4.33	1.17
İçsel	4.43	1.28
Dışsal	4.66	1.22
Liberal	5.13	1.06
Muhafazakâr	3.56	1.49
Ölçek Geneli	4.67	.72

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin en çok yaptıkları işlerde kendilerine özgü olmayı ve kurallarını oluşturmayı seven yasama düşünme stilini ($=5.43$) bunun yanı sıra en az, işleri geleneksel yöntemlerle yapmayı seven muhafazakâr düşünme stilini ($=3.56$) tercih ettikleri görülmüştür.

Cinsiyet Değişkenine Göre Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Düşünme Stillere İlişkin Bulgular

Cinsiyet değişkenine göre fen bilgisi öğretmenlerinin düşünme stillerinin analiz bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Düşünme Stillerinin t Testi Sonuçları

	Alt Ölçek	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	Levene Testi		sd	t	p
						F	p			
Düşünme Stilleri Ölçeği	Monarşik	Kadın	95	4.24	1.08	1.090	.298	198	-2.795	.006*
		Erkek	105	4.64	.962					
	Global	Kadın	95	4.06	1.03	.129	.719	198	-2.884	.004*
		Erkek	105	4.49	1.08					
	Muhafazakâr	Kadın	95	3.16	1.38	1.980	.161	198	-3.753	.000*
		Erkek	105	3.92	1.50					

*p<.05

Tablo 3'e göre; monarşik, global ve muhafazakâr alt ölçeklerinde erkek öğretmenlerin puanı kadın öğretmenlere göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Sırasıyla; [t(198)= -2.795; p<.05], [t(198)= -2.884; p<.05] ve [t(198)= -3.753; p<.001]).

Fen bilgisi öğretmenlerinin diğer düşünme stilleri alt boyutlarında ise cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (p>.05).

Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Kıdeme Göre Düşünme Stillerine İlişkin Bulgular

Tercih edilen düşünme stillerinin mesleki kıdem değişkenine göre yapılan analiz bulguları Tablo 4' te sunulmuştur.

Tablo 4. Yasama Alt Boyutunda Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Kıdem	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
Yasama	1 1-5 yıl	28	5.71	.972	Gruplar Arası	17.366	6	2.894	2.887	.010*	1-6,7
	2 6-10 yıl	42	5.73	.989							
	3 11-15 yıl	22	5.30	1.20							
	4 16-20 yıl	32	5.43	1.00							
	5 21-25 yıl	46	5.40	.996							
	6 26-30 yıl	9	4.55	.817							
	7 31 yıl ve üstü	21	5.00	.894	Toplam	210.888	199				
Levene:		.360	p= .904								

*p<.05

Tablo 4'te Varyans analizi bulguları incelendiğinde, yasama puanlarının kıdeme göre aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir [F(6-193)= 2.887, p<.05]. Yapılan post-hoc analiz sonucuna göre bu farklılaşmanın, 6-10 yıl kıdemdeki öğretmenlerin puanları 26-30 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Yargı Alt Boyutunda Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Kıdem	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark	
Yargı	1	1-5 yıl	28	5.51	1.06	Gruplar Arası	13.744	6	2.291	2.154	.049*	1-6,7 2-6, 4-6,
	2	6-10 yıl	42	5.38	1.01							
	3	11-15 yıl	22	5.19	1.01							
	4	16-20 yıl	32	5.39	1.02	Gruplar İçi	205.211	193	1.063			
	5	21-25 yıl	46	5.13	1.05							
	6	26-30 yıl	9	4.40	1.28							
	7	31 yıl ve üstü	21	4.85	.853							
		Toplam	200	5.22	1.04	Toplam	218.955	199				
	Levene:		.623	p= .712								

*p<.05

Tablo 5'e göre, yargı düşünme stili puanlarının kıdeme göre aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir [F(6-193)= 2.154, p<.05]. Yapılan post-hoc testi sonuçlarına göre ,yargı düşünme stili bakımından 1-5 yıl kıdemdeki öğretmenlerin lehine 26-30 yıl ve 31 yıl ve üstü kıdemdeki öğretmenler arasında, 6-10 yıl kıdemdeki öğretmenler lehine 26-30 yıl kıdeme sahip öğretmenler arasında ve 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine 26-30 yıl kıdeme sahip öğretmenler arasında anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Tablo 6. Oligarşik Alt Boyutuna İlişkin Kıdem Değişkenine Göre KWH Testi Sonuçları

Alt Ölç.	Kıdem	n	Sıra Ortalaması	sd	KWH	p	
Oligarşik	1	1-5 yıl	28	99.02	6	16.817*	.010
	2	6-10 yıl	42	89.12			
	3	11-15 yıl	22	90.70			
	4	16-20 yıl	32	117.20			
	5	21-25 yıl	46	121.40			
	6	26-30 yıl	9	79.28			
	7	31 yıl ve üstü	21	73.36			
		Toplam	200				
	Levene		2.572	p= .020			

*p<.05

Tablo 6'ya göre, oligarşik düşünme stili boyutuna ilişkin kıdem değişkenine göre öğretmenlerin görüşleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur [KWH(6)= 16.817, p<.05].

Gruplararası anlamlı farkın tespitinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Tüm kıdem düzeyindeki gruplar ikili gruplar halinde alınarak Bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U testine tabi tutulmuştur. Ulaşılan bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Oligarşik Alt Boyutunun Kıdem Değişkeni Açısından İkili Gruplara İlişkin Bonferroni Düzeltmeli MWU Testine Ait Bulgular

Kıdem	f	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p*
16-20 yıl	32	32.28	1033.00		
31 yıl ve üstü	21	18.95	398.00	167.000	.002**
Toplam	53				
21-25 yıl	46	39.67	1825.00		
31 yıl ve üstü	21	21.57	453.00	222.000	.000**
Toplam	67				

* Post Hoc Analizler için Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır: $p < .0071$. **Gruplar arası istatistiksel fark.

Tablo 7'de görüldüğü üzere fen bilgisi öğretmenlerinin oligarşik alt boyutunun kıdem değişkenine göre ikili karşılaştırıldığı bu testte 16-20 yıl ile 31 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenler arasında ($U=167.000$, $p < .0071$) 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin lehine, 21-25 yıl ile 31 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenler arasında ($U=222.000$, $p < .0071$), 21-25 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin lehine anlamlı farklılık görülmektedir.

Tablo 8. Dışsal Alt Boyutunda Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Kıdem	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
Dışsal	1 1-5 yıl	28	4.83	1.25	Gruplar Arası	19.057	6	3.176	2.185	.046*	1-3 4-2,3 5-3
	2 6-10 yıl	42	4.52	1.11							
	3 11-15 yıl	22	4.04	1.44							
	4 16-20 yıl	32	5.17	1.04	Gruplar İçi	280.543	193	1.454			
	5 21-25 yıl	46	4.68	1.29							
	6 26-30 yıl	9	4.42	1.44							
	7 31 yıl ve üstü	21	4.60	.952							
Toplam		200	4.66	1.22	Toplam	299.600	199				
Levene:		2.06		p= .060							

* $p < .05$

Tablo 8'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin düşünme stilleri alt boyutlarından dışsal puanlarının kıdem gruplarının aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir [$F(6-193) = 2.185$, $p < .05$]. Yapılan post-hoc testine göre bu farklılaşmanın 16-20 yıl ile 11-15 yıl kıdemdeki öğretmenler arasında 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Liberal Alt Boyutunda Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Kıdem	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
Liberal	1 1-5 yıl	28	5.42	1.03	Gruplar Arası	14.353	6	2.392	2.176	.047*	1-6,7 2-7 4-7 5-7
	2 6-10 yıl	42	5.27	.993							
	3 11-15 yıl	22	4.88	.990							
	4 16-20 yıl	32	5.25	.911	Gruplar İçi	212.175	193	1.099			
	5 21-25 yıl	46	5.20	1.180							
	6 26-30 yıl	9	4.60	1.114							

7	31 yıl ve üstü	21	4.58	1.08							
	Toplam	200	5.13	1.06	Toplam	226.528	199				
	Levene:	.571	p= .753								

*p<.05

Tablo 9'a göre, öğretmenlerin liberal stil puanlarının kідeme göre aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir [F(6-193)= 2.176, p<.05]. Yapılan post-hoc testine göre bu farklılaşmanın genel olarak daha az kідeme sahip öğretmenler lehine olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Muhafazakâr Alt Boyutunda Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Kідem	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark	
Muhafazakâr	1	1-5 yıl	28	3.07	1.32	Gruplar Arası	30.884	6	5.147	2.401	.029*	4-1,2, 3,5
	2	6-10 yıl	42	3.36	1.50							
	3	11-15 yıl	22	3.40	1.55							
	4	16-20 yıl	32	4.28	1.57	Gruplar İçi	413.737	193	2.144			7-1
	5	21-25 yıl	46	3.42	1.56							
	6	26-30 yıl	9	3.46	1.10							
	7	31 yıl ve üstü	21	4.01	1.14							
		Toplam	200	3.56	1.49	Toplam	44.621	199				
	Levene:	1.34	p= .257									

*p<.05

Tablo 10 incelendiğinde, muhafazakâr düşünme stilleri alt boyutunda kідeme göre öğretmenlerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir [F(6-193)= 2.401, p<.05]. Yapılan post-hoc analiz sonucuna göre bu farklılaşmanın 16-20 yıl kідemdeki öğretmenlerin lehine olmak üzere, 1-5 yıl kідeme sahip öğretmenlerin görüşleri arasında olduğu görülmüştür.

Tablo 11. Düşünme Stilleri Ölçek Geneli Boyutunda Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Kідem	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark	
DSÖ (Ölçek Geneli)	1	1-5 yıl	28	4.66	.684	Gruplar Arası	6.907	6	1.151	2.255	.040*	4-3,6,7
	2	6-10 yıl	42	4.70	.695							
	3	11-15 yıl	22	4.42	.748							
	4	16-20 yıl	32	4.95	.790	Gruplar İçi	98.543	193	.511			5-6,
	5	21-25 yıl	46	4.76	.744							
	6	26-30 yıl	9	4.22	.570							
	7	31 yıl ve üstü	21	4.47	.606							
		Toplam	200	4.67	.727	Toplam	105.449	199				
	Levene:	.753	p= .608									

*p<.05

Tablo 11'e göre, kıdeme değişkeninde düşünme stilleri ölçek geneli puanlarının öğretmenlerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmiştir [F(6-193)= 2.255, p<.05]. Yapılan post-hoc testine göre bu farklılaşmanın 16-20 yıl lehine 11-15 yıl kıdemdeki, 26-30 yıl ve 31 yıl ve üstü kıdemdeki öğretmenler arasında, 21-25 yıl lehine 26-30 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin arasında olduğu bulunmuştur.

Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Mezun Olunan Eğitim Kurumlarına Göre Düşünme Stillere İlişkin Bulgular

Tercih edilen düşünme stillerinin mezun olunan eğitim kurumu değişkenine göre yapılan analiz bulguları Tablo 12' de sunulmuştur.

Tablo 12. Yasama Alt Boyutuna İlişkin Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Grup	N	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
Yasama	1 AÖF-Eğitim Ön Lisans	7	4.68	1.26	Gruplar Arası	10.321	3	3.440	3.362	.020*	3-1,2
	2 Eğitim Enstitüsü	23	5.12	.832							
	3 Eğitim Fakültesi	114	5.60	1.02	Gruplar İçi	200.567	196	1.023			
	4 Diğer	56	5.30	1.01							
	Toplam	200	5.43	1.02	Toplam	210.888	199				
	Levene: .702			p=.552							

*p<.05

Tablo 12'ye göre, fen bilgisi öğretmenlerinin mezun olunan eğitim kurumu değişkeninde düşünme stillerinin yasama alt boyutuna ilişkin görüşleri arasında, anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmüştür [F(3-196)= 3.362, p<.05]. Yapılan post-hoc testine göre farklılığın, eğitim fakültesi mezunları ile eğitim enstitüsü ve AÖF-Eğitim Ön Lisans mezunları arasında olduğu belirlenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yapılan bu araştırma, fen bilgisi öğretmenlerinin benimsedikleri düşünme stillerini ve bu stillerin farklı değişkenlere göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma bulguları sonucunda fen bilimleri öğretmenlerinin en fazla yasama ve en az muhafazakar bir düşünme biçimini tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu düşünce tarzı; kararlarını belirledikleri kurullarla uyumlu hale getirmeye çalışan bireylerin tercih ettiği bir düşünme tarzıdır. Fen bilimleri öğretmenleri arasında en az tercih edilen muhafazakar düşünme stili ise, değişime direnen ve alışılmadık işlerden kaçınan bir düşünme stili. Analiz sonuçları zihinsel öz-yönetim kuramının daha üst boyutları açısından değerlendirildiğinde, öğretmenlerin işlevsel stillerden yasama stilini, biçimsel stillerden hiyerarşik stili, düzeysel stillerden global ve lokal stilleri, kapsamsal stillerden sosyal stili, eğilimsel stillerden ise liberal stili tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Araştırmada en çok tercih edilen düşünme stili olan yasama stili bazı çalışmalarda da (Hommerding, 2002; Tang, 2003; Çubukçu, 2004; Buluş, 2006; Ağcayazı Altuntaş, 2008; Dinçer, 2009; Merdin, 2010; Oflar, 2010; Düzgün, 2011; Paliç & Altun, 2011; Uğurlu, 2012; Önkuzu, 2013; Şenay, 2014; Yaşar & Erol, 2015; Çınar, 2016; Tüzer, 2016; Yıldırım, 2016; Akçay, 2019; Arslan, 2019) en çok tercih edilen düşünme stili olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde en az tercih edilen muhafazakar düşünme stilini bularak çalışmayı destekleyen araştırmalar (Balgalmış, 2007; Çelik, 2008; Çekiç Şençaylar, 2009; Balgalmış & Baloğlu, 2010; Duman & Çelik, 2010; Dinçer & Saracaloğlu, 2011; Özbaş, 2013; Özbaş & Uluçınar Sağır, 2014; Oflar & Yıldızlar, 2016; Yıldırım, 2016; Akçay, 2019; Çelik, 2016; Arslan, 2019; Ünlü, 2020) yer almaktadır. Ayrıca literatürde yer alan bazı çalışmalarda en az tercih edilen düşünme stili olarak anarşik düşünme stilini (Ağcayazı Altuntaş, 2008; Uğurlu, 2012; Yıldız, 2012;

Tüzer, 2016), lokal düşünme stili (Önkuzu, 2013), oligarşik düşünme stili (Özdemir Beceren & Adak Özdemir, 2010), içsel düşünme stili (Paliç & Altun, 2011), monarşik düşünme stili (Aseel, 2018), yasama düşünme stili (Ural & Esmer, 2018) ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular düşünme stillerinin iyi ya da kötü olarak nitelendirilmemesi gerektiği, kişilerin tercihlerinin kendilerinin hoşlandığı yöntemi seçtiklerini gösterdiği belirtilmiştir (Zhang & Sternberg, 2002).

Yapılan benzer çalışmalarda yasa yapıcı düşünme stillerinde genellikle yüksek puanlar alındığı tespit edilmiştir. Yasama düşünme biçiminin özellikleri MEB'in beklentileri (2006) ile örtüşmektedir. Öğretmenlerin yenilik arayışında olması onların öğretim hayatını büyük ölçüde kolaylaştıracak ve öğrencilerine faydalı olmasını sağlayacaktır.

Monarşik, global ve muhafazakar düşünme stillerine ilişkin Fen bilgisi öğretmenleri puanları, cinsiyet değişkenine göre erkek öğretmenler lehine önemli ölçüde farklılık göstermektedir; diğer alt boyutlara ait puanların ve toplam ölçekteki düşünme tarzlarının cinsiyet değişkeni için önemli ölçüde farklı olmadığı sonucuna varılmıştır. Buna göre erkek öğretmenlerin tek bir işe yönelindikleri, diğer işlerle ilgilenmedikleri, bütüne odaklandıkları ve denenmiş yolları kullanmayı sevindikleri söylenebilir. Alan yazında bu araştırma sonuçları ile paralel olan çalışmalar (Tang, 2003; Zhang, 2003; Çubukçu, 2004; Fer 2005; Tsagaris, 2006; Rusch Blahnik, 2007; Ağcayazı Altuntaş, 2008; Dinçer 2009; Yıldızlar, 2010; Demir & Erginsoy Osmanoğlu, 2013; Özbaş, 2013; Öztabak, 2013; Dinçer & Saracaloğlu 2011; Ünlü, 2020) yer almaktadır. Bu bulguların aksine kadın öğretmenlerin ortalama puanlarının erken öğretmenlerden yüksek olduğu çalışmalar da literatürde mevcuttur (Tsagaris, 2006; Çelik, 2008; Bilgiç, 2010; Esmer, 2013; Emamipour, 2013; Önkuzu, 2013; Çelik, 2016). Ayrıca literatürde diğer düşünme stilleri ile ilgili cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark elde eden çalışmalar da mevcuttur (Subaşı, 2010; Canbolat, 2011; Düzgün, 2011; Özdemir, 2012). Bazı çalışmalarda ise cinsiyet değişkenine göre düşünme stilleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Saracaloğlu, Yenice ve Karasakaloğlu, 2008; Duru, 2002; Demir & Erginsoy-Osmanoğlu, 2013; Özbaş & Uluçınar-Sağır, 2014 ve Arslan, 2019). Öğretmenlerin düşünme stillerinin cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesine yönelik araştırmada elde edilen farklı sonuçlar, araştırmanın yapıldığı tarih, örneklem veya kültür ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları, daha az kıdeme sahip fen bilgisi öğretmenlerinin, yasama, yargı, oligarşi, liberal ve genel ölçek boyutları düşünme stilleri puanlarının anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç daha fazla mesleki tecrübeye sahip olan öğretmenlerin tecrübeleri daha az olan öğretmenlere göre yenilikçi, yaratıcı ve yeni fikirler üretmeye daha az istekli olabileceğini düşündürmektedir. Bunun sebebinin ise tecrübesi daha az olan öğretmenlerin üniversitede aldıkları ders içerikleriyle (yapılandırmacı yaklaşımın etkisi) ilgili olabileceği ifade edilebilir. Yasama düşünme stillerine ilişkin araştırma bulguları ile Düzgün (2011), Yıldırım (2016) ve Ünlü'nün (2020) araştırma bulguları paralellik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, daha fazla kıdeme sahip fen bilgisi öğretmenleri için dışa dönük ve muhafazakar düşünme stilleri açısından farklılıklar vardır. Öğretmenlerin kariyer süreleri arttıkça işi öncelik sırasına koymakta zorlandıkları, yeniliklerden çekindikleri ve geleneğe bağlı kaldıkları söylenebilir. Araştırma sonuçları literatürdeki bazı araştırma sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Balgalmış (2007), muhafazakar ve oligarşik düşünce tarzı; Ağcayazı- Altuntaş (2008), araştırmasında oligarşik, anarşik, lokal ve muhafazakar düşünme stilini; Zhang (1999; Akt. Yıldız, 2010)'ın araştırmasında hiyerarşik ve dışsal düşünme stillerinin mesleki kıdeme göre farklılık gösterdiklerini belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra bu çalışmalardan farklı olarak; Oflar (2010), Özbaş ve Uluçınar-Sağır (2014) ve Tüzer (2016) mesleki kıdem değişkenine göre düşünme stillerinin farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Ünlü (2020), yasama, yürütme, monarşik ve liberal düşünme stillerinde kıdem değişkenine göre farklılık bulmuştur. Bu çalışmaların sonuçlarının yukarıdaki çalışmaların bazı sonuçlarıyla örtüşmemesinin nedeninin örneklem farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada mezun olunan kurum değişkenine göre öğretmenlerin yasama düşünme stili boyutunda eğitim fakültesinden mezun olanlar lehine farklılaştığı sonucu bulunmuştur. Eğitim fakültesinden mezun olanlar ile diğer okul türlerinden mezun olanlar karşılaştırıldığında, eğitim fakültesi mezunlarının yaratıcı, yenilik yapmaya açık ve fikir üretmeye istekli olabileceği yorumu yapılabilir. Moutsios-Rentzos & Simpson (2010) yasama, yürütme, oligarşik düşünme stilinde yüksek lisans mezunları lehine anlamlı fark tespit etmiştir. Özbaş (2013), yaptığı çalışmada mezun olunan okul türü değişkenine göre yasama ve yargı stilinde farkın anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ünlü (2020), yasama düşünme stilinde lisans ve yüksek lisans lehine olmak üzere ön lisans mezunları arasında anlamlı farklılık tespit etmiştir. Çalışmaların bu sonuçları yapılan çalışmayı destekler

niteliktedir. Alan yazında çalışmanın sonuçlarından farklılıklar gösteren çalışmalar da yer almaktadır. Çelik (2008) lokal ve muhafazakar düşünme stillerinde, Çekiç Şençaylar (2009) muhafazakar düşünme stilinde, Bilgiç (2010) yargı, içsel, muhafazakar, anarşik, lokal düşünme stillerinde, Uğurlu (2012) yargı düşünme stilinde anlamlı fark bulmuşlardır. Adak (2006) ve Tüzer (2016) yapmış oldukları çalışmalarında mezuniyet durumuna göre anlamlı fark bulamamışlardır.

Çalışmadaki analizler göz önüne alınarak bazı öneriler geliştirilmiştir. Öğretmenlerin de kendi düşünme biçimlerini anlamaları ve eğitim ortamını kendi düşünme biçimlerine göre tasarlama adına öğretmenlere düşünme stilleri konusunda hizmet içi eğitimler verilebilir. Gelecekteki araştırmalarda, öğretmen ve öğrenci düşünme stilleri arasındaki ilişkinin akademik performans üzerindeki etkisi incelenebilir. Düşünme stilleri ile farklı değişkenler (sosyo-ekonomik durum, çocuk sahibi olup olmaması, kariyerinde kaç okul değiştirdiği gibi) arasındaki ilişkiyi belirlemek için araştırmalar yapılabilir. Düşünme stillerindeki farklılığın sebebinin (öğretmenlerin hizmet içi / öncesi eğitim farklarından) kaynağının araştırılacağı farklı çalışmalar yapılabilir. Düşünme stili ve öğretmen başarısı arasındaki ilişkiler araştırılabilir. Düşünme stilleri konusundaki farklılığın ne düzeyde olduğuna dair araştırmalar yapılabilir. Her bireyin kendine has düşünme stillerinin olduğu göz önüne alınarak eğitim kurumlarında bu düşünceye sürekli değinilmelidir. Eğitim kurumlarındaki yöneticilerin düşünme stilleri farklılıklarını dikkate alarak ders/görev dağılımlarını yapmaları sağlanabilir.

Kaynakça

- Adak A. (2006). *Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik tutumları ile düşünme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi].Ulusal Tez Merkezi.
- Ağcayazı Altuntaş, E. (2008). *Okul yöneticilerinin düşünme stilleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki*. [Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akbulut, E. (2006). *Pamukkale Üniversitesi eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dalı öğrencilerinin düşünme stil profilleri çerçevesinde değerlendirilmesi*. [Sözlü Sunum]. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu.
- Akçay, Ş. Ö. (2019). Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin düşünme stilleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 683-700. doi:10.24106/kefdergi.2687
- Ariol, Ş. (2009). *Matematik öğretmen adaylarının bütüncül ve analitik düşünme stillerinin matematiksel problem çözme becerilerine etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arslan, V. (2019). *Sınıf öğretmenlerinde düşünme stilleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Aseel, A. (2018). *Crossing cultures with style: the relationships between thinking styles and cross-cultural adaptability of international students during their academic sojourn in the united states* [Doctor's thesis]. ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (ProQuest Number:10751716)
- Balgalmış, E. (2007). *Eğitim yöneticilerinin düşünme stilleri ile başa çıkma davranışları arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Balgalmış, E. & Baloğlu, M. (2010). Eğitim yöneticilerinin düşünme stilleri açısından çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 35-46.
- Bilgiç, E. (2010). *İlköğretim okullarında görevli yöneticilerin ve öğretmenlerin düşünme stillerinin karşılaştırılması (Adana ili örneği)*. [Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Bono, E. D. (2007). *Kendine düşünmeyi öğret*, (Çev. Prof. Dr. Sebahattin Arıbaş). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Brown, J. R. & Oakley, A.D. (1997). Hypnosis and cognitive-experiential selftheory: A New conceptualization for hypnosis?, *Contemporary Hypnosis*, 14(2), 94-99.
- Buluş, M. (2006). Düşünme stilleri ölçeğinin güvenilirliği ve geçerliği, akademik başarı ve öğretmen adayları özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, 31(139), 35-48.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canbolat, N. (2011). *Matematik öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgileri ile düşünme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Selçuk Üniversitesi.

- Çekiç Şençaylar, C. (2009). *Resmi ve özel okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan eğitim personelinin düşünme stilleri ile denetim odakları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çelik, B. (2008). *Kadın yöneticilere yönelik tutumlar ve düşünme stilleri arasındaki ilişki*. [Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çelik, D. (2016). *11. Sınıf öğrencilerinin düşünme stilleri, öğrenme stratejileri ve düşünme stilleri ile öğrenme stratejileri arasındaki ilişki*. [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çınar, G. (2016). *Öğretmen adaylarının düşünme stilleri ile yansıtıcı düşünme eğilimleri arasındaki ilişki*. [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çubukçu, Z. (2004). Öğretmen adaylarının düşünme stillerinin belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 87-106.
- Demir, Ö. & Erginsoy Osmanoğlu, D. (2013). Lise öğrencilerinin düşünme stillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(1),165-184. doi: 10.12973/jesr.2013.319a
- Dinçer, B. (2009). *Öğretmen adaylarının düşünme stilleri profillerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Dinçer, B. & Saracaloğlu, A. S. (2011). Öğretmen adaylarının düşünme stilleri profillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Dergisi*, 9(4), 701-744.
- Duman, B. & Çelik, Ö. (2011). İlköğretim öğretmenlerinin düşünme stilleri ile kullandıkları öğretim yöntemleri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 10(2), 785-797.
- Duru, E. (2002). *Öğretmen adaylarında kişi-durum yaklaşımı bağlamında yardım etme davranışı eğilimi, empati ve düşünme stilleri ilişkisi ve bu değişkenlerin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Düzgün, Z. (2011). *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin düşünme stilleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Emamipour, S. (2013). Developmental study of thinking styles in iranian students university, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 84, 1736-1739. Doi: 10.1016/j.sbspro.2013.07.023
- Esmer, E. (2013). *Öğretmen adaylarının zihinsel stil tercihlerinin (Düşünme stillerinin) incelenmesi*. [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Fer, S. (2005). *Aday Öğretmenlerin Düşünme Stilleri Nedir?* [Sözel bildiri] XIV: Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Bildiri Özet Kitabı, Denizli.
- Hommerding, L. (2002). *Thinking style preferences among the public library directors of Florida*. [doctor's thesis]. ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No.3070128).
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (23.Basım). Ankara: Nobel.
- Kline, R.B. (1998). *Principles and practice of structural equation modeling*, New York:The Guilford Press.
- Merdin, S. (2010). *Lise öğrencilerinin düşünme stilleri*. [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2006). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (Taslak Basım)*, Devlet Kitapları, Ankara 24-25-31-32.
- MEB, (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkoğretim ve Ortaokullar 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Moutsios-Rentzos, A. & Simpson, A. (2010). The thinking styles of university mathematics students. *Acta Didactica Napocensia*, 3(4), 1-10. Erişim adresi: <http://adn.teaching.ro/>
- Oflar, Y. (2010). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin düşünme stilleri*. [Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Oflar, Y. & Yıldız, K. (2016). İlköğretim okulu öğretmenlerinin düşünme stilleri. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 2(2), 20-37. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijofe/issue/28468/303423>

- Ural, O. & Esmer, E. (2018). Açık öğretim lisesi öğrencilerinin düşünme stillerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 592- 604. doi: 10.17240/aibuefd.2018.18.36350-411093
- Ünlü, İ. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin düşünme stilleri ile sınıf yönetim stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yaşar, M. & Erol, A. (2015). Determination of relationship between the empathic tendency levels and thinking styles of preschool teacher candidates. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 2(2),38-65. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/en/pub/ijate/issue/22372>
- Yıldırım, N. (2016). *İlköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin matematik okuryazarlığı öz-yeterliliği ile düşünme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldız, G. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin matematik başarıları, bilişüstü stratejileri, düşünme stilleri ve matematik öz kavramları arasındaki ilişkiler*. [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldız, K. (2012). Primary schools administrators' social skill levels and thinking styles. *Erzincan University Journal of Education Faculty*, 14(2), 49-70.
- Yıldızlar, M. (2010). Farklı kültürlerden gelen öğretmen adaylarının düşünme stilleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 383-393.
- Yüksel, S. (2004). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretme-öğrenme süreçlerine yönelik direnç davranışları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 341-354.
- Zhang, L. F. (2000). Are thinking styles and personality types related. *Educational Psychology*, 20(3): 271-283.
- Zhang, L. F. (2003). Contributions of thinking styles to critical thinking dispositions. *The Journal of Psychology*, 137(6), 517-544.
- Zhang, L. F. & Sternberg, R. J. (2002). Thinking styles and teachers' characteristics. *International Journal Of Psychology*, 37 (1), 3–12. doi: 10.1080/00207590143000171.

EXTENDED SUMMARY

Thinking styles are the attitudes shown as a result of mental processes against situations or events that people encounter. When the literature is examined, different theories about thinking styles are encountered. The most prominent of these theories is Sternberg's Theory of Mental Self-Management (Akt: Brown & Oakley 1997). This theory mentions that people have a unique way of thinking and that these ways of thinking can change according to the situations and time.

In this study; In order to provide students with the basic skills specified in the science curriculum, the necessity of these skills in the teachers who guide them has been taken into consideration. For this purpose, it was aimed to examine the thinking styles adopted by science teachers and these styles in terms of various variables.

In this study, "What are the thinking styles that science teachers prefer?" An answer to the question will be sought. This basic problem will be examined with the following sub-problems;

- 1.How are the thinking styles preferred by science teachers distributed?
- 2.The thinking styles preferred by science teachers are gender,
- 3.The thinking styles preferred by science teachers are professional seniority,
- 4.Do science teachers' preferred thinking styles differ significantly according to the variable of the school they graduated from?

The scanning model was used in this research. A total of 200 science teachers working in Elazığ provinces and districts were included in the study. Of the 200 science teachers, 95 are female and 105 are male. Data were obtained by using "Thinking Styles Scale" developed by Sternberg-Wagner (1992) and adapted into Turkish by Buluş (2006). The scale consists of 65 items with five basic dimensions, 7-point Likert type.

The Cronbach's alpha reliability coefficient of the overall scale was measured as .94. Cronbach Alpha reliability calculated for the sub-dimensions of the scale were calculated to be between .55 and .92.

The obtained data were analyzed using SPSS packet program. In the analysis of the data, the arithmetic mean and standard deviation were examined. In addition, independent groups t test, one-way ANOVA, non-parametric tests, Mann Whitney U and Kruskal Wallis H were used to compare group scores. Results with $p < 0.05$ were considered statistically significant.

According to research findings, the most preferred thinking style of science teachers is legislation; the least preferred thinking style was found to be conservative. The most preferred thinking style in our study, the living style, appears to be the most preferred thinking style in some studies (Yıldırım, 2016; Akçay, 2019; Arslan, 2019). There are studies supporting the study by finding the least preferred conservative thinking style in the studies (Özbaş, 2013; Özbaş & Uluçınar Sağır, 2014; Oflar & Yıldızlar, 2016; Çelik, 2016; Ünlü, 2020).

In the study, in the monarchical, global and conservative dimensions of thinking styles resulted in favor of male teachers on the basis of gender variable. There are studies in line with the findings of this research in the literature (Tsagaris, 2006; Rusch Blahnik, 2007; Ağcayazı Altuntaş, 2008; Dinçer 2009; Yıldızlar 2010; Demir & Erginsoy Osmanoglu, 2013; Öztapak, 2013; Dinçer & Saracaloğlu 2011; Ünlü, 2020). It was observed that the scores of other sub-dimensions and scale-wide thinking styles did not differ significantly according to the gender variable.

According to teaching experience, significant differences were found in legislative, judicial, liberal and general scale dimensions in favor of less experienced ones. Findings of Düzgün (2011), Yıldırım (2016) and Ünlü (2020) reached in their study are in parallel with the findings of the study in terms of legislative thinking style. According to the findings of the research, differences were found in favor of science teachers with higher experience in oligarchic, external and conservative thinking styles. In addition, unlike the results of these studies, Oflar (2010), Özbaş and Uluçınar-Sağır (2014) and Tüzer (2016) found that thinking styles do not differ according to professional seniority.

It was observed that there were significant differences only in the legislative sub-dimension according to the institution of graduation. These important differences are generally on behalf of education faculty. The studies by Moutsios-Rentzos & Simpson (2010), Özbaş (2013) and Ünlü (2020) support the study.

Some suggestions have been made based on the results outlined above. Teachers need to be aware of their own thinking styles and design educational environments in accordance with their thinking styles. In-service training on thinking styles should be provided by the ministry, provincial and district national education directorates. Studies can be conducted to determine the relationship between thinking styles and different variables. Relationships between thinking style and teacher achievement can be investigated.

HELAL KONSEPTLİ KRUVAZİYER TURİZMİ: ASYA PASİFİK'İN İLK HELAL DOSTU YOLCU GEMİSİ

HALAL CONCEPT CRUISE TOURISM: ASIA PACIFIC'S FIRST HALAL-FRIENDLY CRUISE SHIP

Cemil GÜNDÜZ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Niksar MYO, Otel İşletme Programı

cemil.gunduz@gop.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-0222-2497

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

29.08.2021

Kabul Tarihi:

16.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Helal Turizm, Asya, Pasifik, Helal Kruvaziyer, İslami Turizm, Seyahat.

Keywords

Halal Tourism, Asia, Pacific, Halal Cruise, Islamic Tourism, Travel.

Helal turizm, Müslüman turistlerin inançlarına uygun olan ürün ve hizmetlere ulaşabildiği alternatif bir turizm modelidir. Helal turizm yeni bir turizm çeşidi değil, tüm turistik faaliyetlere uygulanabilecek bir bakış açıdır. Helal turizm kavramına konaklama ve yiyecek-içecek sektöründe daha sık rastlanmaktadır. Kruvaziyer turizm alanında helal konseptli hizmet veren işletme sayısı yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada Asya Pasifik bölgesinde faaliyet gösteren ilk helal dostu yolcu gemisi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu doğrultuda gemide sunulmakta olan helal konseptli ürün ve hizmetler gruplar halinde sunulmuştur. Ayrıca bu çalışmada, dünyanın sayılı helal değerlendirme kuruluşlarından Crescent Rating'ın bu geminin sunduğu ürün ve hizmetlere ilişkin puanlamalarına da yer verilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, yeni bir turizm konsepti olan helal turizmin kruvaziyer gemilerinde nasıl uygulandığını ve değerlendirildiğini bir örnek olay üzerinden açıklamaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan örnek olay incelemesi yapılmıştır. Araştırmada örneklem olarak Asya Pasifik bölgesinin ilk helal dostu kruvaziyer gemisi seçilmiştir. Araştırma sonucunda helal konseptli bu gemide altı farklı kategoride hizmet sunulduğu tespit edilmiştir.

Halal tourism is an alternative tourism model where Muslim tourists can access products and services that are suitable for their beliefs. Halal tourism is not a new type of tourism; it is a perspective that can be applied to all touristic activities. The concept of halal tourism is more common in the accommodation and food and beverage sector. In the field of cruise tourism, there are very few businesses that provide halal concept services. In this study, information is given about the first halal-friendly cruise ship in Asia Pacific. In this direction, halal concept products and services offered on board are presented in groups. In addition, in this study, the ratings of Crescent Rating, one of the world's leading halal assessment institutions, regarding the products and services offered on this ship are also included. The main purpose of this study is to explain the application and evaluation process of halal tourism, which is a new concept of tourism, on cruise ships through a case study. In this study, case study, which is one of the qualitative research techniques, was conducted. The first halal-friendly cruise ship of the Asia Pacific region was chosen as the sample in the study. As a result of the research, it has been determined that this halal concept ship offers services in six different categories.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.988344>

Atf/Cite as: Gündüz, C. (2022). Helal Konseptli Kruvaziyer Turizmi: Asya Pasifik'in İlk Helal Dostu Yolcu Gemisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1212-1219.

Giriş

Helal turizm Müslüman turistlerin İslam dininin emir ve yasaklarına uygun olarak tatil yapmalarına olanak tanıyan bir bakış açısıdır. Helal turizm, dünya çapında çok sayıda ziyaretçi çekmesine rağmen, hem turizm teorisinde hem de uygulamasında nispeten yeni bir kavramdır (Statistical Economic and Social Research and Training Center for Islamic [SESERIC], 2018). Bu nedenle, alanda tanımsal, kavramsal ve pratik zorlukların yaşanması eşi görülmemiş bir durum değildir. İslami turizm, Şeriat Turizmi, Müslüman dostu turizm, Helal misafirperverlik ve Helal dostu seyahat gibi çeşitli terminolojiler ve çağrışımlar literatürde Helal turizm ile birbirinin yerine kullanılmaktadır (Battour, 2019; Boğan ve Saruşık, 2019; El-Gohary, 2016; Vargas- Sánchez & Moral-Moral, 2019). Temelini Kur'an ve sünnetten alan bu konsept son yıllarda bir çok turizm işletmesi tarafından uygulanmaya başlamıştır. Helal konseptin en fazla görüldüğü sektör konaklama olmasına rağmen seyahat işletmeleri de bu konsepti müşterilerine sunmaya başlamışlardır.

Kruvaziyer turizm, tüketicilerin hem seyahat hem de konaklama imkânlarından bir arada faydalanabildiği bir turizm çeşitlidir. Turistler yüzer otel olarak nitelendirilen bu gemilerde günler, hatta aylar süren uzun yolculuklar yapabilmektedirler. Kruvaziyer turizmde tatil sürelerinin uzun bir bölümü gemide geçiyor gibi görünse de, aslında bu turların büyük bir bölümünü kara turları oluşturmaktadır. Uygun limanlarda demir atan bu devasa gemiler liman kentlerinin turizm gelirlerini ciddi anlamda artırmaktadır.

Otel işletmelerinin sunduğu birçok hizmeti verebilen kruvaziyer gemileri, birçok turizm aktivitesini yüzlerce misafirine aynı anda sunabilmektedir. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı kruvaziyer sektöründe son yıllarda yeni konsept arayışları hız kazanmıştır. Müslüman turistlerin yaşadıkları deneyimler onların satın alma davranışlarını da etkileyeceğinden (Suhartanto vd., 2022) bu alanda hazırlanacak yeni helal konseptler önem taşımaktadır.

Bu çalışma Asya Pasifik bölgesinin ilk helal dostu kruvaziyer konseptini sunan yolcu gemisinin sunmuş olduğu ürün ve hizmetleri incelemektedir. Çalışmanın bulgular kısmında araştırmaya konu olan kruvaziyer şirkettinden elde edilen veriler kategoriler halinde sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise bu hizmetlerin helal konseptli konaklama işletmelerinde sunulan helal konseptli hizmetler ile kıyaslanması yapılmıştır. Bu çalışmanın kruvaziyer sektörüne ürün ve hizmet çeşitliliği açısından yeni bir bakış açısı sunması amaçlanmıştır.

Helal Turizm

Din, hem bireyler hem de toplum için insanların tutumları, değerleri ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olan, en yaygın ve etkili sosyal kurumlardan biridir (Mokhlis, 2009). Turizm ve din arasındaki açık ilişki, turizm literatüründe birçok farklı şekilde ele alınmıştır (ör. Zamani Farahani ve Handerson, 2010, Battour ve diğerleri, 2010, Eid ve El-Gohary, 2015, Henderson, 2011, Jafari ve Scott, 2014, Jaelani, 2017). Helal turizm alanında yapılan bu çalışmaların ortak noktası, sosyal bir varlık olan insanın tatil ihtiyacını karşılarken, dini değerlerini de aynı anda yaşayabilmesi üzerinedir. Buradan hareketle helal turizm, bireylerin turistik faaliyetlerini gerçekleştirirken, bazı emir ve yasakları da göz önünde bulundurmasına imkan tanımaktadır. İslam dininde bu emir ve yasakların iki temel kaynağı vardır. Bunlar; Kur'an ve sünnettir. Kur'an, Allah tarafından indirilen ve Müslümanların hayatları boyunca uymaları gereken kuralları içeren kutsal bir kitaptır. Sünnet ise Kur'an ile uyumlu bir şekilde, Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını kapsamaktadır.

Helal turizm yeni bir turizm çeşidi olmayıp, İslam'a aykırı olmayan tüm turizm faaliyetlerine uyarlanabilecek bir felsefedir. Turizm sektörü, hem ekonomik hem de bilimsel açıdan helal turizme artan ilgiyi kabul etmektedir. Bunun en büyük kanıtı ise helal konseptli turizm yatırımlarındaki hızlı artıştır. Helal turizm, İslami öğretilere göre turizm endüstrisinde kullanılmasına veya faaliyete girmesine izin verilen, herhangi bir nesne veya eylem olarak ifade edilebilir (Battour ve İsmail, 2016). Helal turizm, turizm sektörü için yeni bir üründür. Bu niş pazar, helal turizm için büyük bir beklenti sunmaktadır. Dünya Müslüman nüfusu tüm dünyada hızla artmaktadır, bu nedenle, bu güçlü sektöre hitap etmek için helal turizm ürünlerini ve hizmetlerini özelleştirecek şekilde geliştirmeye ihtiyaç vardır (Chandra, 2014). Son yıllarda Türkiye'de bu alanda ortaya konulan akademik çalışmaların amacı da helal alanındaki bu gelişime katkı sunmaktır.

Helal turizm, helal pazarının turizm sektörü içinde büyümesiyle ortaya çıkan yeni olgulardan biridir. Helal, turizm sektörünü zenginleştiren bir konu olduğundan, birçok Müslüman ve gayrimüslim ülke, ihtiyaçları karşılayacak helal temalı ürünleri, tesisleri ve altyapıları sağlayarak, Müslüman turist pazarında aktif olma yarışı içerisinde (Samori vd., 2016). Helal ürün ve hizmetler ilk olarak konaklama sektöründe görülmeye başlamıştır. Bu hizmetler: helal yemek, alkolsüz ortam, kadın-erkek ayrı havuz, odalarda Kur'an ve seccade, kible bilgisi, namaz vakti ve helal etkinlikler gibi İslam dininin emir ve yasaklarına uygun faaliyetlerden oluşmaktadır. Araştırmanın odağı olan kruvaziyer sektöründe ise helal konseptli hizmetler yeni yeni ortaya çıkmaktadır.

Helal Konseptli Kruvaziyer Turizm

Helal kruvaziyer turizmi ile ilgili literatür incelendiğinde bu alanda yok denecek kadar az çalışma olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin kruvaziyer sektörünün helal konseptte yakın bir tarihte yönelmesi olarak düşünülmektedir. Helal kruvaziyer turizmde verilen hizmetler, otelcilik endüstrisindeki hizmetlerle benzerlik gösterdiği için bu alanda yapılan tanımlamalarda helal otellerden esinlendiği düşünülmektedir. Nitekim Pektaş (2019) helal kruvaziyer turizminin tanımını yaptığı çalışmasında helal otellerin tanımlamasından yola çıktığını ifade etmiştir. Bu bağlamda helal konseptli kruvaziyeri; temel amacı kruvaziyer seyahati ile turizm faaliyetlerine katılmak olan mütedeyyin turistlerin bu ihtiyaçlarını helal konseptte uygun hale getiren işletmeler olarak tanımlamıştır. Yüzer otel niteliğindeki gemilerde turistlere bir otelde sunulabilen tüm hizmetlerin verilmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak her gün ayrı bir manzara sunması da kruvaziyer gemilerinin tercih edilme nedenleri arasındadır.

Helal turizm son yıllarda hızlı şekilde büyüyen ve çeşitlenen bir pazar halini almıştır. Birçok ülke bu pazarın büyüme potansiyelini fark ederek yatırımlarını bu alana kaydırmaya başlamıştır. Bu pazardaki son eğilimlerden birisi de Müslüman dostu gemi seyahatleridir. Türkiye ve Malezya'nın öncülük ettiği bu alan, birçok gemi şirketinin ilgisini çekmeye başlamıştır. Dünyadaki kruvaziyer gemilerin üçte ikisi ABD'ye aittir (CLIA, 2020). Dolayısıyla rekabet bu bölgedeki şirketler arasında daha şiddetli yaşanmaktadır. Helal konseptli kruvaziyer hizmetinin yoğun rekabetten kaçış için bu şirketler için büyük bir fırsat oluşturması beklenmektedir.





Helal dostu gemilerde; alkol, domuz eti ve kumar gibi İslam dinine uygun olmayan ürün ve hizmetler bulundurulmamalıdır. Ayrıca bu gemilerde bulunan; kadınlara özel spor merkezleri, tek cinsiyetli spa hizmetleri, mescitler ve ibadet mekânları birçok turiste dini değerlerinden vazgeçmeden tatillerini yapabilmeleri için olanaklar sunmaktadır. Bu gemilerde Ramazan ayında sahur ve iftar imkânları da bulunmaktadır. Daha önce bu imkânların tamamına sahip olmasa bile, helal kruvaziyer turizmi kapsamında bir Türk şirketi, Ege Denizi'nde Yunan adalarına helal konseptli turlar düzenlemiştir (Salama, 2015). Aynı zamanda Müslümanlar için aile dostu helal yolculuklar sunan bir Malezya kruvaziyer şirketi de bu alanda çalışmalar yürütmüştür. Ancak bu faaliyetler küresel ölçekte bir etki sağlayamamıştır. Helal kruvaziyer turizmi kapsamında son adım Asya-Pasifik'te faaliyet gösteren bir gemi şirketi tarafından atılmıştır. Uluslararası bir derecelendirme kuruluşu olan Crescent Rating tarafından akredite edilen bu gemi, diğer rakiplerine nazaran helal standartlarına uygun bir hizmet sunmayı ilk kez resmi bir prosedüre bağlamıştır.

Hilal Derecelendirme Sistemi (Crescent Rating)

Crescent Rating, merkezi Singapur'da olan bir helal derecelendirme otoritesidir. Bu kuruluş, Müslüman gezginlerin dünyayı gönül rahatlığı ile keşfetmelerini sağlamak için çeşitli araştırmalar yaparak, onlara doğru bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Şirketin vizyonu, turizm sektöründe en hızlı büyüyen pazarlardan biri olan helal hizmetler konusunda pratik çözümlere liderlik etmek, yenilikler yapmak ve bu segmenti yönlendirmek olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu kuruluş; işletmeler için helal konsept çerçevesinde rehberlik hizmetleri de sunmaktadır (Crescent Rating, 2021).

Crescent Rating'ın en önemli hizmetlerinden birisi; helal konseptli hizmet veren turizm işletmelerini belli standartlar çerçevesinde derecelendirmektir. “*Hilal Derecelendirme*“ adı verilen bu sistem, otel işletmelerinin ya da kruvaziyer gemilerin İslami standartlara uygunluğunu puanlayarak, Müslüman turistlere doğru bilgi vermeyi amaçlanmaktadır. Hilal derecelendirme sisteminde otellerin genel helal dostu olma durumu 1 ila 7 arasında derecelendirilmektedir. Bu sistemde; 1 hilal en düşük, 7 hilal ise en yüksek derecelendirmedir. Tablo 1'de Hilal Derecelendirme sistemi hakkında detaylar sunulmuştur.

Tablo 1. Hilal Derecelendirme Sistemi

	Hilal derecelendirme sistemine göre ilk grup 1-3 hilale sahip işletmelerdir. Bu işletmeler Müslüman gezginler için faydalı ve yardımcı olarak kabul edilir. Bu işletmeler namaz vakitleri ve kible yönü gibi bilgilerin yanında, yakınlardaki helal yiyecekler ve ibadet merkezleri hakkında da bilgi sağlayabileceklerdir. İşletmelerin web sitelerinde aksi belirtilmediği sürece, bu işletmelerde helal gıda imkânı bulunmaz.
	İkinci grup 4 hilal derecesine sahip olan işletmelerdir. Bu işletmeler; namaz vakitleri, kible yönü ve yakınlardaki helal restoran ve camiler hakkında bilgi sağlayabilmektedirler. Ayrıca helal kahvaltı veya oda servisi gibi belirli bir seviyede helal gıda hizmetlerine de sahiptirler. Bu gruptaki işletmeler, tesisteki tüm yiyeceklerin helal olduğunu iddia edebilir ancak helal gıda belgelendirme kurumu tarafından bağımsız olarak doğrulanmamış olabilirler.
	Üçüncü grup 5 hilal derecesine sahip işletmelerdir. Bu işletmeler; namaz vakitleri ve kible yönü ile ilgili bilgilerin yanı sıra yakındaki helal yemek ve camiler hakkında da bilgi sağlayabilecektir. Ayrıca 5 hilale sahip olan işletmeler helal sertifikalı bir mutfak veya restorana sahiptirler.
	Son grup ise 6-7 hilal derecesine sahip olan işletmelerdir. Bu işletmeler, sundukları hizmetlerde helal bilinçli bir gezginin ihtiyaçlarının tamamına yakınına karşılatabilecek altyapı ve donanıma sahiptirler. Bu işletmeler, Müslüman gezginler için aile dostu olarak kabul edilirler. Ayrıca tesislerinde İslami esaslara göre hizmet verirler ve sadece helal yiyecek-içecek sunarlar.

Not. Veriler Crescent Rating kurumunun internet sayfasından Ağustos 2021’de elde edilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi helal derecelendirmede İslamiyet’in sembolü olarak kabul edilen hilal kullanılmıştır. Bunun sebebi, Müslümanların dini gün ve gecelerini tespit etmede Hicri takvimi (ay takvimi) kullanıyor olmalarıdır. Günümüzde Müslüman nüfusun yoğun olduğu birçok ülkenin bayrağında da hilal bulunmasının sebebi budur. Araştırmada örnek olay olarak incelenen gemi bu kısıtlara göre derecelendirilmiştir.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Nitel araştırmalar gözlem, mülakat ve doküman incelemesi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalardır. Bu tür çalışmalarda algılar ve olaylar gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulur (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak örnek olay monografisi (Vaka metodu) uygulanmıştır. Vaka metotları: Temsil etme özelliğine sahip tek bir kişi, kuruluş ya da olayın ele alınarak, detaylı şekilde ortaya konulmasını hedefleyen çalışmalar olarak açıklanabilir (Seyidoğlu, 2009: 30). Bu tür çalışmalarda mevcut durum ya da kurum ile ilgili derinlemesine bilgi edinilebilmektedir.

Bu çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden biri olan doküman incelemesi yapılmıştır. Bu nedenle etik kurul izin belgesine ihtiyaç duyulan çalışmalar grubunda yer almamaktadır. Doküman incelemesi bir veri toplama tekniği olmanın yanında aynı zamanda bir analiz yöntemidir (O’Leary, 2017). Doküman incelemesi tekniği, fiziksel kaynakların sınırlarını saptamak, kategorilere ayırmak, araştırma yapmak ve yorumlamak için kullanılan yöntemler olarak tanımlanmaktadır (Payne ve Payne, 2004). Araştırmada örneklem olarak Asya Pasifik bölgesinin ilk helal dostu kruvaziyer gemisi seçilmiştir. Araştırma verileri, ilgili gemi şirketinin pazarlama ve satış bölümü yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucunda çevrimiçi olarak temin edilmiştir. Daha sonra bu veriler kategorize edilerek, Crescent Rating standartlarına göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular ışığında yeni bir konsept olan helal kruvaziyer turizminin mevcut potansiyeli ve geliştirilebilecek yönleri ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Asya Pasifik bölgesinin uluslararası bir kuruluş tarafından derecelendirilen ilk helal dostu kruvaziyer gemisi ele alınmıştır. Çalışmanın yöntem kısmında belirtildiği gibi alanında ilk olma özelliğini taşıyan bu gemide sunulan helal konseptli ürün ve hizmetler Crescent Rating standartlarına göre değerlendirilmiştir.

Bilindiği gibi kruvaziyer gemileri bir otelin sunduğu tüm hizmetleri sunabilen, yüzlerce kişinin bir arada konaklayabileceği, dünya denizlerinde seyahat edebilme kabiliyetine sahip deniz araçlarıdır. Kruvaziyer turizm dünyada hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir 20. yüzyılın ilk yarısında yaygınlaşmaya başlayan bu yolcu gemilerine olan talep gün geçtikçe artmaktadır. Bunun sonucunda kruvaziyer turların içeriği de müşteri istek ve alışkanlıklarına göre şekillendirilmeye başlamıştır. Helal konseptli kruvaziyer gemileri son yıllarda Müslüman turistlerin dini değerlerinden uzaklaşmadan tatillerini yapabilmelerini sağlayan özel bir konsept sunmaktadır. Dünyada helal kruvaziyer turizm konsepti gelişim aşamasındadır. Asya Pasifik'te bu alandaki ilk örneklerden birisi bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Aşağıda bu gemide bulunan helal konseptli ürün ve hizmetler 6 başlık halinde Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Kruvaziyer Gemide Sunulan Helal Konseptli Ürün ve Hizmetler

➤ Helal Mutfak
Asya Pasifik bölgesinde faaliyet gösteren bu gemi helal sertifikalı mutfağı nedeniyle son birkaç yıldır bölgedeki Müslümanlar için tercih sebebi olmuştur. Gemi, Müslüman dostu sertifika ve derecelendirme olarak bunu bir adım öteye taşımıştır. Merkezi Singapur'da bulunan Global Helal Danışmanlık Şirketi bu gemiyi Asya Pasifik'in İlk Helal Dostu Yolcu Gemisi yapmak için danışmanlık hizmeti vermiştir. İslam dininde helal ve haramlar kutsal kitap Kur'an ı Kerim'de açıkça belirtilmiştir. Helal konsepti bu gemide sunulan yiyecek ve içecekler Kur'an'da haram sayılan; kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanların etlerinden üretilmemektedir. Ayrıca alkol ve türevlerinin yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasında kullanılmadığı tespit edilmiştir.
➤ Ramazan Ayı Hizmetleri
Gemide Müslüman turistler için Ramazan ayı boyunca iftar ve sahur menüleri sunulduğu ifade edilmektedir. Bu gemide İslami Kurumlar Örgütü (OIC) ve İslam Ülkeleri İçin Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIC) standartlarına göre sertifikalı özel bir helal büfe bölümü bulunmaktadır. Ayrıca Müslüman konuklar için geminin güvertesinde zahmetsizce yemek yiyecekleri helal temalı bir restoran bulunmaktadır. Ayrıca konuklar tatilleri boyunca helal oda servisi talep edilebilmektedir. Son olarak, Ramazan ayında Müslümanların farz ve sünnet ibadetlerini yerine getirebilmeleri için ibadethane ve teravih hizmetleri de verilmektedir. Böylece Ramazan ayında da turistlerin tatil yapmasına olanak sağlanmaktadır.
➤ İbadet Olanakları
Müslümanların helal standartlı testleri tercih etmelerinin en büyük sebebi tatillere esnasında ibadetlerinden de geri kalmamaktır. Bu sebeple araştırmaya konu olan helal dostu gemide Müslüman misafirlerin ibadetlerinde kolaylık sağlamak için odalarında seccadeler ve gemide özel mescitler bulunduğu belirtilmiştir. Müslüman turistlerin talep etmesi halinde onlara kible pusulası da temin edilmektedir. Ayrıca Müslüman misafirlere Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim de temin edilmektedir. Ayrıca bu gemide seyahat eden Müslüman turistler için bölgesel namaz vakitleri hakkında bilgilendirme, ibadet ekipmanları ve dini etkinlikler planlanmaktadır.
➤ İslam'a Uygun Etkinlikler
Gemide Müslüman turistlerin katılım gösterebileceği sportif ve sanatsal etkinlikler de planlanmıştır. Konuklar, gemide bulunan jakuzi, yüzme havuzu, tiyatro, su kaydıracağı, spor salonu ve yürüyüş rotalarından faydalanabilmektedir. Ayrıca önceden belirlenen zaman dilimlerinde jakuzi ve yüzme havuzlarından yalnızca erkeklerle özel ya da yalnızca kadınlara özel saatlerde hizmet alabilmektedirler. Aile havuzları ve spa hizmetleri de bu kapsamda verilen hizmetlerdendir.
➤ Kadın Misafirler İçin Özel Hizmetler
Asya Pasifik Bölgesi'nin derecelendirilmiş ilk helal dostu Cruise gemisinde kadın misafirler için İslami ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yalnızca kadınlara özel hizmetlerin küratörlüğünü yapmak için çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, Müslüman bir kadın turist sağlık hizmetlerini kadın bir doktordan ya da hemşireden talep edebilmektedir. Ayrıca spa ve terapi hizmetlerini de hemcinslerinden alma imkanı sunulmaktadır. Yüzme havuzları ve spor merkezleri de tamamen mahrem hale getirilmiş olup, bayanlara özel hizmet sunulabilmektedir. Böylelikle İslam dininin emir ve yasakları doğrultusunda her türlü tatil imkânından Müslüman turistlerin faydalanması amaçlanmıştır.
➤ Çocuklara Özel Hizmetler
Helal konseptli hizmet sunan bu gemide çocuklu aileler için de çeşitli hizmetler olduğu tespit edilmiştir. Müslüman ailelerin çocukları, İslami konsept üzerine profesyonel olarak eğitilmiş personelin gözetiminde, çocuk bakımı ve çocuk kulüpleri gibi farklı etkinliklere katılım sağlayabilmektedirler. Böylece Müslüman ailelerin ibadet saatlerinde ve diğer aktivitelere katılımlarında kendilerine zaman ayırmalarına olanak sağlanmıştır.

Sonuç

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, örnek olay incelemesinde ele alınan gemideki hizmetlerin altı başlık altında toplandığı görülmektedir. Bu hizmetler; helal mutfak, ramazan ayı hizmetleri, gemide ibadet olanakları, İslam'a uygun sosyal etkinlikler, kadın misafirler için özel hizmetler ve çocuklara yönelik hizmetlerdir.

Araştırmanın literatür kısmında belirtildiği gibi Crescent Rating sistemi, gemi yolculuğunun genel helal dostu olma durumunu 1 ile 7 arasında derecelendirmektedir. 1 Hilal en düşük ve 7 hilal en yüksek dereceyi temsil etmektedir. Yolcu gemisinde Müslümanlar için mevcut olan imkânlarla dayanarak, Crescent Rating şirketi bu gemiye 7 üzerinden 5 Hilal Derecesi vererek, ona derecelendirme alan ilk yolcu gemisi olma unvanını kazandırmıştır. Crescentrating CEO'su Bahardeen (2021) yaptığı açıklamada, "Geçmişte gemi turu segmenti tarafından helal gıda sağlamak için bazı çabalar olsa da, bu şirket Müslüman turistlerin kruvaziyer sektöründe kendilerini kapsayıcı hissetmelerini sağlamak için daha bütünsel bir bakış atmıştır" ifadesini kullanmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi helal konusunda daha önce de bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bu ölçekte kapsayıcı bir adım atılamamıştır. Araştırmada ele alınan şirket bu yönü ile helal kruvaziyer turizmi alanında öncü olma özelliği taşımaktadır.

Dünya Helal Birliği'nin yayınladığı helal otel standartları ile kıyaslandığında ise bu gemide sunulan helal dostu hizmetlerin henüz başlangıç seviyesinde olduğu görülmektedir. Ancak bu geminin helal turizm alanında bir ilk olduğu düşünülürse, bu hizmetlerin diğer şirketler için iyi bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

İslam Ülkeleri için Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)'in OIC/SMIIC 9 (2019) Helal Turizm Hizmetleri Genel Gereklilikler Standardı'na göre helal dostu konaklama işletmeleri 3 grupta incelenmektedir. Bunlar:

- Kategori A: Helal Turizm Gelişmiş Ölçekli Hizmetlere Sahip Konaklama Tesisleri
- Kategori B: Orta Ölçekli Helal Turizm Hizmetlerine Sahip Konaklama Tesisleri
- Kategori C: Helal Turizm Temel Ölçekli Hizmetleri Olan Konaklama Tesisleridir.

Araştırmaya konu olan kruvaziyer geminin sunduğu hizmetler incelendiğinde bu geminin SMIIC standartlarına göre "Kategori C" yani Helal Turizm Temel Ölçekli Hizmetleri Olan Konaklama Tesisleri kategorisine tekabül ettiği görülmektedir.

Öneriler

Bu çalışma helal konseptli kruvaziyer gemiler ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan biridir. Pandemi şartlarından dolayı yüz yüze görüşme yapılamadığından veriler online ortamda temin edilmiştir. Bu alanda yapılacak diğer çalışmalarda araştırmacılar yüz yüze mülakat tekniğini uygularlarsa derinlemesine bilgi edinmek açısından daha yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca helal konseptli oteller ile kruvaziyer gemiler arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bahardeen, F., (2021), *First Halal Cruise Ship*, <https://en.shafaqna.com/186573/asias-first-halal-friendly-cruise-set-for-seacation-in-singapore/>
- Battour, M. M., Ismail, M. N. ve Battor, M. (2010). Toward a halal tourism market. *Tourism Analysis*, 15(4), 461-470.
- Battour, M. M., Battor, M. M., & Ismail, M. (2012). The mediating role of tourist satisfaction: A study of Muslim tourists in Malaysia. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 29(3), 279–297. <https://doi.org/10.1080/10548408.2012>.
- Battour, M. ve Ismail, M. N. (2016). Halal Tourism: Concepts, Practises, Challenges And Future. *Tourism Management Perspectives*, 19, 150-154.
- Boğan, E., & Saruışık, M. (2019). Halal tourism: conceptual and practical challenges. *Journal of Islamic Marketing*, 10(1), 87–96. <https://doi.org/10.1108/JIMA-06-2017-0066>
- CLIA, (2020) *2020 Raporu*. <https://cruising.org/en-gb/about-the-industry/about-clia>
- Crescent Rating. (2021). *Key Faith Based Needs For Muslims Travellers*. <https://www.crescentrating.com/halal-muslim-travel-market-reports.html>

- Chandra, G. R. (2014). Halal Tourism; a New Goldmine For Tourism. *International Journal of Business Management & Research*, 4(6), 45-62.
- Eid, R. ve El-Gohary, H. (2015). Muslim Tourist Perceived Value in The Hospitality and Tourism Industry. *Journal of Travel Research*, 54(6), 774-787.
- Henderson, J. C. (2011). Religious Tourism and Its Management: The Hajj in Saudi Arabia. *International Journal of Tourism Research*, 13(6), 541-552.
- Jaelani, A. (2017). Halal Tourism Industry in Indonesia: Potential and Prospects. *International Review of Management and Marketing*, 7(3).
- Jafari, J. ve Scott, N. (2014). Muslim World and Its Tourisms. *Annals of Tourism Research*, 44, 1-19.
- Mokhlis, S. (2009). Relevancy and Measurement of Religiosity in Consumer Behavior Research. *International Business Research*, 2(3), 75-84.
- O'Leary, Z. (2017). *The Essential Guide to Doing Your Research Project*. Sage.
- Payne, G. ve Payne, J. (2004). *Key Concepts in Social Research*. Sage.
- Pektaş, K. (2019). *Helal Turizm'de Yeni Bir Kavram: Helal Kruvaziyer*. Halal Tourism Congress Proceedings Books, 103.
- Salama, (2015), *Turkey Launches First "Halal Cruise" Halal Focus*. <http://halalfocus.net/turkey-launches-first-halal-cruise/>
- Samori, Z., Salleh, N. Z. M. ve Khalid, M. M. (2016). Current Trends On Halal Tourism: Cases On Selected Asian Countries. *Tourism Management Perspectives*, 19, 131-136.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Suhartanto, D., Dean, D., Wibisono, N., Lu, C. Y., & Amin, H. (2022). Millennial loyalty in Halal tourism: a destination-based analysis. *Current Issues in Tourism*, 25(9), 1467-1480.
- Statistical Economic and Social Research and Training Centre for Islamic, & (SESRIC). (2018). OIC Economic Outlook (2018) Challenges and Opportunities towards Achieving the OIC-2025. Organisation Of Islamic Cooperation. www.idi.org.il
- SMIIC, (2021). *Helal Standartları*. <https://www.smiic.org/en/standards>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zamani-Farahani, H. ve Henderson, J. C. (2010). Islamic Tourism and Managing Tourism Development In Islamic Societies: The Cases of Iran And Saudi Arabia. *International Journal of Tourism Research*, 12(1), 79-89.

EXTENDED SUMMARY

Halal tourism is a perspective that allows Muslim tourists to have a holiday in accordance with the orders and prohibitions of the religion of Islam. This concept, which is based on the Qur'an and the Sunnah, has started to be applied by many tourism enterprises in recent years. Although accommodation is the sector where the halal concept is seen the most, travel companies have also started to offer this concept to their customers.

Cruise tourism is a type of tourism where consumers can benefit from both travel and accommodation opportunities. Tourists can make long journeys lasting days or even months on these ships, which are described as floating hotels. Although it seems that a long part of the vacation time in cruise tourism is spent on the ship, in fact, land tours constitute a large part of these tours. These gigantic ships anchoring in suitable ports significantly increase the tourism revenues of port cities.

Cruise ships, which can provide many services offered by hotel businesses, can offer many tourism activities to hundreds of guests at the same time. In the cruise industry, where competition is intense, the search for new concepts has accelerated in recent years. One of the newest of these concepts consists of halal-themed services.

This study examines the products and services offered by the cruise ship, which introduced the Asia Pacific region's first halal friendly cruise concept. In the findings part of the study, the data obtained from the cruise company, which is the subject of the research, are presented in categories. In the conclusion part, these services are compared with the halal concept services offered in halal concept accommodation establishments. The aim of this study is to present a new perspective to the cruise industry in terms of product and service diversity.

Halal tourism is a perspective that allows Muslim tourists to have a holiday in accordance with the orders and prohibitions of the religion of Islam. This concept, which is based on the Qur'an and the Sunnah, has started to be applied by many tourism enterprises in recent years. Although accommodation is the sector where the halal concept is seen the most, travel companies have also started to offer this concept to their customers.

Cruise tourism is a type of tourism where consumers can benefit from both travel and accommodation opportunities. Tourists can make long journeys lasting days or even months on these ships, which are described as floating hotels. Although it seems that a long part of the vacation time in cruise tourism is spent on the ship, in fact, land tours constitute a large part of these tours. These gigantic ships anchoring in suitable ports significantly increase the tourism revenues of port cities.

Cruise ships, which can provide many services offered by hotel businesses, can offer many tourism activities to hundreds of guests at the same time. In the cruise industry, where competition is intense, the search for new concepts has accelerated in recent years. One of the newest of these concepts consists of halal-themed services.

When the findings obtained from the research are examined, it is seen that the services on the ship discussed in the case study are grouped under six headings. These services are; halal cuisine, Ramadan services, worship facilities on board, social activities in accordance with Islam, special services for female guests and services for children.

As stated in the literature part of the research, the Crescent Rating system rates the overall halal friendliness of the cruise on a scale of 1 to 7. 1 crescent represents the lowest degree and 7 crescent represents the highest degree. Based on the facilities available to Muslims on board the cruise ship, Crescent Rating has awarded this ship a Crescent Rating of 5 out of 7, making it the first cruise ship to receive a rating. "While there have been some efforts in the past to provide halal food by the cruise segment, this company has taken a more holistic view to make Muslim tourists feel inclusive in the cruise industry," Crescentrating CEO Bahardeen (2021) said in a statement. As it can be understood from here, although some studies have been done on halal before, an inclusive step has not been taken on this scale. With this aspect, the company considered in the research is a pioneer in the field of halal cruise tourism.

When compared to the halal hotel standards published by the World Halal Association, it is seen that the halal friendly services offered on this ship are at the beginning level. However, considering that this ship is a first in the field of halal tourism, it is thought that these services will set a good example for other companies.

When the services provided by the cruise ship, which is the subject of the research, are examined, it is seen that this ship corresponds to the category of "Category C", that is, Accommodation Facilities with Basic Scale Services of Halal Tourism, according to SMIIIC standards.

COVID-19'UN İNSANLARIN BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE FİZİKSEL AKTİVİTELERİ ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF COVID-19 ON HUMAN NUTRITION HABITS AND PHYSICAL ACTIVITIES

Duran KURU

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Otel,
Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü
durankuru@hitit.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-7487-8911

Yunus DURSUN

Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü
ydursun@erciyes.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-1553-9047

ÖZET

Çalışmanın amacı, Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın gıda tüketim sıklığı ve fiziksel aktivite sıklığı üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini, Türkiye’de farklı bölgelerde bulunan 18 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Örneklemini oluşturan bireyler arasından kolayda örnekleme yöntemiyle 404 kişi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada online anket ile ulaşılan verilere istatistik paket programı kullanılarak veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan analizler uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, fiziksel aktivite sıklıklarından; hareketsiz davranışlarda medeni durum ve yaş arasında, hafif aktif davranışlarda çalışma durumları arasında, çok aktif davranışlarında cinsiyet arasında ve katılımcıların beslenme alışkanlıkları itibarıyla yaşları ile çalışma durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ancak, orta derecede aktif fiziksel aktiviteler ile hiçbir grup arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Ayrıca, tüm gruplar için Covid-19 öncesi ve sırasında hareketsiz davranışta yüksek düzeyde artışlar, fiziksel aktivite sıklıklarının tüm derecelerinde (hafif aktif, orta derecede aktif ve çok aktif) ise, yarı yarıya düşüşler gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

The aim of the study is to investigate the effects of being quarantined at home due to the Covid-19 epidemic on the frequency of food consumption and physical activity frequency. The sample of the study consists of individuals aged 18 and over, living in different regions of Turkey. Among the individuals forming the sample, 404 people were included in the study with the convenience sampling method. In the research, non-parametric analyzes were applied to the data obtained through the online survey, since the data did not show normal distribution by using the statistical package program. According to the results of the analysis, physical activity frequencies; Statistically significant differences were found between marital status and age in sedentary behaviors, between working status in mildly active behaviors, between gender in very active behaviors, and between age and working status in terms of eating habits of the participants. However, no significant differences were found between moderately active physical activities and any of the groups. In addition, high increases in sedentary behavior were observed for all groups before and during Covid-19 and decreased by half at all degrees of physical activity frequencies (mildly active, moderately active, and very active).

Geliş Tarihi:

03.11.2021

Kabul Tarihi:

15.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Covid-19
Beslenme
Alışkanlıkları
Fiziksel Aktivite
İnsan Sağlığı

Keywords

Covid-19
Nutrition Habits
Physical Activity
Human Health

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1018656>

Atf/Cite as: Kuru, D., Dursun, Y. (2022). Covid-19'un İnsanların Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktiviteleri Üzerine Etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1220-1238.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Mart 2020'de, en son Korona virüs hastalığı olan 2019 (Covid-19) bir pandemi olarak ilan edilmiştir (Sohrabi vd., 2020). Başlangıcından bu yana, yeni korona virüsün (2019-nCoV) neden olduğu pandemi, dünya çapında insanlar için önemli sağlık sorunları yaratmıştır (WHO, 2021). Dünya çapında virüsün yayılmasını önlemek, hastalığı kontrol etmek ve sağlık sistemleri üzerindeki etkiyi azaltmak için, insanlara sosyal etkileşimlerden kaçınmak ve evde kalmak için tavsiyelerde bulunulmuştur (WHO, 2020). Türkiye'de Covid-19 virüsüne yakalanan ilk vakanın 11 Mart 2020'de duyurulmasıyla (Zorlu, 2020), salgınının Türkiye'ye gelmesinden ve virüsün çoğalmasından sonra, yetkililer tarafından günlük yaşamın önemli unsurlarından olan, okula gitmek, kahvehaneye gitmek, kalabalık pazarlarda alışveriş yapmak, camide toplu ibadet yapmak gibi faaliyetlerinin yasaklanması gibi bir takım önlemler alınmıştır. Ayrıca, 65 yaş üstü insanlar ve 20 yaş altı gençlerin tamamen sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Hafta sonu sokağa çıkma yasakları getirilmiş ve büyük şehirlere giriş-çıkışlar kapatılmıştır (Guerin, 2020). Covid-19 pandemi sürecindeki kısıtlama dönemlerinde insanlar evlerine kapanmış, virüsün yayılmasını ve yok olmasını sağlamak için Sağlık Bakanlığı'nın "hayat eve sığar" (Sağlık Bakanlığı, 2021) sloganıyla yapılan "evde kal", "evde kal, hayatta kal" çağrılarının da katkılarıyla mücbir sebepler dışında kimse sokağa çıkmamıştır. Bu nedenle, Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı haftalarca ev hapsinde yaşamak zorunda kalmış, bu da insanların fiziksel aktivitelerini azaltma ve hareketsiz (günün çoğunu oturarak geçirmek; haftada 30 dakikadan az egzersiz yapmak) yaşam tarzını benimseme riskini artırmıştır.

WHO ve Sağlık Bakanlığı'nın açıklamalarından sonra insanlar panik ve telaş içerisinde ne yapacaklarını tam olarak bilmeden hareket etmeye başlamış, gıda başta olmak üzere daha önce hiç olmadığı kadar stok yapma eğiliminde bulunmuşlardır (Independent, 2020). Covid-19 salgını nedeniyle uzun süre içeride kalmaya zorlanmak stres koşullarına yol açabilmekte, sonunda beslenme alışkanlıklarımızda dramatik bir değişikliğe neden olabilmektedir. Karantina günlerini evde geçirmek fazla yemek yemeyi kolaylaştırmaktadır (Brooks vd., 2020; Campana vd., 2019). Uzun süreli stres altında vücudumuz kortizol salgılamakta ve bu da açlık hissini artırmaktadır (Gluck vd., 2004). İnsanlar genellikle sosyal varlıklardır ve bu sosyal izolasyon dönemi onları psikolojik olarak zorlayabilir ve artan korku ve endişeyle başa çıkma mekanizması olarak yemeklerin miktarında veya sıklığında artışa neden olabilir. Bu noktada, bu çalışma, Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklığı üzerindeki etkilerinin incelenmek için önemli bir araştırma sorusunu gündeme getirmektedir: Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmak insanların gıda tüketimini ve fiziksel aktivite sıklıklarını etkiler mi?

Bu bağlamda, Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklığı üzerindeki etkilerinin inceleneceği bu çalışmada temel amaç, Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın gıda tüketim sıklığı ve fiziksel aktivite sıklığı üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu amaçla çalışmada; öncelikle dünya çapında yaşanan küresel bir salgından dolayı uygulanan karantina dönemlerinde insanların beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktiviteleri üzerindeki etkileriyle ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Daha sonra araştırmanın metodolojisine değinilmiştir. Son olarak, çıkarımlar, sınırlamalar ve gelecekteki araştırma alanları dâhil olmak üzere bu çalışmanın sonuçlarına ve tartışmalarına yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Beslenme Alışkanlıkları

Besin alımı, sağlıkla ilgili en temel davranışlardan biridir. Covid-19'un patlak vermesinden bu yana, panik satın alma ve ev eşyalarının stoklanmasıyla ilgili çok sayıda medyada haberler yer almıştır. Nüfus daha fazla yiyecek satın alırsa, o zaman daha fazla ev yapımı yemek hazırlıyor olabilir. Kantar Worldpanel, kapanma döneminde evde tüketilen yemek sayısında %38'lik bir artış olacağını ileri sürmüştür (Agriculture and Horticulture Development Board [AHDB], 2020). Genellikle çalışan kesimin ev dışından yeme-içme alışkanlıklarının olduğu göz önüne alındığında, kapanmada yemeklerin evde daha az koruyucu/katkı maddesi içeren öğeler kullanılarak pişirilebileceğinden bu iyi bir göstere olabilir. Öte yandan, atıştırma davranışlarının stres ve buna neden olan diğer psikolojik sorunlarla birlikte artması muhtemeldir. Nitekim Covid-19'un fiziksel sağlık üzerindeki potansiyel etkilerini inceleyen araştırmalarda, en büyük etkinin stres olduğu vurgulanmıştır (Erdoğan Yüce & Muz, 2021; Sallis vd., 2020). Beynin ödül sistemini ve motivasyonel yollarını harekete geçiren yiyecekler, atıştırma davranışını güçlendirmekte ve bu da aşırı yemeye yol açmaktadır (Sinha, 2018). Atıştırma davranışı, elbette, can sıkıntısı gibi duygulardan kaynaklanabilir ve artan miktarda yiyecek satın alındığında, algılanan stres

seviyelerinin artmasıyla birlikte vücut ağırlığı artışı ve obezitenin uzun vadeli sonuçları kaçınılmaz olabilir. Yapılan bir araştırmada, pandemi sürecinde evde uzun süre vakit geçirmekten kaynaklanan fiziksel aktivitelerin azalması, korkunun ve stresin artması sonucu beslenme alışkanlıkları ile yiyecek satın almadaki alışkanlıklarının değişmesi ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının terk edilmesi sonucu obezitenin daha sık görüldüğü ifade edilmektedir (Çulfa vd., 2021).

Kötü beslenme alışkanlıklarını şüphesiz teşvik eden bir başka faktör de, hareketsizliğin etkileri yoluyla elektronik cihaz kullanımı ve ekran süresinin uzamasıdır (Biddle vd., 2017). Bunun evde uzaktan eğitim ve kapanma kısıtlamalarıyla artması muhtemeldir. Ayrıca, yiyecek reklam kampanyalarına daha çok maruz kalma, atıştırma davranışının sıklaşması, artan hareketsizlik seviyeleri vücut ağırlığı artışına neden olabilir. Yapılan bir çalışma, Covid-19 salgınının çocukluk obezite düzeylerinde bir artışa neden olduğunu ileri sürmüştür (Rundle vd., 2020). Elbette ki, kötü beslenme sadece vücut ağırlığı artışına ve obeziteye değil, aynı zamanda koroner kalp hastalığı gibi diyet kaynaklı diğer kronik hastalıklara da yol açmaktadır. Kötü beslenmenin birden fazla kronik hastalığın başlangıcını ve şiddetlenmesini teşvik ettiği düşünüldüğünde, araştırmacılar için pandemi sırasında beslenme düzenlerinde meydana gelen değişiklikleri belirlemenin önemli olacağı düşünülmektedir. Daha sonra, sosyal izolasyon sırasında bu değiştirilmiş beslenme alışkanlıklarının uzun vadeli sonuçlarının tüm yaş gruplarında incelenmesi gerekir. Bu tür araştırmalar, toplumların doğru bilgilerle daha iyi bilinçlenmesini ve gelecekteki küresel salgınlara hazırlıklı olmasını sağlayacaktır.

Fiziksel Aktivite

Düzenli fiziksel aktivitenin sağlıklı yaşam üzerine faydalı etkileri iyi bilinmektedir (Pedersen & Saltin, 2015). Ayrıca, araştırmalar, zihinsel sağlık ve esenlik alanlarında iyileştirilmiş fiziksel ve fizyolojik sağlık ve olumlu sağlık sonuçları gibi bir dizi spesifik fayda tanımlamıştır (Chekroud vd., 2018). Fiziksel aktivitedeki değişikliklerin, genel refah için önemli olan temel sağlık davranışlarını etkilediği bilinmektedir. Sistematik incelemeler hem akut hem de düzenli egzersizin uyku kalitesi üzerindeki olumlu rolüne işaret etmektedir (Kredlow vd., 2015) ve düzensiz uykunun fiziksel aktivite düzeylerini negatif etkilediği görülmektedir (Kline, 2014). Bunu doğrular şekilde yapılan bir araştırmada, pandeminin gençleri fiziksel açıdan etkileyip hareketsizliğe sürüklediği, yaşam kalitelerini negatif olarak etkilediği ve depresyon geçirme ihtimallerini artırdığı tespit edilmiştir (Cihan & Pirinççi, 2020). Bu bağlamda, fiziksel aktivite ve egzersiz faaliyetleri büyük önem arz etmektedir (Koç & Bayar, 2020).

Ne yazık ki, düzenli fiziksel aktivite ve egzersiz de dahil olmak üzere sosyal etkileşim ve açık hava aktiviteleri ile ilgili kısıtlamalar, kaçınılmaz olarak milyonlarca insanın günlük aktivitelerini kesintiye uğratmıştır ve uğratmaya da devam etmektedir (Chen vd., 2020). Birçok çalışmada, Covid-19 pandemi sürecinin neden olduğu karantina dönemlerinin fiziksel sağlık üzerindeki potansiyel olumsuz yaşam tarzı alışkanlıklarını özetleyen bilgiler sunulmuştur (Antunes & Frontini, 2021; Arora & Grey, 2020; Dunton vd., 2020; Mattioli vd., 2020). Bununla birlikte, kapanma sırasında fiziksel aktivitenin önemi son zamanlarda özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca, uzmanlar, egzersizin fiziksel ve zihinsel sağlığı ve refahı yeniden dengelemeye yardımcı olabileceğini savunmaktadır. Bu zor zamanlarda egzersizin sosyal izolasyon (sosyal mesafe) önlemleri kadar teşvik edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Matias vd., 2020).

Öte yandan, diğer sosyo demografik faktörlerden ve önceden var olan sağlık koşullarından bağımsız olarak, sosyal izolasyon ve ölüm riski arasındaki ilişkilerin yanı sıra önemli kronik hastalıkların gelişim gösterdiği tespit edilmiştir (Schrempft vd., 2019). Benzer şekilde, sosyal olarak izole edilmiş yalnız bireyler, fiziksel aktivitenin olmaması gibi daha az elverişli yaşam tarzlarına sahip olmalarından dolayı belirli sağlık risklerine maruz kalabilmektedir (Malcolm vd., 2019). Çok sayıda birey için, karantinadan dolayı spor salonları, parklar ve diğer birçok eğlence tesisinin kapatılması veya kendi kendine izolasyon önlemlerinin fiziksel aktivite seviyeleri üzerinde olumsuz bir etkisi olacaktır. Tam tersi şekilde, pek çok kişi de bu zamanda fiziksel aktivite seviyelerini koruyabilecek hatta artırabileceklerdir.

Bununla birlikte, yaş, cinsiyet, yaşam tarzı, istihdam durumu, vücut kitle indeksi, eğitim geçmişi ve medeni durumun sosyal izolasyonun hareketsiz davranış oranları ile ilişkili olduğu görülmektedir. (Tully vd., 2019). Ayrıca, fiziksel aktivitenin ve diyet davranışlarının çocuklar, kadınlar, öğrenciler, fiziksel ve/veya zihinsel engelli çocuk ve genç yetişkinler üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar literatürde yer almaktadır (Galle vd., 2020; McCormack vd., 2020; Nienhuis & Lesser, 2020; Sidebottom, 2020; Summaka vd., 2021; Theis vd., 2021).

Ancak, tüm popülasyonlardan Covid-19'un beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktiviteleri üzerindeki etkileri hakkında bilgi almak önemlidir. Bunun yanında, dünya çapında karantinaya ve bulaşma riskine maruz kalmanın insanların fiziksel aktivite düzeylerini etkileyen faktörleri belirleme ihtiyacı da vardır.

Metodoloji

Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Sağlıklı beslenmek ve fiziksel sağlığı korumak ve/veya iyileştirmek için düzenli olarak fiziksel aktiviteye katılmak her zamankinden daha çok önem arz etmektedir. Dünya çapında yaşanan küresel bir salgından dolayı uygulanan karantina dönemleri, insanları çok fazla etkileyen yeni bir deneyimdir; bu bağlamda, Covid-19'un beslenme alışkanlıklarımızı ve fiziksel aktivitelerimizi ne ölçüde etkilediğini araştırmak son derece önemlidir.

Önceki çalışmalarda, Covid-19 pandemi sürecinin neden olduğu karantina dönemlerinin fiziksel sağlık üzerindeki potansiyel olumsuz yaşam tarzı alışkanlıklarını, fiziksel aktivitenin ve diyet davranışlarının çocuklar, kadınlar, öğrenciler, fiziksel ve/veya zihinsel engelli çocuk ve genç yetişkinler üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar yer almaktadır. Ancak, Covid-19'un beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktiviteleri üzerindeki etkileri hakkında tüm popülasyonlardan bilgi edinmek büyük önem arz etmektedir. Çalışma bulgularının, pandeminin insanlar arasında diyet/beslenme ve fiziksel aktivite değişiklikleri hakkında ön kanıtlar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırma, gelecekteki çalışmalara ve fiziksel aktivite sıklıkları ve diyet değişiklikleriyle mücadele için yardımcı olabilir.

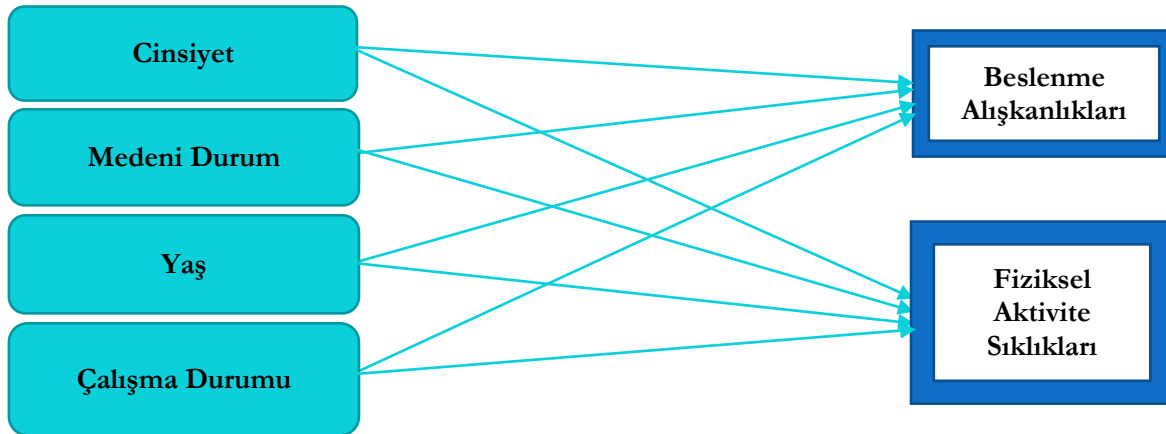
Türkiye'de pandeminin beslenme alışkanlıkları ve obezite ilişkisini araştıran, fiziksel aktivite ve egzersizin öneminden bahseden, yetişkinlerin diyet davranışları, fiziksel aktivite ve stres düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayan ve gençlerin yaşam kalitesinin fiziksel aktivite ve depresyon düzeyi ilişkisini araştıran çalışmalara rastlanılmıştır. Pandeminin insanların beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktiviteleri üzerine etkisinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamış olması sebebiyle çalışmanın özgün değere sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın gıda tüketim sıklığı (evde yemek, dışarıda yemek, meyve, sebze, gazlı içecekler ve hazır meyve suyu tüketimi vb.) ve fiziksel aktivite sıklığı (hareketsiz, hafif aktif, orta derecede aktif ve çok aktif) üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Araştırma Modeli

Modelde; katılımcıların beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklıkları (hareketsiz, hafif aktif, orta derecede aktif ve çok aktif) ile cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışma durumları arasında anlamlı farklılıklar olduğu varsayılmaktadır. Şekil 1'de araştırmada kullanılacak model gösterilmektedir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Yöntemi

Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklığı üzerindeki etkilerinin araştırılacağı bu çalışmada; öncelikle dünya çapında yaşanan küresel bir salgından dolayı uygulanan karantina dönemlerinde insanların beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktiviteleri üzerindeki etkileriyle ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Daha sonra araştırmanın metodolojisine değinilmiştir. Son olarak, çıkarımlar, sınırlamalar ve gelecekteki araştırma alanları dâhil olmak üzere bu çalışmanın sonuçlarına ve tartışmalarına yer verilmiştir.

Bu çalışmada, katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışıp/çalışmama ya da evde çalışma durumlarıyla beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklıkları arasında farklılıklar olduğu varsayılmaktadır. Araştırmada, bağımlı değişkenler (beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite sıklıkları) ve bağımsız değişkenler (katılımcıların cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları ve çalışma durumları) ankette bildirilen bilgilere dayanmaktadır. Fiziksel aktivite sıklıkları; *hareketsiz* (günün çoğunu oturarak geçirmek; haftada 30 dakikadan az egzersiz yapmak. Örneğin, TV'yi izlemek, telefonda vakit geçirmek, video oyunları oynamak, kanepede oturmak, kitap okumak, vb.), *hafif aktif* (haftada 150 dakikadan az egzersiz yapmak. Örneğin germe, evde yapılan aktiviteler, yavaş yürüyüş, balık tutma, yavaş dans vb.), *orta derecede aktif* (haftada 150 -300 dakika egzersiz yapmak. Örneğin, ağırlık kaldırma, tempolu yürüyüş, paten, yoga, evde egzersiz, step, yüzme, vb.) ve *çok aktif* (haftada 300 dakikadan fazla egzersiz yapmak. Örneğin, tempolu koşu, yokuş yukarı yürüyüş, bisiklet, aerobik dans, boks, kürek, vb.) olarak belirlenmiştir (Godin, 2011).

Araştırmada elde edilen veriler online anket yöntemiyle toplanmıştır. Anket formu Google form aracılığıyla hazırlandıktan sonra 23 kişiye formun ön testi yapılmış ve sonrasında gerekli düzenlemeler yapılarak online anket formunun son şekli oluşturulmuştur. Son şekli oluşturulan formun linki, e-posta ve sosyal medya uygulamaları (Twitter, Facebook, Whatsapp gibi) yoluyla ankete katılmayı kabul eden 18 yaş ve üstü bireylerle 01/07/2021 - 10/08/2021 tarihleri arasında paylaşılmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu, literatür taranarak geliştirilmiştir (Erdoğan Yüce & Muz, 2021; Godin, 2011; Sidebottom, 2020).

Ankette, birinci ve ikinci bölümde insanların pandemi dönemindeki fiziksel aktivitelerinde meydana gelen değişim ile ilgili 12 ve beslenme alışkanlıklarında meydana gelen değişim ile ilgili 20 soru olmak üzere toplam 32 soru bulunmaktadır. Bu sorular iki ve çok seçenekli (tek ya da birden fazla yanıtı), değerlendirme ve 5'li likert ölçeğinde kapalı uçlu sorular olarak hazırlanmıştır. Son bölüm ise, katılımcıların demografik özelliklerinin tespitini içeren 8 sorudan oluşmaktadır. Araştırma öncesinde Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (29/06/2021 tarihli ve 287 sayılı) izin alınmış ve çalışmanın her aşamasında Araştırma ve Yayın Etiğine uygun davranılmıştır.

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek ve özetlemek için ankette bulunan ifadelerden elde edilen bilgilerin frekans dağılımları tablolar şeklinde gösterilmiştir. Sonrasında anketten elde edilen veriler normal dağılım göstermediği için verilere SPSS paket programıyla parametrik olmayan Wilcoxon Signed-Rank testi, tek yönlü varyans analizi Kruskal-Wallis testi, Post Hoc testi ve Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

Örnekleme

Araştırmanın örnekleme, Türkiye'de farklı bölgelerde bulunan 18 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2020 yılı Türkiye nüfusu 83.614.362 kişidir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021) ve basit tesadüfî yöntemle oluşturulan örneklem sayısı Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'ın Örneklem Büyüklükleri Tablosu'na göre belirlenmiştir. Tabloda 0,05 örnekleme hatasında 100 milyon kişinin oluşturduğu bir anakütle için 384 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olabileceği belirtilmektedir. Örnekleme oluşturan bireyler arasından kolayda örnekleme yöntemiyle 400 kişiye ulaşmak amaçlanmış ve çevrimiçi olarak toplam 411 kişiye ulaşılmıştır. 7 katılımcı 18 yaş altında olduğu için değerlendirmeye alınmamış ve 404 katılımcı araştırmaya dâhil edilme kriterlerini karşılamıştır.

Araştırmanın Kısıtlamaları

Araştırmanın bazı kısıtlamaları vardır. Zaman ile maliyet sınırlamasının bulunması nedeniyle, araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış olması araştırmanın en önemli kısıtı olarak görülebilir, ancak, gelecekteki

araştırmacılar örneklem seçimi yaparken tesadüfi örnekleme yöntemlerinden birisi seçilerek bu kısıt ortadan kaldırılabılır.

Ayrıca, araştırmada, Türkiye’de farklı bölgelerde bulunan 18 yaş ve üstü bireylere yönelik araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda, gelecekteki araştırmalar farklı ülkelerde veya kıtalarda daha büyük örneklemlerde yapılabilir.

Bulgular

Demografik Bilgiler İle İlgili İstatistikler

Tablo 1’de katılımcıların demografik ve bireysel özellikleriyle ilgili istatistiklere yer verilmiştir. Katılımcıların demografik ve bireysel özelliklerine göre, %55’i erkek, yaklaşık %63’ü evli, %42’si orta derecede aktif (haftada 150 -300 dakika egzersiz), %52’si pandemi sürecinde kilo alanlar, yaklaşık %38’i aktif olarak çalışanlar ve %52’si 18-29 yaş grubunda olanlar olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcıların ortalama yaşının $31,59 \pm 10,61$, vücut ağırlığı ortalamasının $72,81 \pm 15,99$, boy uzunluğu ortalamasının $1,72 \pm 0,09$ ve vücut kitle indeksi ortalamasının $24,46 \pm 4,12$ olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Bireysel Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%
<i>Kadın</i>	182	45	<i>Evli</i>	151	37,4
<i>Erkek</i>	222	55	<i>Bekâr</i>	253	62,6
Toplam	404	100	Toplam	404	100
Yaş Grupları	n	%	Vücut Ağırlığı Değişimi	n	%
<i>18-29</i>	211	52,2	<i>Kilo alanlar</i>	210	52
<i>30-39</i>	100	24,8	<i>Kilo kaybı yaşayanlar</i>	69	17,1
<i>40 ve üzeri</i>	93	23,0	<i>Kilosu değişmeyenler</i>	125	30,9
Toplam	404	100	Toplam	404	100
Çalışma Durumu	n	%	Önceki Etkinlik Düzeyi	n	%
<i>Pademi öncesi çalışırken, pandemide işsiz kalanlar</i>	45	11,1	<i>Hareketsiz</i>	40	9,9
<i>Aktif olarak çalışanlar</i>	153	37,9	<i>Hafif Aktif</i>	122	30,2
<i>Pademi öncesi faal çalışırken, pandemide evden çalışanlar</i>	91	22,5	<i>Orta Derecede Aktif</i>	171	42,3
<i>Ev hanımı olanlar</i>	37	9,2	<i>Son Derece Aktif</i>	71	17,6
<i>İşsiz olanlar</i>	78	19,3			
Toplam	404	100	Toplam	404	100
Yıl (ort ± ss)				31,59 ± 10,61	
Vücut Ağırlığı (ort ± ss) (kg)				72,81 ± 15,99	
Boy Uzunluğu (ort ± ss) (m)				1,72 ± 0,09	
Vücut Kitle İndeksi (ort ± ss) (kg/m²)				24,46 ± 4,12	

Covid-19 Öncesi ve Sırasında Fiziksel Aktivite Davranışlarındaki Değişiklikler

Tüm katılımcılardan (n =404) toplam 320 katılımcı (%79,2), Covid-19 sırasında fiziksel aktivitelerinde değişiklik olduğunu bildirmiştir. Verilere normallik testi uygulanmış ve verilerin normal dağılım göstermediği ($p<0,05$) görülmüştür. Bu nedenle, Covid-19 öncesi ve sırasında fiziksel aktivite düzeylerinin analizi için parametrik olmayan Wilcoxon Signed-Rank Testi kullanılmıştır. Anketin Covid-19 öncesinde ve sırasında kaydedilen fiziksel aktivite kısmına verilen cevaplar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Fiziksel Aktivite Davranışlarındaki Değişiklikler

	Covid-19 öncesinde		Covid-19 sırasında		Değişim Ort.	%	Z	p
	n	Ort. (ss)	n	Ort. (ss)				
<i>Hareketsiz (saat/gün)</i>	320	3,88 (2,42)	320	6,62 (3,06)	2,74	70,62	-12,006	0,000
<i>Hafif Aktif (gün/hafta)</i>	320	3,03 (1,95)	320	1,70 (1,87)	1,33	43,90	-7,806	0,000
<i>Orta Derecede Aktif (gün/hafta)</i>	320	2,71 (1,99)	320	1,45 (1,89)	1,26	46,50	-7,942	0,000
<i>Çok Aktif (gün/hafta)</i>	320	1,93 (1,92)	320	0,86 (1,52)	1,07	55,44	-8,416	0,000

Tablo 2'de gösterilen Wilcoxon Signed-Rank testleri, fiziksel aktivitenin tüm düzeylerinde önemli azalmalar ve hareketsiz davranışta önemli artış göstermiştir. İstatistiksel analiz sonucunda, hareketsiz davranış sayısının (saat/gün) Covid-19'dan önceye göre (Ort. (ss) = 3,88 (2,42)) Covid-19 sırasında (Ort. (ss) = 6,62 (3,06)) önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Sonuçlar, Covid-19 sırasında %70,62'lik bir artış göstermektedir ($z = -12,006$, $p < 0,000$). Hafif yoğunluktaki fiziksel aktivite sayısı (gün/hafta) Covid-19'dan önceye göre (Ort. (ss) = 3,03 (1,95)) Covid-19 sırasında (Ort. (ss) = 1,70 (1,87)) önemli ölçüde azalmıştır. Sonuçlar yaklaşık %44'lük bir düşüş göstermektedir ($z = -7,806$, $p < 0,000$). Orta dereceli fiziksel aktivitenin sayısının (gün/hafta) Covid-19'dan önceye göre (Ort. (ss) 2,71 (1,99)) Covid-19 sırasında (Ort. (ss) = 1,45 (1,89)) önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Sonuçlar ($z = -7,942$ $p < 0,000$) %46,50'lik bir düşüş göstermektedir. Çok aktif dereceli fiziksel aktivitenin sayısı (gün/hafta) ise, Covid-19'dan önceye göre (Ort. (ss) = 1,93 (1,92)) Covid-19 sırasında (Ort. (ss) = 0,86 (1,52)) önemli ölçüde azalmıştır. Sonuçlar %55,44'lük bir düşüş göstermektedir ($z = -8,416$, $p < 0,000$).

Katılımcıların Covid-19 öncesi ve Covid-19 sırasında fiziksel aktivite sıklıkları ile cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışıp/çalışmama/evde çalışma durumları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını incelemek için veriler normal dağılım göstermediği için Kruskal-Wallis testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3, 4, 5 ve 6'da sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Hareketsiz Davranışlarındaki Değişiklikler

Grup	Kategori	<i>Hareketsiz Davranış Değişikliği (Covid Öncesi ve Sırasında)</i>						
		n	Ort. Covid öncesi	Ort. Covid sırası	Değişim Ort. (saat/gün)	%	df	p
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	145	3,84	6,40	2,56	66,7	1	0,404
	<i>Erkek</i>	175	3,92	6,79	2,87	73,2		
Medeni Durum	<i>Evlü</i>	118	3,61	5,95	2,34	64,8	1	0,005
	<i>Bekâr</i>	202	4,04	7,00	2,96	73,3		
Yaş	<i>18-29</i>	175	3,97	7,10	3,13	78,8	2	0,031
	<i>30-39</i>	76	3,97	5,86	1,89	47,6		
	<i>40 ve üzeri</i>	69	3,57	6,23	2,66	74,5		
Çalışıp / Çalışmama / Evde Çalışma Durumu	<i>Pademi öncesi çalışırken, pandemide işsiz kalanlar</i>	39	3,74	6,85	3,11	83,1	4	0,381
	<i>Aktif olarak çalışanlar</i>	111	3,68	6,19	2,51	68,2		
	<i>Pademi öncesi faal çalışırken, pandemide evden çalışanlar</i>	80	4,16	6,96	2,80	67,3		
	<i>Ev hanımı olanlar</i>	25	3,72	6,80	3,08	82,8		
	<i>İşsiz olanlar</i>	65	4,05	6,71	2,66	65,7		

Tablo 3, hareketsiz davranıştaki (saat/gün) değişikliklerin gruplar arası karşılaştırmalarını göstermektedir. Analiz sonuçları medeni durumun her kategorisi için (evli ve bekâr) Covid-19 öncesi ve sırasındaki değişiklik ortalamaları arasında önemli bir fark olduğunu göstermektedir ($p < 0,05$). Aynı şekilde, yaş gruplarının her kategorisi için (18-29 yaş, 30-39 yaş, 40 yaş ve üzeri) Covid-19 öncesi ve sırasındaki değişiklik ortalamaları arasında önemli bir farklılık vardır ($p < 0,05$). Ancak, cinsiyet ve çalışma durumunun Covid-19 öncesi ve sırasındaki değişiklik ortalamaları arasında bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Ek olarak, tüm gruplar için Covid-19 öncesi ve sırasında hareketsiz davranışta yüksek düzeyde artışlar gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Hafif Aktif Davranışlarındaki Değişiklikler

		<i>Hafif Aktif Davranış Değişikliği (Covid Öncesi ve Sırasında)</i>						
Grup	Kategori	n	Ort. Covid öncesi	Ort. Covid sırası	Değişim Ort. (gün/hafta)	%	df	p
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	145	3,10	1,80	-1,30	-41,9	1	0,131
	<i>Erkek</i>	175	2,98	1,61	-1,37	-46,0		
Medeni Durum	<i>Evli</i>	118	2,93	1,79	-1,14	-38,9	1	0,769
	<i>Bekâr</i>	202	3,09	1,64	-1,45	-46,9		
Yaş	<i>18-29</i>	175	3,01	1,65	-1,36	-45,2	2	0,108
	<i>30-39</i>	76	2,76	1,57	-1,19	-43,1		
	<i>40 ve üzeri</i>	69	3,39	1,97	-1,42	-41,8		
Çalışıp / Çalışmama / Evde Çalışma Durumu	<i>Pademi öncesi çalışırken, pandemide işsiz kalanlar</i>	39	3,00	1,62	-1,38	-46,0	4	0,031
	<i>Aktif olarak çalışanlar</i>	111	2,68	1,50	-1,18	-44,0		
	<i>Pademi öncesi faal çalışırken, pandemide evden çalışanlar</i>	80	2,91	2,10	-0,81	-27,8		
	<i>Ev hanımı olanlar</i>	25	4,44	1,80	-2,64	-59,4		
	<i>İşsiz olanlar</i>	65	3,26	1,54	-1,72	-52,7		

Covid-19 öncesi ve sırasında hafif aktif davranıştaki değişikliklerin gruplara göre karşılaştırmaları Tablo 4'de gösterilmektedir. Yapılan Kruskal-Wallis testleri sonucunda, katılımcıların Covid-19 öncesi ve sırasında hafif aktif fiziksel aktivitedeki değişikliklerin çalışma durumlarına göre farklılık gösterdiği ($p < 0,05$), ancak, cinsiyet, medeni durum ve yaş gruplarına göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Ayrıca, tüm gruplar için Covid-19 öncesi ve sırasında hafif aktif davranışta yaklaşık yarı yarıya düşüşler gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Orta Derecede Aktif Davranışlarındaki Değişiklikler

		<i>Orta Derecede Aktif Davranış Değişikliği (Covid Öncesi ve Sırasında)</i>						
Grup	Kategori	n	Ort. Covid öncesi	Ort. Covid sırası	Değişim Ort. (gün/hafta)	%	df	p
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	145	2,59	1,38	-1,21	-46,7	1	0,444
	<i>Erkek</i>	175	2,81	1,50	-1,31	-46,6		
Medeni Durum	<i>Evli</i>	118	2,73	1,43	-1,30	-47,6	1	0,829
	<i>Bekâr</i>	202	2,70	1,46	-1,24	-45,9		
Yaş	<i>18-29</i>	175	2,53	1,50	-1,03	-40,7	2	0,206
	<i>30-39</i>	76	2,66	1,17	-1,49	-56,0		
	<i>40 ve üzeri</i>	69	3,23	1,61	-1,62	-50,1		
Çalışıp / Çalışmama / Evde Çalışma Durumu	<i>Pademi öncesi çalışırken, pandemide işsiz kalanlar</i>	39	2,59	1,23	-1,36	-52,5	4	0,270
	<i>Aktif olarak çalışanlar</i>	111	2,59	1,38	-1,21	-46,7		
	<i>Pademi öncesi faal çalışırken, pandemide evden çalışanlar</i>	80	2,53	1,69	-0,84	-33,2		
	<i>Ev hanımı olanlar</i>	25	4,00	1,60	-2,40	-60,0		
	<i>İşsiz olanlar</i>	65	2,71	1,34	-1,37	-50,5		

Tablo 5’de gösterilen Kruskal-Wallis test sonuçlarına göre, katılımcılar tarafından bildirilen orta derecede aktif fiziksel aktivitedeki değişikliklerin cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışma durumlarına göre Covid-19 öncesi ve sırasında farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Ancak, hafif aktif davranışta olduğu gibi, tüm gruplar için Covid-19 öncesi ve sırasında orta derecede aktif davranışta da yaklaşık yarı yarıya düşüşler gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Çok Aktif Davranışlarındaki Değişiklikler

Grup	Kategori	Çok Aktif Davranış Değişikliği (Covid Öncesi ve Sırasında)					df	p
		n	Ort. Covid öncesi	Ort. Covid sırası	Değişim Ort. (gün/hafta)	%		
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	145	1,63	0,61	-1,02	-62,6	1	0,003
	<i>Erkek</i>	175	2,18	1,07	-1,11	-50,9		
Medeni Durum	<i>Evlü</i>	118	1,69	0,86	-0,83	-49,1	1	0,257
	<i>Bekâr</i>	202	2,07	0,87	-1,20	-58,0		
Yaş	<i>18-29</i>	175	1,88	0,83	-1,05	-55,8	2	0,758
	<i>30-39</i>	76	1,87	0,84	-1,03	-55,1		
	<i>40 ve üzeri</i>	69	2,13	0,96	-1,17	-54,9		
Çalışıp / Çalışmama / Evde Çalışma Durumu	<i>Pademi öncesi çalışırken, pandemide işsiz kalanlar</i>	39	2,13	0,62	-1,51	-70,9	4	0,733
	<i>Aktif olarak çalışanlar</i>	111	1,95	0,96	-0,99	-50,8		
	<i>Pademi öncesi faal çalışırken, pandemide enden çalışanlar</i>	80	1,55	0,93	-0,62	-40,0		
	<i>Ev hanımı olanlar</i>	25	2,40	0,76	-1,64	-68,3		
	<i>İşsiz olanlar</i>	65	2,06	0,80	-1,26	-61,2		

Katılımcıların Covid-19 öncesi ve sırasında çok aktif davranışlarındaki değişiklikleri gruplara göre inceleyen Kruskal-Wallis testlerinin sonuçları Tablo 6’da sunulmaktadır. Test sonuçlarına göre, çok aktif fiziksel aktivitedeki değişikliklerin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Ancak, katılımcıların medeni durum, yaş ve çalışma durumlarına göre farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$). Tüm gruplar için Covid-19 öncesi ve sırasında çok aktif davranışta, hafif ve orta derecede aktif davranışlarda da olduğu gibi, yarı yarıya düşüşler gözlemlenmiştir.

Covid-19 Öncesi ve Sırasında Yeme / Beslenme Alışkanlıklarındaki Değişiklikler

Ankete katılım sağlayan 404 katılımcıdan 298 katılımcı (%73,8), Covid-19 sırasında yeme / beslenme alışkanlıklarında değişiklik olduğunu beyan etmektedir. Katılımcıların anketin yeme / beslenme alışkanlıkları bölümüne verdikleri yanıtların sıklığı Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Katılımcıların Yeme / Beslenme Alışkanlıkları

İFADELER	Covid-19 Öncesi		Covid-19 Sonrası	
Yeme / Beslenme Alışkanlıkları	n	%	n	%
Evde Pişirilen ve Hazırlanan Yemekler				
<i>Haftada 1</i>	16	5,4	12	4,0
<i>Haftada 2-3</i>	54	18,1	33	11,1
<i>Haftada 4-6</i>	92	30,9	75	25,2
<i>Günde 1-2</i>	102	34,2	99	33,2
<i>Günde 3 ve üzeri</i>	34	11,4	79	26,5
Ev Dışından Yemekler				
<i>Haftada 1'den az</i>	79	26,5	211	70,8
<i>Haftada 1</i>	79	26,5	33	11,1
<i>Haftada 2-3</i>	96	32,2	39	13,1
<i>Haftada 4-6</i>	33	11,1	13	4,4
<i>Günde 1-2</i>	11	3,7	1	0,3

<i>Günde 3 ve üzeri</i>	0	0,0	1	0,3
Meyve Tüketimi				
<i>Haftada 1</i>	89	29,9	88	29,5
<i>Haftada 2-3</i>	107	35,9	96	32,2
<i>Haftada 4-6</i>	56	18,8	65	21,8
<i>Günde 1-2</i>	39	13,1	29	9,7
<i>Günde 3-4</i>	5	1,7	10	3,4
<i>Günde 4'den fazla</i>	2	0,7	10	3,4
Sebze Tüketimi				
<i>Haftada 1</i>	60	20,1	58	19,5
<i>Haftada 2-3</i>	120	40,3	113	37,9
<i>Haftada 4-6</i>	70	23,5	74	24,8
<i>Günde 1-2</i>	38	12,8	38	12,8
<i>Günde 3-4</i>	7	2,3	10	3,4
<i>Günde 4'den fazla</i>	3	1,0	5	1,7

Katılımcıların Covid-19 döneminde beslenme alışkanlıklarında herhangi bir değişiklik olup olmadığını değerlendirmek için veriler normal dağılım göstermediğinden Wilcoxon- Signed Rank Testleri uygulanmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Covid-19 sırasında Katılımcıların Beslenme Alışkanlıklarındaki Değişiklikler

	Artan		Değişmeyen		Azalan		Z	p
	n	%	n	%	n	%		
Diyet Alışkanlıkları								
<i>Evde Pişirilen ve Hazırlanan Yemekler</i>	123	41,3	139	46,6	36	12,1	-6,306	0,000
<i>Ev Dışından Yemekler</i>	36	12,1	90	30,2	172	57,7	-9,255	0,000
<i>Meyve Tüketimi</i>	90	30,2	148	49,7	60	20,1	-2,071	0,038
<i>Sebze Tüketimi</i>	74	24,8	175	58,7	49	16,5	-1,426	0,154

Tabloya göre, Covid-19 sırasında evde hazırlanıp, pişirilen ve yenen haftalık yemek sayısında önemli değişiklik ($z = -6,306$, $p = 0,000$) ortaya çıkmıştır. Toplam 123 (%41,3) katılımcı evde hazırlanan ve pişirilen yemeklerini artırırken, 139 (%46,6) katılımcı değiştirmemiş ve 36 (%12,1) katılımcı ise, evde hazırlanan ve pişirilen yemeklerini azaltmıştır. Toplam 36 kişi (%12,1) ev dışından yemek sayısını artırırken, 90 kişi (%30,2) değiştirmemiş ve 172 kişi (%57,7) ev dışından yemek yemeyi azaltmıştır. Covid-19 sırasında ev dışında yenen haftalık yemek sayısında önemli bir değişiklik ($z = -9,255$, $p = 0,000$) ortaya çıkmıştır.

Meyve tüketimi ile ilgili olarak 90 (%30,2) katılımcı meyve tüketimini artırdığını, 148 (%49,7) katılımcı meyve tüketimini değiştirmediklerini ve 60 (%20,1) katılımcı ise, meyve tüketimini azalttığını söylemektedir. Covid-19 sırasında meyve tüketim sıklığı için istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik ($z = -2,071$, $p = 0,038$) ortaya çıkmıştır. Sebze tüketimi yanıtlarında, toplam 74 (%24,8) katılımcı sebze tüketimini artırdığını, 175 (%58,7) katılımcı değişiklik olmadığını ve 49 (%16,5) katılımcı sebze tüketimini azalttığını beyan etmektedir. Covid-19 sırasında haftalık sebze tüketimi için istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik ortaya çıkmamıştır ($z = -1,426$, $p = 0,154$).

Katılımcıların Covid-19 Sırasında Beslenme Alışkanlıkları ile ilgili Değerlendirmeleri

Tablo 9'da katılımcıların 13 ifadeye katılımlarıyla ilgili ortalamalar ve standart sapmalar gösterilmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların İfadelere Katılımlarıyla İlgili İstatistikler

İFADELER	n	ort.	ss
<i>Kabvaltıda tükettiğim besin miktarında artış oldu</i>	404	2,72	1,349
<i>Öğle yemeğinde tükettiğim besin miktarında artış oldu</i>	404	2,52	1,247
<i>Akşam yemeğinde tükettiğim besin miktarında artış oldu</i>	404	2,98	1,348
<i>Sevdiğim gıdaları diğer gıdalara oranla daha çok tükettim</i>	404	3,36	1,257
<i>Öğünlerden sonra bir şeyler atıştırma alışkanlığımda artış oldu</i>	404	3,56	1,336
<i>Cips, çerez vb. kuruyemişleri daha fazla tükettim</i>	404	3,10	1,502
<i>Çay ve kahve tüketimimde artış oldu</i>	404	3,81	1,310
<i>Şekerli ve gazlı içecek tüketimimde artış oldu</i>	404	2,77	1,480
<i>Kırmızı et tüketimimde artış oldu</i>	404	2,72	1,274
<i>Çikolata, tatlı vb. şekerli gıda tüketimimde artış oldu</i>	404	3,30	1,382
<i>Unlu mamul tüketimimde artış oldu</i>	404	3,56	1,298
<i>Sebze tüketimimde artış oldu</i>	404	3,14	1,163
<i>Meyve tüketimimde artış oldu</i>	404	3,06	1,200

Katılımcıların ifadeleriyle ilgili tablo incelendiğinde, ifadelere verilen yanıtların ortalamaların “kararsızım” ile “katılıyorum” arasında olduğu söylenebilir. Tabloya göre katılımcılar, sevdiği gıdalarda, yemeklerden sonra birşeyler atıştırma sıklığında, cips ve çerez gibi gıdalarda, çay ve kahve tüketiminde, çikolata, tatlı vb. şekerli gıdalarda ve unlu mamul tüketimlerinde artış olduğunu belirtmektedirler.

Ankette bulunan ifadelerin güvenilirliği Cronbach’s Alpha analiziyle ölçülmüş ve Cronbach’s Alpha değeri 0,856 olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olması sonucu analizlere devam edilmiştir. İfadelerin ortalamalarına normallik testi yapılmış ve verilerin normal dağılım göstermediğinden dolayı katılımcıların cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları ve çalışma durumları itibarıyla beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığı belirlemek amacıyla parametrik olmayan Kruskal-Wallis testi ve Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Cinsiyetleri itibarıyla katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 10’da sunulmaktadır.

Tablo 10. Cinsiyetleri İtibarıyla Katılımcıların Beslenme Alışkanlıkları Arasında Anlamlı Farklılıkların Olup Olmadığını İnceleyen Mann-Whitney U Testi Sonuç Özeti

İFADELER	Kadın n=182	Erkek n=222	Z	U	p
<i>Beslenme Alışkanlıkları</i>	210,07	196,30	1,180	18824,500	0,238

Tablo 10 incelendiğinde, cinsiyetleri itibarıyla katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Medeni durumları itibarıyla katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 11’de sunulmaktadır.

Tablo 11. Medeni Durumları İtibariyle Katılımcıların Beslenme Alışkanlıkları Arasında Anlamlı Farklılıkların Olup Olmadığını İnceleyen Mann-Whitney U Testi Sonuç Özeti

İFADELER	Evli n=151	Bekâr n=253	Z	U	p
<i>Beslenme Alışkanlıkları</i>	192,13	208,69	1,380	17535,000	0,167

Tablo 11 incelendiğinde, medeni durumları itibariyle katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Yaşları itibariyle katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığını inceleyen Kruskal-Wallis testi ve Post Hoc testi sonuçları Tablo 12’de sunulmaktadır.

Tablo 12. Yaşları İtibariyle Katılımcıların Beslenme Alışkanlıkları Arasında Anlamlı Farklılıkların Olup Olmadığını İnceleyen Kruskal-Wallis Testi ve Post Hoc Testi Sonuç Özeti

İFADELER	18-29 n=211	30-39 n=100	40 ve üzeri n=93	χ^2	p
<i>Beslenme Alışkanlıkları</i>	220,35	196,80	168,14	13,235	0,001

Bağımlı Değişken	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalama Fark (I-J)	Anlamlılık Değeri
<i>Beslenme Alışkanlıkları</i>	<i>Tambane</i>	18-29 yaş	0,16085	0,287
		30-39 yaş 40 yaş ve üzeri	0,38633*	0,001

*Ortalamadaki farklılık %5 hata düzeyinde anlamlıdır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, yaşları itibariyle katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($df=2$, $\chi^2=13,235$, $p=0,001$). Analiz sonuçlarına göre, üç gruptan en az bir tanesinde diğerlerine göre anlamlı alışkanlık farklılığı bulunmuştur. Bu farklılığın üç grup içerisinde hangi ya da hangilerinden kaynaklandığını tespit etmek için verilere Post Hoc testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre, araştırmaya katılan 18-29 yaş aralığında olanlarla 40 yaş ve üzerinde bulunanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (aralarındaki ortalama fark= 0,38633 ve anlamlılık düzeyi= 0,001). 18-29 yaş aralığında bulunanların 40 yaş ve üzerinde olanlara göre ifadelerde bulunan yemek ve yiyecekleri daha fazla tüketmektedir. Yemek ve yiyecek tüketiminde yaş grupları arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Genel itibariyle katılımcıların yaşları arttıkça tüketimleri azalmakta, yaşları azaldıkça tüketimleri artmaktadır.

Çalışma durumları itibariyle katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığını inceleyen Kruskal-Wallis testi ve Post Hoc testi sonuçları Tablo 13’te sunulmaktadır.

Tablo 13. Çalışma Durumları İtibariyle Katılımcıların Beslenme Alışkanlıkları Arasında Anlamlı Farklılıkların Olup Olmadığını İnceleyen Kruskal-Wallis Testi ve Post Hoc Testi Sonuç Özeti

İFADELER	Salgında İşsiz Kalanlar n=45	Aktif Çalışanlar n=153	Evden Çalışanlar n=91	Ev Hanımları n=37	İşsizler n=78	χ^2	p
Beslenme Alışkanlıkları	216,99	183,68	202,16	205,77	229,89	8,997	0,041
Bağımlı Değişken	(I) Çalışma Durumu	(J) Çalışma Durumu	Ortalama Fark (I-J)	Anlamlılık Değeri			
Beslenme Alışkanlıkları	Tambane	İşsizler	Salgında İşsiz Kalanlar	0,04609	1,000		
		Aktif Çalışanlar		0,31868*	0,044		
		Evden Çalışanlar		0,16808	0,788		
		Ev Hanımları		0,13863	0,996		

*Ortalamadaki farklılık %5 hata düzeyinde anlamlıdır.

Yukarıdaki tabloya göre, çalışma durumları itibariyle katılımcıların beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmektedir (df =4, $\chi^2 = 8,997$, p=0,041). Araştırmaya katılan katılımcıların genellikle evde vakit geçirenleri aktif olarak çalışanlara göre ifadelerde bulunan yemek ve yiyecekleri daha çok tükettikleri söylenebilir. Çünkü Covid-19 salgını öncesi çalışırken, Covid-19 salgını sırasında işsiz kalanlar, Covid-19 salgını öncesi faal çalışırken, Covid-19 salgını sırasında evden çalışanlar, ev hanımları ve ne Covid-19 öncesinde ne de sırasında çalışmayanlar daha çok evde vakit geçirmektedirler. Ve bunların puanlamaları aktif olarak çalışanlardan daha yüksektir.

Analiz sonuçlarına göre, üç gruptan en az bir tanesinde diğerlerine göre anlamlı alışkanlık farklılığı bulunmuştur. Bu farklılığın üç grup içerisinde hangi ya da hangilerinden kaynaklandığını tespit etmek için verilere Post Hoc testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre, araştırmaya katılan işsizlerle aktif olarak çalışanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (aralarındaki ortalama fark= 0,31868 ve anlamlılık düzeyi= 0,044). İşsizler, aktif olarak çalışanlara göre ifadelerde bulunan yemek ve yiyecekleri daha fazla tüketmektedir. Bu durum işsizlerin evde daha çok vakit geçirmesiyle açıklanabilir. Genel olarak, aktif olarak çalışanlara oranla evde daha çok vakit geçirenlerin yiyecek ve içecek tüketimlerinde artış olduğu söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Covid-19 salgını sebebiyle evde karantina altında kalmanın cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışma durumlarına göre gıda tüketim sıklığı ve fiziksel aktivite sıklığı (hareketsiz, hafif aktif, orta derecede aktif ve çok aktif) arasında farklılık olup olmadığını analiz eden bu araştırmada, dâhil edilme kriterlerini sağlayan, 18 yaş ve üzerinde çevrimiçi olarak katılım sağlayan toplam 404 katılımcı değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmaya katılanların %55'i erkek, yaklaşık %63'ü evli, %42'si orta derecede aktif (haftada 150 -300 dakika egzersiz), %52'si pandemi sürecinde kilo alan, yaklaşık %38'i aktif olarak çalışan ve %52'si 18-29 yaş grubundadır. Ayrıca katılımcılar yaklaşık 32 ortalama yaşa, ortalama 72,81 kg vücut ağırlığına, ortalama 1,72 cm boy uzunluğuna ve 24,46 vücut kitle indeksi ortalamasına sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre katılımcılar, normal vücut ağırlığı sınıflandırmasının üst sınırında yani fazla vücut ağırlığı sınıflandırmasına daha yakın bir yerde konumlanmaktadır (WHO, 2021).

Katılımcıların yaklaşık %79,2'si (320 kişi) Covid-19 sırasında fiziksel aktivite sıklıklarında değişiklik olduğunu bildirmiştir. Katılımcılar ortalama olarak, hafif aktif ve orta derecede aktif fiziksel aktivite sıklıklarında haftada 1,3 gün, çok aktif fiziksel aktivite sıklığında haftada 1 gün bir azalma bildirmişlerdir. Hareketsiz davranışlarında ise günde 2,7 saat artış olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların önceki hareketsiz seviyelere göre bu %70,6'lık artış, Covid-19'un hareketsiz davranış üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, katılımcıların yarısından fazlasının fiziksel aktivite sıklıklarında değişiklikler bildirdiğini ve hareketsiz davranışlarının artırdığını vurgulayan yakın zamanda yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Ammar

vd., 2020; Deschasaux-Tanguy vd., 2021; Dunton vd., 2020; Maher vd., 2021; Rodriguez-Perez vd., 2020; Sidebottom, 2020). Bu bağlamda, Sağlık Bakanlığı'nın sorumlu birimleri, pandemi dönemlerinde fiziksel aktivite sıklıkları ve hareketsiz davranışlar üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olacak stratejiler geliştirmelidir.

Katılımcıların Covid-19 öncesi ve Covid-19 sırasında fiziksel aktivite sıklıkları ile cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışma durumları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını incelemek için Kruskal-Wallis testi yapılmış ve analiz sonuçlarında hareketsiz davranışlarda medeni durum ve yaş arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bekârların evli olanlara oranla Covid-19 öncesine göre Covid-19 sırasında daha çok hareketsiz kalmaktadır (Evli olanlar günde 2,3 saat hareketsiz kalırken, bekârlar günde yaklaşık 3 saat hareketsiz kalmaktadırlar). Yaş gruplarında ise 18-29 yaş aralığında bulunanlar, diğer yaş gruplarına oranla Covid-19 öncesine göre Covid-19 sırasında daha fazla hareketsiz kalmaktadırlar. Bu duruma, 18-29 yaş aralığında olanların çoğunlukla bekâr olması, bekârların daha hareketsiz bir yaşam tarzına sahip olması ve evli olanların birçoğunun çocuk sahibi olması (çocuk ile ilgilenirken hareket zorunluluğu) etki etmiş olabilir.

Covid-19 öncesi ve sırasında hafif aktif davranıştaki değişikliklerin gruplara göre karşılaştırılmasında, hafif aktif fiziksel aktivitedeki değişikliklerin çalışma durumlarına göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Ev hanımları ve işsiz olanlar, diğer gruplara oranla Covid-19 sırasında hafif aktif fiziksel aktivitelerini daha çok (%50'den fazla) azaltmışlardır. Katılımcıların Covid-19 öncesi ve sırasında çok aktif davranışlarındaki değişiklikleri gruplara göre incelendiğinde ise, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kadınların erkeklere oranla çok aktif fiziksel aktivitelerini daha çok azalttığı sonucu çıkmıştır. Yapılan analizlerde, hareketsiz davranışlar, hafif aktif fiziksel aktiviteler ve çok aktif fiziksel aktiviteler ile diğer gruplar arasında istatistiki açıdan aralarında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ayrıca, orta derecede aktif fiziksel aktiviteler ile hiçbir grup arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Ancak tüm gruplar için Covid-19 öncesi ve sırasında hareketsiz davranışta yüksek düzeyde artışlar, fiziksel aktivite sıklıklarının tüm derecelerinde (hafif aktif, orta derecede aktif ve çok aktif) ise, yarı yarıya düşüşler gözlemlenmiştir. Tüm katılımcılardan (404) sadece 75 kişi (%18,6), Covid-19 sırasında bir spor salonuna veya bir egzersiz ekipmanına düzenli olarak erişim sağlamaktadır. Bu durum düşüşlerin sebebini açıklıyor olabilir. Çünkü bir spor salonuna erişim veya evde bir egzersiz ekipmana sahip olmak, pandemi dönemlerinde fiziksel aktiviteyi sürdürmek için motive edici bir faktör olabilir. Elbette ki, bu konuda kesin bir sonuca varabilmek için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarında, Covid-19'un neden olduğu fiziksel aktivite ve hareketsizliğe ek olarak, diyet davranışı değişikliklerin de büyük endişe yarattığı söylenebilir. Tartışmasız pandemi döneminde sağlıklı beslenmek, küresel bir salgın haline gelen Covid-19 sırasında gerekli bağışıklık için çok önemlidir. Analiz sonuçlarına bakıldığında katılımcıların yaklaşık %74'ü (298 kişi), Covid-19 sırasında beslenme alışkanlıklarında değişiklik olduğunu bildirmiştir. Covid-19 sırasında evde hazırlanıp, pişirilen ve yenen haftalık yemek sayısında önemli değişiklik ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %41,3'ü (123 kişi), evde hazırlanan ve pişirilen yemek sayısını artırmıştır. Elde edilen bulgu, evde pişirilen ve hazırlanan yemeklerin sıklığında bir artış olduğunu gösteren yakın zamanda yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Carroll vd., 2020; Deschasaux-Tanguy vd., 2021; Di Renzo vd., 2020; Rodriguez-Perez vd., 2020; Sidebottom, 2020). Covid-19 sırasında ev dışında yenen haftalık yemek sayısında da önemli bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %57,7'si (172 kişi) ev dışından yemek yemeyi azaltmış, %30,2'si (90 kişi) değiştirmemiş ve %12,1'i (36 kişi) ev dışından yemek sayısını artırmıştır.

Covid-19 sırasında meyve tüketim sıklığı için istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Meyve tüketimi ile ilgili olarak 90 katılımcı meyve tüketimini artırdığını, 148 katılımcı meyve tüketimini değiştirmediklerini ve 60 katılımcı ise, meyve tüketimini azalttığını söylemektedir. Sebze tüketimi yanıtlarında ise, toplam 74 katılımcı sebze tüketimini artırdığını, 175 katılımcı değişiklik olmadığını ve 49 katılımcı sebze tüketimini azalttığını ifade ederken sebze tüketimi için istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik ortaya çıkmamıştır.

Covid-19 sırasında beslenme alışkanlıklarıyla ilgili ifadelerin katılım düzeylerine bakıldığında, katılımcıların sevdiği gıdalarda, yemeklerden sonra birşeyler atıştırma sıklığında, cips ve çerez gibi gıdalarda, çay ve kahve tüketiminde, çikolata, tatlı vb. şekerli gıdalarda ve unlu mamul tüketimlerinde artış olduğu görülmektedir.

Katılımcıların cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları ve çalışma durumları itibarıyla beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olup olmadığı belirlenmek amacıyla Kruskal-Wallis testi, Post Hoc testi ve Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarında, katılımcıların yaşları ve çalışma

durumları itibariyle beslenme alışkanlıkları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Tespit edilen farklılıkları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- 18-29 yaş aralığında bulunanların 40 yaş ve üzerinde olanlara göre ifadelerde bulunan yemek ve yiyecekleri daha fazla tüketmektedir.
- Genel itibariyle katılımcıların yaşları arttıkça tüketimleri azalmakta, yaşları azaldıkça tüketimleri artmaktadır.
- İşsizler, aktif olarak çalışanlara göre ifadelerde bulunan yemek ve yiyecekleri daha fazla tüketmektedir.
- Genel olarak, aktif olarak çalışanlara oranla evde daha çok vakit geçirenlerin yiyecek ve içecek tüketimlerinde artış olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak araştırmadan elde edilen bulgular, küresel pandeminin bireyler üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Covid-19 sırasında fiziksel aktivite sıklıklarında ve beslenme alışkanlıklarında endişe verici olumsuz değişiklikler gözlemlenmiştir. Bu olumsuz yaşam tarzı alışkanlıkları ne kadar uzun süre devam ederse, bireylerin sağlığını olumsuz etkileme potansiyeli o kadar büyük olacaktır. Bu bağlamda bireylerin pandemi sürecinde değişiklik gösteren yaşam tarzlarının, normal yaşam tarzı haline gelmesine izin vermemeleri çok önemlidir.

Kaynakça

- Arora, T. & Grey, I. (2020). Health behaviour changes during Covid-19 and the potential consequences: A mini-review. *Journal of Health Psychology*, 25(9), 1155–1163. <https://doi.org/10.1177/1359105320937053>
- Ammar, A., Brach, M., Trabelsi, K., Chtourou, H., Boukhris, O., Masmoudi, L., ... Houekelmann, A. (2020). Effects of Covid-19 home confinement on eating behaviour and physical activity: Results of the ECLB-Covid19 international online survey. *Nutrients*, 12 (6), 1583. <https://doi.org/10.3390/nu12061583>
- Antunes, R. & Frontini, R. (2021). Physical activity and mental health in Covid-19 times: an editorial. *Sleep Medicine*, 77, 295–296. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2020.10.007>
- AHDB. (2020). *How will Covid-19 Lockdown Impact Our Eating Habits?* AHDB. <https://ahdb.org.uk/news/consumer-insight-how-will-covid-19-lockdown-impact-our-eating-habits>
- Biddle, S.J.H., Garcia Bengoechea, E., Pedisic, Z., Bennie, J., Vergeer, I. & Wiesner, G. (2017). Screen time, other sedentary behaviours, and obesity risk in adults: A review of reviews. *Current Obesity Reports*, 6(2): 134–147.
- Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. & Rubin, G.J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, (395), 10227, 912–920. [https://doi.org/10.1016/S01406736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S01406736(20)30460-8).
- Campana, B., Brasiel, P.G., de Aguiar, A.S. & Luquetti, S.C. (2019). Obesity and food addiction: similarities to drug addiction. *Obesity Medicine*, 100136. <https://doi.org/10.1016/j.obmed.2019.100136>
- Carroll, N., Sadowski, A., Laila, A., Hruska, V., Nixon, M., Ma, D.W.L., & Haines, J. (2020). The Impact of Covid-19 on health behavior, stress, financial and food security among middle to high income Canadian families with young children. *Nutrients*, 12 (8), 2352. <https://doi.org/10.3390/nu12082352>
- Chekroud, S.R., Gueorguieva, R., Zheutlin, A.B., Paulus, M., Krumholz, H.M., Krystal, J.H. & Chenkroud, A.M. (2018). Association between physical exercise and mental health in 1.2 million individuals in the USA between 2011 and 2015: A cross-sectional study. *The Lancet Psychiatry*, 5(9): 739–746. [http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366\(18\)30227-X](http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366(18)30227-X)
- Chen, P., Mao, L., Nassis, G.P., Harmer, P., Ainsworth, B.E. & Li, F. (2020). Coronavirus disease (Covid-19): The need to maintain regular physical activity while taking precautions. *Journal of Sport and Health Science*, 9(2), 103–104. <https://doi.org/10.1016/j.jshs.2020.04.003>
- Cihan, E. & Pirinççi, C.Ş. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde genç popülasyonun yaşam kalitesinin fiziksel aktivite seviyesi ve depresyon düzeyi ile ilişkisi. *Selçuk Sağlık Dergisi*, (1) (Covid-19 Özel Sayı), 41-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ssd/issue/57170/761644>

- Çulfa, S., Yıldırım, E. & Bayram, B. (2021). Covid-19 pandemi süren insanlarda değişen beslenme alışkanlıkları ile obezite ilişkisi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, (6), 135 – 142. <https://doi.org/10.26453/otjhs.798631>
- Deschasaux-Tanguy, M., Druésne-Pecollo, N., Esseddik, Y., Edelenyi, F.S., Alles, B. Andreeva, V., ... Touvier, M. (2021). Diet and physical activity during the Covid-19 lockdown period (March-May 2020): results from the French NutriNet-Sante cohort study. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 113 (4), 924–938. <https://doi.org/10.1093/ajcn/nqaa336>
- Di Renzo, L., Gualtieri, P., Pivari, F., Soldati, L., Attina, A., Cinelli, G., ... De Lorenzo, A. (2020). Eating habits and lifestyle changes during Covid-19 lockdown: an Italian survey. *Journal of Translational Medicine*, 18 (1), 229. <https://doi.org/10.1186/s12967-020-02399-5>
- Dunton, G. F., Wang, S. D., Do, B., & Courtney, J. (2020). Early effects of the Covid-19 pandemic on physical activity locations and behaviors in adults living in the United States. *Preventive Medicine Reports*, 20, 101241. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101241>
- Erdoğan Yüce, G. & Muz, G. (2021). Covid-19 pandemisinin yetişkinlerin diyet davranışları, fiziksel aktivite ve stres düzeyleri üzerine etkisi. *Cukurova Medical Journal*, (46) 283-291. <https://doi.org/10.17826/cumj.794585>
- Galle, F., Sabella, E.A., Ferracuti, S., De Giglio, O., Caggiano, G., Protano, C., ... Napoli, C. (2020). Sedentary behaviors and physical activity of italian undergraduate students during lockdown at the time of Covid-19 pandemic. *International Journal of Environmental Reserarch and Public Health*, (17), 6171. <https://doi.org/10.3390/ijerph17176171>
- Gluck, M.E., Geliebter, A., Hung, J. & Yahav, E. (2004). Cortisol, hunger, and desire to binge eat following a cold stress test in obese women with binge eating disorder. *Psychosomatic Medicine*, 66 (6), 876–881.
- Godin, G. (2011). The Godin-Shephard Leisure-Time physical activity questionnaire. *Health and Fitness Journal of Canada*, 4(1), 18–22. <https://doi.org/10.14288/hfjc.v4i1.82>
- Guerin, O. (2020). *Coronavirus: How Turkey took control of Covid-19 emergency*. BBS. <https://www.bbc.com/news/world-europe-52831017>
- Independent. (2020). *Yasak öncesi market ve pazarlarda yine yoğunluk oluştu, bazı ürün rafları boşaltıldı*. Independent. <https://www.indyturk.com/node/165181/haber/yasak-%C3%B6ncesi-market-ve-pazarlarda-yine-yo%C4%9Funluk-olu%C5%9Ftu-baz%C4%B1-%C3%BCr%C3%BCn-raflar%C4%B1>
- Kline, C.E. (2014). The bidirectional relationship between exercise and sleep: Implications for exercise adherence and sleep improvement. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 8(6), 375–379. <https://doi.org/10.1177/1559827614544437>
- Koç, M. & Bayar, K. (2020). Covid-19 pandemisinde fiziksel aktivite ve egzersizin önemi. *Karya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 19-21. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kjhs/issue/58885/827714>
- Kredlow, M.A., Capozzoli, M.C., Hearon, B.A., Calkins, A.W. & Otto, M.W. (2015). The effects of physical activity on sleep: A meta-analytic review. *Journal of Behavioral Medicine*, 38(3), 427–449.
- Maher, J.P., Hevel, D.J., Reifsteck, E.J. & Drollette, E.S. (2021). Physical activity is positively associated with college students' positive affect regardless of stressful life events during the Covid-19 pandemic. *Psychology of Sport and Exercise*, (52), 101826. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2020.101826>
- Malcolm, M., Frost, H. & Cowie, J. (2019). Loneliness and social isolation causal association with health-related lifestyle risk in older adults: A systematic review and meta-analysis protocol. *Systematic Reviews*, 8(1), 48.
- Matias, T., Dominski, F.H. & Marks, D.F. (2020). Human needs in Covid-19 isolation. *Journal of Health Psychology*, 25 (7), 871–882. <https://doi.org/10.1177/1359105320925149>
- Mattioli, A.V., Sciomer, S., Cocchi, C., Maffei, S. & Gallina, S. (2020). Quarantine during Covid-19 outbreak: Changes in diet and physical activity increase the risk of cardiovascular disease. *Nutrition, Metabolism & Cardiovascular Diseases*, (30), 1409-1417. <https://doi.org/10.1016/j.numecd.2020.05.020>
- McCormack, G.R., Doyle-Baker, P.K., Petersen, J.A. & Ghoneim, D. (2020). Parent anxiety and perceptions of their child's physical activity and sedentary behaviour during the Covid-19 pandemic in Canada. *Preventive Medicine Reports*, (20), 101275. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101275>

- Nienhuis, C.P. & Lesser, I.A. (2020). The impact of Covid-19 on women's physical activity behavior and mental well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (23), 9036. <https://doi.org/10.3390/ijerph17239036>
- Pedersen, B.K. & Saltin, B. (2015). Exercise as medicine - evidence for prescribing exercise as therapy in 26 different chronic diseases. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 25(3), 1–72. <https://doi.org/10.1111/sms.12581>
- Rodriguez-Perez, C., Molina-Montes, E., Verardo, V., Artacho, R., Garcia-Villanova, B., Guerra-Hernandez, E.J. & Ruiz-Lopez, M.D. (2020). Changes in dietary behaviours during the Covid-19 outbreak confinement in the Spanish Covidiet study. *Nutrients*, 12 (6), 1730. <https://doi.org/10.3390/nu12061730>
- Rundle, A.G., Parki, Y., Herbstman, J.B., Kinsy, E.W. & Wang, Y.C. (2020). Covid-19 related school closings and risk of weight gain among children. *The Obesity Society*, 28(6), 1008–1009. <https://doi.org/10.1002/oby.22813>
- Sağlık Bakanlığı. (2021). *Hayat eve sığar*. Sağlık Bakanlığı. <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/>
- Sallis J.F., Adlakha D., Oyeyemi A. & Salvo D. (2020). An international physical activity and public health research agenda to inform Covid-19 policies and practices. *Journal of Sport and Health Science*, (4), 328– 334. <https://doi.org/10.1016/j.jshs.2020.05.005>
- Schrepft, S., Jackowska, M., Hamer, M. & Steptoe, A. (2019). Associations between social isolation, loneliness, and objective physical activity in older men and women. *BMC Public Health*, 19(1) 74.
- Sidebottom, C. (2020). The effects of the Covid-19 pandemic and quarantine period on physical activity and dietary habits among college-aged students. *The University of Texas at San Antonio. ProQuest Dissertations Publishing*, 28260277.
- Sinha, R. (2018). Role of addiction and stress neurobiology on food intake and obesity. *Biological Psychology*, 131: 5–13. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2017.05.001>
- Summaka, M., Zein H., Naim, I. & Fneish, S. (2021). Assessing the psychological impact of Covid-19 outbreak and its related factors on Lebanese individuals with physical disabilities. *Disability and Health Journal*, 101073. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2021.101073>
- Sohrabi, C., Alsafi, Z., O'Neill, N., Khan, M., Kerwan, A., Al-Jabir, A., ... Agha, R. (2020). World Health Organization declares global emergency: a review of the 2019 novel coronavirus (Covid-19). *International Journal of Surgery*, 76, 71–76. <https://doi.org/10.1016/j.ijsu.2020.02.034>
- Theis, N., Campbell, N., De Leeuw, J., Owen, M. & Schenke, K.C. (2021). The effects of Covid-19 restrictions on physical activity and mental health of children and young adults with physical and/or intellectual disabilities. *Disability and Health Journal*, 101064. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2021.101064>
- Tully, M.A., McMullan, I.I., Blackburn, N.E., Wilson, J.J., Coll-Planas, L., Deidda, M., ... Rothenbacher, D. (2019). Is sedentary behavior or physical activity associated with loneliness in older adults? Results of the European-wide Sitless study. *Journal of Aging and Physical Activity*, 19, 1–7. <https://doi.org/10.1123/japa.2019-0311>
- TÜİK. (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.
- Zorlu, F. (2020). Turkey confirms first case of coronavirus. Retrieved 11 March 2021 from <https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/turkey-confirms-first-case-of-coronavirus/1761522>
- WHO. (2020). *2019 Novel Coronavirus (2019-nCoV): Strategic Preparedness and Response Plan*. WHO. <https://www.who.int/publications/i/item/strategic-preparedness-and-response-plan-for-the-new-coronavirus>
- WHO. (2021). *Coronavirus Disease 2019 Situation Reports*. WHO. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports>

EXTENDED SUMMARY

The aim of the study was to determine the frequency of food consumption and physical activity frequency (sedentary, mildly active, moderately active and very active) is to investigate the effects on.

The data obtained in the research were collected by the survey method. The questionnaire was prepared through the Google form and the questionnaire link was shared via e-mail and social media applications (such as Twitter, Facebook, Whatsapp) and applied to individuals aged 18 and over who agreed to participate in the survey. The questionnaire used in the study was developed by scanning the literature (Erdoğan Yüce and Muz, 2021; Godin, 2011; Sidebottom, 2020). The main population of the research consists of individuals aged 18 and over, living in different regions of Turkey. Among the individuals constituting the main mass, 411 people were reached by convenience sampling method, 7 participants were excluded because they did not meet the research criteria, and 404 people were included in the study.

According to the demographic and individual characteristics of the participants, 55% are male, approximately 63% are married, 42.3% are moderately active, 52% gain weight during the pandemic process, approximately it was determined that 38% of them were actively working and 52.2% were in the 18-29 age group.

A total of 320 participants (79.2%) of all participants (n = 404) reported changes in their physical activity during Covid-19. The analysis results show that there is a significant difference between the averages of change in sedentary behavior before and during Covid-19 for each category of participants' marital status and age groups. However, there is no difference between the mean changes in gender and working status before and during Covid-19. In addition, high increases in sedentary behavior were observed for all groups before and during Covid-19.

It has been determined that the changes in light active physical activity of the participants before and during Covid-19 differ according to their working status, but do not differ according to gender, marital status, and age groups. In addition, approximately half decreases in mildly active behavior were observed for all groups before and during Covid-19.

Changes in moderately active physical activity reported by participants do not differ according to gender, marital status, age, and employment status before and during Covid-19. However, decreases by about half were also observed in moderately active behavior before and during Covid-19 for all groups. In the changes in very active physical activity, a statistically significant difference was found according to gender. However, no difference was found according to the marital status, age, and employment status of the participants. For all groups, halves were observed in very active behavior before and during Covid-19.

Of the 404 participants who participated in the survey, 298 (73.8%) declared that there was a change in their eating/eating habits during Covid-19. There has been a significant change in the number of weekly meals prepared, cooked, and eaten at home during Covid-19.

Regarding fruit consumption, 90 (30.2%) participants stated that they increased their fruit consumption, 148 (49.7%) participants did not change their fruit consumption, and 60 (20.1%) participants stated that they decreased fruit consumption. A statistically significant change emerged for the frequency of fruit consumption during Covid-19. In their vegetable consumption responses, a total of 74 (24.8%) participants stated that they increased their vegetable consumption, 175 (58.7%) participants stated that there was no change, and 49 (16.5%) participants decreased their vegetable consumption. No statistically significant change emerged for weekly vegetable consumption during Covid-19.

Finally, when we look at the evaluations of the participants about their eating habits during Covid-19, it is seen that the foods they like, the frequency of snacking after meals, foods such as chips and snacks, the consumption of tea and coffee, chocolate, sweets, etc. It has been observed that there is an increase in the consumption of sugary foods and bakery products. When it was examined whether there were statistically significant differences between the dietary habits of the participants in terms of their gender, marital status, age, and working status, there were differences between the ages and working status of the participants, but no differences could be detected between their genders and marital status.

Approximately 79.2% of the participants (320 people) reported that there was a change in the frequency of physical activity during Covid-19. On average, the participants reported a decrease in the frequency of light active and moderately active physical activity by 1.3 days per week and by 1 day per week in the frequency of

very active physical activity. They stated that their sedentary behavior increased by 2.7 hours a day. This 70.6% increase from participants' previous sedentary levels indicates that Covid-19 has the greatest impact on sedentary behavior. In this context, the responsible units of the Ministry of Health should develop strategies to help alleviate the negative effects on physical activity frequencies and sedentary behaviors during pandemic periods. In addition, high increases in sedentary behavior were observed for all groups before and during Covid-19 and decreases by half in all degrees of physical activity frequencies. Of all 404 respondents, only 75 (18.6%) regularly access a gym or a piece of exercise equipment during Covid-19. This may explain the reason for the decline. That's because access to a gym or having exercise equipment at home can be a motivating factor for maintaining physical activity during times of pandemic. Of course, more work needs to be done in order to reach a definite conclusion on this issue.

In the results of the analysis, it can be said that in addition to the physical activity and inactivity caused by Covid-19, changes in dietary behavior are also of great concern. Eating healthy during the undisputed pandemic period is crucial for the necessary immunity during Covid-19, which has become a global epidemic.

When we look at the participation levels of the statements about eating habits during Covid-19, it is seen that the participants; favorite foods, frequency of snacking after meals, foods such as chips and snacks, consumption of tea and coffee, chocolate, sweets, etc. it is seen that there is an increase in the consumption of sugary foods and bakery products.

As a result, the findings obtained from the research show that the global pandemic has significant effects on individuals. Worrying negative changes in physical activity frequencies and dietary habits have been observed during Covid-19. The longer these negative lifestyle habits continue, the greater the potential for them to negatively affect the health of individuals. In this context, it is very important that individuals do not allow their changing lifestyles during the pandemic process to become normal lifestyles.

DUYGUSAL EMEK VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI İLİŞKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL LABOR AND ORGANIZATIONAL CITIZENHIP BEHAVIOR: A FIELD RESEARCH

Edip ÖRÜCÜ

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme
Bölümü

corucu@bandirma.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-3301-7469

İtir HASIRCI

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İşletme Bölümü

itir8686@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-5449-2640

Figen ÖZİŞ

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü

ozisfgn@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-2883-984x

ÖZET

Geliş Tarihi:

17.08.2021

Kabul Tarihi:

11.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Duygusal Emek
Örgütsel Vatandaşlık
Davranışı
Bankacılık
Samimi Davranış

Keywords

Emotional Labor
Organizational
Citizenship Behavior
Banking
Sincere Behavior

Bu araştırmanın amacı Balıkesir'in Bandırma ilçesinde bulunan banka personellerinin duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın evrenini Bandırma'da bulunan 11 banka şubesinin 128 personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu şubelerde çalışmakta olan 106 personel oluşturmaktadır. Veriler anket uygulaması aracılığıyla elde edilmiştir. Anketten elde edilen verilerle, frekans analizi, normallik testi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizinin neticesinde duygusal emeğin alt boyutları olan samimi davranış, yüzeysel davranış ve derin davranış ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizlerinin neticesinde duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür. Duygusal emeğin alt boyutlarından samimi davranışın, yüzeysel davranışın ve derin davranışın da örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Duygusal emeğin alt boyutu olan derin davranış sergileyen banka çalışanlarının örgütsel vatandaşlık seviyelerinin diğer boyutlara nazaran daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda sonuçlar yorumlanıp, tartışılmıştır. İleride yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the relationship between emotional labor and organizational citizenship behaviors of bank personnel in Bandırma, Balıkesir. The universe of the research is 128 personnel of 11 bank branches in Bandırma. The sample of the study consists of 106 personnel working in these branches. The data were obtained through the survey application. Frequency, normality, reliability correlation and regression were performed with the data obtained from the questionnaire. As a result of the correlation analysis, it was determined that there are positive and significant relationships between the sub-dimensions of emotional labor, sincere behavior, surface behavior and deep behavior, and organizational citizenship behavior. As a result of the regression analysis, it was seen that emotional labor had a significant effect on organizational citizenship behavior. It has been determined that sincere behavior, surface behavior and deep behavior, which are sub-dimensions of emotional labor, have significant and positive effects on organizational citizenship behavior. It has been determined that the organizational citizenship levels of bank employees who exhibit deep behavior, which is a sub-dimension of emotional labor, are higher than other dimensions. At the end of the study, the results were and discussed, suggestions were made for future work.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.983796>

Atıf/Cite as: Örucü, E., Hasırcı, I., Özış, F. (2022). Duygusal Emek ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Alan Araştırması. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1239-1252.

Giriş

Sürekli değişen bir çevrede ve ağır rekabet şartlarında varlıklarını sürdürme gayretinde olan işletmeler, bu değişimlere ayak uyduramadıkları zaman işlerliklerini kaybetmektedirler. Bu sebeple değişimlere uyum sağlamanın en güvenilir yolunun nitelikli, işine bağlı ve görev yaptığı kurumu benimseyen personel temin etmek olduğu söylenebilir (Organ, 1988). Ancak tek başına bu niteliklere sahip olan personel temin etmek de yeterli değildir. Personelin örgütsel yaşamın gereklerini, davranışlarını çalıştıkları kurumun lehine nasıl çevirebileceklerinin ve bu durumun mümkün olup olmadığının bilincinde olması önemlidir. Bu husus örgütsel vatandaşlığın en temel konusu olarak görülmektedir (Bıyık ve Aydoğan, 2014: 165). Örgütsel davranışının odak noktası personelin işyerindeki etkileşimleri, dolayısıyla insan davranışlarıdır. Yöneticilerin personelin kurum içindeki davranışlarının sebeplerini açıklayabilmeleri, kurum içi faaliyetlere verilecek cevapları öngörmeleri gerekmektedir (Organ, 1990: 63). Bu hususla birlikte personelin davranışlarını kurumun çıkarları doğrultusunda yönetmeleri de önem taşımaktadır. Bireylerin davranışları duyguların etkisi altında şekil almaktadır. Bu durumda banka personelinin kurum içindeki olumlu duygu ve davranışları yöneticileri için arzu edilen bir durum olarak görülmektedir.

Araştırmanın amacı duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Literatürde iki değişken arasındaki ilişkiyi banka çalışanlarını konu alarak inceleyen bir araştırma bulunmaması, banka personelinin duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını arttıracak öneriler sunulacak olması bu çalışmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve sunulmuştur. İkinci bölümde literatür taraması yapılarak, araştırma konumuza ilişkin geçmiş araştırmalara yer verilmiştir. Son iki bölüm ise araştırma ve bulgular kısmına ayrılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Örgütsel vatandaşlık kavramı Dennis Organ'ın 1977 senesinde 'tatmin performansı sağlar' konulu teorisi ile kendini göstermiştir. Bu teoriyi destekleyen araştırmalar doğrultusunda verilebilecek örgütsel vatandaşlık örnekleri; yöneticiler ile iyi ilişkiler kurabilme, çalışma arkadaşlarına yardım edebilme, sorumluluklarından şikâyetçi olmama, bir görevi zorunlu olmadığı halde üstlenme gibi unsurlar ile sınıflandırılmıştır (Yücel ve Kalaycı, 2009: 125).

Örgütsel vatandaşlık davranışı herhangi bir emre dayalı olmadan örgüte yarar sağlayan hareketleri içermektedir. İş gören üstlendiği örgüte dair mecburiyetler ile birlikte kendisinden talep edilenin daha fazlasını gerçekleştirmektedir. Bu kavramın özünde fedakârlık, sahiplenme ve karşılıksız sergilenen davranışlar yer almaktadır. Bu tür davranışların iş görenlerin faaliyetlerini destek vererek, örgütsel ve sosyal çevreyi şekil verebilmeleri için örgütsel etkinliğe katkıda buldukları belirtilmektedir (Yeşiltaş ve Keleş, 2009: 34). Örgütsel vatandaşlık davranışına ait literatürde farklı tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlardan ilki Bernard ve Katz tarafından yapılmıştır. Bernard örgütsel vatandaşlık davranışını işbirliği yapma isteği olarak tanımlamıştır. Katz ise yenilikçi ve durağan davranışlar arasındaki ayrım olarak örgütsel vatandaşlık davranışını tanımlamıştır (Şeşen ve Basım, 2010: 172). Özdevecioğlu ise örgütsel vatandaşlık davranışı için iş görenin iş tatmini, motivasyonu, çalışma performansı, çalıştığı kuruma bağlılığı ile doğrudan ilgilidir şeklinde bir tanım yapmıştır (Özdevecioğlu, 2003: 121).

Örgütsel vatandaşlık davranışı biçimsel olmayan ve gönüllü davranışları ele aldığı için literatürde bazı araştırmacılar tarafından iyi asker sendromu olarak da tanımlanmaktadır (Williams ve Anderson, 1991: 612). İyi asker yahut vatandaş olmak, doğru ve uygun olanı yerine getirmek anlamına gelmektedir (Organ, 1988). Organ (1988) örgütsel vatandaşlığı sivil erdem, özgecilik, vicdanlılık, centilmenlik ve nezaket olmak üzere beş farklı boyutta ele alırken, Podsakoff vd. (2000: 278) yardım etme davranışı, sportmenlik, örgütsel sadakat örgütsel itaat, bireysel inisiyatif, sivil erdem ve öz gelişim olmak üzere yedi boyutta ele almaktadır. Organ tarafından geliştirilen örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin kullanıldığı araştırmaların bulgularından yola çıkılarak, Graham'ın örgütsel erdemi, Organ'ın nezaket ve sportmenlik boyutlarının da ilave edilmesiyle kavramın son sınıflaması olan beş boyut ortaya çıkmıştır (Yücel ve Kalaycı, 2009: 127).

Örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları aşağıda gibi sıralanmaktadır:

Sivil Erdem: Örgütün politik yaşamına aktif ve sorumlu olarak katılmak, örgütle ilgili olmak, hassasiyet ve sorumluluk duygusu taşımak, sosyal etkinliklere katılım sağlamak, örgüte katkı sağlayacak inovatif fikirler önermek bu tür davranışlardandır (Runharr vd., 2013: 103). Sivil erdemün örgütlere sağladığı en önemli katkı değişim ve gelişime hız kazandırması, iş ortamında yaşanabilecek olası çatışmaları azaltması ve çalışanın örgüte uyumunu kolaylaştırmasıdır (Somech ve Ron, 2007: 45).

Özgecilik: İş görenin örgüt ile ilgili problemlerde karşılık beklemezsizin yardım etmek istemesini amaçlayan gönüllü davranışları ifade etmektedir (Demirel ve Aslan, 2008: 169). Yeni işe alınan birisine yakınlık göstermek, yardımcı olmak, işe vaktinde gelemeyen çalışma arkadaşının görevini yapmak, bir projede çalışma arkadaşlarına yardımcı olmak bu türden davranışların en iyi örnekleridir (Christ vd., 2003: 335).

Vicdanlılık: İş görenin rol tanımlarının ötesindeki gönüllü davranışlardır. Mesai saatleri dışında çalışmak, çalışma zamanını etkin ve verimli kullanmak, elektrik, su gibi giderlerin kullanımında israf yapmamak bu davranışa örnek gösterilebilir (Sökmen ve Boylu, 2011: 147).

Centilmenlik: İdeal koşulları şikâyet etmeden hoşgörü ile karşılamaktır. Podsakoff vd. (2000: 281), centilmenlerin işler yolunda gitmediği vakitlerde de olumlu davranışlar göstereceklerini, örgütün iyiliği için kendi isteklerinden fedakârlık edeceklerini, belirli zamanlarda bireysel fikirlerini bir kenara bırakabileceklerini öngörmüşlerdir. Centilmenlik, rahatsızlık duyduklarında dahi şikâyet etmeyen, işler yolunda değilse dahi olumlu düşünebilen, kendisi ile aynı düşüncede olmayanlara dahi kızmayan, iyi bir takım çalışması için kendinden fedakârlık yapabilmek ve çalışma arkadaşlarının düşüncelerine saygı duymak türündeki davranışları ele almaktadır (Lee ve Sohn, 2010: 75). Örgütlerde zorlukların yaşandığı unutulmaması gereken bir durumdur. Centilmen birey bu zorlukları memnuniyetle karşılar ve büyütmez (Köse vd., 2003: 15).

Nezaket: İş ile ilgili problemler baş göstermeden önce bunları önlemek için sergilenen gönüllü davranışlardır. Çalışma arkadaşlarının işlerine müdahil olmadan veya kararlar almadan evvel, bu kişileri bilgilendirmeye yönelik davranışlar sergilemek nezaket tabanlı bilgilendirme olarak görülmektedir (Diefendorff ve Gosserand, 2003: 950). Bu yönüyle nezaket, örgütsel problemler baş göstermeden evvel önleyebilmek açısından önem arz etmekte, zamanın etkili ve yapıcı biçimde kullanılmasına da katkıda bulunmaktadır (Sezgin, 2005).

Duygusal Emek

Literatüre ilk defa Hochschild (1983) ile kazandırılan duygusal emek kavramı, gözlemlenen yüz ve beden hareketlerinin sergilenebilmesi için, duyguların kontrol edilmesi, şeklinde tanımlanmaktadır. Ashforth ve Humphrey (1993: 89) ise duygusal emeği uygun duyguların sergilenmesi olarak açıklamaktadır. İş görenler işlerine sırasıyla, beden ve zihinlerini ortaya koyarak, zihinsel ve fiziksel emek harcarlar. Fakat işler duygusal emek de gerektirmektedir. Duygusal emek, bireyler arası işlemler sırasında örgüt tarafından arzu edilen duyguların, iş gören tarafından ifade edilmesidir (Örücü ve Hasırcı, 2020: 251). Bu kavram etkin iş performansının önemli bir bileşeni olarak tanımlanmaktadır. Yöneticiler iş görenlerinden çalışma arkadaşlarıyla ve müşteriler ile ilişki kurarken saldırgan değil, saygılı olmalarını beklerler (Robbins ve Judge, 2020). Duygusal emeği analiz ederken duygular hissedilen ve gösterilen olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir (Basım ve Beğenirbaş, 2012: 82). Hissedilen duygular kişinin gerçek duygularını yansıtırken, gösterilen duygular örgütün iş görenlerden talep ettiği duyguları ifade etmektedir. Bu duygular içten gelmeyen, sonradan öğrenilen ve gerçek duygular ile örtüşememe olasılığı yüksek olan yapıya sahiptir (Hochschild, 1983).

Örgütler iş görenlerden duygularına da yön verebilmelerini beklemektedirler. Bu vesileyle bu duyguları ekonomik değere dönüştürme vazifesini de görev bilmektedirler. Bu beklentilere karşılık olarak iş görenler, çalışma ortamında fiziksel ve zihinsel performanslarına ilave olarak duygusal çaba göstermektedirler. Bu çaba çalıştıkları örgütün etkililiği ve devamlılığı için önem arz etmektedir (Kıyat vd., 2018: 482). Duygusal emek hem yüz yüze ve vücut ifadelerini hem de ses tonu ve davranışlara yansıyan her türlü çabayı kapsamaktadır. Bu kavramı diğer bireyleri anlamak ve empati kurmak şeklinde tanımlamak da olasıdır (England ve Farkas, 1986).

Hochschild (1983) duygusal emeği ilk inceleyen olarak bu kavramı iki şekilde ele almıştır. Birincisi bireyin gerçekten hissetmediği halde hissediyor gibi davranması, ikincisi ise rol yapma yeteneğini gerektiren derin oyunculuktur (Örücü ve Korkmaz, 2018). Mumby ve Putnam, iş görenlerin kendilerinden beklenen davranışları rol yapmak suretiyle karşı tarafa aktarmaları şeklinde duygusal emeği tanımlamaktadır (Mishra, 2007). Morris ve Feldman ise iş görenlerin çalıştıkları örgütlerde duygularını ifade edebilmek adına gösterdikleri çaba ve denetim

şeklini duygusal emek olarak açıklamışlardır (Morris ve Feldman, 1996). Duygusal emek, duygusal açıdan düşünmeye önem veren, örgüt kültürünün katkıları ile iş görenlerin duygusal tavırlarını kontrol altına alabilme imkânı sunan bir kavramdır (Güngör, 2009).

Duygusal emek, yüzeysel davranış, samimi davranış ve derinlemesine davranış olmak üzere üç boyut halinde örgütsel davranış alan yazınında yerini almaktadır. Duygusal emeğin alt boyutları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Yüzeysel Davranış: İş görenlerin mimiklerini veya ses tonlarını değiştirerek aslında hissetmedikleri duyguları taklit etmeleridir (Hochschild, 1983: 36). Banka memurunun gün içinde keyifsiz olsa dahi müşteri gişeye geldiğinde gülümsemesi ve selam vermesi yüzeysel davranışa örnek olarak verilebilir. Burada asıl önemli olan husus iş görenin gerçek hisleriyle mecburi olarak ortaya koyduğu duyguların aynı olmamasıdır. Örgütlerde günlük yüzeysel davranış hali, tükenme ve daha az örgütsel vatandaşlık davranışına, stresin artmasına ve iş tatmininin azalmasına sebep olmaktadır. Yüzeysel dışa vurum ile çalışan bireyler için dinlenme ve enerji depolama fırsatları tanınmalıdır (Bitmiş, 2014: 11).

Derin Davranış: İş görenin gerçek duygularını kendisinden beklenen davranışlar ile uyumlu hale getirme çabasıdır. İş gören bu süreçte göstermek zorunda olduğu hisleri bizzat tecrübe etmek istemektedir (Diefendorff ve Gosserand, 2003: 952). İş gören içsel duygularına odaklanarak hareket etmekte, çalıştığı örgütün kendisinden beklediği davranışları bir aktör gibi oynamakta ve karşı tarafa hislerini aktararak derinden rol yapmaktadır (Güler ve Esen, 2021: 197). Derin rol davranışı iş tatminini ve iş performansını arttırıcı özelliكتedir. Duygusal emek gerektiren iş etkileşimlerini bireysellikten ayıran veya standardize edebilen iş görenler, bir yandan diğer görevleri düşünürken, rol yapmayı da başarılı şekilde devam ettirebilirler. Böylece duygusal etkileri bertaraf edebilirler (Robbins ve Judge, 2020).

Samimi Davranış: Duyguların doğal yollar ile ifade edilebileceğini savunan bu kavram iş görenin herhangi bir rol sergilemeye ihtiyaç duymadığını belirtmektedir. İş gören samimi davranış ile örgütün kendisinden beklediği zaruri davranışları kendisi istediği için sergiler (Hochschild, 1983: 36).

Duygusal Emek Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen benzer çalışma örnekleri aşağıda sunulmuştur:

Salami (2007: 145) Nijerya'da 380 kamu sektörü çalışanı ile duygusal zekâ, duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre derin davranışın örgütsel vatandaşlık davranışını anlamlı yönde etkilediği, yüzeysel davranışın örgütsel vatandaşlık davranışını anlamlı ancak negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Ramachandram vd. (2011: 147) Malezya'da çeşitli otellerde çalışmakta olan 131 ön büro elemanı ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan analizler yüzeysel davranış ve samimi davranışın örgütsel vatandaşlık davranışı ile anlamlı ilişkilerinin olduğu görülmüştür.

Beğenirbaş ve Meydan (2012: 165) Ankara'da bulunan ortaöğretim okullarında görev yapmakta olan 169 öğretmenle bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda öğretmenlerin duygusal emeklerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde anlamlı ve önemli etkilerinin olduğu belirlenmiştir.

Xuan ve Park (2012) Çin'de bulunan 40 devlet üniversitesinde çalışan 504 profesör ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin neticesinde iki değişken arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür.

Lu vd. (2013: 170) tarafından Tayvan'da bulunan 3 otelde çalışmakta olan 150 personel ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerin neticesinde değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Sonuç itibarıyla pozitif duygular besleyen iş görenlerin pozitif bir çevre ve atmosfer içerisinde çalıştıkları, görev yaptıkları otele/kuruma karşı olumlu aidiyet duyguları besledikleri görülmüştür.

Bıyık ve Aydoğan (2014: 169) Tokat'ta görev yapmakta olan 394 öğretmen ile iki değişken arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonucunda iki değişken arasında anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Jin-Hwan (2014: 165) empati duygusunun duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide aracılık rolünü belirlemek için Chungcheongnamdo/bukdo and Daejeon-si hastanelerinde görev yapmakta olan 347

hemşire ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda duygusal emeğin tüm alt boyutlarının örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Cheung ve Lun (2015: 261) Çin'de görev yapmakta olan 264 öğretmen ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlere göre iki değişken ve tüm alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Çolakoğlu vd. (2015: 942) Antalya gibi turistik şehirlerde bulunan 36 beş yıldızlı otelde çalışan 497 personel ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan korelasyon analizinin sonucunda iki değişken arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür.

Aziz vd. (2019: 1029) Pakistan'da bulunan olan 400 bankacılık sektörü çalışanı ile bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında yapılan analizlerin neticesinde duygusal emeğin yüzeysel ve derinden davranış boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışı ve verimsiz işyeri davranışı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada yüzeysel davranışın örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamsız etkisinin olduğu, derin davranışın ise örgütsel vatandaşlık davranışını arttırdığı, verimsiz işyeri davranışını azaltan etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Önal (2019: 55) İstanbul Başakşehir'de bulunan 289 ortaokul öğretmeni ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile duygusal emek boyutları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Turhan ve Paksoy (2019: 49) İstanbul'da bulunan ERP firmalarında görev yapmakta olan 440 kişi ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Güler ve Esen (2021: 201) İzmir hazım giyim mağazalarında insan kaynakları departmanlarında çalışmakta olan 210 kişi ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin neticesinde duygusal emeğin alt boyutlarının centilmenlik boyutunu anlamlı yönde etkilediği belirlenmiştir.

Yerli ve yabancı literatürde yapılmış olan benzer çalışmalardan elde edilen çıkarımların ve bulguların neticesinde duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında belirgin ilişkilerin olduğu görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu kapsamda araştırmanın örneklemini, kullanılan ölçekler, hipotezler, araştırmanın modeli aşağıda sunulmuştur.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmanın verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Demografik sorular hariç, diğer iki ölçekte çalışanların ifadelerine katılım seviyeleri, 5'li Likert Ölçeği ile belirlenmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Anket formları yüz yüze görüşülerek doldurtulmuştur. Anket formunda toplam 38 soru bulunmaktadır. İlk 6 soru katılanların demografik özelliklerini tespit etmeye yöneliktir. Diğer soruların 19 tanesi örgütsel vatandaşlık davranışı ve 13 tanesi duygusal emek ile ilgili sorulardır.

Araştırmada ÖVD ölçeği olarak Türkçe'ye Harun Şeşen ve Nejat Basım tarafından, Podsakoff ve Mackenzie çalışmasından uyarlanan 19 soruluk ölçek kullanılmıştır. Anket formunda ÖVD alt boyutları sırasıyla; diğergamlılık (1-5 soruları arası), vicdanlılık (6-8 soruları arası), nezaket (9-11 soruları arası), centilmenlik (12-15 soruları arası ve sivil erdem (16-19 soruları arası) şeklinde dağılım göstermektedir. Duygusal emek ölçeği olarak, Chu - Murmann (2006) tarafından geliştirilen ve Pala ve Sürgevil (2016) tarafından Türkçe 'ye çevrilen 13 soruluk ölçek kullanılmıştır. Anket formunda duygusal emeğin alt boyutları sırasıyla; yüzeysel davranış (20-25 soruları arası), derin davranış (26-29 soruları arası) ve samimi davranış (30-32 soruları arası) şeklinde dağılmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemini

Balıkesir'in Bandırma ilçesinde bulunan 11 bankada toplam 128 personel çalıştığı tespit edilmiştir. Bandırma ilçesinde bulunan 11 bankanın 128 personeli araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmamızın örneklemini ise 11 şubede çalışan 106 personel oluşturmaktadır. Örneklemin anakütleyle oranı %82'dir. Aşağıda yapılan hesaplama sonucunda da örneklemin evreni temsil yeteneğine sahip olduğu tespit edilmiştir:

$$n = \frac{n_0}{1 + n_0/N} \quad n_0 = \frac{t^2 x s^2}{d^2}$$

$$n = \frac{384,16}{1 + \frac{384,16}{128}} = 96 \quad n_0 = \frac{1.96^2 x 0.5^2}{0.05^2} = 384,1$$

Anket çalışmasını gerçekleştirmek için Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 2021-2 toplantı no ve 05.02.2021 tarihli 'etik kurul onayı' alınmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Sosyal mübadele kuramı, sosyal yapı içindeki aktörlerin birtakım beklentilerle ilişkilerini kurması ve devam ettirmesini ifade etmektedir. Karşılıklı etkileşimi esas alır (Kulualp ve Sarı, 2019: 661). Araştırmanın hipotezleri sosyal değişim kuramına göre oluşturulmuştur. Bu iki değişken arasında literatür taramasında belirtilen çalışmalardan ve sosyal değişim kuramından yola çıkılarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışı (övd) üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

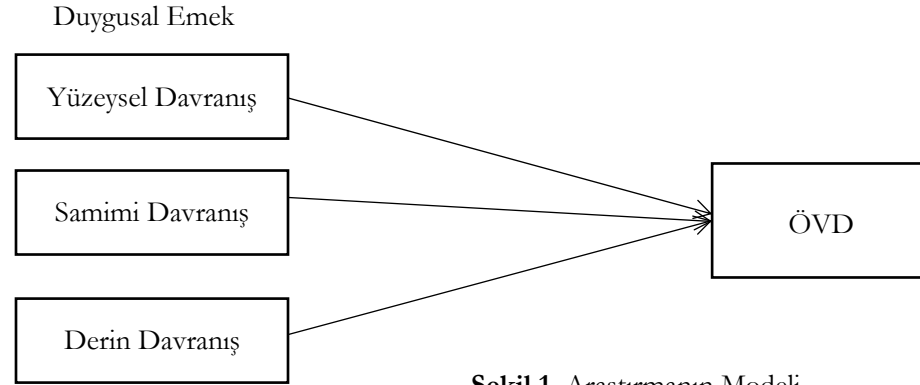
H₂: Samimi davranışın övd üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Yüzeysel davranışın övd üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Derin davranışın övd üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1'de belirtilmiştir.



Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Bulguları

Demografik Bulgular

Tablo 1. Demografik Bulgular

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	47	44,3
	Erkek	58	54,7
Yaş	21-30	33	31,1
	31-40	55	51,9
	41-50	18	17
Medeni Durum	Evli	62	58,5
	Bekâr	27	25,5
	Boşanmış	16	15,1
Eğitim Durumu	Ön Lisans	13	8
	Lisans	90	89,1
	Yüksek Lisans veya Doktora	3	2,9
Sektördeki Deneyim	1-5 yıl	29	27,4
	6-10 yıl	37	34,9
	11-15 yıl	24	22,6
	16 yıl ve üzeri	16	15,1

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların çoğunluğunu 58 kişi (%54,7) ile erkek personelin oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların geneli 55 kişi ile (%51,9) 31-40 yaş arası personeldir. Ankete katılan personelin çoğunluğunun 62 kişi ile (%58,5) evli olduğu, eğitim durumlarının genel itibarıyla lisans mezunu (90 kişi-%89,1) olduğu ve bu sektörde 6-10 yıl arası (37 kişi-%34,9) tecrübeye sahip oldukları görülmektedir.

Normallik Testi

Tablo 2. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Basıklık	Çarpıklık
Duygusal Emek	0,106	0,725
Yüzeysel Davranış	,389	-,113
Samimi Davranış	-,009	1,215
Derin Davranış	-,071	-1,386
Örgütsel Vatandaşlık	-1,141	0,981

Tablo 2’de görüldüğü üzere ölçekler için hesaplanan basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasındadır. Bu sonuçlar verilerin normal dağıldığını göstermekte olup, daha sonraki aşamalarda korelasyon ve regresyon analizlerinin uygulanabileceğini ifade etmektedir. Örneklem sayımız 30’un üzerinde olduğu için merkezi limit teoremine ve basıklık çarpıklık gibi merkezi eğilim ölçülerine göre dağılım normaldir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 240). Bu nedenle parametrik analizler kullanılmıştır.

Güvenilirlik Analizi Değerleri

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi Değerleri

	Cronbach's Alfa	Örneklem Sayısı
Duygusal Emek	,724	106
Yüzeysel Davranış	,787	106
Samimi Davranış	,709	106
Derin Davranış	,806	106
Örgütsel Vatandaşlık	,887	106

Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Bu değer 1'e yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliği yükselmektedir. Alpha katsayısı 0,40-0,60 arasında bir değer alıyorsa ölçek düşük güvenilir, 0,60-0,80 arasında bir değer alıyorsa ölçek oldukça güvenilir ve 0,80-1,00 arasında bir değer alıyorsa ölçek yüksek güvenilir olarak belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 162). Tablo 3'teki ifadeler doğrultusunda sonuçlar ölçeklerin yeterli düzeyde güvenilir olduklarını ortaya koymaktadır.

Güvenilir faktörler çıkartabilmek için araştırmalarda en az 200 kişilik örnekleme ihtiyaç duyulmakta olup, daha iyi ve net sonuçlara ulaşabilmek adına büyük örneklem ile çalışmak uygun olacaktır (Büyüköztürk, 2002: 477; Kline, 1994; Child, 2006:). Comrey, faktör analizi uygulanmak istenen örneklem sayısını 50 olduğunda çok zayıf, 100 olduğunda zayıf, 200 olduğunda orta, 300 olduğunda iyi, 500 ve üzeri olduğunda çok iyi olarak tanımlamaktadır (Comrey, 1988: 758). Yapılan açıklamalar doğrultusunda örneklem sayımız 200'den az olduğu için (106 kişi) faktör analizi yapılmamıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 315).

Korelasyon Analizi Değerleri

Tablo 4. Korelasyon Analizi Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5
Örgütsel vat. (1)	1				
Duygusal emek (2)	,468**	1			
Yüzeysel dav. (3)	,257**	,785**	1		
Derin dav. (4)	,422**	,692**	,255**	1	
Samimi dav. (5)	,264**	,354**	-,128	-,183	1

N:106, p* < 0.05, p** < 0.01

Araştırmaya katılanların duygusal emek algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 5 incelendiğinde Övd ile De arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r(106): ,468, p < 0.05$), Övd ile Yd arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r(106): ,257, p < 0.05$), Övd ile Dd arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r(106): ,422, p < 0.05$), Övd ile Sd arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r(106): ,264, p < 0.05$) ilişkilerin olduğu belirlenmiştir.

Regresyon Analizi Değerleri

Duygusal emeğin ve alt boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini tespit etmek için basit ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Analizlere ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5. Basit Regresyon Analizi Değerleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Övd	De	,604	,112	,468	5,398	,000
F= 29,142						
R ² = ,219						
Düzeltilmiş R ² = ,211						
Tahmini Std. Hata= ,32694						
Anova= ,000						

Övd: Örgütsel Vatandaşlık

De: Duygusal Emek

Tablo 6'daki basit regresyon analizinin sonuçları incelendiğinde modelin tamamı için hesaplanmış p değerinin (,000) $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisinin olduğu ($\beta = ,468$ $p < 0,05$) görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre H_1 hipotezi kabul olmuştur.

Tablo 6. Çoklu Regresyon Analizi Değerleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p	Tolerance	VIF
Örgütsel vat.	Yüzeysel dav.	,168	,075	,203	2,251	,027	,904	1,106
	Derin dav.	,295	,082	,328	3,611	,000	,988	1,126
	Samimi dav.	,188	,072	,230	2,596	,011	,934	1,071
F= 11,420								
R ² = ,251								
Düzeltilmiş R ² = ,229								
Tahmini Std. Hata= ,32318								
Anova= ,000								

Tablo 6'daki regresyon analizinin sonucu incelendiğinde modelin tamamı için hesaplanmış p değerinin (,000) $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir. Yapılan çoklu regresyon analizinin neticesine göre yüzeysel davranış, derin davranış ve samimi davranışının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H_2 , H_3 ve H_4 hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırmada bulunan Beta katsayıları incelendiğinde, örgütsel vatandaşlığı açıklamada yüzeysel davranışın ($\beta = ,203$, $p < 0,05$) pozitif, derin davranışın ($\beta = ,328$, $p < 0,05$) pozitif, samimi davranışın ($\beta = ,230$, $p < 0,05$) pozitif yönlü etkisinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca övd değişkenindeki %25'lik değişim bağımsız değişkenlere bağlıdır sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 'da bulunan Tolerance ve VIF değerleri çoklu eş doğrusallık problemi olup olmadığına dair bilgi vermektedir. Tolerance değeri kritik değerden küçükse (1-R²) çoklu eş doğrusallık problemi bulunmaktadır. Bu durumda kritik değer incelendiğinde, (1-0,251= 0,749) olarak hesaplanmaktadır. Tablo 7'deki üç Tolerance değeri de 0,749'dan büyük olduğu için çoklu eş doğrusallık probleminin bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma kapsamında yapılan çoklu regresyon analizlerinin sonucunda duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç literatürde iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarla nedensellik ilişkisi bakımından benzerlik göstermektedir (Bıyık ve

Aydoğan, 2014: 167; Kiffin-Petersen vd., 2011: 45; Prati, 2004). Duygusal emeğin alt boyutları olan samimi davranış, yüzeysel davranış ve derin davranışın da örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç da söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen geçmiş araştırmaların bulguları ile nedensellik ilişkisi bakımından benzerlik göstermektedir (Abraham, 2000: 176; Cropanzano vd., 2003: 166).

Duygusal emeğin alt boyutu olan derin davranışı sergileyen banka çalışanlarının örgütsel vatandaşlık seviyelerinin diğer boyutlara nazaran daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu netice banka personelinin görev yaparken olumlu duygular içerisinde olduklarını, çalıştıkları banka tarafından talep edilen duyguları hissetmek için kendi kendilerini teşvik ettiklerini ya da asıl duygularını geri plana attıklarını ve uygun duyguları sergileyebilmek adına aldıkları mesleki eğitimlerinden, deneyimlerinden faydalandıklarını göstermektedir. Yüzeysel davranış gösteren banka çalışanlarının örgütsel vatandaşlık düzeyinin diğer boyutlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durum olması gereken bir sonucu yansıtmaktadır. Çünkü yüzeysel davranış gösteren banka çalışanları çalıştıkları kuruma yardımcı olmak için değil, işsiz kalmamak için duygularını değiştirmekte ve hissetmedikleri duyguları hissediyor gibi rol yapmaktadırlar. Örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyen banka çalışanları görev tanımlarında olmayan işleri dahi çalıştıkları bankanın yararına ve gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirirler. Bankacılık müşteriler ile birebir etkileşim gerektiren ve yoğun duygusal emek harcanan bir meslektir. Banka personelinin samimi duygularını sergileyebilecekleri bir örgüt ortamı ve kültürünün oluşturulması daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerine, herhangi bir karşılık beklemezsin örgüt için faydalı olabilecek gönüllü davranışlar sergilemelerine imkân tanır. Bu durumda yöneticilere verilebilecek tavsiyeler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

Bu durumda yöneticilere verilebilecek tavsiyeler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Çalışanlara derin ve samimi davranış gösterebilmeleri için istek duydukları, duygusal çelişki yaşamak zorunda kalmayacakları bir örgüt ortamı sunmak gereklidir.
- Banka personeline olumsuz duygular ile başa çıkabilecekleri, duygularını yönetme konusunda sıkıntıya düşmelerinin önüne geçebilecek hizmet içi eğitim programları düzenlenmelidir.
- Kurumsal kaynaklar örgütün yararına kullanıldığında ve personelin kendini geliştirmesine fırsat tanıdığına her iki değişkende de artış gerçekleşir. Bu artış personelin öz yeterliliği ve öz saygısında olumlu gelişmelerin yaşanmasına katkıda bulunur, işe bağlılığını da artırır.
- Personel güçlendirildiğinde ve yetkisi arttırıldığında hem stresi azalır hem de örgütsel vatandaşlığı artar.
- Çalışanların yüzeysel davranış sergilemelerinin önüne geçilmeli, samimi davranış sergilemeleri hususunda teşvik edilerek, motive olmaları sağlanmalıdır.
- Örgütsel vatandaşlık sergileyen çalışanlar keşfedildiğinde örgütün sürekliliği ve verimliliği için önemli bir fayda sağlanabileceği fark edilmelidir. Bu sebeple insan kaynakları departmanları örgütsel vatandaşlığın hem keşfedilmesi hem de arttırılması için uygun örgüt iklimi, performans yönetim sistemleri, teşvik edici finansal programlar oluşturmalarıdır.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da belli başlı kısıtları mevcuttur. Bu çalışma sadece Balıkesir ilinin Bandırma ilçesindeki bankalarda çalışmakta olan personel ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları örneklem ile sınırlı olup, genellenemez. Çalışmada sadece duygusal emek ve alt boyutlarının örgütsel vatandaşlığı açıklama dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu hususlarla birlikte örgütsel vatandaşlığın farklı sonuçlarını içeren araştırmalar da yapılabilir. Duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişkiyi etkileyen durumsal faktörler araştırılarak farklı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca örgütsel vatandaşlığın aracı değişken olduğu modeller kurularak literatüre katkı sağlanması olasıdır. Bu çalışmanın sonuçları örnekleme ile sınırlıdır. Tüm verilerin ve doğrulanan yapının gelecekteki araştırmacılar için daha geniş örnekleme uygulanması literatür açısından katkı sağlayıcı olacaktır.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). The role of job control as a moderator of emotional outcome relationships. *The Journal of Psychology, 134*(2), 169-184.
- Ashforth, B. E. and Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review, 18*(1), 88-115.
- Demirel, Y. ve Aslan, Ş. (2008). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel bağlılık ve mesleğe bağlılık arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 15*(2), 163-178.
- Aziz, N., Naseer, S., Ali, R. and Kanval, M. (2019). The impact of emotional labor strategies on employee behaviors: A conservation of resources perspective. *Pakistan Journal of Social Sciences, 39*(3), 1021-1035.
- Basım, H. N. ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(1), 77-90.
- Beğenirbaş, M. ve Meydan, C.H. (2012). Duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkisi: Öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(3), 159-181.
- Bıyık, Y. ve Aydoğan, E. (2014). Duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(3), 159-180.
- Bitmiş, M. G., Sökmen, A. ve Turgut, H. (2014). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliğinin yeniden değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(2), 1-14.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Eğitim Yönetimi Dergisi, 32*(32), 470-433.
- Cheung, F. Y. and Lun, V. M. C. (2015). Relation between emotional labor and organizational citizenship behavior: An investigation among Chinese teaching professionals. *The Journal of General Psychology, 142*(4), 253-272.
- Child, D. (2006). *The essentials of factor analysis*. London: Continuum.
- Christ, O., Van Dick, R., Wagner, U. & Stellmacher, J. (2003). When teachers go the extra mile: Foci of organisational identification as determinants of different forms of organisational citizenship behaviour among school teachers. *British Journal of Educational Psychology, 73*, 329-341.
- Chu, K. & Murrmann, S. (2006). Development and validation of the emotional labor scale. *Tourism Management, 6*(27), 1181-1191.
- Comrey, A. L. (1988). Factor-analytic methods of scale development in personality and clinical psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*(5), 754-761.
- Cropanzano, R., Rupp, D. E. & Byrne, Z. S. (2003). The relationship of emotional exhaustion to job performance ratings and organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Psychology, 88*(1), 160-169.
- Çolakoğlu, Ü., Yurcu, G., Atay, H. & Yanık, A. (2015). Dimensional comparatives of organizational citizenship and emotional labor: A study on accommodation companies. *International Journal of Human Sciences, 12*(1), 933- 950.
- Diefendorff, J. M. & Gosserand, R.H. (2003). Understanding the emotional labor process: A control theory perspective. *Journal of Organizational Behavior, 24*, 945-959.
- England, P. & Farkas, G. (1986). *Households, employment and gender: A social, economic and demographic view*. New York: Aldine Publishing.
- Güler, D. & Esen, M. (2021). Duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik hazır giyim firması çalışanları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 19*(2), 194-221.
- Güngör, M. (2009). Duygusal emek kavramı: Süreci ve sonuçları. *Kamu-İş Dergisi, 11*(1), 167- 184.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*, Berkeley: University of California Press.

- Jin-Hwan, H. (2014). A moderating effect of empathy between emotional labor and organizational citizenship behavior. *Journal of Digital Convergence*, 12(6), 161-170.
- Kıyat, G. B., Özgüleş, B. & Günaydın, S. C. (2018). Algılanan kurumsal itibar ve işe bağlılığın duygusal emek davranışı üzerine etkisi: Sağlık çalışanları örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(3), 473-494.
- Kiffin-Petersen, S.A., Jordan, C. & Soutar, G. (2011). The big five, emotional exhaustion and citizenship behaviours in service settings: The mediating role of emotional labor. *Personality and Individual Differences*, 50, 43-48.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*, New York: Routledge.
- Köse, S., Kartal, B. & Kayalı, N. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve tutuma ilişkin faktörlerle ilişkisi üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 1-19.
- Kulualp, H. & Sarı, Ö. (2019). Destekleme davranışı ve sosyal değişim teorisi kapsamında kırsal turizmin etkilerinin değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 655-678.
- Lee, J. W. & Son, E. (2010). The relationship between ethical leadership and organizational citizenship behavior: The mediating effect of trust in supervisor and the moderating effect of ethical climate. *Journal of Korean HRD Research*, 5(1), 61-89.
- Lu C.J., Shih C. Y.Y. & Chen Y. L. (2013). Effects of emotional labor and job satisfaction on organizational citizenship behaviors: A case study on business hotel chains. *International Journal of Organizational Innovation*, 5(4), 165-176.
- Mishra, S. (2007). What emotional labor is a review of literature. *Indian University of Management*, 12(5), 2-33.
- Morris, J. A. & Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986-1010.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington Books/DC Heath and Com.
- Organ, D. W. (1990). The motivational basis of organizational citizenship behaviour. *Research in Organizational Behaviour*, 12(1), 43-72.
- Önal, G. (2019). *Öğretmenlerin duygusal emek düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örücü, E. & Hasırcı, I. (2020). Duygusal emek algısının tükenmişlik seviyesini etkisi: Bandırma Belediyesi çalışanları üzerine bir araştırma. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 245-276.
- Örücü, E. & Korkmaz, E. (2018). Psikolojik sözleşme ihlali ve duygusal emek ilişkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40(21), 337-349.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile üniversite öğrencilerinin bazı demografik özellikleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 117-135.
- Pala, T. & Sürgevil, O. (2016). Duygusal emek ölçeği: Ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(4), 773-787.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B. & Bommer, W. H. (1996). Transformational leader behaviors and substitutes for leadership as determinants of employee satisfaction, commitment, trust and organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*, 22(2), 259-298.
- Prati, L.M. (2004). *Emotional intelligence as a facilitator of the emotional labour process*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The Florida State University College of Business.
- Ramachandran, Y., Jordan, P. J., Troth, A. C. & Lawrence, S. A. (2011). Emotional intelligence, emotional labour and organisational citizenship behaviour in service environments. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 4(2), 136 – 157.
- Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2020). *Örgütsel davranışın temelleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Runhaar P., Konermann J. and Sanders K. (2013). Teachers' organizational citizenship behaviour: considering the roles of their work engagement, autonomy and leader-member exchange. *Teaching and Teacher Education*, 30, 99-108.
- Salami, S. O. (2007). Moderating effect of emotional intelligence on the relationship between emotional labour and organizational citizenship behaviour. *European Journal of Social Sciences*, 5(2), 142-150.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel vatandaşlık davranışları: Kavramsal bir çözümleme ve okul açısından bazı çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- Somech, A. & Ron, I. (2007). Promoting organizational citizenship behavior in schools: The impact of individual and organizational characteristics. *Educational Administration Quarterly*, 43, 38-66.
- Sökmen, A. & Boylu, Y. (2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı cinsiyete göre farklılık gösterir mi? Otel işletmeleri açısından bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 147-163.
- Şeşen, H. & Basım, N. (2010). Çalışanların adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi: İş tatmininin aracılık rolü. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 37, 171-193.
- Turhan, Ö. (2019). *Duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisinde örgütsel yaşamda yalnızlığın aracı rolü: Bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2018). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Williams, L.J. & Anderson, S.E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behavior. *Journal of Management*, 17, 601-617.
- Xuan, J. & Park, D. S. (2012). Effects of psychological contract on organizational citizenship behavior: The mediating role of professors' emotional labor strategy. *African Journal of Business Management*, 6(24), 7184-7197.
- Yeşiltaş, M. & Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin eğitim düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 17-40.
- Yücel, C. ve Samancı-Kalaycı, G. (2009). Örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 113-132.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this research is to examine the relationship between emotional labor and organizational citizenship behaviors of bank personnel in Bandırma, Balıkesir.

The data of the research were collected by the questionnaire method. With the exception of demographic questions, the level of agreement with the statements of the employees in the other two scales was determined with a 5-point Likert Scale (1=Strongly Disagree, 5=Strongly Agree). Questionnaires were filled by face-to-face interviews. There are 38 questions in total in the questionnaire form. The first 6 questions are aimed at determining the demographic characteristics of the participants. 19 of the other questions are about organizational citizenship behavior and 13 of them are about emotional labor. In the research, a 19-question scale adapted into Turkish by Harun Şeşen and Nejat Basım from the Podsakoff and Mackenzie study was used as an organizational citizenship behavior scale. In the questionnaire form, the sub-dimensions of OCB are respectively; altruism (questions 1-5), conscientiousness (questions 6-8), courtesy (questions 9-11), courtesy (questions 12-15, and civic virtue (questions 16-19). Emotional labor As the scale, a 13-question scale was used, which was developed by Chu and Murmann (2006) and translated into Turkish by Pala and Sürgevil (2016). -29 questions) and sincere behavior (between 30-32 questions). It has been determined that a total of 128 personnel work in 11 banks in Bandırma district of Balıkesir. 128 personnel of 11 banks in Bandırma constitute the universe of our research. The sample of our research consists of 106 personnel working in 11 branches. In a study where the population was 128, it was determined that the sample size was at least 96 (Ural and Kılıç, 2018: 43). Therefore, it can be stated that 106 questionnaires represent the population. The ratio of the sample to the population is 82%.

As a result of the correlation analysis, it was determined that there are positive and significant relationships between the sub-dimensions of emotional labor, sincere behavior, surface behavior and deep behavior, and organizational citizenship behavior. As a result of the regression analysis, it was seen that emotional labor had a significant effect on organizational citizenship behavior. It has been determined that sincere behavior, surface behavior and deep behavior, which are sub-dimensions of emotional labor, have significant and positive effects on organizational citizenship behavior. It has been determined that the organizational citizenship levels of bank employees who exhibit deep behavior, which is a sub-dimension of emotional labor, are higher than other dimensions.

It has been determined that the organizational citizenship levels of bank employees who exhibit deep behavior, which is a sub-dimension of emotional labor, are higher than other dimensions. This result shows that the bank personnel have positive emotions while they are working, they encourage themselves to feel the emotions demanded by the bank they work for, or they put their main emotions behind and they benefit from their professional training and experience in order to display appropriate emotions. It is seen that the organizational citizenship level of bank employees who show superficial behavior is lower than other dimensions. This situation reflects an expected result. Because bank employees who show superficial behavior change their emotions and pretend to feel emotions they do not feel, not to help the institution they work for, but to avoid being unemployed. Bank employees who exhibit organizational citizenship behavior perform jobs that are not in their job descriptions for the benefit of the bank they work for and on a voluntary basis. Banking is a profession that requires one-on-one interaction with customers and requires intense emotional labor. Establishing an organizational environment and culture in which bank personnel can display their sincere feelings allows them to display more organizational citizenship behaviors and to display voluntary behaviors that may be beneficial for the organization without expecting any return. In this case, the recommendations that can be given to the managers can be listed as follows;

- It is necessary to provide an organizational environment in which employees are willing to show deep and sincere behavior and where they will not have to experience emotional conflict.
- In-service training programs should be organized for bank personnel so that they can cope with negative emotions and prevent them from having trouble in managing their emotions.
- Both variables increase when institutional resources are used for the benefit of the organization and the staff is given the opportunity to develop themselves. This increase contributes to positive developments in the self-efficacy and self-esteem of the personnel, and increases their commitment to the job.
- When the staff is empowered and their authority is increased, their stress decreases and their organizational citizenship increases.
- Employees should be prevented from displaying superficial behavior, they should be encouraged to display sincere behavior and they should be motivated.
- When employees exhibiting organizational citizenship are discovered, it should be realized that a significant benefit can be provided for the continuity and efficiency of the organization. For this reason, human resources departments should create an appropriate organizational climate, performance management systems, and encouraging financial programs in order to both discover and increase organizational citizenship.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN COVID-19, YÜZ YÜZE EĞİTİM VE UZAKTAN EĞİTİM ALGILARI

HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS FOR COVID-19, FACE-TO-FACE EDUCATION AND DISTANCE EDUCATION

Merve AYDINCI

Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü
aydincimerve5@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8334-0283

Seraceddin Levent ZORLUOĞLU

Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü
leventzorluoglu@hotmail.com
ORCID No: : 0000-0002 -8958-0579

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

11.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar

Kelimeler

Covid-19,
Yüz yüze eğitim,
Uzaktan eğitim,
Metafor

Keywords

Covid-19,
Face-to-face
Education,
Distance
education,
Metaphor

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin Covid-19 Pandemisi ve bu pandeminin öğrenim hayatlarına etkisine ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak olgu-bilim (fenomolojik) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 100 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin toplanması için öğrencilerden “Covid-19.....gibidir; çünkü.....”, “Yüz yüze eğitim.....gibidir; çünkü.....” ve “Uzaktan eğitim..... gibidir; çünkü.....” şeklindeki ifadeler pandemi sürecini dikkate alarak tamamlamaları istenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile belirli kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler cinsiyet demografik değişkenine göre gruplara ayrılmıştır. Metafor formu metafor konusunda uzman bir uzmana incelenmiş ve soru maddelerinin ölçme amacına uygun olup olmadığı hakkındaki görüşleri alınmıştır. Covid-19 algıları ‘sağlık’, ‘bulaşıcılık’, ‘doğal afet’, ‘bağımlılık’, ‘canlı’, ‘kısıtlama’, ‘zarar’ ve ‘öldürme’ olmak üzere 8 kategoride toplanmıştır. Yüz yüze eğitim algıları ‘gıda’, ‘aydınlanma’, ‘bitki’, ‘etkileşim’, ‘şifa’ ve ‘iyimser bakış açısı’ olmak üzere 6 kategoride toplanmıştır. Uzaktan eğitim algıları ‘eğitim’, ‘edebiyat’, ‘teknoloji’, ‘kalitesiz’ ve ‘kötümser bakış açısı’ olmak üzere 5 kategoride toplanmıştır. Çalışmada kadınlar, erkeklere göre Covid-19 ile ilgili daha fazla olumsuz metafor oluşturmuştur. Yüz yüze eğitim ile ilgili kadınlar ve erkekler genel olarak pozitif algıya sahiptir. Çalışmada teknoloji kategorisinde en fazla erkekler; eğitim, edebiyat ve kalitesiz kategorilerinde en fazla kadınlar; kötümser bakış açısı kategorisinde erkekler ve kadınlar eşit miktarda metafor oluşturmuştur.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine your metaphorical perceptions of high school students about the Covid-19 Pandemic and its impact on their education life. Qualitative research method phenomenological design was used in the study. As a means of collecting data, “Covid-19 is like.....; because.....”, “Face-to-face education is like.....; because” and “Distance education is like.....; because” was used. The obtained data were analyzed by content analysis. The metaphor form was examined by an expert on metaphor and their opinions were taken about whether the question items were suitable for the measurement purpose. Perceptions of Covid-19 were collected in 8 categories: 'health', 'contagion', 'natural disaster', 'addiction', 'alive', 'restraint', 'harm' and 'killing'. Perceptions of face-to-face education were collected in 6 categories: 'food', 'enlightenment', 'plant', 'interaction', 'healing' and 'optimistic perspective'. Perceptions of distance education are gathered in 5 categories: 'education', 'literature', 'technology', 'poor quality' and 'pessimistic perspective'. In the study, women created more negative metaphors about Covid-19 than men. Women and men generally have a positive perception of face-to-face education. In the study, while men and women created metaphors the most in the technology category, and women in the education, literature and poor quality categories, men and women created equal metaphors in the pessimistic perspective category.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064883>

Atıf/Cite as: Aydın, M., Zorluoğlu, S., L. (2022). Lise Öğrencilerinin Covid-19, Yüz yüze Eğitim ve Uzaktan Eğitim Algıları, *Neşşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1253-1267.

Giriş

Dünyada ilk pnömoni vakasının 8 Aralık 2019 olarak bildirilmesi ve vaka sayısının kademeli olarak artması ile Mart 2020'de pandemi ilan edilmiş (World Healthy Organization [WHO], 2020) ve pandemiye bağlı olarak ülkelerin eğitim sistemleri olumsuz etkilenmiştir. Ülkemiz, eğitim sistemindeki olumsuz etkileri en aza indirgeyebilmek amacı ile 2020 bahar dönemi için ilkökul, ortaokul, lise ve üniversitelerde uzaktan eğitime geçmiştir (Kıvılcım, 2020). 2020 ve sonrası dönemlerde ise ülkemizde uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim ayrı ayrı ve birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Yüz yüze eğitim, öğrenciler ile öğretmenlerin aynı ortamda ve aynı zamanda karşılıklı etkileşim içinde oldukları öğretim şeklidir (Kavak, 2021). Ayrıca yüz yüze eğitim, uygulamalı eğitimlerin gerçekleştirilmesini desteklemektedir. Çünkü öğretmenlerin örgün eğitim kurumlarında, öğrencilerle aynı zaman ve ortamda birebir iletişim kurmaları ve uygulama gerçekleştirmeleri yüz yüze eğitimle sağlanmaktadır (Eroğlu, 2018). Uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrenciler arasındaki iletişimin az olduğu, zamandan ve ortamdan bağımsız, teknolojinin ilerlemesiyle sanal ortamda, canlı, görüntülü, sesli olarak derslerin işlendiği, katılımcının istediği zaman tekrar izleyebileceği ve görüntüleyebileceği eğitim sürecidir (Kaya, 2002).

Uzaktan eğitimin en büyük endişelerinden biri yüz yüze eğitimdeki öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen iletişiminin ve etkileşiminin az olmasıdır. Uzaktan eğitimin zaman ve mekân açısından ekonomik ve yüz yüze eğitime göre daha esnek olması ise eğitimde avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır (Clark, 2008). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2002), tarafından yayımlanan raporda; uzaktan eğitimin teknik, sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirildiğinde sayısız avantaj sunduğu belirtilmiştir. Bu avantajlar dikkate alındığında uzaktan eğitim sayesinde eğitimden daha fazla kişi yararlanmakta ve bu kişiler farklı ortamlarda olmasına rağmen eğitim faaliyetlerini kolaylıkla sürdürebilmektedir (Aksoğan, 2019). Uzaktan eğitim genellikle eğitimde avantaj olarak karşımıza çıksa da bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde oluşan sorunlar hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından hissedilmekte ve eğitime olumsuz bir şekilde yansımaktadır (Elkatmış & Tanık, 2022). Teknolojik araç yetersizliği, internet alt yapı sorunları, teknik sorunlar, entegre olamamak, deney yapılamaması, asosyalite, iletişimsizlik ve fırsat eşitsizliği gibi birçok sorun uzaktan eğitimde dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır (Elçiçek, 2022). Uzaktan eğitim, kitle iletişimi ve öğrenmenin bireyselleşmesi, öğrencilerin bağımsız ve özgün öğrenmesine katkı sağlaması açısından yüz yüze eğitimden daha etkili olsa da (Karataş, 2003) yüz yüze eğitimin yedeği olarak kabul edilemez (Kaya, 2002).

Eğitimde teknoloji kullanımının artmasıyla beraber ilgili çevrelerce uzaktan eğitim farklı algılanmaya başlanmıştır (Alkan, 2011). Teknolojinin ilerlemesiyle uzaktan eğitimin kullanımı yaygınlaşarak (Eroğlu & Kalaycı, 2020) uzaktan eğitime talep artmıştır (Gündüz, 2013). Uzaktan eğitim sürecinde ki algı, öğrencilerin başarısını etkilemektedir (İbicioğlu & Antalyalı, (2005). Uzaktan eğitim etkili kullanılırsa öğrencilerin algı ve bilinç düzeyini arttırmaktadır (Erkılıç, 2022).

Öğretim kalitesinin artırılması ve sürdürülebilmesi için öğrencilerin algısal niteliklerinin belirlenmesi ve bu çerçevede revizasyonların sağlanması önem taşımaktadır (Erişti, Uluysal & Dindar, 2013). Algı, kişinin dış ve iç dünyası arasındaki neden-sonuç ilişkisidir (Özkirişçi, 2021; Ertan, 2017). İnsanların bir kavram, olay ya da duruma ilişkin algıları (Saatçi & Aksu, 2020), çeşitli benzetmeler kurularak (Kaplan & Kızdırıcı, 2017) metaforlar aracılığıyla tespit edilebilmektedir (Şahan, 2017).

Metafor kelimesi Yunanca kökenli Meta (değişiklik yapmak) ve Pherein (taşımak) sözcüklerinin birleşmesi sonucu Metapherein kelimesinden oluşmaktadır (Levine, 2005). Metaforlar, bilinen bir durum ile anlamı bilinmeyen başka bir durum arasındaki benzerliğe ortaya koymak için sıklıkla kullanılmaktadır (Evans, 2010; Morgan, 1998; Wagener, 2017). Metaforlar kavram, olay ya da olguların görsel (Arslan & Bayrakçı, 2006) ya da somut bir şekilde açıklanmasına yardımcı olmaktadır (Afacan, 2011). Ayrıca anlamı bilinmeyen kavramın anlaşılma sürecini hızlandırırken (Ocak & Gündüz, 2006), günlük hayattaki bir duruma yönelik duygu ve düşünceler (Korkmaz & Ünsal, 2016) metaforlarla daha kolay ifade edilebilmektedir (Eraslan, 2001). Kısaca bireylerin yaşantıları ile daha anlamlı hale gelen metaforlar (Ali-Khan, 2020), bireylerin kendilerini ifade etme şekillerini biçimlendirmesine yardımcı olmaktadır (Örten & Erginer, 2010).

Alanyazın Covid-19 ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; Covid-19 sürecinde eğitim (Can, 2020; Düzgün & Sulak, 2020; Ferreri, Ambra, Aruta & Lavarone, 2020; Kaur, Dwivedi, Arora & Gandhi, 2020; Koçoğlu, Kalın, Tekdal & Yiğen, 2020; Tesini, 2020; UNESCO, 2020; WHO, 2020), Covid-19 sürecinde eğitim sistemi değişikliği (Alsarayreh, 2020; Bozkurt, Jung, Xiau, Vladimirschi, Schuwer & Egorov, 2020; Bozkurt & Sharma, 2020; Erdoğan, 2021; Ferdig, Baumgartner, Hartshorne, Kaplan-Rakowski & Mouza, 2020; Hodges, Moore, Lockee, Trust & Bond, 2020; Kaden, 2020; Kırmızıgül, 2020; Varela & Desiderio, 2021),

Covid-19 sürecinde yüz yüze eğitim (Koşansu, 2021; Serhan, 2020; Syauqi, Munadi & Triyono, 2020), Covid-19 sürecinde uzaktan eğitim (Akça & Akgün, 2020; Aksoğan, 2019; Akyürek, 2020; Atik, 2020; Ballova Mikušková & Verešová, 2020; Çokyaman & Ünal, 2021; Deng, 2020; Kaya & Dilekçi, 2021; Zincirli, 2021), Covid-19 algısı (Daniels, Goegan & Parker, 2021; Dursun & Gamsız Tunç, 2021; Görgülü Arı & Arslan, 2020; İmer Çetin, Timur & Pehlivan, 2021; Mora-Rodriguez & Melero-López, 2021; Saatçi & Aksu, 2020) ve Covid-19 sürecinde uzaktan eğitime yönelik metafor (Atik, 2020; Bozdağ & Dinç, 2020; Bozkurt, 2020; Kan & Özmen, 2021) konu alanlarında çalışmalar yer almaktadır.

Yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde Covid-19 ve uzaktan eğitim ile ilgili metafor çalışmasına rastlanmıştır. Fakat, alanyazında lise öğrencilerine yönelik Covid-19, uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim ile ilgili metaforik algılarını bütüncül olarak inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca, yüz yüze eğitim ile ilgili hiçbir eğitim kademesinde metafor çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu çalışmada, lise öğrencilerinin, ilkökul ve ortaokul öğrencilerine göre daha bilinçli olması sebebiyle (Yavuz, Çalkan, Sönmez, Tetik & Kadak, 2019), Covid-19 sürecinde yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimin olumlu-olumsuz özelliklerini daha iyi fark ederek amaçlı ilişkilendirecekleri düşünüldüğü için lise öğrencilerinin Covid-19 pandemisi ve bu pandeminin öğrenim hayatlarına etkisine ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmayla, Covid-19 sürecinde, uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim kavramları çok tartışıldığı (Bozkurt, 2020) için lise öğrencileri açısından mevcut durumun anlaşılacağı düşünülmektedir. Çalışmada, 'Lise öğrencilerinin Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim kavramları ile ilgili kullandıkları metaforik algıları nelerdir?' ana probleme cevap aranmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli ve Deseni

Bu çalışmada lise öğrencilerinin Covid-19 pandemisi sürecinde Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim algılarını ortaya çıkarılması amacıyla olgubilim (fenomolojik) deseni kullanılmıştır. Olgubilim araştırmalarında verilerin toplanması aşamasında bireylerin kavramlar hakkındaki algılarını ve bakış açılarını ortaya çıkarmada metaforlar sıklıkla kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu çalışmada lise öğrencilerinin iç dünyası ve bilinç yapıları (Mayring, 2011) hakkında fikir edinmek için metafor çalışması yapılmıştır (Bozkurt, 2020). Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim kavramları ile ilgili benzettikleri metaforları tespit etmek (Yanarates & Yılmaz, 2020) için metafor çalışması yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada araştırmacı çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının keşfetmek, anlamak ve fikir sahibi olmak istediği örnekleme seçmesidir (Merriam & Tisdell, 2015). Amaçlı örnekleme, katılımcıların seçiminde araştırmacının amacına hizmet edeceği düşünülen ve araştırmacılar tarafından kolay ulaşılabilir olan bireylerin seçilmesine olanak vermektedir (Cohen, Monion & Morrison, 2007). Bu nedenle Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimi deneyimleyen ve anlamlandıran lise öğrencileri amaçlı örnekleme yöntemi belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir örneklem, çalışmaya hız ve kullanılabilirlik kazandıran bir örnekleme yöntemidir. Araştırmacı, bu yöntemi kullanarak kendisine yakın ve erişilmesi mümkün olan bir durumu seçer (Yıldırım & Şimşek, 2018). Çalışmada, çalışma grubu araştırmacının ikamet ettiği il olan Burdur ili merkezindeki liseler olarak belirlendiğinden kolay ulaşılabilir örnekleme tercih edilmiştir.

Uygulama öncesinde her öğrencinin velisine süreç ile ilgili bilgilendirme yapılmış ve uygulama izini için veli onam formu onaylatılmıştır. Öğrenci velilerine herhangi bir isim paylaşılmayacağı ve çalışmanın bilimsel araştırma amaçlı yapıldığı bilgisi verilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, çalışmaya katılıp katılmamakta özgür oldukları ve araştırmacının herhangi bir aşamasında isterlerse ayrılacakları belirtilmiştir. 260 lise öğrencisi içerisinden gönüllü katılım sağlayan ve veli onayı olan 29 kadın ve 71 erkek olmak üzere toplam 100 lise öğrencisi ile çalışma yürütülmüştür. Öğrencilere uygulama esnasında soru sorabilecekleri bilgisi de verilmiştir.

Öğrencilerin metaforlarına bulgularda yer verebilmek için öğrenciler Ö1, Ö2, ..., Ö100 şeklinde kodlanmıştır. Lise öğrencilerinin sınıfa ve cinsiyete yönelik bilgileri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Lise Öğrencilerinin Sınıf ve Cinsiyet Dağılımları

Sınıf	Cinsiyet		Toplam
	Kadın(f)	Erkek(f)	
9. Sınıf	9	21	30
10.Sınıf	7	5	12
11. Sınıf	2	1	3
12. Sınıf	11	44	55
Toplam	29	71	100

Tablo 1’de lise öğrencilerinin cinsiyetlerinin sınıf düzeylerine göre dağılımı şöyledir: 9. sınıftan 9 kadın, 21 erkek toplam 30 lise öğrencisi; 10. sınıftan 7 kadın, 5 erkek toplam 12 lise öğrencisi; 11. sınıftan 2 kadın, 1 erkek toplam 3 lise öğrencisi ve 12. sınıftan 11 kadın, 44 erkek toplam 55 lise öğrencisidir. 29 kadın ve 71 erkek toplam 100 lise öğrencisidir.

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında lise öğrencilerinin Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim kavramlarına yönelik metaforik algılarını ortaya çıkarmak amacıyla araştırmacılar tarafından görüşme formu hazırlanmıştır. Bu form kullanılarak pandemi koşulları da dikkate alınarak bir kısım öğrenciyle yüz yüze görüşme yapılırken, bir kısmıyla pandemideki kapanmalar nedeniyle görüşme formu metafor formu olarak tasarlanmış ve öğrencilere dağıtılarak öğrencilerin yazılı olarak cevaplanması sağlanmıştır. Metafor formunda araştırma sorusu ve araştırmanın amacı açıkça belirtilmiştir. Araştırmada demografik özellikler ve metafor algıları bölümlerine yer verilmiştir. Lise öğrencilerine Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla belirleneceği belirtilmiştir. Verilerin toplanması için öğrencilerden ‘Covid-19..... gibidir; çünkü.....’, ‘Yüz yüze eğitim..... gibidir; çünkü.....’ ve ‘Uzaktan eğitim..... gibidir; çünkü.....’ ifadelerdeki boşlukların doldurulması istenmiştir.

Veri Analizi

Katılımcılardan toplanan veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizinde toplanan verilerin analizi sırasında yöntem, kod, kategori ve tema oluşturulmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010). Bu çalışmada içerik analizi yapılmıştır ve elde edilen veriler doğrultusunda Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim kavramları ile ilgili katılımcıların metaforları kodlara ayrılmış ve kodların bir araya getirilip incelenmesine göre belirli kategoriler altında toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2018), farklı bireylerin aynı metafora farklı anlamlar yükleyebileceğini, bu durumun ise ‘çünkü’ kısmında verilecek cevaplarla anlaşılacağını ifade etmektedir. Çalışma kapsamında bazı metaforlar, metafor niteliği taşımasına karşın ‘çünkü’ kısmında yer alan açıklamalar anlamlı olmadığı için bu metaforlara yönelik anlamsız kategorisi oluşturulmuştur. Verilerin analizinde güvenilirliğin sağlanması amacı ile veri analizlerine yönelik uzman görüşü alınmış ve anlamsız kategorisi iptal edilerek çünküleri anlamsız olan metaforlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca uzman görüşlerine dikkat edilerek kod, kategori ve temalar revize edilerek çalışmada sunulan halini almıştır. Covid-19 ile ilgili 58 metafor iptal edilmiştir. Örneğin Ö46: “Covid-19 *matematik sınavı* gibidir; çünkü *herkesi korkutur.*” ve Ö90: “Covid-19 *polis* gibidir; çünkü *yakalanmamak için kaçarız.*” metaforlar ve çünküleri iptal edilmiştir. Yüz Yüze eğitim ile ilgili 64 metafor iptal edilmiştir. Örneğin Ö5: “Yüz yüze eğitim *ulaşılmaız bir mücevher* gibidir; çünkü *artık okula gitmek istiyorum.*” ve Ö49: “Yüz yüze eğitim *pasta* gibidir; çünkü *çok güzel.*” metaforlar ve çünküleri iptal edilmiştir. Uzaktan eğitim ile ilgili 62 metafor iptal edilmiştir. Örneğin Ö43: “Uzaktan eğitim *kötü* gibidir, çünkü *okul ortamı yoktur.*” ve Ö67: “Uzaktan eğitim *acı biber* gibidir, çünkü *anlamıyoruz, internet yok.*” metaforlar ve çünküleri iptal edilmiştir. Kurulan metaforlar ve ‘çünkü’ kısmı arasında bağlantı kurulması düşüncelerin ve algıların tutarlılık göstermesi metafor çalışmalarında hedeftir, metaforlar ve ‘çünkü’ kısmı arasında bağlantı kurulmamış metaforlar ve çünküleri iptal edilmelidir (Schmitt, 2005).

Geçerlik ve Güvenirlik

Hazırlanan görüşme formunun pilot çalışması, örneklemeden bağımsız öğrenim gören lise öğrencileri üzerinde yapılmış ve testte anlaşılmayan ifadeler belirlenmiş ve testin asıl uygulanmasının nasıl yapılacağına ilişkin bazı kararlar alınmıştır. Covid-19, virüs ve pandemi kavramlarını içerdiği için virüs ve pandemi metafor soruları çıkarılmıştır. İnternet metafor sorusu kuramsal çerçeveden bağımsız olduğu için çıkartılmıştır. Formun, uzman görüşü ve pilot çalışmasından sonra soru sayısı 6'dan 3'e indirilmiş ve bazı gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Formunun geçerliği için ise, form bu alanında uzman bir uzmana incelenmiştir ve soru maddelerinin ölçme amacına uygun olup olmadığı hakkındaki görüşleri alınmıştır.

Etik Kurallara Uygunluk

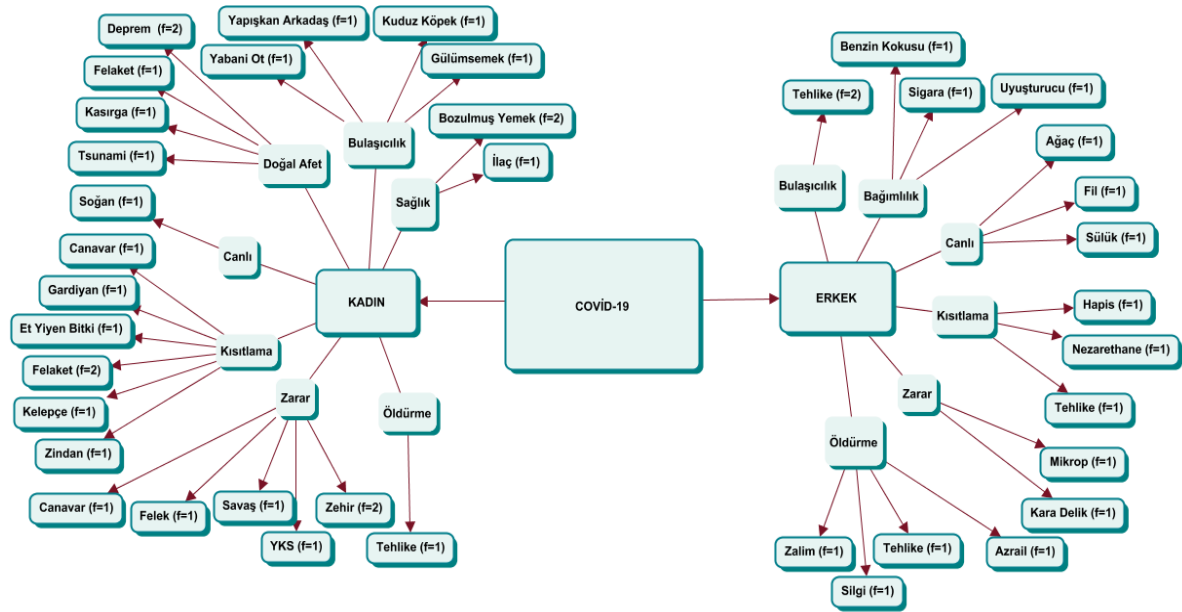
Araştırma süreci boyunca bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. Verilerin toplanması aşamasında katılımcıların velilerine, veli onam formu ile bilgilendirilmiştir. Çalışmada yer alan atıflar bilimsel kurallara dikkate alınarak yapılmış ve bunlara APA stili çerçevesinde kaynakçada yer verilmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 25/05/2021 tarihli ve 107/24 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların Covid-19, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim kavramına ait metaforların kodlandığı ve bu metaforların gruplandırıldığı kategorilere yer verilmiştir. Bu kategoriler lise öğrencilerinin, ergenlik döneminde cinsiyet rolleri ayırımıyla etkilenmeyeceği düşünüldüğünden (Shin, Lee, McCarthy Donovan, Hyeyoung Hwang, Yim & Seo, 2015) cinsiyet demografik değişkenine göre gruplara ayrılmıştır.

Covid-19 İle İlgili Bulgular

Covid-19 ile ilgili lise öğrencilerinin cinsiyet, kategori ve metaforları Şekil 1'de gösterilmiştir.



Şekil 1. Lise Öğrencilerinin Covid-19 Algılarının Kategorileri ve Metaforları

Şekil 1'de lise öğrencilerinin Covid-19 ile ilgili 27'si kadın ve 17'si erkek olmak üzere toplam 40 metafor oluşturduğu ve kategoriler dikkate alındığında bu metaforların 39'unun farklı metaforlar olduğu anlaşılmaktadır. Kategori temelli metaforlar incelendiğinde bozulmuş yemek (f=2), deprem (f=2), felaket (f=2), tehlike (f=2) ve zehir (f=2) çok kullanılan metaforlardır. Çalışmada lise öğrencilerinin Covid-19 algıları 'sağlık', 'bulaşıcılık', 'doğal afet', 'bağımlılık', 'canlı', 'kısıtlama', 'zarar' ve 'öldürme' olmak üzere 8 kategoride toplanmıştır. Covid-19 ile ilgili oluşturulan kategoriler ve cinsiyetlere göre lise öğrencilerinin kurdukları örnek metaforlar Tablo 2'de verilmiştir.

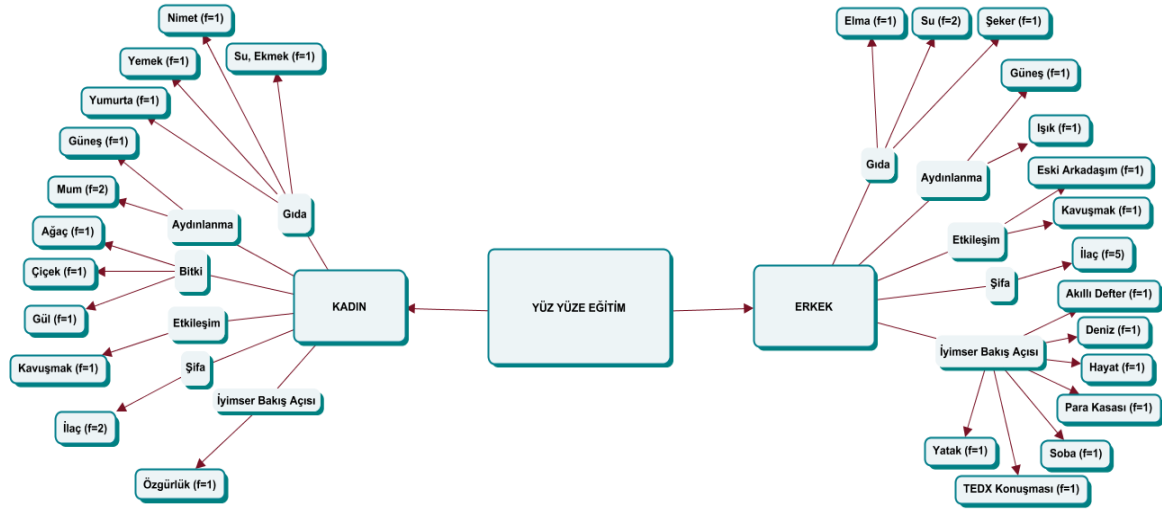
Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Covid-19 İle İlgili Kategorilere ve Cinsiyetlere Göre Örnek Metaforları

Kategori	Cinsiyet	f	Örnek Metafor
Sağlık	Kadın	3	Ö20: “Covid-19 <i>bozulmuş yemek</i> gibidir; çünkü <i>bizji hasta eder.</i> ” Ö32: “Covid-19 <i>ilaç</i> gibidir; çünkü <i>fazlası zarar.</i> ”
	Kadın	4	Ö36: “Covid-19 <i>kuduz köpek</i> gibidir; çünkü <i>kaçarsan kuduz olmazsın ama durursan sen de kuduz olursun.</i> ” Ö37: “Covid-19 <i>yabani ot</i> gibidir; çünkü <i>her yere yayılır.</i> ”
Bulaşıcı	Erkek	2	Ö61: “Covid-19 <i>tehlike</i> gibidir; çünkü <i>bulaşıcı.</i> ” Ö100: “Covid-19 <i>tehlike</i> gibidir; çünkü <i>çok çabuk yayılabilir.</i> ”
	Kadın	5	Ö21: “Covid-19 <i>deprem</i> gibidir; çünkü <i>büyük ve kalıcı etkiler bırakıyor.</i> ” Ö22: “Covid-19 <i>kasırga</i> gibidir; çünkü <i>etrafımdaki her şeyi alt üst etti.</i> ”
Doğal Afet	Erkek	3	Ö98: “Covid-19 <i>benzin kokusu</i> gibidir; çünkü <i>içine çekince iyidir ama bağımlılık yapar.</i> ” Ö4: “Covid-19 <i>sigara</i> gibidir; çünkü <i>hayatımı karartıyor.</i> ”
Bağımlılık	Kadın	1	Ö29: “Covid-19 <i>soğan</i> gibidir; çünkü <i>sürekli göz yaşartıyor.</i> ”
	Erkek	3	Ö31: “Covid-19 <i>ağaç</i> gibidir; çünkü <i>bir tanesi olmazsa olmaz.</i> ” Ö93: “Covid-19 <i>sülük</i> gibidir; çünkü <i>yapıştı mı bırakmaz.</i> ”
Canlı	Kadın	7	Ö5: “Covid-19 <i>gardiyan</i> gibidir; çünkü <i>bizji evlerimizde tutuyor.</i> ” Ö33: “Covid-19 <i>kelebeç</i> gibidir; çünkü <i>yaşamı kısıtlar.</i> ”
	Erkek	3	Ö40: “Covid-19 <i>hapis</i> gibidir; çünkü <i>yasak var.</i> ” Ö49: “Covid-19 <i>nezarethane</i> gibidir; çünkü <i>özgürlüğümüzü kısıtlar.</i> ”
Kısıtlama	Kadın	6	Ö16: “Covid-19 <i>felek</i> gibidir; çünkü <i>sillesi ağır olur.</i> ” Ö41: “Covid-19 <i>zehir</i> gibidir; çünkü <i>hayatımızı kötüleştirir.</i> ”
	Erkek	2	Ö12: “Covid-19 <i>kara delik</i> gibidir; çünkü <i>herkesi içine çekiyor.</i> ” Ö96: “Covid-19 <i>mikrop</i> gibidir; çünkü <i>dünyanın nevrini döndürdü.</i> ”
Zarar	Kadın	1	Ö51: “Covid-19 <i>tehlike</i> gibidir; çünkü <i>insanların yaşamına son verebilir.</i> ”
	Erkek	4	Ö15: “Covid-19 <i>Azrail</i> gibidir; çünkü <i>selam verdi mi öldürür.</i> ” Ö27: “Covid-19 <i>silgi</i> gibidir; çünkü <i>insanı yavaş yavaş bitirir.</i> ”
Öldürme			

Tablo 2’de Covid-19 ile ilgili lise öğrencilerinin kurdukları metaforların kategorilere ve cinsiyetlere göre frekans dağılımı şöyledir: Sağlık kategorisinde 3 kadın; bulaşıcılık kategorisinde 4 kadın, 2 erkek; doğal afet kategorisinde 5 kadın; bağımlılık kategorisinde 3 erkek; canlı kategorisinde 1 kadın, 3 erkek; kısıtlama kategorisinde 7 kadın, 2 erkek; zarar kategorisinde 6 kadın, 2 erkek ve öldürme kategorisinde 1 kadın, 3 erkek metafor kurmuştur.

Yüz Yüze Eğitim ile İlgili Bulgular

Yüz yüze eğitim ile ilgili lise öğrencilerinin cinsiyet, kategori ve metaforları Şekil 2’de gösterilmiştir.



Şekil 2. Lise Öğrencilerinin Yüz Yüze Eğitim Algılarının Kategorileri ve Metaforları

Şekil 2’de lise öğrencileri yüz yüze eğitim ile ilgili 14 kadın ve 20 erkek olmak üzere toplam 34 metafor oluşturulmuş ve kategoriler dikkate alındığında bu metaforlardan 27 farklı metafor oluşmuştur. Bu metaforlar içerisinde güneş (f=2), mum (f=2), ilaç (f=7) ve su (f=3) en çok kullanılan metaforlardır. Çalışmada lise öğrencilerinin yüz yüze eğitim algıları ‘gıda’, ‘aydınlanma’, ‘bitki’, ‘etkileşim’, ‘şifa’ ve ‘iyimser bakış açısı’ olmak üzere 6 kategoride toplanmıştır. Yüz yüze eğitim ile ilgili oluşturulan kategoriler ve cinsiyetlere göre lise öğrencilerinin kurdukları örnek metaforlar Tablo 3’te verilmiştir.

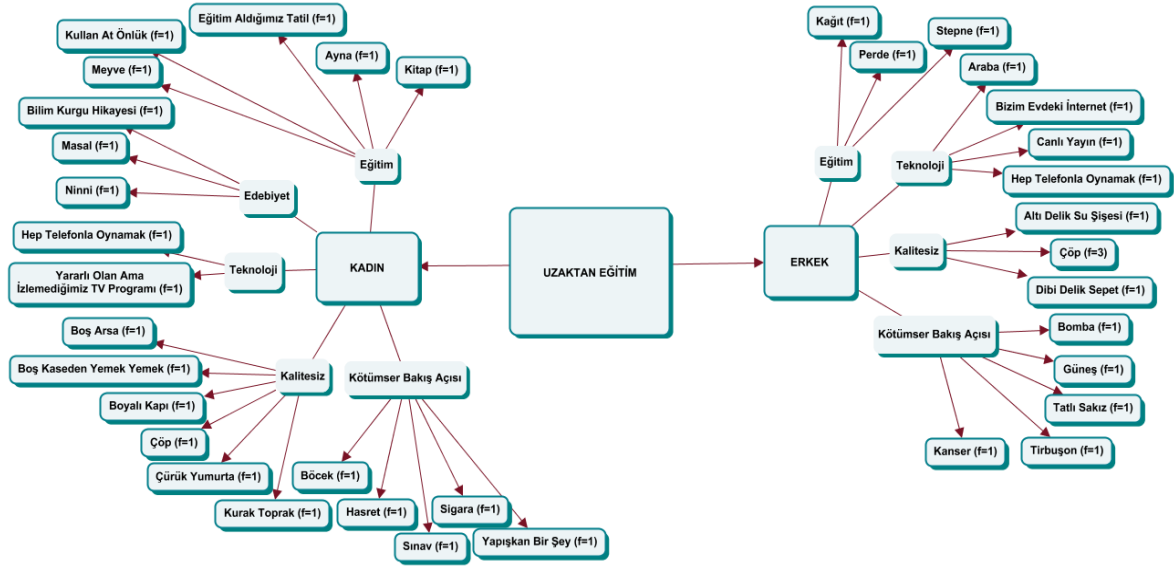
Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Yüz Yüze Eğitim İle İlgili Kategorileri ve Cinsiyetlere Göre Örnek Metaforları

Kategori	Cinsiyet	f	Örnek Metafor
Gıda	Kadın	4	Ö16: “Yüz yüze eğitim yemek gibidir; çünkü olmazsa olmaz.” Ö24: “Yüz yüze eğitim yumurta gibidir; çünkü bazen yemek istersin bazen de öğrenirsin.”
	Erkek	4	Ö33: “Yüz yüze eğitim su gibidir; çünkü az da olsa ihtiyaçtır.” Ö92: “Yüz yüze eğitim şeker gibidir; çünkü çok tatlıdır.”
Aydınlanma	Kadın	3	Ö13: “Yüz yüze eğitim güneş gibidir; çünkü geleceğimizi aydınlatır.” Ö17: “Yüz yüze eğitim mum gibidir; çünkü öğrencileri aydınlatır.”
	Erkek	2	Ö4: “Yüz yüze eğitim güneş gibidir; çünkü okulu görünce yüzün aydınlanır.” Ö55: “Yüz yüze eğitim ışık gibidir; çünkü bulunduğu yeri aydınlatır.”
Bitki	Kadın	3	Ö51: “Yüz yüze eğitim ağaç gibidir; çünkü öğrenciler bunun meyvesini yer.” Ö36: “Yüz yüze eğitim iyi bakılan çiçek gibidir; çünkü suyunun, sıcaklığının bir ayarı vardır ve bu ayara uyulunca güzel bir çiçek oluşur.”
Etkileşim	Kadın	1	Ö11: “Yüz yüze eğitim kavuşmak gibidir; çünkü sevdiğilerine yakın olursun.”
	Erkek	2	Ö14: “Yüz yüze eğitim eski arkadaşım gibidir; çünkü eski arkadaşlarımı görünce içini bir burukluk kaplar, yüz yüze eğitimde de öyle.” Ö64: “Yüz yüze eğitim sosyalleşmek gibidir; çünkü herkesle yan yanasın.”
Şifa	Kadın	2	Ö47: “Yüz yüze eğitim ilaç gibidir; çünkü insana iyi gelir.” Ö45: “Yüz yüze eğitim ilaç gibidir; çünkü iyi bir şeydir.”
	Erkek	5	Ö52: “Yüz yüze eğitim ilaç gibidir; çünkü bazen içince bir şey anlıyoruz.” Ö56: “Yüz yüze eğitim ilaç gibidir; çünkü tedavi eder.”
İyimser Bakış Açısı	Kadın	1	Ö48: “Yüz yüze eğitim özgürlük gibidir; evden çıkıyoruz.”
	Erkek	7	Ö27: “Yüz yüze eğitim para kasası gibidir; çünkü içine girince değerli şeyler vardır.” Ö15: “Yüz yüze eğitim soba gibidir; çünkü yaklaştıkça ısıtır, uzaklaştıkça üşütür.”

Tablo 3’te yüz yüze eğitim ile ilgili lise öğrencilerinin kurdukları metaforların kategori ve cinsiyetlere göre frekans dağılımı şöyledir: Gıda kategorisinde 4 kadın, 4 erkek; aydınlanma kategorisinde 3 kadın, 2 erkek; bitki kategorisinde 3 kadın; etkileşim kategorisinde 1 kadın, 2 erkek; şifa kategorisinde 2 kadın, 5 erkek ve iyimser bakış açısı kategorisinde 1 kadın, 7 erkek metafor kurmuştur.

Uzaktan Eğitim İle İlgili Bulgular

Uzaktan eğitim ile ilgili lise öğrencilerinin cinsiyet, kategori ve metaforları Şekil 3’de gösterilmiştir.



Şekil 3. Lise Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Algılarının Kategorileri ve Metaforları

Şekil 3’de lise öğrencileri uzaktan eğitim ile ilgili 21 kadın ve 17 erkek olmak üzere toplam 38 metafor oluşturmuş ve kategoriler dikkate alındığında bu metaforlardan 34 farklı metafor oluşmuştur. Bu metaforlar içerisinde hep telefonla oynamak (f=2) ve çöp (f=4) en çok kullanılan metafordur. Çalışmada lise öğrencilerinin uzaktan eğitim algıları ‘eğitim’, ‘edebiyat’, ‘teknoloji’, ‘kalitesiz’ ve ‘kötümser bakış açısı’ olmak üzere 5 kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler cinsiyet demografik değişkenine göre gruplara ayrılmıştır. Uzaktan eğitim ile ilgili oluşturulan kategoriler ve cinsiyetlere göre lise öğrencilerinin kurdukları örnek metaforlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim İle İlgili Kategorileri ve Cinsiyete Yönelik Örnek Metaforları

Kategori	Cinsiyet	f	Örnek Metafor
Eğitim	Kadın	5	Ö19: “Uzaktan eğitim <i>eğitim aldığımız tatil</i> gibidir, çünkü <i>öğretici ve rahattır.</i> ” Ö28: “Uzaktan eğitim <i>kullan at önlük</i> gibidir, çünkü <i>geçici bir süreç.</i> ”
	Erkek	3	Ö53: “Uzaktan eğitim <i>perde</i> gibidir, çünkü <i>açmasını bilene.</i> ” Ö9: “Uzaktan eğitim <i>stepne</i> gibidir, çünkü <i>eğitim bozulunca onun yerine geçti.</i> ”
Edebiyat	Kadın	3	Ö21: “Uzaktan eğitim <i>bilim kurgu hikayeleri</i> gibidir, çünkü <i>geleceğin küçük bir yansıması.</i> ” Ö22: “Uzaktan eğitim <i>ninni</i> gibidir, çünkü <i>dinlemeye çalıştıkça uykumu getiriyor.</i> ”
	Kadın	2	Ö90: “Uzaktan eğitim <i>araba</i> gibidir, çünkü <i>bizi uzaktakilere götürür.</i> ” Ö50: “Uzaktan eğitim <i>yararlı olan ama izlemediğimiz TV programı</i> gibidir, çünkü <i>verimsiz odak problemleri olur.</i> ”
Teknoloji	Erkek	4	Ö46: “Uzaktan eğitim <i>bizim evdeki internet</i> gibidir, çünkü <i>çok kötüdür.</i> ” Ö64: “Uzaktan eğitim <i>canlı yayın</i> gibidir, çünkü <i>her şeyi unutursun.</i> ”
	Kadın	6	Ö8: “Uzaktan eğitim <i>boyalı kapı</i> gibidir, çünkü <i>dıştan güzel görünebilir ama içi hasarlıdır.</i> ” Ö25: “Uzaktan eğitim <i>kurak toprak</i> gibidir, çünkü <i>hiçbir verim almıyoruz.</i> ”
Kalitesiz	Erkek	5	Ö49: “Uzaktan eğitim <i>altı delik bir su şişesi</i> gibidir, çünkü <i>üstüne ne kadar su katarsan kat altı delikten dolayı hiçbir zaman dolmayacaktır.</i> ” Ö32: “Uzaktan eğitim <i>çöp</i> gibidir, çünkü <i>fazlalık ve gereksiz.</i> ”
	Kadın	5	Ö37: “Uzaktan eğitim <i>sınav</i> gibidir, çünkü <i>kimse girmek istemez zorunda olduğu için girer.</i> ” Ö51: “Uzaktan eğitim <i>sigara</i> gibidir, çünkü <i>ömürümüzü tüketir.</i> ”
Kötümser Bakış Açısı	Erkek	5	Ö4: “Uzaktan eğitim <i>güneş</i> gibidir, çünkü <i>yaklaşınca yanarsın.</i> ” Ö98: “Uzaktan eğitim <i>kanser</i> gibidir, çünkü <i>peşini bırakmaz.</i> ”

Tablo 4’te uzaktan eğitim ile ilgili lise öğrencilerinin kurdukları metaforların kategori ve cinsiyetlere göre frekans dağılımı şöyledir: Eğitim kategorisinde 5 kadın, 3 erkek; edebiyat kategorisinde 3 kadın; teknoloji

kategorisinde 2 kadın, 4 erkek; kalitesiz kategorisinde 6 kadın, 5 erkek ve kötümser bakış açısı kategorisinde 5 kadın, 5 erkek metafor kurmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma kapsamında lise öğrencileri Covid-19 ile ilgili en fazla kısıtlama kategorisinden metafor oluştururken en az bağımlılık ve sağlık kategorilerinden metafor oluşturmuştur. Dursun & Gamsız Tunç (2021) çalışmalarında katılımcıların kontrol edemedikleri belirsiz bir süreç içinde farklı duygu ve durumlarla baş etmeye çalıştıkları, çevrelerindeki bireyleri korumaya çalıştıkları için bu süreci olumlu değerlendirdikleri, kendilerini gelişimleri ile ilgili çalışmalar yaptıkları ve farkındalıklar kazandıklarını belirtmektedir. Ayrıca yapılan Covid-19 ile ilgili metafor çalışmalarında katılımcıların Covid-19 pandemisini olumsuz algıladığı sonuçlar da görülmektedir (Görgülü Arı & Kevser Arslan, 2020; İmer Çetin, Timur & Pehlivan, 2021; Saatçi & Aksu, 2020). Çalışmada sağlık, bulaşıcı, doğal afet, kısıtlama ve zarar kategorilerinde en fazla kadınlar, bağımlılık, canlı ve öldürme kategorilerinde en fazla erkekler metafor oluşturmuştur. Çalışmada kadınlar, erkeklere göre Covid-19 ile ilgili daha fazla olumsuz metafor oluşturmuştur. Covid-19 ile ilgili pandemi sürecin belirsizliği ve sosyalliği kısıtladığı (İmer Çetin, Timur & Pehlivan, 2021) için hem kadınlar hem de erkekler pandemiden ciddi boyutta ve olumsuz yönde etkilense de daha çok kadınlar etkilenmiştir (Kalaylıoğlu, Öztürk & Bingüler Eker, 2020). Ünal, Atik & Gözüyeşil (2021) çalışmalarında pandemi ile beraber evde kalmanın artmasıyla kadınlar psikososyal yönden erkeklerden daha fazla etkilendiğini vurgulamıştır.

Çalışma kapsamında lise öğrencileri yüz yüze eğitim ile ilgili en fazla gıda ve iyimser bakış açısı kategorilerinden metafor oluştururken en az bitki ve etkileşim kategorilerinden metafor oluşturmuştur. Yüz yüze eğitim, öğrencilerin işbirliği içinde yenilikçi, verimli, etkili ve sosyalleşmesini kolaylaştırmaktadır (Ballova Mikušková & Verešová, 2020; Danaher & Umar, 2010; Eroğlu, 2018; Latch & Jung, 2009). Yüz yüze eğitimde, bilişsel, psikomotor ve duyuşsal hedeflere ulaşma daha fazladır (Kaur, Dwved, Arora & Gandh, 2020). Çalışmada etkileşim, şifa ve iyimser bakış açısı kategorilerinde en fazla erkekler, aydınlanma ve bitki kategorilerinde en fazla kadınlar metafor oluştururken, gıda kategorisinde erkekler ve kadınlar eşit metafor oluşturmuştur. Yüz yüze eğitim ile ilgili kadınlar ve erkekler genel olarak pozitif algıya sahiptir. Ünsal & Korkmaz (2017) eğitim programı tasarımı tercihlerine yönelik öğretmen görüşleri ile ilgili çalışmasında öğretmen görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı sonucuna varmıştır.

Çalışma kapsamında lise öğrencileri uzaktan eğitim ile ilgili en fazla kalitesiz kategorisinden metafor oluştururken en az edebiyat kategorilerinden metafor oluşturmuştur. Uzaktan eğitim ile ilgili yapılan metafor çalışmalarında katılımcıların olumlu algı (Çokyaman & Ünal, 2021), hem olumlu hem olumsuz algı (Atik, 2020; Bozdağ & Dinç, 2020; Bozkurt, 2020; Kaya & Dilekçi, 2021) ve olumsuz algıya (Akpolat, 2021; Kaleli, Yılmaz & Güven, 2015; Şahin, 2020) sahip olduğu sonuçlar da görülmektedir. Çalışmada teknoloji kategorisinde en fazla erkekler, eğitim, edebiyat ve kalitesiz kategorilerinde en fazla kadınlar metafor oluştururken, kötümser bakış açısı kategorisinde erkekler ve kadınlar eşit metafor oluşturmuştur. Akpolat (2021) çalışmasında kız öğrenciler uzaktan eğitimi daha çok bireysel çaba gerektiren, etkileşimsiz, kurtarıcı, olanaklılık gerektiren ve verimsiz şeklinde algıladıkları; erkek öğrenciler uzaktan eğitimi daha çok çeşitlilik sunan, kolay ulaşılabilir, sanal ve yalnızlaştırıcı şeklinde algıladığı sonucuna varmıştır. Erkek öğrencilerin uzaktan eğitim algıları kadın öğrencilere göre daha olumludur (Kıralı & Alıcı, 2016). Bazı araştırmacılar, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre uzaktan eğitim sürecini verimsiz bulduğuna inanmaktadır (Demiray, 2013).

Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulanırken yüz yüze eğitime göre etkileşim azdır (Ferroni, Ambra, Aruta & Lavarone, 2020). Şahin (2020) eğitim fakültesi öğrencilerinin uzaktan ve yüz yüze eğitim algılarıyla ilgili çalışmasında katılımcıların çoğunluğunun uzaktan eğitim sürecini yüz yüze eğitim sürecine kıyasla daha az etkili ve daha az yararlı bulmuştur. Uzaktan eğitimde, yüz yüze eğitim kadar öğrenciler verimli ders işleyememekte ve daha az etkileşim içindedir. Yüz yüze eğitimde öğrenciler devam zorunluluğuna ve sınav sistemine alışık olduğu için uzaktan eğitime göre dezavantajları ve eksiklikleri azdır (Lalima & Dangwal, 2017). Uzaktan eğitim, özellikle kırsal kesimde yaşayıp eğitimi fırsatı olmayan, sosyoekonomik düzeyi düşük, çalışan yetişkinler için bir seçenektir (Demiray, 2013). Dilekçi (2019) okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitim algılarıyla ilgili çalışmasında kapsayıcı eğitimin temel felsefesine ve amaçlarına vurgu yapılmıştır. Uzaktan eğitimde fırsat eşitliği sağlanırsa (Serhan, 2020) animasyon, video ve simülasyon gibi etkileşime dayalı materyallerin kullanılması öğrencileri derse çekmekle birlikte dersi daha verimli hale getirmektedir (Kör, Çataloğlu & Erbay, 2013). Uzaktan eğitim, aynı anda birbirinden farklı strateji, yöntem, teknik ve materyal kullanılarak sanal çoklu öğrenme ortam sağlamaktadır (Koçoğlu, Kalın, Tekdal & Yiğen, 2020). Kaleli Yılmaz

& Güven (2015) çalışmalarında uzaktan eğitime yönelik olumlu algı geliştirilebilmesi için; kısa süreli, uygulama öncesinde katılımcıların uzaktan eğitim uygulamaları hakkında bilgilendirildiği, öğretmen ve öğrencinin ders dışında da iletişim kurabildiği ve teknik problemlerin en aza indirildiği uzaktan eğitim ortamlarının tasarlanması önermektedir. Uzaktan eğitimde kuram ve uygulamanın dengeli bir şekilde uygulanmasının ve buna göre öğretim tasarımı yapılmasının anlamlı öğrenme deneyimleri sağlayacağı düşünülmektedir (Bozkurt, 2020).

Öneriler

Çalışmada Covid-19 sebebiyle kısıtlı sayıda öğrenciye ulaşılmıştır. Bu sınırlılık dikkate alındığında, daha fazla kişiye ve Türkiye geneline uygulanırsa daha farklı sonuçlar alınabilir.

Kaynakça

- Afacan, Ö. (2011). Fen bilgisi öğretmen adaylarının "Fen" ve "Fen ve Teknoloji" kavramlarına yönelik metafor durumları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 1242-1254. <https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsaedu/issue/19821/21220>
- Akça, G., & Akgün, E. (2020). *İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı sıkıntılar* (International Ejer Congress 2020 Bildiri Kitabı). İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Aksoğan, M. (2019). *Uzaktan eğitim bağlamında harmanlanmış öğrenme* (Tam Metin Kitabı). Malatya: II. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi. 1117-1124.
- Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan eğitim: bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-9. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mead/issue/56310/711904>
- Ali-Khan, C. (2020). Postmodern metaphor. New York: *Cultural Studies of Science Education*, 15(4), 951-954. <https://doi.org/10.1007/s11422-020-09986-4>
- Alkan, C. (2011). *Eğitim teknolojisi*. (8. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Alsarayreh, R. (2020). Using blended learning during Covid-19: The perceptions of school teachers in Jordan. *Cypriot Journal of Educational Science*, 15(6), 1544-1565. <https://doi.org/10.18844/cjes.v15i6.5298>
- Altınpulluk, H. (2021). Türkiye'deki öğretim üyelerinin Covid-19 küresel salgın sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53-89.
- Altunçekiç, A. (2021). Uzaktan eğitim: Öğrenci, öğretmen, teknoloji, kurum ve pedagoji. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 417- 443. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/60452/881870>
- Arslan, M. M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(171), 100-108.
- Atik, A. D. (2020). Fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı: bir metafor analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 148-170. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ueader/issue/59308/799984?publisher=http-egitim-kilis-edu-tr-cv-durmu-c5-9e-burak-pdf>
- Ballová Mikušková, E., & Verešová, M. (2020). Distance education during Covid-19: the perspective of Slovak teachers. Slovak: *Problems of Education in the 21st Century*, 78(6), 884-906. <https://doi.org/10.33225/pec/20.78.884>
- Bozdağ, B., & Dinç, F. (2020). The perceptions of physical education teacher candidates towards the concept of distance education in the covid-19 process: a metaphor study. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 11, 954-1980.
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to coronavirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-6. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/34117/378446>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/56247/773769>

- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... & Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/55662/761354>
- Clark, R. C. (2008). *Distance learning and the science of instruction: proven guideline for consumers and designers of multimedia learning, second edition*. San Francisco: John Wiley & Sons, Inc.
- Cohen, L., Monion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6. Edition)*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Çokyaman, M., & Ünal, M. (2021). Öğrenci ve öğretmenlerin covid-19 salgını dönemindeki uzaktan eğitim algısı: Bir metafor analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. Administration Special Issue, 1684-1715. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1009038>
- Danaher, P. A., & Umar, A. (2010). Contemporary Research on open and distance learning in teacher education. In Danaher, P.A., Umar, A. (Eds.), *Perspectives on distance education: Teacher education through open and distance learning. Commonwealth of Learning*, 7-22, 1-185.
- Daniels, L. M., Goegan L. D., & Parker, P. C. (2021). The impact of COVID-19 triggered changes to instruction and assessment on university students' self-reported motivation, engagement and perceptions. *Social Psychology of Education: An International Journal*, 24(1), 299-318. <https://doi.org/10.1007/s11218-021-09612-3>
- Demiray, E. (2013). Uzaktan eğitim ve kadın eğitiminde uzaktan eğitimin önemi. *Journal of Research in Education and Teaching*, 2(2), 155-168.
- Deng, C. X. (2020). The global battle against Sars-Cov-2 and Covid-19. *Int J Biol Sci*, 16(10), 1676-1677. [DOI: 10.7150/ijbs.45587](https://doi.org/10.7150/ijbs.45587)
- Dilekçi, Ü. (2019). *Okul yöneticilerinin “Kapsayıcı Eğitim” kavramına ilişkin algıları: Bir metafor analizi çalışması*. İzmir: 14. Uluslararası Eğitim Yönetimi Tam Metin Bildiri Kitabı.
- Dursun, A., & Gamsız Tunç, Ö. (2021). 14-64 yaş arası bireylerin Covid-19 algılarının incelenmesi: Bir metafor analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(67), 591-605. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2349>
- Düzgün, S., & Sulak, S. E. (2020). Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Millî Eğitim*, 49(1), 619-633. [DOI: 10.37669/miliegitim.787874](https://doi.org/10.37669/miliegitim.787874)
- Ekici, G. (2003). Uzaktan eğitim ortamlarının seçiminde öğrencilerin öğrenme stillerinin önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (24), 48-55.
- Elçiçek, M. (2022). Uzaktan eğitim engelleri: bir meta-sentez çalışması. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 35-45. <https://doi.org/10.32329/uad.937271>
- Elkatmış, M., & Tanık, M. Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin metaforik algıları “Kırıkkale üniversitesi örneği”. *Abi Evraan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 219-238. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.1030963>
- Eraslan, L. (2011). Sosyolojik metaforlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-22.
- Erdoğan, İ. (2021). Yeniden yeni eğitim sistemi. *İnsan&İnsan*, 27(8), 13-25. [DOI: 10.29224/insanveinsan.814514](https://doi.org/10.29224/insanveinsan.814514)
- Erişti, S. D., Uluuysal, B., & Dindar, M. (2013). Designing an interactive learning environment based on theories of visual perception and students’ views about the software. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 3(1), 47-66.
- Erkılıç, T. A. (2022). *Medya Eğitim ve Yönetimi Üzerine Düşünceler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eroğlu, F. (2018). *Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Eroğlu, F., & Kalaycı, N. (2020). Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerden Türk dili dersinin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 1001-1027.

- Ferdig, R. E., Baumgartner, E., Hartshorne, R., Kaplan-Rakowski, R., & Mouza, C. (2020). *Teaching, technology, and teacher education during the covid-19 pandemic: Stories from the field*. Waynesville, NC, USA: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).
- Ferraro, F. V., Ambra, F. I., Aruta, L., & Iavarone, M. L. (2020). Distance learning in the covid-19 era: Perceptions in Southern Italy. *Education Sciences*, 10(12), 355. <https://doi.org/10.3390/educsci10120355>
- Gelişli, Y. (2015). Uzaktan eğitimde öğretmen yetiştirme uygulamaları. *Tarihçe ve Gelişim. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 313-321.
- Giesbers, B., Rienties, B., Tempelaar, D., & Gijssels, W. (2014). A dynamic analysis of the interplay between asynchronous and synchronous communication in online learning: the impact of motivation. *Journal Of Computer Assisted Learning*, 30(1), 30-50. <https://doi.org/10.1111/jcal.12020>
- Görgülü, Arı, A., & Arslan, K. (2020). Ortaokul öğrencilerinin Covid-19'a yönelik metaforik algıları. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 503-524. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44425>
- Gündüz, A. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı* [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/thedifference-between-emergency-remoteteaching-and-online-learning>.
- İbicioğlu, H., & Antalyalı, U. Ö. L. (2005). Uzaktan eğitimin başarısında imkân algı motivasyon ve etkileşim faktörlerinin etkileri: Karşılaştırmalı bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 325-338. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4372/59838>
- İmer Çetin, N., Timur, S., & Pehlivan, H. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin covid19 pandemi sürecinde “Virüs” kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi, *International Journal of Eurasia Social Sciences (Ijoess)*, 12(43), 47-59. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.2864>
- İşman, A. (1998). *Uzaktan Eğitim*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Kaden, U. (2020). Covid-19 school closure-related changes to the professional life of a K– 12 teacher. *Education Sciences*, 10(6), 165. <https://doi.org/10.3390/educsci10060165>
- Kalaylıoğlu, Y., Öztürk, A. M., & Bingüler Eker, G. (2020). *Türkiye’de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi* (Rapor Özeti). İsveç: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.11.
- Kaleli, Yılmaz, G. K., & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6(2), 299-322. [DOI: 10.16949/turcomat.75936](https://doi.org/10.16949/turcomat.75936)
- Kan, A. Ü., & Özmen, E. (2021). Metaphoric perceptions of pre-service teacher on distance education during the Covid-19 pandemic. *Journal of History School (JOHS)*, 51, 1085-1118. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48942>
- Kaplan, T., & Kızırdırcı, F. (2017). Türkçe öğretmenliği ikinci sınıf öğrencilerinin “Kültürel Etkileşim”e ilişkin metaforik algılamaları. *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(18), 614-627.
- Karakavuz, H., & Kayhan, S. (2021). Toplumsal yeteneğin öğrencilerin uzaktan eğitim algıları üzerindeki etkisinde akademik kontrol odağının aracılık rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1397-1419.
- Karataş, S. (2003). Yüz yüze ve uzaktan eğitimde öğrenme deneyimlerinin eşitliği. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(3), 91-104.
- Kaur, N., Dwivedi, D., Arora, J., & Gandhi, A. (2020). Study of the effectiveness of e-learning to conventional teaching in medical undergraduates amid COVID-19 pandemic. *National Journal of Physiology, Pharmacy and Pharmacology*, 10(7), 563-567. <http://dx.doi.org/10.5455/njppp.2020.10.04096202028042020>
- Kavak, S. Ü. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri öğrenme çıktılarının uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim bakımından incelenmesi* [Yüksek Lisans tezi, Kafkas Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Kaya, A., & Dilekçi, Ü. (2021). Covid-19 salgını sürecindeki acil uzaktan eğitime ilişkin ebeveynlerin algıları: Bir metafor analizi çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1621-1636. <https://doi.org/10.24315/tred.933889>
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kıralı, F. N., & Alıcı, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim algısına ilişkin görüşleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 8(30), 55-83. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iaud/issue/30078/324645>
- Kırık, A. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 73-94. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruid/issue/22159/238064>
- Kırmızıgül, H. G. (2020). Covid-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 283-289. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/54658/725274>
- Kıvılcım, B. (2020). Covid-19 (yeni koronavirüs) salgınının turizm sektörüne muhtemel etkisi. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27. <https://doi.org/10.46452/baksoder.727208>
- Koçoğlu, E., Kalın, Ö. U., Tekdal, D., & Yiğen, V. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye'deki eğitime bakış. *International Social Sciences Studies Journal*, 65(6), 2956-2966.
- Korkmaz, F., & Ünsal, S. (2016). Okul öncesi öğretmenlerin "Teknoloji" kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 194-212. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/24546/259992>
- Koşansu, H. (2021). *The perceptions of preparatory school students and their instructors towards grammar learning and teaching in face-to-face and online education at a foundation university in Turkey* [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kör, H., Çataloğlu, E., & Erbay H. (2013). Uzaktan ve örgün eğitimin öğrenci başarısı üzerine etkisinin araştırılması. *Gaziantepe University Journal of Social Sciences*, 12(2), 267-279. <http://hdl.handle.net/11693/52110>
- Lalima, D., & Dangwal, K. L. (2017). Blended learning: an innovative approach. *Universal Journal of Educational Research*, 5(1), 129-136.
- Latchem, C. R., & Jung, I. (2009). Distance and blended learning in Asia. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9780203878774>
- Levine P. M. (2005). Metaphors and Images of Classrooms, *Kappa Delta Pi Record*, 41:4, 172-175, DOI: [10.1080/00228958.2005.10532066](https://doi.org/10.1080/00228958.2005.10532066)
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş (1. Baskı)* (A. Gümüş & M. S. Durgun Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence based inquiry (7th ed.)*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Mora-Rodríguez A., & Melero-López, I. (2021). News consumption and risk perception of COVID-19 in Spain. *Media Education Research Journal*, 29(66), 67-77. <https://www.doi.org/10.3916/C66-2021-06>
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor* (G. Bulut, Çev.) İstanbul: Mess Yayıncılık.
- Ocak, G., & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 293-310. <http://hdl.handle.net/11630/3615>
- Örten, D., & Erginer, E. (2016). Türkiye'de eğitimde program geliştirme alanındaki öncü akademisyenlerin eğitimde program geliştirmeye ilişkin metaforik algıları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 387-414. <https://dergipark.org.tr/en/pub/opus/issue/26855/277459>
- Özkirişçi, İ. H. (2021). Zaman ve algı bağlamında yeniden anlaşılan imge: hareketli grafikler ve deneysel bir çalışma. [Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Saatçi, G., & Aksu, M. (2020). Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan yabancı uyruklu öğrencilerin koronavirüs algılarını metafor yolu ile tespit etmeye yönelik bir araştırma. *Journal of Awareness*, 5(4), 617-630. <https://doi.org/10.26809/joa.5.042>

- Schmitt, R. (2005). Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research. *The Qualitative Report*, 10(2), 358-394. <http://dx.doi.org/10.46743/2160-3715/2005.1854>
- Serhan, D. (2020). Transitioning from face-to-face to remote learning: Students' attitudes and perceptions of using zoom during Covid-19 pandemic. *International Journal of Techonology in Education and Science (IJTES)*, 4(4), 335-342.
- Shin, J., Lee, H., McCarthy Donovan, A., Hwang, H., Yim, S., & Seo, E. (2015). Home and motivational factors related to science-career pursuit: gender differences and gender similarities, *International Journal of Science Education*, 37(9), 1478-1503. DOI: [10.1080/09500693.2015.1042941](https://doi.org/10.1080/09500693.2015.1042941)
- Stein, D. S., Wanstreet, C. E., Calvin, J., Overtoom, C., & Wheaton, J. E. (2005). Bridging the transactional distance gap in online learning environments. *The American Journal Of Distance Education*, 19(2), 105-118. https://doi.org/10.1207/s15389286ajde1902_4
- Syauqi, K., Munadi S., & Triyono, M. B. (2020). Covid-19 salgını sırasında öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik mesleki eğitime yönelik algıları. *Uluslararası Eğitimde Değerlendirme ve Araştırma Dergisi*, 9(4), 881-886.
- Şahan, K. (2017). Metafor ne değildir?. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(8), 166-176. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kesitakademi/issue/59838/864696>
- Şahin, A. (2020). Eğitim fakültesi öğrencilerinin uzaktan ve yüz yüze eğitime ilişkin görüşleri. *International symposium of education and values –4. Symposium proceedings*. Karabük: Full Texts
- Tesini, B. L. (2020). Coronaviruses and acute respiratory syndromes (Covid-19, mers, and sars). *Msd Manual Professional Version*.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2020). *School closures caused by coronavirus (Covid-19)*. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2020). *Startling digital divides in distance learning emerge*. <https://en.unesco.org/news/startling-digital-divides-distance-learning-emerge>
- Ünal E., Atik D., & Gözüyeşil E. (2021). Covid-19 pandemisi ve kadınlar. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-8. <https://doi.org/10.48124/husagbilder.825346>
- Ünsal, S., & Korkmaz, F. (2017). Eğitim programı tasarımı tercihlerine yönelik öğretmen görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 275 – 289. <https://doi.org/0.17860/mersinefd.305977>
- Üstün, Ç., & Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1). 142-153. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.721864>
- Varela, D.G., & Desiderio, M.F., (2021). Perceptions of Covid-19 pandemic impact on the student teaching experience. *Research in Higher Education Journal*. 39. 1-12. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1293799>
- Wagener, A. E. (2017). Metaphor in professional counseling. *Professional Counselor*, 7(2). 144-154. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1159711>
- World Health Organization [WHO]. (2020). Who coronavirus disease (Covid-19) dashboard. *World Health Organization*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- Yanarates, E., & Yılmaz, A. (2020). Öğretmen adaylarının “çevre duyarlılığı” kavramına yönelik metaforik algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(3), 1019-1050.
- Yavuz, M., Çalkan, B., Sönmez, E., Tetik, G., & Kadak, M. T. (2019). Investigation of the psychometric properties of mindful attention awareness scale in a group of adolescents. *Türk J Child Adolesc Ment Health*, 26(2), 68-74. <http://dx.doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2019.2018.07.022>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zincirli, M. (2021). School administrators' views on distance education during the covid-19 pandemic process. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 9(2), 52-66. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1294850>

EXTENDED SUMMARY

In this study, the metaphorical perceptions of high school students about the Covid-19 pandemic and its impact on their education life were determined, since high school students are more conscious than primary and secondary school students and are thought to be more aware of the positive and negative features of face-to-face education and distance education during the Covid-19 process. is intended to be determined. Since the concepts of distance education and face-to-face education are discussed a lot during the Covid-19 process, it is thought that the current situation will be understood in the eyes of the students. In this study, phenomenological design was used to reveal the perceptions of high school students about Covid-19, face-to-face education and distance education during the Covid-19 pandemic. In phenomenological studies, metaphors are frequently used to reveal individuals' perceptions and perspectives about concepts during the collection of data. In this study, a metaphor study was conducted to get an idea about the inner world and consciousness structures of high school students. A metaphor study was conducted to identify the metaphors they likened about the concepts of Covid-19, face-to-face education and distance education. In this study, the researcher's study group was determined with easily accessible sampling, which is one of the purposeful sampling methods. Easily accessible sampling is a sampling method that adds speed and usefulness to the study. Using this method, the researcher chooses a situation that is close and accessible to him. In the study, easily accessible sampling was preferred since the study group was determined as high schools in the city center of Burdur, the province where the researcher resides. Before the application, the parents of each student were informed about the process and the parent consent form was approved for the application permission. The study was carried out with a total of 100 high school students, 29 women and 71 men, who participated voluntarily and had parental consent among 260 high school students. The distribution of the students according to their grade levels is as follows; A total of 30 high school students, 9 female and 21 male, from the 9th grade; 12 high school students, 7 female and 5 male, from the 10th grade; 3 high school students, 2 female and 1 male, from the 11th grade; There are 55 high school students, 11 female and 44 male, from the 12th grade. There are a total of 100 high school students, 29 of whom are women and 71 are men. It was prepared as an interview form to collect data. A semi-structured interview was conducted, but since it was difficult to implement due to the Covid-19 pandemic, it was also distributed to the students in the form of a semi-structured metaphor form. The research question of the semi-structured interview form and the purpose of the research are clearly stated. In the research, demographic characteristics and metaphor perceptions sections are included. For the collection of data, it is like 'Covid-19..... from the students; because ' is like 'Face-to-face education ; because ' and 'Distance education is like; because ' were asked to fill in the blanks. The data in this study were analyzed by content analysis. Depending on the analysis, the metaphors of the participants regarding the concepts of Covid-19, face-to-face education and distance education were divided into codes and gathered under certain categories according to the combination and analysis of the codes. These categories are divided into groups according to the gender demographic variable. 58 metaphors related to Covid-19 have been cancelled. 64 metaphors about face-to-face education have been cancelled. 62 metaphors related to distance education have been cancelled. The pilot study of the prepared semi-structured interview form was conducted on high school students who were educated independently from the sample, and the expressions that were not understood in the test were determined and some decisions were made about how the actual application of the test would be carried out. For the validity of the semi-structured interview form, the prepared semi-structured interview form was examined by an expert who had previous studies in the field of metaphor, and their opinions were taken about whether the question items were suitable for the measurement purpose. A total of 44 metaphors, 27 women and 17 men, were created by high school students about Covid-19, and 39 different metaphors were formed from these metaphors. In the study, high school students' perceptions of Covid-19 were collected in 8 categories: 'health', 'contagion', 'natural disaster', 'addiction', 'alive', 'restraint', 'harm' and 'killing'. A total of 34 metaphors, 14 women and 20 men, were created about face-to-face education for high school students, and 27 different metaphors were formed from these metaphors. In the study, the face-to-face education perceptions of high school students were collected in 6 categories: "food", "enlightenment", "plant", "interaction", "healing" and "optimistic perspective". High school students created a total of 38 metaphors, 21 female and 17 male, related to distance education, and 32 different metaphors were formed from these metaphors. In the study, the distance education perceptions of high school students were collected in 5 categories: 'education', 'literature', 'technology', 'poor quality' and 'pessimistic perspective'. These categories are divided into groups according to the gender demographic variable. Within the scope of the study, high school students created metaphors from the categories of the most restrictions related to Covid-19, while they created metaphors from the categories of addiction and health the least. In the study, women created more negative metaphors about Covid-19 than men. Within the scope of the study, high school students created the most metaphors from the food and optimistic perspective categories related to face-to-face education, while they created metaphors from the plant and interaction categories the least. Women and men generally have a positive perception of face-to-face education. Within the scope of the study, high school students created metaphors from the most poor quality category related to distance education, while they created metaphors from the literature categories the least. In the study, while men and women created metaphors the most in the technology category, and women in the education, literature and poor quality categories, men and women created equal metaphors in the pessimistic perspective category.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARININ DUYGU DÜZENLEME BECERİLERİ: ÇOCUĞUN MIZACI İLE EBEVEYNİNİN DUYGUSAL ZEKÂSI VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUNUN ROLÜ NEDİR?

EMOTION REGULATION SKILLS OF PRE-SCHOOL CHILDREN: WHAT IS THE ROLE OF THE CHILD'S TEMPERATURE, THE EMOTIONAL INTELLIGENCE AND THE PSYCHOLOGICAL WELLNESS OF THE PARENTS?

Zeynep KARAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı
zeynep_karas19@trabzon.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3234-330X

Fatma ALTUN

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
faltun@trabzon.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8523-7768

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

27.08.2021

Kabul Tarihi:

18.05.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Duygu Düzenleme,
Mizaç, Duygusal
Zekâ, Psikolojik İyi Oluş,
Okul Öncesi Dönem
Çocukları.

Keywords

Emotion Regulation,
Temperament, Emotional
Intelligence, Psychological
Well-Being,
Preschool Children.

Bu araştırmada 3-6 yaş aralığındaki okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin açıklanmasında çocukların mizaç özellikleri ile ebeveynlerinin duygusal zekâları ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin yordayıcı rolü incelenmiştir. Araştırmanın örneklemi Türkiye genelinde 3-6 yaş aralığında çocuğa sahip olan 345 ebeveyn (anne:311, baba:34) oluşmaktadır. Çalışmanın verileri Demografik Bilgi Formu, Duygu Düzenleme, Psikolojik İyi Oluş, Çocuklar İçin Kısa Mizaç ve Schutte Duygusal Zekâ ölçeklerinin ebeveynlere uygulanmasıyla elde edilmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda çocuğun mizaç özelliklerinden sıcakkanlık-utangaçlık, sebatkarlık, tepkisellik ile; ebeveyn yaşı, duygusal zekâsı ve psikolojik iyi oluşunun çocukların duygu düzenleme becerilerinin anlamlı yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri, sıcakkanlık-utangaçlık mizaç özellikleri ile ebeveynlerinin yaşı, duygusal zekâsı ve psikolojik iyi oluşları arttıkça artmaktadır. Araştırmada çocukların tepkisellik mizaç özelliklerinin duygu düzenleme becerileri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu ve tepkisellik mizaç özellikleri arttıkça duygu düzenleme problemlerinin de arttığı bulunmuştur. Ayrıca araştırmada ebeveyn yaşı ve psikolojik iyi oluşu ile çocukların sebatkarlık mizaç özelliklerindeki artışın, duygu düzenleme problemlerinde azalmaya neden olduğu da ortaya konmuştur.

This study investigates the predictive role of children's temperament characteristics and their parents' emotional intelligence and psychological well-being levels in explaining the emotion regulation skills of 3-6-year-old preschool children. The sample of the study recruited from 345 parents (mother: 311, father: 34) who have children aged 3-6 years old across Turkey. The data of the study were obtained by the Demographic Information Form, Emotion Regulation, Psychological Well-Being, Short Temperament for Children and Schutte Emotional Intelligence Scales. The results of the hierarchical regression analysis revealed that temperament characteristics such as approach, persistence, reactivity as well as parental age, emotional intelligence and psychological well-being were significant predictors of children's emotion regulation skills. According to the results of the research, emotion regulation skills of preschool children increase as their approach temperament traits and their parents' age, emotional intelligence, and psychological well-being increase. Additionally, it was also found that as children's reactivity temperament characteristics increase, their emotion regulation problems also increase. In addition, findings also indicate that the increase in parental age and psychological well-being and the persistence temperament characteristics of children cause a decrease in emotion regulation problems.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.987751>

Atf/Cite as: Karaş, Z., Altun, F. (2022). Okul Öncesi Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerileri: Çocuğun Mizacı İle Ebeveyninin Duygusal Zekâsı Ve Psikolojik İyi Oluşunun Rolü Nedir? *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1268-1283.

Giriş

İnsanların ruh halini dışı vuran duygular, insan yaşamının önemli ve hayati işlevlerinden biridir (Feldman, 2014). Haim Ginott (2003:117), “Balıklar yüzer, kuşlar uçar ve insanlar hisseder.” diyerek insanı yapan şeyin duyguları olduğunun altını çizmiştir. İnsanlar genel olarak sosyal istekler doğrultusunda duygularını ifade etmekte; olumlu duygularını abartarak, olumsuz duygularını ise bastırarak dışı yansıtmaktadırlar (Gross & Thompson, 2007). Yani duygular ifade edilirken birçok durumda o an gerçekten yaşanan duygu değil, sosyal duruma uygun olan ifade edilmektedir (Eisenberg & Spinrad, 2004). Duygu düzenleme, duygu, davranış ve fizyolojik tepkileri artırmak, sürdürmek veya azaltmak için kullanılan bilinçli veya bilinçsiz stratejileri içermektedir (Gross, 2014). Bireyin hem kendi hem de başkalarının duygularını tanıması, anlaması ve uygun duygusal tepkilerde bulunması gibi önemli öğeleri barındıran duygu düzenleme becerisi günlük yaşam için oldukça gereklidir (Southam-Gerow, 2013). Sosyal beceri gelişimi ve stres altında sağlıklı iletişim kurma bakımından önem arz eden duygu düzenleme becerisi, bireylerin psikolojik iyi olma durumlarını koruyan bir etmen olarak kabul görmektedir (John & Gross, 2004). Bu denli önemli olan duygu düzenleme becerisi ilk olarak aile içerisinde ve ebeveynlerin model alınması yoluyla kazanılmaktadır (Dodge & Garber, 1991).

Çocuklarının duygu düzenleme becerisi kazanmasında hissettikleri duyguları onlara ifade edip yansıtarak, duygu düzenlemede rol model olarak ve duygu içerikli konuşarak onları desteklemelerinde ebeveynlerin duygusal zekâ düzeyleri önemli rol oynamaktadır (Cole et.al., 2004; Goleman, 2011; Southam-Gerow, 2013). Duygusal zekâ insanların birbirlerini anlamasında, diğerleriyle sağlıklı ilişkiler kurmasında ve karşılaştıkları güçlüklerle mücadele etmelerinde daha başarılı olmalarına neden olan sosyal yetilerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Bar-On, 2006). Davranışlarıyla çocukları üzerinde kalıcı izler bırakan ebeveynlerin, duygusal zekâ yönünden güçlü olmaları, çocuklarının duygusal yönden güçlü yetişebilmeleri için önemlidir. Çünkü çocuk, çevresindeki bireylerin toplumsal durum ve uyaranlara karşı neler hissettiklerini, nasıl düşündüklerini ve tepki verdiklerini izlemekte ve bu yolla duygu düzenleme stratejileri geliştirmektedir (Denham & Burton, 2003).

Sağlıklı bireyleri yetiştirecek olan ebeveynlerin psikolojik açıdan iyi olma durumları, yaşamın ilk yıllarındaki ebeveyn-çocuk ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, oldukça önem arz etmektedir (Fox & Calkins, 2003). Çünkü güçlüklerle karşılaşıldığında bireyin kendini gerçekleştirmesini ve anlamlı bir yaşam için gizil gücünü harekete geçirmesini içeren (Ryff & Singer, 2008) psikolojik iyi oluş düzeyi, anne-babalık becerilerinde rol üstlenmekte ve çocukların duygu düzenleme becerisinin gelişimine etki etmektedir (Berk & Meyers, 2015). Nitekim psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek ebeveynler çocuklarının başarılarını takdir etmekte, fikirlerine saygı duymakta, ihtiyaçlarını önemsemekte ve onlara söz hakkı vermektedirler (Gross, 2014). Böylece çocuklarıyla başarılı iletişim kurarak çocuklarının duygusal gelişimlerini olumlu etkilemektedirler.

Duygu düzenleme becerisi hem kalıtım hem çevresel unsurlarla ilişkilidir ve onların etkileşiminden etkilenmektedir (Rubin et.al., 1995). Dolayısıyla çocukların duygu düzenleme becerilerinde çevresel faktörlerin yanı sıra çocuğun doğuştan getirmiş olduğu mizacı da önemli bir faktördür (Fox & Calkins, 2003). Mizaç, çocukların psikolojik uyumlarının ve sosyal davranışlarının, aynı zamanda kişiliklerinin gelişimini etkileyen önemli bir bileşendir (Arı & Yaban, 2016). Rothbart'a (2011) göre mizaç, kişiliğin gelişiminde birincil önemi olan, sinirsel iletiler sebebiyle davranışlarda bireysel farklılıkları temin eden bir yapı olup çocukların doğduğu andan başlayarak çevreye verdikleri tepkilerindeki ve duygusal tepkilerindeki değişkenlerin önemli orandaki sebebidir (Eisenberg & Spinrad, 2004). Bireylerin dünyayı anlamlandırılmaları mizaçları ile bağlantılı olduğundan, olaylar karşısında hangi duyguları yaşayacakları ve bu duygulara nasıl tepki verecekleri kendi mizacına göre şekillenmektedir (Rothbart & Bates, 2006). Mizaç doğuştan geldiği ve yaşamın ilk yıllarında şekil aldığından çocukların mizaçları da duygu düzenleme becerileri üzerinde etkili olmaktadır (Yağmurlu & Altan, 2010). Alınan her yaşın çocuk gelişimindeki etkileri bilindiğinden (Southam-Gerow, 2013) duygu düzenleme becerisinde etkisi olduğu düşünülen bir kavram da çocukların yaşlarıdır.

Duygu düzenleme becerisi üzerinde yaş ve deneyimin etkisinin olduğu, çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri ilerledikçe duyguları düzenleme becerilerinde de ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir (Bronson, 2000; Hyson, 2004). Aynı zamanda ebeveyn yaşının artmasının da çocukların duygu düzenleme becerileri üzerinde olumlu etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Arslan-Özkılıç, 2021; Bozkurt- Yüksekü & Demircioğlu, 2017; Carlson & Wang, 2007; Gökşen, 2019). Bu nedenle yaş değişkeninin duygu düzenleme becerisi üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. İnsanlar ömür boyu gelişim gösterdiklerinden bu beceri de zamanla gelişen bir yapıya sahiptir.

Bebeklik döneminde kazanılmaya başlayan duygu düzenleme becerisi için kritik dönem, okul öncesi dönemdir (Dodge & Garber, 1991; Fox & Calkins, 2003). Çocuklar bu dönemde akran gruplarıyla daha çok zaman geçirdiğinden duygu düzenlemeye gereksinimleri artmaktadır (Cole et.al., 1994). Çağımızda yaşanan sosyal değişimler çocukların duygu düzenleme becerilerine olan gereksinimlerini fazlasıyla artırmaktadır. Tek çocuğa sahip olma oranının yükselmesi (Özsarı & Güngör-Aytar, 2018), boşanma oranların çoğalmasıyla tek ebeveynli ailelerin artışı (Kocatürk, 2021) ve teknolojik araçları daha çok kullanma (Omtrak, 2019) gibi değişimler çocuklara sosyal ve duygusal olarak daha fazla destek olunmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla çocukların etkin duygu düzenleme becerilerine sahip olmaları öne çıkan bir değer olarak görülmektedir.

Duygu düzenleme becerisinin bireylerin sosyal çevresini şekillendirerek karşılaşılan güçlüklerle başa çıkmada, problem çözmede önemli rol oynadığı (Thompson, 1991) ve birçok psikopatolojik sorunun duygu düzenleme güçlüklerinden kaynaklandığı (Aldao et.al., 2010) ifade edilmektedir. Etkili duygu düzenleme stratejileri kullanamayan bireylerde kaygı, depresyon, dürtü kontrolü, dikkat, hafıza, uyku ve yeme problemleri görüldüğü (Marra, 2005), evlilikte ve romantik ilişkilerde de duygu düzenleme becerisinin önemli rol üstlendiği (Barnes et.al., 2007) ifade edilmektedir. İnsan yaşamının ileriki dönemleri için oldukça önemli bir beceri olan duygu düzenleme becerisinin temeli, yaşamın ilk yıllarında atılmaktadır (Dodge & Garber, 1991; Fox & Calkins, 2003). Dolayısıyla doğru şekilde inşa edilmiş duygu düzenleme becerileri, yaşamda muhtemel olumsuzlukları önleyecek bir kalkan görevi görecektir (Cole et.al., 2004). Alan yazın incelendiğinde duygu düzenleme becerisinin, çocukların sosyal yetkinliğine (Yağmurlu & Altan, 2010), olumlu akran ilişkileri geliştirmesine, yetişkinlerle iletişimde daha başarılı olmasına ve sınıf ortamına uyum sağlamasına (Denham & Burton, 2003) etki ettiği belirtilmektedir. Yapılan çalışmalarda okul öncesi dönemde duygusal becerileri düşük olan çocukların daha saldırgan davrandıkları ve davranış problemleri yaşadıkları (Arı & Yaban, 2016); duygusal becerileri yüksek olan çocukların ise akademik olarak daha başarılı, sınıfta daha üretken oldukları, erken okuryazarlık ve yüksek matematik becerilerine sahip oldukları (Graziano et.al., 2007) görülmüştür. Bu yönden bakıldığında okul öncesi dönem çocuklarının yani 3-6 yaş aralığındaki çocukların duygu düzenleme becerilerinin incelenmesi ve bu konuda desteklenmeleri oldukça önemli hale gelmektedir. Konu ile ilgili ülkemizdeki çalışmalarda son zamanlarda artış görülmesine ve çocukların sosyal davranışları, annenin duygu sosyalleştirmesi, ego sağlamlığı vb. (Arı & Yaban, 2016; Bayındır vd., 2018; Seçer, 2017) ile ilgili çalışmalar yapılmasına rağmen şimdiye kadar yapılan çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıdır (Bilge & Sezgin, 2020). Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri ile olan ilişkileri nedeniyle, bu çalışmanın ebeveynlerinin duygusal zekâları ile psikolojik iyi oluşlarının ve çocukların mizaç özelliklerinin duygu düzenleme becerileri üzerindeki etkilerinin incelenmesiyle alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın çocuklarının duygu düzenleme becerilerini artırmaya yönelik eğitim programlarında değişiklikler yapılması, okul öncesi eğitimde aile katılım çalışmalarında çeşitli düzenlemeler yapılarak ebeveynlerin duygusal zekâlarının ve psikolojik iyi oluşlarının artırılıp toplumun daha duyarlı hale getirilmesi bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu araştırma ile 3-6 yaş aralığındaki okul öncesi dönem çocukların sahip oldukları duygu düzenleme becerileri ile yaşları, mizaçları, ebeveynlerinin yaşları, duygusal zekâları ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel (ilişkisel) araştırma desenine uygun olarak tasarlanmıştır (Creswell, 2017). Korelasyonel araştırma deseni, herhangi bir girişimde bulunulmaksızın iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin olasılığının araştırıldığı, bir korelasyon katsayısı kullanarak değişkenlerin ne derece ilişkili olduğunun tanımlandığı araştırma desendir. Korelasyonel araştırmalar keşfedici ve yordayıcı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Fraenkel et.al., 2012, s. 332). Yordayıcı korelasyon araştırmalarında bir değişkenden yola çıkarak diğer değişken tespit edilmeye çalışılır. Keşfedici korelasyon araştırmalarında ise değişkenler arasındaki ilişki çözümlenerek önemli bir olay çözülmeye çalışılır (Büyüköztürk vd., 2018). Bu çalışma yapısı itibarıyla bir yordayıcı korelasyon araştırmasıdır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu uygun örnekleme yöntemiyle oluşturulan Türkiye genelinde 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 311 anne (%90,1) ve 34 baba (%9,9) olmak üzere toplam 345 ebeveynden meydana gelmektedir. Uygun örnekleme yöntemi; zaman, para ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk vd., 2018). Bu kapsamda internet üzerinden uygun örnekleme yöntemiyle Türkiye'nin çeşitli illerinden (50 ilinden) 168'i (%48,7) kız, 177'si (%51,3) erkek olmak üzere toplam 345 çocuğun ebeveynine ulaşılmıştır. Çocukların yaşları aylık olarak tanımlanmış olup yaş ortalaması 55,60 aydır (SS=11,90). Ebeveynlerin yaş ortalaması ise 34,63'tür (SS=4,83). Ebeveynlerin %62'si ile (210 ebeveyn) büyük çoğunluğunun eğitim durumu lisans mezunudur ve katılımcıların %35,4'ü (122 ebeveyn) gelir düzeylerinin 6001-10500 TL arasında olduğunu belirtmektedir.

Verilerin Toplanması

Ölçme araçlarının uygulanması için Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Etik Kurulu'ndan 81614018-000-E.381 sayılı etik kurul belgesi alınmıştır. Çalışma verilerinin tamamının toplanmasında çevrimiçi anket uygulaması kullanılmıştır. Katılımcılara online formları doldurmadan önce aydınlatılmış onam formları sunulmuştur. Beş bölümden oluşan form, bağlantı adresinin yayınlanmasıyla Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan ebeveynlere ulaştırılmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Çocuğun yaşı, cinsiyeti, ebeveynin yaşı, eğitim durumu, gelir düzeyi gibi demografik bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Duygu Düzenleme Ölçeği

Shields ve Cicchetti (1997) tarafından geliştirilen "Duygu Düzenleme Ölçeği"nin Türkçe versiyonu Batum ve Yağmurlu (2007) tarafından yapılmıştır. Çocuğun duygu düzenleme becerisini ölçmeye yönelik birden (hiçbir zaman) dörde (neredeyse her zaman gözlemliyorum) doğru seçenekleri olan 4 dereceli likert tipi bir ölçektir. 23 maddeden oluşan ölçeğin "Değişkenlik-Olumsuzluk" ve "Duygu Düzenleme" olmak üzere 2 alt boyutu bulunmaktadır. Duygu düzenleme alt boyutundan alınan yüksek puanlar yüksek duygu düzenlemeyi ifade etmektedir. Değişkenlik-olumsuzluk alt boyutundan alınan yüksek puanlar yüksek duygu düzenleme problemlerini ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayılarının duygu düzenleme alt boyutu için ,73, değişkenlik olumsuzluk alt boyutu için ise ,75 olduğu tespit edilmiştir (Batum & Yağmurlu, 2007).

Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği

Prior, Sanson ve Oberklaid tarafından 1989 yılında geliştirilmiş ve Türkçe uyarlaması, Yağmurlu ve Sanson (2009) tarafından hazırlanmıştır. Ölçek 30 madde ve 6'lı likert tipindedir. Tepkisellik, sebatkârlık, sıcakkanlılık ve ritmiklik olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Tepkisellik boyutu çocuğun belirli bir uyaran veya olaya tepki vermeye hazır olma durumunu, sebatkârlık boyutu çocuğun dikkatini bir etkinlik üzerinde yoğunlaştırabilme durumunu, sıcakkanlılık-utangaçlık boyutu çocuğun yeni insan ve ortamlara yaklaşma yöneliminin olup olmadığını, ritmiklik boyutu ise çocuğun herhangi bir işlevinin (uyku, açlık, tuvalet) günlük rutindeki düzenliliğini ölçmektedir. Yağmurlu ve Altan'ın yürüttükleri çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayıları sıcakkanlılık için ,75, tepkisellik için ,69, sebatkârlık için ,75 ve ritmiklik için ,63 olarak bulunmuştur. Bulunan bu değerlerin kabul edilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür.

Schutte Duygusal Zekâ Testi-33-TR

Schutte ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirmiş; Tatar, Tok, Bender ve Saltukoğlu (2017) tarafından Türkçe uyarlaması ve psikometrik özelliklerinin belirlenmesi yapılmıştır. Tek faktörlü 33 maddeden oluşan testin iç tutarlılık katsayısı ,86 olarak saptanmıştır. Ölçek, (1 puan) kesinlikle katılmıyorum, (2 puan) katılmıyorum, (3 puan) orta derecede katılıyorum, (4 puan) katılıyorum ve (5 puan) kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li likert tipi

bir derecelendirmeye sahiptir. Ters yönlü maddeleri de içeren ölçekte ulaşılan puanların yüksek oluşu, yüksek duygusal zekâ düzeyine işaret etmektedir (Tatar vd., 2017).

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Diener ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilen ve 2013 yılında Telef tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan ölçeğin maddeleri “kesinlikle katılmıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 1–7 arasında yanıtlanmaktadır. Ölçeğin güvenirlik çalışmasında ulaşılan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ,80 olarak hesap edilmiştir. Test tekrar test sonucuna göre ölçeğin birinci ve ikinci uygulama arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır ($r = ,86$, $p < ,001$). Psikolojik İyi oluş ölçeğinin madde toplam korelasyonlarının ,41 ile ,63 arasında değişim gösterdiği ve t-değerlerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($p < ,001$). Ölçekten alınan yüksek puanlar bireylerin sahip oldukları psikolojik güç ve kaynakların oldukça fazla olduğunu ifade etmektedir (Diener et.al., 2010).

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler Sosyal Bilimler İstatistik Paket Programı SPSS 23,0 kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz öncesinde verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılım gösterdiği görülmüş ve parametrik teknikler kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon katsayısı ve hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Mak.	Ort.	S	Skewness	Kurtosis
Duygu Düzenleme ^a	345	2	4	3,32	,42	-,53	-,12
Değişkenlik-Olumsuzluk ^a	345	1,07	3,60	1,87	,40	,64	,50
Sıcakkanlılık-Utangaçlık ^b	345	1,29	6	4,02	,99	-,23	-,28
Sebatkarlık ^b	345	1,14	6	3,94	,95	-,20	-,41
Ritmiklik ^b	345	2	6	4,31	,83	-,20	-,42
Tepkisellik ^b	345	1	5,56	2,75	,88	,55	,17
Duygusal Zekâ	345	103	160	132,96	11,09	,07	-,29
Psikolojik İyi Oluş	345	27	56	47,27	5,85	-,53	-,10
Çocuğun Yaşı ^c	345	36	79	55,60	11,90	-,14	-1,27
Ebeveyn Yaşı	345	21	48	34,63	4,83	,30	-,35

(Not. ^a Duygu Düzenleme Ölçeği Alt Faktörleri, ^b Mizaç Ölçeği Alt Faktörleri, ^c Ay Olarak)

Araştırma verilerinin öncelikle normal dağılıma uygunluğu basıklık ve çarpıklık katsayıları ile test edilmiş, değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında değiştiği ve normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2018). Tablo 1’de araştırma değişkenlerinin normallik dağılımına yönelik diğer tanımlayıcı bilgiler özetlenmiştir.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerilerinin Yordanmasına İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin yordanması amacıyla hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda ilk basamakta ebeveyne ait değişkenlerden yaş, psikolojik iyi oluş ve duygusal zekâ, ikinci basamakta ise çocuğun yaşı ve mizaç türleri işleme alınmıştır.

Regresyon analizinin varsayımlarından biri değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmamasıdır. Çoklu doğrusal bağlantı problemi, bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yüksek olması durumunda ($,90$ ve üzerinde) oluşan ve bağımsız değişkenlerin tahmin gücünü azaltan bir durumdur (Pallant, 2016). Bu amaçla regresyon işlemi öncesinde korelasyon analizi ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilere bakılarak çoklu doğrusal bağlantı problemi olup olmadığı kontrol edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde bağımsız değişkenler arası en yüksek ilişkinin

,46 olduğu görülmekte ve bu durum kurulan modelde çoklu doğrusal bağlantı problemi olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerileri ile Yordayıcı Değişkenler Arasındaki İlişkiler

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Duygu Düzenleme ^a	1									
2. Değişkenlik-Olumsuzluk ^a	-,29**	1								
3. Çocuğun Yaşı	-,03	-,12*	1							
4. Ebeveyn Yaşı	0,7	-,19**	,13*	1						
5. Sıcakkanlılık-Utangaçlık ^b	,43**	-,16*	-,03	-,07	1					
6. Sebatkarlık ^b	,17**	-,35**	,15**	,01	-,01	1				
7. Ritmiklik ^b	,18**	-,20**	,07	-,04	,09	,25**	1			
8. Tepkisellik ^b	-,24**	-,61**	-,19**	,00	-,17**	-,25**	-,17**	1		
9. Duygusal Zekâ	,32**	-,15**	-,01	,01	,17**	,17**	,20**	-,18**	1	
10. Psikolojik İyi Oluş	,30**	-,35**	,05	,05	,23**	,27**	,22**	-,26**	,46**	1

(Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, ^a Duygu Düzenleme Ölçeği Alt Faktörleri, ^b Mizaç Ölçeği Alt Faktörleri)

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendikten sonra Durbin-Watson testi ile oto korelasyon durumu incelenmiş ve sırasıyla duygu düzenleme (1,91) ve değişiklik-olumsuzluk (1,89) alt boyutları için bulunan değerlerin, beklenen değerlerin (1,5-2,5) sınırları arasında yer aldığı görülmüştür (Kalaycı, 2010). Ayrıca VIF değerlerinin 10'dan küçük olması (en yüksek değer 1,42) ve "Tolerance" değerlerinin sıfırdan uzaklaşması sebebiyle çoklu bağlantı probleminin olmadığı (Pallant, 2016) anlaşılmaktadır.

Hiyerarşik çoklu regresyon analizinin tüm sayıtlarının yerine getirildiğinin tespitinin ardından çocukların duygu düzenleme becerilerinin olumlu alt boyutu "duygu düzenleme" ve olumsuz alt boyutu "değişkenlik-olumsuzluk" puanlarının ebeveyn ve çocuğa ait özellikleri tarafından ne derece açıklandığını belirlemek amacıyla iki basamaktan oluşan hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerilerinin Yordanması

Duygu Düzenleme Alt Boyutları	Model	R	R ²	ΔR^2	TSH	Değişim İstatistikleri				
						ΔR^2	ΔF	sd ₁	sd ₂	p
Duygu	1	,37	,14	,13	,39	,14	18,20	3	341	,000
Düzenleme	2	,54	,30	,28	,35	,16	15	5	336	,000
Değişkenlik-	1	,39	,16	,15	,37	,16	20,84	3	341	,000
Olumsuzluk	2	,69	,48	,46	,29	,32	40,93	5	336	,000

(Not. TSH= Tahmini Standart Hata)

Tablo 3'te görüldüğü üzere ilk etapta duygu düzenleme alt boyutlarını anlamlı bir şekilde açıklayan ebeveyne ait değişkenler (yaş, duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluş), ikinci etapta da ebeveyn özelliklerine ilave olarak çocuğa ait değişkenler (yaşı ve mizacı [sıcakkanlılık-utangaçlık, sebatkarlık, ritmiklik, tepkisellik]) analize dahil edilmiştir. Tablo 3'e bakıldığında hiyerarşik çoklu regresyon analizindeki her iki modelin duygu düzenleme alt boyutu ($F_{3,341}=18,20$, $p < ,001$; $F_{5,336}=15$, $p < ,001$) ve değişiklik-olumsuzluk alt boyutu ($F_{3,341}=20,84$, $p < ,001$; $F_{5,336}=40,93$, $p < ,001$) için anlamlı olduğu belirlenmiştir. Tablo 3'te sunulan analiz sonucuna göre, iki model de duygu düzenlemenin alt boyutlarını anlamlı düzeyde yordamıştır.

Tablo 4. Hiyerarşik Çoklu Regresyon Modelinde Çocukların Duygu Düzenleme Becerisini Açıklayan Katsayılar

Duygu Düzenleme Alt Boyutları	Model	Değişken	B	SH	β	t	p
Duygu Düzenleme	1	Sabit	1,35	,30		4,56	,000
		EDZ	,01	,002	,23	4,07	,000
		EPİO	,01	,004	,20	3,48	,001
		Ebeveyn Yaşı	,005	,004	,05	1,04	,30
	2	Sabit	1,29	,32		4,02	,000
		EDZ	,01	,002	,17	3,29	,001
		EPİO	,01	,004	,08	1,42	,16
		Ebeveyn Yaşı	,01	,004	,10	2,09	,04
		Sıcakkanlılık-Utangaçlık ^a	,15	,02	,36	7,48	,000
		Sebatkarlık ^a	,04	,02	,08	1,70	,09
		Ritmiklik ^a	,03	,02	,07	1,39	,17
		Tepkisellik ^a	-,05	,02	-,11	-2,61	,02
		Çocuk Yaşı	-,003	,002	-,07	-1,52	,13
		Değişkenlik-Olumsuzluk	1	Sabit	3,49	,28	
EDZ	,000			,002	,01	,18	,86
EPİO	-,02			,004	-,35	-6,22	,000
Ebeveyn Yaşı	-,01			,004	-,17	-3,48	,001
2	Sabit		2,37	,26		8,91	,000
	EDZ		,002	,002	,07	1,51	,13
	EPİO		-,01	,003	-,18	-3,93	,000
	Ebeveyn Yaşı		-,01	,003	-,19	-4,71	,000
	Sıcakkanlılık-Utangaçlık ^a		-,01	,02	-,01	-,09	,93
	Sebatkarlık ^a		-,07	,02	-,17	-3,87	,000
Ritmiklik ^a	-,02	,02	-,05	-1,22	,22		
Tepkisellik ^a	,24	,02	,53	12,31	,000		
Çocuk Yaşı	,002	,001	,04	1,10	,27		

(SH= Standart Hata, EDZ= Ebeveyn Duygusal Zekâsı, EPİO= Ebeveyn Psikolojik İyi Oluşu, ^a Mizaç Ölçeği Alt Faktörleri, OÖD= Okul Öncesi dönem)

Duygu Düzenleme Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Model 1’de duygu düzenlemenin anlamlı yordayıcıları olan ebeveyn duygusal zekâsı (EDZ), ebeveyn psikolojik iyi oluşu (EPİO) puanları ve ebeveyn yaşı analize girmiş ve toplam varyansın %14’ünü açıklamıştır ($R^2=,14$). Kurulan modelin bağımlı değişkene ilişkin açıkladığı varyans ise %13’tür ($\Delta R^2 =,13$). Tablo 4’te görüldüğü gibi, ebeveyne ait değişkenler, bağımlı değişkene ait varyansın açıklanmasına anlamlı düzeyde katkı sunmaktadır. Bu değişkenlerin yordayıcılık gücüne bakıldığında, ebeveyn duygusal zekâsı ($\beta= ,23, p<,001$) ve psikolojik iyi oluşu ($\beta= ,20, p<,01$) anlamlı düzeyde yordayıcı olurken, ebeveyn yaşının ($\beta= ,05, p>0,5$) anlamlı düzeyde yordayıcı etkisi bulunmamaktadır.

Model 2’de açıklamaya ebeveyne ait değişkenlere ilave olarak çocuğa ait mizaç ve yaş değişkenlerinin de dahil edilmesi ile %16’lık bir artışla modelin toplam varyansın %30’ünü açıkladığı görülmektedir ($R^2=,30$). Model 2’nin duygu düzenleme alt boyutuna ilişkin açıkladığı varyans ise %28’dir ($\Delta R^2 =,28$). Tablo 4’teki standardize edilmiş regresyon katsayılarına (beta) göre, yordayıcı değişkenlerin duygu düzenleme alt boyutu üzerinde görece önem sırası, sıcakkanlılık-utangaçlık ($\beta= ,36, p<,001$), ebeveyn duygusal zekâsı ($\beta= ,17, p<,01$), tepkisellik ($\beta=-,11,$

$p < ,05$) ve ebeveyn yaşı ($\beta = ,10, p < ,05$) şeklindedir. Ebeveyn psikolojik iyi oluşu ($\beta = ,08, p > ,05$), sebatkarlık ($\beta = ,08, p > ,05$), ritmiklik ($\beta = ,07, p > ,05$) ve çocuğun yaşı ($\beta = -,07, p > ,05$) değişkenlerinin ise duygu düzenleme alt boyutu üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı etkisi bulunmamaktadır. Diğer bir anlatımla çocukların sıcakkanlı olma durumu ile ebeveynlerin yaşı ve duygusal zekâ puanları artış gösterdikçe çocukların duygu düzenlemelerinin de artış gösterdiği; buna karşın tepkisel olma puanları artış gösterdikçe duygu düzenlemelerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Değişkenlik- Olumsuzluk Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Tablo 3'te görüldüğü üzere Model 1'de ilk olarak ebeveyn duygusal zekâsı (EDZ), ebeveyn psikolojik iyi oluşu (EPIO) puanları ve ebeveyn yaşı analize girmiş ve toplam varyansın %16'sını açıklamıştır ($R^2 = ,16$). Kurulan modelin bağımlı değişkene ilişkin açıkladığı varyans ise %15'tir ($\Delta R^2 = ,15$). Tablo 4'te bu değişkenlerin yordayıcılık gücü incelendiğinde ebeveyn psikolojik iyi oluşu ($\beta = -,35, p < ,001$) ve yaşının ($\beta = -,17, p < ,01$) negatif yönde anlamlı düzeyde yordayıcı olduğu, ebeveyn duygusal zekâsının ise ($\beta = ,01, p > ,05$) anlamlı düzeyde yordayıcı etkisi bulunmadığı görülmektedir.

Ebeveynlere ait değişkenlere ek olarak çocuğa ait mizaç ve yaş değişkenlerinin de dahil edildiği Model 2'de varyansın %48'e çıktığı görülmektedir ($R^2 = ,48$). Model 2'nin değişkenlik- olumsuzluk alt boyutuna ilişkin açıkladığı varyans ise %46'dır ($\Delta R^2 = ,46$). Tablo 4 incelendiğinde tepkisellik ($\beta = ,53, p < ,001$), ebeveyn yaşı ($\beta = -,19, p < ,001$), ebeveyn psikolojik iyi oluşu ($\beta = -,18, p < ,001$) ve sebatkarlık ($\beta = -,17, p < ,001$) değişkenlerinin okul öncesi dönem çocuklarının değişkenlik-olumsuzluk puanları üzerinde anlamlı yordayıcıları olduğu görülmektedir. Bununla beraber okul öncesi dönem çocuklarının değişkenlik-olumsuzluk puanları üzerinde katkıları olmayan değişkenler ise, ebeveyn duygusal zekâsı ($\beta = ,07, p > ,05$), ritmiklik ($\beta = -,05, p > ,05$), çocuğun yaşı ($\beta = ,04, p > ,05$) ve sıcakkanlık- utangaçlıktır ($\beta = -,01, p > ,05$). Buradan çıkan sonuçla hem çocukların tepkiselliklerinin artmasının hem de sebatkarlık, ebeveynlerinin yaşları ve psikolojik iyi oluş puanlarının azalmasının çocukların değişkenlik- olumsuzluk puanlarının önemli birer yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Tartışma

Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin incelendiği bu çalışmada çocuğun mizacı ve yaşı ile ebeveynin yaşı, duygusal zekâsı ve psikolojik iyi oluşlarının yordayıcı rolleri araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara yönelik tartışma bağımlı değişken olan duygu düzenlemenin iki alt boyutuna göre ayrı ayrı sunulmuştur. Öncelikle olumlu alt boyut olan “duygu düzenleme” ye ait bulgular, ardından “değişkenlik-olumsuzluk” alt boyutuna ait bulgular tartışılmıştır.

Araştırmadan edinilen bulgular ebeveynlerin yüksek düzey duygusal zekaya sahip olmalarının çocuklarının duygu düzenleme becerisinin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Literatürde ebeveyn duygusal zekâsı ile çocukların duygusal zekâsı (Joy et.al., 2020; Turculet & Tulbure, 2014), zorbalık davranışları (Pektane- Gülmez vd., 2019) ve davranış problemleri (Agbaria, 2020) arasında ilişki olduğunu saptayan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak erişilebilen kaynaklar arasında doğrudan ebeveyn duygusal zekâsı ile çocuklarının duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmamız duygusal zekâ kavramıyla oldukça yakın kavramları içeren çalışmalarla ilişkilendirilerek desteklenmiştir. Anne sosyalizasyonunun çocuğun duygu düzenleme becerilerine olan etkisini inceleyen bazı araştırmalarda duygu odaklı davranışlar sergileyen ve yüksek düzeyde ifade gücüne sahip annelerin yani duygusal olarak daha duyarlı davranan annelerin çocuklarının duygu düzenlemede daha başarılı oldukları ifade edilmektedir (Premo & Kiel, 2014; Seçer, 2017; Yağmurulu & Altan, 2010). Ebeveyn duygu düzenleme bileşenleriyle çocukların duygu düzenlemeleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalarda ise ebeveynlerin çocukların duygularını önemsemesi ve onların duygularına yönelik yardım ve desteklerinin çocukların duygu düzenleme becerisini olumlu etkilediği; buna karşın çocuklarının duygularını fark etmeyen ebeveynlerin çocuklarının duygu düzenlemede daha başarısız oldukları tespit edilmiştir (Fırat, 2020; Güven, 2018; İnce, 2020; Sille, 2016). Tüm bu bulgular mevcut araştırma ile paralellik göstermektedir. Yüksek duygusal zekaya sahip ebeveynlerin çocuklarının da duygusal açıdan avantajlı oldukları görülmektedir. Bu da beklenildiği gibi duygusal zekâsı yüksek ebeveynlerin çocuklarının duygu düzenlemede daha başarılı oldukları anlamına gelmektedir.

Yapılan hiyerarşik regresyon analizinde ilk basamakta ebeveyn psikolojik iyi oluş düzeyinin çocukların duygu düzenleme alt boyutunun pozitif yönde anlamlı yordayıcısı olduğu saptanmıştır. İlk basamakta yordayıcılığı bulunan ebeveyn psikolojik iyi oluşunun, ikinci basamakta çocuğa ait değişkenlerin analize dahil edilmesiyle yordayıcılığı kaybettiği görülmüştür. Ancak bu durumun hem duygu düzenleme becerileri ile korelasyonel ilişkisinin hem de ilk basamaktaki yordayıcılık kat sayısının orta düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu göz önüne alındığında, birlikte analize sokulan bağımsız değişkenlerin birlikte gösterdikleri etkiden dolayı gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Literatürdeki ebeveyn psikolojik iyi oluşuyla ilgili sınırlı sayıdaki çalışmalar incelenmiş, fakat ebeveyn psikolojik iyi oluşunun çocukların duygu düzenleme becerisine olan etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum konuya gereken önemin henüz verilmemiş olduğunun belirtisi olarak görülebilir. Oysaki psikolojik iyi oluş ve duygu düzenleme becerisinin birbiriyle bağdaşan kavramlar oldukları düşünülmektedir. Üstün yetenekli ergenlerle yapılan bir çalışmada iyi oluş düzeyi ile duygu düzenleme becerisi arasındaki anlamlı ilişkinin tespit edilmesi bu düşünceyi desteklemektedir (Koca, 2019). Ebeveyn psikolojik iyi oluşunun çocukların psikolojik iyi oluş düzeyini pozitif yönde yordadığı (Atan, 2020) ve iyi oluş düzeyi ile duygu düzenleme becerisi arasındaki anlamlı ilişkileri (Koca, 2019) ortaya koyan çalışmalar, dolaylı olarak çalışma bulgularını destekler niteliktedir. Çalışma bulgularını dolaylı olarak destekleyen başka bir çalışma da Kındıroğlu ve Yaşar- Ekici (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ebeveynlerin psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma sonucunda ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile çocuklarının sosyal becerilerinin gelişimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun mevcut çalışmayı desteklediği ve ebeveynlerin psikolojik iyi oluşları ile çocukların duygu düzenleme becerisi arasında sıkı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan analizlerde ilk basamakta ebeveyn yaşının, duygusal zekâ ve psikolojik iyi oluş değişkenlerine daha zayıf etki gösterdiği ve çocukların duygu düzenleme alt boyutunun anlamlı yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde ebeveyn yaşının çocukların duygu düzenleme becerisi üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşan araştırmalara rastlanmaktadır (Bilge & Sezgin, 2020; Bozkurt- Yükçü & Demircioğlu, 2017; Gökşen, 2019; Köse, 2019; Özkan, 2019; Şahin, 2019; Yılmaz, 2020). Bu durum günümüzde eğitim sayesinde bilinçli ebeveynlerin sayısının artması ve ebeveynlerin kendilerini her yaşta geliştirecek fırsatlara (kitap, televizyon programı, internet vb.) sahip olmalarının sonucu olabilir. Nitekim duygu düzenleme becerilerinde anne ve babanın yaşından daha çok çocukla kurdukları iletişim ve etkileşimlerinin önemli olduğu düşünülmektedir (Romanchych, 2014). İlk basamakta yordayıcılığı bulunmayan ebeveyn yaşının, değişkenlerin birlikte gösterdikleri etkiden dolayı ikinci basamakta yordayıcılığı anlamlı düzeye ulaşmıştır. Buradan daha tecrübeli ebeveynlerin çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin genç ebeveynlerin çocuklarından daha başarılı olduğu sonucu çıkarılabilir. Literatürde de bu doğrultuda sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmaktadır (Are & Shaffer, 2016; Fırat, 2020; İlgar & Akbaba, 2017). Ebeveyn yaşının duygu düzenleme becerisi üzerinde etkili olmasında tecrübeli ebeveynlerin çocuklarına duygusal olarak daha duyarlı davranmaları bir etken olabilir.

Yapılan hiyerarşik regresyon analizinde ebeveyne ait değişkenlere ilave olarak ikinci basamakta çocuğun yaşı ve mizacı (sıcakkanlık- utangaçlık, sebatkarlık, ritmiklik ve tepkisellik) işleme dahil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre sıcakkanlı olan çocukların duygu düzenleme becerilerinde daha başarılı oldukları söylenebilir. Aynı şekilde dürtüsel çocukların ise duygu düzenleme becerilerinde başarısız oldukları ifade edilebilir. Mizaçları gereği sıcakkanlı olan çocukların diğerleriyle daha sık sosyal ilişki kurmalarıyla duygularını düzenleme fırsatlarının arttığı ve duygu düzenlemede daha başarılı oldukları ifade edilmektedir (Rothbart, 2011). Tepkisel çocukların duygu düzenleme becerilerinde başarısız olmalarında ise dürtülerine engel olamayışları sonucunda yaşadıkları davranış problemlerinin yarattığı sosyal etkinin ve topladıkları ilgiden duydukları hazzın etkili olduğu düşünülmektedir. Literatürde çocukların sıcakkanlık-utangaçlık puanlarının duygu düzenleme becerisi üzerinde pozitif yönde, tepkiselliğin ise negatif yönde etkisi olduğu bulgusuna ulaşan ve çalışma bulgularına paralellik gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Akbaba, 2017; Güven vd., 2017; Izadpanah et. al., 2016; Schreiber et.al., 2012). Duygu düzenleme becerisini yordamada mizacın rolünü inceleyen çalışmalar içerisinde polikliniğe başvurarak depresyon, kaygı bozuklukları, obsesif kompulsif bozukluk tanısı alan 8-13 yaş grubundaki çocuklar ile gerçekleştirilen bir çalışmada, çekingenliğin ve utangaçlığın artmasıyla, duygu ayarlamadaki problemlerin arttığı ifade edilmektedir (Ergül, 2019). Ergül'ün (2019) çalışmasında elde edilen bulgular tepkisellik ve sıcakkanlık-utangaçlık alt boyutuna dair bulguları desteklemektedir. Bu çalışmada yordayıcı etkisi görülmeyen sebatkarlık ve ritmiklik alt boyutları ise Ergül'ün (2019) çalışmasında anlamlı bulunmuştur.

Çalışmada araştırmanın temel amacı doğrultusunda incelenen bir değişken de çocuğun yaşıdır. Okul öncesi dönemde hızlı bir gelişim gözlenmekte, alınan her yaşın çocuk üzerinde büyük etkileri olmaktadır (Bronson, 2000; Brownel & Kopp, 2007; Southam-Gerow, 2013). Bu nedenle yaş değişkeninin duygu düzenleme becerisi üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak çalışmada yapılan regresyon analizi sonucunda çocuğun yaşının duygu düzenleme becerisi alt boyutunu yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki birçok çalışma da beklenenin aksine duygu düzenleme alt boyutunda çocukların yaşının etkisinin olmadığını belirtmekte ve mevcut çalışma bulgularını desteklemektedir (Arslan- Özkılıç, 2021; Bayındır vd., 2018; Bozkurt-Yükçü & Demircioğlu, 2017; İlgar & Akbaba, 2017; İnce, 2020; Mehmetoğlu-Yontar, 2019). Bu durum çağımızda çalışan annelerin sayısının artmasıyla çocukların küçük yaşlarda kreş vb. ortamlarda bulunarak sosyalleşmesi ve duygu düzenleme becerilerini geliştirecek fırsatlarla erkenden tanışmasının sonucu olabilir. Buna karşın yine de literatürde yaş artışının duygu düzenleme becerisi üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Carlson & Wang, 2007; Eisenberg et. al., 2001; Yılmaz, 2020). Bu çalışmalarda çocuğun yaşının duygu düzenleme becerisi ile doğru orantılı olduğu belirtilerek çocuğun yaşının artması ile duygu düzenleme becerilerinde artış görüldüğünü ifade edilmektedir. Ancak literatürdeki bazı çalışmalarda, çocuğun yaşının azalmasıyla çocukların duygu düzenleme becerilerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Are & Shaffer, 2016; Gökşen, 2019). Daha küçük yaştaki çocukların duygu düzenleme becerilerinde beklenenin aksine daha başarılı olmalarının nedeni olarak 4 yaş çocuklarının daha uyumlu olmaları, 5 yaş sendromuyla çocukların hırçınlaşmaları ve başkaldırılarının artması gösterilmektedir (Gökşen, 2019).

Çalışmada ebeveyn psikolojik iyi oluş düzeyinin çocukların duygu düzenleme becerisi değişkenlik- olumsuzluk alt boyutunun negatif yönde anlamlı yordayıcısı olması çocuklara duygu düzenleme becerisi kazandırmada ebeveynlerin psikolojilerinin rolünün önemli olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Literatürde doğrudan ebeveyn psikolojik iyi oluşunun çocukların duygu düzenleme becerilerine olan etkilerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak ebeveynlik stresi ve ebeveynlerin çeşitli psikolojik problemleri, ebeveyn psikolojik iyi oluşunun karşıt kavramları olarak ele alındığında literatürde çalışma bulgularına destek olan çalışmalarla karşılaşmaktadır (Bilge & Sezgin, 2020; Ergül, 2019). Bilge ve Sezgin'in (2020) gerçekleştirdikleri çalışmada çocukların duygu düzenleme değişkenlik-olumsuzluk alt boyutu ile annenin nevroitiklik ve olumsuz değerlik kişilik özellikleri arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Ergül'ün (2019) ebeveynlik stresi ve duygu düzenleme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında çocukların duygu düzenleme olumsuzluk-değişkenlik alt boyutuyla ebeveynlik stresi arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgular neticesinde ruhsal olarak kendini kötü hisseden veya psikolojik problemleri bulunan anne-babaların durumlarının aile iklimine ve çocukla olan etkileşimlerine olumsuz yansıdığı, dolayısıyla duygu düzenleme becerilerinde sorunlara neden olduğu düşünülmektedir.

Bulgular incelendiğinde yaşı daha büyük olan anne-babaların çocuklarının daha az duygu düzenleme problemleri yaşadığı görülmektedir. Literatürde bazı çalışmalar (Arslan-Özkılıç, 2021; Bozkurt-Yükçü & Demircioğlu, 2017; Carlson & Wang, 2007; Gökşen, 2019) bu araştırmanın bulgusunu destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur. Fakat bazı araştırmalarda (Bilge & Sezgin, 2020; Köse, 2019; Şahin, 2019) çocukların duygu düzenleme becerilerinin ebeveyn yaşı ile ilişkili olmadığı belirtilmektedir. Söz konusu araştırmalarda bu sonuçta duygu düzenleme becerisini etkileyen kültürel ve bireysel faktörlerin etkili olabileceği ifade edilmektedir. Ebeveyn yaşı yükseldikçe çocukların duygu düzenleme problemlerinin azalmasının çeşitli sebepleri olabilir. Bunlardan ilk akla gelen, ebeveynlerin yaşlarının artması hayat tecrübesini ve olgunluğu beraberinde getirmesi ve ebeveynlerin olaylara daha sakin yaklaşabilmeleridir. Böylece tecrübeli ebeveynlerin çocuklarının hırçınlık, hayal kırıklığı vb. anlarında duygu düzenlemelerine yardımcı olarak değişkenlik-olumsuzluk alt boyutuna olumlu katkılar sundukları düşünülmektedir.

Çalışma bulgularına göre çocuklarının duygu düzenlemede sorunlar yaşamasında ebeveynlerin duygusal zekâ düzeylerinin manidar bir etki taşımadığı söylenebilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi literatürde doğrudan ebeveyn duygusal zekâsı ile çocukların duygu düzenleme problemlerini inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak çocukların duygu düzenleme problemlerinin ebeveynlerin duygu düzenleme güçlükleri ve ebeveyn duygu sosyalizasyonu ile ilişkili olduğunu saptayan çalışmalar mevcuttur. 2002 yılında Ramsden ve Hubbard'ın 120 4. sınıf öğrencisi ile ebeveyn duygu sosyalizasyonunun çocukların duygu düzenlemesi ve saldırganlıklarına etkisini incelediği çalışmada ebeveynleri tarafından duygularına olumsuz tepkiler verilen çocukların duygu düzenleme problemleri yaşadığı ve buna bağlı olarak daha fazla saldırgan davranış gösterdikleri saptanmıştır (Ramsden &

Hubbard, 2002). Bilge ve Sezgin, 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 280 anne ile gerçekleştirdikleri çalışmada çocukların duygu düzenleme problemlerinin annenin duygu düzenleme güçlüğü ile ilişkili olduğunu saptamışlardır (Bilge & Sezgin, 2020). Bu ve bunun gibi bazı çalışmaların mevcut çalışmanın bulgularıyla örtüşmediği görülmektedir (Are & Shaffer, 2016; Crespo et.al., 2017). Ancak çocukların duygu düzenleme sorunları yaşamalarında birçok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Her ne kadar ebeveynler duygusal olarak model olsalar da çocukların etkileşimde olduğu diğer kişiler, yaşanan olay, ortam, durum, çocuğun mizacı vb. çocukların duygu düzenleme problemleri yaşamalarında etkili olmaktadır (Eisenberg & Spinrad, 2004; Seçer, 2017). Bu nedenle ebeveynlerin duygusal zekâ düzeyleri her ne kadar çocuklarının duygu düzenleme başarılarını etkileyen bir faktör olsa da onların duygu düzenleme sorunu yaşamalarında tek başına ve çok güçlü düzeyde etkili olduğu söylenemez.

Mizacın değişkenlik-olumsuzluk alt boyutunu yordamasına dair bulgular gözden geçirildiğinde tepkiselliğin pozitif yönde yüksek düzeyde yordayıcı olduğu ve sebatkarlığın da negatif yönde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Bu durum okul öncesi çocukların duygu düzenleme becerilerinde mizacın rolünün önemli olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Sıcakkanlık-utangaçlık ve ritmiklik alt boyutlarının ise duygu düzenleme becerisinin değişkenlik-olumsuzluk alt boyutunu yordamadığı tespit edilmiştir. Konuya ilişkin literatüre bakıldığında tepkiselliğin (Akbaba, 2017; Gökşen, 2019; Güven vd., 2017) ve sebatkarlığın (Akbaba, 2017; Gökşen, 2019) yordayıcılığına dair mevcut çalışmadan elde edilen sonuçları destekleyen araştırmalar olduğu görülmektedir. Buna rağmen bazı çalışmalarda (Akbaba, 2017; Güven vd., 2017) bu çalışmada anlamlı yordayıcı olmayan ritmikliğin değişkenlik-olumsuzluk alt boyutu ile anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur. Mevcut çalışmada duygu düzenleme problemleri üzerindeki en güçlü yordayıcının tepkisellik olduğu tespit edilmiştir. Literatürde tepkiselliğin duygu düzenleme becerisinde birtakım sorunlar oluşturmasının öngörülmesi bu durumu açıklamaktadır (Denham & Burton, 2003). Schreiber ve arkadaşlarının (2012) gerçekleştirdikleri çalışmada tepkisellik puanları yüksek olanların duygu düzenlemede daha çok sorun yaşadıklarını bildirmeleri çalışmamızı desteklemektedir. Arı ve Yaban (2016) ile Altan'ın (2006) çalışmalarında da tepkisellik mizaç alt boyutu ile duygu düzenleme becerisi arasında sıkı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Tepkisellik alt boyutuyla ilişkili olan dürtüsel davranışlar; karar verme, risk alma, davranış kontrolü ve bilişsel faaliyetlerde anahtar rol oynamaktadır (Yazıcı & Yazıcı, 2010). Dolayısıyla mizaçları gereği tepkisel olan çocukların duygu düzenleme becerisi kazanımları daha fazla önem verilmesi gereken bir konu olmaktadır.

Çalışmada değişkenlik-olumsuzluk alt boyutunda yaşa göre farklılık görülmemiştir. Çocuklara gelişimlerini destekleyici kitaplar okunması, televizyon programlarının seyredilmesi ve çocukların küçük yaşlardan itibaren ebeveynlerinden duygusal destek görmeleri bunun sebebi olabilir. Literatürde de bulgularımızla paralellik gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Akbaba, 2017; Arslan-Özkılıç, 2021; Bayındır vd., 2018; Bozkurt-Yükçü & Demircioğlu, 2017; Ince, 2020; Mehmetoğlu-Yontar, 2019). Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşın değişkenlik-olumsuzluk alt boyutu üzerinde negatif yönde etkisi olduğunu tespit eden çalışmalara da rastlanmaktadır (Yılmaz, 2020). Yılmaz (2020) çocukların yaşlarının artması ile duygu düzenleme problemlerinde azalma görüldüğünü ifade etmektedir. Yapılan incelemeler sonunda yaşın artmasıyla değişkenlik-olumsuzluk alt boyutunda düşüş olduğunu ifade eden bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

Sonuç

Sıcakkanlık-utangaçlık mizaç özellikleri yüksek olan çocukların duygu düzenleme becerilerinde daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların tepkisellik mizaç özellikleri ise duygu düzenleme becerileri üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri ebeveynlerinin duygusal zekâsı ve psikolojik iyi oluşları arttıkça artmaktadır.

Okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özellikleri arttıkça duygu düzenleme problemleri de artmaktadır. Çocukların sebatkarlık mizaç özelliklerindeki artış, duygu düzenleme problemlerinde azalmaya neden olmaktadır. Ebeveyn yaşı ve psikolojik iyi oluşu yükseldikçe çocukların duygu düzenleme problemleri de azalmaktadır.

Öneriler

Araştırmada edinilen sonuçlardan hareketle anne-babaların duygusal zekâ düzeylerini artırmaya yönelik, çocukların duygularını anlama ve onlara duygu odaklı tepkiler vermelerini içeren aile eğitim programları düzenlenerek çocukların duygu düzenleme becerilerine katkı sağlanabileceği önerilebilir. Ebeveynlerin çocuğun mizacına uygun davranışlar sergilemesi özellikle tepkisel yapıdaki çocuklarına karşı uygun davranışlarda bulunmaları, çocuğun duygu düzenleme becerisini geliştirmesine olumlu katkı sağlayacaktır. Bu nedenle ebeveynlere mizaç özellikleri ve uygun ebeveyn tutumlarıyla ilgili eğitimler düzenlenebilir. Kişiliğin oluşumunda kritik bir öneme sahip olan okul öncesi dönemde aile, akran ve okul öncesi eğitim ile kazanılan duygusal deneyimlerin etkisi ömür boyu devam etmektedir. Bu nedenle duygu düzenleme becerisinin ailede edinilemeyen yönlerinin öğretmenler aracılığıyla giderilmesi için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programlarında duygu düzenleme becerisine ilişkin konulara yer verilebilir. Medyada ebeveynin duygusal model oluşunun çocuğun duygusal gelişimi üzerindeki etkilerini içeren kamu spotları oluşturulabilir ve duyguların ifadesi ile ilgili çocuklara yönelik çizgi filmler hazırlanabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Bunlardan ilki bu çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerin kısıtlılığıdır. Çocukların duygu düzenleme becerilerini etkileyen farklı değişkenlerin de olduğu bilinmektedir. Bu nedenle çocukların duygu düzenleme becerilerinde etkili olabileceği düşünülen akran ilişkileri, aile içi duygusal iklim, ebeveynlerin evlilik çatışmaları, iş hayatları gibi farklı faktörlerin incelendiği çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çocukların duygu düzenleme becerilerinde okul öncesi eğitim kurumuna devam edip etmemeye, okul iklimi gibi değişkenlerin de araştırılması konunun bütüncül bir bakışla değerlendirilmesine katkı sunabilir. Bu çalışmanın örneklemin 3-6 yaş arası çocuğa sahip olan velilerden oluşması, çocuk ile doğrudan gözlem ve görüşme içermemesi bir diğer sınırlılık olarak görülebilir. Bu konuda yapılacak çalışmalarda farklı örneklem ve veri toplama süreçlerini içeren karma desenlerin tasarlanması önerilebilir.

Kaynakça

- Agbaria, Q. (2020). Parental Styles and Parental Emotional Intelligence as Predictors of Challenging Behavior Problems Among Children in Israel. *Topics in Early Childhood Special Education*. <https://doi.org/10.1177/0271121420918650>. 24. 08.2021
- Akbaba, G. (2017). *Beş ve altı yaş çocuklarının duygu düzenlemesinde çocuk mizacıyla anne davranışları arasındaki etkileşimin incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S., & Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 30(2), 217-237.
- Are, F., & Shaffer, A. (2016). Family emotion expressiveness mediates the relations between maternal emotion regulation and child emotion regulation. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 708-715.
- Arı, M., & Yaban, E. H. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışları: Mizaç ve duygu düzenlemenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-141.
- Arslan-Özkılıç, S. (2021). *Okul öncesi dönem çocuklarının anneleriyle olan ilişkileri ve annelerin çocuğa yönelik ilgisi ile duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Atan, A. (2020). *5-6 yaş çocuklarda psikolojik iyi oluş: Bir model önerisi ve ebeveynler ile öğretmenlerin kişilik tipleri, ego durumları ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin yordayıcı rolü*, [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional–social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13–25.
- Barnes, S., Brown, K. W., Krusemark, E., Campbell, W. K., & Rogge, R. D. (2007). The role of mindfulness in romantic relationship satisfaction and responses to relationship stress. *Journal of Marital and Family Therapy*, 33(4), 482–500.
- Batum, P., & Yağmurlu, B. (2007). What counts in externalizing behaviors? The contributions of emotion and behavior regulation. *Current Psychology*, 25, 272-294.
- Bayındır, D., Balaban-Dağal, A., & Önder, A. (2018). Türkiye'deki 60-72 aylık çocuklarda duygu düzenleme becerilerinin ego sağlamlık düzeylerine göre incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(29), 377-400.

- Berk, L. E., & Meyers A.B. (2015). *Infants and children: Prenatal through middle childhood*. Pearson.
- Bilge, Y., & Sezgin, E. (2020). Anne ve çocuk duygu düzenleme arasındaki ilişkide annenin kişilik özelliklerinin ve bağlanma stillerinin aracı rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21, 310-318. https://anadolupsikiyatri.net/fulltext/apd_65836.pdf adresinden 14 Kasım 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Bozkurt-Yükçü, & Demircioğlu, H. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 442-466.
- Bronson, M. B. (2000). *Self-regulation in early childhood: Nature and nurture*. Guilford Press.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Carlson, S. M., & Wang, T. S. (2007). Inhibitory control and emotion regulation in preschool children. *Cognitive Development*, 22, 489-510.
- Cole, P. M., Martin, S. E., & Dennis, T. A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: methodological challenges and directions for child development research. *Child Development*, 75(2), 317-333.
- Cole, P. M., Michel, M. K., & Teti, L. O. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: A clinical perspective. In N.A. Fox (Ed.), *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(240), 73-100.
- Crespo, L. M., Trentacosta, C. J., Aikins, D., & Wargo-Aikins, J. (2017). Maternal emotion regulation and children's behavior problems: the mediating role of child emotion regulation. *Journal of Child and Family Studies*, 26(10), 2797-2809.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni; nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S.B. Demir, Çev.), Eğiten Kitap.
- Denham, S. A., & Burton, R. (2003). *Social and emotional prevention and intervention programming for preschoolers*. New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143-156
- Dodge, K. A. & Garber, J. (1991). *Domains of emotion regulation*. In J. Garber, & K. Dodge (Eds). *The development of emotion regulation and dysregulation* (pp. 3-11). New York: Cambridge University.
- Eisenberg, N., Gershoff, E. T., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Cumberland, A. J., Losoya, S. H., Guthrie, I. K., & Murphy, B. C. (2001). Mothers' emotional expressivity and children's behavior problems and social competence: Mediation through children's regulation. *Developmental Psychology*, 37, 475-490.
- Eisenberg, N., & Spinrad T. L. (2004). Emotion-related regulation: Sharpening the definition. *Child Development*, 75(2), 334-339.
- Ergül, N. (2019). *Psikiyatri kliniğine başvuran 8-13 yaş grubundaki çocuklarda mizaç özellikleri, duygu düzenleme ve annenin ebeveynlik stresi ile içe yönelik sorunları arasındaki ilişki*, [Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Feldman, S. R. (2014). *Essentials of understanding psychology*. McGraw Hill Company Inc.
- Fırat, B. (2020). *Annelerin duygu düzenleme güçlükleri ve erişkin bağlanma stillerine göre 48-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerilerinin incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Fox, N. A., & Calkins, S.D. (2003). The development of self-control of emotion: Intrinsic and extrinsic influences. *Motivation and Emotion*, 27(1), 7-26.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. Mc Graw Hill.
- Ginott, H. G. (2003). *Between parent and child*. Three Rivers Press.
- Goleman, D. (2011). *Duygusal zekâ EQ neden IQ'dan daha önemlidir?* (B. Seçkin, Çev.), Varlık Yayınları.
- Gökşen, E. (2019). *Okul öncesi dönemdeki çocukların duygu düzenleme becerileri ile mizaç özellikleri ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Graziano, P.A., Reavis, R.D., Keane, S.P., & Calkins, S. D. (2007). The role of emotion regulation and children's early academic success. *Journal of School Psychology*, 45(1), 3-19.
- Gross, J. J. (2014). *Emotion regulation: Conceptual and empirical foundations*. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (pp. 3-20). Guilford.

- Gross, J. J., & Thompson, R. A. (2007). *Emotion regulation: conceptual foundations*. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation*. (pp.3-24). The Guilford Press.
- Güven, E. (2018). *Çocuklarda duygu düzenleme gücünün bağlamında sistematik bir model önerisi*, [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güven, G., Yılmaz, E., Sezer, E., & Sezer, T. (2017, Eylül 28-Ekim 1). *Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Sözlü sunum]. 2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi, Muğla Sıtkı Koçkan Üniversitesi, Muğla.
- Hyson, M. C. (2004). *The emotional development of young children: Building an emotion-centered curriculum*. Teachers College Press.
- Izadpanah, S., Schumacher, M., Arens, E. A., Stopsack, M., Ulrich, I., Hansenne, M., Grabe, H. J., & Barnow, S. (2016). Adolescent harm avoidance as a longitudinal predictor of maladaptive cognitive emotion regulation in adulthood: The mediating role of inhibitory control. *Journal of Adolescence*, 52, 49-59.
- İlgar, L., & Akbaba, G. (2017). Beş ve altı yaş çocuklarının duygu düzenlemelerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 491-520.
- İnce, S. (2020). *Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri ile anne, baba ve öğretmenlerinin duygu sosyalleştirme davranışlarının incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- John, O. O., & Gross J. J. (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes, individual differences, and life span development. *Journal of Personality*, 72(2004), 1301-1334.
- Joy, K., Singh, T, Menon, K., K., George, D., E., Renya C., V., Vincent, A., M., & Tony, C. (2020): Predicting Influence Of Parent's Emotional Intelligence On Their Child's Emotional Intelligence. *Advance. Preprint*. <https://doi.org/10.31124/advance.12307127.v>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayıncılık.
- Kındıroğlu, Z., & Ekici, F. Y. (2019). Ebeveynlerin psikolojik iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile çocukların sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişki. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 138-158.
- Koca, D. (2019). *Üstün yetenekli ergenlerde öz yeterlik ve iyi oluş: duygu düzenlemenin aracı rolü*, [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kocatürk, M. (2021). Yetişkin tek çocukların çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemi deneyimleri ile kişilerarası ilişkileri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 25, 185-203. <https://doi.org/10.14689/enad.25.8>
- Köse, Z. (2019). *Ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerileri ile okul öncesi çocukların duygu düzenleme ve sosyal yetkinlik becerileri arasındaki ilişki*, [Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Marra, T. (2005). *Dialectical behavior therapy in private practice: A practical and comprehensive guide*. New Harbinger Publications.
- Mehmetoğlu-Yontar, B. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerinin bireysel değerleri ile okul öncesi çocuklarının duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Omrak, C. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının bağlanma örüntüleri ve duygu düzenleme becerilerinin teknoloji kullanımıyla ilişkisi*, [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özsarı, E., & Güngör- Aytar, F. A. (2018, Ekim 22-24). *Aileleri boşanmış ve boşanmamış okul öncesi dönem çocuklarının sosyal değerler kazanımı ve sosyoduygusal gelişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Sözlü sunum]. Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi Bildirisi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Pallant, J. (2016). *SPSS survival manual, a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows*. McGraw Hill.
- Pektane-Gülmez, A, Gültekin- Akduman, G & Gündüz,A. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Annelerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Çocuklarının Akran Zorbalığı Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 605-611.
- Premo, J.E., & Kiel, E.L. (2014). The effect of toddler emotion regulation on maternal emotion socialization: moderation by toddler gender. *American Psychological Association*, 14(4), 782-793.
- Prior, M., Sanson, A. V., & Oberklaid, F. (1989). *The Australian temperament project*. In G. A. Kohnstamm, J. E. Bates, & M. K. Rothbart (Eds.), *Temperament in childhood* (pp. 537-556). Wiley Publishing.
- Ramsden, S. R., & Hubbard, J. A. (2002). Family expressiveness and parental emotion coaching: Their role in children's emotion regulation and aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 657-667.

- Romanchych, E. L. (2014). Young children's aggression: links between emotion regulation, mother-child shared affect, parenting practices and parenting support. *Electronic Theses and Dissertations*, 5181. Retrieved April 1, 2021 from <https://scholar.uwindsor.ca/etd/5181>.
- Rothbart, M. K. (2011). *Becoming who we are: Temperament, personality and development*. Guilford Press.
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). *Temperament*. In W. Damon, R. Lerner & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology*, (Vol. 3, pp. 99-166). Wiley.
- Rubin, K. H., Coplan, R. J., Fox, N. A., & Calkins, S. D. (1995). Emotionality, regulation and preschooler's social adaptation. *Development and Psychopathology*, 7, 49-62.
- Ryff, C. D., & Singer, B. (2008). Know thyself and become what you are: An eudaimonic approach to psychological wellbeing. *Journal of Happiness Studies*, 9, 13-39.
- Schreiber, L. R. N., Grant, J. E., & Odlaug, B. L. (2012). Emotion regulation and impulsivity in young adults. *Journal of Psychiatric Research*, 46(5), 651-658.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J.T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25, 167-177.
- Seçer, Z. (2017). Sosyal olarak yetkin okul öncesi çocukların duygu düzenlemeleri ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1435-1452.
- Shields, A., & Cicchetti, D. (1997). Emotion regulation among school-age children: The development and validation of a new criterion Q-sort scale. *Developmental Psychology*, 33(6), 906-916.
- Sille, A. (2016). *Annenin duygusal sosyalizasyonu ile 48-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerisi arasındaki ilişki*, [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Southam-Gerow, M. A. (2013). *Emotion regulation in children and adolescents: A practitioner's guide*. Guilford.
- Şahin, K. (2019). *Okul öncesi dönem çocukların duygu düzenleme becerileri ile davranış sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2018). *Using multivariate statistics*. Pearson Education.
- Tatar, A., Tok, S., Tekin-Bender, M., & Saltukoğlu, G. (2017). Asıl form Schutte duygusal zekâ testinin Türkçeye çevirisi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 139-146.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Thompson, R. A. (1991). Emotional regulation and emotional development. *Educational Psychology Review*, 3(4), 269-307.
- Turculet, A., & Tulbure, C. (2014). The relation between the emotional intelligence of parents and children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 142, 592-596.
- Yağmurlu, B., & Altan, O. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development*, 19, 275-296.
- Yağmurlu, B., & Sanson, A. (2009). The role of child temperament, parenting and culture in the development of prosocial behaviors. *Australian Journal of Psychology*, 61, 77-88.
- Yazıcı, K., & Yazıcı, A.E. (2010). Dürtüselliğin nöroanatomik ve nörokimyasal temelleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2, 254-280.
- Yılmaz, H. (2020). *Okul öncesi duygu düzenleme ölçeğinin geliştirilmesi ve annelerin duygu düzenleme güçlüklerinin çocukların duygu düzenleme becerilerini yordayıcılığı* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED SUMMARY

The regulation of emotions, which is one of the important and vital functions of human life, is quite necessary for daily life. It is seen that individuals who are successful in regulating their emotions have better social relations, mental and physical health. Preschool period has a critical importance in acquiring this skill. The ability to regulate emotion correctly in this period will provide many advantages both in childhood and later in life. Emotion regulation skill, which is so important, is first acquired by taking parents as a model. Therefore, personality traits such as emotional intelligence and psychological well-being of parents are important on emotion regulation skills. In addition to environmental factors, the child's temperament is also an important factor in children's emotion regulation skills. Because children use emotion regulation strategies suitable for their temperament. From this point of view, it becomes very important to examine the emotion regulation skills of preschool children and to support them in this regard. In this direction, it is aimed to examine the relationship between the emotion regulation skills of preschool children aged 3-6 years and their age, temperament, parents' age, emotional intelligence and psychological well-being. In the study, predictive correlational research design, one of the quantitative research methods, was adopted. The study data were obtained from 345 parents with children between the ages of 3 and 6 from various provinces of Turkey (50 provinces) determined by convenient sampling method. The gender of the children of the participant parents were 168 (48,7%) girls and 177 (51,3%) boys. The ages of the children were defined as monthly and the mean age was 55,60 months (SD=11,90). The average age of the parents was 34,63 (SD=4,83). Most of the participants, with 90,1% (311 participants), are mothers, and 9,9% (34 participants) are fathers. Data were obtained by using the information form, Emotion Regulation Scale, Short Temperament Scale for Children, Schutte Emotional Intelligence Test-33-TR and Psychological Well-Being Scale for the original form.

A hierarchical multiple regression analysis consisting of 2 models was conducted to determine to what extent the positive sub-dimension "emotion regulation" and the negative sub-dimension "variability-negativity" scores of children's emotion regulation skills were explained by the characteristics of the parent and child. In the first place, the parental variables (age, emotional intelligence and psychological well-being) that meaningfully explain the emotion regulation sub-dimensions, and in the second stage, the child's variables (age and temperament [approach, persistence, rhythmicity, reactivity]) in addition to the parental characteristics included in the analysis. The results of the research show that the emotion regulation skills of preschool children increase as the approach temperament characteristics and the emotional intelligence and psychological well-being of their parents increase. Children's reactivity temperament characteristics have a negative effect on their emotion regulation skills.

The findings of the study show that as the reactivity temperament characteristics of preschool children increase, their emotion regulation problems also increase. Again, according to the results of the research, the increase in parental age and psychological well-being and the persistence temperament characteristics of children cause a decrease in emotion regulation problems. Although the study findings do not overlap with some studies in the literature, they are supported by the findings of many studies.

Based on the results of the study, in order to increase the psychological well-being of parents, municipality or university-supported family counseling centers can be established where all parents in the society can receive psychological support. Parents' behaviors appropriate to the child's temperament will contribute positively to the child's development of emotion regulation skills, especially if they behave appropriately towards their reactive children. For this reason, trainings on temperament characteristics and appropriate parental attitudes can be organized for parents. In addition, a public announcement can be arranged on this subject. In addition, it can be suggested that children's emotion regulation skills can be contributed by organizing family education programs that include understanding children's emotions and giving emotion-focused responses to increase the emotional intelligence levels of parents. The effect of emotional experiences gained through family, peer and pre-school education in the preschool period, which has a critical importance in the formation of personality, continues for life. For this reason, in-service training programs for teachers can include training on emotion regulation skills in order to eliminate the aspects of emotion regulation skills that cannot be acquired in the family through teachers. Public service announcements can be created in the media that include the effects of the parent's being an emotional model on the emotional development of the child, and cartoons for children can be prepared about the expression of emotions. Considering the results of the study, it may be recommended to conduct research involving preschool education institutions in order to examine the effects of emotion regulation skills at school in future studies. In addition, it is thought that conducting studies examining different factors such as peer relations, family emotional climate, marital conflicts of parents, and business life, which are thought to be effective in children's emotion regulation skills, will contribute to the literature.